

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Clientelisme, milícia i govern:

Lluís de Requesens i la noblesa catalana al servei de Felip II (1568-1576)

Víctor J. Jurado Riba

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Departament d'Història i Arqueologia

Àrea d'Història Moderna

PROGRAMA DE DOCTORAT SOCIETAT I CULTURA

CLIENTELISME, MILÍCIA I GOVERN:

LLUÍS DE REQUESENS I LA NOBLESA CATALANA AL SERVEI DE FELIP II

(1568-1576)

Tesi doctoral presentada per
VÍCTOR J. JURADO RIBA

Director i tutor
DR. ÀNGEL CASALS MARTÍNEZ

BARCELONA, 2021

Resum

Aquesta tesi doctoral analitza dos aspectes fonamentals de la vida de Lluís de Requesens, d'una banda, la seva activitat com a militar al servei de Felip II i, de l'altra, la seva funció dins l'estructuració de la noblesa catalana i de les seves relacions amb la Cort, analitzat fonamentalment la guerra com a mecanisme d'ascens social a través de la seva clientela.

Lluís de Requesens fou un dels nobles més importants al servei de Felip II, culminant la trajectòria de servei del seu llinatge amb alguns dels càrrecs de major rellevància en època moderna. Tot i que la bibliografia li ha atribuït sempre una funció més propera a la diplomàcia que a la guerra, va tenir actuacions notables com a militar. En aquest estudi es farà una anàlisi del pas d'aquest noble català pels diversos escenaris bèl·lics on tingué una participació destacada: la guerra contra els moriscos a las Alpujarras, la batalla de Lepant i el seu dificultós govern a Flandes. A més, la recerca s'endinsa en la construcció de la seva clientela de nobles catalans i com, a través del servei personal a Requesens i a Felip II per la via de les armes, procuraven engruixir el seu currículum per buscar una bona col·locació dins la Monarquia.

Resumen

Esta tesis doctoral analiza dos aspectos fundamentales de la vida de Luis de Requesens, por un lado, su actividad como militar al servicio de Felipe II y, del otro, su función dentro de la estructuración de la nobleza catalana y de sus relaciones con la Corte, analizando fundamentalmente la guerra como mecanismo de ascenso social a través de su clientela.

Luis de Requesens fue uno de los nobles más importantes al servicio de Felipe II, culminando la trayectoria de servicio de su linaje con algunos de los cargos de mayor relevancia en época moderna. Aunque la bibliografía le ha atribuido siempre una función más próxima a la diplomacia que a la guerra, tuvo actuaciones notables como militar. En este estudio se hará un análisis del paso de este noble catalán por los diversos escenarios bélicos donde tuvo una participación destacada: la guerra contra los moriscos en las Alpujarras, la batalla de Lepanto y su tortuoso gobierno en Flandes. Además, la investigación se

adentra en la construcción de su clientela de nobles catalanes y cómo, a través del servicio personal a Requesens y a Felipe II por la vía de las armas, procuraban ampliar su currículum para buscar una buena colocación dentro de la Monarquía.

Abstract

This doctoral thesis analyses two fundamental aspects of the life of Lluís de Requesens, on the one hand, his activity as a soldier in the service of Philip II and, on the other hand, his role in the structure of the Catalan nobility and his relations with the Court, analyzing war as a mechanism for social promotion through his clientele.

Lluís de Requesens was one of the most important nobles in the service of Philip II, culminating the service of his lineage with some of the most important posts in modern times. Although the bibliography has always attributed to him a role closer to diplomacy than to war, he had notable performances as a military man. This study will analyze the passage of this Catalan nobleman through the different war scenarios in which he played an outstanding role: the war against the Moors in the Alpujarras, the battle of Lepanto, and his difficult government in Flanders. In addition, the research delves into the construction of his clientele of Catalan nobles and how, through personal service to Requesens and Philip II by way of arms, they sought to swell their curriculum in order to find a good position within the Monarchy.

*A tots aquells que,
d'una manera o altra,
em van guiar pel camí de la història*

AGRAÏMENTS

La millor manera d'iniciar aquesta tesi és mostrar l'agraïment més sincer a aquells que m'han ajudat a tirar endavant la recerca al llarg d'aquests anys tan complicats en tots els sentits.

Abans de mostrar l'agraïment a totes les persones que, d'una forma o altra, m'han ajudat en aquesta tasca, cal fer un esment inicial a l'Agència de Gestió dels Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) per haver-me concedit una beca predoctoral FI-DGR que vaig gaudir entre el juny del 2017 i el setembre del 2020. Aquesta beca em va permetre dedicar-me en exclusiva a la recerca i les tasques docents, així com tenir la capacitat econòmica per fer llargues estades als arxius. A més, voldria agrair a la Fundació Montcelimar l'ajuda econòmica que em va proporcionar per dur a terme la principal estada de recerca a Simancas, cosa que em va facilitar obtenir bona part de les fonts emprades en aquesta tesi.

Tot i que l'estada de recerca a Milà, a la Università degli Studi di Milano, va quedar truncada per la pandèmia de la covid-19 quan feia unes poques setmanes que era a la capital de la Llombardia, voldria agrair la gran predisposició de molts membres del Dipartimento di Studi Storici de dita universitat, del professor emèrit Livio Antonelli i, molt especialment, a Antonio De Francesco, a Alice Raviola Blythe i a Giacomo Demarchi per la rebuda mentre la situació sanitària i el desconcert general ho van permetre.

Voldria agrair amb especial ànim l'excel·lent acollida que tots els membres de l'Àrea d'Història Moderna em van donar en el moment d'incorporar-me a gràcies a la beca de l'AGAUR. Gràcies a tots, a Agustí Alcoberro, a Mariano Barriendos, a Jordi Buyreu, a Jaume Dantí, a Mariela Fargas, a Xavier Gil, a Valentí Gual, a Miquel Àngel Martínez, a Ida Mauro, a Joan Lluís Palos, a Maria Àngels Pérez Samper i a Diego Sola per fer-me sentir un més de l'àrea. A més, gràcies també a la resta de companys de despatx, ja doctors alguns, Isaac Garcia, Ivan Gracia, Verónica Gallego i Pau Pibernat, que han passat de companys a amics.

El primer de tots els agraïments individuals ha de ser obligatòriament per l'Àngel Casals, però no només per la part que li pertoca com a Director i Tutor d'aquesta recerca (i per haver aguantat de forma estoica les meves incansables trucades quan el camí enfilava una pujada difícil de superar), sinó per com ha

guiat les meves passes des del moment que vaig posar els peus a la facultat d'Història. Des del primer treball de l'assignatura de Fonts Històriques dedicat a la guerra de la Restauració portuguesa, a primer de grau, farà ja prop de deu anys, fins la lectura d'aquesta tesi doctoral, ha estat sempre un recolzament immillorable per tirar endavant la meva formació i tasca com a historiador. Perquè, de ben segur, si no fos per haver estat alumne seu al grau, la meva recerca no s'hauria encaminat a la història moderna. Després d'aquesta tasca, no em queda més que donar-li les gràcies de tot cor per haver-me conduït per aquest camí.

Val la pena, a més, en la culminació d'aquesta etapa com és el final de la tesi doctoral, dedicar unes paraules a aquells que em van dirigir cap al camí de la Història abans fins i tot de trepitjar la facultat. Cal fer menció a Conxita Collellmir i a Joan Alberich (els que dirigiren el meu treball de recerca de batxillerat sobre Anníbal Barca), a l'Albert Palà (professor d'Història durant el batxillerat, qui precisament va defensar la seva tesi sobre el lliure pensament a Catalunya mentre jo iniciava el meu doctorat i em va guiar per les possibilitats que oferien les beques predoctorals abans que ningú) o, fins i tot, el meu oncle Renato Simoni. Fou aquest últim, en uns matins d'estiu al poble del meu avi matern, Cretas (Matarranya), qui va escarrassar-se en fer-me veure la necessitat de citar correctament quan es feia una recerca històrica. Jo devia tenir uns catorze o quinze anys i és una voluntat que dura fins el dia d'avui.

No vull oblidar aquí els professors que van tenir per a mi una gran importància, amb menció especial a Javier Laviña. Conservo un excel·lent record de les seves classes a tercer de grau, malgrat ser d'Història d'Amèrica, sempre rigoroses i amb un particular humor que no tothom entenia. A ell vull agrair molt especialment la paciència que durant els seus anys de direcció del programa de doctorat ha tingut amb mi, facilitant-me sempre les gestions (agraïment sincer que faig extensiu a Giovanni Cattini i a Ida Mauro pel darrer curs i l'exagerada amabilitat i predisposició que han mostrat), esdevenint una mena de guia paral·lel pels aspectes més burocràtics del doctorat i que sempre s'ha interessat en com evolucionava la meva investigació.

Tots ells, amb Àngel Casals com gran mestre final, han dirigit les meves passes com a investigador fins el dia d'avui.

La meva recerca m'ha dut, especialment, a diversos arxius, i m'agradaria dedicar aquí algunes paraules a tots ells: agraeixo l'atenció rebuda per part del personal de tots ells, però faré algunes mencions especials a aquells on he passat més temps o aquells que han tingut una predisposició i voluntat d'ajudar més enllà del que els correspondria.

En primer lloc, i sent l'arxiu on més temps he passat amb diferència, voldria fer una menció especial a l'excel·lent tracte rebut durant les diverses etapes de recerca dutes a terme al Archivo General de Simancas. Menció especial cal fer als dos caps de sala amb els que he coincidit a l'arxiu, Francisco Javier Crespo i Ana Amigo, així com la resta del personal de l'arxiu: Maite, Mila, Julia o Isabel, només per dir-ne algunes, però que caldria fer extensiu des del vigilant de seguretat de l'entrada a la direcció de referències o de reprografia. Ha estat un autèntic plaer visitar aquest arxiu durant els darrers anys, un veritable oasi de pedra que et feia fugir de la voràgine en que de tant en tant es convertia el doctorat.

Pel que fa a l'Arxiu Nacional de Catalunya, voldria fer menció especial a la Mireia Gudiol i, sobretot, la Susana Penelo, cares visibles de la sala de consulta de l'arxiu durant els anys que ha durat la recerca. Des del primer dia, és a dir, des de fa més de 6 anys, quan començava les pràctiques externes, precisament, de la mà del meu actual director, han mostrat sempre la més absoluta predisposició per ajudar en la recerca, havent patit pel mig un canvi de signatures al fons Requesens que va complicar la feina de tots.

Voldria agrair també al personal del Archivo Histórico de la Nobleza, de Toledo, amb especial menció a la seva directora Aranzazu Lafuente per haver-me permès accedir al fons Santa Cruz quan es trobava fora de consulta i al seu cap de referències, Miguel F. Gómez Vozmediano, per la seva ajuda a l'hora de trobar la documentació més adient.

Sense sortir de l'Hospital Tavera, cal agrair que se'm permetés consultar els fons del Archivo Ducal de Medinaceli, de titularitat privada. En especial a Rosalía Marqués, per l'esforç en guiar-me pels fons quan feia dies comptats que li havien assignat la tasca d'arxivera, i a María Teresa García, qui em va facilitar algunes referències de documents presents a l'arxi, referents al fill de Lluís Requesens, don Joan.

Finalment, voldria mostrar el meu més profund agraïment a María Ángeles Santos, bibliotecària del Instituto Valencia de Don Juan, per haver-me fet arribar lligalls sencers de documentació digitalitzada i haver mostrat sempre la major de les predisposicions per facilitar la meua recerca.

No puc deixar passar l'oportunitat d'agrair a tots aquells amics amb qui he mantingut converses i m'han ajudat, cercant algun o altre document, aquí o allà: gràcies a Raúl i David, amb qui mantenim una especial, i marcial, camaraderia.

Gràcies també a tota la resta d'amics, gent de Sant Boi la majoria, pocs de Barcelona, un d'Igualada, per suportar aquests anys clavant la llauna amb Requesens, Flandes o nobles diversos, o per suportar les meves absències, físiques o mentals, durant aquests anys.

Per últim i més important, gràcies als meus pares, Ginés i Maria Eugènia, per ser un recolzament constant durant aquests anys on la present recerca ha ocupat tota la meua atenció. Ells m'ho han donat tot i aquestes paraules no són més que una mínima part de la gratitud que sento.

Donaré les gràcies igualment als meus dos avis, Joaquín i María, traspassats tots dos durant el malaguanyat 2020, tant de bo haguéssiu vist el final d'allò que us explicava a pams durant els dinars del cap de setmana.

Gràcies a tots.

De tot cor.

ÍNDEX

	ABREVIATURES	V
1.	INTRODUCCIÓ	1
1.1	Objectius i metodologia de la recerca	2
1.2	La noblesa catalana al segle XVI, un problema historiogràfic	15
1.3	Entre fidelitats i clienteleles	37
1.4	Els Requesens a la bibliografia	42
2	SERVEI MILITAR A L'ESCENARI MEDITERRANI: ENTRE DON JOAN D'ÀUSTRIA I LA MITJA LLUNA	46
2.1	La guerra de las Alpujarras, camp de proves per d'un militar de nova creació	47
2.1.1	Els precedents del servei naval: galeres abans de las Alpujarras	51
2.1.1.1	Protocol i conflicte amb les galeres de Santiago	51
2.1.1.2	Retorn al servei militar: el càrrec de Lloctinent general de mar	60
2.1.2	La revolta dels moriscos de Granada, les primeres actuacions de Requesens a la guerra	72
2.1.2.1	Un aixecament al cor de la Monarquia	72
2.1.2.2	L'anada de Lluís de Requesens fins a Granada	83
2.1.2.3	L'entrada de Requesens al conflicte, la batalla de Frigiliana	88
2.1.3	Lluís de Requesens després de Frigiliana: indisciplina, negociació i assalt a la Alpujarra	96
2.1.3.1	L'ineficaç control de la soldadesca	96
2.1.3.2	El final de la guerra: una negociació truncada i un exèrcit per assaltar la serra	101
2.1.3.3	L'entrada de Requesens a la Alpujarra	113
2.1.4	Dispersió i repoblament	129
2.1.4.1	El control militar del territori conquerit	129
2.1.4.2	Els memorials de Lluís de Requesens sobre la dispersió i repoblament	145

2.1.5	Els catalans a la guerra de las Alpujarras	156
2.1.5.1	Els soldats d'Antic Sarriera	156
2.1.5.2	El cercle català dels líders reials: servei a don Joan d'Àustria i Lluís de Requesens	164
2.2	Requesens, Lepant i Catalunya	174
2.2.1	En un racó de la bibliografia	174
2.2.2	El convuls lideratge de la Lliga	181
2.2.2.1	El primer després de don Joan: govern de l'armada i conflictes amb el fill de l'Emperador	181
2.2.2.2	La preparació de la flota i l'àpat en solitari	186
2.2.2.3	La direcció fins el 7 d'octubre	194
2.2.3	La batalla de Lepant	203
2.2.3.1	Aproximació als catalans dins la pròpia batalla: Requesens i la seva galera <i>Capitana</i>	203
2.2.3.2	Repartiment de presa i el nomenament de Requesens com governador de Milà	224
2.2.4	La clientela catalana de Requesens a Lepant	239
2.2.4.1	El rastre documental dels nobles del Principat embarcats	239
2.2.4.2	L'èpica catalana de Lepant com a font històrica: el cas particular de Joan Pujol	248
3	GOVERN I GUERRA ALS PAÏSOS BAIXOS: MOTINS, PAGUES I FALLIDA	254
3.1	Els Països Baixos abans del Comanador Major	255
3.1.1	La historiografia i el govern de Flandes de Lluís de Requesens	261
3.1.2	El final del govern del duc d'Alba: la massacre de Haarlem com a coronació de la pitjor herència possible	268
3.2	L'arribada de Requesens: viatge i primeres mesures	286
3.2.1	L'efímer govern de Milà	286
3.2.2	Les instruccions del nou governador dels Països Baixos	291
3.2.3	Enfilant el <i>camino español</i>	300
3.2.4	Les primeres converses entre dos governadors: la presa de contacte amb un país en armes	311

3.3	L'entrada al 1574: pagues, daltabaixos militars i nova política	337
3.3.1	Middelburg: un socors fracassat	341
3.3.2	El transitori èxit militar: la batalla de Mook i el motí d'Anvers	360
3.3.3	L'armada de Pedro Menéndez de Avilés i les necessitats militars per controlar el mar	387
3.3.4	La reformació dels terços d'infanteria espanyola	403
3.3.5	Negociació amb els estats i perdó general	415
3.3.6	Dificultats econòmiques durant els primers mesos de govern: deutes passats i futurs amb la gent de guerra	433
3.4	El final del 1574: La continuació de la davallada	447
3.4.1	La nova situació militar: evolució terrestre i marítima	449
3.4.2	Les tropes amotinades a Holanda: la successió de motins fins el del terç de Llombardia	460
3.4.3	Una economia en fallida	481
3.4.4	Negociacions amb el país, el Consell d'Estat i Guillem d'Orange	487
3.5	1575: Entre la reunió de Breda i la guerra en temps de motí	509
3.5.1	La guerra fins la fi de les converses de Breda: la gent d'armes, els motins i les traïcions	510
3.5.2	Les converses de pau de Breda	535
3.5.3	L'ofensiva sobre Holanda i Zelanda	560
3.5.4	La culminació del desballestament econòmic dels estats i de la Monarquia: la suspensió de pagaments de l'1 de setembre del 1575	587
3.5.5	Les flotes de Pedro de Valdés i Sancho de Archiniega	612
3.6	1576: Les darreres mesures de govern abans de la mort	618
3.6.1	Negociació amb els estats i arribada de Joachim Hopperus i el marquès de Havre	620
3.6.2	La pèrdua de salut del Comanador Major: malaltia i mort	625
3.7	La clientela catalana de Requesens a Flandes	632
4	LA CLIENTELA MORT EL PATRÓ: LES ESTRATÈGIES DE RECOL·LOCACIÓ DINS LA MONARQUIA	640
4.1	La dissolució de <i>la casa</i> de Requesens a Flandes	641

4.2	Don Guillem de Santcliment, el futur ambaixador hispànic a Praga	646
4.3	La cerca d'un càrrec als diversos regnes: la via militar com a sortida professional més enllà de la xarxa	653
5	A VOLTES AMB LA CATALANITAT DE LLUÍS DE REQUESENS	690
5.1	El funeral de dos Comanadors Majors: la mobilització de Barcelona per l'últim adéu	691
5.2	Lluís de Requesens i Zúñiga, el darrer Requesens català?	699
6	CONCLUSIONS	717
7	FONTS	732
7.1	Fonts impreses	733
7.2	Fonts documentals	770
8	ANNEXOS	777
8.1	Annex 1. Testament de don Lluís de Requesens	778
8.2	Annex 2. Testament de dona Jerònima d'Hostalric	815
8.3	Annex 3. Béns heretats per Mencia de Mendoça i Requesens a Catalunya	837
8.4	Annex 4. El <i>mayorazgo</i> de Lluís de Requesens	843
8.5	Annex 5. Capítols matrimonials entre don Joan de Zúñiga i dona Guiomar Pardo	844
8.6	Annex 6. Primeres dues cartes escrites per don Guillem de Santcliment a don Juan de Zúñiga un cop mort don Lluís de Requesens	851

ÍNDIX D'IMATGES

Imatge 1	Representació al·legòrica de don Miquel de Montcada i don Joan d'Àustria a la batalla de Lepant	196
Imatge 2	Plànol de la batalla de Lepant	203
Imatge 3	Fragment del mapa Le royaume de France (1724) d'Alexis Hubert Jaillot, marcant les parades indicades a la documentació des de la sortida de Torí a l'entrada a Borgonya	302
Imatge 4	Fragment del mapa Le royaume de France (1724) d'Alexis Hubert Jaillot, marcant les parades indicades a la documentació pel pas del Franc Comtat.	303
Imatge 5	Fragment del mapa Le royaume de France (1724) d'Alexis Hubert Jaillot, marcant les parades indicades a la documentació del pas de la Lorena fins l'entrada a Luxemburg.	304
Imatge 6	Disseny d'una medalla per l'orde militar de Sant Felip, creada als Països Baixos.	339
Imatge 7	Disseny de la creu de Sant Andreu per dur a l'hàbit del nou orde creat per Felip II als Països Baixos si es canviava de nom.	339
Imatge 8	Gravat conservat al Rijksmuseum d'Àmsterdam amb el títol: Standbeeld van de hertog van Alva (estàtua del duc d'Alba).	416
Imatge 9	Gravat de Pierre Le Poivre titulat El setge de Zierkizee pels espanyols al 1576, conservat a la Biblioteca Reial de Bèlgica (Koninklijke Bibliotheek van Belgie).	574
Imatge 10	El setge de Bommenede pel comandant Mondragon al 1575. Gravat de Frans Hogenberg (c.1575-1577) conservat al Rijksmuseum d'Àmsterdam.	580
Imatge 11	El setge de Zierikzee, 1575-1576. Gravat de Frans Hogenberg, conservat al Rijksmuseum d'Àmsterdam.	582
Imatge 12	Arbre genealògic de don Guillem de Santcliment.	647
Imatge 13	Nomenament de don Guillem de Santcliment com a cavaller de l'orde de Santiago.	652
Imatge 14	Signatura de Lluís de Requesens.	701
Imatge 15	Signatures de don Alexandre Torrelles, don Guillem de Santcliment, don Miquel de Montcada i don Miquel d'Alentorn.	701

ABREVIATURES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
CA	Consell d'Aragó
GEN	Generalitat
RC	Reial Cancelleria
ADM	Archivo Ducal de Medinaceli
MAL	Malagón
AGI	Archivo General de Indias
AGS	Archivo General de Simancas
CMC, 2EP	Contaduría Mayor de Cuentas, Segunda época
CSU, SE2	Contaduría de Sueldo, Serie segunda
EST	Estado
MPD	Mapas, Planos y Dibujos.
SSP	Secretarías Provinciales
VIT	Visitas de Italia
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHN	Archivo Histórico Nacional
AHNOB	Archivo Histórico de la Nobleza
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AMN	Archivo del Museo Naval
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
BAB	Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès
BDH	Biblioteca Digital Hispánica
BNF	Bibliothèque Nationale de France
BRAH	Biblioteca de la Real Academia de la Historia
IVDJ	Instituto Valencia de Don Juan
Doc./Docs.	Document/Documents.
Env.	Envío
Llib.	Llibre
Llig./lligs.	Lligall/Lligalls
Not.	Notari

p./pp.	Pàgina/pàgines
UC	Unitat de catalogació
UI	Unitat d'inventariat

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Objectius i metodologia de la recerca

Al desembre del 1884 es va celebrar un acte a l'ajuntament de Barcelona amb motiu de la col·locació a la galeria de Catalans Il·lustres del retrat, pintat per Joan Vives, de Lluís de Requesens i Zúñiga. En aquest espai, traslladat dues vegades i actualment a l'Acadèmia de Bones Lletres, ja s'havien penjat els retrats d'altres catalans de renom de l'època moderna com: Antoni de Capmany (1871, amb qui s'inaugurà la galeria), Joan Pere Fontanella (1877) o Pau Claris (1880). De fet, resulta rellevant, per mostrar la distinció política que oferien a Requesens en aquell context, veure l'altre personatge històric català que va veure penjat el seu retrat durant el mateix 1884: Joan Prim i Prats. Aquest darrer, assassinat al 1870, va tenir una importància cabdal en la política espanyola durant bona part de la seva vida, tant des de la vessant militar com política, esdevenint heroi a la guerra d'Àfrica i el principal impulsor de la monarquia d'Amadeu de Savoia.

Amb motiu d'aquest acte, es va llegir el 19 de desembre del 1884 una memòria dedicada a la figura de Lluís de Requesens¹, preparada i llegida per Constantino Domingo Bazán, destacant-ne en ella, a més de la importància del personatge en els diversos moments clau de la seva biografia, el seu alt grau de catalanitat. Tot i establir el lloc de naixement del protagonista d'aquella jornada a Valladolid, cosa discutida per la bibliografia², justifica aquest espai d'honor per la preocupació pels afers de Catalunya: la important herència rebuda per part de la seva mare, Estefania de Requesens; la presència amb les galeres de Sant Jaume de l'Espasa a la costa catalana per la seva defensa; o alguns aspectes del seu testament, amb certa preocupació pels habitants sota la seva jurisdicció.³ Tanmateix, molt més significatiu per a la present recerca és un altre dels aspectes destacats per l'autor, qui assegura que *su influencia con el monarca estuvo siempre al servicio de Cataluña, bien para que sus hombres eminentes ocuparan*

¹ Domingo Bazán, Constantino. *Don Luis de Requesens. General de mar y tierra, diplomático y hombre de estado*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de los sucesores del N. Ramírez y C^a, 1885.

² Per utilitzar només un autor citat pel propi Constantino Domingo Bazán en aquest text, Pere Serra i Postius, botiguer i historiador aficionat que visqué a entre el segle XVII i XVIII, al seu *Epítome histórico del portentoso santuario y real monasterio de Nuestra Señora de Monserrate* (Barcelona, 1747), a la segona part de l'obra, a la pàgina 322, assegura que *era don Luis de Requesens de Nación Catalán, natural de Barcelona*.

³ *Ibidem*, p. 12.

*los puestos que les correspondían y se emplease la mayoría de los catalanes en destinos, trances de honor y en otros servicios.*⁴

El context era clar: calia justificar la presència del retrat d'un *val·lisoletà* a la cambra on es mostrava la imatge orgullosa dels fills de més renom del Principat, donant arguments a favor de la seva catalanitat just abans de començar amb la successió laudatòria dels càrrecs que va ocupar i fets històrics als que va participar. Això sí, no s'ha de caure en l'error de pensar-ho en termes anacrònics, ja que és aquest servei al rei que el fa mereixedor d'aquesta destacada posició: *Don Luis de Requesens y de Zúñiga mereció bien de su patria en la Gobernación de los Países Bajos; enalteciendo el nombre de España como el que más, no por el terror, sino con la hidalguía de su conducta.*⁵

De fet, Lluís de Requesens va ser retratat conjuntament amb altres destacats actors de la història espanyola. A tall d'exemple, al 1791 es va començar a publicar a Madrid una col·lecció titulada *Retratos de los españoles ilustres con un epítome de sus vidas*⁶, a la Impremta Reial dirigida per Lázaro Gayguer. Entre els més de cent personatges representats, el retrat de Requesens comparteix publicació amb el d'algun dels seus contemporanis amb els que va compartir responsabilitats i amb els que va tenir una relació molt estreta, com el duc d'Alba, Joan d'Àustria, Diego Hurtado de Mendoza, Sancho Dávila o Álvaro de Bazán.

Però hi ha quelcom que no va variar en la descripció feta en l'acte de Barcelona del desembre de 1884 i el peu de foto del retrat del 1791, a més de destacar-ne les accions i posar l'èmfasi en el govern de Flandes, destacaven quin era el caràcter de Requesens, en aquest cas, dient: *varón ilustre tanto en las artes de paz como en las de guerra.*⁷ En aquest cas, però, no hi ha un bri de relació amb el Principat.

Així doncs, ens trobem un noble de Valladolid, o Barcelona segons el consens de la resta de bibliografia, retratat tant entre els catalans i els espanyols

⁴ *Ibíd.*

⁵ *Ibíd.*, p. 33.

⁶ Aquest va ser un compendi de personatges destacats de la història de la Monarquia Hispànica, amb 114 retrats en total. Malgrat que la idea inicial era treure dos llibrets l'any, per les dificultats en trobar retrats fidedignes i els temps convulsos, es va acabar de completar el 1806, traient-ne la darrera entrega d'aquesta col·lecció el 8/8/1806 amb la *Gaceta de Madrid*. v. Molina, Álvaro. «*Retratos de españoles ilustres con un epítome de sus vidas, orígenes y gestación de una empresa ilustrada*». *Archivo Español de Arte*, 89, 353, 2016, pp. 43-60.

⁷ Gayguer, Lázaro. *Retratos de los españoles ilustres con un epítome de sus vidas*. Madrid: Imprenta Real, 1791, s/p.

il·lustres segons la recopilació pictòrica seleccionada, i on sempre es destaca el seu caràcter temperat en el govern de Flandes i per ser la veu assenyada que guiava les passes de Joan d'Àustria a Lepant. El seu record potser quedaria diluït, a més a més, per la figura de la qual va ser el més estret conseller: una memòria de Requesens molt condicionada per la mitificació de la imatge de don Joan d'Àustria, que empetitia la de tots aquells que l'envoltaven.

La seva biografia queda molt estretament vinculada al rei ja des de jove, Lluís de Requesens era fill d'Estefania de Requesens i Juan de Zúñiga, cap de la guàrdia d'alabarders de Carles V i posterior *ayo* del príncep. Per tant, creixerien junts amb el príncep, nascuts als 1527 i 1528, i de ben petit seria el seu criat. Això provocaria que acabés escalant posicions dins la Monarquia fins a ser membre del Consell d'Estat, ambaixador a Roma, lloctinent de don Joan d'Àustria (càrrec que el conduiria a las Alpujarras i a Lepant), governador de Milà i dels Països Baixos. Un llistat de posicions que, realment, sorprèn per l'escassa magnitud del casal fora del servei a la Corona ja des dels temps dels Trastàmara, tot i que encara a l'època moderna (com al catàleg de governadors i capitans generals de Flandes del 1672 fet per Pedro de Launay) li arribaven a col·locar el càrrec de virrei de Nàpols que va tenir el seu germà.⁸

La pregunta, però, és que si el noble tenia aquest grau de catalanitat tan destacable que va fer mereixedor d'un espai a la *Galeria de Catalans Il·lustres*, què en pensava i quin paper va tenir a la política del Principat del moment. Arreu trobem la seva activitat com a cap de l'exèrcit a Flandes, almenys el que quedava sense amotinar, entre finals del 1573 i la seva mort al març de 1576, però no de qui es trobava envoltat. Perquè com és comprensible i hom pot imaginar, els seus homes de confiança anaven més enllà de Julián Romero, el coronel Cristóbal de Mondragón o Sancho Dávila, els habituals a les històries.

Com a noble de renom, tot i que no de gran títol, tenia una clientela pròpia que es movia sota la seva direcció i la representació catalana hi era molt present. Arribats a aquest punt, per tant, inevitablement sorgeixen algunes preguntes: quins eren els seus noms i la seva activitat? Quin paper va prendre aquesta noblesa catalana vora Requesens en els darrers anys de la seva vida, des de la seva

⁸ BDH, mss. 1075. Launay, Pedro Alberto. *Catálogo de los regentes, gobernadores, lugartenientes y capitanes generales de los Estados de Flandes y Borgoña, con sus elogios y blasones de armas, desde el año de 1404 hasta el de 167*, p. 41.

mobilització incipient per a la repressió de la revolta morisca de las Alpujarras fins a Flandes, passant per Lepant i Milà? En què va repercutir el servei a les ordres de Lluís de Requesens en el seu *cursus honorum* i en la posició de les seves famílies? I, molt important, més enllà del paper de diplomàtic que la bibliografia acostuma a donar a Lluís de Requesens, va tenir una carrera important com a militar o va romandre sempre a l'ombra dels seus superiors? A més, hi hauria algun element diferencial a l'hora d'obtenir càrrecs es fes el servei vora nobles de la magnitud de Requesens o per lliure a les diverses companyies? Aquestes són preguntes sense resposta a la bibliografia existent, que se centra en l'activitat pròpia del primogènit d'Estefania i es limiten a oferir un parell de noms: Alexandre Torrelles i Guillem de Santcliment. Aquesta parella de confiança de Requesens, dos dels seus marmessors i els encarregats de dur el seu cos i la correspondència salvada de les flames, des de Brussel·les a Barcelona un cop va morir, no va ser única. Part de la noblesa catalana va mobilitzar els seus fills fadrins en aquest moment, sent Requesens el millor dels ponts d'unió entre el rei i la noblesa del regne. Molts d'ells, a més, emparentats a través de la nombrosa descendència que va tenir Galceran de Requesens, l'iniciador de la branca dels barons de Molins de Rei.

Els precedents de servei reial que marcaven els propis Requesens tampoc no eren escassos. Galceran de Requesens, ferm servidor de la Monarquia ja en temps d'Alfons el Magnànim i de Joan II, va arribar a dur a terme un veritable cop d'estat a la ciutat de Barcelona el 30 de novembre del 1453, suspent l'elecció dels consellers i nomenant-los ell per ordre reial. La busca prendria tots els càrrecs i la biga quedaria allunyada de qualsevol capacitat decisòria, posant les bases d'una conflictivitat que, sumada a altres motius, acabaria conduint a la guerra civil.⁹ Un esclat que dit Galceran va viure sent governador de Catalunya i havent d'escapar per evitar la seva captura. Una línia de servei que hauria mantingut també Lluís de Requesens i Joan Soler, qui ocuparia el càrrec de lloctinent del governador general de Catalunya, i en segones núpcies es casaria amb Hipòlita Rois de Liori.

Més enllà d'aquesta trajectòria familiar, també seria destacable el grau de participació i implicació de Lluís de Requesens i Zúñiga en els afers polítics de

⁹ Belenguer, Ernest. *Los Trastámara. El primer linaje real de poder político en España*. Barcelona: Pasado&Presente, 2019.

Catalunya. Tant Lluís de Requesens com Juan de Zúñiga tingueren cert vincle, tot i que només se'ls hi sol destacar a nivell biogràfic allò més grandiloqüent: ambaixada a Roma, governacions a Milà i Flandes o el virregnat de Nàpols, no deixaven de ser nobles catalans. La seva participació a les corts de 1563-64, la presència a les bosses de la insaculació de la Diputació del General o la seva implicació en el conflicte entre la Inquisició i els diputats catalans al 1568, sent els germans ambaixadors a Roma són alguns dels elements que mai no s'han acabat de mostrar en la bibliografia. Per tant, citada la catalanitat de Requesens, fins l'exagerat punt que diu Domingo Bazán que els vassalls dels seus estats preferien la seva jurisdicció senyorial a la reial^{10 11}, caldrà veure fins on arribava el seu vincle amb la política del territori on tenia el centre de la seva hisenda.

Tanmateix, ofereix una bona línia de sortida de la visió que es tenia sobre Lluís de Requesens en aquell moment: una mena d'home d'estat al servei de Felip II, però que sempre tenia Catalunya a la ment, fos pels seus títols o pels seus feudataris. Ben mirat, com la majoria dels senyors amb els seus vassalls, fossin catalans, castellans o de qualsevol país de l'època moderna.

La pregunta que caldria fer-se, més d'un segle després que fos penjat el retrat de Lluís de Requesens, és com ha canviat, o no, la visió del noble al llarg de les dècades i on la podríem situar avui dia. Malauradament, la dimensió dels estudis ha estat minsa si la ubiquem en un paraigua de temps tan ampli i analitzem la potència del personatge. Els estudis sobre la noblesa catalana, com veurem a les properes pàgines, han estat notables, tant de la mà de genealogistes com d'historiadors, però els Requesens quedaren al marge, sobretot la vessant militar que s'abordarà en aquestes pàgines. Els millors estudis sobre Requesens foren els realitzats per José María March, pel grau de detall, d'anàlisi i de documentació emprada, la resta són biografies laudatòries, amb alguna aproximació complementària puntual a través d'alguns articles. Per tant, la pregunta que sorgeix, veient com la majoria dels autors destaquen la seva benevolència, bon tracte i política gairebé pacifista als Països Baixos, seria si Requesens fou un militar destacat del moment o un polític, cortesà durant un

¹⁰ Domingo Bazán, C. *Don Luis de Requesens...*, op. cit., p. 13.

¹¹ Va ser just el contrari. Per exemple, els habitants de Molins de Rei van mantenir llargs litigis protestant perquè el rei Alfons el Magnànim va entregar la seva jurisdicció a Galceran de Requesens i Santacoloma com a recompensa pels seus serveis, malgrat que la universitat havia de romandre sota jurisdicció reial a perpetuïtat.

temps de la seva vida, que acabaria fent la guerra més per obligació que per convicció. Perquè no seria estrany tenir la sospita, veurem al llarg d'aquest estudi si amb fonament o no, que els judicis de valor fets sobre la figura de Requesens i les seves actuacions anirien més encaminats a comparar-se amb els seus contemporanis que a l'anàlisi específica d'aquella política que va desplegar.

Sobre aquest servei militar, Joan Lluís Palos ja es preguntava: *Por razones que no son fáciles de adivinar cierta historiografía ha acentuado con insistencia el apartamiento de las empresas imperiales por parte de la aristocracia catalana.*¹² Tot just després, cita el servei dels bandolers redimits o el dels catalans reclutats al 1587, però se'n van produir d'anteriors. John Elliott arribà a afirmar que *con pocas excepciones, los nobles y caballeros catalanes no entraron al servicio de los Reyes de España. Unos pocos sirvieron en el ejército español en Flandes y en Milán, y uno o dos estudiaron en universidades castellanas, pero parece que la mayoría no salió nunca de su provincia natal.*¹³ Mentre que Ricardo García Cárcel anava encara més enllà i marcava Lepant com a excepció a la norma, tot i citar alguns dels noms que aniran apareixent:

El castellanocentrismo de la monarquía progresivamente propiciará en Cataluña un ensimismamiento nada propicio a la colaboración. Esa escasa voluntad de colaboración se pone en evidencia en la contribución a la política exterior de Felipe II y, por supuesto, en las aportaciones financieras a la Corona. El contraste de la prestación de la colaboración militar entre el período del reinado de Carlos V y el de Felipe II parece probado. Sólo Lepanto ofrece un testimonio incuestionable de la contribución militar catalana a la guerra. La trascendencia de Requesens y otros catalanes (Cardona, Boixadors, Calders,...) es innegable. Los poemas de Joan Pujol y Dionís Pont festejando el éxito de Lepanto así lo avalan. La política en Flandes también tuvo un nombre catalán significado: el mismo Requesens, pero su gobierno fue breve (1574-6).¹⁴

¹² Palos Peñarroya, Joan Lluís. «La aristocracia catalana en la España de los Austrias». Dins: León Carlos Álvarez Santaló, Carmen María Cremades Griñán (eds.). *Mentalidad e ideología en el Antiguo Régimen. II Reunión Científica, Asociación Española de Historia Moderna*. Murcia: Universidad de Murcia, 1993, p. 387.

¹³ Elliott, John H. «Una aristocracia provincial: la calase dirigente catalana en los siglos XVI y XVII». Barcelona: Taurus, 2016, p. 82 (*ebook*).

¹⁴ García Cárcel, Ricardo. *Felipe II y Cataluña*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1997, p. 37.

Joan Carrió Arumí ja va demostrar que això no era pas així a la seva tesi doctoral¹⁵, però d'una manera poc enfocada per raons òbvies de cronologia i temàtiques abordades. En aquest estudi, partint de la hipòtesi tradicional marcada per la historiografia, sobre la qual s'indagarà a l'inici de cada capítol, que exalçava el pacifisme del tarannà de Requesens (sobretot a partir de la seva política a Flandes¹⁶) i la participació escassa de la noblesa a la guerra fins el 1587, data que I. A. A. Thompson marca com a punt del canvi de tendència pel que fa a la participació catalana a la guerra¹⁷ i que la resta d'autors recullen.

Amb aquest punt de partida, el que marquen les biografies laudatòries de Requesens¹⁸ i una bibliografia que marca l'allunyament de les armes catalanes de la guerra (amb evidents excepcions com Lepant, és de suposar que per la quantitat de trofeus i obres literàries èpiques que es van generar) s'arrenca aquesta recerca.

L'objectiu serà, doncs, copsar fins a quin punt cal prendre a Requesens com un cortesà allunyat de la vida militar *motu proprio* i posat a dit per Felip II vora Don Joan d'Àustria per tal que li fes de tutor, així com fer el seguiment dels noms i cognoms d'aquells que el van acompanyar, dels diversos nivells de proximitat de la seva clientela, i de com el servei militar podia ser una bona manera d'enguixament curricular per obtenció de càrrecs.

Per tal de fer-ho, s'analitzarà en profunditat el paper de Lluís de Requesens a tots els escenaris on va participar com a militar. És a dir, si podem distingir cinc grans moments consecutius al seu *cursus honorum* (ambaixada de Roma, repressió de la revolta morisca de las Alpujarras com a Lloctinent General de Mar,

¹⁵ Carrió Arumí, Joan. *Catalunya en l'estructura militar de la Monarquía Hispànica (1556-1640). Tres aspectes: les fortificacions els soldats i els allotjaments*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2000.

¹⁶ La majoria de mencions a Requesens posen el focus sobre la seva política, en contrast amb la del seu antecessor, com, per exemple en el títol de José Antonio Escudero, on s'assegura que *es probable que la idea original de constituir un organismo con naturales del país, a modo de Consejo asesor del monarca, surgiera durante el gobierno de Luis de Requesens como contrapeso a la política radical e impositiva del Duque de Alba. Por decreto de 7 de enero de 1588 fue erigido el Consejo que desapareció al hacerse cargo de los Países Bajos el archiduque Alberto y la infanta Isabel Clara Eugenia*. Escudero, José Antonio. *Felipe II el rey en el despacho*. Madrid: Editorial Complutense, 2002, p. 42.

¹⁷ Thompson, Irving A. A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austria (1560-1620)*. Barcelona: Crítica, 1981, pp. 146-149.

¹⁸ Bé és cert que hi ha alguns articles, curts, que fan una aproximació prou acurada del govern de Requesens (Lovett i Schepper en són bons exemples), tots ells arribats des de la historiografia holandesa o anglosaxona.

participació a la batalla de Lepant amb dit títol, govern de la Llombardia i govern dels Països Baixos), s'abordaran aquells on ho va fer com a militar. Aquests en foren tres: a Granada, a Lepant i a Flandes. A més, una bona mostra de que la historiografia l'ha vist molt més com un polític que com un militar, és que justament els dos escenaris de la seva trajectòria que deixem d'analitzar, Roma¹⁹ i Milà²⁰, són aquells que han gaudit de monogràfics d'importància. Uns monogràfics, precisament, de l'autor que millor ha tractat aquest personatge. Per tant, al llarg d'aquest estudi aprofundirem a les problemàtiques, actuacions, mesures dutes a terme i conseqüències de la política del Lluís de Requesens militar. Sent aquesta la manera com es podrà copsar, a més, el mètode emprat pels seus clients o nobles propers quan es dirigiren a la cort per cercar alguns avantatges o càrrecs un cop el seu patró era mort.

En primer lloc, es farà un repàs als principals estudis sobre noblesa catalana, parant una especial atenció a aquells que posin el seu focus als Requesens i que permetin contextualitzar el paper de la família des del naixement de la branca de Molins de Rei.

Tot seguit, procurant sempre centrar-nos als diversos escenaris de guerra on va tenir protagonisme, es passarà a observar el seu paper a la guerra de las Alpujarras, de Lepant i de Flandes. A tots tres apartats, la distribució serà la mateixa: un apartat específic de crítica bibliogràfica (tant de la referida a l'activitat de Requesens com al moment en concret), un ús exhaustiu de la documentació per veure allò que va dur a terme el noble català, fent especial menció als clients catalans que d'una forma o altra destaquen en algun moment puntual, a més d'afegir un subapartat final a cada capítol on s'indiqui d'una forma

¹⁹ March, José María. *La embajada de Don Luis de Requesens en Roma por Felipe II cerca de Pío IV y Pío V, 1563-1569*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, Escuela Diplomática, 1950; Ramírez de Arellano, Feliciano (marqués de la Fuensanta del Valle), Sancho Rayón, José León. *Colección de Libros Españoles raros o curiosos. Tomo vigésimo. Pío IV y Felipe Segundo, primeros diez meses de la embajada de Don Luis de Requesens en Roma, 1563-64*. Madrid: Rafael Marco, 1891; Pérez de Rudela, Almudena. «El papel de los embajadores españoles en Roma como agentes artísticos de Felipe II: los hermanos Luis de Requesens y Juan de Zúñiga (1563-1579)». Dins: Carlos José Hernando Sánchez. *Roma y España un crisol de la cultura europea en la Edad Moderna. Vol. 1*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, 2007, pp. 391-420.

²⁰ March, José María. *El Comendador Mayor de Castilla Don Luis de Requesens en el gobierno de Milán (1571-1573)*. Madrid: Editora Nacional, 1946.

més específica els noms i cognoms d'aquells que eren amb ell a cada moment i quin paper jugaren en tot plegat.

Pel que fa a las Alpujarras, ens endinsarem al seu servei a les galeres des del moment que encara era el capità de les tres de l'orde de Santiago, així com la seva arribada a la zona revoltada i el seu paper fonamental per sufocar-la durant la campanya del 1570. A més, dins l'atenció especial dedicada als catalans en aquests escenaris, es farà una menció específica als soldats bandolers d'Antic Sarriera, un cavaller gironí.

Lepant fou el moment més destacat per la bibliografia, amb l'empenta produïda al 1971 amb el quart centenari de la batalla, amb l'edició de diversos textos i algunes monografies específiques amb una finalitat més de lloa que d'anàlisi. A les pàgines dedicades a Lepant dins el present estudi, veurem les relacions entre el capità general i el seu lloctinent (uns vincles que la bibliografia ja ha dit que eren nuls, però recolzant-se sobretot al *CODOIN*, és a dir, tothom ofereix les mateixes fonts, cites i arguments), què va fer durant la batalla i la reconstrucció del grup de nobles catalans que va ser a prop d'ell, tot indicant també allò que obtingueren i on continuaren el servei. En cap cas s'entrarà a la descripció més detallada de la batalla, ni dels efectius, ni de les campanyes prèvies o posterior. La preocupació d'aquest estudi, i molt més al capítol referent a una batalla que ha generat rius de tinta, no és pas fer una història militar *stricto sensu*, sinó, com s'ha dit, un recorregut per aquells escenaris on Requesens va dirigir les accions militars de la Monarquia i arribar a copsar la seva capacitat com a general, i les accions d'aquells que l'envoltaven. Afegint, a més, a través de l'estudi de la clientela, un component prosopogràfic que ajuda a establir les relacions entre la noblesa catalana i castellana.

Pel que fa al capítol de Flandes, aquest serà el centre de la tesi. El motiu és evident: el govern dels Països Baixos és la culminació de la seva trajectòria al servei de la Monarquia. A més, la majoria de la bibliografia, com veurem, l'ha tractat com un govern breu i d'escassa importància, sempre amagat entre les altíssimes espases nobiliàries que van ocupar dit càrrec. El propi García Cárcel ho diu així al text exposat línies amunt. Per tant, era necessària una posada al dia del seu govern, amb les llums i ombres, les problemàtiques superposades que es va trobar i les vies de solució que sempre toparen amb el mateix problema: la manca de diners. Un govern que es va veure sempre a remolc dels motins i que va trobar

la seva sentència de mort amb el decret de suspensió de pagaments de l'1 de setembre del 1575. A més a més, veurem com un grup d'una desena de nobles catalans participen activament a la política dels Països Baixos, formant el cercle de major confiança del governador fins la seva mort.

Finalment, trobarem dos capítols que relacionen a Lluís de Requesens amb Catalunya. D'una banda, es farà una anàlisi de la dissolució de la seva clientela a Flandes i les estratègies emprades per aquells catalans que serviren en l'ofici de les armes als diversos escenaris, amb especial atenció a aquells dels Països Baixos. Veurem aquí algunes estratègies comunes en tots ells i la força i flexibilitat de la clientela a l'hora de cercar la recol·locació per vies laterals un cop mort el principal patró. A més a més, es dedicarà especial atenció a un aspecte que alguna bibliografia s'ha preguntat: la catalanitat de Lluís de Requesens. Aquí, partint de l'anàlisi de la litúrgia del seu enterrament el 17 de desembre del 1577, amb especial atenció als noms propis dels nobles catalans que hi formaren part, com de la seva visió de la política catalana i participació. Capítol on es mostrarà l'evident salt generacional que hi va haver entre els pares (don Lluís i dona Jerònima) i els fills (don Joan i dona Mencia), a través dels testaments de tots quatre membres.

Iniciant l'apartat dedicat a la metodologia, aquest és un bon moment per explicar quina va ser la gènesi de la recerca, de la qual la present tesi és la seva progressió natural. Ja des del grau d'Història cursat a la Universitat de Barcelona, de la mà de qui avui dia és el director d'aquesta recerca, el Dr. Àngel Casals, vaig dur a terme unes pràctiques externes a l'Arxiu Nacional de Catalunya per tal de cercar informació al fons Requesens sobre el palau de Molins de Rei. Aquell fou el meu primer contacte amb una documentació molt rica i que ha desembocat en aquesta tesi.

El pas intermedi fou, però, el treball fi de màster, dedicat a la noblesa catalana que es va moure amb Lluís de Requesens a la batalla de Lepant, amb un ús, fonamentalment, de la documentació de dit arxiu. En aquest pas anterior al Doctorat, doncs, ja es van observar certes línies a seguir, ja que els nobles que apareixien a la seva galera formaven una sorprenent aglomeració de noms que calia resseguir.

Fet aquest primer apropament tant a l'Arxiu Nacional de Catalunya com a la figura de Lluís de Requesens, a la present recerca s'han ampliat els horitzons.

Més enllà de l'evident tasca bibliogràfica, duta a terme durant els primers mesos, però per la qual partia de l'avantatge de ser aquest estudi una evident continuació d'una recerca que ha escalat de forma natural des de tercer de grau, la base del present estudi és documental. Precisament, per la mancança d'estudis en profunditat sobre la política desenvolupada per Lluís de Requesens fora de Roma o la Llombardia, aquells escenaris on no participà com a militar i que no serien treballats a la present tesi.

Així doncs, es va encetar la recerca del material a dos llocs: un conegut, l'Arxiu Nacional de Catalunya (arxiu, d'altra banda, que ha hagut de ser consultat en diverses ocasions al llarg d'aquesta recerca per haver canviat les signatures de tot el fons i oferir la nova referència dels lligalls, no dels documents), i un de nou, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Ja amb un objectiu més obert que durant les primeres visites a l'arxiu en estadis anteriors de la trajectòria acadèmica, de l'arxiu patrimonial dels Requesens ha estat d'especial interès la correspondència entre els familiars i tot allò que envoltava la mort i funeral de Lluís de Requesens. Pel que fa al notarial, una recerca poc agraïda en la relació temps dedicat/resultats tot i centrar-me molt especialment als llibres de testaments i de capítols matrimonials (allò amb més informació qualitativa aporta) de la segona meitat del segle XVI, em va permetre obtenir una visió general de les cases nobles que es movien per Barcelona i obtenir alguns documents referents, concretament, a aquells que participaren a les accions militars o formaven part de la clientela de Requesens.

Sense cap mena de dubte, però, el principal volum d'informació es va extreure del Archivo General de Simancas. Donat el tipus de fets analitzats i la documentació oficial generada, ja des d'un bon començament es feia obvi que el gruix de la recerca caldria fer-lo allà. Per a cadascun dels moments de més rellevància, hi ha un corpus documental específic: per la guerra de las Alpujarras, alguns lligalls de *Cámara de Castilla*, mentre que de la secció d'Estado en trauríem pels altres dos: *Estado-Sicília* pel cas de Lepant i *Estado-Flandes* pels Països Baixos. Serà, doncs, aquesta gran quantitat de correspondència la que ofereixi una millor aproximació a la majoria dels fets, complementant-se amb altres seccions de dit arxiu com la *Contaduría Mayor de Cuentas* per la despesa de Flandes i els sous entregats, la de *Secretarías Provinciales* (sobretot Nàpols) per alguns dels memorials d'aquells nobles que estigueren amb Requesens,

Guerra y Marina per afers generals relacionats amb la guerra i la *Contaduría de Sueldo* per veure els sous de les tropes catalanes a la frontera durant les darreries del segle XVI. Aquesta documentació esdevindrà l'eix del present estudi, ja que ofereix la millor visió dels afers de la pròpia Monarquia per haver estat generada des de dins.

No va faltar una visita als dos arxius situats a les dues ales oposades de l'Hospital Tavera de Toledo, el Archivo Ducal de Medinaceli i el Archivo Histórico de la Nobleza. Aquests dos arxius són aturada obligatòria pels estudis sobre la noblesa, obtenint prou bons resultats de cadascun d'ells. Al primer es van obtenir les negociacions dels Requesens amb Luisa de la Cerda pel matrimoni entre Joan de Zúñiga i Requesens i Guiomar Pardo Tavera. És a dir, una bona troballa per tal de copsar les relacions entre el llinatge Requesens i l'altíssima noblesa castellana. Pel que fa al Archivo Histórico de la Nobleza, els seus fruits foren igualment notables: només pel testament de Mencia de Requesens ja hagués valgut la pena, així com la informació sobre el *mayorazgo* de Requesens o el testament de Pedro Fajardo, tercer Marquès dels Vélez i primer marit de dona Mencia (tots al fons de Frías). Però gràcies a que se'm va permetre consultar el fons Santa Cruz, que en aquell moment estava sent recatalogat i digitalitzat, es va poder obtenir una bona selecció de documentació referent a les galeres de Álvaro de Bazán, així com algunes interessants aportacions sobre la clientela de Requesens al llarg de la guerra de las Alpujarras o després de la batalla de Lepant.

Pel que fa a la resta d'arxius consultats, la seva importància fou notablement menor. Del Instituto València de Don Juan, on cal reiterar l'agraïment a la seva arxivera, María Ángeles Santos, per haver-me fet arribar part de la documentació digitalitzada, he extret interessant correspondència entre els germans Requesens-Zúñiga i, sobretot, un llibre de les ordres donades per Lluís de Requesens durant el seu darrer any i mig de govern; del Archivo del Museo Naval de Madrid vaig consultar la col·lecció Sanz Barutell, en la seva majoria conformada per còpies de Simancas, amb cert valor; mentre que allò utilitzat del Archivo Histórico Nacional han estat els expedients de concessió de títol d'orde militar a alguns dels cavallers catalans participants en aquestes jornades. Pel que fa l'Arxiu de la Corona d'Aragó, aquest ha tingut una triple via: la primera i més important, els memorials enviats pels diversos nobles a la cort per la via del Consell d'Aragó per tal de rebre alguna pensió, avantatge o càrrec, on es fa una

bona relació de tots els fets d'armes on s'hi trobaren; d'altra banda, trobem els registres de la Reial Cancelleria, on s'han trobat diversos nomenaments de càrrecs de Catalunya o les Balears a diversos dels nobles catalans que havien servit amb Requesens; a més, trobaríem les deliberacions del braç militar a les corts del 1552 i 1564 dins el fons de Generalitat.

A més a més, sempre s'ha procurat recórrer a la font més contemporània als fets per tal de contextualitzar-lo: l'ús dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* o del *Manual de Novells Ardits* serà habitual al llarg d'aquestes pàgines quan ens referim als afers de Catalunya; així com el *Llibre de coses assenyaldes* de Pere Joan Comes o els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña.

Per tant, en aquesta construcció s'han superposat diverses tipologies documentals molt necessàries per a l'estudi: cartes (la base absoluta de la tesi i molt útil per la informació qualitativa que ofereix), registres de comptes, memorials, testaments, capítols matrimonials... Per tal de presentar-los al text, s'han adaptat a les normes actuals (sintaxi, accentuació, apòstrofs —si s'esqueia—, puntuació...) però s'ha mantingut de forma escrupolosa el contingut original del text, fins el punt d'afegir el convenient *sic* en el cas que es pogués generar algun dubte sobre si era una errata o el contingut original del text.

1.2. La noblesa catalana al segle XVI, un problema historiogràfic

Si parlem de noblesa catalana durant el segle XVI, el panorama historiogràfic que tindrem al davant serà bastant limitat, tant des del punt de vista de les temàtiques i enfocaments com des dels autors. Trobarem un únic investigador que ha centrat la seva recerca en la noblesa, Pere Molas, qui té una bibliografia prou extensa, però que destaca molt més per ser descriptiva amb un alt grau d'erudició que analítica. A aquest principal investigador, se li han de sumar alguns estudis puntuals o aportacions a alguns llinatges com el genealogista Armand de Fluvià, cap i fundador de la Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), on en destaca la magna obra encara parcialment en constucció, per abast i dimensions dels volums, del *Nobiliari General Català*.

A un altre nivell, trobaríem estudis sobre la noblesa de Joan Lluís Palos, en una part inicial del seu *Catalunya dins l'Imperi dels Àustria*; Salvador-J. Rovira, *Noblesa catalana a l'edat moderna. El cas de les comarques meridionals*; Miquel Àngel Martínez, aquest darrer ja per la noblesa del segle XVII; o Mariela Fargas, pel cas de les elits barcelonines, tot i que també tracta alguns aspectes de la petita noblesa present a la capital. Finalment, hi ha alguns estudis sobre llinatges en concret en època moderna, com els Franquesa, els Guimerà, els Llupià, els Gassol, els Cardona o els propis Requesens.

Per tal d'aconseguir marcar un clar punt de partida sobre els estudis fets sobre la noblesa catalana, encetarem aquesta anàlisi amb Pere Molas. Com s'ha dit, és qui més tinta ha consagrat a la noblesa catalana, dedicant-ne un bon nombre d'aquestes pàgines al segle XVI.

Restringint l'anàlisi al més estrictament relacionada amb la present recerca, a *Catalunya i la Casa d'Àustria*, publicada al 1996, Pere Molas ja dedica un capítol a la noblesa catalana, amb alguns exemples de llinatges particulars no tant coneguts com els Albanell o els Gilabert.²¹ Però el més rellevant, més enllà de la brevíssima nota biogràfica de Lluís de Requesens d'una pàgina escassa, situat en un context familiar on la part femenina pren una gran importància, ja que hereta de la seva mare i és la filla qui rebrà les seves possessions, és on l'ubica. El situa dins el subapartat de l'alta noblesa, compartint pàgines amb els Cardona,

²¹ Molas Ribalta, Pere. *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona: Curial, 1996, pp. 145-225.

els Montcada o els Erill.²² Cal recordar que el títol nobiliari del que disposava Lluís de Requesens era tan sols de baró, la seva filla Mencia de Mendoza (dita així en honor a la marquesa de Cenete) sí que assoliria els títols de marquesa de los Vélez i duquesa de Benavente per via de matrimoni, però per la resta dels seus contemporanis era més conegut com a Comanador Major de Castella.

Trobaríem un segon llibre fonamental dins el seu estudi sobre la noblesa catalana, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, publicat al 2003.^{23 24}Aquest volum es podria considerar la versió ampliada i millorada del capítol del llibre anterior, sent més extens i profund en continguts. Allò que més sobta d'aquesta publicació és la quantitat de llinatges esmentats en les seves pàgines i la llarga cronologia que abasta des de finals del segle XV i principis del XVI amb algun esment als primers Requesens o als Cardona, fins a casals creats per Felip V i la seva evolució al llarg del segle XVIII.

Malgrat que aquest títol segueix amb la visió descriptiva que caracteritza la seva bibliografia, és de justícia dir que introdueix alguns elements destacats pel que fa a les relacions nobiliàries del moment: ordes militars, fidelitats, els jocs d'armes o el paper femení. Parla, per exemple, de la relació del rei amb els nobles catalans mitjançant les pròpies visites reials. Pel cas dels Requesens, element central en aquesta investigació, ja informa que va estar-s'hi entre el 1519-20 i el 1542.²⁵ La primera de les visites va ser crucial pel futur de la família, ja que la presència de l'Emperador va canviar la política matrimonial establerta dins la família Requesens i que es volia emparentar amb els Requesens sicilians, concretament, amb Berenguer de Requesens. Però aquesta no va ser l'única jornada on un rei o príncep s'establí dins les possessions dels Requesens. Al 1548, el príncep Felip, futur Felip II, de camí al que seria el conegut com

²² Per veure una versió reduïda d'aquest apartat, tot i que una mica més enfocat a la castellanització dels llinatges: v. Molas Ribalta, Pere. «Va haver-hi una fusió de les elits a la Catalunya dels Àustries?». *Manuscrits*, 15, 1997, pp. 41-52.

²³ Molas Ribalta, Pere. *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*. Vic: Eumo, 2003.

²⁴ Un text que sembla la culminació d'alguns d'anteriors a part de les citades pàgines de *Catalunya i la Casa d'Àustria*, com: Molas Ribalta, Pere. «La noblesa catalana a l'època de Felip II» Dins: Ernest Belenguier (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo. Vol. 2.*, Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, pp. 99-112; «La nobleza catalana en la Edad Moderna». Dins: Carmen Iglesias (dir.). *Nobleza y sociedad. III. Las noblezas españolas, reinos y señoríos en la Edad Moderna*. Oviedo: Fundación Banco Santander Central Hispano, Ediciones Nobel, 1999, pp. 197-211.

²⁵ Molas Ribalta, P. *L'alta noblesa catalana...*, op. cit., p. 174.

Felicísimo Viaje, es va aturar a Barcelona el 13 d'octubre, segons el *Llibre d'algunes coses assenyaldes*:

E lo dit dia per lo després dinar entre las sinch y las sis horas entra en la present ciutat lo sereníssimo e potentíssim don Phelip princep e señor nostre e ana a descavalcar en lo palau de dona Stephania de Requesens y Suñiga ahont volgué possar. E lo sendemà los consellers lo anaren a visitar com es de bona pràtiga y costum.²⁶

Un altre dels aspectes que introdueix Pere Molas és la presència de nobles catalans dins d'ordes militars castellanes, amb alts càrrecs i honors per part de molts d'ells. Eren els espais d'honor que esdevenien veritables mecanismes d'ascens social i de relació personal per aquesta noblesa. De fet, Pere Molas ja esmenta la importància de Requesens com a Comanador Major de Castella, qui rep l'honor del seu pare i l'entrega al seu fill en morir, romanent dins la branca entre 1536 i 1577.²⁷ Després, passaria a Juan de Zúñiga, el germà. Tant Lluís de Requesens com el seu germà Juan, i com a excepció sonada dins la noblesa catalana per la precocitat en la rebuda de l'hàbit, van rebre l'hàbit als nou i set anys d'edat respectivament.

Veurem com Lluís de Requesens va ser un destacat impulsor de la presència catalana dins l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, ja que demanava hàbits pels seus clients, els quals la majoria n'acabaren obtenint. Tant mentre era viu com un cop traspassat, molts nobles que havien servit sota el seu comandament van rebre un honor d'un orde militar estrictament castellana.

Sobre els articles publicats d'interès per al present estudi, es podrien dividir en dues línies prou diferenciades: administració reial a Catalunya i estudis generalistes sobre la noblesa catalana, tant com a administradora o amb la presència de cognoms concrets. Comencem amb el segon dels temes aquesta anàlisi dels articles. Per tal de fer-ho, un bon punt de partida és el títol *Institucions i grups socials a l'Edat Moderna*, un compendi d'articles publicats

²⁶ BAB, Manuscrits de l'Ateneu Barcelonès, Ms. 6. Comes, Pere Joan. *Libre de algunes coses assenyaldes succeydes en Barcelona y en altres parts*. Segle XVII. pp. 358v-359r. (versió digitalitzada). Hi podem trobar una versió editada: Puiggarí, Joseph. *Libre de algunes coses asanyaldes succehides en Barcelona y en eltres parts format per Pere Joan Comes en 1583 y recóndit en lo arxiu del Excelentíssim Ajuntament*. Barcelona: La Renaixensa, 1878, p. 477.

²⁷ P. Molas Ribalta. *L'alta noblesa catalana...* p. 191.

per Pere Molas al llarg de la seva trajectòria i editats per Publicacions de la Universitat de Barcelona a mode d'homenatge.

Podem iniciar aquest repàs dels articles pel que seria, segurament, un dels més generalistes, «El estamento de la nobleza en el Principado de Cataluña»²⁸, on repassa el braç militar a nivells generals, tot mostrant com la base nobiliària s'eixamplava a mesura que passaven els anys i com els reis actuaven en el sí d'aquest estament, creant nous títols i entregant-los a ciutadans afins. Dins aquestes pàgines, només fa dos esments aïllats a temes que tinguin relació amb la present investigació. D'una banda, dins el reguitzell de títols que presenta, esmenta els Requesens en un breu paràgraf²⁹ i, en un segon terme, fa referència a la catalanitat de Lluís de Requesens³⁰ a través d'una cita velada als *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, concretament al següent fragment:

Los señores deputats deliberaren (el dimarts 27 de gener del 1568) que lo senyor deputat eclesiàstic y lo militar anassen a visitar lo il·lustríssimo senyor don Loís de Súniga (...) Y essent en sa casa los féu molt gran resibiment y cortesia, y los señores deputats li offeriren de part del concistori, lo present Principat, y que les cosas del present Principat les tingués per pròprias, axí ab sa magestat com ab sa altesa, y dit il·lustríssimo senyor respòs que les cosas del present Principat les tenia per pròprias y lo de que més se pressia és ésser nat en la present ciutat de Barchinona³¹

De fet, aquest fragment sí que el cita parcialment, per exemple, dins un altre article: «Noblesa absentista i retòrica catalana». Aquest escrit surt de la dinàmica expositiva habitual per entrar a analitzar un aspecte que tindrà el seu espai en aquesta investigació: com la presència física o no dels nobles al Principat, afectava a la seva catalanitat. Tot i que la catalanitat de Requesens serà

²⁸ Títol i material parcialment reaprofitat de la sessió de Cloenda del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, celebrat al 1993 i publicada el mateix any: Molas Ribalta, Pere. «Institucions i grups socials a la Catalunya dels Àustries». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 13 (2), 1993, pp. 573-581.

²⁹ Molas Ribalta, Pere. «El estamento de la nobleza en el Principado de Cataluña». Dins: *Institucions i grups socials a l'Edat Moderna*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2012. pp. 202-203.

³⁰ *Ibidem*. pp. 207-208.

³¹ Sans i Travé, Josep Maria (dir.). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum II. Anys 1539 a 1578*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1994. p.204.

comentada més endavant, sí que mostra un allunyament de l'alta noblesa a mesura que passaven les dècades i el centre de poder s'establia de forma indubtable a Madrid. Curiós és el cas que presenta de Francesc de Montcada, marquès d'Aitonia i cunyat de Requesens, qui havia arribat a ser acusat de traïdor durant les corts del 1564 per la seva complaença amb el virrei³², en aquella disputa secular entre el rei i la terra de la que Miquel Pérez Latre va treure el nom d'un dels seus estudis més destacats.

En aquesta línia de la tendència de la noblesa a l'absentisme de territori català i el moviment cap a terres castellanes, trobaríem l'esment que fa a Mencia de Requesens, hereva de Lluís de Requesens i que culmina el procés de castellanització iniciat amb el matrimoni entre Juan de Zúñiga i Estefania de Requesens. Tanmateix, aquest interessant moment dins la família catalana, queda millor exposat en *Dames del Renaixement*, on s'analitzen algunes de les principals figures femenines de la noblesa catalana, entre elles, tres generacions de la família Requesens (que bé podrien haver estat quatre si hagués ampliat a Hipòlita Rois de Liori): Estefania de Requesens, Hierònima de Gralla i Mencia³³; mare, dona i filla de qui és el centre de la xarxa exposada en aquest estudi. Aquell estudi fou ampliat, anys més tard, per a les senyores del segle XVII³⁴, i publicats ambdós conjuntament en un refregit (com l'autor mateix indica en la primera cita de dit capítol) dins el seu llibre homenatge *Institucions i grups socials* sota el títol més genèric de «Dames de Catalunya».³⁵

Pel que fa a «Dames del Renaixement», resulta prou rellevant pel fet d'oferir una visió del sector femení de la noblesa catalana, sent elles d'una enorme importància per a cadascun dels llinatges que analitza. Això, malgrat que la informació que ofereix torni a ser expositiva sense cap mena de mirament, explicant la part fonamental de la seva vida, títols i llinatge des de la vessant més positivista possible.

³² Molas Ribalta, Pere. «Noblesa absentista i retòrica catalana». Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, 12, 2001, pp. 28-29.

³³ Molas Ribalta, Pere. «Dames del Renaixement». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 21, 2001, pp. 51-57.

³⁴ Molas Ribalta, Pere. «Dames del Barroc». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 24, 2004, pp. 183-204.

³⁵ Molas Ribalta, Pere. «Dames de Catalunya». Dins: *Institucions i grups socials a l'Edat Moderna*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2012, pp. 217-256.

Dins la segona vessant dels estudis publicats per part de Pere Molas, trobaríem aquells dedicats a les institucions de la Monarquia Hispànica i la Corona d'Aragó dins d'ella, amb especial menció als catalans que hi pogués trobar. Per exemple, podríem citar «La administración real en la Corona de Aragón», tot i que més enllà de fer una repassada pels diversos organismes que componien el regne (com el títol promet) sí que observa algunes qüestions rellevants, com l'adscripció de certs càrrecs a llinatges concrets i com, en extingir-se, passaven a familiars propers. Els exemples més clars serien el governador del general, en mans dels Requesens fins principis del s.XVI, quan passà a una branca secundària dels Cardona; o el de mestre racional, controlat pels Gralla fins la mort del darrer, Francesc de Gralla i Desplà, quan passaria al seu gendre Francesc de Montcada, marquès d'Aitona, romanent en el seu llinatge.³⁶

Finalment, es podria parlar de «Els magistrats catalans a la Itàlia espanyola», on fa un seguiment de la presència de les elits catalanes en els diversos espais de poder d'Itàlia al llarg dels segles de l'època moderna. D'entre ells, malgrat que no va ser nascut a Catalunya, és estrany que no citi a Juan de Zúñiga i Requesens, fill d'Estefania de Requesens, amb el nucli patrimonial a terres catalanes, i virrei de Nàpols entre el 1579 i el 1582. De fet, cita a Pere Castellet qui *va fer la carrera que portava de la Sommaria al Col·lateral. Però el més important del currículum del doctor Pere Castellet és que incloïa també el ducat de Milà, un territori de la Monarquia hispànica que no havia format part de la Corona d'Aragó.*³⁷ El que caldria preguntar-se és qui va fer possible que Pere de Castellet, sense cap mena de connexió amb Itàlia, escalés fins aquell lloc principal. En aquest cas, la resposta es troba en la família que centra el present estudi. Pere Molas ofereix dates: president del Magistrat de Milà al 1579, president de la Sommaria al 1582 i regent del Col·lateral al 1596.³⁸

Des de la dècada dels 70, Hierònima de Gralla, dona de Lluís de Requesens i únic membre de la família present a Barcelona, ja es preocupava per trobar una bona posició a Pedro de Castellet. Tant era així, que el 10 d'octubre de 1572, un tal Perot de Castellet escrivia des de Roma a la mestressa dels Requesens:

³⁶ Molas Ribalta, Pere. «La administración real en la Corona de Aragón». *Chronica Nova*, 21, 1993-1994, pp. 432,434.

³⁷ Molas Ribalta, Pere. «Magistrats catalans a la Itàlia espanyola». *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 18, 2, 1998, p. 216.

³⁸ *Ibidem*.

Estos dies passats aní a Milà a besar les mans de su Excel·lència, y per a que me fas mersé de tenirme per servidor com tots los de ma casa o heren estat y són, y lo matex suplique a Vostra Excel·lència ab esta, puix no m'és lícit anari ab ma persona com Vostra Excel·lència sabrà y particularment al present anant a Nàpols perquè així mo mana Su Excel·lència en Milà per a que lo Il·lustríssim Granvela se servisca de mi. Venint la ocasió del que succeirà avisaré a Vostra Excel·lència com a ma señora y anparo en qui tinc possada tota ma esperança y ser a la qual mia opinió so cert que Vostra Excel·lència corespondrà per la bona memòria de mon señor que deu tinga en la gloria lo qual era bon servidor de Vostra Excel·lència com procuraré jo de sero sempre que V. Exa. tindrà memoria de manarme.³⁹

Com veurem més en profunditat a les pàgines dedicades als catalans sota el paraigua de Requesens, va ser en bona part pel binomi format pels cunyats Jerònima de Gralla i Juan de Zúñiga que es van aconseguir recol·locar molts dels clientes de la família Requesens un cop el patró fou mort.

Havent comentat l'extensa obra de Pere Molas, aturant-nos allà on la seva narració oferia certa relació amb la investigació realitzada en aquestes pàgines, toca seguir amb el repàs de la bibliografia sobre noblesa catalana duta a terme pels diversos historiadors.

Resulta necessari començar aquesta visió dels estudis sobre la noblesa catalana del Principat amb els tres volums que Philippe Lazerme va publicar entre el 1975 i el 1977 sota el títol *Noblesa catalana: cavallers i burgesos honrats del Rosselló i la Cerdanya*. En aquests tres volums es mostra la successió de membres de desenes de famílies nobles establertes a la Catalunya nord durant l'època moderna, algunes d'elles d'una importància central segons el tema d'estudi dut a terme, com poden ser els Cadell o els Bànyuls. Aquest catàleg de tres volums ofereix una font clau per a l'estudi de la noblesa i un primer accés a l'estudi de la noblesa. Perquè, com afirmava Aymeric de Descallar al pròleg, la tasca havia estat hercúlia, ja que *il a consacré à ce travail gigantesque tous ses loisirs, toutes ses heures disponibles depuis plus de vingt ans*.⁴⁰

³⁹ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). Arxiu del Palau Requesens. UC. 557. Doc. 1.

⁴⁰ Descallar, Aymeric (de). «Préface». Dins: Philippe Lazerme. *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*. Volum 1. París: edició de l'autor, 1975. p. 9.

Inicia les pàgines amb unes idees prèvies sobre la consideració de noblesa a Catalunya, així com sobre el propi territori on se situa la seva anàlisi⁴¹, tot plegat amb un enfocament prou generalista per tal d'afavorir la introducció al tema de l'especialista francès mitjà que comencés la lectura o consulta de l'obra. Prova d'això és una de les preguntes retòriques que l'autor es fa només començar: Què era el Rosselló per un català d'abans del 1789?⁴²

Seguint la línia de la genealogia, la cita obligada és per Armand de Fluvià, el més important pel que fa a la noblesa catalana. Va ser president de la Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària (SCGHSVN) fins l'any 2007, fundant el 2008 una associació nova, la Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), molt preocupada, entre d'altres línies de recerca nobiliàries, en demostrar la catalanitat del mariner genovès Cistòfor Colom.

La seva bibliografia és amplíssima i molt diversa dins el camp de la genealogia, tractant des de casals medievals a un especial interès en aspectes actuals de la Monarquia Espanyola⁴³, una preocupació tan evident que al breu pròleg de Pedro Moreno-Meyerhoff⁴⁴ se'n fa ressò, ja que afirma que: *En tractar els temes de la reialesa, Armand de Fluvià dona mostres de la seva constant preocupació, tot al llarg del temps, envers la monarquia espanyola i el seu desgastat prestigi.*⁴⁵

Tanmateix, més enllà d'aquestes preocupacions més modernes de l'autor, pel tema que ens escau s'ha de destacar per sobre de qualsevol altra la que sense cap mena de dubte esdevé la seva *magna obra*: el *Nobiliari General de Catalunya*.

⁴¹ Lazerme, Philippe. *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*. Volum 1. París: edició de l'autor, 1975. pp. 11-36.

⁴² *Ibidem*. p. 16.

⁴³ Un significatiu recull d'aquestes publicacions disperses el trobem a: Fluvià i Escorsa, Armand de. *Recull d'articles. Nobiliària i reialesa, 1958-2015*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), 2015.

⁴⁴ Qui per la seva part té un perfil prou curiós, ja que és un pintor realista reconegut i, alhora, autor de *Historia genealògica de la Casa de Híjar: los descendientes del Rey Don Jaime I el Conquistador (siglos XIII-XXI)* (Difusión, Publicacions y videos, 2018).

⁴⁵ Moreno-Meyerhoff, Pedro. «Pròleg». Dins: Armand de Fluvià i Escorsa. *Recull d'articles. Nobiliària i reialesa, 1958-2015*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), 2015, p. 9.

Aquesta és una obra que, en el moment de finalitzar els volums que encara queden per enllestir, oferirà la imatge més àmplia possible del conjunt nobiliari català ja des de l'Edat Mitjana. El contingut de cada volum el descriu ell mateix en un article del 1999 recollit al volum citat anteriorment⁴⁶:

1. Famílies comtals i vescomtals.
2. Llinatges i famílies de la noblesa immemorial (nobles i cavallers que apareixen com a tals des del segle X fins el XIV).
3. Famílies de la noblesa de privilegi d'origen urbà (les ennoblides entre els segles XIV i XIX).
4. Famílies de la noblesa de privilegi d'origen rural (les ennoblides entre els segles XIV i XIX).
5. Famílies ennoblides per concessió de títol nobiliari del Regne (entre 1816 i 2011).

Actualment, es troben publicats el primer volum, el cinquè i la primera part del segon (II-A), el que ja ofereix una bona aproximació a la noblesa del moment a través de desenes d'arbres genealògics i quadres.

D'altra banda, va arribar, fins i tot, a publicar una petita genealogia dels Requesens vinculats a Molins de Rei i Martorell, sota el nom *Héroie de Lepanto. La sucesión de don Luis de Requesens*.⁴⁷

Deixant de banda els genealogistes pròpiament dits i passant a aquells que han tractat la noblesa catalana en els seus estudis, trobaríem diversos autors d'importància. Pel que fa a un accés general a la noblesa catalana al segle XVI, seria necessari començar amb qui va ser un dels primers en posar el tema sobre la taula, ja al 1967 en un volum homenatge a Vicens Vives sota el títol de *A provincial aristocracy: the Catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries*, però traduït després al català en la revista *L'Avenç*.

En aquest text, John Elliott parla de les generalitats de la noblesa catalana, destacant-ne alguns aspectes. Un d'ells és l'absentisme reial, ja que *el permanent*

⁴⁶ Fluvià i Escorsa, Armand. «El Nobiliari General de Catalunya (segles XI a XXI)». Dins: Recull d'articles. Nobiliària i reialesa, 1958-2015. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), 2015, pp. 117-127.

⁴⁷ Fluvià i Escorsa, Armand. «Héroie de Lepanto. La sucesión de don Luis de Requesens». *Diario de Barcelona*, 10-X-1971, p.20.

*absentisme d'un monarca, capaç de premiar el mèrit a partir d'un coneixement de primera mà, alhora que d'atorgar càrrecs cortesans i al seu voltant, privà l'aristocràcia catalana d'un incentiu primordial per al servei públic de qualsevol mena.*⁴⁸ Seria per aquest motiu, i seguint la idea plantejada per Roland Mousnier al llarg de la seva trajectòria, que l'alta noblesa seria necessària per fer de pont entre les ambicions dels membres més humils de l'estament i la necessitat reial de control del territori i recursos humans per dur a terme les seves accions bèl·liques.

Però la seva anàlisi no queda aquí. Després de parlar dels sistemes electius, representatius i dels diversos nivells de noblesa al Principat, llança algunes afirmacions tan destacables com agosarades. D'aquesta manera, afirma que:

L'estret localisme de la classe dominant, la seva manca de sortides i d'oportunitats de servei, la dugué inevitablement a tancar-se en si mateixa amb llastimoses conseqüències per al conjunt del Principat. (...) Sense millor cosa que fer, la provinciana aristocràcia de Catalunya, a l'igual de la de Sicília, es desgastà pel seu compte en picabaralles internes.⁴⁹

Començant pel fet d'atribuir el terme "provincià" a la noblesa catalana en termes generals resulta prou sospitós de tenir una visió massa enfocada des de la cort reial, sent provincià tota aquella noblesa allunyada del sistema de consells, hi ha alguns elements a discutir en aquesta afirmació. Que la noblesa catalana quedés tancada sobre ella mateixa és quelcom discutible i que al llarg de les pàgines del present treball serà refutat. De fet, i en relació amb la segona de les idees, d'una noblesa catalana abandonada per la monarquia sense obertura de mires que acabaria practicant la guerra de bàndols gairebé com un passatemps, ja que no tenien *res millor a fer*, veurem que era una noblesa atenta a les oportunitats que se'ls hi obrien. Tanmateix, veurem en el moment de posar noms i cognoms a la clientela mobilitzada de Requesens, que aquests últims coincidirien amb famílies bandoleres de renom (com els Armengol, els Alentorn o els Josa), ja que el servei al rei i la guerra privada no eren activitats incompatibles dins un mateix llinatge.

⁴⁸ Elliott, John H. «La classe dominant catalana en els segles XVI i XVII. Una aristocràcia provincial». *L'Avenç*, 40, 1981, p. 30.

⁴⁹ *Ibidem*. p. 33.

Finalment, tot i que vagi més encaminat al segle XVII del qual és especialista, parla de la diferència física en l'establiment entre els membres de l'alta i baixa noblesa. Això era degut a que *els més pobres dels cavallers, descobrint que no podien manar a les ciutats amb reputació i autoritat s'havien retirat a les muntanyes avergonyits*⁵⁰. Tanmateix, Barcelona mai no va deixar d'exercir la seva funció d'atracció dels diversos nobles per la presència dels delegats del poder reial a dita ciutat. Bona mostra d'això són les troballes fetes a l'Arxiu de Protocols de Barcelona, on per les dates estudiades, hi ha membres de llinatges de bona part de Catalunya, tant de cavallers com de noblesa titulada. En aquest sentit, els autors parlen de la capacitat d'atracció que Barcelona exercia sobre els nobles en són diversos, Joan Lluís Palos en parla, per exemple, en el sentit oposat a John Elliott: *La tendència a instal·lar-se al voltant de les principals ciutats del Principat sembla plenament consolidada cap al 1520, quan gairebé dos terços de l'estament residia de forma habitual entre Barcelona, Girona, Cervera i Perpinyà*.⁵¹

De fet, no només en aquest article. Podem citar el seu clàssic de *La rebelión de los catalanes*, publicat originàriament al 1963, abans que l'article citat a les línies superiors. Allà, quan es tracta de parlar de la noblesa com a estament, fa una menció als Requesens i la seva castellanització, com a representant de la més alta noblesa catalana. Afirmar que *las familias catalanes más importantes, como la de los Requesens, se habían marchado a Castilla durante el siglo XVI y se habían asimilado a la aristocracia castellana*⁵². No deixa de ser un exemple del noble prototipus que marxa a Castella, però aquestes afirmacions diverses ofereixen més ombres que llums: no diu per què marxa, ni amb qui marxa, ni la clientela que l'acompanyarà i, ni tan sols, que a nivell d'intitulació era un simple baró de Molins de Rei i l'únic que li donava certa posició entre la resta de nobles es trobava a Villarejo de Salvanes, a mig camí entre Madrid i Toledo. Vistos aquests exemples, molt especialment el propi de la noblesa, es pot assegurar sense gaire risc que les afirmacions d'Elliott realitzades a mitjans segle XX han estat superades per les dècades d'historiografia a la que ell va obrir camí.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Palos, Joan Lluís. *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*. Lleida: Pagès editors, 1994. p. 57.

⁵² Elliott, John H. *La rebelión de los catalanes. Un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*. Tres Cantos: Siglo XXI, 2014, p. 86.

Seguint amb la línia d'aportacions generals a la noblesa catalana, cal citar a Joan Lluís Palos. Malgrat que la seva línia investigadora l'ha fet anar cap a territoris italians i aspectes més culturals, a *Catalunya a l'Imperi dels Àustria* trobem un capítol inicial on realitza una anàlisi de l'estament nobiliari a la Catalunya moderna.

L'abast del seu enfocament és molt ampli per la quantitat de pàgines emprades, i presenta interrogants prou destacats. Parla, per exemple, de la dificultat per establir un número concret per a l'estament al segle XVI a través de les paraules del cavaller Perot de Vilanova⁵³ amb la contradicció evident amb els 275 d'un càlcul fet pocs mesos abans.⁵⁴

Joan Lluís Palos parla de com Felip II va tancar la aixeta als nous nomenaments, cosa trencada pel seu fill amb la intenció de reforçar una posició debilitada per la seva manca de personalitat vers el seu predecessor.⁵⁵

Cal destacar que dins l'enorme extensió de llinatges catalans del moment, quatre de les set famílies ascendides a la categoria comtal havien tingut membres servint sota les ordres de Requesens al llarg de la seva trajectòria, es tracta dels Queralt, els Boixadors, els Cruïlles i els Erill. Tanmateix, si observem els números que ofereix l'autor pel que fa a la presència d'aquestes famílies a les corts, entre les de 1519 i 1626, hi van assistir: 49 Boixadors, 29 Erill, 26 Cruïlles i 19 Queralt.⁵⁶ No resulta estrany, per tant, aquesta diversificació d'estratègies dins un mateix llinatge, sobretot comptant les branques secundàries i els fills fadrins.

Però sense cap mena de dubte, aquella part més relacionada amb la present recerca és la dedicada al servei reial, on descriu la situació de la noblesa del moment, amb la via dels càrrecs parcialment bloquejada per l'existència de famílies on s'heretava un d'ells de forma automàtica. Fa, a més, una pregunta retòrica, *quin fou l'itinerari seguit per Guillem de Santcliment fins a obtenir el lloc d'ambaixador de Felip II a la cort imperial de Praga?*⁵⁷ Aquesta pregunta tindrà la seva resposta, ja que s'ha resseguit el moviment de Guillem de

⁵³ Sobre aquest personatge, v. Simon i Tarrés, Antoni. *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*. Barcelona: Curial, Edicions Catalanes, 1991, pp. 28-88.

⁵⁴ Palos, J. Ll. *Catalunya a l'Imperi...*, op. cit., p. 52.

⁵⁵ *Ibidem*. p. 53.

⁵⁶ *Ibidem*. p. 58.

⁵⁷ *Ibidem*. p. 102.

Santcliment com a mà dreta de Lluís de Requesens i allò que va fer després de la mort de qui havia estat el seu patró.

Per últim, caldria destacar una afirmació que contradiu de forma frontal una feta per John Elliott a l'article citat en línies superiors: *l'activitat desplegada en aquest sentit per un ampli sector de l'aristocràcia trenca en bona mesura l'arquetip d'una noblesa replegada en si mateixa i desentesa dels assumptes de l'imperi*.⁵⁸ Es refereix als nobles que acudien, sobretot a Flandes com a particulars, soldats que arribaven sense cap càrrec ni posició, es prenién l'activitat militar com una carrera i buscaven obrir-se pas a base de servei i mèrits.⁵⁹ És en aquest tipus de nobles, fadrins amb motivació de servei al patró i a la Corona, on hauríem de situar els nobles citats a les següents pàgines.

En aquest cas Miquel Àngel Martínez, també ha tractat la noblesa en els seus estudis, malgrat que posant el focus en una cronologia diferent a la que ens ocupa en aquestes pàgines, sent els segles XVII i principis del XVIII aquells que han centrat la seva atenció. *La mitjana noblesa catalana a la darrerria de l'etapa foral* mostra l'evolució a grans trets de desenes de llinatges, fonamentant-se essencialment en la seva activitat a les corts catalanes i incrustant-hi algunes notes biogràfiques de personatges destacats de cada família.

El començament de cada capítol, on apunta la trajectòria de les famílies ja durant el segle XVI podria ser allò que més informació ens aportés pel que fa a aquells cognoms reconeguts com els Alentorn,⁶⁰ però hi dedica tan sols unes poques línies.

Pel cas de les comarques tarragonines, el principal autor que ha tractat la seva noblesa és Salvador-J. Rovira i Gómez, antic professor de la Universitat Rovira i Virgili. Tot i que la seva bibliografia abasta temàtiques i cronologies més àmplies, fins a estudiar personatges que freguen el segle XX, cal destacar alguna de les seves publicacions

A nivell general, l'equivalent per a les comarques tarragonines dels títols generalistes de Pere Molas, trobaríem *Noblesa catalana de l'edat moderna. El cas de les comarques meridionals*. De nou, a més de fer una visió general dels

⁵⁸ *Ibidem*. pp. 104-105.

⁵⁹ Parker, Geoffrey. *El ejército de Flandes y el Camino Español (1567-1569)*. Madrid: Alianza Editorial, 2010, p. 156.

⁶⁰ Martínez, Miquel Àngel. *La mitjana noblesa catalana a la darrerria de l'etapa foral*. Lleida/Barcelona: Pagès Editors/Fundació Noguera, 2010, pp. 22.

aspectes de la noblesa, des de conceptes com honor o la *grandeza* castellana, fins a les institucions catalanes o la renda que n'obtenien, resulta esclaridora la importància que atorga als ordres militars castellans dins els contextos catalans. A més a més, ja en el capítol del servei d'armes, on dedica una especial atenció al segle XVII i XVIII (campanya del Salses del 1639, la guerra dels Segadors, la guerra de Successió, el Set-cents —en general— i la guerra Gran), parla dels nobles catalans en territori estranger en els següents termes:

Entre els nobles catalans cincentistes que no dubtaren de servir com a militars, i a més dels ja comentats,⁶¹ tenim: els germans Francesc i Carles de Setantí, que lluitaren a Itàlia, Lepant, Flandes i a les Açores; Jaume de Mitjavila, que combaté contra els moriscos, a Lepant, Tunis, la Goleta, Flandes i Nàpols; Miquel de Requesens i de Cruïlles, que féu la guerra a Milà i a Flandes a les ordres del seu parent Lluís de Requesens; Enric de Cardona, que estigué a les batalles d'Oran i Lepant; Lluís de Queralt, que reclutà un terç de bandolers que, a canvi d'allistar-se, foren perdonats i amb els quals marxà a combatre a Flandes; Felip d'Alentorn, que estigué a Nàpols i Llombardia; Galceran de Cardona que participà en diverses operacions navals al Mediterrani; Alexis de Marimon, que serví disset anys a Flandes com a capità d'infanteria, i el seu germà Juli que en passà sis a Llombardia, etcètera⁶²

Aquest fragment, aïllat en una mena d'avantsala del contingut del capítol, i sense cap cita que informi de la seva procedència, donat el caràcter de manual universitari del volum, ofereix un sucós contingut. Molts d'aquests noms seran analitzats en profunditat en properes pàgines, oferint el motiu pel qual es trobaven en aquests escenaris i que, en moltes ocasions, requeia en la figura del seu patró.

La seva recerca, però, ha anat molt més enfocada, com s'ha comentat, a les famílies de la seva Tarragona natal i poblacions properes com Altafulla o Tortosa, no destacables per al present estudi però sempre interessants per aquell que tingui la seva mirada posada en les terres tarragonines.

⁶¹ Per al segle XVI, els que cita prèviament són Lluís Oliver de Boteller i Joan d'Aldana.

⁶² Rovira i Gómez, Salvador-J. *Noblesa catalana a l'edat moderna. El cas de les comarques meridionals*. Benicarló: Onada Edicions, 2009, p. 115.

Si ens centrem en Barcelona, una de les obres centrals pel que fa a la formació de la ciutadania honrada i el seu establiment seria l'obra de James Amelang, *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*. Parla de l'augment progressiu dels nobles, amb una major proporció per a la noblesa no titulada, i també treu a la palestra un tema recurrent dels estudiosos de la noblesa catalana: el paper d'atracció que Barcelona exercia sobre tots ells. La seva explicació és prou lògica i senzilla, *a medida que sus numerosos nobles rurales iban renunciando a la administración directa de sus propiedades, la oportunidad de obtener cargos y sinecuras en las ciudades se hacía más atractiva*.⁶³ Molt més clar és un fragment posterior, on afirma que:

El progresivo empeoramiento de las condiciones sociales y económicas indujo a la nobleza tradicional a trasladar sus residencias desde las zonas rurales a las ciudades cercanas. (...) Especialmente en Barcelona los nobles se unieron ansiosamente a la búsqueda de los tesoros del conocimiento, con la esperanza de que el ejercicio de las profesiones liberales les permitiera cosechar las ganancias necesarias para mantener el estilo de vida que se juzgaba propio de los miembros de la élite cívica.⁶⁴

Pel que fa a l'època estudiada, pel que fa a la relació entre Felip II i l'aristocràcia del Principat, trobem una mitjana de nomenaments per any de 4,6, molt inferior al seu fill. Felip III atorgaria un total de 258 per 182 del seu pare, quan el regnat d'aquest darrer va ser gairebé el doble d'anys que el del seu successor. Només els Borbons es trobaven en una ràtio similar, amb 3,8 nomenaments per any⁶⁵, amb una enorme extensió cronològica i minva territorial. Tanmateix, sortint d'un conflicte civil, el que sempre oferia una oportunitat pels candidats del vencedor (tant era així, que és a l'interregne de

⁶³ Amelang, James. *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*. Barcelona: Ariel, 1986, p. 66.

⁶⁴ *Ibidem*. p. 90.

⁶⁵ Cal comptar en aquest punt que des del Tractat dels Pirineus, Perpinyà es trobava fora del territori de la Monarquia Hispànica, el que implica que bona part del gruix de nomenaments en temps de Felip II, Felip III i Felip IV ja no es produïa, ja que els burgesos honorats de Perpinyà eren un bon gruix del total d'aquestes patents.

Lluís XIII i Lluís XIV durant la guerra dels Segadors o amb l'arxiduc Carles que s'arribaren als pics de nomenaments per any, amb sengles 29,1 i 20,2).⁶⁶

A més de parlar de la vessant econòmica, centra la seva atenció en com va evolucionar l'aristocràcia urbana barcelonina al llarg dels segles, des de Ferran el Catòlic amb anys destacats com el 1498 amb l'apertura del govern municipal a la petita noblesa urbana o el 1510 amb la *matrícula de ciutadans honrats*, concedint privilegi de noblesa a algunes famílies de l'aristocràcia urbana, fins al final dels Àustria amb més o menys avantatges segons la política particular o el poder de cada monarca. Però més enllà d'aquesta evolució d'una oligarquia municipal que poca relació estableix amb Lluís de Requesens i la xarxa que articula al seu voltant, sí que resulta molt més interessant la situació en la que situa l'estament, ja que *el carácter relativamente no diferenciado de la aristocracia catalana también contribuyó a la formación de una élite cívica integrada. La ausencia de un poderoso grupo de magnates —pequeño en número, para empezar, y principalmente absentista al llegar al siglo XVII— acortó la distancia entre los rangos del estamento noble. A Catalunya hi havia pobresa en alguns sectors nobiliaris⁶⁷, però la distancia entre estos nobles rurales y pobres y las capas superiores de la aristocracia no era tan grande como la que existía entre los poderosos grandes de Castilla y los hidalgos.*⁶⁸

Seguint amb l'aristocràcia barcelonina del segle XVI, qui més atenció li ha dedicat en els darrers anys ha estat Mariela Fargas, arrel de la seva tesi doctoral i les investigacions posteriors. La seva principal obra, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*, fa un seguiment prou exhaustiu de les relacions familiars entre l'oligarquia municipal de la capital catalana. La ingent tasca de recerca, sobretot entre la documentació notarial, tant de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona com a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona és d'un gran servei per a l'estudi dels cognoms presents a les ciutats com de les estratègies emprades.

⁶⁶ Aquesta taula va ser originalment publicada a: Amelang, James. «The Purchase of Nobility in Castile, 1552-1700. A Comment». *Journal of European Economic History*, 11, 1982, p. 221.

⁶⁷ La pobresa era un tret prou comú entre la noblesa, i no tan sols la catalana, només a tal d'exemple: García Hernán, David. *La nobleza en la España moderna*. Madrid: Istmo, 1992. pp. 29-36; Dewald, Jonathan. *La nobleza europea, 1400-1800*. Valencia: Pre-textos/ Real Maestranza de Caballería de Ronda, 2004. pp. 71-81; Stone, Lawrence. *La crisis de la aristocracia, 1558-1641*. Madrid: Revista Biblioteca de Occidente, 1976, pp.75-105.

⁶⁸ Amelang, J. *La formación de...*, *op. cit.*, p. 93.

Resulta, a més, un reflex prou viu de la ciutat dels benestants a través de successió familiar, relacions matrimonials o establiment de xarxes de poder. Per a la present investigació, la seva utilitat destaca en una altre aspecte, en la visió global que ofereix de molts llinatges que eren a Barcelona, amb polítiques pròpies i relacions internes, però que també comptaven amb presència a Lepant o Flandes, dins la xarxa establerta per Lluís de Requesens.⁶⁹ Trobem presència de Queralt, Marimon, Alentorn, Boixadors o Calders en contextos bèl·lics de la monarquia, i alhora desenvolupant política urbana i familiar dins una ciutat molt viva a nivell polític.

Les seves publicacions han anat en la línia de les estratègies matrimonials, el paper clau de la dot a nivell de poder i representació familiar, les institucions municipals i el joc desenvolupat per les diverses famílies aristocràtiques de la ciutat o la vida quotidiana, sobretot pel cas dels casals nobles.⁷⁰ Tot plegat, a més d'haver desenvolupat la seva darrera tasca investigadora des de la perspectiva de gènere, cercant la importància femenina dins els diversos espais nobiliaris.⁷¹

Per a les elits d'altres ciutats destacades de Catalunya podríem trobar a Antoni Passola pel cas de Lleida, amb una investigació fruit de la seva tesi doctoral. Allà analitza l'estructura de govern de la paeria i el seu grau d'independència administrativa vers la Monarquia⁷², tanmateix, sense oferir el detall dels cognoms, almenys al segle que ens escau, i mantenint sempre un enfocament més de vista de l'administració i, per l'elit, prosopogràfic. Pel cas de

⁶⁹ Per aquesta finalitat, són fonamentals els complets arbres genealògics de la part final del volum, de l'apèndix genealògic: Fargas, Mariela. *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997. pp. 443-473.

⁷⁰ v. Fargas Peñarrocha, Mariela. *La genealogía cautiva. Propiedad, movilidad y familia en Barcelona, 1500-1650*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2012; «Espacios de poder: orden familiar, nobleza y uso de los derechos patrimoniales en la Barcelona moderna». *Obradoiro de historia moderna*, 18, 2001; «Legislación familiar-patrimonial y ordenación del Poder Institucional en la Cataluña del siglo XVI». *Cuadernos de historia moderna*, 26, 2001; «El regalo prevenido, norma y persuasión en la vida cotidiana de la edad moderna». *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 30, 2012.

⁷¹ v. Fargas Peñarrocha, Mariela. «De conflictos y acuerdos: la estrategia familiar y el juego del género en la época moderna». *Hojas de Warmi*, 16, 2011; «Mujeres, violencias y bandos: pruebas de autoridad y derecho en la familia (Barcelona, XVI-XVII)». Dins: María Ángeles Pérez Samper (coord.). *Vivir en la España Moderna*, 2019, pp. 19-35; «El ritual de la dote y la defensa de las mujeres: controversias del patriarcado (Barcelona, ss. XVI-XVII)». Dins: Juan Manuel Bartolomé, Máximo García fernández, María de los Ángeles Sobaler Seco (coord.). *Modelos culturales en femenino (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Sílex Ediciones, 2019, pp. 93-111.

⁷² Passola, Antoni. *Oligarquía i poder a la Lleida dels Àustria*. Lleida: Pagès editors, 1997. pp. 540-542.

Girona, a nivell de funcionament municipal trobaríem «La Girona del Antiguo Régimen», d'Antoni Simon i Tarrés però sense oferir a la noblesa cap més atenció que una pàgina per a la del segle XVIII.⁷³ Tanmateix, en altres publicacions sí que podem trobar una menció a famílies de la noblesa gironina que es troben immerses en la dinàmica econòmica de la ciutat i enmig del procés general d'establiment a les ciutats; tot de la mà de vells enfrontaments de bàndols entre llinatges que ara quedaven emmarcats en un nou espai, en el qual s'integraven plenament en la teranyina de relacions socials i d'activitat productiva.⁷⁴

Encetem els diversos estudis publicats sobre llinatges concrets amb una de les grans historiadores catalanes, Eva Serra. Dins la seva dilatada trajectòria investigadora, centrada molt especialment en les institucions catalanes en època moderna i el seu funcionament⁷⁵, cal destacar-ne alguns articles dedicats a famílies nobiliàries concretes i la seva evolució al llarg de les dècades dels segles moderns catalans. Ja amb la seva tesi doctoral marcava les línies generals del que seria la seva historiografia, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*.⁷⁶

Pel que fa als Gassol de Tremp, Eva Serra ens mostra una família amb certs paral·lelismes amb els Requesens: inici d'una carrera al servei de la corona de la mà dels Trastàmara, vinculant-se a l'activitat militar de la Monarquia. Però molt més interessant resulta aquest estudi quan s'endinsa en la vida d'alguns dels més destacats membres del llinatge. Jeroni Gassol, fill fadrí d'una família de cavallers de Tremp, és un dels personatges que destaca pel seu ascens social i l'obtenció de

⁷³ Simón i Tarrés, Antoni. «La Girona del Antiguo Régimen». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27, 1984. p. 216.

⁷⁴ Torres Sans, Xavier. «La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Primer congrés d'Història de Girona: dos mil anys d'història*, 42, 2001, pp. 33-40.

⁷⁵ Es podria destacar el recull d'estudis que originàriament havien estat publicats en un reguitzell de revistes de caràcter local o congressos de difícil accés, recollides i editades a mode d'homenatge pòstum, *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Barcelona/Vic: Institut d'Estudis Catalans/Eumo editorial, 2018). A més, cal tenir molt present una trobada celebrada com a homenatge durant l'abril del 2019, on s'hi van aplegar bona part de les primeres espases de la historiografia catalana i va acabar ser el nucli d'un volum recopilatori de les intervencions en homenatge a Eva Serra: Serra i Puig, Eva. *Sessió en memòria*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2020.

⁷⁶ Serra i Puig, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988.

càrrecs després de fer mèrits per la via militar.⁷⁷ En el seu cas, després de participar de la mà de Carles V en campanyes militars per Flandes i Alemanya, va escalar posicions en l'entramat administratiu propi del sistema de Felip II fins a esdevenir secretari del Consell d'Aragó, protonotari i secretari del propi rei. Però hi ha un fet fonamental que marcaria el seu ascens des que abandonés Tremp al 1547 i la seva posició de secretari reial a la dècada dels 90 del segle XVI: el seu matrimoni. Al 1581 es va casar amb María Vázquez de Leca, germana de Mateo Vázquez de Leca, secretari de Felip II. Segons indica l'autora, va ser en morir aquest últim a l'abril del 1591, que la carrera de Jeroni Gassol va donar un salt, gràcies al desig que el càrrec quedés en mans del seu cunyat.

Aquesta carrera quedaria marcada, finalment, per una sèrie de privilegis que rebria durant els darrers anys de la seva vida: *el de natural del regne de Castella, el de notari públic de la cort, el de la concessió de Fundar un «mayorazgo» (28-1-1594), l'adjuntia i successió del seu fill al càrrec de protonotari del Consell d'Aragó (5-XII-1603) i el de la concessió del privilegi de noblesa.*⁷⁸

Seria el seu nebot, Joan Gassol, qui també procuraria aprofitar la seva posició privilegiada entre el servei de Felip II, anant cap a la cort al 1570, quan Jeroni ja havia estat nomenat protonotari del Consell d'Aragó. Amb un matrimoni fracassat amb la seva cosina germana Jerònima, un cop demanada i pagada ja la dispensa papal, per la mort d'aquesta filla de Jeroni Gassol, va acabar emparentat amb els Erill, però lluny de la primera línia de la cort marcada pel seu oncle. Aquest membre del llinatge no va passar de ser un "continuo" del rei, cosa que contrasta amb la secretaria del seu oncle o la possibilitat de fundar el mayorazgo que també va rebre aquest. Amb un retorn a Tremp sempre present, però amb la impossibilitat manifesta per la dispensa que el seu oncle i cap li negava.⁷⁹

Un segon cas estudiat per l'autora és el dels Guimerà. Es tracta d'un llinatge amb enorme vinculació amb el Principat, fent l'autora un seguiment de la seva relació des del segle XV català fins la guerra dels Segadors. Tanmateix, allò que més importància té és el tractament que fa d'alguns personatges en concret amb especial relació amb Requesens. Destaca alguns dels membres del llinatge com a servents destacats de la Corona, fent especial menció a Gispert de Guimerà, senyor de Ciutadilla. Encara més,

⁷⁷ Serra i Puig, Eva. «Els Gassol. De cavallers de Tremp a protonotaris del Consell d'Aragó». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 7, 1987, pp. 48-51.

⁷⁸ *Ibidem*. p. 49.

⁷⁹ *Ibidem*. pp. 51-53.

després de fer una successió pels Guimerà que van estar presents en alguns dels moments més destacats del segle XVI mediterrani, com serien les guerres d'Hongria o els enfrontaments amb el Turc al llarg de la dècada dels 30 de dit segle, afirma el següent: *El nebot de Gispert de Guimerà, casat amb la bastarda legitimada Maria, era governador de l'illa de Menorca (1577)*.⁸⁰ Malgrat ser una frase aïllada, allò que ens ofereix és la confirmació del destí d'un dels membres de la clientela de Requesens, membre d'aquest llinatge, Francesc de Guimerà, i que vaig treballar en una comunicació realitzada dins el marc del VIII Congrés d'Història Moderna, organitzat per la Universitat de Barcelona.⁸¹

Tanmateix, trobaríem un trencament del vincle amb la Corona d'aquest llinatge, situat per l'autora en el moment del viratge de la política de Felip II durant la segona meitat del seu regnat. Bernat de Guimerà seria el protagonista d'aquesta nova etapa de relacions amb la monarquia, agreujant-se arrel de l'activitat bandolera de dit personatge.⁸² Aquest va ser un fill legitimat per part de Gispert de Guimerà, com es pot veure en el testament d'aquest: on entre els marmessors apareixen *los il·lustres don Francesch de Guimerà, gendre meu, e don Bernat de Guimerà, fill meu*, sent aquest darrer també l'hereu universal del dit Gispert de Guimerà, entre ells el castell i terme de Ciutadilla, a Tarragona.⁸³

Aquesta importància de Bernat de Guimerà en les lluites de bàndols són ben presents en l'obra de Xavier Torres, *Nyerros i cadells*, qui situa al dit noble com un destacat líder nyerro, en el conflicte mantingut amb els Cadell a la darreria del segle XVI. L'autor l'arriba a situar a la primera línia de les accions violentes i com a senyor de Ciutadilla i Montclar.⁸⁴

⁸⁰ Serra i Puig, Eva. «Els Guimerà, una noblesa de la terra». *Recerques: història, economia, cultura*, 23, 1990, p. 20.

⁸¹ Es podrien citar altres treballs dedicats a famílies concretes dins la bibliografia de l'Eva Serra, com seria el cas dels Albanell i Cabreara: Serra i Puig, Eva. «Isabel de Cabrera i Albanell. Una economia rendista al fi nal d'una nissaga (1607-1615)». *Recerques: història, economia, cultura*, 68, 2014. Tanmateix, la cronologia marcada per la present recerca fa que quedi allunyat del focus principal d'interès.

⁸² *Ibidem*. pp. 21-30.

⁸³ AHPB, not. Pere Fitor, major, 385/79.

⁸⁴ Torres, Xavier. *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona/Quaderns Crema, 1993, pp. 106-138.

Un títol específic sobre un llinatge, aquesta vegada d'unes proporcions descomunals seria *Els Margarit de castell d'Empordà* de Manel Güell.⁸⁵ Aquesta obra comprèn una enorme cronologia (més de quatre segles d'anàlisi) i varietat de llinatges (per l'apropament als diversos cognoms emparentats o relacionats amb dits Margarit), cosa que la fa especialment útil quan algú s'endinsa en l'estudi de la noblesa. Pel present estudi, resulta ben interessant per la bona situació que ofereix dels Biure de Sant Jordi, alguns dels personatges propers a Requesens, i, derivada de la branca dels Biure de Vallverd i l'atac que faria don Miquel d'Alentorn, un dels clients de Requesens, proveint-se de bandolers.

Però si un autor ha dedicat una bona quantitat d'estudis a alguns llinatges en concret, aquest ha estat Josep Fernández Trabal, des dels Bell-lloc⁸⁶ (una obra derivada de la seva tesi), els Desvalls⁸⁷ (obra que va ressenyar molt elogiosament Eva Serra al *Índice Histórico Español*⁸⁸) o l'edició del llibre dels Llupià, que aborda les branques centrals de dit llinatge, així com les laterals i els incorporats com els Icard, Roger o Vallseca.⁸⁹ Tot i que la cronologia és ben àmplia, són els segles de l'època moderna aquells que ocupen la major extensió de pàgines, amb un contingut qualitatiu molt elevat i posada en escena una gran aportació genealògica i patrimonial. Derivat d'aquest coneixement dels Llupià, apareixeria el text de major utilitat *Notes per a una història de la noblesa a Catalunya*.⁹⁰ Tot i que s'enfoca molt més en aquest llinatge, són significatius alguns dels aspectes que destaca, com les solidaritats internes com a norma de comportament fonamental, la importància femenina, la riquesa i les jurisdiccions com organisme definitori de la noblesa o la idea de poder que passava entre les generacions i acabava ficant la família a guerres de bàndols.

⁸⁵ Güell, Manel. *Els Margarit de castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011.

⁸⁶ Fernández i Trabal, Josep. *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Ajuntament de Girona, 1995.

⁸⁷ Fernández Trabal, Josep. *Els Desvalls i Catalunya. Set-cents anys d'història d'una família noble catalana*. Lleida: Pagès Editors, 2014.

⁸⁸ Serra, Eva. «Fernández Trabal, Josep. "Els Desvalls I Catalunya. Set-cents anys d'història d'una família noble catalana»». *Índice Histórico Español. Novedades bibliográficas diciembre 2016*.

⁸⁹ Fernández Trabal, Josep. (ed.). *Història dels Llupià (1088-1771) i dels seus llinatges incorporats: Icard, Roger i Vallseca*. Canet: Edicions Trabucaire, 2007.

⁹⁰ Fernández Trabal, Josep. «Notes per a una història de la noblesa a Catalunya». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51, 2008, pp. 427-449.

Parada obligatòria quan parlem de l'estudi de nissagues nobiliàries particulars, seria Martí de Riquer i el seu *Quinze generacions d'una família catalana*.⁹¹ En aquestes pàgines, el destacadíssim medievalista fa un recorregut pels seus avantpassats, els Riquer, des de principis del segle XV fins el seu avi, a la darrerria del segle XIX. Allò més ressenyable per aquest estudi serà, precisament, un dels llinatges que s'emparenten amb els Riquer, els Agullana, que quedarien enfrontats als Sarriera en una llarga guerra de bàndols que donen context a un dels personatges que tindran certa importància durant la guerra de las Alpujarras, Antic Sarriera.

A mig camí entre la noblesa togada, els buròcrates i els clientelismes cortesans trobaríem a Pere Franquesa, qui fou estudiat d'una forma metòdica i extensa per Josep Maria Torras Ribé a *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*.⁹² En aquestes pàgines ofereix una excel·lent panoràmica de l'ascens i caiguda d'aquest secretari català relacionat amb el duc de Lerma. A més a més, trobaríem altres aportacions d'una magnitud menor referents a alguns nobles del s.XVI, com seria la introducció d'Eulàlia Duran a la seva edició del *Llibre de les grandeses de Tarragona*, on explica la vida de Pons d'Icard⁹³; l'anàlisi dels Copons, prou extensa cronològicament, duta a terme per Miquel Àngel Martínez⁹⁴; el clàssic dels Cardona dut a terme per Joan Serra i Vilaró, prou útil per ubicar els caps del llinatge principal, i obtenir alguna informació complementària⁹⁵; l'estudi sobre els March de Salvador Rovira i Gómez⁹⁶; o, tot i que emmarcat en una cronologia posterior, sent un d'una temàtica prou escaient per barrejar noblesa catalana i govern de Flandes, l'estudi sobre don Francesc de Montcada, governador dels Països Baixos, de Xavier Baró i Queralt.⁹⁷

⁹¹ Riquer, Martí de. *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Planeta, 1979.

⁹² Torras Ribé, Josep M. *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*. Vic: Eumo Editorial, 1998.

⁹³ Duran, Eulàlia. *Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les grandeses de Tarragona»*. Barcelona: Curial Edicions, 1984.

⁹⁴ Martínez Rodríguez, Miquel Àngel. «Linaje y poder en la Cataluña foral: la actividad política de los Copons». *Cuadernos de Historia Moderna*, 22, 1999, pp. 11-31.

⁹⁵ Serra Vilaró, Joan. *Història de Cardona. Llibre I, els senyors de Cardona*. Tarragona: Sugrañes hermanos, 1966.

⁹⁶ Rovira i Gómez, Salvador J. *Els March: Darrers senyors de Creixell I Roda de Berà*. Valls: Cossetània Edicions, 2003.

⁹⁷ Baró i Queralt, Xavier. *De Catalunya a Flandes. Francesc de Montcada, erudit i polític*. Barcelona: Editorial Dux, 2008.

1.3. Entre fidelitats i clienteleles

Més enllà d'oferir una panoràmica sobre els estudis que s'han dedicat als darrers anys a la noblesa catalana, és necessari fer un esment a aquells investigadors internacionals que han investigat les relacions de fidelitat i relacions clientelars en època moderna.

Aquest tipus de relacions, com veurem, seran l'eix de la formació d'una clientela que aniria més enllà de la vida de Requesens. El primer precedent d'aquesta mena d'estudis el trobaríem al *feudalisme bastard* de Macfarlane, entès com una modificació de les relacions feudovassallàtiques medievals a ser unes altres de tipus patró client, però guardant una estructura similar.⁹⁸ Un tipus de relacions que ja s'haurien traspassat des de la *féodalité* a la *fidelité*, interpersonals, sense el component vassallàtic pel mig.⁹⁹

També caldria esmentar en aquest punt l'article que posa les bases dels estudis prosopogràfics posteriors, el famós estudi de Lawrence Stone.¹⁰⁰

Aquestes serien les primeres entrades a un tipus de xarxes de relacions verticals i horitzontals, amb un seguit d'obligacions i retribucions que es movien entre patró i client de forma bidireccional: *le patron doit protection et assistance; le client, honneur, obéissance et service politique*.¹⁰¹

Seria precisament Roland Mousnier aquell que va oferir una visió més clara sobre les fidelitats existents en època moderna:

La fidélité fondamentale est celle des «dévoués», des «donnés», c'est-à-dire la relation «maître-fidèle», «protecteur-créature», ce dévouement mutuel, de deux hommes dont l'un s'est donné à l'autre, corps et âme, sans forme d'hommage, de serment, ni de contrat, fait social, fait de comportement, non forme de droit, non forme juridique.

⁹⁸ Macfarlane, Kenneth B. «Bastard Feudalism». *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 20, 1945, pp. 161-180.

⁹⁹ Durand, Yves. «Clientèles et fidélités dans le temps et dans l'espace». Dins : Yves Durand (dir.). *Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*. Paris: Presses Universitaires de France, 1981, pp.3-24.

¹⁰⁰ Stone, Lawrence. «Prosopography». *Historical Studies Today*, 100.1, 1971, pp. 46-79.

¹⁰¹ Mousnier, Roland. «Les fidélités et les clientèles en France aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles». *Histoire sociale*, 15, 29, 1982, p. 36.

L' «homme» du « maître » doit à celui-ci obéissance, conseil, assistance, ne jamais user de fraude, de vol, de mauvaise foi à son égard, ne jamais attenter directement ou indirectement par aucun moyen, émissaire, lettre ou autrement, a sa personne, a son honneur, aux siens, a ses biens, a ses intérêts.

L' «homme» a le devoir de s'armer et d'aller en guerre contre quiconque pour son «maître». Il doit l'aider dans son service et dans ses fonctions. Il doit s'employer a ce que sa volonté et ses ordres soient exécutés. Il doit protéger et de*fendre ce que son maitre a mission de protéger et de défendre. Il doit épouser toutes les croyances, toutes les volontés, tous les intérêts de son maître.

Réciproquement, le «maître» doit à son «homme» toutes les mêmes choses. Il lui doit sa protection. Il doit lui assurer les moyens d'existence, lui procurer des fonctions avantageuses, un bon mariage, des occasions de s'enrichir et de s'élever dans la hiérarchie sociale. Il lui doit surtout confiance, confidence et affection.¹⁰²

Trobaríem, dins el que titula *enquête internationale sur les fidélités* unes fidelitats que quedarien superposades i que pel cas de la clientela de Requesens serien prou evidents: fidelitat religiosa, la fidelitat del vassall respecte el seu senyor, fidelitat amb el rei, la fidelitat de grup i la fidelitat derivada de la relació entre mestre i fidel.¹⁰³ Veurem que pel cas de la clientela estudiada en aquestes pàgines, es compleixen totes aquestes fidelitats unides en un únic servei i que tindrà continuació en una segona via de fidelitats dins la seva pròpia família i, fins i tot, bàndol. Unes relacions de fidelitats molt estudiades pel cas europeu¹⁰⁴, que resumeix a la perfecció Sharon Kettering:

Observers have agreed on several common characteristics of patron-client relationships. Such relationships are dyadic (two-person), personal, and

¹⁰² Mousnier, Roland. «Le problème des fidélités aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles». *Chronique. Revue Historique*, 516, 1975, p. 540.

¹⁰³ Mousnier, Roland. «Enquête internationale sur les fidélités». Dins: Yves Durand (dir.) *Hommage a Roland Mousnier, Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*. París: Presses Universitaires de France, 1981, pp. XXI-XXIII.

¹⁰⁴ v. Herman Jr., Arthur L. «The Language of Fidelity in Early Modern France». *The Journal of Modern History*, 67, 1, 1995, p. 1-24; Kettering, Sharon. «Patronage and Politics during the Fronde». *French Historical Studies*, 14, 3, 1986, pp. 409-441; *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*. Oxford: Oxford University Press, 1986; «Gift-Giving and Patronage in Early Modern France». *French History*, 2, 2, 1988, pp. 131-151; «Patronage in Early Modern France». *French Historical Studies*, 17, 4, 1992, pp. 839-862; «Friendship and Clientage in Early Modern France», *French History*, 6, 2, 1992, pp. 139-158; Rosso, Claudio. «Stato e clientelle nella Francia della prima età moderna». *Studi Storici*, 28, 1, 1987, pp. 37-81.

emotional. Participants are unequal in status: there is a superior (a patron), and an inferior (a client) in a voluntary, vertical alliance. The patron-client bond is a reciprocal exchange relationship in which patrons provide material benefits and protection, and clients in return provide loyalty and service. There is a wide range of possible interactions, or services and benefits exchanged. The relationship is continuous, more than a single, isolated exchange.¹⁰⁵

L'estudi de la noblesa i les xarxes tampoc no han passat pas desapercbudes per la historiografia espanyola, podent destacar com a principal autor de José María Imízcoz Beunza.¹⁰⁶ Ha estat ell qui ha marcat les línies d'aquesta via pel cas de la Monarquia Hispànica, tot mostrant el funcionament d'aquestes relacions estructurants que marcaven una jerarquia de dependència, prestacions i contraprestacions. Un mercat relacional que acabaria teixint les elits de la Monarquia a través de les relacions de patró, client i vassall que anirien des del rei fins el petit noble. Destacarien, a més, altres noms dins la historiografia castellana sobre la noblesa, com els clàssics Antonio Domínguez Ortiz¹⁰⁷ o Luis

¹⁰⁵ Kettering, S. *Patrons, Brokers and...*, op. cit., p. 13.

¹⁰⁶ Imízcoz Beunza, José María. «Comunidad, red social y élites. Un análisis de la vertebración social en el Antiguo Régimen». Dins: José María Imízcoz Beunza (dir.). *Élites, poder y red social. Las élites del País Vasco y Navarra en la Edad Moderna (estado de la cuestión y perspectivas)*, Bilbao: Universidad del País Vasco/EHU, 1996, pp. 13-50; «Las redes sociales de las élites. Conceptos, fuentes y aplicaciones». Dins: Enrique Soria Mesa, Juan Jesús Bravo Caro, José Miguel Delgado Barrado (eds.). *Las élites en la época moderna: la Monarquía española. Tomo 1. Nuevas perspectivas*, Córdoba: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba, 2009, pp. 77-111; «Solidaridades y conflictos. Las relaciones personales en la construcción de economías compartidas y dinámicas duraderas». Dins: José María Imízcoz Beunza, Oilhane Oliveri Korta (eds.). *Economía doméstica y redes sociales en el Antiguo Régimen*, Madrid: Sílex, 2010, pp. 283-334; «De las fronteras de la comunidad a las redes de la nación. Construcción de identidades y de exclusiones en la vieja Europa». Dins: Michel Bertrand, Natividad Planas (eds.). *Les sociétés de frontière. De la Méditerranée à l'Atlantique (XVIe-XVIIIe siècle)*, Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2011, pp. 107-124; «Transformaciones del vínculo social. Una reflexión sobre los procesos de la modernidad». Dins: Gloria Franco Rubio, María Ángeles Pérez Samper (eds.). *Herederas de Clío. Mujeres que han impulsado la Historia*, Madrid: Mergablum, 2014, pp. 277-296; «Las relaciones de patronazgo y clientelismo. Declinaciones de la desigualdad social». Dins: José María Imízcoz Beunza, Andoni Artola Renedo (coords.). *Patronazgo y clientelismo en la monarquía hispánica: (siglos XVI-XIX)*, Bilbao: Universidad del País Vasco/EHU, 2016, pp. 19-42; Imízcoz Beunza, José María, Oliveri Korta, Oihane. «Economía doméstica y redes sociales: una propuesta metodológica». Dins: José María Imízcoz Beunza, Oilhane Oliveri Korta (eds.). *Economía doméstica y redes sociales en el Antiguo Régimen*, Madrid: Sílex, 2010, pp. 15-51.

¹⁰⁷ L'obra d'aquest autor és més que extensa, considerant-se un dels grans historiadors espanyols del segle passat, podent-ne destacar alguns llibres publicats sobre la noblesa dins la seva relativament eclèctica producció: Domínguez Ortiz, Antonio. «La nobleza como estamento y grupo social en el siglo XVII». Dins: María Carmen Iglesias (coord.). *Nobleza y Sociedad en la España Moderna*. Oviedo: Fundación Central Hispano, Ediciones Nobel, 1996; *Las clases*

Suárez Fernández¹⁰⁸, o algunes de les primeres espases actuals com Enrique Soria Mesa¹⁰⁹, David García Hernán¹¹⁰, Adolfo Carrasco Martínez¹¹¹ o José Antonio Guillén Berrendero¹¹²; o, si ens fixem en altres regnes de la Monarquia Hispànica

privilegiadas en el Antiguo Régimen. Tres Cantos: Akal, 2012; Domínguez Ortiz, Antonio; Álvaro Ezquerro, Alfredo. *La Sociedad española en la Edad Moderna*. Tres Cantos: Istmo, 2006.

¹⁰⁸ Malgrat ser un medievalista que va centrar les seves publicacions al segle XV, aquella difosa frontera entre la Baixa Edat Mitjana i l'Edat Moderna que medievalistes i modernistes aborden, és necessari l'esment en aquest punt de Suárez Fernández, Luis. *Nobleza y Monarquía. Entendimiento y rivalidad. El proceso de la construcción de la Corona española*. Madrid: Esfera de los libros, 2005.

¹⁰⁹ Tot i que la seva tasca investigadora s'ha desenvolupat molt en la línia dels territoris andalusos des de la seva tesi dedicada als senyorius de Granada i el viratge cap a les minories actual, amb moriscos o judeoconversos com principal focus d'atenció, citarem aquí les obres amb un enfocament més ampli sobre la noblesa que ofereix una bona base conceptual sobre el seu funcionament: Soria Mesa, Enrique. *El cambio inmóvil. Transformaciones y permanencias en una élite de poder (Córdoba, ss. XVI-XIX)*. Córdoba: Ediciones la Posada, 2000; *La nobleza en la España moderna: cambio y continuidad*. Madrid: Marcial Pons Historia, 2007; «La nobleza en la España moderna. Presente y futuro de la investigación». Dins: María José Casaus Ballester (coord.). *El Condado de Aranda y la nobleza española en el Antiguo Régimen*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2009, pp. 213-241; *La realidad tras el espejo. Ascenso social y limpieza de sangre en la España de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2016.

¹¹⁰ Aquest autor ha dedicat una especial atenció a tot allò relacionat amb la Cort, no citarem aquí ni els treballs a la cort ni aquells duts a terme amb el seu germà Enrique García Hernán, qui ha donat una mirada més eclesiàstica a les seves recerques, sinó de forma específica allò relacionat amb la noblesa: García Hernán, David. *La nobleza en la..., op. cit.; Aristocracia y señorío en la España de Felipe II: la casa de Arcos*. Granada: Universidad de Granada, 1999; *La aristocracia en la encrucijada: la alta nobleza y la monarquía de Felipe II*. Còrdova: Universidad de Córdoba, 2000; *El gobierno señorial en castilla. La presión y concesión nobiliaria en sus documentos (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2010; García Hernán, David, Gómez Vozmediano, Miguel F. (eds.). *La cultura de la guerra y el teatro del Siglo de Oro*. Madrid: Sílex, 2006.

¹¹¹ Aquest autor ha centrat la seva carrera investigadora en la noblesa castellana, oferint alguns dels títols propis o col·lectius més destacables a l'hora d'endinsar-se en el funcionament de la noblesa d'aquell regne. D'entre el seguit de publicacions, en destaquen en relació a aquest estudi: Carrasco Martínez, Adolfo. «Las noblezas de los reinos hispánicos: modos de integración y conflictos en la segunda mitad del siglo XVI». Dins: Ernest Belenguer (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo. Vol. 2.*, Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, pp. 17-60; *Sangre, honor y privilegio: la nobleza española bajo los Austrias*. Madrid: Ariel, 2000; «Perspectivas políticas comparadas en las noblezas europeas en la transición del XVI al XVII». *Cuadernos de Historia Moderna*, 28, 2003, pp. 167-183; *El Poder de la sangre. Los duques del Infantado*. San Sebastián de los Reyes: Actas, 2010; Carrasco Martínez, Adolfo (ed.). *La nobleza y los reinos. Anatomía del poder en la Monarquía de España (siglos XVI-XVII)*. Madrid: Iberoamericana Vervuert, 2017.

¹¹² Els títols més destacables d'aquest autor són els que relacionen els territoris castellans i portuguesos: Guillén Berrendero, José Antonio. *La idea de nobleza en Castilla durante el reinado de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2007; *La Edad de la Nobleza. Identidad nobiliaria en Castilla y Portugal (1556-1621)*. Madrid: ediciones Polifemo, 2012.

propers de tradició mediterrània com València, trobaríem a Jorge Catalá Sanz¹¹³, Amparo Felipo¹¹⁴ o Pablo Pérez García.¹¹⁵

¹¹³ La seva tesi doctoral derivada en una publicació posterior fou de la noblesa valenciana al segle XVIII, però paulatinament va canviar la seva recerca al bandolerisme, amb una gran atenció al bandolerisme morisc. Cal destacar sobre l'aspecte nobiliari, tot i que d'una cronologia posterior al present estudi, doncs: Catalá Sanz, Jorge Antonio. *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*. Madrid: Siglo XXI, 1995; «Violencia nobiliària y orden público en Valencia durante el reinado de Felipe III: una reflexión sobre el poder de la nobleza y autoridad de la monarquía». *Estudis. Revista de historia moderna*, 20, 1994, pp. 105-120; «Consideraciones sobre el desenlace del proceso de pacificación de la nobleza valenciana». *Studia històrica. Historia moderna*, 14, 1996, pp. 155-172; «La nobleza valenciana y la Monarquía borbònica». Dins: AA.VV. *La nobleza en tres momentos de la historia del Reino de Valencia*. Madrid: Fundación Banco Santander, 2014

¹¹⁴ La seva producció historiogràfica és molt extensa sobre els afers nobiliaris, citarem alguns dels més destacats, sigui per via de la coordinació o dels llinatges concrets. Per exemple, va dirigir un volum homenatge a Carme Pérez Aparicio que recull de catorze estudis sobre famílies concretes: Felipo Orts, Amparo (coord.). *Nobles, patrimonis i conflictes a la València Moderna. Estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*. Patrimoni, poder y cultura. València: Universitat de València, 2018. També val la pena destacar la codirecció d'una publicació que ofereix una desena d'aportacions des de diversos aspectes del fet nobiliari valencià: Pérez Aparicio, Carmen; Felipo Orts, Amparo (eds.). *La nobleza valenciana en la edad moderna. Patrimonio, poder y cultura*. València: Universitat de València, 2014. A més a més, trobem algunes publicacions sobre els Castellví o els Cervelló, se'n citen les principals: Felipo Orts, Amparo. *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*. València: Universitat de València, 2014; *De nobles, armas y letras. El linaje Cervelló en la Valencia del siglo XVII*. València: institució Alfons el Magnànim, 2015.

¹¹⁵ La seva recerca ha tocat germanies o moriscos, però pel present estudi en destacarem les principals entrades a l'aspecte nobiliari, tant des del punt de vista més general com de l'edició d'alguns textos, com el de l'historiador del segle XVIII Gregorio Mayans: Pérez García, Pablo. «La nobleza valenciana del Quinientos en su contexto europeo». Dins: Luis Arciniega García (coord.). *Aproximaciones de contexto al Castillo Palacio de Alaquas: sangre, tinta y piedra*. València: Universitat de València, 2019, pp. 11-138 (consultada la versió epub via *Digitalia* al març del 2021); «La nobleza valenciana del Quinientos: lo social y su nomenclatura». *E-Spania. Revue électronique d'études hispaniques médiévales*, 34, 2019 (consultada al març del 2021); Pérez García, Pablo, Mestre Sanchís, Antonio (eds.). *Vida del gran duque de Alba. Precedida de la correspondencia entre Mayans y el duque de Huéscar*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2016.

1.4. Els Requesens a la bibliografia

Els estudis sobre el llinatge Requesens, i Lluís de Requesens en particular, han estat diversos al llarg dels anys, però veurem que menys del que pot semblar. La primera publicació que cal destacar és un article amb extensió de llibre curt de Pelayo Negre Pastell, *El linaje de Requesens*, on ofereix un bon recorregut pels Requesens des del seu origen fins la divisió en diverses branques, entre elles, la dels barons de Molins de Rei que pertoca a aquestes pàgines.¹¹⁶

Però el que més caldria destacar són els epistolaris diversos que han tractat les cartes dels Requesens, amb especial atenció a les intercanviades entre dona Hipòlita Rois de Liori i la seva filla dona Estefania de Requesens. Aquests epistolaris esdevenen una mostra extraordinària de la comunicació continuada i explícita entre dues dones nobles, una *rara avis* per la seva riquesa i extensió en el temps. El primer que va fer aquesta aproximació fou José María March, qui en dos volums on es presenta una bona selecció de correspondència dedica gairebé dos-centes pàgines a les cartes de dona Estefania.¹¹⁷

El segon en publicar epistolaris dels Requesens fou Max Cahner, qui presenta quinze cartes de dona Estefania.¹¹⁸ Molt més àmplies han estat les dues restants aportacions als epistolaris d'aquesta família noble, com serien les *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI*¹¹⁹, de Maite Guisado, i els *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens*¹²⁰ d'Eulàlia de Ahumada. La mateixa autora, a més, va dedicar una petita biografia d'una vuitantena de pàgines a dona Hipòlita Roís de Liori.¹²¹ Unes dones Requesens que Pere Molas ja va destacar com a algunes de les nobles més importants de Catalunya.¹²²

¹¹⁶ Negre Pastell, Pelayo. «El linaje de Requesens». *Annals de l'Institut d'Estudis gironins*, 10, 1955, pp. 25-148.

¹¹⁷ March, José María. *Niñez y juventud de Felipe II. Documentos inéditos sobre su educación civil, literaria y religiosa y su iniciación al gobierno (1527-1547)*. 2 vols. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 1941-42.

¹¹⁸ Cahner, Max. *Epistolari del Renaixement*. 2 vols. València: Albatros, 1977.

¹¹⁹ Guisado, Maite. *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós. Estefania de Requesens*. Barcelona: LaSal edicions de les dones, 1987.

¹²⁰ Ahumada Batlle, Eulàlia. *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*. València: Universitat de València, 2003.

¹²¹ Ahumada, Eulàlia. *Hipòlita Roís de Liori (ca. 1479-1546)*. Madrid: Ediciones del Orto, 2004.

¹²² Molas Ribalta, P. «Dames del Renaixement», *op. cit.*, pp. 51-57.

Si entrem en els estudis particulars sobre Lluís de Requesens i la seva activitat, aquests han estat diversos, però amb un buit d'algunes dècades (més enllà d'algunes aportacions més aficionades que rigoroses). Pel que fa a les biografies, aquestes han estat diverses i de qualitat variable: la primera aproximació seria *la vie de d. Luis de Requesens y Zúñiga*, fet per Alfred Morel-Fatio, feta a través d'un manuscrit conservat a la Biblioteca Nacional de França que comentarem més endavant. En una segona publicació, l'editarà.¹²³ Dit manuscrit, però, només arribaria fins la guerra de las Alpujarras.

Un cas similar seria el ja citat text sobre Lluís de Requesens llegit per Domingo Bazán al desembre del 1884 i publicat l'any següent on es dedica a destacar la catalanitat del noble i a lloar vida i obres.¹²⁴

Entraríem després en una sèrie de biografies laudatòries que queden coixes des del punt de vista històric. La primera de totes elles, d'Isidro Clopas Batlle¹²⁵, exposa prou bé el llinatge Requesens i tot el que envolta a Lepant, però grinyola molt en altres escenaris tractats al present estudi com las Alpujarras i, sobretot, Flandes. Aquest darrer es fa especialment dur de llegir per l'enorme inexactitud de les informacions aportades o la seva insuficiència.

Pel que fa a la biografia d'Adro Xavier¹²⁶, el primer que sorprèn d'ella és el to que utilitza. S'anirà comentant al llarg de l'estudi quan enfoquem cadascun dels capítols, però es pot avançar que és pràcticament novel·lesc. El protagonista seria Lluís de Requesens i narra les seves aventures, amb alguna aportació històrica i cites, però que passen desapercebudes entre la totalitat de l'obra.

Més moderna és l'aportació arribada des d'Itàlia per part de Vittorio Ricci¹²⁷, professor de matemàtiques però aficionat a la Història. El llibre, es podria dir que, per sobre de qualsevol altre adjectiu, és entusiasta: ofereix una obra de més de 500 pàgines que peca d'ambició. La temàtica és tan àmplia, procurant analitzar l'actuació a Itàlia no només de Lluís de Requesens, sinó

¹²³ Morel-Fatio, Alfred. «La Vie de D. Luis de Requesens y Zúñiga». *Bulletin Hispanique*, t.6, 3, 1904, pp. 195-233; Morel-Fatio, Alfred. «Vida de D. Luis de Requesens y Zúñiga (suite)». *Bulletin Hispanique*, t.6, 4, 1904, pp. 276-308; Morel-Fatio, Alfred. «Vida de Luis de Requesens y Zúñiga (suite)». *Bulletin Hispanique*, t.7, 3, 1905, pp.235-273.

¹²⁴ Domingo Bazán, C. *Don Luis de Requesens...*, op. cit.

¹²⁵ Clopas Batlle, Isidro. *Luis de Requesens, el gran olvidado de Lepanto*. Martorell: Ajuntament de Martorell, 1971.

¹²⁶ Xavier, Adro. *Luis de Requesens en la Europa del siglo XVI*. Madrid: Vassallo de Mumbert, 1984.

¹²⁷ Ricci, Vittorio. *La Monarchia Cattolica nel Governo degli stati italiano. Il ruolo dei fratelli Luis de Requesens e Juan de Zúñiga, cavalieri di Santiago*. Cassino: Francesco Ciolfi, 2011.

també de Juan de Zúñiga, que sense més remei ha de reduir la profunditat. Val a dir, però, que la documentació emprada tampoc no és d'una enorme dimensió ni serveix per sustentar de forma coherent tota l'obra.

Però més enllà d'aquestes comptades bibliografies, val la pena destacar un seguit de publicacions encaminades a posar una mica de llum sobre alguns aspectes de la seva vida. L'aturada obligatòria són dos volums ja citats de José María March, qui ha estat el millor a l'hora de tractar la figura de Lluís de Requesens a la historiografia: va parlar de Roma¹²⁸ i de Milà¹²⁹, com s'ha dit a pàgines anteriors, a monogràfics de nivell. Però a més d'això, cal destacar un petit monogràfic sobre Lepant on també aporta un apèndix documental prou important.¹³⁰

A partir d'aquí, doncs, allò que trobaríem són algunes publicacions específiques sobre alguns aspectes de la vida de Requesens. Lepant ha estat un dels moments més tractats, on trobaríem, per exemple, un parell de publicacions d'Antoni Borràs i Feliu: d'una banda, el llibret publicat arrel del 400 aniversari de la batalla de Lepant, *Luis de Requesens Cataluña y Lepanto*¹³¹, o també un capítol del llibre *Cervantes a la Mediterrània*, o *Cervantes en el Mediterráneo* (és el mateix text, mitja pàgina està en català i mitja en castellà), molt més divulgatiu.¹³²

Hi hauria algunes aproximacions al seu patrimoni¹³³ o a l'estratègia naval que va dur a terme durant la guerra de las Alpujarras¹³⁴, però si algun aspecte de la seva carrera va provocar alguns articles, aquest seria el govern de Flandes. Ja al 1906, es va pronunciar el discurs *D. Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos* per part de Francisco Barado y Font a la Reial Acadèmia de la

¹²⁸ March, J. M. *La embajada de don...*, op. cit.

¹²⁹ March, J. M. *Don Luis de Requesens...*, op. cit.

¹³⁰ March, José María. *La batalla de Lepanto y d. Luis de Requesens, Lugarteniente general de mar*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 1944.

¹³¹ Borràs i Feliu, Antoni. *Luis de Requesens, Cataluña y Lepanto. Nuevos documentos*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Museu Marítim, 1971.

¹³² Borràs i Feliu, Antoni. «Lepant a la llum dels documents de Lluís de Requesens». Dins: AA. VV. *Cervantes a la Mediterrània*. Barcelona: Museu Diocesà de Barcelona, Institut europeu de la Mediterrània, 2005, pp. 171-202.

¹³³ Hendriks, Rob. «El patrimonio de don Luis Requesens y Zúñiga (1528-1576). ¿Fue don Luis de Requesens y Zúñiga (1528-1576) pobre o rico?». *Pedralbes: revista d'Història moderna*, 14, 1994, pp. 81-92.

¹³⁴ García Hernán, Enrique. «De la guerra de Granada a la batalla de Lepanto. Progresos de una armada moderna». *Revista de historia naval*, 54, 1996, pp. 53-61.

Història.¹³⁵ Però s'han publicat alguns articles bastant més recents i específics: la seva elecció¹³⁶, el seu govern¹³⁷, l'armada¹³⁸ o la situació després de la seva mort¹³⁹.

¹³⁵ Barado y Font, Francisco. *D. Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos*. Madrid: Imprenta del Patronato de Huérfanos de Administración Militar, 1906.

¹³⁶ Lovett, A. W. «A New Governor for the Netherlands: the Appointment of Don Luis de Requesens, Comendador Mayor de Castilla». *European Studies Review*, 1, 2, 1971, pp. 89-103; Wolf, J. G. C. «Burocracia y tiempo como actores en el proceso de decisión. La sucesión del gran Duque de Alba en el gobierno de los Países Bajos». *Cuadernos de Historia Moderna*, 28, 2003, pp. 99-124; Versele, Julie. «Las razones de la elección de don Luis de Requesens como gobernador general de los Países Bajos tres la retirada del Duque de Alba (1573)». *Studia Histórica, historia Moderna*, 28, 2006, pp. 259-276; Soen, Violet. «Philip II's Quest. The Appointment of Governors-General during the Dutch Revolt (1559-1598)». *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 126, 1, 2011, pp. 3-29.

¹³⁷ Lefèvre, Joseph. «Les Debuts du Gouvernement de Don Luis de Requesens». AA. VV. *Miscellanea Historica in Honorem leonis Van der Essen*, 2 vols. Brussel·les: Editions Universitaires, 1947, pp. 515-522; Lovett, Albert W. «The Governorship of Don Luis de Requesens, 1573-76. A Spanish View». *European Studies Review*, 2, 3, 1972, pp. 187-199; Schepper, Hugo. «Un catalán en Flandes: don Lluís de Requesens y Zúñiga, 1573-1576». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18, 2, 1998, pp. 157-167.

¹³⁸ Cajal Valero, Arturo. «Luis de Requesens, una estrategia naval para Flandes». *Revista general de marina*, 251, 11, 2006, pp. 601-608.

¹³⁹ Martínez Ruiz, Enrique. «La crisis de los Países Bajos a la muerte de D. Luis de Requesens». *Chronica Nova*, 7, 1972, pp. 5-34.

**2. SERVEI MILITAR A L'ESCENARI MEDITERRANI:
ENTRE DON JOAN D'ÀUSTRIA I LA MITJA LLUNA**

2.1. La guerra de las Alpujarras, camp de proves d' un militar de nova creació

Lluís de Requesens va arribar a la guerra de las Alpujarras amb una gran experiència com a diplomàtic gràcies a la seva fructuosa estada com a ambaixador de Felip II a Roma. No tenia, en canvi, experiència com a soldat, més enllà de la formació que hagués pogut rebre o la seva participació al setge de Metz al 1552. Per tant, quan arriba a Granada com a Lloctinent de Joan d'Àustria, no era un militar, de moment. De fet, això era quelcom prou conegut per tothom, com evidencien les paraules de Ruy Gómez de Silva a don Joan d'Àustria al març de 1570:

Podría yo confesar á V. Ex.ª que el comendador mayor no es tan experimentado soldado y qual convenia para que del se pueda aprender, especialmente otro novicio, mas el seso y la diligencia y lo que habrá oído y leído y deseo que terna de servir le ayudarán á que no yerre. ¹⁴⁰

Aquesta guerra va fer guanyar prestigi a Requesens, veient el propi Felip II que era capaç de sortir-se'n bé de situacions ben problemàtiques, tant de negociació amb les pròpies tropes com amb els enemics, usant del càstig més sever i el perdó amb certa habilitat. Va ser una situació, a més, prenent com a exemple la part final de la guerra, on és ell mateix qui dirigeix personalment l'entrada a la serra: una presa de contacte amb la guerra més que necessària pel seu darrer estadi del *cursus honorum*. Pel que fa a la seva clientela, veurem com queda bastant amagada a la documentació, a les cartes amb prou feines apareixen més enllà d'algunes mencions a Miquel de Montcada quan l'enviava com a missatger o a liderar una batuda per les coves de moriscos. La resta, però, més enllà d'altres catalans amb certa relació epistolar amb Requesens i que hi participen, com Antic Sarriera, la veurem a través de la relació dels sous que ell donava a nivell particular als membres del seu seguici.

¹⁴⁰ Pidal, Marqués de., Salvá, Miguel. *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN). Volumen 28. Correspondencia de Felipe II y de otros personajes con don Juan de Austria desde 1568 hasta 1570 sobre la guerra contra los moriscos de Granada.* (d'aquí en endavant: CODOIN. Vol. 28) Madrid: Imprenta de la Viuda de Calero, 1856, p. 69.

La guerra de las Alpujarras, de nou com una bestreta a petitíssima escala del que significaria Flandes, va consumir el seu patrimoni d'una manera molt notable. El 15 de setembre del 1570, des del bell mig de l'Alpujarra i en plena ofensiva contra els últims reductes moriscos, escrivia al secretari reial Juan Vázquez de Salazar que

Lo estoy (arrepentido) de lo que estas jornadas me cuestan, que no podría encareçer a V. M. quan acabada traygo mi hazienda que en año y medio que ha que salí de Roma he gastado más de quatro vezes de lo que ella me vale, que pensé que durara un mes y hase ydo alargando todo este tiempo y no sé lo que se alargará el darme su Md liçençia para yrme a bessalle las manos y a dar una buelta a mi cassa, que de lo uno y de lo otro tengo extrema nesçesidad.¹⁴¹

Per tant, cal situar-se dins l'any 1568, pocs mesos abans de l'esclat de la revolta morisca de las Alpujarras la nit de Nadal de dit any. Don Lluís de Requesens feia cinc anys que es trobava al capdavant de l'ambaixada espanyola davant el Papa, sent un dels grans partícips de la política europea del moment. Havia participat en l'elecció de Pius V, sent el seu gran valedor com a representant de Felip II, i ja s'iniciaven les converses informals que haurien d'acabar amb la formació de la Santa Lliga per lluitar contra la Sublim Porta.

El monarca, per aquestes dates, ja havia enviat a don Juan de Zúñiga¹⁴², el seu germà, com a co-ambaixador a la Santa Seu, tot procurant que aquesta posició clau sempre estigués ocupada, ja que preparava un altre càrrec per Requesens. De fet, don Juan de Zúñiga sempre va tenir un perfil més orientat a la diplomàcia

¹⁴¹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 42.

¹⁴² Qui ha dedicat una atenció més detallada a la figura de don Juan de Zúñiga i Requesens, el germà del protagonista del present estudi, ha estat Esperanza Bort Tormo: «Don Juan de Zúñiga y Requesens: 1577-1578-1579». Dins: José Luis Pereira Iglesias, Jesús Manuel González Beltrán (eds.). *Felipe II y su tiempo. Actas de la V reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna. Tomo 1*. Cádiz: Universidad de Cádiz, Asociación Española de Historia Moderna, 1999, pp. 423-429; «Recomendar: oficio de embajadores (las gestiones en Roma de don Juan de Zúñiga Requesens)». Dins: Alfredo Álvar Ezquerria, Jaime Contreras Contreras, José Ignacio Ruiz Rodríguez (eds.). *Política y cultura en la época moderna. Cambios dinásticos. Milenarismos, mesianismos y utopías*. Alcalá: Universidad de Alcalá, 2004, pp. 775-786; «Algunos ejemplos de las estrategias clientela res de don Juan de Zúñiga Requesens desde Roma». Dins: Juan Jesús Bravo Caro, Juan Sanz Sampelayo (eds.). *Población y grupos sociales en el Antiguo Régimen. Volumen 1. IX Reunión Científica de la FEHM-UMA*. Málaga: Universidad de Málaga, 2009, pp. 295-310; o «Las negociacions para un matrimonio: correspondència entre Don Luis de Requesens y Don Juan de Zúñiga». Dins: Rosa Maria Alabrús, José Luis Betrán, Javier Burgos, Bernat Hernández, Doris Moreno, Manuel Peña (eds.). *Pasados y presente. Estudios para el profesor Ricardo García Cárcel*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Grup de Recerca d'Estudis d'Història Cultural, 2020, pp. 273-282.

que a la guerra (malgrat haver dirigit en algunes ocasions les galeres de Santiago), amb una carrera que es veuria continuada amb el virregnat de Nàpols (un dels més desitjats de la Monarquia), president del Consell d'Estat i *majordom* del futur Felip III, a més de contraure matrimoni amb la princesa de Pietrapercia.

Si ens fixem en les biografies de Requesens, escasses són les línies que dediquen a la guerra de las Alpujarras, i la majoria d'elles amb una distorsió de la realitat ben allunyada dels fets que ens transmeten els documents i les cròniques. Isidro Clopas, després de parlar d'una forma una mica més curiosa de la batalla de Frigiliana a través del *Manual de Novells Ardits*, dóna una explicació massa hagiogràfica d'una entrada a la serra que res va tenir a veure amb el que descriu: *El Comendador se presentó en las montañas de la Alpujarra al frente de sus aguerridos tercios, sembrando aquellas estratégicas posesiones de cadáveres. No fue en aquella jornada el diplomático flexible y astuto, ni el caudillo humano y generoso; fue simplemente el ejecutor de las órdenes del rey, que consideraba vergonzoso para su ejército.*¹⁴³ Com veurem més endavant, ni va entrar amb els terços d'Itàlia com a tropa de major nombre, ni cal excusar la seva conquesta a sang i foc de les coves de las Alpujarras en les ordres de Felip II. A través de la pròpia correspondència, veurem que el seu malestar no seria pas per haver de matar de forma excessiva a moriscos, dones i nens inclosos, sinó per la indisciplina de la tropa.

Adro Xavier, per la seva banda, dins el seus estil novel·lesc i prou curós en la majoria dels casos, també falla quan es tracta de descriure les accions de Requesens a la guerra. Fa una barreja d'esdeveniments que succeeixen amb mesos de diferència, disposant com fets paral·lels l'accés del Comanador Major a las Alpujarras i la batalla de Galera, per exemple. Però centrem-nos en el que diu de Requesens, sense parar gaire atenció a Frigiliana, el primer gran moment a la guerra: *Luis de Requesens al frente de sus Tercios trepa por las Alpujarras y en guerra sin cuartel arrasa baluartes y castillos, siembra de cadáveres montañas y valles y se apodera de todos los puntos estratégicos.*¹⁴⁴ Quan Requesens entra a las Alpujarras ja no queda baluard ni fort en mans morisques, ja dispersos per les serres i fent de les coves de la muntanya les seves forteses. No tindrà altra motiu, aquesta entrada, que acabar de netejar la serra, establir un sistema de

¹⁴³ Clopas Batlle, I. *Luis de Requesens... op. cit.*, p. 87.

¹⁴⁴ Xavier, A. *op. cit.*, p. 208.

quadrilles que empaiti els monfis que quedin i un de forts que afavoreixin la protecció dels repobladors. Vistes aquestes dues biografies clàssiques de Requesens, s'evidencia la necessitat d'una aproximació curosa i fonamentada més en la documentació que en una intenció laudatòria del biografiat, a la participació, no només catalana, sinó del propi Requesens, a la guerra de las Alpujarras.

La biografia, moderna en aquest cas, que almenys cita la importància de Requesens en el lloc on realment caldria situar-lo, és la de Vittorio Ricci. L'autor segueix la crònica de Luis de Mármol Carvajal, sense separar-se un moment, pel seu capítol sobre las Alpujarras. De les poques coses que afegeix de la seva pròpia mà és que *in questo stesso periodo si bruciarono i terreni e si costruirono diverse fortificazioni per controllare le principali strade di comunicazione*.¹⁴⁵ Efectivament, es cremaren terres i es feren fortificacions, però malgrat que prendre la crònica de Mármol Carvajal és una aposta segura per la quantitat de dades que proporciona i la seva precisió, cal quelcom més per tal de veure com es va desenvolupar aquesta fase final de la guerra i el destacadíssim paper que Requesens hi va tenir.

¹⁴⁵ Ricci, V. *op. cit.*, p. 164.

2.1.1. Els precedents del servei naval: galeres abans de las Alpujarras

2.1.1.1. Protocol i conflicte amb les galeres de Santiago

Les galeres que Lluís de Requesens va conduir durant la guerra de las Alpujarras i la batalla de Lepant no eren les de l'orde de Santiago, aquelles que li pertocaven per ser el comanador major de dita orde.

Abans que comencessin els seus darrers anys, aquells més moguts i que el van dur per ordre expressa de Felip II als escenaris de més renom de la Monarquia, Lluís de Requesens ja tenia certa relació amb el mar. De fet, era el capità de les galeres de Santiago quan va tenir lloc una topada que bé podria haver derivat en una batalla campal a la platja de Barcelona al setembre del 1554.

Qui fa una descripció prou curosa del que va tenir lloc davant la platja de Barcelona és Narcís Feliu de la Penya als seus *Anales de Cataluña*, amb més precisió, com veurem, que molts dels historiadors que han vingut darrere:

A 20 de setiembre hallándose en el muelle de Barcelona dos galeras del Comendador mayor don Luis de Zuñiga y Requesens, entraron quatro galeras del Rey, cuyo general era don Bernardino de Mendoza, el qual dixo al capitán de la capitana de Requesens que sacasse su estandarte: escusose con que era de la Religión de Santiago. Embistió Mendoza con las quatro galeras, entró en la capitana, echó en mar el estandarte y llevóse al patrón Antonio Miguel y à otros oficiales de la galera à la suya. Sintió el agravio don Luis de Requesens, que estava en su casa; llamó à sus parientes y amigos, que con grande séquito determinaron entrar en las galeras de Mendoza. Viendo el disturbio el Virrey, mandó detener en su galera à Mendoza, al Comendador y al conde de Aytona y à su suegro d. Miguel (sic) Gralla en sus casas; ricibió información del suceso y remitiole al César y al Príncipe.¹⁴⁶

Sobre com és de significatiu que Aitona i Gralla sortissin en defensa de Requesens amb les armes a les mans pels plets que hi havia amb dona Jerònima i el seu pare, resulta evident veure que, per exemple, quan veiem que poc temps més tard, al 1562, arribada a Barcelona, amb prou feines la van voler saludar: don Francesc Gralla y Desplà, son pare, ni lo il·lustre compte de Aytona no·y isqueren

¹⁴⁶ Feliu de la Penya, Narcís. *Anales de Cataluña. Tomo tercero*. (edició facsímil). Barcelona: Base, 2009, p.193.

a rebre-la, per certs plets que tenen entre ells; sinó que, essent descavalcada dita senyora, li envià un fill y una filla a bessar-li la mà, y ab dificultat los volgué donar.¹⁴⁷

Per la seva part, el *Manual de Novells Ardits*, que també dedica unes línies al fet, talla de forma brusca la seva explicació quan semblava encaminat a donar una visió prou semblant a la que veurem del propi Requesens tot seguit: *a la vora de la muralla de marina se passeiavan a cavall lo Illustre Marqués de Tarifa loctinent y capità general de sa magestat y lo matex don Luis y altres cavallers y estant axi tots se segui un gran moviment fet per lo dit don Bernardino ço es que...*¹⁴⁸ Fins i tot apareix el fet a las *Rúbriques de Bruniquer*, confonent en aquest cas el nom del cap de les galeres d'Espanya (li diuen Bernardino de Cárdenas), però descrivint la mateixa imatge: Requesens, Aitona i Gralla, molt *alterat*, *volgueren armar per anar á venjarse, emperò lo Virrey los arrestà y la cosa se aquietà*.¹⁴⁹

Aquest fet ha estat analitzat de forma prou extensa per Antonio Martínez Teixidó, militar de professió i de prosa, en la seva tesi doctoral.¹⁵⁰ En ella atribueix aquest atac no tant a un problema de protocol, sinó a una mena d'enveja que tenia don Bernardino de Mendoza vers don Lluís de Requesens per la superior posició d'aquest darrer dins l'ordre de Santiago, ja que un només era Comanador mentre que l'altre havia heretat del seu pare el càrrec de Comanador Major.¹⁵¹ Afirmacions prou arriscades, tenint present que la documentació utilitzada són un parell de documents de les còpies de la col·lecció Sanz Barutell de l'Arxiu de Museu Naval de Madrid¹⁵². L'única informació que podria anar en aquesta direcció, sense ser aportada per l'autor ni en el text ni en la bibliografia, és la

¹⁴⁷ Sans i Travé, J. M. *Dietaris de la Generalitat...*, op. cit., p. 125.

¹⁴⁸ Schwartz y Luna, Frederich ; Carreras y Candi, Francesch. *Manual de Novells Ardits, vulgament apellat Dietari del Antich Consell Barceloní. Volum Quart. Anys 1534-1562*. Barcelona: Impremta de Henrich i Companyia, 1896, p. 267.

¹⁴⁹ Bruniquer, Esteve Gilabert. *Rúbriques de Bruniquer. ceremonial dels Magnífichs consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona. Volum 2*. Carreras i Candi, F., Gunyalons i Bou, B. (eds.). Barcelona: Impremta d'Henrich y Companyia, 1913, p. 258.

¹⁵⁰ Titulada: *Operaciones militares de la orden de Santiago en las edades Media y Moderna. Galeres santiaguistas en la defensa del Mediterráneo en el siglo XVI*

¹⁵¹ Martínez Teixidó, Antonio. «Operaciones militares de la orden de Santiago en las edades Media y Moderna. Galeras santiaguistas en la defensa del Mediterráneo en el siglo XVI». Tesi doctoral. p. 227.

¹⁵² Sent que dedica bona part de la seva tesi doctoral, aproximadament la segona meitat, a parlar de Lluís de Requesens en relació a les galeres de l'ordre de Santiago, amb cap altre suport documental que l'esmentat, esdevenint en aportacions pobres i sense cap més fonament que suposicions someres a partir de còpies fetes durant el segle XIX en una recerca per la qual optava al títol de Doctor.

descripció del caràcter de don Bernardino de Mendoza, amb les seves poques llums i moltes ombres, feta a la *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*. Després de dir que potser el coneixien al Senat, ja que s'havia estat a la Sereníssima República vuit mesos mentre el seu germà Diego era ambaixador en temps del regnat de l'emperador Carles, etziben un contundent:

Dirò solamente ch'egli è in opinione di tutti coloro che seco negoziano di essere naturalmente mal uomo, e che nella parola e promissioni sue non si possa avere l'animo riposato; e siccome nel mangiare e nelle cose veneree è continente molto , così è molto intemperato ed audace nei suoi desiderj , ed avarissimo oltre misura; ed è da tutti creduto che abbia per oggetto il ritrarre quanto più può dal re, e che per sè, per li figliuoli e per li parenti quasi faccia servizio al signor Ruy Gomez, sebbene è di natura alterissimo e molto invidioso . Ha ingegno grande, e nelle cose della milizia marittima è di molta esperienza, ed assai bene intende la materia del denaro.¹⁵³

De fet, la situació que narra tant el virrei com el propi Requesens, a qui el lloctinent general, el marquès de Tarifa, arriba a retenir a la seva pròpia casa per por a que, ofès, anés a la trobada de don Bernardino de Mendoza, és bastant més preocupant que la que li atribueix l'autor.

En primer lloc, informa el virrei en una carta del divendres 21 de setembre del 1554 a la princesa regent (Felip II es trobava a Anglaterra per motiu de les seves noces amb Maria Tudor), en un to expositiu i amb intenció de guardar-se l'esquena. Allà, a més del fet en sí mateix, que s'exposarà amb tot detall mitjançant la carta que també escriu don Lluís de Requesens, informa de les mesures que va prendre arran d'aquest incident:

Todo esto passó públicamente y lo vio mucha gente que havia salido a la marina y a la muralla a ver la venida de las dichas galeres, yo andava por ally que havia salido a pasearme y vi quitar el estandarte y dar los dichos tratos de cuerda¹⁵⁴. El comendador mayor y todos los más de los cavalleros que ay aquí que andavan conmigo y mucha parte de la gente del pueblo se alteraron de manera que fue

¹⁵³ Albèri, Eugenio. *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante ir secolo decimosesto*. Sèrie 1, volum 3. Florència: Società editrice fiorentina, 1853, pp. 244-245.

¹⁵⁴ Turment consistent en lligar les mans a l'esquena de la víctima i, tot seguit, penjar-lo d'elles, aixecant-lo i deixant-lo caure sense tocar el terra per augmentar el patiment.

menester tener al comendador mayor y al conde de Aytona en mi posada, porque no quisieron hazer pleyto menaje de estar en las suyas, y llegados a la mía le hizieron y con esto y con echar vando que todos se recogesen a sus casas y con embiar a pedir a don Bernardino que no saltase en tierra ni consintiesse que saliesse ninguno de los suyos está la gente pacífica.¹⁵⁵

Podem imaginar quin hauria estat el resultat si les galeres de don Bernardino de Mendoza haguessin desembarcat a la ciutat, amb una munió de nobles armats esperant-los. A més, a això caldria afegir-li el propi poble, que devia considerar com a pròpies les galeres de Santiago per ser Requesens, nascut a la ciutat, el seu capità. No oblidem, en relació a això, que no estem parlant d'una gentada sense cap mena d'ordre, alguna noció en tenien: la guerra estava molt més que present a l'època moderna, on la milícia urbana tenia un paper defensiu fonamental i, fins i tot, cert entrenament i organització militar.¹⁵⁶

Però sense cap mena de dubte, la font que ens ofereix una millor visió dels fets que van transcórrer aquella tarda de setembre a les aigües de la platja de Barcelona, és la carta que el propi Requesens envià a la princesa regent el dia 23 de dit mes, és a dir, tres dies després de produïts els fets, quan encara estava presoner a la casa del virrei. En primer lloc, informa que serà un tal Lope de Francia, senyor de Bureta, qui anirà a la cort per explicar amb més detall allò que va passar, preguntant que se'l cregui en el que explicarà per ser testimoni ocular i anar de la seva part. Tot seguit, inicia la seva narració dels fets, en una carta extensa, a la qual ofereix un punt dramàtic, que ens dóna una idea del que implicava allò succeïts entre les diverses galeres:

Lo que yo aquí puedo dezir es que ayer estaban dos galeras de la rreligión de Santiago que al presente están armadas y son a mi cargo en esta plaia y sin artillería porque hasta agora no a mandado Su Magd. dársela, y la maior parte de los soldados dellas estaban en tierra recibiendo su paga porque la misma noche

¹⁵⁵ AGS, EST, llig. 316, doc. 282.

¹⁵⁶ Sobre la milícia urbana barcelonina al segle XVI la informació és limitada, ja que s'acostuma a destacar molt més l'evolució que va patir fins el moment de major participació, la sèrie de setges de Barcelona al llarg de finals del s.XVII en el context de la guerra dels Nou Anys (sobretot el de 1697) o durant la guerra de Successió espanyola, amb especial atenció al setge final del 1713-1714. Tanmateix, hi ha algunes informacions puntuals: Espino López, Antonio. «La milícia urbana de Barcelona en los siglos XVI y XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, 5, 2001, pp. 205-206; Riart, Francesc; Hernández, Francesc Xavier; Rubio, Xavier. *La coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010, pp. 13-17.

se habían de yr las dichas galeras al Puerto de Rrosas bien descuidadas de lo que les subcedió y estando desta manera llegó don Bernaldino de Mendoça con quatro galeras de las que son a su cargo, muy bien en horden y las unas y las otras se saludaron como es de costumbre y estando sobre la muralla desta çiudad la maior parte de la gente della y el marqués de Tarifa con muchos cavalleros, y yo entrellos, paseándose por ally, vino don Bernaldino con su galera y envistió con la proa della en la popa de la capitana de Santiago, tomándola descuidada y hizo saltar su gente dentro y acuchillando el estandarte de Santiago le echaron en la mar, y después de aver maltratado la gente que allí estava, saquearon la rropa y armas que se hallaron en la popa y lleváronse los prinçipales oficiales de la dicha galera a la de don Bernaldino y en llegando allí, a la vista de toda la tierra, hizo dar tratos de cuerda al patrón y sotacómitre solo por haver hecho lo que yo, como su general, les avia mandado y a otros quatro oficiales y soldados mandó echar a la cadena donde al presente los tiene.

Viendo yo un atrevimiento y desacato tan grande cometido contra Su Magd. y V. Al. y contra la dicha horden como tengo dicho fui luego con la maior priesa que pude a embarcarme para dar quenta de aquel estandarte que el rey y príncipe mi señor y la horden de Santiago en su nombre mentregaron y perder la vida por él, y el marqués de Tarifa me atajó los pasos com prenderme y traerme en persona aquí a su casa donde agora me tiene preso debajo de pleito omenaje y otras penas en nombre de su Magestad. El primer aviso que yo tuve deste disparate fue ver executar lo que he dicho. Dizenme que antes desto avia don Bernardino enbiado un alguazil suyo a mi galera a dezir que le abatiesen el estandarte y allí le respondieron que tenían orden mía de no abatille y que me vernían a dar razón dello y antes questo se hiziese él executó lo que he dicho, la causa porque yo mandé que el estandarte no se abatiese es porque como V. Al. verá por el título que el rey y príncipe mi señor me mandó dar cuyo trasllado auténtico lleva el dicho señor de Bureta, en ninguna cosa haze ynferior al capitán general de Santiago de don Bernaldino antes le haze su ygual y de todos los otros capitanes generales de Su Magd. y aunque no fuera este título y provisión jamás, jamás (sic), me pasará a mí por pensamiento, que haviendo su Magd. mandado armar galeras a la orden de Santiago y haviéndome nombrado a mí por capitán dellas, hera su yntençión que abatiese a nadie el estandarte como no creo que lo es, pues hay mucha más razón que orden sea faboreçida estando en poder de su Magd. y de sus sucesores que quando estava en poder de maestros que heran vasallos de los reyes de Castilla y entonces todas las guerras que tuvieron con los moros traían los maestros su estandarte con el de los dichos reyes como parece

por escrituras antiguas de que V. Al. se puede ynformar. Toda esta çiudad se alteró tanto anoche de ver una cosa tan mal hecha que cierto si don Bernaldino o qualquiera cosa suya saltara en tierra pienso que el virrey ni yo, que parece que soi parte en este negocio, no lo fuera para estorvar que no se hiziera algún gran escándalo de manera quel desacato sea hecho a su Mgd. el qual como administrador de la orden y V. Al. en su nonbre están obligados a tomar este negocio por suyo pues todos los reyes de Castilla y muy particularmente su Magd. han rreçebido y reçiben cada día tantos y tan señalados Servicios desta orden y pienso yo que los míos y de mis padres no pesan tan poco que no bastasen a lo que he dicho sin que se atravesase otra cosa. Toda esta noche han estado las unas galeras y las otras en esta plaia y esta mañana el mal tiempo que ha hecho las a forçado a correr la buelta del Puerto de Salou i donde terna lugar don Bernaldino de executar qualquiera otro desatino que de quien a hecho este tan grande qualquier cosa se puede creer.¹⁵⁷

Es fa palès per aquesta llarga carta que envia don Lluís de Requesens a la princesa que la situació a Barcelona durant aquella tarda, més enllà de ser una simple topada, va estar a punt d'esdevenir un enfrontament amb conseqüència imprevisibles, però a ben segur tràgiques. L'emperador era a Flandes, el rei a Anglaterra. A tots dos els hi va enviar cartes exposant els fets, amb una resposta que hauria de marcar les seves actuacions al capdavant d'aquestes galeres.

El comanador major de l'orde de Santiago corrobora la informació que havia donat anteriorment el virrei, a més d'afegir elements que ens fan pensar en la gravetat dels fets que van tenir lloc. Assaltar una galera després d'investir-la, el fet d'esquinçar l'estendard de Santiago i tirar-lo a l'aigua, de segrestar i torturar els oficials de la galera... Eren un seguit d'actuacions prou greus com perquè no quedessin impunes.

És destacable que alguns dels arguments que utilitza per tal de trobar el favor del rei és, precisament, el de la Història. Parla de moments on l'orde de Santiago i els reis van lluitar plegats, on els estendards de tots ells eren equitatius.

On podem trobar alguna informació que complementi aquesta extensa carta de Lluís de Requesens és al manuscrit conservat a la Biblioteca Nacional Francesa, i editat a principis del segle passat per Alfred Morel Fatio, on a més de

¹⁵⁷ AGS, EST, llig. 316, doc. 283.

dir el mateix que Requesens sobre l'acció amb que van saltar una cinquantena dels mariners de Bernardino a la galera de Requesens, explica que en el moment

quando esto sucedió, el comendador mayor se andava paseando por delante de la mar en una mula con el marqués de Tariffa, que era virrey de Cataluña, y avia enbiado a vissitar a Don Bernardino a su galera y a pedille se viniessse a posar con él, y viendo enbestir su galera, arremetió por la lengua del agua para meterse en ella. El marqués de Tariffa puso piernas al cavallo y siguióle y prendióle y llevoe preso a su misma possada. Alborotose toda la ciudad y llegó la voz a Don Juan su hermano que se estava en casa y salió délla y fuese, con algunos criados y otros que se le juntaron, a pie a la marina para sperar a Don Bernardino si desembarcava y matalle si podía.¹⁵⁸

Veient l'alçament previsible que tindria lloc a Barcelona si algun dels homes de Bernardino posava un peu a Barcelona, com ell mateix comentava, va ordenar que no ho fes. En paral·lel, don Juan de Zúñiga va amagar-se perquè el virrei enviava oficials a atrapar-lo, mentre que també destaca el text la predisposició del marquès d'Aitona i del mestre racional a ajudar a un parent proper amb qui els unia Hierònima i diversos plets:

El marqués de Tariffa embio a Don Fadrique su hermano a dezir a Don Bernardino que no desembarcase porque le harían pedaços, entendiendo Don Juan que Don Bernardino no desembarcaría y que el virrey avia embiado por diversas partes a prendelle, se retiró a casa de un amigo. Prendió también el marqués al maestro racional y al conde de Aytona que en esta ocasión hizieron ofrecimientos al comendador mayor, y el marqués quiso mostrar que los tenía por tan apassionados en las cosas del comendador mayor que convenía asegurarse dellos.¹⁵⁹

Però no va acabar aquí l'afer de les galeres de Santiago, ja que Requesens tenia la voluntat d'iniciar una mena de persecució física, en paral·lel a l'apel·lació a les més altes instàncies de la Monarquia, per tal d'exigir responsabilitats: *entendiendo el comendador mayor que Don Bernardino podría ser que*

¹⁵⁸ BNF, Gallica, manuscrits espanyols, ms. 166, p. 54.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 55.

*desembarcase en Palamós o Rosas, embió orden a Don Juan su hermano que se saliese de Barcelona y se fuese la buelta del Ampurdán, y viese si en alguna destas partes podría aprovecharse.*¹⁶⁰ Bernardino, per la seva part, tot suposant que no seria ben rebut en cap port del Principat *no desembarcó en ningún lugar de Cataluña y siguió su viaje con toda presteza que pudo.*¹⁶¹

L'evolució d'aquesta flota de Bernardino de Mendoza va marcar també els temps de l'alliberament de Requesens i els seus familiars, així com la hivernació de les galeres que comandava, en aquell moment, don Juan de Zúñiga:

En sabiendo que don Bernaldino estava fuera de la costa de Cathaluña, el virrey soltó al comendador mayor y al maestro racional y al conde de Aytona, y con este suceso pareció que no era bien yr a inbernar al Andaluzia, porque suelen ynbernar ally las galeras de Spaña, y ansí embio las de la orden a Palamós, donde vino Don Juan su hermano a meterse en ellas, y dende a pocos días pareció que era bien que ymbernasen en el rio de Tortosa, y ansi se fue don Juan con ellas a aquella ciudad.¹⁶²

El Consell d'Ordes es va exaltar en sentir la notícia, enviant un fiscal a Barcelona per informar-se dels fets. Els d'Estat i Guerra no es van pronunciar, només enviaren la consulta a l'Emperador i al rei. La resposta d'aquests no va ser la que esperava Requesens:

Vino de Flandes la declaración sobre lo del standarte hecha por el rey a quien el emperador avia renunciado ya sus stados, en la qual declarava que Don Bernaldino, como capitán general de las galeras de Spaña, avia podido hazer lo que avia hecho sin aver offendido en ello al comendador mayor, y que de ally adelante quería que las galeras de la orden pudiessen traer standarte sin avelle de abatir a nadie, pero que, quando navegasen con el capitán general de las galeras de Spaña, uviessen de reconoçelle por superior.¹⁶³

Amb la present resposta, sabien que aniria la retirada de Requesens com a cap de les galeres de Santiago. Es pot confirmar això, a més, per la via del Consell

¹⁶⁰ *Ibíd.*

¹⁶¹ *Ibíd.*

¹⁶² *Ibíd.*, p. 56.

¹⁶³ *Ibíd.*, p. 60.

de Guerra. Se sap que va deixar les galeres pels volts de l'atac sobre Orà del 1556: *Por quanto don Luys de Requesens comendador mayor de Santiago ha hecho capitán general de las galeras de la orden de Santiago por algunos impedimentos ha hecho dexazón de las dichas galeras y habiendo mandado aparejar aquellas para ir al socorro de Orán*¹⁶⁴ *que está çercado por mar y tierra de los turcos y moros...*¹⁶⁵ L'encarregat de prendre el relleu de dites galeres i dirigir-les a Màlaga per reunir-se amb la resta de la flota que havia de socórrer Orà, seria Sancho de Biedma, cavaller de l'orde de Santiago¹⁶⁶, tot i que com s'ha dit, entre els viatges a la cort i a València pel plet sobre el testament de la duquesa de Calàbria, don Juan de Zúñiga havia estat l'encarregat d'elles durant un temps: *requirió a don Juan de Çunyga, hermano del dicho comendador mayor, que está en su lugar en las galeras...*¹⁶⁷

Val a dir que en cap moment no s'interpreta aquest atac sobre les galeres de Santiago com una mena de rancúnia personal de don Bernardino de Mendoza contra don Lluís de Requesens, com afirmava abans Antonio Martínez Teixidó. Tant va ser així, que aquesta topada per motius de protocol, va fer que deixés el seu càrrec com a capità de les galeres de Santiago un cop va arribar el veredict del monarca, al 1556, rebent-ne de noves un cop prengué el càrrec Lloctinent general de mar.

¹⁶⁴ Sobre aquest setge v. Rodríguez Salgado, María José. *Un imperio en transición. Carlos V, Felipe II y su mundo*. Barcelona: Crítica, 1992, pp. 405-413; Rodríguez Salgado, María José. «"El león animoso entre las balas": Los dos cercos de Orán a mediados del siglo XVI». Dins: Miguel Ángel de Bunes Ibarra; Beatriz Alonso Acero (coords.). *Orán. Historia de la Corte Chica*. Madrid: Polifemo, 2011, pp. 19-30.

¹⁶⁵ AGS, GYM, llig. 64, doc. 424.

¹⁶⁶ AGS, GYM, llig. 64, doc. 425.

¹⁶⁷ AGS, GYM, llig. 64, doc. 426.

2.1.1.2. Retorn al servei militar: el càrrec de Lloctinent general de mar

Després d'abandonar l'activitat naval, i per extensió la militar, com a resultat de la decisió de Felip II de dir que don Bernardino de Mendoza estava en el seu dret d'exigir que abatés l'estendard, no va ser fins a la darrereria de la dècada dels 60 quan va tornar de nou a la primera línia militar de la Monarquia.

Al novembre del 1567, don Lluís de Requesens va demanar llicència a Felip II per anar *a dar orden a su casa en algunos negocios suyos*.¹⁶⁸ Va ser en aquell moment quan, aprofitant que el seu germà estaria fora, el rei va enviar a don Juan de Zúñiga com a ambaixador amb la idea que aquella posició diplomàtica fonamental no estigués mai buida.¹⁶⁹ A la llarga, es va demostrar que havia estat una elecció correcta, ja que don Juan de Zúñiga va ocupar aquella plaça fonamental per a la diplomàcia europea durant dotze anys, fins que va ser nomenat al 1579 com a virrei de Nàpols.

Al 1566, don Lluís de Requesens ja afirmava en una carta escrita de la seva mà que:

como ha tantos días que estoy en viaje para España, y no pude descubrir la orden que tenía de esperar, ni tampoco sabía lo que aquello avía de durar, no la pude dar en las cosas de mi hazienda y de mis pleytos (y assí tengo mil cosas mal paradas en Castilla, Valencia y Cataluña, y de manera que está todo para perderse) y, si me he de detener por acá, he menester, para poder durar, acomodar lo de allá (y para esto me iva la vida en que el rrey me diese licencia siquiera por quatro meses para ir y bolver a España y me iría por tierra a media posta, dexando a mi muger y hijos en Génova).¹⁷⁰

De fet, aquesta carta també ens ofereix un altre aspecte prou rellevant, ja que el Comanador Major es veu amb cor de recomanar al seu germà al rei: *y en verdad que si no me tocara tanto la persona de mi ermano que no dexara de acordar al Rrey que, aunque no tiene título, no le falta calidad y entendimiento*

¹⁶⁸ AGS, EST, llig. 904, doc. 125. És l'inici d'una carta al papa, aquesta informació està ratllada i al marge esquerra, el rei ha escrit de la seva pròpia mà (no sense haver-se corregit a ell mateix un parell de vegades), una informació més neutra: *Yo he dado licencia al comendador mayor de Castilla para que venga por acá*, així s'estalviava dir més del que pertocava.

¹⁶⁹ AGS, EST, llig. 904, doc. 124.

¹⁷⁰ AGS, EST, llig. 902, doc. 122.

y virtud y diligència para servir en esta ocasión y en otras; y teniendo yo aquí casa¹⁷¹ podría cumplir mejor con su obligación que otro.¹⁷²

Fou només un any després quan va coincidir tot: l'anada del Comanador Major a resoldre els seus afers judicials¹⁷³, l'elecció del seu germà don Juan de Zúñiga com a ambaixador fix a Roma per cobrir les baixes del seu germà i el nomenament de don Lluís de Requesens com a Lloctinent General de Mar.

Durant el gener del 1568, fou escollit Capità General de Mar Joan d'Àustria, qui amb prou feines havia superat la vintena d'anys, en substitució de don García de Toledo. Era fill de Carles V i Bàrbara Blomberg, una de les seves amants, i malgrat haver estat educat en adequació a la magnitud del seu pare, la joventut i la seva inexperiència en afers militars el feien una aposta insegura. Per tant, escollit per la seva sang, ja que ningú no negaria el comandament d'una flota a qui era el fill de l'Emperador, necessitava a la seva dreta un seguit de consellers més experimentats que possessin fre al tarannà impulsiu del jove don Joan d'Àustria, cosa que va recaure, molt especialment, en don Lluís de Requesens.

Per tal de veure l'abast total del poder d'un i altre, en una correlació de forces que sempre es decantaria del costat del fill de l'emperador, però que, analitzats els documents, està oberta a molts matisos, cal endinsar-se en els títols i, sobretot, les intruccions.

Més enllà del títol, on indiquen que serà el cap de tot allò relacionat amb el mar a la Monarquia¹⁷⁴, el més destacable són les ordres particulars associades a la instrucció. En elles, Felip II, conscient de la inexperiència del seu germanastre¹⁷⁵, li informa de la decisió de posar a la seva vora algú de més

¹⁷¹ En aquesta mateixa carta, de certa extensió, informa que vivia a casa del cardenal Pacheco, en un espai que ocupava amb els seus criats quan el dit cardenal es trobava als concilis. El motiu de no tenir casa pròpia era la forma com s'havia presentat: venia per l'elecció papal. En aquell moment, esperava ordres de Felip II.

¹⁷² AGS, EST, llig. 902, doc. 122

¹⁷³ En aquell moment es troba immers en una triple batalla judicial: a València per l'herència del marquesat de Cenete, a Castella pels plets que presentaven els habitants de la seva *encomienda* de Villarejo de Salvanes i a Catalunya pels enfrontaments judicials entre les dues germanes Hostalric i Gralla (o Gralla i Hostalric, segons a quina escollim), Hierònima i Lucrècia, filles del mestre racional Francesc de Gralla i Desplà, i esposes de don Lluís de Requesens i don Francesc de Montcada, marquès d'Aitona, respectivament.

¹⁷⁴ AGS, EST, llib. 90, pp. 1-2a.

¹⁷⁵ Les seves paraules són clares: «vós juntamente con el çelo y desseo que tenéis a nuestro servicio y con el valor, ánimo y otras virtudes que en vos concurren, no teniendo como por vuestra tierna edad no podéis tener la experiencia necesaria (...), a parecido muy conveniente que estén y assistan cerca de vos persona y personas de prudencia y experiencia y otras buenas calidades con cuyo consejo y parecer os podáis regir y gobernar». AGS, EST, llib. 90, p. 11r.

experiència. En el segon punt de les instruccions particulars (abans en trobem cinquanta-tres de generals), ja informa:

Para el dicho effecto havemos nombrada por la primera y principal persona que a de residir a Don Luys de Requesenes, comendador mayor de Castilla, del nuestro consejo de Estado de cuya prudencia, experiencia y otras muchas y buenas calidades tenemos gran crédito y de cuya persona y çelo de nuestro servicio mucha satisfacción, el qual havemos nombrado para que asista con vuestra persona y sea vuestro lugarteniente general, y asista en todo y con su consejo y parecer tratéis y resolváis y determinéis y proveáis y executéis lo que ocurriere y se huviere de tratar, proveer y ordenar, al qual como a tal haveis vos de honrrar y dar toda auctoridad y proveer assimismo que los generales y capitanes y otras personas le honrren, acaten y respecten como tal vuestro theniente general y como a persona que con vos y acerca de vos ha de tener tal lugar.¹⁷⁶

Felip II, amb la intenció sempre present de tenir-ho tot ben controlat, era conscient de les limitacions que tant don Joan d'Àustria com don Lluís de Requesens podien tenir en el bon desenvolupament de les seves funcions. A un li mancava l'experiència i a l'altre l'autoritat que li podria conferir un títol i la sang, per això procura posar sota la tutoria d'un ja experimentat, encara que tampoc excessiva a nivell militar, Requesens (de qui en destaca la prudència, qualitat rellevant per als càrrecs que després ocuparia) al flamant fill de Carles V i germà del rei, a qui ningú no gosaria qüestionar res, tot procurant que sigui aquest qui faci que els generals el segueixin. La relació amb el seu Lloctinent, però, ja començaria amb mal peu per la rellevància que Felip II donava al criteri de Requesens a l'hora d'influir en les decisions de don Joan en el seu càrrec: *Viendo el señor don Juan de Austria que el comendador mayor yva a dar orden en todo lo del armada, le pareció que el era general solo de nombre y el comendador mayor en el effetto. Tuvo desto grandes celos y fue principio de no avenirse bien con el comendador mayor.*¹⁷⁷

De fet, la rellevància que dóna Felip II a Requesens és cabdal, cosa que evidencia la confiança que tenia posada en qui havia estat company seu de jocs

¹⁷⁶ AGS, EST, lib. 90, pp. 11r-12a.

¹⁷⁷ BNF, Gallica, Espanyols, ms. 166, p. 118.

quan eren uns nens. En el següent punt, informa al seu germà que el comanador major ha de residir amb ell i que quan ell no pugui ser el líder de l'armada, *irá el dicho comendador maior como vuestro lugartheniente general, a quien ordenaréis que todos obedezcan y sigan como a vuestra persona*.¹⁷⁸ Tan important o més que aquest punt resulta el següent, ja que ofereix una idea més que clara de la repercussió real, rere la rúbrica de cada document, que Requesens va tenir en el moment que don Joan d'Àustria era el Capità General de Mar i ell estava al seu servei directe, just per sota de l'escalafó de comandament. Segons indica, per la coneguda tendència de Felip II al control total dels seus regnes i per la gens ambigua forma com Felip II parla de l'edat i experiència del seu germà, don Lluís de Requesens seria una mena de conseller a l'ombra per qui passarien totes les decisions que prengué el seu superior sempre que ell hi fos present:

Las cartas, cédulas, provisiones y otros despachos nuestros y de otras qualesquier partes que se os embiaren y reçivieredes, haréis luego que los recibáis, que los vea el dicho comendador mayor y, vistos, tratéis primero con él lo que dellos resulta, y lo que pareçiere que se deve comunicar con los demás del consejo, se comunicará, y lo que no fuere necesario tratarse en Consejo, podréis con su parecer proveerlo y lo que se huviere de proveer y ordenar y despachos que desto se huvieren de hazer lo remitiréis para que él los haga ordenar, y las provisiones y cartas y patentes y otras cosas desta calidad señalarlas ha él antes que vos las firméis para que entendáis que están por él vistas y passadas.¹⁷⁹

Sobre la resta de membres del consell que Felip II deixa marcat com han d'actuar els màxims responsables dels afers militars de la Monarquia, aquests eren els generals de les galeres d'Espanya, Nàpols, Sicília i Juan Andrea Doria.¹⁸⁰ Tanmateix, no deixa de sorprendre la confiança i l'immens poder que dona Felip II a Lluís de Requesens, posant-lo en un paper preeminent sobre altres nobles del moment com don Álvaro de Bazán o don Joan de Cardona. De fet, tant era així, que Felip II deixa ben establerta la preeminència del parer de Lloctinent General de Mar sobre la resta: *para que se excussen ocasiones de diferencias y competencias sobre precedencias queremos que en dicho Consejo se tenga esta*

¹⁷⁸ AGS, EST, lib. 90, p. 12a.

¹⁷⁹ AGS, EST, llib. 90, pp. 12a-12r.

¹⁸⁰ També li nomena un secretari pels afers de Capità General de Galeres, Juan de Quiroga.

*orden: el dicho comendador mayor como lugarteniente general vuestro está claro que ha de preçeder a todos los otros en assiento, voto y lo demás.*¹⁸¹ Per darrere d'ell, però, vindrien els generals, els quals *se assienten y hablen según huvieren llegado ally.*

Podria semblar que la confiança posada sobre Requesens és excessiva, però encara queda un darrer punt que acabaria de confirmar el paper fonamental del Comanador Major en la presa de totes les decisions per part de Joan d'Àustria. Felip II, en el punt novè d'aquesta instrucció particular annexa a la instrucció general, descriu pas per pas com hauria de celebrar-se el consell que està citant de forma recurrent, amb una substancial importància per a qui ocupa aquestes pàgines:

Que los dichos consejos que se huvieren de tener asistiréis vos personalmente porque esto conviene assí para todos fines, y assimismo asistirá el dicho comendador mayor vuestro lugarteniente, y vos propondréis lo que se huviere de tratar o ordenaréis ally al dicho vuestro lugarteniente que lo proponga, y después de haberse platicado y conferidosse la materia y oydo del parecer de todos en lo que ally pareçiere que se deve tomar resolución la tomaréis o reservaréis en vos para más deliberar la resolución, y assí en lo que en el dicho consejo se huviere de resolver como en lo que haviéredes reservado para determinar aparte fuera del seguiréis el parecer del dicho vuestro lugarteniente de quien habéis de hazer esta particular confiança.¹⁸²

El regnat de Felip II, qui sempre procurava tenir cada detall ben controlat, deixant unes directrius ben clares als seus subordinats, ofereixen aquí un meravellós testimoni pel detall que es posa de manifest a cadascun dels punts d'aquest annex dedicat específicament a la instrucció del seu germanastre.

Però la instrucció toca molts altres punts, com el fet que don Joan d'Àustria hagi de residir sempre a la galera o, en temps d'hivernada, als llocs marítims on sigui disposada la flota; que no entri en *prácticas o ligas* a les que *muchos hombres de Italia* li proposaran entrar, i que no hi participi *sin mucho fundamento y sin el parecer del dicho comendador mayor vuestro lugarteniente, y sin que nos deis dello parte y esperéis nuestra orden*; sobre els

¹⁸¹ AGS, EST, llib. 90, p. 12r.

¹⁸² AGS, EST, llib. 90, p. 13a.

regals i donatius, i que els accepti o no segons el valor, ja que *como quiera que aquellas cosas que fueren regalo y honor no se puede dexar de recevir las por cortesía y respecto de los que las dieren, más siendo dineros o otras cosas de cantidad y calidad que son más interés que el dicho regalo, no lo havéis de recevir*; a més, li diu que estigui atent a tot i no posi en perill la flota sense ordre del propi rei; així com el control econòmic o què fer quan falti algun general per mort.¹⁸³ Era per tant, una instrucció que abraçava tots els punts on es podria trobar en algun moment del seu càrrec, on es marcava molt clarament que Requesens hauria de ser la crossa sobre la que recolzar-se en la majoria de moments del govern de la flota.

Si canviem el punt de vista i anem a mirar els papers que va rebre el comanador major de Castella, trobarem un to que va perfectament de la mà a allò que hem vist que ordenava al seu germanastre. Deixant de banda el títol, on el nomena Lloctinent General de Mar *por la grande confiança, satisfación y crédito que tenemos en de la persona de vós*¹⁸⁴, les instruccions són, de nou, allò més ric en informació sobre la proximitat del Comanador. Ja en el primer punt, dóna a entendre quin és el paper que li pertoca:

En lo que toca al Ilustrísimo don Joan d'Àustria, nuestro hermano, y la auctoridad que se le ha de dar y por vos y por todos havéis de proceder con mucha consideración y respecto, advirtiendole que todas las cosas que se huvieren de despachar, proveer y mandar por scripto, estando él presente, vayan y se hagan en su nombre y firmadas del con vuestra señal (...), y que anssimismo en lo que se huviere de ordenar, proveer y mandar de palabra lo mande y ordene el dicho don Joan d'Àustria e vos en su nombre refiriéndolo a que sale y proçede del y que se haze por su mandado, de manera que en todo lo que en su presencia se huviere de hazer, se guarde y sale su auctoridad.¹⁸⁵

Aquestes línies no fan més que plantar una llavor de dubte que mai no podrà ser resolta. Les cartes que anaven signades pel fill de Carles V, tenien darrere la mà de don Lluís de Requesens però la rúbrica de don Joan d'Àustria?

¹⁸³ AGS, EST, llib. 90, pp.13r-15a.

¹⁸⁴ AGS, EST, llib. 90, pp.15a-16a.

¹⁸⁵ AGS, EST, llib. 90, p. 16r./ ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4536.

A més d'això, ens trobem un Felip II preocupat pel seu germanastre, per tal de convertir-lo tant en un bon general com en una persona recta. De fet, aquesta part que se li atribueix al Comanador Major tant de conseller militar i estratègic com de tutor personal, queda totalment confirmada en el segon punt de la instrucció particular, reproduït a continuació de forma íntegra:

La asistencia vuestra con la persona del dicho Illustrísimo Don Juan assí por lo que toca al cargo como a su persona, en todo lo demás, es de muy grande importancia, ya que havemos tenido muy principal fin entendiendo quanto depende desto no solo el buen gobierno y el buen mandado de proçeder en lo del dicho cargo y offiçio, más para la buena direction y proçesso de su vida y açiones que tanto desseamos assí os encargamos mucho residáis y assistáis con él de hordinario estando en la Mar en su Galera propia y en tierra en la parte y lugar que él estuviere, aconsejándole siempre y avirdiéndole demás de lo que toca a su offiçio, lo que viéredes que conviene a su honor y auctoridad y buenos y honestos exercicios y ocupaçiones y trato universal con todos que a todo esto confiamos de vos y con tan buen consejo, asistencia y ayuda esperamos que sucederá bien.¹⁸⁶

La rectitud i tarannà calmat i reflexiu, fins a cert punt, com veurem més endavant, de don Lluís de Requesens és quelcom ben sabut, i que fins i tot els seus contemporanis li destacaven. Això fa decantar-se cap a que la seva elecció com a segon de don Joan d'Àustria estigués molt influïda pel seu caràcter. És ben sabut que no tenia dots militars, ja que la seva única experiència de combat havia estat la presència al setge de Metz en temps de Carles V, seria a partir de la guerra de las Alpujarras on tindria la seva primera presa de contacte amb una batalla liderada per ell mateix, la batalla de Frigiliana, i una campanya, l'entrada a l'Alpujarra a la tardor del 1570, com veurem més endavant. Per tant, allò que motivaria la seva elecció per part de Felip II seria la seva vessant diplomàtica, aquesta sí que cultivada durant anys a l'ambaixada a la Santa Seu, que ajudaria a don Joan d'Àustria a no deixar-se anar, controlant les seves accions i aconsellant-lo en tot moment.

Seria, per tant, molt més el tutor d'un jove noble del més altíssim nivell que un assessor militar. De fet, no volia pas el monarca que s'allunyés de la seva

¹⁸⁶ AGS, EST, llib. 90, p. 17a.

activitat diplomàtica (fins a l'aixecament morisc d'aquell mateix any no es produiria el canvi d'activitat definitiu, motivat per la urgent necessitat de galeres que controlessin la costa andalusa i de líders militars que comanessin les tropes), ja que ordenava que mentre les galeres estiguessin hivernant, *dexando las cosas de la mar y de las galeras bien proveydas y ordenadas y no haziendo falta aquello, vos vais a estar y residir en el dicho tiempo en Roma y assistir ally en los negoçios juntamente con don Juan de Cúñiga, vuestro hermano.*¹⁸⁷ Finalment, dóna dos detalls logístics d'importància. El primer, sobre les galeres que li atorgava, després que, com ja s'ha vist, deixés el càrrec de capità de les de Santiago: *tenemos por bien que vos toméis y traygáis juntamente con ellas [la Capitana y Patrona de don Joan d'Àustria], de las nuestras galeras d'España, otras dos galeras las quales han de andar armadas e proveydas de chusma, oficiales y gente de guerra y las otras cosas necessarias conforme a la orden que havemos dado cerca de lo que toca a las dichas nuestras galeras d'España.*¹⁸⁸ L'altre punt és el del sou que percebria per aquest càrrec i és que, a més dels deu mil ducats que li pertocarien pel títol i com a sou base, li atorguen *otros mill y quinientos ducados en cada un año los quales podréis vos repartir y dar como os pareciere de ventajas a gentileshombres para vuestro acompañamiento y encargándoos que sea entre personas beneméritas y que sean útiles para servir y pelear en las dichas galeras y que residan y anden en ellas de ordinario.*¹⁸⁹ Aquest llistat serà analitzat més endavant, ja que és aquí on més clarament es detecta la presència catalana al seu seguici.

El comanador major va entrar ben aviat en el càrrec, assumint funcions de lideratge de les tropes només per sota de don Joan d'Àustria. És a partir d'aquest moment que comencem a trobar en la seva documentació algunes referències més comunes a aspectes militars de la Monarquia, assumint el rol marcat per Felip II amb total normalitat.

Tant és així, que en una extensíssima carta escrita des de Roma el 12 d'octubre del 1568, i rebudes pel rei a Madrid al novembre del mateix any, feia una descripció prou exhaustiva de tots els aspectes de les galeres mediterrànies i de les opcions de cara al següent any mentre es trobava, com per la seva instrucció

¹⁸⁷ *Ibídem.*

¹⁸⁸ AGS, EST, llib. 90, p. 17r.

¹⁸⁹ *Ibídem.*

de Lloctinent General s'ordenava, en la mena de diarquia d'ambaixadors davant la Santa Seu amb el seu germà. La informació que aporta, per tant, és el panorama general on ens hauríem de moure en el moment de l'esclat de la rebel·lió morisca de las Alpujarras.

La flota de galeres que la Monarquia era capaç d'aglutinar, unint totes les armades, era de vuitanta naus. Tant és així, que don Lluís de Requesens ja apunta algun dels fets que tindran lloc poc més tard, com és el cas d'una hipotètica topada contra una gran flota turca. Ja informa en aquest moment que si a l'estiu *viene la armada del Turco (como es de creer) la de V. Magd. no se puede ocupar en otra empresa más que en resistilla.*¹⁹⁰ Demana que en el moment que se sàpiga que faran els Otomans, les galeres de la Monarquia s'apleguin en una única flota per poder fer front a un suposat atac turc.

Les galeres de les que disposa la Monarquia, segons el llistat actualitzat a octubre de 1568, com s'ha dit, eren només vuitanta.¹⁹¹ Aquestes, però, estaven disperses per la Mediterrània occidental en diverses flotes, a les quals ell havia encomanat la missió de guardar les costes de les illes del Mediterrani fins a finals de l'octubre, quan anirien a hivernar.

Pel que fa al repartiment, és el següent:

Es a saber treze que quedaron con don Sancho (de Leyva) quando el señor don Juan desembarcó en Barçelona y onze que llevó Gil de Andrada y dos que yo acá tengo que son de la banda de España, y diez de Çiçilia y doze de Nápoles, nueve del Duque de Florencia y onze de Juan Andrea, quatro de Lomelin y otras quatro de Negrón, dos de Stephano de Mari, una de Jorge Grimaldo y otra de Bandineli de Sauli.¹⁹²

Tanmateix, les possibilitats augmentaven si sumaven les dels aliats, amb un total de dotze més: quatre del duc de Savoia, tres de la senyoria de Gènova i cinc de la religió de Sant Joan. Però la visió panoràmica que fa el Comanador Major a la situació del Mediterrani va molt més enllà. Parla de possibles accions

¹⁹⁰ AGS, EST, llig. 907, doc. 61.

¹⁹¹ Això coincideix amb l'aportació de naus de Felip II a la batalla de Lepant, segons acostuma a dir la bibliografia. Per exemple, Hugh Bicheno estableix el número en 74 (Bicheno, Hugh. *La batalla de Lepanto*. Barcelona: Ariel, 2005, p. 325.), mentre que David i Enrique García Hernán ho fixaven en 79 (García Hernán, David; García Hernán, Enrique. *Lepanto: el día después*. Madrid: Actas, 1999, p.120).

¹⁹² AGS, EST, llig. 907, doc. 61.

ofensives al nord d'Àfrica en cas que no vingués l'armada del Turc, com serien el cas de Bugia o Trípol. Però posa condicions, que no hi hagués gaire guarnició i es pogués fer amb les tropes ordinàries de les galeres o afegint-hi només les de Nàpols i Sicília. A més de tractar aspectes de logística i de la dubtosa qualitat dels arcabussos catalans i bascos, vers els italians¹⁹³, el Comanador Major es preocupa per un altre aspecte fonamental de l'armada: la infanteria de marina.

La guerra de galeres estava fonamentada en el xoc de la infanteria embarcada¹⁹⁴ que hi hagués en les dues naus rivals. Per tant, la capacitat operativa i potència de dites galeres, també el seu cost, estarien condicionades al grau de preparació i nombre de la infanteria que hi hagués. La seva preocupació per aquest tema és global, i va des de la pròpia preparació de la companyia a on han d'hivernar, a la preocupació per la desintegració d'aquestes companyies de galeres, ja que *las compañías que V. Magd. manda que inviernen en Nápoles y Çiçilia y estado de Milán a cargo de los virreyes (...) aunque estén destinadas para esto, está claro que en el invierno se pasarán fácilmente a las otras compañías y que los virreyes olgarán que las que ellos tiene de ordinario sean las mejores.*¹⁹⁵

Malgrat que ja hi havia *tercios* amb una funció d'infanteria de marina específica, com el primer terç de Sicília organitzat al 1535 o, més recent, el terç de Armada, organitzat a Cartagena el 1566, ¹⁹⁶ és inevitable pensar en que el seu funcionament no devia ser l'idoni. Perquè la lògica ens diu que, si hagués una unitat destinada només per aquest menester, no la demanaria el Lloctinent General de Mar: *he sido siempre de la opinión que a V. Magd. le conviene traer soldados ordinarios en las galeras a cargo de los mismos capitanes dellas y entendiendo que se ahorrarían muchos dineros y sería V. Magd. muy mayor*

¹⁹³ És, si més no, curiós l'argument que ofereix don Lluís de Requesens sobre els arcabussos vagi en la línia de la visió particular i molt propera a la vida dels soldats, deixant clar que ha conviscut amb ells: *los mismos soldados de descontentos dellos no curavan de adereçallos y las llaves, frescos y otros aparejos tenían rrotos, y quando el arcabuz y los aparejos del son buenos los mismos soldados se afiçionan a conservallos y adereçallos.*

¹⁹⁴ Sobre la importància de la infanteria embarcada, hi ha un bon nombre de bibliografia específica, destacant-ne les publicacions de Magdalena de Pazzis Pi Corrales: «Los tercios del mar». *Cuadernos de Historia Moderna. Anejos*. 5, 2006, pp. 101-134; tot el llibre *Los tercios del mar* (Madrid: La esfera de los libros, 2019) tracta sobre aquesta temàtica, però sobre la creació de les unitats navals: pp. 277-286; o Albi de la Cuesta, Julio. «Los tercios embarcados». Dins: *De Pavía a Rocroi. Los tercios de infantería española en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Balkan editores, 2005, 293-341.

¹⁹⁵ AGS, EST, llig. 907, doc. 65

¹⁹⁶ Pi Corrales, M. de P. *Los tercios del mar... op. cit.*, pp. 281-283.

servido.¹⁹⁷ Però no es limita a dir tal cosa, ja que per a ell, aquesta és una qüestió fonamental en el bon servei de les galeres, a més de trobar un bon lloc d'hivernada que eviti canvis de companyia dels propis soldats a altres unitats amb una funcionalitat terrestre, i arriba a proposar que:

Asta que V. Magd. se rresuelva que traygan las galeras soldados ordinarios destos tres mill hombres que se an de sostener para las sesenta galeras de Italia, se hiziese un tercio de por sí y que éste invernasse en Cerdeña donde no tendrían comodidad de pasarse los soldados a otras compañías y se harían más a la vida de galera viendo que de fuerça an de andar en ellas.¹⁹⁸

Finalment, ja en aquesta carta de més de vint cares d'extensió, s'insereix un tema que serà fonamental en aquesta recerca, i és la clientela catalana que acompanyarà a Requesens. El citat en un dels últims paràgrafs de la carta és don Miquel de Montcada, dels Montcada de Vilamarxant i Callosa, nascut a València segons el propi Gaspar Juan Escolano, qui ja el situa nascut a ciutat a la seva *Història de València* i el reconeix com a un dels més destacats homes de guerra de la Monarquia.¹⁹⁹ És curiós, però, com algú de la cura en el tractament de les fonts i les dades com Màrmol Carvajal, en el moment que apareix per primera vegada, sigui presentat com: *envió [Requesens] por la posta a don Miguel de Moncada, caballero catalán, su primo*.²⁰⁰ Aquest error seria provocat, probablement, per la catalanitat de Requesens i el cognom.

En la carta citada, però, apareix com un cavaller que envien a Requesens perquè li serveixi:

¹⁹⁷ *Ibídem*.

¹⁹⁸ *Ibídem*.

¹⁹⁹ Gaspar d'Escolano ja feia menció a don Miquel de Montcada: *Item Don Miguel de Moncada Maesse de campo, Virrey de Sardesía y después del consejo de guerra de su Magestad en España*. (BVD. Escolano, Gaspar. *Década primera de la Historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia. Primera parte*. Valencia: Pedro Patricio Mey, a costa de la Diputació, 1610, p. 1135). O en la *Historia de la ciudad y Reino de Valencia* de Vicente Boix, qui informa que: *Natural de Valencia, señor de Villamarchante y Callosa, coronel y teniente de D. Juan de Austria, en el río Almanzora, cuando el levantamiento de los moros de Granada, maese de campo en la batalla naval de Lepanto, virey de Cerdeña y del consejo de guerra de S. M.* (Boix, Vicente. *Historia de la ciudad y Reino de Valencia. Tomo II*. Valencia: Imprenta de d. Benito Monfort, 1845, p. 429)

²⁰⁰ Màrmol Carvajal, Luis de. *Historia del rebelión y castigo de los moriscos del reino de Granada. (estudi introductorí, edició, notes i índex a cura de Javier Castillo Fernández)* Granada: Editorial de la Universidad de Granada, Tres Fronteras ediciones y Diputación de Granada, 2015, p. 461.

Estando yo ay la quaresma passada y de partida para Italia me dixo el cardenal que V. Magd. mandava que don Miguel de Moncada viniese conmigo y que yo tuviese con su persona mucha cuenta, y después de ofreciéndole la venida del señor don Juan a la mar le acompañó y sirvió toda esta jornada y desembarcándose su Exa. en Barcelona se vino conmigo pareciéndole que por acá podría aver más ocasiones de servir y assí está agora aquí esperando que estas se ofrezcan. Supplico a V. Magd. embie a mandar lo que con él se ha de hazer y se acuerde los años que ha que don Miguel sirve y que tiene persona y valor para poder servir y mucho, y voluntad de açertallo a hazer.²⁰¹

Don Miquel de Montcada, com veurem en les properes pàgines, tindrà un paper fonamental en la guerra de las Alpujarras i la Història voldrà que sigui famós perquè a la batalla de Lepant, dins el seu terç, servirà un soldat ordinari més conegut després per la ploma que per l'espasa, Miguel de Cervantes.

Cal situar-se, per tant, ja a la tardor-hivern de l'any 1568, amb un Lluís de Requesens que ha passat de ser un diplomàtic a tenir, gairebé, una feina diferent segons l'estació, militar durant tot l'any però ambaixador a l'hivern. Aprofitant el viatge a la cort i la tornada, s'ha integrat amb total normalitat, i autoritat, dins el sistema de generals de la Monarquia, gràcies a les directrius de Felip II; i parlant al rei en extenses cartes amb una franquesa fora del comú en la majoria dels líders del moment.

Ja assumint el nou càrrec i mentre es trobava a la Santa Seu en l'ambaixada amb el seu germà, sense saber-se ben bé qui ajudava a qui en aquest punt, es produeix l'aixecament dels moriscos de Granada durant el dia de Nadal de l'any 1568. Ben aviat, la notícia corre com la pólvora i la Monarquia mobilitza els seus efectius per tal de sufocar-la. És en aquest moment que la seva feina de diplomàtic a Roma acaba en sec, i començaria la seva veritable prova de foc a nivell militar.

²⁰¹ AGS, EST, Llig. 907, doc. 66

2.1.2. La revolta dels moriscos de Granada, les primeres actuacions de Requesens a la guerra

2.1.2.1. Un aixecament al cor de la Monarquia

La guerra de las Alpujarras com a punt d'inflexió dins el conflicte latent des de la presa de Granada per part dels Reis Catòlics, i el seu posterior bateig forçat definitiu segons la pragmàtica de 1502, és un tema que ha provocat rius de tinta dins la historiografia.²⁰² I en segueix provocant. Bona prova d'això és el congrés celebrat a la mateixa Alpujarra, a Bubión i Laujar de Andarax, l'any 2018 amb el títol *Recordar la guerra, construir la paz*, i organitzat per la Universidad de Granada. A més de la publicació derivada, que ha vist la llum el passat 2020²⁰³, evidenciant que es tracta d'un tema ben viu. Els autors de reconegut renom, sent, segurament, un francès el més important de tots ells, han dedicat una gran atenció al present tema des de fa bastantes dècades.

Donat l'objectiu d'aquesta investigació, no pas encaminada a l'estudi dels moriscos, sinó a les actuacions i relacions de xarxa entre els nobles catalans als diversos escenaris militars que van formar part de la biografia de Lluís de Requesens, el més destacat de tots ells, els autors i temàtiques queden limitades. De les cròniques i obres contemporànies als fets, o gairebé, s'utilitzaran tres. Ordenades segons el grau de precisió que l'autor pretenia donar: la *Historia del rebelión y castigo de los moriscos del reino de Granada*, de Luis del Mármol Carvajal²⁰⁴; la *Guerra de Granada*, de Diego Hurtado de Mendoza²⁰⁵; i, finalment, malgrat tenir un caràcter més novel·lesc i no aportar gaire informació

²⁰² Tant és així, que fins i tot trobem un article de Fernand Braudel sobre la problemàtica morisca, més enllà de tractar-lo a la seva obra magna, punt de partida de qualsevol estudi sobre el Mediterrani de la segona meitat del segle XVI, *El Mediterrani i el món mediterrani*, on d'acord a la seva pròpia història, dona una explicació molt més àmplia al problema morisc, una trajectòria arribada dels Reis Catòlics i la mala assimilació de la terra conquerida, esdevenint un conflicte que sobrepassava l'espai religiós: Braudel, Fernand. «Conflicts et refus de civilisation: espagnols et morisques au XVIe siècle». *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 4, 1947, pp. 397-410.

²⁰³ Jiménez Estrella, Antonio; Castillo Fernández, Javier. (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020.

²⁰⁴ S'utilitzarà la recent edició crítica de Javier Castillo Fernández: Mármol Carvajal, L. *Historia del rebelión...*, op. cit.

²⁰⁵ En aquest cas, l'edició seleccionada és la de l'editorial Castalia, amb un estudi previ de Bernardo Blanco-González: Hurtado de Mendoza, Diego. *Guerra de Granada*. (edició, introducció i notes a cura de Bernardo Blanco-González). Madrid: Castalia, 1970.

sobre les qüestions que centren el present estudi, el segon volum de las *Guerras Civiles de Granada*, de Ginés Pérez de Hita, on només el títol ja és eloqüent.²⁰⁶

Centrem aquest petit comentari bibliogràfic a la guerra de las Alpujarras, sense entrar als moriscos d'altres regnes (deixant fora, per tant alguns estudis de Reglà de gran rellevància²⁰⁷ o la importantíssima figura de Rafael Benítez Sánchez-Blanco²⁰⁸ i el seu deixeble Manuel Lomas Cortés²⁰⁹ pel que fa als moriscos valencians en la seva expulsió o Juan Francisco Pardo Molero²¹⁰, també deixeble del primer, sobre una revolta anterior a las Alpujarras, la de la serra de l'Espadan al 1526) o d'altres moments, com l'expulsió definitiva derivada de l'ordre de 1609, ja amb un canvi de rei i de problemàtica que s'allunyaria massa de l'objectiu i que ha generat un gran nombre de publicacions (sobretot amb la celebració del quart centenari). Es podria començar aquest apunt bibliogràfic sobre la guerra de las Alpujarras i la dispersió morisca amb *Los moriscos españoles y su expulsión: estudio histórico-crítico*, de Pascual Boronat y Barrachina, l'interès pel que fa a la guerra de las Alpujarras i el seu context més

²⁰⁶ Davant la mancança d'edicions recents de qualitat, s'ha optat per prendre l'edició del 1833, digitalitzada a la BDH: Pérez de Hita, Ginés. *Guerras civiles de Granada*. Madrid: Imprenta de don Lerón Amarita, 1833.

²⁰⁷ Ens referim al recull dels tres articles que va aparèixer per primera vegada el 1964: Reglà, Joan. *Estudios sobre los moriscos*. Valencia: Anales de la Universidad de Valencia, 1964. Aquests estudis, que amb prou feines toca de manera transversal els fets de las Alpujarras, va ser completat per un quart text a l'edició d'Ariel: Reglà, Joan. *Estudios sobre los moriscos*. Espugues de Llobregat: Ariel, 1974. En aquest cas, el quart text sí que ofereix una bona revisió de la situació de la frontera amb el regne de València al llarg de l'any 1570, descrivint unes ràtzies i una tensió constant davant una intervenció exterior que ben s'assemblen al que descriurem en unes pàgines mitjançant la documentació.

²⁰⁸ Les seves publicacions, sovint encaminades a la problemàtica morisca, sempre més centrada en l'expulsió, des de la publicació *Moriscos y cristianos en el Condado de Casares* (Córdoba: publicaciones de la Diputación Provincial, 1982), passant a la més específica sobre el regne de València, com *Heroicas decisiones: la monarquía católica y los moriscos valencianos* (València: Institució Alfons el Magnànim, 2001), l'edició dels clàssics de Henry Charles Lea, *Los moriscos españoles: su conversión y expulsión* (Alacant: Diputació Provincial d'Alacant, Institut alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, 1990), o la *Coronica de los moros de España* de Jaime Bleda (València: Universitat de València, 2001), a més d'una gran sèrie de capítols de llibre i articles, amb alguna entrada al conflicte morisc a Granada que serà utilitzat a les properes pàgines.

²⁰⁹ La seva recerca es concentra molt més a l'expulsió morisca del 1609 i el seu impacte a terres valencianes, tenint com a buc insignia de la seva producció historiogràfica el títol derivat de la seva tesi doctoral, dirigida, precisament, per Rafael Benítez: *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2016.

²¹⁰ Dins la seva bibliografia, sobre els diversos aspectes de la revolta morisca del Espadan en destaquen: *La guerra de Espadán (1526): una cruzada en la Valencia del Renacimiento*. Sogorb: Ajuntament de Sogorb, 2001; «La hacienda valenciana y la guerra de Espadán (1526)». Dins: José Ignacio Fortea Pérez; Carmen María Cremades Griñán (eds.). *Política y hacienda en el antiguo régimen. II reunión científica de la Asociación española de Historia moderna (1992)*. Murcia: universidad de Murcia, 1993, pp. 431-441; «El desafío militar de la Revuelta de Espadán (Valencia, 1526). Dins: Esther Cruces Blanco (dir.). *La organización militar en los siglos XV y XVI: actas de las II Jornadas Nacionales de Historia Militar*. Sevilla: Cátedra General Castaños, 1993, pp. 37-42.

immediat és prou limitat, ja que es tracta d'una obra enorme que parla de passada els fets de las Alpujarras, sense ni tan sols citar a Requesens, al desè capítol del primer volum.²¹¹ Contemporani a ell, amb una obra publicada originalment al 1901, Henry Charles Lea, fa una obra també molt extensa on planteja l'inici del problema morisc amb la conquesta de Granada dels Reis Catòlics, i que resulta prou interessant per al present estudi, ja que ofereix una bona visió de la revolta morisca de las Alpujarras, sobretot de la fase inicial dirigida pel marquès de Mondéjar.²¹²

El primer dels grans autors que han fet una bona anàlisi de la guerra, més o menys extensa, és Julio Caro Baroja, el punt de partida de la majoria dels treballs sobre el tema, amb *Los moriscos del Reino de Granada*.²¹³ Amb una prosa exquisida, posa el seu focus en els moriscos més que no pas en la guerra, en l'aspecte cultural del poble, tot i que exposa els fets de la revolta i la deportació a Castella en mig centenar de pàgines d'altíssim valor.

Però sense cap mena de dubte, igual que Caro Baroja acostuma a ser el punt de partida, el gran autor que ha tractat els moriscos és el francès Bernard Vincent, qui va obrir la porta a estudis més específics sobre la cultura morisca, la guerra o la dispersió. Les seves grans obres monogràfiques sobre temàtica morisca són *Historia de los moriscos: vida y tragedia de una minoria*, un volum publicat a quatre mans amb una de les primeres espases de la historiografia modernista espanyola, Antonio Domínguez Ortiz.²¹⁴ A més, trobaríem diversos reculls de la seva extensa producció d'articles, cosa que facilita molt la tasca a l'investigador que vulgui endinsar-se en la seva extensa obra bibliogràfica, com ell mateix diu, *dispersas, a veces difíciles de localizar y bastante menos leídas*²¹⁵: *Andalucía en la Edad Moderna: economía y Sociedad* (1985), *Minorías y marginados en la España del siglo XVI* (1987) i *El río morisco* (2006), els

²¹¹ Boronat y Barrachina, Pascual. *Los moriscos españoles y su expulsión: estudio histórico-crítico. 2 volúmenes*. Valencia: Imprenta de Francisco Vives y Mora, 1901.

²¹² La consulta de la present obra es fa mitjançant l'edició de la Universitat d'Alacant, editada per Rafael Benítez Sánchez-Blanco: Charles Lea, Henry. *Los moriscos españoles. Su conversión y expulsión*. (edició a càrrec de Rafael Benítez Sánchez-Blanco). Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2007.

²¹³ Caro Baroja, Julio. *Los moriscos del Reino de Granada*. Tres Cantos: Istmo, 2000.

²¹⁴ Vincent, Bernard; Domínguez Ortiz, Antonio. *Historia de los moriscos: vida y tragedia de una minoría*. Madrid: Revista de Occident, 1978.

²¹⁵ Vincent, Bernard. «Unas palabras preliminares». Dins: *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, p. 12.

capítols dels quals citarem al llarg del present estudi segons correspongui.²¹⁶ La seva darrera aportació va relacionada amb el que ha estat el tema central de la seva producció bibliogràfica és una coordinació d'un tema que segueix ben present, l'expulsió dels moriscos.²¹⁷

Si algun autor s'ha de posar a l'alçada de Bernard Vincent pel que fa a la bibliografia sobre la revolta de las Alpujarras i els moriscos, aquest és, sens dubte, Manuel Barrios Aguilera, qui va obrir el congrés sobre les Alpujarras del 2018 citat anteriorment amb una engrescadora conferència sobre les principals fonts per l'estudi de la guerra, amb especial atenció a Luis del Mármol Carvajal, i la importància de fer-ne un tractament curós²¹⁸ on també va parlar d'un dels seus temes estrella, els martiris de cristians durant la primera fase de la guerra.²¹⁹ Per tant, es va fer evident que segueix a les trinxeres en la recerca històrica sobre aquesta problemàtica històrica. La seva bibliografia és extensíssima, i comprèn la majoria dels aspectes possibles sobre els moriscos. Si ens centrem en els aspectes sobre els moriscos que es tractaran al present capítol, trobem ja un primer monogràfic amb *Moriscos y repoblación*²²⁰, on analitza, des d'una perspectiva bibliogràfica molt exhaustiva²²¹, i d'una sèrie d'estudis de cas, el sistema de repoblament produït a Granada. Sobre la repoblació, a més, va editar un volum específic, juntament amb Francisco Andújar Castillo, *Hombre y territorio en el*

²¹⁶ Les referències completes d'aquests títols són: Vincent, Bernard. *Andalucía en la Edad Moderna: economía y sociedad*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1985; Vincent, Bernard. *Minorías y marginados en la España del siglo XVI*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1987; Vincent, Bernard. *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006.

²¹⁷ Vincent, Bernard (ed.). *Comprender la expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*. Oviedo: Ediciones de la Universidad de Oviedo, 2020.

²¹⁸ Editada recentment a: Barrios Aguilera, Manuel. «Pensar la guerra de las Alpujarras». Dins: Antonio Jiménez Estrella i Javier Castillo Fernández (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020, pp.21-58.

²¹⁹ Barrios Aguilera, Manuel. «Los mártires de las Alpujarras en la guerra de los moriscos (1568). Revisión historiográfica». Dins: Manuel Barrios Aguilera i Bernard Vincent (eds.). *Granada 1492-1992. Del Reino de Granada al futuro del Mundo Mediterráneo*. Granada: Universidad de Granada, Diputación Provincial de Granada, 1995, pp. 183-206; Barrios Aguilera, Manuel; Sánchez Ramos, Valeriano. *Martirios y mentalidad martirial en las Alpujarras. De la rebelión morisca a las Actas de Ugíjar*. Granada: Universidad de Granada, 2001.

²²⁰ Barrios Aguilera, Manuel. *Moriscos y repoblación en las postrimerías de la Granada islámica*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1993.

²²¹ Per un estudi bibliogràfic sobre el repoblament, tant des del punt de vista dels nous estudis com dels tractadistes que ho van tractar, v. *Ibidem*, pp. 23-90. Tot i que és destacable l'anàlisi de monografies molt locals en la cita anterior, fan ressenya d'estudis sobre Marbella, El Ejido, Fondón i Dólar a: Barrios Aguilera, Manuel; Birrel Salcedo, Margarita M. «Sobre la repoblación del reino de Granada en el último tercio del siglo XVI. Unas publicaciones recientes». *Chronica nova: Revista de historia moderna de la Universidad de Granada*, 14, 1985, pp. 331-340.

Reino de Granada (1570-1630).²²² Més generalista per l'interès del present estudi és *Granada 1492-1992. Del Reino de Granada al futuro del Mundo Mediterráneo*, editant juntament amb el ja esmentat Bernard Vincent, on els capítols dels diversos autors engloben una temàtica molt més àmplia i només hi ha algun de puntual que aporti informació diferencial pels temes que s'abordaran aquí.²²³ Manuel Barrios Aguilera ha estat també un fix en l'edició de reculls bibliogràfics sobre la història del regne de Granada²²⁴, amb unes darreres aportacions individuals amb una història general dels moriscos des dels Reis Catòlics²²⁵ i amb la situació viscuda tant per part dels moriscos deportats com en el regne de Granada un cop acabada la guerra.²²⁶

Finalment, citaré de forma específica un darrer autor, Valeriano Sánchez Ramos, professor de secundària vinculat a projectes de recerca de la Universitat de Granada, que porta treballant la guerra de las Alpujarras durant dècades, i ha estat qui ha fet unes aproximacions més properes a les preocupacions d'aquest estudi: la importància de les cròniques²²⁷, la guerra en sí mateixa²²⁸, nobles que

²²² Barrios Aguilera, Manuel; Andújar Castillo, Francisco (eds.). *Hombre y territorio en el reino de Granada (1570-1630)*. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, Universidad de Granada, 1995.

²²³ Barrios Aguilera, Manuel; Vincent, Bernard (eds.). *Granada 1492-1992. Del Reino de Granada al futuro del Mundo Mediterráneo*. Granada: Universidad de Granada, Diputación Provincial de Granada, 1995.

²²⁴ Citem el volum d'interès pel present estudi: Barrios Aguilera, Manuel (ed.). *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000; Barrios Aguilera, Manuel; Galán Sánchez, Ángel (eds.). *La historia del Reino de Granada a debate. Viejos y nuevos temas. Perspectivas de estudio*. Málaga: Centro de ediciones de la de la Diputación Provincial de Málaga/Actas, 2004.

²²⁵ Barrios Aguilera, Manuel. *La convivencia negada. Historia de los moriscos del reino de Granada*. Granada: Comares, 2008.

²²⁶ Barrios Aguilera, Manuel. *La suerte de los vencidos. Estudios y reflexión sobre la cuestión morisca*. Granada: Universidad de Granada, 2009.

²²⁷ Sánchez Ramos, Valeriano. «El mejor cronista de la guerra de los moriscos: Luis del Mármol Carvajal». *Sharq al-Andalus*, 13, 1996, pp. 235-255.

²²⁸ Sánchez Ramos, Valeriano. «La Guerra de las Alpujarras (1568-1570)». Dins: Manuel Barrios Aguilera. *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000, pp. 507-542.; Sánchez Ramos, Valeriano. «La guerra morisca granadina en el contexto imperial del Mediterráneo occidental: los inicios del conflicto». Dins: Antonio Jiménez Estrella i Javier Castillo Fernández (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020, pp. 95-113.

hi participaren²²⁹, accions i protagonistes militars²³⁰, o els problemes i característiques del repoblament²³¹ han estat algunes de les seves aproximacions, més enllà de compartir autoria del ja citat *Martirios y mentalidad martirial en las Alpujarras* amb el ja citat Manuel Barrios Aguilera.

Per fer un petit resum de la guerra de las Alpujarras fins l'arribada de Requesens amb les galeres d'Itàlia, aquesta havia començat com la resposta morisca a la publicació dels decrets pactats per la Junta de Teòlegs reunida durant el 1566 i publicats en forma de pragmàtica des del novembre del 1566 i el desembre del 1567, que denunciava la pràctica secreta de l'islam i la seva impossible aculturació.²³² La pragmàtica de les famoses 11 prohibicions va ser promulgada, però, l'1 de gener del 1567.²³³ Això va comportar una resistència armada de bandes de monfís fins i tot abans de l'esclat de la guerra.²³⁴ Són definits habitualment com bandolers moriscos, però tenien una actitud particular que defugia de les principals corrents sobre el bandolerisme mediterrani del s.XVI.

²²⁹ L'adaptació de la seva tesi doctoral és: Sánchez Ramos, Valeriano. *El II marqués de los Vélez y la guerra contra los moriscos, 1568-1571*. Vélez Rubio/ Berja: Revista velezana/Centro virgitano de Estudios Históricos, 2002; Sánchez Ramos, Valeriano. «Un rey para los moriscos: el infante don Juan de Granada». *Sharq al-Andalus*, 14-15, 1997-1998, pp. 285-315; Sánchez Ramos, Valeriano, «La guerra dentro de la guerra: los bandos moriscos en el alzamiento de Las Alpujarras». Dins: AA. VV. *Actas del VII Simposio Internacional de Mudejarismo*. Teruel: Centro de Estudios Mudéjares, 1999, pp. 507-520.

²³⁰ Sánchez Ramos, Valeriano. «Los tercios de Italia y la Guerra de los Moriscos». Dins: Manuel Barrios Aguilera i Ángel Galán Sánchez (eds.). *La historia del Reino de Granada a debate. Viejos y nuevos temas. Perspectivas de estudio*. Málaga: Centro de ediciones de la de la Diputación Provincial de Málaga/Actas, 2004, pp. 77-112.

²³¹ Sánchez Ramos, Valeriano. «Repoblación y defensa en el reino de Granada: campesinos-soldados y soldados-campesinos». *Chronica Nova. Revista de historia moderna de la Universidad de Granada*, 22, 1995, pp. 357-388.

²³² Jiménez Estrella, Antonio; Castillo Fernández, Javier. «Introducción». Dins: Antonio Jiménez Estrella i Javier Castillo Fernández (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020, p. 9.

²³³ Segons exposa detalladament Julio Caro Baroja (*op. cit.*, pp.158-159), aquestes 11 prohibicions van ser: 1. Prohibir parlar, llegir i escriure en àrab en un termini de tres anys; 2. Anul·lar els contractes que es fessin en aquella llengua; 3. Que els llibres en àrab que tinguessin els moriscos haguessin de ser presentats a la Chancillería de Granada, essent retornats aquells que les autoritats creguessin adients, perquè els propietaris els tinguessin durant tres anys més; 4. Que els moriscos vestissin a la castellana i que les dones anessin amb la cara destapada; 5. Que les noces, enterraments i festes es fessin seguint els costums cristians, obrint les finestres i sense fer càntics ni amb instruments moriscos, tot i que aquests no fossin contraris al cristianisme; 6. Que no celebressin els divendres; 7. Que no usessin els noms i malnoms àrabs; 8. Que les dones no es pintessin amb alquena; 9. Que no es banyessin en banys artificials i que els existents es destruïssin; 10. Que s'expulssessin els *gazis* i no poguessin tenir els moriscos esclaus de dit llinatge; i 11. Que es revisessin les llicències per tenir esclaus negres. Tots aquests, unes directrius ja proposades per Carles V al 1526, però que havien estat posposades per quaranta anys després del pagament dels moriscos d'una suma de 40 mil ducats.

²³⁴ Sánchez Ramos, V. La guerra... *op. cit.* pp. 513-514; Domínguez Ortiz, A.; Vincent, B. *op. cit.*, pp. 35-39.

Qui ha dedicat bona atenció al bandolerisme morisc, en aquest cas, pel regne de València, són sobretot Sebastià García Martínez²³⁵ i, darrerament, Jorge Antonio Catalá i Sergio Urzainqui.²³⁶

Sobre els factors que podien fomentar el bandolerisme de las Alpujarras mentre l'exèrcit estava desplegat, Xavier Torres insinua quelcom de gran importància a la seva contribució al llibre *El bandolerisme a la Corona d'Aragó: la guerra, com a brollador de bandolers o com a factor propiciatori del bandolerisme*²³⁷, quelcom també insinuat per Àngel Casals a la introducció de dit volum.²³⁸ En aquest cas, el bandolerisme morisc afegeix també un aspecte més al que s'ha tractat en els diversos estudis de bandolers mediterranis, cosa, d'altra banda, comprensible tot veient els seus protagonistes: el factor religiós. Aquest serà el gran detonant, però la guerra serà allò que farà que les quadrilles de monfís passin a ser molt més nombroses que en un primer moment, on aquells que es van llançar a la muntanya (en aquest cas, literalment) eren la branca més radical dels moriscos. Una descripció poètica sobre els monfís, sobre allò que podien significar, la va fer Manuel Fernández González a la seva novel·la del 1903 *Los monfies de las Alpujarras: ¿Y qué eran los monfies? ¿Salteadores como parecía indicarlo su nombre, ó soldados valientes ó indomables de un pueblo vencido que sostenían aún con un tesón incansable la bandera del Islam?*²³⁹ Això té a veure amb la terminologia dels propis protagonistes de la revolta: monfís, pirates i ganduls. És a dir, quadrilles armades que voltaven per les muntanyes duent a terme un tipus de guerra irregular però permanent, els aliats nord-africans que ajudaven els seus correligionaris peninsulars i els membres d'una mena de milícia urbana musulmana, ja que cada mesquita tenia el seu propi capità que

²³⁵ García Martínez. Sebastià. *Bandolers, corsaris i moriscos*. València: Eliseu Climent, 1980.

²³⁶ Catalá Sanz, Jorge Antonio; Urzainqui Sánchez, Sergio. «Perfiles básicos del bandolerismo morisco valenciano: del desarme a la expulsión (1563-1609)». *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 27, 2009, pp. 57-108; «Armas después del desarme. La posesión de armas prohibidas por los moriscos valencianos desde 1563 hasta su expulsión». *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 60-61, 2010-2011, pp. 131-153; *El bandolerismo morisco valenciano (1563-1609)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2016

²³⁷ Torres i Sans, Xavier. «A tall d'obertura: el bandolerisme a l'Europa moderna vint-i-cinc anys després». Dins: Àngel Casals (dir.). *El bandolerisme a la Corona d'Aragó, volum 1*. Cabrera de Mar: Galerada, 2012, p. 29.

²³⁸ Casals, Àngel. «Introducció». Dins: *El bandolerisme a la Corona d'Aragó, volum 1*. Cabrera de Mar: Galerada, 2012, p. 14.

²³⁹ Fernández y González, Manuel. *Los monfies de las Alpujarras. Volumen 1*. Granada: Imprenta el Defensor de Granada, 1903, p. 35.

s'encarregava de reclutar els joves, normalment de caràcter violent, del seu territori.²⁴⁰

La Alpujarra, a més de la part pràctica que oferia per la concentració dels moriscos en aquelles contrades i les possibilitats a nivell militar que donava una serralada tan abrupta²⁴¹, també tenia cert component místic per als moriscos. Lluís de Requesens avisava en una carta a Felip II d'aquest fet, ja que assegurava que *ellos son agoreros o mejor dezir echizeros y tienen opinión questa sierra ha de ser su remedio, porque dicen que los Reyes Cathólicos, de gloriosa memoria, tardaron en tomalla siete meses después de tomada Granada y que a la postre la tomaron por concierto. No sé si es fábula, pero esto anda entrellos.*²⁴² La muntanya, de fet, era un element central en la revolta morisca ja des del seu inici: *comenzaron a recogerse en lugares ásperos, ocupar las cumbres y riscos de las montañas fortificando a su parecer lo que bastaba; pero no como gente práctica, antes ponían todas sus esperanzas y seguridad en esparcirse, y dejando la frente al enemigo pasar a sus espaldas, más con apariencia descabullirse, que de acometer.*²⁴³ La seva tipologia de combat també era clara, copiada finalment per Requesens durant la campanya final per tal d'expulsar-los de les muntanyes: *en una palabra, practicaban la guerrilla. Per fer-ho, evitaban cuidadosamente entablar batalla en terreno descubierto.*²⁴⁴

Sobre el bandolerisme morisc, Bernard Vincent en va parlar de forma específica, mostrant informació recollida de diverses quadrilles de monfís que actuarien al llarg del segle XVI. La primera característica, com s'ha avançat ja, és que l'objectiu predilecte no era marcat per una qüestió econòmica o facció nobiliària, sinó per la religió. Els cristians, sobretot els capellans, serien els objectius dels seus atacs, adscrivint el bàndol a una religió,²⁴⁵ conformant un grup amb *un rôle considerable mais méconnu, constituant une véritable menace por*

²⁴⁰ Caro Baroja, J. *op. cit.*, pp. 168-170.

²⁴¹ Aquest aspecte, efectivament, destacat per tots els autors que es proposen donar una explicació al fenomen bandoler a l'època moderna.

²⁴² AGS, EST, llig. 912, doc. 105.

²⁴³ Hurtado de Mendoza, D. *op. cit.*, p. 167.

²⁴⁴ Domínguez Ortiz, A., Vincent, B. *op. cit.*, p. 37.

²⁴⁵ Vincent, Bernard. «El bandolerismo morisco en Andalucía (siglo XVI)». Dins: *Minorías y marginados en la España del siglo XVI*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1987, p. 176.

l'Espagne des Habsbourg.²⁴⁶ Els adscriu al concepte de bandoler social, comparant-lo a la versió catalana del bandolerisme per cronologia i situació muntanyosa²⁴⁷, potser algun tipus d'actuacions podrien ser similars, igual que ho seria qualsevol duta a terme dins el conegut com a *guerra de guerrilla*, tot i que sense gaires més semblances per vincles entre la noblesa²⁴⁸, direcció dels atacs o capacitat de moviment en una difusa frontera, per citar-ne alguns exemples.

Aquest conflicte de religions, de civilitzacions fins i tot segons Braudel²⁴⁹, esclataria de forma definitiva la nit de Nadal del 1568 amb l'entrada dels monfies a Granada, tot intentant aixecar el barri de l'Albaicín. Van fracassar, ja que l'Albaicín va romandre tranquil. Només alguns pocs dels més radicals van acompanyar a Farax Aben Farax, d'una població que podia superar els deu mil.

No entrarem en aquest apartat a explicar les primeres fases de la guerra, tampoc a les batalles ni esdeveniments aliens a la figura de Lluís de Requesens, però sí algunes idees que s'han aportat sobre aquest conflicte i que tindran la seva repercussió un cop arribat el Comanador Major. El primer de tot, les faccions i discrepàncies dins de cadascun dels bàndols. Tot i que dins el morisc és més evident²⁵⁰ perquè els malentesos i opinions enfrontades desencadenen diversos magnicidis dins el seu bàndol, tampoc no es van quedar enrere les discòrdies entre els cristians. No arribaren als límits dels seus enemics, on no hi ha cabdill que no mori a mans dels seus, però sí que trobem un gran nombre de discrepàncies entre Mondéjar i Deza, Mondéjar i los Vélez, Joan d'Àustria i los Vélez, Requesens i Joan d'Àustria, o Requesens i el rei, només per citar-ne alguns dels més clars.

Centrant-nos en el protagonista de dit estudi, trobem la desobediència de Requesens a les ordres de Felip II durant l'assalt a Frigiliana, com veurem a les properes pàgines. O la contínua intenció que tenia Joan d'Àustria de fer que el Comanador Major, el seu Lloctinent general, marxés a la cort, per tal de

²⁴⁶ Vincent, Bernard. «Retour sur les monfies grenadins». Dins: Juan Antonio Martínez Comeche. *El bandolerismo y su imagen en el siglo de oro*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 1979, p. 32.

²⁴⁷ Vincent, B. *El bandolerismo... op. cit.*, pp. 196-197.

²⁴⁸ Sí que trobaríem algún noble donant ampara a alguns musulmans a finals del segle XV i XVI, després de la captura de Granada per part dels Reis Catòlics, tot i que la situació després de la revolta morisca de las Alpujarras era totalment diferent. Peinado Santaella, Rafael G. «¿Bandoleros o resistentes? La guerrilla morisca en el reino de Granada a comienzos del siglo XVI». *Vínculos de Historia*, 5, 2016, pp. 85-88

²⁴⁹ Braudel, F. *Conflicts et... op. cit.*, pp. 397-399.

²⁵⁰ Sánchez Ramos, V. *La guerra dentro... op. cit.*, pp. 507-520.

desempallegar-se d'ell, com es pot comprovar fàcilment amb una lectura de les cartes presents al volum vint-i-vuitè del CODOIN.²⁵¹ Potser la més clara, per una confessió gairebé innocent que evidencia tot el que pretén negar, és una carta del 30 de setembre del 1570 entre Joan d'Àustria i Ruy Gómez de Silva. Com que *para establecer las cosas deste reino es necesario que pase algund tiempo*, proposa que

haya persona que tenga plática de la guerra que en él se ha hecho y prudencia para establecer lo venidero, en que hay grand necesidad de prevención para muchas cosas. De los hombres que hay allá y acá para hacerlo, no veo ninguno como el comendador mayor, y cierto no lo digo por apartarle de mí, como algunos dicen, sino que para establecer esto, ninguno lo puede hacer como él.²⁵²

Les topades, sobretot a nivell protocol·lari, se succeïrien en el transcurs de les seves actuacions al capdavant de la flota i exèrcits cristians, cosa que també faria que Requesens fos l'escollit per ser governador de Milà malgrat que la Santa Lliga encara seguiria la seva marxa direcció Tunis. Entre aquests malentesos i molèsties, en trobem algunes que don Joan d'Àustria diu de forma clara, com l'anada de Miquel de Montcada a la cort per discutir els temes particulars de Requesens al juny de 1570, segons explica també a Ruy Gómez de Silva:

El comendador mayor envía á esa corte á D. Miguel de Moneada á sus negocios; los que son, no los sé; pero sé bien, cierto que lleva discursos de cosas de armadas, y no me ha dicho palabra. Estas son de las cosas, señor Ruy Gómez, que yo digo que se pueden mal sufrir, porque ni como principal en aquel ministerio debria tractar dellas sin comunicármelas, pues no lo es, ni como teniente mío menos, estando yo presente.²⁵³

Pel que fa a la guerra, abans de l'arribada de Requesens i el nomenament de Joan d'Àustria com a capità general²⁵⁴, van ser el marquès de los Vélez i el

²⁵¹ CODOIN, vol. 28. *Op. cit.*

²⁵² *Ibíd.*, p. 155.

²⁵³ *Ibíd.*, p. 104.

²⁵⁴ Sobre l'evolució militar de la guerra de las Alpujarras a trets generals, les publicacions modernes: Galán Sánchez, Ángel. «Turcos y moriscos en la rebelión de las Alpujarras: algunas notas sobre la guerra de Granada de 1568-1570». Dins: Esther Cruces Blanco (dir.). *La organización militar en los siglos XV y XVI: actas de las II Jornadas Nacionales de Historia Militar*. Sevilla: Cátedra General Castaños, 1993, pp. 129-142; Caro Baroja, J. *op. cit.*, pp. 175-201;

marqués de Mondéjar els encarregats de dur a terme la primera repressió, fracassada en gran part per la pèssima relació dels líders i els excessos de la tropa, que va fer engreixar els efectius dels rebels. En aquest context de dificultats, Felip II va encarregar la direcció de la guerra al seu germanastre, don Joan d'Àustria, qui tenia com a segon en el seu càrrec a Lluís de Requesens. Serà en aquest moment, a més, quan els moriscos tinguin clar que res positiu haurien de treure des d'una perspectiva pactada, sobretot quan el marqués de Mondéjar, qui sempre havia apostat per una sortida negociada i pacífica, inclús mentre comandava un exèrcit que entrava a la Alpujarra des de Granada al gener del 1569, va desaparèixer entre una munió de personatges secundaris sota el comandament de don Joan d'Àustria.²⁵⁵

Domínguez Ortiz, A.; Vincent, B. *op. cit.*, pp. 35-50; Sánchez Ramos, V. La guerra... *op. cit.*, pp. 507-542; Barrios Aguilera, Manuel. *La convivencia negada. Historia de los moriscos del Reino de Granada*. Granada: Comares, 2008, pp. 327-374.

²⁵⁵ Caro Baroja, J. *op. cit.*, p. 193.

2.1.2.2. L'anada de Lluís de Requesens fins a Granada

El dia de Nadal de l'any 1568, com s'ha dit, s'havien produït els primers combats a Béznar i els moriscos entraven a l'Albaicín, amb una insurrecció que ben aviat va prendre el caire de revolta quan es van estendre a les poblacions veïnes de la serra granadina de las Alpujarras. Lluís de Requesens, però, era aliè a tots els actes d'una incipient guerra que s'estaven produint a territori peninsular, ja que es trobava a Roma, en les tasques d'ambaixador que li havia assignat el monarca per quan estiguessin hivernant les galeres.

Felip II envià un avís clar al Comanador Major, on li explica, de mans del seu secretari, l'aixecament patit a Granada i pel qual necessiten tots els recursos militars que estiguin al seu abast.

En el Alpuxarra que es una parte de sierra muy áspera del dicho reyno comenzó muchos días ha a aver muchos monfies, que son moriscos malhechores y delinquentes, que por sus delictos y exçesos y temor de la justicia andan fuera de los lugares, los quales se han ydo castigando y limpiando la tierra dellos, y por ser tan áspero no se han podido acabar y estos han ydo inquietando a sus parientes y a otros de su naçión que todos son gente tan liviana que solo esto y el deseo que tienen de bivar en su ley con livertad y fiarse de la calidad de la tierra ha sido causa para lebandarse, como lo hizieron la víspera de Navidad en la noche algunos lugarejos de la dicha Alpuxarra, y la noche siguiente algunos dellos procuraron de lebandar los de Alvayzen y otros lugares de la Vega de Granada, los quales estubieron quietos como lo están, y después se han ydo levantando otros lugarejos del dicho reyno que también están en lo áspero del y los dichos rebeldes han muerto algunos pocos christianos de los que vibian entre ellos y andan procurando hazer otros daños para cuyo remedio y castigo Su Magd. ha mandado proveer lo que paresçido combenir en que se pone gran diligencia con lo qual estando quieto como está dicho lo de Alvayzin y la Vega, que es lo más principal y donde vive la gente más rrica de aquella naçión, y así mismo los castillos y çiudades y pueblos principales y lo demás del dicho reyno, y siendo los dichos rebeldes gente desordenada, desarmada y desproveyda de municiónes y sin tener hombres de inportançia que los governe ni otra cosa en su favor sino la aspereça de la tierra. Ni saverse hasta agora que tengan inteligençia para ser ayudados de fuera, se tiene por cierto mediante nuestro señor, que se allanará brevemente como se ha hecho otras tres o quatro vezes que se han lebandado después que el

dicho reyno se ganó y se pondrá de manera que está mejor y más quieto y pacífico que antes.²⁵⁶

La visió de les autoritats reials no deixa cap marge de dubte i estan preocupats per allò que va esdevenir el principal focus de problema durant la guerra: l'escarpat del terreny, que fa dificultoses les accions militars; la de mantenir el control sobre les zones amb més densitat de població morisca, i on un aixecament podria ser molt més destructiu; i esmenta la possibilitat que tinguessin intel·ligències i contactes amb aliats extrapeninsulars. Tot plegat, ja ens fa pensar en la que seria una de les principals i més dràstiques en el moment que va ser possible aplicar-la: la dispersió per Castella.

És la línia d'aquesta darrer punt, que calia tenia les galeres mobilitzades malgrat ser hivern, Felip II va fer tornar al Comanador Major des de les seves activitats diplomàtiques a Roma fins al costat de don Joan d'Àustria. En aquesta carta del 15 de gener del 1569, ja es mostren motius evidents: *tener por las costas destes reynos algún golpe de galeras bien en orden que no les entre ninguna ayuda ni socorro de Argel ni de otra parte.*²⁵⁷ Amb ell, havia de dur entre 24 o 28 galeres²⁵⁸ amb 2000 soldats dels terços de Nàpols i Llobardia²⁵⁹, aixecant uns altres 2000 homes per actuar com a guarnició d'uns territoris que quedarien sense gent de guerra.²⁶⁰ Sembla, però, que les galeres escollides foren les proposades en un darrer punt amb la inconfusible mà del Monarca: *Y si os pareciere mejor dexar allá las de Nápoles por no apartarlas y traer las de los*

²⁵⁶ AGS, EST, llig. 910, doc. 171.

²⁵⁷ AGS, EST, llig. 910, docs. 168-169.

²⁵⁸ Les galeres que manava que portés eren *las XI de don Juan y las IX de Florencia, y VI de las del Reyno de Nápoles y las dos vuestras.*

²⁵⁹ Per no donar sensació de feblesa davant ningú, i sempre amb la idea al cap que no es veïés ressentida la reputació si es donava a conèixer en un centre diplomàtic com Roma que s'havia d'enfrontar amb un aixecament armat morisc al propi territori peninsular, va ordenar al seu Lloctinent General de Mar: *queda solamente que encargaros que no se entienda que la causa de vuestra venida sea por lo que aquí se os scrive, sino que deis a entender que es para acompañar y llevar la persona del serenísimo Archiduque mi primo a su buelta.*

²⁶⁰ Tant és així, que el duc d'Albuquerque, escrivia a Felip II el 9 de febrer del 1569 que: Oy recibí una carta de V. Md. de diez y seis de henero que me envió el comendador mayor de castilla en que V. Md. me manda que para lo que toca al levantamiento de los moriscos del reyno de Granada enbie adonde el dicho comendador mayor me avisare mil soldados españoles yncliuéndose en ellos los straordinarios que están en este estado para servir en las galeras los quales están ya en Génova por avérmelos enviado a pedir el comendador mayor días a y aunque me avia enviado a pedir demás de los dichos soldados extraordinarios algunos de los hordinarios de este estado, no se le avian enviado, porque no pueden salir del sin que hagan más falta al servicio de su Md en Lombardía que provecho en otra ninguna parte... AGS, EST, Llig. 1224, doc. 13.

Centuriones y Lomelines en su lugar, pues son de las que han de andar acá lo podréis hazer así.

Don Lluís de Requesens va posar-se en marxa immediatament, sempre amb un ull posat en les necessitats militars de la Monarquia i les de la seva pròpia família. En el moment que estava preparant la partida de Roma, el 29 de gener del 1569, informa al rei que *podría ser que ymbiasse desde allí (Génova) por doña Gerónima y toda mi casa porque para vella más vezes haviendo yo de andar en la mar, me parece mejor puesto Barcelona que Roma.*²⁶¹

Però és ben sabut que la vinguda a territoris hispànics de la Monarquia no va ser gens fàcil, ja que van patir una tempesta que de ben poc que no enfonsa la galera on anava embarcat el Comanador Major. La resta de la petita flota que va sobreviure va acabar a Sardenya, mentre que la seva té una altra sort i és arrossegada fins a les costes catalanes.

Un cop allà, pateixen un greu incident: els esclaus musulmans que portaven a la galera s'aixequen i la intenten prendre per la força²⁶², cosa evitada per la resposta dels propis *forzados* de la galera. En una demanda per carta, del 16 d'agost del 1569, demana permís a Felip II per alliberar o alleugerir la pena a aquests forçats. En primer lloc, es pot veure que les galeres que va dur en aquest primer retorn van ser les proposades pel rei de la seva pròpia mà, ja que a la primera línia ja diu que *viniedo yo de Ytalia con algunas galeras de Su Md. y otras de particulares, la buelta de Cataluña en el golfo de Narvona, corrimos un temporal por el qual las galeras se dividieron en diversas partes.*²⁶³ Les particulars eren les de *Centurión* i *Lomelin*, per tant, sabem quins eren els seus acompanyants en aquesta expedició.

²⁶¹ AGS, EST, llig. 912, doc. 40.

²⁶² Aquestes accions eren quelcom prou comú en totes dues bandes del Mediterrani. Quan els esclaus, remers en la seva immensa majoria, veien una oportunitat, podrien prendre la nau per la força i navegar amb ella fins a terres aliades. A l'Arxiu Històric de la Noblesa es conserva un document que narra un d'aquests fets, però en la direcció contrària. És don Joan d'Àustria qui informa d'aquest fet a Felip II en una carta del 12 de març del 1572, tot demanant avantatges pels soldats captius que havien aconseguit la seva llibertat i entregat una nau a la Monarquia: *Sabed que la víspera de Navidad próximo passado hallándose una galera del Turco, enemigo de nuestra Sancta Fee Cathólica, en el puerto de lengua de Bggaxas en la Caramania algunos christianos que en ella estaban cabtivos y puestos al remo movidos del desseo de cobrar libertad se resolvieron como hombres animosos y de valor a Alçarse con la dicha galera, y después de haver muerto al capitán della llamada Meemet arráez tunezino y a algunos turcos y moros que en ella abia se vinieron con la misma galera al puerto de Meçina. (...) y de allí vinieron algunos susodichos a esta çibdad (Palermo) a darme quenta de lo que abian echo y a pedirme les hiziese alguna merced dándoles entretenimiento para servir a Su Md.* AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 42.

²⁶³ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 106.

Però allò més interessant és el fet d'haver-se d'enfrontar a un aixecament dels remers musulmans a la seva pròpia galera, cosa que bé podria haver acabat amb el Comanador Major mort en aquest desafortunat incident. El propi don Lluís de Requesens narra tant el moment d'anar amb la seva galera a la deriva com l'incident amb els remers amb una naturalitat colpidora:

Yo corrí con mi galera Capitana a Menorca de donde vine a Palamós a aguardar las otras galeras o a saver alguna nueva dellas y estando en el dicho puerto de Palamós la dicha galera a primero de mayo deste presente año, los turcos della intentaron de levantarse con ella y tomaron las armas contra los soldados y gente que en ella avia, y algunos remeros cristianos de los de la dicha galera se pusieron a la defensa della e hirieron y maltrataron algunos turcos de los que havian tomado las armas y fueron causa de entretener; que los dichos turcos no hiziesen ni saliesen con su intento en que hizieron particular servicio a su Md.²⁶⁴

Tant és així que ell proposa al rei donar certs avantatges als forçats més destacats en aquesta acció perquè *hera justo hazer alguna demostración con ellos para dar ánimo a los demás quan se ofreciesen algunas ocasiones semejantes y fuese menester desherrallos para pelear con los enemigos en caso de necesidad.*²⁶⁵ Això ens demostra diversos aspectes de la personalitat de Requesens, com és la seva visió pragmàtica i conciliadora d'una banda, però contundent alhora amb els esclaus alçats. Demana al rei alliberar alguns dels forçats, aquells que no estiguessin condemnats per vida i segons els delictes, amb la intenció de donar exemple a la resta. Això implicaria que, en cas de combat o problema greu, un servei destacat podria esdevenir la seva via de salvació. Acabava de crear un precedent en la seva pròpia galera.²⁶⁶ La resposta de Felip II tampoc no es va fer esperar, sent afirmativa per aquests alliberaments, sempre que fossin pocs (aquells que més s'haguessin destacat) i limitats a aquells amb condemes menors.²⁶⁷ Finalment, la llibertat va ser concedida a cinc dels forçats de la galera *por averse señalado particularmente entre otros muchos a: Alonso*

²⁶⁴ *Ibíd.*

²⁶⁵ *Ibíd.*

²⁶⁶ Després de Lepant, es veurién gran quantitat d'alliberaments de forçats que s'havien destacat en la lluita contra els turcs, molts d'ells ferits, la majoria per cremades o fletxes.

²⁶⁷ AGS, EST, llig. 910, doc. 187.

*Ruiz mulato, Blas Estrella, Miguel xitano, Favián Romano i Juan dEscovar.*²⁶⁸

Després d'aquest fet, el Comanador Major va anar a Barcelona per acabar de recompondre la galera després dels estralls que el temporal havia causat en ella.

La confiança en don Lluís de Requesens, però, romaní intacta malgrat la desbandada patida per les galeres a raó del temporal. En una carta enviada per don Joan d'Àustria al seu germà, del 12 de maig del 1569, on avisava que:

Entendí el suceso que han tenido las galeras que venían de Italia que acabo de tanto tiempo como ha que por no tenerlo bueno se detenía era de esperar que fuera más próspero pero las cosas de la mar son desta manera y yo me aseguro que no le faltó al comendador mayor deseo de acertar a servir a V. Md. ni diligencia para essecutallo, hame pesado en la alma por no saber lo que se havrán hecho las demás galeras y por la dilación que esto podría causar en las cosas de este reyno que con la llegada dellas se asegurarán de todo punto.²⁶⁹

Pel que fa a la resta de galeres que van acabar a Sardenya, van ser recollides per la flota de don Álvaro de Bazán i reconduïdes totes cap a la península. Aquest naufragi va ser un cop ben dur per la força de la Monarquia, deixant a Granada durant un temps sense exèrcit professional però també provocant un major moviment diplomàtic a Roma per tal d'aixecar una croada contra els turcs.²⁷⁰

²⁶⁸ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 106.

²⁶⁹ AGS, EST, llig. 151, doc. 48.

²⁷⁰ Sánchez Ramos, V. Los tercios..., pp. 84-85.

2.1.2.3. L'entrada de Requesens al conflicte, la batalla de Frigiliana²⁷¹

Quan el Comanador Major s'atura a Santa Pola per prendre revista a la malmesa infanteria embarcada, ben aviat es veu empès per la rapidesa dels esdeveniments. El marquès de Mondéjar està dirigint les accions ofensives contra els moriscos revoltats i Lluís de Requesens amb prou feines arriba amb les galeres senceres fins a la costa andalusa.

Amb les seves naus, va patrullar el litoral en busca d'embarcacions enemigues. Temia que la flota d'Alger s'hagués unit, després de conèixer els moviments produïts pels moriscos de las Alpujarras, i atacés les diverses flotes disperses de la Monarquia. Per això sempre exhorta al monarca que mani que les galeres vagin ben carregades d'infanteria i de fet, aquesta ajuda externa era el que més preocupava a la Monarquia, el propi duc d'Albuquerque, governador de Milà en aquell moment, avisava a Felip II que podia estar tranquil per la poca transcendència de l'aixecament per no haver-se alçat els del barri de l'Albaicín, ja que *si tuviera alguno (fundamento) y fuera guiado este negocio por el Rey de Argel con horden del Turco, (...) moviera también por la misma causa a que se levantarán los del Albaicín, y los de los reynos de València²⁷² y de Aragón y Murçia*. Aquests, per estar en aquestes contrades costaneres tan difícils de controlar per l'extensió del litoral, afirma que fàcilment els podria proveir d'armes per a trenta mil homes. Perquè la idea era clara en aquest aspecte, *quando no pudiera el Turco hazer otro efecto se bolviera con aver dejado metida la guerra en España y V. Md. ocupado para no podelle con tanta facilidad resistir en las empresas que quisiere hazer en Nápoles y en Siçilia.*²⁷³

És Lluís de Requesens, però, qui estant encara sobre les galeres i en una carta al rei, dóna amb la clau del que seria el principal problema d'aquest moment: la pròpia ubicació de la revolta. Perquè no caldria que enviessin flotes a mar obert ni a les pròpies platges, perquè *si estas galeotas an de venir a dar este socorro, no se han de descubrir en la costa de España sino venirse por la suya,*

²⁷¹ La batalla de Frigiliana ha despertat la curiositat d'alguns investigadors, els estudis més destacables són: Sánchez Ramos, V. Los tercios... *op. cit.*; García Hernán, E. «De la guerra...», *op. cit.*, pp. 53-61.

²⁷² Sobre aquest aspecte, aquest temor no era pas infundat en les dates de la campanya final: v. Catalá Sanz, Jorge Antonio; Urzainqui Sánchez, Sergio. *La conjura morisca de 1570: la tentativa de alzamiento de Valencia*. València: Conselleria de Cultura de la Generalitat valenciana, 2009.

²⁷³ AGS, EST, llig. 1224, doc. 12.

*y siendo la traviesa tan corta an de aguardar a venirse a una noche a hechar la gente o armas en una playa y bolverse, y teniendo la costa del Reyno de Granada más de dozientas y cinquenta millas, ha de ser muy gran dicha el toparlas en ella.*²⁷⁴ És per aquest motiu que ell proposa que les galeres no patrullin la costa de Granada, sinó la nord-africana, fent cercles que arribin fins a Mallorca i Eivissa. Seria, a més, una forma de marcar cert poder per part de la Monarquia de cara als enemics de la vessant sud de la Mediterrània, ja que *es bien que en la de Berberia vean en este tiempo galeras de V. Md.*, d'aquesta manera imposarien certa autoritat davant hipotètiques accions ofensives dels musulmans barbarescos.

Si l'anterior carta de don Lluís de Requesens era del 27 de maig del 1569, no hi ha dubtes que les dues setmanes i escaig que la separen de la del 14 de juny del dit any van ser molt mogudes, ja que en elles es va produir la batalla de Frigiliana, que va comandar contra els moriscos i que li va costar una bona reprimenda del rei, ja que contravenia les seves ordres directes com a Lloctinent General de Mar.

Segons explica el Comanador Major, havia arribat a Vélez-Málaga el 3 de juny després d'haver seguit alguns avisos sobre naus estrangeres que no va aconseguir trobar. Un cop allà, va assabentar-se de l'aixecament dels dinou llocs de la serra de Bentomiz i que tots els moriscos s'havien retirat al fort de Frigiliana. Però va ser el corregidor de Màlaga qui va acabar de convèncer-lo de la necessitat d'atacar, perquè *estava bien desconfiado que se pudiera tomar aquel fuerte sin soldados viejos*.

Va enviar carta a Felip II demanant instruccions, però aquestes no van arribar. El mateix va fer amb don Joan d'Àustria. I com tot just rebia notícies de l'aixecament, *me resolví a hechar la infantería en tierra aquel mismo día para bestilla y armalla.*²⁷⁵ A partir d'aquí, explica fil pel randa quines van ser les passes que van acabar amb l'assalt al fort de Frigiliana.

El 4 de juny va enviar a don Martín de Padilla amb quatre capitans i quatre-cents arcabussers i cinquanta cavalls per reconèixer el fort. El 6 pel matí va rebre la resposta de don Joan d'Àustria qui deia *que hiziese lo que me pareciesse*

²⁷⁴ AGS, EST, llig. 912, doc. 101.

²⁷⁵ AGS, EST, llig. 912, docs. 104-105; AGS, CCA, llig. 2152, doc. 99. El primer es tracta d'una còpia, el segon de l'original.

mandándome que fuese con aquel recatamiento que el Servicio de V. Magd. convenía, mentre que per la tarda ja va fer venir la infanteria a la platja de Torrox, mentre que escrivia a Màlaga, Loja i Antequera perquè li trametessin tota la gent útil possible. L'endemà, el 7 de juny, va enviar al mestre de camp don Pedro de Padilla i a don Miquel de Montcada amb quatre-cents arcabussers per tornar a reconèixer el fort, a més de posar en ordre armes i artilleria, muntant rodes a dos *medios sacres* i posant a punt alguns mosquets i *esmeriles*.²⁷⁶ Però el mestre de camp no estava satisfet amb la inspecció per la boira que hi havia aquell dia, així que tornaren el dia 8, aquesta vegada amb Lluís de Requesens al capdavant. Aquesta vegada, amb el mestre de camp i don Miquel de Montcada, altres cavallers particulars, quatre-cents arcabussers i seixanta genets, podent reconèixer la situació molt millors perquè *hízonos el día muy bueno*.

A partir d'aquí, Requesens repassa, pas per pas, com es va desenvolupar l'atac de les tropes reunides, sent una barreja de les milícies urbanes de les ciutats andaluses i les tropes professionals dels terços de Nàpols i Llombardia que havien vingut amb ell. Tanmateix, no s'ha de pensar en aquests contingents ja regulats sota la direcció de capitans de companyia com a les màquines de guerra perfectament engraixades que eren els terços a Flandes. De fet, sempre prudent, ja ho avisava al monarca quan estava venint d'Itàlia: *Esta gente que se trae aunque es mejor que la que de nuevo se levantara por aver dos años que están debaxo de banderas no la tenga V. Magd. por tan buena como si fueran soldados viejos, porque en fin no han hecho más de estarse en Nápoles y no an visto guerra fuera de los oficiales y algunos soldados*.²⁷⁷ Per tant, els números d'efectius que dóna en la relació de l'atac a Frigiliana no havien estat mai foguejats en combat. El número de tropes, entre companyies regulars, lleves i particulars, però, era prou alt, així com l'activitat frenètica que es desenvolupava al campament, ple de voluntaris entusiastes, però també de gent aprofitada que veia l'oportunitat de fer negoci:

²⁷⁶ El *medio sacre* era una artilleria de dimensions mitjanes, mentre que la els mosquets i els *esmeriles* entrarien dins de l'artilleria antipersona. De fet, a la importància d'aquests darrers, v. Fondevila Silva, Pedro; Sánchez Baena, Juan José. «Una pieza de artillería de las galeras del siglo XVI: el esmeril bastardo “matacapitanes”». *Gladius*, 22, 2012, pp. 185-210.

²⁷⁷ AGS, EST, llig. 912, doc. 101.

Avia ya llegado la gente de Málaga y Vélez, que sería mill y quatrocientos hombres, los mill arcabuceros y los demás vallesteros, y cerca de dozientos cavallos. En todas las banderas de Nápoles y Lombardía se hallaron mill y seisçientos hombres útiles con los que en esta costa se avian asentado. Y de los cavalleros que vienen en esta armada, que son artos, y de los gentiles hombres de galeras y de algunos soldados particulares dellas y de mis criados hize una compañía de doscientos y cinquenta hombres la mitad de los quales eran cavalleros y ellos y todos los demás muy útiles, de la qual fue capitán don Juan de Cárdenas.²⁷⁸

Resulta prou rellevant com la guerra no havia deixat de ser un element central de la societat, i molt més quan és la pròpia lluita la que entra cap al territori. Malgrat els canvis introduïts en la pràctica de la guerra, derivant en una major professionalització i augment dels efectius per aquella transformació que la historiografia ha anomenat Revolució Militar, observem com les milícies urbanes i hosts nobiliàries, nucli dels exèrcits medievals, encara seguien ben vives. La guerra de las Alpujarras n'és un clar exemple en aquest sentit, amb una població totalment implicada en la defensa del seu regne contra l'enemic del rei i de Déu. De fet, els voluntaris no van escassejar en aquesta ocasió, ja que a més dels mil quatre-cents que van arribar de Màlaga, hi arribaven més un cop la batalla ja havia acabat, concretament, 800 infants i 35 genets de Loja i Alhama. Però amb la jornada acabada, els va enviar de nou a la seva localitat.

Dos dies abans del combat de Frigiliana, van moure el gran contingent fins als peus de la muntanya. Però era una zona tan escarpada que van haver de dividir les tropes en dos grups. Un cop allà, van ocupar el lloc on s'haurien d'allotjar, però van decidir posposar l'assalt pel moment on els soldats no estiguessin cansats. Tanmateix, ja ens trobem aquí les primeres topades, ja que *escaramuçose aquel día también un poco al rreconocer un nuevo alojamiento porque baxaron a lo baxo moros por la parte donde el corregidor estaba de los quales la gente de caballo degolló algunos sin rresçibirse daño por nuestra parte.*

Però entrem directament a la relació que don Lluís de Requesens fa a Felip II dels esdeveniments que van tenir lloc en aquella jornada, on la seva narració

²⁷⁸ AGS, EST, llig. 912, doc. 104. Per a aquest enfrontament es mantindrà aquesta cita, no la de Cámara de Castilla.

detallada de cadascuna de les fases serveix per acabar de copsar molt millor el grau de cruesa que es va viure en aquella guerra:

A los onze al amanecer se comenzó a combatir el fuerte por tres partes con la gente vieja y donde a un hora por otras dos con la de los pueblos porque no fueron tan diligentes, aunque no dexaron de pelear muy bien, y si yo tuviera más gente les hiziera combatir por otras dos partes para que no se escapara ninguno porque la disposición de la tierra lo rrequería assí.

Y estas cinco partes por donde se combatió se rrepartieron en esta manera: por las dos más ásperas y dificultosas arremetió la infantería y gente de galeras, la mitad ygualmente por cada una, y por la que hera a la verdad más áspera y se rescivió más daño arremetió el maese de campo con siete banderas y la otra encomendé a don Miguel de Moncada con otras siete. Por otra parte arto áspera hize arremeter a don Martín de Padilla con trezientos hombres los doçientos que me embió el corregidor de Málaga y ciento que se sacaron de la infantería, esta gente de don Martín embié porque adonde se pusieron era una peña que hazía través de donde rescevían gran daño los enemigos que estaban a la defensa de la parte por donde combatía el maese de campo. Por otra parte, hize que arremetiese Luis de Acosta, capitán de la Patrona Real que es muy buen soldado con seisçientos hombres de la gente de los pueblos y por la última el capitán de Malaga con el resto de su gente.

Combatiose quatro oras y media y los moros se pusieron a la defensa también como si fueran soldados viejos y los que en este terçio lo son dicen que no an visto jamás gente combatir mejor ni sitio tan fuerte. Pasado el tiempo que he dicho se comenzó a entrar el fuerte por la parte de don Miguel de Moncada y luego por la del maese de campo que como he dicho era la más dificultosa y después casi junto por todas la otras.

Dególlose gran cantidad de moros, assí en el fuerte como de los que se escaparon que fueron abaxo en la gente de caballo que yo tenía repartida tamvién en cinco partes aunque la tierra es tan áspera en lo que llaman llano que no pudo hazer la caballería tanto effetto como hiziera en otra parte y a lo que yo y otros hemos podido juzgar, se degollarían dos mill moros y se devieron escapar más de mill. También se degollaron muchas mugeres y niños de que a mi me pesó arto porque yo avia dado horden que a estos no se tocasen pero llegó la gente tan descalabrada que la cólera les hizo hazer en esto algún excesso.²⁷⁹

²⁷⁹ AGS, EST, llig. 912, doc. 104-105.

La narració és prou explícita com per entendre de primera mà molts dels aspectes que la historiografia ha destacat d'aquest conflicte: la crueltat absoluta, on es lluitava en petits llogarrets on continuava havent-hi població civil; la pròpia serralada com a factor fonamental per la dificultat afegida per dur a terme accions militars allà, molt més fàcils a camp obert; o la gran importància dels cavallers particulars que anaven a la guerra en un híbrid entre el propi honor i l'esperança de fer prou mèrits com per ser mereixedor de les mercès del rei.

Però tot i que es fa ben evident la matança duta a terme en la conquesta, on ni dones i nens van ser respectats del tot²⁸⁰, per la part dels assaltants també van haver de patir baixes de consideració, tot i que amb números molt llunyans als dels moriscos expulsats de Frigiliana:

Recibiose de nuestra parte arto daño porque hasta agora an muerto más de çien hombres y muchos dellos cavalleros y soldados muy particulares y debe de aver heridos más de seiscientos a los quales yo he visto todos y no me parece que ay entrellos quarenta questén con peligro, pero todavía queda el terçio de manera que ha menester muchos días para rehazelle. De los cavalleros heridos es el más principal don Juan de Cárdenas que tiene un muslo atravesado de una saeta y peleó tan bien que aunque sea mi sobrino me puede V. Md. creer que ninguno le hizo ventaja y assí mismo pelearon muy bien todos estos cavalleros y capitanes y es cierto que yo no podría dezir con verdad que ninguno aya peleado mal, porque no he visto en mi vida arremeter gente con mayor determinación y demás de la aspereça del sitio, los moros se avían attincheado por todas partes y por la más corta dellas avia más de una milla de subida.²⁸¹

L'acció, malgrat ser un èxit per haver expulsat els moriscos d'aquell espai havent-ne matat dos milers i dispersats els que quedaven vius, no va agradar gens a Felip II. Va queixar-se de forma explícita a don Lluís de Requesens perquè havia desobeït ordres directes seves, exposant-se massa en la lluita i abandonant la seva

²⁸⁰ Sobre la participació femenina a la defensa de Frigiliana, Mármol Carvajal descriu una escena ben gràfica: *hubo algunas moras que pelearon como esforzados varones, ayudando a sus maridos, hermanos e hijos, y cuando vieron el fuerte perdido se despeñaron por las peñas más agrias, queriendo más morir hechas pedazos que venir en poder de cristianos*. Mármol Carvajal, *L. op. cit.*, p. 466.

²⁸¹ AGS, EST, llig. 912, doc. 105.

posició al capdavant de la flota quan don Joan d'Àustria no hi era. Sobre aquest aspecte, el rei deia al seu germà:

El comendador mayor tuvo buen suceso como decís y como entiendo yo que lo merece su celo y su intención; mas salir en persona en tierra, teniendo en vuestra ausencia el cargo de la mar, fué cosa digna de mucha reprehensión, porque estando en ella no conviene en ninguna manera salir de ella á nada como lo hizo y hacia siempre el Príncipe Doria. Esto es lo que por agora tengo que reprender.²⁸²

La resposta del Comanador Major, de la seva pròpia mà, arriba en una carta on es dedica a lamentar-se de la falta de recursos i la dilació de les ordres — bona pràctica, si més no, per la gran majoria de la correspondència que trobarem del seu moment de govern a Flandes—. Requesens assegura, en aquesta lletra del juny del 1569, que:

He rreçebido de 12 deste en que muestra V. Mgt. sentimiento de aver yo emprendido la jornada de la Sierra sin tener orden. Y si V. Mgt. manda ver lo que yo he escrito se verá que no la emprendí ni salí de galera asta tener la visión del señor don Juan. Y todo lo que antes de esta se hizo fueron prevenciones que aunque se uviera de dexar la jornada, no eran perdidas, pues vestir y armar la infantería se avía de hazer para donde quiera que uviese de ir, y si esperaba la orden de V. Mgt., como yo quisiera hazello, se perdiera la ocasión, y aquellos moros fueran socorridos, que esperavan a Gironcillo con golpe de gente y se uvieran rrebelado todos los lugares de la Charquía de Málaga y Seranía de Rronda que estavan para hazello, y con esto se an aquietado.²⁸³

La seva disculpa amb el rei, però, va més enllà. A la bibliografia acostuma aparèixer esmentada la reacció negativa del rei davant l'actuació de Requesens, però no la seva resposta i insistència en que

A mí me movió solo en lo de servir (...) pues de la presa que se ha hecho no me cabe parte ninguna, ni la quiero, y me questan más de dos mil ducados de mi casa los socorros que di a heridos y a otras cosas que en estos días se ofrecieron. Pero en esto va poco, pues la Hazienda ni la vida no la quiero sino para servir a V. Mgt.

²⁸² CODOIN, vol. 28, p. 15.

²⁸³ AGS, CCA, llig. 2152, doc. 101.

La seva insistència en la disculpa del rei, de qui depenia tant a nivell polític com econòmic d'una manera molt estricta, segurament, qui més dins dels alts càrrecs de la Monarquia repartits entre l'alta noblesa dels regnes, culmina amb un avís que es compliria fil pel randa les ordres del rei, sense aventurar-se en accions si no havien rebut el seu vistiplau més estricte: *De aquí adelante estaré advertido de no emprender cosa de estas sin orden, a lo menos este verano no podría hazello aunque quisiese, pues quedo sin gente en las galeras.*²⁸⁴

²⁸⁴ *Ibíd.*

2.1.3. Lluís de Requesens després de Frigiliana: indisciplina, negociació i assalt a la Alpujarra

2.1.3.1. L'ineficac control de la soldadesca

L'autoritat i la implicació que va mantenir el Comanador Major en el procés de sufocar la revolta morisca van ser molt destacades. La seva visió sobre les possibilitats bèl·liques, tant pròpies com enemigues, procurava ser el més àmplia possible. Un cop acabada la batalla de Frigiliana, en la mateixa carta on narrava a Felip II els esdeveniments, ja s'afanyava a anar més enllà i avisar que *esta sierra es de mucha consideración, assí por ser tan fuerte como por estar tan cerca de la mar y si en ella se pusiesen tres o quatro mill tiradores, creo que no serían parte quanta gente se pudiese juntar de los pueblos dEspaña para sacallos della.*²⁸⁵ Per a prevenir aquest fet, proposa posar dos-cents arcabussers per defensar-se dels moriscos.

Tanmateix, les dificultats no acabaven en els moriscos, sinó que era la pròpia tropa la que oferia les més grans complicacions. Enllaçant amb les properes pàgines, una de les majors preocupacions dels oficials era controlar a la gent de guerra que no estava emmarcada en una companyia, o que ho estava en una creació recent, perquè arribaven a provocar greus problemes d'indisciplina i d'excessos contra els moriscos. En aquest sentit, sobre els moviments a realitzar i les implicacions que podien tenir, el Comanador Major era sempre molt curós, coneixedor de la veritable actitud dels seus homes i les conseqüències que podien tenir: *la infantería con codicia de lo que en esta guerra de Granada la gente gana o, por mejor decir, roba, y no alojaré a la infantería en lugares de tierra de Málaga como ellos quisieran por ser lugares de moriscos y no hagan en ellos los soldados deshorden tratando a los moros de paz como a los de guerra y que no les den ocasión de levantarse.*²⁸⁶ Aquest era un problema recurrent de les tropes del moment, molt més semblants a quadrilles de lladres que furtaven tot allò que no estigués encadenat al terra que a una tropa militar reglamentària a ulls d'avui dia. És per això que se solia procurar el desplaçament de les tropes a zones no conegudes, de les quals no es poguessin tornar alegrement a la seva llar

²⁸⁵ *Ibíd.*

²⁸⁶ *Ibíd.*

després d'un servei puntual i d'un saqueig profitós, cosa que era perillosa pels propis comandants per no saber ben bé quin nombre d'efectius tindrien. Tant és així, que sobre el paper dut a terme pels homes en aquell escenari, don Lluís de Requesens va ser molt clar en una carta al rei datada del 23 de juny del 1569, deu dies escassos després de la batalla de Frigiliana, que ja avança el proper punt sobre la presència catalana en aquesta guerra de las Alpujarras i allò que ja s'ha comentat en pàgines anteriors sobre el servei reial com a mètode de remissió de delictes:

La gente de la Andalucía es muy buena para Ytalia y para otras partes, pero para esta guerra yo tendría por mejor la del reyno de Toledo o Castilla Vieja. Porque el tener estos otros sus casas cerca, es causa de volverse a ellas con qualquier ganancia y los que las tienen lexos tendrían en ello más dificultad. Esto digo en la infantería, que la gente de caballo es acá tan conocida que desta poca debe dexar el campo.

La gente que Sarriera traerá de Cataluña no sé qué tal saldrá, a lo menos tendrá bueno tener sus casas lexos; de Mallorca se podrían sacar fácilmente y con brevedad quinientos tiradores arto útiles y gente del campo, y vezados a trabajo, guiándolos foragidos y en estas galeras anda un cavallero que levantaría parte dellos y creo que se harían tan presto que en ocho días que las galeras estuviesen en aquella isla se podrían sacar como quiera que sea. V. Md. tendrá por cierto que los más vecinos son los peores y que la costa que V. Md. tiene ha sido y será muy mayor que sería teniendo gente pagada y esto digo aún en igual tiempo.²⁸⁷

Tant és així, que els homes moltes vegades eren més un problema que una ajuda per combatre contra els moriscos. És per aquest motiu que Requesens ja deia quin havia de ser el resultat quan les autoritats enxampessin algun d'aquests desertors: *también ha mandado que se haga un nuevo castigo en los soldados que se van, que creo que ha de ser de más exemplo que el de aorcallos, y cierto qualquier cosa destas es nesçesaria porque no sólo hazen lo que no deben en yrse, pero venden las armas por un pedaço de pan y creo que hartas dellas han comprado los moros para rrendillas y guardar las suyas.*²⁸⁸ Tanmateix, com confessa al rei en una altra carta, troba el consol en el mal aliè: *mal que nos pareçe*

²⁸⁷ AGS, CCA, llig. 2152, doc. 103.

²⁸⁸ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 199.

*nuestra jente, creo que no es peor que la suya.*²⁸⁹ Però potser la manera que millor resumiria la pessimista visió dels comandants vers la cobdícia dels seus subordinats, amb més voluntat de guanys que de servei, sigui que *si así aventurasen las vidas por su honor y por el servicio de dios y de V. Md. como las aventuran por una silla o un trapo biejo, no abría más que desear.*²⁹⁰

Aquesta voluntat de deixar la milícia a la mínima oportunitat, era fruit de l'origen de la pròpia milícia. No importava que pengessin als desertors capturats, necessitaven una provisió constant d'efectius per la desintegració diària de les unitats militars. Requesens ho descriu d'una manera molt senzilla: *están llorando de no hallarse en sus siegas y del daño que sus mugeres y hijos resçiben con su ausencia, y se van cada día infinitos.*²⁹¹ Aquest serà, precisament, l'origen d'un sistema de repoblament particular que veurem a les properes pàgines.

No es cansava pas, el Comanador Major, de repetir els motius al rei. Passaven els mesos, però aquest problema no va canviar pas. En una carta del juny del 1570, tornava a brandar els mateixos arguments davant el rei: d'una banda, el militar —*las causas de yrse esta gente son muchas y las principales, tener nuestra naçión lo que las demás, que es valer menos en su propria tierra de lo que valen en las agenas (...) aunque también se van hartos del tercio, de Solís y de otras compañías que son voluntarias y no forçadas*—; l'origen de la tropa i el seu ofici habitual fora d'aquesta campanya excepcional, —*y lo otro ser la mayor parte gente forçada y que vinieron por tiempo limitado a la guerra y que este es ya passado y que dexaron sembrados sus panes y been la siega en la mano*—; i el familiar ja explicat en l'anterior carta, —*les llegan a los oydos los gritos de sus mugeres y hijos.*²⁹² Aquesta continua voluntat d'abandonar els campaments, malgrat el càstig sever que rebien aquells als que capturaven²⁹³, i el rebuig frontal a mantenir-se en un presidi, també els explica Requesens en unes línies que intenten exculpar el rei, però que alhora li volen fer veure la realitat després d'haver *pensado muchas vezes en la causa desto*: malgrat estar rebent la soldadesca les pagues més altes mai donades (el que fa que desertar sigui una

²⁸⁹ AGS, CCA, llig. 2153, doc. 78.

²⁹⁰ AGS, CCA, llig. 2153, doc. 120.

²⁹¹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 157.

²⁹² AGS, CCA, llig. 2154, doc. 193.

²⁹³ El propi Joan d'Àustria confessava, l'1 de juliol del 1570: *se han ydo de quatro días acá más de ochocientos hombres, sin hallar forma de los entretener el refrenar el castigo e hecho ahorar y ahorcarse cada día tantos que ya me tienen por demasiado de cruel.* AGS, CCA, llig. 2154, doc. 195.

gran maldad), per les dificultats geogràfiques i el difícil accés, conduir les virtualles havia estat tan difícil, i tan car, que feia que amb aquestes pagues tan altes, els soldats no poguessin ni menjar. I ho explica amb més detall: *quando la gente de guerra no puede mantenerse con la mitad del sueldo y que les quede la otra mitad para bestirse, crea V. Magd. que no pueden vivir.*²⁹⁴ Això, sense comptar amb la durada de la campanya. A Itàlia o Flandes, explica, la campanya sol durar un màxim de quatre mesos i després tornen als seus presidis, on *tienen posadas y camas, y donde les guisan de comer y les dan comodidad, donde lo coman y otras muchas comodidades y servicios de sus huéspedes.*²⁹⁵ En aquesta guerra, durant un any i mig que no havien deixat d'haver tropes en campanya, menjant *vizcocho* i dormint sobre terrosos de terra. És per aquesta sèrie de motius, que acaba confessant: *assí que no es de maravillar de que la gente se canse.*

Arribava un punt on aquestes desercions eren tan nombroses, que a finals del juny del 1570, assegurava Requesens que uns altres 15 dies com els proppassats, i no podrien seguir en campanya. La situació era tan greu que, tot i marxar els soldats del camp de 200 en 200, *no se ossa embiar tras ellos gente, temiendo que la misma que se embiare se vaya y que sea (como dizen) hechar un birote tras otro.*²⁹⁶

Fins i tot amb la guerra en la seva fase final, amb els exèrcits desplegats sobre la Alpujarra, en l'intercanvi de cartes entre els dos comandants, es percep aquest perill fins el punt que Requesens proposa que els camps surtin pel lloc contrari al que han vingut, és a dir, el del Comanador per Guadix. El motiu, de nou, és la poca confiança que té en els soldats: *como la mayor parte de la gente que yo traygo es de las çiudades y villas, y ha días que están fuera de sus casas, no habrá quien los tanga en saliendo del Alpuxarra si es por esta parte.*²⁹⁷ De fet, davant la demanda de Joan d'Àustria, a finals de setembre del 1570, sobre si podria excusar alguna tropa del seu camp, la resposta de Requesens és un no prou rotund, ja que lluitaven també contra el temps: *la que ocupo en hazer diversos fuertes en un mismo tiempo no puedo excusar ninguna y todo se sale a una quenta hazer el efecto en veinte días con doblada gente o en quarenta con la*

²⁹⁴ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 193.

²⁹⁵ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 193.

²⁹⁶ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 193.

²⁹⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 41.

*mitad, quanto más que en ganar tiempo se gana mucho, porque si començassen las nieves y aguas que aquí suelen se desharía de un golpe todo el campo, y harto poca gente quedara en él.*²⁹⁸

Sobre la capacitat bèl·lica de la Monarquia i el seu rendiment al camp de batalla, Domínguez Ortiz i Vincent feren un excel·lent resum que, d'altra banda, explica gran part de les queixes de Requesens vers els seus homes:

Se hizo patente a toda Europa que la formidable potencia militar de España descansaba, en realidad, en unos millares de soldados veteranos que combatían fuera de sus fronteras; el interior del país permanecía peligrosamente desguarnecido, de forma que, al ocurrir el levantamiento morisco, la Corona tuvo que acudir a un sistema tan arcaico como poco eficiente: pedir contingentes a las ciudades. Estas milicias urbanas carecían de entrenamiento y de entusiasmo, por lo que no hay que extrañarse de que su rendimiento fuera mediocre.²⁹⁹

²⁹⁸ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 119.

²⁹⁹ Domínguez Ortiz, A., Vincent, B. *op. cit.*, p. 40.

2.1.3.2. El final de la guerra: una negociació truncada i un exèrcit per assaltar la serra

No entrarem en aquest treball a les diverses accions militars de gran importància pel desenvolupament de la guerra que es van produir, com la batalla de Galera³⁰⁰, on no està documentada la presència de Lluís de Requesens ni de cap dels catalans (més enllà dels comptats nobles que estaven vora don Joan d'Àustria). Passarem, en canvi, a tractar directament el paper fonamental de Requesens a la fase final de la guerra, amb la formació del seu camp i les contínues escaramusses amb els moriscos fins la seva progressiva rendició.

El principal espai d'actuació que tenia era el de mantenir la rereguarda a Granada mentre don Joan d'Àustria duia a terme la campanya de la Galera, per després passar a comandar un dels dos camps des d'on es va entrar a las Alpujarras. Malgrat que sobre la presència dels nobles catalans en parlarem més endavant, sí que cal destacar que revisant el lligall titulat *Cuentas de la gente de guerra que sirvió en el campo de D. Luis de Requesens comendador mayor de Castilla en la guerra de las Alpujarras*, dins la primera època de la Contaduría Mayor de Cuentas de l'Arxiu General de Simancas, on s'especifica, nom per nom, cadascun dels soldats i les companyies, no es troba cap català. Això fa pensar en que poc importaria l'origen dels comandants i els soldats en un context de guerra (per trobar els soldats d'Antic Sarriera, per exemple) i provoca que, per trobar els noms propis, s'hagi de recórrer a la documentació particular del noble i als pagaments dels sous d'aquells que l'acompanyaven, ja que no estaven integrats en cap companyia i sí en el seu servei particular.

³⁰⁰ Aquest va ser un combat de gran importància, esdevenint un exemple clar del sistema propi de l'època moderna en termes de poliorcètica: malgrat estar els moriscos en una posició defensiva molt avantatjosa (don Joan d'Àustria la considera "inexpugnable"), però al que se l'ataca amb dues mines i un fort canoneig malgrat la difícil situació geogràfica del fort. Malgrat que la defensa exterior no va ser gaire dura, es va haver de lluitar casa per casa contra tots els moriscos, tant homes com dones. Aquesta jornada, a més, seria una bona mostra de les solucions dràstiques de don Joan i, fins a cert punt, si es compara amb les execucions ordenades per Requesens després de la batalla de Frijiliana, una mostra del tarannà més expeditiu, sense gaires contemplacions, només aturat per no treure als soldats el seu botí, del fill de Carles V vers el noble català: *ellos pasaron todos a cuchillo y, realmente, por lo que se ha visto y vee, parecen más de dos mil y quinientos moros los muertos. También di luego orden que matasen las mugeres, niñas y niños, como se comenzó a hazer. Pero viendo el mal rostro que hazian los soldados quitándoles su ganancia (que no es con lo que menos cuenta tienen) mandé que no pasase adelante.* AGS, CCA, llig. 2153, doc. 4.

Amb diversos cossos d'exèrcit collant els moriscos i tota la terra andalusa en armes, la prioritat en aquest moment de la guerra, l'inici de l'any 1570, era doble. D'una banda, seguir tallant tota mena de vies de comunicació morisques i empenyent els rebels contra les muntanyes fins la seva rendició, i procurar allunyar del front de batalla tots els moriscos possibles, tant dels rendits com dels que mai no s'havien aixecat. El propi don Joan d'Àustria fa referència a la proposta de Requesens, ja que escriu al rei

Quanto al sacar de los moriscos de paz que ay en este Reyno conforme a lo que escrivio el comendador mayor de Castilla para dexar lo deste reyno con la seguridad que conviene por muchos respetos, él ha dicho lo que todos nos parece y lo que verdaderamente cumple, porque ellos son los que reçetan ayudar y alimentar con avisos, munijones y bastimentos a los levantados.³⁰¹

Que la guerra de las Alpujarras es podia donar per acabada al 1570 ja ho va dir Braudel al seu *Mediterrani*, com també opinava igual que els dos caps dels exèrcits sobre la implicació dels moriscos no combatents en el manteniment dels que sí que ho eren.³⁰² De fet, les accions dutes a terme amb aquesta enorme quantitat de població va comportar, fins i tot, problemes morals de què fer amb cadascun dels grups, fins el punt que Requesens demana ordres específiques al rei sobre com s'havia d'actuar amb els moriscos retornats a l'obediència de Felip II després de formar part de les files dels revoltats:

No ay poco que considerar. Porque dexallos bibir en esta tierra, no se sufre; ynbiallos a Castilla con sus mugeres no es dalles más pena que a los moriscos de paz que no se an levantado; hazellos esclavos³⁰³, aunque es harto menos pena de la que merecen, en fin, es dalles la misma que se les da a los que se toman peleando, y dar ocasión a que ninguno benga a rendirse sino que aguarde el

³⁰¹ *Ibidem*.

³⁰² Braudel, F. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II. Volum II*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 2010. pp.186-187

³⁰³ Sobre la possibilitat o no de fer esclaus els moriscos van haver debats profunds, ja que s'estaria fent esclau a un cristià nou, però cristià al cap i a la fi. En un primer moment, el marquès de los Vélez fou el més insistent en aquest aspecte, ja que els seus voluntaris murcians volien obtenir rèdit d'alguna manera. Finalment, s'accepta la presa d'esclaus entre els moriscos per ser rebels i haver comès el delictes de lesa majestat, una decisió més motivada per la pròpia guerra que per ser una decisió originada pel convenciment. v. Benítez Sánchez-Blanco, Rafael. «El cautiverio de los moriscos». *Manuscrits*, 28, 2010, pp. 19-43.

postrer subceso, porque cada uno tiene esperanza que no a de morir en la guerra.³⁰⁴

És en aquest punt, on els moriscos quedaven cada vegada més desplaçats a la muntanya, expulsats de les planes pels exèrcits reials. A través d'una lectura directa de les cartes que Requesens enviava al rei, tot procurant explicitar cadascun dels detalls viscuts, evidencia com es mantenia el caràcter extremadament violent de la guerra, que no havia minvat un bri des del primer aixecament: *los moros que se degollaron y prendieron en Tijola fueron muchos más de los que al principio se pensó y los que se escaparon muy pocos, y estos pusieron tanto miedo a los de Purchena y a todos los demás desta comarca que la han desamparado.*^{305 306} Les matances, doncs, no s'aturaven, mentre procuraven mantenir un precari equilibri entre la solució *manu militari*, rigorosa des del primer moment amb tot morisc capturat en acció de guerra, i una via negociada de rendició. En relació a això, però, en aquest primer estadi del març del 1570, per exemple, proposa al monarca que *para atajar todo esto no sé si sería malo hechar un bando y aun enbiallye por escrito a Alpuxarra diciendo que por tener V. Md. entendiendo que ha muchos de los levantados se les avia hecho fuerça y avian sido engañados por los ynbentores desta rebelión y por lo que V. Md. sentía que se derramase tanta sangre de basallos suios.*

Quines serien les obligacions de Felip II i el motiu últim segons la proposta del Comanador Major? Ho explica obertament: *con este bando no se obligava V. Md. a cosa particular más que dalles las vidas y con esperanza de lo demás podría ser que algunos se persuadiesen a venir y a lo menos sería poner dibisión entrellos.* És justament per aquestes dates que pren importància, pel que fa a la possible pacificació, una figura que evidencia una clara voluntat del bàndol cristià de cercar la pacificació per totes les vies possibles³⁰⁷, de la mà d'un sector morisc

³⁰⁴ AGS, CCA, llig. 2153, doc. 120.

³⁰⁵ *Ibíd.*

³⁰⁶ Sobre les dificultats logístiques que comportava el trasllat d'aquestes ingents quantitats de presoners i el manteniment de l'exèrcit aglutinat, Requesens afirma que *si no fuesse tanta crueldad, yo tendría por menos mal que se matasen todas las mugeres y niños que se hallan porque el salvallos es causa de yrse la mitad del exército con la presa.* AGS, CCA, llig. 2153, doc. 120.

³⁰⁷ En aquest sentit, don Joan d'Àustria fa una aproximació a l'abril del 1570 sobre la doble via de victòria sobre els moriscos: *la primera con la fuerça de la gente de guerra que VMd tiene levantada para este efecto, la segunda con dar tiempo al tiempo y dexarlos consumir y deshazer de hambre y miseria.* Perquè com explicava en unes línies superiors: *los moros que se hallan en*

que també apostava clarament per la pau. Seguint la via de la negociació, pren importància la figura de l'Habaquí.³⁰⁸ Aquest era un morisc de gran rellevància dins el bàndol alçat, amb una extensa capacitat de decisió i d'interacció amb els seus aliats nord-africans, coneixent-se d'ell poc més que el seu càrrec anterior a la rebel·lió: algutzir d'Alcúdia. De fet, la seva situació la descriu Carlos Javier Garrido, aprofitant el seguiment dels càrrecs ocupats per aquest morisc: *el único morisco mayordomo era uno plenamente integrado y colaboracionista, Hernando el habaquí.*³⁰⁹ Malgrat que aquest personatge no ha estat el focus de la majoria d'estudis sobre la guerra de Granada³¹⁰, sí que ha rebut certa atenció per part d'alguns autors en particular, com Valeriano Sánchez Ramos, qui aporta una molt concisa informació sobre l'organització morisca en els moments finals de la guerra de Granada. Situa el Habaquí com un dels grans noms, aconseguint que el *bey* Aluch Alí enviés tropes a canvi del vassallatge al Gran Turc; com a gran cap visible de la facció morisca partidària de la rendició un cop la guerra s'encaminava cap a la derrota; o com a negociador de la reducció morisca fins el seu assassinat per part d'Aben Aboo, cap de la facció exaltada.³¹¹ Potser sobre aquest personatge, la millor descripció la faci Diego Hurtado de Mendoza, qui en el moment que narra la coronació d'Aben Aboo com a "rei" i parla de l'elecció dels seus lloctinents, deixa clara la seva importància entre els propis moriscos: *Eligió por capitán general para los ríos de Almería, Boloduí y Almanzora, sierras de Baza y Filabres, tierra del marquesado de Cenete y Guadix, al que llamaban el Habaquí, por cuyo parecer se gobernaba en todo.*³¹²

el Alpuxarra, según se entiende, están muy faltos de vitualla y sólo comen de lo que han podido retirar d ela tierra llana. AGS, CCA, llig. 2153, doc. 176.

³⁰⁸ Sobre el context d'aquest personatge, v.

³⁰⁹ Garrido García, Carlos Javier. «Entre el colaboracionismo y la rebelión: el morisco Hernando el Habaquí». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos. Sección Árabe-Islam*, 63, 2014, p. 52.

³¹⁰ El propi Bernard Vincent reconeixia que *Hernando el Habaquí, personaje que hasta ahora ha merecido escaso interés a pesar del papel esencial que desempeñó en la fase final del conflicto granadino, en 1570.* Vincent, Bernard. «Las élites moriscas granadinas». Dins *El río morisco*. València: Universitat de València, Universidad de Granada, Universidad de Zaragoza, 2006, p.197. Sobre les relacions d'aquestes elits morisques, v. Soria Mesa, Enrique. «Una gran familia. Las élites moriscas del Reino de Granada». *Estudios*, 35, 2009, pp. 9-35.

³¹¹ Sánchez Ramos, Valeriano. «La guerra dentro de la guerra: los bandos moriscos en el alzamiento de las Alpujarras». Dins: AA.VV. *Actas del VII Simposio Internacional de Mudejarismo, Teruel, 19-21 de septiembre de 1996*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, Centro de Estudios Mudéjares, 1999, pp. 516-519.

³¹² Hurtado de Mendoza, D. *op. cit.* p. 298.

Don Joan d'Àustria movia aquesta negociació³¹³, sempre animat pel seu Lloctinent General.³¹⁴ Al maig del 1570, segons escriu el germà del rei, *los moros azeptaron la graçia y merçed que se les offreció de parte de V. Md., que yban al Alpuxarra a comunicar con el Abenabbo que ellos han llamado Reyezuelo (...). El viernes que viene serían de buelta en Andarax con los Prinçipales y con poder para se dar a la merced y gracia de V. Md. y rendir las armas.*³¹⁵

Les demandes del Habaquí eren el perdó general, perdonant la vida i donant-los llibertat; que s'alliberessin els presoners; que les armes no fossin entregades, sinó venudes a algun preu per tal que traguessin diners amb els que mantenir-se, ja que molts només tenien les armes com a possessió; que es deixés sense aplicació la pragmàtica, sense tenir efecte sobre el vestit, la llengua, les noces o el menjar; que es desplaçés o que es permetés retornar a les seves llars a aquells moriscos no revoltats, però deportats amb tota la resta.³¹⁶ De la resposta, que accepta gairebé tots els punts, resulta destacable sobre la resta el motiu pel qual asseguraven haver traslladat tots els moriscos de pau del regne de Granada: *la intención de su Md. nunca a sido quitárselas y la causa porque a ordenado que salgan fuera del reyno de Granada ha sido por las vexacions y malos tratamientos que los soldados les hazían.*³¹⁷

Aquests pactes amb els moriscos no van estar exempts de polèmica entre els sectors cristians, destacant-ne molt Guadix com a centre d'aquesta resistència al parlament entre les parts en guerra. Relacionada entre elles o no, en un primer moment trobem *un frayre que predicava contra la clemència que V. Md. manda*

³¹³ Es produeix un intercanvi d'hostatges per ambdues parts: 8 moriscos per don Juan Enríquez, don Hernando de Barradas, Juan Pérez de Mescua, don Alonso Venegas i don Alonso de Granada Venegas. Sobre la capacitat negociadora d'aquest darrer *v. Soria Mesa, Enrique. «Don Alonso de Granada Venegas y la rebelión de los moriscos. Correspondencia y mercedes de don Juan de Austria».* *Chronica Nova*, 21, 1994, pp. 551-552 i per veure ordre particulars a ell *v. Instruction a vos, don Alonso Venegas de Granada, de lo que haveis de hazer para recoger los cristianos nuevos deste Reyno que estavan levantados y se an reduzido a la obediencia y servicio de su Md.*, datada del 28 de maig del 1570 (AGS, CCA, llig. 2154, doc. 77) Veiem, a més, com aquests només són una constant dins els darrers capítols del llibre vuitè i els primers del novè de la *Historia del rebelión y castigo de los moriscos del reino de Granada* de Luis del Mármol Carvajal. El motiu, de l'elecció, però, tampoc no cal cercar-lo en les informacions aportades per les cròniques, sinó que li dóna el propi don Joan d'Àustria al seu germà: *cada uno en el lugar y distrito de donde es tiene crédito con los moriscos.* AGS, CCA, llig. 2154, doc. 33.

³¹⁴ Requesens escrivia a Felip II sobre aquests pactes: *La que su Magd escrivio a su hermano sobre el trato del Abaqui llegó al mejor tiempo del mundo, plega a dios que esto se concluya tan presto como conviene, que en mi vida desee cossa tanto.* AGS, CCA, llig. 2154, doc. 42.

³¹⁵ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 33.

³¹⁶ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 34.

³¹⁷ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 35.

*usar con estos cristianos nuevos.*³¹⁸ Més endavant, aquesta resistència contra els moriscos, els de pau inclosos, aniria més enllà a la ciutat de Guadix, descrivint tant Joan d'Àustria com Requesens una escena colpidora que bé podria fer perillar la via pacífica per acabar la guerra. El català ho explicava de la següent manera:

Ha venido a muy mal tiempo el desorden que en Guadix acaeció, de hallarse el domingo muertos en un molino, veynte y siete o veynte y ocho moros de paz, y entre ellos quatro mochachos pequeños, y los unos y los otros con grandissima crueldad porque los maniataron primero sin hazer ellos ninguna resistencia y husaron mil géneros de crueldades en su muerte. Halo sentido el señor don Juan mucho y haze la diligencia possible para hazer exemplar castigo y para aquietar los otros moros rreduzidos que todos dizque se alteran harto deste subcesso.³¹⁹

La gent de guerra, a més, tampoc no quedava aliena als tractes dels seus comandants amb els moriscos, i tampoc a la seva bona predisposició amb ells per tal d'evitar un innecessari allargament de la guerra per deixar els moriscos sense sortida. Bona prova d'això és la preocupació que trasllada Requesens a Joan d'Àustria quan un grup havia capturat dotze moriscos de pau, sense armes i amb cèdules, a la serra. Els soldats asseguraven que per haver estat capturats fora dels llocs adscrits, malgrat les cèdules, se'ls havia d'esclavitzar (obtenint-ne els soldats el seu botí), però al Comanador Major li va semblar *que no hera tiempo de mirar en estos achaques sino de sosegar por todas las vías que se pueda esta gente y la que dizen que dexava de rreduzirse*, per això *los hize luego soltar y que los llevassen a don Alonso para que él los hiziesse bolver al lugar que les tiene señalado y les rreprendiesse el haver salido del*. La seva confessió final, però, va en una altra línia: *no sé si con estas cosas he de quedar muy mal visto de la gente de guerra, pareçiéndoles que soy muy amigo de los moros y dios sabe si quisiera vellos quemados a todos como lo mereçen.*³²⁰ Veiem, doncs, la vessant de polític convivint amb la del militar d'una forma quotidiana a la guerra.

La resolució final de la negociació, però, es va anar allargant. Els vinguts des del nord d'Àfrica sí que embarcarien relativament d'hora dirigits pel Habaquí,

³¹⁸ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 159.

³¹⁹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 237.

³²⁰ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 353.

al juny del 1570, però la rendició dels moriscos granadins encara trigaria, passant els terminis establerts i obligant a don Joan d'Àustria a posar una nova data límit. Això mantenia els grans cossos d'exèrcit que acampaven al peu de la Alpujarra a esperar una solució: *si ellos tienen en su mano el ser admitidos siempre que vengan, está claro que lo dexarán para el último remedio y mientras no se trataren como enemigos, no se les puede acabar de dar el gasto a la campaña.*³²¹ Finalment, esgotada l'espera, la data límit seria el 13 de juliol: *que pasado el día de los treze del presente entre la gente de V. Md. a seguir los reveldes que quedaren.*³²²

Mentrestant, es mantenien les negociacions amb el Habaquí³²³, però d'una manera menys directa: ell havia demanat en un primer moment ser el cap del regiment de Guadix, un hàbit d'orde militar, gaudir dels privilegis d'un cristià vell, tenir alguna mercè sobre Alcúdia, tenir la principalitat dels moriscos o poder donar llicència d'armes a sis d'ells, segons es pot llegir en un malmès document.³²⁴ El que li demanaven, però, no era pas poc. El primer punt de un llistat datat del 7 de juliol del 1570 és que persegueixi els moriscos aixecats que

³²¹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 193.

³²² AGS, CCA, llig. 2154, doc. 214.

³²³ Malgrat ser el principal interlocutor morisc amb les autoritats reials, no va ser l'únic. En una carta del mateix 6 de juliol del 1570, dia de l'entrega de la llicència de capità al Habaquí, Requesens explica a don Juan Vázquez de Salazar la petició que va rebre d'un grup de moriscos i la seva contundent resposta:

Vinieron a mí quinze o veynte moriscos de los principales desta Alpuxarra y me mostraron una petición que tenían hecha para el sr don Juan que en sustancia decía que si su Exa. se contentava de despoblar del Alpuxarra solamente la parte de la Marina y las Tahas que el Habaquí havia propuesto y dexar poblada la otra parte que cae hazia la sierra nevada y marquesado de Çenete que ellos se obligarían a todos los daños que los monfies hiziesen en toda la tierra y justificaban esta demanda con dezir que heran pobres y que sacándolos de su tierra morirían de hambre en qualquiera otra parte o el Rey estaría obligado a dalles de comer. A mí me paresçio desengañalles claro y les dixee que se acordasen que havian sido rebeldes a dios y a su Rey y que no havia hombre dellos que no meresciesse ser quemado bivo o hecho quartos y que siendo esto assi, paresçia que estimavan en poco la merced y gracia que su Magd. les hazia de perdonallos, siendo la mayor que nunca príncipe hizo a vasallos que tan poco se lo merescían, pues sin haver obedescido lo que se les havia ordenado y ellos aceptado, querían tractar de nuevo negocio que se acordasen que hera pasado el término que se les dio y que se estavan en sus casos y trayan las armas y gallardía que primero que las rindiesen, luego y que se fuessen a las partes que les estava señalado y mostrasen umilidad y arrepentimiento de sus culpas y que cumplido esto tendría más sazón qualquier negocio que pidiessen y podían esperar qualquier gracia de príncipe que tanta les havia hecho, sin tener dello neçesidad sino en el tiempo que ellos la tenían grandísima y su Mad. en su mano, el castigallos de manera que havia sido solo pura clemencia y que mientras no obedesçiesen y tomassen este camino, yo no les aconsejava que hablasen al señorr don Juan ni les diesen aquella petición y que yo les hablava tan claro como hombre que desseava su bien y como quien se la havia procurado tanto como qualquiera de su naçion mostraron quedar convençidos y dixeron que luego despoblarían la tierra y rendirían las armas. Plega a dios que lo cumplan assi y que sean parte para que los demás hagan lo mismo. AGS, CCA, llig. 2154, doc. 211.

³²⁴ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 49.

quedessin a la serra amb 300 moriscos a sou de Felip II³²⁵, que procuri desarmar tots els moriscos i que insti a Aben Aboo a reduir-se a Joan d'Àustria.³²⁶ Tanmateix, ell estava convençut que els moriscos de la serra complirien allò que estava capitulat, entregant les armes i tornant al servei de Felip II.³²⁷

Tanmateix, la reducció de bona part dels moriscos també comportava notícies no tan bones: *Estava la guerra en muy mayor estado antes que estos se reduxesen que no agora, porque los muchos moros que havia en el Alpuxarra y la falta de vituallas con que entonces se hallavan los hiziera acabar más presto, y agora quedan en la sierra los que bastan para inquietar este reyno y con vitualla bastante para sostenerse.*³²⁸ Des d'aquest moment i fins el final de la guerra, es jugaria a mig camí entre l'acció militar i el control de l'accés als queviures que poguessin tenir els moriscos.

Sobre l'activitat de Requesens en aquest moment de la guerra, se l'envia a Granada per recollir les tropes allà aplegades i fer l'entrada a l'Alpujarra per Órgiva (al sud de la serra) mentre que Joan d'Àustria agafaria la seva posició al camp de Guadix (al nord), tot deixant un contingent de mil tres-cents soldats a Andarax (a l'est) sota la direcció de don Lope de Figueroa.

Encara va trigar una setmana en enfilear el camí de Granada, ja que el duc de Sesa va patir un atac de gota.³²⁹ El noble català tindrà a partir d'aquest moment, doncs, una posició encara més notable. S'allunya del costat del Capità General de Felip II per prendre la direcció de l'exèrcit que duria a terme l'atac final sobre las Alpujarras. Requesens es mostra confiat en l'assalt per aquesta part de la serra *porque tengo desta tierra ya alguna esperiència* i pels soldats que es trobava, perquè *me conoçen y los conosco, espeçialmente los que truxe de Italia*, els qui tot i quedar pocs, havien de ser el centre de la seva tropa, ja que *es gran trabajo aver de hazer la guerra solo con gente de pueblos.*³³⁰

És en aquesta data, a finals de l'agost del 1570, que arriba la notícia al camp cristià de la mort del Habaquí en mans d'Aben Aboo. Aquest darrer l'havia empresonat i executat per la seva col·laboració amb el rei, segons informen ja des d'una carta del 5 d'agost del 1570 on també xifren els moriscos en 4000 efectius,

³²⁵ Conservem la llicència de capità de la compayia de 300 cavalls: AGS, CCA, llig. 2154, doc. 216.

³²⁶ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 214.

³²⁷ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 215.

³²⁸ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 307.

³²⁹ *Ibíd.*

³³⁰ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 308.

sent 500 d'ells els que sempre acompanyaven a Aben Aboo.³³¹ Per la part de Requesens, el nombre d'efectius inicial seria de 3000 infants i 150 genets, sense comptar els cavallers particulars ni criats que havien vingut amb ell.³³²

Si resseguim les cartes enviades per Lluís de Requesens en aquestes dates, en el camí d'Órgiva, veiem les dificultats que hi havia per fer aplec de tot el necessari per dur a terme la guerra: homes, queviures, municions i, sobretot, diners. Malgrat que feia temps que no els pagaven, convenç als capitans de les companyies d'infanteria i de cavalleria que vagin cap a Órgiva, que trobaria la manera de pagar-los sobre el seu crèdit.³³³ A més, informa que van sortir de Granada 450 bagatges carregats amb municions i que havia donar ordre d'enviar *bizcocho* des del Padul.³³⁴ Els diners, però, a finals de l'agost del 1570, tenia esperances de solucionar-ho, *pues es ya llegada el armada de Indias y escriben de Sevilla que traen para el Rey solo más de un millón*.³³⁵

Pel que fa a la tropa, va marxar a finals d'agost cap al Padul, camí d'Órgiva, amb la idea d'aixecar una companyia de 100 gastadors per fer treballs de sapa i d'alliberament de camins.³³⁶ A més, per tal d'engruixir el nombre de soldats que tindria a la seva disposició, malgrat la seva nefasta qualitat militar, el 17 d'agost escrivia don Joan d'Àustria que *oy se hechará aquí vando para que toda esta gente perdida y holgazana se aliste dentro de seys días devaxo de vanderá, so pena de condenallos por seys años a las galeras, y si no lo cumplieren haré que se esecute*.³³⁷

A més, trobant-se el Comanador Major a Granada, les negociacions a petita escala tampoc no s'aturaven. Els moriscos s'havien alterat molt per la seva arribada, la segona autoritat al capdavant dels exèrcits de la Monarquia a las Alpujarras, procurant aquest calmar-los, tot assegurant que *si ellos vibian pacífica y quietamente, y mostrando arrepentimiento de sus culpas y estimar*

³³¹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 318.

³³² AGS, CCA, llig. 2154, doc. 337.

³³³ Sobre això, resulta esclaridor del punt d'implicació de Requesens amb el bon final de la campanya, que informa al Capità General que els 10000 ducats prestats pel pagador van ser amb la promesa de ser retornats 8 dies després i per això *despaché un correo a mi encomienda para que vendiesen quantos fructos allí tengo como quiera con fin de prestar el dinero al pagador*. AGS, CCA, llig. 2154, doc. 370.

³³⁴ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 352.

³³⁵ *Ibídem*.

³³⁶ Malauradament per les seves intencions, informa més tard: *los 100 gastadores no se han podido levantar ni solo uno, de manera que será neçessario que todos lo seamos en el Alpuxarra*. AGS, CCA, llig. 2154, doc. 370.

³³⁷ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 352.

en mucho la merced que su md les havia hecho, que yo procuraría que nayde les hiziesse agravio ni sin rrazón.^{338 339} Hi ha altres converses individuals, com amb un morisc dit Lorenzo de Ermes que parlava en nom de Ferreira, Poqueira i tres llocs més de la Alpujarra, que es rendirien de forma individual si Aben Aboo no ho feia en nom de tots, o 400 moriscos que anirien amb un capità cristià a matar el cabdill morisc, segons negociacions de don Alonso Venegas.³⁴⁰ Aquesta recepció pacífica, benintencionada fins a cert punt, però, va acabar-se a finals de l'agost del 1570. Els líders cristians es trobaven cansats del continu degoteig de moriscos que arribaven amb la intenció de sondejar els ànims dels presidis, per després tornar amb tota la família, i el motiu de que no s'aturessin era clar, el famós efecte crida: *aunque son pasados todos los términos que se les dieron, como veen que a los que vienen de nuevo siempre se reciben, pareçelles ha que es bien aguardar con las armas en la mano hasta el postrer punto, pues tienen siempre esta puerta abierta.*³⁴¹ Això es volia evitar durant l'ofensiva final per tal de no haver d'estar discernint a cada moment si era enemic o no. És per aquest motiu que en una carta del 26 del dit mes agost, de Requesens a Joan d'Àustria, el Comanador Major exposa la seva clara opinió sobre el que caldria fer *que sería bien hechar un bando para que desde el día que V. Exa. parta de Guadix no se pueda recibir ningún moro que venga a rrendirse sino que le degüellen y traten como a enemigo.*³⁴²

Avançant un tema que s'ampliarà a les properes línies, a finals d'agost del 1570, en una de les cartes, Lluís de Requesens fa esment a alguns dels membres de la seva clientela. Entre les gestions pròpies del seu camp, que detalla a don Joan d'Àustria, trobem el nom de don Miquel de Montcada. No és català, sinó valencià, però es tracta d'un dels membres més destacats.

³³⁸ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 353

³³⁹ De fet, moltes vegades eren els propis moriscos revoltats els que atacaven els ja reduïts, en una guerra civil en el més estricte sentit de la paraula: *ha tres días que vinieron algunos morillos con dos vanderas y se llevaron cierto ganado de Monachil, que es un lugar cerca de la sierra donde don Alonso Vanegas tiene rrecogidos mucha cantidad destos moros, que llamamos rreduzidos, uno de los quales me pidió liçençia para juntar otros para hazer una entrada en el Alpuxarra en en vengança desto y hésela dado por solos seis días, dexando acá sus mugeres y hijos y prendas.* AGS, CCA, llig. 2154, doc. 371. L'afegitó que fa Requesens no és gens menyspreable, sent un clar reflex de l'objectiu de les autoritats cristianes en una guerra de desgast com va ser la de las Alpujarras, on, a la pràctica, poca diferencia feien entre aquells que es van revoltar contra l'autoritat de Felip II i els que no, o almenys van reduir-se: *Si ellos començassen a hazerse guerra y daño los unos a los otros, sería de ymportançia.*

³⁴⁰ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 352.

³⁴¹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 371.

³⁴² AGS, CCA, llig. 2154, doc. 371.

El motiu de la seva aparició en aquesta correspondència és que don Joan d'Àustria manava que anés amb ell, una notícia rebuda amb gran alegria per part del valencià, ja que *cossa que V. Exa. le mande [a Miquel de Montcada], aunque sea con una pica en el hombro, la aceptará siempre, y así se quería partir luego a la ora y yo le pedí, y aún casi le forzé, que lo diffiriese hasta la buelta deste correo*. El motiu d'això era evident, no volia desprendre's d'un client fidel i bon soldat:

Supplico a V. Exa que si fuere possible proveer aquello a otro en el entretanto o difirillo hasta que se haga esta entrada, que V. Exa no permita que don Miguel me dexé por agora, porque yo no tengo otros hombres que sean soldados, sino él y don Juan de Castilla, y a don Miguel havia encomendado lo de la caballería y al otro lo de los aloxamientos, y qualquiera dellos me hará gran falta.³⁴³

Finalment, don Miquel de Montcada va anar amb don Joan d'Àustria, però va ésser retornat sota les ordres de Requesens ben aviat.³⁴⁴ Per tant, a las Alpujarras entraria sota les ordres del català, no del germà del rei, que romandria a La Calahorra cobrint la sortida nord. Això encara afegeix més dubtes quan s'accedeix als llistats complets del camp del Comanador Major i la nòmina de soldats catalans queda deserta, havent de recórrer, per tal de trobar-los, als nobles amb *ventajas* particulars. Per esclarir encara més la relació entre don Miquel de Montcada i Lluís de Requesens, resulta prou interessant veure una carta que envia Luis Roman a Guzmán de Silva, ambaixador hispànic a la Sereníssima República de Venècia, el 26 d'abril del 1576, on comenta la situació en que quedaven aquells propers al recentment perit Comanador Major. En aquesta carta parla del seu fill Joan, a qui *con la encomienda de su padre que le ha hecho merced su Md. le sobraré el tragar*, a don Pedro Fajardo, el seu gendre, a qui Felip II havia nomenat membre del Consell d'Estat. La tercera persona citada en aquesta carta, sigui per una simple casualitat temporal de concordança dels fets o per causalitat de vincle nobiliari, sent un altre dels que havien estat sempre propers a Requesens, i a don Joan d'Àustria, és don Miquel de Montcada, qui comenta que ha estat nomenat virrei de Mallorca. Finalment, assegura que *al*

³⁴³ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 370.

³⁴⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 7.

*fin su Md. ha reconocido bien los servicios del muerto aunque dicen que en vida ya tenía la palabra de su Md. dello.*³⁴⁵ Veurem més endavant, però, la relació amb don Joan d'Àustria tampoc no era pas dolenta, no faltant-li la feina al servei del rei en cap moment.

³⁴⁵ AGS, EST, llig. 1518, doc. 5.

2.1.3.3. L'entrada de Requesens a la Alpujarra

Sobre aquesta fase de la guerra, i l'actuació de Requesens més concretament, veurem un Comanador Major que completa una campanya de conquesta i control del territori molt efectiva. Totalment adaptat ja al sistema de guerra desplegada pels monfis, amb uns atacs que recordaven molt més als de bandolers que als exèrcits formats de l'època, ell desenvolupa un sistema per contrarestar-lo. Aquella “guerra esporàdica” que subsistia a la muntanya, de la que ja parlava Braudel³⁴⁶, va ser combatuda per *un sistema de cuadrillas perfectamente adaptado al esquema de guerra de guerrillas practicado por los monfis, cuyos efectos sobre los moriscos, tanto de guerra como de paces, fueron devastadores*³⁴⁷, deia Jiménez Estrella en referència a les estratègies adoptades per Requesens. Un tipus de guerra que els monfis havien adoptat des del principi, fins i tot des d'abans de declarar-se la guerra oberta, organitzats en *cuadrillas, como los grandes bandoleros del siglo XVII, cuadrillas dirigidas por «capitanes» que alcanzaron fama en ocasiones.*³⁴⁸ Mirant el més precís dels cronistes, Luis del Mármol Carvajal, no hi ha cap dubte de la manera de fer dels moriscos, ja que recorda molt al successos al voltant del bandolerisme que van tenir lloc amb molta virulència des de mitjans del s.XVI i, sobretot, durant el primer terç del XVII:

Había muchos moriscos que habiendo sido perdonados de las partes, y estando sus negocios olvidados muchos años había, vivían en lugares de señorío y estaban avocindados y casados en ellos. Estaban con alguna manera de quietud, entendiendo en sus oficios y labores del campo, y como los escribanos comenzasen a revolver papeles, buscando causas, y las justicias los apretasen con rigor, perdiendo la confianza que tenían del favor de los lugares de señorío, y viendo que tampoco se podían entretener en las Iglesias ni estar retraídos más de tres días en ellos, porque así se había proveído también estos días, comenzaron a darse a los montes, y juntándose con otros monfis y salteadores, cometían cada día mayores delitos, matando y robando las gentes, y andando en cuadrillas armados y tan a recaudo, que las justicias ordinarias eran ya poca parte para

³⁴⁶ Braudel, Fernand. *El Mediterráneo... op. cit.*, p. 545.

³⁴⁷ Jiménez Estrella, Antonio. *Poder, ejército y gobierno en el siglo XVI. La capitania general del reino de Granada y sus agentes*. Granada: Universidad de Granada, 2004, p. 194.

³⁴⁸ Caro Baroja, Julio. *Op. cit.*, p. 168.

prenderlos, por no traer gente de guerra consigo. Luego entró la duda de la competencia de su jurisdicción que dimos, sobre si pertenecía al Capitán general, que solía hacer semejantes castigos por razón del oficio de la guerra, o a las justicias, por ser negocio de rigor de ley.³⁴⁹

Com s'ha vist, el Comanador Major va comandar l'entrada a la serra morisca per la via sud, des de Órgiva. En ple contacte epistolar amb don Joan d'Àustria, va moure's des de Granada fins el Padul per tal de coordinar millor l'aplec d'efectius que anirien camí de la serra. De manera progressiva, al llarg del final de l'agost del 1570, va arribar la gent de les diverses ciutats on s'havien demanat reforços fins el camp de Lluís de Requesens.

Sobre l'estratègia a seguir, sempre llastada per la manca d'un corrent de diners i vitualles que li permetés centrar el seu focus d'atenció estrictament en la qüestió militar, informa que *los pláticos del Alpuxarra son de parecer que al mismo tiempo que yo entrasse por Orgiba havian de entrar dos mangas de gente, y que ninguna baxasse de mil hombres, la una por la parte de Trevélez y la otra por la Puerta que llaman de Poqueyra*. El problema per dur a terme aquests moviments ofensius sobre la serra, igual que durant la resta de la guerra, era la pròpia tropas, *yo no tengo número de gente para dividilla en tantas partes y plega a Dios que yendo junto no se me deshaga, según de la calidad que es la mayor parte della*.³⁵⁰

Els problemes en aquest accés a la Alpujarra, com un preludi funest d'allò que hauria de viure en tota la seva virulència durant la seva etapa com a governador general dels Països Baixos, tampoc no eren específics de la qualitat de la soldadesca. De fet, aquella de major disciplina i possibilitats va ser precisament la que va donar maldecaps al Comanador Major, amotinant-se, tot i que d'una forma no tan expeditiva com la que hauria de gestionar a Flandes: *la gente de las cuadrillas y casi la mayor parte de la del sueldo he tenido medio amotinada porque no los podía sacar a la escolta por dezir que no tienen calçado ni con qué comprarlo, ni desempeñar las armas. A algunos he hecho castigar y con otros he disimulado porque no se me deshiziesse y por parecerme que es rezio casso no pagarlos estando tan cara esta tierra*.³⁵¹

³⁴⁹ Mármol Carvajal, Luis del. *Op. cit.*, p. 112.

³⁵⁰ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 371.

³⁵¹ *Ibidem*.

L'entrada, però, es dilatava, amb una ordre arribada des de la cort per tal que don Joan d'Àustria no entrés personalment a la Alpujarra. Això va trobar l'oposició frontal de Requesens, qui s'ho feia saber al propi Capità General, argumentant que era quelcom necessari per *el temor que han de tener los enemigos*.³⁵²

Finalment, aplegada la gent de guerra al camp de Requesens, aquesta sumava 3000 infants i 200 genets. Aquest contingent, però, era indisciplinat, i es lamentava que no portessin soldats vells al capdavant de les companyies de les ciutats i viles, tot i que va procurar solucionar aquest problema: *yo procuro de mesclallos con los pocos que aquí lo son, y aún esto reciben ynpatientemente porque cada lugar querría hazer república y cabeça de por si*.³⁵³ Era, per tant, l'única via per mantenir un mínim de disciplina i qualitat entre la tropa, de lleves, forçada, mal pagada, el que derivava en mal alimentada, que amb prou feines podien mantenir unida. Una tropa forçada que cap ganes tenia d'endinsar-se a la serra per cercar moriscos, oferint resistència a deixar la seva llar. Prova d'això són les dificultats per trobar mans de cara a l'entrada final, fins i tot dins la ciutat que més interessada estava en posar fi a la guerra: *la gente que da la çiudad de Granada sale de tan mala gana que ayer no pudo juntar el corregidor dozientos hombres pensando que juntara 800*.³⁵⁴

Aquesta indisciplina, anava sumada als problemes econòmics i les dilacions en els pagaments als soldats, que feien que qualsevol ajut que donés Requesens, amb préstecs avalats sobre les seves pròpies rendes, anés destinat a que dits soldats poguessin desempenyorar les seves armes i roba. És per això que malgrat rebre la notícia de l'enviament de 30.000 ducats per part del rei, toca de peus a terra i confessa que *será ynposible que duren lo que V. Magd. piensa*.³⁵⁵

Sobre l'evolució militar d'aquesta fase final de la guerra, que va portar a l'expulsió definitiva dels moriscos de la serra granadina i la seva posterior dispersió, la podem resseguir si ens fixem en l'intercanvi de cartes entre els caps dels dos camps que assaltaven la Alpujarra: Requesens i Joan d'Àustria.

Veiem com la primera entrada a la serra ja esdevé un problema. Per falta de comunicació, davant les dificultats del moment, amb uns camins tan insegurs

³⁵² AGS, CCA, llig. 2154, doc. 372.

³⁵³ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 4.

³⁵⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 5.

³⁵⁵ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 4.

que arriben a provocar que les cartes hagin de ser xifrades³⁵⁶, Requesens no es trobaria preparat per entrar per Órgiva alhora que el camp de Joan d'Àustria, comandat pel duc de Sesa, ho faria pel camí de Guadix. Els homes del nord entrarien el tres de setembre, tot esperant que els del sud, dirigits pel noble català ho fessin alhora. Tanmateix, Requesens es trobava l'1 de setembre a Granada i encara li quedarien un mínim de cinc dies per arribar fins entrar a la serra per on ho tenia ordenat.³⁵⁷ Marxaria aquell dia direcció el Padul, camí d'Órgiva, però dèbil físicament, com li confessava a Joan d'Àustria: *estoy con calentura de anteayer, pero con ella me parto y yré hasta caer, plazera dios de darme salud si huviere de ser para su servicio.*³⁵⁸ ³⁵⁹

Entre les principals problemàtiques del moment hi ha, sobretot en referència a la manca de diners procedents de la cort i les grans dificultats que això suposava a l'hora de mantenir, especialment, el bon subministrament de queviures i municions a la tropa. Ja a Órgiva, descansa un dia. Entrava en els plans reservar la jornada per tal que *los soldados tomen sus mochilas y munición, y se tome lo que desto ha de yr en vagajes y tomar otra muestra a la francesa*³⁶⁰ *sin dalles nada sino solo certificarme de la gente que llevo y rrepartilla a propósito del número.*³⁶¹ La idea inicial era que els soldats portessin queviures per tres dies a les motxilles, i per quatre més als bagatges. Però heus ací el problema fonamental, la dificultat del terreny i la dilació en el pagament als

³⁵⁶ Fins a tal punt arriba la problemàtica amb la intercepció de correus, que ben entrada l'última fase de la guerra, en carta del 19 de setembre del 1570, Requesens, davant la manca de resposta de don Joan d'Àustria a les seves lletres, pren una decisió dràstica: *he determinado de embiar este pliego con el capitán Antonio de Berrio y con él trezientos arcabuceros y cinquenta caballos.* AGS, CCA, llig. 2155, doc. 65. De fet, tan gran era el perill dels correus si es movien en solitari, que tan sols una setmana després de l'anterior carta, en una nova lletra del 26 de setembre del mateix any, ja confirma que *al ver que todas las pierden estos moros, y determino de embiallas de aquí adelante con golpe de gente.* AGS, CCA, llig. 2155, doc. 119.

³⁵⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 5.

³⁵⁸ *Ibíd.*

³⁵⁹ La seva malaltia no va ser res greu en aquest punt, ja que poc després informa que no ha fet cap repòs ni seguit un tractament específic: *yo he pasado quatro días con calentura, trabajando en ellos de la misma manera que si no la tuviera y con sólo dexar de beber lo jarros de agua con nieve dentro y no comer fruta ni çenar nada, y sin tomar ninguna medicina, me hallo, a dios gracias, oy libre. Y de aquí adelante no podré hazer desorden aunque quiera, pues nos abremos de contentar con vizcocho y agua caliente, y assí espero que tendré salud para esta jornada.* AGS, CCA, llig. 2155, doc. 8.

³⁶⁰ Aquest tipus de mostra el descrivia Antonio Espino López a *Catalunya durante el reinado de Carlos II* com: *se contaba sobre la marcha, conforme iban llegando los tercios, de suerte que el cómputo final era muy aproximado al número real de hombres al no tener los oficiales opción, en estos casos, a alterar el resultado final con prácticas fraudulentas.* Espino López, Antonio. *Catalunya durante el reinado de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697.* Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, pp. 206-207.

³⁶¹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 8.

traginers, ho complicaven tot. És per aquest motiu que, seguint les instruccions de don Joan d'Àustria, de reunir-se amb el camp de Cádiar, amb la gent provinent d'Andarax, demanava que portés més queviures dels que tocava per donar als soldats del seu camp. Segons Luis de Mármol Carvajal, van anar amb ell don Miquel de Montcada, don Bernardino de Mendoza, don Lope Hurtado de Mendoza, *y otros caballeros deudos y amigos suyos*.³⁶²

L'entrada definitiva es produiria el 8 de setembre del 1570, amb un ordre de batalla perfectament establert. Diversos quadrillers obririen pas, prenent el camí central i dos flancs; a continuació, marxaria part de la infanteria, dividida de forma precisa entre les diverses companyies; els bagatges anirien al centre, amb el bestiar al seu voltant; tot just al darrere, més infanteria, destacant-ne aquí tots els efectius arribats des de les ciutats; ja tancant la columna que trencaria la serra des d'Órgiva, trobaríem la cavalleria de les ciutats; i, per últim, una companyia reforçada amb 150 arcabussers trets del terç de les ciutats, *procurando que sea de la gente más suelta que tuvieren*.³⁶³ Queden un parell d'informacions clau més sobre aquesta marxa que hauria d'enfilelir el camí de la serra: la primera, que la gent de guerra marxés en ordre, *que no se à de juntar la gente que el uno lleva a cargo con la del otro ni apartarse más de veynte o treynta pasos la retaguardia de los unos de la abanguardia de los otros, procurando que en ninguna manera se rompa el hilo*. La segona, referent als dos soldats que no volia allunyar de la seva vora, don Juan de Castilla i don Miquel de Montcada, que marxarien a la vora del propi Comanador Major i servrien allà on calgués, sense lloc específic dins la columna.

Aquesta entrada, feta amb l'objectiu d'empaitar els moriscos que trobessin però, sobretot, malmetre el panís que anaven a recollir durant aquelles dates i, d'aquesta manera, seguir collant-los més per la fam que per l'espasa, no va ser gens fàcil. I no tant pels enemics, ja molt masegats pels mesos de lluita, sinó pel propi terreny: *fue el camino tan vellaco que sin tener en él impedimento de enemigos, llegó la retaguardia cerca de dos oras de noche*.³⁶⁴ Finalment, però, arribaren a Pitres, fent alguna cavalcada per l'interior de la serralada, matant una desena de moriscos i capturant-ne algunes dones i nens. Per aquell moment,

³⁶² Mármol Carvajal, L., *op. cit.*, p. 706.

³⁶³ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 54.

³⁶⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 55.

l'únic que hi havia previst a curt termini, com explica era fortificar l'església de Pitres per si atacaven els moriscos, tenir contacte permanent amb Granada i Órgiva per tal de rebre vitualla, tallar tot el panís que poguessin alimentar els aixecats i preparar una incursió de mil cinc-cents infants i cent genets a Trevélez.³⁶⁵ El resultat d'aquesta entrada fou més de 120 moriscos morts, 175 esclaus, entre dones i nens, una cinquantena de bagatges i una altra de vaques capturats i haver degollat un miler de caps de bestiar que no podien dur amb ells de tornada. Tot plegat, en un atac contra les posicions morisques que va dividir-se en tres mànigues de soldats, encapçalades totes elles per don Miquel de Montcada.³⁶⁶

Que aquesta fase final de la guerra és una cacera, un joc del gat i la rata per muntanyes inhòspites, amb caçadors enviant contingents de milers d'homes perseguint informacions de dubtosa procedència, ho demostra que tan bon punt arribar el contingent citat des de Trevélez, *embié otro golpe de gente a ciertas cuebas que descubrió un moro*. Fruit d'això, arribaren amb 58 moriscos i 10 bagatges, havent-ne matat cinc o sis. El gruix, però, uns 300, haurien fugit cap a Almegíjar. En xifra, informa dels seus plans a don Joan d'Àustria: *le embio a amanecer mañana con más golpe de gente, así porque procure degollar los moros que allí hallare como porque talen los panizos que ay allí y en Torbesçon [Torvizcón]*.³⁶⁷ El propi Lluís de Requesens ho explica d'una manera ben clara unes línies més endavant: tornarà a enviar gent a recórrer Trevélez i Poqueira, perquè allà on rep informacions que van els moriscos, envia gruix de gent, i així *en todas van hallando gente nuestra y así andan bien desasosegados y afligidos*. De fet, d'aquell contingent al que es va passar mostra i que es va endinsar fins a Pitres en un estricte ordre de marxa per prevenir possibles mals, reconeix que *he tenido siempre fuera de aquí, de quatro partes del campo, las tres, teniendo cuenta con que buelva mucha parte de la gente aquí a las noches, y con ocupalla la traygo contenta y la de los enemigos más acosada*.³⁶⁸ Veiem, doncs, que en aquest estadi de la guerra, les grans accions militars com les batalles de Frigiliana o Galera ja no existien: l'artilleria era inútil pel terreny i l'única opció era adoptar un tipus de guerra similar al que havien desenvolupat

³⁶⁵ *Ibidem*.

³⁶⁶ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 41.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ *Ibidem*.

els moriscos des del principi. Amb la diferència clau de disposar de molt millor armament, lideratge i ser més nombrosos. És Requesens qui millor ho descriu: *el verdadero modo de hazelles la guerra es que en diversas partes hallen quien los persiga*.³⁶⁹ Tot plegat, amb un desplegament de crueltat generalitzat que minvés la voluntat de lluita dels propis moriscos. Com indica Javier Castillo Fernández en el seu treball sobre Francisco de Torrijos, sacerdot d'origen morisc, qui es trobaria al camp de Requesens, i diria en un to carregat de cinisme: *Los moros que se toman vivos los manda el comendador mayor [ar-]cabuziar, y así ay oy veinte y cuatro para hazer fiesta*.³⁷⁰ Aquest mateix fet l'explica Requesens a Joan d'Àustria, amb unes paraules menys festives que el de Torrijos en una carta del 26 de setembre del 1570: *para que salgan della no hallo mejor camino que persiguillos y castigallos, que por bien no sale ninguno, y así hize arcabuzear aquí estos días 24 o 25 moros de los que se han tomado*.³⁷¹ Les opcions que tenia Requesens amb els monfís capturats, però, oferien una mica més de varietat que la pròpia execució: *volvían los soldados al campo con las manos llenas de los moros y moras que prendían, que eran muchos; y unos los enviaba el Comendador mayor a las galeras, otros hacía justicia de ellos y los más consentía que los vendiesen los soldados para que fuesen aprovechados*.³⁷²

L'objectiu d'aquestes entrades eren l'últim reducte on s'amagaven, les coves, invisibles dins la muntanya per qui no les hagués trepitjades abans, eren un dels darrers refugis dels moriscos, procurant que els capturats donessin aquesta informació. En cas que no ho fessin *motu proprio*, aplicarien *tormento para que lo hagan*.

Quelcom que va ajudar a que les accions ofensives tinguessin èxit, fou que la tropa estava una mica més aquietada del que ho havia estat temps enrere, tenint-la sempre en moviment i aconseguint botí, els soldats estaven satisfets. Sobre això, en una carta al secretari Juan Vázquez de Salazar, deia:

Yo traygo contenta esta gente y con menos desórdenes de los que se podían esperar de gente de ruego y de pueblos, soyles encargo en esto, y ellos me lo son de que les hago buen tratamiento y de que los traygo bien ocupados y no les quito

³⁶⁹ *Ibidem*.

³⁷⁰ Castillo Fernández, Javier. «El sacerdote morisco Francisco de Torrijos: un testigo de excepción en la rebelión de las Alpujarras». *Chronica Nova*, 23, 1996, p. 479.

³⁷¹ AGS. CCA, llig. 2155, doc. 119.

³⁷² Mármol Carvajal, Luis. *Op.cit.* p. 716.

nada de lo que ganan. Ni en esta jornada ni en la de Bentomiz ni en toda la guerra he querido ninguna cossa de lo que de derecho me pudiera tocar, ni se hallará que aya tomado para mí una esclava ni cosa que valga un real ni pienso hazello aunque durasse mill años, porque me cansó tanto la codiçia que he visto en otros que desde el principio hize esta resolución de que no me he arrepentido.³⁷³

Confessava en aquest punt, però, i no és la primera vegada, que li *cansan tanto estas esclavas y la codiçia que la gente trae por ellas que si no fuera mucha crueldad, mandara que no dexaran muger ni muchacho a vida, y si no fuera temer que la gente no se me amotinara, las hiziera bolver todas a los enemigos, porque a ellos se les haze provecho en quitárselas, que les comen su victualla.*³⁷⁴ Davant d'aquesta mena d'intencions si no fos per l'amenaça inherent d'aixecament de la tropa que veu que li prenen el seu botí, no és d'estranyar pas el comentari en to gairebé provocador del sacerdot Torrijos citat en línies superiors. Quelcom semblant pensava don Joan d'Àustria sobre la quantitat d'esclaus que hi havia als camps i el malbaratament de vitualla que això suposava, per aquest motiu opinava que era necessari accelerar la seva venda, tant per alleugerir la pressió sobre el camp com perquè els soldats rebessin la traducció monetària del seu botí: *soy de paresçer que con la primer escolta que venga a la Calahorra se traygan nombrando de cada compañía dos o tres hombres de quien los soldados más confien para que se hallen en la venta dellas de manera que no resçivan agravio ni engaño.*³⁷⁵

La guerra, però, encara no prenia un caràcter tan agressiu com el que tenia projectat el propi Requesens, quan, en aplegar a Cádiar ambdós camps, comptaria amb uns 8000 infants i 500 cavalls.

Les següents jornades continuarien d'una forma similar: entrades continuades a la serra; cerca, cova per cova, de reductes de moriscos; canvi del camp de Requesens a Juviles i fortificació d'aquesta plaça; atacs constants també a l'estómac dels revoltats, ja que s'informa de tals de panís (l'aliment que els moriscos segaven en aquella època de l'any) repetides; i un reguitzell de xifres de

³⁷³ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 42.

³⁷⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 64.

³⁷⁵ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 66.

moriscos morts o fets esclaus, amb les continuades escortes que els allunyaven del front de batalla.³⁷⁶

El 19 de setembre, les cartes que envia Requesens ja són des del Cádiar. Allà, repeteix la mateixa dinàmica que havia realitzat en tot el seu trajecte per la serra: *don Juan de Castilla con la gente que llevo a llegado esta tarde y traydo çiento y veinte esclavas y dos mill cabeças de ganado menudo y çient vacas, (...) y dize que se matarían hasta cinquenta moros.*³⁷⁷ I si no en mataren més, seria perquè s'amagaven a les famoses coves que inundaven la muntanya. Aquestes coves són inspeccionades personalment per Lluís de Requesens, fent una curiosa comparació: *son infinitas las que ay en una sierra pero tan áspera que las de Monserrate son llanas para con ella*. Inspeccionades de prop pel Comanador Major ja des del camp a Cádiar, veu que els moriscos pugen i baixen sense problemes, *por donde no vaxaria un paxaro*, i davant la dificultat que seria assaltar cadascuna de les coves, es reafirma en quelcom que ja s'ha anat fent al llarg dels darrers mesos de guerra: *quitalles la comida de fuera, que la de las cuebas se acabará*. Procuren, doncs, fer que els moriscos, aïllats a la muntanya, fossin obligats a morir, rendir-se o baixar de les muntanyes per aconseguir algun tipus de menjar, on serien vulnerables a l'absoluta superioritat militar del bàndol cristià vell.

Resulta ben rellevant, però, que l'espai que ocupa a les cartes els fets militars decreix de forma substancial a mesura que avança el temps, prenent el seu lloc les opinions diverses sobre la construcció de presidis i moviment de moriscos i cristians vells que s'hauria de produir a Granada per garantir la repoblació i pacificació del regne.

Arribat Requesens al camp de Cádiar, però, tenia esperança de trobar alguns diners, cosa que no va passar. Només comptava amb els 8000 escuts que ja tenia quan va sortir de Guadix. Per fer els pagaments, per tant, dels bagatgers *que mueren de hambre*, havia de recórrer als seus propis recursos. Com s'ha indicat en línies superiors, el Comanador Major es trobava en una situació econòmica molt complicada, havent de fer equilibris i sent la cara visible de la Monarquia davant els soldats, per això confessa que *después que se començó, yo he gastado harto más del [dinero] mío que del de su Md*. De fet, afegia,

³⁷⁶ *Ibíd.*

³⁷⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 65.

lamentant-se de la precària situació, *yo creo que jamás se a hecho jornada con menos dineros que ésta, en fin, sin ninguno se puede pasar*, amb una problemàtica que anava més enllà per no trobar qui fiés un maravedí en aquell camp al bell mig de la Alpujarra: *si tuviera de donde proveer lo que falta para el campo no importunara a V. Exa. pues sé que paga muy bien lo que para su Md. se le presta.*³⁷⁸

Per sort, sabedor don Joan d'Àustria de que *lo que podría forçar a v. m. a salir más presto de lo que conviene sería la falta de la vitualla*, va enviar des de Calahorra dos-cents vint-i-cinc bagatges amb queviures que permetessin a la tropa continuar amb la campanya.³⁷⁹

El 21 de setembre, Requesens va enviar diversos cops de gent contra algunes posicions morisques. La primera d'elles, encapçalada per don Miquel de Montcada per recórrer el sud del Cádiar, segons informa el propi Comanador Major, matant-ne més de 80 moriscos, fent 160 esclaus i arribant a excavar una mina sota una de les coves ben fortificades i on es pensava que tenien vitualla.³⁸⁰ L'altra, de don Pedro de Padilla i Antonio Moreno, els quals van topar amb dos-cents moriscos armats, però amb patents de capità pels líders signades per don Joan d'Àustria. A més, alhora va sortir el propi Requesens a començar el fort de Bérchules. Tenint en aquell moment quatre aixecant-se alhora (Bérchules, Pitres, Cádiar i Juviles), però tenint previst començar a construir forts també a Ugíjar, Laroles, Berja i Dárias.³⁸¹

És destacable com canviava la idea de Requesens sobre el perdonar, o no, la vida als presoners que s'anessin capturant al llarg de la guerra. De mantenir les portes obertes, va passar a tancar-les quan entraven els exèrcits a la serra. Per, a finals de setembre del 1570, tornar a acceptar els moriscos que volguessin entregar les armes. Ja al 19 de setembre, assegura que *y aunque yo he sido hastaqui de opinión que mientras estos campos están en el Alpuxarra no se resçiviessen, me paresçe agora que a los que fueren útiles y truxiren armas, deve*

³⁷⁸ *Ibíd.*

³⁷⁹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 66.

³⁸⁰ Un dels fets destacats que Requesens narra a la carta és la captura del germà d'Aben Aboo, que assegurava que aquest tenia 3000 homes aplegats, tot i que la resposta del Comanador Major és prou senzilla: *pienso que miente, que es imposible juntarse agora en ninguna parte tanto número dellos*. AGS, CCA, llig. 2155, doc. 119.

³⁸¹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 119.

*V. Exa. mandar rescivir presupuesto que se an de retirar luego a Castilla con los demás.*³⁸²

Però veiem que la seva postura anava molt més enllà, jugant sempre amb la clemència i el càstig d'una manera molt ordenada. Només amb una agressivíssima campanya militar, ajusticiant part dels que es capturessin amb les armes a les mans, com amb els vint-i-cinc que citava Torrijos, que *sacáronse a justiciar con vando en nombre de V. Exa. diciendo que se hazía aquella justicia por haver sido hereges y rebeldes a su Md. y por no haverse aprovechado de la clemencia que con ellos se usó.*³⁸³ Perquè mentre don Joan d'Àustria havia enviat quadrilles de moriscos al seu servei per entrar en contacte amb els dispersos per la Alpujarra, i així moure'ls a rendir-se, el pla Comanador Major era una prou diferent:

pienso hazer justicia de otros tantos, y algunos que se han huido de los que heran esclavos, darán a los que quedan en las sierras y cuebas esta nueva, y creo que será de más efecto para que vayan a rendirse que no la venida destos capitanes moros, ni todas las cartas que les pueden escribir don Hernando Barradas y Juan Pérez de Mesqua, los quales a mi parescer reciben con ellos grandes engaños.³⁸⁴

Això, però, barrejat amb una política de clemència que fes veure els moriscos que, malgrat estar tots els terminis esgotats, la reducció era possible: *con todo esto, a los que me vinieren a pedir seguro para yr a rendirse, entendiendo que es de veras, se la daré.*³⁸⁵ Per tant, l'objectiu en aquesta fase final de la guerra, descrit sense embuts per Requesens en el que té a veure amb el camp que ell comandava i no sobre la posterior dispersió morisca i el control del territori, era doble: d'una banda, evitar que els moriscos encara aixecats poguessin accedir als recursos de les valls i d'aquesta manera, forçar-los amb la fam³⁸⁶; d'altra banda, mitjançant les continuades cavalcades que es realitzaven

³⁸² AGS, CCA, llig. 2155, doc. 65.

³⁸³ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 119.

³⁸⁴ *Ibíd.*

³⁸⁵ *Ibíd.*

³⁸⁶ En carta del 10 d'octubre, Requesens narra les converses de don Francisco de Córdoba, cosí de Hernandillo de Valor, a don Rodrigo de Benavides a qui: *se le rrendiría la cueva porque ya no tenían qué beber y que en ella havia çien moros de la tierra y 30 de Berbería y un turco muy bien armados, y más de otras 300 personas entre mugeres y niños.* AGS, CCA, llig. 2155, doc. 152.

per les serres, amb contingents que no baixaven del miler i escaig de soldats, collar-los fins al punt que se sentissin completament envoltats, sense capacitat de reacció, i amb les execucions dels capturats i l'obertura a noves rendicions voluntàries, deixar-los veure que només tenien dues escapatòries: la mort, per les armes o fam, o la rendició voluntària.

Aquestes accions militars són descrites amb sorprenent detall i coincidència amb les cartes que enviava Requesens al rei a la crònica de Mármol Carvajal, resumides per l'autor amb un senzill: *corriose toda la Alpujarra, [...] y mucha parte de ella dos y tres veces; talaron y quemaron los soldados infinitos panizos y alcandías, y hallaron gran cantidad de trigo y cebada en las cuevas.*³⁸⁷

Amb la situació molt tensada pels soldats de les ciutats, amb gent de Granada que ja fregaven la trentena de dies fora de casa³⁸⁸, i la de les altres ciutats superant-los sobradament, l'arribada de 9000 ducats enviats per don Joan d'Àustria va alleugerir una mica la pressió econòmica a la que estava sotmès el camp.

Entrat ja l'octubre, la preocupació entre els caps cristians havia passat de ser la guerra a la retirada dels moriscos reduïts a Castella. Per fer-ho, demanava don Joan d'Àustria alguns dels seus soldats a Requesens, que veia inviable debilitar el camp desplegat a la serra *assí para que teman de bolver a la sierra los que de la Red allá se escaparon, como para que si bolvieren hallen en ella quien los degüelle y persiga*. Per això demanava que *me descargue a mí desto (...) y conténtese V. Exa. con lo que yo acá he hecho y hago para a facilitar este negocio.*³⁸⁹

Es va produir un moviment de tropes molt important, atès el desplaçament forçós que es preparava dels moriscos, com veurem al proper apartat. Tanmateix, Requesens procurava mantenir sempre un mínim de soldats, 2000 homes, donant preferència al terç de don Lope de Figueroa, i oblidant-se del tot de mantenir el nombre marcat de 3500 homes pels presidis dels que *no llega a ellos la mitad de la gente que las çiudades se han obligado a embiar.*³⁹⁰

³⁸⁷ Mármol Carvajal, Luis del. *Op. cit.*, 714.

³⁸⁸ Aquests homes havien estat cridats per 12 o 15 dies i es calculava que sortirien de la serra quan en duguessin més de 60, mantinguts sempre a base de promeses de fi de campanya que sabien que no s'acomplirien, per això, *según lo que sienten ver que ha llovido y que se les passa el tiempo de sus simienteras, (...) en viéndose en lo llano, no bastará nadie a detenellos*. AGS, CCA, llig. 2155, doc. 149.

³⁸⁹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 149.

³⁹⁰ *Ibíd.*

La manera com conclou la carta del 8 d'octubre, però, és prou explícita per veure les esperances que tenia d'acabar el conflicte amb una dispersió que ja arrencava: *en acertarsse este negocio y en que sea con mucha brevedad, consiste el último remate desta guerra.*³⁹¹ Amb aquesta dispersió programada en un primer moment per sant Lluç, el 18 d'octubre, tot i que realitzada finalment a partir de l'1 de novembre, demana llicència, algun dia després, per sortir de la Alpujarra. Tanmateix, la feina era encara intensa, procurant recollir tota la vitualla necessària per tal de mantenir els presidis que quedarien a la serra, tant descarregada des de les galeres com vinguda des de Calahorra, a més d'enviar més cavalcades del terç de don Pedro Padilla i quadrillers a Félix, Énix i Vícar, on li certifiquen que se an rrecogido gran parte de los moros desta comarca y algunos de Berbería. Pienso que a de hazer muy buena presa porque están descuidados.³⁹² En acabat, havien de recórrer la serra de Gádor, sempre cercant els moriscos aixecats que encara quedessin dispersos entre les roques. També enviava altres expedicions de càstig, com els 700 homes del Maestre de campo Solís i altres contingents, amb l'objectiu de prendre els passos per on poguessin tornar els moriscos a la serra. Això mentre alguns dels que quedaven als presidis ho feien pel seu compte, com la guarnició de Cádiar, que havien capturat més de 200 persones i matat també un bon grup.

D'aquesta manera, es va iniciar el trasllat dels moriscos, de pau i de guerra, cap a Castella amb l'objectiu que *los pocos que quedaban en la sierra, perdiendo la confianza de poderse valer de ellos, acabasen de reducirse o perderse.*³⁹³ Ja des de Granada, on havia anat el 5 de novembre³⁹⁴, el 14 de dit mes, Requesens es plau de comunicar a Felip II el trasllat dels moriscos i com els soldats que havia deixat als presidis havien sortit a fer una cavalcada, tot recorrent les muntanyes sense cap ordre específica, però capturant i matant alguns monfís que encara corrien per les muntanyes. Tot plegat, no va canviar gairebé fins el darrer dia que es va trobar a Granada, com exposava a Felip II el 24 de novembre: que les quadrilles de don Hernando de Mendoza havien fet 50 morts i 70 presoners; o que des dels presidis escriuen que n'han matat més de 200 i pres 400 esclaus.³⁹⁵

³⁹¹ *Ibíd.*

³⁹² AGS, CCA, llig. 2155, doc. 152.

³⁹³ Mármol Carvajal, Luis del. *Op. cit.*, p. 718.

³⁹⁴ Mármol Carvajal, Luis del. *Op. cit.*, p. 722.

³⁹⁵ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 296.

A nivell militar, però, la guerra havia finalitzat, les grans accions quedaven enrere i al bàndol reial només li faltava recórrer la serra, tot cercant les restes d'un poble derrotat i dispersat per un regne desconegut pels nous pobladors.

Requesens no va deixar el lideratge del que tenia lloc a Granada fins el moment que va rebre la llicència per anar fins la cort. Els problemes a principis de desembre eren els mateixos de sempre: la infanteria dels presidis amenaçant amb marxar, amb terminis de servei esgotant-se i pagues sense arribar; i moriscos arribant per reduir-se. Sobre aquests darrers, Requesens va donar l'ordre d'acceptar-los i *enbialloshe a Castilla y sin gente de guerra, que pues ellos vienen con la quenta hecha que han de yr allá, bastará que vayan algunos comissarios a guiallos y a estorvar que no les hagan mal en el camino*.³⁹⁶ Per sort, la situació ja es calmava una mica, ja que a la Alpujarra començaven a arribar camperols per obtenir fruit de les terres, tot i que tot es va multiplicar a partir del febrer del 1571. La gent de guerra, a més, incansable, continuava recorrent els camins de la Alpujarra. Bon exemple d'això és don Miquel de Montcada, qui després d'haver dirigit els moriscos del riu Almanzora, informava que faria una cavalcada per acabar de netejar la serra d'enemics. Però poc quedava ja per trobar, els grans contingents de moriscos, agrupats i forts, que havien fet que la Monarquia hagués de mobilitzar molts recursos militars, ja no eren més que quadrilles *de muy poco número, aunque dibididas en muchas partes*³⁹⁷, les quals van ser sotmeses *con hierro, hambre y desventura*.³⁹⁸ Aquest sistema de quadrilles va demostrar ser la millor manera de controlar la terra, en una dualitat defensiva-ofensiva amb els presidis. Adaptat a la guerra de guerrilles practicada pels monfis al llarg de la guerra, aquesta era la solució a un problema impossible de resoldre amb un exèrcit convencional. Com deia Valeriano Sánchez Ramos, eren grups que anaven més enllà dels soldats, amb un fort component ideològic contra els moriscos, parents, molts d'ells, dels cristians martiritzats a principis de la guerra, que es movien en grups d'una vintena de persones com a *monfís cristians* a la cacera de *monfís moriscos*.³⁹⁹

³⁹⁶ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 307.

³⁹⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 296.

³⁹⁸ Mármol Carvajal, Luis del. *Op. cit.*, p.724.

³⁹⁹ Sánchez Ramos, Valeriano. «La guerra de las Alpujarras (1568-1570)». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 2000, pp. 536-537.

En aquest punt, Requesens va ser nomenat, de forma temporal, com a capità general del regne de Granada, després de la sortida de don Joan d'Àustria a la cort, ja amb la vista posada en el comandament de la flota de la Santa Lliga. A més, fins el moment de la seva marxa a la cort per tal d'unir-se a don Joan d'Àustria en la seva tasca de líders de la flota cristiana, també va ser un dels encarregats de presidir el Consell de Població, juntament amb don Pedro de Deza.⁴⁰⁰

Del 8 de desembre, tenim carta de don Joan d'Àustria, qui ja diu al rei: *Ame sido de mucho contentamiento la resolucion que V. Md. a mandado tomar en dar licencia al comendador maior y encomendar las cosas del reyno de Granada al Duque [de Arcos] porque el uno desseava mucho salir de allí y el otro creo que lo hará muy bien.*⁴⁰¹ Per tant, sortint ell el 30 de novembre, no trigaria ni deu dies en seguir les seves passes Requesens, camí de la cort i del lideratge de la flota cristiana en la que seria nomenada per Miguel de Cervantes al pròleg de les seves *Novelas Ejemplares*, com *la más memorable y alta ocasión que vieron los pasados siglos ni esperan ver los venideros.*⁴⁰²

Així s'arribava a la fi de l'aixecament morisc, una revolta que, com defensa I. A. A. Thompson, no va tenir conseqüències administratives a llarg termini. Dins el conflicte entre les dues grans potències antagòniques del Mediterrani, aquell conflicte de civilitzacions del que parlava Braudel, on la revolta de las Alpujarras podria haver estat un punt substancial per les implicacions en política internacional i les connexions nord-africanes⁴⁰³, però en realitat, els moriscos es van quedar sols:

Paradójicamente, la revuelta de Granada que puso de manifiesto la debilidad militar de España también dio al traste con el mito de una invasión turca. Los moriscos rebeldes se habían visto abandonados. En vez de asestar una cuchillada al corazón de España, el sultán había arrebatado Chipre a los venecianos. Destruida la quinta columna musulmana en España y obligados los moriscos

⁴⁰⁰ Jiménez Estrella, A. *Poder, ejército y...*, op. cit., pp. 195-196.

⁴⁰¹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 309.

⁴⁰² BDH. Cervantes Saavedra, Miguel de. «Prólogo al lector». Dins: *Novelas Ejemplares de Miguel de Cervantes de Saavedra*. Madrid: Juan de la Cuesta, 1613.

⁴⁰³ Hess, Andrew C. «The Moriscos: An Ottoman Fifth column in Sixteenth-Century Spain». *The American Historical Review*, vol 74, 1, 1968, pp. 1-25.

granadinos a dispersarse por toda Castilla, se vio que en realidad era la lucha con los otomanos.⁴⁰⁴

És d'aquesta manera que acaba la part militar de la guerra de las Alpujarras, tot i que encara es consideraria oberta fins que els seguidors d'Aben Aboo no duguessin el seu cap al capità general de Granada al març del 1571. Acabava, doncs, la part militar de l'aixecament, i amb ell el conflicte secular des de la captura del regne per part dels Reis Catòlics en el que Bernard Vincent va arribar a nomenar la guerra dels cent anys del regne de Granada⁴⁰⁵, una guerra que

en apenas dos años alcanza las más elevadas cotas de crueldad y ferocidad: enfrentamiento social, civil, religioso, brutal. De diciembre de 1568 a noviembre de 1570 menudean acciones inhumanas y salvajes, perpetradas por grandes y pequeños, en una guerra total que obligó a la Corona a emplearse a fondo.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Thompson, Irving A. A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona: Crítica, 1981, p. 35.

⁴⁰⁵ Vincent, Bernard. «Guerra y hábitat en Andalucía oriental en el siglo XVI». Dins: *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, pp. 119-130.

⁴⁰⁶ Barrios Aguilera, Manuel. «El reino de Granada en la época de Felipe II a una nueva luz: de la cuestión morisca al paradigma contrarreformista». Dins: José Martínez Millán (dir.). *Felipe II (1598-1998), Europa dividida, la monarquía católica de Felipe II. Actas del congreso. Volumen 3*. Madrid: Parteluz, 1998, p. 65.

2.1.4. Dispersió i repoblament

2.1.4.1. El control militar del territori conquerit

Potser un dels problemes més complexos que calia solucionar era la constant necessitat de mantenir soldats sobre el terreny, ocupant durant un temps cada nova plaça que es guanyava per evitar que fos recuperada pels moriscos un cop passés el gruix de l'exèrcit reial. La complicació afegida, però, fou que la soldadesca no era professional, sinó un conglomerat de milícies urbanes, hosts senyorials i algunes comptades companyies establertes al sistema reglat de *tercios*. Això comportaria, com s'ha comentat, greus problemes de disciplina, agreujats en el moment que s'establís algun d'aquests en un lloc fix, allunyat del front i de les possibilitats de botí: *en los más destos lugares que se ganan conviene dexar presidios y queda la jente de tan mala gana en ellos y es tanta la deshorden y cubdiçia de yr a rovar que a donde se piensa que quedan dozientos hombres, de allí a dos días no ay cinquenta*.⁴⁰⁷ Fins i tot unes línies més endavant, explica que havien fugit 1500 soldats serra endins, en direcció l'enemic, sense cap ordre, i confessava que *yo temo que los enemigos han de degollar mucha desta jente quando entiendan de la manera que han ydo*.⁴⁰⁸

Que el control militar, malgrat la reducció continuada del sector més moderat dels moriscos i la marxa dels efectius nord-africans, seria quelcom d'una enorme dificultat, era ben sabut per tothom. Romandrien en les muntanyes, com perpetus rebels, efectius de moriscos dispersos que atacarien aquí o allà segons el principi d'oportunitat: *siempre se ha entendido que por muchos que se rinda, quedarán en la sierras hartos foragidos y salteadores, porque la jente que hera pobre y ha ganado algo con la guerra y han gustado de la libertad y traer las armas en la mano, parece que las dexarán de mala gana* ⁴⁰⁹, deia Requesens al rei. A més, afegeix una proposta, basant-se en el seu coneixement de la política catalana, sobre les possibilitats de canalitzar aquestes activitats violentes cap a quelcom més productiu per la Monarquia: *sería bien que se les ofreçiese que V. Md. se serviría dellos y les daría sueldo en Flandes o en otra parte donde no*

⁴⁰⁷ AGS, CCA, llig. 2153, doc. 120.

⁴⁰⁸ *Ibíd.*

⁴⁰⁹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 54.

*ubiese guerra con moros, a exemplo de lo que se hizo con los bandoleros de Catalunia que don Guillén de Josa sacó, en quien hizo la guerra en poco tiempo muy mayor castigo que la justicia pudiera hazer en mucho.*⁴¹⁰

La tasca dels presidis, però, va anar més enllà del propi control del territori i oferia un bon punt d'interacció tant per la part cristiana vella com morisca. Bona mostra d'això és l'ordre que dona don Joan d'Àustria als presidis: que acceptin tots els moriscos que volguessin reduir-se, tot i estar fora del termini donat en un primer moment. Cosa molt negativa, en aquell moment, segons Requesens i altres dirigents, com don Alonso Venegas.⁴¹¹

Aquesta xarxa de presidis, encarregats de mantenir el control sobre el territori, van ser disposats per Requesens. Com Jiménez Estrella diu: *tras una sangrienta campaña en las Alpujarras, el comendador mayor don Luis de Requesens proyectó una extensa red de presidios en las sierras con el fin de contrarestar la acción de los salteadores moriscos.*⁴¹² La preocupació de Requesens era sobre la capacitat que es tindria de mantenir els presidis ben plens de soldats sense evitar que aquests abandonessin uns llocs que *aborresçen infinito*. És per aquest motiu que proposa és que el rei *mande a las çiudades del Andalucía que cada una dellas tome a su cargo de tener un presidio proveydo de gente.*⁴¹³ Els soldats quedarien assignats a un presidi només per tres o quatre mesos, evitant d'aquesta manera fugides que deixessin malmesa la seva força defensiva.⁴¹⁴ La realitat, però, era que quan el camp de Requesens es va endinsar en la serra de las Alpujarras, la informació que transmetia el Comanador Major era que *los pressidios desta comarca me dizen que están sin gente, yo no he tenido ninguna que podelles dar ni dineros con que hazer paga a la que en ellos havia, ques la causa, que dizen porque se ha deshecho.*⁴¹⁵ És a dir, els plans grandiloqüents que veurem tot seguit sobre els presidis que proposava en un primer moment, tot i matisar el nombre i justificar la seva funcionalitat, toparien

⁴¹⁰ *Ibidem*.

⁴¹¹ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 338.

⁴¹² Jiménez Estrella, Antonio. *Poder, ejército y gobierno... op. cit.*, p. 194.

⁴¹³ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 157.

⁴¹⁴ Resulta molt esclaridor veure com don Joan d'Àustria proposa el mateix a Felip II en una carta del juliol del 1570: *si sería bien repartir este reyno por las ciudades del Andaluzia para la guarda de los presidios del*. Però el germà del rei afegeix quelcom molt interessant i que seria una forma d'evitar les desercions en massa que s'han comentat fins ara: *que las mesmas ciudades tuviesen quenta con los soldados que proveyesen para que quando volviesen a sus casas sin orden ó liçencia los castigasen con muy gran rigor*. AGS, CCA, llig. 2154, doc. 195.

⁴¹⁵ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 6.

amb la realitat econòmica, i que ja avançarien la seva principal problemàtica un cop arribés al final del seu *cursus honorum* a Flandes: les finances de la Monarquia, i la seva logística, eren incapaces de fer arribar els diners allà on calia. I com s'ha dit, si era molt problemàtic dins el territori peninsular amb unes forces de milers d'efectius reclutats a la força que aprofitaven la mínima ocasió per fugir.

Sobre els presidis, 1 de juny del 1570 va enviar una relació precisa del que considerava que calia en aquell moment de la guerra, però que seria matisada en diverses ocasions al llarg de la campanya. Veiem, doncs, davant la previsió de que *han de quedar muchos foraxidos en esta tierra, así por la aspereza della como por haver muchos mal intencionados y ynquietos*, la seva alegre projecció de tropes i presidis per deixar a la Alpujarra. En primer lloc, a Andarax, amb mil sis-cents soldats i cent cinquanta cavalls; a Ugíjar, Cádiar, Órgiva i Berja, sis-cents homes i cinquanta cavalls. Això sumaria un total de 4000 soldats d'infanteria i 350 de cavalleria, agrupada en pocs presidis però de gran potència.⁴¹⁶ Aquesta projecció, i encara més en la seva versió final derivada de les converses amb Torrijos d'una desena de forts, és el dibuix perfecte de la idea de guerra de frontera dins el propi territori.⁴¹⁷ Els presidis, un tipus de sistema més comú en establiments de caràcter colonial, com Amèrica o el nord d'Àfrica, no deixa de ser un bon indicador de la perillositat de la zona més muntanyosa i la millor eina per mantenir segura una zona i afavorir l'arribada dels camperols que haurien de repoblar la terra.⁴¹⁸ De fet, seria la desaparició dels moriscos la que permetria desplaçar la frontera de l'interior del regne a la costa, amb una progressiva pèrdua del valor defensiu estratègic del regne durant el regnat de Felip II.⁴¹⁹ Això aniria totalment encaminat a reforçar tant el control del propi regne com les defenses davant d'un atac des del nord d'Àfrica. Això degut, sobretot, a la debilitat de la

⁴¹⁶ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 101.

⁴¹⁷ Bernard Vincent fins i tot dibuixa la perspectiva d'una frontera cultural dins el propi regne, aquella que precisament atacava la pragmàtica promulgada al gener del 1567, amb comunitats morisques cohesionades, amb una majoria criptomusulmana al regne que arribava a no entendre el castellà en molts dels casos. v. Vincent, Bernard. «Los moriscos granadinos: ¿una frontera interior?». Dins: *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, pp. 163-185.

⁴¹⁸ Sánchez Ramos, Valeriano. «El reino de Granada: una repoblación de frontera». Dins: Pedro Segura Artero (coord.). *Actas del Congreso "La frontera oriental nazarí como sujeto histórico (s.XIII-XVI). Lorca-Vera, 22-24 de noviembre de 1994*, Almeria: Instituto de Estudios Almerienses, 1997, pp. 663-668.

⁴¹⁹ Jiménez Estrella, Antonio. «Las milicias en Castilla: evolución y proyección social de un modelo de defensa alternativo al ejército de los Austrias». Dins: José Javier Ruiz Ibáñez (coord.). *Las milicias del rey de España. Sociedad, política e identidad en las Monarquías Ibéricas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 2009, pp. 82-83.

resta de la costa⁴²⁰ i la mancança de tropes a las Guardas de Castilla⁴²¹ i la Costa de Granada, la poca activitat de la noblesa, el desarmament de les ciutats i la falta d'entrenament de la població, que haurien afavorit els moriscos a aixecar-se.⁴²²

Sobre el nombre de presidis que caldrien segons l'opinió del Comanador Major, veurem una variació important, poc després de projectar els 5 ja vistos, deia *creo que no será menester que queden en el Alpuxarra tantos presidios como yo escribí porque los dos dellos que yo no havia vista (y los puse allí por la relación que me havian hecho) al Duque de Sessa, que lo ha andado, le parece que se podrán escusar, pero los otros es necesario que queden muy reforçados.*⁴²³ Tanmateix, veurem com no trigaria gaire en variar encara més el seu parer, tot i que, en aquest cas, per augmentar el nombre de presidis però reduir-ne el de guarnició. Cosa evident a mesura que la realitat de la guerra es feia evident.

La proposta que feia contínuament el Comanador Major des del seu camp, que saltava de llogarret en llogarret de la serra, tant al rei com a don Joan d'Àustria, era mantenir alguns forts i repoblar ràpidament l'Alpujarra. Entre aquests cristians vells, s'hauria de formar una companyia de 200 genets amb l'únic objectiu d'empaitar els moriscos per la serra. Per fer-ho, per exemple, informa el 19 de setembre del 1570, quan tres dies abans havia acabat el fort de Pitres, que quedaria amb efectius per tal que els moriscos no tornessin a ocupar els llocs per on passaven.⁴²⁴ Tant era així, que procurava demanar opinió a gent ben coneixedora del territori, com el cas del propi abat Torrijos, el morisc citat en línies superiors a qui Javier Castillo Fernández va dedicar un article: *platicando con el abbad Torrijos como hombre tan plático desta Alpuxarra y con la planta della en la mano es de opinión que se dexen X o XII prisidios y aún más y no ay ninguno de los Maestres de campo ni hombres de quantos an visto esta tierra que no les parezca que se devia hazer assí.*⁴²⁵ A tot plegat, caldria sumar-li un cap que liderés tots els presidis i que tingués al seu servei cinc-cents homes amb l'únic

⁴²⁰ Thompson, I. A. A. *op. cit.*, pp. 28-36.

⁴²¹ Sobre l'origen d'aquest cos v. Martínez Ruiz, E.; Pi Corrales, Magdalena de Pazzis. «Un ambiente para una reforma militar: la ordenanza de 1525 y la definición del modelo de ejército del interior peninsular». *Studia Historica. Historia Moderna*, 21, 1999, pp. 191-216.; Martínez Ruiz, E.; Pi Corrales, Magdalena de Pazzis. *Las Guardas de Castilla. Primer ejército permanente español*. Madrid: Sílex, 2012.

⁴²² Thompson, I. A. A. *op. cit.*, p. 29.

⁴²³ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 157.

⁴²⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 64.

⁴²⁵ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 65.

objectiu de perseguir els moriscos que quedessin. Aquesta és la idea que fa fortuna, malgrat que alguns dels líders de més importància, com don Lope de Figueroa, creien que la millor opció era que quedessin 5000 homes repartits en tres o quatre forts. Però Lluís de Requesens ja avisa del que comportava: *para que queden aquí dos mill y quinientos homvres es neçessario dexar tres mill, y quiera Dios que no sean más de 500 los que se fueren*. El principal de tots ells hauria de ser el d'Andarax, més per estar ja fet que per una qüestió estratègica, on residirien 800 homes: 300 de guàrdia i els 500 que haurien de recórrer la serra.⁴²⁶ Sobre qui hauria de ser el cap dels presidis, proposa a don Lope de Figueroa, però com a noms alternatius per si aquest anava a Itàlia dóna don Juan de Castilla i don Miquel de Montcada, malgrat que aquest darrer *dessea no apartarse de cabe la persona y servició de V. Exa*.

Sobre aquestes consultes sobre la disposició dels presidis amb el *abbad Torrijos*, don Joan d'Àustria acaba amb les possibles disquisicions: *está todo considerado con tanta prudencia que solo queda que añadir atender a la execución*. Això sí, sempre prudent, procurava quedar previngut dels possibles problemes que es poguessin trobar i que ja estaven previstos i en execució: vitualla, eines per aixecar les fortificacions i soldats per quedar com a guarnició.⁴²⁷

Per veure la importància de Requesens a l'hora de decidir sobre allò que es feia per tal d'establir els presidis a las Alpujarras, i en relació a la importància de Torrijos en la presa de decisions, resulta molt eloqüent una frase de don Joan d'Àustria ben curta, farcida de l'habitual cortesia entre nobles, però que mostra ben clarament el veritable nivell de decisió del seu segon. Sobre la proposta de Torrijos d'aixecar un nou fort a Murtas⁴²⁸, el germà del rei opina que no són pocs els aixecats fins el moment (6 d'octubre del 1570), però que *no tengo nada que dezir sino remitirlo a V. M. como los demás*.⁴²⁹ Que l'afer dels presidis era quelcom d'una importància cabdal per Requesens i que les seves preocupacions estaven en deixar la terra ocupada en les millors condicions és que confessa que *yo ocupo muchos rratos de la noche, con no haver estado ocioso los del día, en*

⁴²⁶ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 119.

⁴²⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 66.

⁴²⁸ Fort que es va acabar aixecant segons veiem per una carta posterior. AGS, CCA, llig. 2155, doc. 152.

⁴²⁹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 148.

*pensar traças de como se podrá major detener la jente en estos presidios y disminuir la costa que en ello su Md. tiene.*⁴³⁰ Les opcions que proposa demostren un bon coneixement tant de la tropa com de la implicació de les ciutats com de l'orografia de la pròpia Alpujarra, cosa que no és pas estranya sabent el temps passat en ella. La primera proposta aniria encaminada a solucionar un dels principals problemes viscuts pels comandaments reials durant totes les campanyes: la continuada deserció de la tropa. Per evitar-ho, ben coneixedor de les preocupacions reals de la soldadesca, el calendari de la terra, diu que

la mayor parte de los soldados que aquí quedarán son labradores y, si se les çebase con sacar algun fructo de la tierra, creo que dexarían de yrse. Sería yo de opinión que se comprasen luego doçientos pares de bueyes, que no sería costa de 5U ducados, y que se rrepartiesen por estos presidios, dando un par a cada ocho o diez soldados, que para esto se juntasen y hiziesen camarada y se les descontasse el balor dellos después de su sueldo, y se les permitiese que sembrasen este año todas las tierras que pudiessen sin pagar por ellas nada, sino solo el diezmo.⁴³¹

D'aquesta manera estava convençut que les desercions s'aturarien, ja que tindrien la seva tasca llauradora principal convivint amb una milícia estanca que no presentava cap mena d'atractiu. Ja que si quelcom podia cridar l'atenció, era la possibilitat de botí, cosa allunyada de l'objectiu de control que tenien els presidis.

Sobre aquest aspecte específic ha escrit Valeriano Sánchez Ramos, tot exposant l'estricta vincle entre el repoblament i la defensa del regne reconquerit a través de les funcions militars dels nous repobladors, amb la militarització de la societat civil⁴³², camí de les milícies posteriors.⁴³³ Un repoblament i una defensa que anirien de la mà, ja que es va afavorir la militarització de la societat des de la Corona, amb franqueses i avantatges fiscals que eren paral·lels a l'obligació de mantenir armes, reparar fortificacions o l'obligació de residir on eren adscrits.⁴³⁴

⁴³⁰ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 153.

⁴³¹ *Ibíd.*

⁴³² Sánchez Ramos, Valeriano. «Un ejército de campesinos. La repoblación de Felipe II en la Alpujarra almeriense y la militarización de la sociedad civil». Dins: Esther Cruces Blanco (dir.). *La organización militar en los siglos XV y XVI: actas de las II Jornadas Nacionales de Historia Militar*. Sevilla: Cátedra General Castaños, 1993, pp.143-149.

⁴³³ Contreras Gay, José. «Las milicias en el Antiguo Régimen. Modelos, características generales y significado histórico». *Chronica Nova*, 20, 1992, pp. 75-103.

⁴³⁴ Jiménez Estrella, A. *Las milicias... op. cit.*, p. 83.

Com que *la mejor forma de defender un pueblo son sus habitantes*, es va procurar fer soldats dels camperols que anessin a poblar la terra. I no només camperols, sinó que es destaca pel gran nombre de soldats que passen a viure a l'Alpujarra tot llaurant la terra.⁴³⁵ Juan Jesús Bravo Caro afegeix un matís, la diferència entre el soldat-repoblador i el repoblador-soldat. El primer, aquell arribat al regne de Granada com a part de la tropa i que demana quedar-se; mentre que el segon es tracta de qui arriba un cop ja s'ha pacificat el regne, però que haurà de participar de la seva defensa alhora que de la tasca agrícola. Els dos grups, però, a la llarga, confluirien en el mateix punt: la dualitat de treball de la terra i servei de les armes.⁴³⁶ Quelcom, com veiem, que Requesens proposa d'una forma prou efusiva a les seves cartes per tal de fer encara més difusa la frontera entre el camperol i el soldat, i que el cost de la defensa recaigués sobre els propis repobladors.

El nombre de presidis, la seva ubicació i la importància per la repoblació, es pot deduir de la següent carta, presentada de forma íntegra per Bravo Caro, provinent de l'Arxiu General de Simancas:

De presente ay en el Alpuxarra 12 presidios que el Exelentísimo Comendador Mayor de Castilla, con su buena prudencia, dexa tan acomodados y tan abraçada la tierra con ellos que con ellos y dos de ellos, por agora, se puede la mayor parte del Alpuxarra labrar y beneficiar, porque allende el principal intento que tubo para desaçer al enemigo y desaloxarlo de los lugares fuertes en que estavan para que más no bolbiese a ellos a quitalle la comida y no poder sembrar más la tierra, tubo también adbertençia a lo de la población para que destos y con estos se empieçe a poblar la tierra fácilmente y fuesen acogida a donde los pobladores acudiesen, y desde ally beneficiasen la tierra y se estendiesen a los demás lugares más cómodamente que a sido una de las más importantes cosas y más açertadas que en todo el negocio de la guerra se an hecho como se ve por esperiençia, pues ningún campo de los que han entrado en el Alpuxarra a sido parte para hechar della el enemigo, ni aún lo han enojado, y con esto no sólo los ha desaloxado sino que perpetuamente puede ya moro avitar en el Alpuxarra, porque los presidios están los más dellos en los lugares mayores y mejores del Alpuxarra, y habarcando a los lugares pequeños del contorno, como es Dalias para su taha; Berja y Adra

⁴³⁵ Sánchez Ramos, V. Repoblación y defensa... *op. cit.*, pp. 366; 374-375.

⁴³⁶ Bravo Caro, Juan Jesús. «Frontera y repoblación: una coyuntura crítica tras la guerra de las Alpujarras». *Chronica Nova*, 25, 1998, p. 185-186.

para la suya; Uxixar y Anduron para lo de Vajar; Murtas, Alguñol, Rabita y Castil de Ferrol para el Çehel y su marina; Cadiar, Meçina Berchul y Jubiles para la taha de Jubiles, que es lo más fuerte que ay en el Alpuxarra; Pitras de Ferreyra para la taha de Ferreyra y Poqueyra; Andarax para su taha y los Padules; destes lugares con facilidad se pueden con su calor poblar los demás lugares, y aun conbernia mucho en los demás partidos del reyno hazerse lo mismo para façilitar la población y asegurar todo lo que queda sospechoso en el reyno.⁴³⁷

Com s'ha comentat en pàgines anteriors, el sistema de presidis, aquesta segona línia defensiva que entrava a l'interior, va anar de la mà d'un sistema de quadrilles ben marcat. Aquestes tropes irregulars tindrien l'únic objectiu de perseguir els monfís que encara quedessin a la serra, afavorint que les autoritats tinguessin un estricte control sobre el territori.⁴³⁸

A això li segueixen un seguit de propostes que ofereixen més informació de les condicions de las Alpujarras a nivell agrari que militar, essent d'una temàtica tan poc comuna en les seves lletres que arriba a excusar-se al final amb un sincer: *podrá ser que esto parezca castillo en el ayre, y creo çierto que no lo es, sino fundado en rrazón y así les pareçe a los pláticos de la sierra y a los que de nuevo la han visto.* ⁴³⁹ Proposa que publiqui un edicte a tot el regne de Granada, també a les ciutats que havien d'enviar gent cada tres mesos als presidis, renovant-la d'entre la seva pròpia població, anunciant que *todos los que quisiesen venir a sembrar este año en el Alpuxarra y a criar sseda en ella, se les permitiría sin que pagasen nada por las tierras y Morales más de los diezmos y derechos ordinarios de la seda.*⁴⁴⁰ El que aconseguia això era que hi hagués un flux constant de nous pobladors que suplissin l'inevitable degoteig de desercions. La resta de mesures, encaminades a delimitar les necessitats de bestiar, ja que *la guerra a consumido infinito ganado en este reyno, assí de moros como de cristianos*, o a explicar els avantatges que rebria el rei en cas de fer això, *de más de sostenerse la jente con eso sacava su Md. dello muy gran fruto porque ganaría los diezmos del pan y los derechos de la seda. Y lo que más importa, que hallaría al berano*

⁴³⁷ Ibídem, p. 182.

⁴³⁸ Gil Sanjuán, Joaquín. «La nueva frontera y la defensa de la costa». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000, pp. 562-563.

⁴³⁹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 153.

⁴⁴⁰ Ibídem.

*pan que comprar aquí muy barato para proveer los presidios, que agora no ay anega de cevada,*⁴⁴¹ van encaminades sempre a explicar els avantatges d'afavorir aquesta ocupació mixta de soldat i camperol que podria ser la resposta als grans inconvenients pel que respecta al proveïment d'aliments i defensa. Havia estat molt dificultós durant la guerra, amb els bagatgers com gran punt de discussió entre els caps de l'exèrcit del rei, però seria un obstacle salvable en cas d'afavorir el conreu de les fèrtils terres ocupades de la Alpujarra.

Més d'un mes després, el 14 de novembre, encara no s'havia procedit a comprar cap dels 5000 bous que aconsellava, ja que tot el temps de don Joan d'Àustria s'havia dedicat als preparatius de la retirada dels moriscos a Castella i *no hubo lugar de entender en comprar los bueyes y otros aparejos necesarios para sembrar este año en el Alpuxarra, ni hechar los vandos que para esto convenía.*⁴⁴² Tanmateix, un cop va ser arribat el germà del rei fins a Granada, *se ha comenzado a dar orden en ello y aunque se ha perdido algún tiempo, espero en dios que se sembrará.*⁴⁴³

En relació a això, a finals de novembre es reconeix que *después que se hecharon los bandos de las condiciones que se ofrecían a los que fuesen ogaño a sembrar al Alpuxarra, a acudido infinita jente a ello, y el señor don Juan mandó librar al corregidor de aquí tres mil ducados para comprar bueyes.*⁴⁴⁴ Tot plegat, anava en la línia de la nova via de defensa del regne ja que, abandonat el càrrec de capità general per part dels Mendoza, marquesos de Mondéjar, i amb l'Alpujarra despoblada, havien d'abandonar el tradicional sistema de fortificacions, promovent la colonització amb personal militar que garantís la defensa.⁴⁴⁵

L'aportació de don Lluís de Requesens a la guerra de las Alpujarras va anar més enllà, com es pot veure, de l'activitat militar, i és que un cop es veia que la revolta no trigaria gaire a ser sufocada, la pregunta que recorria la cort era què calia fer amb tots els moriscos per evitar un nou aixecament en un futur. Com s'ha vist, l'expulsió al nord d'Àfrica d'aquells que ho escollissin o la dispersió per Castella va ser quelcom propi del darrer període de la guerra. Bernardo Blanco-

⁴⁴¹ *Ibíd.*

⁴⁴² AGS, CCA, llig. 2155, doc. 264.

⁴⁴³ *Ibíd.*

⁴⁴⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 296.

⁴⁴⁵ Jiménez Estrella, Antonio. «Una frágil frontera de piedra: las tenencias de fortalezas y su papel en la defensa del Reino de Granada (siglo XVI)». *Manuscrits*, 24, 2006, p.64.

González, en la seva introducció a la *Guerra de Granada* de Diego Hurtado de Mendoza, situa la xifra en dues-centes mil ànimes, entre morts, captius i expulsats.⁴⁴⁶ Exagerada segons la majoria dels autors. El propi Requesens, des de Granada, el 14 de novembre del 1570, ja posava la xifra de 50000 desplaçats en el primer gran moviment de moriscos.⁴⁴⁷ Segons les estimacions modernes, l'afectació de la guerra de las Alpujarras fou per cent mil moriscos, entre deportats, morts o fugits al nord-d'Àfrica, sobre el 40% de la població del regne de Granada.⁴⁴⁸

Sobre aquesta expulsió, el primer gran article que necessàriament s'ha de citar és el de Bernard Vincent, «La expulsión de los moriscos del reino de Granada y su reparto por Castilla». En aquestes pàgines parla d'un projecte que ja venia de llarg, gens improvisat (almenys en l'origen, la seva execució és un altre afer), i amb un Joan d'Àustria que durant la darrera fase de la guerra estava molt més capficat en seguir l'ordre del seu germà de retirar els moriscos, primer els de l'Albaicín i després tota la resta a partir del novembre del 1570, que de seguir des del front com avançava la campanya de Requesens sobre la Alpujarra.⁴⁴⁹

Les dificultats van ser enormes per la magnitud del moviment, la majoria dels autors coincideixen en les xifres de Requesens pel que fa al moviment de principis del novembre. Els oficials havien de guiar els moriscos, però també alimentar-los. Però hi faltaven queviures, i l'amenaça dels soldats sempre hi estava present. De fet, fins i tot el clima semblava estar en contra d'aquest desplaçament:

Solo diré que no sé si puede retratar la miseria humana más al natural que ver salir tanto número de gente con tanta confusión y lloros de mugeres y niños tan cargados de impedimentos y embaraços, y para representarse la lástima mayor assí como los que an ydo estos días havian llevado buen tiempo assí a los que

⁴⁴⁶ Blanco-González, Bernardo. «Introducción biográfica y crítica: La rebelión de los moriscos». Dins: Hurtado de Mendoza, D. *Guerra de Granada*. Edició a cura de Bernardo Blanco-González. Madrid: Editorial Castalia, 1970, p. 53.

⁴⁴⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 264.

⁴⁴⁸ Barrios Aguilera, Manuel. «La nueva frontera. El reino de Granada ante el mundo islámico en el siglo XVI». Dins: *La suerte de los vencidos. Estudios y reflexiones sobre la cuestión morisca*. Granada: Universidad de Granada, 2009, p. 152.

⁴⁴⁹ Vincent, Bernard. «La expulsión de los moriscos del reino de Granada y su reparto por Castilla». Dins: *Andalucía en la edad moderna: economía y sociedad*. Granada: Diputación de Granada, 1985, pp. 215-226.

partieron ayer al salir de la Ciudad les tomo una agua tan rezia que apenas se podían menear y a la verdad, si estos an pecado, lo van pagando.⁴⁵⁰

Segons les fases que s'acostumen a marcar, l'1 de novembre es van reunir els moriscos a cada poble, normalment dins les esglésies, amb l'objectiu d'aplegar-los per, tot seguit, en grups de 1500 escortats per 200 soldats, marxessin al nord. Arribaren 5500 a Sevilla (no sense dificultats, ja que els havien de dur les galeres i el temps ho complicava tot), 21000 a Albacete, 12000 a Còrdova i 6000 a Toledo, tot i que es calcula que vora el 20,7% van morir a causa de l'esforç i les males condicions patides fins la primavera del 1571.⁴⁵¹

Com es pot imaginar, el triangle format per Sevilla, Toledo i Múrcia foren els llocs on més moriscos s'assentaren: tendiren a fer-ho a les ciutats en major quantitat, mentre que en el camp es trobarien en menys quantitat però en un major nombre de llocs. Els moriscos arribats van donar un nou impuls al camp, treballant també com a artesans o les dones a les cases: *sin solucionar todos los problemas de despoblación que comenzaron a sentirse en la Castilla de fines del siglo XVI, resulta evidente que los granadinos supusieron una inyección de mano de obra y actividad y contribuyeron a retrasar los comienzos del cambio de coyuntura.*⁴⁵²

Que el trasllat dels moriscos seria un dels punts més dificultosos de les propostes de pau que no van prosperar, ho tenien més que clar tots els oficials del rei. El propi Requesens escrivia, amb el seu pragmatisme habitual, que una de les claus de tirar endavant la pau era *que no pierdan por agora la esperanza de quedar en este reyno, pues después de allanado del todo, los podrá V. Md. mezclar en otros.*⁴⁵³

Però del que no tenia cap mena de dubte, veient els termes amb els que escriu al rei, és que no es podia evitar un aixecament futur si no era amb la dispersió. En una carta prou extensa, Requesens explica a Felip II, amb uns termes que no necessiten cap mena d'interpretació més enllà de la lectura, no només què passava al front, sinó allò que movia els moriscos a rendir-se:

⁴⁵⁰ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 225.

⁴⁵¹ Domínguez Ortiz, A.; Vincent, B. *op. cit.*, pp. 50-52.

⁴⁵² Benítez Sánchez-Blanco, Rafael. «El destino de los moriscos vencidos». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000, p.597.

⁴⁵³ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 54.

Lo que hasta aquí se ha hecho ha sido de mayor ymportançia de lo que quiçá se puede ymaginar porque se ha puesto el negocio en términos que tiene V. Magd. en su mano, de quietallo y poner el rremedio para adelante, pero si se dexa assí podría ser tornarse a ençender presto mayor fuego que el passado, porque no se ha de presuponer que los que se an rrendido están tan quietos y sosegados como antes que se levantassen, como me dizen algunos que por allá lo publican.

Antes presuponga V. Magd. que estos no se han rrendido de virtud ni por arrepentimiento de lo que hizieron, sino de pura hambre y nescesidad y que están con los ánimos tan inquietos y levantados y las yntinciones tan dañadas como quanto tenían las armas en las manos, y aunque están fuera de la Sierra, están çerca, que en una ora pueden bolver a ella y el día que huvieren muerto la hambre y rrecogido algunos frutos y tuvieren qualquier esperançã de socorro (aunque sea vana) en viendo asomar diez velas de enemigos en la costa, se han de tornar a levantar.

Juntasse con esto el rremordelles su propria conçiencia pareçiéndoles que no mereçen la merced que se les haze, y desta parte temen que los engañan y que algún día han de ser castigados (...)

Y assí que por todas estas razones, tengo por cosa muy conveniente y nesçessaria que estos se rretiren luego al Andaluzia y Castilla y estén en ella hasta que todo esté muy quieto, que aunque dellos mismos se huviesse de tornar a poblar este Reyno, es muy bien havellos sacado del para embiar después los que convengan.⁴⁵⁴

El Comanador Major, per la proximitat que tenia amb el rei i el grau d'implicació i de coneixement del territori granadí per l'activitat que havia dut a terme des de l'inici de la revolta, va ser consultat en aquest sentit. És per aquest motiu que en una carta escrita des d'Andarax al 3 de juny del 1570, molt abans d'alguns dels fragments que s'han citat en pàgines anteriors, ja intitulava el que serien els memorials annexos: *ay van esos dos memoriales ques lo que a mí me paresçe que se deve hazer para que este reyno se allane y pueble brevemente Su Md. tendrá otros pareceres más particulares y de personas más informadas quizá de lo de aquí, pero ninguno los dará con mejor zelo que yo, y elo hecho por obedezzer lo que se me mandó.*⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 193.

⁴⁵⁵ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 112.

Veiem, doncs, una guerra de las Alpujarras que està en vies d'acabar-se, on poc a poc es rendeixen els moriscos que encara queden revoltats i s'ha de buscar una solució, ja que com ja avisa el Comanador Major, sempre procurant donar una visió al monarca sobre allò que passava a peu de trinxera, *el rendirse esta gente ha sido para neçesidad y no virtud ni arrepentimiento de lo pasado, y es menester que no se dexe nada en confiança dellos*.⁴⁵⁶ Les seves cartes, a més, també permeten copsar perfectament el secret amb el que es va preparar el desplaçament dels moriscos, sempre defensant que l'aplec de tropes era per farcir de gent els presidis i preparar una segona entrada a la serra, guiats per *el secreto que su Md. quiere que se tenga en lo de retirar estos moros*.⁴⁵⁷ Que Requesens mantenia la seva experiència i coneixement del territori de la Monarquia, molt especialment Catalunya, es pot anar resseguint a través dels comentaris, molts d'ells perduts entre informacions diverses de major o menor importància, que ofereix a les seves cartes. Per exemple, a raó de la problemàtica dels moriscos de pau i de guerra, assegurava que *si estos moros de paz se açiertan a hechar, los que quedaren de guerra serán como los foraxidos del Reyno de Nápoles o de Cathaluna, para los quales no habrá neçesidad de tener exércitos, sino solos los pressidios que hubieren de quedar en el Alpuxarra muy reforzados para persiguillos*.⁴⁵⁸ És a dir, té en ment sempre les problemàtiques que hi havia en altres espais de la monarquia, amb Catalunya al capdavant (bona mostra d'això és l'exemple que posa de solució al problema morisc al rei: don Guillem de Josa), procurant proposar sempre mesures que en altres espais havien funcionat i que bé podien fer-ho també a en aquest context.⁴⁵⁹

De fet, els problemes entre els moriscos reduïts a un o altre general cristià el podem trobar ben representant en els diferents parers entre Requesens i don Joan d'Àustria, el primer rep l'ordre de no fer mal a qui es reduís a Ferreira o Juviles. Però respon que *no han aportado hasta agora por acá sino con armas y como enemigos, ni embiádome a dezir nada de la merced que V. Exa les*

⁴⁵⁶ *Ibíd.*

⁴⁵⁷ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 372.

⁴⁵⁸ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 6.

⁴⁵⁹ Aquesta comparativa, entre els bandolers catalans i els monfís de la Alpujarra, tampoco no va quedar aliena a Braudel, qui després de dir que a la serra quedaven uns pocs milers de moriscos vivint com bandolers, es pregunta: *Pero, ¿no había tantos o más en el Pirineo catalán? Sin que pueda decirse que fuese perfecta, era, sin embargo, la paz, con su margen normal de inseguridad policíaca*. Braudel, Fernand. *El Mediterráneo... op. cit.*, p. 562.

haze.⁴⁶⁰ El consell que li dóna per evitar malentesos i problemes amb els moriscos és afanyar-se en quelcom que porten intentant fer des de principis de l'any 1570: *lo que conviene es que mande V Exa retirar luego los moriscos de paz que en haziéndoe se acabaran luego los de guerra*. Per tant, aquesta retirada dels moriscos havia de ser una de les primeres mesures per prendre, discutint sobre el tema ja amb els exèrcits desplegats a la pròpia Alpujarra.

Ja entrat a la serra, i vist el terreny de primera mà, amb les continuades entrades i sortides que feien les quadrilles per assaltar les zones, varia una mica la seva posició. La seva opinió, a 15 de setembre, en una carta al rei, és que a la *taha*⁴⁶¹ de Ferreira, amb onze llocs molt petits i propers entre ells, amb una *tierra, aunque asperíssima es muy fértil y de gran abundancia*⁴⁶², es desmantellessin tots els llogarrets i fessin un únic reducte amb 500 cristians vells. A la resta de *tahas*, caldria fer una població nombrosa en un lloc segons el que la terra pogués absorbir. Per aquest motiu, amplia la informació al nombre de llocs per *taha*: Órgiva en tenia deu; la de Poqueira, cinc; la de Juviles, catorze; la de Ugíjar, setze; la d'Andarax, dotze; la de Berja, deu; la de Dalías, cinc; i la de Lújar, set. També proposa fer algunes poblacions al llarg del riu Almanzora i afavorir la immigració cristiana amb avantatges fiscals. Pel que fa a acabar amb la resistència morisca que quedés, afirma que *si V. Md. tuviese estos pueblos gruesos en el Alpuxarra, con solos dozientos hombres que anduviesen persiguiendo los monfies, los acabarían en seys meses, pues ellos no tendrían donde acogerse ni de dónde les viniese vitualla, y los dozientos hombres nuestros tendrían todos estos estos lugares*.⁴⁶³ En cadascuna de les *tahas* que cita, s'hauria d'aixecar un presidi petit per evitar que, un cop marxat l'exèrcit, els moriscos tornin a ocupar les valls, i perquè així *no sea menester levantar nuevos exércitos para talar la tierra*.⁴⁶⁴

La darrera advertència que fa, però, va en relació a la promptitud necessària per repoblar els llocs, proposant que es fes alguna mena de repartiment entre les poblacions del regne perquè hi anessin alguns pocs habitants, d'entre els més pobres, fins a la serra. I, realment, tant se valia que hi hagués o no encara moriscos allà: *si se a de aguardar a poblar esto a que no aya*

⁴⁶⁰ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 41.

⁴⁶¹ Comarca, districte.

⁴⁶² AGS, CCA, llig. 2155, doc. 58.

⁴⁶³ *Ibíd.*

⁴⁶⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 64.

*ningún monfi y a que se haga por la vía ordinaria, se tardará infinito y perderá V. Md. mucho más de lo que se puede pensar en estar tanto tiempo sin llevar fruto desta tierra, y en sostener en ella y en sus comarcas tantos presidios.*⁴⁶⁵

Sobre la dispersió, Requesens va enviar un memorial a don Joan d'Àustria amb el seu parer. Assegurava, com ja s'ha dit, que la guerra no s'acabaria sense retirar tots els moriscos, sobretot *dexándoles coger y beneficiar los frutos que tienen sembrados y retirarlos a la sierra*. Els llocs on assegura que caldria deixar els homes és a Guadix/Calahorra, Órgiva, Granada, Baza, el riu Almanzora, Almeria i Vélez-Málaga, però d'una manera més dissimulada: *que toda esta gente no entienda el efecto que se ha de hazer, sino que vienen a los presidios*. Els moviments s'haurien de fer el mateix dia a tot el regne, tancant tots els moriscos en esglésies, i aprofitant les galeres per moure els que estiguessin a Almería i Vélez-Málaga fins a Sevilla, tot procurant

*persuadilles con las mejores razones que se pudieren que se retiran por su bien*⁴⁶⁶ y por poco tiempo, para escusar las desórdenes que los soldados y cristianos viejos hazen y las sospechas que dellos se tienen, passado lo qual se les ha de dar esperanza que bolveran a él, y assimismo dezilles que por la esterelidad deste año y gran falta de vitualla que ay en el reyno, se llevan adonde la puedan haver con más comodidad hasta que dios dé por acá mejor año, y todas las otras razones que a este propósito paresçiere convenir para aquietallos.⁴⁶⁷

Sobre aquest desplaçament i els recursos militars que caldria mobilitzar, des de Guadix, a 3 d'octubre del 1570, don Joan d'Àustria escrivia una relació completa dels detalls del trasllat, incloent-hi el nombre de moriscs presents a cadascun dels municipis que haurien de ser traslladats. Aquest, com s'ha comentat, projectat en un primer moment pel 18 d'octubre, hauria de treure del regne de Granada els milers moriscos de pau que encara romanien en aquella terra. La responsabilitat del trasllat dels de la Vega de Granada, del Valle de Melejís o de la serra de Bentomiz recauria sobre el Comanador Major. Només de la Vega, en condicions de prendre armes, és a dir, entre 15 i 70 anys, serien 4500; a la serra de Bentomiz, 1200. Per tal de traslladar només aquests 5700

⁴⁶⁵ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 58.

⁴⁶⁶ Fins a cert punt, això no era mentida. Els grans desordres amb els moriscos durant el desplaçaments els van provocar els soldats de forma particular, fent que molts d'ells pugessin a la serra per tal de fugir dels abusos dels soldats i reprendre la lluita. Mármol Carvajal, Luis del. *Op. cit.*, p. 721.

⁴⁶⁷ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 355.

moriscos, serien necessaris 2300 infants i 250 cavalls, és a dir, gairebé 1 soldat per cada 2 moriscos. Una proporció molt alta, que quedaria ben lluny de la realitat, cosa que ens fa pensar en la dificultat viscuda al llarg de la guerra per part dels cristians i la nul·la confiança en els reduïts. Del riu Almanzora, hi havia 2345 moriscos, amb 950 soldats i 95 cavalls; de Guadix i el marquesat de Cenete, 6625 moriscos amb 1000 infants; de Baza, 5000 desplaçats amb 2000 soldats d'infanteria i 200 de cavalleria.⁴⁶⁸ Un total de poc més de 9000 homes necessaris per buidar un regne, com deia Braudel, *evacuar un reino no era lo mismo que evacuar una ciudad, como se había hecho el año antes* ⁴⁶⁹, però ho van fer, provocant un trencament traumàtic en la societat.

Sobre la dispersió, avisava Requesens que els encarregats de dur-la a terme havien de ser *de muy buena conçiencia y de mucho cuydado que todo es menester para evitar las desórdenes que los soldados han de hazer en las personas y haciendas de los moriscos*.⁴⁷⁰

Al començament de l'octubre, don Alonso Venegas ja havia retirat moriscos de Monachil i de la Vega, amb plans per moure els reduïts de cadascun dels racons del regne de Granada, però amb unes jornades de marxa de fins a 7 llegües.⁴⁷¹ Demanava el Comanador Major que aquestes es reduïssin fins les quatre o cinc llegües per tal de no esgotar els moriscos en un moment on els dies s'acurtaven, d'aquesta manera no arribarien de nit, i perquè s'havien de moure amb dones, nens i ancians a peu i amb tots els seus equipatges. A més, calia mantenir un ferm control sobre els desplaçament, cosa que no ho afavoria pas unes marxes de tantes milles, ja que es propiciaria el degoteig de fugides a la muntanya que afavoririen l'engruiximent de les quadrilles de monfís o la seva nova creació.⁴⁷² I amb aquest procés, el renaixement d'un problema.

⁴⁶⁸ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 115.

⁴⁶⁹ Braudel, Fernand. *El Mediterráneo... op. cit.*, p. 561.

⁴⁷⁰ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 149.

⁴⁷¹ Ens trobem abans de la regulació de les mesures mitjançant la Pragmàtica de la Llegua del 1587, però en qualsevol de les mesures preestablertes abans serien unes jornades d'una altíssima dificultat. Si prenem la llegua comú (20000 peus, 6666,66 vares castellaness o 5572,7 metres), serien 39.008,9 metres. Si, en canvi, escollim la llegua jurídica, o de Cordel de corte, la legal des d'Alfons X el Savi (15000 peus, 5000 vares castellaness o 4150 metres), les jornades serien de 29050 metres. Sobre les mesures utilitzades en aquesta cita v. Jiménez Estrella, Antonio; Maroto Martos, Juan Carlos. «Estado, distancia y control social: reflexiones en torno a una medición de caminos en la Granada de mediados del siglo XVI». *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 166, 2004. (Consultada aquesta versió online el 18/01/2021).

⁴⁷² Vicent, B. *El bandolerismo... op. cit.*, p. 184.

2.1.4.2. Els memorials de Lluís de Requesens sobre la dispersió i repoblament

Passem a veure els punts fonamentals del seu memorial i quin és el motiu que dóna per cadascun d'ells. Cal destacar, abans de tot, les dates en que l'envia: el 3 de juny del 1570 es trobava a l'allotjament d'Andarax, per això trobem un punt de vista molt més positiu vers els moriscos de l'exposat en línies anteriors, en plena campanya final d'assalt sobre la Alpujarra, o el dels memorials del moment on ja formava part del Consell de Població. La seva visió variaria, doncs, de guanyar les ànimes dels moriscos a dispersar-los per Castella i repoblar els llocs de la serra amb cristians vells, fent amb els moriscos només escassíssimes excepcions. El primer que proposa en el memorial inicial és que els cristians vells han de ser molts més que els moriscos per tal d'igualar-se, ja que són els cristians aquells que es mouen per anar a les universitats, prendre el camí de l'Església, a servir a cases de nobles o com a soldats o mariners, a les Índies o a Itàlia. Els altres, en canvi, no es mouen d'allà, cosa que afavoreix que la seva població es mantingui mentre que la dels cristians s'aniria reduint poc a poc. És per aquest motiu que exposa els tres punts que han de moure aquesta repoblació de la Alpujarra:

El primero y principal, procurar de ganar las ánimas destos moriscos y ya que de los que oy viven se tenga poca esperanza que a lo menos se ganen las de los que están por naçer y que se acave la memoria de su seta (sic) en el más breve tiempo que ser pudiere. El segundo, asegurar el stado para que no puedan estos en ningún tiempo tornar a levantarse. El tercero, ver cómo se poblará mejor este reyno y se rehará el daño en él recibido. ⁴⁷³

Sobre el possible territori en el què establir la població, proposa que no visqui ningú a menys de vuit llegües de la costa, ni tan sols de pas mentre fes un altre camí, sent pres esclau *si en él le tomasen o quando quiera que se supiese que allí avía estado*. En la resta de Granada, però, barrejats amb els cristians vells, podria haver alguns moriscos per *ser tan útiles a la tierra*. Haurien de viure, això sí, totalment barrejats amb els cristians, sense barris ni carrers propis, fins al punt que no pogués haver dues cases de moriscos juntes. Els moriscos, per tal

⁴⁷³ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 112. 2.

de tenir seguretat, no haurien de representar més d'una quarta part de la població d'un territori, podent arribar a ser una tercera part per a casos excepcionals. En la línia d'assegurar les principals serralades on s'havien atrinxerat els moriscos, totes elles dins les vuit llegües, proposa que es facin poblacions nombroses de cristians vells, *como las colonias que los romanos hazían para seguridad de lo que de nuevo conquistavan*. Per tal de fer-ho, diu que deixi la terra molt barata o que s'arribi a fer mercè d'ella, en una clara visió pragmàtica i sempre amb el cost que tindria a la hisenda reial la alternativa: *por muy barato que las tierra se den, ganaría Su Magd. mucho en ello, pues saldría más caro lo que costarán los presidios que por fuerça ha de tener en estas partes hasta que se pueblen*. Sobre aquesta repoblació i defensa, informa dels bons efectes que faria el fet de tenir *encomiendas* dels diversos ordes militars a territori granadí; a més de construir una xarxa de torres amb guàrdies a peu i a cavall com les fetes pel duc de Maqueda a València, per no ser gaire el seu cost, *y convendría que se hiziese lo mismo en el Reyno de Murcia y Catalonia (como se a començado) con lo qual quedaría toda la costa guardada desde la raya de Francia hasta el estrecho de Jibraltar*.⁴⁷⁴

En allò referent a la religió, les propostes també són clares. En primer lloc, que els capellans de cada lloc siguin bons i honrats, ja que havia estat precisament el fet de no tenir pastors de qualitat el que havia esgarriat el bestiar. Ell sabia perfectament que aquells que havien pres les armes, no serien pas recuperables per a la fe catòlica per molts esforços que fessin, per això es devia posar el focus d'atenció en els nens i en l'educació. Resulta prou esclaridor sobre la seva formació el fet que cregui que amb l'educació es podria reconduir els nens, doncs *debiase de forçar a los moriscos con graves penas que todos embiasen a la escuela a sus hijos y que les hiziesen aprender a leer y a escribir castellano, y la doctrina cristiana, de tal manera que el padre del mochacho que de doze años no supiere todo esto, fuese muy bien penado, (...) y para esto avia de aver en cada lugar maestros competentes*. Tot plegat, també de la mà de penes a *los padres de los mochachos que aprendiesen a escribir y leer arávigo que esto les a de estar muy prohibido*.⁴⁷⁵ La pena que proposa per tal d'assegurar-se la bona cooperació dels progenitors és fer-los fora del regne de Granada. Un càstig, com

⁴⁷⁴ AGS, CCA, llig. 2154, doc. 112. 2.

⁴⁷⁵ *Ibidem*.

veiem, que va passar de considerar necessari per casos puntuals a global per tot morisc.

Un altre punt fonamental, sempre encaminat a la dissolució d'un grup limitat de moriscos en un altre de cristians vells molt més ampli, aniria en relació a afavorir els matrimonis mixtes entre moriscos i cristians vells amb avantatges econòmics, per tal que *los tales casados fuesen libres de pecho, alcabala o de algun otro derecho por seis, ocho ò diez años para convidallos con esto a mezclarse con cristianos*. Segueix en la línia d'elements pràctics i simples però de gran importància per a la cultura musulmana, com seria el fet que *el carnicero del lugar a de ser siempre cristiano viejo por quitar las çerimonias de moros que en el matar de la carne tienen*.

Tanmateix, la seva visió tampoc no és tan intransigent com podria semblar, destacant-ne sempre el punt pragmàtic que sobrepassava allò que el propi rei podria dir en algun moment, mostrant sempre la llibertat per donar obertament la seva opinió:

En lo que toca a las pragmáticas que dizen que fue la causa deste levantamiento parece que por algún tiempo se podría disimular lo del ávito de las mugeres y el andar cubiertas y el tener cerradas las puertas de sus posadas y lo de los nombres y sobrenombres, pues en ello no ay mucho inconveniente. En lo que toca a las bodas y baños, parece que con estar tan mezclados con cristianos viejos que se quitaría de suyo. Los testamentos y escripturas y aun qualquiera quenta y repartimiento es justo que sea en castellano, con lo qual y con lo que está dicho arriva de aprender los niños a leer y escribir, sería lo de la llengua aráviga olvidando, y para con los viejos y viejas que no saben agora otra se podría disimular por algún tiempo largo porque a la berdad es apretar mucho, obligar a uno que aprenda la llengua que de ninguna manera la sabe ni tiene hedad ni comodidad de aprendella.⁴⁷⁶

Aquest primer memorial, però, va ser superat per molts d'altres, sempre qüestionat com estava en els afers del regne de Granada. En ells, es veu com, a mesura que avança la campanya, la seva idea sobre els moriscos varia d'una possible integració al desplaçament total i prohibició de tornada. Parlarà cada vegada més de les opcions per tal de repoblar la serra amb cristians vells,

⁴⁷⁶ *Ibídem*.

procurant sempre afavorir el moviment des d'altres zones, afavorint dit desplaçament amb privilegis. Des del camp de Cádiar, es conserva una sèrie d'anotacions, tant particulars com al memorial sobre el repoblament que arribava des de Madrid. A més, entre els privilegis que s'oferirien a qualsevol que anés a poblar els llogarrets desocupats de la serra, Requesens tenia sempre comentaris a fer.

Per tal de mantenir el control, augmentar la riquesa i protegir-se de possibles ràtzies de barbarescos o monfís, el primer que calia fer, assegura una vegada més, era repoblar els llocs, arribant a proposar que el rei compri o bescanviï per algun avantatge o càrrec a l'amo de molts dels llocs, don Luis Zapata. Més endavant, però, davant la notícia de que aquest noble ja tenia 600 homes registrats per poblar la terra, assegura Requesens que només caldrà comprar la jurisdicció, no la terra.⁴⁷⁷ A més de fer que els senyors particulars, propietaris de menys pobles, puguin treure habitants de llocs de reialenc d'altres territoris. Sobre els moriscos, assegurava que no hauria de venir-ne cap, però sí que posa excepcions en alguns oficis: *sederos, tintoreros, calderos, herreros...* Només aquells amb oficis imprescindibles, tindrien una mínima opció de tornar.⁴⁷⁸ Ell, però, sempre atent als detalls, adverteix a Felip II que els béns dels moriscos alçats els prengui com béns capturats a la guerra, i no confiscats. El primer tipus *son derecho del que los ganó*, sense tenir cap mena de responsabilitat sobre ells, si es confisca, els deutes dels antics posseïdors passarien a ser deutes del rei.⁴⁷⁹

La seva gran preocupació, però, era que la serra fos atractiva pels nous pobladors, tant mitjançant privilegis com seguretat, perquè així acabarien els propis camperols defensant la terra i sent un estalvi en presidis i guany, mínim en impostos, però molt important per posar a funcionar la terra. Arriba a proposar al rei que potser l'estratègia per captar pobladors havia d'anar més enllà dels bans:

Paresçeria cosa muy conviniente que se nombrasen algunas personas que fuessen por todos estos reynos, o a lo menos por las partes dellos de donde se pretende sacar gente, para poblar el Granada a persuadir a los particulares destas tierras quan bien les estará

⁴⁷⁷ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 265.

⁴⁷⁸ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 283.

⁴⁷⁹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 265.

vender sus haciendas y venir a poblar este reyno, y notificalles las comodidades que se les hazen y la bondad de la tierra y la esperanza que pueden tener de acresçentarse en ella. Y en fin, que sea como predicalles la bula.⁴⁸⁰

El més important per repoblar assegura que era la Alpujarra, *assí porque con ello se asegura todo el reyno como porque se escuse la costa de los presidios, los quales no pueden dexar de sostenerse hasta que la tierra se pueble*. Per exemplificar-ho, posa el cas dels Reis Catòlics, que van repartir privilegis per qui volgués instal·lar-s'hi. A la zona de la Marina, per la perillositat dels continuats atacs pirates, hi hauria de donar el rei més privilegis, mentre que la zona de la Vega seria molt més fàcil de repoblar, sent la preferida pels veïns de Granada. A més, sobre els cristians de la Alpujarra, informa que *han rescibido tanto daño del levantamiento, espeçialmente los del Alpuxarra, que cassi fueron muertos todos a cuchillo* ⁴⁸¹, per això demanava que s'ajudés a que els hereus accedissin a les terres, sent els primers en reclamar les seves parcel·les, i que les declarin i registrin. A més de tot plegat, parla de donar avantatges més específics: no haver de patir allotjaments de tropes, que no es pugui executar el deute que tinguin en el bestiar de treball o la construcció de reductes fortificats que serviren de refugi en cas d'atac. Amb el seu estil, proper a la realitat, i sorprenentment directe en una carta que tenia el rei Felip II com a destinatari:

La gente común en todas las naciones, y más en la nuestra, sienten mucho los trabajos que tienen presentes, sin pensar en otros ni que aquellos nunca se han de acabar. Y como agora tienen tan fresco en todos estos reynos las molestias que han resçebido de sacallos de sus casas por fuerça para ser soldados y quitándolos para esto y en tomalles sus carros y vagajes, sería de mucha importancia dar privilegio a los que viniesen de nuevo a poblar el reyno de Granada que por veynte o treynta años no los pudiesen sacar por fuerza a ser soldados ni les tomarán por ninguna ocassión sus carros y vagajes.⁴⁸²

Tot i això, servint-se del seu pragmatisme habitual i evidenciant el funcionament de la política al més alt nivell, afegeix un paràgraf escàs més avall:

⁴⁸⁰ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 267.

⁴⁸¹ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 283.

⁴⁸² AGS, CCA, llig. 2155, doc. 267.

Quando viniessse alguna neçesidad grande (la qual plazerá a Dios que no venga en estos reynos) tienen los vasallos tan gran obligaçión de servir a sus príncipes que, sin embargo destes privilegios, podrá su Magd. servirse dellos, pero el conçedérselos agora lo tengo por de muy gran importançia para conbidallos a la poblaçión.⁴⁸³

En els memorials, finalment, procura tractar la majoria d'aspectes possibles: els banys, que ja no tan útils per no haver moriscos; els molins, que serien del rei, però que molts estan destruïts; els forns, que el rei els pot reclamar, però que la població no ho veuria gaire bé; les pesqueries, que no hi havia gaires en aquell regne, i les que hi havia eren de particulars; o les aigües, que no es cobri res perquè en necessitaran molta per posar en funcionament els conreus, *porque las tierras no valdrían nada si les quitasen el uso que tenían de las dichas aguas (...), y en este creçimiento, saca ya su Md. el fructo del agua.*⁴⁸⁴

Veiem, doncs, que en els darrers dies d'estada a Granada, abans de marxar a la cort per enfilelar els preparatius de l'armada, la seva activitat com a líder del Consell de Població, abans de ser substituït pel duc d'Arcos, va ser frenètica. Acabada la guerra, la seva tasca com a polític va continuar fins que no va abandonar Granada.

Per una reial provisió d'octubre del 1571, podem saber quins van ser els privilegis que Felip II va atorgar a aquells pobladors que decidissin anar fins a Granada per poblar la terra que havia quedat buida després de la guerra contra els moriscos. El primer que procura assegurar Felip II és que aquells que prenguin la decisió de marxar, ho puguin fer lliurement, sense que *qualquiera personas de qualquier estado y condición que sean que por ninguna manera ni por ninguna bia directa ni yndirecta se lo prohiban, ympidan o enbaraçen.*⁴⁸⁵ La seguretat, de fet, era un factor fonamental, tant des del moment que decideixen marxar fins a la serra de Granada fins que s'assenten allà, per això també es disposen guarnicions i presidis amb la intenció de perseguir els *monfis* que encara quedaven allà i protegir-se d'hipotètics assalts corsaris sobre la costa.

⁴⁸³ *Ibíd.*

⁴⁸⁴ AGS, CCA, llig. 2155, doc. 265.

⁴⁸⁵ AHNOB, Frías, c. 19, doc. 60, p. 8r.

Pel que fa als termes econòmics, mentre no es poguessin mantenir amb les pròpies collites, ordena que se'ls ha de proveir de pa, vi i altres queviures de primera necessitat a preus *lo más justos y moderados que se pudiere*. Però no només això, sinó que en la línia proposada per Requesens i altres homes de confiança del moment, les llars les oferien gairebé de franc:

Que a todas las personas que fueren a poblar en los lugares de las dichas Alpujarras, sierras y marinas y bibieren y se abezindaren a ellas se les darán casas para su bibienda con sus corrales e perenençias, las quales ayan y tengan perpetuamente para sí y sus erederos graciosamente sin que por ellas ayan de pagar ni paguen alquiler ni preçio reservado como tan solamente para nos reservamos la facultad de ymponer sobre ellas algún moderado y pequeño censo según la qualidad de la casa para reconocimiento del directo señorío nuestro y para el reparo de las casas que lo hubieren menester.⁴⁸⁶

Però no només repartien les cases dels moriscos revoltats, sinó que també *las viñas, huertas y arboledas*, per llaurar-les i obtenir-ne els fruits. Els primers quatre anys ho farien amb una gràcia, després *se les hará toda comodidad en el precio y en las demás condiciones*. Això va de la mà amb el següent aspecte, com és el cas de tot allò necessari per dur a terme la tasca agrícola, com serien els bous, mules o arades, que també haurien de subministrar-les a preus raonables.

Els punts tocats pel rei en aquest memorial són molt extensos. Parla del cultiu de la seda, sent un sector fonamental de l'economia morisca abans de la dispersió d'aquest poble per Castella, donant permís per plantar morera i enriquir-se amb ella. També els allibera de pagar l'alcabala de tots els productes criats per ells que venguessin, tant als veïns com a estrangers, durant un període de deu anys; així com que *sean libres y exemptos de la moneda forera que de siete a siete años se nos paga, (...) la qual exepción dure por treynta años*.⁴⁸⁷

Finalment, tot plegat aniria de la mà d'altres privilegis, com el fet de poder tirar amb bala quan es cacés, assegura que els nous pobladors de la serra de las Alpujarras estarien exempts dels allotjaments de gent de guerra o de qualsevol altre tipus. Malgrat no ser un territori fronterer de primer nivell, en el sentit modern del terme i amb la visió històrica dels conflictes, guerres incloses, que van esclatar amb els allotjaments, veiem

⁴⁸⁶ AHNOB, Frías, c. 19, doc. 60, p. 10a.

⁴⁸⁷ AHNOB, Frías, c. 19, doc. 60, p. 11r.

que no és un privilegi menor aquest que atorga als nous pobladors. De fet, a nivell de punts curiosos que es toquen en aquest memorial, arriba a regular els objectes de valor que els nous pobladors poguessin trobar a les cases o terres assignades com or, plata o joies, rebent la meitat d'allò trobat i entregant l'altra al rei.⁴⁸⁸ El propi rei era conscient que molts moriscos, havent de fugir a correuita, havien amagat tots els objectes de valor en les seves cases per tal de recuperar-los un cop la situació es calmés i poguessin tornar.

Fins i tot arriba a donar permís perquè els presos *por delictos libianos*, si donen seguretat que ens propers dos mesos es presentaran a Granada per anar a poblar las Alpujarras, se'ls alliberi i se'ls permeti anar; en el mateix sentit es mouen els deutes civils que volguessin moure's a la serra, permetent-ho sempre que no superessin els dos-cents ducats i donessin garantia de presentar-se a l'antiga capital del regne nassarita abans de dos mesos.⁴⁸⁹ Això ens pot donar una idea del tipus de nou pobladors que hi hauria a dit regne, gent sense ofici ni benefici o presos que buscarien la llibertat a canvi d'anar a viure allà. Aquest serà, precisament un dels grans problemes que veu Bernard Vincent en la repoblació.

Sobre el repoblament⁴⁹⁰, cal destacar-ne alguns aspectes generals. El procés dura uns anys, però és un canvi radical de la població del regne, la morisca per la cristiana vella. A més, tampoc no marxaren tots els moriscos⁴⁹¹, com ja va demostrar Bernard Vincent.⁴⁹² Més enllà dels orígens de la població, amb un bon nombre de famílies provinents de les províncies més properes a Granada⁴⁹³ o el

⁴⁸⁸ AHNOB, Frías, c. 19, doc. 60, p. 10r.

⁴⁸⁹ AHNOB, Frías, c. 19, doc. 60, p. 13a.

⁴⁹⁰ Una excel·lent aproximació historiogràfica, tant des de la bibliografia com des dels tractats més o menys contemporanis, la trobem a Barrios Aguilera, Manuel. *Moriscos y repoblación en las postrimerías de la Granada islámica*. Granada: Diputación provincial de Granada, 1993, pp. 23-128. En un nivell més concret, partiríem del ja clàssic del 1937: Oriol Catena, Francisco. *La repoblación del Reino de Granada después de la expulsión de los moriscos*. (facsimil amb estudi preliminar a M. Barrios Aguilera). Granada: Universidad de Granada, 1987. O, per tal de tenir una visió de conjunt dels estudis fets fins aleshores: Barrios Aguilera, Manuel; birriel Salcedo, Margarita María. *La repoblación del reino de Granada después de la expulsión de los moriscos. Fuentes y bibliografía para su estudio. Estado de la cuestión*. Granada: Universidad de Granada, 1986. Sobre bibliografia més actualitzada de la repoblació v. Bravo Caro, Juan Jesús. «El proceso repoblador». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 2000, c.1.

⁴⁹¹ Barrios Aguilera, Manuel. «La Alpujarra, de la guerra de los moriscos a la repoblación viejo-cristiana». Dins: *La suerte de los vencidos. Estudios y reflexiones sobre la cuestión morisca*. Granada: Universidad de Granada, 2009, p.200.

⁴⁹² Vincent, Bernard. «Los moriscos que permanecieron en el reino de Granada después de la expulsión de 1570». Dins: *Andalucía en la Edad Moderna: economía y sociedad*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1985, p. 267-286.

⁴⁹³ Vincent, Bernard. «La repoblación del reino de Granada (1570-1580): el origen de los repobladores». Dins: Manuel Barrios Aguilera, Francisco Andújar Castillo (eds.). *Hombre y territorio en el reino de Granada (1570-1630)*. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, Universidad de Granada, 1995, pp. 45-55.

valor de la pròpia població cristiana vella retornada⁴⁹⁴, amb una especial importància de les vídues ⁴⁹⁵, resulta esclaridor parlar d'elements transversals que van afavorir aquesta repoblació. El primer que cal destacar, i encara que pugui semblar obvi, és que amb la dispersió i repoblament, al 1570 i en endavant es produeix la castellanització de l'últim reducte de l'Islam a la península. No hi hauria moriscos aplegats, més enllà de les quadrilles de monfís que seguissin a les muntanyes, però l'amenaça encara seguia a l'altra banda de l'estret de Gibraltar. Per això, el repoblament i la frontera van de la mà.

El procés repoblador s'accepta que es va dividir en tres fases. La primera, situada entre el novembre del 1570 i el 1576, la que interessa aquí, es caracteritzaria per tot allò que s'ha comentat: confiscació o incorporació de béns moriscos (sobre el domini, l'útil seria pel poblador, mentre que l'eminent romandria en mans de la Corona), repartiment de propietats entre els pobladors i especificació de drets i deures d'aquests.⁴⁹⁶

El 24 de febrer del 1571 es va promulgar la *Primera provisión de las gracias*, convidant als súbdits de Felip II a traslladar-se a l'Alpujarra i ocupar l'espai dels moriscos desplaçats. Es va invitar, fins i tot, com recomanava Requesens a les cartes, a que es fes propaganda a les viles i llocs, de senyoriu o reialenc, per tal d'afavorir tota la immigració cristiana vella a la Alpujarra que es pogués. El número de pobladors assentats a cada lloc el decidiria el Consell de Població segons la riquesa del lloc, amb uns pobladors que sempre havien de ser de fora del regne (sempre que no acreditessin la possessió abans de l'alçament morisc) i justificar procedència i riquesa. El Consell, a més, repartiria la terra, la casa, arbres i qualsevol bé que pogués ser repartit, i obligaria als pobladors, com s'ha dit en línies superiors, a dur armes i a contribuir a la defensa.⁴⁹⁷ Però aquells aspectes més importants, ja citats per Requesens en alguns moments, i que enumera de forma específica Barrios Aguilera són la construcció de torres que completessin la xarxa defensiva, la presència de tropes i la recuperació dels ingressos reials⁴⁹⁸, molt malmesos

⁴⁹⁴ Vincent, Bernard. «La población de las Alpujarras en el siglo XVI». Dins: Manuel Barrios Aguilera, Francisco Andújar Castillo (eds.). *Hombre y territorio en el reino de Granada (1570-1630)*. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, Universidad de Granada, 1995, p. 36.

⁴⁹⁵ Sánchez Ramos, Valeriano. «Las viudas de la Alpujarra en la repoblación de Felipe II». Dins: María Desamparador Martínez San Pedro. *Los marginados en el mundo medieval y moderno*. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 2000, pp. 131-152.

⁴⁹⁶ Sobre aquest aspecte v. Bravo Caro, J. J. El proceso repoblador... *op. cit.*, pp. 614-628.

⁴⁹⁷ Barrios Aguilera, M. «La nueva frontera...», *op. cit.*, pp.164-165.

⁴⁹⁸ Que es va fracassar en el fet que la defensa anés de la mà dels ingressos hi evidencia que a finals del segle XVI, la Junta de Población no recaptava ni la meitat de les despeses necessàries per la defensa del regne, el que va fer que es reduïssin els efectius. v. Gil Sanjuán, J. *op. cit.*, p. 573.

per la marxa dels moriscos i el règim fiscal més punyent que tenien. Tanmateix, ni una cosa ni l'altra fou possible. D'una banda, per la molt deficient qualitat de la soldadesca, i de l'altra, pel forat econòmic provocat per la guerra, ja que l'aixecament *provocó la expulsión de la más importante nómina de contribuyentes, trayendo de las arcas del reino una cuantiosísima suma, cuando más falta hacía*. Això sumat a que *uno de los señuelos par a la atracción de colonos era la exención de impuestos* i el manteniment d'un sistema defensiu que es va estimar a principis del poblament en 36 milions de maravedisos.⁴⁹⁹

En termes generals, sobre si el procés repoblador va ser un èxit o fracàs, la historiografia havia tendit més cap a la segona. El regne de Granada va patir els efectes d'una manera una mica més suau (el 1591 la població és un 28% més baixa que la del 1568), però la part oriental del regne, habitada abans de la revolta un 90% per moriscos, només tenia una població d'entre el 30 i 40% del moment previ a l'aixecament.⁵⁰⁰ En aquest sentit parlava Bernard Vincent, qui assegurava que si la repoblació va fracassar fou, sobretot, per la destrucció de la guerra, els atacs de monfís i pirates, les males collites del darrer quart del segle XVI, les epidèmies des del 1580 i la incapacitat dels pobladors per adaptar-se a un nou sistema de cultiu al que no estaven gens acostumats.⁵⁰¹ En canvi, Manuel Barrios ja cita un seguit d'estudis que marcarien una visió molt més positiva en el procés adaptatiu dels nous pobladors als sistemes de conreu propis de la Alpujarra.⁵⁰²

Com és obvi, la problemàtica morisca no havia desaparegut amb aquest procés de deportació i repoblament. En un document del març del 1577, acabada la guerra de las Alpujarras un bon temps enrere, es mostren els resultats d'una reunió del consell d'Estat per debatre la situació dels moriscos de València i d'Aragó i el perill que podien suposar. El vicecanceller exposa una situació hipotètica però per la que calia que estiguessin preparats. Temen que arribi l'armada turca i, aprofitant la situació, es produeixi un aixecament dels moriscos

⁴⁹⁹ Barrios Aguilera, M. La nueva frontera... *op. cit.*, pp. 176-179

⁵⁰⁰ García La Torre, Juan. «El reino de Granada en el siglo XVII. Repoblación campesina y crecimiento demográfico». Dins: Manuel Barrios Aguilera, Francisco Andújar Castillo (eds.). *Hombre y territorio en el reino de Granada (1570-1630)*. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, Universidad de Granada, 1995, pp. 57-58.

⁵⁰¹ Vincent, Bernard. «Economía y sociedad en el Reino de Granada en el siglo XVI». Dins: Antonio Domínguez Ortiz (dir.). *Historia de Andalucía. Tomo IV*. Barcelona: Cupsa-Planeta, 1980, pp. 217-218.

⁵⁰² Barrios Aguilera, M. La nueva frontera... *op. cit.*, p. 167.

dels regnes de València i Aragó⁵⁰³. A més, dóna explicacions a la resta de membres del consell⁵⁰⁴: *por un morisco ay XX christianos viejos, y estando estos en orden, y prevenidos, no se atraverán los moriscos a moverse, (...) queda más desto no tienen puestos donde recogerse ni fortificarse, porque los dEspadán y Bernia están a recaudo con las torres que ally se han hecho y los demás puestos no son de consideración.*⁵⁰⁵ Per tant, sense l'armada otomana, no veu opcions perquè es puguin alçar, tot i que sempre han de procurar posar-se en el pitjor dels casos perquè *puede ser que su pasión los ciegue y que no miren la razón ni los fundamentos con que lo emprenden, como se ha visto ya quatro vezes que se han levantado.*⁵⁰⁶ És per aquest motiu que s'han de prendre mesures, com armar als cristians⁵⁰⁷ vells mentre que desarmen als moriscos, reforçar amb gent de guerra el territori valencià, vigilar els passos, manar als senyors i barons que vagin a viure a les seves terres, o enviar una persona de guerra amb el virrei d'Aragó per assessorar-lo (amb el de València no calia per tenir ja ell certa experiència), són algunes de les mesures que es proposen.

Això sí, són molt conscients que aquelles mesures que es prenguin *no sean de manera ni con tanta demonstración que los yrrite, y los haga arrojar y que tanto más se ha de mirar en esto en la primavera y verano, porque apretados por una parte, y por otra confiados en el tiempo y en el socorro que con él pueden tener, no se arrojen a la desesperación, lo qual no temería si fuese al principio del invierno.*⁵⁰⁸ Per tant, és ben evident que estem parlant d'una situació d'inquietud endèmica vers tot allò que recordés el passat musulmà de la península que acabaria desencadenant, de forma inevitable, en l'expulsió del 1609 ja en regnat de Felip III.

⁵⁰³ Al gener del 1575, un moment en que qualsevol avantatge estratègic aconseguit a Lepant, ja ha desaparegut, no havia passat pas la por a una intervenció armada turca a territori peninsular, ajudats, en aquest cas, pels moriscos de la Corona d'Aragó, ja que asseguren que hi havia *en Aragón XXV U moriscos armados y muy alterados y juntos estos con los de Valencia podrían poner a estos reynos en harto cuydado especial si el armada turquesca baxase a estos mares.* AGS, GYM, llig. 80, doc. 102.

⁵⁰⁴ Els presents en aquella reunió, segons s'indica al document, eren: l'inquisidor general, el bisbe de Segovia, el duc d'Alba, el príncep de Melito, el marquès de los Vélez, el marquès d'Aguilar, el Vicecanceller i el secretari Delgado.

⁵⁰⁵ AGS, EST, llig. 335, doc. 417

⁵⁰⁶ *Ibidem.*

⁵⁰⁷ Tot i les penúries econòmiques que argumenten després, perquè, *la necesidad del Reyno es grande, demás que no yendo su Magd. a cortes, no ay pensar sacar dellos un real.*

⁵⁰⁸ AGS, EST, llig. 335, doc. 418.

2.1.5. Els catalans a la guerra de las Alpujarras

2.1.5.1. Els soldats d'Antic Sarriera

La presència catalana a la guerra de las Alpujarras aniria en sintonia amb la de la resta de regnes peninsulars que van mobilitzar milícies, en molts casos de voluntaris, per anar a servir al rei en el sufocar la revolta morisca de Granada. Tanmateix, s'ha comentat com resulta prou destacable la desaparició de tot nom català al camp de Lluís de Requesens durant la part final de la guerra.

A la bibliografia, però, no ha ocupat més que algunes mencions puntuals, la majoria fonamentades en el text de Joan Reglà sobre Antic Sarriera que comentarem tot seguit, com el cas de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila.⁵⁰⁹ Trobem una cita als *Segles de la decadència* de Núria Sales⁵¹⁰ arran del fragment de Diego Hurtado de Mendoza que citarem a continuació, igual que fa Francesc Xavier Hernández Cardona, tot i que aquest darrer ni tan sols ho fa en el context de la guerra de las Alpujarras, sinó per mostrar les pistoles que duïen els bandolers.⁵¹¹ Tampoc no és més precís Agustí Alcoberro⁵¹², qui centra la participació catalana en aquests espais en Lluís de Requesens, però sí ho serà Joan Carrió Arumí, qui dedica unes paraules als catalans de las Alpujarras, molt centrat novament en Antic Sarriera, però que deixa la porta oberta a que *a Granada hi van participar, segurament a títol individual, altres catalans*.⁵¹³ Veurem, doncs, que les clientele i el servei particular entre nobles jugarà un paper fonamental en l'aplec de catalans, membres del braç militar en aquest cas, per anar a lluitar a las Alpujarras.

Com s'ha dit, Catalunya no va restar aliena al servei voluntari per part de les classes populars de la societat que, com veurem en el següent exemple, duta sobretot per un fervor religiós que el feia defensar la fe catòlica, estava decidit a marxar a la guerra com a voluntari. És el cas de Joanot Castelló, coraler de

⁵⁰⁹ Aquest seria el cas de Soldevila, Ferran. *Història de Catalunya. Volum. II*. Barcelona: Alpha, 1962, pp. 929-930.

⁵¹⁰ Sales, Núria. *Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII. Història de Catalunya. Volum IV*. Barcelona: Edicions 62, 1989, p. 34.

⁵¹¹ Hernández Cardona, Francesc Xavier. *Història militar de Catalunya. Volum 3, la defensa de la terra*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2004, p.93.

⁵¹² Alcoberro, A. «Els catalans i les guerres del rei». Dins: Borja de Riquer i Permanyer. *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans. Volum 4. Crisi institucional i canvi social, segles XVI i XVII*. pp. 340-341.

⁵¹³ Carrió Arumí, J. *Catalunya en l'estructura... op. cit.*, pp. 266-267; 313-314.

Barcelona, casat amb una tal Gostança i amb un fill de cinc anys en comú, Perot, que en seu testament de l'1 de juliol del 1569 afirmava que:

Quant en lo realme de Granada se són alsats los moros habitants en dit regne y nostre Rey ha mester soldats y gent per defensar dit regne, per ço jo he determinat per servir a mon rey y señor y per anar contra infels y per augment de nostra Sancta Fe Cathòlica y perquè los esdeveniments de aquella solen ésser duptosos y perillosos tement yo lo perill de la mort, estant sa de cors y en mon bon seny, sana e íntegra memòria y ferma paraula...⁵¹⁴

El resultat per aquest coraler va ser el de molts altres que van decidir anar a la guerra de forma voluntària: la mort. En una annex del 20 de novembre del mateix any, ja apareix rere el nom del brau català que anà a las Alpujarras la paraula “quòndam”, senyal inequívoca que havia perit, molt probablement, en la primera escomesa contra l'enemic morisc.

Però parlar de catalans a las Alpujarras, i sense entrar amb aquells nobles propers a don Lluís de Requesens, és sinònim de comentar la figura de don Antic Sarriera. Aquest va ser l'encarregat d'aixecar un terç de mil cinc-cents efectius, o mil, segons la font, a terres catalanes amb la finalitat de dur-los a lluitar a Granada.

Ja s'ha avançat, en el moment que don Lluís de Requesens parlava de les opcions i qualitats de la infanteria segons la seva procedència i alegrant-se perquè aquesta gent tingués lluny la seva llar, que la seva activitat era prou coneguda per tothom, estava immers a les guerres de bàndols gironines. A més, cal destacar certa relació amb la família Requesens, ja que ens trobem una carta datada del 25 d'agost del 1562 d'Antic Sarriera, cavaller de Girona, a dona Jerònima d'Hostalric, la qual diu:

Ya que V. S. per lo poc que spot en esta casa y lo poc que fins assí ha pogut emplearse en servey de V. S. y del señor comanador maior no pot conixer quant servidós li som, so sert que ab les obligations que yo tinc per a serho entendrà V. S. quanta rahó tinc per a que suplicar a V. S. la fase sempre que entenga quem pot manar emplear a son servey y en demás aunt yo sempre que sem ha oferit no he dexat ni dexe de cada dia rebre tantes merses de Vrs. SS. com reb y axim he pesat

⁵¹⁴ AHPB, not. Gabriel Montaner, 406/47.

lo procurador de V. S. sia passat per assí sense dirme res ni volerse servir de nosaltres pero ell és tan home de recapte y en tot dona tan bona diligencia que li ha paregut pendre tot sol lo treball.

En ningú tems me podria tant pesar la mala indisposició de doña Ana com llevar-me de poder anar a besar les mans a V. S., ab tot que lo seu mal no és de manera que havent per assí en què poder servir a V. S. no la reba molt señalada, no envie a manar, y yo partiré en lora matexa pus ningú té maior desig ni més obligació que yo por emplear-se en quant sia servey de Vrs. SS. ab tot que aunt se vulla tinga V. S. y lo señor comanador maior tants servidos. Y para molt més que yo doña Ana besa les mans a V. S. y ab sa mala indisposició no ha pogut escriure y. en demés. no tenent de què dar avis a V. S. de més del desig que té en podent fer-lo que deu y anar aquí a besar les mans a V S y servirla cuya Illuma persona nostro señor guarde y son estat propere com tots los servidors de V. S. desijam.⁵¹⁵

És un noble gironí que escriu a dona Jerònima en uns termes que bé podria assumir el col·laborador més proper de don Lluís de Requesens en qualsevol dels escenaris on va participar. Veiem, doncs, com la majoria dels cavallers de Catalunya, més o menys propers a la zona d'influència del Comanador Major, és a dir, el servei al rei, tenien ben present qui era.

Però tornem a l'Antic Sarriera que aixeca el terç a Catalunya. Per a dur a terme tal efecte, és curiós com Felip II ofereix una possibilitat que en pàgines anteriors ja s'ha destacat: la remissió dels delictes per part de bandolers, dels quals el Principat n'estava ple. Segons Joan Reglà, aquesta seria la primera vegada que es faria una pràctica que acabaria esdevenint habitual en els anys posteriors.⁵¹⁶ Al maig del 1569, el rei ho indicava de la següent manera:

En virtud de la present en ma bona fe y paraula real guiam, affidam y aseguram totes y qualsevol persones qui volran anar en companyia de dit Çarriera a Granada de totes qualsevol crims y delictes per ells y quiscun dells comesos. (...) Entenent lo amat de la real magestat, Antic Sarriera, cavaller de la orde de Santiago y per orde de sa Magt en fer en lo present Principat y Comtats mil homens per a que puguen servir a sa magestat en lo regne de Granada desijant nos que aquells se fassen ab la promptitut qual sa magestat es proveit essent estats informats que algunos homnes qui son obligats a la regia cort desijarian

⁵¹⁵ ANC, Requesens, UI. 53, UC. 578.

⁵¹⁶ Reglà, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona: Aedos, 1955, p.62.

anar a servir a sa magt a dit effecte si que nos fossen guiats y ab seguratat llur poguessen anar. E nos hagan tingut a bé supplicats a d'açò per dit Antic Sarriera de concedir lo guiatge davall scrit. Per tant en virtut de la present en ma bona fe y paraula real, guiam, affidan y asseguram totes y quallsevol persones qui volran anar en compaña del dit Çarriera a Granada de tots y qualsevol crims y delictes que ell y quiscú d'ells comesos y spectats fins al dia que sassentaran en los compañies que aniran ab dit Çarriera en axi que lliberament y segura pugan anar por lo present Principat y comtats sens contradicció de qualsevol oficials axi real com altres, exceptantne emperò los crims de heretgia, sodomia, fabricació de falsa moneda y de lesa magestat.⁵¹⁷

Que tingués contactes entre els bandolers gironins tampoc no és cap sorpresa, ja que els Sarriera havien estat en una secular lluita de bàndols amb els Agullana.⁵¹⁸ De fet, la seva posició no era pas anònima ni de perfil baix: la seva dona, Anna Sarriera, estava dins el cercle més estret de Victòria, dona del virrei García de Toledo.⁵¹⁹ Això, a part de trobar-se al bell mig de les guerres de bàndols. Al Dietari de la Generalitat de Catalunya, s'informa de la captura i entrega per part d'Antic Sarriera de Bartomeu Camps⁵²⁰, conegut com l'Empordanès, i el seu germà el 27 de maig del 1565: *En aquest die mossèn Antic Sarriera aportà pres en Barthomeu Camps y a...*⁵²¹ *Camps, son jermà, qui eren uns grans ladres y robavan públicament per los camins.*⁵²²

D'altra banda, el mateix *Dietari* ens confirma l'embarcament de Sarriera amb mil soldats al juliol del 1569: *Lo primer. En aquest die, de matí, se lensà en mar una galera bastarda de XXVIII banchs per a don Johan d'Àustria, y se enbarcà molta gent, ço és, mil hòmens. capità o coronel de aquells mossèn Antic*

⁵¹⁷ ACA, RC, reg. 4733, p. 235.

⁵¹⁸ Sobre aquest conflicte v. Riquer, Martí de. «Luchas entre Agullanas y Sarrieras en el siglo XVI». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 30, 1964, pp.7-17.

⁵¹⁹ Sans i Travé, J. M. *Dietaris de la Generalitat...*, op. cit., pp. 80-81.

⁵²⁰ Es tractava d'un bandoler amb una intensa activitat a les Gavarres. Van atacar el sometent de la Bisbal quan tornava d'una alarma donada per la presència de naus pirates a la costa, matant-ne Francesc de Torroella, capità de la Bisbal. Aquest fet va posar en peu de guerra tots els sometents de la zona, sobretot després del saqueig i crema del mas de Toni Juliol, qui encapçalava una milícia. Una unió va acabar capturant-lo quan anava amb la seva amant pels volts de Girona. Tot i que la unió estava encapçalada per Pere de Margarit, Antic Sarriera seria l'encarregat de conduir-los fins a Barcelona, on serien sotmesos a turment i executats. V. Frigola i Arpa, Jordi. «El sometent de la Bisbal del segle XVI». *Estudis del Baix Empordà*, 29, 2010, pp. 100-102.

⁵²¹ El seu germà era Miquel Camps.

⁵²² Sans i Travé, J. M., *Dietaris de la Generalitat...*, op. cit., p. 166.

Çarriera.⁵²³ Però és el *Manual de Novells Ardits* aquell que aporta una informació complementària sobre els qui realment havien aixecat aquells homes:

Dimecres XXVIII. — En aquest dia entraren dues companyes de infanteria feta en Enpurdà, la una de mossèn Sarriera y l'altra de mossèn Lupià per embarcarse en dites galeres per anar a Granada.

Dijous XXX. — En aquest dia entraren dues altres companyies de mossèn Malla y de mossèn Puig per dit effecte.⁵²⁴

És comprensible que hi hagués més d'un capità aixecant companyies si el resultat serien 1000 soldats reclutats a terres catalanes. Tampoc no s'ha de passar per alt que la seva zona d'actuació en la captura de Bartomeu Camps, l'Empordanès, fou l'Empordà, just el territori on ha rebut llicència reials per alçar una companyia entre bandolers. No debades, els seus contactes a la zona no devien ser pas escassos. El més sorprenent de tot és, però, que els altres no apareixen ni a les cròniques (sobretot la de Màrmol Carvajal, que té una voluntat de molta més precisió, fins i tot científica, que les altres) ni a la documentació del camp de Requesens. De fet, el *Manual de Novells Ardits* exposa les notícies arribades de la victòria de Requesens a Frigiliana mostrant sempre la catalanitat de dita victòria, des del lideratge als ferits:

Diumenge XXVI» — En aquest dia arriba correu qui aportava nova com lo comanador maior de Castella don Loys de Requesens senior de Molin de Rey loctinent de Capità general de la mar, lansa de les galeres certes banderes de soldats prop Vélez Màlaga y donaren sobre un scodro de moriscos y ne mataran Mil y sinc Cents entre los presos y morts, ab poca pèrdua dels seus, a be que ni hagué molts de nafrats segons se deye entre los quals fonch nafrat un fill de mossèn Francesch Antoni Setanti desta Ciutat y altres molts catalans. Lo señor sia servit la victoria se prosseguesca.⁵²⁵

Sobre l'arribada d'aquests homes procedents de Catalunya sota el comandament d'Antic Sarriera, en parlen també diversos cronistes, sense citar

⁵²³Ibidem, p. 275.

⁵²⁴ Schwartz y Luna, F.; Carreras y Candi, F.. *Manual de Novells Ardits...*, op. cit., p. 86.

⁵²⁵ Ibidem.

cap altre nom propi que el del noble gironí. Qui ho fa amb un caràcter més poètic és Diego Hurtado de Mendoza i amb una visió més històrica, Luis del Mármol Carvajal. En canvi, Ginés Pérez de Hita ni tan sols els cita en la seva mena d'història novel·lada (amb prou feines cita la tasca de Requesens, així que tampoc no ens ha d'estranyar gaire que ometi els bandolers d'Antic Sarriera).

La informació que aporta Mármol Carvajal sobre la seva arribada, en l'estil sobri i analític de la seva escriptura, on ni tan sols diu que fossin bandolers, sinó només catalans, és: *A don Sancho de Leiva [es va ordenar] que fuese a traer mil catalanes que estaban hechos en Tortosa, cuyo cabo era un Caballero del hábito de Santiago de aquella nación llamado Antinc Sarriera.*⁵²⁶ Pel que fa a Hurtado de Mendoza, més sintètica i allunyada de la profunditat informativa de la primera en termes generals, en aquest cas es refereix a aquest contingent desquadrant números amb l'altre cronista, però amb una visió molt més romàntica dels propis efectius:

Llegó don Sancho de Leiva a un mismo tiempo con mil y quinientos catalanes de los que llaman delados, que por las montañas andan huidos de las justicias, condenados y haciendo delitos, que por ser perdonados vinieron los más de ellos a servir en esta guerra: era su cabeza Antic Sarriera, caballero catalán; las armas sendos arcabuces largos, y dos pistoletas de que se saben aprovechar.⁵²⁷

El nombre de soldats, però, sembla excessiu, tant per les escasses cites que apareixen per un nombre de soldats que hauria de representar un percentatge elevat del contingent total que va participar a las Alpujarras, com per una petita anotació de Requesens al rei a una carta del 23 de setembre del 1569, qui diu que *Manda V. Md. le avise qué cantidad de gente tendrá Sarriera no lo podré hazer con verdadera resolución pero entiendese que es poca.*⁵²⁸

Sobre aquests homes, apareixen algunes dades puntuals del Consell de Guerra, com en una mena de llistat on hi ha alguns esbossos, semblants a una reunió, ja diuen que *Sarriera haga M infantes en Catalunya y él vaya por Maestre de campo dellos.*⁵²⁹ A això, uns punts per sota, i també en relació als homes que deia Requesens que es podien llevar a Mallorca, diuen *que los de Mallorca no se hagan.*

⁵²⁶ Mármol Carvajal, Luis. *Op. cit.* pp. 495-496.

⁵²⁷ Hurtado de Mendoza, Diego. *Op. cit.* pp.256-257.

⁵²⁸ AGS, CCA, llig. 2152, doc. 30.

⁵²⁹ AGS, GYM, llig. 72, doc. 224.

Però més enllà que algunes cròniques en parlin de mil cinc-cents i que l'ordre sigui, en canvi, de mil, en aquell aspecte que més documents ens trobem és en la manera com van procurar traslladar aquests homes des de les costes del Principat fins a les andaluses. Ja a principis de maig del 1569, Felip II avisava de l'ordre que havia donat a Antic Sarriera, a qui haurien de dur d'alguna manera fins a las Alpujarras:

Para proveer de más gente lo de Granada ha parecido que convendrá levantar mill soldados en Catalonia lo qual se ha encargado a Antic Sarriera cavallero catalán por entender que es persona que lo sabrá muy bien hazer y servirnos en ello el qual se queda despachando con toda brevedad y he os querido avisar dello para que lo tengáis entendido y para que si antes que paséis a la costa de Granada estuviere la dicha gente levantada la embarquéis y llevéis allá y si no estuviere aún, entonces levantada toméis cuenta de embiar galeras en que se puedan llevar.⁵³⁰

Però no queda gens clar com van acabar de dur aquests homes a Granada ni la seva composició.⁵³¹ L'ordre inicial era que, si quan don Lluís de Requesens arribava des d'Itàlia fins a Granada, passant per la costa del Llevant peninsular, estiguessin ja aixecats els homes de Sarriera, els agafés amb les seves galeres, com també avisava a don Joan d'Àustria per una carta del 9 de maig del 1569.⁵³²

Sabem bé que això no va ser així. D'una banda, per la coneguda tempesta que provoca la dispersió de la flota amb la que venia fins a terres hispàniques. De l'altra, pels testimonis documentals, ja que en la ja citada carta de don Lluís de Requesens del 27 de maig del 1569, fa esment de la gent que Antic Sarriera hauria aixecat i de la necessitat de buscar la manera com la podrien dur fins a Granada:

Para traer a la gente que levanta en Cataluña Antic Sarriera avía dexado orden a Juan Andrea que lo podía hazer de camino, pero agora presupongo que V. Md. Se la deve de dar que se quede en Italia, y assí será menester que de acá se embien galeras y si las de don Álvaro an de yr donde he dicho, las que acá quedan no se

⁵³⁰ AGS, EST, llig. 910, doc. 185.

⁵³¹ Si seguim els cronistes, com s'ha vist, van ser les galeres de don Sancho de Leyva, i és probable que formats, almenys en part, per bandolers, per la descripció de l'armament que en fa, molt similar als pedrenyals que armaven les quadrilles.

⁵³² AGS, EST, llig. 151, doc. 53.

podrán dividir y assí en este caso me parece que después de aver dado una buelta por esta costa y por la de Bervería, podríamos ir con todas las galeras de España à Barcelona a traer esta gente.⁵³³

El moment d'aquesta anada fins a Barcelona, però, roman en un misteri. El 25 de juny del 1569, gairebé mes i mig després que es digués per primera vegada que podrien passar a recollir la gent de Sarriera, el rei comunicava al seu Lloctinent General de Mar que: *Avíamos mandado dar à Juan Andrea de Oria para que viniessen con sus galeras y con mill soldados de los del terçio de Lombardía para hazer el servicio que se ofreciese en lo de Granada (...) Assimismo se ordena al duque de Franca vila que si la gente catalana que Antic Sarriera avia de levantar estuviere a punto la haga embarcar en las dichas galeras de Juan Andrea para que la lleve a ese reyno.*⁵³⁴

Es pot dir, això sí, que d'una manera o d'altra van arribar o, en cas contrari, els cronistes no n'haurien parlat de la seva presència, ni donant-ne tants detalls a nivell d'armament o activitat prèvia a la seva arribada a la guerra de Granada.

Sobre l'activitat de Sarriera a las Alpujarras, la informació ens remet directament a la crònica de Mármol Carvajal, qui el situa entre els membres del camp del marquès de los Vélez (qui també s'emparentaria amb Requesens mitjançant el matrimoni entre don Pedro Fajardo i dona Mencia de Mendoza). Dins la marxa entre Adra i Berja, els homes del marquès de los Vélez es van distribuir de la següent manera: a l'avantguarda, el marquès de Favara, seguit per la infanteria de don Pedro de Padilla, don Juan de Mendoza i don Juan Fajaro, amb la rereguarda de la infanteria a càrrec d'Antic Sarriera. Ordre molt semblant al que van seguir un cop van sortir camí d'Ugíjar.⁵³⁵

La batalla de certa magnitud on situa els catalans és la de Válor, on trobant-se de nou a la rereguarda de la marxa de les tropes del marquès *Antic Sarriera con los catalanes*, van ser atacats pels moriscos en un camí *por donde forzosamente había de pasar nuestra gente*. La batalla va acabar amb la dispersió dels monfis i la mort de 300 dels 500 tiradors que havia disposat Aben Humeya al turó.⁵³⁶

⁵³³ AGS, EST, llig. 912, doc. 102.

⁵³⁴ AGS, EST, llig. 910, doc. 197.

⁵³⁵ Mármol Carvajal, Luis. *Op. cit.* p. 498.

⁵³⁶ *Ibidem*, p. 502.

2.1.5.2. El cercle català dels líders reials: servei a don Joan d'Àustria i Lluís de Requesens

Narcís Feliu de la Peña, als seus *Anales de Cataluña*, al capítol X del llibre XIX, sobre els catalans a las Alpujarras deia que: *Los Catalanos que en estas guerras se hallan por su valor con nombre glorioso son Don Juan de Çanoguera, que gobernó la jornada del combate de Fuerte Inox, propugnáculo de los Moros, Don Juan Pont, el Duque de Sessa, Doan Juan de Cardona y otros de menos renombre.*⁵³⁷ Veiem, doncs, tot seguit, aquests catalans de menys renom que es trobaven al servei més directe dels dos grans comandaments cristians i que, per aquest motiu, ha estat possible la seva identificació. Són ells els que formaran el gruix de les pàgines que seguiran en els propers capítols, ja que, en molts casos, veurem com continuen el servei al llarg dels diversos escenaris que s'analitzaran, formant una clientela sota l'empareda de Lluís de Requesens.

Començant per aquells catalans que tenen més relació amb el Capità General de Mar que amb el seu Lloctinent General, trobem algunes mercès particulars que va fer el fill de Carles V a alguns nobles del Principat.

De la seva mà, trobem un sou donat a don Miquel de Montcada, nomenat pel rei *para que ande de ordinario en las galeras acerca de nuestra persona y sirva de nuestro consejero*, amb un sou acumulat gens menyspreable de cent ducats al mes.⁵³⁸ Aquest personatge, novament, tot i no ser català, sí que és dels Montcada de Vilamarxant, a terres valencianes, i sempre és dels primers en aparèixer quan es parla de consellers o primeres espases per residir a prop dels grans noms del moment.

En una altra d'aquestes cartes de don Joan d'Àustria al veedor general de la flota Andrés de Alba, cita el servei de don Joan Sanoguera, cavaller també d'origen valencià, *capitán que hera desta galera rreal*. Però ho fa d'una manera indirecta, ja que és el capità Domingo de Larrauri qui reclama a don Joan d'Àustria tres-cents deu ducats per haver estat el capità de la *Real* quan don Joan Sanoguera va caure pres (entre el 20 de maig del 1570 fins el 10 de març del 1571).⁵³⁹ A més d'aquest fet, don Joan de Sanoguera va ser un habitual del

⁵³⁷ Feliu de la Peña, N. *Anales... op. cit.*, p. 206.

⁵³⁸ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, d. 52.

⁵³⁹ AHNOB, Santa Cruz, c.77, doc. 140.

Mediterrani d'aquest moment, sempre sent un personatge proper a don Joan d'Àustria. En una minuta de carta de Felip II a don Miquel de Montcada quan aquest era virrei de Sardenya (1578-1584), diu que: *Haviéndome scripto el Illmo. don Juan de Austria mi hermano que entre otras personas desea que don Juan Çanoguera vaya a servirme cerca de la suya y teniéndolo yo por bien, los he querido avisar dello para que lo sepáis y para que siempre que él quisiere yr le deys licencia para ello que a mi hermano se le ha avisado dello y dado orden del entretenimiento que le ha de señalar.*⁵⁴⁰

De fet, té sentit aquesta successió de fets, ja que al 1575, don Joan d'Àustria va enviar a don Joan de Sanoguera a reconèixer l'illa de Sardenya a nivell de fortificacions i de necessitats defensives que pogués tenir. Allà es troba un panorama no gaire engrescador: les fortificacions no estaven enllestides, sinó que s'havien d'acabar *conforme a las traças que dexó dadas el Fratin.*⁵⁴¹ Però cal dir que en el que fa a les xifres proposades per a l'exèrcit, comptat milícies i soldats regulars, aquestes són del tot irrealistes en el moment que ens estem movent: *para la defensa de aquel reyno se presupuso por don Joan Çanoguera que hera necesarios 38v hombres, los 26v de la tierra y los 12v estrangeros y vistas sus cartas y todo lo que a esto toca, pareció que bastarían 35v.*⁵⁴² Els números, excessius com són, semblen indicar allò necessari per contenir una invasió a gran escala sobre l'illa, perquè cal recordar que ens trobem en un context on la flota otomana ha estat refeta completament després de Lepant i, fins i tot, ha dut a terme accions ofensives com la reconquesta de Tunis al 1574 (després que la Lliga Santa el conquerís un any abans, al 1573).

Aquests homes haurien de ser repartits entre: gent de la terra, amb *VI v cavallos con lanças de XX palmos*, a més de *VIII v arcabuzeros de los que más abtos fueren para este exercito*, *VI v piqueros y entrellos I v coseletes* i *VIv hombres vallerteros de los prácticos de la tierra*. A això, caldria sumar-li la gent de fora, els quals serien *IIv espanyoles, IIIIv italianos i III (sic) alemanes.*⁵⁴³ Però sense cap mena de dubte, allò clau per situar a don Joan Sanoguera a Sardenya

⁵⁴⁰ AGS, EST, Llig. 335. Doc. 469.

⁵⁴¹ Fou un dels principals enginyers militars del temps de Felip II, sobre la seva activitat v. Cámara, Alicia. «La profesión de ingeniero. Los ingenieros del rey». Dins: Manuel Silva Suárez. *Técnica e ingeniería en España*. Zaragoza: Real Academia de Ingeniería, Institución Fernando el Católico, Prensas universitarias de Zaragoza, 2004, pp. 125-164.

⁵⁴² AGS, EST, llig. 335, doc. 364.

⁵⁴³ *Ibidem*.

fins que és reclamat per don Joan d'Àustria, amb qui probablement no s'arribaria a reunir de nou per la prematura mort d'aquest darrer, és que dins d'una secció de *personas particulares*, es diu que *mandose quedar allí a don Joan Çanoguera, a quien el señor don Joan enbió a rreconocer las cosas de aquel rreyno*.⁵⁴⁴

Aquesta visita no es va limitar a Sardenya, sinó que també trobem altres illes del Mediterrani hispànic. Pel cas de Mallorca, també es parla d'una visita feta per don Pedro de Velasco i el Fratin, i que el rei *hizo se fortificase aquella çiudad y, para que se hiziese, ofesció aquel rreyno de servir con lo que costase la mitad de la dicha fortificación y que a quenta de su Magd. se proveyese la otra mytad*.⁵⁴⁵ Per aquest motiu, ja havien reunit 70.000 lliures del propi regne amb els que s'havien iniciat les obres, aturades per falta de diners. Per això informa que s'enviarien 20000 ducats per continuar amb dita construcció. A més, pel que fa a la infanteria, ja es diu que caldria fer *una milícia de gente de pie y a cavallo como en Cerdeña*.⁵⁴⁶ També fa referència a les illes d'Eivissa i Menorca (Maó), però amb un detall molt menor i centrant-se, sobretot, en les municions necessàries i d'on haurien de venir.

Rastrejant les peticions que es fan al Consell d'Aragó per part d'alguns membres de l'estament nobiliari català, també alguns d'ells asseguren haver estat participants de la guerra de Granada. Trobaríem, per exemple, a don Joan Setantí, qui a més del seu cas, exposa altres aventures familiars⁵⁴⁷, segurament sigui el fill de Francesc Antoni Setantí ferit que deia el *Manual de Novells Ardits*⁵⁴⁸; Antonio Forner⁵⁴⁹; Francesc Cerdà i de Rajadell, qui a més de Lepant o Sicília arriba a ser presoner a Constantinoble⁵⁵⁰; don Jaume de Mitjavila, un home destacat i amb un currículum més que extens que parteix de la guerra de Granada⁵⁵¹; o Miquel Montagut y Valgornera, que informa del seu servei a Granada com a alferes de la companyia de Guelcho Guillem Ramon de Malla, citada entre les que van sortir de Catalunya segons el *Manual de Novells Ardits*, on va caure ferit d'un tret

⁵⁴⁴ AGS, EST, llig. 335, doc. 365.

⁵⁴⁵ AGS, EST, llig. 335, doc. 366.

⁵⁴⁶ AGS, EST, llig. 335, doc. 366-367.

⁵⁴⁷ ACA, CA, llig. 261, doc. 37.

⁵⁴⁸ Segons Cristian Cortés, *el ferit degué ser Joan-Antoni, poc afortunat en accions bèl·liques, que llavors tenia 17 anys*. Cortés, Cristian. *Els Setantí*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1973, p. 206.

⁵⁴⁹ ACA, CA, llig. 261, doc. 71.

⁵⁵⁰ ACA, CA, llig. 261, doc. sn

⁵⁵¹ ACA, CA, llig. 264, doc. 44.

d'arcabús, fent que don Joan d'Àustria li atorgués una *ventaja*.⁵⁵² Tanmateix, aquests casos seran analitzats conjuntament en els propers capítols, més enllà d'aquest petit esment.

A més d'ells, dins el cercle de don Joan d'Àustria, i per una carta seva, sabem que *de los quinientos escudos al mes que Su Md. Nos ha señalado y dado facultad para poder repartir a personas que han de asistir a nuestro acompañamiento, (...) hemos tenido por bien de señalar quinze escudos al mes a Don Bernat de Marimon*.⁵⁵³ Aquest noble català el trobarem també entre els que acompanyaran a don Lluís de Requesens a Lepant, però, com veurem en el proper capítol, tindrà el pitjor dels finals per ell.

Veurem en les properes pàgines, però, que malgrat que sota el comandament de don Lluís de Requesens, en el seu seguici més proper, es troben un bon grapat de catalans, no són ni de bon tros majoria. Allò que ens trobem al seu servei més directe és d'una majoria castellana, amb un nucli dur, això sí, format per dos catalans que, com veurem al seu testament, arriben a ser escollits marmessors per ell mateix.

Si entrem ja amb la clientela que don Lluís de Requesens mobilitza per aquesta guerra, s'hauran de tenir ben presents dos aspectes fonamentals: no era capità de cap vaixell en el moment de prendre possessió del càrrec de Lloctinent General de Mar, en contra del que diuen altres autors, i, d'altra banda, se li havien atorgat amb dit càrrec 1500 ducats anuals per repartir de la manera que més li convingués a ell, així com dues galeres que hauria de prendre de la flota de galeres d'Espanya, cosa que va demanar, com veurem, al maig del 1568, però que no li van ser entregades fins ben entrada la guerra de Granada.

En relació a aquesta manca de naus pròpies, sabem quan va demanar-ne les dues que li corresponien, perquè alhora que elles, en sol·licita el sou per qui haurien de ser els seus capitans. En aquesta carta dirigida a Andrés de Alba, veedor de les galeres d'Espanya, datada del 12 de maig del 1568, dóna una informació prou eloqüent sobre allò que demanava i que, com s'ha comentat, li pertocava pel càrrec, a més de permetre'ns començar a ubicar aquells més propers en la seva xarxa clientelista:

⁵⁵² ACA, CA, llig. 265, doc. 60.

⁵⁵³ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, d. 53.

Por quanto su Magd. como parece por un capítulo de mi instruction que havréis visto y estará notada en los libros del dicho officio ha tenido por bien que yo pueda tomar de las galeras dEspaña y traer juntamente con la General y Patrona del Exmo. señor don Juan de Austria dos galeras que anden conforme a la nueva orden que en todas se ha dado y para cumplimiento desto, he de nombrar capitanes que las tengan a cargo con sueldo y entretenimiento competente como por la presente los nombro, es a saber para la una a don Bernaldino de Avellaneda y para la otra, a don Alexandre Torrellas. Y no obstante que por estar dichas galeras a esta sazón en Sicilia, no se les puedan entregar, no es razón que ellos hallándose aquí, en servicio de su Magd., estén sin entretenimiento. Y teniendo entendido que el señor don García de Toledo quando era general de la mar tenía entretenidas algunas personas de importancia en semejante cargo a razón de veynte ducados al mes. Por ende, attento a la calidad de los dichos Don Bernaldino y don Alexandre, les señalo y constituyo a cada uno dellos assimismo veynte ducados de salario ordinario en cada mes.⁵⁵⁴

L'elecció d'aquests dos personatges com a capitans de les seves galeres no és d'una importància menor, ja que Alexandre Torrelles és una de les persones de major confiança que té don Lluís de Requesens. És també un capità de gran valor que després de Lepant continuarà al capdavant de la galera i sota les ordres de don Joan d'Àustria fins que no sigui novament reclamat pel Comanador Major, de qui ja no se separarà fins la mort d'aquest darrer. Pel que fa a don Bernardino de Avellaneda, aquest ja estava al seu servei més directe mentre el seu patró mantenia l'ambaixada de Roma, cosa que no ens deixa de fer pensar en aquest s'allarga al llarg dels anys a través d'una confiança mútua entre patró i client que es va enfortint. De fet, aquest darrer ja havia rebut una extensa carta de recomanació per part de don Lluís de Requesens ja al gener l'any 1569, quan encara no era gaire comú trobar-les:

Don Bernardino de Avellaneda, que lleva ésta, a cerca de veynte años que sirve a su Magd. en Italia. Los primeros dellos se ocupó en Venecia en cosas particulares que el emperador N. Sr. allí le cometiò que fueran de alguna inportançia y después se alló en la primera guerra de Sena con el Virrey de Nápoles don Pedro de Toledo, y en todas las que ha habido en Lombardía y en Piamonte en tiempo del duque

⁵⁵⁴ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 36.

de Alva, y duque de Sesa y Marqués de Pescara, y hecha la paz se ocupó algún tiempo en el gobierno de Novara, y después que yo vine a Roma ha tenido a su cargo las tres tierras de coloneses que su Magd. tiene aquí en secreto, y de todo ha dado muy buena cuenta y aviéndose ofrecido agora la muerte de Lope de Mardones, por quien entre otras cosas vaca el castillo de Capua, va a suplicar a su Magd. sea sea servido de hazelle merced de la tenencia del dicho castillo, tiniendo consideración a lo que ha servido y puede adelante servir.⁵⁵⁵

Tot fa sospitar, per tant, que amb aquest don Bernardino de Avellaneda, es va demanar la provisió com a capità d'una de les dues galeres que havia de prendre de la flota de galeres d'Espanya, però que, en previsió que no arribava, i sorgint aquesta oportunitat, va decidir provar sort. Tanmateix, és un dels que sempre apareix a prop del Comanador Major, el que ens indicaria que no va aconseguir el càrrec del castell de Càpua.

És precisament per aquesta manca de naus pròpies que don Joan d'Àustria, en una carta al seu germà de l'agost del 1569, ja avisa de les galeres que ha deixat al Comanador Major la galera *Real* i la *Patrona*:

El comendador mayor no tiene aquí sus dos galeras porque por no dexar a don Diego Osorio y a don Guillén de Rocafull y a don Luis Vich sin cada sendas galeras con que sirviesen esta jornada, no tomó para sí ninguna, aguardando a tomalla de las que había de traer Gil de Andrada y assí por no tener él aquí galeras suyas como porque haviéndose de juntar todas las demás como el virrey escribe por la venida del Armada no es justo que fuese cabeza dellas una galera subtil nuestra, donde cupieran los muchos cavalleros y principales que el comendador mayor lleva consigo, le he permitido que en lugar de sus dos galeras lleve la Real y la Patrona con que las torne a inviar acá con Gil de Andrada.⁵⁵⁶

Per tant, trobem un don Lluís de Requesens que encara no ha obtingut galeres particulars, però que utilitza les de don Joan d'Àustria sense gaires problemes. La pregunta, però, seria quins eren aquests *muchos caballeros y principales* que porta el Comanador Major. És aquí on resulta fonamental el

⁵⁵⁵ AGS, EST, llig. 910, doc. 53.

⁵⁵⁶ ANC, Requesens, UI.493, UC. 4537.

l·listat dels sous, tant pel detall explícit del l·listat com per la quantitat de diners atorgada a cadascun dels nobles, ja que en cap cas resulta casual que sigui així.

La informació qualitativa que aporta aquest l·listat del desembre del 1569 i aprovat per la comptadoria al gener de l'any següent, per tant, és substancial, quan no deixa de ser el l·listat de com don Lluís de Requesens vol repartir els 1500 ducats anuals dels que podia disposar lliurement per repartir avantatges entre els seus seguidors. Dos d'ells, fora d'aquest l·listat, ja els tenia perfectament col·locats com a capitans de galera, ara, però, veiem qui era la resta⁵⁵⁷:

Señor Andrés de Alva, beedor de las galeras dEspaña, por su Md. bien saveis como por un capítulo de la ynstrucción que tengo para el exerciçio de mi cargo tiene su Md por su merced que demás de los diez mill ducados que se me señalan en cada un año para mi entretenimiento, se me den mill y quinientos de sueldo para que yo los pueda repartir de bentajas entre los jentiles hombres y soldados de mi acompañamiento o en los otros que a mí me [*trenca*] de los que residieren en las galeras. Por ende, es mi boluntad de que las dichas bentajas [*trenca*] gozen las personas ynfrascritas cada uno respeto de lo que se le señala en esta:

A don Guillen de Sanclemente, diezyocho ducados cada mes	XVIII ds
A don Pedro Ponçe de León, otro tanto	XVIII ds
A don Pedro Bustos, diez ducados en cada un mes	X ds
A Rafael Luis Terradas, seis ducados cada mes	VI ds
A Juan de Resende, ocho ducados	VIII ds
A don Jaime de Cardona, quatro ducados	IIII ds
A don Luis de Queralt, otro tanto	IIII ds
A Federique Barutell, otro tanto	IIII ds
A Baltasar Marroquir, otro tanto	IIII ds
A Guillén Çaera, otro tanto	IIII ds
[al marge esquerra: dispidiose en último de abril, 1571]	
A Pedro de Miranda, otro tanto	IIII ds
A don Lorenço de Guzmán, otro tanto	IIII ds
A Juan Esgrots, flamenco, otro tanto	IIII ds
A Bautista de Sotto, seis ducados	VI ds

⁵⁵⁷ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 54.

A Manuel de Santiestavan, otro tanto	VI ds
A Gregorio de Tapia, tres ducados	III ds
A Benet Pons, dos ducados	II ds
A Harias de Figueroa, otro tanto	II ds
A Pero Ruiz de Cartajena caporal de mi capitana, un ducado	I d
A Alonso Xuares, caporal de la Fumari, un ducado	I d
A Juan de Aroyo, quatro ducados	III d
A Miguel de Cardona, dos ducados	II ds
	CXIX ds
A Bautista de Baldelomar, un ducado	I d
A don Luis de Peguera, tres ducados	III d
A Yñigo de Aponte, dos ducados	II ds
	CXXV ds

Aquests 125 ducats, multiplicats per cadascun dels 12 mesos de l'any, feien els 1500 que li havien atorgat en el títol. Eren, això sí, un avantatge a rebre fora del seu sou ordinari d'infanteria, cosa que en alguns casos feia pujar molt el sou del noble en qüestió.

La claredat del document, a més, permet ubicar la presència catalana dins el seu cercle més íntim, entre aquells que considerava mereixedors d'un avantatge particular pel seu servei. Això ens permet situar la potència real del cercle català que es movia amb ell: don Alexandre Torrelles (el capità de la galera que escull i per això fora d'aquest llistat), don Guillem de Santcliment, Rafael Luis Terrades, don Jaume de Cardona, don Lluís de Queralt, Frederic Barutell, don Miquel de Cardona i don Lluís de Peguera són la representació catalana. Vuit representants d'un total de vint-i-nou membres (comptant els capitans) són prop d'un terç de la seva comitiva, tot faltant en ella un gran nombre de cognoms que s'anirien unint a mesura que augmentava la seva posició i, amb ella, la seva responsabilitat.

Veiem, però, que el nucli dur de les seves relacions estava format per don Alexandre Torrelles, don Guillem de Santcliment, don Bernardino de Avellaneda i don Pedro Ponce de León, ja que entre tots ells rebrien 76 ducats mensuals, per

89 que rebrien entre tota la resta. És a dir, tot i que la gran majoria dels seguidors a sou seu eren castellans, lògic, d'altra banda, per la tendència cap a la cort, la seva educació vora el príncep Felip i el pes dels seus parents Zúñiga, la importància proporcional dels catalans era molt superior.

De fet, tot i que no apareixen en aquest llistat, es té documentada la presència de don Francesc de Guimerà o don Joan de Setantí per la petició de mercès al seu favor que fa don Guillem de Santcliment a don Lluís de Requesens a l'agost del 1575⁵⁵⁸, quan es trobava a Flandes com a governador general d'aquells estats.

Durant aquell moment, a més de tenir al seu abast aquesta clientela, amb la que va nodrir una companyia durant la batalla de Frigiliana, per exemple, també va iniciar els tràmits per contractar una guàrdia personal d'alemanys. Ell informava de nou al veedor sobre el fet d'haver aixecat la seva guàrdia, per una carta del juliol del 1571, havent-li dit que fos menys que la que portava don Joan d'Àustria, que era de cinquanta espanyols i cinquanta alemanys, per això *embié a Alemaña a levantar çinquenta soldados alemanes entre los quales son tres caporales con un teniente para la dicha mi guardia, y por medio del conde de Alberigo de Lodrón a quien se pidió por mi parte que los hiziese levantar y rresçevir a él. (...) Los levantó y se les tomó muestra en quinze días del mes de junio pasado.*⁵⁵⁹ Ens trobem en un context on el que s'està preparant és la flota que acabarà amb la batalla de Lepant, enllaçant d'aquesta manera ja amb el següent apartat de la present recerca. Pel que fa al sou, informa que no se'ls ha pogut integrar el sou dins la infanteria que havia marxat fins a Gènova per embarcar-se, així que se'ls ha assignat *quatro escudos de oro a cada uno de los dichos soldados alemanes y diez al dicho theniente y un escudo de ventaja a cada uno de los cavos de a onze reales y medio castellanos cada uno.*^{560 561} Per això

⁵⁵⁸ ANC, Requesens, UI. 54, UC. 616.

⁵⁵⁹ AHNOB, Santa Cruz, c.77, doc. 37.

⁵⁶⁰ *Ibíd.*

⁵⁶¹ Resulta destacable el sou assignat a aquesta guàrdia d'alabarders alemanys si es compara, per exemple, amb el que rebia la guàrdia d'alabarders del virrei de Catalunya al 1586, i del qual es queixaven al Consell d'Aragó: *Los Treynta alavarderos de la guarda ordinaria del visorey de Cathaluña supplican a V. Magd. que por quanto el sueldo ordinario de un real al día que tienen es tan tenue que con él no se pueden mantener en estos tiempos y padeçen mucha neçesidad sea de su real serviçio mandarles acreçentar el dicho sueldo para que mejor puedan continuarle y a este mismo respecto se acreciente al capitán, sargento y otros oficiales.* (ACA, CA, LLIG. 262. doc. 18). Si comparem els sous: un guàrdia alemany normal, 4 escuts d'or, a 11 reals i mig castellans cadascun: 46 reals, pels 30 o 31 que rebia la guàrdia del virrei. Ens situem, per tant, en dos moments molt propers temporalment, on la guàrdia alemanya cobra prop d'un terç més que

demana que se'ls assigni en el llibre de comptes de les galeres, mantenint aquest sou assignat. Vist això, a més, afegeix que *los hareys embarcar en las dos galeras de mi cargo adonde ordenareys se les den sus raciones ordinarias descontándoles con las del dicho señor don Juan ques a medio rreal por cada persona al día*. Per tant, ja ho trobem tot perfectament disposat, des del sou a allò que se'ls hi ha de prendre en concepte de manutenció.

Però tot i que no va ser fins el 1571 que va embarcar aquesta guàrdia alemanya particular, aprofitant que arribaven fins a Gènova el gruix de germànics reclutats amb motiu de l'expedició que es duria a terme cap al Mediterrani oriental per socórrer Xipre, el capità d'aquesta guàrdia ja havia estat nomenat bastant abans. Concretament, durant la carta on nomenava a don Alexandre Torrellas i a don Bernaldino de Avellaneda com a capitans de la seva galera. L'escollit seria Rodríguez Gómez de Silvera, a qui nomena capità de de la guàrdia que ha de tenir. El sou, en aquest cas, seria de quinze ducats de salari al mes, estant a mig camí entre un oficial normal i un capità de galera. Com veurem més endavant, Rodrigo Gómez de Silvera serà l'encarregat d'acompanyar a don Joan de Requesens i Gralla, hereu de don Lluís de Requesens, a Toledo, on viurà fins la seva mort després de casar-se amb Guiomar Pardo Tavera, pubilla d'Arias Pardo Tavera i Luisa de la Cerda.

Per tant, veiem com el grup que es conforma al voltant del don Lluís de Requesens, està format en la seva majoria per castellans, però que la presència catalana és una constant i amb una concentració que esdevé una raresa, si la comparem amb algun dels principals líders militars o polítics de la Monarquia.

l'espanyola del virrei de Catalunya. De fet, com s'ha citat, veiem que la manutenció seria de mig real al dia, és a dir, 15 al mes. Ens podem imaginar, per tant, perquè demanen un augment de sou en aquestes dates, acceptant el Consell d'Aragó un increment fins el real i mig al dia (cosa que els equipararia amb el sou de la guàrdia alemanya del Comanador Major quinze anys abans), però que el rei respon de la seva mà amb un ambigu: *será menester mirar esto con atencion por la consecuencia y assi mandaré responder a ello lo que convenga*.

2.2. Requesens, Lepant i Catalunya

2.2.1. En un racó de la bibliografia

Si la guerra de las Alpujarras va ser la seva primera gran presa de contacte en un conflicte armat i el moment on don Lluís de Requesens va començar a treballar amb don Joan d'Àustria, la batalla de Lepant va esdevenir el moment clau de la seva biografia. Més enllà dels rius de tinta que aquest enfrontament ha generat, des de la perspectiva militar o més cultural, sobrevalorant o menystenint el valor real de la victòria cristiana, la presència catalana en ella no ha tingut el protagonisme destacat dins la historiografia que hauria merescut.

No serà aquest capítol un lloc on trobar la descripció de la batalla de Lepant o de la formació de la Santa Lliga, sinó que l'atenció anirà posada de nou en la doble via de l'acció particular de Lluís de Requesens com a mà dreta de Joan d'Àustria i el paper particular dels catalans dins de dita batalla i, molt especialment, la clientela del Comanador Major, present a la seva pròpia galera. De fet, el propi Requesens escrivia a Felip II un cop acabada la batalla que: *no acabaré en toda mi vida de serbir a V. Md. la merced que me ha hecho en mandarme hallar en esta ocassión pues por todas las cosas del mundo no quissiera dexar de hallarme en ella.*⁵⁶² Una evident mostra del valor que els propis protagonistes donaven a l'enfrontament.

Aquest fet acostuma a ser tractat a les biografies amb una cura major que las Alpujarras, ja que el nivell simbòlic de la gran topada entre la Cristiandat i el seu gran antagonista al Mediterrani del segle XVI és d'una magnitud molt major que els moriscos dispersos per la muntanya granadina.

Novament, el primer en ésser citat ha de ser Adro Xavier amb la seva biografia de Requesens, qui amb el seu estil literari exposa el recorregut de la flota des de la sortida de Barcelona fins la batalla de Lepant. Aquest cop, en contraposició a las Alpujarras, ho fa amb molt bon detall, destacant fins i tot l'execució dels soldats vassalls de la Monarquia per part del general venecià que comentarem en les properes pàgines mitjançant la via documental.⁵⁶³ Tanmateix, la càrrega gairebé hagiogràfica que fa amb Requesens, a qui atribueix la captura i

⁵⁶² AGS, EST, llig. 1328, doc. 46.

⁵⁶³ Xavier, A. *op. cit.* pp. 217-275.

protecció dels fills d'Alí Paixà per ser *ardiente por la lucha pero siempre sereno caballero, humano y comprensivo*, grinyola massa per ser utilitzada com a font de primera mà, ja que, per exemple, sobre els *arraeces* capturats la seva opinió era, com veurem més en profunditat, que *se hechasen disimuladamente una noche en la mar*.⁵⁶⁴ Com veiem, lluny de tota clemència vers els qui podien significar un perill i ser fruit de tensions amb els aliats venecians pel valor del seu rescat.

Isidro Clopas en la seva biografia enfoca la batalla des del punt de vista de Requesens⁵⁶⁵, però comet alguns errors. No estava personalment a la seva galera, ni eren els capitans don Guillem de Santcliment o don Fernán Arias de Saavedra, però no deixa de ser l'aproximació que més en valor posa a la participació catalana, procurant sempre citar els noms d'aquells que hi van ser (encara que de forma excessiva), ja que, com ell mateix afirma, tot i deixar ben clar el biaix de tota la seva obra, més preocupada en mostrar la grandesa d'un personatge que en narrar i analitzar uns fets:

No creemos que sea inoportuna esta alusión; dedicada a recordar la actuación de los catalanes en la batalla más famosa que ganó el valor español en los tiempos modernos, cuando tratamos de exaltar los méritos de un catalán ilustre.⁵⁶⁶

Més esquemàtic és Vittorio Ricci en la seva mena de biografia compartida dels germans Zúñiga-Requesens, fent una explicació prou lineal dels diversos elements⁵⁶⁷, sense grans aportacions documentals més enllà de les cites a, bàsicament, les publicacions de Luciano Serrano⁵⁶⁸ i Arturo Cajal Valero.⁵⁶⁹

Tot el contrari a aquesta és l'aproximació que fa José María March, tant a través del monogràfic⁵⁷⁰ com el seu volum sobre Milà.⁵⁷¹ En el primer, ofereix una introducció amb el focus posat a Requesens a Lepant —una conferència llegida al CSIC el 5 de juny de 1942—, utilitzant sobretot documents de l'arxiu Requesens,

⁵⁶⁴ AGS, EST, llig. 1135, doc. 87.

⁵⁶⁵ Clopas, I. *op. cit.*, pp. 89-111.

⁵⁶⁶ *Ibíd.*, p. 109.

⁵⁶⁷ Ricci, V. *op. cit.*, pp. 169-209.

⁵⁶⁸ Serrano, P. Luciano. *España en Lepanto*. Barcelona: Editorial Labor, 1935.

⁵⁶⁹ Cajal Valero, Arturo. *Domingo de Zavala. La Guerra y la Hacienda (1535-1614)*. Lasarte-Oria: Luis de Zavala y Fernández de Heredia, 2006.

⁵⁷⁰ March, J. M. *La batalla de Lepanto...*, *op. cit.*

⁵⁷¹ March, J. M. *Don Luis de Requesens...* *op. cit.*

conservats en aquell moment al monestir jesuïta de Sant Cugat, avui dia a l'Arxiu Nacional de Catalunya, i amb un important apèndix documental. Pel que fa a la segona publicació, s'inicia amb la sortida de Requesens de la flota, fent un bon recorregut amb aportacions documentals fins que s'estableix al govern de Milà.

Sobre aquest paper català a la primera campanya de la Santa Lliga i, en concret, a la batalla de Lepanto, s'han escrit algunes pàgines, però sense oferir una atenció detallada a les actuacions concretes i, encara més important, sense un corpus documental que sustentés els fets i moviments dels nobles catalans presents a dita batalla.

Qui ja va parlar de la seva presència i ha resultat gairebé com a únic referent, fora de les aportacions més modernes des del camp de la literatura, va ser Ferran Soldevila, qui en la seva història de Catalunya ja citava un grapat de nobles catalans i els mariners de Sant Feliu de Guíxols.

De fet, Ferran Soldevila és gairebé l'alfa i l'omega quan algun historiador cita la presència catalana a Lepant en alguna de les seves obres. L'historiador barceloní iniciava amb un contundent *Catalunya, que havia comprès la possible transcendència d'aquell esforç suprem, hi havia abocat tots els seus recursos i totes les seves reserves de gent de mar.*⁵⁷² Ell, alhora, es refereix notablement a Lluís Nicolau d'Olwer, qui assegurava en la seva *L'Expansió de Catalunya* que calia esmentar Lepant per ser *el darrer fet naval on els catalans preponderen.*⁵⁷³ I és que a part de citar els nobles dels que parlarem en les properes pàgines, ja veu que la participació del Principat va anar més enllà d'un grapat de fills dels casals titulats del Principat: l'estol estaria sota les ordres efectives de Requesens, la galera Capitana s'havia construït a Barcelona, Joan de Cardona era qui encapçalava la marxa el dia de la batalla... Fins a reconèixer que aquells homes *posen ben alt, encara una vegada —i serà la darrera— el nom de Catalunya en les aigües d'aquell Golf de Corint que dos segles abans, en temps dels ducats d'Atenes i Neopàtria, era un llac català.*⁵⁷⁴ D'aquestes pàgines beu Ferran Soldevila, qui dedica especial atenció als noms particulars ja citats per Nicolau d'Olwer i dedica especial atenció als vuitanta oficials de Sant Feliu de Guíxols i

⁵⁷² Soldevila, F. *Història de Catalunya. Op. cit.*, p. 922.

⁵⁷³ Nicolau d'Olwer, Lluís. *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*. Barcelona: Bàrcino, 1926, p. 232.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, p. 233.

als trofeus que arribaren a Catalunya.⁵⁷⁵ Sobre aquests oficials de la vila baixempordanesa va parlar Agustí Alcoberro, qui assegura que són exageracions provinents d'un mite ideat a la fi del segle XVII pel cronista i falsificador de textos Gaspar Roig i Jalpí a l'obra *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*.⁵⁷⁶

Sobre aquestes informacions de prop dels anys 30 del segle XX, s'han sustentat totes les aportacions sobre la presència catalana a Lepant. Ricardo García Cárcel assegurava que *sólo Lepanto ofrece un testimonio incuestionable de la contribución militar catalana a la guerra*⁵⁷⁷, quan en realitat es demostra en aquest estudi que Lepant és un graó més de l'escala de servei a la Monarquia que van construir tota una generació de nobles catalans encapçalada per Lluís de Requesens. No debades, només cal fixar-se en la tesi de Joan Carrió per veure la inexactitud d'aquesta afirmació, sobretot si incloem en aquest servei les tasques militars de caire defensiu a la costa o al Rosselló.

L'entusiasme sobre aquesta participació catalana, però, també pot dur algun autor a cometre errors de certa volada per fer afirmacions massa exagerades:

Tot i que ens manquen dades, no és arriscat d'afirmar que bona part de l'oficialitat, dels comandaments de les galeres i de la gent de mar que va fer possible l'esquadra procedien de Catalunya (Sant Feliu de Guíxols, Mataró, Calella, etc.), València i les Illes Balears i les Pitiüses.⁵⁷⁸

Com molt bé diu, li manquen dades. Malgrat que la presència catalana fou prou destacable, com veurem tot seguit, resulta arriscadíssim, i fals, dir que bona part de l'oficialitat era catalana. Ni de bon tros. De fet, ni tan sols de les dues galeres de la flota d'Espanya que Requesens manava com a pròpies tenien els capitans catalans. Una d'elles sí, amb don Alexandre Torrelles, però el capità de la segona era Domingo de Zavala, un basc. I si parem atenció als capitans de la

⁵⁷⁵ Aquesta és, precisament, l'única menció a la batalla que fa Antoni de Capmany a *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la Antigua ciudad de Barcelona*. Madrid: Imprenta de d. Antonio de Sancha, 1779, p. 182, n. 31.

⁵⁷⁶ Alcoberro, Agustí; Noguer, Jaume. *Pirates, corsaris i torres de moros. Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell/ Diputació de Girona, 1998, p. 30.

⁵⁷⁷ García Cárcel, R. *Felipe II y Cataluña*, op. cit., p. 37.

⁵⁷⁸ Xavier Hernández, F. op. cit., p. 87.

resta⁵⁷⁹, amb prou feines trobaríem Montserrat Guardiola, don Joan de Cardona o Bernat Sanoguera.

I és que ni tan sols Joan Reglà al seu *Felip II i Catalunya* diu res fora de les paraules de Ferran Soldevila i Lluís Nicolau d'Olwer, limitant-se a citar la informació que ells mateixos transmetien⁵⁸⁰ i a remarcar la importància per Catalunya de la mà dels trofeus que portaren els victoriosos veïns del Principat i que encara avui dia romanen aquí. Cosa que també s'afanya a esmentar Núria Sales al seu *Els segles de la decadència* com a única referència a la participació catalana dita jornada.⁵⁸¹

Limitades són les referències a Lepant, fins i tot, dins el volum d'Arcadi García Sanz, *Història de la Marina Catalana*⁵⁸², o dins *Els catalans i les guerres del rei d'Agustí Alcoberro*, qui destaca la presència catalana en una batalla on *els vaixells catalans van constituir, en aquell esdeveniment bèl·lic, l'espina dorsal de la flota*.⁵⁸³ Això darrer, és quelcom bastant clar, ja que Barcelona era la principal fàbrica de galeres de la Monarquia, juntament amb Nàpols.

El vincle català amb la batalla de Lepant, però, el podem veure ja directament en els dos dietaris principals que es generaven a Barcelona, més breu, com de costum, és el *Manual de Novells Ardits*⁵⁸⁴. Veiem les reaccions anotades a tots dos dietaris un cop arribada la notícia, a les darreries de l'octubre del 1571, de la victòria cristiana:

En aquest dia [dimarts 30 d'octubre del 1571], de bon matí, arribà la felicíssima y gran nova, per una lletra enviada al excel·lentíssim senyor don Ferrando de Toledo, prior de Castella, virrey y capità general de sa magestat en lo present Principat, per los embaixadors de Venècia, com la armada de la lliga cristiana de la qual és capità general lo molt alt senyor don Joan de Àustria, havia debellada y vensuda la armada del gran turc a VII del present mes de octubre, a la boca del golf del Spont, havent durat la batalla de quatre hores de matí fins al vespre, havent preses la dita armada cristiana CLXXX galeras, entre les quals de quoranta

⁵⁷⁹ Rosell, Cayetano. *Historia del combate naval de Lepanto y juicio de la importancia y consecuencias de aquel suceso*. Madrid: Real Academia de la Historia, 1853, pp. 195-200

⁵⁸⁰ Reglà, J. *Felip II i Catalunya*. Op. cit., pp. 55-56.

⁵⁸¹ Sales, N. *Els segles de la decadència...* op. cit., p. 34.

⁵⁸² García Sanz, Arcadi. *Història de la Marina Catalana*. Barcelona: Editorial Aedós, 1977, pp. 391-398.

⁵⁸³ Alcoberro, A. *Els catalans i...* op. cit., p. 344.

⁵⁸⁴ *Manual de Novells...* vol.5, op. cit., pp. 122-123.

que portan fanal foren preses les trenta-nou, y que s'eran degollats y mort XX mil turchs y se eren captivats sinc o sis mil turchs, y havent donada libertat a XV mil cristians que havia en dita armada turquescha, y havent donat a fondo las demás galeras y vaxells, sens haver scapat de tota la dita armada sinó sinc galeras.⁵⁸⁵

La reacció dels catalans fou de gran solemnitat, celebrant un *Te Deum* amb assistència del virrei, els consellers, molts cavallers i tanta gent del poble:

que apenas cabia en la seu, ab tant gran alegria y jocunditat que los homens molts delís de alegria tenien las lagrimes als ulls, altres estaven ab los ulls al cel ab lo sperit tant elevat que restaven descolorits y tots blanchs, altres ab altres effectes que parian fora de seny, altres quels apparra cosa de somni y apenas ho podian creure y ab raho, perquè manifestament es estada obra divina y no humana per lo que la armada infel era potentíssima y molta y en sa terra, y exida de fresch y nostros pecats son grans, es emperò y es estada tostemps maior la misericòrdia de Deu.⁵⁸⁶

Mentrestant, la Diputació del General va decidir que l'endemà d'arribada la notícia, el 31 d'octubre,

se fes festa en la present casa de la Deputació, en la matexa manera y forma que.s fa quiscun any en lo dia o festa de sant Jordi, y que per ço se selebràs un solempne offici y sermó de *Graciarum accione*, ab molta solemnitat com se selebre quiscun any en dit dia, y que se empaliàs tota la casa, hi.s paràs lo altar en lo mateix lloc que.s pare lo dit dia de sant Jordi, ab trompetas y ministrils, y que en lo dia present se posassen per les finestres de la present casa las banderas que se acostumen posar en la vigília de la dita festa de sant Jordi, y que las trompetas, ministrils y atambors sonassen y demostrassen molta festivitat quant lo virrey y consallers passassen per davant la casa de la Deputació.⁵⁸⁷

Però abans d'entrar en l'anàlisi específic de la presència catalana a Lepant dins la clientela particular de Lluís de Requesens, val la pena recordar que les galeres catalanes en *asiento* havien estat presents a la majoria d'accions

⁵⁸⁵ *Dietari de la Generalitat... volum II, op. cit.*, p. 367.

⁵⁸⁶ *Manual de Novells... vol.5, op. cit.*, p. 123.

⁵⁸⁷ *Dietari de la Generalitat... volum II, op. cit.*, p. 367.

desenvolupades al Mediterrani: la Serafina, la Lupiana i la Porfiada, unificades a la documentació sovint com *las tres de particulares catalanes*, i que en l'any 1571 estaven capitanejades, respectivament, per don Joaquim Centelles, don Lluís de Llupià i don Berenguer Doms.⁵⁸⁸⁵⁸⁹ Per tant, malgrat que no ens trobem en un servei constant com el propi de territoris més arrelats a les accions de la Monarquia, com Castella, sí que veiem alguns exemples individuals de servei militar constant, decidit i, normalment, a costa dels seus propis recursos.

L'aportació catalana, per tant, encara que fos pel lloc on es van fer la majoria de galeres de la flota d'Espanya, ja seria substancial, però no arribaria als nivells de Castella o dels regnes italians.

⁵⁸⁸ AGS, GYM, llig. 175, doc. 7.

⁵⁸⁹ El Doms, per cert, almiralls en temps de Ferran II i amb dècades de servei acumulat i mantingut amb el canvi de dinastia regnant. Es podria considerar, fins i tot, una mena de supervivència dels temps de la Corona d'Aragó.

2.2.2. El convuls lideratge de la Lliga

2.2.2.1. El primer després de don Joan: govern de l'armada i conflictes amb el fill de l'Emperador

En el seu poema *La singular y admirable victoria*, el qual comentarem en pàgines posteriors, Joan Pujol definia a Requesens com qui «apprès del noble don Joan te'l primer lloch en lo govern y traces, y lo que diu ab sos prechs, o menaces, se da molt prest».⁵⁹⁰ Com a Lloctinent general de Mar, tenia una forta influència en cadascuna de les decisions preses en el si de la Lliga i que afectarien al bon desenvolupament i progrés de tota la flota.

Sufocada la revolta de las Alpujarras, els que havien estat els líders de sengles camps i que havien dirigit l'ascens fins sobre la serra van estar-se a la cort fins que, des de Roma, es va avisar que s'havia capitulat la formació de la Lliga amb els venecians i el Papa. En aquest moment, el germanastre del rei i el seu seguici van abandonar la cort per moure's fins a Barcelona, on es reuniria la flota. Allà ja l'esperava Requesens. La rebuda per part dels diputats i oïdors del Principat, també del Comanador Major, a Joan d'Àustria és efusiva.

Però veiem els preparatius per l'arribada del fill de Carles V.

El 15 de juny del 1571, visita el diputat militar, Francesc d'Alentorn, *de part de dit concistori lo excel·lent senyor don Luýs de Requesens, comenador major del orde de Sant Jaume de la Spasa en Castella y loctinent de capità general de tota la armada marítima per sa magestat, qui poc havie ere arribat de la cort de sa magestat en la present ciutat.*

Segons s'explica als dietaris, van dir

al dit senyor comenador major que ell venie allí per part dels senyors deputats y hoïdors de Catalunya per besar les mans a sa excel·lència y perquè entengués lo contento que de la venguda de sa excel·lència tenien, y per regonèixer las mercès que de mà de sa excel·lència tenen rebudes y specialment la que en cort dg sa magestat sa excel·lència féu al ilustre y reverendíssim senyor diputat ecclesiàstic y a ell com a diputat militar, quant anaren per orde del dit concistori a dar el

⁵⁹⁰ Pujol, Joan. *La singular y admirable victoria que per la gracia de N. S. D. obtingue el Serennissim Senyor don Juan Daustria de la potentissima armada Turquesca* (ed. facsimil). Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1971, p. 33v.

parabé a sas magestats el rey y reyna nostros senyors de llur felice casament, offerint-li que si ninguna cosa podien [...], que li fos servey y li donàs gust [...] farien de molt bona gana.⁵⁹¹

Més destacable, però, és la resposta que donà Requesens a aquestes mostres d'alegria per part del diputat militar com a representant de la Diputació del General, més que per la cortesia suposada entre nobles, per l'idioma en la que s'esmenta de manera expressa que es fa:

Lo dit senyor comenador major li havie respost en castellà que besave las mans de aquells senyors per la mercè y favor que li feyhen en manar-lo vesitar, y [...] venint lo qui venie, y que coneixie [...] y rebrà mercè li manen cosa que [...] servey, perquè és cert que desije [...] en servir-los com tinch obligació y sa naturalesa lo oblique.⁵⁹²

Es tracta d'un detall gens menyspreable, ja que ens trobem dos personatges nobles nascuts a la mateixa terra però que només en l'idioma es reflecteix a la perfecció a qui estan representant. Els interessos del rei i la terra, prenent el títol de Pérez Latre, encarnats en el diputat militar i qui havia d'aconsellar i guiar el fill de l'emperador.

L'endemà, dissabte 16, el secretari del virrei va avisar als diputats que a les quatre i mitja podrien sortir a rebre don Joan d'Àustria. Els diputats i oïdors, acompanyats d'altres oficials de la Bolla i del General, van sortir a cavall amb maces alçades, amb la intenció d'anar a *rebre la real persona del excel·lentíssim senyor don Joan de Àustria, jermà del rey nostro senyor, lo qual venie de la cort de sa magestat per embarcar-se assí en Barchinona per anar la volta a Itàlia*. Van sortir pel portal de Sant Antoni, desmuntant vora la carnisseria de la parròquia de Sants per entendre que don Joan d'Àustria encara es trobava lluny. Molt esclaridor de la proximitat d'interessos i relacions que hi havia al si de la ciutat de Barcelona i la inclinació, gens ambigua, de la família Requesens-Zúñiga és un altre detall: *E entretant que se aguardaven sas senyories, arribà lo excel·lent senyor virrey devant dita casa, ab lo excel·lent senyor comenador major de Castella, acompanyats de molta cavalleria, los quals tantbé devant*

⁵⁹¹ *Dietaris de la Generalitat. Vol. II, p. 348.*

⁵⁹² *Ibídem.*

*dita carnisseria arribats pararen, y los dits excel·lents senyors virrey y comenador, a cavall, se posaren a passejar per un camp a través qui stà devant dita casa y junct del camí real, sperant vingués dit senyor don Joan.*⁵⁹³ El virrei, que en aquell moment era don Hernando de Toledo, fill il·legítim del duc d'Alba, tindria un virregnat bastant conflictiu pel seu nul respecte a les institucions i constitucions del país en l'execució de les seves funcions.⁵⁹⁴

Finalment, després d'avançar els diputats per tal de trobar-se amb don Joan d'Àustria, qui va agrair les mostres de cortesia i la rebuda que li havien fet els diputats i oïdors, va trobar-se amb el virrei i Requesens, amb unes noves mostres de cortesia que sobrepassaven el protocol ordinari de tracte entre autoritats:

E quant foren un poch abans de la carnisseria de Sans, que stà al camí real, arribà lo excel·lent senyor don Ferrando de Toledo, prior de Castella, loctinent general de sa magestat en lo present Principat, qui venie de la ciutat junctament ab lo excel·lent senyor don Luýs de Requesens, loctinent de general de la armada marítima, lo qual anave a mà squerra de dit senyor loctinent, per a rebre lo dit senyor don Joan de Àustria, acompanyats de molts cavallers de la present ciutat, y ab los alabarders ordinaris. E quant lo dit senyor don Joan de Àustria va veure los dits excel·lents senyors loctinents parà lo cavall, e lo dit excel·lent senyor don Luýs de Requesens se adelantà uns quants passos avant, y acostant-se ab lo dit senyor don Joan de Àustria li féu lo degut compliment e se abraçaren los dos ab molts senyals de alegria. E après tantbé lo dit excel·lent don Ferrando de Toledo se acostà al dit senyor don Joan de Àustria, y fent-li lo degut accatament se abraçaren los dos tantbé ab molts senyals de alegria.⁵⁹⁵

El protocol, però, manava i la resta del camí, el va fer don Joan d'Àustria fins a Barcelona amb el diputat eclesiàstic a la seva esquerra i el virrei, a la dreta, mentre la resta dels diputats i oïdors obrien camí amb les maces alçades. Dimarts 19 de juny es va produir la salutació protocol·lària de salutació formal, amb el diputat eclesiàstic dedicant les següents paraules a qui era l'hoste de més renom

⁵⁹³ *Ibídem*, p. 349.

⁵⁹⁴ Pérez Latre, Miquel. *Entre el rei i la terra*. Vic: Eumo Editorial, 2004, pp. 167-171. Sobre la seva figura i el seu nomenament *v. Fernández Conti*, Santiago. «El Prior Don Hernando de Toledo, capitàn de Felipe II y de sus consejos de estado y guerra». Dins: Marcello Fantoni. *Il "perfetto capitano": Immagini e realtà (secoli XV-XVII)*. Roma: Bulzoni, 2001, pp. 87-133.

⁵⁹⁵ *Dietaris de la Generalitat. Vol. II*, p. 349.

a la casa del virrei, al carrer Ample: *Assí som vinguts, de part de tot aquest Principat, a besar les mans de vostra Altesa, y a supplicar-lo nos mane si cosa alguna hi ha en que lo pugam servir, perquè desijam ab obras mostrar a vostra altesa la voluntat que tot aquest Principat té de servir-lo.* També es comparteix al Dietari quina va ser la resposta del fill de l'Emperador, *les següents o semblants paraules: Jo aggrahesc a aquest Principat esta voluntat y axí me offeresch en to lo que poré dar-li contento y affavorir-lo en sas cosas, axí ab sa magestat com en tot lo demás.*⁵⁹⁶ El que resulta més interessant, sobretot comparat amb la conversa que abans narraven entre el diputat militar i Lluís de Requesens, és que aquí no es fa cap mena de menció en l'idioma en que es va expressar don Joan d'Àustria, cosa que sí es matisava en el cas del seu Lloctinent. El que resulta més plausible és que ningú no s'esperava que el germanastre de Felip II contestés en català, donant per sobreentesa l'elecció idiomàtica, però sí que trobaríem la possibilitat de que el Comanador Major ho fes, donats els seus orígens i per la catalanitat esgrimida en altres línies del propi Dietari.

Però més enllà d'aquests inicials intercanvis de paraules entre les autoritats del país i un dels majors representants dels interessos reials en aquell moment, mentre la flota es va trobar a Barcelona fins la seva sortida definitiva, direcció Gènova, la convivència no va ser pas fàcil. La gran font de conflictes fou la detenció per part de l'agutzil de la de la flota de Cristòfol Castanyer, i les successives queixes per part de les autoritats barcelonines i del Principat per la contrafacció a la que s'havia caigut amb dita detenció⁵⁹⁷. Tant era així, que si prenem el Manual de Novells Ardits, es diu que també el Consell de Cent va quedar escandalitzat i va enviar una ambaixada al lloctinent general perquè intercedís amb don Joan d'Àustria, per tal que *remedias tal agraví perso que oficials nous no poden ésser creats ni fer exercici en Cathalunya.*⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ *Ibíd.*, p. 350.

⁵⁹⁷ Les detencions i càstigs sumaris per part dels oficials de les galeres eren una eina habitual. A tall d'exemple, una curiosa història plenament catalana (ciutat, pres, galera i capità) que il·lustra quina podia arribar a ser la realitat en aquells casos, a través d'una carta datada del 26 de novembre 1585: «Per la informació rehebuda en la vila de Castelló de Empúries consta clarament de la desculpa e innocència de Antoni Genover, pagès del comtat de Empúries, del lloch de Vilanova de la Muga, detingut en la galera Seraffina de VSRMd sense sentència ni procés haverlo posat en galera per a tota sa vida lo qual ha vint y quatre anys que voga en les galeres de VRMd lo qual es de edat de sinquanta quatre anys y es sense dens ni caixals ni forces per poder remar, y per favors y agraví lo posaren en galera de tal manera que es la maior llàstima del món que dit Anton Genover hage de patir tant de temps en galera sens culpa sols per ésser impetit de haver presos de un colomer quatre o sinch parells de coloms». AGS, GYM, llig. 182, doc. 9.

⁵⁹⁸ *Manual de Novells Ardits*, vol. 5, p. 122.

L'estada a Barcelona, encara sense les topades amb les autoritats polítiques catalanes i les contrafaccions recurrents, tampoc no va ser una estada aliena als problemes. Al llarg del progrés de la flota, van cremar més d'una desena de mariners per pecat nefand, és a dir, sodomia, segons una carta de Gil de Andrade.⁵⁹⁹ Quatre més es van sumar a aquesta llista l'11 de juliol, cremats a la platja de Barcelona segons informava don Joan d'Àustria al rei, tot preguntant-se què haurien de fer en cas de trobar-se amb aquests problemes durant el moviment de la flota.⁶⁰⁰ La resposta de Felip II fou simple: *me ha parecido muy bien la justicia que se ha hecho en este negocio y assi os encargo mucho que tengáis muy particular cuydado de ordenar que assi se haga adelante.*⁶⁰¹

⁵⁹⁹ AGS, EST, llig. 1134, doc. 4.

⁶⁰⁰ AGS, EST, llig. 334, doc. 183.

⁶⁰¹ AGS, EST, llig. 1136, doc. 152.

2.2.2.2. La preparació de la flota i l'àpat en solitari

Des de Barcelona, dins la *galera y bien mareado*, el 17 de juliol escrivia don Joan d'Àustria al rei que estaven a punt d'embarcar, en un camí que els hauria de dur cap a Gènova i Messina. En ella, és ben rellevant com torna a esgrimir la seva joventut com atenuant, *en mí hallará preçiarne de ser aconsejado quanto hierro como hombre moço y de poca esperiencia, plega a dios señor no llegue a tanto mi poca fortuna que desto que a otros se conçe de graçias no sea en mi desgraçia*.⁶⁰² Fou un dia després, el 18 de juliol, quan les galeres d'Espanya, ja unides a les de don Álvaro de Bazán arribades el 16 de dit mes⁶⁰³, van enfilear el camí que els hauria de reunir amb la flota

Els conflictes entre don Joan i Requesens, arrossegats ja des del temps de la guerra de Granada, com s'ha comentat en capítols anteriors, no disminuirien pas. De fet, durant aquests darrers mesos previs a la gran batalla de Lepant, en la majoria de cartes que enviarien tots dos al rei hi hauria un apartat dedicat als retrets intercanviats entre els dos líders. Hi ha dos punts fonamentals de conflicte en aquest primer moment: el repartiment dels diners, cosa que es nega a fer Requesens per no estar en les seves ordres, i la distància que procurava marcar don Joan respecte el seu segon. Alessandro Barbero parla amb precisió d'aquest afer: don Joan d'Àustria es va sentir insultat en veure com no podria prendre cap decisió important sense concertar-la amb el seu consell i que Requesens hauria de revisar la seva correspondència abans no l'enviés, una doble humiliació. De fet, fins i tot el tractament d'Excel·lència marcat per Felip II, i no d'Altesa, podria causar problemes, ja que, com deia don Juan de Zúñiga: *las Excelencias en Italia las venden muy baratas, y también en España*.⁶⁰⁴

Sobre el primer aspecte, don Joan d'Àustria ja escrivia al rei el 9 de juliol des de Barcelona:

haviendo visto que en los instrucciones que se me an embiado no se me ordena que el Comendador Mayor de Castilla señale las libranças del dinero que se huviere de destribuir en la paga del exercito y gente de guerra y pedido al comendador mayor de castilla que las señalasse se a excusado de lo hazer porque

⁶⁰² AGS, EST, llig. 1134, doc. 18.

⁶⁰³ AGS, EST, llig. 1134, doc. 17.

⁶⁰⁴ Barbero, A. *op. cit.*, pp. 459-460.

dize que no tiene orden para ello y aunque yo se lo e dado como se verá por el traslado que va con esta todavía mostrando el como muestra desseo de tenerla de V. Md. me a parecido suplicar como por esta supplico humilmente que se le embie con la primera ocasión.⁶⁰⁵

Si per alguna cosa destacaria Requesens seria pel compliment estricte de les ordres que li donés Felip II, i molt més després del toc d'atenció que va rebre d'ençà del desembarcament i atac sobre les posicions morisques de Frigiliana quan no tenia ordres ni permís per fer tal cosa. Tot això malgrat la indiscutible victòria que va suposar en aquella primera presa de contacte amb la guerra al 1569. De fet, la resposta que dóna Felip II al seu germà sobre aquest afer dels pagaments és que es guardin les instruccions que es van marcar en un primer moment amb el nomenament dels caps de la flota, en un sistema de doble control entre ell i el Comanador Major:

Se os encarga en ellas que se guarden las instrucciones y órdenes que se os dieron quando os nombré por Capitán general de la Mar, en lo que no estuviere por nos inovado o alterado o de nuevo se inovare o alterare, sin hazer mudança en cosa ninguna y también porque como havreis visto assí por la instrucción del pagador, como de los demás oficiales del sueldo que se os embiaron, está ordenado en ellas que la forma que se ha de tener en pagar y distribuyr el dicho dinero sea por libranças y nóminas firmadas de vuestra mano y passadas y señaladas por el dicho Comendador Maior de Castilla y, pues, a vos se os ordena en las dichas instrucciones que hagáis guardar y cumplir lo contenido en las de los dichos officios del sueldo no parece que ay para qué dar en esto otra nueva orden observancia de las unas y de las otras.⁶⁰⁶

Malgrat que no apareix a la documentació, Adro Xavier esmenta un dels moments que, segons ell, marcaria la relació entre don Joan d'Àustria i Requesens: en el moment que la flota va trepitjar Gènova, *en la fiesta de recepción, donde las 50 chicas más guapas de la ciudad se consagraron a obsequiar y alegrar al bello doncel legendario, la cercanía de su Lugarteniente, su seguirle los pasos y de cerca, molestó al héroe, menguó su libertad de acción.*⁶⁰⁷ Més precís amb la realitat és Alessandro

⁶⁰⁵ AGS, EST, llig. 1134, doc. 11.

⁶⁰⁶ AGS, EST, llig. 1136, doc. 153.

⁶⁰⁷ Adro, X. *op. cit.*, p. 232.

Barbero, qui assegura que don Joan tractava el seu lloctinent amb una notable antipatia perquè sabia que el tenia a la seva vora com a *maestro de escuela y espía* i, per això, quan va tenir l'oportunitat d'humiliar-lo en públic, ho va fer. Sortit de Gènova, va comunicar a Requesens que ja no tornaria a dinar amb ell de forma ordinària, sinó quan ell cregués convenient.⁶⁰⁸

És just això el que va fer esclatar la relació entre el Comanador Major i el germà del rei, quelcom que podria semblar una nimietat en comparació amb els afers que s'estaven disputant al Mediterrani: la possibilitat de seure de forma ordinària a la mateixa taula. Veiem la narració dels fets que fa Lluís de Requesens en una carta de l'1 d'agost del 1571:

Estando anoche para venirme a embarcar me embió el señor don Juan a dezir con el secretario Soto que me avisara que yo no avía de comer con él en galera como lo avía hecho agora tres años, quando su Exa. navegó y que yo hiçe meter en la Real los criados y serviçios que quisiese para que me adereçen mi comida aparte, pues no hera justo que comiese en su estado. Paresçieme la mayor novedad del mundo y le respondí que su Exa. se acordase que V. Magd. avia mandado quando fue servido que yo le sirviese en la mar, que comiese con su Exa., pues en galera no avía aparejo para dos cozinhas y dos serviçios, y que siendo esto así no podía comer sino con él. (...) Suplicava a Su Exa. considerase que esta novedad haría en Italia demasiado ruydo y poco conviniente al servicio de V. Mad. y que si yo pudiera escusarle con obedesçer lo que se me mandava, lo hiziera, pero que muy mayor ruydo sería verme descompuesto en la galera Real y que yo lo sufriese de que quedaría tan sin reputación que vendría a ser muy mayor inconveniente para el servicio de V. Md. pues sin ella no se puede servir.⁶⁰⁹

Sobre aquest aspecte, el secretari de don Joan d'Àustria, qui va comunicar aquesta decisió a Requesens, es mostrava esgotat: *Dios es testigo que me tiene ya tan cansada esta vida de competençias y comidas que desseo yrme a un monte. Aquí a entendido el Comendador Mayor por mi medio que el señor don Juan no quyere que coma con él de ordinario sino algunas vezes. El comendador mayor lo toma tan rezio que dize resolutamente que se yrá a su galera.*⁶¹⁰ De fet, és Juan de Soto que molts feien recaure el canvi de comportament de don Joan vers Requesens, tot i que aquest es

⁶⁰⁸ Barbero, A. *op. cit.*, p. 460.

⁶⁰⁹ AGS, EST, llig. 1401, doc. 196.

⁶¹⁰ AGS, EST, llig. 1401, doc. 208.

defensava al novembre de 1571, dient que: *sus ministros están muy indignados de que yo he sido medio e instrumento para que el señor don Juan haga maltractamiento al comendador mayor de Castilla y que se desavengan (...). Los humores en esto han corrido muy bien lo sabe V. Exa. también sé yo que he sido ministro e instrumento para que no rompan del todo.*⁶¹¹

Sobre aquest conflicte relacionat amb els àpats, veiem fins a quin punt són oposades les visions si ens apropem a les cartes dels dos protagonistes d'aquesta topada de tan alt nivell per raons protocol·làries. L'1 d'agost, mateix dia que fou escrita l'anterior carta de Requesens, don Joan d'Àustria escrivia al rei sobre *cierta niñería sobre que el comendador mayor parece que está muy puesto en navegar fuera desta galera, yo se lo e contradicho y contradiré todo lo posible hasta llegar a protestalle por juzgar es contra el servicio de V. Mgd. a quien con la humildad que puedo suplico que no sea mi rrazon condenada sin ser oyda. El motiu de marcar aquesta distància també clar, i és que *este cavallero quiere y procura mayor igualdad conmigo de la que por rrazon del cargo, quando no fuera hecho y hermano de V. Mgd., sería justo que pretendiese y con verdad certifico a V. Mgd. que me dispongo creo a más de lo que devo por traerle contento, tras desto en alguna manera temo lo poco que mi rretórica me ayuda y quanto por lo contrario favorece al comendador mayor.*⁶¹² Sembla, doncs, que don Joan d'Àustria, molest com estava des del seu nomenament com a Capità General de la Mar per la vigilància continuada a la que estava sotmès per part de Requesens, havia començat a marcar la distància que li permetia la seva sang amb algú de bastants graons per sota. La carta de Requesens al rei, en aquest cas, un dia després, del 2 d'agost del 1571, matisava alguns dels aspectes de la seva pròpia i confusable mà, tot demanant el favor reial evocant al passat i informant que no havia pas abandonat el servei a don Joan malgrat les desavinences:*

Como cavallero y cristiano que no solo no he dado poca afición al señor don Juan para hazer conmigo esta novedad y otras muchas que ha intentado, antes se las he dado muy grandes para que me hiziese todo favor y merced. Suplico a V. Mgt. se acuerde cuyo hijo soy y de la manera y con el amor y voluntad que le he servido y que entendí con el peligro que venía a hazello cabe la persona del señor don

⁶¹¹ AGS, EST, llig. 1059, doc. 29.

⁶¹² AGS, EST, llig. 1134, doc. 35.

Juan como di cuenta a V. Mgt. y que lo puse todo por obedecer sus mandamientos. Y asi suplico a V. Mgt. mire por mi honor, pues los que nacimos como yo no tenemos después del alma otra cosa que guardar. (...) Aunque yo como y ceno en mi galera estoy todo el día y la noche en la Rreal y sirvo al señor don Juan como antes.⁶¹³

Vint dies més tard, malgrat les gestions per aplegar la flota que es feien, amb les grans dificultats que comportaven els aliats, o l'aplec de forces mentre es tenia un ull posat a Xipre, i, tot i la professionalitat dels protagonistes passaven per damunt de les picabaralles personals, la topada entre els dos líders de la flota cristiana no s'havia apagat pas:

Lo que ya abrá entendido cerca del desabrimiento que el comendador maior mostrava por no comer de ordinario conmigo he procurado ablandarle y darle a entender que holgaré me tenga algunas vezes compañía, ha rrespondido con gran rresolucion que no ahora ni jamás lo hará, anda quexándose de mí a diversas personas, ya alguna dellas ha dicho que apena de mal cavallero si no me hisiere algún tiro de que me acuerde toda mi vida, y por aquí otras cosas bien dignas de escucharse. Prometo a V. M. que no sé qual otro en el mundo pudiera mostrarse con tanta paciencia y que ya es rruin el concepto ijo primo que de mí mismo voy tomando por lo que sufro quiera a dios se como sea y se me agradezca.⁶¹⁴

Que aquesta problemàtica, a més, va arribar a la més alta plana política de la Monarquia, ho exposa clarament la continuació de la carta que, d'altra banda, també evidencia el que considerava que Requesens era per ell, un conseller, com Granvela amb Margarita de Parma a la seva primera estada a Flandes⁶¹⁵:

He hablado al cardenal de Granbela para que procure rreduzirme a esta rrazon y ame rrespondido que çierto yo la tengo y que el comendador mayor conmigo avia de hazer lo que él con Madama de Parma⁶¹⁶, que era después de ser llamado por

⁶¹³ AGS, EST, llig. 1135, doc. 23.

⁶¹⁴ AGS, EST, llig. 1134, doc. 50.

⁶¹⁵ Sobre Granvela a Flandes sota el govern de Margarita de Parma v. Van Durme, Maurice. *El Cardenal Granvela (1517-1586)*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V; Fundación Española de Historia Moderna, 2000, pp. 225-261.

⁶¹⁶ Van Durme arriba a dir sobre les relacions de Granvela amb Margarita de Parma que *veía lo menos posible a la gobernadora. Había contraído el hábito de relacionarse con ella por escrito*,

ella algunas bezes en Flandes hazerle mucho derrogar. Quedó que le hablaría, hízolo, no pudo por entonces sacar rresolución. Bolvió el dicho cardenal a porfiarle y al fin, después de averle rrespondido que como abia de contradezir a lo que avia escrito en corte tan sentidamente, se concluyó en que se asentaría conmigo algunas veces. En este estado queda esta plática en sustançia y della se juzgará fáçilmente lo que yo procuro que es verdaderamente toda conformidad.⁶¹⁷

La comparativa que fa entre les relacions de Granvela i Margarita de Parma i la seva amb Requesens, deixa palès que volia marcar una distància molt més gran amb el seu Lloctinent que l'atribuïda a ells directament pels títols i instruccions annexes atorgades per Felip II. La presència del seu segon als àpats de forma ordinària, o no, era només un mecanisme utilitzat per evidenciar la diferència d'estatus i subordinació d'un i altre. Quelcom, com s'ha vist al capítol anterior, ben difús segons allò escrit per Felip II.

Que aquest conflicte va allargar-se tot i tenir la ment posada a la guerra i en la preparació i gestió dels resultats d'una de les grans batalles de la història és quelcom que fàcilment es pot resseguir a la correspondència. El 25 d'octubre, don Joan d'Àustria escrivia a Ruy Gómez de Silva una carta que bé es podria reproduir en la seva totalitat per la quantitat de detalls de la personalitat del fill de Carles V i de Requesens que ens ofereix. Primer de tot, veiem la relació prou estreta de don Joan d'Àustria amb el príncep d'Èvoli, a qui diu que *hago cuanto puedo por excusarle algun travajo, pero cómo puede quien cercado de muchos desde tan temprano no tiene otra oreja en quien echarlos ni otro padre de quien confiar*. Les respostes del conseller de Felip II devien ser favorables al germà del rei, perquè continua dient que *no solamente no cansarse de oyrme, sino también lastimado de mi poco abrigo, cubrirme con la capa de mi rrazón, la qual no es justo condenarla sin ser primero tan oyda que se dexe mostrar con la llaneza que en mi pecho vive*.⁶¹⁸ El jove capità general seguia convençut que *en lo que toca a la causa de que el comendador mayor hiso en Génova aquel extremo, piense v. m. un poco en ella y verá que no era digna del darle a entender por el mayor término de boda amistad que me fue possible que biese como quería ser servido la vez que no pudiese comer*

cosa que hacía con bastante frecuencia, incluso cuando se encontraba en la misma casa que Margarita. *Ibidem*, p. 230.

⁶¹⁷ AGS, EST, llig. 1134, doc. 50.

⁶¹⁸ AGS, EST, llig. 1401, doc. 80.

*conmigo, que estas serían pocas. Quiso tomarlo tan ásperamente quanto se dexó ver del correo que se despachó pocas horas antes que yo otro.*⁶¹⁹ Segons explica a Évoli, aquest conflicte es va produir a Gènova, cosa que va intentar solucionar mitjançant la intermediació de Granvela. Fou debades. Per això precisament es pregunta *no sé verdaderamente en qué cosa aya faltado de procurar darle gusto y en esta parte tengo mi causa tan justificada que no sé con qué pudiera quedarlo más sino dexándole todo el cargo.*⁶²⁰ Segurament sigui aquí on recau el problema, en la pròpia natura del càrrec de Requesens. Les instruccions deien una cosa, però malgrat que Requesens, més veterà i amb una visió més àmplia dels fets, tenia una visió més estricta, la que li donaven els papers, don Joan d'Àustria s'havia modelat molt més entre la tardor del 1568 i l'any 1571. De fet, cap al final de la carta, don Joan cita precisament les instruccions per tal de defensar-se, ja que *no me acuerdo ni tengo por instrucción que se aya de sentar a mi tabla de hordinario el comendador mayor a quien honrrro y honrraré, lo que jentes desapasionadas dirán si son preguntadas y yo diré que beo muy cierto el rrefrán de las biejas de Castilla, que el hombre apercebido medio a combatido.*⁶²¹ Aquesta forma d'entendre el càrrec, portaria a Requesens a mostrar-se més tallant amb el capità general —*bolviendo a la manera con que él a tratado conmigo, no es ni será pasión desir que todos miran en el desabrimiento con que me rresponde a ynfinitas materias que no rresuelvo sin él*—, fent que aquest demanés al Comanador Major un perfil més baix, de conseller, més que de mà dreta, precisament, com s'ha citat, com el de Luis de Quijada:

muchas vezes, en Barcelona, bolví a hablarle suplicándole me advirtiese y me fuese otro Luis Quixada, que como hijo le obedecería, beo que por rrespuesta desto ni un solo consejo me a dado que toque a particular mío, antes haze lo que puede por entender mis mocedades que si fuese para rreprehendermelas, quiçá que yo se las descubriría, pues quien desta manera bive, que otra culpa tiene sino la de muy desgraciado y si serlo también lo es, yo la confieso acompañada de mayor trabajo en poca hedad, que de boluntad de tenerle ni buscarle por otra vía que sirviendo a Dios y a su Md.⁶²²

⁶¹⁹ *Ibíd.*

⁶²⁰ *Ibíd.*

⁶²¹ *Ibíd.*

⁶²² *Ibíd.*

En contrapartida a aquestes llargues lletres que escrivia el Capità General a Ruy Gómez de Silva, el Comanador Major feia notar al rei el seu enuig amb la situació viscuda amb un contundent: *Y V. Mgt considere a quien le ha de proveher este cargo, porque yo es imposible serville más de esta jornada, y mande V. Mgt. dalle el auctoridad que a su servicio conviene.*⁶²³ El canvi de càrrec de Requesens, que passaria de Lloctinent a governador de Milà, el demanaria ell mateix. Sembla, però, que no va tenir gaire repercussió a la batalla i que tot va quedar una mica enrere en les setmanes que va trigar en marxar cap a Nàpols i Roma, un cop ja s'havia comunicat el nou càrrec, com es pot deduir d'una carta de don Joan a Antonio Pérez: *Quanto a los umores passados con el comendador mayor ni a otros desta qualidad no ay que tratar pues es ya pasado y a dios gracias no ha subcedido ningún inconveniente.*⁶²⁴ Felip II, per la seva part, com s'indica a les converses entre don Joan i el príncep d'Èvoli, *en la pena que v. m. dise aver rresçebido*⁶²⁵, perquè el propi rei escrivia a Requesens que:

me ha pesado mucho que se haya atravesado cosa de desgusto entre mi hermano y vos, al cual yo escribo sobre esto y mando advertir de lo que conviene (...) solo diré aquí que os agradezco mucho lo que en vuestra carta decís que procuraréis que ninguna cosa baste á que se deje de anteponer á todo mi servicio, ni á que vos no asistáis á él con el mismo cuidado y amor que hasta aquí, de que estoy yo tan satisfecho quanto me obliga la prueba dello; y aunque por esto mismo entiendo que no es menester, todavía os encargo que procuréis por vuestra parte quanto fuere posible la buena correspondencia en todos los negocios con mi hermano; que á él le encargo yo mucho lo mismo, como creo que lo hará, pues hay razón para ello, y se atraviesa también ser esta mi voluntad.⁶²⁶

Un conflicte, per tant, que s'arrossegaria des de la guerra de Granada, on don Joan va fer tot el possible per treure's del damunt la mirada sempre curosa de Requesens, i que no moriria mai. Simplement, traurien del càrrec a aquell menys necessari de tots dos, sense arribar a posar pau en els retrets intercanviats entre tots dos, en una posició cada vegada més polaritzada i lluny de solucionar-se.

⁶²³ AGS, EST, llig. 1135, doc. 25.

⁶²⁴ AGS, EST, llig. 1134, doc. 123.

⁶²⁵ AGS, EST, llig. 1401, doc. 80.

⁶²⁶ CODOIN, vol. III., pp. 194-195.

2.2.2.3. La direcció fins el 7 d'octubre

Quan la flota sortida des de Barcelona va arribar a Gènova, les preocupacions van ser diverses: embarcar la infanteria que s'havia reunit, atendre a la compra de les galeres de Joan Andrea Doria perquè aquest superés els seus problemes econòmics (cosa que al final no va passar perquè el seu germà, Pagan Doria, li havia entregat la seva hisenda per tal que no les vengués, ja que ell entraria com a capellà de l'orde de Sant Joan⁶²⁷) i la negociació final amb els altres membres de la Lliga.

En aquest punt, igual que durant la guerra de las Alpujarras trobàvem un don Joan totalment inexpert que, malgrat el seu tarannà una mica impulsiu i les seves naturals resistències, queda supeditat a altres nobles o consellers, com Luis de Quijada (fins la seva mort per un tret d'arcabús al setge de Serón), el duc de Sesa o el propi Lluís de Requesens. Però tot i reconèixer la seva joventut en moltes ocasions⁶²⁸, ell és la cara visible d'una Lliga que haurà de lluitar contra el gran perill de l'Europa del moment. Des de Prevesa, s'havia estat forjant el mite de la invencibilitat otomana a través d'un seguit d'accions ofensives turques que, o bé havien sortit victoriosos contra les armes cristianes, o bé havien perdut *in extremis*. Bona mostra del simbolisme que personificava don Joan d'Àustria, fill de l'emperador que havia estat el gran antagonista d'un dels grans sultans turcs, Solimà el Magnífic, capità general de la flota de la Lliga Santa, és l'entrega de l'estendard per part del Papa:

Recivi ayer la bandera y bastón que V. S. a sido servido mandarme embiar para esta sancta empresa, que espero en Dios Nuestro Señor emplearlos en su sancto servicio de manera que V. Bd. quede con mucha satisfacción a lo menos se cierto que por mi parte no dexaré de procurarlo con todo el ánimo y fuerças que fuere possible.⁶²⁹

⁶²⁷ AGS, EST, llig. 1134, doc. 64.

⁶²⁸ En aquest sentit, escrivia Joan d'Àustria al rei: *Fio tan poco de mi edad, experiencia y opinión que no bea muy bien ser grande la necesidad que tengo del ajeno por lo qual de nuevo suplico a V. Md. con la humildad que puedo que se me baya advirtiendo y rreprehendiendo lo que se juzgará después de ser oydo que dexo de acertar, porque no será cierto por falta de voluntad que en esta no ay nadie en el mundo a quien yo no dé a entender le llevo la bentaja que la rrazon me obliga.* AGS, EST, llig. 1134, doc. 12

⁶²⁹ AGS, EST, llig. 1134, doc. 41.

Malgrat les bones paraules que sempre trobem entre els líders, la desconfiança entre ells era molt gran. Sobretot entre la Monarquia Hispànica i Venècia, uns aliats de circumstàncies que es miraven de reüll mentre formaven les seves galeres. Per veure-ho, reprenem la figura de don Miquel de Montcada. Entre el final de la guerra de las Alpujarras i la sortida de la flota des de la costa peninsular, don Miquel de Montcada havia rebut l'encàrrec de que *fuesse a València y Aragón y Cataluña a dar priesa al hazer de los IIIIm soldados que en aquellos reynos se mandó levantar para llevar a Italia y que los llevasse a Barcelona y los embarcasse*.⁶³⁰ I malgrat que tot feia pensar que no havia arribat a la xifra marcada de tres mil soldats⁶³¹, va rebre la felicitació particular del rei mitjançant don Joan d'Àustria:

Muy bien me ha parecido que se hubiese ordenado a don Miguel de Moncada que fuesse a Italia con el cargo de la gente que levantó en Aragón y Valencia por la forma que dezís y assí le daréis vos las gracias de mi parte al dicho don Miguel y le significaréis el contentamiento y servicio que he recebido dello.⁶³²

⁶³⁰ AGS, EST, llig. 1136, doc. 146

⁶³¹ AGS, EST, llig. 1134, doc. 5.

⁶³² AGS, EST, llig. 1136, doc. 154.

Imatge 1 Representació al·legòrica de don Miquel de Montcada i don Joan d'Àustria a la batalla de Lepant. (AHNOB, Villagonzalo, cp. 553, doc. 2.)

Un cop a Gènova, fou enviat a Venècia a finals del juliol del 1571⁶³³, en una visita que aniria també de la mà de l'ambaixador de la Monarquia a Venècia. Rebria per fer-ho, una *ajuda de costa* de 500 escuts.⁶³⁴ L'objectiu de dita visita, a més d'informar del viatge i els passos que seguiria la flota des d'aquell moment, era obtenir informació, *con destreza y recato*, de tot allò que pogués⁶³⁵, com veurem més endavant.

Pel que fa a la flota hispànica va passar per Nàpols i, des d'allà, a Messina, on arribaren el 24 d'agost i on s'haurien de reunir amb la resta de naus aliades.

⁶³³ AGS, EST, llig. 1401, doc. 70.

⁶³⁴ AGS, EST, lib. 98.

⁶³⁵ AGS, EST, llig. 1401, doc. 74.

Serà des d'aquest port sicilià des d'on s'enviaran les darreres cartes i retornaran les primeres després de la batalla. Les presentacions que van fer Marco Antonio Colona i Sebastiano Venier a don Joan d'Àustria, caps de les flotes papal i veneciana respectivament, van ser afectuoses i cordials, sempre mostrant gran voluntat de servei a Felip II, com no podia ser d'altra manera. Molt més efusiu va ser el líder papal que el venecià, amb una segona visita individual per insistir en la mateixa ànsia de servei, cosa que tampoc no és d'estranyar. La desconfiança entre els venecians i la Monarquia era permanent, encara més quan eren aliats que quan eren neutrals: *la sospecha que en general y particular tenían los venecianos era que V. Md. tuviesse fin à mandar atender à las cosas de Túnez y Viserta y no à ayudarlos.*⁶³⁶

Pel que fa a les reunions produïdes entre els líders de les flotes, en la primera assistiren els tres líders ja citats —don Joan d'Àustria, Marco Antonio Colona i Sebastiano Venier—, amb un ajudant: *tomose apuntamiento que por la primera vez nos juntásemos en la dicha forma porque el general de venecianos dixo que no podía asistir a los consejos sin su colega, yo quise que el comendador mayor entrase conmigo y Marco Antonio nombró à Pompeo Colona que asistiese con él.*⁶³⁷ En ella, va expressar don Joan d'Àustria la bona voluntat de Felip II de *poner toda su fuerça, industria y trabajo por el beneficio común de la Cristiandad*, detallant els efectius amb els que participarien a l'empresa: 81 galeres (sense les de Savoia), 20 naus, 20.000 infants (7.000 espanyols, 7.000 alemanys i 6.000 italians), a més de 2.000 aventurers. Per tal de veure fins a quin punt costava reunir tot aquest contingent, a finals d'agost, les galeres de Juan Andrea Doria estaven a Gènova carregant alemanys, les de don Álvaro de Bazán a Nàpols carregant infanteria italiana i les de don Joan de Cardona feien el viatge des de Palerm a Messina per dur tot allò que hi havia allà. Per la part del Papa, Marco Antonio Colona va informar que tenien dotze galeres ben armades i amb un mínim de 150 soldats en cadascuna. El venecià, en canvi, *fue contando las desgracias que avian subcedido à algunas galeras de las suyas pero que en este puerto tenía 48 galeras en las quales avia Mil soldados, tenía seis galeaças con çiento y çinquenta infantes cada una, dos naves sin gente de combatir y que de día en día speravan de Candia sesenta galeras.*

⁶³⁶ AGS, EST, llig. 1134, doc. 54.

⁶³⁷ *Ibidem*.

I malgrat que la situació de les galeres venecianes no era la millor a nivell d'efectius —ja en la presentació amb Venier es diu que *con el dicho general havia sido tomar resolución en que quando les faltase gente de la que huviessen menester para su armada, tomarían de la que yo les diesse, y que havian mostrado que se holgarían antes que fuesse spañola que no de otra naçion*—, els problemes eren molt majors. Don Joan d'Àustria es queixa al rei en aquesta carta de finals de l'agost del 1571 que:

Lo que puedo dezir a V. Md. de lo que e entendido en estas pocas oras que à que llegué aquí es que las galeras de veneçianos, tanto las que se hallan en este Puerto como las que se aguardan, están tan mal en orden que para mí, no mejorándose, hago poco caso dellas porque demás de que según veo el principal fundamento que hazen para en caso que ayan de combatir es en el ayuda de la gente de remo por ser voluntaria y como ellos dizen, sus vassallos, aficionados y confidentes, los soldados que tienen son muy pocos y mal en orden y los que esperan por fuerça an de ser desta condiçion o de otra peor, por ser levantados con priessa y en lugares donde ya primero se avia hecho gente, y lo que es peor que según entiendo van a servir de muy mala gana y es de manera que los soldados que vienen en el armada de V. Md. en comparación destes otros vienen à paresçer muy escogidos y aventajados.⁶³⁸

En la mateixa direcció apuntava Lluís de Requesens al rei, ja que escrivia que *yo seguro a V. Md. que sus ochenta y un galeras son mejores que dozientas de las de veneçianos*.⁶³⁹ Per això també es lamentava de que aquestes accions ofensives no s'encaminessin a altres llocs de Barbaria, sent que s'havia aportat una major quantitat d'efectius i els venecians no aportaven les naus en ordre: *harta lástima es que por ser estas tales no se puedan hazer los efectos que se desean, y que se impida el que felisissimamente pudiera hazer este año la armada de V. Md. en Túnez y Biserta de lo qual no se ha osado tratar por seguir la orden de V. Md. y por asegurar al papa y a venecianos que no se viene con designo particular sino al bien común de todos*. Tot i que obre la porta a canviar aquesta idea si *de aquí mediado setiembre llegasse provisión para esto de V. Md. y venecianos, acabasen de desengañarse que no pueden tener ogaño sus fuerças*

⁶³⁸ *Ibíd.*

⁶³⁹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 29.

juntas a tiempo, se podría de ally a mediado de otuvre hazer algund efecto en Berveria.

No resulta sorprenent que les queixes anessin en direcció als venecians, és més que probable que si ens endinsem en la documentació veneciana, els retrets vagin en direcció oposada. L'opinió de Requesens, tanmateix, no era pas negativa, segons l'ambaixador venecià Sigismondo Cavalli: *Al commendatore maggiore fu dato il carico della tenenza del generalato, se ben non fosse conosciuto per gran marinaro, facendo il re più capitale del suo giudizio e prudenza nel governare l'armata in ogni azione, che della bravura e pratica di qualunque altro.*⁶⁴⁰

El resultat d'aquest moviment a les galeres fou l'esperat, les galeres venecianes eren dèbils en combat per la manca d'infanteria embarcada, cosa que es va haver de solucionar amb la incorporació de contingents vassalls de la Monarquia a dites galeres de la Sereníssima República. És aquest un dels motius que es dilata la sortida de l'armada cristiana: *las dificultades que ha avido con venecianos que son gente harto espaciosa, en cuyas galeras van ahora quatro mill soldados de V. Magd. a las cabeças de los quales se les ha encargado mucho que vivan quietamente sin dar ocasión a los de las galeras.*⁶⁴¹ Concretament, s'havien embarcat a les galeres venecianes 1614 espanyols i 2489 italians, tots ells vassalls de Felip II.⁶⁴² Quelcom que ja s'havia autoritzat a Venier des del Senat venecià abans de la seva partida.⁶⁴³ De fet, el problema arribava fins als alts càrrecs venecians, més donats a la diplomàcia que a la guerra —*con estos beneçianos se pasa travajo por lo más que atienden con palabras al rreparo de sus neçesidades que con obras—*, i amb una idea diferent a la hispànica de la força de les galeres, molt influïda pel seu general: *pareçeles caso muy nuevo llevar una galera más que çien soldados, a lo menos al general, cuyos años son muchos*⁶⁴⁴ *y su fuerça poca para el cargo que trae, lo qual conoçen tan bien los suyos que corridos le ban a la mano en hartas cosas.*⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ *Relazioni degli ambasciatori... ser. 1. vol.5., op. cit., p. 174.*

⁶⁴¹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 52.

⁶⁴² AGS, EST, llig. 1135, doc. 61.

⁶⁴³ Barbero, A. *op. cit.*, p. 508.

⁶⁴⁴ Sebastiano Venier havia nascut l'any 1496, és a dir, comptava amb 75 anys, pels 24 de don Joan d'Àustria.

⁶⁴⁵ AGS, EST, llig. 1134, doc. 73.

A més, també indica al rei el nombre total de naus que hi havia a la flota, dues-centes vuit galeres, i el temor més gran a les pròpies discussions internes que a la flota enemiga:

Espero en dios que si nos haze merced que nos espere el armada del turco, ha de dar una muy gran vitoria al stol de V. Md. la qual es agora de dozientas y ocho galeras, seys galeazas y veynte y tres naos y va bien llena de gente y aunque no es toda tal como se quisiera, mucha della es harto buena y van con mucho desseo de pelear de manera que harto más se puede temer al tiempo y a los desórdenes destas galeras venecianas que son armadas de nuevo que no a los enemigos.⁶⁴⁶

Finalment, es va sortir de Messina, però a mitjans de setembre. Malgrat que els líders estaven nerviosos per aquest retard en la sortida, les gestions s'acumulaven entre la gent dels diversos contingents aliats. Sobre aquesta dilació en sortir de Messina, don Joan es lamentava d'una manera molt gràfica de totes les preocupacions de caire logístic i de posada en ordre de contingents i naus que havia hagut d'atendre, havent de lluitar també contra el caràcter de cadascun dels seus senyors aliats:

Se a husado de toda la diligencia possible para acabar de salir de Meçina, adonde se an pasado tantas dificultades que no tengo a poco berme ya libre de la mayor parte dellas, no han sido las menores aver de contemporizar por fuerça con los humores de cada uno, que çierto son tan diferentes que espantan, porque los unos pretenden cargos, otros sueldos, muchos que sean llamados a todos consejos y los más que se elijan sus opiniones siendo harto disconformes.⁶⁴⁷

En aquesta carta del 26 de setembre, a escassos onze dies de la data de la batalla, les opcions que exposa don Joan d'Àustria són diverses. En cas que no es pogués o volgués lluitar contra els turcs, caldria moure's al golf de Venècia per recuperar les places perdudes per la Sereníssima República, sent la principal fi escollida pels ministres que es movien amb el germà del rei. Però les opinions eren diverses i contradictòries, ja que d'altres asseguraven que l'armada otomana *no save huыр y que tan presto como entenderá que la de V. Md. entra en sus*

⁶⁴⁶ AGS, EST, llig. 1135, doc. 52.

⁶⁴⁷ AGS, EST, llig. 1134, doc. 73.

mares, saldrá a combatir. Per aquest motiu informa que sortirien en ordre de batalla fins que, arribats a Tarento, veurien com continuar. El que estava clar, tant sí com no, era que la retirada de la flota sense dur a terme cap mena d'acció contra els otomans no era pas una opció malgrat no trobar una flota contra la que presentar batalla: *lo que se save de dicha Armada, algunos de los ministros que V. Md. tiene acá discurren en que es retirada y que en este caso perdería la de V. Md. mucha reputación si se volviese con el gasto del dinero que a hecho sin otro efeto.*⁶⁴⁸ El gran temor vindria del temps, precisament, ja que s'apropava l'hivern amb una flota de més de 200 galeres aplegada i buscant els ports segurs del sud de l'Adriàtic, ja que: *aunque sea verdad que en mis instrucciones se me manda que tenga quenta con conservar las galeras de V. Md de manera que se retiren en tiempo que no vengan a recibir daño, este se puede mal juzgar segund la necesidad presente, pues algunos años se ha visto navegar galeras todo un invierno sin perderse y en otros subceder notables desgracias.*⁶⁴⁹

Sobre això informava Requesens al rei, *que no se perdiese el fruto de lo que este año se ha gastado*, plantejant la millor opció que la flota hauria de dur a terme i les opcions defensives sobre Nàpols que aportaria el recuperar les posicions venecianes perdudes a la costa balcànica.⁶⁵⁰ Perquè malgrat que el temps perdut i la falta de respostes del rei a les peticions dels seus generals, feia que aquests estiguessin neguitosos sobre les accions a seguir:

Es harta lástima ver el tiempo tan adelante y que nos comamos aquí la vitualla que hará falta en otra parte, pero en fin pues dios lo quiere, no se puede hazer más y él podría ser servido de darnos tal susceso que pudiésemos embiar nueva de una muy gran vitoria y en verdad que si el armada del Turco nos espera, que yo estoy con gran esperanza della, porque la nuestra es muy grande y todos los della van con gran desseo de que se pelee, pero por si no se nos ofresce esta ocasión, sentimos mucho no tener orden de su Md. de lo que este caso se ha de hazer.⁶⁵¹

D'aquesta manera, amb el desconcert absolut i la cerca de la flota otomana després de la sabuda caiguda de l'últim reducte venecià a Xipre, Famagusta, les

⁶⁴⁸ *Ibíd.*

⁶⁴⁹ AGS, EST, llig. 1134, doc. 71.

⁶⁵⁰ AGS, EST, llig. 1135, doc. 58.

⁶⁵¹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 53.

dues flotes es van trobar el matí del 7 d'octubre del 1571 a les aigües del golf de Lepant, dia de la Verge del Roser.

La flota cristiana, tot i la indiscutible voluntat de lluita, era conscient de les seves limitacions i de la superioritat del Turc davant de qualsevol. Ben clara deixa aquesta postura don García de Toledo a Requesens, qui es lamenta de diversos aspectes: la presència de soldats nous i la falta de *ocho ó nueve mil soldados viejos que están en Flandes, que eran el nervio de toda ella*; el fet d'estar la flota en mans de diversos amos mentre que l'enemiga estaria en mans *de un solo patrón, de un solo bando y voluntad y obediencia*; o el fet que *tienen los turcos ganado el ánimo contra venecianos, y aun creo que contra nosotros no le tienen muy perdido (...) y creo que también nosotros sabemos ó creemos que venecianos serían mejores para consejeros que para secutores*.⁶⁵² Vistos aquests desavantatges vers la flota turca, confessa que *las cuales se podrían igualar con ser nosotros muy superiores en número de navíos al de los enemigos, y sin esto yo por mí confieso que si no tuviese orden particular de S. M. de lo contrario, no me metería en parte donde forzado hubiese de aventurallo á una jornada*.⁶⁵³ Una carta que mostra clarament la posició d'inferioritat, moral i de recursos, amb la que la flota cristiana va afrontar una batalla que canviaria, des d'aquell moment i durant els següents anys, l'optimisme amb el que es plantejaria un enfrontament directe contra el Gran Turc.

⁶⁵² CODOIN, vol. III., pp. 8-9.

⁶⁵³ Ibídem, p.9.

2.2.3. La batalla de Lepant

2.2.3.1. Aproximació als catalans dins la pròpia batalla: Requesens i la seva galera Capitana

Imatge 2. Plànol de la batalla de Lepant (AGS, MPD, llig. 10, doc. 23)

La literatura que s'ha escrit sobre la batalla de Lepant és extensíssima, sent un dels moments centrals de la història del Mediterrani, el gran enfrontament directe entre els dos poders antagònics que van governar les dues meitats del mar durant l'edat Moderna. A més de per les seves implicacions, sempre s'ha volgut destacar els seus protagonistes, tant des de don Joan d'Àustria, don Álvaro de Bazán a, fins i tot, un jove soldat per aquell moment que acabaria esdevenint l'autor més universal de les lletres hispàniques, Miguel de Cervantes.

La batalla de Lepant, per tant, com un fet de magnitud històrica i amb un simbolisme que poques ocasions han pogut igualar, ha originat moltíssimes publicacions al llarg dels anys. No estem parlant, en aquest cas, com amb la guerra de las Alpujarras, que van començar les publicacions a gran escala amb alguns autors en concret que han fet del tema la seva gran preocupació acadèmica: no hi ha ningú que hagi fet de Lepant el seu gran eix, però sí un gran

seguit de publicacions prou destacades ja des del segle XIX. De fet, només amb una aproximació a les obres en castellà, es pot veure com ha evolucionat la historiografia al llarg dels anys, tant per l'enfocament com les problemàtiques tractades al voltant de la gran batalla lliurada en aigües gregues el 7 d'octubre de 1571.

Ja al 1853 es va publicar *Historia del combate naval de Lepanto y juicio de la importancia y consecuencias de aquel suceso*, per part de Cayetano Rosell⁶⁵⁴, obra que beu molt de la relació de Fernando de Herrera i que ofereix una visió molt exhaustiva de la batalla però des d'una aproximació positivista (cosa que tampoc no ens ha de sorprendre veient les dates de la publicació), amb un nodrit apèndix documental final. Poc abans, al 1847, fins i tot s'havia publicat un volum particular, com una mena de *CODOIN* propi de Lepant⁶⁵⁵, on apareixen alguns dels documents de Simancas citats al llarg del present estudi del seu original. Són aquestes unes dates d'expansió nacional on fins i tot es publica una poesia dita *La batalla de Lepanto* per part de Manuel Fernández y González⁶⁵⁶, qui cap vers dedica a Requesens, només un a don Joan de Cardona per destacar-ne la seva espanyolitat (*Avante, ocho bajeles gobernando, Viase al español Juan de Cardona*) i un de genèric pels dos cognoms catalans més destacats de la batalla si excloem el del Lloctinent General:

Síguenle, las banderas desplegadas,
Y en pos de sus valiantes capitanes,
Gloria de los Cardonas y Moncadas,
Los tercios españoles y alemanes;
Alli hicieron sus famas renombradas
Figueroas, Padillas y Bazanes,
Y con claro valor en trances fieros
Cien linajes de bravos caballeros.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ Rosell, C. *Historia del combate... op. cit.*

⁶⁵⁵ Aparici, José. *Colección de documentos inéditos relativos a la célebre batalla de Lepanto sacados del Archivo General de Simancas*. Madrid: Imprenta Nacional, 1847.

⁶⁵⁶ Fernández y González, Manuel. *La batalla de Lepanto*. Granada: Imprenta de D. J. Zamora, 1850.

⁶⁵⁷ *Ibidem*, p. 35.

Aquestes publicacions anirien en la línia discursiva de les anteriors, fills totes elles del seu temps, com pot ser la dedicada per Miguel Sánchez a la Santa Lliga⁶⁵⁸ o el doble volum de Luciano Serrano dedicat també al mateix afer⁶⁵⁹, un autor que poc després faria una obra referència durant dècades però que ja ha quedat superada per estudis posteriors: *España en Lepanto*.⁶⁶⁰

Sobre la bibliografia referida a la batalla de Lepant, l'any 1971 és de cita obligada. El quart centenari de l'enfrontament va ser un moment d'especial atenció a nivell de publicacions, on ja en trobaríem algunes de les obres citades anteriorment, com la publicació del facsímil del *Lepant* de Joan Pujol o la biografia ja citada de Lluís de Requesens feta per Isidro Clopas, amb un títol gens aliè a l'any en qüestió: *Luis de Requesens, el gran olvidado de Lepanto*. En destacarem altres publicacions, ben diferents entre elles, com el *Lepanto* de Luis Carrero Blanco⁶⁶¹; *Los tercios de España en la ocasión de Lepanto*⁶⁶², amb unes fonts escasses però sorprenentment ben tractades; l'edició d'alguns documents avui presents a l'Arxiu Nacional de Catalunya per par d'Antoni Borràs i Feliu⁶⁶³; o l'edició del Museu Marítim de Barcelona publicada, sobretot, per donar a conèixer el procés de construcció de la que va ser, i és encara, la gran joia de la corona, la reproducció a escala 1:1 de la galera Reial de don Joan d'Àustria.⁶⁶⁴ Bona prova de que les institucions i les publicacions periòdiques derivades d'elles tampoc no van quedar alienes a aquesta celebració ho demostren els monogràfics de la revista trimestral de la Diputació de Barcelona, *San Jorge*, dedicats a Lepant, destacant-ne alguns articles particulars d'Isidro Clopas Batlle sobre la participació catalana en dita batalla: Requesens⁶⁶⁵ o el tracte a la participació de diversos nobles o municipis, com el Baix Llobregat⁶⁶⁶ o Martorell.⁶⁶⁷ Tot i que en aquest darrer volum també caldria parar atenció a l'apropament a ciutats

⁶⁵⁸ Sánchez, Miguel. *Felipe II y la Liga de 1571 contra el Turco*. Madrid: Imprenta del Indicador de los Caminos de Hierro, 1868.

⁶⁵⁹ Serrano, Luciano. *La Liga de Lepanto entre España, Venecia y la Santa Sede (1570-1573)*. Madrid: Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 1918.

⁶⁶⁰ Serrano, L. *España en Lepanto*, *op. cit.*

⁶⁶¹ Carrero Blanco, Luis. *Lepanto*. Barcelona: Salvat, 1971.

⁶⁶² Gárate Córdoba, José María (dir.). *Los tercios de España en la ocasión de Lepanto*. Madrid: Servicio Histórico Militar, 1971.

⁶⁶³ Borràs i Feliu, A. *Luis de Requesens...*, *op. cit.*

⁶⁶⁴ Martínez-Hidalgo, José María. *Lepanto*. Barcelona: Museu Marítim, 1971.

⁶⁶⁵ Clopas Batlle, Isidro. «Requesens, Lepanto, Barcelona». *San Jorge*, 83, 1971, pp. 98-105.

⁶⁶⁶ Clopas Batlle, Isidro. «Presencia del Bajo Llobregat». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 112-114.

⁶⁶⁷ Clopas Batlle, Isidro. «Martorell, señorío de Recasens». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 115-117.

marítimes catalanes com Badalona⁶⁶⁸, Mataró⁶⁶⁹ o destacats personatges com els Cardona.⁶⁷⁰

Arribaríem a una generació d'obres sobre la batalla de Lepant i les campanyes de la Santa Lliga que ja miren aquests fets des d'una perspectiva més contemporània, centrant el focus d'atenció més enllà dels moviments de les galeres i don Joan d'Àustria. Tot i que la producció seria molt extensa, mencionaré alguns dels títols que es consideren més importants. En primer lloc, cal citar a Niccolò Capponi amb *Lepanto 1571. La Lega santa contro l'Impero ottomano*⁶⁷¹, amb una primera edició al 2006 o, en la seva versió anglesa, *Victory of the West*⁶⁷², on inclou el conflicte de Lepant dins de la trajectòria de conflictes amb l'imperi otomà i se centra molt més en la visió veneciana de l'afer. Trobaríem, seguint amb els italians, la que probablement sigui l'obra més completa, per profunditat, extensió i contingut, feta fins ara: *Lepanto. La batalla de los tres imperios*, d'Alessandro Barbero⁶⁷³. El seguiment de les accions que es van dur a terme és enormement precís, tant en els esdeveniments previs —guerra de Xipre o formació de la Santa Lliga— com amb la pròpia batalla. En una línia semblant, tot i que amb un abast analític inferior, trobaríem *Lepanto: la batalla que salvó a Europa*, de l'acadèmic Agustín Rodríguez González.⁶⁷⁴

A partir d'aquí trobarem una sèrie de volums que abordaran la temàtica d'una forma monogràfica amb diversos enfocaments diferents. Exemples en són el llibre de Hugh Bicheno, *La batalla de Lepanto, 1571*⁶⁷⁵, on s'aparta de la via més estricta de descripció dels fets per entrar a parlar de conceptes com la croada o les representacions artístiques de la batalla. Una línia semblant és la que marca, en aquest cas, Manuel Rivero Rodríguez, que dedica bona atenció als aspectes confessionals de la política de Felip II abans d'entrar a l'explicació de la batalla pròpiament dita a *La batalla de Lepanto. Cruzada, guerra santa e identidad*

⁶⁶⁸ Verti, Estanis. «Badalona y la batalla». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 108-110.

⁶⁶⁹ Soler i Fonrodona, Lluys. «Mataró y Lepanto». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 111-113.

⁶⁷⁰ Gómez Catón, Fernando. «Los Cardona en Lepanto». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 119-128.

⁶⁷¹ Capponi, Niccolò. *Lepanto 1571. La Lega santa contro l'Impero ottomano*. Milà: Il Saggiatore, 2010.

⁶⁷² Capponi, Niccolò. *Victory of the West. The Great Christian-Muslim Clash at the Battle of Lepanto*. Londres: McMillan, 2006.

⁶⁷³ Barbero, Alessandro. *Lepanto. La batalla de los tres imperios*. Barcelona: Pasado&Presente, 2011.

⁶⁷⁴ Rodríguez González, Agustín Ramón. *Lepanto: la batalla que salvó a Europa*. Madrid: Sekotia, 2010.

⁶⁷⁵ Bicheno, Hugh. *La batalla de Lepanto. 1571*. Barcelona. Ariel, 2005.

confessional.⁶⁷⁶ Molt més enfocada a la continuació de la Santa Lliga un cop acabada la batalla que al propi conflicte en sí mateix, posant també la seva atenció en els aspectes logístics de la campanya del 1572 es troba a *Lepanto: el día después*, de David i Enrique García Hernán.⁶⁷⁷

Algunes obres que tracten el convuls Mediterrani del segle XVI també han dedicat extensos fragments a Lepant⁶⁷⁸, així com les dedicades a tractar els aspectes militars específics de la Monarquia Hispànica⁶⁷⁹ o les grans monografies de John H. Elliott⁶⁸⁰ o Geoffrey Parker⁶⁸¹ sobre el segle XVI i Felip II.

Entrant ja en la pròpia batalla, pel que fa a les forces cristianes, aquestes superaven els vint mil homes. Segons una còpia de l'Arxiu General de Simancas de la col·lecció Sanz Barutell de l'Arxiu del Museu Naval de Madrid, els efectius de les tropes embarcades de la Monarquia serien 27800 entre infants i *aventureros*.⁶⁸² En canvi, la relació de la gent de guerra que hi ha entre els documents del Consell d'Estat-Sicília que s'estan utilitzant en aquest apartat, marca 20231 homes embarcats.⁶⁸³ La diferència, però, és probable que la marqui que en un llistat estaven comptats els dits *aventureros* i en l'altre no, i que en el primer anirien inclosos els malalts que es van quedar a Messina o Gènova. Fa pensar-ho, precisament, que a més d'indicar el nombre de malalts que queden a la ciutat siciliana, en un altre dels reculls titulat *relación de las fuerzas con que el señor don Juan se hallava*, situen la infanteria en 27.000.⁶⁸⁴ De fet, una de les primeres passes que es troben dins una relació del que caldria fer per disposar la

⁶⁷⁶ Rivero Rodríguez, Manuel. *La batalla de Lepanto. Cruzada, guerra santa e identidad confesional*. Madrid: Sílex, 2008.

⁶⁷⁷ García Hernán, David; García Hernán, Enrique. *Lepanto: el día después*. Madrid: Actas, 1999.

⁶⁷⁸ v. Williams, Phillips. *Empire and Holy War in the Mediterranean. The Galley and Maritime Conflict between the Habsburgs and Ottomans*. Londres: I. B. Tauris, 2015, pp. 43-74; Crowley, Roger. *Imperios del mar. La batalla final por el Mediterráneo*. Barcelona: Ático de los Libros, 2014; Cerezo Martínez, Ricardo. *Las armadas de Felipe II*. Madrid: San Martín, 1988, pp. 213-224; Cerezo Martínez, Ricardo. *Años cruciales en la Historia del Mediterráneo (1570-1574)*. Esplugues de Llobregat: Ariel, Junta Ejecutiva del IV centenario de la Batalla de Lepanto, 1971, pp.129-195; Mira Caballos, Esteban. *Las armadas imperiales. La guerra en el mar en tiempos de Carlos V y Felipe II*. Madrid: La esfera de los libros, 2005, pp. 168-172.

⁶⁷⁹ Albi de la Cuesta, Julio. *De Pavía a Rocroi. Los tercios de infantería española en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Balkan Editores, 2005, pp. 313-319; Pi Corrales, M. de P. *Tercios del mar... op. cit.*, pp.306-311.

⁶⁸⁰ Elliott, John. H. *La Europa dividida (1559-1598)*. Barcelona: Crítica, 2002, pp. 186-194.

⁶⁸¹ Parker, Geoffrey. *Felipe II, la biografía definitiva*. Barcelona: Planeta, 2011, pp. 538-546.

⁶⁸² AMN, Sanz Barutell, art. 4, n. 325.

⁶⁸³ AGS, EST, llig. 1135, doc. 61.

⁶⁸⁴ AGS, EST, llig. 1134, doc. 86.

galera Reial en ordre de batalla és fer recompte de la gent *útil* i *inútil*, i donar ordre *que quede la útil y se saque la ynutil*.⁶⁸⁵

A finals d'agost, ja estava clara quina havia de ser l'ordre de batalla de la flota en cas d'enfrontament amb els turcs. Totes elles, per tal de reconèixer-se a la batalla, haurien de dur un gallardet (blanc, blau o groc segons l'esquadra on quedés enquadrada) a la pena, l'extrem de l'antena. L'ordre de batalla, hauria de ser el següent:

Lloc a l'ordre de batalla	Nombre de galeres
<i>Centro/batalla</i>	63
<i>Cuerno derecho</i>	50
<i>Cuerno izquierdo</i>	52
<i>Esquadra de socorro</i>	29
Galiasses	8 ⁶⁸⁶
	194+8 ⁶⁸⁷

Pel que fa a les actuacions individuals i les necessitats de cada galera en el moment del combat, una de les grans preocupacions era el bon comportament de la marineria i la soldadesca embarcada: *que la gente que en ella va biba con muy gran religión, a tal que dios Nuestro Señor nos ayude en la sancta y justa empresa que llevamos*.⁶⁸⁸ En una relació de les coses que calia fer per posar en ordre l'armada en casa de batalla datada del 30 d'agost del 1571, la primera línia també va dedicada a l'aspecte religiós: que Jerónimo Manrique tingui cura *de hazer confesar y comulgar la gente del armada*.⁶⁸⁹ La condició sagrada que atribuïen a la batalla que tindria lloc, la podem percebre ben clarament en el que es fa en el moment immediatament previ a la batalla:

su alteza hizo arborar sus crucifijos y estandartes los quales fueron saludados con grandísima devoción de toda la Armada y el señor don Juan se puso de rodillas

⁶⁸⁵ ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4539.

⁶⁸⁶ El nombre de galiasses present a Lepant s'acostuma a marcar en 6, com a la pròpia narració present a AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁶⁸⁷ AGS, EST, llig. 1134, doc. 67.

⁶⁸⁸ *Ibíd.*

⁶⁸⁹ ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4539.

e hizo oración a Dios Nuestro Señor, suplicándole diese vitoria a los suyos y lo mesmo hizieron los demás de la galera Real y de las otras de la Armada y hecha absolución por los padres de la Compañía de Jesús y Capucinos enviados por su Santidad con el jubileo.⁶⁹⁰

Tot seguit, a l'ordre de batalla, es fa una enumeració de sis pàgines dels diversos aspectes per tal que la galera estigués en ordre: des de fer recompte de la gent amb capacitat de lluitar, posar armes als llocs indicats, controlar els esclaus, reclutar artillers o l'hora per dinar i sopar dins la galera.⁶⁹¹ I malgrat que això sigui per la Reial, ja informa que *en cada una de las galeras se puede hazer casi lo mismo*.⁶⁹²

Que fos l'aspecte religiós aquell que més preocupava els líders cristians tampoc no ens ha de sorprendre pas. La Santa Lliga que va lluitar contra els otomans a Lepant era un exèrcit croat, on el Papa i la fe catòlica era l'eix que vertebrava una aliança de circumstàncies en un escenari on la Cristiandat perillava des de dins per la proliferació de les diverses branques reformades⁶⁹³, coincidint en un moment on la política de la Monarquia prendria els afers religiosos europeus amb una perspectiva més pròpia⁶⁹⁴, però sempre com a gran estandard dels interessos catòlics al vell continent.⁶⁹⁵

Centrant-nos en les galeres de Requesens, trobem els números concrets dels seus efectius en la relació de tota la gent embarcada:

Lleva el comendador mayor de Castilla en sus dos galeras 58 cavalleros y gentiles hombres toda gente escogida y principal y con cinquenta soldados tudescos con sus arcabuzes que son de su guarda, y 65 personas entre sus criados y de los dichos cavalleros que son por todos 173, todos ellos armados y bien en orden, y estos demás de los 100 soldados de la compañía de Rafael Puche que se a embarcado en ellas.⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁶⁹¹ Dit document fou editat a Borràs i Feliu, A. *Op. Cit.*, pp. 25-28.

⁶⁹² ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4539.

⁶⁹³ Bicheno, H. *op. cit.*, pp. 117-143.

⁶⁹⁴ Rivero Rodríguez, M. *La batalla de Lepanto...*, *op. cit.*, pp. 66-93.

⁶⁹⁵ Rodríguez Salgado, María José. *Felipe II. El «paladín de la Cristiandad» y la paz con el Turco*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004. pp. 21-35.

⁶⁹⁶ AGS, EST, llig. 1135, doc. 61.

L'evolució de l'armada fins el dia de la batalla la narra don Joan d'Àustria en una carta a Felip II.⁶⁹⁷ Des del 30 de setembre, on la majoria de la flota es mou de Corfú a Leguminici, a Albània, ja arriba una de les fragates que havia enviat amb Gil de Andrada a reconèixer les aigües on podria estar la flota enemiga i, efectivament, va descobrir que la flota otomana estava al port de Lepant. En aquest port van estar fins el dia 3 d'octubre: el dia 1 van posar la flota en ordre de combat, *y escaramuzó la arcabuzería un gran rato, y él mesmo en persona [don Joan d'Àustria] fue a visitar todas las más galeras que pudo*; el dia 2 es va dedicar el capità general a visitar totes les galeres; i el 3 va sortir tota la flota en direcció a Cefalònia. Allà, *mandó el señor don Juan poner en batalla toda la Armada, y él en persona anduvo por una parte y el Comendador Mayor de Castilla por otra, dando orden en cómo se avían de poner*.⁶⁹⁸ Resulta ben clar que, com havia dit don Joan al rei en una carta del 26 de setembre, *entretanto [es rebien ordres] la resolución que ha tomado es yr a buscar la armada del turco*.⁶⁹⁹ I molt més quan es va rebre la notícia, estant la flota al port de Fiskardo, que Famagusta havia caigut *a los veinte de agosto aviendo fallecido el capitán Astor Ballon, que tenía a cargo, y que en lugar de cumplir lo concertado con los de dentro, los avían degollado a todos*.⁷⁰⁰

Els avisos que rebien de l'armada Turca, però, no s'ajustaven a la realitat. Segons va explicar al seu amic don Pedro Manuel un cop passada la batalla: *todos los avisos que tuvimos del armada enemiga fueron falsos porque nos çertificavan que estava desecha y que se avian ydo della ochenta galeras (...) Quiso dios que los avisos que teníamos fueron tan falsos que no solamente no faltavan las ochenta galeras, pero avía muchas más de las que nunca se nos dixo, y en todas ellas mucha gente fresca y muy buena que fue causa que nos saliesen a buscar*.⁷⁰¹

La flota es va moure fins a Petalas, tot seguint el camí del port de Lepanto. El dia 7 a trenc d'alba, la guarda situada al calcés de la *Reial* va avisar que veia una vela llatina a l'horitzó, per divisar tot seguit tota la flota otomana. Alhora, van arribar les guardes que hi havia a terra, confirmant que es trobaven davant la flota

⁶⁹⁷ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁶⁹⁸ *Ibidem*.

⁶⁹⁹ AGS, EST, llig. 1134, doc. 71.

⁷⁰⁰ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁷⁰¹ ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4547.

turca. Com diu el mateix Requesens, *desde que se començó a descubrir la armada enemiga, que fue en saliendo el sol, no creo que ubo hombre en la de V. Md. de ninguna calidad que fuese que pusiese dudda en que se peleasse y en tener por çierta la vitoria.*⁷⁰² Cosa que no tenien tan clara en el bàndol otomà, tornant de nou a posar en dubte la capacitat cristiana, i molt especialment la de la Monarquia, per combatre, ja que segons expliquen a través d'un esclau cristià que va agafar Alí Paixà per tal que li descobrís els estendards de les naus de la Santa Lliga, *y le díxese quales eran los del Rey de España y se maravilló como la armada nuestra no avía huydo.*⁷⁰³

En aquell moment, es van fer les senyals acordades per tal que la flota es posés en ordre: *quando se hiziere la señal que ha de ser hazer el carro al árbol la Real con una bandera amarilla en la punta del antena y tres tiros de artillería, uno tras de otro algo aspacio, se pondrá en orden de batalla por la forma que está ordenado.*⁷⁰⁴ Tot seguit, segons aquesta relació, *se embarcó [don Joan d'Àustria] en una fragata con solos don Luis de Cardona*⁷⁰⁵ *(sic) su cavallerizo mayor y el secretario Juan de Soto.*⁷⁰⁶ Es van moure les galiasses davant la formació, *de forma que con la furia de la mucha artillería que tienen pudiesen romper el orden de las galeras de los enemigos.*⁷⁰⁷

Quan tornen a la galera, veuen que no estan avançant totes alhora, i envien a Requesens *en una fragata que mandase a las galeras de los dichos cuernos lo que avian de hazer.* Expliquen, en aquesta narració, fins i tot la manera com van assegurar-se les dues galeres reials la batalla: *el Basá mandó soltar una pieza para pedir batalla y el señor don Juan mandó responderle soltando otra como que la aceptava, y navegando contra el Basá como a una milla o dos adelante, el señor don Juan mandó según dar otra vez, significando que le asegurava la batalla.*⁷⁰⁸

Començat el combat al migdia, va iniciar-se el canoneig, amb les galiasses desordenant l'avenç gràcies a la seva superioritat artillera⁷⁰⁹. Però no parlarem

⁷⁰² AGS, EST, llig. 1135, doc. 76.

⁷⁰³ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁷⁰⁴ AGS, EST, llig. 1134, doc. 67.

⁷⁰⁵ Es refereix a don Luis Fernández de Córdoba, qui era el seu *caballerizo mayor* des de la guerra de Granada.

⁷⁰⁶ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁷⁰⁷ *Ibíd.*

⁷⁰⁸ *Ibíd.*

⁷⁰⁹ Sobre la importància de les galiasses i la necessitat que se'n fabriquessin a la Monarquia, don Joan d'Àustria va dir al seu germà: En la batalla pasada se vio por experiencia quan útiles son en

de l'evolució dels combats, descrits sobradament a la bibliografia citada en línies superiors, sinó d'on hi eren Requesens i la resta dels catalans que citarem a les properes pàgines. Al centre del combat es va mantenir una pugna entre la galera Reial turca que venia amb altres set galeres, i la *Reial* de don Joan d'Àustria, que tenia *a la popa de su galera la Capitana del Comendador mayor y su galera patrona, y estando como estava en medio de las dos galeras capitanes del papa y veneçianos fue la batalla muy reñida.*⁷¹⁰

En aquella part de la batalla es trobava don Miquel de Montcada, qui havia entrat a la galera Reial enemiga en un parell d'ocasions durant el combat amb la infanteria de la Reial que tenia al seu càrrec. Pel que fa a Requesens, indiquen que *el comendador mayor de Castilla estava a ratos con el estandarte, otros con el señor don Juan, los quales mandavan y atendían al pelear con tanto valor que no se bastará a escribir.*⁷¹¹ Finalment, després d'hora i mitja de combat, decapitaren el Baxà i mataren més de 500 turcs entre les diverses galeres otomanes sumades al combat, derivat els seus estendards i desplegat la creu.

Fou aleshores quan es va decidir socórrer la banya dreta, més castigada pels turcs. En ella trobaríem la gran quantitat de pèrdues del bàndol cristià⁷¹², on justament estava situat don Joan de Cardona. En aquesta part, arribat el general

un día semejante los navíos que llaman galeças pues verdaderamente quatro de las seys que llevaban los veneçianos en su Armada, porque las otras dos no se pudieran sacar fuera del orden de las galeras a tiempo, fueron grand parte a desconcertar el orden que los enemigos trayan para pelear, por esta causa soy yo de oppinión que sería muy conveniente que se hiziesen por lo menos seys dellas para el servicio de V. Md., pues demás de que en semejenates occassiones serán del útil que se a visto, para llevar victuallas y gente en el armada, para proveer las fortalezas de V. Md. y por quitar la costa y subjecion que se tiene con las naves quando son menester, se devrían hazer. AGS, EST, llig. 1134, doc. 150. És més que probable que fou en la banya dreta cristiana, aquella més castigada durant la batalla, que no es poguessin col·locar les galiasses davant la formació i l'atac otomà fos més ordenat i destructiu que en altres flancs.

⁷¹⁰ BRAH, ms. 2., c. 3, n. 39.

⁷¹¹ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁷¹² S'explica en aquest punt com la galera capitana de Malta fou assaltada per tres galeres enemigues, sense rebre cap ajuda de les aliades. I quan semblava que podien resistir, el rei d'Argel en va enviar tres més quan va reconèixer l'estendard. Quan finalment van arribar els cristians a entrar a la galera, tots els seus ocupants eren morts. Sobre Uluj Ali, però, també parla Requesens, sempre obert a la via diplomàtica per obtenir els objectius: *Ahuch Ali se nos escapó de las proas desta galera y de otras teniendo muy entera la suia, dizen algunos destes esclavos que será ymposible que el Turco no le mande cortar la cabeça, y si él ba con este temor, no sé si sería malo que por parte de V. Md. se tratase con él si haziéndole mucha merced quisiese entregar ha Argel, que estas son de las ocasiones que suelen tener sazón las cosas que en otras no la tendrían.* AGS, EST, llig. 1328, doc. 46. Uluj Ali no va ser ni executat ni va entrar Argel als cristians, de fet, fou el millor almirall de la flota musulmana: bona prova d'això són els resultats del combat entre la part esquerra de la flota musulmana (l'única que va escapar) i la dreta cristiana (la que més baixes va patir).

de les galeres de Sicília a destemps per ser part de l'avantguarda, havent anat a descobrir un port amb 8 galeres:

volviedo con quatro al tiempo que se començava la batalla, llegando al lugar que le tocava, hallándole muy abierto de manera que venían á pasar más de 15 galeras del enemigo, viendo el daño que podía resultar se affrentó con ellas donde peleó sin que le entrase ninguna, entreteniéndolas hasta que la real començó a socorrer.⁷¹³

En aquella galera, entre els nobles embarcats, hi havia don Enric de Cardona, futur governador de Catalunya. Que aquest noble català va trobar-se a la part més fosca de la batalla ens ho mostra que en aquelles hi havia 500 espanyols del terç de Sicília dels que no en quedaren més de cinquanta sans.

Sobre la galera *Capitana* de Requesens, també dóna alguna informació prou destacada tant a nivell d'accions com de gent embarcada mentre es duia a terme el socors del flanc dret, i és que

viniendo contra ellas la de los hijos del Bassa buscando a su padre, la Capitana del Comendador mayor la invistió y fue muy sangrienta la batalla por ser aquella galera de gente tan principal, en la del Comendador yva el hijo del Conde de Castellar y don Juan de Velasco, y muchos cavalleros principales assí castellanos como catalanes con el capitán della Alexandro Torrellas, y fue rendida.⁷¹⁴

La lluita va ser aferrissada amb la galera dels fills d'Ali Paixà, com demostra el número de forçats als que rebaixen les penes o es dóna llibertat després de la batalla, cinc i set respectivament.⁷¹⁵ En aquests llistats es diu clarament com van entrar dins la galera turca, distingint-se en la lluita amb un arcabús a les mans o amb espasa i rodela.

En la seva *Relación de la guerra Cipre*, Fernando de Herrera descriu aquest combat de la galera capitana de Requesens de la següent manera:

⁷¹³ AGS, EST, llig. 1134, doc. 83.

⁷¹⁴ *Ibidem*.

⁷¹⁵ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 110.

Venía en esta sazón la galera de los hijos del Baxá, Maemer Bei y Sain Bei⁷¹⁶, buscando su padre quando la capitana del Comendador mayor se afrontó con ella, y entre ambas se rebolvio una sangrienta escaramuça de la qual quedó herido con una flecha en los pechos don Juan Mexia, ermano del marqués de la Guardia. Al fin aunque los Turcos peleavan con grande Fortaleza, y defendían con valor maravilloso la entrada, fue tanto el ímpetu de los españoles, animados de don Alexandro Torrellas, y don Fernando Sayavedra, que a fuerça de braços entraron dentro con cruel estrago de los infieles que sin poder hazer resistencia caían traspassados de las balas y hechos pedaços de las espadas enemigas. Y fueron

⁷¹⁶ Sobre el futur d'aquests fills d'Ali Paixà, trobem una demanda particular de llibertat al rei:

A mi buelta de Palermo hallé aquí una nave que havia venido de Arraguza con un criado de los hijos de Ali Baxa general del Armada del Turco que murió en la batalla pasada, al qual a ruego de los mismos yo di licencia estando cerca de santa Maura para que fuessen a Constantinopla a dar nueva dellos, este turco a traydo consigo otros dos y un presente para mí de parte de la madre de los dichos hijos del Baxa que es de lo que se contiene en la inclusa relación. No le he rescebido ni me ha passado por pensamiento de hazerlo por diversas consideraciones que para ello ay, antes he ordenado a los dichos turcos que passen à Roma donde está el menor de los hijos del dicho Baxa, porque el mayor murió en Nápoles los días passados, para que él haga lo que le pareciere y les he agradescido con buenas palabras el regalo que en esto me ha querido hazer su madre. Hame parecido dar quenta dello a V. Md. como soy obligado y dezir juntamente que movido a piedad deste moço que está cautibo en Roma, el qual apenas puede tener quinze años, y considerando que no es de los hombres que soltándole pueda hazer mucho daño, he scritto al embajador don Juan de Çuñiga que hable de mi parte al papa y le pida con todo encarescimiento que por lo que a la suya toca, dé libertad a este mochacho y que trate con los embajadores de Venecia que se contenten de lo mismo. Supplico humilmente a V. Md. sea servido de hazerme a mí merced de las tres partes que a V. Md. tocan y mandar escrevir al dicho don Juan que se procure que le suelten y embien a su casa (AGS, EST, llig. 1138, doc.106).

Pel que fa als presents que va enviar la dona d'Ali Paixà, i mare de l'únic fic que quedava viu, resulten prou exòtics i valuosos:

- Una rropa de damasco carmesí con una guarnicion de un palmo broslada de ylo de oro y forrada en lobos zerbales
- Un aforro de martas muy bueno y otros dos enforros de martas no tales
- Tres aforros de lobros zerbales
- Brocado para hazer estas ropas a la cristianesca
- Un arco y un carcax turquesco muy bueno y otros quatro o cinco arcos y flechas
- Una espada damasquina guarnecida, la correa y contera de rrosas de oro
- Tres colas de cavallos marinos traydas de la Yndia que las traen por nominas al cavallo, dizen que es entrellos cosa muy estimada
- Un lecho a la turquesca, todo broslado de oro a su usança
- Un dosel echo de brocadetes y una alhombra de sea más polida que rrica y almoadas para el estrado
- Otros tres o quatro tapetes de lana
- Tres o quatro cofres de cuero en que los turcos comen y tapetes de lana para debaxo en que se asientan
- Cuchillos damasquinos muy polidos
- Dos mazas de a cavallo damasquinas
- Una acheta damasquina
- Quatro o cinco flascos de cuero para agua, labrados a su usança
- Ciertas tazas de cuero para beber agua a su usança
- Dos cuhars de palo
- Ciertos papos de almizque
- Mocadores de todas colores a su usança
- Ciertas escudillas porcelanas
- Ciertos plumajes de garzotas a su usança (AGS, EST, llig. 1138, doc. 107)

presos de los cavalleros, no queriendo rendirse a otros los hijos del Baxá, que por su tierna edad reservados del peligro de las armas, estaban en las cámaras de popa con su ayo, esperando la muerte.⁷¹⁷

Com s'ha vist, don Alexandre Torrelles era el capità de la galera capitana de Requesens. De l'altre, malgrat que en un primer moment es va nomenar don Bernardino de Avellaneda en el temps de la guerra de las Alpujarras, el dia de la batalla ho fou Domingo de Zavala, com es veu per l'entrega d'un esclau a cadascun d'ells per haver estat capitans d'una de les galeres que van envestir els enemics, entregant-los *un esclavo por joya y memoria de la dicha batalla*.⁷¹⁸

Juan de Soto va enviar una relació al rei on s'explicava a grans trets el que havia tingut lloc durant la batalla i els dies previs. Això va comportar queixes d'alguns dels generals de galeres de la Monarquia —Juan Andrea Doria, don Joan de Cardona i don Álvaro de Bazán—, que Requesens comunica al rei tot afegint algunes informacions sobre el desenvolupament de la batalla prou interessants. Juan Andrea es queixava de que a la relació deia que un cop rendides les galeres del centre, don Joan va anar a la part dreta de la flota a socórrer les que hi havia allà sota el comandament del genovès. Requesens matisa, doncs, el que va tenir lloc. Un cop vençut el centre, van avisar a don Joan que *no se podía tener aún la vitoria por çierta hasta saber cómo les avía ydo a los compañeros*. Un cop van arribar a la part dreta, amb un gran conjunt de naus *mezcladas ya con las del querno diesto algunas del siniestro y también de las de la batalla*, es van trobar amb

Más de çiento y çinquenta galeras así de las nuestras como de las de los enemigos, todas rebueltas y por entonçes no se peleava, aunque hasta allí se avía hecho y como las unas y las otras vieron la Real de V. Md. en campaña y con vitoria y la de los enemigos perdida y también perdidas otras galeras de fanal suyas, començaron los enemigos a huyr y nuestras galeras a esecutalles así a cañonazos como con arcabuzería.⁷¹⁹

⁷¹⁷ Herrera, Fernando de. *Relación de la guerra de Cipro y sucesso de la batalla Naval de Lepanto*. Sevilla: Alonso Escrivano, impresor, 1572, cap. 27, s/p.

⁷¹⁸ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 149.

⁷¹⁹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 105.

Fou aleshores quan van veure a Juan Andrea, *que hera una de las galeras que yva siguiendo a las de los enemigos*, i malgrat que digui que la Reial va estar tota la tarda rendint galeres de la banya dreta que fugien i que es van prendre gran nombre de galeres, *no por esto se quita el honor a los que hasta allí avían peleado*. Tot i que s'escarrassa a matisar que si don Joan *se contentara con vencer solo el cuerpo de la batalla (...) se salvaran muchas más [trencat] de los enemigos y quizá se perdieran algunas nuestras*. I sobre la veu que corria per la flota del mal posicionament de les galeres d'aquella part, massa separades, el que va comportar un major dany, *con intinçión de que si nos yva mal en la batalla poderse salvar*, el Comanador Major reconeixia que

Aunque yo mientras se peleó no pude ver la galera de Juan Andrea poque della a la Real donde yo me hallé avía ochenta y quatro galeras nuestras, sin las de los enemigos con quien se peleava, y no se podia ver lo que cada uno hazía si no hera en las que estavan más çerca, pero lo que desto sé es que a mí me tocó poco antes de la batalla yr con una fregata a ver cómo se ponían en orden y a hablar a todas las galeras que estavan desde la Real hasta la de Juan Andrea y le hallé muy bien puesto y a mi parecer con buena determinación, y aunque estava algo alargo, me dixo que él lo hazía por dar lugar a que toda la armada se pudiese poner en batalla por pareçelle poco el que de allí a la tierra avia para tantas galeras.⁷²⁰

Els espais serien, però, massa grans i, *como los enemigos llegaron muy presto*, van trobar que *en esta parte uvo muchos baçios por donde pasaron galeras de los enemigos y fue causa que tomasen a muchas de las nuestras por el costado y por popa y que algunas se perdiesen del todo*, tot i començar a lluitar bastant després que en el xoc central de les formacions. Requesens, però, s'escarrassa en esvair qualsevol mena de dubte sobre la figura de Juan Andrea: *se ha de creer que no faltó en la intinçion ni en los efectos un tan buen cavallero y tan plático como Juan Andrea, y no es prueba de lo contrario aver recibido su galera menos daño que otras (...) y en todo lo demás de la jornada, así en los consejos como en las ejecuciones ha andado Juan Andrea muy atinado*.

Doria, però, tot i ser qui s'havia queixat amb més ímpetu de la relació de Juan de Soto, no en va ser l'únic. Don Álvaro de Bazán i don Joan de Cardona van

⁷²⁰ *Ibíd.*

ser dos dels generals que van mostrar el malestar perquè es deia que don Joan havia estat inquiet perquè aquest dos no arribaven. El primer d'ells, perquè li havia ordenat el capità general anar a *rreconozet una galera de las nuestras que quedó tan atrás que se pensó que hera de enemigos*. El segon havia estat l'encarregat d'anar a reconèixer el port de Petela, on passarien la nit, i mentre estava fent aigua en un riu a deu milles del port, *impensadamente se descubrió el armada*. De nou, igual que amb Juan Andrea, té bones paraules per tots dos: *en haziendo el señal de batalla vinieron estos cavalleros a hallarse en ella con más diligencia de la que se pudiera pensar estando tan lexos como se les avia mandado quedar*. De fet, assegura que quan va anar a reconèixer l'armada en la famosa fragata, *los hallé ya al uno y al otro en el lugar que les tocava*. Pel que fa a la lluita, diu que si ha de fer un retret a don Álvaro de Bazán és haver entrat massa d'hora al combat amb la flota de socors que governava, *porque el socorro que él tuvo aquel día a su cargo parece que no lo deve de hazer hasta que esté la batalla medio perdida para acudir a la parte más necessaria (...), más vale herrar por aquí que no por ser de los postreros*.⁷²¹ Sobre don Joan de Cardona diu el mateix que en una carta que veurem tot seguit, i és que *ninguno en el armada peleó mejor*, resistint vora la galera capitana de la religió de Sant Joan i sortint ferit a una cama, sempre en tots els consells, assegurant a Felip II que *no creo que tiene V. Md. aquí hombre de más servicio que don Juan*.

Més enllà d'aquesta resposta posterior amb els matisos a la relació que s'havien derivat de les queixes d'altres generals, Lluís de Requesens va escriure al rei sobre la batalla tinguda a aigües gregues dos dies després d'acabat el combat, tot alegrant-se de *la gran merced que nuestro señor ha hecho a la Cristiandad y particularmente a los que aquí nos hallamos en darnos la mayor vitoria que creo que jamás en la mar ha avido*.⁷²² La flota, però, es trobaria també molt malmesa per la quantitat de ferits o els desordres amb la xusma, per *averse desherrado muchos forçados el día de la batalla que pelearon maravillosamente, que no es justo tornallos a la cadena*. Malauradament, com destaca a la carta, la data de la batalla fa que estiguessin entrant a l'hivern i les accions ofensives d'una flota fossin molt més perilloses, que sumat al nombre creixent de ferits i la falta de vitualla, feien inviable continuar amb accions

⁷²¹ *Ibíd.*

⁷²² AGS, EST, llig. 1328, doc. 45.

ofensives durant aquell any⁷²³. Per aquest motiu ja recomana que *a la primavera será justo que su Magd. y los demás coligados no pierdan tan grande ocasión con dexar de proveer las cosas muy temprano*. Sense voler ser un nou Anníbal Barca, a qui el seu lloctinent Mahàrbal li dedicaria la famosa frase després de la batalla de Cannes, *vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis*⁷²⁴ segons Tit Livi, sabien que les opcions eren molt limitades. Tot i així, desconfiats com estaven de les converses unilaterals entre Venècia i la Sublim Porta, que a la llarga es va evidenciar com la gran escletxa per on es va trencar la Lliga Santa, en aquell moment, després de la caiguda de Famagusta, l'assassinat de tots els seus defensors i la victòria cristiana de Lepant, creien que *no es de creer que aya ya en essa Reppublica persona que ose hablar en conçertarse con el Turco*.

La resposta de Felip II, tampoc no resta aliena a l'intercanvi de lloances i felicitacions que es produiria entre els líders cristians durant aquest moment:

que á mí me tiene y deja con tanto contento que no lo podré encarecer, porque verdaderamente se ha hecho un negocio muy grande y de mucho servicio y honra de nuestro Señor, y de no menos beneficio de la Cristiandad, y de gran contento y consuelo para toda ella; y lo que vos habéis hecho en esta jornada y puesto de trabajo y cuidado, entiendo que debe haver sido una gran parte deste buen suceso; y así os doy muchas gracias por ello.

[de la mà del rei] No es nuevo para mí que vos hayáis hecho en este negocio lo que siempre soléis en mi servicio, y así os doy muchas gracias por ello.⁷²⁵

Segons cartes de Requesens exposant tot allò que havia tingut lloc a la batalla: els venecians no havien lluitat gens malament, però mostra més preocupació en matisar allò que havia fet la Real. Havia lluitat contra la Real turca i unes cinc de les principals, a més de tenir cinc galeres turques per popa. Exagera aquest perill, ja que no es trobava en solitari contra aquestes galeres, sinó que la galera on hi era don Joan estava envoltada de les millors de la flota. Tanmateix, on la informació sí que deu ser precisa és a les baixes de la galera *por agora deven de ser solos veinte los muertos y cinquenta los heridos, de los cuales también*

⁷²³ Barbero, A. *op. cit.*, p. 617-619.

⁷²⁴ *Saps vèncer, Anníbal, però no saps aprofitar la victòria.*

⁷²⁵ CODOIN, vol. III., pp. 237-238.

*morirán algunos, pero no ha muerto en esta galera otro hombre principal sino don Bernaldino de Cárdenas.*⁷²⁶

Més enllà de les raonaments sobre el botí que havien pres, que tot seguit es presentarà a través d'altres cartes, parla dels danys que havia rebut la flota: *no es pequeño porque nunca lo puede ser tanto en las batallas de mar como en las de tierra, donde se conosçe más presto la vitoria*. El principal problema, com ja s'han comentat, són les galeres que s'havien perdut i es tornaren a recuperar, on no quedava soldat viu, i malgrat que les galeres cristianes que patiren aquest final, *las más dellas fueron venesçianas*, també hi va haver algunes de la Monarquia. La pitjor parada, com s'ha comentat en línies superiors, *la capitana de la rreligió de San Juan de quien casi no ha quedado nadie bibo sino es el general que queda herido también* o les naus de don Joan de Cardona, ja que *las galeras de la esquadra de Çiçilia son de las que más mal lo passaron y pelearon muy bien que se hallaron cabe de las de la Religión*. Tot elles, presents a l'anomenat *cuerno derecho*, ja que *cargó ha aquella parte mayor banda de galeras de los enemigos*. Tot plegat, sumat a algunes baixes d'importància dins l'estol cristià, com per exemple Agustí Barbarigo, a qui una sageta li va travessar un ull.

Malgrat tot és al final de la carta on, al bell mig de la flota, des de la Galera Real, encara recollint les restes disperses de galeres i fent recompte de naus i esclaus capturats, que posa el focus en quelcom que, a la llarga, es veurà com el gran triomf de Lepant. Selim II no va trigar gaire en refer la seva flota, com demostra l'atac sobre Tunis del 1574. Aquesta línia la marcava el duc d'Alba en una carta a don Joan de Zúñiga des de Flandes sobre el que li semblaria que la victòria podria produir fruits, on destacava tres vies: la pèrdua dels vaixells turcs durant un temps, obrir la porta per una acció ofensiva a Llevant i, en cas que no es pogués dur la guerra a la costa Turca, atacar altres punts d'importància al Mediterrani. Tenia clar, però, que malgrat que l'atac sobre l'Imperi turc seria el més necessari, no es podia dur a terme sense l'entrada de l'Emperador i el rei de França a la Lliga. Tots dos, no un dels dos. De les tres vies, la primera ja estava feta; la segona la donava per impossible; i la tercera, la més plausible i recomanable, que l'armada de la Monarquia ataqués posicions nord-africanes i la veneciana que fes les seves pròpies empreses.⁷²⁷

⁷²⁶ AGS, EST, llig. 1328, doc. 46.

⁷²⁷ CODOIN, vol. III, pp. 292-298.

El que sí que va provocar la victòria cristiana de Lepant fou un canvi de tendència en les relacions del Mediterrani, encara que fos per un temps limitat, i que s'hauria d'aprofitar amb continuar la campanya d'una forma agressiva:

Como quiera que sea los enemigos habrán perdido la rreputación y cobrádola mucho la armada cathólica y por mucho que sea el poder del Turco tengo por ymposible que para el berano junte tan grande armada que ose pelear con la de la Liga y que si lo hiziere, no se pierda. Y así combendrá que V. Md. prebenga desde luego lo que se ha de hazer a la primavera y que esto se comience muy temprano, otra sea para executar lo de Lebante o para hazer la empresa de Argel que para lo uno y para lo otro habrá sazón y no es bien que abiéndola dios encaminado tan grande se pierda. V. Md. lo considerará todo con su mucha prudencia.⁷²⁸

A això, també cal sumar-li quelcom que la bibliografia ha destacat al llarg del temps: que més difícil de substituir va ser la pèrdua de la gent que de la flota. En paraules del propi Requesens: *los que son pláticos de las cosas de Levante ninguna cosa estiman en tanto (y con razón) desta victoria como aver perdido el Turco los mejores soldados y mejores cabeças que tenía así de mar como de tierra.*⁷²⁹

Les cartes que s'envien els dies posteriors, donen una imatge clara de la magnitud de la batalla. El terç de Sicília havia estat completament delmat, per tant, han de procurar refer-lo amb soldats nous per tal d'ocupar les places a Itàlia dels morts a les galeres; l'atenció als ferits; o, simplement, el recompte de les presses pel seu posterior repartiment: *no he visto galera deste Armada que no tenga una de los enemigos por popa y muchas a dos, y es gran cantidad de navíos los que se han hechado a fondo y quemado.*⁷³⁰

Que la batalla fou, però, un parèntesi en unes relacions entre els generals més que tenses, ho demostren les accions dutes a terme pel general dels venecians, Sebastiano Venier, qui havia penjat un capità i tres soldats italians vassalls de Felip II, cosa que va provocar la ira de don Joan d'Àustria. Tot això, abans de la batalla. Requesens ho explica a Felip II: *en gran perjuicio de la jurisdicción del señor don Juan y con gran desacato, el qual su Exa. disimuló por entonces por no desbaratar la Liga ni dexar de ir a buscar los enemigos*

⁷²⁸ *Ibíd.*

⁷²⁹ AGS, EST, llig. 1137, doc. 87.

⁷³⁰ AGS, EST, llig. 1135, doc. 85.

conforme propósito de hazer después una gran demostración y castigar al general con tanto rrigor como el caso rrequería. La novetat davant aquesta intenció seria, precisament, la victòria, ja que continua Requesens:

Pensava yo asimismo dar quenta a V. Md. de los pareçeres que en esto uvo y de los particulares que pasaron, pero con la ocassión de esta vitoria nos pareçió a los que en esta galera veníamos que aviendo visto pelear al lado della también a la general de veneçianos, de suplicar al señor don Juan que antes que por su parte otros se lo suplicasen, ynviase por el dicho general y le dixesse que le avía perdonado y le abraçase y que no se hablase más en lo passado, y su Exa. lo hizo assí, y paresçeme que ha sido el mejor fin que esta dibisión podía tener para lo de adelante y conserbación desta Liga.⁷³¹

Sobre aquest conflicte que narra Requesens en aquesta carta del 9 d'octubre, veiem que no quedava pas acabat, ja que en una carta datada de l'endemà d'aquesta, del 10 d'octubre, don Joan d'Àustria no mostra el to conciliador que Requesens i la resta dels consellers li havien intentat forçar vers el general venecià de l'armada: *verá V. Md. quanto pretendo haverle servido en no hazer cortar la cabeça al general de veneçianos por tan gran desatino y maldad como cometió en hazer ahorcar los soldados.*⁷³² I tot i reconèixer que *vençida la batalla le devia perdonar como le perdoné*, també informa que ha escrit a Roma i a Venècia per tal que *se provea aquí de otro hombre, porque este es çierto insensato* i demana al rei que faci el mateix a l'ambaixador de Venècia i el llegat papal perquè *sepan a quien encomiendan semejantes cargos*. Però el grau d'implicació de don Joan en aquest fet ens el demostra com continua la seva exposició dels fets, ja en forma d'afegit de la seva pròpia mà: *no le e pasado con mayor trabajo en mi vida, porque de una parte era neçesarísima justicia exemplar y de otra no se dudava de rotura con más sangre*. I malgrat ser el final menys dolent, insisteix en que *la poca prudència deste general es de manera y las ocasiones que cada día me da, tantas, quiriendo prender y castigar soldados de los de V. Md. sin dezirme nada que ya me doy por prevenido de algún otro disparate como el pasado.*⁷³³ A més, segueix de la seva ploma amb greuges paral·lels a la persecució de soldats vassalls del rei de la Monarquia Hispànica, tot exposant que

⁷³¹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 76.

⁷³² AGS, EST, llig. 1134, doc. 87.

⁷³³ *Ibidem*.

*emprende despachar fragatas y galeras donde le paresçe sin otra horden que la de su fantasía y así todas las suyas paran en semejantes desatinos que me dan mucho cuydado, yo hago quanto puedo por apartarle ocasiones y él más según veo cada día por caer en alguna que merezca castigarle.*⁷³⁴ Tan evident era aquesta falta de respecte del venecià vers l'autoritat del capità general, que sobre ell deia Requesens el mateix 10 d'octubre: *su general es un hombre perdido y sin juyçio y se le olvida presto la merced que el señor don Juan le hizo en perdonalle y da cada ora mill ocasiones de mucho fastidio, para lo qual haze harto daño ser ya muerto Agustín Barbarigo.*⁷³⁵ Per tant, si la situació ja era tensa entre la Sereníssima República i la Monarquia, encara ho va tensar més el general dels venecians.

Més enllà de les innumerables mostres d'alegria dels diversos participants a la batalla i la necessitat que tots tenien de demostrar al rei la seva substancial participació en la jornada perquè els afavorís en la concessió d'avantatges o càrrecs, sobresurt la del comte de Priego, que inicia la narració del seu discurs, on discorre sobre la gran necessitat d'enfrontar-se al Turc per la reputació del rei, amb un contundent:

La costumbre de ganar siempre los turcos con nosotros los tenía tan soberbios y confiados que en ningún estado podíamos estar peor que en el que antes que les diessemos la batalla, assí por estar subjectos al daño que siempre hazían y avian de hazer a la Cristiandad como por ver que toda la fuerça que de ella se avia podido junctar no era parte para hazelles ningún daño.⁷³⁶

És aquí on la majoria dels historiadors posen el focus, començant per Fernand Braudel al seu *Mediterrani*. Defineix la batalla de Lepant amb un explícit: *mucho ruido, si se quiere, mucha gloria, para nada.*⁷³⁷ Una línia comuna, ja que Cayetano Rosell assegurava que *insignificantes fueron á la verdad las consecuencias inmediatas y materiales del célebre combate de Lepanto*⁷³⁸, abans d'entrar a repassar el canvi de tendència que havia marcat. Però sí que reconeix Braudel que malgrat que no es va aprofitar la victòria com hauria volgut l'aliança cristiana, en cas que es mirés enrere i no endavant, aquest enfrontament va posar fi al complex d'inferioritat de la Cristiandat vers la Sublim Porta després de més

⁷³⁴ *Ibidem*.

⁷³⁵ AGS, EST, llig. 1135, doc. 85.

⁷³⁶ AGS, EST, llig. 1138, doc. 163.

⁷³⁷ Braudel, F. *El Mediterráneo...*, *op. cit.*, p. 604.

⁷³⁸ Rosell, C. *op. cit.*, p. 157.

d'un segle de contínues derrotes. A més, llança una pregunta prou òbvia, però no per això menys important: què hauria comportat la destrucció de la flota de don Joan?⁷³⁹ Només imaginar les conseqüències que això hauria tingut per les posicions hispàniques, i cristianes en general, en el Mediterrani occidental, fa que s'hagi de repensar la batalla de Lepant en termes més amplis. Malgrat que no van saber aprofitar dita victòria per recuperar places perdudes en dècades d'inferioritat o seguir posant pressió a l'armada turca, en termes de *longue durée*, va provocar un canvi de tendència que no s'ha de passar per alt. Per tant, malgrat que no es va aturar l'expansió otomana posterior un cop la seva flota era refeta i que molts no ho considerin un punt d'inflexió⁷⁴⁰, sí que va marcar un canvi de tendència.

Potser sobre aquest aspecte, l'article més rellevant és el publicat per Andre C. Hess a *Past and Present* l'any 1972, «The Battle of Lepanto and Its Place in the Mediterranean History»⁷⁴¹, traduïda i publicada en el volum editat per John H. Elliott *Poder y Sociedad en la España de los Austrias*.⁷⁴² En aquest text es reconeix la gran aportació de Lepant: acabar amb el mite de la invencibilitat turca i marcar l'inici de la decadència naval otomana, però sense grans guanys estratègics d'ençà de la victòria, i la millor mostra és la caiguda en mans otomanes de la Goleta i Tunis el 1574.⁷⁴³ L'article, però, va molt més encaminat a posar la victòria en el seu context més generalista i amb una mirada al futur ja que dedica bona part de les seves pàgines a parlar del final d'aquest conflicte durant la dècada, amb la batalla d'Alcazarquivir al 1578, que comportaria la mort del rei Sebastià de Portugal, i la mena d'armistici del 1580 signat entre la Monarquia Hispànica i l'Imperi Otomà, en el qual es marcava d'una forma definitiva la divisió del Mediterrani, ja no només entre civilitzacions o religions, sinó entre les societats *económicamente revolucionarias de la Europa occidental y el triunfante pero socialmente conservador mundo turco-musulmán*.⁷⁴⁴

⁷³⁹ Braudel, F. *El Mediterráneo... op. cit.*, pp. 604-605.

⁷⁴⁰ Rivero Rodríguez, Manuel. «¿Monarquía Católica o Hispánica?: La encrucijada de la política norteafricana entre Lepanto (1571) y el proyecto de la jornada real de Argel (1618).». Dins: Porfirio Sanz Camaño (coord.). *La Monarquía Hispánica en tiempos del Quijote*. Madrid: Sílex, 2005, pp. 600-601

⁷⁴¹ Hess, Andrew C. «The Battle of Lepanto and Its Place in the Mediterranean History». *Past & Present*, 57, 1972, pp. 53-73.

⁷⁴² Hess, Andrew C. «La batalla de Lepanto y su lugar en la historia del Mediterráneo». Dins: John H. Elliott. *Poder y sociedad en la España de los Austrias*. Barcelona: Crítica, 1982, pp. 90-114.

⁷⁴³ *Ibidem*, p. 92.

⁷⁴⁴ *Ibidem*, p. 113.

2.2.3.2. Repartiment de presa i el nomenament de Requesens com governador de Milà

Les jornades posteriors a la batalla de Lepant, van passar entre la reorganització de la tropa i el repartiment del que s'havia aconseguit capturar de la flota Turca entre els diversos aliats de la Lliga. Els conflictes, però, no feien altra cosa que augmentar un cop obtinguda la victòria. Segons deia Requesens, *ay grandísimas diferencias en esta armada sobre el saco que se ha hecho porque después de avida la vitoria ay muchos que han tobado a otro lo que ganaron, y de donde ay más queexas es de las galeras de veneçianos, y puede ser mal averiguar con ellos porque no quieren allanarse a la jurisdiccion que el señor don Juan tiene en este caso.*⁷⁴⁵ La desconfiança amb els venecians era total, ja que es creia que havien amagat esclaus i alguns capitans a les seves illes de la zona amb la intenció d'intercanviar-los o vendre'ls.

Sobre el repartiment d'aquests capitans i persones amb càrrecs de l'armada otomana, estarien tots obligats a entregar-los a don Joan per tal d'enviar-los a Roma i veure què fer amb ells. Tanmateix, estaven segurs que *los que destos quedaron con veneçianos o con personas particulares los rescatarán por su interés o si se concertaren algund día con el Turco se los darán.*⁷⁴⁶ Sobre alguns *arráeces*, Lluís de Requesens, en un exemple de rectitud i pragmatisme semblant a alguns fragments dels que trobem en referència als moriscos a las Alpujarras, deia:

Sería yo de opinión que jamás se rescatasen y aunque para seguridad de [*trenca*t] se hechasen disimuladamente una noche en la mar, a otros les paresçe que esto sería demesiada crueldad y dar ocasión a que los turcos hagan lo mesmo con los esclavos nuestros que tienen y adelante tomasen, y a la verdad quando yo me acuerdo el daño que han hecho a la Cristiandad Dargut (sic) y otros particulares que fueron esclavos y se rescataron, no me puedo persuadir que buelvan nunca estos a su tierra. ⁷⁴⁷

⁷⁴⁵ AGS, EST, llig. 1135, doc. 85.

⁷⁴⁶ AGS, EST, llig. 1135, doc. 87.

⁷⁴⁷ *Ibíd.*

Entrant ja a la repartició, es va ordenar que el dia 16 d'octubre els capitans de les galeres portessin una llista jurada de tots els esclaus que tinguessin a les galeres, amb noms i oficis, i de l'artilleria, municions i qualsevol mena de botí aconseguit durant la batalla, sota pena de perdre el que ocultés més una quarta part del seu valor, repartint els diners d'aquesta multa en un terç per l'hospital de l'armada, un terç pel denunciant i un terç pel jutge que ho signés; tot plegat, a més d'excomunicacions del papa. Haurien també de fer un llistat amb els cristians alliberats de les galeres turques, ordenant que fossin *dados a todos príncipes que fueren sus vasallos para que los lleven en sus galeras* i, si no fossin vassalls de cap dels presents, s'alliberessin en el primer lloc on toqués terra l'armada.⁷⁴⁸

I malgrat les xifres que es donaran tot seguit, es va acordar que fos a Roma que s'acabessin de dividir les preses un cop se sabés la despesa que cadascuna de les parts havia fet en la Lliga: pel cas de la Monarquia Hispànica, una relació concreta de les despeses en sous de gent de guerra, gent de mar, dels alts càrrecs, del manteniment de les galeres o de tot allò necessari perquè funcionessin, datada del 14 de novembre del 1571, ascendeix fins el 1.226.241 escuts.⁷⁴⁹ Tanmateix, se segueix destacant la guerra de las Alpujarras com a moment de major despesa de la Monarquia durant aquests anys, amb pics de 200 mil ducats mensuals quan més tropes hi havia en campanya.⁷⁵⁰

Dins les declaracions prèvies acordades, per exemple, està marcat que en el repartiment del botí s'integrin les galeres del duc de Savoia en la part dels venecians, les de la religió de sant Joan entre les del Papa i les de Gènova amb les de Felip II. Que don Joan d'Àustria prengui una desena part dels esclaus capturats com a general de la Lliga. Que les naus mantinguin els esclaus que tenen en cada galera i, un cop fet el recompte, es moguin d'una a l'altra segons sigui necessari, evitant fer-ho a sorts. Però veiem les xifres que presenten i com es reparteixen⁷⁵¹:

Galeres	
Capturades per les naus de la Monarquia Hispànica	58
Capturades pels venecians i el papat	59
Total	117

⁷⁴⁸ AGS, EST, llig. 1139, doc. 144.

⁷⁴⁹ AGS, EST, llig. 446, doc. s/n.

⁷⁵⁰ Thompson, I. A. A. *Guerra y decadencia... op. cit.*, pp.25-26.

⁷⁵¹ AGS, EST, llig. 1139, doc. 144.

Tocarien a Felip II 58,5 galeres i la resta a repartir entre la Sereníssima República i els Estats Pontificis. ⁷⁵²	
Galiotes i fustes	
Entre Venècia i el Papa	5
Les de Felip II	8
Total	13
Com tocarien 6.5 a cada part, la Monarquia hauria de retornar 1.5 galiotes perquè en té 8 en el seu poder. Tanmateix, aquesta mitja fusta aniria per la mitja galera anterior i només en donarien una.	
Les galeres que donarien a don Joan per la seva desena part, meitat per part de la Monarquia i meitat per les de venecians i Papat	12
Esclaus	
A les galeres aportades per Felip II	1685
A les galeres dels altres dos aliats	1801
Total	3486
Com aquí es mouen amb xifres més grans, és on matisen les fraccions que correspondrien a cadascun: <i>tres sextas partes a su Magd. y dos sextas partes a los señores veneçianos y una para su Santidad</i> . Correspondrien, per tant, a Felip II: 1743 esclaus.	
Els esclaus que pertocarien a don Joan, havent d'aportar cada part segons el percentatge marcat	348
Artilleria	
Canons (58,5 pel rei ⁷⁵³⁷⁵⁴)	117
<i>Pedreros</i> (8,5 per Felip II)	17
<i>Piezas menudas de toda suerte</i> (128 a la Monarquia)	256
Don Joan reclama la seva desena part, però no se li donaria la part més enllà que la que pertocaria a set canons i <i>ocho diezmos y medio</i> (0.85 d'un altre), dels <i>pedreros</i> , 0.85, i de les peces petites, 12 peces i 0.8 d'una tretzena.	

⁷⁵² A la documentació divideixen la presa segons fraccions amb denominador 6: a la Monarquia Hispànica tocarien 3/6 parts de la presa; als venecians, 2/3; mentre que al Papat, l'1/6 restant.

⁷⁵³ AGS, EST, llig. 446, doc. s/n.

⁷⁵⁴ Al document emprat anteriorment parlava de 108,5 canons per Felip II, cosa que ha estat contrastada amb un segon recompte tot indicant al text el número correcte, ja que o bé el nombre total de canons capturats era incorrecte, o bé ho era la part que tocava a la Monarquia.

Fou d'aquesta manera que es va fer la repartició, afirmant en aquell moment que *cada una de las partes se dio por contenta y entregada por la parte que conforme a la dicha partición le tocavan*.⁷⁵⁵ La realitat, però, fou diferent. Segons Requesens en una carta del 8 de novembre del 1571 que escriu per si algun dels capitans generals o algun particular l'escrivia *como acá lo han hecho de que el señor don Juan les ha agraviado en el modo de partir la presa*, estigui informat per ell mateix d'allò que ha passat. I és que *por acabar con ellos [venecians i el papa] y no descontentallos se hizo como se pudo y creo que fue agraviada la parte de V. Md.*⁷⁵⁶

Aquests greuges eren presentats sobretot per aquells particulars que menys nombre d'esclaus van rebre. La principal queixa era sobre la dècima dels esclaus i naus dels venecians i el papat, que pertocava a don Joan com a general de la flota, que *quedó depositada en Marco Antonio Colona hasta que su Santidad declare si toca a su Exa. que por avello contradicho veneçianos fue una de las cosas que quedaron reservadas a la declaración del Papa*.⁷⁵⁷ La part percentual del que tocava a Felip II sí que la va rebre, però el problema residia en que la relació dels captius era de mitjans d'octubre, i en els escassos vint dies que separaven les darreres relacions d'aquesta carta de Requesens, quan s'havia acabat de fer la susdita repartició, *se han muerto gran cantidad de esclavos porque avia muchos heridos y enfermos, y como nadie sabía qual hera el suyo y las galeras venían muy embaraçadas, no se les ha hecho el tractamiento que conviniera*. Els esclaus que havien quedat eren els 1743 que pertocaven a les galeres de la Monarquia (1569 si restem la part de don Joan), sempre prenent els números de referència anteriors a la mortaldat d'esclaus succeïda a la darrerria del mes d'octubre. Perquè no només caldria veure els repartits, sinó que també els entregats als particulars, que *se les diesen en esclavos los que les cupiese*.

Seria Juan Andrea Doria qui més problemes posaria en aquesta repartició: va dir que l'artilleria i les galeres també s'haurien de repartir, cosa que no estava present a les instruccions ni als contractes de de *asiento*. És ell, amb la resta de generals, que van sentir com particular greuge *la dècima del señor don Juan se*

⁷⁵⁵ AGS, EST, llig. 1139, doc. 144.

⁷⁵⁶ AGS, EST, llig. 1135, doc. 104.

⁷⁵⁷ *Ibidem*.

*aya sacado del número de las relaciones primeras de manera que de los esclavos que se dieron a particulares y de los que se murieron desde las relaciones hasta la partiçión no se le haze ninguna quiebra a la décima, quelcom que arribava a compartir Requesens: yo he sido de parecer que tenían estos cavalleros alguna justicia y que la décima no se avia de sacar sino desta última partiçión después de averse descontado los esclavos muertos y dados.*⁷⁵⁸ Perquè no només això, sinó que don Joan va escollir els seus esclaus, no per sort. Tanmateix, la majoria dels repartidors havien dit que amb el compte inicial era la manera més acurada i, fins i tot, alguns havien dit que li pertocaven dues dècimes: una per capità general de la Lliga i l'altra per capità general de Felip II.

Sobre la possibilitat de repartir algun diner a la resta de la soldadesca, proposa Requesens que dels diners, roba i altres objectes que s'han pres de les galeres *se passe en montón y se partiera*, ja que *lo más ganaron gente común y que no guardó orden porque los que con ella quedaron en guarda de sus galeras y no entraron a saquear las de los enemigos y los heridos de los muertos, no han ganado cosa ninguna, que es harta lástima*. El gran problema per posar això en l'ordre que volia el Comanador Major seria que *hera imposible juntarse todo esto ni aun parte dello sin mucho escándalo y descontento y nunca en jornadas tan grandes se pueden acabar de ajustar estas cosas como se desea*. És per això que demana al rei que reparteixi alguns diners entre els que van guardar l'ordre de protegir les galeres, desfent les seves opcions de saqueig, i entre els ferits, *lo qual es neçesarisimo para que no se deshaga el armada por descontentamiento destos y presuponese que V. Md. lo terná por bien pues la cantidad no será mucha*.⁷⁵⁹

Pel que fa a la part de la presa que va tocar a Lluís de Requesens, també informa a Felip II quina havia estat la decisió de don Joan d'Àustria i les seves resistències, aparents, a prendre els esclaus que li oferia:

El señor don Juan me mandó que yo tomase destos esclavos treynta para mí y más un buque de galera, de çinco que las dos mías tomaron, no me pudo tanpoco mover la codicia desto a ser deste parecer que demás de aver suplicado con mucha instançia muchas vezes al señor don Juan que no me mandase tomar nada, y lo

⁷⁵⁸ *Ibíd.*

⁷⁵⁹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 123.

açepté después por su expreso mandamiento y porque no pensase que dexava de estimar en mucho la merced que me hazía. Repartí el dicho buque y esclavos entre personas particulares de las galeras sin que me lleve ni aya aprovechado de cosa ninguna dello, que pues hasta aquí no he llevado nada de las presas en que me he hallado, que no han sido pocas, así en la mar como en Granada, no quise hazello a la despedida.⁷⁶⁰

I és que les topades entre don Joan i els generals de la flota no anirien només de la mà de les particions del botí, sinó que quan va arribar la relació dels fets que havien tingut lloc a la batalla de Lepant, escrita per Juan de Soto, secretari del germà del rei, molts dels protagonistes es van queixar per no veure representat el seu valor en dita relació. De nou és Juan Andrea Doria qui mostra major queixa per allò que es descrivia a la relació: ell dirigia *el cuerno diestro*, aquell que es comenta a la relació que fou més castigat a la batalla, cosa que ja s'ha comentat en línies superiors.

Requesens coincidia amb la majoria dels oficials que allò que calia fer era *llevar esta armada con los despojos que en ella van de la del enemigo* i que hivernés ben aviat per posar-la apunt per la primavera següent, sense dur a terme cap acció ofensiva sobre ports otomans en territori grec. Sobre la infanteria, don Joan va creure convenient no acomiadar-la, fent comptes davant els oficials d'Hisenda, ja que *no se gana en ello ningund dinero presupuesto que serán menester para la primavera y es mucho lo que se gana en la mejoría de la gente, porque en fin los que han quedado sanos se rreharán este inbierno dándoles buenos aloxamientos y pagándolos, y están ya hechos al trabajo de la mar y han en ella peleado y vençido.*⁷⁶¹

Des de Roma s'hauria de negociar la continuació de la Lliga, tenint tots molt present que com la flota tenia tres amos, cadascú miraria pels seus interessos. Per això, malgrat que la por dels aliats papals i venecians seria que Felip II forcés que la flota anés a les posicions nord-africanes, Requesens, amb la visió del polític pragmàtic que el caracteritzava, diu que

por parte de V. Md. se puede temer que quiçá la liga no durará, ó por concertarse venecianos con el Turco ó por morirse el Papa o por otras muchas cosas que

⁷⁶⁰ AGS, EST, llig. 1135, doc. 104.

⁷⁶¹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 86.

pueden suceder, y que conviene (antes que este caso susceda) que saque España y los otros reynos de V. Md. fruto desta vitoria con que se gane Argel y las demás plaças de Berbería, las quales parece que el año que viene no puede el Turco tener armada para socorrellas, y que quizá adelante se podría rehazer de manera que la tuviese.⁷⁶²

De les possibilitats que dóna, totes elles s'acabarien complint: Pius V moriria al maig del 1572, els venecians negociarien la pau de forma individual amb el turc al 1573, don Joan prendria Tunis el mateix any sense el recolzament de tota la Lliga, però seria recuperada pels otomans el 1574 quan la flota estava reconstruïda. En només dos anys, després de Lepant, l'aliança cristiana s'havia desfet i la flota turca havia estat totalment reconstruïda, posant davant Sicília una armada encara major que la que havien disposat a les aigües del golf de Lepant.⁷⁶³ Sobre Tunis, precisament, el Comanador Major deia que hauria de ser el primer pas: *V. Md. deve de mandar que se haga la jornada de Túnez y Biserta en março o primero si se pudiere pues quedando el señor don Juan en Italia la podía hazer con los españoles que en ella ay y con los tudescos y italianos que entretienen (...) y tengo la jornada tan breve que començándola al tiempo que he dicho se puede hazer antes que las armadas de los coligados estén en orden.*⁷⁶⁴ Segons ell, amb els interessos de Felip II sempre en ment, Argel hauria de ser el principal objectiu de la flota (amb Mallorca com a punt de reunió d'una flota on els venecians haurien d'aportar 50 galeres i recomanant aixecar 2000 cavalls i 30000 infants), tot i que si s'havia de fer expedició general a Llevant, *se podría asimismo dexar hecho lo de Túnez y Biserta y proponer a veneçianos que hiziesen entretanto en su golfo la empresa de Castilnovo que la desean y les conviene mucho.* Però més enllà d'això, el que considera clau pel bon desenvolupament del futur de la Lliga és que l'emperador hi entri i *hiziese la guerra gallardamente por Ungría*, obrint d'aquesta manera un segon front de tal importància que *aunque V. Md. Y los demás coligados le ayuden con cien mil ducados al mes hazían un buen negocio segund lo que importaría divertir al turco por aquella parte.*

⁷⁶² AGS, EST, llig. 1135, doc. 87.

⁷⁶³ Hess, A. C. *La batalla de Lepanto... op. cit.*, p. 103.

⁷⁶⁴ *Ibidem*.

Si aquesta desiderata tan improbable exposada per Requesens en aquesta carta, datada del 25 d'octubre, encara va una passa més enllà que fa sospitar de l'excés d'alegria dels membres de la Lliga després de la victòria i que, en uns mesos, els faria xocar de front amb la realitat: *Rompiendo el emperador la guerra y pudiendo juntar los coligados todas las fuerças que está capitulado, yo creo que no avrá que hazer otra empresa sino yr derecho con el Armada y exercito a Constantinopla (...) que çierto aquello se llevaría y que se hecharía al Turco de Europa.*⁷⁶⁵ Aquesta visió tan optimista contrasta amb la realitat que tocava en línies superiors a la mateixa carta, i que continua tot exposant la poca adequació d'atacar Xipre i la necessitat de dur armes (cinquanta mil piques, cinquanta mil espases i vint o trenta mil arcabussos) als vassalls grecs dels turcs, *que en viendo en Levante la armada de la liga se levantarán.* És una visió molt idealitzada de les jornades que podrien dur a terme

I és que segons sembla, la idea inicial de Felip II era la de que el proper any no es fes cap expedició general, sinó que es dediquessin a que *se creçiesse el número de galeras para ser superiores a la armada del Turco.*⁷⁶⁶ La validesa d'aquest pla, però, havia canviat alhora que els esdeveniments: *se dio de pensar que este año no havia havido tiempo para hazer nada, pero con la merced que dios nos ha hecho están las cosas en muy diferente estado y conviene tanto exequutar la vitoria como se dexa considerar.*⁷⁶⁷ I torna a insistir que *saliendo muy temprano y con fuerças muy gallardas mayormente si el emperador entrasse con otras tantas por Ungría, creo que sería lo que más conviene.* No seria arriscat dir que les propostes de Requesens són els darrers trets d'algú que sap que deixa el càrrec, oferint possibilitats diverses que ni tan sols ell devia creure que es poguessin dur a terme.

És esclaridor reprendre en aquest punt la carta del duc d'Alba a don Joan de Zúñiga per ser explicativa de la impossibilitat d'un atac directe sobre l'Imperi Turc. Ell, molt millor coneixedor de la realitat otomana que Requesens, ja recordava la campanya planejada per Carles V, com *hombre con quien trató S. M. en aquel tiempo todas aquellas materias, que creo que no sea hoy vivo otro*

⁷⁶⁵ *Ibíd.*

⁷⁶⁶ Sobre aquest aspecte, Requesens deia: *Con los buques que se han tomado y con hazer alguna diligencia extraordinaria començandolo con tiempo podría V. Magd. armar hasta çiento y cinquenta galeras y con ellas era superior en la Mar sin liga ni compañía de nadie, haziéndose tan presto que no se diese tiempo al turco de rehacerse.* AGS, EST, llig. 1135, doc. 85.

⁷⁶⁷ AGS, EST, llig. 1135, doc. 112.

de los que las trataron sino yo, y véolas el día de hoy mucho más duras de lo que estaban entonces. La caiguda de Constantinoble seria l'interès final, la que duria el benefici comú a la Cristiandat, a la que s'haurien de dedicar tots els esforços possibles, perquè *aquello sería ir á tomar el agua á la fuente, y lo demás es tomalla después que corre por muchos arroyos.* El seu dubte no recau tant en les possibilitats de destrucció d'aquell imperi unint les forces cristianes, sinó en que es possessin d'acord. De fet, explicava com les condicions d'atac sobre l'Imperi Turc eren molt millors en temps de l'Emperador Carles d'Habsburg i aquest pla va acabar esdevenint paper mullat davant les dificultats que hi van trobar:

Cuando el Emperador nuestro Señor, que Dios tenga en gloria, estuvo resuelto de hacer la empresa de Constantinopla y con resolución entera de poner cuantos estados tenía ó acabar al enemigo; siendo él Emperador y teniendo el ayuda del Imperio, y ayudando también el Rey de Francia á ello, y estando tan adelante que tenía hechas las provisiones necesarias y muchos gastos, y la voluntad tan grande para secutallo como su gran corazón le demandaba, vió tantas dificultades y tan duras de vencer, que vinieron á ser imposibilidades tales que á gran dolor suyo hubo de desistir de la empresa. Ejemplo, paréceme á mí, que no se puede dar más fuerte ni más concluyente á la materia que tenemos entre manos, porque el enemigo es el mismo contra quien se quería hacer; sus fuerzas si no son mayores agora, no son menores, porque aunque no se le había rompido su armada en aquel tiempo, él tenía tan poca, que la que S. M. C. entonces juntaba, bastava para ser Señor en la mar: las fuerzas con que se quería hacer, no eran menores que las que al presente el Rey nuestro Señor tiene, antes llegaban á ellas las del Imperio que agora faltan, y el ayuda que el Rey de Francia le hacía, y con todo esto tenía su ánimo y valor y su persona que él quería emplear en la jornada. Pues si teniendo esto todo no le pareció emprenderlo, antes perder el gasto que tenía hecho, ¿quién podrá proponer agora que faltando tanto de lo que el Emperador que está en gloria, entonces tenía, con que aún le parecía imposible, se pueda persuadir á pensar se haya de salir con la empresa? ⁷⁶⁸

Sobre la darrera relació que deixa Requesens a don Joan abans d'emprendre el camí de Roma, recomana que els oficials resideixin amb la infanteria aquell hivern; desfer la companyia de mosqueters espanyols i integrar-

⁷⁶⁸ CODOIN, vol. III., pp. 294-295.

los en d'altres; que es procuri rebre tota la informació de Llevant i de Barbaria a través d'intel·ligències; proposa que don Álvaro de Bazán *haga la jornada de Levante que él pretende con veinte galeras rreforçadas de las de su cargo y con las tres de la rreligión de san Juan con quien está concertado*; fabricar més armes i més galeres; augmentar el nombre de mariners; o donar llicència als forçats que més es van destacar a la batalla.⁷⁶⁹

Ben aviat, però, Requesens va haver d'esvair les ombres de manca de voluntat de lluita que volaven sobre ell. En relació a aquest afer, explica en una extensa carta a don Pedro Manuel, gentilhome de la càmera del rei, que era a Roma, que:

Por una carta desa corte he entendido que se ha dicho en ella que Juan Andrea y yo fuimos de parecer que no se pelease con el armada del turco y que otros fueron de contraria opinión, que creo que devieron ser los que hecharon esta voz. Y aunque yo no tengo neçesidad de dar satisfaciones, pues tengo hartos testigos de aver cumplido con la obligación que naçí. (...)

Lo primero será decir que quando yo uviera sido de aquel voto, le pudiera fundar en muy buenas rrazones y con decir con buen zelo lo que entendía, aviéndome después en la ejecución como hera obligado, avia cumplido, pero esto está lexisimos de ser verdad y basta para prueba dello averse peleado, porque si yo fuera de contrario voto no se hiziera, pues de más de que tenía el señor don Juan orden de su Md. de darme en estas cosas crédito, no fueron parte las otras niñerías que pasaron para que su Exa. me dexase de hazer en esto toda la merced que yo podía desear de conformarse de muy buena gana con mi parecer.

En Meçina quando se tractó desta materia en los consejos particulares de los ministros de su Md. yo fui el primer voto que con muchas rrazones persuadí que se fuese a buscar a la armada del turco y se pelease con ella. (...) La qual desde que se salió de Meçina jamás se mudó ni en ningún consejo se trató si se pelearía o se dexaría de hazer. (...)

Y no se hallará que uviese hombre en la galera Real que después que se descubrió el armada del turco le pasase por pensamiento de poner duda al señor don Juan en si se pelearía ni a pedir parecer sobre ello y aviéndose descubierta los enemigos a quince millas lejos, no fuera muy dificultoso retirarnos (...)

Si el suceso fuera malo, de creer es que los que ahora han echado esta voz, la echaran también de que ellos habían sido de opinión que no se pelease, y cierto

⁷⁶⁹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 134.

yo me espanto con la facilidad con que hombres a quien tenemos por muy honrrados se alargan en estas cosas (...) y hazen enviar a sus criados y amigos relaciones falsas, y en parte les vale porque el pueblo queda con las primeras impresiones en la cabeça.⁷⁷⁰

L'anàlisi d'aquesta carta, feta per José María March, és quelcom que resulta prou evident. Malgrat que Requesens volgués mostrar clarament la seva força dient que no s'hagués lluitat en cas de vot contrari seu, la realitat era que el consell que es reuniria amb don Joan, per la part hispànica, comptava amb: don Lluís de Requesens, Juan Andrea Doria, don Álvaro de Bazán, don Joan de Cardona, el comte de Pliego, el general de les galeres de Gènova, Juan Vázquez Coronado, Gil de Andrade, don Miquel de Montcada, Pedro Francisco Doria, el comte de Santa Flor, Ascani de la Corna, Gabrio Cervellón, el comte de Sarno, Paulo Sforza, don Pedro de Padilla, don Diego Enríquez, el coronel dels alemanys, don Carlos Dávalos, Francisco de Ibarra, don Pedro Velázquez i el doctor Morcat.⁷⁷¹ El seu vot s'hauria de posar en el context d'un consell més particular format per Requesens, Doria, Bazán i Cardona, que bé podria ser moderat, però gràcies al poder que li donaven les seves instruccions com a Lloctinent General de Mar, no anul·lat ni contradit.⁷⁷²

Ben aviat, però, els ulls de Lluís de Requesens van passar de mirar el Mediterrani a Europa, ja que a principis de novembre del 1571 va rebre el nomenament com a governador de Milà.

En una constant en tot el *cursus honorum* de Requesens, la seva resposta inicial al càrrec és d'agraïment i, alhora, decepció per no poder tornar a casa, en una carta a Antonio Pérez:

Lo que puedo dezir desta provisión es que, aunque rreçibo muy gran merçed en querer su Magd. que continúe su servicio en cargo tan honrrado y juntándose esto con lo que me convenía salir de la mar en graçia de su Magd., no he podido escusar de azeptallo aunque çertifico a V. M. como a señor y amigo que desseava infinito que se me diera liçençia que supliqué y tenía hechadas mil quantas muy a mí gusto de una vida quieta y he sentido mucho que se me rronpan todos estos disignios.⁷⁷³

⁷⁷⁰ ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4547.

⁷⁷¹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 17.

⁷⁷² March, J. M. *La batalla de Lepanto... op. cit.*, pp. 18-25.

⁷⁷³ AGS, EST, llig. 1135, doc. 109.

De fet, és ben clar que Requesens ja havia demanat llicència al rei bastant abans de la batalla de Lepant, com es desprèn d'una carta de Felip II al seu Lloctinent General de Mar del 7 de setembre del 1571, on diu que: *En lo demás que toca á vuestra licencia, no hay que tratar por agora hasta que se acabe la jornada deste verano, y entonces se verá lo que más convenga y lo que á vos os toca, lo cual miraré yo siempre con la voluntad que os tengo.*⁷⁷⁴

El substitut que s'havia marcat en un primer moment com a Lloctinent de don Joan d'Àustria era don García de Toledo. Don Joan de Cardona deia sobre aquest nomenament que *oy nos ha llegado la nueva de la provisión que su Mt. ha hecho en la persona del señor don García de Toledo. Todos están espantados que haya tenido salud para tornar a trabajar. De dos cosas, la una debe de haver podido en él: la ambición o mandallo su Mt. Yo creo que esta postrera porque soy su amigo.*⁷⁷⁵ En uns termes similars parlava Requesens de la salut de l'antic virrei de Catalunya: *no pudiera aver hombre de más prudencia y espiriencia, plega a dios que tanga salud para en tierra y para en mar.* Tot i que qui no tenia tan bon record d'ell eren els sicilians, regne del que també havia estat virrei: *los que están alterados son los meçineses, temiendo que no se le tornen a enviar a este gobierno.*⁷⁷⁶ Finalment, l'escollit seria el duc de Sesa⁷⁷⁷, davant la possible indisposició de don García de Toledo.

Lluís de Requesens, per tant, va deixar l'ombra de don Joan d'Àustria cap a finals de l'any 1571 i, malgrat que durant les setmanes immediatament anteriors i posteriors a la batalla de Lepant no fan referència en les cartes a discussions entre ells, ja que els afers de la Lliga Santa els prenién tot el temps, només cal veure dos comentaris, un de cadascun dels protagonistes d'aquesta pugna, per veure fins a quin punt les diferències seguien roents. Deia el Comanador Major a Antonio Pérez en la ja citada carta del 9 de novembre del 1571 que

Yo me partiré tan conforme del señor don Juan como si me uviera hecho toda su vida la mayor merced del mundo y desde que despaché el correo de Génova a primero de agosto jamás le he hablado palabra en cosa de disgusto, aunque ha

⁷⁷⁴ CODOIN, vol. III, p. 195.

⁷⁷⁵ AGS, EST, llig. 1135, doc. 107.

⁷⁷⁶ AGS, EST, llig. 1135, doc. 109.

⁷⁷⁷ AGS, EST, llig. 1138, doc. 203.

avido hartas causas de tenelle porque me rresolví de çerrar los ojos a todas en esta jornada pues avia de ser la postrera, bendito sea dios que salgo della con el braço dulce.⁷⁷⁸

Mentrestant, en una carta de don Joan d'Àustria a Ruy Gómez de Silva del 8 de novembre del 1571, deia el germà del rei que

De la provisión del gobierno de Milán que se a hecho en el Comendador mayor he holgado mucho por su bien y por el mío, y lo principal por el servicio de su Md. a que soy cierto que sabrá y querrá acudir muy mejor solo que con ninguna compañía, dios me es testigo que se la hazía antes que darle como superior la causa que él se tomava de quexarse de mí, espero ver quién querrá su Md. que me asista, al qual rrespetaré y estimaré en el grado que es rrazón.⁷⁷⁹

Requesens va marxar de Messina el 15 de novembre amb les galeres de don Álvaro de Bazán⁷⁸⁰, amb la intenció de passar a Roma quinze o vint dies després que li demanés de forma específica el rei, per tal que ajudés en la discussió de les accions que hauria de dur a terme la Santa Lliga durant l'any següent.

De forma immediata, les problemàtiques que apareixen a les cartes que s'intercanvien, ja el 10 de novembre del 1571, serien les pròpies de Milà. Procura excusar-se de no estar a Roma més d'aquest parell de setmanes, perquè tot allò *lo sabrá tratar mi hermano mejor que yo*, i la seva preocupació era molt més que declarés la guerra França, *y mucho más después desta vitoria que nuestro señor ha dado à v. Md. porque han franceses de querer estorvar la grandeza de V. Md. y grangear al turco con ocupalle por acá como lo hizieron siempre con el emperador nuestro señor.*⁷⁸¹ Arribaria, a més, amb algunes ordres específiques per quan ja s'establís en el govern de Milà, com és la fabricació d'armes per a la flota, motiu pel qual demana diners.⁷⁸²

Sobre allò que s'hauria de discutir a Roma, destaquen els números que ofereixen en algunes d'aquestes particulars preguntes i respostes, parlen de cinquanta mil infants i quatre mil cinc-cents cavalls per l'expedició general;

⁷⁷⁸ AGS, EST, llig. 1135, doc. 109.

⁷⁷⁹ AGS, EST, llig. 1401, doc. 81.

⁷⁸⁰ AGS, EST, llig. 1134, doc. 151.

⁷⁸¹ AGS, EST, llig. 1135, doc. 112.

⁷⁸² AGS, EST, llig. 1135, doc. 123.

mentre que si es fes una particular a Argel només amb els homes de la Monarquia, n'hi hauria prou amb trenta mil i dos mil cavalls.⁷⁸³ I tot i que es pregunten si es podria dur a terme la jornada de Tunis abans d'emprendre l'acció amb la resta d'aliats, finalment van pactar estar preparats al març amb totes les flotes a Messina.⁷⁸⁴ Per tant, no hi hauria temps de fer totes les accions que s'havien anat planejant al llarg de les setmanes posteriors a Lepant:

Lo que passé con el Papa sobre el temor que aquí se tiene de la jornada de Berbería y como le aseguré que V. Exa. estaría en orden con su armada para el tiempo que está capitulado que es en fin de março y tengo por imposible que para entonces ni aún mucho después pueda V. Exa. ser salido de Palermo para Túnez, y assí digo que de nuevo soy de paresçer y del mismo son mi hermano y el cardenal Pacheco con quien lo e comunicado que ninguna manera deve V. Exa. emprender esta jornada hasta que buelva de Levante.⁷⁸⁵

I és que com havia assegurat Felip II al seu germà: *lo mucho que conviene al servicio de dios y beneficio público de la Christiandad que esta liga se continúe, y no dar causa a venecianos para que con color de necesidad o por otros sus fines vengan a apartarse della.*⁷⁸⁶ Per tant, la Lliga seguiria amb una successiva decadència fins la seva dissolució a finals del 1573 mentre Requesens enfilava el camí de Milà. Una dissolució marcada per la pau entre Venècia i el Turc, que John H. Elliott arriba a descriure com *tan desfavorable que podía haberse prescindido de la batalla y de la victoria de Lepanto*⁷⁸⁷, ja que renunciarien a les reclamacions sobre Xipre i la Dalmàcia, retornant als otomans els territoris ocupats per la Sereníssima República a Albània i pagant una reparació de guerra de 300.000 ducats.

Perquè malgrat que a les capitulacions inicials estava acordat que en cas de no haver expedició a Llevant es faria sobre les posicions nord-africanes vassalles del Gran Turc, es va pactar, com s'ha dit en línies superiors que anirien al Mediterrani oriental, enmig d'unes tensions creixents entre els membres de la Lliga que, com transcriu Alessandro Barbero d'una forma ben clara en una carta

⁷⁸³ AGS, EST, llig. 1135, doc. 135.

⁷⁸⁴ AGS, EST, llig. 1135, doc. 160.

⁷⁸⁵ *Ibidem*.

⁷⁸⁶ AGS, EST, llig. 1137, doc. 257.

⁷⁸⁷ Elliott, J. H. *La Europa dividida... op. cit.*, p. 191.

de Colonna al dux, era tan gran l'hostilitat recíproca dels aliats que *por verdadero milagro y gran bondad de Dios se pudo librar una batalla tal; y una vez concluida, por los beneficios y avaricia universal, fue el mismo milagro [lo que impidió] que libráramos una entre nosotros.*⁷⁸⁸

En aquesta nova empresa, es van veure novament limitacions financeres i logístiques, amb grans dificultats per part de la Monarquia per moure la vitualla, però amb una novetat: una enorme campanya diplomàtica que utilitzava la victòria cristiana de Lepant com espurna perquè s'aixequessin molts territoris sotmesos al Gran Turc com Aràbia, Pèrsia o Egipte. Fins el darrer moment, però, es trobaria la disjuntiva entre emprendre la tan desitjada campanya de Tunis (duta a terme, finalment, el 1573) o unir-se a la flota de la Lliga. Optaren per posar tot a disposició de l'aliança cristiana, amb un enorme desplegament logístic de la mà.⁷⁸⁹

La campanya, però, va produir uns resultats mínims per la descoordinació i l'enorme desconfiança dels líders. L'objectiu era assegurar la costa balcànica i Grècia, però quan el general romà Colonna i les galeres de Gil de Andrade arribaren a Corfú el 12 de juliol, van ignorar la petició de don Joan d'Àustria d'esperar-lo per dur a terme una acció conjunta. Desconfiats del fill de Carles V, atacaren la flota turca i obtingueren una victòria mínima a Cerigo. Per la seva part, don Joan va estar des del 10 d'agost fins l'1 de setembre aturat a Corfú, esperant notícies de la flota amb la que s'havia de reunir. El resultat final, un cop es van aplegar tots, fou el setge de Modón, aixecat finalment a l'octubre del 1572 davant les contundents protestes dels venecians.⁷⁹⁰ Aquesta campanya de resultats ínfims, posaria els darrers claus al taüt de la Santa Lliga, morta gairebé abans de néixer per les desconfiances profundes entre aquells que havien d'unir forces per enfrontar-se al gran antagonista de la Cristiandat.

⁷⁸⁸ Barbero, A. *op. cit.*, p. 625.

⁷⁸⁹ Sobre els preparatius d'aquesta segona gran jornada de la Lliga Santa v. García Hernán, D.; García Hernán, E. *Lepanto: el día...* *op. cit.*, pp. 53-79.

⁷⁹⁰ Rivero Rodríguez, M. *La batalla de Lepanto. op. cit.*, p. 210.

2.2.4. La clientela catalana de Requesens a Lepant

2.2.4.1. El rastre documental dels nobles del Principat embarcats

Si prenem la primera font de tot accés als catalans durant l'època moderna, Narcís Feliu de la Peña diu als seus *Anales de Cataluña* que: *Los catalanes de que hazen memoria las historias son los siguientes: don Luis de Requesens, Don Juan de Cardona; Monserrate de Guardiola*⁷⁹¹; *don Fernando Zanoquera; otro se halla, que le juzgo valenciano, que es N. de Rocafull, capitán de la galera Rocafulla: el Maestre de campo don Henrique de Cardona, hijo del governador de Cataluña, Luis Zacosta.*⁷⁹²

Centrant-nos en l'eix de la recerca, vista l'evolució de Requesens al llarg dels mesos que van anar des de la seva arribada a Barcelona, després de passar per la seva encomienda de Villarejo de Salvanes un cop sufocada la revolta de las Alpujarras, fins el seu nomenament com governador de Milà, cal centrar-se en l'evolució de la seva clientela.

Una bona mostra sobre el nodrit grup de nobles el tenim en la narració que fa el Dietari de la Generalitat de Catalunya, que el dimecres 18 de juliol ⁷⁹³

aprés dinar⁷⁹⁴, se embarcaren los sereníssims prínceps de Ungria y don Joan de Àustria, capità general de la armada marítima, e lo senyor don Lluís de Súnyga, comanador major de Castella, en les galeres que staven enla platja de la mar de la present ciutat, les quals eren trenta-nou galeras, que anaven a Gènova, venint [...]

⁷⁹¹ Segons la relació de Fernando de Herrera, Monserrat Guardiola era el capità de la galera capitana de don Alonso de Bazán, germà de don Álvaro de Bazán. Herrera, F. *op. cit.*, cap. 18, s/p. Cosa que és prou versemblant per ser el capità de la galera *Porfiada* amb sou pagat fins el 15 de maig del 1566. AHNOB, Santa Cruz, c. 73, doc. 22. Tot i que després el veuríem com a capità de la *Santiago*. AHNOB, Santa Cruz, c. 73, doc. 24. Galera de qui el segon era, precisament, Domingo de Zavala, el futur secretari de Lluís de Requesens.

⁷⁹² *Anales de Cataluña... op. cit.*, p. 208.

⁷⁹³ El 16 de juliol havia arribat don Álvaro de Bazán, amb 16 galeres. En carta de don Joan d'Àustria al rei datada del 17 de juliol: «hize hechar luego bando para que se embarcasse los pasajeros y soldados que aquí havia y a estas oras que son las quatro de la tarde se an embarcado los príncipes y yo con ellos, spero partirme esta noche a Dios plaziendo y a la ora que fuere scriveré a Vmd otra carta assí como también scrivire de adonde quiere que llegare y huviere occasión para ello los príncipes van con salud y con demostración de contentamiento porque los començava a cansar el esperar tanto». En una línia fora del cos del text, afegeix que la carta va ser «cerrada a los 18 y este día se embarcaron los príncipes a las quatro de la tarde». AGS, EST, llig. 1134, doc. 17.

⁷⁹⁴ Justament don Joan d'Àustria tancava una carta ja citada del 17 de juliol amb un: *cerrada a los 18 y este día se embarcaron los príncipes a las quatro de la tarde*. AGS, EST, llig. 1134, doc. 20.

de palasio, entre sinc y sis hores après mitxorn, anants lo major de dits sereníssims prínceps a mà dreta y dit senyor don Joan de Àustria a mà squerra, sols, en la primera filera. E après venien lo menor de dits sereníssims prínceps a mà dreta, y lo excel·lentíssimo senyor lloctinent y capità general en lo present Principat a mà squerra, també sols en la segona filera. E après venia lo dit senyor comanador major de Castella y al seu costat quatre o sinc cavallers, anants tots a cavall. E après venien molts altres cavallers qui acompanyaven los dits senyors⁷⁹⁵

Entre aquests “molts altres cavallers” que acompanyaven la comitiva de Joan d’Àustria i dels prínceps de Bohèmia, en podem trobar un grapat de catalans. Aquells més fàcils de localitzar, i també els més rellevants per a la present investigació, són els que van embarcar-se després del passeig descrit als Dietaris de la Generalitat a les dues galeres que havia pres Requesens com a particulars d’entre les de la flota de galeres d’Espanya, atenent-se a les possibilitats que li oferia el seu càrrec de Lloctinent General de Mar. Don Joan d’Àustria, el Comanador Major i els prínceps de Bohèmia, *juntament ab alguns cavallers, se embarcaren en la galera real que estava molt cerca de terra, circujda de totes les altres galeres*⁷⁹⁶. Tant era així, que ja s’ha explicat el malestar del Capità General de l’Armada per la voluntat del seu Lloctinent de navegar fora de la galera *Reial* després de la greu discussió amb don Joan.

Els cavallers més propers a Lluís de Requesens, la seva clientela mixta entre catalans i castellans, els podem trobar a les seves dues galeres, en uns llistats on hi ha gran coincidència dels noms dels que tenien avantatges entregats per Requesens durant las Alpujarras. En aquest cas, els documents són les racions necessàries dins les seves dues galeres, la Capitana i la Granada.

Estarien adscrits aquests nobles, doncs, a les galeres sota control del patró, no a la *Reial*, on residiria de forma habitual aquest darrer malgrat els seus desitjos.

Nómina del mes de jullio

Relation de los cavalleros y criados que su señoría Illustrisima lleva a su costa en las galeras Capitana y Granada desde 18 de jullio 1571 que se embarcaron en la çiudad de Barçelona son los siguientes.

⁷⁹⁵ *Dietari de la Generalitat de Catalunya, vol. II, op. cit.*, p. 357.

⁷⁹⁶ *Ibídem*

Primeramente el señor don Fernando de Sayaverde y cinco criados—	6
Don Juan de Velasco y tres criados—	4
Don Guillem de Sant Climent y un criado—	2
Don Diego de Toledo y un criado—	2
Don Enrique de Cardona—	2
Don Fernando de Mexia y un criado—	2
Don Joan Mexia y un criado—	2
Bracamonte y un criado—	2
Don Pedro Gusto y un criado—	2
Resendí y un criado—	2
<i>fuese desde Génova</i> — Don Francisco de Guimerà y un criado—	2
<i>fuese desde Génova</i> — Don Bernardino de Avellaneda y un criado—	2
Don Henrique de Sandoval y un criado—	2
Don Bernad de Marimon y un criado—	2
Caldes de Segur y un criado—	2
Don Galçeran de Cardona y un criado—	2
Antonio de Évoli y dos criados—	3
<i>Fuese desde Génova</i> — Don Garçia de Ávalos y un criado—	2
Don Alexandre y su padre—	2
Don Dimas de Boxados y criado—	2
Desde Génova	
Stefano Motin y criado—	2
Manealdo y dos criados—	3
Don Jayme y dos criados—	3

55⁷⁹⁷

Aquests noms són els corresponents als nobles de la galera, als quals se'ls hi haurien de sumar 24 criats de Requesens, entre els quals hi ha algun d'identificat més enllà dels oficis amb els que engloben la gran majoria: Colmenero, Alonso de Iglesias (veedor) o Hierònim Morer sobresurten entre els genèrics *pajes*, *mozo de plata* o *mozo de despensa*.

⁷⁹⁷ ANC. Fons Requesens. UC-685. doc. 14. p. 1.

Dins la galera *Granada*, trobaríem com a cavallers destacables per sobre de d'alguns cognoms difícilment assignables a una persona en concret, trobem a Zavala (el secretari particular de Requesens que el seguirà fins a Flandes i capità de dita galera), don Lluís de Queralt i un tal don Lorenzo, que bé podria ser identificat com un dels seguidors avantatjats durant la guerra de las Alpujarras: don Lorenzo de Guzmán.

Hi ha, però, un segon llistat, en aquest cas, de l'octubre del 1571, on es veuen certs canvis:

Memoria de los cavalleros que sean embarcado en la galera capitana de su excelencia

don Hernando Sayavedra
don Juan de Velasco
don Guilén de Sanclemente —
don Bernaldino de Avellaneda —
don Francisco de Guimerán — éste se fue
don Pedro Bustos —
don Dimas de Buxadors —
don Anrique de Sandoval —
Estefano Mutin —
don Bernal de Marimón — éste murió a 7 del mismo
don Hernando Mexía —
Juan de Ressenda —
Caldes de Segur —
don Anthonio de Luna —
don Diego de Toledo —
Marvaldo Grimaldo —
don Alexandre Torrella —
don Galceran de Cardona —
el padre capuxino —

A 8 del mismo vino el sobrino de su Santidad

El més rellevant és que don Enric de Cardona ja no es troba en aquestes galeres, sinó que havia passat a les de don Joan de Cardona, on, com s'ha dit, lluitaria el dia de la batalla. També en destaquen altres noms una mica més

amagats, com don Jaime de Cardona o don Lluís de Queralt, els quals se sap que van ser dins el combat. És a dir, aquestes galeres estarien farcides de nobles, aquells més propers a Requesens. I sobre aquesta en concret parla Fernando de Herrera en la seva relació, destacant-ne tant els catalans, quelcom prou notori en aquest text, com els castellans:

De las catorze de España tenía quatro don Luis de Cúñiga y Requesens, comendador mayor de Castilla y lugarteniente de don Juan. Y en su capitana ivan muchos cavalleros catalanes con su capitán don Alexandro de Torrellas y don Guillén de San Clemente sobrino del Comendador mayor, con Galcerán de Cardona, don Juan Mexia, ermano del marqués de Guardia, don Enrique Enriques, primo ermano del marqués de Denia, don Juan de Velasco, ermano del conde de Nieva, y de Sevilla don Fernando de Sayavedra, hijo solo y erederero del conde de Castellar.⁷⁹⁸

Cal destacar en aquest punt a don Bernat de Marimon, l'únic mort el dia de la batalla de tots els nobles catalans citats, i que ja venia d'una certa trajectòria de servei ben considerat per don Joan d'Àustria, com demostra l'entreteniment de 15 escuts al mes per servir a prop d'ell.⁷⁹⁹

Entrarien aquests nobles catalans, però, més enllà dels escassos afortunats a sou de Lluís de Requesens o Joan d'Àustria en l'anomenat a la documentació com *aventureros*. Davant la quantitat de despeses que es troben assumint en l'aplec de la flota i la infanteria que en ella hauria d'anar embarcada, veiem que Felip II demana a don Joan que no s'entreguin racions a dits *aventureros*, recordem que els xifrava don Joan en 2000⁸⁰⁰, contestant el Capità General de la Mar amb el matís necessari:

En el capítulo XV en que se ordena que no se den raciones a los aventureros que vienen a servir en esta jornada à parecido advertir a V. Md. que tres maneras de aventureros puede haver en ella: la primera de hombres illustres que vienen a servir y a señalarse en esta ocasión por sus fines y estos, presuponiendo que traen hazienda para gastar, se a de creer que ni pedirán raciones ni las tomarán aunque se las den, pero hallándose en la mar y en parte donde no pueden comprar

⁷⁹⁸ Herrera, F. *op. cit.*, cap. 18, s/p.

⁷⁹⁹ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, doc. 53.

⁸⁰⁰ AGS, EST, llig. 1134, doc. 176.

vitualia, si la pidieren, no se les puede dexar de dar de la de V. Md. y aun parece que el pagarla después abría de quedar a su arbitrio pues van sirviendo con sus personas y haciendas. La segunda de cavalleros moços pobres de que ay buen número con apariencia de hombres que pelearán quando fuere nescessario, a los quales también parece que no se les puede dexar de dar vitualia assí porque no la hallarán a comprar como porque no tendrán con qué, y basta que sirvan sin sueldo. La tercera es de capitanes y alférez y otros que an tenido cargos, los quales habiendo pedido a V. Md. entretenimientos no a sido servido de mandárselos dar y an venido con esperança de que acá se les darían, y algunos dellos con cartas de V. Md. Tampoco a estos tales no parece que se les puede dexar de dar raciones pues no tienen entretenimiento y son hombres útiles y para servir. Lo que V. Md., siendo servido, debería mandar proveer en lo que a este capítulo toca y sería muy conforme a su servicio es remitirlo acá para que, con consulta y parescer de los oficiales de hazienda, (...) que todas las personas que paresçiere que podrán servir de soldados se reduzgan debaxo de banderas donde se les podrán dar las tales raciones por orden y mandarles lo que an de hazer.⁸⁰¹

És per aquest motiu que també cal emmarcar la participació de la noblesa catalana en el seu context. Es necessitava un capital previ per, simplement, mantenir-se, si no s'havia aconseguit entrar sota el paraigua d'algun noble que tingués la capacitat individual de repartir racions i avantatges. Per tant, si sabem que la capacitat econòmica de la noblesa catalana era molt limitada, podem deduir que molts veurien limitada la seva voluntat de servei militar en accions d'aquesta magnitud per veure's sense uns diners dels que poder menjar cada dia.

En aquest cas, però, gràcies a la victòria, alguns d'aquests aventurers sí que van rebre alguna mena de rèdit econòmic en forma d'entrega d'esclaus: *ha tenido V. Md. en esta Armada muy gran ejército y extraordinario y con mucha costa, y han venido a la propia suya muchos aventureros con quien hera justo que se hiziese (como se ha hecho) alguna demostración pues está claro que las galeras de V. Md. no tomarán las de los enemigos si no tuvieran esta gente tras ordinaria.*⁸⁰²

Que la participació catalana no fou res casual, ho podem comprovar en que un cop arribats a Gènova el 26 de juliol, es va enviar una delegació fins a Venècia

⁸⁰¹ AGS, EST, llig. 1334, doc. 15.

⁸⁰² AGS, EST, llig. 1135, doc. 104.

per comprovar l'estat de l'Armada aliada encapçalada per don Miquel de Montcada, com s'ha comentat en línies superiors. En les instruccions per aquest viatge, don Joan d'Àustria explica la informació que ha de donar i ha d'intentar trobar dels venecians. La seva atenció recau molt especialment en el moment de sortida de l'armada, informar de què s'està fent (càrrega de municions i vitualles, i embarcament d'infanteria) i dels futurs plans de viatge direcció Nàpols, així com l'ordre expressa de seguir les directrius de l'ambaixador de Felip II a la Sereníssima República. Allò més interessant, però, no són les informacions sobre allò que ha de dir, sinó sobre allò que ha de descobrir. Sobre aquest aspecte, en primer lloc, ordena l'ús de les bones maneres i la cortesia amb uns aliats de qui es desconfiava completament, avisant que *vos ni ninguna persona de los que con vos fueren no habléis palabra reprehendiendo la tardança que los venecianos han tenido en la Liga ni murmurando de su armada y soldados, antes aprovando todas sus acciones*⁸⁰³. Però no només això, sinó que més enllà de mantenir el bon intercanvi amb els aliats de Lliga, cal fer menció especial a tot allò que calia extreure, *con destreza y recato*, de la formació veneciana:

Procuraréis informaros del dicho embaxador Guzmán de Silva y de quien más os pareciere con destreza y recato qué número de gente de guerra tienen los venecianos, qué galeras, cómo están los ánimos de los cibdadanos inclinados a la paz con el Turco, qué forma de dineros tiene la Reppública para llevar la guerra adelante y de todas las demás cosas que os parecerá que yo esté informado.⁸⁰⁴

Una missió diplomàtica i, fins a cert punt, d'espionatge entre aliats. Però allò més destacable per a la part catalana que preocupa en la present investigació, és la presència d'altres membres d'aquesta clientela nobiliària de Requesens: don Francesc de Guimerà⁸⁰⁵, qui veurem que caurà malalt i no podrà participar a la batalla, quedant-se a Gènova.

Els catalans, però, no tindrien el paper destacat en la presa de decisions que algú els hi ha volgut atorgar, més enllà del propi Lluís de Requesens, Joan de Cardona o Miquel de Montcada. Isidro Clopas, en la seva biografia del Comanador Major, afirma que entre els membres del consell de don Joan

⁸⁰³ AGS, EST, llig. 1401, doc. 74.

⁸⁰⁴ *Ibíd.*

⁸⁰⁵ ANC, Requesens, UI. 684, doc. 26.

d'Àustria hi havia Dimas de Boixadors, Guillem de Santcliment o Alexandre Torrelles, quan ells no tenien cap altre vincle directe que amb el seu patró⁸⁰⁶. Cosa totalment irreal, amb un seguit de noms de molt més alt nivell comentats en pàgines anteriors i que José María March sí que citava d'una manera més acurada.⁸⁰⁷ Per tant, més enllà de la nodrida presència dins les naus que van participar a la batalla, de la que ja es van fer ressò molt especialment, com s'ha comentat, Ferran Soldevila o Lluís Nicolau d'Olwer, la seva capacitat de decisió i paper dins l'organització de la flota seria molt limitat.

L'activitat d'aquests particulars catalans el dia de la batalla és de difícil seguiment, més enllà de referències escadusseres als memorials que no acostumen a profunditzar més enllà de la pròpia ubicació. A nivell documental, que alguns d'aquests nobles es van destacar en la batalla en la que va desembocar l'Armada, es pot deduir del llistat d'avantatges que es donen entre finals del 1571 i principis del 1572 a alguns dels qui *se havien hallado en la battalla del dicho año de mill quinientos y setenta y uno y della havia quedado heridos neçessitados y maltratados*.⁸⁰⁸ Entre els més de tres-cents noms d'aquest extens llistat, trobem diversos catalans que reben una ajuda econòmica per haver-se destacat en la jornada de Lepant: don Guillem de Santcliment rebria 150 ducats; don Hernando de Sanoguera, 100 ducats; don Galceran Fenollet, 100 ducats; don Ramon Joan de Caldes, 100 ducats; don Dimes de Boixadors, 100 ducats; don Joan de Rocafull, 80 ducats; don Jaume Mitjavila (aparegut a la documentació com don Jayme de Manjavilla), 60 ducados; don Gaspar de Santcliment, 50 ducats; el capità Guillem Ramon de Ones, 50 ducats; don Hugo de Montcada, 50 ducats. La nòmina de cavallers catalans veiem, doncs, que és prou extensa i, el més destacat, la gran majoria d'aquests noms els hem vist a les llistes de les galeres Capitana i Granada de Lluís de Requesens. Per tant, trobaríem la majoria dels nobles catalans obtenint beneficis pel seu servei dins les galeres del Comanador Major, en una concentració que segueix sent una raresa fins i tot en un moment tan destacat per la historiografia pel que fa a participació dels catalans com és la batalla de Lepant. Fins i tot John H. Elliott, a la seva obra de referència sobre la revolta dels Segadors, *La rebelión de los catalanes*, utilitza la

⁸⁰⁶ Clopas, I. Op. Cit., pp. 97-98.

⁸⁰⁷ March, J. M. *La batalla de Lepanto... op. cit.*, p.22.

⁸⁰⁸ AGS, EST, lib.98.

presència de catalans a Granada o Lepant per defensar que no estaven tan allunyats dels projecte de la Monarquia com aparentment semblava.⁸⁰⁹

Cal destacar per damunt de tots a don Guillem de Santcliment i don Alexandre Torrelles, mà dreta i esquerra de Requesens, que romandrien a la flota de la Santa Lliga mentre ell enfilaria el camí de Milà per ocupar el càrrec de governador, cosa que fa pensar encara més en la limitada importància d'aquesta posició estratègica nord-italiana si es compara amb Flandes, ja que ràpidament va reclamar la presència dels seus dos principals assessors a la seva vora quan fou enviat com a substitut del duc d'Alba.

Don Alexandre Torrelles seguiria sent, per tant, capità de la galera que ja havia dirigit des que la va rebre Requesens durant la guerra de las Alpujarras, mentre que don Guillem de Santcliment serviria com a soldat particular entre el seguici de don Joan d'Àustria amb un entreteniment de 25 escuts en una memòria feta per Requesens de forma particular.⁸¹⁰ En aquest llistat també proposa el Comanador Major a *Juan de Setantí catalán*, amb un entreteniment de 20 escuts, tot i que al marge apareix *no aceptó*.

Milà, doncs, seria un càrrec de transició entre els dos grans moments de la seva carrera, el de Lloctinent general a Lepant i el de governador dels Països Baixos i és simplement l'aplec dels seus clients el que evidencia la importància o no d'un o altre càrrec. Fins i tot don Bernaldino de Avellaneda, qui havia estat amb ell des de la seva ambaixada a Roma, apareix en aquest llistat de propostes de càrrecs amb 25 escuts de sou.

⁸⁰⁹ Elliott, J. H. *La rebelión de los...*, op. cit., p. 36.

⁸¹⁰ AGS, EST, llig. 447, doc. s/n.

2.2.4.2. L'èpica catalana de Lepant com a font històrica: el cas particular de Joan Pujol

Una aproximació a la batalla de Lepant des de l'òptica catalana no pot deixar de tenir una petita menció a una de les principals fonts històriques amb les que comptem: les obres èpiques contemporànies, o gairebé, als fets, que aporten una sèrie de noms propis i descripcions que serien ben difícils de trobar a la documentació que es va generar de la batalla.

No serà la preocupació d'aquesta aproximació de la poesia èpica dedicada a Lepant el veure l'espai que ocupen dins la producció literària catalana o castellana del segle XVI, sinó veure la informació particular més enllà de l'estil o ordre dels versos i estrofes. És per aquest motiu que el poema més destacat serà el de Joan Pujol, tot i que en va haver d'altres que en feren apropament a aquesta participació de les armes del Principat, tot i que amb una menor profunditat que el susdit poeta mataroní.

Trobem alguns exemples aliens a la capital catalana, com podrien ser *La Araucana*, on el seu autor, Alonso de Ercilla, en una obra que situa l'acció en el combat entre els *conquistadores* espanyols i el poble dels Araucans, a l'actual Xile:

Don Luys de Requesens de otra vanda
provoca, exhorta, anima, mueve, incita,
corre, buelve, rebuelve, torna y anda
donde el peligro más le necesita.
Provee, remedia, acude, ordena, manda,
insta, da priessa, induze y solicita,
a la diestra, siniestra, a popa, a proa,
ganando estimación y eterna loa.⁸¹¹

Uns versos similars li dedica Juan Rufo a Requesens a *La Austriada*, qui també afegeix unes paraules don Miquel de Montcada o don Joan de Cardona:

Venía a punto en la real quadrilla

⁸¹¹ Ercilla, Alonso de. Segunda parte de la Araucana, que trata de la porfiada guerra entre españoles y araucanos. Lisboa: Antonio Ribero, 1588, p. 82.

El justo don Luys de Requesenes
(teniente de don Iuan) y de Castilla
Comendador mayor pujante en bienes. (...)

Don Miguel de Moncada peregrino
En ingenio y valor, de virtud lumbre,
Quan bien se muestra allí, quan bien parece
Con el Francés blasón que le ennoblece. (...)

Don Iuan el de Cardona que es familia
Del alto rey cathólico Fernando
Sobre la armada esta Ciciliana
Haziendo de sí muestra más que humana.⁸¹²

Aquests serien alguns exemples dins els versos lepantins castellans, però d'entre els que s'apropen al Principat, ja aniríem discernint certa aproximació a les armes catalanes que hi van participar. Com un simple apunt apareix al poema de Dionís Pont, mallorquí, del qual només se'n conserven tres estrofes, però en elles ja fa referència a la presència catalana:

Que illustre gent castellana
Aportaba Don Juan,
Gent tudesca, italiana,
Brava gent catalana
Que hauran fet de tallar carn⁸¹³

Però centrem-nos en les obres que surten del Principat. Qui més ha estudiat la producció literària barcelonina han estat Pep Valsalobre i Eulàlia Miralles, amb una última publicació conjunta que els hi va valer el premi Iluro l'any 2019.⁸¹⁴ Pel que fa a la producció barcelonina sobre la batalla de Lepant, en parlen de tres: *Los mil y dozientos consejos y avisos discretos sobre los siete grados y estamentos, de nuestra humana vida, para biuir en seruicio de Dios, y*

⁸¹² Rufo, Juan. *La Austriada*. Madrid: Alonso Gómez, 1584, p. 404.

⁸¹³ Citat per: Vellvehí i Altamira, Jaume. «La batalla de Lepant en la poesia del segle XVI, en relació amb La singular... de Joan Pujol». Sessió d'Estudis Mataronins, 8, 1991, p. 46.

⁸¹⁴ Valsalobre, Pep; Miralles, Eulàlia. *El poeta mataroní Joan Pujol (s.XVI) o la poesia en el seu context*. Mataró: Fundació Iluro, 2020.

honra del mundo, y en el principio del presente libro el verdadero discurso de la gloriosa vitoria que N.S. Dios a dado al Sereniss. S. Don Ioan d’Austria, contra larmada Turquesca, d’Antonio Lo Frasso; *Primera parte de la Chronica del muy alto y poderoso principe Don Iuan de Austria i Canto al modo de Orlando, de la memorable guerra entre el gran Turco Selimo y la Señoria de Venecia, con la felicissima victoria del Serenissimo Señor Don Iuan de Austria*, de Jerònim Costiol⁸¹⁵; i la *La singular y admirable victòria que per la gràcia de N.S.D. obtingué el sereníssim senyor don Iuan d’Àustria de la potentíssima armada turquesca*, de Joan Pujol. La producció a Barcelona, però, va ser molt superior, amb una desena de publicacions menors, d’entre un i quatre fulls, que van complementar les publicacions de grans obres en impremta, de Dietaris oficials o personals.⁸¹⁶

Centrarem aquest punt en el tercer dels noms principals esmentats: el *Lepant* de Joan Pujol. El més important de dit poema és el pont que estableix entre la batalla i Catalunya: entre els catòlics, els espanyols i els catalans.⁸¹⁷ Com destaquen Pep Valsalobre i Eulàlia Miralles en l’estudi introductori de la seva edició del poema del mataroní, Joan Pujol presenta grans diferències amb la resta de poemes tant a nivell de contingut com ideològiques per raó de la seva ascendència catalana: *el Lepant té la voluntat d’exalçar Catalunya i els seus fills*. Per aquest motiu en destacarà Barcelona com a punt de sortida i arribada de la flota o els noms propis de multitud dels combatents fills dels llinatges del Principat, ja que s’exposa que *la casa d’Àustria deu part de la seva força a Catalunya i els seus homes*.⁸¹⁸

⁸¹⁵ Sobre aquestes obres v. Valsalobre, Pep. «La contribución a la celebración poética lepantina». Dins: Vicent Josep Escartí. *Escribir y persistir. Estudios sobre la literatura en catalán de la edad media a la Renaixença, vol. II*. Buenos Aires: Argus-a, 2013, pp. 40-43; Miralles, Eulàlia; Valsalobre, Pep. «From Lluís Joan Vileta to Joan Pujol: Latin and Vernacular Poetry on the Battle of Lepanto in Catalonia». Dins: Barry Taylor, Alejandro Coroleu. *Humanismo and Christian Letters in Early Modern Iberia (1480-1630)*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2010, pp. 163-165; Valsalobre, Pep. «Lepanto en Cataluña: una contribución a la épica y a la poesía narrativa hispánicas del quinientos». *Hispanic Review*, vol. 87, 2, 2019, pp. 231-234.

⁸¹⁶ Valsalobre, Pep. «La batalla de Lepant i Catalunya: aspectes religiosos, patriòtics i literaris». Dins: Xavier Torres i Sans (ed.). *Les altres guerres de religió. Catalunya, Espanya, Europa (segles XVI-XIX)*. Girona : Documenta Universitaria, 2012, pp. 138-139.

⁸¹⁷ Miralles, Eulàlia. «Muses i Fama: notes per a la lectura del Lepant de Joan Pujol». Dins: Eulàlia Miralles i Jordi Malé (eds.). *Formes modernes de l’èpica (del segle XVI al segle XX)*. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum, 2008, p. 19.

⁸¹⁸ Miralles, Eulàlia; Valsalobre, Pep. *Joan Pujol. Els poemes de Lepant*. Barcelona: Editorial Bàrcino; Fundació Carulla, 2019, pp. 50-54.

Si ens fixem en els versos, en ells es destaca per sobre de tots la figura de Lluís de Requesens, primer representant dels catalans presents a la flota cristiana que va combatre al golf de Lepant:

Un don Luis, de cognom Requesens
comanador, molt digne de Castella
de qui volant, pertot la Fama bella
va dignament, illustrant sos parents
lo qual après, del noble don Joan
te'l primer lloch, en lo govern y traces
y lo que diu ab sos prechs, o menaces
se fa molt prest, per tots quants allí stan⁸¹⁹

Però el Comanador Major no és, ni de bon tros, l'únic dels catalans citats a la l'obra de Joan Pujol. De fet, és aquí on, per l'historiador dels fets més que no pas pel filòleg o historiador de la literatura, rau la gran aportació del poeta mataroní. Si més enllà dels documents creuats de l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu General de Simancas, l'Arxiu Històric de la Noblesa o alguns memorials particulars de l'Arxiu de la Corona d'Àragó, es vol trobar una font que corrobore la presència dels catalans en aquesta jornada, el *Lepant* de Joan Pujol és fonamental. Una importància que encara es magnifica més quan es poden ubicar aquests noms propis a galeres específiques i establint-ne relacions entre ells. És justament l'aspecte del poema que comentava Pep Valsalobre: *la magnificació de la contribució de les nissagues i combatents catalans, minuciosament esmentats, aspecte negligit, o no explicitat —no ho oblidem—, per la resta de la paperassa leparentina, catalana i castellana*.⁸²⁰ Més prudent es mostren Cesc Esteve i Antoni-Lluís Moll, que reconeixen que malgrat que pels nobles d'origen català el llistat és més concret i una mica més extens, l'autor tampoc no *elude citar con detalle y similar grado de implicación a la nobleza de origen castellano e italiano*.⁸²¹

⁸¹⁹ Pujol, J. *op. cit.* p. 33v.

⁸²⁰ Valsalobre, P. La batalla... *op. cit.*, p.154.

⁸²¹ Esteve, Cesc ; Moll, Antoni-Lluís. «Ficción épica y verdad histórica: el poema sobre Lepanto de Joan Pujol». *E-Spania*, 27, 2017, p. 16 [edició digital consultada el 18-02-2021]

Veiem els versos on parla d'aquests catalans que ja s'han destacat en línies superiors i que resulta una excel·lent eina per tal de contrastar el gruix documental en el que es fonamenta el present treball:

Teniu recort que contra destos cans
Fassau tals fets ab molt gran lahor vostra
Ques puga dir quen tal jorn féreu mostra
Del gran valor dels nobles Cathalans.

En aquell punt, lo valent don Henrrich
molt digne fill, del qui de Cathalunya
te lo govern, no reposa nis lunya
de son parent, restant de fama rich
si be cayge, dun colp molt desastrat
en son dever, d'una molt gran pedrada
la qual fou prest, sens dilatar venjada
per ell mateix, après que fonch levat.

No dormen cert, don Guillem Sancliment
ni don Enrich, nomenat de Centellas
ni el valerós, Alexandre Torrellas
mostrant molt be, son cor y braç valent
caseu d'aquells, menyspreant lo morir
sens reposar, ab animo invencible
fan contrals Tuchs, batalla tan terrible
que jo conech, nou puch plenament dir.

Ningun pora, pujar en lloch tan alt
com han guanyat, per sa gran valentia
Ramón Caldes, combatent, aquel dia
Francesch Cornet, don Luys de Queralt
e nom oblit, Dimaç de Boxadors
ni ells fets estranys, de Jaume Mijavila
ab totos los quals, Raphel Joan Pervila
va dignament, ab immortals lahors. (...)

Lo senyalat y valent don Miquel

qui té renom dels Hereus de Moncada
treballa molt qu'en tan trista jornada
los inhumans perden de veure l' cel⁸²²

Trobem, com es pot veure, en aquest poema la gran majoria dels noms catalans apareguts tant en els llistats de cavallers embarcats de la galera de Requesens o a les ajudes de costa després de la batalla, cosa que ajuda a fer-se una idea de com d'implicats hi van estar en el combat. Fins i tot don Bernat de Marimon apareix més endavant, tan sols citat, entre els morts de la batalla.⁸²³ En cita fins a catorze nobles catalans, identificada la seva presència per una altra via, en una nòmina inexistente en cap altre paper escrit sobre la batalla.⁸²⁴

De fet, una de les teories que ofereix Pep Valsalobre sobre la gènesi del *Lepant* de Joan Pujol i l'exaltació del factor català de la victòria de Lepant seria la crisi del 1566-1570 de la no acceptació del *excusado*, el conflicte entre la Generalitat i la Inquisició que va acabar amb la detenció del diputat militar i la por de l'entrada de pràctiques herètiques al Principat. Per tant, davant aquesta aparent manca de contribució en l'ofensiva contra el turc i l'acusació d'heretgia contra els catalans devien moure l'estament eclesiàstic a esvair tota sospita de forma definitiva. Per fer-ho, aquest poema èpic seria un mecanisme més.⁸²⁵

Però no només la poesia seria interessant per a l'estudi de la batalla de Lepant i el seu estret vincle amb Catalunya. La visió exaltada del Cristianisme que té lloc un cop arriben les notícies de la victòria es fa evident, tant a Catalunya com arreu d'Europa. Tanmateix, cal destacar que un bon nombre dels trofeus aconseguits dels turcs van anar a parar a esglésies catalanes: fanals de les naus, el pavelló d'Alí Paixà, el Sant Crist de la galera de Requesens o la Verge de la Victòria.⁸²⁶ Això sense oblidar la cultura popular, amb els «balls parlats», falles on es cremava el Gran Turc, moros i cristians... O les rajoles siscentistes de la capella del Roser de Valls, en les quals apareix representat l'enfrontament de Lepant.⁸²⁷ És a dir, més enllà de Requesens i els catalans repartits per les galeres, la victòria en aigües gregues tindria part del seu origen i del seu final a Catalunya.

⁸²² Pujol, J. *op. cit.*, pp. 41a-42v.

⁸²³ *Ibidem*, p. 44r

⁸²⁴ Valsalobre, P.; Miralles, E. *El poeta mataroní... op. cit.*, p. 120.

⁸²⁵ Valsalobre, P. *La batalla de... op. cit.*, pp. 155-157.

⁸²⁶ Soldevila, F. *Història de Catalunya, op. cit.*, p. 924.

⁸²⁷ Sales, N. *op. cit.*, p. 34.

**3. GOVERN I GUERRA ALS PAÏSOS BAIXOS:
MOTINS, PAGUES I FALLIDA**

3.1. Els Països Baixos abans del Comanador Major

3.1.1. La historiografia i el govern de Flandes de Lluís de Requesens

El govern de Lluís de Requesens als Països Baixos ha passat desapercebut per a la majoria de la historiografia, sigui per la seva curta duració (dos anys i mig), per una activitat militar gens eixerida que va topar amb els problemes econòmics, o per l'enorme magnitud nobiliària i històrica de qui el va precedir i el va succeir, el duc d'Alba i don Joan d'Àustria.

Tanmateix, no va estar pas mancat de problemes. Com veurem al present capítol, la seva arribada es va produir en un moment on la popularitat del duc d'Alba entre la població holandesa estava en el punt més baix possible, i tampoc no era capaç de dur a terme una política ofensiva com la seguida en anys anteriors per la feblesa econòmica de la Monarquia, que tenia a Flandes el seu gran taló d'Aquil·les. Lluís de Requesens serà víctima d'aquesta herència, havent de fer equilibris entre una situació política precària, una economia en fallida, un exèrcit revoltat i una ajuda militar i financera que no arribava, en els nivells necessaris, des de la península. És molt gràfic, sobre la situació que va haver de gestionar, el que diu el propi Comanador Major a Gabriel de Zayas, i que s'exposaran a les properes pàgines,

Pluguiera à Dios que yo trocara mi suerte con los que han destar guardando una trinchea y que estuviera à cargo de otro el proveerme, y si no tuviera offrescido à Dios todo lo que me puede tocar, sintiera demasiadamente el juyzio que el mundo hará de mí, que no pueden saber las dificultades en que me hallo.⁸²⁸

Pel que fa a la presència catalana, veurem al llarg del capítol que es van esmentat alguns noms coneguts, d'altres nous, però que queden totalment engolits per la immensa majoria de castellans que es movien entre els llocs de poder (i també alguns locals) que ens trobem a la documentació. Tanmateix, serà de nou una realitat aquesta presència, amagada de la documentació oficial i que només es deixa veure en algun moment puntual o per la demanda de sous posterior dels protagonistes, amb escenaris rellevants com l'aglomeració

⁸²⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 33.

produïda en primera línia de batalla per la presa d'Oudewater a l'assalt durant l'agost del 1575, on el llistat de ferits catalans és prou extens i detallat.

Però abans de començar amb l'activitat militar i política, també de caresties econòmiques, que va dur a terme Requesens mentre era governador dels Països Baixos, caldria veure quina és la situació del país amb la que es troba en el moment d'arribar i com els autors l'han treballat fins aquí.

La bibliografia ha tractat d'una forma prou tangencial el govern de Requesens als Països Baixos, d'una forma breu en articles puntuals o d'una forma esbiaixada de l'enorme complexitat del seu govern i sense una crítica als fets i a la seva figura, en el conjunt de publicacions gairebé hagiogràfiques aparegudes fa vora de mig segle. La manera amable com la majoria de la historiografia l'ha tractat, sobretot en contraposició amb el seu predecessor és sospitosa. Ja Ferran Soldevila a la seva història de Catalunya en parlava. És ben destacable el condicional que utilitza en la seva presentació: *cal assenyalar el caràcter conciliador de la política que Requesens hauria volgut desplegar envers els naturals, en contrast amb la política de força i d'intransigència desplegada pel terrible duc.*⁸²⁹ Les idees inicials del seu govern eren conciliadores, efectivament, tot i no rebre unes instruccions gaires detallades per part de Felip II. Tanmateix, grinyola aquesta voluntat del propi autor en voler atorgar un caràcter diferencial al govern català, ja que se'l compara amb un home que va desplegar una política sistemàtica de repressió i terror i on el seu màxim mestre de camp, don Fadrique de Toledo, el seu fill, sempre mostrava una violència explícita (amb les execucions de la guarnició de Haarlem després de l'acord com a gran exponent). Soldevila assegura que:

Un dels aspectes fonamentals de la història d'Espanya en els temps moderns havia començat: l'esforç dels poble caiguts sota el seu poder, en lluita per la llibertat; però les soles intervencions governamentals catalanes en aquesta lluita secular —ara la de Requesens, en temps de Felip IV la del marquès d'Aitona— s'assenyalen per un desig de moderació, per llur esperit comprensiu i tolerant. Contra l'opinió del duc que encara preval prop del rei, Requesens aconsella, en començar la seva comesa, de promulgar un perdó general, suprimir el Tribunal de la Sang (Consell dels Tumults) instaurat pel seu predecessor, renunciar a

⁸²⁹ Soldevila, F. *Història de Catalunya... Volum II., op. cit.*, pp. 934-935.

l'impost de desè diner. També hauria volgut permetre als heretges reconciliar-se amb l'Església o abandonar el país després d'haver venut llurs béns. Hauria volgut convocar els Estats generals i a través d'ells negociar amb els rebels, trencar les instruccions secretes que li prohibien «de remetre de cap manera els crims de religió i de rebel·lió». Davant el motí de les tropes espanyoles, que marxen sobre Anvers, dispostes a cobrar-se la soldada damunt la població, Requesens desplega «prodigis de paciència», i aconsegueix menar-les a allunyar-se de la ciutat sense haver-la saquejada.⁸³⁰

Aquest és un exemple excel·lent del romanticisme vers el govern de Requesens als Països Baixos que mostra part de la historiografia. Sí que venia amb certa idea de moderació, recolzada per les propostes que arribaven des de la cort, però Requesens rep els principals consells de govern del propi duc d'Alba. La resta d'ofertes (permetre reconciliació amb l'Església Catòlica, marxar del país després de vendre les propietats o convocar Estats generals) les fa en el marc de les converses de pau a Breda al 1575 quan la via militar estava gairebé desfeta pels problemes econòmics. I, d'altra banda, si bé és cert que proposava trencar les instruccions en la convocatòria d'Estats generals, mai ho faria en termes de religió o autoritat reials; o, pel que fa al motí d'Anvers del 1574, no allunya pas les tropes de la ciutat, sinó que les manté en unes negociacions tenses que s'allarguen durant més d'un mes en les quals la tropa viu a costa dels veïns, i serien els propis mercaders de la ciutat els que avançarien els diners per fer el pagament dels sous endarrerits dels soldats i, així, treure'ls de la vila. Per tant, si fins i tot amb historiadors de la magnitud de Ferran Soldevila trobem aquests problemes, caldrà sempre vigilar amb allò que es digui del govern de Requesens a Flandes.

Comencem, doncs, amb el comentari d'aquella bibliografia que ha tractat el govern de Lluís de Requesens als Països Baixos. Tot i que la primera intenció en qualsevol estudi que s'emmarqui en la guerra dels Vuitanta Anys sigui citar *l'opera magna* de Geoffrey Parker, *El ejército de Flandes y el Camino Español, 1567-1659*⁸³¹, el primer que es destacarà és l'escassa atenció que en termes generals se li ha dedicat al govern de Requesens, fins i tot a les seves pròpies biografies. El present estudi no té la finalitat de ser una biografia de Lluís de Requesens, sinó una anàlisi del seu paper en els càrrecs on va actuar com a militar

⁸³⁰ Ibídem, pp. 935-936.

⁸³¹ Parker, G. *El ejército de Flandes...*, op. cit.

i l'actuació de la noblesa catalana que l'acompanyava. És per aquest motiu que, tot observant allò que diuen sobre el seu govern els que sí que feien biografies, es poden percebre veritables mancances. I tot i que quantitat i qualitat no són el mateix, sembla agosarat enllestir, dins una biografia completa, en escasses 20 o 30 pàgines un govern de més de dos anys de la complexitat del de Requesens.

Vittorio Ricci dedica una trentena de pàgines⁸³², tot fent un destacable esforç de profunditat però que no s'endinsa en cap mena de negociació amb els estats, els motins o debilitat econòmica. A més, tot i citar algun document de Simancas, no queden referenciats a la notes al final del text, quelcom d'agrair en qualsevol cas. Tanmateix, cal destacar la voluntat científica del text i com esmenta la majoria dels fets i accions que es comentaran en aquestes pàgines.

Qui no mostra aquesta perspectiva més científica, amb voluntat objectiva, al seu text és Isidro Clopas, qui en una vintena de pàgines⁸³³ enllesteix el govern del seu biografiat a Flandes amb un problema evident que arrossega tota la seva obra: la limitació documental que ofereix la utilització en exclusiva de l'arxiu patrimonial dels Requesens, consultat per ell al monestir jesuïta de Sant Cugat del Vallès i actualment conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, ubicat a la mateixa població. A més a més, hi ha un segon problema que, tot i ésser present a tota l'obra, sobresurt de forma especial a dit capítol: el to. Com si es volgués fer una lloa constant del govern de Requesens en lloc de fer una anàlisi d'allò que va dur a terme d'una forma més o menys acurada, no hi ha cap mena de crítica a les seves accions, tampoc interrogants ni dubtes, tal vegada essent dit escrit més proper a l'hagiografia que a la biografia. No hi ha més que una trista menció al motí d'Anvers, cap al del terç de Llombardia; no esmenta cap acció bèl·lica més enllà de la cita dels setges de Leiden i Zierikzee (ni tan sols es refereix a la batalla de Mook, la més important disputada durant el seu govern, pel seu nom); i, el que és més sagnant de tot, afirma que Lluís de Requesens aprovava l'oferta de llibertat de consciència als orangistes, quelcom que no és pas discutible, sinó diametralment contrari a la realitat. Si algú era un devot del servei a Madrid i a Roma, aquest era el governador general, i cap mesura hauria suposat més descrèdit per Felip II i per Gregori XIII que aquesta oferta. De fet, ja va demanar el permís de tots dos per oferir el perdó general, imaginem quelcom d'una

⁸³² Ricci, V. *Monarchia cattolica nel governo... op. cit.*, pp. 243-272.

⁸³³ Clopas, I. *Luis de Requesens... op. cit.*, pp. 169-191.

importància tan superior. Algunes afirmacions que realitza, certament, s'haurien de posar seriosament en dubte quan es veu com havia acabat considerant la via militar com la principal opció per pacificar els estats, una guerra que seria el pou sense fons de la Monarquia:

La actitud intransigente del rey deshizo toda la labor pacificadora de Requesens, arrancándole la victoria de las manos después de tres años de lucha seguida, en el terreno militar y en el político, y dejándolo solo y sin dinero con problemas graves, pues una vez más los Tercios, por falta de paga, se sublevaron. Creemos nosotros que no fue justa, ni humana, la actitud de Felipe II hacia el más fiel de sus sirvientes, ya que no se dignó responder a ninguna de sus últimas y dramáticas cartas.⁸³⁴

Justa o no la falta de correspondència, es van enviar durant el 1574 un total de 3.69 milions d'escuts de 39 plaques. No va trobar-se pas abandonat. El problema vindria de la diferència entre aquesta quantitat i els més de 700 mil escuts mensuals que considerava Requesens que calien per mantenir la campanya (8.4 milions anuals). Per posar-ho en perspectiva, el mateix 1574 es van estimar les rendes castellanés en 5.978.535 ducats, amb uns 2 milions de cost de l'administració, 2.730.943 ducats en obligacions de deute i havent entregat el mateix 1574 un total de 2.052.634 escuts de 10 reals a la flota del Mediterrani.⁸³⁵ Per tant, ens trobaríem davant d'una aproximació superficial i amb una voluntat clarament laudatòria del biografiat que escapa de qualsevol mena de científicitat històrica.

Pel que fa a Adro Xavier, en la seva biografia novel·lada de Requesens, amb una prosa excel·lent, tot sigui dit, és més precís que la resta en allò que esmenta, però no s'allunya de la visió parcial de les obres del biografiat.⁸³⁶ Requesens era el bo, Orange el dolent. Parla de Middelburg, de Mook, del motí d'Anvers, de les converses de pau de Breda i els problemes econòmics a través del famós article de Ramón Carande.⁸³⁷ Sense entrar a anàlisis profundes en cap d'aquests casos,

⁸³⁴ *Ibidem*, p. 184.

⁸³⁵ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 335.

⁸³⁶ Xavier, A. *Luis de Requesens... op. cit.*, pp. 451-494.

⁸³⁷ Carande, Ramón. «Cartas de mercaderes (en torno a 1575)». *Moneda y Crédito*, 9, 1944, pp. 13-49.

tampoc no esmenta pas les campanyes d'Holanda o Zelanda, ni la profunditat dels motins ni de les negociacions amb els estats lleials a Felip II.

Molt més destacables pel que fa als estudis específics del govern de Requesens són altres publicacions fora dels capítols dedicats a Flandes d'aquestes biografies. Cal començar amb Francisco Barado y Font, qui el 27 de maig del 1906 va llegir davant la Reial Acadèmia de la Història el discurs titulat *D. Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos*.⁸³⁸ Ben documentat, sobretot a través del *CODOIN*, és un repàs prou exhaustiu als fets que es van dur a terme, sempre des del punt de vista de la historiografia més clàssica, desenvolupada amb un llenguatge pompós propi de l'escenari on es va realitzar la lectura.

Més concrets són articles particulars sobre el govern de Requesens, com el de Hugo de Schepper, a qui citarem tot seguit com un dels principals autors sobre el govern hispànic dels Països Baixos, titulat *Un catalán en Flandes: don Lluís de Requesens y Zúñiga, 1573-1576*.⁸³⁹ Aquest text exposa d'una forma prou clara els quatre punts centrals de la política de Requesens: amnistia, negociació amb oposició lleial, negociació amb el govern rebel i desenvolupament militar. Hi ha quelcom important en aquest escrit: la bibliografia utilitzada. La barrera idiomàtica ha frenat part d'aquest estudi, ja que ha estat possible la consulta d'obres en les llengües més properes, però no en neerlandès. I és justament la bibliografia neerlandesa la que sustenta el seu discurs, permetent-nos, d'aquesta manera, veure com aquesta entén el govern de Requesens als Països Baixos.

A. W. Lovett seria el principal autor que caldria destacar pel govern de Lluís de Requesens a Flandes en exclusiva a *The Governorship of Don Luis de Requesens, 1573-76. A Spanish View*⁸⁴⁰, però el valor que se li ha de donar ve més donat d'allò que no s'ha pogut llegir que del que sí. Hauria estat d'un altíssim valor accedir a la seva tesi doctoral del 1968 dirigida per John H. Elliott, *Philip II, Don Luis de Requesens and the Netherlands. A Spanish Problem in Government (1573-1576)*⁸⁴¹, per tractar-se del tema central del present capítol. Estem parlant d'un estudi, doncs, gairebé contemporani a les biografies que van publicar-se

⁸³⁸ Barado y Font, Francisco. *D. Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos*. Madrid: Imprenta del Patronato de Huérfanos de Administración Militar, 1906.

⁸³⁹ Schepper, H. «Un catalán en Flandes...», *op. cit.*

⁸⁴⁰ Lovett, A. W. «The Governorship of...», *op. cit.*

⁸⁴¹ Segons el Índice Histórico Español, defensada a Cambridge, i ni tan sols apareix al web de la biblioteca de dita universitat anglesa.

sobre dit personatge amb motiu de la commemoració dels 400 anys de la batalla de Lepant. Malauradament es troba inèdit, sense més remei que accedir al seu contingut a través dels diversos articles que es van derivar de la seva tesi, tant sobre l'elecció que veurem més endavant⁸⁴², la suspensió de pagaments del 1575 o altres aspectes econòmics⁸⁴³, sobre el comptador de l'exèrcit Francisco de Lixalde⁸⁴⁴ o de la visió des de la cort dels fets que se succeïen a Flandes.⁸⁴⁵

Si entrem a veure els estudis generals duts a terme sobre la presència hispànica als Països Baixos, la primera i obligada aturada és en Geoffrey Parker. El ja mencionat *El Ejército de Flandes y el Camino Español*, és l'obra de referència per tothom que vulgui accedir a aquella època, on fa una extraordinària anàlisi dels diversos governs i problemàtiques logístiques, militars, econòmiques i de vida a les que van haver de fer front, i que explica la prolongació de molts dels problemes que es faran ben evidents a les properes pàgines a través de la documentació. Les seves publicacions, però, sempre han acostumat a girar al voltant de Flandes. Citant-ne alguns dels volums específics, trobaríem *España y la rebelión de Flandes*⁸⁴⁶, on ressegueix la guerra a Flandes des del punt de vista més explicatiu i cronològic, sense entrar al nivell analític de la seva gran obra; el recull d'articles titulat *España y los Países Bajos, 1559-1659: diez estudios*⁸⁴⁷, els capítols del qual citarem al present estudi en la seva publicació original en anglès; o *La gran estrategia de Felipe II*⁸⁴⁸, on dedica el capítol de *la ciénaga de Europa* als darrers anys del govern del duc d'Alba i l'entrada de Requesens a dit govern. A més d'aquests, hi ha un seguit d'articles o capítols de llibre que cal destacar pel present estudi, on toca aspectes com els motins, la durada, l'inici de la guerra o la perspectiva des de la Cort.⁸⁴⁹

⁸⁴² Lovett, A. W. «A New Governor...», *op. cit.*

⁸⁴³ Lovett, Albert W. «Juan de Ovando and the Council of Finance (1573-1575)». *The Historical Journal*, 15, 1972, pp. 1-21; «The Castilian Bankruptcy of 1575». *The Historical Journal*, 23, 4, 1980, pp. 899-911; «The General Settlement of 1577: An Aspect of Spanish Finance in the Early Modern Period». *The Historical Journal*, 25, 1982, pp. 1-22.

⁸⁴⁴ Lovett, Albert W. «Francisco de Lixalde: a Spanish paymaster in the Netherlands, 1567-1577». *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 84, 1971, pp. 14-23.

⁸⁴⁵ Lovett, Albert W. «Some Spanish attitudes to the Netherlands, 1572-1578». *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 85, 1972, pp. 17-30.

⁸⁴⁶ Parker, Geoffrey. *España y la rebelión de Flandes*. Madrid: Nerea, 1989.

⁸⁴⁷ Parker, Geoffrey; Suárez Fernández, Luis. *España y los Países Bajos, 1559-1659: diez estudios*. Madrid: Rialp, 1986.

⁸⁴⁸ Parker, Geoffrey. *La gran estrategia de Felipe II*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.

⁸⁴⁹ Parker, Geoffrey. «Spain, her Enemies and the Revolt of the Netherlands, 1559-1648». *Past and Present*, 49, 1970, pp. 72-95; «Mutiny and Discontent in the Spanish Army of Flanders, 1572-1607». *Past and Present*, 58, 1973, pp. 38-52; «Why Did the Dutch Revolt Last Eighty Years?». *Transactions of the Royal Historical Society*, 29, 1976, pp. 53-72; González de León, Fernando; Parker, Geoffrey. «La gran estrategia de Felipe II y la revuelta holandesa». Dins: Luis A. Ribot García (coord.). *La Monarquía de Felipe II a debate*. Madrid: Sociedad Estatal para la

Hi ha altres autors que han dedicat bona part de la seva atenció als Països Baixos sota control dels Habsburg hispànics, però que les seves referències al govern de Lluís de Requesens han estat escasses per posar el focus en altres cronologies o problemàtiques. La primer aturada obligatòria és Miguel Ángel Echevarría Bacigalupe, qui va publicar el títol *Flandes y la monarquía hispánica. 1500-1713*⁸⁵⁰, però que fa una escassa menció al govern de Requesens per raons òbvies de cronologia i espai, però que ofereix una bona panoràmica del funcionament dels estats durant les primeres pàgines. La resta de la seva obra, però, s'allunya de forma excessiva de les preocupacions del present estudi, sigui per cronologia⁸⁵¹ o per temàtica.

Quelcom similar passa amb una altra de les grans investigadores sobre els Països Baixos hispànics, Alicia Esteban Estríngana. La seva obra *Guerra y finanzas en los Países Bajos católicos*⁸⁵² analitza els anys posteriors als governs de Requesens i de don Joan d'Àustria amb una gran preocupació pels aspectes econòmics de dit moment. Tot i que les seves publicacions han anat encaminades de la Treva dels Dotze anys en avant, sí que hi ha alguns articles de certa rellevància (com el que aborda els diversos moments durant la primera meitat del regnat de Felip II on es va obrir una petita possibilitat d'escindir els Països Baixos de la Monarquia⁸⁵³) i la coordinació d'obres col·lectives de rellevància, alguns capítols dels quals seran citats són citats en aquestes pàgines.⁸⁵⁴

Cal destacar també aquí un altre autor: Hugo de Schepper. Aquest, de qui ja s'ha citat el seu article sobre el govern de Lluís de Requesens⁸⁵⁵, valorant la

Commemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000, pp. 41-61; «1567: The End of the Dutch Revolt?». Dins: Ana Crespo Solana; Manuel Herrero Sánchez (coords.). *España y las 17 provincias de los Países Bajos. Una revisión historiográfica (XVI-XVIII). Tomo 1*. Córdoba: Universidad de Córdoba, Ministerio de Asuntos Exteriores, Fundación Carlos de Amberes, 2002, pp. 269-290.

⁸⁵⁰ Echevarría Bacigalupe, Miguel Ángel. *Flandes y la Monarquía Hispánica. 1500-1713*. Madrid: Sílex, 1998.

⁸⁵¹ Echevarría Bacigalupe, Miguel Ángel. *La diplomacia secreta en Flandes, 1598-1643*. Leioa: Editorial de la Universidad del País Vasco, 1984; «Recursos fiscales y guerra en Europa: Flandes, 1615-1622». *Manuscrits: Revista d'història moderna*, 13, 1995, pp. 273-308.

⁸⁵² Esteban Estríngana, Alicia. *Guerra y finanzas en los Países Bajos católicos. De Farnesio a Spínola (1592-1630)*. Madrid: Ediciones el Laberinto, 2002.

⁸⁵³ Esteban Estríngana, Alicia. «¿Renunciar a Flandes? La disyuntiva de separar o conservar los Países Bajos durante la primera mitad del reinado de Felipe II (1555/6-1579)». *Cuadernos de Historia Moderna*, 43, 1, 2018, pp. 85-110.

⁸⁵⁴ Esteban Estríngana, Alicia (coord.). *Servir al rey en la Monarquía de los Austrias: Medios, fines y logros del servicio al soberano en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Sílex, 2012; Esteban Estríngana, Alicia (ed.). *Decidir la lealtad: leales y desleales en contexto (siglos XVI-XVII)*. Aranjuez: Doce Calles, 2017.

⁸⁵⁵ Schepper, H. «Un catalán en Flandes...». *op. cit.*

precisió de les problemàtiques destacades, ha estat un dels que han treballat de forma específica els Països Baixos, amb altres aproximacions a les temàtiques en aquest estudi més enllà del susdit capítol de *Pedralbes*. Molt centrat en la dècada i els personatges que ocupen aquestes pàgines, accedint a les seves publicacions en castellà o anglès, no en neerlandès, trobaríem publicacions sobre el govern del duc d'Alba⁸⁵⁶, la situació política de Flandes⁸⁵⁷, els intents de pau que es van produir⁸⁵⁸ o, tot i que posterior, un article signat amb Geoffrey Parker sobre la política de govern de l'etapa arxiducal.⁸⁵⁹ També cal destacar altres autors molt prolífics en alguns aspectes com la guerra, la política o l'economia dels Països Baixos durant aquesta dècada del 1570⁸⁶⁰: Raymond Fagel⁸⁶¹, Violet Soen⁸⁶²,

⁸⁵⁶ Schepper, Hugo. «Justicia, gracia y policía en Flandes bajo el Duque de Alba (1567-1573)». Dins: Gregorio del Ser Quijano (coord.). *Actas del Congreso V Centenario del Nacimiento del III Duque de Alba*. Salamanca: Diputación de Ávila, Diputación de Salamanca, Instituto Gran duque de Alba, 2008, pp. 321-348.

⁸⁵⁷ Schepper, Hugo. «El funcionariado y la burocratización en el gobierno y en las provincias de Flandes Regio, siglos XVI y XVII». *Chronica nova*, 23, 1996, pp. 403-436; «Las ideas político-religiosas de Guillermo el Taciturno, 1559-1584». *Torre de los Lujanes: Boletín de la Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País*, 34, 1997, pp. 63-84.

⁸⁵⁸ Schepper, Hugo. «Los Países Bajos y la Monarquía Hispánica: intentos de reconciliación hasta la tregua de los Doce años (1571-1609)». Dins: Manuel Herrero Sánchez; Ana Crespo Solana. *España y las 17 provincias de los Países Bajos: una revisión historiográfica (XVI-XVIII)*. Tomo 1. Córdoba: Universidad de Córdoba, 2002, pp. 325-354.

⁸⁵⁹ Schepper, Hugo; Parker, Geoffrey. «The Formation of Government Policy in the Catholic Netherlands unders 'the Archdukes', 1596-1621. *The English Historical Review*, 91, 359, 1976, pp. 241-254.

⁸⁶⁰ Es citaran les obres més properes a la temàtica tractada en aquest capítol.

⁸⁶¹ Fagel, Raymond. «Los Juan Martínez de Recalde, de Bilbao: de mercaderes a héroe naval (1504-1588)». *Investigaciones históricas: época moderna y contemporánea*, 23, 2003, pp. 11-32; «Los mercaderes españoles en Flandes y la corte: el poder económico y poder político en dos redes de intermediarios». Dins: Jesus Bravo (ed.). *Espacios de poder. Cortes, ciudades y villas (s.XVI-XVIII)*. Tomo 1. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2002, pp. 159-170; «Alejandro Farnesio y Francisco Verdugo: la guerra en el Noreste». *Tiempos modernos: Revista Electrónica de Historia Moderna*, 8, 35, 2017, pp. 14-29; «La imagen de la furia española de Amberes (1576). Dins: AA.VV. *Monarquías en conflicto. Linajes y noblezas en la articulación de la Monarquía Hispánica*. Madrid: Fundación Española de Historia Moderna, Universidad de Cantabria, 2018; «El mejor soldado español en Flandes, ¿Sancho o Julián?. Dins: Magdalena de Pazzis Pi Corrales, José Cepeda Gómez (eds). *Aspectos de la historiografía moderna. Milicia, iglesia y seguridad. Homenaje al profesor Enrique Martínez Ruiz*. Madrid: Actas, 2018, pp. 469-483; «El maestro de campo Francisco de Valdés. ¿Un soldado ejemplar en Flandes?. Dins: Magdalena de Pazzis Pi Corrales (dir.). *Los Habsburgo y Europa: soldados y ejércitos (siglos XVI-XVII)*. Madrid: Ana María Lourdes Sanz, 2019, pp. 71-88. La seva investigació sobre el coronel Cristóbal de Mondragón ha derivat en la publicació d'un llibre en neerlandès: Fagel, Raymond. *Cristóbal de Mondragón. De goede Spanjaard uit de Opstand*. Zierikzee: Stadhuismuseum Zierikzee, 2020.

⁸⁶² Soen, Violet. «Estrategias tempranas de pacificación de los Países Bajos (1570-1598)». Dins: Bernardo J. García García (dir.). *Tiempo de paces. La Pax Hispánica y la tregua de los Doce Años (1609-2009)*. Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2009, pp. 61-75; «Enviados a la corte para servir al rey. Misiones de nobles flamencos a la corte española durante la revuelta de los Países Bajos (1565-1576)». Dins: Alicia Esteban Estringana. *Servir al rey en la Monarquía de los Austrias. Medios, fines y logros del servicio al soberano en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Sílex, 2012, pp. 447-472; « La réitération de pardons collectifs à des finalités politiques pendant la Révolte des Pays-Bas (1565-1598): un cas d'espèce dans les rapports de force aux Temps

Marjolein't Hart⁸⁶³, Martin van Gelderen⁸⁶⁴ o Henk van Nierop⁸⁶⁵. Fins i tot altres autors com Monica Stensland⁸⁶⁶, Peter Arnade⁸⁶⁷, James Tracy⁸⁶⁸, Anton van der Lem⁸⁶⁹ i Jonathan Israel⁸⁷⁰ han fet alguna aportació notable.

A més d'aquests autors citats, al llarg del capítol es farà referència a diversos articles o capítols de llibre que entronquen amb allò que s'explica en aquestes pàgines. Raymond Fagel dividia la historiografia sobre els Països Baixos en dues branques, la de les idees i les opinions divergents i la política i militar.⁸⁷¹ En aquest cas, com és obvi, es prioritzarà l'ús de la bibliografia de caràcter polític.

A les fonts caldria fer especial menció a l'obra de Gachard, arxiver belga, que va començar al 1851 va publicar la *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*, on es fa una descripció, transcripció i traducció al francès de part de les cartes conservades a l'Arxiu General de Simancas sobre els afers

Modernes?». Dins: Bernard Dauven, Xavier Rousseaux. *Préférer miséricorde à rigueur de justice. Pratiques de la grâce (XIIIe-XVIIe siècles)*. Louvain-la-Neuve : Presses Universitaires de Louvain, 2012, pp. 97-123 ; «¿Cómo practicar la virtud? Protagonistas y pareceres en la querrela sobre la virtud de la clemencia durante la Guerra de Flandes (1565-1585)». Dins: Juan Francisco Pardo Molero (ed.). *El gobierno de la virtud. Política y moral en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, Red Columnaria, 2017, pp. 115-142; «Habsburg Political culture and Antwerp Defiant. Pacification Strategies of Governors-General during the Dutch Revolt (1566-1586)». Dins: Ethan Matt Kavaler, Anne-Laure Van Bruaene (eds.). *Netherlandish Culture of the Sixteenth Century: Urban Perspectives*. Turnhout: Brepols Publishers, 2017, pp. 167-185; «Philippe II et les anciens Pays-Bas: Les limites d'un gouvernement à distance dans un empire global (1555-1598)». *Revue Histoire, Économie et Société*, 38, 3, 2019, pp. 11-32. Soen, Violet; Gielis, Gert. «The Inquisitorial Office in the Sixteenth-Century Habsburg Low Countries: a Dynamic Perspective». *The Journal of Ecclesiastical History*, 66, 1, 2015, pp. 47-66.

⁸⁶³ Hart, Marjolein 't. *The Dutch Wars of Independence. Warfare and Commerce in the Netherlands, 1570-1680*. Londres: Routledge, 2014.

⁸⁶⁴ Van Gelderen, Martin. *The Political Thought of the Dutch Revolt, 1555-1590*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992; *The Dutch Revolt*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

⁸⁶⁵ Van Nierop, Henk. *Treason in the Northern Quarter: War, Terror, and the Rule of Law in the Dutch Revolt*. Princeton: Princeton University Press, 2009; «Alva's Throne-making sense of the revolt of the Netherlands». Dins: Graham Darby (ed.). *The Origins and Development of the Dutch Revolt*. Londres: Routledge, 2001, pp. 29-47; «The nobles and the revolt». Dins: Graham Darby (ed.). *The Origins and Development of the Dutch Revolt*. Londres: Routledge, 2001, pp. 48-66.

⁸⁶⁶ Stensland, Monica. *Habsburg Communication in the Dutch Revolt*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.

⁸⁶⁷ Arnade, Peter. *Beggars, Iconoclasts & Civic Patriots. The Political Culture of the Dutch Revolt*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2008.

⁸⁶⁸ Tracy, James D. *The Founding of the Dutch Republic. War, Finance, and Politics in Holland, 1572-1588*. Nova York: Oxford University Press, 2008.

⁸⁶⁹ Van der Lem, Anton. *Revolt in the Netherlands. The Eighty Yars War, 1568-1648*. Londres: Reaktion Books, 2018.

⁸⁷⁰ Israel, Jonathan I. *Conflicts of Empires. Spain, the Low Countries and the Struggle for World Supremacy, 1585-1713*. Londres: The Hambledon Press, 1997.

⁸⁷¹ Fagel, Raymond. «Describir la guerra. Narrativas de la primera década de las guerras de Flandes (1567-1577)». Dins: Enrique García Hernán, Davide Maffi. *Estudios sobre guerra y sociedad en la Monarquía Hispánica. Guerra marítima, estrategia, organización y cultura militar (1500-1700)*. València: Albatros, 2017, pp. 508-509.

dels Països Baixos. Aquell que interessa pel govern de Requesens és el tercer volum, publicat, en aquest cas, al 1858.⁸⁷² Tanmateix, el seu ús serà limitat, igual que el dels volums del CODOIN (en especial el 102) o els cinc de la Nueva CODOIN, prioritzant en tot moment el treball sobre documentació obtinguda directament als arxius.

Les Històries de Flandes antigues que s'utilitzaran seran les tres principals que parlen del govern de Requesens: *Comentarios de lo sucedido en las Guerras de los Países Bajos*, de Bernardino de Mendoza⁸⁷³, qui actuà com a militar ja durant el temps del Comanador Major; *Primera década de las guerras de Flandes desde la muerte del Emperador Carlos V hasta el principio del gobierno de Alexandro Farnese, tercero Duque de Parma y Placencia*, de Famiano Estrada⁸⁷⁴; i *Historia de la rebelión y guerras de Flandes*, d'Antonio Trillo.⁸⁷⁵

Els terme Països Baixos engloba tots els dominis que posseïa Felip II a les regions actuals d'Holanda, Bèlgica, part de França i Luxemburg. Concretament, els títols que posseïa eren de duc de Brabant, duc de Limburg, duc de Luxemburg, comte de Flandes, comte de Henao, comte d'Artois, comte d'Holanda, comte de Zelanda, comte de Namur, comte de Borgonya, senyor de Frisia, senyor de la vila de Malines i de la meitat de la vila de Maastricht (de l'altra meitat ho era el bisbe de Lieja), a més d'altres títols menors.⁸⁷⁶ Sobre aquesta amalgama d'estats, cadascun amb la seva pròpia cancelleria i càrrec de governador, reunits eventualment als estats generals, fou sobre el que va haver de governar Requesens.

A més, si quelcom cal destacar de la documentació utilitzada és el nivell extrem de claredat, fregant de vegades la descortesia quan el temps era avançat i se sumaven els problemes de salut, de govern i econòmics, amb el que Lluís de Requesens escriu a Felip II. Quelcom, d'altra banda, que al març del 1574, el

⁸⁷² Gachard, Louis Prosper. *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*. Tome troisième. Brussel·les : C. Muquardt, 1858.

⁸⁷³ Mendoza, Bernardino de. *Comentarios de lo sucedido en las Guerras de los Países Bajos*. (edició a cura de Cortijo Ocaña, Antonio; Gómez Moreno, Ángel). Madrid: Ministerio de Defensa. Secretaría Técnica de Publicaciones, 2008, p. 463.

⁸⁷⁴ Estrada, Famiano. *Primera década de las guerras de Flandes desde la muerte del Emperador Carlos V hasta el principio del gobierno de Alexandro Farnese, tercero duque de Parma y Placencia*. Colonia, 1681.

⁸⁷⁵ Trillo, Antonio. *Historia de la rebelión y guerras de Flandes*. Madrid: Casa de Guillermo Drouy, impresor, 1592.

⁸⁷⁶ IVDJ, env. 68, c. 93, doc. 241.

secretari Gabriel de Zayas animava a fer: *el escribir V. Exa. libremente lo que ocurre es muy bien hecho y muy necesario que llegue assí a ojos de su Md.*⁸⁷⁷

Però parlem de fets. Holanda i Zelanda, quan va arribar el Comanador Major, es trobaven totalment alçades, amb uns petits reductes sota domini hispànic que encara es reduïrien més amb la caiguda de Middelburg poc temps després. En una relació sobre l'estat de les coses d'Holanda del maig del 1573, pocs mesos abans que arribés com a governador general, ja es deia que *no ay en Hollandia villa por pequeña que sea donde la generalidad no esté en tal obstinación que están resueltos a sufrir todo lo que humanamente pudieren antes que bolver a la obediencia de Su. Md.*⁸⁷⁸ Unes poblacions castigades per la via fiscal pel govern del duc d'Alba i amenaçades de forma implícita per les seves tropes, o explícita amb els exemples de les ciutats saquejades o els assassinats massius. Aquests estats tenien, però, una enorme importància tant estratègica com de prestigi, procurant mantenir-lo per tots les vies. En la desesperació per trobar-se sense forma com pagar els mercaders o la tropa, reconeixia Requesens que enganyava els mercaders per tal que li donessin uns diners que sabia que no podrien ser retornats, deia que *mayor daño será perderse un día antes estos estados, pues tras ellos yrian todos los que V. Md. tiene fuera d'España y aun plega à Dios que los della no se pussiessen en gran peligro.*⁸⁷⁹

L'objectiu que havia d'acomplir Requesens en el seu govern, essencialment, com li recorda Felip II en una carta, *en substancia, es castigar los rebeldes y cobrar las plaças que tuvieren ocupadas y establecer la Religión y Justicia de que depende el asiento, buen gobierno y reparo de todo lo demás.*⁸⁸⁰ Cosa que fa pensar en una tasca titànica des del moment que posés peu en aquells estats, i molt més amb la situació de fallida econòmica que s'aniria agreujant fins el setembre del 1575 que tot esclataria amb el decret. Perquè ni el desè diner ni les altres aportacions dels estats farien que la guerra es mantingués amb els propis recursos dels Països Baixos sense una constant injecció de capital des de Madrid. Una guerra de desgast que es va fer inviable fins el punt que els propis diputats d'Hainaut escrivien a Requesens al febrer del 1576, poc abans que aquest morís: *Y assí, señor, vale más conosçer*

⁸⁷⁷ AGS, EST, llig. 561, doc. 45.

⁸⁷⁸ AGS, EST, llig. 555, doc. 111.

⁸⁷⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 75.

⁸⁸⁰ AGS, EST, llig. 561, doc. 12.

*tarde que nunca la qualidad deste guerra intestina, pues es un cánçer que va siempre creçiendo y no se acabará hasta que se le saque la rayz.*⁸⁸¹

⁸⁸¹ AGS, EST, llig. 565, doc. 37.

3.1.2. El final del govern del duc d'Alba: la massacre de Haarlem com a coronació de la pitjor herència possible

No serà aquest el lloc on fer una anàlisi de la guerra de Flandes des dels seus inicis, des de les primeres topades entre els rebels i les tropes encapçalades per Margarida de Parma, germanastra de Felip II. Sinó que s'exposaran els moments immediatament anteriors a l'arribada de Requesens als Països Baixos, amb una especial atenció a l'assalt sobre Haarlem. Perquè si quelcom és important d'aquest fet és que marca un precedent de crueltat amb la guarnició, en mataren més de dos mil soldats, que dificultarà moltíssim qualsevol sortida negociada a partir d'aleshores.

El duc d'Alba va arribar a Flandes el 1567, apartant del càrrec de forma factual a Margarida de Parma i tenint com una de les primeres mesures la creació del Consell dels Tumults. Havia de fer front a una revolta que tenia una triple causa: política, econòmica i religiosa. De fet, el propi rei havia d'anar fins a Flandes per pacificar la situació, però el viatge es va cancel·lar per les urgents necessitats que es van trobar al Mediterrani, amb la revolta de las Alpujarras i l'ofensiva otomana sobre Xipre que culminaria amb la batalla de Lepant. El Tribunal dels Tumults fou la principal arma desplegada al territori, deixant ben aviat els rebel·lats amb un cap indiscutible després de l'execució dels altres (Egmont i Horn), Guillem d'Orange, qui va acumular derrotes militars i va haver d'aprendre l'ofici de la guerra sobre la marxa. Al 1568 es van succeir les victòries terrestres d'Alba i les navals dels rebel·lats, amb els *mendigós del mar* com a principal punta de llança.

Acabada aquesta campanya, el duc va iniciar una sèrie de reformes: la unificació del dret i, sobretot, la fiscal. Havia estimat les necessitats militars en 3.000 soldats valons i 4.000 espanyols dispersos a les guarnicions, més uns altres 4.000 espanyols i 500 cavalls lleugers aquarterats prop de Brussel·les com a reserva. El cost d'aquesta força militar era considerable (1.873.000 florins per defensa i 2.312.000 per administració), i davant la petició del rei de que aquestes quantitats no haguessin de ser enviades des de Castella, es van establir una nova sèrie d'impostos. El deser diner o *la décima* (l'alcabala particular), el vigèsim diner o *el vigésimo* i el centèsim diner o *el centésimo* foren els desplegats, el darrer dels quals, una taxa única de l'1% sobre tots els capitals, es va començar a

cobrar de forma immediata per un exèrcit de recaptadors. A la pràctica, l'únic aplicat. El vigèsim diner seria un impost del 5% sobre totes les futures compres de béns arrels, mentre que el dècim diner aplicaria un 10% a tota la resta de béns. Els estats es negaren en un primer moment, i ni tan sols la intimidació amb els allotjaments dels militars a les principals ciutats va fer-los canviar d'opinió, que proposaven aprovar alguns ajuts puntuals i quantiosos a canvi d'evitar els impostos: a partir de l'1 d'agost, però, es recaptarien dits impostos amb el consentiment dels estats o sense. Es van desplegar recaptadors amb destacaments de tropes, però els comerciants van protestar amb una vaga d'activitat i, per tant, de pagaments. És a dir, si el Tribunal dels Tumults era un enorme problema a nivell polític i religiós, els nous impostos i el seu cobrament *manu militari* delmaven la confiança del país en el governador per la via econòmica.

L'1 d'abril del 1572 esclatava la segona rebel·lió dels Països Baixos amb la l'ocupació de Brill pels *mendigos del mar* com a gran tret de sortida, castigats enormement com estaven per totes les vies. S'inicia, novament, una guerra oberta contra una enorme sèrie de ciutats rebel·lades, havent de fer una altra vegada esforços per reclutar més tropes valones o alemanyes. S'augmentarien les tropes des dels 13.000 homes que tenia en aquest moment fins els 67.000 a l'agost del mateix any.⁸⁸² Un augment sobtat de la gent de guerra que acabarà esdevenint la tomba de tots els afers dels Països Baixos a mesura que passi el temps i no es trobi la manera com pagar-la. Caldrà destacar en aquest moment l'ocupació de Mons, que va intentar ser rescatat per un exèrcit de 6.000 hugonots que fou completament desfet en una emboscada a Saint-Ghislain. Una ajuda posterior des de França que es veuria limitada des d'aleshores i encara es negaria més després de la matança d'hugonots de la Saint-Barthélemy.

Les escaramusses en aquest moment, però, eren allò més constant, un estat de guerra perpetu que obligava als soldats a estar contínuament pendents de cadascun dels moviments de l'enemic. Al voltant del setge de Mons, trobem moltes escaramusses. En una d'elles, es narra com *Chapin Vitello*, que havia anat amb el mestre de camp don Rodrigo de Toledo pels volts de la ciutat, va rebre el

⁸⁸² Parker, G. *El Ejército de Flandes...*, op. cit., p. 60.

foc d'uns tiradors que van descobrir *su cruz roxa grande*⁸⁸³ cosa que el va deixar ferit, ja que *una bala le passó por entre los huessos de la pantorrilla, créese que no peligrará ni quedará coxo, porque después de herido anduvo muy bien a pie*.⁸⁸⁴ Després van ferir a don Rodrigo de Toledo, mestre de camp, *de un arcabuzazo en el muslo y a su cavallo de tres, después cayó con él y estando assí caydo don Rodrigo le dieron otras seis heridas, la una grande y las otras pequeñas*, i que hauria mort si no l'haguessin socorregut un parell de genets.

Recuperada Mons per l'exèrcit del duc d'Alba, va continuar en campanya. El tarannà del poble holandès, que no havia aturat els seus negocis ni tan sols en temps de guerra, va canviar de forma sobtada a finals de setembre del 1572. Malinas, una de les poques ciutats de Brabant rebel·lades i entregades a Orange, on el propi líder s'havia refugiat després de la caiguda de Mons, va obrir les portes quan va veure apropar-se l'exèrcit del duc d'Alba. Tot i no oposar cap resistència, es va permetre saquejar la ciutat durant tres dies i tres nits per acontentar la soldadesca, que feia temps que no rebia pagues i que s'havia trobat amb un saqueig de Mons pobre. Aquest desplegament sense embuts de l'anomenat *terror estratègic*⁸⁸⁵, va fer que la resta de ciutats del sud del Mosa enviessin representants per rendir-se, quelcom que el duc va acceptar de forma graciosa.

Tot seguit, va perseguir l'exèrcit d'Orange cap a Maastricht i després a Holanda. Van marxar sobre Zutphen, saquejada per les tropes espanyoles quan intentaven parlamentar. El mateix va passar a Naarden, amb una negociació oberta en el moment d'obrir trinxera i un pànic sobtat de la població que la tropa espanyola va aprofitar per entrar a la ciutat i saquejar-la, el 2 de desembre del 1572, arribant a arrasar-la completament i assassinar en massa els seus habitants.⁸⁸⁶

L'impacte produït per la política repressiva del duc d'Alba havia estat immens a la societat holandesa. Ell, com veiem, havia prioritzat la via de les armes

⁸⁸³ Cal recordar que Chapin Vitello era un dels grans comandants de les tropes de Felip II a Flandes, però conegut per la seva corpulència. En una de les cartes de Requesens a Felip II, assegurava sobre Chapin Vitelli, en relació als 800 escuts de renda que vacaven per la mort del seu germà, Paulo Vitelli, que *es tan necessaria en este tiempo la persona del dicho Marqués que no tengo nadie que me ayude como él, y tengo harta lástima de que siendo italiano y no vassallo de V. Magd. entienda que ay tan preçisa neçessidad del, aunque creo que servirá muy fielmente y con mucha voluntad*. AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

⁸⁸⁴ AGS, EST, llig. 1504, doc. 14.2.

⁸⁸⁵ Waxman, Matthew C. «Strategic Terror: Philip II and Sixteenth-Century Warfare». *War In History*, 4, 1997, pp. 339-347.

⁸⁸⁶ Parker, G. *España y la rebelión...*, op. cit., pp. 117-162.

sobre qualsevol mena de negociació amb els rebels (cosa que recomana a Requesens seguir un cop li pren el relleu), ni tan sols pel cobrament d'impostos. Però cap a finals del seu govern, ja es deixa entreveure el problema que mitjançant promeses, permissivitat durant els saquejos i el culte personal que els soldats espanyols li tenien, havia aconseguit capejar: les pagues. Un malestar per la manca de pagues que s'havia pogut canalitzar a través de donar via lliure als seus instints a través de pillatges i assassinats massius contra la norma de la guerra de l'època, però que esclatarien quan la situació es compliqués, amb Haarlem com a gran referent.

De fet, la seva figura estava tan desgastada que a Flandes ja hi havia el relleu del propi duc d'Alba, el duc de Medinaceli. Ell havia passat als Països Baixos per via marítima, no mitjançant el famós *camino español*, amb una armada composta per onze naus armades, on només la *Capitana* i la *Almiranta* duïen una força artillera significativa⁸⁸⁷, i trenta que carregaven llana castellana cap a aquells estats.⁸⁸⁸ A més d'això, també s'hi van embarcar un grup de 1263 soldats⁸⁸⁹, repartits en sis companyies d'infanteria. Una armada que va sortir de Santoña el 26 d'abril del 1572, havent-se retardat aquesta marxa durant uns dies per un vendaval que el va impedir sortir en el moment que ja ho tenien tot embarcat.⁸⁹⁰ La seva arribada es va produir el 10 de juny del 1572, després de no haver topat amb enemics durant el seu viatge, però trobant-se limitada la seva maniobrabilitat en el moment d'arribar als canals per l'escassa fondària que tenien i l'enorme calat dels principals vaixells de la flota.⁸⁹¹ Aquesta arribada, per tant, no va ser gens fàcil, segons veiem per una carta del mestre de camp Julián Romero, capità d'una de les companyies embarcades. Un cop a la *Esclusa* (Sluis), a l'entrada dels canals, i encara sense cap notícia del duc d'Alba, van desembarcar els diners a terra. Acte seguit, les naus mercants les van seguir i quatre de les que carregaven llana van quedar embarrancades en un banc de sorra. Aquella mateixa nit els mals es van multiplicar: d'una banda, les onze naus grans (sis de l'armada

⁸⁸⁷ La Capitana: *çinco culebrinas largas, tres medias culebinas, dos sacres, quatro pieças de campo (las tres se han de quedar en Flandes que no son de Su Magd), diez pasamuros de yerro y doze versos dobles.*

La Almiranta: *tres culebrinas las dos cortas, una media culebrina corta, dos traveses, quatro pieças de campo, ocho pasamuros y dizyseis versos.* (AGS, EST, llig. 552, doc. 125).

⁸⁸⁸ AGS, EST, llig. 552, doc. 123.

⁸⁸⁹ AGS, EST, llig. 552, doc. 124.

⁸⁹⁰ AGS, EST, llig. 552, doc. 126.

⁸⁹¹ AGS, EST, llig. 552, doc. 127.

i cinc mercants) van patir molt per una tempesta (fent que la *Almiranta* perdés totes les àncores) i, d'una altra, els holandesos van arribar amb petites naus i van cremar-ne dues de les encallades i endur-se'n l'altre parell. L'endemà, va arribar la flota de Portugal, que volia aturar-se a la *Esclusa*. Com estava ocupada, van seguir endavant. Primer van passar els portuguesos prop de *Frexelingas* (Flesinga), després ho feren els castellans entre la ciutat i la flota portuguesa, rebent 130 canonades de les que només en va tocar una a les naus, matant-ne un artiller. Finalment van arribar a *Ramequin* (Rammekens), on tenien seguretat. La nau *Almiranta*, però, sense àncores, no es va poder aturar i va quedar encallada en un banc de sorra, perdent-se.⁸⁹²

L'arribada del duc de Medinaceli, però, va ser molt celebrada com comenta Julián Romero, qui en la mateixa carta dirigida al secretari Zayas, arriba a afirmar que: *todo este país de Flandes y Brabante han demostrado, á lo que parece, gran contentamiento con la venida del duque de Medina, porque es tan grande el aborrecimiento que tienen al nombre de la casa de Alba, que no se puede creer, ni se podría decir ni encarescer; ya sabe vuestra merced qué gente es la desta tierra, que como se les meta una cosa en la cabeza por allá se van todos.*⁸⁹³

Però quan va arribar el duc de Medinaceli, no van trigar gens a aparèixer la tensió amb el duc d'Alba, cosa de la que informava al secretari reial Zayas en una carta. En ella, afirma que

yo traya muy sabido que el señor duque avia de ser gobernador y capitán general en estos estados el tiempo que en ellos estuviesse, (...) nunca me he quejado desto del dicho Duque ni podría tener razón para ello. Antes bien, la queja que yo he tenido, tengo y terné toda la vida es de que no aya querido ni quiera serlo en esta guerra de Holanda, anteviendo los inconvenientes que para el servicio de su Md. Han sucedido los quales ya entonces le representé y tanto he estado en esto que con averme el dicho Duque, pocos días después que llegué a estos estados, partir el ejército y encomendarme a mí una de las empresas que no me acuerdo si era la de Holanda, lo rehusé con tanta cortesía que le dixé que no me quería apartar del sino de aprender de su disciplina militar aunque a la verdad también lo hize recatándome del recaudo que me diera y de que no era razón que el que venía a

⁸⁹² AGS, EST, llig. 552, doc. 129. El lector pot accedir al document també a: Sancho Rayón, José; De Zabalbure, Francisco. *CODOIN*. Tomo 75. Madrid: Imprenta de Miguel Ginesta, 1880, p. 59-62.

⁸⁹³ *Ibidem*.

ser delegado fuese tan delegado, pues el duque de Medina çeli no debe depender sino de su Rey a quien él y sus passados han obedescido siempre en todo. (...) Acabada la ocasión de poderme hallar en la guerra y peligros della (mirando juntamente por el servicio de Su Md. y mi honor) de no aguardar a que su Señoría desacreditasse más el governador futuro como lo hazía, y no haciendo yo bando ni admitiéndolo como no he hecho ni admitido o en ninguna manera no ha traydo inconveniente antes buen servicio.⁸⁹⁴

Aquesta confessió que fa el duc de Medinaceli al secretari Zayas deixa ben palès el tarannà del duc d'Alba en aquest govern, que arriba a tractar a un dels membres més importants de l'aristocràcia castellana com un militar més al seu servei. Per tant, si veiem aquesta manca de tacte amb qui és un igual i el ve a substituir, no cal pensar en com serà amb els rebels o, simplement, amb Lluís de Requesens, qui rere la seva persona no té cap títol de renom que respongui per ell, tan sols la *encomienda mayor* de Santiago heretada del seu pare i l'amistat personal del rei.

El gran escenari d'importància que hi ha en aquesta fase de la guerra és el setge de Haarlem, ciutat que fou encerclada per don Fadrique de Toledo poc després de revoltar-se obertament contra Felip II. Trobem, de nou, en el fill del duc d'Alba la seva punta de llança militar contra els revoltats. Seguim també en la dinàmica d'una guerra constant, posició per posició, ja que al desembre del 1572, pocs dies abans d'iniciat el setge sobre Haarlem, envien un avís a don Diego Guzmán de Silva, ambaixador castellà a la república de Venècia, de la presa del fort de *Sparandam* gràcies al gel format sobre un riu⁸⁹⁵, que havia rebut més guarnició des de Haarlem.⁸⁹⁶

Veient la trajectòria fins aleshores, és ben clar perquè la ciutat holandesa va resistir. Tot i que les normes de la guerra permetien el pillatge de les ciutats conquerides sense capitulació, de les tres que havien patit el saqueig i l'assassinat massiu (Malinas, Zutphen i Naarden), només Zutphen havia oposat resistència. D'aquesta vila saquejada n'escaparen bastants veïns i defensors perquè en el moment de trencar la muralla i entrar a la ciutat, van iniciar el saqueig de la ciutat

⁸⁹⁴ AGS, EST, llig. 552, doc. 162.

⁸⁹⁵ Sancho Rayón, J.; De Zabalbure, F. CODOIN. Volum 75. *Op. Cit.* pp.91-97.

⁸⁹⁶ AGS, EST, llig. 1503, doc. 199.

de forma descontrolada.⁸⁹⁷ En Naarden, rendida quan va veure aparèixer l'artilleria però havent presentat batalla prèviament, fou assaltada pels arcabussers espanyols, però *por enmendar lo que habían hecho en Zutphen, antes que hombre dellos entrase en ninguna casa á saquearla, degollaron todos los soldados y burgueses que había en el lugar, sin que se salvase sólo un hombre.*⁸⁹⁸ Malinas, que havia deixat les portes obertes de bat a bat al duc d'Alba, fou castigada per haver fet el mateix amb Orange.⁸⁹⁹ Castigaren, doncs, la desobediència passada en lloc d'agrair l'obediència present.

Més enllà dels continus combats fins i tot per la més mínima posició, i les setmanes de setge caòtiques on havien de fer front tant a tropes de socors com a les sortides dels propis assetjats, resulta ben interessant la manera com el duc d'Alba narra els moments finals d'aquest setge. En les seves paraules es poden veure alguns aspectes generals tractats per la historiografia, com és el cas de la guerra de trinxera i baluard que va esdevenir l'habitual en els camps de batalla després de l'adopció de la fortificació estrellada i la seva proliferació arreu del continent europeu⁹⁰⁰, o com la situació tan desesperada on es trobaven feia que les normes habituals de la guerra quedessin invertides:

Don Fadrique (como escribí a V Md) quedava desembocadas las trincheas en el fosso y hecho tránsito para passar à ganar el rebellín, fuele ganando palmo à palmo hasta echar a los rebeldes, los quales se han defendido y defienden de manera que çertifico à V. Md. que han mostrado que son soldados los que están dentro. (...) Después que se está sobre ella, ningún día han dexado de hazer una o dos salidas y aunque vuelven con las manos en la cabeça, no dexan de hazer daño y tanto que como en estas partes importa más un hombre que se degüella à los que están sitiados que quatro que falten à los sitiadores, aquí es todo al contrario.⁹⁰¹

⁸⁹⁷ Tanmateix, deixen clar que aquells que van capturar, els van penjar, executant-ne 350, que s'haurien de sumar a uns 400 que havien perit durant el combat.

⁸⁹⁸ Sancho Rayón, J.; De Zabalbure, F. CODOIN. Tomo 75. *Op. Cit.* pp. 135.

⁸⁹⁹ Parker, G. *España y la rebelión...*, *op. cit.*, p. 157.

⁹⁰⁰ v. Parker, Geoffrey. *La revolución militar. Las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990, pp. 23-70; Duffy, Christopher. *Siege warfare. The Fortress in the Early Modern World, 1494-1660*. Londres: Routledge, Kegan Paul, 1979, pp. 58-105.

⁹⁰¹ AGS, EST, llig. 556, doc. 74.

Aquestes paraules del duc d'Alba de l'11 de febrer del 1573 evidencien com d'activa es trobava la guerra tan sols uns mesos abans que don Lluís de Requesens fos enviat fins a Flandes com el seu substitut. De fet, narra com són els soldats castellans aquells que mantenen el pes dels combats i el gran desconcert que hi havia a tots dos bàndols. Això arriba fins al punt que alguns dels moments explicats en aquesta carta freguen l'absurd: *desatináronse tanto estos rebeldes con la niebla que tomando un capitán valón de los de V. Md. una vanderá de tres que se les ganaron, la enarboló y le siguieron hasta su quartel, passados de 250 de los rebeldes, los quales se degollaron allí con otros muchos que se venían al campo, desatinados.*⁹⁰²

Si tornem a les paraules del duc d'Alba sobre l'atac sobre Haarlem, ens mostra uns holandesos esperant un assalt, amb espais de la muralla minats i amb excel·lents posicions defensives.⁹⁰³ Per això proposava fer dos forts des d'on utilitzar l'artilleria, però es maleïa perquè *todo es imposible siendo quasi más los de dentro que los de fuera*, a més de trobar-se baixos de moral per *el golpe tan grande de gente que ay dentro y los que enferman en el campo.*⁹⁰⁴

Aquest va ser un dels grans problemes del setge de Haarlem. Cap estrateg militar no recomanaria iniciar un setge en igualtat numèrica amb el defensor, produint-se, a més, una enorme propagació de les malalties en el camp castellà. Però no va ser només això, en una carta escrita un dia després, el 12 de febrer del 1572, el duc d'Alba ja avançava el que hauria de ser el gran problema del govern del Comanador Major i de tota la Monarquia Hispànica en general. En aquest moment, demana a Felip II dues coses: diners i homes ja pagats, matís important que el seu successor s'escarrassarà a repetir. Pel que fa al primer aspecte, vol una *muy gruessa provisión de dinero porque quando bien todos estos negocios fuessen acabados, para liçençar a esta gente, es menester que yo me halle muy*

⁹⁰² *Ibíd.*

⁹⁰³ Sobre l'exposició en les accions ofensives dels grans líders militars, trobem com Julián Romero va perdre l'ull precisament a Haarlem, per qui es va interessar el rei en persona: *Maestro de campo Julián Romero por aviso del duque de Alba he ydo siempre entendiendo los particulares servicios que me aveis hecho en lo que ha ocurrido en esos estados después que a ellos llegastes y aunque el también (en conformidad de lo que le he ordenado) os habrá dado a entender la satisfacción que dello tengo, todavía he querido scrivir esta para os decir lo mismo, y que de la herida que recibistes sobre Harlem y pérdida del ojo me ha pesado mucho y tuve cuidado del successo hasta que he sabido que haviades mejorado y buéltome a servir con la voluntad que antes de que he holgado mucho y assí os lo agradezco asegurándoos que dello y de vuestra persona y servicios terne la memoria que es razón para os hazer favor y merced.* (AGS, EST, llig. 554, doc. 19).

⁹⁰⁴ AGS, EST, llig. 556, doc. 74.

bien proveydo.⁹⁰⁵ De fet, com veurem tot seguit, la situació ja és molt precària quan encara ens trobem amb el duc d'Alba com a governador, amb mesos fins que fou substituït. Demana aquests diners pels *reiters*, a qui els hi devien una bona quantitat, amb els que calia complir *sin faltarles un punto, so pena que V. Md. no hallaría un cavallo que le quisiesse servir*; a més de pagar els 7.000 cavalls de Varguelt. Fora de la cavalleria, la situació encara empitjorava: *habré de levantar luego esta cavallería sin haver dado à la infantería alemana más que la primera paga y a los españoles con deverles XXV, los voy entreteniendo con socorros, que casi no les alcanza para pan*.⁹⁰⁶ Una situació, com veurem al llarg del govern de Requesens, que semblava endèmica de la guerra dels Països Baixos, ja que les demandes i queixes són idèntiques. La segona cosa que demana és quelcom necessari però alhora perillós: més infanteria espanyola, quatre o cinc mil soldats, del terç de Llombardia. La infanteria espanyola era aquella que millor controlaven fins el moment i aquella que més aguantava sense rebre pagues (bona prova d'això són les 25 que els hi devien en aquest moment). Però també la més explosiva quan la seva paciència s'acabava i les exigien per la força. Seria, doncs, una millora de la força militar estèril si no arribaven prou diners per pagar deutes i posar-se al dia, cosa que mai no va arribar a passar en la magnitud necessària. Aquests dos aspectes anaven sempre de la mà, amb unes necessitats econòmiques que, segons una relació del maig del 1573, ascendien a 8.000 florins al dia.⁹⁰⁷

De fet, el camí del duc d'Alba i de Lluís de Requesens ja s'unien a través de Haarlem. El rei havia ordenat que s'enviés la infanteria espanyola que hi havia a Milà cap a Flandes. Al març del 1573, Requesens buscava la millor de les opcions per ser el comandant dels soldats que enfilassin el *camino español*⁹⁰⁸, amb don Lope de Figueroa demanant no fer-ho per problemes de salut, passant el càrrec finalment a don Lope de Acuña. Al maig, a més, Requesens es lamentava de la inseguretats que li oferia veure tots els presidis italians ocupats per infanteria del propi país i es maleïa pel moment que *V. Md. me escrivió que mandava yr a la armada los dos mill que para aquí havia destinado y gran lástima quando los vi passar, porque me tiene con mucho cuydado ver los presidios con italianos*.⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ AGS, EST, llig. 556, doc. 75.

⁹⁰⁶ *Ibidem*.

⁹⁰⁷ AGS, EST, llig. 555, doc. 111.

⁹⁰⁸ AGS, EST, llig. 1236, doc. 38

⁹⁰⁹ AGS, EST, llig. 1236, doc. 119.

És aquesta tropa, doncs, encapçalada per don Juan de Acuña, la que arribaria a Flandes i, ràpidament, seria posada com a reforç d'aquells que envoltaven Haarlem. Un allunyament de la problemàtica de Flandes i preocupació pel propi càrrec que tenia Requesens que fa pensar en quelcom particular: quan es promulga el decret de l'1 de setembre del 1575 i se li tanca l'aixeta que havia sostingut fins aleshores els seus exèrcits, els *asientos* amb comerciants, escriu cartes al marquès de Ayamonte per tal que li fes arribar algun diner, cosa que nega tot excusant-se en la seva pròpia necessitat. Requesens es lamentaria per la poca visió de conjunt que tindrien, però era quelcom propi de tots aquells que mantenien preocupats en el seu propi govern.

Aquest reforç constant de tropes va permetre millorar el cercle al voltant de Haarlem, fins al punt que el príncep d'Orange va intentar trencar el setge amb un atac de cinc mil homes. En aquell moment, ocupats els dics pels rebels holandesos, va fer sortir gent del campament de don Fadrique de Toledo: cinc banderes de valons als que es van sumar els arribats *á aquel tiempo 1000 arcabuceros de los de Italia*⁹¹⁰, segons una carta del duc d'Alba al rei del 7 de juliol del 1573. De fet, d'això ja avisaven a l'ambaixada veneciana, ja que asseguraven que *con la llegada de la infantería española, está tan cerrada y con tan gran falta de vituallas ques imposible poder durar ocho días.*⁹¹¹ Tres dies més tard, li fa una explicació molt més detallada dels resultats de la topada entre tots dos contingents. La victòria hispànica va ser total sobre les tropes de reforç⁹¹² que havien intentat socórrer Haarlem amb homes i queviures, ja que *quedaban tendidos en la plaza más de 3000 hombres ganadas banderas y el artillería toda y 300 carros.*⁹¹³

Un parell de dies després, el diumenge 12 de juliol, després de vuit mesos de setge, Haarlem es rendia al fill del duc d'Alba, don Fadrique de Toledo. Després de saber com havien estat interceptats els reforços, tot veient passejar des de les muralles les banderes capturades, van decidir claudicar. Com informava puntualment als diversos ambaixadors, com era el cas del venecià, a qui el duc

⁹¹⁰ Sancho Rayón, J.; De Zabalbure, F. CODOIN. Tomo 75. Op. Cit. pp. 233-234.

⁹¹¹ AGS, EST, llig. 1506, doc. 76.

⁹¹² Expliquen que una avançada de cavalleria i alguns arcabussers van ser interceptats per un bon contingent d'arcabussers espanyols i piquers alemanys, fent-los girar cua. En aquest moment, van ser els propis cavalls holandesos els que van desfer la infanteria que esperava entre l'artilleria i els bagatges. Els van perseguir durant una llegua, unint-se a aquesta cursa també cavalleria reial. (AGS, EST, llig. 1506, doc. 176).

⁹¹³ Sancho Rayón, J.; De Zabalbure, F. CODOIN. Tomo 75. Op. Cit. P. 241.

d'Alba escrivia una postdata d'una carta que, precisament, tractava del setge de Haarlem, i l'informava amb un simple: *después de escrita esta he tenido aviso de don Fadrique como la villa de Harlem se a rendido a la misericordia de V. Md.*⁹¹⁴

La rendició, però, es va proposar sota la condició que cap ciutadà seria maltractat, arribant a amenaçar de cremar la ciutat en cas contrari. Cosa que, com veurem, no es va complir pas. El primer que van fer, fou treure la gent al bosc per tal d'identificar tots els veïns. Però més enllà de la captura de les armes o l'ocupació de les portes d'entrada per la infanteria de don Fadrique de Toledo, resulta rellevant, per tal de copsar el moviment dels cossos de mercenaris que van actuar durant la guerra, també en direcció contrària quan sigui la Monarquia qui no els pugui pagar, allò que s'explica en un dels *avisos de Flandes*:

Haviendo primero intercedido con el señor don Fadrique los coroneles de la infantería alemana alta que sirven a su Md. en el ejército de Hebrestain y barón de Fronsperghe por los alemanes questavan de la villa de Arlem, estuvo muy duro su Exa. en admitirlos, pero haviéndose los dichos alemanes rrendido a la misericordia de su Md. los admitió su Exa. juntamente con todos los demás rebeldes de todas naçiones questavan dentro de la dicha villa.⁹¹⁵

Tanmateix, no s'evitarien pas les crueltats després de la captura de la plaça, ja que van penjar dos mil homes de la guarnició, matant-los de forma sistemàtica després de reunir-los a les esglésies. La població civil, però, fou respectada en la seva majoria (només foren penjats alguns magistrats), esperant el duc d'Alba afavorir futures rendicions per la seva generositat.⁹¹⁶ És precisament per aquest motiu que s'ha fet un esment al setge de Haarlem de forma específica en aquestes pàgines dedicades al duc d'Alba. Tot i que va haver altres moments clau, fou la captura d'aquesta ciutat holandesa, amb 200.000 florins d'indemnització, i, sobretot, la matança posterior, el que més va afectar al desenvolupament de la guerra en el moment que fos Lluís de Requesens qui la dirigís, ja que no trobarien gaires ciutats disposades a rendir-se malgrat la duresa del setge patit (l'exemple més paradigmàtic d'això serà Leiden, assetjada durant mesos, però amb prou

⁹¹⁴ AGS, EST, llig. 1330, doc. 163.

⁹¹⁵ AGS, EST, llig. 1505, doc. 176.

⁹¹⁶ Sobre les normes de la guerra aplicades als setges de Flandes, v. Charles, Jean-Leon. «El saqueo de las ciudades en los Países Bajos en el siglo XVI». *Revista del Servicio Histórico Militar*, 35, 1973, pp.5-19.

estómac per resistir fins que l'ajuda externa va arribar per la via marítima artificial provocada amb la destrucció dels dics). Perquè, com deia Geoffrey Parker:

Después de todo, se habían ejecutado a sangre fría a unas 2.000 personas que habían confiado en la promesa española de perdón. Pronto comenzaron a circular panfletos e impresos que describían e ilustraban todos los sangrientos detalles. En Nápoles el cardenal Granvela quedó horrorizado al oír las noticias. (...) Harlem fue un punto de inflexión. Tras las represalias contra esta ciudad ninguna más se rindió ya a los españoles sin lucha.⁹¹⁷

Malgrat la presa de Haarlem, la situació no va millorar en el govern del duc d'Alba mentre el de Medinaceli esperava el seu torn. En les cartes dels mesos posteriors, veiem el gran problema no resolt que tindria una clara continuïtat durant tot el govern del Comanador Major i que ja s'ha avançat: els pagaments endarrerits de la tropa. A l'agost del 1573, el duc d'Alba narra una escena que ens pot fer pensar en el nivell d'exigència al que estaven sotmesos els soldats, en el context del motí de 15 dies que van protagonitzar els veterans espanyols després de capturar Haarlem. D'una banda, busquen la manera de mantenir l'exèrcit unit, trobant una solució de circumstàncies amb un pagament de 30 escuts per soldat als amotinats, 14 dels socors de diners enviats i 16 del que va pagar la ciutat per evitar el saqueig. Tanmateix, no en tenen prou, per això el duc d'Alba es veu obligat a anar a Amsterdam per demanar *sobre mi obligación alguna summa*. La precarietat, però, es veu en que gairebé no han acabat de pagar a tots aquests homes, amb un don Fadrique de Toledo malalt i aplicant-se sagnies però havent de fer de mitjancer entre el seu pare i els aixecats, que ja havien continuat les accions ofensives, posant setge a una altra ciutat, *Alquemar* (Alkmaar). Aquesta població al nord de Haarlem va ser totalment envoltada per les tropes del duc d'Alba, informant al rei que quedava *a esta ora muy bien çerrada la villa de manera que es imposible entrar ni salir un pájaro*.⁹¹⁸ Tot i l'optimisme del duc d'Alba, que fins i tot tenia planejat continuar amb la campanya aquell estiu si

⁹¹⁷ Parker, G. *España y la rebelión...*, op. cit., p. 158.

⁹¹⁸ AGS, EST, llig. 555, doc. 70.

prenien ràpid la ciutat, aquest setge no va acabar fins el 8 d'octubre del 1573⁹¹⁹ amb la retirada definitiva de les tropes de don Fadrique de Toledo després que els soldats es neguessin a assaltar la ciutats diverses vegades.⁹²⁰

L'escena que descriu el duc d'Alba al rei, en la qual explica la difícil situació del campament, ofereix un relat molt viu de la crua realitat sovint amagada. Les dificultats climàtiques i logístiques eren més greus que les militars, sobretot si els enemics inundaven deliberadament el camp de batalla, com bé es pot apreciar d'alguns dels relats de l'època, i d'aquest en particular:

Vistas las dificultades que havia en tentar segunda vez la villa por el daño recibido y por aver sido el tiempo el más terrible que se visto jamás, que en todo el mes pasado y parte deste no ha hecho otra cosa que llover. De manera que ya en todo el campo no se podía andar sino el agua hasta la rodilla, entrando los soldados a hazer la guardia descalços y el artillería casi anegada, llegando el agua por çima de las piezas. Y don Fadrique con su silla en que se hazía llevar casi nadando también, que desde que partió de Harlem, no se ha podido tener sobre los pies, me resolví con paresçer formado de todos los que aquí estavan de levantar el exército; retirando el artillería con tanto trabajo que yo asseguro a V. Md. que si se viesse lo que en ello se ha passado y los dos caminos que se han hecho para sacar el exército de donde estava que es obra que por ventura no se ha visto otra semejante.⁹²¹

Però les dificultats eren molt diverses en aquest moment, fins al punt que sobrepassaven les climàtiques i bèl·liques. Tot just abans de l'arribada de don Lluís de Requesens per tal d'assumir el control del govern de Flandes, la situació era límit tant pel duc d'Alba com per a les tropes.

El primer es trobava molt qüestionat, tant a Flandes com a la pròpia cort. Tant era així, que en la declaració oberta (traduïda al castellà) de Guillem d'Orange i Lluís de Nassau⁹²² sobre la pressa de les armes per part seva, asseguraven que *no somos movidos a esto por alguna passion particular, sino*

⁹¹⁹ Aquesta és la data de la festa major actual d'Alkmaar, on cada any celebren la fi del setge hispànic.

⁹²⁰ Parker, G. *España y la rebelión...*, op. cit., p. 160.

⁹²¹ AGS, EST, llig. 555, doc. 91.

⁹²² Sobre les lleialtats trencades i el factor familiar com a clau per veure la seva justificació de la deslleialtat, v. Geever, Liesbeth. «Los Nassau y los Habsburgo: la deslealtad de Guillermo de Orange como asunto de familia». Dins: Alicia Esteban Estríngana (ed.). *Decidir la lealtad: leales y desleales en contexto (siglos XVI-XVII)*. Aranjuez: Doce Calles, 2017, pp. 47-69.

para oponernos à esta más que bárbara y incomportable oppression y à los placartes, ordenanças, tallas, impuestos y cargas, señaladamente del centésimo, trigésimo, vigésimo y décimo introduzidos por sola la insaciable avaricia del Duque de Alva, contraveniendo à las leyes, libertades, franquías y antiguos privilegios del dicho Pays. ⁹²³ Fins i tot el duc d'Alba, que en una carta del 12 d'octubre del 1573, a menys d'un mes de l'arribada del seu relleu, comentava al rei la necessitat de l'arribada del Comanador Major, *por desengañar à estos de la çeguedad en que están, de que la guerra es contra mí, (...) conviene en todo caso que lo más presto que fuere possible yo salga.*⁹²⁴

Però el duc d'Alba no era només l'enemic declarat d'un país aixecat i l'excusa perfecta perquè els líders revoltats invoquessin el seu govern com un *casus belli*⁹²⁵, sinó que era molt criticat dins la pròpia cort de Felip II. Ell era totalment conscient d'aquest fet, en una situació límit que expressa molt gràficament en una carta del 8 de juliol del 1573, on mostra una crítica frontal als membres del Consell d'Estat, del que ell n'era part, encarregats de negociar y administrar les demandes del duc d'Alba des de la cort de Madrid:

Muchos ratos al día que me pongo à imaginar de la manera que de ay me ayudan à estos negocios, me hazen dar con la cabeça por las paredes y llegar à términos de tomar un cavallo y salirme de los estados, que no basta que me tengan seys años contra toda mi voluntad, tratándome como me han tratado, sino que las cosas que les suplico para acomodar sus negoçios me las pongan en disputa, conociendo yo (como conozco) que no son más que hombres los que tratan destas materias. (...) Pero déveles parecer que los otros príncipes en sus estados han de baxar la cabeça a sus resoluciones, y si yo estuviesse assentado allá en una silla diría que era muy justo, pero como traygo la honrra y vida aventurada debaxo de dicha resolución, hazenme perder el juyzio que me ayan tenido aquí dos años o tres desautorizado para que estos se me desvergonçassen.⁹²⁶

⁹²³ AGS, EST, llig. 555, doc. 98.

⁹²⁴ AGS, EST, llig. 555, doc. 92.

⁹²⁵ Una visió de la revolta justificada pels excessos del Monarca i dels seus ministres que tindrà la seva culminació a la *Apologia* de Guillem d'Orange (1581), una prolongació de la seva *Súplica* (1573) al duc d'Alba. La mirada, per tant, passarà a estar posada tant en el rei com en els seus ministres (fora del tòpic *visca el rei, mori el mal govern*), creant els fonaments del sentiment antiespanyol posterior a Holanda i de l'anomenada Llegendada Negra. Per accedir a dita *Apologia*, v. García Cárcel, Ricardo. *El demonio del Sur. La leyenda negra de Felipe II*. Madrid: Cátedra, 2017, pp. 398-412 (consultada l'edició digital)

⁹²⁶ AGS, EST, llig. 555, doc. 75.

Però les crítiques del duc d'Alba no anaven només dedicades al Consell d'Estat, sinó a l'opinió que sabia que molts tenien sobre ell per fer un excessiu dispendi de recursos militars i econòmics. *Me calumnian que traygo levantados 60m hombres sin tener ejército de oppósito. Por cierto, ellos tienen razón, porque suficiente número de gente es para conquistar muchos reynos, pero no lo es para allanar tan grandes heregías y malas voluntades como ay en todas las villas rebeladas*⁹²⁷, assegurava en aquesta carta al secretari Zayas. De fet, tot just abans de la seva marxa, la situació militar no era pas gaire pròspera, perquè després de la triomfal campanya del 1568, ara, a més de tenir la tropa espanyola al límit del motí, calmada de forma puntual després del de Haarlem i l'execució dels líders tot i haver promès el perdó dels amotinats, s'havien succeït les derrotes:

Harlem había sido una victoria pírrica (los sitiadores perdieron probablemente unos 10.000 hombres); Alkmaar no se había tomado; Rammekens y St. Gertruidenberg se habían perdido. Para colmo, el 11 de octubre de 1573 la flota real sufrió una derrota aplastante en el Zuiderzee y su capacitado comandante, el conde Bossu, fue hecho prisionero.⁹²⁸

Finalment, per enllaçar amb qui serà el protagonista del capítol, trobem una carta del duc d'Alba al rei del 5 de novembre del 1573, tan sols uns dies abans que arribés Requesens per rellevar-lo en el càrrec de governador, la qual ens podria oferir un bon punt de vista sobre quins seran els principals problemes del futur governador. El duc d'Alba no deixava cap mena de dubte sobre la dramàtica situació econòmica en la que es trobaven: *yo me he visto en punto de dexarme caer con la carga porque saltaron a un mismo tiempo los soldados que digo [els dels terços de Flandes i Nàpols], los alemanes altos, los baxos del regimiento de Bossu, los valones como escribí a V. Md. se me salieron del campo con ocho vanderas, los marineros en número de más de dos mill hombres se entraron un día por mis puertas a pedirme dos meses que se les devían.*⁹²⁹ Un motí en cascada dels regiments i companyies, la primera protesta conjunta d'una tropa aixecada

⁹²⁷ *Ibíd.*

⁹²⁸ Parker, G. *España y la rebelión...*, *op. cit.*, p. 160.

⁹²⁹ AGS, EST, llig. 555, doc. 89.

un any enrere (durant la invasió d'Orange entre l'abril i l'agost del 1572), que no seria sufocada ni posada en ordre durant el mandat del duc d'Alba (igual que durant el del seu successor, per falta de recursos, no pas per voluntat) i que s'agreujaria a mesura que passés el temps i s'acumulessin les mensualitats impagades. Ja amb la figura de Lluís de Requesens en ment com qui havia de ser continuador de la seva política als Països Baixos, sobre els diners, assegurava Álvarez de Toledo que *si V. Md. pudiesse hazer el esfuerço que le tengo escripto sin ninguna dubda esto es acabado, tanto más con el cuydado y buena diligencia del comendador mayor, pero sin dinero no ay que esperar.*⁹³⁰

Per tant, ens trobem un duc d'Alba qüestionat, amb un duc de Medinaceli separat físicament i ideològica d'Álvarez de Toledo i que gairebé no apareix ni citat, i amb una situació que poc a poc va degenerant a un carreró sense sortida que heretarà Requesens. En el seu govern, trobarem problemes econòmics, d'aixecament de soldats, de guerra enquistada i visió irreconciliable dels holandesos vers l'ocupació hispànica.

De fet, trobaríem memorials sobre què va fer tan detestable el duc d'Alba a Flandes⁹³¹, amb una visió evidentment parcial però que pot servir com a panoràmica de l'opinió que d'ell tenien als estats:

1. La gravetat del duc d'Alba, fins al punt que van dedicar-li un pasquí amb la pregunta: *Duque de Alva, un solo Dios tenemos, ¿cómo quieres que a ti te tengamos por dios?*

2. La severitat que ha tingut amb tots, perquè tractava de forma igual de tallant a catòlics i lleials que als rebels, per això es queixaven sobretot els fidels a Felip II.

3. El desordre que els seus fills i criats van tenir en tractar amb dones casades i donzelles de tots els vassalls, que poc importava que fossin nobles i cavallers els pares i marits. *Llegó a tanto extremo que sacavan algunos hespañoles las hijas de cavalleros de casas de sus padres y después se las bolvían a inbiar preñadas y desonrradas, y esto lastimó tanto los coraçones de muchos cavalleros que huvo alguno que de puro pesar se quiso con sus manos despedaçar los pechos y matarse.*

⁹³⁰ Ibídem.

⁹³¹ El següent llistat de punts és extret de: IVDJ, env. 68, c. 93, doc. 245.

4. Que les negociacions es feien més amb els seus criats que amb ell, fent que hi hagués certa corrupció entre ells, que el duc d'Alba no va consentir, però tampoc evitar: *tiene criado que yendo de Hespaña pobre y no muy abil, tiene hahora más de cien mill ducados y mucho más*. D'altra banda, no ofereixen cap nom.

5. Tractar malament els bisbes de Ypres i de Gant quan van anar a avisar-lo, per advertir-lo que no es faria bon servei aplicant el desè diner perquè s'aixecaria el poble. No només no els va escoltar, sinó que els va manar *despedir con grave reprehensión diciéndoles que eran cabeças de motines*, resposta que va alterar els locals.

6. Saber el poble que la flota anglesa estava a Zelanda carregada amb mercaderies d'Anvers i el duc d'Alba la va deixar marxar a canvi d'un pagament gairebé simbòlic si es comparava amb la càrrega.

7. Tenir la idea que no duia a terme cap provisió que li arribés des de la Cort, ni tampoc cap patent.

8. Que en cap moment va tenir per bo ni donar crèdit a cap dels avisos o opinions que donarien els membres del consell que hi havia als estats, sinó que els tenia per sospitosos.

9. La seva estàtua: *que puso en el Castillo de Anvers en la qual se puso assimeso esculpido armado desnudo el brazo derecho y debaxo de sus pies a los flamencos, cosa nueva hecha por ningún vasallo de príncipe, porque la lealtad de los buenos vassallos no permite que se levante otra estatua en tierras del Rey sino la mesma del Rey*. Els flamencs deien que *nunca el Duque de Alva peleó con ellos ni nadie le resistió, todos le obedecieron y si cortó cabeças, también las cortara un niño, porque nadie le fue a la mano*.

10. La mala disciplina de la tropa, fent greus faltes a les cases dels seus hostes.

11. Veure que des de la Cort se li enviaven tants diners, que els estats també li donaven per la guerra i que ni la tropa espanyola ni la del país rebia les seves pagues i havien de menjar de les viles. D'altra banda, *veían que Albornos y los hijos y criados y deudos de el mesmo Duque andavan tan sobrados, de aquí concebían tanto odio contra el Duque y contra todos ellos*.

12. Amb els dos milions que va agafar pel desè diner als estats, no va pagar els soldats, i en va tornar a demanar més. Això va provocar una enorme indignació entre els estats.

13. No donava llicència als estats a enviar comissaris al rei per qüestionar l'impost, assabentant-se els estats que havia escrit el duc al rei que no escoltés els comissaris, sinó que els empresonés en arribat. En realitat, però, només havia dit que no els escoltés.

14. Haver sortit el cardenal Granvela i els homes que havien servit en aquells estats, a tots els quals va trobar inhàbils, i creure que es preocupava menys per la religió catòlica que pels seus desitjos particulars.

Però tot i els memorials i relacions que, com aquest, arribaven a la cort per part dels vassalls de Felip II que encara eren als Països Baixos, ningú no tenia gaire clar com havia d'actuar. Potser qui millor descriu aquesta situació, d'ambigüitat inclinada cap a la negació, sigui A. W. Lovett:

To what extent would the incoming governor endorse the views of his predecessor? Or would he perhaps reject them entirely? Requesens' attitude towards the Duke always remained ambivalent. He could never resolve in his own mind whether the Duke's harsh methods had caused the rebellion or whether the Duke was merely the victim of circumstance. And this indecision was Shared by Philip himself. If we disregard the periodic fluctuations in his judgement, we can discover the major features of Requesens' assessment of the Duke's rule: and considered overall, this assessment was unfavourable.⁹³²

⁹³² Lovett, A. W. «Governorship of Don Luis...». *op. cit.*, p. 191.

3.2. L'arribada de Requesens: viatge i primeres mesures

3.2.1. L'efímer govern de Milà

Tot i que no es dediqui un apartat específic al govern de Requesens a Milà pels motius anteriorment exposats (ja hi ha una monografia específica de qualitat i la seva actuació no va encaminar-se a la guerra), no és sobrer fer un petit esment en unes pàgines que contextualitzin el seu nomenament com a governador de Flandes.

Que el govern de Milà tampoc no devia ser vist pel propi Requesens com a punter dins la Monarquia ho demostra que no s'envoltés de la seva clientela més propera: aquells que serien els seus marmessors, don Guillem de Santcliment i don Alexandre Torrelles, seguien servint a les galeres de don Joan d'Àustria, un com a entretingut i l'altre com a capità. És més que probable que, ben coneixedor dels escenaris de la Monarquia com era Requesens, considerés que aquests dos nobles, els seus clients de més confiança, feien més servei vora don Joan d'Àustria que amb ell.

El seu govern fou molt curt: es podria dir que el temps útil de govern fou només l'any 1572, a la darrereria del 1571 encara era a Roma i a principis del 1573 ja sabia del seu nomenament com a governador dels Països Baixos, en una marxa posposada tot esperant l'arribada de l'absolució papal després de l'excomunicació de Borromeo. Tanmateix, si algun aspecte li destaca José María March, aquest és la justícia: *podemos afirmar resueltamente que el Gobernador de Milán fué recto y justiciero en su cargo. Fué la justicia su divisa desde que recibió el gobierno y lo conservó lo mejor que supo.*⁹³³

Retornat des de la batalla de Lepant, va passar uns dies a Roma on, com s'ha vist en pàgines anteriors, havien d'acordar les accions per dur a terme l'any següent amb la Santa Lliga. Per tant, els germans Requesens-Zúñiga actuaven de nou com a eixos de la política hispànica a Roma, com a ambaixador i com a reforç puntual ben coneixedor de les capacitats de la flota per haver estat un dels principals dirigents de la flota hispànica.⁹³⁴

⁹³³ March, J. M. Don Luis de Requesens..., op. cit., p. 120.

⁹³⁴ Sobre les negociacions a Roma i els problemes amb els francesos, v. March, J. M. Don Luis de Requesens..., op. cit., pp. 67-75.

Durant l'any efectiu de govern, s'han de destacar especialment dues qüestions: la visita que va fer a tot l'estat de Milà, controlant la seva capacitat defensiva i l'estat de les fortificacions, i el deteriorament progressiu de la relació amb el cardenal Carlo Borromeo que va acabar amb l'excomunicació de Requesens per la lluita jurisdiccional establerta entre el poder reial representat en Requesens i l'eclesiàstic encarnat per Borromeo.

Pel que fa al primer aspecte, Milà era una posició estratègica fonamental de la Monarquia, ja que era el nexa d'unió amb els petits estats del nord d'Itàlia, la república de Venècia, la república de Gènova, el ducat de Savoia, els cantons suïssos i, fins i tot, Àustria. Era, doncs, la porta d'Itàlia, la que tancava l'accés de la península a França.

Justament des de França era d'on veia factible que arribés un atac contra Milà. Els hugonots van ser els grans aliats de Guillem d'Orange durant l'ofensiva del 1572, i creia Requesens que podrien atacar tot buscant de dividir els esforços militars que la Monarquia hagués de destinar a l'escenari europeu. Una sospita continuada que va marcar els mesos del seu govern, fent que aixequés tropes i es preparés per un possible atac tot i la manca de diners. Unes tasques encara accelerades un cop va haver d'enviar les companyies del terç de Llombardia al duc d'Alba a inicis del 1573. És per tot això que durant dos mesos, setembre i octubre del 1572, fa una visita general per comprovar l'estat de les fortificacions.

José María March assegura que el govern de Requesens fou desafortunat pel que fa a l'aspecte personal (desobeït per la seva dona que es va negar a anar a Milà, amb la ment posada en el casament del seu fill i amb falta de diners) però encertat en el públic:

Podemos afirmar que el gobierno de Requeséns, en conjunto y en cuanto cabía, fué acertado. No le habían de faltar, cierto, dificultades y tropiezos, contradicciones y críticas, sobre todo representando un poder extranjero, en un pueblo tan acostumbrado a la rebelión como a la crítica; pero no hemos encontrado acusación que fuera contra su modo de proceder, pundonoroso sí y aun algo altanero, al modo del siglo XVI español, pero honesto y justiciero, y siempre caballeroso. Con las autoridades locales guardó buenas relaciones, lo mismo que con los señores de los Estados vecinos, no opuestos a la política española. A Felipe II, ciertamente, satisfaría plenamente el gobierno de Requeséns, cuando apenas transcurrido un año, pensó poner en sus manos el

enmarañado y cada vez más preocupante gobierno de los Estados de Flandes, como lo hizo.⁹³⁵

Els conflictes, però, apareguren amb don Álvaro de Sande i el cardenal Carlo Borromeo. Pel que fa al primer, fou per un aspecte que pot semblar fútil a ulls actuals: el tractament de *merced* que li feia Requesens, en lloc de *señoría*, arribant a discutir-li Sande el tractament de *Excelencia* que li pertocava pel càrrec i que havia de ser substituït per *Vuestra Señora Ilustrísima*. Tot plegat per les picabaralles que hi havia entre don Álvaro de Sande i don Andrés Ponce de León, aquest darrer, bon amic de Requesens.

Però si quelcom del que va tenir lloc a Milà en temps del govern de Requesens cal comentar, encara que sigui breument, és la lluita que va mantenir amb el cardenal Borromeo, l'arquebisbe de Milà. Fou una lluita de jurisdicció entre governador i arquebisbe reforçada pel difícil caràcter de tots dos, sobre això escrivia José María March que *la pasión dominante de D. Luis de Requeséns fue la ira, la cólera, palabra que sale infinitas veces en sus cartas; ira que se manifestaba, más que en hechos, en palabras iracundas. Con ella se desahogaba; una vez deshinchado, no venía ya muchas veces a la actuación airada.*⁹³⁶

Una relació que havia començat amb la major de les cordialitats va empitjorar poc a poc fins esclatar en una excomunicació. El cardenal va queixar-se d'algunes intromissions civils, però amb afegits secundaris com els impostos sobre la carn (fins el punt de posar una carnisseria a casa seva) que se sumaven a alguns dels moviments més que discutibles de Borromeo com l'augment del nombre de la seva guàrdia armada, clients amb armes prohibides per l'autoritat civil. Un afer que provocà que Requesens mobilitzés el propi capità de Justícia per evitar aquestes excessos en les seves jurisdiccions.

El conflicte amb Borromeo es va allargar durant el temps que Requesens va romandre al govern de Milà, intercanviant emissaris i diplomàtics amb Roma i la Monarquia. El poder laic i eclesiàstic havien xocat. El Senat de Milà defensava l'actitud de Requesens, mentre aquest demanava temps per veure d'on venia l'ordre de limitar la guàrdia armada de l'arquebisbe de Milà. En essència, el

⁹³⁵ *Ibíd.*, p. 126.

⁹³⁶ *Ibíd.*, p. 132.

conflicte es va produir per dos motius: a) *si el Arzobispo de Milán tenía autoridad para prender y juzgar legos en materia civil;* b) *si tenía derecho inalienable a tener fuerza armada, sin limitación de número ni de armas.*⁹³⁷

Alhora, la possibilitat de l'excomunicació de Requesens ja planava per l'aire. Una excomunicació que es va acabar produint a través d'un breu i que va fer que Requesens quedés apartat de la vida pública cristiana, i es va arribar a amenaçar amb l'entredit a tota la ciutat de Milà. Fins i tot el marquès de Ayamonte va rebre la seva corresponent excomunicació per ser successor de Requesens. L'opinió dels eclesiàstics, però, era diversa, igual que alguns li tancaven la porta de forma sobtada a un pam per tal que no entrés a sentir missa, d'altres es van negar fins i tot a publicar al poble la notificació de l'excomunicació. Aquesta escalada final en el conflicte es va produir, a més, just abans que Requesens enfilés el camí del seu govern a Flandes, on es va produir un autèntic terror les excomunicacions individuals o col·lectives, tan temudes a l'època, o pels edictes i bans del poder civil: *la lucha estaba entre la más alta autoridad eclesiaástica en Milán, el Cardenal Arzobispo, y la suprema representación del poder civil a nombre del temible Rey de España, Felipe II, catolicísimo, sí, pero celosísimo de su autoridad.*⁹³⁸

Segons una carta de Requesens al seu germà que cita José María March, veiem que va ser un veritable xoc, tant de jurisdiccions com de tarannàs de dos personatges prou inestables: *Vase extendiendo tanto Borromeo y sus ministros en usurpar la jurisdicción real que ha parecido cosa muy conveniente hacer de ello información y ver si llega a términos de escándalo y alboroto de pueblo y a ser crimen de lesae majestatis y a poder privar de feudos y a echar del Estado a los que de esto tuviesen culpa.*⁹³⁹

El pitjor paper en aquest moment on la situació s'havia torbat a mesura que havien passat els mesos, el tenia el Papa. La seva posició era central, d'àrbitre, però havia de mantenir una posició neutra, magnànima fins a cert punt, que busqués la concòrdia entre el seu representant a Milà, la màxima autoritat catòlica de la Llombardia, i el rei que amb més contundència servia la causa catòlica durant aquells anys, Felip II. Tot plegat, mentre Juan de Zúñiga

⁹³⁷ *Ibíd*em, p. 235.

⁹³⁸ *Ibíd*em, p. 231.

⁹³⁹ *Ibíd*em, p. 220.

pressionava al Papa fins el punt de dedicar-li algunes paraules prou contundents: *me había desengañado de que aquí no se trataba de conservar la jurisdicción eclesiástica, sino de adquirir la secular, pues no quería Su Beatitud proveer a los excesos que en esta parte ha hecho el Cardenal Borromeo, constando cuán fuera de todo termino ha procedido.*⁹⁴⁰

Però com el Papa sabia que Requesens sortia camí de Flandes, el principal focus de xoc entre l'Església Catòlica i la reformada, va concedir primer l'absolució *ad cautelam*, per tal que no estigués immers en problemes jurisdiccionals, i molt més de caire religiós, quan s'encaminava a un dels governs més complicats i importants d'Europa. Una solució forçada pel Papa, doncs, per facilitar la sortida de Requesens cap als Països Baixos, ja que, en un primer moment, Requesens havia assegurat que no sortiria si no li concedien abans l'absolució.⁹⁴¹

⁹⁴⁰ *Ibíd*em, p. 243.

⁹⁴¹ Sobre aquest conflicte més en detall, v. March, J. M. *Don Luis de Requesens...*, *op. cit.*, pp. 161-271.

3.2.2. Les instruccions del nou governador dels Països Baixos

El primer que cal abordar en aquest punt és el motiu de l'elecció de Lluís de Requesens, la seva predisposició i els possibles altres candidats que hi podia haver. No oblidem que Flandes era una de les posicions més delicades de la Monarquia, i molt més després del segon aixecament d'abril del 1572.

La figura del duc d'Alba estava altíssimament qüestionada entre la població, cosa que va fer que se li hagués de buscar un relleu per mirar de calmar els ànims. El primer substitut hauria de ser el duc de Medinaceli, qui primer es va resistir a anar-hi i després va topiar frontalment amb el tipus de política que es desplega a Flandes, a més de ser rivals faccionals dins la cort de Felip II. En aquest cas, però, sí que seria un perfil similar: tant els Medinaceli com els Alba eren una noblesa antiga i de gran poder, sent totes dues famílies Grans d'Espanya des de la concessió de dits privilegis al 1520 per part de Carles V. És justament que aquest salt evident de categoria nobiliària entre predecessors i successor de Requesens, de dos grans d'Espanya anteriors i el fill de l'Emperador, ha cridat l'atenció de la historiografia⁹⁴², que es preguntava com era que un baró català amb contactes a la cort però que l'havia abandonada feia relativament prou temps, havia arribat a ocupar el govern més complicat de la Monarquia.

Aquests orígens de Requesens són destacats pel propi Geoffrey Parker, tot posant també en perspectiva la magnitud de la tasca realitzada durant el seu govern:

Un simple caballero de medios modestos como don Luis de Requesens tuvo bajo sus órdenes al ejército más grande probablemente de la Cristiandad en el siglo XVI (más de 86.000 hombres en marzo de 1574), distribuyó casi a su arbitrio todos los años seis millones de florines (más que la renta de la reina de Inglaterra) y recibió en préstamo con su propio crédito cuatro millones más (cantidad superior ciertamente a lo que podía respaldar Isabel de Inglaterra).⁹⁴³

⁹⁴² Lovett, A. W. «A New Governor...», *op. cit.*; Wolf, J. G. C. «Burocracia y tiempo como actores en el proceso de decisión. La sucesión del gran Duque de Alba en el gobierno de los Países Bajos». *Cuadernos de Historia Moderna*, 28, 2003, pp. 99-124; Versele, Julie. «Las razones de la elección de don Luis de Requesens como gobernador general de los Países Bajos tres la retirada del Duque de Alba (1573)». *Studia Histórica, historia Moderna*, 28, 2006, pp. 259-276; Soen, Violet. «Philip II's Quest. The Appointment of Governors-General during the Dutch Revolt (1559-1598)». *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 126, 1, 2011, pp. 3-29.

⁹⁴³ Parker, G. *El ejército de Flandes...*, *op. cit.*, p. 147.

La majoria dels autors, però, veuen l'elecció de Requesens amb certa sorpresa. Henri Pirenne, per exemple, era especialment dur amb el governador general entrant, arribant a qüestionar-se què havia dut a Felip II a nomenar-lo per dit càrrec:

Il était beaucoup plus diplomate qu'homme de guerre. Sa santé, chétive depuis toujours, était devenue avec le temps franchement mauvaise. Agé de quarante-six ans au moment où l'ordre royal le contraignit de partir pour les Pays-Bas, il ne comptait plus que sur peu d'années de vie et il fit de vains efforts pour rejeter un fardeau qu'à bon droit il trouvait trop lourd pour ses forces. On ne peut comprendre les raisons qui poussèrent Philippe II à lui confier le poste le plus fatigant de toute la monarchie. Jaloux de son pouvoir comme il l'était, sans doute appréciait-il avant tout dans Requesens «un homme ponctuel, et qui ne voudra perdre un poil de l'autorité du roi»

Car, si différent qu'il fût de son devancier, le nouveau gouverneur lui ressemblait du moins par son dévouement à la couronne et par son caractère de pur Castillan. Comme lui, il ne s'entoure que d'Espagnols; comme lui, il méprise les Belges; pas plus que lui, il ne comprend leurs mœurs et leurs idées et ne parle leurs langues, la flamande par ignorance, la française par parti-pris. Il eût pu, avec plus de souplesse et d'habileté, se concilier facilement le clergé par l'ardeur de sa dévotion. Chaque semaine il se confesse, et il communie tous les quinze jours.⁹⁴⁴

Tot i que, segons deia A. W. Lovett, ja es podria considerar un fracàs el govern del duc d'Alba per la ingent despesa militar produïda (22 milions d'escuts només a la guerra)⁹⁴⁵, es considera certa sorpresa l'elecció d'algú de tan baix estrat nobiliari quan, justament, una de les peticions tradicionals dels estats era la sang reial. Si l'escull Felip II, però, sembla que hagi de ser per canviar el perfil de forma rotunda amb el seu predecessor, ja que no envia algú que hagi destacat com a militar (tot i les seves actuacions notables a las Alpujarras i a Lepant), sinó que la seva gran fita fou l'elecció de Pius V com a Papa mentre era ambaixador a Roma. Com deia John H. Elliott, *Requesens era un administrador y un*

⁹⁴⁴ Pirenne, Henri. *Histoire de la Belgique, volum IV. La révolution politique et religieuse, le règne d'Albert et d'Isabelle, le régime espagnol jusqu'à la paix de Munster (1648)*. Brusel·les: Henri Lamertin, 1911, p. 49.

⁹⁴⁵ Lovett, A. W. *A New Governor...* *op. cit.*, p. 91.

*diplomático, no un soldado, y su designación constituyó una clara señal de las intenciones del rey de intentar una política de conciliación ahora que las medidas militares habían fracasado.*⁹⁴⁶ Podria ser, per tant, si més no, discutible, el fet que Felip II esculli un home sense autoritat militar per dirigir el curs d'una guerra que a algú com el duc d'Alba se li havia escapat de les mans.⁹⁴⁷ O Felip II no acabava de calibrar bé a què s'enfrontava a Flandes o tenia una confiança enorme en les capacitats de Requesens, considerant que tot i no haver demostrat gaire encara a nivell militar (els moriscos dispersos per las Alpujarras no poden ni comparar-se a la formidable força bèl·lica naval i terrestre, mitjançant contingents voluntaris o mercenaris, que eren els orangistes a Flandes), podria dur a terme una bona campanya militar si la via negociada fracassava gràcies, en gran mesura, als excel·lents militars que residien a l'exèrcit de Flandes: els mestres de camp Julián Romero i Francisco de Valdés, el coronel Cristóbal de Mondragón o el castlà d'Anvers, Sancho Dávila.

Tanmateix, la figura del duc de Medinaceli havia quedat associada al duc d'Alba malgrat el distanciament. Per tant, i en quelcom que tots tres articles destaquen, i que va afavorir l'elecció de Requesens com a governador general dels Països Baixos fou la seva neutralitat entre les faccions cortesanes.⁹⁴⁸ En aquest sentit és destacable la frase que dedica John H. Elliott a aquesta nova política que hauria d'implantar, amb el perdó general i l'abolició del desè diner i del Tribunal dels Tumults com a carta de presentació, qui assegura que: *por desgracia para Requesens y para el partido de Éboli, la solución "aragonesa" al problema de los Países Bajos había de resultar tan impracticable como la castellana, intentada por el Duque de Alba.*⁹⁴⁹ La *via aragonesa*, doncs, seria la negociada, per contra de la *via castellana*, més directa. Però totes dues haurien de passar per una guerra inevitable i els continuats motins de les tropes, amb la infanteria espanyola com a més destructiva.

Durant la darrereria de la vida de Ruy Gómez de Silva i del govern del duc d'Alba a Flandes en el moment del seu nomenament, Lluís de Requesens seguia les directrius que li marcava el seu germà des de Roma, molt més clarivent pel

⁹⁴⁶ Elliott, J.H. *La Europa dividida...*, op. cit., p. 249.

⁹⁴⁷ Barado y Font, F. D. *Luis de Requesens...* op. cit., p.21.

⁹⁴⁸ Lovett, A. W. A New Governor... op. cit., p. 92; Wolf, J. G. C., Burocracia y tiempo... op. cit., p. 119; Versele, J. Las razones de la elección... op. cit., pp. 270-276.

⁹⁴⁹ Elliott, John H. *La España imperial. 1469-1716*. Barcelona: Vicens Vives, 1973, p. 285.

joc polític: *mostrar la poca confiança que puede hazer de Feria y de los Toledos, y V. S. en lo que le toca ha de hazer la mesma consideración, porque aunque Ruy Gómez no sea nuestro amigo, no nos ha hecho estorvo y los otros creo que le harían siempre que pudiesen, y conviene conservarse con todos como V. S. lo haze y entenderlos desta manera.*⁹⁵⁰ És a dir, tot i que més proper als ebolistes que als albistes, veiem que no queda encaixat a cap de les dues faccions que es desplegaven al govern de Felip II. Justament per això, per aquesta falta d'adscripció faccional, es considera que podria tenir el rei un major control sobre el que feia o deixava de fer el seu governador general, cosa que assegurava Lovett d'una forma prou descriptiva: *To achieve a complete break with past policy and to make room for experiment Philip needed a candidate both free from the taint of faction and totally dependent of himself. In short, the next governor should listen to no voice other than de King's and be unquestioning and unfailing in the execution of his master's will.*⁹⁵¹

Des del moment del seu nomenament oficiós, les queixes de Requesens van ser molt diverses per tal de no substituir el duc d'Alba al capdavant del govern dels Països Baixos: des de la seva manca de salut, la voluntat d'anar a viure a Barcelona amb la seva dona, la perspectiva de criar personalment el seu fill Joan o el desconeixement de la llengua, tant del francès com del flamenc.⁹⁵²

Hi ha un seguit de cartes enviades per Requesens a Felip II que ofereixen una bona panoràmica dels impediments que volia posar a la seva marxa a Milà, unes lletres que foren escrites pel seu germà Juan de Zúñiga i copiades de la seva pròpia mà. Per una carta del 20 de febrer del 1573, diu:

si bien conozco la singular merced y favor que V. M. me hace en estimar en tanto mi persona, que quiera emplearla en el mayor negocio que V. M. tiene, y conozco lo mucho que debo á Dios y á V. M. en que se engañe V. M. tanto conmigo en esta parte, por otra he recibido la mayor pena que en mi vida he tenido de que V. M. me mande irle á servir en oficio en que no pienso poder acertar á hacerlo como lo deseo. (...) Y habiendo visto las dificultades que, así en lo de la guerra como en lo de la paz, se han ofrecido al duque de Alba, siendo un hombre de tan grandes partes y experiencia y que tan grande la tenía de aquellos Estados, y de los vecinos

⁹⁵⁰ IVDJ, env. 20, c. 28, doc. 141.

⁹⁵¹ Lovett, A. W. A New Governor... *op. cit.*, pp.92-93.

⁹⁵² Versele, J. Las razones de la elección... *op. cit.*, pp. 262-268.

con que allí se ha de tratar, aún antes que fuese á aquel gobierno, me desconfía de poder yo ser parte para reducir aquello al punto que conviene al servicio de V. M. (...) si acepté el cargo de Milán y lo tuve por muy particular favor y merced, por las ocasiones que entonces se ofrecieron para desear salir de la Mar, lo que más contentamiento me dio fué parecerme este mejor puesto para alcanzar de V. M. esta licencia, y la ocasión porque yo la pedía para ir à besar las manos á V. M. era para tratar destotra licencia. ⁹⁵³

En una nova carta, també de la seva mà i del 20 de febrer, demana que se l'envii a Nàpols o Sicília, argumentant que:

Si mi persona valiese tanto como V. M., por hacerme favor y merced, muestra estimar, creo que sería tanto menester en Italia como en Flándes pues no importa menos la conservación de lo que V. M. tiene en esta provincia que lo que tiene en aquellos Estados; y estando los cargos de Napóles y Sicilia en ínterin, y habiéndose de proveer por fuerza á ministros nuevos, convendría que el que está en este no lo fuese, y yo ha diez años que sirvo á V. M. en Italia y conozco la provincia, y sé la llengua.⁹⁵⁴

A més, en altres cartes del 20 de febrer, també comenta diversos aspectes personals⁹⁵⁵:

- La dona: *debo y quiero mucho á mi mujer, y por no dejar su compañía la truje conmigo á Roma, y cuando fui á servir en el cargo de la Mar pensé que por lo menos la mitad del tiempo la podría hacer compañía, y si no lo creyera ansí no le aceptara, y con andar ella con mucha falta de salud, y esperar estar aquí pocos días, pensaba traerla este verano, y si me voy á Flándes yo me descaso perpetuamente, lo cual, demás de ser para mí de mucho trabajo, pienso que lo sentirá mi mujer de manera que será acabarle la vida, que sería darle mala paga de la buena compañía que me ha hecho.*
- El fill: *Mi hijo también me da cuidado, porque él no tiene edad para llevarle á Flándes, y criarle en Barcelona, no estando yo allí, no le*

⁹⁵³ CODOIN, volum 102, p. 37.

⁹⁵⁴ Ibídem, p. 39.

⁹⁵⁵ Tots ells extrets de : CODOIN, volum 102, pp. 41-43.

cumple, y tenerle en la corte de V. M. como ha estado estos años de la niñez, también hay los inconvenientes que los padres solemos tener, y así tenía determinado de traerle á Milán y tenerle aquí conmigo, porque la mayor herencia que querría dejarle sería que saliese muy hombre de bien, para que supiese acertar á servir á V. M.

- *La Hisenda: Las cosas de mi hacienda están en términos que me conviene dar en ellas orden, porque por no andar con trapazas ni necesidades, que suelen ser de gran impedimento para acertar á servir á V. M., yo me he valido de la hacienda que me dejó la duquesa de Calabria, la cual había de ser de mi hija si se casara con la persona que la Duquesa señaló, y, porque no tenía forma de restituírsela ahora, procuré de casarla en otra parte. (...) Yo soy obligado á dejar empleada esta hacienda para los casos y restituciones que la Duquesa quiso, y así he andado tratando de algunas compras, pero no pudiendo emplear en esto, con mucha cantidad, todo lo que debo á la hacienda, pensaba consignar el usufructo de lo que comprase y de alguna parte de mi hacienda, y que esto se fuese empleando hasta que se acabase de pagar lo que quedo á deber á la hacienda de la Duquesa, y esperaba que con la merced que V. M. á mí y á mi hijo nos había de hacer, pudiéramos vivir hasta que esto se acabara, aunque con trabajo, porque con las veces que yo he compuesto y descompuesto casa, y las que he tenido divididas, han sido grandísimos los gastos que se han ofrecido, y si no hubiera tomado de la hacienda de la Duquesa gruesas sumas de contado, y dádome V. M. cédulas de paso para sacarla de España, los intereses de los cambios me hubieran acabado de consumir.*
- *La salud: traigo la salud muy quebrada, y me van ya amenazando las enfermedades y accidentes de la vejez, demás de que ha muchos años que no se ha pasado ninguno sin adolecer tres ó cuatro veces de enfermedades muy agudas y peligrosas, como creo que V. M. tendrá noticia, pues como he estado ocupada en su servicio ha sido necesario que lo haya sabido.*

A l'abril seguia amb les seves peticions per tal que el rei el descarregués del govern de Flandes, utilitzant uns arguments similars als exposats a la carta del 20 de febrer. Afegia, en aquest cas el 5 d'abril, el casament del seu fill Joan amb la

filla de Luisa de La Cerda i Arias Pardo Tavera, Guiomar Pardo Tavera, un matrimoni que va afavorir el propi Felip II. Una petició que no rep la resposta que li agradaria de Felip II, assegurant Requesens, molest, que *en lo que toca al hacerme V. M. merced, no me parecía que era menester esta nueva ocasión para esperarla, y veo por la carta de V. M. que casi me declara que no me la hará antes desta partida.*⁹⁵⁶ A més, també explica quelcom substancial: tot i la petició de mantenir el secret de dit nomenament, la notícia havia volat des de la cort, de tal manera que *el secreto que yo guardo no sirve demás de obedecer á V. M., porque todos las saben.*⁹⁵⁷

Lluís de Requesens va rebre instruccions precises de Felip II sobre quin hauria de ser el camí del seu govern. Quelcom, d'altra banda, que demanava poder rebre en persona el 20 de febrer: *en llegando aquí el marqués de Ayamonte, yo vaya á besarle las manos, que embarcándome en una galera de Génova podrá ser en fin de Abril, á lo más largo, en Madrid, y aceptaré con mucho, mejor ánimo esta jornada habiendo entendido de la manera que es servido V. M. que en ella, me gobierne, y, cierto, iré habiendo besado á V. M. las manos, con más honra y consuelo.*⁹⁵⁸ Quelcom que seguia insistint el 24 d'abril.⁹⁵⁹ Però no va rebre cap resposta, fins el punt que va enfilel el camí de Flandes sense cap mena d'instrucció particular.

Aquesta instrucció fou enviada el 3 d'octubre, on li explicaven tot allò referent al seu govern dels Països Baixos. Primer de tot, la forma de govern dels estats que hauria de dirigir. Li explica que té tres consells, més l'extraordinari, a través dels quals es governaria⁹⁶⁰:

- El Consell d'Estat, a través del qual es tractaven tots els afers dels estats, dins i fora, relacions amb els prínceps veïns, a més dels temes principals de política, guerra i de soldadesca ordinària i extraordinària. *Residen al presente en este Consejo (demás de los ausentes), el duque de Arschot, el señor de Berlaymont, el señor de Xoircarmes y el presidente Viglius.*

⁹⁵⁶ CODOIN, volum 102, p. 105.

⁹⁵⁷ *Ibidem*, p. 75.

⁹⁵⁸ *Ibidem*, p. 40.

⁹⁵⁹ *Ibidem*, p. 103.

⁹⁶⁰ *Ibidem*, pp. 279-280.

- El Consell Privat, al qual pertanyia la superintendència de la justícia eclesiàstica, secular i mixta, a més del control dels placards, edictes i manaments, i la gràcia dels perdons i remissions. Tanmateix, el governador donava tots els beneficis, oficis i remissions extraordinàries. *Residen en este Consejo al presente (demás de los ausentes) el dicho presidente Viglius, el señor de Hindevelde, messire Nicolás Micaut, messire Christobal de Assonville y el prothonotario Func, y vaca al presente el presidente deste Consejo.*
- El Consell de Finances, qui s'encarregava de la superintendència de les finances i altres béns del rei. *Son al presente deste Consejo el dicho señor de Berlaymont, como cabeza, que es como sería acá contador mayor, (y aunque suelen ser tres agora no hay más que este) y Shetz, señor de Grobendonc, como tesorero general, y el doctor Damhoudei'e, con Reyngout y Oyemburg como comys, que son como acá los contadores.*
- El Consell dels *Troubles*, fou el Consell extraordinari creat per encarregar-se de les confiscacions i altres afers derivats de les revoltes. *Están en él al presente los licenciados Vargas y Roda, y los doctores del Río y Orsiñano con algunos otros.*

Però més enllà d'aquesta presentació de consells i de governadors territorials, tenint com a instrucció general del govern que hauria de defensar la fe catòlica, administrar la justícia i controlar la gent de guerra, és significatiu veure les instruccions particulars.

Per exemple, fa una relació exhaustiva de com hauria de governar-se amb els diversos consells, i la importància que els hi hauria de donar a cada moment.⁹⁶¹ Tanmateix, hi ha altres instruccions particulars més notables pel futur desenvolupament del seu govern, com la referida als Estats Generals, ordenant Felip II *que no los convoque, sino cuando fuere muy necesario, y no habiendo harto tiempo para consultárnoslo, ó pedir aquí la orden de la convocación.*⁹⁶² Una instrucció que el propi Requesens li recordarà quan, efectivament, sigui molt necessari a finals del 1575.

El resum de les atribucions del capità general, càrrec paral·lel al de governador general, el fa Geoffrey Parker, tot assegurant que

⁹⁶¹ *Ibíd.*, pp. 285-290.

⁹⁶² *Ibíd.*, p. 291.

El capitán general determinaba, consultando solamente a quien quería, la manera exacta en que había de desplegarse el Ejército, su potencial, su composición su distribución geográfica. Sus subordinados podrían criticar e intrigar en la corte por haber sido destituidos, pero tenían que obedecer sus órdenes arbitrarias mientras continuara al frente de la misión que le había encomendado el rey. La única potestad que se le negaba era el derecho a firmar la paz o a declarar la guerra, y aun ésta podía usurparla.⁹⁶³

A dites instruccions particulars, Felip II fa una visió prou exhaustiva del tipus de govern que es trobaria als Països Baixos i dels afers que hauria de consultar amb cada consell⁹⁶⁴, deixa ben clar que es guïï del duc d'Alba en el moment d'arribar i que segueixi en termes generals la seva política i el seu parer: reestructuració de la tropa, seguiment dels placards sobre religió, continuar amb les causes criminals, consultar amb el Tribunal dels Tumults, no convocar els Estats Generals encara que tingués facultat, o mantenir una bona correspondència amb els estats veïns.⁹⁶⁵ Això farà que el duc d'Alba li doni també uns consells particulars, que veurem a les properes pàgines.

Aquesta via és ben curiosa, que per ordre reial hagués de rebre el gruix de les instruccions d'aquell que havia de substituir i que estava tan qüestionat, i ha estat descrita amb uns termes prou precisos per A. W. Lovett:

Amidst the uncertainly and indecision it was ironically fitting that Requesens should, in the end, have received his instructions from the man whose System he was to replace. The private —but not the public— correspondence of the Comendador Mayor reveals the bizarre sequence of events. Requesens distrusted Alba, loathed his system, and yet eagerly solicited his advice. He never doubted for a moment that Alba, elegantly referred to in several letters as *el tío*, distorted the truth about the Flemish situation. Nor did he imagine that the Duke would aid him or, indeed, view his arrival with anything less than virulent ill will. (...) Yet in the absence of other directives Requesens had to turn to Alva for guidance⁹⁶⁶

⁹⁶³ Parker, G. *El ejército de Flandes...*, *op. cit.*, pp. 147-148.

⁹⁶⁴ *CODOIN*, volum 102, pp. 290-199.

⁹⁶⁵ *Ibídem*, pp. 299-306.

⁹⁶⁶ Lovett, A. W. «A New Governor...», *op. cit.*, pp. 101-103.

3.2.3. Enfilant el camino español

Lluís de Requesens va arribar a un país completament alçat en una rebel·lió produïda per diversos motius superposats. Al 1572 ja ho tenien ben clar, com es desprèn d'una relació prou extensa de punts i que es reproduïx a continuació⁹⁶⁷:

Relación y tela de las causas y cossas del estado

- *Tener governador español*
- *Las insolencias de los soldados*
- *El mucho rigor con que se ha proçedido en el consejo de confiscaciones.*
- *La poca y mala distribución de las merçedes a los que se señalaron en servicio de su Magd.*
- *La imposición de la Décima y Çentéssima y la forma de la exacción della.*
- *El odio que tienen a nuestra naçión.*
- *La inclinación a la libertad de conçiencia. Ojo que son las prinçipales.*
- *El descuido que ovo al principio en no remediar las insolencias.*
- *Aver echado mano el consejo de Confiscaciones a las haziendas de los inoçentes servidores del Rey que viven y sirven oy día, como a las de los que pecaron y igualmente.*
- *No aver querido pagar las ventas y juros que están consignados a otras personas sobre estas, haziendas ni dado esperança que les pagarán. Ojo que es prinçipal.*
- *Malas respuestas y malos acogimientos en las audiencias de manera que no osan volver.*
- *Tratar los negoçios de algunos tan a largar que, consumidos, los dexan perder.*
- *No aver admitido las respuestas que de parte de los estados se offreçian advirtiendos los daños que avian de causar la décima y exacción della sin dalles respuesta de nada.*

⁹⁶⁷ IVDJ, env. 68, c. 93, doc. 240.

- *Quéxanse los cathólicos que habiendo servido bien, no solamente no les han hecho merced aviéndola mereçido, pero que quedan damnificados y offendidos.*
- *Aver pagado mal la gente de guerra que por esta razón huelgan de los malos successos.*
- *En los unos y en los otros ay general descontento y que llevándose como se lleva, será menester todo el dinero de España y de las Indias.*
- *El Camino de blandura que el Duque de Alva ha llevado con la Reyna de Ynglaterra ha causado que ella fomentasse las villas y rebeldes con gente, dineros y municiones.*

La identificació dels problemes és extensa i, fins a cert punt, prou acurada. La solució, com veurem al llarg del govern de Requesens, d'una enorme dificultat.

Don Lluís de Requesens va sortir de Milà el 5 d'octubre del 1573 en direcció nord, amb la intenció de seguir el camí cap a Flandes per la via de Borgonya.⁹⁶⁸ De fet, tenim el camí que es va fer per arribar des de Susa (una localitat poc a l'oest de Torí), per Savoia fins a Borgonya: *Sussa, Nonalesa, Lunemburgue, Modana, Sant Juan de Mariana, Lachambra, Ayguabella, Chamberi, Yenna, Belley, Sant Ramberto, Ponzin*. A més, s'indica que per anar-hi es necessiten 13 dies d'allotjament i dos de descans.⁹⁶⁹

⁹⁶⁸ AGS, EST, llig. 1236, doc. 213.

⁹⁶⁹ AGS, EST, llig. 1236, doc. 231.

Imatge 3 Fragment del mapa *Le royaume de France* (1724) d'Alexis Hubert Jaillot, tot marcant amb punts les parades indicades a la documentació des de la sortida de Torí a l'entrada a Borgonya. Mapa original extret del web de Library of Congress.

El viatge va seguir per Borgonya, el Franc Comtat i la Lorena, en concret per aquestes ciutats: *Montefiore, Gigni, Lion Suolier, Germini, Ranchio, Marene, Gii, Granvela, Port Sasson, Faverne (se intra nela Lorena), Fontanella, Ville, Scierme, Gierbaville, Merso, Granbusier, Fo, Pontemonson (Terragrossa), Namuille, Conflan, Rombach, Tionville (principio dil stato di Fiandra sina a Bruselles nove giornate)*.⁹⁷⁰ Al següent mapa es mostren algunes de les etapes identificables de les que comentaven a Requesens, tot prenent també com a guia els mapes del *camino español*⁹⁷¹ realitzats per Geoffrey Parker⁹⁷²:

⁹⁷⁰ AGS, EST, llig. 1236, doc. 233.

⁹⁷¹ Sobre els territoris que creuava dit camí, les rutes i la seva logística, v. Parker, G. *El ejército de Flandes...* op. cit., pp. 85-142.

⁹⁷² Parker, G. *El ejército de Flandes...* op. cit., pp. 122-123.

Imatge 4 Fragment del mapa *Le royaume de France* (1724) d'Alexis Hubert Jaillot, tot marcant amb punts les parades indicades a la documentació pel pas del Franc Comtat. Mapa original extret del web de Library of Congress.

Imatge 5 Fragment del mapa *Le royaume de France* (1724) d'Alexis Hubert Jaillot, tot marcant amb punts les parades indicades a la documentació del pas de la Lorena fins l'entrada a Luxemburg. Mapa original extret del web de Library of Congress.

Pel que fa a aquest viatge, sabem qui anava amb ell, on ja es pot rastrejar certa presència catalana. Informa a Felip II de quins cavallers s'ha trobat a Flandes, on destaca a don Juan Osorio de Ulloa, a don Juan de Mendoza i a un grapat *que vinieron con el dicho Duque de Medina*. Pel que fa als seus, fa un seguiment més específic, ja que informa que:

De los entretenidos que avía cabe de mi persona en Milán, truxe conmigo solos quatro, que son don Hernando Ponçe, hijo de Andrés Ponçe, y don Luis de Queralt, y don Lorenço de Guzmán y Mucio Pagán, aunque este postrero truxo una compañía de arcabuzeros a cavallo. (...) De otras gentes no truxe sino a Ludovico Guasco senador de ropa corta de Milán que V. M. le vería ay con el cardenal Alexandrino, y assimismo quando llevó el capelo al cardenal de Siguença, que no pude nunca acabar con el que se quedasse, y a don Miguel de Cruyllas, hijo del que era governador de Perpiñán, y don Miguel de Alentorno,

cavallero de la orden de San Juan que entrambos son hombres bien nascidos y que ha algunos años que son soldados, y hasta que aya otra cosa en qué occupallos se les dará entretenimientos ordinarios de gentilicios.⁹⁷³

Sobre els catalans en particular, observem un nom conegut, don Lluís de Queralt, que ja apareix entre els homes entretinguts vora la figura de don Lluís de Requesens durant la guerra de las Alpujarras i la batalla de Lepant; a ell s'hi sumen dos de nous, don Miquel d'Alentorn i don Miquel de Cruïlles, que no es trobaven en el seu cercle més proper a las Alpujarras o Lepant, però, com veurem en properes pàgines, quan ens endinsem en els seus memorials, sí que hi eren a Milà.

A part d'aquests membres del seu seguici particular que el va seguir de la Llombardia fins a Flandes, resulta rellevant fer un recorregut per aquells que demana que estiguin a la seva vora i la resposta que rep per part de la cort per a cadascun d'ells.

Els personatges que demanava don Lluís de Requesens que l'acompanyessin a Flandes, eren els següents: Alejandro Gonzaga, el comte Juan de Anguisola, don Juan de Castilla, don Diego Enríquez, don Juan Rodríguez de Villafuerte, el señor de San Jorge, Antonio Olivera, don Lope de Avellaneda, el capità Andrés de Salazar, el capità Miguel Despeleta, don Guillem de Santcliment, don Alexandre Torrelles, i alguns altres que ells assenyalarà.⁹⁷⁴

D'una banda, tenim l'opinió de don Antonio de Toledo, prior de l'orde de Sant Joan i cap del consell d'Estat, qui comenta les principals demandes de Requesens. Primer de tot, deixa clar que *si no fuera por darle contentamiento, bastarían los que ay agora en Flandes, pues, de más de la experiencia que tienen de lo de allí, en efecto son mejores soldados que los que nombra el Comendador Mayor.*⁹⁷⁵ Alejandro Gonzaga assegura que és de més servei a Itàlia; sobre el comte d'Anguisola diu que *el pasarle a Flandes viene à ser servicio de su Md. por tenerle más lexos del Duque Octavio*; don Diego Enríquez té el càrrec de mestre de camp a Sicília, i creu que no el voldrà deixar si no és amb el mateix càrrec a Flandes; de Juan Ramírez de Villafuerte diu que pot ser de servei com a veedor general; sobre don Guillem de Santcliment i don Alexandre Torrelles,

⁹⁷³ AGS, EST, llig. 559, doc. 140.

⁹⁷⁴ AGS, EST, llig. 559, doc. 125.

⁹⁷⁵ AGS, EST, llig. 559, doc. 123.

afirma que *serían del gusto del comendador mayor y no ternía por malo que se le diessen*; del senyor de Sant Jordi diu que no convé treure'l de Catalunya i que no té edat ni salut per sortir-ne; d'altra banda, no creu convenient treure dels seus llocs al capità Andrés de Salazar, a don Lope de Avellaneda o als capitans Antonio Olivera i Cristóbal Despeleta, que *son buenos soldados, pero destos ay muchos*; sobre don Juan de Castilla, informa que fa dies que està retirat. Sobre els personatges que ja hi són, en destaca tres: Sancho Dávila, Gaspar Robles i Mondragón; a més, afegeix sobre ells que *estos dos postreros son ya como naturales y conviene hazerles merced y que queden*.⁹⁷⁶ Aquests seran noms recurrents que gaudiran d'importància durant els dos anys i escaig que el Comanador Major serà el cap polític i militar de Felip II als Països Baixos.

Sobre el moment que el rei informa a qui ha de ser el seu governador de la decisió presa sobre aquells que demanava que l'acompanyessin, diu el següent: primer de tot, es veu que el comte Juan Anguisola s'havia excusat d'anar, cosa que no li semblava pas malament al rei *porque le tengo por de más servicio en Milán y porque para os dezir lo que siento, es bien no meter muchos italianos en esos estados*.⁹⁷⁷ Sobre un segon dels reclamats per don Lluís de Requesens, diu que ha manat escriure'l una carta perquè hi vagi. A més, sobre els que ningú no posa cap inconvenient, són els dos catalans, don Guillem de Santcliment i don Alexandre Torrelles, la parella de marmessors testamentaris del Comanador Major i els seus homes de confiança. Sobre ells, Felip II diu que *también huelgo que vayan a residir ay Don Alexandro Torrellas y Don Guillem Sanct Clemente porque teniéndolos vos en tan buena opinión, espero corresponderán a ella en el Servicio y assí les podréis señalar el entretenimiento que viéredes que mereçen, regulándolo con el que tienen otros cavalleros de su qualidad*.⁹⁷⁸ Aquests salaris seran avaluats en un apartat particular en les properes pàgines.

Veiem, doncs, una presència catalana dissolta tant entre els homes particulars de la confiança de don Lluís de Requesens com entre les peticions particulars que fa sobre personatges que vol en el seu servei. Don Lluís de Queralt, don Miquel de Cruïlles, don Miquel d'Alentorn, don Guillem de Santcliment i don Alexandre Torrelles, per tant, formarien el nucli de la presència catalana a prop

⁹⁷⁶ AGS, EST, llig. 559, doc. 123.

⁹⁷⁷ AGS, EST, llig. 554, doc. 121.

⁹⁷⁸ *Ibíd.*

de don Lluís de Requesens. Uns noms que s'ampliarien de forma lateral a altres que hi eren, com don Galceran de Cardona i Erill, don Jeroni de Josa, els germans don Hortensio i don Galceran d'Armengol o don Andrés de Marimon. Tanmateix, veiem que en les peticions particulars que fa, no en destaquen gaires nobles del Principat més enllà del senyor de Sant Jordi, Andreu de Biure. A més, es desprèn la idea de la reacció tant del prior don Antonio de Toledo com del propi Felip II, que Santcliment i Torrelles, mà dreta i esquerra de Requesens en moments de dificultats, no tenien gaire importància per a ells. Per tant, de nou podem parlar d'una presència catalana en el seguici de don Lluís de Requesens molt important si la posem en comparació amb la totalitat de nobles del Principat presents en altres escenaris bèl·lics, sobretot si obviem casos puntuals de remissió de delictes de bandolers, però minoritària, fins i tot mínima, si es compara amb el nombre de castellans que ocupaven les principals places militars de la Monarquia.

Pel que fa als interessos econòmics més particulars de Requesens, es parla del seu sou com a governador general dels Països Baixos. Sobre aquests honoraris, deia a la carta del 20 de febrer, on intentava trobar una escletxa a Felip II per tal que fes marxa enrere en la seva designació, que:

En lo del salario yo no pediría más que el que han tenido el duque de Alba ó el de Medinaceli, pues, siendo yo más pobre que ellos, no pido mucho en que V. M. me iguale con el que mayor le hubiere tenido; ayuda de costa para el camino, y componer allá casa, y pagar lo que me ha costado la que he compuesto en Milán, también entiendo que será V. M. servido de mandármela dar, y en mayor suma que las pasadas, pues la ocasión de los gastos son mayores, y no habiéndose con este nuevo trabajo disminuido la obligación y voluntad que V. M. tenía de hacerme merced por los servicios pasados.⁹⁷⁹

El sou de governador general dels Països Baixos de Requesens ascendia fins a les 36.000 lliures de 40 *gruesos*, és a dir, a 36.000 florins d'or. Un *grueso* era equivalent a 5 maravedisos, per tant, el sou passat a maravedisos era de: 36.000x40x5: 7.200.000 de maravedisos anuals. Aquest sou era el mateix que *han tenido los otros regentes y gobernadores de nuestros Payses Baxos*.⁹⁸⁰ Per posar en perspectiva aquest sou amb altres dels que rebien durant l'època

⁹⁷⁹ CODOIN, volum 102, p. 42.

⁹⁸⁰ AGS, EST, llig. 554, doc. 129.

moderna els grans càrrecs. Si mirem el sou ordinari que rebia el propi Comanador Major com a Lloctinent General de Mar, aquest era de 10.000 ducats, és a dir, 3.750.000 maravedisos. Si mirem el sou del virrei de Catalunya, per exemple, aquest cobrava per aquest càrrec 4.000 ducats l'any; a aquest, però, se li havia de sumar el de capità general, que era de dos mil ducats l'any.⁹⁸¹ El total de tots dos salaris que convergien en una persona eren, per tant, 6.000 ducats, equivalents a 2.250.000 maravedisos.

A l'octubre del 1574, a més, concedirà una ajuda de costa de 10.000 escuts anuals que s'haurien de sumar al seu sou:

Havido respecto a lo que mereçéis y a lo mucho que ay trabajáis y gastáis, tengo por bien que el tiempo que me sirvieredes en esse cargo gozéis de diez mill escudos cada año por ayuda de costa, demás de vuestros salarios ordinarios y que os corran desde que dexastes de llevarlos de Milán en cuyo lugar se os dan estos y que se os paguen de dineros del exército.⁹⁸²

Estem parlant, doncs, d'un dels càrrecs més perillosos, dificultosos, però també dels millor pagats de la Monarquia; sempre que s'arribés a cobrar. El governador dels Països Baixos cobrava gairebé el doble que el Lloctinent General de Mar i més del triple que el virrei de Catalunya amb els sous sumats de la Lloctinència General i de la Capitania General del regne.

Tanmateix, sobre el seu nivell econòmic particular, Requesens encara afirma veure's limitat a nivell de despesa. D'una banda, sembla que no coincideix el sou teòric que li havien donat amb el que realment va rebre, ja que es queixa al rei:

El despacho del sueldo que se me embió en francés son diez y ocho mil escudos de los quales se pagan aquí los archeros y la capilla y un montón de uxeres, conserges y otros officios de manera que no viene a quedar la mitad, y aunque yo llevaré también otro sueldo que el señor Duque de Alva ha llevado por vía del exército, viene a quedar en poco. Con presupuesto de que se paga assimismo la guardia de tudescos y algunos gentileshombres y los trompetas y las lenguas y otras cosas desta calidad y el Duque de Saboya y Madama de Parma tuvieron aquí

⁹⁸¹ AGS, EST, llig. 143, doc. 83.

⁹⁸² AGS, EST, llig. 561, doc. 120.

treynta y seis mil escudos, y los mismos me dixo en Madrid el Duque de Medina çeli que traya él y assí devió ser pues el tiempo que estuvo aquí se le pagaron dos mil escudos al mes sin ser a su cargo, pues no tomo el gobierno la paga de ninguna destas cosas que de los treynta mil scudos se pagan.⁹⁸³

Sembla, doncs, que aquests 36.000 ducats, o lliures, no li havien estat pagats en un primer moment. Com indiquen en l'anterior document, titulat *acto de los gages del Comendador Mayor*, aquest seria el sou ordinari pel governador dels Països Baixos, el propi Requesens i els anteriors. Però segons explica a la carta, potser la situació econòmica no era tan bona com podia semblar per la seva ostentació:

Los gastos aquí son intolerables y yo no he de dexar de cumplir con las obligaciones y decoro del cargo como lo he hecho en los demás que he tenido en los quales he procurado siempre de no hazer trapaças ni pedir prestado un real jamás a nadie ni comprar fiado, ni que se me sienta nescessidad aunque lo aya en España en mi hazienda y se venda para esto, porque de otra manera no se puede gobernar con la libertad que al servicio de Dios y del Rey conviene.⁹⁸⁴

Lluís de Requesens no destacava per tenir unes rendes gaire extenses, ni de les seves propietats catalanes, ni napolitanes, ni del *mayorazgo* fundat amb les rendes que rebia de diversos punts de Castella.⁹⁸⁵

Sobre els aspectes econòmics, el Comanador Major també parla de la *ayuda de costa* que li havien donat per tal de fer el viatge cap al nord tant ell com la resta del seu seguici, que era de 30.000 ducats. Però a més d'aquesta considerable quantitat de diners, diu que *he tomado este año a censo en Cathaluña cinquenta mil libras, con lo qual pagué algunas cosas forçosas y me apercibí para el camino, y he entrado en Brusselas con quarenta mil scudos en oro (que se acabarán bien presto)*. Afegeix, a més, com la majoria dels governadors que la Monarquia posava pels diversos escenaris europeus per exercir càrrecs polítics, comenta que per mantenir-se com el càrrec mereixia, utilitzaria la seva hisenda:

⁹⁸³ AGS, EST, llig. 559, doc. 140.

⁹⁸⁴ *Ibíd.*

⁹⁸⁵ v. Hendriks, R. «El patrimonio de don...», *op. cit.*, pp. 81-92.

Desseava poder yr redimiendo con mi hazienda estos censos nuevos y otros de sessenta mil ducados de carga que de más atrás tengo sobre mi casa, y ya sería justo que yo pudiesse vivir en los ministerios en que ando con sólo el sueldo, pero conténtome de gastar en ellos lo que me sobrare de mi hazienda más avella de yr cada día vendiendo es rezio caso, y no es tanta que no se acabe presto. Porque prometo a V. M. que pagados los intereses de los censos nuevos y viejos, y el subsidio de galeras y escusado, y la décima de la encomienda a mi convento y otras muchas cargas que la misma hazienda tiene y sustentar las casas de mi muger y de mi hijo, que es muy poquito lo que sobra, y faltaramo mucho para mí (aunque sea acrescentamiento para mi hijo) si se concluye el casamiento que V. M. sabe que para él se ha tratado, porque he de vender casi toda mi hazienda para complir lo que he offrescido.⁹⁸⁶⁹⁸⁷

El principal inconvenient del que exposa don Lluís de Requesens no és altra cosa que el límit econòmic que tenia en les seves possessions. No estem parlant d'un ducat d'Alba o de Medinaceli que podien sustentar els seus seguicis i la seva activitat sense gaires inconvenients, les rendes ordinàries eren les de la *encomienda mayor* de Santiago, sí, però fora d'aquests només les d'un parell de baronies i els privilegis que tenia sobre el pont o la carnisseria. Uns ingressos que, posats en relació amb les despeses que suposaven les diverses partides als Països Baixos, eren ínfims. Encara més, com es veurà en un dels darrers capítols, allò que va acceptar aportar a nivell econòmic en el matrimoni entre el seu fill Joan i Guiomar Pardo Tavera van ser dos-cents mil ducats. Una enorme quantitat, sobretot tenint present en les xifres que es movien les rendes del patrimoni familiar dels Requesens.

⁹⁸⁶ AGS, EST, llig. 559, doc. 140.

⁹⁸⁷ S'havia acordat el pagament de 200.000 ducats com a dot del seu fill Joan, que s'integraria a la casa dels Pardo Tavera i els De la Cerda.

3.2.4. Les primeres converses entre dos governadors: la presa de contacte amb un país en armes

Per tal de veure la situació que es va trobar don Lluís de Requesens en el moment d'arribar a Flandes, i després de veure l'evolució dels últims mesos de govern del duc d'Alba, només cal accedir a algunes de les cartes que el Comanador Major va enviar a Felip II, que més que correspondència semblen veritables relacions de tots els aspectes que haurien de farcir el seu govern.

El 4 de desembre, ja fa una extensa relació sobre aquells aspectes més immediats que es va trobar en el moment de trepitjar per primer lloc aquell territori que hauria de governar. Primer de tot, podem situar la data exacta de l'arribada de don Lluís de Requesens a Brussel·les, el 17 de novembre del 1573. És a dir, poc més d'un mes d'ençà que havia sortit des de Torí en direcció nord.

En primer lloc, i només començar la carta, ja es deixa entreveure quelcom que serà una constant mentre duri el seu govern als Països Baixos: ell no vol ser allà. Confessa que *representé tantas vezes a V. Md. las partes que me faltavan para encargarme de negocio tan grande supplicando a V. Md. me escusasse del y he venido sólo por obedecer las órdenes y mandamientos tan precisos de V. Md.*⁹⁸⁸ Quan va arribar a Brussel·les el 17 de novembre del 1573, diu que el duc d'Alba li va fer una molt bona rebuda. Sobretot per les ganes que tenia de deixar el càrrec.

Sobre els últims dies del duc d'Alba a Flandes, es va mantenir una situació lògica però que no deixava de ser curiosa. Don Fernando Álvarez de Toledo demanava a don Lluís de Requesens que prengués immediatament el control del territori, però aquest no ho va voler fer mentre el seu predecessor no hagués abandonat físicament els Països Baixos. Tanmateix, la situació que explicava el Comanador Major era prou més complicada i anava molt més enllà de l'activitat militar: *él buscava dineros de que ay tanta necesidad y que era necesario que yo lo hiziesse porque los mercaderes con quien se han de hazer los assientos y los estados que han de hazer las ayudas no querían tratar con él como con hombre que se avía de yr.*⁹⁸⁹

⁹⁸⁸ AGS, EST, llig. 554, doc. 151.

⁹⁸⁹ AGS, EST, llig. 554, doc. 151.

Allò més destacat d'aquesta aproximació que fa Requesens al rei des de Flandes poc després d'arribar, és copsar millor quin era el caràcter del duc d'Alba i l'opinió que la gent del país tenia d'ell:

La gente deste país dessea mudança en el gobierno y lo que están temerosos que no la ha de aver, y si bien entiendo que el del Duque ha sido el que convenía al Servicio de Dios y de V. Md. y yo pienso seguirle lo que pueda, conviene que esta gente se persuada que se ha de proceder por otro camino y gobernando yo en provincia del Duque, está claro que no tengo de tomar otra resolución sino la que a él le paresciere y le tengo de honrar y respetar en todo como es justo y aunque en su ausencia quizá convendrá que siga yo en todo su parecer como de hombre tan prudente y de tanta experiencia, se podría hazer esto de manera que les paresciesse election mía y les offendiesse menos de lo que lo hará agora.⁹⁹⁰

Trobem d'una manera ben clara, doncs, com l'arribada de Requesens a Flandes es va produir enmig d'un ambient molt tens, on la gent del país tenia com a prioritat la sortida del duc d'Alba. Era l'enemic declarat dels revoltats, i fins i tot aquells que encara seguien fidels a Felip II no tenien gens clar que el duc d'Alba fos la millor de les opcions. Però el Comanador Major es troba, per tant, en un espai de terra de ningú en el moment d'arribar: ha de seguir les directrius i recomanacions del duc d'Alba, per ser ell el veterà sortint i pel respecte que li ha de retre. D'altra banda, per no deteriorar encara més els ànims, proposa que tot plegat sembli una decisió pròpia d'un govern totalment desvinculat de l'anterior.

Però sobre els problemes que hi havia, segueix parlant al rei en aquesta part xifrada de la carta del 4 de desembre del 1573. La gent es pensava que el duc d'Alba mai no marxaria, com una mena de mal endèmic de l'ocupació espanyola del seu territori, amb el recel que això provocava en els oficials i els mercaders que haurien de sustentar econòmicament l'exèrcit amb els seus préstecs mentre no arribessin diners des de la península.

Persuádese toda la gente de la tierra (que es tan fácil en creer como V. Md. sabe) que el duque nunca se ha de yr, y ni los del consejo ni otros ministros han de osar dezir claro lo que entienden ni echar del pecho la ponzoña que quizá tienen en su presencia, y lo mismo ha de acaecer a los negociantes teniendo que tienen sobre

⁹⁹⁰ AGS, EST, llig. 554, doc. 151.

ellos mill espigas, viéndonos al duque y a mí y à sus ministros y los míos tan conformes y todos en una casa. Y aunque yo creeré siempre más lo que el Duque me ha dicho y dixere que no los demás, conviene oyrlos a todos y que puedan hablar libremente y mostrar que se cree à algunos, y ya que parezca que la gente se podrá desengañar en quanto a la yda del Duque quando lo vean partir, no sé si lo acabarán de hazer desto otro.⁹⁹¹

Malgrat les dificultats que es presenten i el lloc preeminent que sempre posaria en el parer del duc d'Alba sobre qualsevol decisió, es fa ben evident que Lluís de Requesens va arribar amb una idea més conciliadora de govern de la que tenia el seu predecessor en el càrrec. De fet, trobem una demanda per part del governador entrant de quelcom que ja era una constant en les peticions que feia el duc d'Alba mentre era ell la primera espasa de la corona a territori flamenc: la mancança d'infanteria espanyola i la seva necessitat per mantenir un bon govern d'aquella terra. En una nova part xifrada de la carta, el nou governador assegura que *los españoles çertifican que son muchos menos de los que dizen y que es gran número el que dellos se ha ydo y van por Alemania y por Françia de más de los que la guerra ha consumido, y el Duque y don Fadrique su hijo han sido forçados de dar liçençia a algunos y muchos veo por aquí estropeados à quien será forçoso darla y yo no la daré a ninguno que no lo esté.*⁹⁹² Sobre la seva importància, deixa ben clar que han de ser els soldats d'aquesta nacionalitat el centre dels exèrcits desplegats als Països Baixos per una raó d'efectivitat i costos, com l'exèrcit que mantenia el duc d'Alba fins la invasió de Guillem d'Orange del 1572, demanant-ne un nou contingent de gent, ja que *ellos han de ser el nervio y fuerça del exército y tanta menos gente se terna de otras naçiones que son más costosas y de menos confiança.* Tot seguit, toca aspectes militars, com la necessitat de fer pujar a don Alexandro Gonzaga o tenir un veedor general que controlés les finances de les tropes. Pel càrrec de veedor general, una de les propostes que fa el Comanador Major és el *señor de San Jorge, que está en Cataluña.* Com s'ha vist més a dalt, el propi Consell d'Estat reconeixeria que es trobava impossibilitat per dur a terme el cap mena de servei per ser vell. Una

⁹⁹¹ AGS, EST, llig. 554, doc. 151.

⁹⁹² AGS, EST, llig. 554, doc. 151.

demanda de veedor general que serà una constant, sobretot quan acabi de copsar el desgavell que hi havia a les finances.

Però, quina és la quantitat de tropes i de cada nacionalitat que es troba don Lluís de Requesens en el moment d'arribar a Flandes? Segons una extensa relació d'aquesta gent de guerra que el duc d'Alba va deixar al seu successor, trobem un total de 57500 soldats en un total de 269 banderes. A més d'un grup de cavalleria de 4780 genets. Aquests, però, serien números nominals, no reals, ja que pocs mesos després es faria una profunda reestructuració de les companyies per evitar el gran nombre de places fictícies que hi havia. Tant era així, que el Comanador Major, després d'exposar el nombre de tropes al què es fa referència a continuació, diu: *bien es de creer que no deve haver con mucho este número (...), pero en fin este es el que V. Md. paga.*⁹⁹³

Dividits per nacionalitats i d'una manera resumida abans d'entrar a les diverses unitats, trobaríem un total de: espanyols, 7900; alemanys alts, 16200; alemanys baixos, 9600; valons, 20800; flamencs, 3000; i els 4780 genets dels que no s'indica la nacionalitat.⁹⁹⁴ Això contrasta amb la majoria de les accions ofensives, on els comandaments donen gran importància a la infanteria espanyola, així com explica les constants demandes dels governadors de reclutes de refresc sempre que poden.⁹⁹⁵

Pel que fa a la infanteria espanyola, es podria dividir en la següent taula:

Unitat	Maestre de campo	Efectius	Banderes
Terç de Nàpols	Don Rodrigo de Toledo	1900	19
Terç de Llombardia	Don Fernando de Toledo	1000	10
Terç de Sicília	Julián Romero	1500	15
Terç de Flandes	Don Gonzalo de Bracamonte	1000	10
Infanteria espanyola arribada d'Itàlia darrerament, en terços de Llombardia i de don Lope de Figueroa.		2500	25

⁹⁹³ AGS, EST, llig. 554, doc. 152.

⁹⁹⁴ AGS, EST, llig. 554, doc. 172.

⁹⁹⁵ Sobre l'exèrcit de Flandes de forma particular, v. van der Essen, León. *El ejército español en Flandes, 1567*. Cuacos de Yuste: Fundación Academia Europea de Yuste, 2008.

7900

79

Els següents en aparèixer en aquesta llista són els alemanys alts, dels quals no ofereix tanta informació:

Unitat	Banderes
Regiment comte Hebrestan	16
El del baró de Polvailier	13
El del baró Jorge de Fransperghe	13
El de Carlos Fúcar	10
Monsieur de Chambur	1
Francisco de Montesdoca	1
	54 banderes 16200 soldats

Els alemanys baixos, per la seva banda, estaven dividits de la següent manera:

Unitat	Banderes
El regiment del comte Bosu	16
El regiment del comte de Meghe	10
El regiment del baró de Yerge	6
	32 banderes 9600 soldats

Pel que fa a la infanteria valona, aquests anaven dividits en:

Unitat	Banderes
Coronelia de Gaspar de Robles	10
La del varón de Yerge (sumats als seus alemanys baixos)	4
A la de Mondragón	15
A la del conde de Rus	15
A la de Mos de Laitre	5
A la de Alonso López Gallo	6
A la de Francisco Verdugo	7

A la de Monsieur de Bebues	11
A la de Monsier de Capres	15
A la de Monsieur de Liques	15
A la del varón de Cheure Aulx	1
	104 banderes, 3000 soldats

A tot això, s'hauria de sumar que *las fronteras destos estados tres mill infantes ordinarios del mismo país*.

Pel que fa a la cavalleria, el total dels soldats eren 4780, dividits de la següent manera:

Unitats	Efectius
Corneta del baró de Jenque	300 herreruelos
15 bandes d'ordenança	3000
14 companyies de llances cavalls lleugers espanyols, italians i albanesos.	980
5 companyies d'arcabussers a cavall espanyols i borgonyons	500
	4780 cavalls

Aquestes banderes es trobaven repartides al llarg de tot el territori dels Països Baixos: el repartiment de les 79 companyies d'infanteria espanyola amb la seva majoria en Holanda (59 banderes), tot i que també a Brabant (13) i Zelanda (7). Els alemanys alts estaven a Holanda (43 banderes), Overijssel (5), Henao (1), Geldres (3), Luxemburg (2). Pel que fa als alemanys baixos, estaven establerts a Holanda (15 banderes), Overijssel (10), Güeldres (7).⁹⁹⁶

Per tant, el desplegament de tropes a Flandes era enorme i d'un grandíssim cost econòmic, ja que la guerra s'havia mantingut d'una forma ininterrompuda des d'abril del 1572 fins l'arribada de Requesens. És aquesta, per tant, la situació que es va trobar Lluís de Requesens en el moment d'arribar, l'herència militar del duc d'Alba pel seu successor. Com ell mateix exposava en una carta del 5 d'abril, a més, la dificultat romandria en el fet de no haver estat ell qui conformés

⁹⁹⁶ *Ibídem*.

*l'exèrcit: no sé qué hombre puede encargarse del gobierno de un ejército que otro ha formado, del cual no conoce soldado ni capitán, y en Estados que no se ha de entrar conquistando, como en tierra de enemigos, y es necesario recatarse dellos como si lo fuesen.*⁹⁹⁷

Un tipus de tropa plurinacional dividida en la unitat bàsica, la companyia, amb una flexibilitat que feia que en molt poc temps es pogués aplegar un *esquadró* d'entre 1000 i 3000 homes molt experimentats que aprofités les qualitats de cadascuna de les nacions, segons Geoffrey Parker:

los mosqueteros valones tenían fama general de ser los mejores tiradores; los alemanes eran la absoluta confianza en la adversidad; a los españoles se les reconocía como los más valientes y más fieros en el ataque, y también como los más despiadados. La combinación de estas diferentes cualidades en un solo cuerpo de ejército o escuadrón producía una mezcla perfectamente equilibrada. Sobre todo producía una flexibilidad que se adecuaba de forma ideal al sistema «irregular» de escaramuza y ataques por sorpresa de las guerras de los Países Bajos.⁹⁹⁸

Tenien la majoria d'aquests soldats, però, quelcom en comú: eren súbdits del mateix rei. La infanteria espanyola, la borgonyona, la italiana i la valona era reclutada a territoris sota sobirania de Felip II, mentre que l'alemanya es procurava reclutar a estats dels Habsburg, mantenint certa homogeneïtat religiosa i política. Fins i tot els anglesos o escocesos eren aquells que, o bé havien traït els orangistes o bé eren catòlics que havien decidit lluitar pel gran baluard de l'Església catòlica.⁹⁹⁹

Vistos, per tant, els efectius militars dels que disposava don Lluís de Requesens en el moment de trepitjar Flandes per primera vegada que citava en aquella carta del 4 de desembre del 1573, continuem amb la panoràmica que ofereix en aquestes dates al rei.

De fet, és en aquesta carta on ja exposa una problemàtica que l'acompanyarà fins a la seva mort en ple servei i que, com s'ha dit, venia arrossegada de l'anterior govern. Tant bon punt va arribar, els 300 mil ducats que

⁹⁹⁷ CODOIN, volum 102, p. 74.

⁹⁹⁸ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 50.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, pp.63-64.

duia van esfumar-se pels molts deutes que el duc d'Alba tenia acumulats. A més, després de veure la quantitat de tropes presents i la seva disposició, serà molt més fàcil comprendre l'enorme magnitud del problema que representen l'avís que Requesens va fer arribar a Felip II:

A toda la gente de armas de ordenança me çertifican que se deve (à la que menos) quatro o çinco años de sueldo, y que ay algunos à quien se debe diez y onze años, y assí se están todos en sus casas y no será possible sacarlos dellas quando sean menester sin pagarles un buen golpe de lo que se les deve. (...) A la infantería española que se les deven 32 pagas y aunque en este tiempo han recibido muchos socorros es gran cantidad la que se les queda debiendo y a este respecto se debe también mucho à los Alemanes Altos y Baxos, y a la infantería valona y assimismo a la caballería ligera, todo lo qual, me dicen que llega à algunos millones sin otras muchas deudas.¹⁰⁰⁰

Aquesta manca de diners per pagar els soldats acabarà esdevenint una constant del seu govern, incapaç de mantenir cap mena de control territorial per la lògica resistència dels efectius militars a seguir la disciplina si no es garantia el seu pagament. Una resistència que passaria a la insubordinació oberta dels soldats sense pagar. D'una banda, indica que són els *herreruelos* i la infanteria tudesca aquells als que han de pagar amb religiosa puntualitat pels disturbis que causen; de l'altra, el grau extrem de precarietat i tensió en que s'havia arribat, fins el punt que si no es paga, estaria *aventurándose en ello la pérdida de todos estos estados*. Això es deu que es trobava amb un problema doble: *están todas las naciones para amotinarse y assimismo para levantarse las tierras donde están alojados, que quasi todas han embiado à protestar al Duque que no pueden más sustentarlos, y à mí me lo han escripto en los pocos días que ha que llegué*.¹⁰⁰¹ Cal destacar que aquestes demandes daten del desembre del 1573, i seran una constant fins la mort de Requesens al març del 1576.

Com explicava també al rei, aquests soldats feia any i mig que no passaven revista, des del maig del 1572 que havien estat reclutats, amb els problemes econòmics de pagaments de desenes places inexistents que això comportava. El duc d'Alba no ho havia fet perquè, a més de les complicacions específicament

¹⁰⁰⁰ AGS, EST, llig. 554, doc. 152.

¹⁰⁰¹ *Ibidem*.

militars, *no aver avido nunca dineros con que darles pagas enteras y no aver osado juntarlos ni hazer cuenta con ellos, temiendo que se amotinen.*¹⁰⁰² Realment, no els hi quedava altra opció que donar *socorros*, segons el número de soldats que els capitans asseguraven que tenien, sense poder-ho comprovar de cap de les maneres. Tant era el problema, que Requesens arribava a reconèixer que *el Duque (que tanto ha desseado y procurado remediarlo, y que tanta experiencia tiene aviendo governado tantos exércitos bien disciplinados) no ha podido salir aquí con ello, estoy con mucha desconfianza de poderlo yo hazer estando la gente sin pagar.*¹⁰⁰³ I no ho podrà pas fer sense accedir a les demandes dels soldats, com s'evidenciarà en el motí de la tropa vella espanyola després de la batalla de Mook.

Veient aquests problemes, Requesens va comentar amb el duc d'Alba la possibilitat de desmobilitzar alguns contingents sobrers per procurar alleugerir la pressió econòmica sobre els estats. Però el governador sortint encara creia que s'haurien *de levantar más para estrechar a los enemigos en Holanda.*¹⁰⁰⁴ Tot plegat era degut a la necessitat de tenir un fort contingent dispers en els diversos presidis i dics si no es volia perdre les posicions immediatament a mans dels holandesos. Una solució militar que esdevenia, doncs, un problema econòmic.

Sobre els diners que es devien, la situació que exposa a Felip II també és extrema en el moment d'arribar a Flandes. Els deutes als mercaders i *asentistas* estaven assegurats sobre els diners que arribarien de Madrid, amb una necessitat absoluta de complir-los per garantir la seva bona posició, ja que segons el duc d'Alba, *se huvieran perdido todos estos estados si no se hallara quien le hiziera estas antiçipaciones según el aprieto en que algunas vezes se ha hallado, y no puede ser mayor que el en que agora nos vemos.*¹⁰⁰⁵ Tanmateix, aquestes bestretes només arribaven per a donar una ajuda puntual a la gent de guerra i l'armada. Fins i tot expressa les dificultats en aconseguir finançament dels propis estats si no es retirava el desè diner. Uns estats lleials que eren tan oposició política com Guillem d'Orange era oposició militar. El duc d'Alba assegurava que en un moment inicial els estats havien *concedido la décima con mucha voluntad*, tot i que Requesens només va necessitar algunes converses amb la gent de la terra

¹⁰⁰² *Ibidem.*

¹⁰⁰³ *Ibidem.*

¹⁰⁰⁴ *Ibidem.*

¹⁰⁰⁵ *Ibidem.*

per adonar-se que no havia estat una concessió tan voluntària com assegurava el duc. Els estats havien acceptat substituir aquest impost en temps del duc a canvi d'un pagament de dos milions de florins anuals, però Requesens advertí al monarca de que no és pas una bona idea *soltarles lo de la dècima si ellos no diessen perpetuos los dos millones de florines, porque pretenden conçederlos por muy pocos años a trueco de que no se pueda tratar jamás de la dicha dècima*.¹⁰⁰⁶

Per tant, durant aquest moment inicial de Lluís de Requesens als Països Baixos, ja veiem que la interacció amb Felip II va encaminada en aquest sentit: control militar i manteniment de les finances. El Comanador Major s'arriba a disculpar amb el rei per només haver-li exposat els enormes problemes que es va trobar un cop va posar peu a Flandes: *yo siento infinito aver de representar a V. Md. todas estas necesidades, sabiendo las que V. Md. tiene en tantas partes, pero no es posible dexarlo de hazer estando lo de aquí en el término que lo hallo, y siendo la pérdida de lo que queda tan çierta si no se provee de dinero con gran abundancia y con mucha brevedad*.¹⁰⁰⁷ Unes queixes que només creixeran.

Sobre aquests aspectes contesta el rei a Requesens que faran tot el possible per enviar diners a Flandes, tot i que no escatimen les excuses per si no arriba a produir-se l'enviament de recursos econòmics: *he mandado que se atienda con gran cuydado y diligencia à embiaros la mayor provisión de dinero que se pudiere, si bien por haverse gastado tan grandes sumas como sabéis, assí en lo de ay como en lo de Levante, está lo de la Hazienda harto más acabado de lo que se os podría dezir ni encarecer, pero con todo esso se sacará de debaxo de tierra para que no se falte a lo de ay*.¹⁰⁰⁸ Sobre la dècima, Felip II aprova la gestió de Requesens i el fet d'haver-li demanat opinió, i no li permet de cap manera treure aquest impost fins que no rebi noves ordres. El que sí que li demana, però, és veure si *los pudiessedes persuadir a que sirvan con alguna buena suma*.

A més d'això, veu amb molt bons ulls la demanda a Dinamarca de naus per a mantenir el mar del Nord i reforçar la flota, a més d'informar que ha *mandado que con gran diligència se entienda en aprestar una buena armada en las costa de Vizcaya y al Adelantado Pero Menéndez que estava en Sanctlúcar para se hazer a la vela*.¹⁰⁰⁹ També respon el rei a un altre factor fonamental: la infanteria

¹⁰⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁰⁸ AGS, EST, llig. 561, doc. 12.

¹⁰⁰⁹ AGS, EST, llig. 561, doc. 12; AGS, EST, llig. 561, doc. 13.

espanyola. Aquesta havia estat una gran preocupació tant del duc d'Alba com, per extensió, de Lluís de Requesens, que exposa dit problema ja des de les primeres cartes en el moment de prendre el càrrec. En aquesta resposta a les demandes i exposicions que el Comanador Major va fer el 4 de desembre del 1573, escassos 15 dies després de posar peu a Brussel·les, el rei diu que dins la flota que aniria a Flandes sota el comandament de Pedro Menéndez s'embarcarien tres mil soldats d'infanteria, però que l'avisés si també creia convenient que pugessin els contingents del terç de Llombardia presents al Milanesat.

Enmig d'aquesta situació de descontrol econòmic, feblesa militar i demandes polítiques dels propis estats, el duc d'Alba va marxar amb tot el seu seguici el 18 de desembre del 1573.

La situació que es narra a finals de desembre és, de nou, dramàtica: les viles ja no poden suportar més la càrrega del manteniment, demandes particulars de les que no pot satisfer cap ni una tot i la gran necessitat en la que es troben o nivells de misèria extrems entre les tropes.¹⁰¹⁰ Seguint amb la via militar, informa d'un element que serà central en els primers mesos de la seva administració: el setge del Middleburg per part dels orangistes i la defensa desesperada del coronel Mondragón amb el seu regiment de valons. Tant era així, que segons s'informa i veurem a les properes pàgines, s'estava preparant una flota per socórrer la dita ciutat. A més, vist tot el temps que estava trigant en armar-se, va procurar enviar algunes barques amb queviures per tal que aguantessin una mica més les seves posicions en front de les tropes de d'Orange.

En relació a això, el Comanador Major diu a Felip II que tot seria molt més fàcil en cas que ell fos *señor de la mar*. Aquesta era una qüestió militar fonamental durant tota la guerra dels Vuitanta Anys, per ser sempre els holandesos superiors en la guerra naval i mantenint el control absolut de les aigües. Aquesta millora de la flota la busca per tot arreu, tant en l'enviament d'emissaris als reis de Suècia i Dinamarca per tal de que possessin al servei del rei de la Monarquia Hispànica algunes de les seves naus, com per la nova demanda d'Armada que hauria d'arribar des de la península amb una bon carregament de naus, soldats i diners.

¹⁰¹⁰ Arriba a dir que *me certifcan que cada día salen soldados muertos de frío de las guardias por estar desnudos y no pueden con el socorro que se les da vestirse ni aún comer según está todo caro*. AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

A Juan Martínez de Recalde quan li pregunten sobre la possibilitat de reclutar fins a 1500 mariners a la costa de Biscaia i Guipúscoa, tot oferint quatre pagues a cadascun en lloc de les sis habituals per tal que les deixessin a les seves llars per la impossibilitat de trobar mariners holandesos, afirma que *ay acá tan pocos de confianza que importaria infinito tener este número de marineros*¹⁰¹¹. Tot anava encarat a accelerar la creació de l'armada que hauria d'arribar des de la península amb el reforçament econòmic i militar, i que des de Castella se li proporcionessin els recursos necessaris per dur a terme les accions militars que corresponien. Una Castella que al 1574 ja es trobava escanyada econòmicament i amb el decret de suspensió de pagaments enllestit, però que acabaria sent publicat setembre del 1575. Tanmateix, era ben conscient que qualsevol iniciativa colpejaria amb les necessitats financeres, ja que tot i que es trobessin els vaixells i mariners per trencar el setge dels holandesos sobre Middelburg, *falta el dinero con que se han de pagar*. Aquest era l'inici i el final de cadascuna de les cartes amb les que el Comanador Major es comunicava amb Felip II, com resa la cita cèlebre atribuïda a Napoleó Bonaparte: necessitava diners, diners i diners, cosa que la Monarquia cada vegada tenia menys.

És en aquesta línia que continua l'exposició que fa de les necessitats, ja que la cavalleria no podria ser posada en ordre si abans no se'ls hi pagava el que se'ls hi devia dels anys 1572 i de la resta del 1573, que ascendia fins a més de 200.000 escuts. A més d'haver de reforçar les fronteres amb uns contingents que amb prou feines podien pagar però que haurien de residir en ella, sobre els quals deien *será fuerza de dar algunas pagas a los soldados de las dichas fronteras para que residan en ellas que agora no solamente lo hazen muy pocos, pero destruyen la comarca andando comiendo en ella*.¹⁰¹²

La situació, però, era encara més dramàtica. No només a nivell econòmic, sinó de control del propi territori. No és cap secret que al llarg dels segles moderns de la Monarquia Hispànica, els allotjaments van ser sempre un dels problemes més greus en la manera de gestionar els exèrcits reials. A més a més, wla estatses trobaven en una situació d'absoluta indefensió en el cas de rebre qualsevol mena d'atac (comptant, recordem-ho, amb un exèrcit, en teoria, de més de 57.000

¹⁰¹¹ AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

¹⁰¹² *Ibíd.*

homes només d'infanteria), sense cap possibilitat de repel·lir-lo amb la situació particular del finals del 1574:

Si franceses rompiessen la guerra o los rebeldes pudiessen hazer nueva invasión en estos estados se havría de levantar de nuevo todo el exército con que se huviesse de camppear y resistilles, pues el que V. Md. agora sostiene, que quanto a la costa no es menor que quantos V. Md. ha tenido en campaña, está todo empeñado en las plaças que se guardan sin que se pueda sacar dellas un hombre si no fuesse abandonando y dexando en poder de los enemigos todas aquellas plaças y provinçias.¹⁰¹³

Per tant, estem parlant d'una situació límit que fa entendre molt millor la magnitud del problema al que es va haver d'enfrontar Lluís de Requesens en el moment de posar peu a Flandes. L'exèrcit, segons els llistats anteriorment presentats, de més de 60 mil efectius comptant totes les nacionalitats i diferents cossos, amb prou feines era suficient per mantenir el control del territori ocupat¹⁰¹⁴ i, ni de bon tros, per dur a terme accions ofensives de gran magnitud. És a dir, entre la sagnia econòmica i el creixent descontentament de la població local per les mesures d'emergència que aplicaven (derivant la pressió del manteniment de les tropes de la Hisenda reial a les ciutats i pobles particulars), tot plegat amenaçava amb esclatar en qualsevol moment si no es posava una solució, que, arribats a aquest punt de deutes afegits a les necessitats militars immediates, passaria per l'hipotètic i utòpic enviament d'una sola vegada de bona part de els rendes anuals de Castella. Quelcom que, com veurem, ni tan sols seria suficient per pagar tot el que s'havia acumulat. Tot plegat, una situació que aniria empitjorant a mesura que avancin els mesos i els anys.

En relació a aquest punt, observa quelcom que resulta prou rellevant tot llançant una pregunta al rei: *cómo es posible que sostengan los enemigos tan grandes armadas no pudiendo V. Md. hazer ni sostener una (?)*. El propi Comanador Major dóna la resposta, i va encaminada en la diferència entre la

¹⁰¹³ Ibídem.

¹⁰¹⁴ Don Lluís de Requesens resumeix això amb una frase ben gràfica: *Siendo fuerça tenella repartida en tantas partes Viena a haver poca en cada una y a ser mucha la que se paga por no podelles tomar muestra ni fenesçer sus cuentas como en otras (cartas) he dicho y como tenemos los enemigos dentro de casa no ay tierra que se ose ni pueda dexar sin guarnición*. AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

guerra defensiva i ofensiva, entre tenir una motivació més enllà dels diners o estar lligat a un servei només pel sou, així com l'arrelament dels soldats al territori: *los que sirven a este rebelde lo son ellos también y pelean por defender sus vidas, casas y haciendas, y por su falsa religión y tractan todos causa propia y contentanse con que les den sola la comida y puedenla muy bien proveer con lo que cada día toman siendo señores de la mar.*¹⁰¹⁵

Davant la incapacitat econòmica de la Monarquia per pagar les seves pròpies tropes, el pes del manteniment requeia sobre la població civil. Per tant, trobem els teòricament aliats sent cada vegada més pressionats per la guerra i un exèrcit que, literalment, era d'ocupació, fins al punt que el Comanador Major va afirmar que *con ello (els socors puntuals) no se remedia la neçessidad ni descontento de la gente de guerra ni de la demás y veo, en fin, un caos grandísimo, no puedo persuadirme si no que dios por nuestros pecados quiere que se acabe todo.*¹⁰¹⁶ Com és obvi, no només aquesta situació era inaguantable en els territoris propis, sinó que la política de terra cremada que havia dut a terme el duc d'Alba durant el seu govern repercutiria d'una manera nefasta en la visió dels propis castellans per part dels holandesos. Requesens assegurava que

el Duque no ha permitido hasta aquí que se rescatessen ningunos presos de los que los enemigos han tenido en su poder porque no se aprovechassen de aquel dinero ni que se trocassen con los que dellos los nuestros tomavan sino que los mandava ahorcar porque no pareciesse que se hazía la guerra como entre dos príncipes sino que se executava castigo como de rebeldes, y a mi parecer ha tenido mucha razón.¹⁰¹⁷

Aquesta estratègia duta a terme pel predecessor de don Lluís de Requesens i aprovada per ell, va haver de canviar quan van començar a caure presoners dels holandesos alguns dels membres de més renom dels partidaris de Felip II a Flandes, *después que se prendió el conde de Bossu y algunos otros hombres de cuenta se ha tenido alguna con suspender la justicia de los que se han tomado, temiendo que no quiten con esta ocasion los enemigos las vidas a los nuestros que allá tienen, y así está en poder de Norcarnes, Aldegonda y otros algunos*

¹⁰¹⁵ AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

¹⁰¹⁶ AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

¹⁰¹⁷ AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

*que se tomaron poco antes que yo llegasse a estos estados.*¹⁰¹⁸ Exposit això, demana el parer de Felip II per negociar amb els enemics un intercanvi de presoners, tot i lamentar-se de no tenir ningú de tant de valor com alguns dels seus partidaris que van caure en mans dels holandesos.

És en aquesta mateixa data però en una segona carta, que el Comanador Major exposa al rei els aspectes econòmics de més rellevància del seu govern, els deutes i el seu punt de vista sobre alguns elements centrals de l'argumentari dels rebel·lats, com seria el cas del desè diner. Aquesta extensa carta de més de vint pàgines, bé podria ser considerada el retrat econòmic del govern dels Països Baixos quan va posar-hi peu. Requesens volia descobrir quina era la situació real de les finances, però el propi duc d'Alba l'havia avisat que era impossible.

Sense donar cap detall referent a les xifres pagades, sí que afirma que *han pagado assimismo voluntariamente los estados mucho dinero à la gente de guerra, assí ordinaria como extraordinaria, demás de lo qual han pagado y pagan sin su voluntad otra mucha cantidad de contribuciones.*¹⁰¹⁹ Unes xifres que demanarien que es descomptessin de les aportacions que substituirien el desè dener. D'aquesta manera, podem entendre l'equilibri precari entre control militar i supervivència econòmica. És en aquest moment que nomena una comissió de cinc membres, encapçalada per un comissari de finances, Juan de Isunza i el conseller Assunvila per tal que *vayan de todas estas partes sacando luz como pudieren, ordenando à todos los oficiales assí de finanzas como del ejército que se la den y a todas las tierras del estado que trayan ante ellos a razón de lo han dado y que juntándolo todo se haga el más çierto tanteo que se pudiere.*¹⁰²⁰

Aquesta inspecció que hauria de posar ordre dins el desgavell econòmic flamenc, es trobaria molt limitada pels enormes deutes que s'haurien acumulat amb els diversos cossos militars. A la infanteria ordinària se li devien més de dos milions i mig d'escuts, més de tres milions i mig d'escuts a la resta de l'exèrcit i una gran quantitat als *herreruelos* (sense precisar-ne quina era). A aquests últims, a més, el deute anava pujant pels interessos i s'afegia el problema que, en cas de necessitar cavalleria alemanya en algun moment, no la trobarien pas. De fet, aquesta situació insostenible a llarg termini, com s'ha vist, havia estat

¹⁰¹⁸ AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

¹⁰¹⁹ AGS, EST, llig. 554, doc. 145.

¹⁰²⁰ *Ibidem*.

mantinguda a través de donacions dels diversos estats, que van pagar la gent de guerra ordinària i extraordinària amb unes aportacions en part voluntàries i en part forçades, amb la promesa de descomptar-ho de les contribucions. Però els deutes no acabaven, ni de bon tros, en els assumits sobre les contribucions futures dels estats, sinó que s'hi sumaven altres fetes amb particulars.

El punt àlgid de les confessions que fa Requesens al rei arriba amb el que s'estima que puja la despesa dels exèrcits de Flandes. Sumant-hi el sou dels 60 mil soldats d'infanteria i 5000 genets que havia comptabilitzat el duc d'Alba, la despesa en artilleria (que situa en un terç del que costa l'exèrcit com a compte habitual) i el que costava l'armada que es pretenia tenir, no seria menys de sis-cents mil escuts al mes. A aquesta ingent suma de diners fa que dos pensaments assaltin la ment del Comanador Major, d'una banda, reconeix que *à mi me congoxa pensar cómo se puede proveer*, davant la impossibilitat manifesta de proveir prou quantitat per pagar deutes i tenir els comptes al dia, alhora que informa de la necessitat imperiosa de mantenir els contingents, *certificarme que no se puede escusar ninguna desta gente por ser tanto y en tan diversas partes lo que los enemigos tienen ocupado, y V. Magd. considere quanto más sería menester si viene nueva gente de Alemania en favor de los rebeldes y si franceses rompiessen*.¹⁰²¹

El que provocava aquesta manca de pagaments, com s'ha dit unes línies més amunt, era un desconeixement de la pròpia composició dels exèrcits que comandaven per part dels governadors o mestres de camp. Ja s'ha dit que a la infanteria espanyola no se li passava revista des del 3 de maig del 1572, i derivant-se en la proliferació de places fictícies que es pagaven però no existien, amb un nombre real d'efectius sempre inferior al de cada unitat, però en altres contingents el desconeixement dels oficials sobre la realitat de la tropa era molt superior. Requesens és prou clar en aquest sentit: *à la gente ordinaria ha çinco o seys años que no se les ha tomado muestra y à la extraordinaria no se les ha tomado sino la primera quando se levantó*.¹⁰²² És evident que en un lustre o més, qualsevol paregut amb el moment de plantar bandera devia ser casualitat, cosa que manifesta aquest allunyament permanent de la realitat numèrica de les tropes i els llistats sobre els que feien les pagues. Unes mostres inicials

¹⁰²¹ AGS, EST, llig. 554, doc. 145.

¹⁰²² *Ibidem*.

engreixades respecte el número actual que eren les úniques que tenien per donar els socors: *à las otras naciones se les da el socorro por aquella muestra primera, y à los españoles por el número que dicen sus offiçiales, que bien podrá considerar V. Md. quanto mayor deve ser del que en effecto tienen.* Tant era així que el propi duc d'Alba assegurava que era l'exèrcit tan gran que si fos possible fer una mostra d'armes rigorosa, es podrien donar les pagues reglamentàries amb el que es pagaria de socors. Quin seria el problema, doncs, que impossibilitava fer això per enllestir la situació de les tropes dels estats? L'inici i el final dels problemes a Flandes, la falta de diners per fer un pagament unitari d'almenys tres o quatre pagues.

Tant era així, que Requesens era taxatiu quan parlava de la seva situació econòmica a les acaballes de l'any 1573: *yo me hallo aquí sin un real para todas estas cosas.* Com s'ha vist ja per una altra carta, els diners que enviaven des de la Monarquia, estaven gastats abans d'arribar. Abans que vinguessin 500 mil escuts de la península, ja n'havia pres 350 mil dels mercaders a compte del que arribés, amb la condició de ser pagats en el moment que els diners reials o la lletra de canvi toquessin terra. Això seria per pagar els socors del mes de desembre, però al mateix compte van sumar uns pagaments improrrogables a particulars que anaven amb el duc d'Alba, els socors de la tropa del gener del 1574 o un altre *asiento* de 60 mil ducats¹⁰²³ que el duc havia pres sobre el mateix enviament. De fet, estima que el total del que deixava el duc a pagar per *libranças* superava els 200 mil escuts, que s'haurien *de cumplir con el primer dinero que aya.*

Sobre els aspectes econòmics, anomena un reguitzell de problemes dels que n'és ben conscient a l'hora de proporcionar els diners als estats de Flandes, allà on, precisament, feien falta: *asientos* amb mercaders signats per part del govern a de la Monarquia, d'altres particulars del govern dels Països Baixos amb uns interessos (per l'emergència amb la que s'acostumaven a demanar i sempre per avançat) que no baixaven del 12% anual, la costa d'enviar els diners fins allà on calen (per haver de contractar un bon gruix d'escorta i la volta que havien de

¹⁰²³ Resulta ben destacable el motiu que dóna per assumir aquest *asiento* sense cap tipus de queixa, que va més enllà de les pròpies necessitats militars o estratègiques, i entra en la visió més política del concepte: *yo no podré dexar de dar orden que se cumplan, pues demás de ser tan justo que se conserve el crédito del Duque, le perdería yo, y qualquiera ministro que aquí estuviessen, dexando de hazerlo que resultaría en desserviçio de V. Md.*

fer per poder dur-la allà on calia, a més del que furtaven els capitans o oficials).¹⁰²⁴ Malgrat fer aquesta exposició de problemes econòmics i dels exèrcits, Lluís de Requesens no dubta un instant en descarregar la responsabilitat del duc d'Alba, i lloar-lo: *ningún hombre en nuestros tiempos ha gobernado tantos exércitos ni traydolos tan bien disciplinados como él, y en su escuela podríamos aprender toda la vida quantos ministros V. Magd. tiene.*¹⁰²⁵ Tant és així que confessa, també amb la clara intenció de minvar poc a poc la voluntat del monarca de tenir-lo allà, que *ver que el Duque no ha podido poner mayor orden en esto, me afflige mucho, temiendo que podré yo muy mal hazerlo, faltándome tantas partes de las que à él le sobran, pero haré lo que pudiere, pues en deseo de açertar a servir a V. Md. el Duque ni nadie me hará ventaja ya que en todo lo demás me lo hagan.*¹⁰²⁶

Una de les vies d'obtenció de recursos econòmics que es van utilitzar, van ser els propis estats de Flandes. El conflicte sobre el pagament del desè diner, un dels principals focus de tensió entre els estats i la Monarquia, que encara s'arrossegava des de la dècada anterior, estant més viu que mai. La proposta dels estats, acceptada en un primer terme per Felip II un lustre enrere, era el de bescanviar l'impost de la dècima per un tribut anual de dos milions de florins. El principal conflicte és que allò que els hispànics entenien com a un pagament indefinit, com l'abolició de la dècima, els estats d'Holanda ho veien com una contribució temporal durant sis anys. Segons informa Requesens al rei, ja s'estava acabant el cinquè any d'aquesta contribució dels holandesos.

En aquest sentit, el parer del propi Comanador Major era que se'ls alliberés de la dècima perpètuament si a canvi concedien els susdits dos milions de florins el màxim temps possible, admetent que si es pogués prolongar fins als 10 o 12 anys ja seria quelcom molt positiu. Tanmateix, això seria en el millor dels casos, ja que les pretensions no eren tan elevades i la realitat era ben diferent als desitjos del propi governador dels Països Baixos: si no és possible allargar més anys el tribut, seria bo mantenir els sis anys sempre i quan *quede por escripto la oferta que ellos hazen de que pasado este tiempo servirán à V. Md. como siempre lo*

¹⁰²⁴ El millor resum del que provocarien aquests fets l'ofereix el propi Requesens: *estas dificultades, o, por mejor decir imposibilidades, traen consigo las guerras çiviles, y el sido destes estados y el modo de rebelión que en ellos ha havido y ay.*

¹⁰²⁵ AGS, EST, llig. 554, doc. 145.

¹⁰²⁶ *Ibidem.*

*han hecho mientras las neçessidades duraren.*¹⁰²⁷ Amb els motius que dona per tenir aquesta opinió sobre la dècima tampoc no s'està amb gaires embussos: *tener por muy çierto que jamás saldrá V. Md. con esta dècima y que ha sido la principal causa desta segunda rebelión.* De fet, veiem com va descobrint poc a poc els conflictes que se superposen a Flandes i que havia acabat esclatant en una rebel·lió: religiós, polític, resistència a l'ocupació espanyola, allotjaments, fiscal...¹⁰²⁸ És significatiu, però, que assegurí d'una manera tan rotunda que el desè diner ha estat la principal causa de la revolta, veient com canvia la seva opinió després de les reunions de Breda.

Sobre com tractar dit impost, el Comanador Major posa al rei l'exemple de l'alcabala a Castella, que mai no s'havia cobrat sencera, sinó *encabezada* en les corts i ciutats, *al principio con muy poco preçio*, i tot i que les necessitats haurien forçat a pujar aquesta quantitat, segueix dient que *deve de aver el día de oy muchas tierras en Castilla en que los particulares della no pagan nada de Alcabala, sacándose la parte que les toca de la del viento, carniçerías, mesones y otras cosas.* Seguint amb aquest exemple, Requesens pretén fer veure a Felip II que la xifra oferta pels estats no és pas dolenta per aquest primer *encabezamiento*, *aunque no sean perpetuos, porque con el tiempo y ocasiones se podrán yr pujando, aunque la dècima quede abolida, porque jamás se conçedió serviçio en un Reyno, aunque fuesse voluntario, que se baxasse después en otras conçessiones, y bien lo tienen estos entendido.*¹⁰²⁹ El pagament, però, exposa que no seria fàcil ni immediat per la situació d'asfíxia econòmica que es vivia. Més enllà de les pròpies dificultats pels allotjaments o la caiguda del comerç, a més d'haver tret alguns impostos el duc d'Alba a Brabant i Flandes sobre la carn, el vi, l'ordi i altres productes d'alimentació, que usaven els estats per pagar les ajudes. Segons el duc, ho va fer perquè els holandesos estiguessin més predisposats a pagar el desè diner no havent de pagar aquestes altres imposicions... Per tant, ara es quedaven sense una ni altra. Tot plegat, sense

¹⁰²⁷ *Ibíd.*

¹⁰²⁸ Requesens transmet al rei en aquesta carta les paraules que alguns ministres holandesos, dels lleials a Felip II, havien dit a d'altres espanyols sobre aquest afer de la dècima: *¿por qué avemos de querer que se acabe esta guerra? Que vosotros no queréis el fin della sino para executarnos la dècima y otras cosas que nos acaben de destruir.* El servei era clar, però també la pròpia nacionalitat dels ministres i allò que consideraven com a propi.

¹⁰²⁹ AGS, EST, llig. 554, doc. 145.

comptar amb els desacords entre estats o l'exigència que es descomptés dels 2 milions el que pertocaria a Holanda, Zelanda i la resta de terres rebel·lades.¹⁰³⁰

Una segona via de contribució dels estats era sobre la centèsima, com a mesura provisional abans no arribessin ordres de Felip II sobre la dècima, que haurien aprovat els estats en cas d'una hipotètica invasió. Sobre aquests, proposa demanar lletres d'almenys 500 mil ducats per fer anticipacions a mercaders. Tanmateix, això no és més que una proposta idíl·lica, ja que com ell mateix diu: *la misma dificultad de la abolición de la dècima porán sobre el dar estas letras sobre la concession principal de las ayudas.*¹⁰³¹

Tanmateix, el governador ja adverteix al rei de la realitat, tot intentant rebaixar les possibles expectatives que generés la seva informació:

No piense V. Magd. que aunque se conçedan y executen estos dos millones de florines con los descuentos que está dicho, y assimismo el çentésimo, que se sacará mucho dinero, porque es grandíssima la cantidad de las consignaciones que están hechas sobre ello, assí de assientos que el Duque ha hecho con mercaderes, como de otras cosas que los de finanças han consignado por el poder que para ello tienen, demás de lo que se ha de descontar de las dichas ayudas de las contribuciones que las tierras pagan y demás lo que han dado à la gente de guerra que arriba dixe.¹⁰³²

Tant era així, que fins i tot algunes de les consignacions fetes abans de la seva arribada li buscaven greus problemes a ell. Narra una curiosa consignació feta pel duc d'Alba tot just abans de la seva marxa, on posava 500 mil escuts per a la paga de la infanteria espanyola sobre la centèsima. Segons informa, *aunque la consignación se hizo después que yo llegué à Brusselas, no quise contradzirlo por el respecto que al Duque se deve, puesto caso que lo he tenido por inconveniente.*¹⁰³³ Quin era el problema? Aquest impost es cobrava cada sis anys, i encara quedaven tres per poder reclamar el següent pagament (això en unes condicions ordinàries i si no es trobaven amb dificultats sobrevingudes d'alguna mena). Els soldats, en canvi, amb les pagues promeses per part del duc d'Alba, les exigien al moment. El propi Requesens ho explicava de la següent manera: *no se*

¹⁰³⁰ *Ibíd.*

¹⁰³¹ *Ibíd.*

¹⁰³² *Ibíd.*

¹⁰³³ *Ibíd.*

*puede dar à entender esto à los soldados, y habiéndoles hecho publicar que el Duque les dexa consignadas sus pagas, me han de apretar por ellas, y ser más ocasión de amotinarse.*¹⁰³⁴ Aquest era un problema afegit, al qual va preferir enfrontar-se el Comanador Major abans de replicar al duc d'Alba quan feia poques setmanes que havia arribat als Països Baixos.¹⁰³⁵ És probable que es degué més a la voluntat del governador sortint de deixar contents al principal contingent que per desconeixement, ja que és evident que era conscient de tots els afers que succeïen als Països Baixos, del primer a l'últim. Requesens, tan sols per solucionar aquest problema sobrevingut, va haver fer mans i mànigues per treure diners d'allà on va poder, mirant de restar el que es devia als morts i fugits, així com el que havien rebut del propi país. Però és clar, costaria molt més que els soldats renunciessin a algunes pagues, ja que les havien passades a considerar pròpies després de la consignació del duc d'Alba.

Per tot això, demanava a Felip II que enviés un parell de funcionaris de la *Contaduría Mayor de Cuentas* per tal de posar una mica d'ordre en el descontrol econòmic existent i davant la impossibilitat de desenvolupar un pagament efectiu amb la comptadoria de l'exèrcit.

La situació exposada a nivell econòmic, doncs, va molt de la mà de la que es trobava a nivell militar. Un desgavell absolut, amb un país que mira de reüll a tot el que fan els governadors, amb resistències polítiques i militars, i una administració endeutada fins a nivells inassolibles des d'abans d'arribar ell a posar un peu en el país.

Hi ha una tercera carta de la mateixa data, que conclou amb la visió transversal que el governador entrant fa al rei dels diversos afers generals en el moment d'arribar als Països Baixos. En primer lloc, surt a la palestra un dels elements centrals de l'acció espanyola sobre els estats dels Països Baixos i la seva resposta: el tribunal dels Tumults o *Conseil des Troubles*. Que el tarannà i la idea d'entendre la política i la lluita entre el duc d'Alba i el seu successor eren tan diferents com el dia i la nit, almenys en un principi, es fa palès en el paràgraf on

¹⁰³⁴ *Ibidem*.

¹⁰³⁵ De fet, el duc d'Alba ja informava al rei en una carta del 22 d'octubre del 1573, de que deixaria consignat el pagament de la infanteria i de que informaria al Requesens de tal fet, però sense especificar quin mitjà seguiria per a assumir dita despesa: *quando la infanteria española se amotinó en Harlem yo les offrescí antes de salir destos estados de dexarlos recaudo para que fuesen enteramente pagados de todo lo que han de aver hasta agora (...) habiendo hablado al Comendador mayor le diré el medio que se ha de tener para dar satisfacción à la gente.* (AGS, EST, llig. 555, doc. 92).

el propi don Lluís de Requesens explica el contingut de les seves converses amb el seu antecessor sobre aquest afer:

Y paréscele al Duque que el día que se quitare hará muy gran daño a las cosas de la Religión, pues este consejo ha tenido casi la superintendencia sobre la execución de los Placartes hechos en esta materia, y assimismo le parece que de la hazienda de las confiscaciones se sacaría poco fructo si se metiesse en las finanças como la demás, y que por esto ay necesidad de conservar el dicho consejo. Pero es tanta la que ay de dar satisfacción a los desta tierra que se ha de ver si podría quitarse sin hazer daño a las dos cosas que el Duque dize o quiçá haziendo provecho à alguna dellas.¹⁰³⁶

Mentre que el duc d'Alba no veia cap altra opció que el manteniment del tribunal, Requesens es mostrava obert a eliminar-lo. De fet, serà gràcies a la seva gestió que s'acabarà abolint l'any 1576, com afirma Miguel Ángel Echevarría Bacigalupe¹⁰³⁷, per les seves idees contràries a la radicalitat del duc d'Alba i més properes a la negociació amb els estats.

Fa un interessant seguiment dels diversos membres del tribunal, de la seva funció i de com s'havia actuat fins el moment. En primer lloc, els membres del tribunal no havien tingut cap funció particular més enllà que la d'assessors del governador, *que es el que ha firmado todas las sentencias y órdenes que de allí han salido y en cuyo nombre se pronuncian*. A més, també afirma que no tots els membres del consell tenien vot en les decisions, *los que son de la tierra y el Orziñano, que es italiano, no han servido más que de relatores, aunque llevan el sueldo y tienen el nombre de consejeros, y solo han votado los tres españoles y nunca el Duque se obligó a seguir el mayor número de votos, sino los que le parecía*.¹⁰³⁸ També informa sobre la preeminència i el valor donat als diversos membres del consell per part del Duc d'Alba. El primer d'ells seria Juan de Vargas, en qui sempre s'hauria recolzat el propi governador i el seu principal conseller; l'altre seria el doctor Delrío, Luis Delrío, qui *aunque es buen hombre,*

¹⁰³⁶ AGS, EST, llig. 554, doc. 166.

¹⁰³⁷ Echevarría Bacigalupe, Miguel Ángel. «Fundamentalismo y tolerancia en Flandes, 1500-1633». Dins: Lorenzo Pinar, F. J. *Tolerancia y fundamentalismos en la Historia*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2007. p. 129

¹⁰³⁸ AGS, EST, llig. 554, doc. 166.

*y muy plático de las cosas destes estados, tiénenle por tan fácil que no ossa votar, sino lo que entiende que dessea el que los gobierna.*¹⁰³⁹

En relació amb la seva intenció d'abolir el Tribunal dels Tumults, afirma que una de les seves principals funcions, la publicació i execució d'edictes o *placards*, bé podria ser assumida pel Consell Privat i el de Finances. Això era degut a que els afers de Religió i Rebel·lió eren reservats als governadors, i podria perfectament tractar aquests temes amb els ministres dels altres consells, *sin que para esto aya consejo formado que tanto offende.*

També es mostra inquiet amb allò que feien els ministres de Finances pel que fa a les diverses despeses, algunes justificades i d'altres no tant. Un concepte que sobta és quelcom prou curiós pel que fa als documents de l'època moderna: *son muchos [dineros] los que se gastan malgastados, porque solo lo que llevan de vacaciones (que acá llaman) los ministros que de allí dependen y lo que se gasta en cobrança de la hazienda y averiguación de quentas, es un número grandísimo.*¹⁰⁴⁰ Però no només es queixa d'aquest fet, sinó de que per allò que volen els membres del consell de Finances, sempre hi ha diners; a més, també queda disgustat per l'enorme poder que tenen i que limitava la seva autoritat, ja que *aunque dicen que todo lo firma el gobernador, puede mal contradecir lo que viene ya firmado y despachado por todos ellos.*¹⁰⁴¹ El que aconsella al rei és que disposi d'oficials espanyols i italians en el consell de Finances, alguns de la seva més estricta confiança, allunyant del control dels ingressos i depeses a tots els locals el màxim possible.

Continua el viatge pels problemes administratius dels Països Baixos per la gestió dels béns confiscats i la hisenda en general, amb un ordre molt dividit i un reguitzell d'oficials que tenien una atribució econòmica important. Per si fossin pocs inconvenients, aquesta fragmentació en la gestió financera havia de ser reconstruïda, ja que *de todas las libranças que se han hecho en esta hazienda no ha havido oficial que tome la razón, ni quien haga cargo al Rescibidor general ni a los particulares.* A això, s'afegia el fet que el *recibidor general*, *Martín Bandemberg*, havia mort feia no gaire i s'havien de comprovar els seus

¹⁰³⁹ *Ibíd*em

¹⁰⁴⁰ *Ibíd*em.

¹⁰⁴¹ *Ibíd*em.

comptes. Tanmateix, seria Juan de Vargas qui duria el pes de la gestió econòmica fins aquell moment. Precisament, el principal membre del Tribunal dels Tumults.

Derivat d'aquest desgavell econòmic, trobem l'obertura d'entre 12 i 13 mil processos de persones que havien pres accions contra les confiscacions i, sobretot, per no haver pagat els deutes i interessos que generaven els béns que ara passaven a tenir la Monarquia com a beneficiària última, cosa que el duc d'Alba havia procurat derivar cap a tribunals provincials, opinió que compartia Requesens. Podem deduir, a més, la veritable visió dels holandesos sobre aquestes confiscacions per un avís que don Lluís de Requesens fa al rei: *fuera muy conveniente que la gente del Pays se persuadiera de la verdadera intención que V. Md. ha tenido en estas confiscaciones, que es castigar con ellas los culpados, y no cobdicia de sus haciendas, y danse à entender agora lo contrario.*¹⁰⁴² Per tant, ens trobem de nou amb un poble que veu a Felip II com un rei llunyà que no només envia un exèrcit d'ocupació, sinó que també confisca les seves possessions per cobdícia, castigant de forma severa a aquell que s'atrevis a protestar. En aquest sentit, el duc d'Alba ja es referia a la dicotomia entre la lluita contra la seva persona en particular o contra la Monarquia en general: *los avisos que tengo de todas las villas rebeladas, las cuales comiençan a desengañarse de que la guerra es contra V. Md. que son tan bestiales algunos (que a otros tíralos su heregía) que han pensado que hasta aquí el Prinçipe de Oranges hazía la guerra por V. Md. contra el Duque de Alva.*¹⁰⁴³ Entrem de ple, doncs, en una guerra oberta entre els estats revoltats contra el seu rei, deixant de considerar-lo com a tal i fora del seu propi espai.

Sobre el to i les queixes que envia el Comanador Major al rei, Geoffrey Parker el defineix a la perfecció en el moment que cita una de les seves respostes al decret de suspensió de pagaments de l'1 de setembre del 1575: *Don Luis de Requesens, que tenía la costumbre de lamentarse de lo que ya no tiene remedio, y le sobraron ocasiones para ello, tenía toda la razón.*¹⁰⁴⁴

Després d'aquestes cartes del 30 de desembre del 1573, poc després de quedar-se sol al capdavant del govern, una vegada fet el relleu definitiu amb el duc d'Alba, podem arribar a copsar una mica quina era la situació que va haver

¹⁰⁴² *Ibidem.*

¹⁰⁴³ AGS, EST, llig. 555, doc. 91.

¹⁰⁴⁴ Parker, Geoffrey. *El ejército de Flandes...*, op. cit., p. 227.

de governar, gairebé serpentejar, mentre va romandre com a màxima autoritat dels Països Baixos. La idea de govern sí que seria molt diferent a la del seu predecessor, i que podria resumir-se en una curta part xifrada de la darrera de les cartes comentades:

Yvanse por tantas vías atajando los caminos de acabarse esta rebelión solo con la fuerza que es necesario buscar con mucha priessa todos los demás que para ello ay, y assí suplico a V. Md. no espere para otro tiempo el [*document malmès*] assí en esto como en lo del perdón general y en lo de la décima y en lo demás que con este correo escribo que es muy necesario que en ello no aya ninguna dilación y aun plegue a dios que con esto llegue a tiempo que haga el fructo que se dessea.¹⁰⁴⁵

Perquè no cal oblidar mai que una de les directrius que el duc d'Alba va donar a Requesens en el moment de la seva marxa, més enllà d'alguns consells generals¹⁰⁴⁶: cremar tot el país que no es pogués controlar. Tant era així que comenta de forma irònica al rei que: *deviosele de holbida al Duque de dezirme lo que escrivió à V. Md. sobre el quemar en Olanda todo el pays que nuestra gente no pudiesse ocupar*. Però tot seguit informa que això *no he osado comunicallo con los del consejo, porque sé que lo tomarían muy mal y todo lo que allí se tracta lo dizen después a los de su mismo pays*. Uns mesos després, mentre el setge de Leiden s'encaminava al fracàs, el propi Requesens havia variat la seva visió fins a dubtar entre dues opcions per sotmetre Holanda: negar-la o cremar-la. Aigua o foc. La seva opinió, però, en aquest desembre del 1573, va en direcció contrària a la sang i foc, literals, proposades pel duc d'Alba: *yo no soy hasta agora de opinión que aquello se haga porque indignaría mucho a todo el pays y es cosa para no hazella sino es quando (lo que dios no permita) se huviesse del todo de abandonar porque el que le ocupasse sacasse del menos fructo y harto se quema agora con lo que dura la guerra que en él ay*.¹⁰⁴⁷ Aquesta part xifrada evidencia el canvi de tendència que es va viure en el govern dels Països Baixos en qüestió de poques setmanes, almenys mentre l'economia, la salut i els disgustos li ho permetien, ja que s'enfronta el pensament de Requesens amb una opinió clara i concisa del seu predecessor. Tanmateix, també deixa veure

¹⁰⁴⁵ AGS, EST, llig. 554, doc. 166.

¹⁰⁴⁶ AGS, EST, llig. 555, doc 95.

¹⁰⁴⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 28.

una cosa: malgrat que el caràcter estava ben allunyat de la radicalitat del duc d'Alba (probablement empitjorat a mesura que passaven els anys i la situació no millorava), deixa clar que no dubtaria en assumir un paper ofensiu i, fins a cert punt, radical, si la situació ho requeria. Cosa que, com veurem, s'acabarà produint.

3.3. L'entrada al 1574: pagues, daltabaixos militars i nova política

Amb el canvi d'any i la nova posició de poder de Requesens en el govern dels Països Baixos, van acabar d'esclatar una sèrie de problemes derivats de la majoria dels punts exposats pel nou governador general al rei en les diverses cartes del 30 de desembre del 1573. Davant la manca estructural de recursos i la inexistent previsió d'arribada de qualsevol mena de socors pecuniari que alliberés la càrrega que suportava pels malabarismes en els pagaments¹⁰⁴⁸, la negociació va haver de ser l'eix de la seva política durant aquests primers mesos. Negociació duta a terme amb amics i enemics, amb els propis soldats i amb els mercaders, amb els estats lleials a Felip II i amb els revoltats... Sense diners que poguessin sostenir una guerra continuada com en temps del duc d'Alba fins la invasió del 1572, el qual va portar de la mà les victòries militars i desfeta econòmica, les accions armades es van limitar a moments puntuals, com el fracassat socors a Middelburg (assetjat des del 1572 i capitulat al febrer del 1574) o la victòria militar de Mook, que bé podria haver estat decisiva per la mort de líders holandesos si no s'haguessin amotinat les tropes espanyoles gairebé de forma immediata. De fet, la manera com Requesens transmetia la seva visió de la guerra a les darreries de l'abril del 1574 a Felip II, era la següent:

Desde el primer día nunca yo puse la dificultad de acabarse esta rebellion en las fuerças forasteras de los enemigos, con ser tantos, ni en el pelear con ellos, porque todas las vezes que lo hiziéremos en campaña, aunque sea con la mitad menos gente, será nuestra la victoria si ya Dios no quisiesse hazer milagro contra nosotros por nuestros peccados, y en lo que yo puse siempre la dificultad es en el daño que teníamos dentro de nuestras casas en la gente de la tierra y en no ser possible llevar adelante la costa que aquí se sostenía tanto más la que ha crescido con la nueva invasión. Pero lo que nunca imaginé ni creo que pudo nadie imaginar es que huviesse de venir no solamente el daño por los españoles, pero que fuesse este mayor que el que los hereges y rebeldes.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁸ Sobretot després de fracassada abans de començar l'armada que havia d'enviar recursos econòmics i militars a Flandes durant el mateix any 1574, a la que es dedicarà la seva merescuda atenció en les properes pàgines.

¹⁰⁴⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 124.

Veurem, doncs, el manteniment d'una situació més que tensa, que amenaça amb esclatar en qualsevol moment malgrat els esforços de Requesens per mantenir-ho d'una forma més o menys estable i com, d'una manera o altra, aplicaria més o menys els principals consells que el duc d'Alba li donava, també per carta. El primer d'ells, les armes, *que V. Sa. Tenga por principal negocio las armas, no dexándolas jamás de la mano ni de la fantasía, tomándolo por tan principal que ocupe todo el tiempo en ello, y en los otros negocios todas las horas que desto sobrare.*¹⁰⁵⁰ De la mà d'aquesta via militar podria anar una més negociada, però sense creure convenient que s'hagués de parlar amb el príncep d'Orange *ni que huviesse por su mano de tractar con las villas sino con ellas y cada una por sí o todas juntas si quisiesen, y no entrar en más capitulación con ellas de que viniendo a la obediencia y pidiendo perdón a su Md., él usando de su clemencia se la daría.*¹⁰⁵¹

Això topava amb la instrucció nova que donava Felip II a Requesens, qui ja es movia cap a la publicació d'un perdó general, *según mi natural inclinación à clemencia y benignidad y al amor que tengo à estos estados*, i veient convenient que la conjuntura produïda pel canvi de govern era favorable a dit fet. A més, com a proposta graciosa per integrar les elits dels estats en el servei particular del rei, també informa a Requesens de la creació d'un orde militar, que rebria el nom de Sant Felip, tot i que amb Sant Andreu com a alternativa en cas de no escollir el nom de Felip.¹⁰⁵²

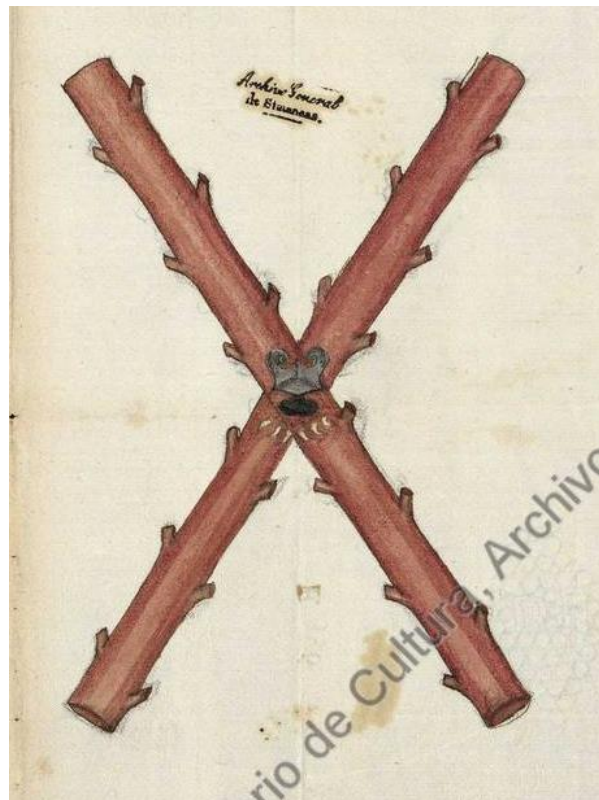
¹⁰⁵⁰ AGS, EST, llig. 561, doc. 177.

¹⁰⁵¹ *Ibíd.*

¹⁰⁵² AGS, EST, llig. 561, doc. 142.

Imatge 6 Disseny d'una medalla per l'orde militar de Sant Felip, creada als Països Baixos. AGS, MPD, 48, 87.

Imatge 7 Disseny de la creu de Sant Andreu per dur a l'hàbit del nou orde creat per Felip II als Països Baixos si es canviava de nom. AGS, MPD, 48, 88.

D'altra banda, el duc d'Alba procurava a la seva carta donar a Requesens una visió més ampla d'allò que hauria de governar, recomanant-li que es guiés més per la pròpia experiència que per les relacions que poguessin arribar des de la cort o de persones de rellevància:

Las cosas que ay por remediar, unas por no haver yo podido hazer, otras por no lo haver entendido o averme engañado en ellas, que V. Sa. las remedie con el tiempo, porque con él las entenderá sin estar a relación de nadie sino lo que por el ojo verá y haziéndose desta manera soy çierto que V. Sa. sabrá aplicarles la medicina conveniente para que queden en su lugar y queriéndose hazer esto por relaciones topará V. Sa. quizá en cosa que le paresçerá aún no para traer debaxo de los pies.¹⁰⁵³

¹⁰⁵³ AGS, EST, llig. 561, doc. 177.

3.3.1. Middelburg: un socors fracassat

A principis de l'any 1574, ens trobem amb un dels fets que definiran la tendència militar del govern de don Lluís de Requesens a Flandes: la caiguda definitiva de Middelburg en mans dels orangistes. Middelburg era la principal ciutat de l'illa de Walcheren i l'únic reducte reial a Zelanda, sent sempre l'objectiu dels socors tot i estar també encerclada pels rebels altres ciutats com Ramua (actual Arnemuiden). Des de feia dos anys havia quedat envoltada, defensada pel coronel Cristóbal de Mondragón, qui es guanyaria amb aquest fet una fama ben merescuda tant entre amics com enemics.

Dins les famoses cartes del 30 de desembre exposades en les línies superiors, el governador també té ocasió de parlar de l'Armada que es preparava per anar a Middelburg. Tanmateix, en aquest cas es limita a exposar tot el que faltava per completar el bon desenvolupament de la flota (mariners, queviures o artilleria) i el cost que suposaria aquest afegit a l'Armada que s'aplegava.¹⁰⁵⁴ La situació, però, no era gens favorable: mariners que desertaven per impagaments, queviures comprats per Sant Joan i emmagatzemats als vaixells des d'aleshores fets malbé, i municions i vitualles que s'havien de pagar per avançat per la manca de seguretat que donava qualsevol compra que fes la Monarquia.

A mitjans de gener, la situació de Middelburg ja era desesperada. Els enemics havien ocupat amb vaixells les sortides als canals i els homes del coronel Mondragón estaven incomunicats, ja que no aconseguien fer sortir cap carta de dins de la ciutat sense que fos interceptada.¹⁰⁵⁵ Segons s'informa en aquest moment, encara faltaven sis dies per tal de tenir preparades les armades que s'enviarien en el seu socors, amb la intenció de fer entrar reforços, aliments i municions.

Totes les cartes escrites per part de Requesens a Felip II en aquest moment tenien com a punt de partida l'actualització de l'estat de les flotes que haurien de navegar fins a Middelburg. Un bon exemple és la carta del 25 de gener del 1574, on les primeres línies són dedicades a aquest assumpte de vital importància estratègica si es volia mantenir una posició de força sobre les illes, i Middelburg era l'últim reducte que quedava en mans hispàniques a Zelanda.

¹⁰⁵⁴ AGS, EST, llig. 554, doc. 144.

¹⁰⁵⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 28.

L'explicació que ofereix dels plans de l'armada, sempre en una visió positiva, gairebé idíl·lica del que hauria de succeir, és prou interessant, sobretot si es compara amb l'estrepitós fracàs que explica a les cartes posteriors o els fragments referents a dita desfeta en l'obra de Bernardino de Mendoza, els quals encaixen a la perfecció.

Després d'exposar de forma genèrica les dificultats que ha tingut en disposar les flotes que haurien d'anar a socórrer Middelburg, diu que havia estat el dia 24 de gener quan va acabar d'arrencar, després d'haver estat tres dies tothom ja embarcat a les naus però immobilitzats allà per causa d'un terrible mal temps. El pla inicial era que s'ajuntessin les naus sortints d'Anvers dirigides per Sancho Dávila i les de *Bergas* (actual Bergen-op-Zoom), *que va por cabo del maestro de campo Julián por la indisposición de Mos de Beovois*.¹⁰⁵⁶ Donada la trajectòria de Julián Romero, aquest canvi no semblaria gaire important, però acabaria sent crucial per al desenvolupament de l'acció sobre Middelburg.

Lluís de Requesens era ben conscient de la importància que ambdues flotes arribessin alhora, anant amb la mateixa marea, per tal d'obligar-los a dividir les seves forces, ja que *han juntado quantos navíos ay en Holanda y Zelanda, y los que han podido aver de otras partes, porque han metido el resto por impedir este socorro*. Tant era així, que el príncep d'Orange era qui dirigia personalment aquest setge, fent evident la fonamental situació estratègica de Middelburg.

Pel que fa a la infanteria embarcada per tal de donar suport als assetjats i garantir la ruptura del setge, va procurar aplegar homes d'allà on va poder: 12 companyies d'infanteria del terç de Sicília, algunes companyies de valons i tudescos i 300 homes que haurien de refer els efectius de Mondragón. El problema, però, s'ha avançat abans. Les companyies estaven molt desfetes i a nivell real estaven lluny dels efectius que hi havia a nivell nominal, cosa que no se solucionaria fins a la gran reestructuració de la tropa espanyola que duria a terme el governador el mateix 1574. Per tant, amb mariners escassos, degotejant desercions i amb l'amenaça constant d'embarrancar els vaixells de forma deliberada, les provisions refetes a corre-cuita i la infanteria embarcada impagada i amb companyies delmades, les previsions no eren gaire esperançadores. Tant era així, que el propi Comanador Major escrivia:

¹⁰⁵⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 38.

Todavía espero en Nuestro Señor que como en causa suya y que se lo han supplicado tantas personas, ha de encaminar que este socorro se haga como conviene del qual dependen muchos buenos o ruynes successos, porque si se acierta, se espera que muchas villas se reducirán y que mucha gente de la que sigue à este rebelde le dexará porque los entretiene con esperança de pagarlos con la mercançia que está en Middeburg, y si esta se perdiesse, lo que Dios no permita, no solo no se reduzirían las tierras rebeladas, pero témesese aún se rebelarían otras.¹⁰⁵⁷

Si no hi havia la seguretat d'aconseguir la victòria o, almenys, d'estar-ne a prop si no era mitjançant intervenció divina directa, hom es podria preguntar: per què arriscar-ho tot? El propi Requesens dóna la resposta en aquesta carta dirigida al rei. D'una banda, Middelburg es trobava al límit de la seva capacitat de resistència, i la seva posició estratègica pel control de Zelanda i la desembocadura del riu Escalda que arriba fins a Anvers era fonamental. De l'altra, els mariners eren part essencial per a dur a terme aquesta ofensiva, i cada dia en perdien més i més per deserció. Per tant, el temps jugava en contra dels interessos hispànics, i havien d'avançar aquesta acció ofensiva si volien tenir alguna possibilitat.

Tanmateix, els pronòstics de Lluís de Requesens es van complir, ja que la doble flota que havia de trencar el setge marítim per acabar posant peu a Middelburg va fracassar estrepitosament a les aigües de l'estuari de l'Escalda. En la carta on presenta els fets a Felip II, datada del 13 de febrer del 1574, ja deixa ben clar quin havia estat el problema fonamental per aquell daltabaix:

En esta daré de lo que después acá se ha offrescido con mucho sentimiento de no poder dezir los buenos successos que desseava pero por todos se han de dar gracias a Dios pues no los merecen mejores nuestros pecados, a lo menos los míos, y quando vienen solo por su voluntad se pueden tomar más en paciencia que quando suceden por desorden como lo ha auido agora grande en nuestra armada de Bergas.¹⁰⁵⁸

El dia 27 de gener va anar fins a Bergen-op-Zoom per tal de posar en ordre l'altra flota, que s'estava retardant, havent-la enllestit dos dies després de la seva

¹⁰⁵⁷ *Ibíd.*

¹⁰⁵⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 56.

arribada. El gruix total d'aquesta flota era de 79 naus (25 de vitualles i 54 armades), carregades amb soldats i particulars.

Per les seves explicacions, que en properes pàgines compararem amb les que ofereix Bernardino de Mendoza al seu *Comentarios de lo sucedido en las guerras de los Países Bajos*, el gran culpable d'aquest fracàs va ser Julián Romero, mestre de camp de sobrat renom i experiència en els afers de guerra terrestre¹⁰⁵⁹, però no naval. De fet, Julián Romero era un dels particulars més destacats en cadascuna de les cartes, tant del Comanador Major com del duc d'Alba, sent-li negada la seva petició de tornar a Castella per la necessitat que feien soldats d'aquesta magnitud al front de batalla. Requesens era ben conscient d'això, per aquest motiu explica que va procurar deixar les ordres i els moviments a desenvolupar per cada nau el més clars possibles, tant per escrit com en persona, anant fins a Bergen-op-Zoom per tal de posar en ordre la flota de Julián Romero i donar-li els darrers consells sobre com havia d'actuar.

El pla semblava estar predestinat al fracàs des d'un bon començament, com es veu per un infortuni que narra de forma prou gràfica Bernardino de Mendoza. És quelcom que no apareix a les relacions que envia el Comanador Major al rei, és de suposar que per ser quelcom molt accidental. Quan va arribar a reconèixer la flota que descansava a Bergen-op-Zoom, els vaixells van disparar una salva honorífica per tal de rebre'l, trencant-se un d'ells per la meitat. En ell anava la companyia de Francisco de Bobadilla, que es va veure truncada perquè el vaixell va esclatar:

Se abrió de manera que se le trago la mar bien cerca del dique, y con tanta presteza que no pudieron escapar otros soldados ni gente de él sino la que se halló sobre cubierta. A los cuales sacudió la fuerza del navío al abrirse, echándolos al agua, que fue su salvación, si bien quedaron muy mal parados, siendo uno de ellos el mismo don Francisco de Bovadilla y su alférez Andrés Román y algunos otros

¹⁰⁵⁹ La seva fama com a soldat aniria molt més enllà de la particularitat dels fets d'armes i del coneixement de qui l'hauria de dirigir en els diversos escenaris. Per tal de destacar-ne els homenatges contemporanis a ell, o gairebé, més importants: Lope de Vega li va dedicar una comèdia, *De Julián Romero*, i El Greco un famós quadre *Julián Romero y su santo patrono*, exposat al Museo del Prado de Madrid, on es representa un Julián Romero vestit amb un hàbit de Santiago de genolls i pregant, amb una inscripció en un lateral que diu: *Julián Romero el de las Azañas, natural de Antequera, Comendador en la Orden de Santiago, Maestro de Campo, el más famoso de los egercitos de Ytalia y Flandes de cuios hechos Gloriosos están llenas las Historias.*

soldados, y tan heridos y atormentados de astillas y golpe del navío que no pudieron bolverse a embarcar.¹⁰⁶⁰

Sobre la jornada pròpiament dita, el primer error que comenta Requesens és haver anat fins al *paraje de Romesval* (l'actual Reimerswaal), a una llegua d'allà, quan bé podia anar des del port on es trobava la flota fins a Middelburg en una única marea. Aquesta distància va fer que Julián Romero no transmetés a la resta de capitans de nau de la flota les ordres que li havia donat el governador:

No dio orden de palabra ni por scripto qué navíos havian de yr en la banguardia, ni en la batalla, ni retaguaria, ni de qué número de navíos ni quales havia de ser la frente, quando la anchura del canal diesse lugar que fuessen muchos, ni quales ni quantos se havian de yr quedando quando el dicho canal se estrechasse, como lo haze en muchas partes. En fin, ningún hombre en el Armada supo lo que havia de hazer.¹⁰⁶¹

El desconcert entre la pròpia armada de Flandes, doncs, seria terrible, a més de sumar-hi la descoordinació.

El 30 de gener havien de dur l'operació conjunta les dues flotes, la de Julián Romero i la de Sancho Dávila, però un dia abans, amb la del primer desordenada a les aigües entre Reimerswaal i Bergen-op-Zoom, va ser divisada per l'holandesa, que va aprofitar per atacar-la per tenir el vent i la marea a favor. La resposta del general d'aquesta armada, però, va ser la pitjor possible:

Pudiendo Julián retirarse seguramente con la suya à Bergas, pues para esto le servía el mismo tiempo y marea, y aguardar la de otro día para hazer con sazón el socorro, o quando no quisiera juntar toda su armada y esperar ancorado a los enemigos, que yo seguro a V. Md. que desta manera no le acometieran, no tomó ninguna destas resoluciones, sino de embiar doze o quinze navíos à escaramuçar con los enemigos.¹⁰⁶²

L'opinió del Comanador Major de Castella sobre aquesta decisió no deixa cap mena d'espai a la interpretació (*fue grandísimo disparate, viniendo ellos en*

¹⁰⁶⁰ Mendoza, B., *op. cit.*, p. 463.

¹⁰⁶¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 56.

¹⁰⁶² *Ibidem*.

una tropa, y con el viento y marea que desseavan, embiar navíos sueltos dando bordes contra viento y marea). Tant va ser així, que narra el funest final que va tenir la nau del propi Julián Romero: *algunos de los nuestros pelearon muy bien, y entre ellos se metió después Julián con su navío, y habiéndole muerto parte de la gente del y llevádole el árbol y velas con una pieza, dio el navío en seco, y se salvo él y parte de la gente echándose al agua.*¹⁰⁶³

Algú es podria preguntar on era Requesens en aquell moment que podia decidir el futur del seu govern. Assegura que es trobava a Bergen-op-Zoom quan va veure a la llunyania les naus enemigues i va anar a cavall per un dic, amb un grup de cavallers, per tal d'apropar-se a les naus pròpies. Quan ja era ben a prop, les naus ja estaven perdudes i Julián Romero sortia de l'aigua després de saltar de la seva nau. *Y toda nuestra armada venía huyendo sin que aprovechasse voces ni señales para hazellos bolver*, afegeix. Però tot i que els escarafalls des de la riba no van servir per res, almenys la sort va acompanyar la seva flota perquè els holandesos no van optar per perseguir-la per por a embarrancar (les seves embarcacions eres més grans i de major calat que les enemigues), ja que estava convençut que *si la siguieran tuvieron en su mano todos nuestros navíos sin que se escapara ninguno*. Sobre els motius que els van fer aturar, aprofita l'ocasió per erigir-se com un element clau, amb un motiu, si més no, versemblant, més enllà dels dubtes o pors particulars dels orangistes en unes aigües que tot i ser-los molt més conegudes, eren igual d'hostils: *detenerse fue causa el ver la gente que estava conmigo en el dique y temer que havia allí artillería para offendellos*.

La narració que fa Bernardino de Mendoza d'aquest fet fonamental, en aquest cas en la seva vessant negativa, pel desenvolupament del govern de Requesens als Països Baixos, és prou semblant a allò que explica el governador en la seva carta al rei. El to de la seva descripció, però, és més grandiloqüent que l'emprat pel Comanador Major a les cartes, tot i que tampoc no és pas d'estranyar: com deia Geoffrey Parker, poques visions més pessimistes trobarem que les de Requesens.

Dins els *Comentarios de lo sucedido en las Guerras de los Países Bajos*, s'afirma que en el moment de veure'ls, *Julián Romero levantó las áncoras por tener orden expresa de combatirlos.*¹⁰⁶⁴ No menteix pas, però no arriba a

¹⁰⁶³ *Ibidem*.

¹⁰⁶⁴ Mendoza, B. *op. cit.* p. 464.

especificar com i quan ho havien de fer, que és el principal tret que dedica Requesens al seu mestre de camp. Tanmateix, allò que sí resultaria fonamental pel desenllaç final de la batalla, seria l'avantatge dels holandesos en tots els aspectes: *los rebeldes traían su armada muy reforçada de soldados y marineros, que era mucho mayor número de navíos armados que la nuestra y más gruesos.*¹⁰⁶⁵ Això a més d'arribar al combat amb *próspero viento y marea en su favor*. Fins aquí coincideixen les dues narracions. Una suma de despropòsits, males decisions i infortunis que van conduir al desmantellament d'una de les dues flotes que havia d'intentar trencar el bloqueig i endinsar-se a Zelanda. Continua aquest fet amb la successió de combats, on es fa evident la superior capacitat de foc, superioritat numèrica i perícia marítima dels orangistes, ja que les naus encallaven i eren atacades alhora per tres o quatre vaixells enemics.

Els resultats d'aquesta petita batalla, gairebé escaramussa, entre les dues flotes, va ser molt dolorosa pels interessos monàrquics als Països Baixos. Nou naus armades van caure en aquesta escomesa contra els holandesos (tot i que eren de les més petites, ja que les de major capacitat i potència formaven part de la flota de Sancho Dávila) i un bon grapat de personatges de renom, embarcats a les naus assaltades pels enemics.¹⁰⁶⁶ Pel que fa al número de soldats morts, Bernardino de Mendoza els situa en set-cents, tot i que en una mostra inequívoca de cerca d'exposició acurada d'una realitat canviant i difícil, en el moment de referir-se a les pèrdues rivals diu que també havien caigut molts, *cuyo número no escribo por no estar enterado de la verdad, si bien se puede estimar el no averles costado mucho la victoria.*¹⁰⁶⁷

Sobre la resposta que va donar Julián Romero quan va sortir de l'aigua, després de saltar de la nau de la que era capità, ens informen a la crònica que va dirigir-se al governador amb els següents termes: *V. Excelencia bien sabía que yo no era marinero, sino infante; no me entregue más armadas, porque, si ciento me diese, es de temer que las pierda todas.*¹⁰⁶⁸ Segons diu Bernardino de Mendoza, Requesens el va rebre bé, donant gràcies perquè hagués salvat la vida (tampoc no és d'estranyar, ja que Julián Romero era dels millors homes que hi

¹⁰⁶⁵ Mendoza, B. op. cit. p. 463.

¹⁰⁶⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 56.

¹⁰⁶⁷ Mendoza, B. op. cit. p. 465.

¹⁰⁶⁸ *Ibidem*.

havia a Flandes, si més no, en afers terrestres). Tanmateix, el Comanador Major no tenia la mateixa opinió sobre aquest aspecte, i aprofita l'ocasió per disculpar la seva decisió alhora que carrega amb certa ironia contra la perícia naval de Julián Romero, tot i que no exposa cap mena de confiança des del primer moment:

Julián se puede disculpar con que no es mariner, aunque no era menester sello mucho para navegación de tres oras, y haviéndole dicho tan particularmente lo que había de hazer, y yo tuviera culpa de havelle encomendado cosa que no es de su proffesión si tuviera otra persona a quien encomendallo y no hubiera venido a ser esto fuerça, porque quando yo le mandara embarcar era porque se embarcasse de mejor gana la gente de su tercio. Y yva el armada à cargo de Mossiur de Bebues, y haviendo este adolecido pocos días antes que huviesse de salir y no haviendo otra persona ni tiempo para buscalla, me resolví à encomendallo al dicho Julián que se hallava allí, tanto más que nunca perdí la sperança que el dicho Bebues teniendo alguna mejoría se embarcasse como su teniente y otros amigos suyos se lo aconsejaron, pero se ha juntado con la falta de salud un caymiento estraño que no acabo de juzgar de qué procede.¹⁰⁶⁹

És normal que el Comanador Major intentés desviar l'atenció del resultat de la batalla cap a algú que no fos ell. No era una manera gaire bona d'inaugurar la seva governació. Reconeix la seva part de culpa en haver-li encarregat una tasca per la que evidentment no estava preparat. De fet, es va complir el temor que tenia sobre el desenvolupament d'aquesta acció: efectivament, amb la pèrdua d'aquesta armada, del factor sorpresa i de les ciutats de Zelanda que quedaven en mans hispàniques, es dificultaven molt més totes les possibles accions posteriors i es reforçava la posició dels rebels.

Però aquest socors a Middelburg no va fracassar només per l'armada de Julián Romero, sinó que la de Sancho Dávila, d'una quarantena de naus amb prop d'una desena de gran tonatge, havia estat aturada uns dies a prop de Flesinga, però els mariners es van negar a enfilear el canal que pujava fins a Middelburg davant la impossibilitat de superar el bloqueig mantingut en ell amb algunes naos i vaixells petits. Tanmateix, reconeix el governador que *la verdad nunca se pensó que con esta armada de Enveres se metiera el socorro, que solo se embió para*

¹⁰⁶⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 56.

*divertir los enemigos y facilitar el meterse con la de Bergas.*¹⁰⁷⁰ Això fa que el fracàs de la flota de Julián Romero fos encara més sagnant, sobretot pel fet que un tercer socors tampoc havia tingut èxit: el del comte de Ros, qui havia rebut materials feia més de dos mesos sense tenir opció d'introduir res a Middelburg que alleugerís la situació dels assetjats. Fins i tot va provar sort en una jugada desesperada: va enviar cèdules a mercaders de Flandes i Anglaterra, proment grans recompenses a qui fos capaç de ficar algun forment a la ciutat. Això ho intenta *porque no quede medio ninguno por probar*, i tot i que afirma que *paresciéndoles a la gente que aún de los que siguen a los enemigos se aventurarán a esto por el interés*, ell, sempre realista, confessa que *yo lo dubdo mucho*.¹⁰⁷¹

Les dues flotes que havien d'assaltar l'illa de Walcheren per dues bandes van tornar a port. A la del Julián Romero va ser el propi Requesens qui va ordenar que es fiqués al canal de Bergen-op-Zoom, per tal de refer les naus i les restes d'una tripulació exhausta, mentre que Sancho Dávila va fer mitja volta amb la seva armada quan va conèixer les notícies que arribaven de l'altra banda de l'illa.¹⁰⁷² Per allò que escriu, però, sembla que o bé l'esperança era l'últim que perdia o procurava fer veure al rei que en el cas que es perdés Middelburg, no seria pas per la seva inacció: tenia la intenció d'aplegar les tres armades presents a Flandes (la de Bergen-op-Zoom, la d'Anvers i la que s'estava fent en aquell moment), per tal que *juntadas todas tres armadas aquí, se haga un esfuerzo grande para este socorro, si Medelburg no fuere perdido o siéndolo para tornalle a ganar o tomar otro pie en aquella ysla que tanto importa*.¹⁰⁷³ Això, a més, també mantindria la flota enemiga allunyada d'Amsterdam.

La resposta que va arribar des de la Cort fou d'una lloança exagerada de Felip II a Requesens que encara devia augmentar la seva voluntat de servei:

Fue muy bien proveydo y de muy gran momento el llevar las dos armadas tales cabeças y he holgado mucho de entender lo uno y lo otro porque veo que todo lo que hasta entonces se avia hecho y yva haciendo fue muy açertado y que haveis usado en ello de tal diligència que ni quiero ni puedo dexar de loarlo mucho con

¹⁰⁷⁰ *Ibíd.*

¹⁰⁷¹ *Ibíd.*

¹⁰⁷² *Ibíd.*

¹⁰⁷³ *Ibíd.*

deziros que de vuestro cuidado, vigilancia y modo de proceder estoy tan satisfecho como es razón y vuestras obras lo merecen, teniendo muy gran alivio y descanso de ver puesto negocio tan importante al servicio de Dios y mío en vuestras manos y à vuestro cargo, porque tengo muy gran esperança que (sin embargo de las dificultades que me representáis, que conozco ser bien grandes) le haveis de dar el remate y salida que yo tanto desseo y es menester.¹⁰⁷⁴

Mentrestant, dins de la ciutat, la situació era totalment desesperada. Els queviures estaven sota mínims des de feia temps i *ha muchos días que no comen sino pan hecho de simiente de lino*. Aquesta situació era tan insuportable que s'havien produït un bon nombre de desercions, amb soldats i veïns passant al bàndol enemic.

A principis de gener, però, aquest traspàs de gent des de l'interior de les ciutats cap al camp rebel es va aturar per un avís del propi Guillem d'Orange, qui va indicar que *avemos tomado rresolución de no rrescibir ni dexar pasar ninguna gente más viniendo de Meddelburgck o de Ramua*.¹⁰⁷⁵ Amb aquest avís, feien recaure la culpabilitat de qualsevol acció contra els propis defensors i avisaven que *sereys tratados no como soldados, pero como crudeles i inumanos y acecinadores de los súbditos de Su Magd. Por tanto, miraréis en tiempo a lo que os conviene*.¹⁰⁷⁶

Els oficials eren del tot conscients del malestar dels soldats per la falta de vitualles i les necessitats cada vegada més urgents. Segons s'explica en la relació de Mondragón, la darrera introducció de vitualles a Middelburg havia estat a l'agost del 1573, havent hagut de reduir les racions dels soldats des d'aleshores des de la lliura i mitja de pa diària a dues unces barrejades amb civada.^{1077 1078} La dieta havia estat complementada de forma precària per pomes o vi, però feia setmanes que es trobava sota mínims. Però el camí per arribar fins allà no havia estat gens fàcil. Els habitants de l'illa havien vist com els seus rebosts eren saquejats per la soldadesca sense poder fer res per evitar-ho, fins al punt que s'explicaven algunes històries sorprenents: com una dona que va tenir els seus fills tancats tres setmanes per por a que se'ls prenguessin i mengessin. La carn

¹⁰⁷⁴ ASG, EST, llig. 561, doc. 20.

¹⁰⁷⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 1.

¹⁰⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 77.

¹⁰⁷⁸ Traduït a mesures actuals, passarien de 1,38kgs a 57,5grs.

era, de fet, un bé preuat. Qualsevol carn: gos, gat, ratolins... I el que no es podia empaïtar, quedava fora de l'abast econòmic de la majoria: *valía una libra de cavallo dos reales, un quarto de un perro quatro reales y medio, y medio real un ratón*.¹⁰⁷⁹ L'últim reducte dels queviures va ser llavor de llinosa, amb la que van fer pa, però *como no lo pudieron comer después de cozido, lo bolvieron a deshazer con agua y hazerlo a manera de supplicationes*.¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ La digestió d'aquesta reconversió de la llavor de lli en quelcom comestible, però, tampoc no va ser pas un èxit, ja que no es podia digerir.¹⁰⁸²

Els soldats ja qüestionaven les decisions dels seus oficials, els quals *estavan prestos de morir en Servicio de Su Magd*, cosa que els seus subordinats no compartien de forma tan alegre, ja que asseguraven que *no hera servicio de su Md. hazerlos morir de hambre que querían antes que les empleassen en alguna ocassion donde pudiessen morir y acabar como soldados, con las armas en las manos*.¹⁰⁸³ Perquè com asseguraven en una relació de les calamitats patides: *su hambre es más cruel que la espada*.¹⁰⁸⁴

El 12 de febrer, Mondragón va visitar els graners per veure la quantitat de llavor de lli que hi havia, ja amb el vi i cavalls esgotats: aguantarien un màxim de sis dies. Reunit amb els capellans i oficials, van concloure que la situació era insostenible i s'hauria de capitular amb el príncep d'Orange segons ell havia proposat a alguns mariners capturats fora de la ciutat.

Els contactes es van accelerar durant el 15 i 16 de febrer. En primer lloc, els assetjats van demanar pas franc per tal que un missatger anés fins a Anvers per trobar-se amb Requesens i que ell acceptés la rendició de la ciutat, cosa que els enemics van denegar, argumentant que *no me paresçe en alguna manera ser conviniente ni usado en cosa de guerra, porque dello no podría rredundar sino rrisa y burla a todos y qualesquier*.¹⁰⁸⁵ El príncep d'Orange no va acceptar res

¹⁰⁷⁹ AGS, EST, llig. 558, doc.1.

¹⁰⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁸¹ Les *supplications* eren una mena d'oblees.

¹⁰⁸² Aquesta era una vianda de molt difícil digestió, fins el punt que asseguraven que: *por ser aquella simiente enteramente contraria a la natura, como se ha visto por muchas esperiencias que se han hecho en la dicha Mediamburg abriendo cuerpos humanos y hallar que el estómago no avia podido en ninguna manera digistir aquella vianda y hallar las entrañas quemadas della*. AGS, EST, llig. 557, doc. 77.

¹⁰⁸³ AGS, EST, llig. 557, doc. 77.

¹⁰⁸⁴ AGS, EST, llig. 558, doc. 1.

¹⁰⁸⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 3.

que no fos una negociació particular amb els que romanien des de feia mesos dins les ciutats, cosa que va acabar produint-se el 19 de febrer.

Un dia abans, el 18 de febrer, els orangistes van rebre una proposta de 15 punts i un comentari final signats pel coronel Mondragón, on proposaven unes possibles condicions per a la rendició. Veiem tot seguit les propostes espanyoles i allò que acoten els diputats enviats per Guillem d'Orange:

	Proposta de la delegació de Mondragón ¹⁰⁸⁶	Acotacions dels diputats del príncep d'Orange ¹⁰⁸⁷
1	Que Mondragón i tots els capitans, oficials, gentilhomes i soldats surtin de les ciutats, castells i fortaleses amb les armes, ensenyes desplegadas, bagatges i tambors.	Concedit. Excepte els tambors i les banderes, que es duran, però plegades sobre les espatlles. A més d'anunciar un intercanvi de presoners: si no s'allibera al <i>senyor de Santa Aldegona, Jacos Simons Citadella i el tinen Van Engeren</i> , Mondragón tornaria a mans del príncep d'Orange.
2	Que es puguin treure de Middelburg i Ramua les peces d'artilleria, pólvora, bales i municions per endur-se-les fins a la ciutat més propera lleial a Felip II, així com que els artillers surtin amb tot el seu bagatge.	No s'acordi la sortida dels canons, si volen sí amb bagatges i les seves pertinences.
3	Que els comissaris de municions i mercaderies de Felip II surtin de l'illa amb els llibres i papers que serveixen	Acordat i concedit.

¹⁰⁸⁶ *Ibídem.*

¹⁰⁸⁷ *Ibídem.*

	pel seu pagament, també amb els vestits o mobles.	
4	Que els soldats i oficials que surtin de les ciutats seran traslladats en naus, ben proveïdes de pa, cervesa, llard i formatge, per tal que durant el passatge els soldats puguin comprar queviures amb els seus propis diners. A més de disposar alguns oficials als vaixells per evitar discussions entre els mariners i soldats.	Amb seguretat, d'una part i de l'altra.
5	Que els religiosos puguin sortir de l'illa amb totes les relíquies, joies, ornaments sacerdotals, vestits, mobles i bagatges.	Sortirà la gent de l'Església amb els seus vestits o quedaran si així ho volen.
6	Que quedin alguns religiosos, de qualsevol ordre, a Middelburg per tal de mantenir l'exercici de la religió catòlica romana. No se'ls hauria de molestar mentre realitzessin els oficis, ni a ells ni als assistents.	Segons opinió d'Orange.
7	Que no es profanin temples ni esglésies, i que algun quedi per a l'exercici de la religió catòlica romana.	Segons opinió d'Orange.
8	Que es tracti bé als habitants de Middelburg, que havien participat de la defensa per ser súbdits de Felip II, i que els hi siguin conservats els privilegis, franqueses i llibertats antigues, <i>de lo qual su excelencia se dize ser protetor y defensor, asegurando y haziendo asegurar las vides, bienes y honores a todos los moradores (...) sin excepción de personas.</i>	10 habitants de Middelburg quedaran a la vila i no podran sortir de l'illa de Walcheren sense llicència d'Orange, per tal de fer un intercanvi amb els burgmestres de Haarlem. La resta podran entra o

		sortir com Orange ho té ordenat.
9	Que puguin tornar aquells que es trobessin absents i puguin entrar a les seves cases i recuperar les terres i possessions sense rebre molèstia.	Remès a Orange, <i>se proveerá conforme à Razón</i>
10	Que allò negociat pel magistrat de Middelburg en afers econòmics romanguí sense variacions.	Remès al coneixement d'Orange.
11	Que el tractament del comerç i de les mercaderies quedin com fins aleshores, tot demanant que quedi en l'estat del 1565, quan governava la vila.	El comerç o el <i>trato</i> s'acorda com abans.
12	Que es contingui la rancúnia i l'enemistat de les altres places vers Middelburg.	Acordat.
13	Que quan s'entregui Middelburg i Arnemuiden, entri Guillem d'Orange per tal que tot es faci per la via pacífica, i que quan fiqui guarnició a dins, tingui present la gran pobresa que pateix la ciutat.	Acordat.
14	Que el príncep d'Orange conservi les mercaderies propietat de qualsevol, fos quina fos la seva nació, espanyols i italians inclosos	Queda a la decisió d'Orange.
15	Que a tothom que va abandonar les seves llars i terres per por a la guerra o als estralls que la soldadesca causava, li sigui permès tornar.	Orange proveirà segons li sembli a la necessitat del país.
	Sobre els 300000 florins que demandaria als veïns de Middelburg, demanen que tingui prudència <i>considerando los grandes gastos que han tenido y sustentado y su gran probeza (sic)</i>	

<p><i>y aviendo consumido en estas rrebueeltas todo quanto tenía y que todos los bienes muebles no pueden valer la dicha suma, su excelencia podrá acordar aun más graciosamente allende de lo capitulado.</i></p>
--

La notícia va ser tan ben rebuda per la famèlica soldadesca que s'arribava a afirmar que, un cop la nova va córrer entre els soldats de *Ramua*:

Si presto no se acabava la conclusi3n de la dicha capitulaci3n, que la effectuarían los dichos soldados sin guardar a los conciertos y pactos que tratava Mondrag3n y capitanes sobre la livertad de sus personas, porque los dichos soldados estavan tan déviles y flacos que no podían subir asta la guardia.¹⁰⁸⁸

Per3 l'acord definitiu no es va fer esperar. Aquestes negociacions van concloure amb la publicaci3 d'un document (signat per Guillem d'Orange i amb el seu segell de cera) el 19 de febrer del 1574. Aquest es trobava dividit en dues parts: una dedicada a la guarnici3 de les ciutats capitulades i l'altre als seus pobladors, en una s3rie de punts que es podrien considerar prou favorables als hispànics, ja que aconseguien salvar la vida, que era l'únic que els hi quedava.

Pel que fa a la part corresponent als militars, *Mondrag3n dexando y abandonando las villas de Medialburque y Ramua sin derrocar las fortalezas presentes, asimismo toda el artillería, municiones, naos, bienes y mercancías que en ellas están.*¹⁰⁸⁹ Val la pena assenyalar aix3 perquè quan encara estava el socors en marxa, es va arribar a posar sobre la taula *si los dichos capitanes y soldados serían contentos de morir con él y aruynar toda la riqueza que avía en la villa para que el enemigo no se aprovechase della.*¹⁰⁹⁰ La resposta, però, no es va fer esperar per part d'uns famolencs i desmoralitzats soldats que veien cada vegada més difícil el socors:

Respondieron que no abría soldado que se atreviese à tal y que no heran de opini3n que se hiziesse tal cosa porque la dicha hazienda sería medio para su

¹⁰⁸⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 77.

¹⁰⁸⁹ AGS, EST, llig. 558, doc. 3.

¹⁰⁹⁰ AGS, EST, llig. 557, doc. 77.

salvación y quen caso que quissiessen arruynar la dicha hazienda sería menester forçosamente de esperar y perderse con ella.¹⁰⁹¹

Però això no va passar pas, no era el mateix veure la situació des de la cort del governador dels Països Baixos que des de les trinxeres de Middelburg i amb l'estómac intentant digerir engrunes d'oblees de lli. Es va procurar que els soldats del regiment d'infanteria que no volguessin passar a servir a Guillem d'Orange, poguessin sortir *de la Isla de Walcheren con las armas, enseñas y hato a él y ellos pertenescientes de buena fe y sin entremelar otros bienes ni hombres.*¹⁰⁹²

Un segon punt fonamental pel que fa als militars, és que Mondragón es comprometia a tornar com a hostatge del príncep d'Orange si en un termini de dos mesos no s'alliberava a: *Phelippe de Mariner, el señor de Mount Sant Audegonde, el capitán Jacob Simoisen, el capitán Citadelle y su teniente Guillerno de Angeren y otro que por sobrenombre llaman Petin.*¹⁰⁹³ En el cas que Mondragón no ho acceptés, però, *tres capitanes y tantos tenientes, alférezes, sargentos y cabos desquadra de su Regimiento quedarán prisioneros de guerra.* A més d'això, també es va permetre la sortida dels vivanders, artillers i comissaris Manrique, Juan López i Jacques Padovla amb els seus criats, papers i vestits, així com els clergues amb un únic vestit. Tots ells sortien amb la promesa que *sean embarcados y traspasados a la parte de Flandes en buena seguridad, (...) y para mayor seguridad del cumplimiento entero dello, serán dados rehenes bastantes de una parte y de otra.*¹⁰⁹⁴ D'aquesta manera, s'assegurava el traspàs segur de les restes del regiment de Mondragón cap a les terres sota control reial.

Pel que fa als habitants de l'illa, Guillem d'Orange va publicar una proclamació on exposava els diferents punts acordats i com afectaven als veïns, amb unes paraules inicials que sonen més a propaganda per contraposició a la idea sanguinària que es tenia dels espanyols després del govern del duc d'Alba. Val a dir que no eren tan diferents la forma com s'havia rendit Haarlem i Middelburg, amb una execució sistemàtica d'un bàndol i la sortida pacífica de l'altre. Ja tenia un bon exemple propagandístic. De fet, era bastant donat a la propaganda i a les paraules grandiloqüents:

¹⁰⁹¹ *Ibíd.*

¹⁰⁹² AGS, EST, llig. 558, doc. 3.

¹⁰⁹³ AGS, EST, llig. 558, doc.1.

¹⁰⁹⁴ AGS, EST, llig. 558, doc. 3.

Los burgeses y principales hombres de la Ciudad de Middelboro han simplemente declarado y hecho mostrarnos con tanta somisión en sus nombres y de sus ciudadanos juntamente con el coronel Mondragón, la estrema miseria, hambre y calamidad que passan, hemos de pura compassión que nos muebe a preferir Piedad cristiana sobre rigor y crueldad ¹⁰⁹⁵

En primer lloc, i més important, oferia la possibilitat que els ciutadans que volguessin jurar-li lleialtat, podrien conservar persones i béns *sin reprehensión ni memoria de cosas passadas*, posant seguretat per tal que no entressin soldats ni mariners i *suprimir por todas las bias posibles y extinguir el odio que los otros lugares avia tomado contra ellos*.¹⁰⁹⁶ Seria entre aquells que decidissin no jurar, que s'escollirien els ja esmentats deu hostatges per tal d'intercanviar-los pels que s'havien pres a Haarlem en temps del duc d'Alba. La resta gaudirien dels seus drets i privilegis tradicionals, només atribuïnt-se per a sí mateix la capacitat de proveir a altres ciutats d'allò que sigui necessari i estigui dins Middelburg.

Sobre els 300 mil florins recurrents i esmentats a les negociacions, s'informa que a més del seu pagament, els ciutadans *pagarán por acuerdo general las sumas de dinero para mantenimiento del exercito y ayuda*, excloent-hi aquí a aquells que havien lluitat per ells i empaitat els espanyols. De fet, encara no estava gens clar, el 19 de febrer del 1574, que els ciutadans que havien abandonat l'illa poguessin tornar per recuperar les seves possessions, ja que contesten amb un inconclús: *lo miraremos a su tiempo después y dispornemos (sic) dello conforme a razón*.

Finalment, pel que fa als aspectes relacionats amb la religió, el príncep d'Orange mana que cap bé eclesiàstic, ni joies, sigui amagat o dut fora de l'illa, sota pena de càstig corporal. Sobre la permanència o sortida dels religiosos de la dita illa, no fa res més que confirmar per escrit i de forma pública allò que s'havia comentat al llarg de les negociacions: *los clérigos y personas eclesiásticas partiran con sus hábitos vestidos*.¹⁰⁹⁷

D'aquesta manera es va posar fi a la presència reial a l'illa de Walcheren, cosa que va fer que la posició de fortalesa naval dels orangistes encara s'aguditzés

¹⁰⁹⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 1.

¹⁰⁹⁶ *Ibíd.*

¹⁰⁹⁷ *Ibíd.*

més, ja que controlaven completament la desembocadura de l'Escalda, tot i que tampoc no seria pas decisiu com per acabar d'expulsar la presència estrangera del seu país.

L'arribada d'aquests soldats a Anvers, retirats amb armes i banderes, també està documentada. Aquesta es va produir el dia 23 al vespre, quan el coronel Mondragón es va presentar davant Requesens després d'haver desembarcat els seus soldats a altres viles de Brabant. En paraules del Comanador Major al rei, d'una banda es felicitava perquè Mondragón *salió de Medilburg con ella [la seva infanteria] y con sus vanderas, armas y bagages, y con los frailes y clérigos de la dicha tierra*. De l'altra es lamentava, *que no pudo sacar la plata y ornamentos de las yglesias ni quemar el mucho número de mercançia que allí queda entre lanas, sal, alumbres y cochinilla, y otras cosas, aunque él dize que no vale todo sino 300m escudos*.¹⁰⁹⁸¹⁰⁹⁹ Segons explica al rei, *él y su gente se vieron en el último extremo de neçessidad y presupuesto esta capitulación muy bien*, ja que, literalment: *hizo lo que humanamente pudo*. Tanta va ser la necessitat, que assegura haver de vestir als soldats perquè arribaven nus, morint pels camins i els allotjaria allà on es poguessin recuperar. I amb un enorme desplegament d'optimisme, i també cal suposar que per no mostrar al rei un panorama encara més negre, no dubta en afirmar que *los que quedaren son los mejores valones y de más confianza y mayor disciplinados que acá ay*.¹¹⁰⁰

Finalment, per tal d'acabar amb el tractat signat entre Guillem d'Orange i Mondragón, podem assegurar que no esperava un futur gaire positiu al grup d'hostatges que els rebels prendrien de Middelburg, ja que:

No sé cómo podrá él cumplir lo que offresció de dar libertad dentro de dos meses al Aldegonda y otros presos, pues fue sin mi orden y los tengo yo offresçidos à los parientes del conde de Bossu para su rescate y tampoco le consentiré que se vuelva él à la presión como lo offresció en caso de no embiar estos prisioneros.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 57.

¹⁰⁹⁹ Unes mercaderies que Requesens no va permetre rescatar als mercaders castellans que hi havia a Bruges i sobre les que també va escriure a don Diego de Zúñiga per tal que parlés amb el rei de França perquè no entressin aquelles mercaderies a aquell regne, i deixessin passar les que vinguessin des de la península. AGS, EST, llig. 557, doc. 165.

¹¹⁰⁰ AGS, EST, llig. 557, doc. 57.

¹¹⁰¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 57.

Això bé podria fer pensar que, en cas d'haver permès els assetjants passar al missatger que Mondragón volia enviar a Requesens per tal que donés el vistiplau a les propostes, el resultat hauria estat ben diferent, acabant probablement amb una deserció massiva i un assalt en uns sistemes defensius sota mínims.

Amb aquesta caiguda, els plans van haver de canviar una mica: ja no s'enviarien 15 pinazas i dues zabras per socórrer Middelburg, avançant-se a la flota de Pedro Menéndez de Avilés, ni deixarien els 3000 infants a Walcheren per ser superiors en campanya quan s'ajuntessin amb els valons del coronel Mondragón. Perdut ja l'últim reducte de l'illa, Requesens avisava que la seva *recuperación tiene hartas dificultades, pudiendo los enemigos romper los diques y inundar toda la campaña, y quando se huviere de hazer esta empresa, ha de ser con golpe de gente, entre la qual aya parte de la vieja, y con harta artillería y con mucha victualla, y quedando deshechos los enemigos en la mar.*¹¹⁰² Unes circumstàncies que no arribarien a complir-se. De fet, sobre aquesta caiguda, Stranding és ben contundent a l'inici de la seva obra *The Armada of Flanders: The consequent loss of Middelburg, involving that of the entire province of Zeeland, was one of the most ominous setbacks in Spanish imperial history, and one which was never reversed.*¹¹⁰³

¹¹⁰² AGS, EST, llig. 557, doc. 93.

¹¹⁰³ Stranding, R. A. *The Armada of Flanders. Spanish Maritime Policy and European War, 1568-1668*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 6.

3.3.2. El transitori èxit militar: la batalla de Mook i el motí d'Anvers

Els daltabaixos militars durant els primers mesos de govern a Flandes de Requesens van ser quelcom particular. Si els rebels holandesos no van aprofitar l'embranchida que els hi va donar la captura de Middelburg, fou per la derrota que van patir a la batalla de Mook el 14 d'abril del 1574 i l'enorme repercussió per la mort dels germans de Guillem d'Orange. En una relació dels fets, s'explica que s'havien fet grans lleves a Alemanya i s'havien conduït a corre-cuita fins a Flandes per tal de no donar temps a les tropes de la Monarquia a reconèixer aquests moviments, per això deixaven l'artilleria i els bagatges enrere.

Lluís de Nassau conduïa 3.000 genets i entre 7.000 i 8.000 infants, amb l'esperança que se li anessin unint més soldats pel camí, alhora que Guillem d'Orange envaïa part de la Zelanda i Holanda. La qualitat de la tropa, però, segons deia el propi Requesens al rei, era molt pobre, *ruyn gente y mal armada, lo menos la infantería*.¹¹⁰⁴ Les dificultats, però, van ser grans per reunir un contingent capaç de frenar aquesta nova invasió orangista, ja que *muy pocas tierras en ellos que no ayen menester muy gruesa guarnición haviendose de tener más cuydado de los enemigos de dentro de cassa que de los de la campaña*.¹¹⁰⁵ De fet, la manera com s'arriba a aquesta victòria reial podria ser un bon exemple de la inestabilitat del territori, de la precària balança que s'havia de mantenir entre les accions ofensives i defensives, i com la sort podia afectar a que quelcom triomfés o no. En un primer moment només va poder enviar 300 espanyols, 600 valons i 400 cavalls sota el comandament de Sancho Dávila, sumada a la guarnició de Maastricht, amb els que haurien d'evitar el pas d'aquest contingent invasor pel riu Mosa. Poc a poc, *el comendador mayor fue reforçando cada día de gente assí de cavallos como de infantes*, escaramussant en algunes ocasions on anaven minvant els efectius dels Nassau, *y más en una encamisada que se les dio en que se les degollaron çerca de 600 hombres*.¹¹⁰⁶ Després de produïda aquesta *encamisada* sobre les posicions de Gulpen, ben a prop de Maastricht, on ja duien prop de 50 dies sense tenir possibilitat de travessar el riu, per la negativa del propi bisbe de Maastricht, barrant-los el pas, van fortificar-se:

¹¹⁰⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹¹⁰⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 1.

¹¹⁰⁶ *Ibidem*.

*y aunque nuestra gente ha ydo diversas vezes a picarlos, nunca los han podido sacar lexos de sus fuertes, donde son proveydos de lo que han menester del pays de Lieja.*¹¹⁰⁷ No van trigar en veure com era d'important evitar que s'apleguessin els dos contingents aliats, que era la veritable intenció dels germans Nassau, i després que Dávila li assegurés que si li enviava més gent, podia presentar batalla als enemics i desfer-los, Requesens va fer moure un nodrit grup tret de les guarnicions d'Holanda i Brabant: dos mil espanyols dirigits pel mestre de camp don Gonzalo de Bracamonte, el regiment de valons que encara tenia el coronel Mondragón, a més d'algunes companyies d'arcabussers a cavall, infanteria borgonyona i de cavalls lleugers. Malgrat aquests esforços, explica a la relació dels fets que

los nuestros heran muy inferiores de cavallería a los enemigos y aunque nuestra infantería no hera tanto número como la suya, hera mucho mejor, y assí dio orden el comendador mayor que en juntándose esta gente que él de nuevo embiava, si a Sancho de Ávila y a los demás hombres que con él estavan paresçiese, fuesen a dar la batalla a los enemigos.¹¹⁰⁸

Tot i que la idea inicial era atacar les posicions de Lluís de Nassau el 6 d'abril, amb la força conjunta, sense comptar la guarnició deixada a Maastricht, de 1800 espanyols, 2000 valons, 400 llances i 200 arcabussers a cavall, tots ells veterans i amb bon ànim pel combat, la resta dels oficials els va semblar massa arriscat un enfrontament obert per la inferioritat de la cavalleria. Perquè *si succedia una desgràcia, les quedava à los enemigos el passo libre del río y podría succeder una gran alteraçion en toda Brabante.*¹¹⁰⁹ Sense poder enviar gran número de cavalls, Requesens va deixar la decisió de presentar batalla en mans de Sancho Dávila i la resta de líders militar, més experts que ell, d'altra banda, sempre calibrant bé les forces enemigues, les pròpies, el terreny i els riscos que es corrien. Tanmateix, cal destacar la bona visió de Requesens en el desplaçament de tropes a la riba del Mosa i l'ordre de barrar el pas de totes totes,

¹¹⁰⁷AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

¹¹⁰⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 1.

¹¹⁰⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

que tot i no tenir l'habilitat militar del seu predecessor, ni de bon tros, és considerat per Geoffrey Parker un *soldado tan indiferente como meticoloso*.¹¹¹⁰

Els holandesos van aixecar el campament el 9 d'abril i van enfilear el camí de Güeldres, resseguint el riu Mosa. Per part dels exèrcits reials, la situació era ben delicada. Havia arribat don Gonzalo de Bracamonte amb un regiment d'infanteria espanyola, però aquests

vienen de manera que no los osa juntar en ninguna parte, porque no se amotinen, de que han dado hartas señales y no se puede creer ni imaginar quan estragada está la milicia en nuestra nación y las desórdenes que hazen sin que baste ningún castigo, que paresçe que Dios nos le quiere dar en todo, que ni tienen el ánimo ni brío que solían y se van muchos y ay un general descontentamiento en todos.¹¹¹¹

Malgrat aquests problemes i la inseguretat que es vivia davant possibles alçaments de tropes, l'exèrcit de la Monarquia, per la seva part, va seguir els moviments de Lluís de Nassau pel Mosa, tant amb barques com pel terra, amb el gruix de les tropes a l'altra riba i algunes companyies de cavalleria sempre darrere seu per veure el camí que prenien. Arribats a Mook, per ser una terra encara lleial a Felip II, propietat del duc de Cleves, es va decidir a fer creuar tota la tropa i presentar batalla el 14 d'abril¹¹¹², perquè els Nassau es reunirien. El resultat d'aquest enfrontament no ofereix cap dubte:

Tuvo tan buena orden que fue dios servido de darnos la victoria, haviéndose peleado muy gran rrato de entrambas partes y con tan poca pérdida y tanta de la de los enemigos que quedaron del todo deshechos, que se vio muy bien que dios havia querido poner muy de veras la mano en esto para bolver por su Yglesia. (...) Se havran degollado cinco mil infantes y mil y quinientos cavallos, y que se tenía por cierto aver muerto mucha gente principal de los enemigos y entre ellos el Duque Cristóforo, hijo del elector Palatino, y que salió herido el conde Ludovico, que se havian tomado gran número de banderas que quando él partió se avian

¹¹¹⁰ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p.121.

¹¹¹¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹¹¹² Sobre els particulars que se'n van destacar, escriu Requesens a Felip II en favor de Bernardino de Mendoza (autor de la famosa obra *Comentario de lo sucedido en los Países Bajos desde el año 1567 hasta el de 1577* i amb un servei d'11 anys ja en jornades destacades com el socors d'Orà o la del penyal de Vélez de la Gomera) i don Juan Batista de Monte, els quals tingueren cadascun al seu càrrec 6 companyies, i per qui Requesens demana, respectivament, una *encomienda* amb renda de 500 o 600 escuts i una pensió d'aquests diners a Nàpols. AGS, EST, llig. 558, doc. 69.

recogido ya 37 y se yvan recogiendo más y de nuestra parte dize que no murieron quarenta hombres y ciento y çinquenta heridos.¹¹¹³

Sobre dita batalla, Requesens demana a Felip II, de la seva pròpia mà, que enviï un agraïment particular a Monsieur de Hierge, governador del districte on es va produir la batalla i per *haverse hallado en la jornada y traída a ella las quatro compañías de españoles viejas que primero se avian amotinado demás de otros trezientos españoles que Sancho de Ávila le avia primero enviado para la guarda de Nimega*.¹¹¹⁴

Malgrat la importància d'aquesta victòria¹¹¹⁵, no es va poder aprofitar per fer res més i així compensar per la via de la guerra terrestre la pèrdua definitiva de qualsevol oportunitat naval amb la caiguda de Middelburg: les tropes es van amotinar per falta de pagaments.¹¹¹⁶ De fet, fins i tot abans de produïda la batalla entre Sancho Dávila i els germans de Guillem d'Orange, ja s'informava que

en el país de Utrecht se han amotinado quatro compañías de españoles de las viejas y están en el de Güeldres haziendo harto daño, y también se amotinaron en aquella parte las más que vinieron agora haze un año de Italia, pero estas ya se han aquietado, y los españoles que están en Mastricht se han dexado entender que harán lo mismo acabándose la faction que agora esperan.¹¹¹⁷

Els motins que va patir Requesens l'any 1574 mereixen menció a part, ja que no s'entendria pas la seva política sense trobar-se una situació financera en fallida i una tropa que no es podia mantenir amb la seva paga (això si la rebia). En la carta del quatre de desembre del 1573, tot just arribat a Flandes, com ja s'ha comentat, informava que se li devia a molts dels soldats quatre o cinc anys de

¹¹¹³ AGS, EST, llig. 557, doc. 1.

¹¹¹⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 119.

¹¹¹⁵ Per les mateixes dates es coneixia l'arribada de 25 banderes d'infanteria des de França per ajudar els calvinistes, sota el comandament de Monsieur de Tixe, sobre la que Requesens comenta que *podrá ser que quando sepan que el conde Ludovico es roto, miren mejor lo que hazen*. AGS, EST, llig. 557, doc. 119.

¹¹¹⁶ Sobre els motins als Països Baixos, v. Paker, G. «Mutiny and discontent...», *op. cit.*, pp. 38-52. Sobre aquest motí en concret, seguint molt de prop l'explicació de Bernardino de Mendoza, v. Martínez Ruiz, Enrique. «El gran motín de 1574 en la coyuntura flamenca». Dins: AA.VV. *Miscelánea de estudios dedicados al profesor Antonio Marín Ocete*. Granada: Universidad de Granada, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Granada, 1974, pp. 637-659.

¹¹¹⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

sou.¹¹¹⁸ Això evidencia, doncs, allò que comentava A. W. Lovett al seu article sobre el govern de Requesens: *Once again, the narrative of the events is well known. The Royal authorities managed to destroy the external threat only to lose control of their army on the very day of the victory. Royal forces, so far from exploiting their brilliant triumph, used it as an opportunity to open armed wage negotiations with the governor.*¹¹¹⁹ Aquests soldats, professionals, totalment allunyats de la societat amb la que havien de conviure¹¹²⁰, no abandonaven les armes fins que no havien acabat l'acció que se'ls hi havia encomanat: terços vells al 1573, Haarlem; terços vells al 1574, Mook; terç de Llombardia al 1574, Leiden; infanteria espanyola en general al 1576, Zierikzee. De fet, fins i tot mentre estaven alçats a Anvers al 1574, s'oferien a lluitar si sorgia una ocasió d'extrema necessitat: *No basta lo que aveys offresçido de que yreis a pelear en qualquier ocasión que se offresca, porque no las podáis vosotros saber a tiempo para tomallas.*¹¹²¹

Si en línies superiors se situava la data exacta de l'arribada de Requesens a Brussel·les el 17 de novembre del 1573, veiem que la situació amb la soldadesca ja estava ben a prop d'esclatar en un cartell datat del 16 de novembre del dit any i signat per la infanteria espanyola amb un contundent *pagas-pagas-pagas*. Aquest cartell dirigit al mestre de camp Francisco de Valdés deia que

sabed que la gran razón y nescessidad que tenemos la infantería spañola, es fuerça darnos a entender como tenéis poca cuenta en no darnos alojamiento y de comer ni menos ponéis orden en los bastimentos, pues sabemos que en vuestra casa no faltan, y si dentro de tres días no lo remediays, haremos de manera que lo que aquí se os pide lo ternemos a mal de vuestro grado, pues que todos lo sabemos que no quiso nadie gobernarnos sin que fuessemos pagados, y vos os congraciastes con el duque que nos contentariades con un ducado cada diez días por venir en el stado que agora estáis, debiéndose lo que se nos debe. Pues fuiste atrevido, muy presto os pesará, dezís que no se pida nada a los patrones no los

¹¹¹⁸ AGS, EST, llig. 554, doc. 152.

¹¹¹⁹ Lovett, A. W. «The Governorship of...». *op. cit.*, p. 194.

¹¹²⁰ *The extravagant, self-constructed identity of the sixteenth century mercenary, or of professional soldiers like those in the Spanish tercios, was seen more and more as standing in provocative opposition to the moral and social norms of wider society, itself the target of broader attempts to enforce tighter social and religious discipline on the masses.* Parrott, David. *The business of war. Military enterprise and Military revolution in Early Modern Europe.* Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p.96.

¹¹²¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 82.

tenemos todos como vos y vuestros criados lo tenéis, y porque entendáis que sabemos el cargo que teniades en Milán, os avisamos que no podemos vivir de la manera que estamos en los casares sin orden de pagarnos. Porque arruynaremos el país y será vuestra culpa.¹¹²²

Si la victòria de les tropes reials a Mook fou el 14 d'abril, el 24 ja enviava Requesens una carta als soldats amotinats. Eren els mateixos que havien obtingut la victòria uns dies enrere, cosa que feia al Comanador assegurar que *siento en el alma que lo hayáis querido agrear y hechar todo por tierra con la resolución que tomastes*.¹¹²³ En aquesta carta intenta convèncer els soldats de tornar al servei regular mitjançant arengues i promeses genèriques, cap proposta no és específica. El primer argument que utilitza és el de la nacionalitat i servei al rei i a Déu: *acordaos, señores, que soys españoles y que vuestro Rey y natural es solo el que oy defiende la Religión Cathólica (que por nuestros peccados está en la mayor parte del mundo tan perseguida y trabajada) y que aveys de estimar en mucho que os aya Dios querido tomar por instrumento para el remedio della*.¹¹²⁴ Perquè dependria de si tornaven a l'obediència, o no, el poder aprofitar la victòria de Mook o veure's de nou a remolc dels rebels i sense contingents amb els que poder aturar-los, ja que s'havien *alterado en la peor coyuntura que jamás lo pudiérades hazer* (un argument, d'altra banda, recurrent a les cartes de Requesens). A més, intenta presentar-se davant una tropa per qui era desconegut:

Quería que os acordassedes también en la necesidad y trabajos que yo hallé estos estados, y en la que ha puesto el rey nuestro señor todos los otros que tiene por deffender en estos la fee cathólica y que os informasse a los que no me conosçeis si ha tenido su Magd. ministro que más puntualmente que yo (ni aún quizá tanto) aya pagado la gente de guerra, assí mientras tuve cargo en la mar, como en el Reyno de Granada, y stado de Milán, y no haveys de creer que tengo menos voluntad de hazello en Flandes si pudiesse, y assí os juro como cristiano y como cavallero que ninguno de vosotros ni todos juntos ha desseado ni desea tanto que seáis pagados como yo. (...) y yo andava buscando para cumplir primero con vosotros y después con las otras naciones, a las quales dais muy mal exemplo

¹¹²² AGS, EST, llig. 554, doc. 155.

¹¹²³ AGS, EST, llig. 557, doc. 82.

¹¹²⁴ *Ibíd.*

tomando tan diferente término del que se havia de sperar de nuestra naçión, siendo de quien su Magd tiene toda la confiança.¹¹²⁵

Seria, per tant, un motí que Requesens intenta sufocar amb paraules abans no trobi els diners, procurant que tornin al servei i assegurant el Comanador Major que *yo procuraré vuestra satisfaction y comodidad con tanto cuydado como me obliga de más de ser spañol, la justa causa que defendemos.*¹¹²⁶

Fins i tot les zones que semblaven calmades es trobaven fregant el motí dels soldats, i dels líders. Com diu Requesens al rei el 8 de març del 1574, el duc d'Aarschot l'havia informat de la seva intenció d'abandonar Brussel·les, deixant-la desguarnida, *si no se provee tanto dinero à los soldados que allí están que no tengan necesidad de darles ninguna comida sus huéspedes y si no se sacan todos los enfermos y se hazen otras cosas tan impossibles como estas, que ya he escripto à V. Md. que aunque se diessen à lo soldados pagas enteras y dobladas, no pueden comer con ellas.*¹¹²⁷ Una amenaça que va acabar complint, com veiem per una carta del 24 de març des d'Anvers, on es va trobar Requesens a dit duc, a qui va aconseguir tornar a enviar a Brussel·les amb la promesa d'anar ell mateix la setmana següent.¹¹²⁸ Tot i això, s'havien trobat algunes solucions de circumstàncies, posposant la definitiva *sine die* per manca de recursos, amb alguns tudescos, amb els que es pujaria la meitat del socors que se'ls hi donava cada mes. Tanmateix, la indisciplina derivada de la falta de pagues era quelcom que recorria totes les nacions de l'exèrcit: *no saldrán los alemanes altos, ni baxos, ni los valones, si no se fenesçe cuenta con ellos y se pagan, ni sin esto quieren dar muestra, y los coroneles y capitanes y offiçiales están en esto conformes con sus soldados.*¹¹²⁹ Alhora, però, s'aixecaven més tropes pels països propers, com els 4.500 suïssos que haurien de passar mostra a Borgonya, els nous valons que s'aixecaven, 4.500 tudescos que reunia el comte Hannibal o més de 8.000 cavalls que s'havien d'aixecar a Alemanya.¹¹³⁰ Tot plegat, per intentar contenir la invasió que havien iniciat els germans Nassau, però fent encara més insostenible la situació financera. Mentre tot això passava, els orangistes seguien en campanya,

¹¹²⁵ Ibídem.

¹¹²⁶ Ibídem.

¹¹²⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹¹²⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹¹²⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹¹³⁰ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

penetrant amb la seva cavalleria a Brabant, aconseguint el suport econòmic de les ciutats *y aunque esto es cosa ordinaria quando son señores de la campaña como agora es el mal que las tierras lo hazen con buena voluntad y sin ningún respecto nuestro*.¹¹³¹ I davant el descontentament generalitzat de la tropa, gairebé haurien de donar les gràcies a que la infanteria fos d'altres regnes i no poguessin fer més que reclamar les pagues als seus líders. Explica Requesens en una carta del 24 de març del 1574 que en el castell de Sevenberghe hi havia mitja companyia de valons com a guarnició els quals, amb el seu castlà, van acordar entregar la plaça als enemics, que ràpidament van ficar-hi una guarnició de 600 soldats.¹¹³² Una mostra de la precarietat del moment i de la desconfiança amb la gent pròpia, sempre amb la sospita de *aver mucha gente de los enemigos mezclada entre la nuestra que no se puede conoscer hasta que se vea el daño*, és la dificultat per fer fora del territori encara controlat per la Monarquia a un escàs contingent de 600 soldats, havent d'enviar tropes per expulsar-los d'una forma esglaonada, perquè no podien fer altra cosa, en uns malabarismes de guarnicions, ofensiva i defensiva que no es podia mantenir sense diners:

he embiado al Maestro de campo Julián con 200 españoles y tres compañías de valones, y tres de cavallos, para que antes que estos se fortifiquen (como comiençan à hazerlo) los inquiete, y aparejo quatro cañones con las munijiones neçessarias para embiárselos con otras quatro compañías de valones de las que de nuevo se levantan, y con algunos pocos españoles de su terçio que aquí quedan, que saldrán en entrando las çinco compañías de valones de Champagni que se levantan para guarda desta villa.¹¹³³

En el moment de saber els holandesos que venia un contingent de tropes amb artilleria, van abandonar el castell, cremant-lo, arribant a escaramussar amb l'avantguarda de les tropes que comandava Julián Romero: *alcançó 40 o 50 dellos y parte mataron y parte se anegaron en los canales, y los que tomaron*

¹¹³¹ Significativa és la situació que explica referida al govern de Hoochstrate i com s'abandona quan la situació es torna més perillosa: Un don Luys Carrillo de Castilla que ha seis años que es Governador de Hoochstrate, se me ha venido oy aquí sin liçencia diciendo que los del pueblo le querían matar y que aquella casa que V. Md. Allí tiene es más casa de placer que castillo, y que él no hizo juramento quando se la entregaron, y que no puede guardarla y quando los españoles hazen esto, mire V. Md. Lo que harán los de la tierra. AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹¹³² AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹¹³³ *Ibidem*.

*vivos se hizieron ahorcar.*¹¹³⁴ Aquesta fugida de la guarnició inicial per falta de pagues, ocupació rebel, crema del castell i contraatac hispànic amb execució dels capturats vius és un exemple de la majoria de les accions que van tenir lloc al llarg de la guerra dels Vuitanta Anys, on aquesta escaramussa constant i setges a fortaleses de major o menor importància eren el centre de dita guerra, amb una menor importància de les batalles campals com la susdita de Mook.

Sobre els amotinats, els propis estats reclamarien, un cop finalitzat el motí i reunits a Brussel·les, que *no acaezca más lo que ha sucedido en Anvers y Utrecht con los soldados amotinados y que las cabeças sean castigadas*. Reberen com a resposta de Lluís de Requesens, que *ha declarado a boca quanto le ha desplazido esto, pero quanto a castigar las cabeças no se pueda hazer a causa de la palabra y fee que se les ha dado.*¹¹³⁵ De fet, no era per falta de voluntat, ja que Requesens assegurava al rei que *mucha parte desta culpa tienen algunos de sus oficiales y capitanes, con quien à su tiempo yo desseo hazer demostración, que agora no se puede hasta que esta gente se aquiete.*¹¹³⁶ I és que caldria fer una mostra general i continuar les pagues d'una forma puntual, continua a la mateixa carta, però semblava molt més proper el camí contrari, com ell mateix reconeix, que espera *primero no solo el [día] en que estarán amotinados todos los españoles, pero aún las demás naciones y que vaya todo de golpe*. El motiu d'aquest pessimisme estava, si més no, ben fonamentat: *no veo ninguna forma como poder dar el socorro deste mes à toda la gente vieja ni la primera paga à la que de nuevo se levanta*.

Però tornem al motí de les tropes immediatament posterior a la batalla de Mook, aquesta victòria de les armes reials feia pensar a Requesens en un canvi de tendència per la conjuntura en la que s'havia produït. Ràpidament, però, va confessar a Felip II, sempre en xifra dins d'una carta més extensa, que:

Querría infinito poder seguir con prissa esta victoria y apretar a los enemigos en diversas partes y bolver à ocupar lo que haviamos dexado en Holanda, y temo que lo ha de estorvar la falta del dinero, porque los españoles que se hallaron en esta batalla han cumplido lo que antes dixeron, que fue amotinarse pocas horas después de la victoria, que como Juan Osorio refería, los dexó ya con su electo y

¹¹³⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

¹¹³⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 10.

¹¹³⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

sin aver aprovechado lo que les habló. Y el conde de la Rocha y el Maestro de Campo Valdés me embiaron dos días ha un capitán avisándome que estaban amotinados los alemanes altos y baxos de Holanda, y que los que destos estaban en los diques y fuertes que se conservan los querían desamparar, y los que havian venido a la vandra de Utrecht y assimismo los españoles no querían volver en ninguna manera a Holanda y si passan adelante con su obstinación passa gran peligro Amsterdam y Arlem. (...) Yo me hallo sin un real para desamotinar esta gente ni para pagar la que de nuevo viene, assí de infantería como de cavallería.¹¹³⁷

Segons explica Lluís de Requesens al seu germà Juan de Zúñiga, la situació era límit a finals d'abril del 1574. S'havien amotinat els espanyols presents a la batalla, com s'ha vist, complint amb l'amenaça des que el duc d'Alba els va deixar a Holanda, però també se'ls havien unit el terç de Sicília i altres que estaven en companyies disperses. Només quedaven per amotinar els que el propi Requesens havia enviat des d'Itàlia quan era governador de Milà. L'esperança era que aquests no s'hi sumessin perquè se'ls hi devia ben poc, ja que havien estat enviats pagats fins un mes després de sortits de la Llombardia i havien rebut els mateixos socors que els de les companyies amb qui feia anys que no es resolien els comptes.

Per veure fins on arribava la profunditat del motí, cal destacar que cap dels soldats particulars dins del terç, els coneguts com *aventajados*, es van desmarcar. Només ho van fer els capitans, alferes i sergents, tot i que Requesens sospitava molt d'ells, sobretot per haver rebut socors segons el número de soldats que els capitans deien que hi havia a cada companyia, però amb un número real que devia ser molt inferior. De fet, reconeixia que si es pogués saber què havien menjat i consumit del propi país els soldats als quals se'ls hi devia, o amb els socors, que bé podrien haver consumit pagues senceres. Per la seva part, la tropa d'altres nacionalitats (alemanys alts, alemanys baixos i valons) estaven ben a prop del motí, i que s'acabaria de produir en el moment que es concretés alguna solució amb la infanteria espanyola. Buscaven un precedent. Aquest motí, a més, assegura que provocava que augmentés l'odi contra tot allò espanyol a Flandes: i molt més quan van publicar cartes obtingudes a la batalla de Mook, la correspondència saquejada, que demostrarien presumptes tractes d'intel·ligència

¹¹³⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 119

d'algunes viles amb els enemics, i volien anar-hi per fer-les pagar la seva traïció, *de manera que ellos se quieren hazer juezes y executores de la justícia.*¹¹³⁸

Però l'acció dels amotinats va ser tan efusiva que bé es podria haver avançat el sac d'Anvers més de dos anys, del novembre del 1576 quan es va produir a l'abril del 1574. Avisats per un soldat a cavall de la companyia que havia arribat amb Sancho Dávila de que 5000 espanyols es dirigien a Anvers amb la intenció d'ocupar la ciutat fins ser pagats, va iniciar-se una consulta per part del governador de la ciutat sobre si calia posar-se a la defensa o no.¹¹³⁹ Lluís de Requesens va abandonar els negocis de Brussel·les per anar Anvers a corre-cuita, inquiet per les informacions que arribaven des de la vila i el temor del que podia passar sense una autoritat que els amotinats es veiessin incapaços de superar, ja que *esta villa de Anvers estava tan alterada y temerosa y el castellano y governador della que lo havian de remediar tan rotos y desavenidos que era peor que el motín.*¹¹⁴⁰ I, certament, és ben probable que tot plegat hagués acabat en una sagnia si no s'haguessin trobat el governador allà. El 26 d'abril del 1574 van entrar a les portes d'Anvers, conduïts per Sancho Dávila, davant la sorpresa del governador de la ciutat.¹¹⁴¹ Recordem que el castlà d'Anvers era Sancho Dávila, mentre que el governador era Monsieur de Champagney, un brabantó molt recelós de tot allò hispànic.

Els soldats amotinats van entrar a Anvers sense que la guarnició de valons i tudescos fes res¹¹⁴², *no sé si por holgar de su determinación para hazer después ellos lo mismo o por temer que si se ponían a la defensa, los tiraría à ellos el castillo, debaxo de cuya artillería estaban, como cierto creo que lo hizieran según la maldad de todos los españoles.*¹¹⁴³ Realment, però, segons explica el propi Monsieur de Champagney, governador d'Anvers, a Felip II, l'opció de defensar-se de les tropes espanyoles era sobre la taula, però es va valorar que no podrien resistir de cap manera per haver una bretxa a la muralla tapiada d'una forma gens sòlida i no tenir cap peça d'artilleria en aquella part, només una mitja

¹¹³⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 123.

¹¹³⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 141.

¹¹⁴⁰ *Ibídem.*

¹¹⁴¹ *Ibídem.*

¹¹⁴² En cas de no haver passat això: *andava pública voz entre ellos que si se les defendía la entrada en Anvers, habían de yr saqueando y quemando todo el pays, y hecho esto, yr todos a offresçer su servicio al Rey de França.* AGS, EST, llig. 557, doc. 123.

¹¹⁴³ Fou, en realitat, per la intermediació dels espanyols a cavall que havien vingut amb Sancho Dávila i s'havien allotjat al castell, els quals van evitar que els valons tiressin contra els amotinats que es dirigien a les portes. AGS, EST, llig. 557, doc. 141.

culebrina i dos peces petites a la zona del port.¹¹⁴⁴ Tanmateix, tot i que en una situació precària i sense tenir clar què havia de fer la gent que guardava el castell, els regiments de valons i tudescos, amb el poble ja armant-se, van rebre l'ordre de Requesens de retirar-se, *y que por la villa él diesse orden que no huviesse alguna alteraçion. Aquesta ordre le paresció muy dura, todavía reconociendo la obediencia que devía y estando inçierto del designo de su Exa. fue luego a dar esta orden y hizo tanto que el pueblo se aquietó, que ya se movía por todas partes.*¹¹⁴⁵ Requesens ho explicava al rei d'una manera ben gràfica: *començava la gente de la villa à alterarse y tomar las armas y à salir della algunas compañías de valones y viendo que si passara adelante los degollaran los españoles à todos, y saquearan y pegaran fuego à la tierra, me resolví de mandar à los vezinos y à los soldados de otras naçiones que se retirassen y dexassen las armas, como lo hizieron.*¹¹⁴⁶

Manà als amotinats que s'aturessin per parlar amb ells, però van respondre que ho farien quan arribés la seva rereguarda. Quatre hores va trigar, en les que Requesens movent-se entre ells. Un cop arribats, però, van formar esquadrons i van marxar per la ciutat, sense fer mal a ningú ni provocar desordres específics més enllà de la pròpia insubordinació. Aquesta marxa va acabar en formació en *una calle muy ancha que llaman la Mera, donde yo tengo mi posada*. Allà van esperar a Requesens, qui explica que *me puse en medio dellos à cavallo, haziendo llegar à mí à su electo mayor y consejeros, y à los demás que me pudieran oyr*.

Va procurar explicar la situació en la que es va trobar els estats, la dificultat per trobar diners (empitjorada per aquesta entrada a Anvers) o com les altres nacions, que no s'havien amotinat tot i que se'ls hi devia el mateix que a ells. Els demanava que anessin fora de la ciutat, que ell s'encarregaria de trobar quina era la quantitat que se'ls hi devia i pagar-los el més aviat possible. Mentre parlaven després entre ells, Requesens va passar *quatro vezes por todo su escuadron, hablándoles à todos en la misma substancia, y la cortesía que me hizieron fue de muchas reverençias y tres o quatro salvas muy grandes que yo holgara que escusaran.*¹¹⁴⁷ Però aquestes reverències poc van servir perquè els soldats fessin cas a les demandes de Requesens: van instal·lar-se a la ciutat, sense fer grans

¹¹⁴⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 141.

¹¹⁴⁵ *Ibíd.*

¹¹⁴⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 123.

¹¹⁴⁷ *Ibíd.*

destrosses però menjant a costa dels seus veïns, fent rondes per la nit cridant en favor de les seves pagues i tirant amb arcabús.

Segons Requesens, cridaven els soldats que ell abandonés Anvers, però veia que la situació podria escalar d'una manera molt ràpida si ho feia i esdevenir una veritable guerra particular entre les diverses nacions de l'exèrcit de la Monarquia:

Ellos creo que me dexarían salir libremente della, no me ha paresçido hazerlo aunque me hagan pedaços porque si bien no me puedo assegurar que en mi presençia no saqueen la tierra, sé çierto que en viéndome ydo lo harán y que desmayarán tanto los vezinos y mercaderes de todas naçiones que lo abandonarían luego y se acabaría todo por perder.

Bien podría por la parte que los valones tienen meter más número dellos y de tudescos, pero darianse luego la batalla, y si la perdían los españoles, nos degollarían estos otros à los que quedassemos, y se levantarían con todo, y si los españoles la ganasen, degollarían à los de la tierra y quedarían tan insolentes que no se qual sería lo peor, y assí ando procurando todos los otros caminos con estos y à ninguno abren la puerta.¹¹⁴⁸

Que el motí era un moment d'una tensió extrema i d'una gestió difícilíssima ho podem veure en el fet que ben a prop va estar d'esdevenir en una guerra interna entre les nacions de l'exèrcit de la Monarquia a Flandes. El paràgraf anterior, on descriu una probable batalla campal entre espanyols i valons i tudescos no era evident només pel desig dels amotinats, sinó també de la guarnició i ciutadans d'Anvers que havien vist com uns milers de soldats ocupaven la seva ciutat sense ordres dels governadors ni actuant com un exèrcit aliat. Segons s'explica en la relació precisa que enviava el governador d'Anvers, Monsieur de Champagney:

Embío a Mos de Aychen, su sobrino governador de Dola, a su Exa. para avisalle que muchos burgeses havian venido a él para saber si tomarían las armas por ser el caso afrentoso y en aparencia de muy grande confusión, que si su Exa. quería, que él haría diestramente armar los burgeses y después con la gente que él tenía daría sobre los amotinados, y que él estava çierto de echallos de la villa o de les

¹¹⁴⁸ *Ibíd.*

hazer costar caro el atrevimiento, juntándose a esto que él tenía la armada à su lado de la qual estava tan asegurado que podría sacar el artillería para sacar a su Exa. de mano destos.¹¹⁴⁹

La resposta de Requesens fou que esperessin a que totes les vies de negociació quedessin exhaurides amb els amotinats. No és d'estranyar, doncs, veient que estaven més subordinats a la seva autoritat els valons o tudescos, que parlés dels espanyols com a traïdors a les cartes al seu germà o al rei, tot i lamentar-se d'això: *que con harta lástima mía he de poner este nombre à los de mi naçión*.¹¹⁵⁰ Tanmateix, no seria pas per falta de ganes que no reprimiria aquest motí, sinó perquè, com deia el marquès Chapin Vitelli al governador d'Anvers, *aquellos eran la mejor gente de guerra que su Magd. tenía y que era menester conservallos*.¹¹⁵¹

Els amotinats, però, tampoc no tenien una gran cohesió interna, com es veu per l'actitud amb els valons. Un dia es decideixen a fer-los fora d'Anvers i malgrat que aquests havien pres posicions defensives per contenir-los, es va ordenar que marxessin de la ciutat per evitar mals majors, amb l'excusa que se'ls treia per buscar enemics, i amb el governador Champagney, al capdavant de tots ells.¹¹⁵² Que els catalans més propers a Requesens van viure aquest motí ben de prop com part de la seva guàrdia personal ho demostra un petit detall, i és que quan Monsieur de Champagney es troba indecís, rep una ordre de mà de Requesens *en que dezía que hiziesse lo que el dicho marqués [Chapin Vitelli] o don Alexandre, capitán de su guarda, y Hernando Sastre le dirían de su parte*.¹¹⁵³ Aquest don Alexandre és, efectivament, don Alexandre Torrelles, qui ja hauria vingut des de la flota de galeres de don Joan d'Àustria un cop fou reclamat per Requesens quan anava a Flandes.

També un grup de 500 o 600 dels que en un primer calculaven 4000 amotinats (recordem que a Mook hi van participar uns 1800) va anar a buscar les

¹¹⁴⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 141.

¹¹⁵⁰ AGS, EST, llig. 557, doc. 123.

¹¹⁵¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 141.

¹¹⁵² Champagney fou reclamat després per tornar a Anvers, una ciutat on molt creien que havia estat en conxorxa amb els soldats espanyols que van entrar pel castell. Segurament fos per aquest motiu, desgastat per la situació, que demanava la llicència a Felip II després de tres anys de servei, quan trobem alguns militars que acumulen dècades de servei sense demanar res. AGS, EST, 559, doc. 21.

¹¹⁵³ *Ibíd.*

claus de la ciutat a la posada on estava allotjat Requesens, quan realment eren a la casa de la vila. Assabentant-se d'això, les cercaren allà. Dues hores més tard, el seu electe i els del consell van retornar les claus a Requesens perquè les deixés a qui volgués, ja que les havien agafades sense ordre seva, i que per aquest motiu tenien detingut el sergent major, *que es un gran vellaco*. Això a més d'assegurar *que estaban muy arrepentidos de haver echado a los valones que me pedían que yo los mandasse bolver, que les harían todo regalo y buena compañía como era justo hazerla à todos los soldados del Rey, en cuyo servicio ellos habían de vivir y morir*.¹¹⁵⁴

Els soldats es van aprofitar durant dies dels veïns d'Anvers, vivint totalment a costa d'ells. De fet, aquest sergent major, que estava pres per part dels propis soldats i que deien que l'havien de penjar, *vinieron golpe de soldados a soltalle y ha tornado a hazer su oficio y aún dizen que le quieren hazer su electo por no ser tan mal hombre el que agora tienen, siendo el dicho sargento mayor el peor que ay en la tierra, y que más mal ha hecho y haze en esta ocasión*.¹¹⁵⁵

Entre les mesures que proposava Requesens, hi era el que fessin demostració per veure clarament quin era el nombre real d'efectius que haurien de rebre pagues. Per contra, van entregar un llistat de noms a Requesens: 5100 soldats. Cosa que ell considerava *tan gran mentira y maldad como todas las demás*, perquè el dia que havien fet esquadra i format a la plaça del castell, es van comptar les fileres i no passaven dels 2500. I malgrat que assegura que *se les han juntado quantos chorrilleros avía en todo el pays y les vienen cada día españoles de los que están en Holanda, no pueden ser más de otros quinientos*.¹¹⁵⁶ Tot plegat a més d'afegir-se alguns dels soldats vinguts d'Itàlia, als que se'ls hi devia ben poc, per tal de fer passar les seves places per velles, i haver *acogido con ellos más de quatrocientos valones españolados*.¹¹⁵⁷

És prou significatiu de la política de Requesens als Països Baixos la comunicació que té amb Felip II sobre la manera com actuaria amb els soldats. D'una banda, per tal que tornin al servei, s'hauria de perdonar i complir allò pactat. Però la justícia caldria fer-la en altres regnes:

¹¹⁵⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 123.

¹¹⁵⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 124.

¹¹⁵⁶ *Ibídem*.

¹¹⁵⁷ *Ibídem*.

No le faltarán después a V. Md. medios para que se entienda en el mundo el resentimiento que desto se ha hecho quando sea tiempo, (...) conviene que V. Md. mande hazer mucha diligencia en todos los puertos y entradas dessos Reynos y en todas las tierras dellos para que se prendran quantos soldados de acá fueren, y que se escriba al señor don Juan y a los visoreyes de Nápoles y Sicilia y governador de Milán que hagan lo mismo a todos los que allà aportaren sin remission ninguna porque estos se pueden castigar como a desertores militiae sin contravenir al perdón que por el motín se les huviere prometido.¹¹⁵⁸

I malgrat que tothom tenia clar que seria gairebé impossible arribar a conèixer del cert la quantitat de diners, ajuts, municions o roba que se'ls hi havia entregat i que s'haurien de descomptar del total que se'ls entregaria, els burgesos i magistrats d'Anvers estaven disposats a prestar fins a dos-cents mil escuts, *que poniéndose estos amotinados en razón bastara para poderse por agora remediar*. Fins i tot Requesens procura contribuir a la solució amb *toda mi plata, que se la embié desde el primer día a los del Magistrado diziendo que yo quería contribuir con ellos como un vezino, por dar exemplo y ánimo a los demás*.¹¹⁵⁹ Moderaren l'oferta els mercaders en veure les destrosses que van fer a la ciutat i van demanar a Requesens que s'hi quedés per controlar els amotinats, en un moment que a Brussel·les eren reunits els estats perquè s'havien de publicar un seguit de mesures per calmar els estats amb el perdó general com a principal. Tanmateix, en trobar-se que eren la via per la solució del motí, i rebent tota mena de permisos per aplegar el consell, de 400 persones, no havien reunit més de 60.000 escuts dels 200.000 que havien ofert, apropant-se ja a mitjans de maig.

Tot plegat, mentre Guillem d'Orange amenaçava amb 3.000 homes el nord de les posicions catòliques a Bolduque, Joan de Nassau aplegava cavalleria i infanteria, i es deixaven veure 40 naus prop de Walcheren que podrien anar a Bergen-op-Zoom o Tholen¹¹⁶⁰, fets que el van fer moure algunes companyies de llances i arcabussers a cavall i el regiment de Cristóbal de Mondragón, que sobrepassava els dos mil homes.¹¹⁶¹ Unes noves demostracions dels rebels que es produïen per conèixer els motins de la infanteria espanyola i la inestabilitat dels seus enemics.

¹¹⁵⁸ *Ibíd.*

¹¹⁵⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

¹¹⁶⁰ Apareguts a la documentació amb els topònims castellanitzats com Bergas i la Tola

¹¹⁶¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 124.

La situació a 15 de maig havia evolucionat en la negociació amb els soldats, però sense haver trobat encara una solució definitiva. Els problemes que es derivarien d'aquesta hipotètica paga a la infanteria espanyola amotinada els trobem en la instrucció donada al capità Francisco de Aldana quan havia de negociar amb els amotinats: *quando fuera possible dar a los españoles agora enteramente sus pagas, no lo es dallas a ochenta mil hombres que paga el Rey Nuestro Señor en estos estados, que a exemplo dellos se alterarán ni más ni menos.*¹¹⁶² Volia evitar crear un precedent que l'obligués a complir amb les altres nacions amb les mateixes condicions, perquè si era difícil amb la infanteria espanyola, era impossible fer-ho amb tots.

Els amotinats volien totes les pagues, però s'havia acceptat fer una mostra general que posés en ordre el número real d'efectius i conèixer de forma exacta la quantitat que se li devia, a més de donar-los cinc pagues en roba i la resta en diners. La mostra estava prevista pel 2 de maig, feta a la Borsa, amb una lectura de les demandes i respostes del governador general, tot i que amb una petita topada quan es va arribar a la problemàtica dels testaments. Volien que es paguessin diners per cadascun dels testaments de soldats ja morts presentats, sospitant que la majoria d'ells serien falsos. La mostra i tots els avantatges que oferien, però, es van ampliar també a les companyies que no s'havien amotinat, per tal d'evitar que ho fessin per aconseguir les mateixes bonificacions. Van arribar a demanar la seguretat de l'Emperador, del rei de França o del Papa, ja que no tenien cap confiança en la paraula del governador general sobre els perdons. Després del motí de Haarlem, aprovat el perdó, tant el duc d'Alba com el seu fill Fadrique de Toledo van capturar els caps del motí i els penjaren a tots.¹¹⁶³

Que un dels grans inconvenients eren els propis capitans, queda ben clar en el fet que se'ls va apartar dels seus soldats per fer la mostra després d'haver-los demanat una declaració signada i jurada del nombre de places de cada companyia. Fou, precisament, quan van saber que després de la declaració hi hauria una mostra en la que no hi serien presents, que van enviar quatre capitans, un de cada terç, en nom de la resta per dir que:

¹¹⁶² AGS, EST, llig. 559, doc. 33.

¹¹⁶³ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, pp. 245-246.

No querían poner su honrra à peligro de que un comissario o un oficial del contador o un soldado de los que estos diputaron les borrassen una plaça de las que ellos affirmassen ser ciertas, y que ellos se confessavan conmigo de que hasta aquí se avian aprovechado de algunas como era costumbre, por ser imposible sustentarse con sus sueldos en tiempos tan caros, y que no avia hombre dellos que tuviesse un real y que no deviesse muchos, y que si yo lo fiava enteramente dellos, que harían más rigor contra sí que todos los oficiales de hazienda.¹¹⁶⁴

La resposta de Requesens va ser política, renyant-los sobre el fet de robar de la Hisenda reial, però mostrant-se comprensiu amb els inconvenients que havien provocat l'inici del motí i oferint-se, fins i tot, *de cerrar los ojos a lo pasado con que en esta occasion y en las de adelante hiziessen lo que devían*.¹¹⁶⁵ Allò que no va acceptar fou que la mostra es fes en presència dels capitans, en una discussió de més de dues hores amb els seus representants fins que els va enviar de nou a Liera, on eren els comandaments dels terços revoltats, en quelcom que arriba a nomenar *motín de capitanes*. Això va provocar que les llistes fossin enviades sense signar ni jurar, i que l'endemà es fes la mostra de la forma que estava planejada. Els capitans van trobar això un insult, fins el punt que van enviar una carta on deien que volien deixar tots la capitania de les seves companyies per passar a servir com a soldats. La resposta del Comanador Major és contundent, deixant ja tota mena de política i bones paraules a banda: *le dixe el justo sentimiento que yo podía tener de los capitanes y que procediessen de otra manera, porque si no se enmendavan, no me contentaría con quitalles las compañías, sino con cortalles las cabeças*.¹¹⁶⁶ Es va manar fer *contrallistes* que es contrastarien amb les enviades pels capitans: tots els soldats s'havien d'apuntar a la companyia o pertanyessin. Però vinguts de nou els capitans des de Liera sense ordre, la situació es va tornar a descontrolar, corrent perill fins i tot Julián Romero.

Que fer mostres era el primer pas per reduir les despeses per l'enorme mortaldat i mobilitat dels soldats que hi havia entre companyies i terços ho demostra la que es va fer a Utrecht a les 20 companyies que quedaven de les 25 que havia enviat el propi Requesens quan era governador de Milà. En només 4

¹¹⁶⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

¹¹⁶⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶⁶ *Ibidem*.

dies de diferència entre mostra i mostra, van haver més de 500 places de rebaixa, per cadascuna de les quals es donaven socors al capità. A més, és molt significatiu veure com havia estat delmat el nombre d'efectius: *no quedan en todas ellas sino 2300 soldados y siendo cerca de cinco mill los que de Italia vinieron, podrá V. Md. considerar los que se han muerto y ydo, y los que se havrán assentado en estotras compañías por gozar de plaças viejas.*¹¹⁶⁷

A tot això, la companyia de cavalls de Sancho Dávila es va amotinar en aquell moment: tancaren el castell, tiraren amb artilleria i arcabussos i prengueren les claus de les municions i vitualles al seu capità i castlà del castell. La flama d'aquest motí, però, va durar una nit. Tornaren les claus a Dávila quan se'ls va prometre el perdó, però aquesta aparent pau es va produir després de conflictes entre els soldats: l'alferes va apunyalar el sergent major i va llençar-lo al fossar quan tornava a incitar el motí; mateix destí va rebre l'electe dels soldats per part del mateix alferes. Aquest darrer mort estava sota la protecció del marquès Chapin Vitelli i, malgrat que Requesens reconegués que *entrambos dos merecían bien la muerte*, els parlaments es van aturar.

La via negociada, però, va fracassar. Les propostes, amb un imprès que Requesens va fer circular i que llegiren entre els soldats, foren rebutjades de forma violenta, tirant trets d'arcabús a l'electe que feia un discurs sobre la necessitat de reduir-se. N'escolliren un altre i de nou començaren els disturbis, havent-se d'arribar a amagar el mestre de camp Julián Romero perquè amenaçaven amb matar-lo. El que van aconseguir aquests amotinats i la situació de desgovern fou que la solució a qualsevol afer fos encara més complicada: havien fugit molts mercaders i burgesos, cada matí apareixia la ciutat plena de de bans i *demás de aver echado al gobernador, se han ydo los del consejo y no ay quien administre justicia, que estos lo tienen todo tiranizado y se acabaron de apoderar de todas las puertas y creo que ha de venir a faltar la victualla, no osando nadie traerla por las desórdenes destes.*¹¹⁶⁸

El desgovern, per tant, era absolut amb topades entre burgesos i soldats d'infanteria espanyola també a Utrecht, on segons una carta del mestre de camp Valdés, el governador no els va deixar ni roba, ni queviures ni llenya per comprar i es van acabar cremant unes cases (segons explica Valdés, de forma gairebé

¹¹⁶⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 165.

¹¹⁶⁸ *Ibíd.*

accidental, tot i que és sospitós), rebent una resposta contundent dels veïns d'Utrecht: armar-se i sortir a caçar espanyols per la ciutat. Justament, aquells que no tenien cap mena de culpa perquè no eren als burgs:

Dentro de la villa andavan los burgeses por todas las calles con las espadas desnudas à caça de spañoles, algunos se salvaron en los monasterios y los más en el castillo, porque salió el castellano Francisco Hernández con cien arcabuzeros a la puerta del para los recoger, otros que no pudieron tan presto acogerse los hirieron y maltractaron y están heridos de muerte.¹¹⁶⁹

Tornant al motí d'Anvers, els soldats només respectaven la vida de Lluís de Requesens, d'una forma circumstancial, per ser la màxima autoritat reial en aquells estats. Això demostra també la debilitat i la manca d'autoritat del Comanador Major¹¹⁷⁰ malgrat comptar amb la confiança de Felip II, ja que destaca bastant la virulència d'aquest motí amb el posterior a la conquesta de Haarlem en temps del duc d'Alba, i que va acabar amb l'execució dels principals incitadors. Eren, precisament, les mateixes tropes que Fernando Álvarez de Toledo havia pogut trampejar durant el darrer any del seu govern: *dizen estos amotinados que desde que salieron de Harlen, determinaron de amotinarse en juntándose, no cumpliéndose lo que entonces se les ofreció. Y yo seguro que el Duque desseó harto cumplillo, y no devió de poder más.*¹¹⁷¹ De fet, la situació de descontrol s'estenia, amb el motí de les tropes valones, que es negaren a sortir a evitar que Orange fes un fort entre Haarlem i La Haia, ja que van dir que *bien sabían ellos hazer allí mismo que los españoles en Anvers.*¹¹⁷²

Pel que fa a la cerca d'una possible solució per la via del pagament d'una quantitat acordada als soldats, Requesens va enviar una relació al secretari

¹¹⁶⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 160.

¹¹⁷⁰ Fa algunes propostes prou violentes a Felip II, pensant en matar el nou electe, o de claudicar totalment davant els soldats, lamentant-se sempre de que potser pagar el que demanen sigui la solució adequada. Tanmateix, la sortida que veu, més com un brindis al sol que mai no es duria a terme per les gravíssimes conseqüències que comportaria a molts nivells que com una solució real, és: *havia pensado quando no hallase otro camino, alojarme en el castillo y meter en él quatro o cinco compañías de otras naciones, y embiar a dezir à estos soldados que tomassen el dinero que yo les podía dar y fuessen luego a servir, y que en defecto de no lo querer hazer, que no solo haría levantar esta villa y el castillo para degollarlos, pero toda la gente del pays que creo lo harían de buena gana según nos quieren, y después deste desorden los tengo por disculpados, pero este es tan ruyñ medio como se dexa considerar.* AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

¹¹⁷¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

¹¹⁷² *Ibidem.*

Gabriel de Zayas per exposar les dificultats de forma precisa. Amb aquestes tropes no s'havia fet una mostra des del 3 de maig del 1572, quan se'ls hi van donar quatre pagues, i en aquest temps havien mort molts dels capitans, alferes i sergents que van fer aquella mostra. No tenien clar ni quin era l'origen de cadascuna de les companyies, si havien vingut amb el duc d'Alba, amb el de Medinaceli o des d'Itàlia seguint el conegut com *camino español* a través de la Llombardia i Franc Comtat. Tampoc no sabien del tot bé quins allotjaments havien tingut durant els 8 anys que portaven de servei, ni tot allò que havien rebut de les poblacions. De fet, no volia pas la tropa que se sabés per tal que no es descomptessin la roba o queviures que haurien rebut, i exigien que se'ls hi paguessin els sous dels morts amb testament, o desapareguts que donaven per morts, *y es tan grande el número dellos que importa más que el de los vivos*. La solució per desencallar la situació d'una forma provisional fou donar les primeres pagues en roba, *assí por no hallarse tanto dinero, pues los mercaderes fian la ropa, como por la necesidad que esta gente tenía de bestirse*.¹¹⁷³

Malgrat que el motí semblava a prop de concloure's, acceptant els soldats les pagues en roba i la resta en diners, a més de 20 ducats per cadascun dels més de 1500 testaments que havien presentat, en una mesura que estimava que costaria més de 100 mil escuts tot i que estava segur que *la mayor parte destos son testamentos falsos*. Amb Requesens disposat a jurar solemnement i pública els capítols acordats, les topades amb els burgesos no s'aturaven. Un burgès havia ferit un dels soldats i aquests el volien penjar tot i la insistència que *entregasse luego el burgés à los de la villa, que si fuesse justicia ahorcalle, ellos lo harían*. Don Alonso de Vargas, famós cavaller extremeny¹¹⁷⁴, es va interposar físicament entre els soldats i el burgès:

se abraçó con él (...) y no huvo remedio de acaballo con ellos sino que en los braços del dicho don Alonso y con harto peligro de que le matassen también a él, hizieron pedaços al dicho burgés, y no se contentaron con esto sino que le arrastraron y le ahorcaron de los pies en una horca que en la dicha plaza tienen puesta. Y

¹¹⁷³ AGS, EST, llig. 557, doc. 156.

¹¹⁷⁴ v. Fernández Conti, Santiago. «La profesionalización del gobierno de la guerra: don Alonso de Vargas». Dins: José Martínez Millán (dir.). *La corte de Felipe II*. Madrid: Alianza Editorial, 1999, pp. 417-450.

quisieron que estuviese allí no solamente toda la noche, pero la mayor parte del otro día para que toda la tierra le viesse.¹¹⁷⁵

A darrera hora, però, el mateix 23 de maig, quan havia de jurar ja els acords a l'església, van aparèixer nous cartells amb demandes: que primer es revés la roba, després la paga, i no es fes el jurament fins que tots els soldats no tinguessin la seva. En aquestes dates, sense nous inconvenients, deien que sortirien d'Anvers el 31 de maig.

Amb els tudescos també amotinats i els espanyols controlant que no sortissin diners per pagar cap nació mentre ells no haguessin rebut la seva part, explica Requesens com havia gestionat a nivell econòmic. Havia aconseguit aplegar 400.000 escuts

con grandísimas dificultades obligando para ello qualesquier dineros que V. Md. embiare dessos Reynos y assimismo mi persona y hazienda y la de muchos amigos, y pensé con la metad desto y con lo que se les da en ropa y con la espera de los testamentos poder sacar de aquí esta gente y con la resta entretener la demás hasta que llegará provisión de V. Md. y sacaremos algo de los estados.¹¹⁷⁶

La realitat amb la que es troba, però, és que amb prou feines podria cobrir amb aquests 400.000 escuts les despeses derivades del motí dels espanyols, sense trobar cap altra via per obtenir recursos per reduir les altres nacions ja amotinades, amb especial atenció als tudescos i alguns valons. De fet, era justament el que es lamenta en una altra carta del 26 de maig, on informa que el comte Joan de Nassau aplegava gent a prop de Colònia, però que no la podia anar a combatre per no haver encara donat les pagues als tudescos del comte Hanníbal ni els reiters del comte de Mansfelt i negar-se aquests contingents a moure's fins no rebre-les, tot i que amb menys contundència que els espanyols a Anvers. Per la seva part, a més, Guillem d'Orange feia forts a Gorcum i Bommel, i fins i tot a la riba hispànica del riu Mosa. No ho podien evitar els regiments de valons amb alguna companyia de tudescos, ja que no hi havia un general que fes el pes. Per això va enviar Requesens a Chapin Vitelli, que era a Anvers amb ell, qui *lo rehusó quanto pudo y me forçó à ponerle termino limitado diziendo que no pensava*

¹¹⁷⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 30.

¹¹⁷⁶ *Ibíd.*

*poder hazer effecto ninguno sin españoles.*¹¹⁷⁷ I és que si d'alguna cosa es lamentava el Comanador Major del motí d'Anvers era, precisament, la qualitat de la tropa que l'havia provocat, no dubtant en desfer el motí per les armes si fossin altres companyies:

Y es mayor la lástima quanto son estos los mejores soldados que V. Md. tiene, que no se ha visto jamás tal arcabuzería y creo que con ellos se podría pelear con diez tantos de otra nación si Dios por sus peccados no quisiesse assí castigarlos. Y si estos hiziessen el servicio con tanta diligencia debaxo de sus banderas como le hazen con los oficiales de su motín, no avria más que desear.¹¹⁷⁸

És per això que ja escriu a finals de maig del 1574 que no ha dit res al marquès de Ayamonte o a don Joan d'Àustria, substituït del propi Requesens com a governador de Milà el primer i present a Itàlia el segon, sobre la infanteria espanyola que havien d'enviar des d'allà, per la falta de diners i el mal exemple rebut de les altres companyies veteranes si arribats a Flandes no se'ls podia pagar. Per això ja insinuava que *yo espero que V. Md. lo mandará proveer de manera que esta gente venga pagada y se pueda entretener adelante.*¹¹⁷⁹ Una petició d'infanteria espanyola que es produiria amb desesperació una vegada foren més delmades les companyies, sobretot, a la campanya de Zelanda del 1575.

El motí es va acabar de resoldre entre finals del maig i inicis de juny del 1574. El dia 27 de maig es va començar a donar la paga, allargant la resolució uns dies per noves queixes. Finalment, la missa on hauria de jurar es realitzaria el dia de la Pasqua de l'Esperit Sant, o Pentecostés, a les primeries de juny del 1574. Fins i tot dins la missa van posar problemes els soldats:

Se juntaron todos y dixeron que no querían que yo jurasse si no que solo les diesse la palabra de perdonalles y que el juramento le hiziessen los demás que ellos havian querido por fiadores, y tomaron este medio por havelles dicho algunos que del juramento me podían absolver y que mayor seguridad tendrían con sola la palabra.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁷ AGS, EST, llig. 558, doc. 31.

¹¹⁷⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

¹¹⁷⁹ AGS, EST, llig. 558, doc. 31.

¹¹⁸⁰ AGS, EST, llig. 558, doc. 33.

Un perdó que hauria donat en el seu nom particular, escrivint al rei que es procuri castigar amb contundència tots els soldats que es trobessin als diversos regnes de la Monarquia sense llicència.

Els acords els resumeix bé don Diego de Zúñiga a Felip II, des de la seva ambaixada a París, qui informa en una carta del 30 de maig que:

V.Md. entienda que los soldados amotinados están ya acordados. Hizose el dicho accordio a los XXI deste del qual fue medianero Don Alonso de Vargas, dieronseles 37 pagas, cinco en ropa y las demás en dinero, y escrivenme que muchos soldados particulares han dexado la mitad de sus pagas prestadas por cinco o seis meses al dicho comendador mayor, para que pueda acabar de pagar toda la infantería, y los muertos que tuviesen testamento se les pagarían XX escudos y que por el resto se les dava seguridad de pagalles dentro de otros quatro o cinco meses.¹¹⁸¹

Els acords, però, anirien més enllà: perdó general i que no se'ls pogués sumar el càstig del motí si algú fos detingut per altres delictes, que no poguessin sortir en campanya més de sis mesos seguits (excepte en casos d'urgència), que es paguin els testaments, un millor ordre de l'hospital reial o que es limiti el preu de la vitualla.¹¹⁸²

Alhora, però, el mateix dia, es va produir l'atac orangista sobre els vaixells ancorats a l'entrada d'Anvers. Es va descobrir dit atac quan Requesens es preparava per enviar missatges als capitans, oficials i banderes de cada companyia. Es van mobilitzar els arcabussers recentment pagats: una branca fou dirigida per don Alonso de Vargas, l'altra per don Sancho Dávila i una tercera pel propi Requesens, a més de deixar les portes ben guarnides perquè es temia que pogués haver alguna mena de conxorxa entre la gent de la ciutat i els rebels, igual que hi havia hagut a l'Armada.

Pel dic es mogueren fins on era l'armada enemiga, amb la part capturada de la reial encallada per la marea baixa, i van estar durant unes hores fent foc d'arcabús, procurant accelerar el transport d'unes peces d'artilleria des d'Anvers que arribaren el matí següent quan ja havia marxat la flota enemiga amb la marea

¹¹⁸¹ AGS, EST, K, llig. 1534, doc. 15.

¹¹⁸² AGS, EST, llig. 558, doc. 51.

alta. Tot per no haver trobat prou cavalls per moure la dita artilleria. Unes accions provocades pel vicealmirall de la flota que es veuran a les properes pàgines.

Arribats els capitans, van queixar-se de no haver estat ells presents en la mostra que es va prendre a la infanteria i van ser avisats per part del governador general que *havia perdonado a su gente, que ninguno les hablase en cosa de lo pasado, pero que para lo de adelante la diciplinassen mejor*.¹¹⁸³ En relació a això, informa Requesens al rei que *ordené que llevasse a cargo la dicha gente el maestro de campo Julián, por tenelle por más puesto en razón que a los otros, y es el que mejor la disciplina y castiga, y por esso le quieren tan mal los soldados*.¹¹⁸⁴ La resposta dels capitans fou que seguirien al capdavant de les companyies fins el setembre, però que després deixarien el càrrec per seguir el servei com a soldats particulars. Veurem com la infanteria serà reformada al juliol de dit any, amb nomenament de nous capitans, reestructuració dels efectius i nou enquadrament, tot i que confessa que *estuve para aceptalles la oferta desde luego y quitárseles à todos como lo merecían*, cosa que no va fer per no empitjorar la situació. Finalment, els soldats sortiren d'Anvers el 5 de juny del 1574, després d'estar-se més d'un mes amotinats a la capital econòmica que Felip II tenia en aquells estats.

Amb la tropa ja reduïda de nou a l'obediència dels seus comandants, les accions militars de petita escala es van succeir durant aquests mesos centrals de l'any 1574. Per exemple, escrivia el mestre de camp Francisco de Valdés que havia enviat a don Luis Gaitán (qui ja havia perdut un ull en la batalla de Frigiliana, a la guerra de las Alpujarras, i fou mort d'un tret d'arcabús en l'assalt a un dels forts¹¹⁸⁵) amb 300 arcabussers espanyols i una companyia de cavalls a juntar-se amb Monsieur de Liques i interceptar quatre companyies angleses, que es van entregar després que els orangistes no les volguessin acollir a Leiden i tinguessin la promesa per part del bàndol reial d'assegurar les seves vides.¹¹⁸⁶ Alhora, es van reprendre alguns forts, destacant-ne La Haia, i amb previsió de recuperar tot el Waterland si no s'haguessin amotinat les tropes d'altres nacions. A més, també es va entrar a l'illa de Bommel amb alguns valons i tudescos, però amb uns efectes molt limitats per la falta d'artilleria que hi havia.

¹¹⁸³ *Ibidem*.

¹¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹¹⁸⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 61.

¹¹⁸⁶ AGS, EST, llig. 558, doc. 37.

A més es mantenia l'amenaça constant dels motins, també dels alemanys alts i baixos, que malgrat mantenir-se als seus presidis ho feien amb poca obediència, etzibant que si els espanyols s'havien amotinant sent vassalls de Felip II, amb més motiu ho podien fer ells. Això fins el punt que reconeix Requesens que *la mayor guerra que agora tenemos es la que nos haze nuestra propria gente y la impossibilidad de sustentalla*¹¹⁸⁷, fins el punt que es lamentava de no poder sortir en campanya personalment, *porque (demás de que se diera calor à muchas cosas) fuera atajar mill diferencias que ay entre ministros pero no ha sido possible por todas estas dificultades y porque se ha de ocupar todo el tiempo en buscar dineros.*¹¹⁸⁸ Perquè ara la tropa que quedava en bon ordre era la que havia sortit d'Anvers després de tensar la situació amb la ciutat durant mesos: a Holanda, els espanyols que no s'havien amotinat ja penjaven cartells, les flotes d'Amsterdam i Anvers tampoc no es movien per falta de diners i estar amotinats els mariners, i els alemanys i valons volien deixar els forts *plegue a dios que no sea para yrse a los enemigos*. Va enviar Requesens un socors de 87 mil escuts, però no era pas suficient per cobrir tots els deutes, fins el punt de reconèixer que *yo tengo confundido el juyzio de no saber cómo pueda proveello.*¹¹⁸⁹

És rellevant, però, que malgrat les necessitats econòmiques que tenien, les militars passaven per davant en prioritat. Prova d'això és la consulta que feia el marquès de Ayamonte, el governador de Milà, sobre si calia enviar els tres mil espanyols que s'aplegaven a la Llombardia i que responia Requesens, canviant la seva opinió un cop sufocat el motí però afegint un important matís sobre el pagament de la tropa, que *aunque las neçessidades son acá tan grandes, le pienso escribir que los embie, pero rematadas sus cuentas y pagados como yo embié el año passado los otros*¹¹⁹⁰, ja que hi havia un degoteig tan gran de morts, malalts i desertors que *para sostener una miliçia ordinaria de nuestra nación, es menester ylla çebando de gente nueva muy a menudo.*¹¹⁹¹

A finals de juny, però, la tropa valona ja estava amotinada de forma total, i rebien informes de lleves a Alemanya de dotze mil cavalls i sis regiments d'infanteria contra els estats, tot i que estava convençut que eren menys els

¹¹⁸⁷ AGS, EST, llig. 558, doc. 61.

¹¹⁸⁸ *Ibíd.*

¹¹⁸⁹ *Ibíd.*

¹¹⁹⁰ *Ibíd.*

¹¹⁹¹ *Ibíd.*

efectius els que s'aixecaven. Era previsible que s'amotinessin els reiters, els suïssos, els tudescos, i tota la resta de l'estat de Brabant, als quals se'ls havia donat una paga i no hi havia manera de donar res més. Pel que fa a altres socors: *las que se dieron à los españoles amotinados y à los castillos y ocho compañías viejas con quien se ha fenescido cuenta, como con los demás haviéndoseles offrescido que se haría con ellos lo que con los otros porque no se amotinassen, importan ochoçientos mill escudos.*¹¹⁹² En paral·lel es feien forts sobre el riu Mosa per tal d'interrompre un possible avenç dels orangistes, però sense artilleria. Justament pel mateix problema, no hi havia manera com pagar-la.

¹¹⁹² AGS, EST, llig. 558, doc. 80.

3.3.3. L'armada de Pedro Menéndez de Avilés i les necessitats militars per controlar el mar

Si quelcom va preocupar a don Lluís de Requesens des del moment de posar peu a Flandes, va ser com fer front a l'absoluta superioritat naval dels holandesos.¹¹⁹³ Cal tenir molt present que el territori on es desenvolupava la lluita estava més que marcat per una orografia plena de canals, rius, rierols i dics que podien transformar-ho tot en una llacuna en cas de cedir o ser destruïts amb finalitat estratègica. En una carta del 5 de març 1574, el Comanador Major deia que *mientras V. Md. no fuere señor de la mar absolutamente por esta parte, no lo puede ser destos estados aunque se ganassen la mayor parte de las villas rebeladas*.¹¹⁹⁴ Aquesta és una idea que repeteix a cada carta amb unes paraules molt similars, tot procurant que s'acabi modelant el parer del rei a base d'insistència en les mateixes paraules: *señor de la mar*. Unes paraules que arribava a dedicar a don Diego de Zúñiga, ambaixador de Felip II a França, a qui deia de forma prou eloqüent que *quien es señor de la mar, trae un ejército con alas para donde quiere*.¹¹⁹⁵ El que sí que feia Requesens era deixar-se aconsellar per aquells amb més experiència en aspectes navals, ja que com ell mateix reconeixia: *à la experiencia que yo desto tengo digo que del mar Mediterráneo tengo mucha menos de la que sería menester, pero deste mar Océano ninguna porque jamás le navegué*.¹¹⁹⁶

Tant era així, que dels primers papers que rep Requesens en el moment d'arribar a prendre el govern de Flandes, són uns consells que Monsieur de Norcarmes, el baró de Selles, donava per tal de fer una armada a Holanda. Només començar, ja diu que *para ser superior conviene regularse conforme à lo que haze el enemigo, armando de más en más y de día en día como él arma*.¹¹⁹⁷ Això ja indicava, des del moment de posar peu als Països Baixos, que eren els orangistes aquells que tenien la superioritat naval i que se'ls havia d'imitar en la mesura de les possibilitats. Amb 60 naus ja farien en aquell moment, segons deia el baró, indicant amb precisió la disponibilitat de naus que hi havia i l'artilleria

¹¹⁹³ Sobre la necessitat de mantenir una política naval als Països Baixos, v. Cajal Valero, A. «Luis de Requesens...», *op. cit.*

¹¹⁹⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 84.

¹¹⁹⁵ AGS, EST.K, llig. 1536, doc. 31.

¹¹⁹⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 93.

¹¹⁹⁷ AGS, EST, llig. 554, doc. 176, p.1.

amb la que s'haurien de carregar. Tanmateix, com assegura en aquesta relació: no serviria de res si els súbdits de Felip II seguien comerciant amb els rebel·lats alegrement.

La gran esperança per reconduir la situació al mar, on els rebels tenien un avantatge enorme, i encara més després de la pressa de Middelburg i de tota l'illa de Walcheren que donava entrada a l'Escalda, era la flota que es reunia a Santander. A principis de març del 1574, Requesens es felicitava per la decisió d'enviar la flota a Flandes sota la direcció del Adelantado Pedro Menéndez, cosa que hauria de solucionar tant els problemes de força com de direcció de l'Armada que ja hi havia a Flandes: *no hallo hombre que se encargue desta armada y havre de forçar a Champagni que mire por ella mientras aquí estuviere, pues no ha de salir a navegar con ella.*¹¹⁹⁸ I demanava, a més, que se li avisés quan es creia que arribaria l'Armada fins a Flandes amb els 6.000 soldats que es manaven aixecar: 3.000 per servir com a força terrestre, els altres 3.000 per fer-ho a la flota. Demana, a més, que es proporcionés artilleria, per la manca que en tenien després de la perduda a la segona rebel·lió i, sense poder proveir-ne de bronze per manca de temps i diners, es podria suplir amb peces de ferro colat: *en Vizcaya se podrían hazer 500 piezas en pocos días y venir en el armada.*¹¹⁹⁹ El que tenia clar, però, era que s'havien d'aixecar tots els homes possibles, perquè *si manda levantar seis mill hombres para el armada, que no vendrán quatro mill y quizá muchos menos, de manera que convendría no limitar el número de la leva sino que sean todos los que se pudieren.*¹²⁰⁰ A més, com no podien enviar capitans des de Flandes per aixecar les companyies, proposa que ho facin els que ja són a la península però tenen companyies als Països Baixos, com don Rodrigo Zapata o Esteban de Illán. Resulta interessant, a més, veure la gran importància que dona Requesens als soldats de nacionalitat espanyola, dient al rei que li enviï tots els soldats que pugui, incloent el terç de Llombardia:

Yo no escriví a V. Md. distintamente el número de españoles que eran menester, porque no se podrán levantar quantos serían neçessarios presupuesto los que acá se consumen y van cada día, y por el mucho número de gente de otras naciones que se sostiene y levanta, podrá V. Md. considerar quanto convendría crescer el

¹¹⁹⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 84.

¹¹⁹⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹²⁰⁰ AGS, EST, llig. 557, doc. 84.

de la nuestra, que es el nervio del ejército, y así importa mucho que venga también el tercio de Lombardía como V. Md. lo dize, y no ay otro camino por donde embialle sino es el que otras veces se ha hecho de Saboya, Borgoña y Lorena, y este es harto largo y difficultoso y están estas tierras harto gastadas así por la esterilidad que estos años ha avido como por el daño que con estos pasos reciben.¹²⁰¹

Els problemes, però, en aquests primers mesos del 1574 anaven molt més enllà: no hi havia ningú al capdavant de l'artilleria. La solució, però, era complicada per la contradicció que s'assumia en aquest nomenament: no s'havien pagat als que havien servit en el càrrec de tinent de l'artilleria els dos anys anteriors i *con haver propuesto çient vezes en consejo que me busquen hombres del país para tenientes de la dicha artillería y haver visto que no lo acçeptan los que me han propuesto, si viniere después à encomendarlo à algun español, o otro forastero, será la mayor grita del mundo, tanta es la sinrazón desta gente.*¹²⁰² La raó última d'aquesta negativa a acceptar el càrrec de tinent d'artilleria sembla que era no haver un general d'artilleria, perquè no volien acceptar el càrrec sense saber qui tindrien com a superior, *porque los que servirían de buena gana debaxo de uno, no lo harían debaxo de otro*, entrant en el joc d'amistats i clientele de la noblesa dels Països Baixos. La proposta del Comanador Major va ser don Fernando de Lannoy.

Sobre els aspectes navals de Flandes, cal destacar la petició que va fer de dotze galeres, molt influït com estava per la guerra desenvolupada al Mediterrani quan tenia la Lloctinència General de Mar i per la necessitat que veu d'elles pel tipus de guerra gairebé amfíbia que es desenvolupava. Malgrat que sembla que no estiguin gaire a favor de fer-les arribar, sobretot per la perillositat del camí que haurien de fer, resseguint la costa francesa, Requesens argumenta que seria possible amb bon temps i tindrien una bona funcionalitat: *podrían à mi juyzio de qualquiera destas partes salir con tiempos hechos à hazer los soccorros neçessarios y à echar gente en las yslas, sin que estos otros navíos se lo pudiessen impedir.*¹²⁰³ El Adelantado Pedro Menéndez proposava que es fessin a Amsterdam les galeres, fent arribar des de Castella alguns menestrals o oficials,

¹²⁰¹ *Ibíd.*

¹²⁰² AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹²⁰³ AGS, EST, llig. 557, doc. 93.

cosa que el Comanador Major veia impossible per la falta de materials (per l'aturada del comerç dels darrers anys), la impossibilitat d'aconseguir remers, *buenas boyas*, o armament i artilleria, per això sentència amb un contundent: *ay en esto dificultades o, por mejor dezir, impossibilitades, que no se pueden acabar de escribir*. Estava segur, per tant, que en cas de tenir alguna galera per dur a terme accions militars, *ha de ser viniendo de allá, y luego y muy bien reforçadas de chusma y con los marineros y offiçiales necesarios*. Una demanda de galeres en la que insistia encara a mitjans de juny del 1574, tot i que ja dient que no les enviessin dit any si no es trobaven ja a Biscaia quan la carta arribés.¹²⁰⁴ De fet, igual que la flota, no arribarien pas dit any ni durant tot el seu govern, decidint finalment a fabricar 20 galiotes per la flota d'Anvers.

Menéndez de Avilés proposava, per substituir aquestes galeres, que veia impossible de fer arribar fins a Flandes, 20 *pinazas*, que se sumarien a altres 40 *pinazas* i 40 *zabras*, *con las quales y con los navíos que de acá se le juntarán, habrá harto número de navíos pequeños, y los grandes es neçessario que sean todos los que pudieren y que vengan muy bien armados*.¹²⁰⁵

Durant aquestes dates que es planejava l'enviament de l'armada, quedarien les naus presents a Flandes, però, reduïdes a les 30 més grans, perquè si se sumaven totes hi hauria més de cent, *con grandíssima costa y poco fructo*. Després d'aquesta reorganització, trobaríem a Flandes 30 naus, només quatre d'elles de més de 300 tones de capacitat: quatre urques de 500, 400, 350 i 300. La gran majoria, 15 d'elles, eren petites *charrúas* de 50 tones. Pel que fa a l'artilleria per aquestes naus, trobem 97 peces de bronze i 48 peces de ferro colat de divers calibre, amb 391 de menor calibre entre pedrers i versos, i 28 mosquets.¹²⁰⁶ El que es donava a l'almirall de l'armada, Monsieur de Beauvoir, eren 1527 florins al mes¹²⁰⁷ mentre que el vicealmirall, Monsieur de Amsteden, 467 florins mensuals.¹²⁰⁸ El problema era que l'armada es trobava sense almirall en aquell moment, amb el comte de Bossu postulant-se com a candidat: *que trayga entendido que ha de servir en todo lo que se le ordenare, aunque sea encargarse de aquella armada puesto caso que si antes le hallase dueño, no*

¹²⁰⁴ AGS, EST, llig. 558, doc. 62.

¹²⁰⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 93.

¹²⁰⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 95.

¹²⁰⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 96.

¹²⁰⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 97.

*dexaría de dársele por la neçessidad que dello ay.*¹²⁰⁹ En aquest mariner veterà requeien moltes qualitats: sabia flamenc, alemany, castellà, francès i italià, i era molt ben vist tant pels soldats espanyols i d'altres nacions com per la majoria de gent local.

Però si la situació de la flota era de claríssima inferioritat en relació a la dels holandesos, encara ho seria més a principis de juny del 1574, quan es va culminar la traïció del susdit vicealmirall, Monsieur de Amsteden. Després d'un mes de desgovern absolut a Anvers, i tots els Països Baixos per extensió, amb la tropa espanyola obrint camí a la resta de nacions amb el seu motí, el dia que es jurava l'acord entre Requesens i la tropa espanyola es va culminar la traïció. De les 30 naus que quedaven a Anvers després de la reformació que s'havia fet, un cop passat l'atac de la flota orangista, n'escaparen només 16 i se'n perderen la resta, capturant-ne els rebels 8 i cremant-ne 6.

Segons explica Requesens, Amsteden ja era home de mar des del temps del duc d'Alba, havent estat almirall d'una flota de 60 naus, per passar després a ser vicealmirall de Beauvoir, *porque se le dexó el mismo sueldo que tenía quando era almirante o porque quizá tenía ya el ánimo de hazer lo que agora ha hecho.*¹²¹⁰ Després de la reforma, amb Beauvoir malalt, va quedar Champagney amb la superintendència de la flota i amb Amsteden havent d'obeir-lo en tot. Però com els amotinats havien fet fora el governador d'Anvers amb tots els valons, va quedar només l'antic vicealmirall com a dirigent de la flota, amb el perill que dugués a terme les accions que va acabar fent: *a este mismo peligro se está con todos los marineros del pays que ni sabemos quales son de los enemigos ni quales nuestros, ni los que son cathólicos ni los que dexan de serlo.*¹²¹¹ Segons la carta que envia Requesens al rei, l'ordre que tenia per defensar l'estreta entrada a Anvers era que disposés

Los navíos grandes atravesados junto a la carana de Anvers, de manera que occupassen todo el río, y que cada día embiasse quatro o seis navíos de los pequeños bien armados a la guardia tres o quatro leguas por el río abaxo assí para assegurar a los pescadores y a los que van y vienen à la ysla de Zubebelant.¹²¹²

¹²⁰⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 119.

¹²¹⁰ AGS, EST, llig. 558, doc. 33.

¹²¹¹ *Ibídem.*

¹²¹² *Ibídem.*

D'aquesta manera, protegirien d'una forma raonable la ciutat, ja que la guàrdia que sortís podria tornar ràpidament en cas d'atac, aprofitant el mateix vent que prendrien els enemics tot girant les naus, i amb un bloqueig de naos grans que *eran parte para defenderse de qualquier armada muy superior, tanto más siendo ayudados del artillería de la villa*. Però justament en aquest moment, també la tropa de la flota es va veure afectada pel motí: acostumaven a haver-hi soldats espanyols o valons, però uns estaven amotinats i els altres es van haver d'allunyar de la ciutat per evitar possibles enfrontaments. Només quedaven tudescos, que Requesens va oferir però que el vicealmirall va contestar que *no havia menester tudescos, que le diesse arcabuzes para los marineros, que aquello bastava*.

Amsteden va enviar tota l'armada de guàrdia, *siendo grandísimo despropósito*, sense avisar en cap moment al governador general. Les accions que es narren, conegudes a través dels homes de mar que estaven amb ell (escrivia Requesens que *testifican las particularidades que he dicho y otras muchas todos los marineros que con él se hallaron*), confirmen la conxorxa entre el vicealmirall, i líder absolut de la flota de 30 naus que hi havia a Anvers, i els orangistes. A una llegua d'Anvers s'hi va estar amb tota l'armada dos o tres dies, fins que va arribar l'enemiga. Sobre aquest enteniment del líder naval reial i els rebels, narra Requesens a la seva carta l'intercanvi d'opinions que s'havia produït:

Havia puesto dos charrúas a la guardia en parte donde luego las tomaron, y avisándole dello toda la gente de sus navíos y como le sobraba tiempo para retirarse, dixo que no era menester que él se defendería. Dixéronle que se pusiese en orden de batalla para hazello, respondiòles que no le diessen consejo, que él sabía mejor que ellos lo que havia de hazer. Hizo salir de su nao los soldados tudescos que tenía con achaque que guardassen un fuertezuelo muy ruyn que ay a la ribera del río, diziendo que él quería juntar allí sus navíos y ayudarse del fuerte. Y quando llegaron los de los enemigos no quiso tiralles su artillería aunque se lo acordaron sus marineros, y de 24 pieças que havia en su nao se tiró sola una, y aun dizen que maltractó por ello al artillero.¹²¹³

¹²¹³ *Ibíd.*

Fins i tot asseguraven els mariners que quan van estar a prop dels enemics, Amsteden *se quitó la banda de V. Md. y se puso al pescueço una toballa grande blanca*. La resta de naus, veient que *las tres naos grandes no tiravan el artillería, se bolvieron à Anvers*. El resultat d'aquesta topada fou la reducció encara més dràstica del nombre de naus que tenien disponibles als Països Baixos i confirmant d'una forma més notable la seva inferioritat naval. De les 30 naus que hi havia després de la reformació feta un cop fracassat el socors de Middelburg, només se n'escaparen 16. De les que es van perdre, la major part de la gent va saltar a l'aigua i arribà a la costa nedant, *solo deviò de quedar en ellos los que sabían el concierto del vicealmirante, y todavía mataron los enemigos algunos de los nuestros, y yo vi del antena de su nave Almirante ahorcados dos que devian de ser de los marineros españoles que allí se perdieron*.¹²¹⁴

El vicealmirall va enviar després cartes a la seva dona, que romania a Anvers juntament amb els seus fills, dient que la derrota fou una desgràcia sobrevinguda i que es trobava pres. Tanmateix, ho tenien ben clar: *de la manera que este procedió en su salida de Anveres y en no retirarse ni pelear pudiendo hazer lo uno y lo otro, se vee bien que fue traición*. I molt més veient que les principals possessions de dit Amsteden estaven a Zierikzee, una població de l'illa de Schouwen, ocupada dos anys enrere pels orangistes, i que sospitaven que tenia molt a veure amb la seva elecció de lleialtat perquè *se habrá persuadido que con esto la tendrá segura en qualquier subcesso que tenga esta rebelión*. Una illa, d'altra banda que seria envaïda durant el 1575, posant setge a Zierikzee fins la seva rendició al juliol del 1576.

No quedaria altra via, doncs, que procurar fer noves naus i confiar en les que haurien d'arribar des de Castella. Aquest traspàs de tropes des de les files de la Monarquia a les enemigues era una constant: per les mateixes dates, dels 50 pilots que envià Requesens perquè guessin la flota de Pedro Menéndez que havia d'arribar, dos se'n van passar a les files orangistes després de cobrar el sou.¹²¹⁵ És molt significatiu que els alts càrrecs tant de l'armada d'Anvers (amb 16 naus) com d'Amsterdam (amb 24) recaiguessin en destacats membres hispànics als territoris holandesos. I és que *no habiendo hallado hombre del Pays que se quisiesse encargar del armada de Amsterdam*, es va escollir al coronel Francisco

¹²¹⁴ *Ibíd.*

¹²¹⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 62.

Verdugo, nascut a Talavera de la Reina i amb dècades d'experiència als escenaris europeus; mentre que la d'Anvers fou entregada a Juan Martínez de Recalde, basc, un dels principals mariners del moment i qui també participaria a la jornada de la Gran Armada com a segon del duc de Medina Sidonia, sent alhora almirall general i cap de l'Esquadra de Biscaia.¹²¹⁶ Ambdós sense títol específic de vicealmirall, sinó que Martínez de Recalde seria caporal i Verdugo no tindria cap títol particular. És notable que els càrrecs recaiguessin en dos castellans, cosa que tampoc no passava desapercebuda pel propi Requesens:

No pude diferir más el dalle dueño y aunque les paresçerá acá que es todo ponello en manos de españoles, en fin no me puedo assegurar de los marineros de la tierra, ni havia ninguno a quien se pudiesse cometer el ser cabo, y hombres principales, como he dicho, no los he hallado y es çierto que son más de 30 personas del pays a quien he offrescido el cargo de la una armada y de la otra y más de çinquenta vezes las que lo he propuesto en consejo sin hallar quien lo aceptasse.¹²¹⁷

Per tant, l'elecció dels caps d'armada castellans era més una qüestió de necessitat, unida a la major confiança en els líders de la mateixa nacionalitat dins l'exèrcit de Flandes, i molt més després de la deserció del vicealmirall Amstenden, que se sumaria a la poca predisposició de la noblesa local de rebre càrrecs al servei de la Monarquia. Que la presència de membres de la noblesa vinguda dels regnes peninsulars de Felip II es procurava limitar, ho demostra els inexistent nomenaments en les tinences de castells o oficis que vacaven a Flandes, sobre les que concorrien desenes de nobles locals.¹²¹⁸ Els castellans, doncs, serien la darrera opció del governador general (amb comptades excepcions sempre discutides com els castlans d'Anvers i Gant), als quals no els hi donaria càrrec d'almirall perquè ningú no sentís un greuge amb l'arribada de Pedro Menéndez de Avilés, qui tindria dit títol, i que Beauvoir, que era l'únic que podria igualar-lo, havia mort. Reconeixia, a més, que si no fos per la precària situació econòmica que patien, s'hauria ampliat la flota d'Anvers en 20 naus més, cosa que feia tornar

¹²¹⁶ *Ibíd.*

¹²¹⁷ *Ibíd.*

¹²¹⁸ AGS, EST, llig. 558, doc. 69.

a recaure la preocupació en el mateix: *la substancia de todo ha de ser el armada que dessos Reynos ha de venir.*¹²¹⁹

Sobre les opcions navals que tenien, hi havia la possibilitat que Anglaterra obrís guerra amb la Monarquia¹²²⁰ i, amb els vaixells dels hugonots de La Rochelle, s'aliessin amb els orangistes per fer front a l'armada que havia d'arribar des de Castella amb Pedro Menéndez de Avilés al capdavant. I és que tot i que no estaven segurs que això passés,

El armada ha de venir de manera como si lo fuesse, pues Inglaterra tomará muy livianas ocasiones y aún las buscará y aunque no se juntasse con ella ninguna destotras armadas, será la de los rebeldes de mayor número de navíos que la de V. Md. y de muchos más y mejores marineros y de mucha más artillería, pero no me puedo persuadir que puedan meter en ella muchos soldados.¹²²¹

Per aquests motius, una inferioritat evident que encara creixia més a base de pèrdues com la de Middelburg i traïcions, l'arribada de l'armada de Pedro Menéndez de Avilés era quelcom vital. Sobre ella ha escrit Magdalena de Pazzis Pi Corrales, anomenant-la *La otra invencible*¹²²² com a apel·latiu que dóna títol al seu monogràfic i que Requesens assegurava que *es el remedio*. De fet, confiava gran part de l'èxit en aquesta provisió de vaixells, tropes i diners. Com deia en el moment de buscar la solució de la tensa situació d'Amsterdam, amb el poble revoltant-se per falta de queviures, sense poder pagar les dues companyies de la ciutat, una flota inútil i la pressió diplomàtica dels orangistes per canviar de bàndol, informava que enviava 25.000 escuts per socórrer la gent i armar 27 vaixells per la guarda dels canals,

y para entretener y animar aquella gente hasta que venga el armada de España, pero ni la de Amsterdam ni la de aquí, con costar infinito, son de algún effecto por agora más que de aparencia, porque ni pueden pelear con la de los enemigos

¹²¹⁹ AGS, EST, llig. 558, doc. 62.

¹²²⁰ De fet, Anglaterra sempre fou un gran aliat dels rebel·lats holandesos, estudiada de forma particular, tant les seves semblances com els seus vincles, en alguns monogràfics, v. Gunn, Steven; Grummitt, David; Cools, Hans. *War, State and Society in England and the Netherlands, 1477-1559*. Nova York: Oxford University Press, 2007; Dunthorne, Hush. *Britain and the Dutch Revolt, 1560-1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

¹²²¹ AGS, EST, llig. 558, doc. 62.

¹²²² Pi Corrales, Magdalena de Pazzis. «*La otra Invencible*», 1574. *España y las potencias nórdicas*. Madrid: Editorial San Martín, 1983.

ni en ellas ay el concierto que yo querría, ni soy yo parte para el remedio con procurarlo harto.¹²²³

Mentre això passava, els orangistes feien naus a les illes que tenien ocupades, intentant produir *cromesteves*¹²²⁴ fins arribar a una flota de 200 embarcacions, *que son muy a propósito para estos canales como lo fuera que se hizieran de los mismos por nuestra parte, pero dexase esto como otras muchas cosas por falta de dinero.*¹²²⁵

La confiança en les possibilitats de l'armada que hauria de venir des de Castella en cas d'enfrontar-se contra la dels rebels, malgrat que els orangistes havien tret les boies i totes les marques que indicaven els bancs de sorra dels canals, era total perquè *viniendo de allá el número de navíos y gente que V. Md. me mandó escribir que siempre que en mar ancha invistiere nuestra armada con la de los enemigos, la vencerá, pues no es la madera sino los hombres los que pelean.*¹²²⁶ És també significatiu veure les opcions que hi havia a l'hora de dur a terme accions amb dita armada: ficar-se a Anvers no es valorava bé, ja que podria ser encerclada ràpidament per l'enemiga, i es proposava com a millor solució anar directament a l'illa de Walcheren o l'atac sobre Brouwershaven, a l'illa de Schouwen.

Al juliol del 1574, tot i les dificultats, escrivia Requesens que tenia plena confiança en les possibilitats de l'armada si era nombrosa i en bon ordre:

La opinión de muchos es, y aún la mía, que si el armada de V. Md. passa (como passará) de çient navíos, y llega acá à salvamento y viene junta y con orden, que no osarán los enemigos abordar con ella, pero confían, y con mucha razón, en la dificultad de la navegación y de no tener acá puertos y que qualquier poco tiempo contrario la puede dividir y ellos cortarla, pues saldrán á hazerlo desde sus puertos.¹²²⁷

¹²²³ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹²²⁴ Uns vaixells militars no gaire grans, de no més de 150 tones, amb dos pals, sense castell i ben carregat d'artilleria.

¹²²⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

¹²²⁶ AGS, EST, llig. 558, doc. 62.

¹²²⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 137.

Perquè si quelcom ocupava les discussions d'aspectes navals en el govern de Requesens durant el juliol del 1574, era la necessitat d'assegurar l'arribada de la flota que hauria de dirigir Pedro Menéndez de Avilés, ja que poc es podria dur a terme amb les escasses naus que encara quedaven a Anvers o Amsterdam. Per tal menester, va reunir a Sancho Dávila, al coronel Cristóbal de Mondragón i a don Alonso de Vargas, que, tot i no ser mariners, tenien experiència en els aspectes navals. Aquests asseguraven que l'armada podia entrar tot i l'amenaça del fort de Flesinga, arribant junta i amb les naus més grans a la rereguarda. I malgrat que segur que algun vaixell quedaria encallat en un banc de sorra, la majoria podrien passar a Anvers.¹²²⁸

Veient com es dilataven les notícies de l'arribada de l'armada, ja s'escarrassava a dir el governador general que *pienso que V. Md. habrá resuelto que venga pues se ha de aventurar mucho para que no se acabe lo de aquí, no teniendo otro remedio sino este.*¹²²⁹ S'allargaven tant les notícies que fins i tot va arribar el 30 d'agost una carta entre particulars en que es deia que en vuit dies sortiria l'Armada, quelcom que ningú no va creure per no haver rebut cap mena de notícia oficial des de la cort.¹²³⁰ De fet, a finals de setembre ja es considerava que era molt millor que l'Armada arribés a la primavera següent, com escrivia Lluís de Requesens al seu germà Juan de Zúñiga, arribant a proposar el Comanador Major possibles accions a dur a terme al Mediterrani (arriba a bromejar amb el germà, tot assegurant que *no le parecerá à V. S. que yo estoy aquí con el trabajo que sabe, pues hago discursos en el mar Mediterráneo*), aplegant dita armada amb la de don Joan d'Àustria: recuperar la Goleta si hagués caigut o atacar Alger, tot dient alhora dues coses contradictòries, d'una banda, que el mes d'octubre i novembre eren bons per aquestes accions i, de l'altra, que *en octubre se perdió el Emperador Nuestro Señor en aquella plaça el año de 1541.*¹²³¹ Requesens, però, no era l'únic que tenia un ull posat en allò que passava als altres regnes de la Monarquia, amb el Mediterrani com a eix:

de los malos [fets] que ha auido en la Goleta y fuerte de Túnez no han podido encubrir acá el regozijo que se ha banquetado y bevido más por esto en todo el

¹²²⁸ *Ibidem.*

¹²²⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 137.

¹²³⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 72.

¹²³¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 80.

Pays de lo que lo hizieran por la reduction de los rebeldes, que a los unos y a los otros les paresçe que su remedio consiste en estar V. Md. muy apretado por todas partes.¹²³²

Però veiem com va ser l'evolució de dita armada. Al gener del 1574, Felip II ja havia manat a Pedro Menéndez de Avilés, que es trobava a Sanlúcar de Barrameda per encetar el camí cap a les Índies, que anés fins a Santander per liderar aquella armada. A més, informa el rei a Requesens que es preveien enviar 3000 soldats d'infanteria espanyola amb dita armada a les ordres de don Juan de Alarcón Pacheco, però que, en cas de voler-ne més, es podrien treure del terç de Llombardia.¹²³³ La resposta per part de Requesens a aquest aspecte seria que no es limités pas el número, sinó que s'enviessin tots els que poguessin.¹²³⁴

A més, al març es manava a Requesens que fes aplegar cervesa i municions per quan arribés l'armada, mantenint el nombre de naus que s'havia proposat en un primer moment malgrat conèixer la caiguda de Middelburg.¹²³⁵ A més, fondrien fins a cinc-centes, o el màxim que es pogués, peces d'artilleria de ferro colat que enviarien amb dita armada¹²³⁶, tot i que seguint el mateix patró que la provisió de les galeres, al maig informaven que no seria possible fer-les, ni tampoc aplegar tanta infanteria.¹²³⁷

Allò que havia de formar part d'aquesta Armada del Adelantado Pedro Menéndez de Avilés era:

Veynte naos gruesas de quinientos a seiscientos toneles.

Quarenta zabras.

Quarenta lanchas que han de yr en las naos.

Ha de haver en ella tres mill hombres de guerra que han de andar siempre en las naves.

Tres mill de mar.

Habrà ciento y cinquenta piezas de artillería de bronce de todas suertes con la pólvora y pelotas necesarias.

¹²³² AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

¹²³³ AGS, EST, llig. 561, doc. 12.

¹²³⁴ AGS, EST, llig. 561, doc. 38.

¹²³⁵ AGS, EST, llig. 561, doc. 34.

¹²³⁶ AGS, EST, llig. 561, doc. 38.

¹²³⁷ AGS, EST, llig. 561, doc. 72.

Más se hazen treynta mill ducados de artillería de yerro sin la de las naos y dos mill mosquetes.

*Tres mill soldados con doze capitanes para hechar en Flandes.*¹²³⁸

A més de tot això, durien vitualles per sis mesos per tota la gent de mar i guerra, i aquesta darrera estaria pagada per tres mesos abans de sortir de Santander. A més, en el moment que es va entendre que havia caigut Middelburg, *ha mandado su Magd crescer esta armada de otras quarenta piezas y de otros mill marineros bogadores para ellas y el bastimento necesario para los dichos mill hombres que se recrescen para seis meses.*¹²³⁹

Amb altres confiscacions de naus i provisions, es va augmentar, finalment, segons el resum de Pi Corrales, a 3000 homes de mar, 4000 homes de guerra, tres mil infants per desembarcar a Flandes i mil remers, és a dir, 11 mil homes. Pel que fa a les naus, 33 naos grans (després de confiscar 13 naos biscaïnes que eren a Portugal per anar a Terranova a pescar), 40 *zabras*, 40 *lanchas*, 40 *pinazas*, 12 *patajes*, 24 *chalupas* i 34 *urcas*. És a dir, un enorme total de 223 naus.¹²⁴⁰

El que no hauria de faltar mai, segons aquestes puntualitzacions d'octubre del 1574 de cara a l'Armada que veien que hauria de sortir l'any següent, serien els diners en espècie que haurien de sustentar l'exèrcit de Flandes. Quelcom, com veurem, que no proveïrien tampoc amb l'Armada del 1575 de Pedro de Valdés.

El gran problema d'aquesta flota si se la volgués enfrontar a l'enemiga, a més del número de naus, que voldrien que fos superior, escrit de la pròpia mà del rei, era *principalmente por llevar poca artillería y por la gente visoña y que no ha peleado ni embarcado en la mar.*¹²⁴¹ A mesura que s'enfilava l'estiu, els preparatius anaven endavant, demanant Felip II a Requesens que des de Flandes es procuressin fer també algunes disposicions, sobretot amb els pilots que l'haurien d'acompanyar, preparar un port com Dunkerque o Nieuwpoort i parlar amb la reina d'Anglaterra per tal que facilités el seu pas i possible aturada en un port del seu regne.¹²⁴²

¹²³⁸ AGS, EST, llig. 561, doc. 51.

¹²³⁹ *Ibidem*.

¹²⁴⁰ Pi Corrales, M. P. *La otra invencible... op. cit.*, pp. 123-124.

¹²⁴¹ AGS, EST, llig. 561, doc. 80.

¹²⁴² AGS, EST, llig. 561, doc. 81.

Pedro Menéndez va esperar uns dies a Santander les naus que havien de venir amb vitualla des d'Andalusia, però com trigaven tant i el temps ja era molt endavant, decideix sortir durant els propers dies. Allò que va evitar la sortida foren unes febres que el van acabar matant el 16 de setembre. Però no fou l'únic malalt, una epidèmia va delmar els mariners i soldats, morint-ne molts, contagiant-se de cinquanta en cinquanta. Amb tots aquests impediments, van considerar que seria massa perillós enviar la flota i que no es podien enviar soldats a les naus petites perquè encara empitjoraria la malaltia durant el viatge, i cada cop en quedaven menys. Així es va manar desfer la flota: els vaixells propietat del rei haurien de quedar preparats per la primavera, mentre que els particulars s'acomiadarien i es demanaria que estiguessin disponibles per si se'ls tornava a reclamar.¹²⁴³

L'ordre arribada des de la Cort fou, però, que es publicqués la notícia que arribaria dita armada aquell mateix any, cosa que no creia útil Requesens perquè les notícies eren contràries a Flandes. Entre els mercaders i els orangistes, amb comunicació directa amb mercaders assentats a Castella, sabien del desmantellament de la flota, i molt més amb la mort de qui havia de ser el seu almirall. Tot i que no aniria la flota aquell hivern, com demanava expressament el governador general perquè hauria estat causa de la seva dissolució, es lamentava del cost que tindria mantenir l'armada aplegada durant l'hivern per enviar-la a l'estiu, amb 11 mil espanyols embarcats entre gent de mar i guerra, però reconeixia que *es imposible acabarse aquí la guerra sin armada dessos Reynos que sea superior à la de los enemigos, y todo lo que se gasta en tierra sin estotro es echarlo en la calle (...) assí que si no se ha de dexar caer lo de aquí del todo, es necessario que V. Md. haga grandíssimo esfuerço por mar.*¹²⁴⁴ És per això que gairebé suplicaven que l'armada es preparés del tot durant l'hivern per tal que pogués sortir al març del 1575. Sobre la vitualla i, sobretot, l'artilleria i les municions, es veu adient que se'n facin per la manca que hi ha a Flandes i el seu elevat preu. Per exemple, dels dos mil quintars de pólvora que deia Pedro Menéndez que portarien, el governador general diu que

¹²⁴³ AGS, EST, llig. 561, doc. 115.

¹²⁴⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 51.

Aunque fuessen quatro, mill ganará V. Md. mucho en ello, porque si el salitre no se ha encarescido de lo que valía en la costa del Andaluzía y Reyno de Murçia quando yo navegava en ella, se comprarán X quintales dello con lo que agora questa un quintal en Flandes, sin el interés del dinero.¹²⁴⁵

En concret sobre l'artilleria, demana un tipus de *peçzuelas pequeñas de artillería que llaman buzacos*¹²⁴⁶, *que son cortas y de poco peso, y tiran muy gran pelota de piedra*, que havia vist a Gènova al 1565 i que creia que *harían grande effecto en estos canales que se ha de tirar de çerca y hazen tan gran batería que echarían fácilmente un navío à fondo*, per això demanava que a cadascuna de les 12 galeres que sol·licitava hi vinguessin dues dotzenes d'aquestes peces, que s'instal·larien també en altres naus.

Tot això era d'opinió contrària a Pedro Menéndez, ja que les galeres, com s'ha dit, van ocupar un bon espai en les seves discussions. Sabent que no havia de venir la flota ja al 1574, es proposa per part de Felip II fer 20 galiotes a Biscaia durant l'hivern. Requesens, però, creia que no serien pas útils als canals, sobretot per l'escassa potència de dites naus, i com quedarien ràpidament desemparades de remers, que eren ben escassos en aquells estats, i sobretot perquè *no ay charrúas de las que aquí tienen los enemigos, quanto más que tienen otros navíos mayores y más ligeros, que no se atreviesen à investir y trabucar una galeota, y no se osarán llegar à una galera bien armada y artillada*.¹²⁴⁷ Es considerava que dites galeres serien ben útils a l'hora de dur a terme la guerra híbrida pròpia de les illes dels Països Baixos, permetent desembarcar ràpidament infanteria a les illes on fos necessària. I molt més sabent el bon ús que havien fet les galeres amb el duc d'Alba, que havia deixat a Amsterdam, o amb els orangistes en algunes accions particulars com el socors de Leiden que van dur a terme el 1574.

Una opinió sobre dites galeres que havia anat variant, a finals de març del 1574 escrivia Felip II a Requesens que havia fet escollir les millors de les que hi havia a Andalusia per procurar enviar-les a Flandes, tot i les evidents dificultats

¹²⁴⁵ *Ibíd.*

¹²⁴⁶ Sobre aquest tipus d'artilleria, v. González-Aller Hierro, José Ignacio; De dueñas Fontán, Marcelino; Calvar Gross, Jorge; Mérida Valverde, María del Campo. *La batalla del Mar Océano. Corpus documental de las hostilidades entre España e Inglaterra (1568-1604)*. Madrid: Ministerio de Defensa, 2018, pp. 452-454.

¹²⁴⁷ *Ibíd.*

que hi hauria durant la seva navegació, tant pel mar com de francesos i anglesos. A més, com a capità d'elles sonava Luis de Acosta, capità de la Patrona de Don Joan d'Àustria.¹²⁴⁸ L'entusiasme de les primeries del 1574 es moderava a mesura que avançava l'any, informant des de la Cort ja al maig que no quedava gaire clar que s'haguessin d'enviar dites galeres¹²⁴⁹, mentre que al juny ja es deia que *si se pudiesse excusar sería lo mejor*.¹²⁵⁰

S'arribà a plantejar, fins i tot, l'opció de demanar alguns vaixells al rei de Dinamarca que anessin a sou de Felip II i carregats a la seva gent, en virtut *de la amistad y confederación que tienen con esos estados*¹²⁵¹, cosa acceptada pel rei però que no es va acabar produint per raons òbvies de necessitats econòmiques.

El que sí va demanar Felip II a Requesens a la mateixa carta on informava de la dissolució de la flota era que informés de les seves necessitats per una possible flota a la primavera següent:

os encargo mucho que desde luego miréis qué forma de armada será menester que se apreste, regulándolo conforme à la que podrán tener los rebeldes y al número de navíos, gente y artillería que vos ay podréis juntar, y lo de que de acá sería necesario que se os embiasse y para qué tiempo y à qué partes y dónde y cómo se habría de encaminar y si son más à propósito las urcas que los navíos de acá, como por no tener quilla y ser hechas al propósito dessa navegación.¹²⁵²

La del següent any, com veurem, seria la flota de don Pedro de Valdés, que no tindria un destí gaire més propici que la del Adelantado Pedro Menéndez de Avilés tot i que aquella sí que arribaria a sortir de port.

¹²⁴⁸ AGS, EST, llig. 561, doc. 38.

¹²⁴⁹ AGS, EST, llig. 561, doc. 74.

¹²⁵⁰ AGS, EST, llig. 561, doc. 81.

¹²⁵¹ AGS, EST, llig. 561, doc. 13.

¹²⁵² AGS, EST, llig. 561, doc. 115.

3.3.4. La reformació dels terços d'infanteria espanyola

Després del motí d'Anvers, s'havia vist una raó evident per la qual calia reformar la infanteria: amb el nombre nominal de les companyies intacte després de diversos anys, el número real d'efectius de cadascuna era molt inferior al que es pagava.¹²⁵³ El problema era que els socors, davant la impossibilitat de concloure els comptes per falta de recursos, es feien per molts més soldats dels que en realitat eren. Esdevenia, tot plegat, en una situació més punitiva per la Hisenda reial quan es passava a veure també aquells ferits que no eren útils pel combat, i no només els morts i desertors.

Segons explicava Requesens, dins els quatre terços vells, *las compañías están con tan poco número de gente que en algunas dellas no ay 8 soldados y en muchas no pasan de 20 y casi ninguna pasan de ciento.*¹²⁵⁴ El que provocava això era que

quando una vanderá entra de guardia es menester que entren con ella soldados de otras quatro o seis a quien los oficiales no conocen ni los soldados, no siendo de sus compañías, los respectan. Y quando es necessario mandar a un capitán o dos que saquen 300 o más arcabuzeros para una faction es menester que los saque de XX compañías y yr él mismo o otro y no conoscellos ni saber lo que puede confiar dellos.¹²⁵⁵

Cal tenir ben present el canvi de mestres de camp que proposa, encara amb alguns impeditos. A don Hernando de Toledo, Requesens diu que li sigui entregada alguna de les *encomiendas* vacants que hi havia per la seva manca de salut, malgrat que el trobarem en actiu durant la campanya d'Holanda de l'estiu i tardor del 1575; tot i que pitjor salut tenia don Rodrigo de Toledo, qui *desde que le hirieron en Harlem no pudo salir de allí, y haviendo provado à hazello pocos días ha para venir aquí no pudo pasar de Utrec, donde está bien malo. Dizenme que es honrrado cavallero, y en fin está hecho pedaços de heridas rescibidas en*

¹²⁵³ Sobre l'estructura de l'exèrcit de Flandes, v. González de León, Fernando. *The Road to Rocroi. Class, Culture and Command in the Spanish Army of Flanders, 1567-1659*. Leiden: Brill, 2009, pp. 89-115.

¹²⁵⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 125.

¹²⁵⁵ *Ibidem*.

*servicio de V. Md.*¹²⁵⁶ És per això que proposa que se li entregui la tinença del castell de Sant'Elmo de Nàpols, en previsió que ha d'abandonar el servei al terç i, en cas de no morir, passaria tota la seva vida al llit o amb crosses.

Donant aquests càrrecs a sengles mestres de camp, apartant-los de la primera línia militar de la Monarquia, totes les companyies presents a Flandes es podrien reunir en tres terços, el de Julián Romero, don Gonzalo de Bracamonte i Francisco de Valdés, i deia que en cas d'haver de fer un altre terç amb els soldats provinents d'Itàlia o embarcats a l'Armada de Pedro Menéndez, el seu mestre de camp hauria de ser Juan Osorio de Ulloa o a don Alonso de Vargas. Tot i que a aquest darrer el posa al mateix grup que Sancho Dávila i Cristóbal de Mondragón, que *con ser él tan buen cavallero y tan antiguo soldado, se puede embiar à muchas facciones por cabeça sin que nadie se agravie.*¹²⁵⁷ A més, en la posterior reforma de les tropes, es buscava deixar algunes places mortes que ocupessin els soldats que havien quedat tolits a les guerres: 35 al castell d'Anvers, 35 al de Gant, 20 a Valenciennes i 20 a Utrecht, procurant fer tornar a Castella aquells que poguessin o acomodar-los en altres llocs.¹²⁵⁸ Per evitar que algú s'aprofités, els límits haurien de ser clars: no s'aconseguiria cap d'aquestes places sense cèdula expressa del capità general i hauria de ser per soldats completament inútils per servir o de més de 60 anys, que residirien al castell i haurien de passar la mostra com la resta de soldats.

Pel que fa a la reformació dels terços, Requesens exposa una situació dramàtica dels efectius presents, amb unes companyies tan delmades que no podien dur a terme bons serveis militars:

Señores contadores del sueldo del ejército de su Magd. bien saveys el gran número de compañías de infantería española que ay en él, y quan desminuydas y faltas están de gente, mayormente los quatro terçios de Nápoles, Lombardía Siçilia y Flandes y quan necesario sea hazer una reformatión general dexando tan solamente dos tercios y los capitanes que en todas están de servicio y pueden

¹²⁵⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 116.

¹²⁵⁷ *Ibíd.*

¹²⁵⁸ Una sortida per tal que aquells més desfets tinguessin amb què viure. Sobre els tipus de mortaldat entre la soldadesca d'època moderna, amb especial atenció a l'exèrcit de Flandes, v. Borreguero Beltrán, Cristina. «El coste humano de la guerra: mortandad, enfermedad y deserción en los ejércitos de la Época Moderna». Dins: Fidel Gómez Ochoa; Daniel Macías Fernández (coords.). *El combatiente a lo largo de la historia: imaginario, percepción, representación*. Santander: Universidad de Cantabria, 2012, pp. 57-82.

residir y servir en sus compañías y meter en ellas la gente de los que an de ser reformados unos por estar tan ynpedidos y estropeados de las heridas que an rescivido en esta guerra que no pueden asistir en sus compañías ni sufrir el travaxo de la campaña, ni otros servicios forçosos que la guerra tan hordinaria destes estados trae consigo y los otros por hallarse con tan poca gente después de la paga y muestra general de los dichos quatro tercios hecha en el mes de mayo pasado que no pueden con solas sus banderas hazer efecto ni el serviçio que al de su Magd. conviene y se executan muy mal las órdenes que se les dan por no poder conocer un capitán los soldados que para qualquiera façión se les encarga pues para juntar 200 o treçientos arcabuceros es necesario que sean de diez o quinze o más compañías de donde viene a ser mal obedeçidos y los soldados ser lizençados y desordenados.¹²⁵⁹

En un primer moment, el mecanisme que utilitzava Requesens per la reformació de les tropes era el de dissoldre les companyies que quedessin amb capitania vacant, però això era un sistema massa lent. A més, treia l'esperança d'obtenir càrrec de capità als soldats més veterans de les companyies, ja que entenien que en molts anys no es proveiria cap que vaqués, i marxaven a Itàlia o Castella per buscar un càrrec de capità de companyia.

Quan Requesens havia arribat, s'havia trobat 78 companyies d'infanteria espanyola, però ja les havia reduïdes fins a 68 durant aquells mesos amb el mecanisme de no renovar el capità quan quedés vacant una companyia excepte en comptades ocasions¹²⁶⁰ La seva intenció era reformar dits terços vells, com explica de forma explícita en un fragment xifrat de la carta de l'1 de juliol del 1574:

De las sesenta y ocho compañías que acá ay pienso reformar 32, y las 36 que quedaren repartillas en tres terçios a doze por cada uno, que serán el de Julián y el de don Hernando de Toledo y del tercero, que serán doze vanderas que quedaran de las 25 que vinieron de Italia, pienso hazer maestre de campo a Francisco de Valdés.¹²⁶¹

¹²⁵⁹ AGS, CMC, 2EP, llig. 64, s/f.

¹²⁶⁰ Només renova dues capitanies: la primera, en Francisco Montedoca, qui ja tenia una altra companyia d'alemanys i el govern de Maastricht, el germà del qual era l'anterior capità i va morir en la batalla de Mook *aviendo sido el primero que rompió las trincheas de los enemigos y las ganó con mucho valor*; la segona, la companyia d'arcabussers de don Luis Gaitán, mort en combat, va anar a parar a don Manuel Cabeza de Vaca; i, la que abans tenia Cabeza de Vaca, a l'antic alferes de Gaitán.

¹²⁶¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 125.

Veiem, doncs, com es van redistribuir els efectius de tots els terços d'infanteria espanyola que hi havia: es reduïrien les seixanta-vuit banderes en trenta-sis, distribuïdes en tres terços de 12 banderes cadascun.¹²⁶² La manca d'efectius, però, farà que només se'n facin 24 companyies.¹²⁶³ Dins aquesta reformació, es torna a parlar de don Rodrigo de Toledo, però ja no amb la tinença del castell de Sant'Elmo de Nàpols com a objectiu, sinó el de Pavia, amb pensió de 500 escuts.¹²⁶⁴ A més, don Gonzalo de Bracamonte va ser proposat com a mestre de camp del terç de nova creació que s'hauria d'aixecar.¹²⁶⁵ De la vintena de noms entre sortints i proposats no hi ha cap català, per un bon nombre de nobles castellans, de fet, només hi haurà un com a capità de companyia a Flandes nomenat per Lluís de Requesens. Serà don Lluís de Queralt, qui rebria una companyia d'infanteria espanyola el 9 de març del 1575:

Por quanto por muerte de Diego de Galeas está vaca una compañía de infantería española del terçio del maese de campo Julián Romero, y conviene proveerla en persona de calidad méritos y suficiencia y concurriendo estas y otras muchas buenas partes en la de don Luis de Queralt, y muchos años de servicio assí en la mar el tiempo que navegamos como después en el estado de Milán y últimamente en estos Payses Baxos, siempre en entretenimiento de su Magd. cerca de nuestra persona y mostrándose de la suya en todas las ocasiones que en este tiempo se han offreçido como muy buen cavallero y soldado emos tenido por bien de proveerle de dicha compañía¹²⁶⁶

Trobaríem, però, com veurem més endavant, un segon català com a capità de companyia: don Hortensio d'Armengol, qui hauria anat fins a Flandes amb la infanteria del terç de Llombardia que el mateix Lluís de Requesens havia enviat

¹²⁶² AGS, EST, llig. 559, doc. 2.

¹²⁶³ AGS, CMC, 2EP, llig. 64, s/f.

¹²⁶⁴ D'ell deia Requesens que : *aunque no ha muchos (años) que es soldado, tengo relación que ha servido muy bien y que ninguno ha tenido mejor diçiplinada aquí su gente el tiempo que pudo estar con ella y ha recibido catorze heridas grandes en servicio de V. Magd. y no puede andas sino con unas muletas. Y sin embargo desto, por ser tan neçessaria la reformación como luego diré, le havré de reformar a él dexándole su sueldo como le dexaré a los demás capitanes reformados hasta que V. Md. Mande otra cosa.* AGS, EST, llig. 560, doc. 125.

¹²⁶⁵ AGS, EST, llig. 559, doc. 2.

¹²⁶⁶ AGS, CMC, 2EP, llig. 64, s/f.

al duc d'Alba quan era governador de la Llombardia. Una companyia de la que era alferes el seu germà, don Galceran d'Armengol.

Sobre la reformació de la infanteria espanyola, ho trobem en un document en prou mal estat de l'Arxiu General de Simancas. Pel que fa a les companyies del terç de Nàpols, en restarien vuit (havent-ne reformades set), sent tres d'elles d'arcabussers i la resta de piques. Del terç de Llombardia serien reformades quatre, quedant-ne sis finalment, comptant només una d'arcabussers. Pel que fa a les companyies del terç de Sicília, es reformaren cinc companyies, amb set en servei després de dita reformació, de les quals dues serien d'arcabussers. Finalment, del terç de Flandes en quedaren 3 en servei.

Pel que fa a la distribució d'aquestes 24 companyies reformades: Julián Romero en tindria 7, don Fernando de Toledo dirigiria 6, unes altres 6 romandrien al terç de Nàpols, al terç de Flandes en quedarien 3, una la tindria don Alonso de Sotomayor i una darrera Lorenzo de Artajona.¹²⁶⁷ Aquestes companyies, però, seguirien tenint molt poc nombre de soldats, fins el punt en que en una carta on Requesens es lamenta a Felip II de *quan estragada estava la milícia de la infantería española y las dificultades que havia de reduzilla a lo que conviene*, amb una especial importància dels alferes com a instigadors dels problemes i els capitans reformats queixant-se per haver estat degradats en la reformació. A més, fins i tot amb dita reformació feta, assegurava el governador general que

La gente se ha disminuydo de manera que las treinta y seis compañías que quedan se pudieran muy bien reducir a la mitad, pero fuera otra grita de reformaçión y el remedio es que las compañías que V. Md huviere de embiar a la primavera, ora sea con la armada de poniente o por la vía de Italia, sean de quinientos o seisçientos hombres cada una para que reduziéndolas después a dozientos se rehagan estotras compañías viejas con la demás gente y para esto solían servir los capitanes ordinarios que en esos Reynos se entretienen.¹²⁶⁸

Sobre la reformació de les tropes, Julián Romero escrivia a Requesens el 21 de juny del 1574 recomanant alguns noms per l'elecció de mestre de camp de les companyies: Valdés, Antonio de Olivera, Montedoca, Pedro de Paz i

¹²⁶⁷ AGS, CMC, 2EP, llig. 64, s/f.

¹²⁶⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

Tordesillas. D'entre tots ells, fos per tenir ja un càrrec de mestre de camp, com Valdés; fos per la seva edat, com Montedoca i Tordesillas; o per possibles causes personals a curt termini, com Olivera; només veu com a bons candidats a mestre de camp a Pedro de Paz, a qui ja havia nomenat capità d'una companyia a Milà quan era el governador, i el ja citat Juan Osorio.¹²⁶⁹ Tot plegat, ho fa per afavorir que ell mateix pogués marxar per causes familiars, sobretot per la seva dona i fills, quan s'estava encaminant ja als 40 anys de servei i després d'haver-se quedat a Flandes quan va marxar el duc d'Alba per tal d'ajudar el nou governador general. Uns càrrecs ocupats en un servei en el que assegura Julián Romero que *he perdido tres hermanos y un brazo, y una pierna, y un ojo y un oydo, y lo demás de mi persona tan fatigada de heridas que me resiento mucho dellas, y agora últimamente un hijo en quien yo tenía puestos los ojos.*¹²⁷⁰ El fill, precisament, mor en combat. Sobre ell, deia Requesens que *le ha pesado la muerte de su hijo, al qual llevó estos días una pieza de artillería y cierto era un mocho de mucho espíritu y ánimo.*¹²⁷¹ La situació econòmica particular que descriu és precària: una hisenda particular consumida i amb dues filles a les que dotar per fer un bon casament.

De fet, aquesta desitjada marxa de Julián Romero per motius familiars ocupa bona part de les pàgines de la correspondència intercanviada entre Requesens i el rei, ja que era, probablement, un dels millors militars que hi havia a Flandes. És el propi Julián Romero qui a finals d'agost del 1574 informava de la poca gent que quedava en campanya després de fer la reformació dels quatre terços, deixant el de Valdés per un altre moment per estar dividit i guardant forts i dics.¹²⁷²

Les desercions, com en un renaixement de les problemàtiques que havien patit durant la guerra de las Alpujarras, tot i que per motius diferents més vinculats a la precarietat econòmica de la soldadesca, veritable fam, eren una constant. I és que recordant molt a com comunicava aquesta problemàtica a Felip II mentre dirigia el camp que s'endinsava a la serra granadina, sent en aquest punt de 1574 una qüestió que s'havia agreujat, diu:

¹²⁶⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 125.

¹²⁷⁰ AGS, EST, llig. 558, doc. 89.

¹²⁷¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 125.

¹²⁷² AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

La mucha [gent] que se yva fuera de los estados, y es terrible cosa lo que en esto passa, porque con haver hecho todas las diligencias que he podido en todas las fronteras y hecho ahorcar los que se han prendido, y algunos que han muerto los que los yvan a prender por haver hecho ellos resistencia, no basta, y llega su desvergüença à términos que de 50 en 50 o de 100 en 100 se van con sus armas y con cabeça que eligen, de manera que las justicias ordinarias no pueden prenderlos por mucha diligencia que hagan, quanto más que les harán la puente de plata y dizen que muchos destos se van à servir à França y otros à Italia y yo he escripto al Marqués de Ayamonte pidiéndole que haga diligencia para prender los que allá aportaren y los castigue rigurosamente.¹²⁷³

Aquesta ordre s'hauria de fer extensiva a totes les fronteres dels regnes, Hondarribia i Perpinyà. De fet, en relació al motí del terç de Llobardia de finals de l'any 1574, Requesens deia al rei que *el mayor freno que a esta gente se les pudiera poner era que llegaran acá nuevas que en España y Italia se havia hecho justicia de muchos, porque entendieran que no tenían parte segura sino sirviendo debaxo de sus vanderas*.¹²⁷⁴ Els motius pels quals asseguraven que marxaven eren quatre:

1. *La natural inclinación que tienen de mudar puestos.*
2. *Valer las victuallas tan caras que no pueden vivir con tres tantos de lo que monta su paga.*
3. *Ha tres inviernos que están en campaña (...) y temer que este invierno han de estar en ellos [forts i dics].*
4. *Temer que algun día han de pagar lo del motín.*¹²⁷⁵

És per aquest motiu que veu una davallada enorme en la quantitat d'efectius de la infanteria espanyola i es demana l'arribada de reforços des d'Itàlia o per la via naval a través de la flota de Menéndez de Avilés. Cosa que, evidentment, no va arribar.

La disciplina de la tropa era quelcom que preocupava notablement a Requesens i a Felip II, amb una pèrdua d'autoritat dels capitans i uns mestres de

¹²⁷³ *Ibídem.*

¹²⁷⁴ AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹²⁷⁵ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

camp que tampoc no tenien un gran paper, perquè o volien marxar com Julián Romero o tenien poca salut, com don Hernando de Toledo, fins al punt que arribaven a dir que *la gente ha quedado con tanta desvergüença después del motín que parece que no es acabado, y sus cabeças les dexan hablar en esto con más libertad de la que convendría.*¹²⁷⁶

Una de les propostes que Requesens volia tirar endavant amb el vistiplau del rei era que el càstig d'aquells que estiguessin en motins fos perdre tots els avantatges que tinguessin i que no poguessin mai ascendir a alferes, sergent o capità sense una ordre expressa del rei, quelcom que no va incloure Felip II perquè considerava que seria *ponerles harto freno para adelante así ay como en otras partes.*¹²⁷⁷

És significatiu un exemple de setembre del 1574 en relació a les desercions i la resposta que donaven els comandaments: Julián Romero va avisar a Requesens que havien marxat del camp cinquanta-cinc soldats, tots plegats i amb les seves armes, i que enfilaven el camí de França. La primera resposta del mestre de camp, mentre informava el governador general, fou enviar dos capitans i uns cavalls a buscar-los. Els van enxampar. Però no van voler lluitar per ser de la mateixa nació i els van intentar convèncer per tal que tornessin. Fou debades, *ellos se rieron mucho y embiaron à dezir a Julián que pusiesse recaudo en los que quedavan porque todos concertavan de yrse.*¹²⁷⁸ Quan ho va saber Requesens, va enviar un dels seus entretinguts, amb patents en francès i castellà perquè li donessin la gent de guerra que calgués dels presidis i s'armessin els vilatans, *y que procurasse de alcançarlos y prenderlos, y en caso que se defendiessen, que los degollasse.*¹²⁷⁹ Tot i l'avantatge que li portaven, els va interceptar entre Philippeville i Mariembourg, arplegant gent dels presidis i les viles i desplegant-la pels camins per on podrien passar. La descripció dels fets és prou gràfica i esclaridora tant de la realitat dels propis soldats com del tarannà de Requesens, ferm en el servei reial i sense dubtar en usar la violència quan calia:

Tomando gente de aquellos presidios y de los villages, les armó en tres o quatro partes, por donde podían passar, y habiéndoles topado en la una y requeridoseles

¹²⁷⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 83.

¹²⁷⁷ AGS, EST, llig. 561, doc. 94.

¹²⁷⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 71.

¹²⁷⁹ *Ibidem*.

que bolviessen y que se les perdonaría, no quisieron hazerlo y huvieron de pelear con ellos, y travose a la cosa de manera que de los valones quedaron muertos siete o ocho, y de los españoles 13 y heridos 15 o 20 que se recogieron en Mariembourg, y solos se escaparon de todos siete o ocho, y los más me truxeron presos de los quales hize ahorcar y cortar las cabeças à algunos, y después acá andan con más temor en lo del yrse, pero es imposible atajarles todos los passos.¹²⁸⁰

La resposta posterior del terç de Llombardia amotinat a finals del 1574 fou perseguir el capità, un dels entretinguts a prop de Requesens del qual no dona el nom, per haver estat l'artífex de la mort d'alguns infants espanyols desertors.¹²⁸¹ Tota escltxa en la ferma defensa dels interessos dels soldats per sobre de qualsevol altra realitat, com la impossibilitat de pagar-los o el seguiment d'ordres directes dels seus superiors que contradiguessin les accions dels propis amotinats, eren vistos como dissidència que calia eliminar. Un exemple ben clar serien els assassinats d'alguns soldats castellans que havien defensat Utrecht del dit terç de Llombardia, amotinat a Holanda, i del qual moriren, com veurem, prop de 200 soldats en el fracassat assalt.

Sobre la reformació i el procurar imposar disciplina a la soldadesca, deia Felip II a Requesens que estava satisfet amb la nova traça i que

procuréis de reducir y poner la dicha infantería en estado que assí los oficiales como los soldados vivan con la disciplina y conçierto que solían y deven tener, pues veis lo que va en esta para todo y principalmente para que se puedan entretener en essa tierra con satisfaction, amor, conformidad y buena graçia de los naturales della, pues mientras esto no huviere, ni los unos ni los otros estarán en sosiego ni se podrá tener seguridad de nada.¹²⁸²

Segons s'explica a la correspondència, es reformarien també alguns dels grans líders, soldats vells, que hi havia a Flandes: demana que faci alguna mercè més a don Rodrigo de Toledo que la del castell de Pavia¹²⁸³, el mestre de camp

¹²⁸⁰ *Ibidem*.

¹²⁸¹ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹²⁸² AGS, EST, llig. 561, doc. 94.

¹²⁸³ Un càrrec que no va acceptar en primera instància, ja que rebaixaria bastant el seu sou i preeminència. Per això Requesens recomana al rei que augmenti les seves rendes en 500 escuts, perquè se li iguali el sou amb el de mestre de camp. AGS, EST, llig. 560, doc. 125. A més, quan finalment va arribar a Pavia a les primeries del 1575, encara no havia arribat el despatx de la tinença de dit castell, provocant les seves queixes. AGS, EST, llig. 563, doc. 11.

don Gonzalo de Bracamonte passaria a tenir un terç nou després de la reformació del que ja tenia, mentre que Valdés seria mestre de camp de les 12 companyies que quedaven del terç de Llombardia. Demana tot seguit avantatges per un bon nombre de soldats ferits o vells: don Pedro González de Mendoza, don Francisco de Toledo, Osorio de Angulo, Alonso de Zayas, Rodrigo Pérez Palomino, Pedro de Rodas, Juan de Tejada, Martín de Flores, Antonio de Ávila, don Alonso de Cárdenas, don Gabriel de Mendoza, Gaspar Gómez, don Diego de Córdoba, don Hernando de Toledo i don Pedro Enríquez. Això a més de proposar a Alonso de Ayala, Martín de Eraso, don Felipe de Beaumont, Diego Ortiz de Angulo, Antonio Trancoso de Ulloa, Lázaro de Isla, Pedro de Escalante, Pedro de Chyde, Luis de Palma, Luis del Villas i Juan Díaz de Cárdenas, sumats als ja citats don Hernando de Toledo i don Pedro Enríquez, que puguin anar als regnes peninsulars a aixecar un terç que s'hagi de destinar a Flandes o Itàlia.¹²⁸⁴ És significatiu que malgrat la quantitat de nobles catalans que van fins a Flandes sota la protecció de Requesens, cap d'ells no aparegui entre les recomanacions. Això evidencia la visió del governador, que prioritza el servei per les recomanacions, i també que no trobaríem impedits per continuar dins la milícia. Tot plegat canviarà, sobretot amb la presa de Oudewater, on el llistat de nobles catalans ferits serà prou extens.

En les seves cartes, no escatima cap mena d'atenció a les recomanacions particulars que serveixen a Flandes, molts d'ells vells, entretinguts allà que passarien millor els seus darrers anys a prop de casa seva. Posa l'exemple molt gràfic de don Juan de Mendoza,

que es primo hermano del Duque de Medinaceli, y también es por otra parte primo segundo mío, y tan bien nascido por todas como hombre de Spaña, y es pobríssimo, y tiene aquí su muger, que está loca, y con otras enfermedades y sus hijas, y es grandíssima limosna la que V. Md. haze en entretenelle, y sería mayor haziéndolo en Spaña (...) y es muy buen hombre, muy viejo y enfermo, y inútil para servir acá.¹²⁸⁵

O el del coronel Mondragón, a qui reconeixen el mèrit d'haver salvat la vida i el seu regiment de valons al setge de Middelburg i haver estat present a la

¹²⁸⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 142.

¹²⁸⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 116.

victòria de Mook, a qui Requesens diu que coneixia des de feia 27 anys quan era alferes, i demanava alguna mercè per la seva única filla. Mondragón deia que per viure, amb el seu sou i la hisenda de la seva dona en tenien prou. De fet, en aquestes dates, al setembre del 1574, demanant Requesens al rei que el descarregui del govern del govern de *Dan Vilers*, encara tindria el castell de Gant, el govern de Zelanda i un regiment de 18 banderes de valons, amb les que, sumades a 6 de tudescos, tenia sota la seva direcció les guarnicions marítimes de Brabant, l'illa de Tholen i els forts fets a la riba hispànica del Mosa.¹²⁸⁶

Trobem altres noms propis que comenta amb el rei, com don Hernando Ponce de León o Jerónimo de Roda (a qui proposa pel consell Finances, ja que la hisenda de les confiscacions passaria allà amb la previsible abolició del Tribunal dels Tumults). El primer de tots dos, qui havia anat fins a Flandes entre els escassos entretinguts a prop de Requesens, però, va ser capturat pels holandesos a la batalla de Mook, sobre el qual informava Requesens al rei que *si fuere vivo y le quisieren dar por qualquier prisionero de los que acá uviere, me atreveré a trocalle por él sin esperar otra licencia de V. Md., porque de más de lo que se deve por ser hijo de su padre, certifico a V. Magd que es uno de los virtuosos y valientes cavalleros que yo conozco y de mucha expectación.*¹²⁸⁷ Encara al setembre del 1574, amb diversos intercanvis de presoners fets entre clients del comte de Bossu i el capità Corcuera i alguns dels seus soldats a canvi d'alguns dels que encara quedaven de Haarlem, es lamentava Requesens de que *a Don Hernando Ponçe nunca me han querido dar aunque he offresçido por él otros prisioneros de más importançia.*¹²⁸⁸ Tant era així que a finals d'abril del 1575 encara seguia presoner, sobre qui deia el Comanador Major que *procuro la libertad de Don Hernando Ponce como si fuera mi hijo porque demás de serlo él de padre a quien yo tanto quiero y devo, quiero mucho al mismo moço por lo que mereçe por su persona.*¹²⁸⁹

Cal apuntar que la solució trobada en la reformació dels terços al juliol del 1574, poca progressió tindria en el temps donats els problemes econòmics i les habituals desercions ja esmentades. Sobraven capitans degut a les reformacions i la pràctica dissolució de moltes companyies, fins el punt que un *montón de*

¹²⁸⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 71.

¹²⁸⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 119.

¹²⁸⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

¹²⁸⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 51-52

*hombres beneméritos que aquí ay con quien no es posible cumplir si no viniessse una pestelencia por todos los capitanes.*¹²⁹⁰ Anava més enllà encara a l'agost del 1575, i és que de les companyies d'infanteria espanyola, *se podrían muy bien reducir à 12 compañías las 36 que aquí se entretienen si no tuviesse lástima a hazer otra reformatión.*¹²⁹¹ Per aquest motiu, sense una renovació de les tropes amb reforços arribats des de Castella o des d'Itàlia, veia que poc a poc s'haurien d'anar desfent aquestes companyies contra la seva voluntat.

Fora dels càrrecs dins els terços reformatos que s'han comentat o dels capitans amb possibilitat d'adscripció a altres terços, resulten interessants algunes propostes que fa Requesens. Al març del 1575 vacava el càrrec de governador de Philippeville, i el suggeriment de candidat que fa reflecteix de forma explícita l'ús comú que feien des de la Monarquia dels càrrecs fronterers, repartits sobre nobles influents del territori que poguessin garantir una primera línia defensiva de forma molt ràpida. En aquest cas, i mostrant la necessitat d'integrar les elits del país en el govern pel coneixement dels seus propis estats, els membres locals del consell d'Estat

han hecho instancia que convendría dar este cargo al Barón de Florines que es un cavallero moço y de buenas partes que tiene cinco o seis mill ducados de renta con muchos vassallos junto a la dicha Phelippevila y que por defender su hazienda, demás del servicio de V. Md., tiene medios en qualquier repentina invasión de meter allí gente y victuallas de su propria casa y valerse de algunos dineros hasta ser proveydo.¹²⁹²

A l'agost del mateix any, pels motius susdits, el baró de Florins fou nomenat governador de Philippeville.¹²⁹³

¹²⁹⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 115.

¹²⁹¹ *Ibíd.*

¹²⁹² AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

¹²⁹³ AGS, EST, llig. 564, doc. 101.

3.3.5. Negociació amb els estats i perdó general

La situació política no era pas millor que la militar o l'econòmica. Ja des del moment de prendre possessió del càrrec, es tenia el dubte de com s'havia d'establir la continuïtat entre tots dos governadors, ja que

el dicho viejo [governador] y sus ministros son en tanto grado odiados de todo el común en general que communicando el nuevo muchas vezes con él y espeçialmente siguiendo en algunas cosas su paresçer y continuando el stilo que él ha llevado, sería de temer y presumir casi indubtadamente que el dicho comun le tomaría luego en semejante indignaçion y le ternía en la misma estima y figura que tiene el dicho viejo.¹²⁹⁴

I és que hauria de gestionar la més que previsible riuada de queixes sobre el duc d'Alba un cop hagués aquest abandonat els Països Baixos, procurant la via de no desfer tota la política del governador anterior, admetre cada denúncia i allargar la seva resolució fins trobar una solució conjunta per tothom, a més d'indagar en quin va ser l'origen de la rebel·lió oberta: el calvinisme cada vegada més comú o la fermesa del govern del duc d'Alba. Tot plegat, perquè *demás del descargo de consçiençia y verdadera adminsitración de derecho y justicia (a que todos los Reyes son obligados como al alma de la República), su Md. será informado de la verdad para proveer en ello lo que viere convenir y a los súbditos se dará devida satisfaction y entero contentamiento.*¹²⁹⁵

Els detalls del govern del duc d'Alba, però, no feien pensar en que el seu govern hagués quedat aliè a la causa dels aixecaments i només s'hagués limitat a una repressió contundent. Una bona prova d'això és l'estàtua de bronze que es va fer aixecar, reflex permanent de la seva figura fins que Requesens va acceptar que fos retirada durant el mateix 1574. Aquesta era una estàtua al·legòrica del duc, realitzada per Jacques Jonghelinck, un dels grans escultors flamencs de l'època, amb posat ferm i vestit amb la seva pròpia armadura i la cadena del Toisó d'Or com a vencedor d'una encarnació de la *Seditio*, representada com uns germans siamesos.

¹²⁹⁴ AGS, EST, llig. 556, doc. 154.

¹²⁹⁵ *Ibíd.*

Imatge 8. Gravat conservat al Rijksmuseum d'Àmsterdam amb el títol: Standbeeld van de hertog van Alba (estàtua del duc d'Alba), 1571, anònim, 1700 –1799.

Les diverses al·legories presents, dutes a terme per Benito Arias Montano¹²⁹⁶, tenen un significat prou específic per cadascuna de les parts que hi ha esculpides:

- El braç que té la petició, la noblesa de la petició de Madama de Parma.
- El braç del martell, el trencament de les esglésies.
- El braç de la destal de tallar llenya, el trencament de les imatges.
- El braç de la maça, els que van agafar les armes contra el rei.

¹²⁹⁶ Schubert, H. «Arias Montano y el Monumento al Duque de Alba». *Cruz y Raya*, 7, 1933, pp. 34-74; Smolderen, L. «La statue du Duc d'Albe à Anvers par Jacques Jonghelinck (1571)». *Académie Royale de Belgique. Mémoires de la Classe Royale de Beaux-Arts*, 14, 1972; Hånsel, S. «Benito Arias Montano y la estatua del duque de Alna». *Norba: revista de arte*, 11, 1990, pp. 29-52.

- El braç de la dextral en flames, el foc que van provocar als temples i al país.
- El braç de la bossa, els diners presentats per mantenir la seva religió.
- Els dos caps en un cos representa l'heretgia.
- Les dues màscares, que les portaven els que duïen la petició.
- Les alforges representen el nom de *Gues* que van prendre.
- Els llibres i serps que en surten, la mala doctrina i el verí.
- El duc està armat, excepte el braç dret. Representa com va vèncer i expulsar els enemics, i el braç desarmat com crida als bons súbdits a la pau i la concòrdia.¹²⁹⁷

Les queixes que tenien els estats en el moment d'arribar Requesens al govern eren prou nombroses, arribades la majoria d'elles del tractament que havien rebut per part del duc d'Alba en el seu govern. És ben significatiu que en la *relación de las quejas de los Payses Baxos*, la primera sigui que *mientras los gobernaban príncipes de la sangre se procedía en todo con mucha blandura, y después que esto ha çessado se ha usado el rigor*.¹²⁹⁸ Aquesta queixa seria quelcom fonamental a l'hora de veure els motius, sent un més pels quals escollirien a don Joan d'Àustria com a governador dels Països Baixos un cop mort Requesens al març del 1576.

Els greuges dels estats, però, són un bon llistat: que antigament els afers dels Països Baixos els tractaven ministres locals, ara per estrangers o clients locals; que abans la finalitat del govern era el bé del país, mentre que ara el tracten com una província amb l'únic objectiu de fer créixer la grandesa de la pròpia Monarquia; que la majoria dels afers es resolguin pel tribunal dels Tumults i no per la resta de Consells com es feia abans; en l'antic govern, a més, es mantenia a cada província els seus privilegis, que abans la justícia es feia conforme als privilegis i no amb el dictat arbitrari del tribunal dels Tumults; que els soldats no acostumaven a allotjar-se al país, però que ara ho han fet sense escoltar cap queixa i, estant desguarnides les fronteres, els rebels les havien envaït; i com tot

¹²⁹⁷ AGS, EST, llig. 556, doc. 206.

¹²⁹⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 13.

allò que s'havia dut a terme era contra els propis privilegis. El major volum de dites queixes era de l'estat, encara lleial, de Brabant.¹²⁹⁹¹³⁰⁰

Els estats generals eren un dels principals focus de protestes al govern de Requesens, trobant bona part d'aquesta política de demanda o queixa i resposta del governador, en molts documents. A inicis del 1574, trobem el que gairebé és una conversa entre els estats i Requesens. Els primers es queixen d'haver de quedar perpètuament en obediència de l'Església catòlica i a l'autoritat del rei. A més, demanen que els estats es regeixin sota el govern dels naturals del país, no d'estrangers, i que administrin els seus propis diners. Cosa a la que Requesens s'oposa de forma frontal. Les demandes generals anirien encaminades als mateixos problemes exposats en diverses ocasions: control dels soldats, que es retornin els privilegis, l'abolició del tribunal dels Tumults, que vagi en persona el rei als estats o la creació d'un consell a Madrid de persones dels Països Baixos que l'assessorin sobre els fets i la política a desenvolupar. Les respostes a totes les qüestions per part de Requesens eren sempre prou positives, procurant assegurar la seva intermediació amb la Monarquia per afavorir els estats en les demandes,¹³⁰¹ tot mantenint un perfil baix que contrastaria amb el del seu predecessor. En aquest cas sí que trobaríem una gran diferència amb el duc d'Alba, que va implantar el desè diner i la resta d'impostos passant per sobre l'autoritat dels estats i recolzant-se únicament en la força militar. Pel que fa a l'actitud del governador general davant la negociació amb els estats, és prou esclaridor un petit fragment en el que procura mostrar a Felip II com desenvolupa les negociacions amb els estats:

No creo que me entienden la mitad de lo que les digo, ni los que se lo refieren creo que lo hazen fielmente porque me dizen que salieron muy escandalizados del pretesto, interpretándole diferenttísimamente, y es çierto que yo he andado con estos después que aquí vine transfformándome en mill maneras, unas vezes mostrándoles mucha blandura y regalo, y otras rigor y cólera, y otras poniéndoles delante su provecho y daño, y paresçeme que en nada se açierta con ellos.¹³⁰²

¹²⁹⁹ *Ibídem*.

¹³⁰⁰ v. Janssens, Gustaaf. «Ciudades brabantonas. Oposición o rebelión en contra de Felipe II (1559-1585)». Dins: Jesús Bravo (ed.). *Espacios de poder: cortes, ciudades y villas (s. XVI-XVIII)*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2002, pp. 325-334.

¹³⁰¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 10.

¹³⁰² AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

Els problemes per Requesens, però, tampoc no eren exclusius de la seva negociació amb els estats generals o holandesos rebel·lats, sinó que també es lamentava d'aquells que treballaven per la Monarquia:

La poca ayuda que hallo para nada en la gente del país, con procurar hazerles el regalo possible, y como no ay hombre que quiera servir si no es pesándole à oro, y con condiciones que no se pueden escuchar, y ay muy pocos de los que tienen gobiernos y cargos que no aya enbiado à dezir después que veen à los enemigos cerca que quieren dexarlos o pedir crecimiento de sueldo y pagamentos de deudas viejas que se les deven y todas quantas pretensiones tienen tan apartadamente que paresçe forma de motín.¹³⁰³

És molt significativa una confessió que fa Requesens al rei, on informa, ja al març del 1574, que es proposava per part dels seus ministres el permetre que aquells que no volguessin viure com catòlics, sortissin el país amb les seves hisendes. Però temia que ja no ho acceptarien en la conjuntura del moment. De fet, s'escandalitza per unes demandes que acabaran sent les més habituals i concedides de forma inicial a les converses de Breda (òbviament, excloent el gran obstacle per qualsevol pacificació, la llibertat de consciència):

Creo que ya no se han de contentar con nada, porque la desvergüença no para solo en abolir la décima y en el perdón general y en quitarles el consejo de Troubles, sino que hablan entre ellos que les han de quitar luego la gente de guerra, espeçialmente los españoles, y darles en sus manos la administración de la hazienda y aun el gobierno y justícia, y plegue à Dios que no lleguen presto à pedir la libertad de consçiençia que deve de aver muy pocos que no la desean.¹³⁰⁴

Aquestes línies esdevenen un excel·lent resum de les problemàtiques que se solapaven en aquest moment de la guerra, on les demandes dels estats s'havien acumulat mentre els seus exèrcits seguien en campanya i la Monarquia no podia tenir més resposta que intentar trobar alguna via per convèncer els seus soldats, de totes les nacions, per tornar al servei i poder fer front a una guerra que cada

¹³⁰³ AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹³⁰⁴ *Ibidem*.

vegada es tornava més costeruda. Es fa evident, a més, amb la posició de força dels rebels, per què no van triomfar les diverses reunions de pau produïdes al llarg del govern de Requesens, ja que no era només una rebel·lió contra l'impost o la religió catòlica, sinó contra tota mostra de dominació espanyola dels Països Baixos.

De la mà d'aquesta negociació, anava la via militar i de pressió que exercien els rebel·lats sobre les ciutats encara lleials a la Monarquia. Prova d'això és el que a finals de març del 1574, deien des d'Amsterdam que els hi escrivien d'altres estats, *exortándoles à que ellos hagan lo mismo y encaresciéndoles el buen tratamiento que les haze el Doranges y que bolverán à su comercio y tráfico, y que de otra manera todos ellos serán en su destruction.*¹³⁰⁵ Això portava a que, com deia el Comanador Major,

escrivenme los de la dicha Amsterdam que aunque ellos no quieran dexar el servicio de Dios y del V. Md. que no son ya parte para contener su pueblo, que muere de hambre mayormente, no habiendo aparençia de tener allí armada de mar que sea superior ni aún ygual a la de los enemigos ni para sustentar la multitud de marineros que allí ay, que se van à ellos por comer, y que tampoco pueden ya pagar las dos compañías de burgeses que ha tanto tiempo que entretienen para la guardia de su villa.¹³⁰⁶

Algunes mesures serien fonamentals per reconduir la situació a Flandes, segons pensava Requesens, el perdó general¹³⁰⁷ i l'abolició del desè diner i del Tribunal dels Tumults¹³⁰⁸, tot i que aquesta darrera es produiria un cop ja hauria mort, al 1576, però gràcies a les seves gestions.¹³⁰⁹ Prova d'això és quelcom que

¹³⁰⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹³⁰⁶ *Ibidem*.

¹³⁰⁷ Sobre el perdó general, don Joan de Zúñiga escrivia des de Roma per informar dels dubtes i discussions que generava, però com el Papa estava disposat a aprovar-lo per garantir la pau en uns estats de gran importància. Fins i tot perdonar a Guillem d'Orange, cosa que confessava l'ambaixador, gran coneixedor de la personalitat dels Papes amb els que havia tractats, que mai no hauria acceptat Pius V, i que ell reconeixia que *se me rebuelve la sangre en oyr dezir que se ha de perdonar à un hombre que tanto ha offendido à Dios y à su Rey*. AGS, EST, llig. 558, doc. 33.

¹³⁰⁸ v. Martínez Peñas, Leandro. «La propuesta de solución del conflicto de Flandes por Luis de Requesens». *Anuario de Historia del Derecho Español*, 90, 2020, pp. 627-563.

¹³⁰⁹ Gachard, Louis Prosper. «Notice sur le Conseil des Troubles institué par le duc d'Albe». *Bulletins de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, 16, 1849, pp. 50-78. Sobre el paper de Requesens per l'abolició del Tribunal dels Tumults v. Janssens, Gustaaf. «L'abolition du Conseil des Troubles du duc d'Albe, un conseil «communément haï» aux Pays-Bas (1573-1576)». Dins: Éric Bousmar, Philippe Desmette, Nicolas Simon (dir.). *Légiférer*,

explica el mestre de camp Francisco de Valdés en una carta de 28 de maig del 1574, amb la publicació del perdó general posposada per culpa de la necessària estada de Requesens a Anvers per causa del motí de la tropa espanyola, on diu que es van mantenir contactes amb Leiden i Delft. Arribats a la muralla de la primera ciutat,

no le tiraron, antes le hablaron amigablemente y le prometieron que no dexarían entrar en la villa ningún soldado del Príncipe y poniéndoles por delante que se reduzessen a la obediencia de su magd. dixeron que si no veyan perdón firmado de su Magd. que no lo harían, y los de Delft asimismo hablaron de la muralla con un soldado valón destas vanderas, y después de largos parlamentos fue la conlussión la misma que los de Leyden.¹³¹⁰

Però que la política i la guerra anaven a Flandes de la mà més que a cap altre lloc de la Monarquia, ho veiem prou clar en llegir que després de la batalla de Mook, el governador general escrivia al rei que *es buena ocasión para que los súbditos estimen en más las gracias que V. Md. les manda hazer, y en el perdón general quisiera que se huvieran dado estos ministros más prissa.*¹³¹¹ Aquesta conjuntura, de *manu militari* i negociació, és precisament quelcom que havia comentat el duc d'Alba en una de les cartes on donava els seus consells a un Requesens que feia pocs mesos que ja governava. Sobre la necessitat de que fos la via de les armes l'eix per pacificar els estats, assegurava que *si es para acabarlo con auctoridad, ya V. Sa. lo vee, si para acabarlo con negociación, si la parte de su Magd. no es muy ayudada con las armas, muy quebrado sería el paradero.*¹³¹²

Felip II arriba a preguntar directament a Requesens què creu ell que caldria fer si no s'acabés la rebel·lió amb el perdó general, les altres gràcies i la força, sempre sense fer cap variació en allò relatiu a l'Església Catòlica i l'obediència al propi rei. Inicia aquesta carta amb el seu particular perfil baix: *un negocio tan grave como se dexa considerar y en que yo estimara mucho no*

gouverner et juger Mélanges d'histoire du droit et des institutions (ixe-xxie siècles) offerts à Jean-Marie Cauchies à l'occasion de ses 65 ans. Brussel·les : Presses de l'Université Saint-Louis, 2016, pp. 251-279.

¹³¹⁰ AGS, EST, llig. 558, doc. 37.

¹³¹¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 119.

¹³¹² AGS, EST, llig. 561, doc. 177.

*hallarme obligado à dar mi paresçer sino executar la resolución que V. Md. tomasse tras haver oydo el de otras personas que tengan más juyzio que yo. Pero pues V. md. fue servido de forçarme à aceptar este gobierno y me manda agora que diga lo que en esto entiendo, lo obedesçeré.*¹³¹³ Les recomanacions dels ministres que tenia a Flandes anaven en la línia negociadora, veient que res no acabaria només per la via armada. Proposa, per exemple, que es tornin les possessions a aquells que volguessin viure segons les normes catòliques, reconciliant-se primer amb l'Església, i els que seguissin sota la doctrina calvinista les poguessin vendre a catòlics o gaudir dels fruits, estant ells a Alemanya o altres contrades fora dels dominis reials, sempre que fossin administrades per catòlics. Perquè segons explica, a més, no seria gran pèrdua pel patrimoni reial, ja que era més el que devien les possessions que el que valien, a més de no costar tots ells en cas d'estar lliures el que es gastava a la guerra en un mes. Més enllà d'això, assegura que *todo lo que es menor que esto se lo tiene ya V. Md. conçedido con el perdón general y con la aboliçión de la décima y consejo de Troubles que se ha de publicar.*¹³¹⁴ Sobre la resta de propostes recurrents a les reunions amb els estats encara lleials a Felip II, Requesens també dona la seva opinió sense gaires embuts: sobre treure la gent de guerra espanyola dels estats, es mostra en contra per significar l'entrega dels estats als rebels, tot i que assegura que *si los españoles que aquí huviere han de hazer lo que estos amotinados, estuvieran mejor muy lexos, en fin no han de atar las manos à V. Md. à que no se pueda servir de la naçión que quisiere mayormente de la nuestra*¹³¹⁵; sobre l'anada de Felip II als Països Baixos, reconeix que seria la solució més directa, però impossible per les responsabilitat que retenien el rei a Castella *para conservaçión de toda la Christiandad*; i també proposa que l'Emperador actuï com una mena d'àrbitre entre les dues parts, i que *viniesse à governar estos estados el sereníssimo Príncipe Ernesto su hijo (...) paresçiéndoles que con esto se havia acabado el gobierno de los españoles, aunque los huviessse en las guarniçiones*, tot i que reconeix els grans inconvenients que pot comportar aquesta solució.

¹³¹³ AGS, EST, llig. 558, doc. 16.

¹³¹⁴ *Ibíd.*

¹³¹⁵ *Ibíd.*

El problema que va aparèixer fou el motí de la tropa espanyola, que també va afectar en aquest aspecte polític. S'havien d'aplegar els estats l'1 de maig a Brussel·les per presentar el perdó general, que havia provocat gran alegria en tots els vassalls, i les altres propostes, a canvi de les ajudes econòmiques. Tot aprofitant la posició de força que els hi donava la victòria de Mook, mentre seguien en campanya. Però amb dit motí, *todo lo han echado por tierra estos ruynes españoles, que no puedo llamarlos de otra manera, según la cólera con que me tienen, y tras ser esta mayor que la que tengo contra los rebeldes, no falta quien persuada à los de la tierra que es conçierto mío con los amotinados para saquearlos y destruirlos.*¹³¹⁶ Perquè, com afegia unes pàgines més endavant en la mateixa carta:

agora no deve de haver hombre en todos ellos que no esté persuadido que han entrado estos españoles aquí con mi permission, y que es todo fingido para sacarles sus dineros y tanto más se confirmarán en esta opinión quanto no ay otro medio para sacarlos sino pedir dineros à los de la villa, y no podrán prestar los que son menester para ello y quedaremos acabados de odiar en el pays y sin crédito para nada.¹³¹⁷

Per tant, la desconfiança i el desconcert tornaria a regnar, tant entre la pròpia tropa com entre els burgesos i representants dels estats generals que s'haurien d'aplegar. A més, malgrat veure una millor voluntat en la política de Requesens que amb el duc d'Alba, fins i tot els estats lleials es queixaven dels mals que havien de patir per haver deixat passar els soldats amotinats. Que s'apleguin aquests estats, la proclamació del perdó general o les negociacions amb els rebels l'any 1575, no ens ha de fer pensar pas en una total predisposició de Lluís de Requesens a buscar només la via negociada. No era el duc d'Alba, efectivament, el seu tarannà estava ben allunyat del particular del seu predecessor, però si busca amb tanta insistència en la negociació una via per pacificar els estats fou per l'enorme manca de recursos a la que va haver de fer front. En una carta del 15 de maig del 1574, des d'Anvers i a l'espera de reduir els espanyols amotinats per reprendre les accions militars, escrivia al rei:

¹³¹⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 123.

¹³¹⁷ *Ibidem*.

V. Md. esté çierto que yo tengo tanto odio à estos rebeldes y mayormente al Príncipe que tanto menos causa de todos ha tenido de serlo y que siento tanto el haverse de venir à medios, y que conozco quanta más reputación fuera acabarse con sola fuerça, que si no se aventurara en no buscar otro camino sino solo el perder los estados fuera de opinión que se hiziera, pero viendo que con ellos se acaba de perder la religión en estos payses, y que en el entretanto se va perdiendo muy à priessa (...) me fuerça à paresçerme que se atage este daño por qualquier vía.¹³¹⁸

Aturat a Anvers pel motí de les tropes, des de finals d'abril estaven els estats generals reunits a Brussel·les, on s'havia de publicar el perdó general. Un perdó general, com diu Violet Soen, que no era pas general, però sí que tenia diferències amb el del 1570-72, on s'excloïa els desterrats, traïdors, líders de revoltes religioses i els ministres reformats, mentre que en el del 1574 només persones individuals, i anava acompanyat d'un breu papal de Gregori XIII. I per marcar un major canvi amb l'anterior política agressiva de confiscacions del Tribunal dels Tumults, es permetia recuperar les seves possessions a aquells que haguessin sortit del país però acreditessin que havien viscut de forma cristiana.¹³¹⁹ En aquest cas, les excepcions foren només de 296 persones, en uns llistats que ni tan sols es publicarien de forma conjunta, sinó de forma particular a cada estat amb els exclosos del seu.¹³²⁰

Des d'Anvers, proposa Requesens als estats que es desplacin a Lier, d'on podria anar i tornar cada dia en dues hores, cosa que no accepta cap estat. De fet, fins i tot se sentien insegurs de romandre a Brussel·les per la proximitat dels amotinats.¹³²¹ El màxim que van prometre fou esperar uns dies a que es controlés el motí i així pogués anar Requesens a Brussel·les. A finals de maig, els estats generals ja es queixaven al governador general i amenaçaven amb desfer-los, mentre ell intentava guanyar temps. En aquest sentit, reconeixia Requesens al rei que *entre otros daños que este motín ha hecho es haver 30 que están juntos los estados en Bruselas comunicándose y armándose contra todo lo que se les ha*

¹³¹⁸ AGS, EST, llig. 558, doc. 16.

¹³¹⁹ Soen, V. «Estrategias de pacificación...». *op. cit.*, pp. 66-68.

¹³²⁰ Stensland, M. *Habsburg Communication in...* *op. cit.*, p. 64.

¹³²¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

*de proponer, (...) maldita sea el ayuda que para esto hazen los ministros del pays que aquí tiene V. Md.*¹³²²

Reunits a Brussel·les i amb Requesens encara a Anvers, es va incendiar una torre on hi havia reserves de pólvora de la ciutat *y ha hecho grandísimo daño así derribando la misma torre y gran parte de la muralla como en muchas casas de la tierra.*¹³²³ Tot fa pensar, doncs, que aquesta reunió dels estats generals a Brussel·les havia servit per quelcom més als representants dels estats que per, simplement, esperar a Requesens, i que la casualitat és excessiva per ser una desgràcia i no un sabotatge. De fet, ho deixava entreveure el propi governador general quan informa que el governador de Landresi¹³²⁴ havia informat que per aquelles contrades s'havien cremat 40 cases, cosa que fa reconèixer que *el haver venido al mismo tiempo que lo de Brusselas haze sospechar que lo uno y lo otro no fue acaso.*¹³²⁵

Resolt el motí a Anvers, Requesens va dirigir-se a Brussel·les el 5 de juny per presidir la reunió dels estats: havien estat convocats el 30 d'abril, amb la intenció de publicar el perdó general l'1 de maig. En el discurs inicial, els va explicar allò que hem vist a pàgines anteriors: el motí de les tropes espanyoles després de la batalla de Mook i com va anar a Anvers abans no arribessin quan va sentir que es dirigien cap allà, *pensando que mi presencia fuera parte para excusalles la entrada de la dicha villa y después que esto no aprovechó y que guardándome tan poco rrespeto entraron en ella por no avelles hecho la rresistencia que devieran los soldados del castillo que estaban tan amotinados como los otros según después se vio.*¹³²⁶ Va ser per això que reconeixia als estats que va estar-s'hi *procurando el rremedio, aunque fuese çufriendo los desacatos y grandes desabrimientos que me dieron por evitar que no se metiesen en última desesperación y hiziesen tanto daño en aquella villa que no se pudiese después rremediar.*¹³²⁷ Tot plegat, abans de presentar les propostes del rei pel bon desenvolupament de la política als diversos estats, el perdó general i les sempre recurrents necessitats que tenia als altres regnes de la Monarquia i que el mantenien allunyat de Flandes. Cal veure que els estats també eren ben

¹³²² AGS, EST, llig. 558, doc. 31.

¹³²³ *Ibídem.*

¹³²⁴ Probablement, Landrecy.

¹³²⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 31.

¹³²⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 157.

¹³²⁷ *Ibídem.*

conscients de la situació límit en la que es trobava el govern, ja que es presentaven de la següent manera:

La obligación y amor que tienen a su Mt., su Señor y Príncipe natural, advertir de todos los medios convenientes para su socorro y servicio y ni más ni menos debaxo de su correçion los que les ocurren tocantes al establecimiento y paçificacion de sus Payses Baxos patrimoniales que a su Mt. y a sus predecesores an sido tan charos y al presente se hallan tan arruynados y desmembrados, o por mejor dezir, en el postrer punto de su última y final ruyna.¹³²⁸

Amb l'arquebisbe de Cambrai com a delegat Papal, que també havia aprovat el perdó general, es va publicar després de celebrar algunes misses, llegint dit perdó en francès i en flamenc a sobre d'una tarima a la plaça de la vila acompanyat dels membres de l'orde del toisó, del consell d'estat, els governadors de les províncies i el canceller de Brabant. Un perdó general que havia estat enviat a Flandes en quatre versions perquè n'escollissin la més adient i, segons escriu Felip II, fet a imitació del de las Comunidades de Castilla¹³²⁹, és a dir, un perdó general amb una sèrie de persones excloses.¹³³⁰ Requesens, convençut com estava des d'un primer moment que el principal motiu de la revolta dels Països Baixos era el mal govern del duc d'Alba i el desè diner, confiava en l'èxit de la pacificació dels estats a través d'aquestes propostes.

Aquest perdó general va anar acompanyat d'altres mesures d'importància per la pacificació dels estats, com l'abolició del desè diner, sempre a canvi d'un pagament, en una ordre que no arribava signada des de la Cort, sinó que hauria de ser suficient la signatura de Requesens.¹³³¹

El perdó general, però, no va tenir la rebuda que esperaven entre la gent del país, malgrat ser publicat amb tota la pompositat que permetien les tropes amotinades de les diverses nacions de l'exèrcit de Felip II, enviant diverses còpies als estats i a alguns particulars. Requesens, en xifra, assegurava poc temps després que

¹³²⁸ AGS, EST, llig. 559, doc. 6.

¹³²⁹ AGS, EST, llig. 561, doc. 77.

¹³³⁰ Soen, V. «Le réitération de pardons...», *op. cit.*, p. 115.

¹³³¹ AGS, EST, llig. 561, doc. 77.

Hasta agora no ha venido nadie à aprovecharse deste perdón, aunque es temprano teniendo tres meses de tiempo, pero no veo en general en la gente el contentamiento del que tan gran graçia meresçe, aunque todas las personas de entendimiento confiessen que no puede ser mayor y esperan que ha de hazer gran provecho, puesto caso que son tan malos de contentar que quisieran que lo se conçeder à los que provaren aver vivido como catholicos debolverles su hazienda, se conçediesse a los demás que se reconciliaren y se reduxeren a la obediencia de la Yglesia, y en esto no tienen razón, porque por cobrar las haziendas hiziera muchos la reconciliación ficta, y aunque se puede temer lo mismo de los que agora hizieran, todavía se puede fiar más de los que sin este premio se reconçilian.¹³³²

No hi havia cap dubte que *dans l'esprit du roi et de Requesens, le pardon est suffisamment large, mais dès le lendemain de la publication il se voit solliciter par les États Généraux un pardon plus large.*¹³³³

Les interpretacions del perdó, per tant, anirien sempre encaminades a allò que més interessés a cadascú: els orangistes procuraven, per exemple, posar sempre el dubte sobre aquells que se'n podrien aprofitar per tal que no creguessin que Felip II guardaria el que es prometia a dit perdó, mentre que d'altres pretenien ampliar el perdó a restituir les hisendes als fills dels morts que van viure i morir com a catòlics, arribant ja un reguitzell de peticions particulars que Requesens estava disposat a acceptar, en alguns casos, per estar les propietats carregades amb més deute que el propi valor. Això tot i posicionar-se en contra de la demanda dels vius sobre possessions dels morts, perquè *entre otras muchas razones ay dos que a mi juyzio, no tienen respuesta, la una que no se sabe si ellos fueran bivos si quisieran reducirse y gozar de la gracia, y la otra si V. Md. se la quisiera hazer o los exceptuara como haze a otros de manera que perdón donde ay exceptuados no se puede verificar sino con los bivos.*¹³³⁴ Seria això una bona mostra del pragmatisme del Comanador Major en aspectes de política, amb certa habilitat de negociació i cap escrúpol per fer excepcions específiques en ordres que venien des del rei i que afectarien a la política dels regnes, sempre que fos en favor de la Monarquia. El gran problema del perdó general, però, fou la

¹³³² AGS, EST, llig. 558, doc. 60.

¹³³³ Soen, V. «La réitération de pardons...». *op. cit.*, p. 115.

¹³³⁴ *Ibidem*.

insistència en la forma de govern i en la justificació de totes les polítiques dutes a terme:

The new pardon, then, was just like the one issued by Alva: it offered clemency as a proof of exceptional benevolence while continuing to insist that the previous policies had been justified. The insistence that the regime had acted justly and with moderation did not tally well with the outcry provoked by Alva's massacres less than two years previously, nor with the criticism that this kind of punitive action amounted to large-scale punishment of rebel and loyalist, heretic and Catholic subjects alike.¹³³⁵

Per tant, el xoc el trobaríem en la pròpia concepció de la Monarquia castellana, i com els habitants dels Països Baixos, tant rebels com reialistes, considerarien que tendiria cap a un absolutisme que no estaven disposats a acceptar.¹³³⁶

L'èxit d'aquest nou perdó, doncs, fou prou limitat. Bona prova d'això és que a finals del juny del 1574, només un grapat de cavallers dels que *por haver vivido cathólicamente en Vienna, Lieja, Cambray y otras partes, se les han devolver sus haziendas, pero no ha venido à reconciliarse ninguno de los hereges ni de los que han tomado las armas ni ninguna de las tierras rebeladas*.¹³³⁷ Demanaven les ciutats que es retornessin les hisendes a tothom que es reduís, no només als catòlics, i que permetessin vendre-les a catòlics i marxar els calvinistes del país. Per això veia Requesens que s'hauria de forçar la situació per la via militar durant dit any, tant per terra com per mar, tot procurant que es reduïssin amb el perdó general quan veiessin aquesta com a única via d'escapatòria.¹³³⁸ Segons es desprèn de la documentació, com la reducció oferta als moriscos revoltats de las Alpujarras al 1570, que molts d'ells acabarien acceptant quan no van veure una altra sortida. Al setembre del 1574, només s'havien retornat les seves possessions a 138 persones segons deia Requesens, el que indica que l'oferta no va ser pas acceptada de forma majoritària pels locals

¹³³⁵ Stensland, M. *Habsburg Communication in... op. cit.*, p. 64.

¹³³⁶ v. van Gelderen, Martin. «Contested Kingship. Conceptions of Monarchy and Civil Power in Spanish and Dutch Political Thought, 1555-1598». Dins: José Martínez Millán (dir.). Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica. Volumen 1. Tomo 1. Madrid: Parteluz, 1998, pp. 365-379.

¹³³⁷ AGS, EST, llig. 558, doc. 80.

¹³³⁸ *Ibidem*.

com es pretenia en un primer moment.¹³³⁹ Violet Soen amplia la xifra fins els 500 reconciliats amb béns al 1574, tot i que assegura que devia ser un nombre superior per la fragmentació de les fonts.¹³⁴⁰ Més optimistes eren els bisbes designats per concedir l'absolució, que parlaven de 14.128 només per Anvers i 17.862 incloent-hi els veïns, tots ells, sense retorn d'hisendes pel mig.¹³⁴¹

Reunits els estats, Requesens va procurar fer veure la bona predisposició del rei amb ells, amb el perdó general com eix fonamental d'una situació que havia de reduir la seva animadversió vers la política centralista del govern implantat per Felip II i personificat en Requesens. Com a contrapartida, amb el sistema habitual de les sessions de Corts de la Corona d'Aragó o Castella, es demanava un donatiu. La resposta que van donar va ser similar per part de tots estats (més d'un mes reunits sense convocar reunions havien provocat una evident comunicació entre ells): *dar las gracias por la merced que V. Md. les hazía y offrescer su buena voluntad y servicio en general sin venir en lo uno ni en lo otro à ningunos particulares.*¹³⁴²

Tanmateix, reconeixia Requesens que la situació econòmica no canviaria gaire malgrat l'aportació dels estats, perquè

es tanto lo que ay consignado sobre ello, como tantas vezes lo he escripto, y tan largos los plazos que han de querer para las pagas y tanto lo que se ha de consumir en las de la gente de armas y guarniçiones ordinarias, que no harán nada sino comenzando por ellas que se vendrá à sacar muy poco o ningún fructo para las necesidades presentes.¹³⁴³

Veiem les demandes particulars dels estats i la resposta del governador general l'11 de juny del 1574, després de contestar a la petició particular dels estats. En primer lloc, destacaven el bon servei que dedicarien a la religió catòlica i al rei, cosa que Requesens agraiïa amb cortesia, i demanen que el rei se serveixi dels súbdits dels propis estats pel seu govern, pel millor coneixement que tenen del país i el bon servei que sempre han dedicat. Tanmateix, això no era quelcom tan estès, en una guerra que aplegava aspectes religiosos, polítics i nacionals, i

¹³³⁹ AGS, EST, llig. 559, doc. 60.

¹³⁴⁰ Soen, V. «La réitération de pardons...». *op. cit.*, p. 123.

¹³⁴¹ Soen, V. «¿Cómo practicar la virtud?...». *op. cit.*, p. 129.

¹³⁴² AGS, EST, llig. 558, doc. 60.

¹³⁴³ *Ibidem*.

d'una realitat molt complexa en la composició dels bàndols enfrontats: *hanme certificado que algunos destos abbades, y aún obispos, brabançones han dicho que no saben si les está mejor estar debaxo de los hereges o de los españoles.*¹³⁴⁴ No cal oblidar que de l'altre bàndol, la resposta al perdó general també anava encaminada a posar en dubte qualsevol oferta reial, on la propaganda feia el seu paper:

The pardon was also taken advantage of by rebel pamphleteers who sought to remind their readers that Requesens was really no different from Alva. The sinister intentions of the Spaniards remained the same; Requesens only had a different way of fulfilling them. One pamphlet was based on a wordplay between the Latin 'pardona' and Pandora, the woman who had released all the evils of mankind into the world. Despite having been warned, Epimetheus fell for her, and all those who accepted Requesens' pardon would prove to be the descendants of Epimetheus. Similarly, a popular song first written about the pardon in 1570 and reissued in 1574 summed up the main accusation: 'We have no faith in your pardon,/ Because it is all treachery.'¹³⁴⁵

La queixa sobre l'ús dels estrangers anava encaminada, precisament, en criticar els excessos comesos i poca voluntat de servei reial, fent especial menció al final del motí de la infanteria espanyola d'Anvers i les pagues obtingudes més enllà dels socors i vitualles rebudes al llarg dels anys:

Su Mt. se hallará mejor servido de los naturales que de mucho número de extranjeros porque el principal fin destos últimos es el interés y despojar el pays, como los effetos lo muestran viviendo de continuo a su ventaja y retirándose finalmente con sus pagas enteras, que también exceden dos o 3 vezes a los que tienen los naturales, dexando por este camino el pays desnudo de riqueza y bienes sin que se les pueda pedir quenta de sus acciones passadas como a los del pays se podría pedir y se a pedido muchas vezes hasta pugnirlos y hazerles restituyr intereses y rapiñas.¹³⁴⁶

¹³⁴⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹³⁴⁵ Setensland, M. *Habsburg Communication in... op. cit.*, p. 65.

¹³⁴⁶ AGS, EST, llig. 559, doc. 6.

Proposen, per fer front als continuats problemes en el pagament dels soldats per part dels oficials reials, que fossin els propis estats els que paguessin les tropes amb diners distribuïts per la Monarquia, assegurant que s'afavoriria el pagament més puntual i s'evitarien *los grandes rezagos y pobreza en que se hallan de tan largo servicio sin paga*. Aquesta proposta és rebutjada frontalment per Requesens, qui no es mostra partidari de cedir cap mena de control econòmic sobre la tropa als estats.

Exigeixen, a més, que es posi ordre en els robatoris, despeses de menjar, extorsions i altres abusos que *cotidianamente se cometen por el pays en los pobres súbditos de su Mt. ni más ni menos que si fuessen pobres esclavos e infieles*, cosa que Requesens s'escarrassa a dir que ja ho intenten solucionar per tots els mitjans. Una sisena petició és que es tornessin a restablir els antics drets, privilegis, usos i costums dels països com en el temps que eren governats per Maria d'Àustria, germana de l'emperador Carles V. A més, demanen que sigui abolit el tribunal dels Tumults i que els negocis que en ell es treballen siguin repartits en altres consells, cosa que ja havia estat aprovada des de la Monarquia i seria presentada a la reunió dels estats. Aquesta demanda se suma a una altra també recurrent: que vingui el rei als estats, cosa que havia promès moltes vegades i que bé podria ser una via de solució al conflicte. La resposta de Requesens a dita demanda no pot ser més política:

A mucho tiempo que su Mt. tiene deseo de venir a estos payses para remediarlo todo con su presencia y puedense asegurar los súbditos que si en alguna manera es possible hazerlo, no se perderá ocasión ni dexará su Exa de hazerle humilde instancia sobre ello, y en el entretanto no faltará de tener cuydado y vigilancia para proveer lo conveniente al bien público destes paysses.¹³⁴⁷

Mentre això no passés, però, en una demanda també habitual entre els estats, es parlava de la creació d'un consell de gent natural dels Països Baixos que el pogués assessorar millor sobre els temes relatius a ells, així com la petició que el propi Requesens parlés en favor dels estats davant el rei. Finalment, hi ha un parell de qüestions més conjunturals: que davant la mort del rei de França ,i per evitar el *perjuizio destes Payses, sería bien neçesario tratar de algun accordio*

¹³⁴⁷ Ibídem.

desta guerra intestina con conservación de la fee y religión cathólica, honrra y servicio de su Mt.; i, d'altra banda, que els estats havien sentit molt els excessos de les tropes a Anvers i Utrecht i demanaven, com s'ha comentat en línies superiors, *hazer información de los malos tratamientos y violençias hechas en las dichas villas y pugnir los delinquentes en los dichos excessos y insolençias.* Sobre aquestes qüestions, Requesens conclou dient que el rei fa grans esforços per finalitzar la guerra i que, si tenen en ment qualsevol altra solució, que la facin saber; i, sobre els motins, assegura que també ha estat un gran inconvenient per ell i que el va intentar reduir el més aviat possible, *pero quanto al hazer castigo cada uno sabe que esta falta a sido perdonada a los soldados, no aviendo medio de hazer otra cosa.*¹³⁴⁸

El resultat, però, del gran buc insígnia del paquet de mesures, d'aquest perdó general, fou extremadament limitat:

Los perdones generales no atenuaron el descontento que generaba la represión militar, fiscal y religiosa, y los insurgentes se revelaron capaces de recurrir a las ideas de resistencia cívica que se habían desarrollado en las ciudades flamencas, así como de movilizar el odio contra los soldados españoles, sobre todo a causa de sus motines y sus *urias*.¹³⁴⁹

¹³⁴⁸ *Ibíd.*

¹³⁴⁹ Soen, V. «¿Cómo practicar la virtud?...». *op. cit.*, p. 130.

3.3.6. Dificultats econòmiques durant els primers mesos de govern: deutes passats i futurs amb la gent de guerra

La majoria dels problemes que tenien lloc a Flandes eren derivats de la precària situació econòmica provocada al país per vuit anys de guerra. Els soldats no rebien la seva paga i s'amotinaven, mentre s'intentaven aixecar més per cobrir les posicions que deixaven els indisciplinats i fer front a les invasions que arribaven des d'Alemanya. El problema fonamental fou que, ja al març del 1574, era complicat trobar diners que fiessin al govern, havent de recórrer a mercaders castellans assentats a Anvers. La situació de la Monarquia no era pas millor, per una carta del 16 de gener, Felip II deia a Requesens que

de acá se os corresponderá y acudirá siempre con todo lo possible y assí he mandado que se attienda con gran cuydado y diligencia à embiaros la mayor provisión de dinero que se pudiere, si bien por haverse gastado tan grandes sumas como sabéis, assí en lo de ay como en lo de Levante, está lo de la Hazienda harto más acabado de lo que se os podría dezir ni encaresçer, pero con todo esso se sacará debaxo de tierra para que no se falte a lo de ay.¹³⁵⁰

Com s'ha dit, els deutes sobre la tropa ja eren quelcom estructural en el moment d'arribar. Segons Geoffrey Parker, al 1572 el duc d'Alba calculava que el cost mensual de l'exèrcit era de 1.200.000 florins, mentre que entre el 1572 i 1573 va rebre de la cort 7.200.000 florins, acumulant un deute amb la tropa a l'agost del 1573 de 7,5 milions de florins.¹³⁵¹

En aquestes dates, per exemple, es devien dos anys de paga al tinent de l'artilleria anterior, i per això no en trobaven un substitut. Però no només això, sinó que els que proporcionaven soldats des d'Alemanya ja es negaven a treballar sense veure una bona bestreta de les pagues. Per exemple, malgrat la religió defensada i tot el component aliè a l'aspecte econòmic que envoltava aquest conflicte: *el arçobispo de Colonia persevera en no querer levantar cavallos si no se le paga todo lo que se le deve, y que entiende harán lo mismo los demás príncipes y pensionarios alemanes, y que dicen que no quieren tratar ya de aquí*

¹³⁵⁰ AGS, EST, llig. 561, doc. 12.

¹³⁵¹ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 173.

*adelante con gobernadores de Flandes sino solo con V. Md.*¹³⁵² És per aquest motiu que arriba a afirmar Requesens unes línies més a baix que *deve haver general concierto en todos ellos, unos de offender à estos estados, y otros de estarse à la mira y no servir à V. Md. como solían*¹³⁵³, afegint que si el rei no prenia mesures estrictes sobre el que es disputava a Flandes, *no puede todo el Imperio dexar de tomar por suya la causa de los rebeldes, por el daño que à todos los vezinos de Alemania resulta desta guerra.*¹³⁵⁴ Veurem més endavant, però, com serà la infanteria alemanya aixecada de forma massiva pel duc d'Alba durant la primavera del 1572 la que més problemes provocaria per ser a la que més mesos es devien.

Ben representatiu dels problemes econòmics, sempre interrelacionats amb les limitacions que s'oferien a nivell militar en tots els aspectes, són les solucions que donen a l'aparent motí que s'anava a produir entre la tropa espanyola que s'aplegava per fer front a Lluís de Nassau i els soldats alemanys que tenien la intenció de reunir-se amb les del seu germà un cop traspasat el riu Mosa:

El remedio sería hazer una muy gran reformation de capitanes, que ellos y sus officiles son causa desto, y pagar a los soldados en mano, pero para lo uno falta dinero (demás de la dificultad que he escripto que ay en tomar la muestra, que çierto es grande) y para lo otro temo que los mismos officiales amotinen la gente si los reforman, y que con cada uno dellos se vayan muchos soldados de los particulares.¹³⁵⁵

Com ja s'ha indicat, mentre Sancho Dávila perseguia Lluís de Nassau pel riu Mosa, i abans no es produís la victòria reial de Mook el 14 d'abril del 1574, Requesens informava que s'estaven aixecant 4500 suïssos¹³⁵⁶, 4500 tudescos,

¹³⁵² AGS, EST, llig. 557, doc. 87.

¹³⁵³ *Ibíd.*

¹³⁵⁴ *Ibíd.*

¹³⁵⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹³⁵⁶ Els cantons suïssos posaven pegues a aquest reclutament per la intermediació dels ministres francesos, per això ja havia Requesens enviat a mitjans maig una ordre perquè, en cas que no estiguessin ja en camí, no partissin fins rebuda una segona ordre. El motiu, segons diu, *se havian pasado ya algunas de las ocasiones para que se levantava*, tot i que és ben segur que la situació econòmica i el seu previsible empitjorament després de pagar els amotinats també era un factor fonamental. AGS, EST, llig. 557, doc. 165. No van arribar a evitar el reclutament d'aquests suïssos, que el 15 de juny del 1574 ja havien passat Namur i els enviaria amb el marquès Chapin Vitelli, procurant tenir-los només el temps capitulat i retornar-los als seus cantons sense inconvenients ni problemes de disciplina. AGS, EST, llig. 558, doc. 61.

8.000 genets alemanys i alguns valons. Poc després, en carta del 9 d'abril, Requesens deia al rei que s'estaven aplegant: *los tres mill cavallos del Duque de Brunzuych y los dos mill del Conde Otto de Chamburgh*¹³⁵⁷ *y tres cornetas de Hans Balart y Xenque (...) y los dos mill del Conde de Mansfelt*¹³⁵⁸ I fins i tot 3000 cavalls que oferia l'Emperador Maximilià II d'Habsburg, i que tenia a *Varguelt*¹³⁵⁹, els quals rebutja en primera instància per tenir-ne prou, però que demana que encara romanguin allà uns mesos per si fossin necessaris, encara que fos a costa d'una ja molt escanyada hisenda de Felip II. Més precís és després en relació a la possible ajuda imperial i les peticions que n'havia fet, ja que tot i rebutjar finalment els cavalls, sí que veuria amb bons ulls que l'emperador enviés alguna infanteria en el seu nom per romandre vora el Rin, no per entrar als Països Baixos, *con voz que venían à impedir que no se hiziessen ningunas levas en el Imperio contra las ordenanças del y contra la voluntad de su Magd. Çesarea que los acceptasse, que acá se pagarían de secreto*.¹³⁶⁰ D'aquesta manera, s'evitaria el continuat flux de soldats enviats des d'Alemanya a les files dels orangistes. Tanmateix, reconeix que *bien creo que no querrá el Emperador declararse tanto contra el Palatino ni contra los demás que hazen estas levas*. És significatiu que l'única nacionalitat que rebutja de forma expressa és la italiana, ja que es trobaria en una situació on *gente de otras naciones que no sea la nuestra no faltaría si huviese con qué pagarla*.¹³⁶¹ De fet, tampoc no era pas quelcom tan negatiu, ja que es lamenta, tot dient: *es grandíssima lástima ver quan diferente está nuestra nación de lo que solía y lo que se va disminuyendo su valor y disciplina*.¹³⁶²

La pregunta evident en aquest punt és per què i, sobretot, com ho podien pagar quan els soldats que ja tenien en campanya fregaven el motí, que finalment

¹³⁵⁷ El 15 de maig ja havien arribat a Vergelt, i procurava Requesens que acceptessin una paga i mitja, o dues, i romanguessin en aquesta plaça quatre mesos a l'espera abans de tornar a casa seva, *paresciéndome que por agora no servirán acá sino de destruyr el pays*. Si hi hagués una invasió des de França o Alemanya podrien moure's ràpidament des de Vergelt, però de forma regular considera que en tindrien prou amb els 2.000 cavalls del comte de Mansfelt, les cornetes de Balart i la cavalleria lleugera ordinària. Tanmateix, creu que no acceptaran cap dels dos. AGS, EST, llig. 557, doc. 165. Finalment, com seria més car acomiadar-los que mantenir-los en servei, i en previsió de problemes derivats de la inestabilitat a França per la mort del rei, van decidir mantenir-los uns mesos. AGS, EST, llig. 558, doc. 61.

¹³⁵⁸ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

¹³⁵⁹ Cal suposar que es tracta de Vergelt, una població fronterera entre els Països Baixos i Alemanya.

¹³⁶⁰ AGS, EST, llig. 557, doc. 165.

¹³⁶¹ AGS, EST, llig. 557, doc. 116.

¹³⁶² *Ibidem*.

es produiria un cop derrotat dit exèrcit rebel. Pel que fa a la primera qüestió, malgrat que reconeix que no arribarien a temps per dur a terme cap acció ofensiva, ho fa, d'una banda, per necessitat (*ha sido fuerça levantarlos todos por los muchos que se començaron à levantar por estos rebeldes y por el Rey de França, y ser tan verísimil que se han de juntar*), i pel que la historiografia ha conegut com reputació¹³⁶³:

He hecho todas estas prevençiones con parecer del consejo, entendiendo que assí para con los franceses, como para con los de Alemania y para los de la misma tierra, conviene que entiendan que por parte de V. Md. se haze tan gallardamente, y hago todas las demás prevençiones que puedo para salir en campaña quanto esta gente se juntare.¹³⁶⁴

La resposta a la segona qüestió la dona d'una forma molt eloqüent, on els soldats aixecats per aquests nobles locals tindrien problemes des d'abans d'entrar en campanya: *es çierto que yo no sé forma como poderlos aún dar la primera paga que me tiene con el cuydado que V. Md. puede pensar, pues, si sin pagarlos entran en el pays, le acabarán de destruyr, quando bien no se vayan à los enemigos*.¹³⁶⁵ És a dir, que no cal preguntar-se com les pagarien, perquè no les podien pagar pas.

L'augment dels efectius per respondre als moviments dels Orange, però, no és quelcom que hagi de sorprendre, ni propi de Requesens. El duc d'Alba, per exemple, davant els moviments duts a terme per les tropes dels Nassau entre l'abril i l'agost del 1572, augmenta el nombre d'efectius dels 13.000 homes habituals de la defensa (dels quals 10.000 eren d'infanteria espanyola) a 67.000, observant un augment en el reclutament progressiu. Primer foren lleves de valons quan va caure Brill o Lluís de Nassau va creuar el Mons, sobrepasant els 30.000 homes. Però quan Guillem d'Orange va creuar el Rin i el Maas, al juliol i l'agost

¹³⁶³ Sobre els vincles entre la guerra i la reputació de la Monarquia, v. Castellano, José Luis. «La reputación de la Monarquía en época de los Austrias». Dins: Antonio Jiménez Estrella; Francisco Andújar Castillo (eds.). *Los nervios de la guerra. Estudios sociales sobre el ejército de la Monarquía hispánica (s.XVI-XVIII): nuevas perspectivas*. Granada: Comares, 2007, pp. 1-13; Pérez, Béatrice (dir.). *La Reputación: quête individuelle et aspiration collective dans l'Espagne des Habsbourg. Hommage à la professeure Araceli Guillaume-Alonso*. París: Sorbonne Université Presses, 2018; Bély, Lucien. *La société des princes: XVIe-XVIIIe siècle*. París: Fayard, 1999.

¹³⁶⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

¹³⁶⁵ AGS, EST, llig. 557, doc. 113.

de dit any, les lleves van ampliar-se a Alemanya, fent que el nombre de soldats al servei de la Monarquia Hispànica augmentés fins els susdits 67.000 homes.¹³⁶⁶ Una maquinària de guerra caríssima de mantenir i que heretaria Requesens en el moment de posar peu als Països Baixos, i que ell també augmentaria en el moment que es veia més collat per notícies de lleves i invasions.

Una de les confessions que fa a Felip II dibuixa la catastròfica situació, apuntant quelcom que era prou evident, però que no deixa de destacar en cadascuna de les cartes que li envia:

Pero no hallo forma como sostenerla ni la que antes havia deste mes adelante, y hanseme acabado todos los medios que acá se podían imaginar, y del empresto que se ha pedido à personas particulares no se ha sacado fructo alguno que todos se han resuelto en no prestar nada, sino à contar sus lástimas, y los estados de Brabante y los demás tienen firme en no dar sus obligaciones y en insistir en sus demandas ordinarias, y aún en otras.¹³⁶⁷

Quan duia poc més de tres mesos al capdavant del govern, la situació que exposava ja era del tot desesperada i es lamentava obertament, com fou habitual, a Felip II: *y yo no tengo hombre que me ayude en nada*. Si preguntava als del consell, deien que fes concert amb els rebels. Sembla, però, que aquest esforç econòmic s'hauria de produir com a darrer intent de reconduir la situació per establir una via negociadora des d'una posició de força, i molt més evident seria a partir de l'any 1575:

Yo hago quanto puedo pero confieso à V. Md. que no puedo lo que desseo, y convendría y lo que más siento es considerar que quando los enemigos se retirassen o se deshiziessen, no es possible sustentar la gente de guerra ni sobrellevar el país, ni remediar lo de la Religión que se va cada día perdiendo del todo, si no se acaba de aquietar lo demás por otro camino, y assí soy de parescer que V. Md. prueve luego quantos huviere, y que mientras se vee si dello se saca algún fructo, se haga el esfuerço possible para entretener esta costa en que ay la desorden que muchas vezes he escripto, y Dios es testigo del sentimiento que yo

¹³⁶⁶ Parker, G. *El ejército de Flandes...* op. cit, pp. 60-61.

¹³⁶⁷ AGS, EST, llig. 557, doc. 104.

tengo de no poder remediarlo, que temo que este me ha de acabar la vida muy presto.¹³⁶⁸

Sobre la presència catalana a Flandes i molt relacionat amb la gestió econòmica d'aquells estats, trobem que en les discussions sobre qui hauria d'ocupar el càrrec de veedor general dels Països Baixos un cop ho va rebutjar don Alonso de Vargas, hi entra un dels catalans amb més importància internacional del moment: don Guerau Despés. Havia estat ambaixador a Anglaterra fins la seva expulsió del país el 1572 després de conspirar amb els catòlics anglesos partidaris de posar a Maria d'Escòcia al tron.

Felip II sembla que va demanar opinió a Requesens, qui confessava, però, que amb prou feines havia conegut personalment a don Guerau per les poques vegades que havia viscut a Catalunya:

Yo le he tratado poco por la poca, o ninguna, residencia que yo he hecho en Catalonia, pero siempre le oy tener por muy honrrado cavallero y muy virtuoso, no sé si para el officio de veedor general fuera necessario haver tratado más con soldados y saber mucho de cuentas y de hazienda, pues el que tuviere este officio ha de ser cabeça de todos los officiales que la tratan.¹³⁶⁹

Sobre els problemes que això podia comportar amb Anglaterra, afegia que *no tengo por inconveniente pensar que su venida hará sombra à la Reyna de Inglaterra, porque basta la que le hazen los ingleses que aquí asisten y se entretenienen y su ruyn voluntad y inclinación para que nos haga tanta guerra como si la tuviéramos con ella declarada.*¹³⁷⁰

Aquesta demanda constant d'arribada de ministres des de la cort es produeix perquè la confiança en els ministres d'Hisenda locals que tenia Felip II a Flandes era inexistent, i les sospites moltes, per això reclamava a Felip II, en un fragment xifrat d'una carta clara en la seva majoria, que *entrar allí un español de confianza de quien el governador pueda saber la verdad de lo que en la hazienda passa importa infinito, porque yo no puedo saber más della de lo que estos me dizen y la opinión general es que ellos hazen lo que quieren y que no les faltan*

¹³⁶⁸ *Ibidem.*

¹³⁶⁹ AGS, EST, llig. 557, doc. 116.

¹³⁷⁰ *Ibidem.*

*medios para pagarse a sí mismos y a los amigos.*¹³⁷¹ Tot i que les necessitats eren moltes i els recursos limitats, però, reconeixia que *no me puedo persuadir que estén tan sin medios como estos dizen*, abans de fer un recorregut pels deutes que acumulaven:

De más de los muchos millones que se deven a la gente de guerra ordinaria, deven tres años de sueldo al consejo privado y a los demás tribunales y secretarios, y no pagant el sueldo de don Diego de Cúñiga que yo lo he havido de proveer de otra parte, ni lo que se quedo à dever à don Francés de Alava, y de mil y quinientos escudos que V. Md. da aquí cada año a la serenísima Emperatriz para Holandas, se le deven casi cinco año (...) y no quiero poner entre estas necessitades que tampoco me pagarán a mí mi sueldo, aunque lo he harto menester porque cierto es lo que menos pena me da.¹³⁷²

Aquests deutes acumulats i la falta de reacció dels ministres de finances van portar a que Requesens busqués fórmules alternatives del pagament: les despeses que no es podien posposar foren pagades mitjançant *asientos* sobre els diners que haurien de venir de Castella.

La solució per trobar alguns diners que alliberessin de forma puntual la càrrega abans no arribés una provisió de diners des de Castella eren, com no podia ser d'altra manera, els mercaders i els estats. Ben bé, els únics recursos que podia tenir a mà el governador general per obtenir algun mínim finançament, tant fos a canvi d'interessos i sobre les primeres partides que haguessin d'arribar, com a través de l'intercanvi polític amb els estats i el seu corresponent donatiu. Sobre els mercaders, arriba a dir que *no hay mercader ni hombre que no se encarezca en esta ocasion para hazer su negocio de manera que se puede dexir que no ay nadie que no esté amotinado, cada uno por su camino.*¹³⁷³ Segons informa en xifra a Felip II, no trobava cap solució:

aquí he embiado a llamar cinco o seis mercaderes de Anvers para rogalles que me socorran, y no puedo acabar con ellos cosa de importancia, escusanse con la estrechez de la plaça y no hallarse contado. (...) De los prestidos que havia hecho

¹³⁷¹ AGS, EST, llig. 558, doc. 69.

¹³⁷² *Ibíd.*

¹³⁷³ AGS, EST, llig. 557, doc. 144.

pedir en el pays no he podido sacar nada, y aunque los estados después de juntos acuerden las ayudas, será a plazos tan largos que aunque no huviesse ninguna consignación sobre ellas, no pueden remediar la necesidad presente.¹³⁷⁴

Com a mesura d'urgència per obtenir una mínima quantitat de diners, ja informa de quelcom que sempre s'acostuma a destacar a la bibliografia: *yo venderé mi plata y lo demás que tuviere en mi casa y aceptaré si algunos otros quisieren hazer lo mismo, es poco lo que con esto se puede suplir.*¹³⁷⁵

Aquesta plata venuda o les ajudes puntuals dels mercaders, no evitarien la caiguda d'un sistema en una fallida estructural. Segons una relació de la despesa, tant ordinària com extraordinària, feta a l'abril del 1574, gastaven 702.727 escuts i 37,66 plaques en el sou ordinari de la gent de guerra i les armades durant un mes i 666.655 escuts i 27 plaques en tots els deutes, socors a la infanteria i cavalleria i altres pagaments inexcusables. Si es possessin en ordre els pagaments, per tant, s'estalviarien la part dels socors. Però era impossible. La despesa cada mes ascendia a 1.369.483 escuts i 27 plaques¹³⁷⁶, amb un total de 219.936 escuts a pagar el mes d'abril un cop feta la diferència entre allò rebut i entregat als soldats. Arriba a reconèixer Requesens que

La mayor guerra que aquí ay es la mucha gente que tenemos, pues no pudiéndola pagar ni valernos della haze harto más daño que si fuera de los enemigos. Yo hallé toda la que a V. Md. escriví¹³⁷⁷ y no he podido diminuyr la assí porque nunca pude juntar dinero para pagarla y averiguar cuenta con ellos, como porque quando quise diminuyr los presidios me protestavan estos ministros que no podrían defender lo que estava a su cargo si les quitava gente, antes cada uno pedía más. Y por las nuevas invasiones que se offresçieron, hize levantar la que à V. Md. escriví.¹³⁷⁸

Sentia la pressió de les pròpies tropes fins el punt que assegura que preferiria un terç de les que tenia, però si estigués pagada i contenta, mantenint només guarnició a les principals places amb un cos de gent que es mogué pel

¹³⁷⁴ AGS, EST, llig. 557, doc. 119.

¹³⁷⁵ *Ibíd.*

¹³⁷⁶ IVDJ, env. 68, c.93, doc. 311.

¹³⁷⁷ Com s'ha indicat a línies superiors: espanyols, 7.900; alemanys alts, 16.200; alemanys baixos, 9.600; valons, 20.800; flamencs, 3.000; i 4.780 genets. AGS, EST, llig. 554, doc. 172.

¹³⁷⁸ AGS, EST, llig. 558, doc. 31.

país allà on hi hagués necessitat, desmantellant les muralles d'alguns forts, *y aunque no ay dubda sino que todas las de donde se quitare guarnición quedan muy aventuradas, lo están agora más siendo imposible llevar la costa adelante.*¹³⁷⁹ És per aquest motiu que torna a insistir en que *para que se pueda tomar este camino o otro, suplico a V. Md. mande hazer muy brevemente la mayor provisión de dinero que se pudiere, que ya yo no puedo hallarle sobre mi crédito ni pensé jamás que tuviera el que hasta aquí he tenido.*¹³⁸⁰ De fet, quan mor Carles IX de França al maig del 1574 i arriben les notícies a Flandes per via de l'ambaixador don Diego de Zúñiga, abans fins i tot que es comunicés d'una forma oficial pel nou govern de París, Requesens ja vestia dol i va enviar una proposta: entregar-los vuit mil cavalls i catorze mil infants de les tropes de Flandes per assegurar la successió en un moment ben convuls amb els hugonots, perquè tot i que no creia probable que acceptessin, *no se perderá nada que sepan que se los podemos dar y menos se perdiera en que los aceptaran, assí por sacallos deste pays como porque las cosas de França estuviessen de manera que los huviessen menester.*¹³⁸¹ I molt més convindria amb la continuada amenaça de motí dels valons o tudescos, o la tropa espanyola del terç de Llombardia, es traurien un bon contingent del damunt que haurien de pagar les finances franceses i debilitarien els hugonots, una de les principals vies de reforços dels orangistes.

De fet, sobre la quantitat que es devia, el 15 de juny ja es deia que havien quedat a deure pels *asientos* amb els mercaders 600 mil escuts dels primers que arribessin de Castella¹³⁸², sense comptar els 200 mil que va deixar Anvers per pagar la tropa amotinada al maig del 1574. Una xifra que, com veurem, s'anirà ampliant de forma inevitable fins superar els dos milions. La situació era insostenible (*no veo forma como poder sostener esta costa quinze días*), fins el punt que tornaria a Anvers

a ver si hallare algún dinero, que lo dubdo harto porque ya no ay sobre qué asegurar los mercaderes que han fiado hasta agora demasiado de mi crédito, por donde verá V. Md. lo que importa no solo embiar luego las cédulas que V. Md.

¹³⁷⁹ *Ibidem.*

¹³⁸⁰ *Ibidem.*

¹³⁸¹ AGS, EST, llig. 558, doc. 61.

¹³⁸² AGS, EST, llig. 558, doc. 80.

escribió, que ya tardan, pero todo el dinero que se pudiere de contado en el armada, porque demás de lo que se ahorrará de intereses en los assientos de allá y anticipaciones de acá, viene a faltar ya acá el dinero en especie, aunque huviesse crédito y dios sabe si diera yo mi propria sangre por no haver de representar a V. Md. tantas vezes tantas necessitades, pero soy obligado a dezir lo que passa, y que quando pienso en ello, no hallo otro medio si no confiar en dios que por donde no pensamos él le dará.¹³⁸³

De la importància d'Anvers a l'hora de trobar diners, seu de la borsa com era, en parla al rei al juny del 1575, quan assegura que *todo el que por estos tanteos y cuentas verá V. Md. que se ha gastado por cuenta de ejército y otras muy grandes sumas por cuenta del pays han salido solo desta villa (es bien verdad que no de un golpe), porque el mismo dinero que una vez se da a la gente de guerra gastándolo en el pays buelve con el comercio a manos de los mercaderes.*¹³⁸⁴ És per això que el motí dels terços vells va ser tan perjudicial, per la inseguretats provocada al nucli financer del país, i la resistència armada que es faria per part de les tropes en obediència a que els soldats del terç de Llombardia, amotinat a finals del 1574, volguessin anar a Brabant.

Aquests diners entregats pels mercaders i consignats al que arribés des de Castella, però, eren tan sols una mínima part del deute que s'havia acumulat durant anys amb *asientos*, sous impagats o interessos, és per aquest motiu que trobar els comptes fets fins aleshores per Francisco de Lixalde, pagador de l'exèrcit de Flandes, era fonamental. Demana, per fer-ho, la creació d'un tribunal de comptes que dediqués almenys sis o vuit hores al dia per refer dits comptes, demanant que fos enviada alguna persona de Castella que tingués la confiança del rei i experiència en les finances. Els motius d'aquesta demanda que exposa Requesens són dos:

la primera porque son grandes sumas las que el pagador ha recibido de dineros destes estados sin los que dessos reynos han venido y muchos los que también él ha pagado a los recibidores de finanças y a otras personas de los mismos estados y ay muchas escripturas y recaudos en françés y cosas para cuya averiguaçion es muy necessario persona del pays y de las mismas finanças, y la otra porque para

¹³⁸³ AGS, EST, llig. 558, doc. 61.

¹³⁸⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 124.

la grita que en todo él ay de dezir que no saben en qué se han gastado tantos millones de oro, conviene que aya persona de las dichas finanças que satisfaga a los demás.¹³⁸⁵

Als llibres d'exèrcit, els comptes no semblaven clars, cosa que s'havia evidenciant en el moment d'intentar trobar els comptes amb la infanteria espanyola amotinada a Anvers. Als llibres no quedava especificat el que havia rebut cada soldat, però no només de mà del rei, sinó tampoc de les viles i de qualsevol altra manera; i en el fet de no donar segurs als pagadors, podent trobar diners en el seu poder sense saber-ho. Del primer es deriva el problema del sobrepagament a alguns soldats, per no saber què havia rebut cadascú ni d'on, i del segon que augmentarien els interessos mentre no es paguessin, amb un enorme desconeixement del nombre real de soldats en cada companyia mentre no es fes una nova mostra general o reformació.¹³⁸⁶ Sobre això, Requesens, incisiu, ja insisteix a Felip II sobre la necessitat de posar claror en els comptes que s'haguessin pogut fer per part del pagador i esclarint la manera com s'ha arribat fins la situació present:

Y en las quantas del pagador no solo se ha de hazer un cargo y datta general, sino dividillo en muchas partes para ver en qué tiempo se hizo cada reçibo y gasto porque si por aver dicho él que no tenía dineros teniéndolos algunas vezes, se han padeçido tan grandes intereçes como los que acá questan los canvios y antiçipaciones ha de ser aquello à su cargo, y aunque yo tengo por hombre honrrado al dicho pagador, conviene que se haga esta diligencia y aun no sé si convendría también que mientras el de las quantas de tantos millones como tiene à cargo hiziese otra persona su oficio aunque fuese en su nombre para bolversele después (no aviendo causa como no creo que havrá para quitársele).¹³⁸⁷

Per evitar els comptes descontrolats, proposa que quan s'aixequi un regiment de tudescos o valons, una bandera de cavalls o dins els propis terços d'infanteria que ja estaven desplegats a Flandes, hi residís un comissari de la comissió de comptadors que anotés el dia a dia del contingent: els soldats que

¹³⁸⁵ AGS, EST, llig. 558, doc. 81.

¹³⁸⁶ *Ibidem*.

¹³⁸⁷ *Ibidem*.

morissin o desertessin, els que es rebessin nou o el traspàs entre companyies. I malgrat els elogis que dedica al comptador Castellanos i al comptador Alameda, conclouïa que *yo no estoy satisfecho que la Hazienda de V. Md. se gasta como se deveria*. Però sí que emfatitza la cura amb la que tracta els aspectes econòmics referents a la Hisenda reial:

cumplo con dolerme harto más que se pierda cosa alguna de la hazienda de V. Md. que no si se perdiese toda la mía y con administralla por manos de los ministros que V. Md. tiene puestos y advirtiéndoles y exortándoles quanto puedo, y no nombrando para ello ninguno que sea dependiente mío, porque en materia de hazienda he de suplicar siempre a V. Md. no me mande que le nombre.¹³⁸⁸

Per una aproximació del 12 de maig del 1574 als deutes acumulats amb la gent de guerra de Flandes, sabem que aquests ascendien a 2.729.500 escuts, però amb sumes fetes amb una enorme laxitud i del tot fictícies si pensem en les demandes reals dels soldats, amb el motí d'abril del 1574 com a gran exemple. Aquests deutes es dividien de la següent manera¹³⁸⁹:

Les 50 banderes dels quatre terços d'infanteria espanyola presents a Flandes (Nàpols, Sicília, Llombardia i Flandes) estaven conformades per 6.758 soldats segons la mostra de 3 de maig del 1572, pujaria el sou mensual a 35.623 escuts. Com se'ls hi devien 38 pagues, fins el maig del 1574, el deute pujava a 1.353.674 escuts, tot i que feien l'estimació en 700 mil escuts perquè els soldats no arribaven a la meitat dels que estaven llistats en temps del duc d'Alba, i reduint-se a 520 mil quan es descomptessin els 180 mil que ja havien estat entregats en forma de socors i vestits. I si s'han de descomptar els seus deutes amb viles i particulars, la suma seria d'uns 300 mil. Com veiem, s'ha rebaixant més d'un milió d'escuts en els deutes, que evidentment no seria possible quan es volgués aplicar a la realitat. Seguint amb la infanteria espanyola, les sis banderes arribades amb el duc de Medina Sidonia se'ls hi devien 24 mesos de sou, sense haver fet mostra en cap moment, s'estimava que eren uns mil soldats i, a 5 mil escuts al mes, descomptant igual que amb els altres, es podria liquidar el deute amb 65 mil escuts. Per les vint-i-cinc companyies del nou terç de Llombardia i el

¹³⁸⁸ *Ibidem*.

¹³⁸⁹ AGS, EST, llig. 559, doc. 1.

terç de la mar, se'ls hi devien, al maig del 1574, 11 pagues i mitja. Per la mostra de maig de 1573 eren 4.728 soldats, sent el sou de cada mes de 22.780 escuts. Amb comptes normals, serien 261.970 escuts, però reduïbles a 130 mil sempre que no es paguessin morts i absents. Per tant, calculant el nombre de soldats en uns 2.800, i que el sou seria de 169.500 escuts, i descomptant els socors i allò rebut d'altres bandes, es podria liquidar el compte amb 84500 escuts. Tota la infanteria espanyola sortiria, doncs, per 449.500 escuts. Una xifra, com es pot imaginar, il·lusòria que poc comptava amb les demandes reals de la soldadesca que s'havien fet ben paleses al motí d'Anvers i que tindrien la seva rèplica, com veurem, a les darreries del mateix 1574.

Pel que fa a la resta de nacions, el mecanisme per calcular el sou que se'ls hi devia va ser prou similar. Sobre els alemanys alts: a 15 companyies del regiment del comte de Habrestain els hi devien 18 pagues i mitja; a les 13 companyies del regiment del baró *Polveyleyler*, 19 mesos i mig; a 13 banderes del regiment del baró de Fransperghe, 18 mesos i mig; a altres 10 banderes, 10 pagues i mitja; i tres banderes velles, respectivament, del comte Hebrestain, del regiment del comte Alberico de Lodrón i del Monsieur de Chamburg. Totes elles podrien ser pagades amb 960 mil escuts. Els alemanys baixos seguiren el mateix mecanisme, tot i que més aplegades en aquest cas: a les 32 banderes se'ls hi devien 21 mesos i mig, que aplicant el descompte, haurien de poder ser pagats amb 600 mil escuts. La infanteria valona estava conformada per 78 banderes. A 43 se'ls hi devien 22 mesos i mig, i a les 35 restants, uns 16 mesos de sou. Totes elles podrien ser pagades, segons aquesta curiosa comptabilitat, amb 450 mil escuts. Hi hauria, a més cinc companyies de borgonyons alts, a les que se'ls hi deuriem 13 mesos de sou, amb un cost estimat de 40 mil escuts.

Pel que fa a la cavalleria, també indica alguns números d'efectius i deute. Hi havia 18 companyies (14 de cavalls lleugers —espanyols, italians i albanesos¹³⁹⁰— i quatre d'arcabussers a cavall —comptant per una els 30 de la guàrdia del capità general—): a dues companyies se'ls hi devien 45 mesos de sou; a set companyies, 39 mesos i mig; a cinc companyies, 11 i mig; a 3 companyies, 21 mesos i mig; i a una companyia, 9 mesos i mig. Els comptes generosos amb la Hisenda reial, i amb cap previsió de la conducta habitual dels soldats quan se sentien estafats amb les pagues, preveïen que es podrien pagar els

¹³⁹⁰ Nacionalitat que caldria sumar a les 6 nacionalitats més comunes que ja comentava Geoffrey Parker: espanyola, italiana, borgonyona, valona, alemanya i britànica. Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 63.

deutes acumulats amb 150 mil escuts. Pel que fa a la corneta de cavalleria alemanya se li devien 22 mesos i mig, que veuen que podrien pagar amb 75 mil escuts fent els descomptes habituals.

El resum seria, copiant-lo de forma textual de la documentació:

Sumario

50	Vanderas de Infantería española	CCC m
6	Vanderas de la dicha	LXV m
25	Vanderas de la dicha	LXXXIIII m d
54	Vanderas de infanteria alemana alta	DCCCCLXV m ¹³⁹¹
32	Vanderas de infanteria alemana baxa	DC m
78	Vanderas de walona	CCCCL m
5	Vanderas de borgoñones altos	XL m
18	Compañías de cavallería ligera	CL m
1	Corneta de alemana	LXXV m ¹³⁹²

Aquests deutes només amb la tropa, però, que ascendien a 2.729.500 escuts, tot fent servir una comptabilitat que difícilment aprovaria la soldadesca, no eren complerts. I no només amb allò referit als deutes astronòmics que es tenien amb mercaders que havien avançat diners pel funcionament diari del govern. Tampoc no estaven inclosos aquí els deutes en el sou de la companyia de cavalls lleugers i d'arcabussers a cavall que havien arribat amb Requesens a Flandes, ni les noves lleves de valons o les companyies de guarnició a Frísia perquè se'ls hi devia poc o perquè no es podia saber la quantitat. I, com és obvi, tampoc les armades d'Anvers, Amsterdam i Bergen-op-Zoom. És a dir, si la despesa per pagar el deute s'apropava als 3 milions d'escuts segons aquests comptes, la realitat seria molt pitjor, tant per l'evident dificultat que posarien els soldats en les rebaixes a les seves pagues com per haver de sumar molts contingents, tant terrestres com navals, que no eren presents als comptes presentats el 12 de maig del 1574.

¹³⁹¹ A la descripció de la despesa apareix 960 mil, però en els números romans del resum, 965 mil.

¹³⁹² AGS, EST, llig. 559, doc. 1.

3.4. El final del 1574: la continuació de la davallada

Tots els problemes exposats durant la primera meitat de l'any 1574 tenen la seva continuació durant la segona part. El tarannà i opinió de Requesens durant aquesta segona meitat d'any es podria resumir en l'autocrítica que fa en una carta on apunta allò que havia proposat Juan Bautista de Tassis, on no veu cap sortida viable amb la que solucionar els diversos problemes derivats del govern:

El poner inconvenientes en las cosas suele ser de hombres muy ordinarios, y el darles remedio de los que no lo son, y justamente le paresçerá à V. Md. que yo soy de los primeros, pues dificulto el camino de la fuerça y el conçierto, y tengo por imposible el del medio de poderse sustentar la costa que se tiene hasta cansar con el tiempo à los rebeldes, y es assí que el hallar todos estos inconvenientes, y no hallarles la salida, con haver pensado mucho en ello, es lo que me ha afligido y aflige después que estoy en este gobierno.¹³⁹³

La situació a finals del 1574 l'apunta Requesens al discurs que fa al Consell d'Estat, ampliat amb alguns dels més notables del país, com veurem a les properes pàgines, d'una manera prou explícita:

Su Exa. os ruega que consideréis el estado presente tan miserable y calamitoso destos Payses, que ha proçedido de las heregías, troubles, divisiones, rebeliones y guerras civiles, de que ha nasçido tanta confusión assí en respecto del hecho de la religión, justicia, policía y disciplina militar (en especial por no ser pagada la gente de guerra y por la gran carestía de los mantenimientos, destruction de las villas, gastos del Pays, cessacion del comercio y manufactura, pobreza y affliction del pueblo, diffirencia los unos de los otros y, finalmente, por la gran alteraçión y movimiento) como todo el mundo sabe que ay, no solo en las partes que los rebeldes ocupan, pero aún en mucha de los Payses que han quedado en obediencia de su Md. (...)

Ni se ha podido ni puede pagar la gente de guerra ni contenerla en orden ni disciplina, ni liçençarlos al invierno como se suele hazer en este tiempo que no se puede estar en campaña y por el consiguiente el pays se destruye y las ayudas se consumen sin sacar dellas serviçio que aproveche, la guerra se continúa, el

¹³⁹³ AGS, EST, llig. 560, doc. 52-53.

pueblo se come y gasta y finalmente nos quedan las plagas de Dios, es a saber la disminución de la fee, guerra civil por mar y por tierra, extrema carestía y quasi hambre, pestilencia en muchas partes y una nueva confusión aparente de ser mayor que la primera.¹³⁹⁴

¹³⁹⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 25

3.4.1. La nova situació militar: evolució terrestre i marítima

Derivada de la mediocre situació econòmica i la incapacitat per fer els pagaments a una soldadesca cada vegada més angoixada econòmicament, amb uns deutes que hem vist en línies superiors que marcaven en gairebé tres milions d'escuts amb uns comptes sempre favorables a la Monarquia, sorgien problemes militars de difícil solució. Segons exposava Requesens el 8 de juliol del 1574, era imminent que els soldats abandonessin els dics i forts que guardaven a Holanda, i entrar à *comer en las villas que pudieren de Utrecht y Overysse, y si hazen esto perderse han las de Amsterdam y Harlem y todo lo demás que allí nos queda*.¹³⁹⁵ Això sumat a marxar d'altres forts i presidis que s'havien aixecat al voltant de Bommel, Gorcum i Buren, i molts de Brabant que defensaven posicions contra Holanda i Zelanda.

Les complicacions afectarien, en darrera instància, a la població civil del propi territori, ja que la cavalleria lleugera espanyola i italiana ja s'alimentava de la pròpia terra per no haver-se pogut continuar amb els socors, igual que la majoria de companyies d'infanteria.¹³⁹⁶ Ni tan sols es veia clar que l'armada que s'esperava de Pedro Menéndez de Avilés pogués arribar en condicions de ser d'ajuda, ja que en una mostra d'indecisió i de la volubilitat de la guerra de Flandes: *yo no puedo asegurar en los términos que hallará lo de aquí, que podría ser en tales que ya llegasse tarde, y también podría remediarse todo con su venida*.¹³⁹⁷ Potser sí o potser no seria decisiva, però el que era segur per tenir una oportunitat, com afirma tot seguit, seria que l'armada vingués pagada i amb recursos per mantenir-se ella mateixa i tot el de Flandes, o no passaria de l'hivern abans de desfer-se. L'equilibri amb els diversos estats, la gent de guerra i de mar, era precari i tot amenaçava amb desfer-se. I era l'armada, la seva possibilitat, el que donava certa tranquil·litat a Requesens. Els estats de Brabant i Flandes havien demanat més guarnicions al governador general, però ell no havia acceptat dit moviment perquè *no puedo persuadirme que se atrevan à levantarse teniendo tanta gente de guerra dentro de los estados*.¹³⁹⁸ Però tot i que l'aixecament de la tropa és condicional, el que considera segur és que *si el armada*

¹³⁹⁵ AGS, EST, llig. 560, doc. 135.

¹³⁹⁶ *Ibidem*.

¹³⁹⁷ *Ibidem*.

¹³⁹⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

*de España no viniessse este año, o si (lo que dios no quiera) viniendo le succediesse alguna desgracia, se podría tener por çierta una nueva y muy grande sublevaçión.*¹³⁹⁹ Tot i aquest desplegament del seu catastrofisme habitual, no passaria pas, és probable que per veure els estats que s'intentava arribar a una solució a Breda i perquè, acabades les converses, les campanyes militars foren relativament positives.

En paral·lel a tots aquests inconvenients, els orangistes augmentaven la seva armada i, malgrat que creu que no podrien mantenir un bon contingent de soldats dins d'ella si no era buidant els presidis, sí que exposa els avantatges que tenien respecte a ells. D'una banda, l'ajuda econòmica rebuda de diverses parts (Anglaterra, França i prínceps alemanys), i, de l'altra, la bona predisposició dels mariners: *la gente de mar les acude de muy buena gana, assí porque pelean por sus vidas, hazienda y falsa religiòn como por la ganancia que esperan y tienen toda la demás gente en tierra à costa de los villages sin que les coma la victualla de los navíos.*¹⁴⁰⁰

Mentre les tropes reials estaven aturades per la falta de recursos i amb el degoteig de motins que paralitzaven qualsevol acció ofensiva, i fins i tot defensiva quan desemparaven els forts, els orangistes mantenien la guerra, però amb una intensitat inferior. El 25 de juliol l'armada enemiga havia desembarcat 150 cavalls, que van saquejar, robar bestiar i cremar la vila d'Axel, sempre emparats per la superioritat naval. A Flesinga tindrien, segons informacions que proporciona Requesens a Felip II en una carta del 19 d'agost del 1574, més de 100 naus carregades d'infanteria i preparades per prendre la iniciativa sobre la costa flamenca ajudats per la proximitat de les ciutats i la seva velocitat de desplaçament:

Tienen designio de hazer alguna empresa o muchas en nuestros payses y fortificarse, y como el que es señor de la mar puede acudir à muchas partes muy brevemente, pues como dizen, este es un exército con alas, especialmente que como V. Md. sabe desde Flexelinas se viene en una hora à las villas que nos quedan Zelanda y à la costa de Flandes y en pocas más à la de Brabante, es difícil y costosa la guardia, tanto más pudiéndose fiar tan poco de la gente de la tierra.¹⁴⁰¹

¹³⁹⁹ *Ibíd.*

¹⁴⁰⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 137.

¹⁴⁰¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

En aquest punt, els moviments de tropes del bàndol reial eren essencialment defensius: 200 espanyols i valons per reforçar les guarnicions de Brabant, o don Alonso de Vargas a reforçar la costa de Flandes amb vuit companyies de cavalls lleugers, cinc companyies de tudescos, sumades a les 12 ordinàries de valons que hi havia al dit Flandes per, amb tot plegat, reforçar Gravelinas, Dunkerque, Ostende, Sluis, Nieuwpoort i la resta de places de la costa, amb la cavalleria establint-se terra endins des d'on pogués acudir ràpid allà on calgués. Veiem, doncs, com s'havia perdut qualsevol rastre d'iniciativa que pogués haver aportat uns mesos enrere la contundent victòria reialista de Mook, transformada de nou en el tipus de guerra habitual de Flandes d'escaramusses, atacs sobre les poblacions i setges a unes ciutats que, en més o menys mesura, gairebé totes tenien defenses abaluartades.¹⁴⁰² Només hi ha una acció ofensiva que veurem tot seguit però que tindrà un nodrit contingent aturat durant mesos fins el seu fracàs: el setge de Leiden. El problema d'això, però, era la pròpia gent que havia d'acollir els soldats que els defensarien. La càrrega que suportaven amb els allotjaments era molt dura després de tants anys de guerra, cosa que va fer córrer males veus: *echose aquí una voz (que todavía anda) que en Gante y Brujas havian çerrado las puertas à la cavallería y que lo mismo hazían las otras villas à la infantería, mas no ha llegado aún la desvergüença à tanto, pero sí à recibir la gente de muy mala gana y à embiar aquí diversas personas à procurar que no se les embie y mostrar que no pueden recibirla.*¹⁴⁰³

L'armada aplegada a Flesinga seria, per tant, per procurar combatre la que s'esperava que arribés des de Castella. La superioritat naval dels holandesos era tan gran que quan va córrer la veu, des d'Anglaterra, que l'armada no arribaria, van tenir una reacció ben curiosa: *es tanta la insolencia de los enemigos, que dicen que han mostrado gran tristesa dello, por la ganancia que se havian prometido de la dicha armada, sobre la qual dize que ha muchos días que les fian à taja lo que han menester.*¹⁴⁰⁴

¹⁴⁰² Sobre el tipus de guerra als Països Baixos, v. Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, pp. 37-56.

¹⁴⁰³ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

¹⁴⁰⁴ *Ibidem*.

Les accions a les principals ciutats d'Holanda tampoc no s'aturava, procurant per tots els mitjans ocupar-les. Francisco de Valdés¹⁴⁰⁵ va intentar prendre Delft a través d'un tracte amb uns francesos que obririen una porta, però va fracassar per entendre malament el senyal. Mentrestant, Leiden estava assetjada¹⁴⁰⁶ i, segons alguns desertors que sortien de la ciutat, la ració diària per persona era de mitja lliura de pa de munició i algunes hortalisses. Aquest era, justament, el mal exemple que deia que donaven els espanyols revoltats a Anvers o Utrecht, i és veure com una sortida més raonable les promeses de Guillem d'Orange que la disciplina sota el govern de Felip II: *hales prometido el Príncipe de socorrerlos y dales à entender terribles cosas de lo poco que pueden fiar de nosotros, para ponerlos en la última desesperación y tienen mal exemplo de las tierras que poseemos con la carga que padescen con nuestra gente de guerra, no pudiéndose pagar.*¹⁴⁰⁷ Per la seva part, Enkhuizen estava pendent de ser ocupada mitjançant un pacte que encara no s'havia executat, tot i que sense l'armada es va veure que tampoc no valia la pena per la dificultat que suposaria mantenir-la. La manera com entrarien en aquesta ciutat seria a través d'unes barques de torba on anaven amagats 400 arcabussers valons, procurant entrar sense ser descoberts per aixecar la ciutat amb ells.¹⁴⁰⁸

La posició dels orangistes era cada vegada més còmoda malgrat aquests moviments, tant a nivell econòmic com militar, sobretot pel creixent recolzament que hi havia entre les ciutats dels diversos estats. I no va ser per les promeses o accions que poguessin dur a terme, sinó que els soldats de la Monarquia cometien tants abusos, com els descrits d'Anvers o Utrecht, que empenyien la població contra els seus enemics. Va arribar un punt que Requesens assegurava que Guillem d'Orange havia pogut acomiadar els soldats estrangers i

hecho tomar las armas à los burgeses, repartiéndolos por compañías, y en fin los holandeses se han hecho ya soldados y pelean como tales por defensa de su falsa

¹⁴⁰⁵ Sobre l'activitat de Valdés al setge de Leiden, v. Fagel, R. «El maestro de campo...». *op. cit.*, pp. 83-87. I sobre l'imaginari creat al seu voltant per les accions en dita plaça v. Álvarez Francés, Leonor. «The fabrication of Francisco de Valdés: episodic narratives in Spanish and Dutch chronicles on the siege of Leiden (1573-74)». Dins: Raymond Fagel, Leonor Álvarez Francés, Beatriz Santiago Belmonte. *Early Modern War Narratives and the Revolt in the Low Countries*. Manchester: Manchester University Press, 2020, pp. 36-55.

¹⁴⁰⁶ Van der Lem, A. *Revolt in the Netherlands...* *op. cit.*, pp. 99-104.

¹⁴⁰⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

¹⁴⁰⁸ AGS, EST, leg 560, doc. 103.

religión y de sus vidas, haciendas y honrras, y por el odio que nos tienen, y pagan con gran alegría al Doranges las mayores sumas que se puede pensar, y dicen que todo lo suffre la gran ganancia de haverse reduzido à solo lo que los enemigos poseen en aquella provincia y en la de Zelanda todo el trato y comercio que venía por mar y se repartía en todos estos estos Payses Baxos.¹⁴⁰⁹

En paral·lel, a més, duïen a terme una campanya de pressió sobre les principals ciutats als estats encara partidaris de Felip II, per tal que contribuïssin també en el cost de la guerra, perquè *ellos hazen la guerra por ponerlos en libertad que es justo les contribuyan con çiertas sumas*.¹⁴¹⁰

Leiden, per tant, no es rendiria pas, encara amb el record ben fresc de la matança de Haarlem i la sèrie de saquejos de la campanya del 1572 del duc d'Alba. I tot i que Francisco de Valdés no era pas don Fadrique de Toledo, la resposta que van oferir els de Leiden, i compartida per Geoffrey Parker, és ben esclaridora de com els excessos de la tropa espanyola en anys anteriors havien desfet qualsevol possibilitat d'acord:

Sabed que en nuestra ciudad hay perros, vacas y caballos. Y si al final careciéramos de ellos, a cada uno de nosotros le quedaría aún para comer su brazo izquierdo, guardando el derecho para rechazar desde nuestras murallas al tirano y al resto de vosotros, sus sanguinarios ministros; por si al fin nuestras fuerzas no fueran suficientes... nunca abandonaremos la defensa de la libertad de nuestro país, prefiriendo, cuando nos encontremos ante la última palabra [o sea, el fin], incendiar nuestra ciudad antes que permitir que caiga con provecho en vuestras manos y nosotros convertirnos en esclavos vuestros.¹⁴¹¹

El contraatac orangista va arribar poc després. Leiden, la ciutat que més estava patint el setge de les tropes reials, va rebre ajuda a través d'una pràctica ben habitual: trencar els dics per així fer créixer els canals i inundar tant el país que la infanteria reial hagués d'aixecar el setge i ells poguessin socórrer amb naus de poc calat. El major perill seria, però, l'excusa que donarien als soldats de totes les nacions per seguir desemparant els forts i els dics a Holanda, aïllant encara

¹⁴⁰⁹ *Ibidem*.

¹⁴¹⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹¹ Parker, G. *España y la rebelión...*, *op. cit.*, p. 158.

més Amsterdam i Haarlem.¹⁴¹² Aquest socors, però, va fracassar en un primer moment. Les aigües creixien poc a poc i negaren petits llogarets, fins que el 17 de setembre van provar dit socors davant la fam extrema patida dins de Leiden: més de 400 petites barques arribades de tota Holanda i Zelanda, amb gran número de mariners i amb *quinze vanderas de infantería pagada, un gran número de burgeses de todas las villas rebeladas, que ya son soldados*.¹⁴¹³ Però no arribada l'aigua fins a Leiden, van saltar a terra, on van trobar una resistència tan ferotge que els va fer tornar a embarcar ràpidament, morint alguns soldats i perdent municions. L'esperança seria la resistència de Leiden i que arribat l'hivern, amb les tempestes del mar i els vents, l'aigua arribés fins la vila, tot i que no estava clar que aguantessin. Perquè, efectivament, l'aigua no va deixar de créixer. Els danys provocats sobre Rotterdam, gran bastió orangista, i Delft va fer que intentessin, fins i tot, reconstruir el dic, tot i que fou impossible. Els dubtes sobre com actuar amb els de Leiden, però, eren ben evidents:

Leyden, no teniéndoles culpa ninguna de su obstinación porque no ay dentro soldados que los fuerçen, que los burgeses son los que han tomado las armas y están obstinados, han comenzado à parlamentar y todavía si se resuelven los admitirán à misericordia, aunque he estado en harta dubda si convendrá más esto que mandar que los degüellen à todos, porque no piensen las demás villas que pueden llegar al último extremo con seguridad que serán perdonados.¹⁴¹⁴

Davant la situació complicadíssima de Leiden i l'inici del parlament, el conflicte entre nacions era també clar, tenint el seu exemple entre enemics. No volien negociar amb el mestre de camp Francisco Valdés, que era el cap de les tropes de totes les nacions que hi havia en aquell setge, sinó amb el comte de Rocha, que era el cap de tota Holanda i es trobava a Utrecht en aquell moment. Malgrat que Requesens havia donat ordre que *si la dicha Leyden se rinde se les cumpla puntualmente lo que se les offresçiere, y se escuse el saco, temen los que allí están que ha de ser dificultoso porque los soldados de todas las naciones me dizen que están conçertados de lo contrario, y con esperanza dello sufren el*

¹⁴¹² AGS, EST, llig. 560, doc. 50.

¹⁴¹³ AGS, EST, llig. 560, doc. 72.

¹⁴¹⁴ *Ibíd.*

*trabajo y necesidad que allí pasan.*¹⁴¹⁵ Del parlament, però, no es va treure res de profit, ja que els assetjats van respondre que mantenien la vila per Felip II i pel príncep d'Orange, i que si volien quelcom, els hi havia de donar salconduit per tractar-ho amb dit Guillem de Nassau. Un allargament del setge acceptat per veure els envoltats com s'apropava, cada vegada més, l'aigua a les muralles. Per evitar-ho, Francisco de Valdés havia aplegat moltes barques petites per combatre els enemics, però seria impossible. L'aigua no només facilitaria el socors de Leiden, sinó que també provocava greus danys a Rotterdam o Delft (viles orangistes), cosa que sorprenia a Requesens: *es estraña cosa que quieran estos más verse anegar a sí y a sus haciendas que venir a la obediencia de su Rey y Señor natural, y tengo por cierto que si fuera del Turco el ejército que está sobre ellos, se huvieran rendido muchos días ha.*¹⁴¹⁶ Finalment, quan l'aigua va tocar la muralla, els orangistes aconseguiren l'objectiu d'alliberar Leiden, provocant una retirada descontrolada i la pèrdua de l'artilleria i bona part de la gent que la defensava.¹⁴¹⁷ El mateix dia que es va fer dit socors per part dels rebel·lats, els tudescos i valons van abandonar alguns forts on no havia arribat ni l'aigua ni els enemics: La Haia i Vlaerdingen, amb el que tenien envoltat Harlemmer. Recuperar-los, però, no es podria fer d'una manera ràpida ni tan sols amb les galeres que hi havia a Amsterdam: *dubda que se pueda hazer hasta que aya elado de manera que se pueda yr sobre los yelos con golpe de gente.*¹⁴¹⁸

En paral·lel, els forts de Gorcum i Bommel ja eren acabats i ben reforçats, amb l'ordre de fer una palissada i posar un cademat que travessés el riu i tenir repartides fins a nou *charrúas* armades per tal d'impedir el comerç, així com trencar un dic que provocaria un greu dany a Dordrecht.¹⁴¹⁹ A més, disminuïda per malaltia la guarnició del castell de Lovestain i havent posat alguns vaixells davant de dita plaça per facilitar la seva defensa, el mestre de camp Julián Romero i Monsieur de Hierge havien aplegat més vaixells i infanteria espanyola que embarqués de nit en ells, amb un altre contingent que escalés les muralles del castell. Però la nit que s'havia d'executar el pla va haver una tempesta que va impedir que les naus hi arribessin, deixant la infanteria sense cap possibilitat de

¹⁴¹⁵ *Ibidem.*

¹⁴¹⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

¹⁴¹⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

¹⁴¹⁸ *Ibidem.*

¹⁴¹⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 72.

victòria.¹⁴²⁰ Fins i tot havia arribat a Flandes l'enginyer militar Bartolomeo Campi qui *sería de provecho si huviesse dineros para fortificar, pero creo que por falta dellos habrá de estar ocioso.*¹⁴²¹

Arribava a tal punt la desesperació dels comandaments hispànics que, en relació a la proposta que va fer el capità Corcuera després de ser alliberat a canvi d'alguns presoners orangistes, i apuntant en la línia marcada amb els de Leiden, Requesens escrivia un fragment eloqüent i exemplificant de les dràstiques mesures que estava disposat a prendre en cas de ser necessàries i rebre l'autorització reial, per tal de sufocar la revolta encapçalada per Guillem de Nassau:

Cuenta el dicho Corcuera la obstinación de los rebeldes y el mucho dinero que sacan de las villas y Plat Pays, (...) y la opinión que él tiene que se quemassen y assolassen todos los villages y Plat Pays del Nortverland, tienen muchos otros la misma aunque no los ministros de la tierra que lo defienden con buenas razones por ser toda de V. Md., pero passando tan adelante la obstinación de las villas y costando tanto esta guerra, cree que ha de ser fuerça quemalles y inundalles el pays que se pudiere para destruyillos, pero todavía querría tener para esto orden expressa de V. Md y si se ha de poner fuego en el Norterland ha de ser en començando à elar, y assí suplico a V. Md. embie a mandar lo que en esto fuere servido.¹⁴²²

D'un parer similar era el mestre de camp Francisco de Valdés, qui rebia el suport en aquest aspecte del propi Requesens, en una carta tan similar a l'anterior, enviada també a Felip II, que fa sospitar sobre la seva voluntat d'influir notablement en la presa de decisions del rei en aquest aspecte cap a la via més directa de defensa:

En lo demás que Valdés dize de aquellos diques que por nuestra parte se pueden romper para anegar mucha de la de Holanda de manera que nunca se pueda cobrar, vea V. Md. lo que manda que yo he ydo en esto con algún tiento por hazerse la guerra en pays que es de V. Magd. Viendo su obstinación y lo que cuesta, creo que ha de ser menos malo anegar por una parte y quemar por otra

¹⁴²⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

¹⁴²¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 56.

¹⁴²² AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

todo lo que se pudiere y procurar de ser señor en la mar, para que se tomen las plaças que impiden el comercio, aunque se aneguen las demás que si esto se hiziesse, yo tendría por acabada la guerra.¹⁴²³

En relació a això, amb Leiden rescatada per Guillem d'Orange i la tropa abandonant els forts i fregant novament el motí, escriu Requesens a Francisco de Valdés que *si no pudiesse excusar el venir la gente, rompiessen antes el dique de Mezlanelus y el de Honzboc si entendiesse como me han certificado, que con esto se anegaría la mayor parte de las villas rebeladas de Holanda y no recibirían daño los de Hamsterdam y Harlem.*¹⁴²⁴ Amb aquestes com a úniques dues places d'importància sota control hispànic a Holanda, i després de lamentar-se del desconcert amb els ministres del país (*no ay hombre que tenga cólera por los diques que los enemigos han rompido y, si yo mandara romper alguno, será la grita de todos contra mí*¹⁴²⁵), reconeixia Requesens que *si como se puede meter debaxo del agua parte de Holanda y Zelanda se pudiessen meter entrambas provincias sin que quedara nadie dellos, no dubdara en hazello, según lo que han costado y han de costar.*¹⁴²⁶

Sobre la possibilitat de negar o cremar Holanda, diu el rei que ja havia estat proposat en temps del duc d'Alba, però que es va evitar per ser un territori propietat del propi rei. Per tant, com seguien en la seva rebel·lió, es va concretar que caldria *usar del último y riguroso castigo, que se presupone se les podría dar en una de dos formas, o anegando los dichos villages y Platpais o quemándolos, que qualquiera dellos holgaramos harto se pudiera excusar, pero estando ya la llaga tan cançerada, es necesario applicarle medicinas fuertes.*¹⁴²⁷ Tanmateix, si s'ha d'escollir, veu el rei que si es destruïssin els dics d'Holanda, hauria de quedar desfeta tota la terra, també la dels estats lleials, ja que *la Holanda es agora como dique de todos ellos, amb unes destrosses que anirien acompanyades traería cierto nombre de crueldad que se deve huyr, y mayormente con vassallos.* Per aquests motius, assegurava que *se tiene por mejor el del fuego porque (demás de ser el que se suele usar en negoçios de guerra) se puede atajar quando se quiere y quando bien se viniessen à abrasar*

¹⁴²³ AGS, EST, llig. 560, doc. 73.

¹⁴²⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

¹⁴²⁵ *Ibíd.*

¹⁴²⁶ *Ibíd.*

¹⁴²⁷ AGS, EST, llig. 561, doc. 122.

*todos los pueblos, frutos y árboles, en fin queda el suelo donde con el tiempo tornan à nasçer.*¹⁴²⁸

A finals d'any es feia cada vegada més evident que la iniciativa la duien els orangistes, sempre amb la seva superioritat naval per gran estandard i amb les forces terrestres reials abandonant les seves posicions, com es desprèn per l'arribada de la flota davant d'Anvers. Van intentar aixecar la ciutat, un complot que segons totes les informacions d'intel·ligència que arribaven hauria de produir-se entre l'11 i el 13 de desembre del 1574. El 12 van aparèixer davant la vila vuitanta naus enemigues, una trentena d'elles de gran tonatge, cosa que va fer que es possessin en alerta dues companyies d'alemanys que hi havia als burgs, sumades a les sis que ja hi havia a la vila i dues companyies d'espanyols que s'havien allotjat a prop davant la previsió del que podia passar. Aquests soldats, afegits a algunes companyies de mercaders italians i espanyols, van estar en armes tota la nit, fent rondes per la ciutat i els afores per la poca confiança que es tenia de la gent de la terra. L'endemà es va produir un canoneig entre la ciutat i la flota, *y como no vieron en ella los enemigos el levantamiento que quizá se havian prometido, se retiraron un poco y estuvieron allí çerca todo el día.*¹⁴²⁹ Finalment, es van retirar amb la marea.

Com veurem en propers apartats, tot plegat es tractava d'un complot que volia posar la ciutat en mans enemigues. En aquest moment, Anvers s'havia salvat, però la figura de Monsieur de Champagney, ja qüestionada durant l'any 1574, estava cada vegada més desgastada. Sobre ell, el governador general avisava que l'havia advertit sempre per tots els consells que havia pogut, ja que va trigar molt a tornar al seu lloc després del motí, *y andava tan desganado que con ser artifiçiosissimo no podía dissimular su ponçoña, y çierto el odio que tiene a nuestra nación es terrible.*¹⁴³⁰ Proposava, per la delicadesa de la posició que governava i la mala mà pels desordres, recol·locar-lo, ja que *haze muy gran daño y no creo que le haría en otra parte donde V. Md. le occupasse, porque en fin es cathólico y no me puedo persuadir que dessee ser vassallo de otro Príncipe.*¹⁴³¹ Un cop produït aquest apropament a Anvers de la flota orangista i la conxorxa que es preveia des de dins, la visió del governador sobre aquest noble flamenc va

¹⁴²⁸ *Ibíd.*

¹⁴²⁹ AGS, EST, llig. 559, doc. 105.

¹⁴³⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 4.

¹⁴³¹ *Ibíd.*

variar. No s'avenia de cap manera amb Sancho Dávila, qui gaudia de la total confiança del governador general: *sin agravio de nadie, es el mejor soldado que V. md. acá tiene.*¹⁴³² A més, torna a descriure a Champagney amb unes paraules en la línia de les ja esmentades, però més contundents: *Champagni la tiene terrible [pasión] contra toda nuestra nación y contra todo quanto se haze y ordena aquí y en essa corte y habla en ello con tanta ponçoña que ha hecho y haze grandísimo daño.*¹⁴³³ Arriba a ser tan alta la desconfiança del Comanador Major respecte qui era el governador de la principal ciutat econòmica que tenia Felip II sota la seva obediència en aquells estats que assegura que la sola presència de Champagney a la ciutat l'obliga a ser-hi personalment per evitar greus inconvenients, tot etzibant que: *yo no tengo por segura esta villa si V. Md. no ocupa a Champañi en otra parte.*¹⁴³⁴ Com recorda que deia el duc d'Alba: *de la gente destes payses, de los muy templados nos haviamos solo de guardar, de los quales es Champañi.*¹⁴³⁵

¹⁴³² Sembla que Lluís de Requesens respon a l'interrogant plantejat per Raymond Fagel, v. «El mejor soldado español...». *op. cit.* pp. 469-483.

¹⁴³³ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

¹⁴³⁴ *Ibidem.*

¹⁴³⁵ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

3.4.2. Les tropes amotinades a Holanda: la successió de motins fins el del terç de Llombardia

Malgrat que el més significatiu, per la destrucció causada i els problemes derivats per la conjuntura en el que es va produir, fou el de la infanteria espanyola a Anvers, els motins i les desercions van ser una constant entre les tropes desplegades a Flandes. La soldadesca, des d'aquest moment fins el gran esclat del saqueig d'Anvers del novembre del 1576, viuria en un estat de motí permanent. De fet, trobarem des de finals del 1574 el motí de la infanteria espanyola del terç de Llombardia, de nou en una conjuntura on la via militar i la política podien anar de la mà, fent que Requesens dediqués unes contundents paraules a dita infanteria:

Quando me acuerdo assimismo lo que en otras partes ha sucedido tan diferente lo uno de lo otro de lo que se podía y devía esperar de nuestra nación y que las otras se desbanescen desto, y tratan dello con tanta libertad en todas partes, no me puedo persuadir sino que por algún juyzio secreto nos quiere dios castigar con nuestras propias manos, porque lo devemos mereçer assí. Pero V. Md. tiene tanta cuenta con hazerlo encomendar tan de veras en todos sus reynos a Nuestro Señor que se ha de esperar en su misericordia que dará en ello remedio quando más çerrada vemos la puerta a todos los humanos.¹⁴³⁶

Segons informava Requesens al juliol del 1574, creia que era qüestió de poc temps el *deshazerse la gente que teníamos en el campo, como se ha deshecho ya la mayor parte de la valona que andan haziendo grandíssimos desórdenes por todo el pays, y lo que más siento es no poder cumplir con los suyços*.¹⁴³⁷ A més a més, amenaçaven els regiments alemanys amb ajuntar-se, desemparar les terres i moure's a d'altres on creien que es podrien fer pagar millor. Aquestes amenaces creia que provenien de les converses amb els orangistes, i temia que s'ampliessin als reiters i els ja esmentats 4.500 suïssos que no va aconseguir aturar a temps camí de Flandes. Segons explica, seria justament per això que creia que Guillem d'Orange guardava gran quantitat dels diners que els hi arribaven des d'Anglaterra, Alemanya o França per a les tropes que marxessin del servei de

¹⁴³⁶ AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹⁴³⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 135.

Felip II. Fins i tot hi havia notícies sobre com s'armava el rei de Dinamarca amb voluntat, segons algunes versions, d'ajudar els rebels holandesos, *haviendo tomado los de Holanda al dicho Rey por su protector con voluntad del príncipe Doranges*.¹⁴³⁸

S'havia donat la primera paga als reiters recentment aixecats, però no es podrien donar més ni se'ls podria treure del país sense diners. Aconseguiren, però, fer-ho a canvi d'empenyorar algunes de les viles confiscades amb el comte de Chamburg i el duc de Brunswick, que van treure els seus reiters del país sense provocar danys.¹⁴³⁹¹⁴⁴⁰

Les companyies d'espanyols presents a l'illa de Zuid-Beveland, amb unes altres dos o tres que no es van amotinar, no s'havien pogut pagar malgrat haver promès que farien el mateix que amb les amotinades. Els espanyols amotinats a Anvers tornaven a queixar-se de que se'ls hi devien pagar que no havien recordat en el moment de negociar la dissolució del motí, el motiu de la queixa, però, era evident: *faltarles ha presto el dinero, que con ser tanto el que recibieron junto, le administraron muy mal, los unos jugándolo y los demás gastándolo en muchos desórdenes de comidas y vestidos bordados y otras cosas desta calidad*.¹⁴⁴¹ Això portava a Requesens a lamentar-se de *quan gastada está la disciplina entre ellos que ni tienen la orden de camaradas que en otras tierras solían, ni ay capitán ni offiçial que la dé ni trate de la sustentacion de sus soldados, que cada uno tira por su camino*.¹⁴⁴² El joc, però, no era quelcom exclusiu dels soldats. Sobre el propi Lluís de Requesens, explicava don Guillem de Santcliment al seu germà, don Juan de Zúñiga, un cop ja havia mort, que: *El comendador mayor hiso estando jo en Lorena un exeso en juego y corriose tanto que jamás me abló palabra en ello, perdió en un día onze mil talleres, los más con Sancho Dávila, Juan Batista de Monte y Juan Batista Espínola, mercader genovés*.¹⁴⁴³ (v. annex 6)

¹⁴³⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 137.

¹⁴³⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

¹⁴⁴⁰ Al maig del 1575 el duc de Brunswick, ofès perquè el príncep d'Orange havia cremat algunes viles seves i havent hagut de rescatar algun dels seus receptors, es proposava per atacar Tileburg amb tropes de la Monarquia, on el Nassau tenia la seva mare, les filles, el germà i uns nebots. Requesens es va negar per estar a territori alemany, dues jornades més enllà de Colònia, havent de passar la gent que se li donés per territoris dels prínceps alemanys. Però sí que acceptaria ajudar-lo en secret si el duc ho decidia fer només amb la seva gent. AGS, EST, llig. 562, doc. 119.

¹⁴⁴¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 135.

¹⁴⁴² *Ibidem*.

¹⁴⁴³ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1165.

Pel que fa Anvers, però, cal destacar que ja circulaven pasquins en francès, promoguts per la situació caòtica provocada a la ciutat i al país, en s'exaltava els veïns perquè s'aixequessin contra la dominació hispànica, amb la intenció de rebel·lar el poble dels estats de Flandes i Brabant.

Fins i tot, a Güeldres i Holanda algunes tropes havien hagut de rebre contribucions per mantenir-se, degut a la seva necessitat extrema. Per aquest motiu, es van nomenar comissaris que regulessin el que es rebia i es repartís per també sostenir la resta de guarnicions que hi havia a la costa de Brabant.¹⁴⁴⁴ A l'illa de Bommel, el 23 de juliol del 1574, s'havien amotinat també quatre companyies de cavalls lleugers (tres espanyoles i una d'albanesos i italians), alhora que un capità arribava en nom de tot el regiment avisant que tenien socors per tres dies i que, si en aquell moment no fossin proveïts, s'amotinarien. Tot plegat mentre el marquès Chapin Vitelli informava que deixava els suïssos, un regiment de tudescos i un altre d'espanyols a forts, tot i que sense gaire seguretat de quant de temps durarien allà per la falta que tenia de recursos per sustentarlos.¹⁴⁴⁵ Com es pot comprovar, la situació era caòtica.

A l'agost del 1574, la tropa que més preocupava pel seu motí era la de tudescos, que estaven ben desplegats pel país, amb contactes entre els diversos regiments, els reiters i, fins i tot, els propis orangistes infiltrats ¹⁴⁴⁶, a més d'algunes companyies de cavalls lleugers que no van voler tornar als seus forts i *se andavan por villages comiendo a discrecion y pidiendo sus pagas*.¹⁴⁴⁷

És justament per la por a que se li amotinessin els soldats que comandava, que el marquès Chapin Vitelli¹⁴⁴⁸ va abandonar el càrrec al capdavant de la tropa tot i les ordres contràries de Requesens. Argumentava que era per la salut, però les seves demandes anaven més enllà: que se li donessin uns altres 500 escuts al mes, sumats als altres 500 que ja tenia; que pogués proveir 15 o 20 places de gentilhomes entre els seus criats, que se li pagués guàrdia a peu i a cavall. És a

¹⁴⁴⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁴⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁴⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 50.

¹⁴⁴⁸ Sobre Chapin Vitelli, cal recordar que tant el duc d'Alba com el seu fill, don Fadrique de Toledo, en el moment que Lluís de Requesens arribava al govern de Flandes el van avisar que no trobarien en Vitelli la suficiència que esperava, segons sabem per una carta de 4 de desembre del 1573. AGS, EST, llig. 554, doc. 151. Això s'encarregava Requesens de recordar-ho en aquest moment on el comandant incomplia les seves ordres directes: *el Duque de Alba me dizo que no era tan gran soldado como él se estima, y lo mismo dizen otros muchos*. AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

dir, drets de capità general que ell creia que li tocaven, tot i que assegurava Requesens que *si hubiera algunos me tocavan à mí*, però que si no estigués la situació tan compromesa a nivell tant econòmic com polític, li donaria dits privilegis de bona gana. Tanmateix, si decidia acceptar-ho, creava un pèssim precedent:

Yo dexo en esto muy mala consecuencia à los suçessores de mis cargos, porque en ninguno de los que he tenido he llevado un real de derecho de muchos que me çertifican pertenescerme ni aun pienso llevarlos, pero los que Chapin dize que tocan al general (demás de otras cosas) es artillería, municiónes, victuallas y leña que se hallan en las tierras que se toman, no me paresçe entender sino de las que se ganan de otro Príncipe enemigo, que es aquisto nuestro, y no de las que se cobran de las rebeladas, que aquello ha de ser de V. Md. y de sus súbditos.¹⁴⁴⁹

Va negar-se a anar fins a Holanda, on estaven dues terceres parts de la gent de guerra, a ajudar al seu govern a Julián Romero, argumentant que no es veia capacitat i que, malgrat ser la mercè que li feia Lluís de Requesens allò que sempre havia volgut, volia anar a l'octubre de dit any (poc més d'un mes després) a visitar les seves possessions a Itàlia per tornar-se després, tot mantenint un aparent pols amb el Comanador Major per tal que li donés algun avantatge dels que demanava. Tot i les opinions contràries que hi havia sobre Chapin Vitelli, amb el duc d'Alba al capdavant, el governador general continuava confiant en la seva presència entre la soldadesca. És per això que arriba a proposar a Felip II que *no sé si para que quede será mejor medio tenerle el embite y darle la liçençia que pide que no negársela, porque mi opinión y aún à la de otros es que él no dessea yrse, porque çierto está aquí muy bien acomodado*.¹⁴⁵⁰ Mostrava estar tan a desgrat que Requesens va arribar a deixar d'enviar-lo a Utrecht, *porque ya lo sirve con tanto desgusto y querellas y es tan imposible conformarle a él y à Sancho de Ávila (aunque lo he procurado harto con entrambos) que han de nasçer desto grandes inconvenientes*.¹⁴⁵¹

Finalment, com amb la majoria de problemes militars que hi havia en aquells països, fou Julián Romero l'encarregat de dirigir el camp amb espanyols,

¹⁴⁴⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

¹⁴⁵⁰ *Ibíd.*

¹⁴⁵¹ *Ibíd.*

suïssos i tudescos, qui va rebre aquesta notícia de molt mala gana i va iniciar un intercanvi de correspondència amb Requesens amb l'objectiu d'aconseguir la llicència que demanava des de feia mesos. És a dir, dels grans soldats que podrien actuar com a mestres de camp i dirigir les accions dels terços en campanya, alguns no eren tan bons com creien i d'altres volien marxar. Va amenaçar-lo el propi Comanador Major, avisant-lo de les conseqüències si abandonava el càrrec sense llicència, cosa que el va acabar de convèncer d'acotar el cap. El que proposava en paral·lel el governador general a Felip II sobre Julián Romero era que li donés la llicència que demanava ja des de feia mesos o li augmentés el càrrec, perquè *creo que él quisiera que yo le diera patente de general y una muy gruesa ayuda de costa y crecimiento de sueldo y que todos los cinco terços infantería se resumiessen en el suyo.*¹⁴⁵²

L'1 de setembre s'havia d'enviar un socors a la tropa perquè *no acabe de desesperarse (que amotinada ya lo está)*, cosa que no es va poder fer per la falta de diners i també qualsevol via per aconseguir-lo.¹⁴⁵³ A més, la majoria de places principals dels estats lleials a Felip II estaven en mans de soldats amotinats, amb ciutats enemigues molt escanyades per la fam que no es rendien i la previsió que els forts i dics quedarien buits de tropes reials ben aviat per falta de pagues. Això provocaria que Amsterdam i Haarlem quedessin com a únics reductes a Holanda, havent-se mantingut en l'obediència per les promeses de l'arribada de l'Armada des de Castella, cosa que tothom ja dubtava al setembre del 1574.

Aquest mecanisme basat en treure del país les tropes que es poguessin per evitar mals major en un futur, era una via d'acció necessària, però que també comportava una enorme despesa puntual i era impossible de dur a terme amb tots els regiments sobrers. Per exemple, per acomiadar els tres regiments d'alemanys alts del comte de Heberstain i els barons de Polveyler i Franisperg, de 42 banderes, aixecats feia 27 mesos, als quals se'ls hi haurien de pagar les 20 pagues que els hi devien. Seria a través del coronel Polveyler que intentaria acomiadar la tropa, acceptant el soldats part en diners, part en pany i que la resta, sent la major part, se'ls hi donés uns mesos després. Però malgrat ho acceptessin, i això és el que més exemplifica la precarietat econòmica de Requesens, si Flandes o Brabant no assumien la despesa i ho pagaven de la seva pròpia butxaca, no

¹⁴⁵² *Ibíd.*

¹⁴⁵³ AGS, EST, llig. 560, doc. 68.

tindria cap manera d'acomiar les tropes.¹⁴⁵⁴ La previsió d'aquesta nova entrega de diners era pessimista, però: els estats volien donar preferència al pagament, com és obvi, a la infanteria d'ordenança ordinària i a les guarnicions dels diversos castells i ciutats, considerant secundari, i com a quelcom que hauria d'afrontar la pròpia Monarquia, el pagament forçós d'aquests regiments d'infanteria extraordinària. I molt més *si están persuadidos, como algunos dizen, que para sacarnos a todos no ay tal medio como dexarnos consumir con que crezcan las deudas y se consuma todo.*¹⁴⁵⁵ A més, la reunió amb Polveyler no va resultar com a Requesens li hagués agradat: digué amb bones paraules que faria el que pogués, però que la infanteria no acceptava endarreriments a les pagues, com sí ho acostumaven a fer els reiters.¹⁴⁵⁶ La proposta que no van acceptar els regiments fou de tres-cents mil escuts en diners, uns altres tres-cents mil en panys i que esperessin la resta durant dos anys, en 4 pagues iguals cada sis mesos. Negaren de forma tan rotunda les propostes que feia el Comanador Major que aquest arriba a dir que *yo asseguro à V. Magd. que si los coroneles y capitanes quisiessen hazer el dever que la gente no se amotinasse, pero ellos son los amotinados y insolentes.* La sortida que es veia era, de nou, que els estats paguessin aquests soldats a compte de les ajudes que haurien de donar en substitució del desè diner. El problema residia en les quantitats exigides: se'ls hi devien 20 pagues i no volien oferir cap espera, i que si se'ls acomiadava fossin pagats de manera completa.¹⁴⁵⁷

En paral·lel, la cavalleria lleugera que s'ha indicat que feia mesos que s'alimentaven de la terra, estaven ben a prop de fer mostra per rebre les pagues. Aquesta es duria a terme l'1 d'octubre en quatre parts diferents, evitant així que els genets s'amotinessin en veure's en un gran número. Però no veien la manera de fer el pagament si no era amb panys. Semblava que estava aquietada, però tot i haver conclòs el compte dels efectius per la mostra encara quedava lluny el pagament, a més d'estar sempre en contacte directe amb la infanteria espanyola amotinada per obrir les portes per on passessin.¹⁴⁵⁸ El mateix dia faria mostra la infanteria espanyola, dividida en més de trenta llocs, rebent així la segona paga

¹⁴⁵⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

¹⁴⁵⁵ *Ibidem.*

¹⁴⁵⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 73.

¹⁴⁵⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

¹⁴⁵⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 104.

després del motí. Tampoc no deixa cap dubte el motiu pel qual escull fer la mostra el mateix dia: *he querido que se tome esta muestra en un mismo día porque no se vayan españoles infantes à passar plaças à los cavallos, pues cada plaça que se hurtasse en la cavallería importa quatrocientos escudos, según el largo tiempo que se haze cuenta con ellos.*¹⁴⁵⁹ L'esperança de Requesens era que *mientras se averiguan las cuentas, mandará V. Md. proveer dinero para cumplir con esta cavalleria*, quelcom sorprenent després de veure que l'Armada no havia sortit i la dificultat de fer arribar lletres de canvi des de Castella, això sense comptar els problemes econòmics de la pròpia Monarquia.

I tot es va complicar més quan la tropa espanyola, en aquest cas, la que havia enviat des de Milà el propi Requesens quan era governador, es va amotinar. De nou la infanteria espanyola i de nou, segons explicava, en un moment on les armes i la política era molt necessari que anessin de la mà:

Quando me acuerdo en qué coyuntura han sucedido estos dos motines, el primero el mismo día que se ganó la victoria de Moch y que si querían se podía executar aquella por diferentes partes y que se tenían justos los estados para la publicación de las gracias y todos los otros daños que de aquello resultaron (...), y este segundo al tiempo que se començava a tratar con los rebeldes y que havia alguna esperança de su reduction y que convenía para esto apretarles mucho más en Holanda.¹⁴⁶⁰

No es podria dir, però, que el governador no estigués avisat del que tindria lloc. Seguint el patró de la tropa amotinada després de la batalla de Mook, *los españoles del terçio que vino últimamente de Italia me certifican sus cabeças que harán lo mismo que hizieron los terçios viejos en tomándose Leyden o socorriéndola los enemigos, y lo mismo harán las otras naciones porque todos quieren sus pagas y averiguación de cuentas.*¹⁴⁶¹ Amotinada la tropa, van abandonar els seus llocs, deixant ocupar els forts als orangistes i quedant a Holanda només Amsterdam i Haarlem com a nuclis d'importància sota domini reial, amb la resta de la província *en el último peligro, pues les han de cortar el passo de las victuallas, no habiendo quien se lo defienda, con tener nosotros*

¹⁴⁵⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 73.

¹⁴⁶⁰ AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹⁴⁶¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

*tanta gente sobrada por seguir las demás naçiones a los españoles, que si ellos no se salieran, ninguno de los otros osara hazello.*¹⁴⁶² Aquest salt qualitatiu en el motí, de reclamar les pagues ocupant les ciutats pròpies a facilitar la conquesta dels territoris per part dels enemics, és el que més va encendre els ànims entre els dirigents: tot i la manca de diners, *aunque le huviessse para los españoles, no convendría dársele por el exemplo de las otras naçiones con quien es tan imposible cumplir, y quando con dinero o sin él se aquietassen los dichos españoles, está claro que no lo harán si no conçediéndoseles perdón, y no sé cómo se les pueda perdonar tan gran trayción como han hecho.*¹⁴⁶³

Tothom coincidia en que seria molt negatiu que aquest motí acabés sense càstig per la mala imatge que es donaria de nou de la infanteria espanyola, arribant a dir que el millor seria, si no estigués la infanteria de les altres nacions esperant la resolució de l'espanyola per decidir les seves passes, tallar-los el camí i, si calia, reduir-los per les armes. En part, no culpa pas als del país de tenir l'animadversió contra tot allò castellà, fins i tot els arriba a entendre donada la situació:

Quando nos amaran como a sus hijos y no fuera el pecado original del Pays el ternos odio, bastavan tantos motines como veen de nuestra naçión y el daño que dellos les resultan para aborresçerlos, y cada día me dizen en consejo estos señores que no me espante que el pueblo lo haga, pues diziéndoles que les traen los forasteros para su defensa, son estos los que los destruyan y arruinan, y no se les puede responder lo contrario porque, en effecto, es assí.¹⁴⁶⁴

Va intentar castigar els excessos dins les possibilitats que donava la infanteria amotinada, però es lamenta de que *los auditores españoles que aquí hallé es gente perdida sin auctoridad ni letras*, fins el punt que són incapaços d'esbrinar res sobre alguns desordres que saben del cert que han tingut lloc, per això diu que *convendría mucho que V. Md. embiasse uno de sus alcaldes de corte de los que huviessen sido mejores criminalistas*.

Aquesta presència d'amotinats a Holanda també va fer que la gent d'Anvers s'alterés, havent de fer fora les quatre companyies (per evitar

¹⁴⁶² AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹⁴⁶³ *Ibíd.*

¹⁴⁶⁴ *Ibíd.*

enfrontaments amb els veïns) amb el pretext que arribaven enemics sobre una illa i calia anar a la defensa. A més, calia expulsar-los per assegurar-se que no obrissin les portes del castell als espanyols que circulaven per Holanda, ocupant les seves posicions els tudescos del comte Hannibal.

La data en que el Comanador Major fa oficial a Felip II que els espanyols s'han amotinat és el 18 de novembre, amb problemes també amb els tudescos del comte Hannibal, la cavalleria lleugera, els alemanys alts i baixos i valons d'Holanda que, com s'ha dit, esperaven la resolució dels espanyols del terç de Llombardia per desemparar els castells; i el perill constant de les companyies velles d'espanyols, que havien rebut només dues pagues després que se solucionés el motí d'Anvers. De fet, els valons d'Holanda s'amotinarien poc després i com a primera acció, saquejarien els vivanders que duïen la vitualla a dits espanyols, fent créixer encara més el desordre. A més, els tudescos de Brabant, Güeldres, Overijssel i Flandes havien estat entretinguts fins el moment a base de socors l'1 de cada mes, sense haver pogut donar-se'l el novembre de dit any. En paral·lel tenia a Brussel·les els procuradors de tots els estats, que asseguraven que ja no podien sostenir més temps la gent de guerra, en un caos superposat que conduïa a al que semblaria un motí general: *anda plática pública de que todas las naciones se conçiertan de pedir juntamente sus pagas y desamparar los alojamientos y presidios que tienen, y venirse à meter en Anvers con que se acabaría bien presto todo.*¹⁴⁶⁵ De fet, el millor exemple de la situació límit a nivell de disciplina dels militars hispànics és veure que fins i tot la guàrdia personal de Requesens estava alterada:

queda la cosa en términos que una sola compañía vieja de Alemanes que aquí tengo para mi guardia está también desvergonçada con nunca haverles faltado mill escudos al mes de socorro después que yo estoy en este gobierno, como se los dava también antes el Duque de Alva, pero es de las que están en servicio desde la guerra del año de 1568 y nunca se ha averiguado cuenta con ellos.¹⁴⁶⁶

Quelcom tan complicat, la cascada de motins, que quan ho exposa el Comanador Major al rei, arriba a dir que *estuviera muy lexos de representarlo si*

¹⁴⁶⁵ AGS, EST, llig. 560, doc. 12.

¹⁴⁶⁶ *Ibidem*.

no me fuera en ello más que la vida, pero vame el honor y el alma. Perquè aquests motins, si quelcom havien provocat, era una inevitable via pacificadora i negociadora, lluny de la via militar que defensava Requesens i provocada, evidentment, per la falta de mans per dur a terme qualsevol acció ofensiva.¹⁴⁶⁷

Pel que fa a allò que els amotinats del terç de Llombardia van dur a terme, van enviar al capità Aldana a exposar les seves demandes a Requesens, mentre que només van permetre romandre amb ells al mestre de camp Francisco de Valdés i a Pedro de Paz, expulsant tota la resta de capitans fins a Haarlem. Demanaven, fins i tot, ambaixades a Felip II, al rei de França, a l'emperador i a don Joan d'Àustria, i ni tan sols les promeses de diners els farien canviar el seu parer, ja que exigien que de la mà de totes les seves pagues, arribés un perdó general signat pel rei, l'emperador i el Papa.¹⁴⁶⁸

Encetant els fets que tenen lloc entre els amotinats, veiem com es produeix tot just després d'aixecat el setge sobre Leiden. Hi ha una carta del 7 de novembre del 1574 on els amotinats ja es dirigeixen a Requesens. Exposen com dels 5.000 que havien sortit d'Itàlia feia uns 20 mesos, no arribaven a 3.000, havent mort molts per combat, però també per inanició i per les pèssimes condicions de vida que patien a les trinxeres i als allotjaments:

V. Exa. sabrá muy de çierto que el poco pan que de munición se les ha dado, ha sido y es tal y hecho de tales pastas que ha causado pestilencia grande y de los pocos y tardíos socorros han siempre pagado, ante omnia, todo el mal pan y mala munición recibida sin otras muchas enfermedades que han tenido y tienen por no haver tenido ni tener los heridos hospital donde se curassen y los enfermos por el consiguiente medicinas ni con qué comprallas para repararse presto.¹⁴⁶⁹

És per això que envien al capità Aldana com a emissari, amb una sèrie de demandes que s'exposaran a les properes línies, com a pas previ de la infanteria, disgustada com estava, a alterar-se de forma definitiva: les pagues acumulades, el compliment dels testaments, l'atenció als hospitals o la mostra general per poder canviar de companyia.

¹⁴⁶⁷ AGS, EST, llig. 559, doc. 103.

¹⁴⁶⁸ AGS, EST, llig. 559, doc. 34.

¹⁴⁶⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 13.

Per una carta del 10 de novembre de Francisco de Valdés a Requesens, es pot veure l'evolució dels primers dies de motí. Tot i prometre que no farien res fins la tornada del capità Aldana, que havia anat a entrevistar-se i presentar les seves demandes al governador general, van moure's per Holanda, tot procurant aixecar altres companyies. Destaca, en aquest cas, la d'Hortensi Armengol, per mantenir-se aliè al motí malgrat que les tropes l'anaren a buscar: *anoche fueron à traer la compañía del capitán Armengol, que estava en Riswick, y no se havia alterado por la buena diligència y cuydado del capitán y de sus offiçiales*.¹⁴⁷⁰ Caldria preguntar-se si fou per motiu de la tropa o del capità, que faria una major oposició per ser algú més proper a Requesens.

A més, cercaven alterar qualsevol companyia que hagués romàs apartada de dit motí, com seria el cas, a banda de la d'Hortensi Armengol, la de don Manuel Cabeza de Vaca i la de Gaspar Ortiz. La situació, però, anava més enllà de les demandes particulars de pagues endarrerides, pagament dels testaments o altres aspectes més específics, la fam seria allò que els faria sortir d'Holanda: *según proceden los municioneros, la hambre bastará à echarlos todos de Holanda, porque no oygo todo el día sino quejarse de Alemanes que dexarán los fuertes porque no les proveen del pan que se les ha ordenado les den, y aquí en la Haya no ay harina para tres días*.¹⁴⁷¹ Aquesta provisió, però, no era pas quelcom fàcil de dur a terme, amb diversos problemes superposats: dificultat del terreny a l'hivern amb el gel, l'enorme quantitat de vianda que s'havia de moure i la manca de diners dels propis soldats per no haver cobrat res des de feia mesos més enllà de socors que els permetien mantenir-se vius d'una forma precària. Ni tan sols la Monarquia era capaç de mantenir una bona logística per manca de recursos. El mestre de camp Francisco de Valdés ho deia d'una forma clara:

No teniendo dineros la gente, es imposible que pueda cumplir la munición, pues son necesarios por lo menos cada día doze mill panes, que serían tres lastes al día, y 50 botas de çerveza, y estando tan propinquos al yelo, sería menester, haviendo de quedar aquí (como es la voluntad de V. Exa.) hazer buena provisión de harina y grano en la Haya y en las demás estaplas antes que se yele el canal,

¹⁴⁷⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 39.

¹⁴⁷¹ *Ibíd.*

porque el conducirlo por tierra sería con mucha spesa, y aún imposible por la gran falta que ay de carros.¹⁴⁷²

Lluís de Requesens va contestar a la demanda epistolar dels amotinats amb una nova carta, en aquest cas, del 15 de novembre, on evocava a un sentimentalisme que també acostumava a utilitzar en moltes cartes dirigides a Felip II. Un to que poc importava als soldats aixecats. Va intentar aprofitar que els amotinats eren els soldats que el propi Comanador Major havia enviat des de Milà quan era governador d'aquell estat:

Yo estava con mucha confianza de los soldados desse terçio presuponiendo que me conosçiadés mejor que los otros que sirven en estos estados, pues los más haveis servido debaxo de mi mano en el de Milán y en la mar, donde os acordáis que fuistes siempre pagados tan puntualmente no solo el tiempo que estuvistes debaxo de mi gobierno, pero que embie tres vosotros à Borgoña ochenta mill escudos, con que se os acabó de pagar todo lo que se os devia de cuentas viejas y atrasadas, y pudierades considerar que ni se me ha mudado la condiçion después que estoy en Flandes ni diminuydo el amor que tengo à los soldados de mi naçion y particularmente a los desse terçio.¹⁴⁷³

La resta de la carta va en la línia de la dedicada a la tropa espanyola vella amotinada a Anvers, on es lamentava que no hi havia recursos per pagar-los a tots, entenia les necessitats que havien passat i procurava fer veure que els alemanys alts i baixos i valons passaven la mateixa necessitat que ells, sense amotinar-se, i els hi donaven un mal exemple per ser, precisament, els vassalls de Felip II els que guardaven menys la disciplina. A més l'exaltació religiosa i nacional, anava sempre de la mà d'aquests arguments:

y siendo vosotros vassallos del Rey Nuestro Señor españoles cathólicos, no fuera justo que faltando estas partes y obligación quasi à todas essotras naçiones, seais los de la nuestra los peores de contentar y que les deis tan mal exemplo, y que seáis vosotros solos la causa de las pérdidas que huviera en ello lo de la Religión, por defensa de la qual estamos todos obligados à derramar nuestra sangre y

¹⁴⁷² *Ibíd.*

¹⁴⁷³ AGS, EST, llig. 560, doc. 14.

querría que os acordassedes que no está aún enxuta la que han derramado nuestros hermanos en la Goleta y fuerte de Túnez, y que sería justo que attendiessedes à vengarla contra los enemigos de Dios y de su Yglesia, que no son menores los hereges deste tiempo que los turcos, antes mucho mayores.¹⁴⁷⁴

Però a més d'això, de recórrer a la possible relació passada amb dita soldadesca i a la evident vessant nacional i religiosa que, com s'ha vist, travessa l'escenari europeu i mediterrani sense gaires embuts, també procura posar atenció sobre allò que més greu era pel bon desenvolupament de la guerra a Holanda: abandonar les posicions establertes. *Y pues sois españoles deveriades acordaros à lo que nos obligan las leyes de nuestros Reynos, pues no ay ninguna necesidad ni trabajo que escuse de cometer trayción los que desamparan las fortalezas de que están encargados, y assí lo son los fuertes y diques y otras plaças que agora guardáys en Holanda*¹⁴⁷⁵, recordava Requesens als soldats en dit discurs, que acabava assegurant que en cas que tornessin a l'obediència dels seus oficials *os doy la palabra como cavallero de perdonaros este desorden y de no acordarme más del sino para procurar vuestro remedio y comodidad*.¹⁴⁷⁶

Quan van rebre aquesta carta de Requesens, que no oferia cap solució pràctica més enllà de la retòrica de la dificultat d'obtenir recursos i del necessari servei al rei i a Déu, *se resolvieron de todo punto en desamparar la Haya y los demás fuertes y embiar por la gente que en ellos estava y yrse de Holanda*.¹⁴⁷⁷ Per aquest motiu van comunicar a Valdés i a Monsieur de Hierge que proveïssin els espanyols vells com a recanvi de la guarnició dels forts, perquè en 6 dies marxarien. No volien quedar-se, ni allargar alguns dies el termini, ni trencar un dic que impossibilités una ocupació ràpida de dits forts per part dels orangistes i amb el que dita soldadesca estaria entretinguda uns dies. Això va provocar que, poc a poc, Requesens fos canviant la seva visió sobre la tropa espanyola, fins el punt que al febrer del 1575 ja havia deixat de banda qualsevol indicatiu de preferència nacional, arribant a reconèixer, lamentant-se que els soldats consideressin el motí com la millor via per obtenir els seus objectius, que *si yo me hallara con soldados de otra nación obedientes con quien pudiera yr à degollar à estos de la*

¹⁴⁷⁴ *Ibíd.*

¹⁴⁷⁵ *Ibíd.*

¹⁴⁷⁶ *Ibíd.*

¹⁴⁷⁷ AGS, EST, llig. 559, doc. 34.

*mía, lo huviera hecho, pues lo tienen tan mereçido, pero no ay ningún soldado de quantos V. Md. aquí tiene que tome las armas contra estos.*¹⁴⁷⁸

Requesens va enviar a don Rodrigo Zapata a negociar amb els amotinats, estant tots a La Haia, després d'haver abandonat els altres forts. Zapata va dur amb ell tots els capitans i sergents, però quan va ser davant la ciutat, 600 arcabussers els van fer tornar a Haarlem, on havien estat expulsats, si volia parlamentar amb dits amotinats. No el van permetre trobar-se amb l'electe, i es va veure obligat a parlar amb els soldats, els quals, després que els oferissin dues pagues en diners i altres tres en panys, el van fer girar cua, tirant trets d'arcabús mentre marxava. La violència amb la que exigeixen les seves demandes contrasta amb la carta de Requesens, qui evocava més els sentiments i les intencions que la pròpia paga i els terminis. Fins el punt que semblaria que no havia acabat de copsar el tarannà dels amotinats. El seu mestre de camp, Francisco de Valdés, descriu l'assalt que va patir, després de procurar que fessin un darrer acte de servei en el trencament d'un dic (*Messanclus* a la documentació), de la següent manera:

Esta mañana al amanecer vino su sargento mayor con la caterva que trae de mosqueteros y entraron en mi cámara dando voces como suelen, poniéndome los arcabuzes à los pechos, que les diese la letra que tenía de V. Exa. sobre el particular de Messanclus y como es gente que no admite razón, no aprovecha negarles, que tal no tenía ni ponerles por delante que no me hiziessen semejante fuerça, y assí para los aquietar les di la letra en çifra y ellos la llevaron a su electo y me la tornaron.¹⁴⁷⁹

El motiu d'aquesta irrupció i de la desconfiança amb els oficials era que havia corregut la veu que Requesens havia ordenat la seva sortida d'Holanda i que els mantenien allà, entre penúries, contradient l'ordre del governador general. Corria entre els amotinats, fins i tot, la veu i possibilitat d'anar a servir al príncep d'Orange o al rei de França.

L'endemà d'expulsar don Rodrigo Zapata, van agafar municions i blat que havien robat i enfilaren la sortida d'Holanda, avisant al mestre de camp Valdés

¹⁴⁷⁸ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁴⁷⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 41.

que posés alemanys o valons al seu lloc.¹⁴⁸⁰ Va intentar el mestre de camp trencar el dic amb alguns vilatans i un parell de companyies que romanien en servei, procurant que almenys estiguessin els amotinats a La Haia el temps que trigaven en fer-ho. No fou així. Necessitaven posar guarnició d'alemanys a La Haia, que també estaven insubmisos, però només van acceptar substituir els soldats espanyols que abandonaven els seus llocs durant dos dies. Oficialment, els espanyols marxaren dels seus llocs i sortiren al camp el dilluns 29 de novembre del 1574. Un desgavell entre les guarnicions que feia que Requesens es lamentés amb el seu germà de que *ha desamparado nuestra gente en Olanda muchos fuertes y está toda tan desobediente y mal contenta que quatro gatos que son allí los enemigos hazen lo que quieren*.¹⁴⁸¹

El mestre de camp Francisco de Valdés havia decidit romandre amb ells per procurar aquietar els ànims, però veient com evolucionava el motí, i que ell mateix corria perill, va decidir abandonar-los. Es mostra molt preocupat per l'evolució dels esdeveniments i el camí que prenien els seus propis homes:

Yo tenía determinado, con parescer de los cabos deste exército, de no apartarme dellos, esperando poderlos por alguna vía aquietar, a lo menos que esperassen el dinero, pero vista su determinación y que ya no ay esperanza de que queden un día más de lo que han prometido, he propuesto, si puedo alcançar de los alemanes que esperen algunos días, de yrme la noche antes que ayan de partir, y procurar defendiéndoles el passo de los necessitar, pues en acabando la victualla que han hecho son perdidos y es fuerça que desistan de su obstinación, salvo si no son tan vellacos, que hagan lo que publican que si les quitan el passo pedirán al de Oranges.¹⁴⁸²

Com comenta Valdés, volien pas franc pels diversos forts, convençuts com estaven que els havien de treure d'Holanda, però l'ordre que va arribar de Requesens era contrària: *si no huiessen salido de Holanda los amotinados, se les estorvasse por armas o como se pudiesse el passo, tratándolos (quando no quisiessen detenerse) como à enemigos*.¹⁴⁸³ La intenció final era que no arribessin a Brabant o Flandes, les regions més castigades per l'anterior motí i que, veient-

¹⁴⁸⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 40.

¹⁴⁸¹ IVDJ, env. 39, c. 49. Doc. 64.

¹⁴⁸² AGS, EST, llig. 560, doc. 41.

¹⁴⁸³ AGS, EST, llig. 559, doc. 34.

se amb un nou terç descontrolat pel seu territori, i davant les veus que amenaçaven amb un nou aixecament general, bé podrien adherir-se en bloc a la rebel·lió encapçalada per Guillem d'Orange.

Va enviar també Requesens a Juan Osorio de Ulloa un cop va veure com eren les notícies que arribaven des d'Holanda. El governador general estava decidit a que no sortissin d'Holanda, fins i tot dissentint de l'opció que havia obert Monsieur de Hierge, que pretenia donar-los barques perquè sortissin de l'estat sense provocar mals, tot i que *holgara mucho más que se lo huviera defendido [el pas] aunque quedaran todos los dichos españoles muertos allí de hambre o à cuchillo o ydose al Príncipe de Oranges como ellos lo amenazaron, cosa de harta lástima y vergüença no solo para nuestra nación pero para qualesquier de christianos.*¹⁴⁸⁴ Davant la previsió que Juan Osorio de Ulloa trobaria la tropa als afores d'Utrecht (ja que s'havia donat ordre que es defensés l'entrada com si fossin enemics), se li va ordenar que els fes veure la seva maldat i que si no cobraven no era per un desig del governador, sinó per impossibilitat. En cap cas havien d'arribar a Brabant o Flandes, sinó que havien de procurar que es quedessin a Holanda o, com a molt, voregessin el Mosa per allotjar-se a Limburg, on se'ls proporcionaria vitualla i es procuraria descobrir els seus comptes. En cas que volguessin creuar els passos del riu, que es defensessin com a enemics, perquè la seva mort seria menys greu que la unió amb la gent de guerra espanyola de Brabant, que provocaria un aixecament general dels estats.

Explica en una carta don Hernando de Toledo, qui ja tenia la llicència per abandonar els estats de Flandes i el càrrec de mestre de camp, però havia romàs en el moment d'assabentar-se del motí de les tropes del terç de Valdés, com van arribar a enfrontar-se amb la guarnició d'Utrecht. Tot i haver acceptat no intentar entrar a la vila, *porque era contra la voluntad de V. Exa. y assí se la aviamos de defender*, van escalar les muralles de matí, rebent resistència des del castell: *les fue forçado retirase por averles hecho pedaços las escalas con una peça del castillo, creo son más de çiento los muertos y heridos en Utreque, sin otros muchos que en semejantes passos han quedado desde el día de la alteración.*¹⁴⁸⁵ De fet, arribaria al punt que no es van ficar dins la ciutat ni tan sols els ferits, sinó que es va establir l'hospital a Culemborg. Demanava, però, que fes alguna mena

¹⁴⁸⁴ AGS, EST, llig. 559, doc. 44.

¹⁴⁸⁵ AGS, EST, llig. 559, doc. 115.

de socors als soldats que havien quedat allà, ja que no podrien viure en un país empobrit. La resposta armada als intents d'ocupació dels amotinats era quelcom necessari, sobretot de cara als veïns del país, que així veien que no tenien res a veure dits amotinats amb el govern de Felip II, però també provocava una major cohesió interna entre els qui hi participaven, i un major odi contra els oficials i governadors locals, com seria el cas de Monsieur de Hierges:

Señores soldados ya vuestras mercedes saben lo que han hecho los muy grandes vellacos del Castillo de Utreque con nuestros parientes y amigos que han muerto más de 200, yo juro a Dios y a esta cruz que si nosotros esto sufrimos que otro día vendrá a hazer con nosotros otro tanto por esso remediallo y juntaos y al castellano del castillo, si el Duque de Alva le cortara la cabeça quando él escapó en lo de Frisa, no huviera hecho tan gran maldad con su nación. Otra vez os digo que os juntéis y lo remediéis porque, si no, no os llaméis españoles, tened lástima de vuestros hermanos que están muertos y heridos la metad dellos, mira que somos poquitos, y si no hazemos unos por otros las yervas que pisamos, nos son contrarias. Abrid el ojo y juntaos.¹⁴⁸⁶

Escrivia el mestre de camp Francisco de Valdés que els soldats amotinats s'havien comunicat amb ell, demanant perdó i prometent que farien allò que calgués. Ell els va dir que marxessin a una llegua d'allà, on se'ls proveiria de vitualla i que deixessin els ferits i malalts a Culemborg, on se'ls curaria. Però ràpidament oblidaren la seva paraula, tensant la situació fins el punt que Valdés descriu el sentiment de la terra de la següent manera:

Si persevera en su malvado propósito [la gent amotinada] temo sea causa de grandes escándalos y alteraciones en todos los estados, pues con aver nosotros defendido la entrada de la tierra con muerte de tantos de nuestra nación nos escupen en las caras y dicen qué hazemos que no matamos estos españoles y el villanage anda a caça de los que topa por los caminos y a todos les sobra razón, pues estos endemoniados proceden de tal manera.¹⁴⁸⁷

¹⁴⁸⁶ AGS, EST, llig. 559, doc. 115.

¹⁴⁸⁷ AGS, EST, llig. 559, doc. 116.

Aquest canvi d'opinió constant, amb una direcció del motí mitjançant ventades i sense un líder clar que volgués pacificar tot plegat, és bona mostra de quelcom que deia el propi mestre de camp dels seus homes quan tot just arrencava l'avalot: *son gobernados de sus bestiales apetitos y hazen todas sus cosas sin razón y con violencia, cada momento mudan de paresçer, y assí no admiten razón que se les dize ni escribe*.¹⁴⁸⁸

Juan Osorio de Ulloa es va reunir amb els amotinats, després que aquests haguessin matat el seu primer electe¹⁴⁸⁹. Els líders *de facto* del motí eren *dos vellacos sargento mayor y ayudante, (...) y hasta treinta mosqueteros que andan siempre con ellos*.¹⁴⁹⁰ Primer de tot, demanaven les 18 pagues, 2 de les 4 que es van donar als que participaren a la conquesta de Haarlem i algunes ajudes. Les pagues que estava disposat a donar Requesens eren 17, ja que el mes que portaven amotinats no el cobrarien, i sempre descomptant les ajudes rebudes durant el temps de servei. També demanaven el perdó per tots els implicats en el motí, cosa que acceptava també Requesens, tot i que veurem que amb algun matís. A més, reclamaven de nou el pagament dels testaments dels morts, però veia el governador general que no hi hauria manera de pagar-ho a curt termini i prioritzaria els vius sobre els morts. Volien fer mostra el primer dia que es donessin les pagues, ja que molts dels soldats servien a disgust, permetent que hi hagués moviments entre les diverses companyies per facilitar que els soldats servissin sota capitans més afins, cosa que ja li semblava bé al Comanador Major per facilitar el coneixement del número exacte de soldats que calia pagar. Demanaven altres aspectes com un preu moderat de la vitualla, bastiments i municions en campanya i possibilitat de mudar la companyia si hi havia una bona raó o l'atenció als ferits i malalts, tots ells tractats per Requesens d'una forma prou positiva pels seus interessos. És rellevant, a més, que dins les necessitats i les peticions particulars del terç, es parlés del definitiu fracàs en l'atac sobre Leiden. Això evidencia prou bé la professionalitat de la tropa que, amotinada i reclamant les pagues que se'ls hi devien, després de topat amb les tropes reials en obediència a Utrecht i perdre més de 200 soldats, en un dels punt de la negociació amb Juan Osorio de Ulloa deien que: *los soldados deste Tercio estamos queixosos*

¹⁴⁸⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 41.

¹⁴⁸⁹ AGS, EST, llig. 559, doc. 105.

¹⁴⁹⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 41.

*por entender han mal informado a V. Exa. acerca el successo de Leyden aver sido por culpa nuestra, mande hazer informaçión verdadera de quien la culpa dello tuvo.*¹⁴⁹¹ Quelcom sobre el qual intenta tranquil·litzar Requesens als soldats, assegurant que *nunca ha entendido su Exa. que los soldados del dicho Terçio uwiesen dexado de hazer su dever y peleado muy valientemente en todas las ocasiones que se les ha offrecido y señaladamente el tiempo que estuvieron sobre Leyden.*¹⁴⁹²

El més perillós que es derivava d'aquest motí era una qüestió múltiple: d'una banda, la possible comunicació amb els terços vells d'infanteria espanyola que van dur a terme el motí d'Anvers (*lo que es peor, los de los terçios viejos, aunque no han salido de sus guarniçiones, se entiende que están alterados como los demás y tienen con ellos inteligencia*¹⁴⁹³); d'altra banda, els problemes derivats dins la pròpia infanteria espanyola i com els cartells els presentaven (*offendiéndose de que los soldados del castillo de Utrecht ayan peleado contra su naçión, en fin no quieren que V. Md. tenga ninguno en la nuestra que le sirva lealmente*)¹⁴⁹⁴, fins el punt d'haver matat dos soldats del castell d'Utrecht, tallant-los el nas i fent altres mutilacions, i havent-ne mort una desena més si no els hagués refugiat el capità don Felipe de Beaumont a casa seva; a més a més, la gent dels països de Güeldres i Overysseel estava en armes, identificant els espanyols com els enemics, fossin o no dels amotinats, fins al punt que reconeix Requesens que *es rezió caso que vean los súbditos que se han de defender más de nuestros soldados que de los enemigos*¹⁴⁹⁵. Sobre això últim, es temia que els atacs dels veïns dels estats sobre els amotinats escalessin a un atac sobre tots aquells de nacionalitat espanyola, estiguessin provocant danys o no. Fet que Requesens confirmava a Felip II d'una forma clara, després de lamentar-se de no poder comptar amb soldats d'altres nacions, que no es mantenien en l'obediència, sinó que aprenien del que feien els terços d'infanteria espanyola. Els ànims, doncs, eren tan tensos que assegurava Requesens que: *si yo diera liçençia à la gente del pays que las tomaran [les armes] lo hizieran de muy buena gana y en haviéndolos degollado, hizieran lo mismo de los pocos españoles que quedan y*

¹⁴⁹¹ AGS, EST, llig. 559, doc. 118.

¹⁴⁹² *Ibidem*.

¹⁴⁹³ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

¹⁴⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁹⁵ *Ibidem*.

*quedará el pays del todo levantado.*¹⁴⁹⁶ És per això que deixava obert el camí al perdó dels amotinats malgrat que no ho mereixien pas, i procurava negociar tot fent una catxa: *lo que peor es que aunque se contenten con lo que se les offresçe, yo no tengo ninguna forma de cumplirlo, pero ha paresçido offresçerselo confiando que mientras se averiguan sus cuentas embiaría V. Md. alguna provisión gruessa para el remedio.*¹⁴⁹⁷

Es va acordar, finalment, moure els amotinats als estats d'Ultramosa, és a dir, de més enllà del riu Mosa, després de no acceptar que anessin a Brabant o Flandes i ells no voler romandre a les viles d'Utrecht o Güeldres, per tal que no s'allunyessin tant d'Holanda. El comptador Alameda va anar a fer mostra per saber el que els hi deuriem realment. Si no arribava amb 60 mil escuts de diners i 20 mil en panys, tindrien ben complicat el dur a terme el pagament.¹⁴⁹⁸

El mestre de camp i els capitans havien d'anar a Maastricht per tal d'estar a prop del terç per esbrinar els comptes i enarborar les banderes en cas que es desfés el motí, però els burgesos de dita ciutat van prendre les armes pensant que volien ficar el terç amotinat a dins, alhora que s'aixecaven tres companyies d'alemanys que hi havia de guarnició, i només deixaren passar a Valdés. El governador de la ciutat, Montesdoca, es va retirar al burg amb una companyia d'espanyols, havent de repartir els escassos 60 mil escuts també amb els alemanys per donar-los el socors.¹⁴⁹⁹ Els veïns van agafar les armes, i amb més motiu després de les primeres topades entre els burgesos i alguns soldats espanyols. Un conflicte que seria investigat després. La guarnició d'alemanys, com s'ha dit, no va fer res, tot i que podria haver contingut l'avalot popular sense gaires esforços. Però tot i que el conflicte no va escalar i la culpa havia estat d'un soldat espanyol que havia fugit i es trobava fora de la seva companyia, *es muy malo que los de la tierra se atrevan a tomar las armas y que entiendan que pueden ser superiores a la guarnición.*¹⁵⁰⁰ Per desenganyar-los de tal fet, va ficar una companyia d'alemanys, sumada a les tres que ja hi havia, i algunes de cavalls, amb el comte Hebrestain portant els diners que es van poder trobar per socórrer dita guarnició,

¹⁴⁹⁶ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁴⁹⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

¹⁴⁹⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 1.

¹⁴⁹⁹ *Ibidem.*

¹⁵⁰⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

per donar-los l'ordre que no dissimulessin en la repressió de cap alteració dels burgesos, sinó que seguissin l'ordre del governador en tot moment.

La solució fou pagar, novament, posant fi al motí el 3 de març, quan van tornar a entrar a servei, enquadrats sota les banderes. Tindrien, però, el mateix problema que els soldats vells amotinats a Anvers amb els seus diners, acostumats a viure en la misèria més absoluta, poc els hi duraren a les mans els diners que van rebre:

Con havérseles pagado más de lo que se les devia, son tan malos guardadores de su dinero que me çertifican que ay muy que lleven un real, y havrán de comer a costa del pays porque a los de tres escudos no les alcançó nada y los otros se lo han jugado, de manera que solo les queda lo que se les dio en ropa, de que se han vestido, y esta es la cuenta que no acaban de entender los de la tierra, de ver que con estos motines ayán reçibido tantas pagas los españoles y que luego les falte dinero.¹⁵⁰¹

Quelcom que fa recordar la precisió de les paraules del comentarista militar Blaise de Vigenère citades per Geoffrey Parker al seu *Ejército de Flandes: Es bueno que las tropas anden escasas de dinero algunas veces, a fin de hacerlas más obedientes y para que vivan de la esperanza (...)* En pocas palabras, el soldado no debe ser ni demasiado pobre ni demasiado rico.¹⁵⁰²

Aquest pagament amb el perdó va rebre el vistiplau de Felip II, qui considerava que mereixien més càstig per haver abandonat les places i forts, i haver intentat l'assalt a Utrecht, però que la necessitat obligava a donar aquesta sortida conciliadora.¹⁵⁰³

¹⁵⁰¹ Ibídem.

¹⁵⁰² Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 203.

¹⁵⁰³ AGS, EST, llig. 561, doc. 24.

3.4.3. Una economia en fallida

Lluís de Requesens descriu de la forma gràfica i pessimista habitual en les seves cartes la situació viscuda amb la fallida econòmica de Flandes:

Yo he hecho hasta aquí quanto he podido, por entretenerme atapando unos agugeros con hazer otros, y ya se me han acabado los medios no hallando más dinero sobre mi crédito, teniéndole empeñado en tantas sumas como en otras he escrito à V. Md. demás de lo qual he vendido de mi hazienda lo que he podido para prestar al pagador, que hasta los dineros con que fue el Duque de Arscot à visitar al Rey de Francia y don Bernardino de Mendoça a Inglaterra los huve yo de prestar, y de muy buena gana vendería más si lo tuviesse, y tomaría sobre mi crédito si lo hallase, pero lo uno y lo otro se acabó y quedó en términos que no tengo con qué despachar un correo.¹⁵⁰⁴

Aquest és un moment, juliol del 1574, on fins i tot els mercaders d'Anvers estan en el seu motí particular per la incapacitat de la Monarquia de retornar les cèdules amb els diners que havien prestat en mesos anteriors, el que provocaria que *aunque lo desta se remedie, por lo menos se ha perdido el crédito para no poder hazer de aquí adelante semejantes anticipaciones porque nadie quiere aventurarse à este peligro*.¹⁵⁰⁵ El 19 d'agost del 1574, els diners que havia agafat sobre el seu crèdit ja ascendien a *un millón de oro*, sense especificar el tipus de moneda, probablement florins, havent forçat tant la situació amb els mercaders que veia impossible trobar diners en un futur encara que el rei enviés tot el que es devia per liquidar els deutes.¹⁵⁰⁶ Tanmateix, val la pena destacar la capacitat negociadora de Requesens amb els mercaders, suportada sobre mentides i garanties de retorn que sabia que no es complirien, però negociació al cap i a la fi, ja que va aconseguir trobar diners mitjançant *asientos* o cèdules fins que la Monarquia va dir-ne prou amb el decret de l'1 de setembre del 1575. És a dir, més d'un any després de la data d'aquestes cartes, on diu que el crèdit ja se li ha acabat i no en trauria més, un any fent equilibris entre els mercaders i la cort, redirigint qualsevol mena de diner que enviessin des de Madrid a cobrir els deutes pendents

¹⁵⁰⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 135.

¹⁵⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁰⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

amb dits mercaders, sobretot castellans i italians, amb l'únic objectiu de poder obrir-ne d'altres nous. Sobre això, reconeixia a Felip II que: *Certifico a V. Md. como cristiano que en veynte y un mes que ha que está a mi cargo este gobierno, no ha havido ningún día que me acueste con saber con qué tengo de sustentar el otro toda esta máquina y en que no aya pedido dineros prestados a mercaderes y tratado de hazer assientos y anticipaciones y apretádome necesidades precissas de quantas presentes hay en estos estados.*¹⁵⁰⁷

Sobre els repartiments de les ajudes per sostenir les guarnicions, necessaris davant la precarietat econòmica i a l'espera de rebre diners des de Castella o de les negociacions amb els estats, per fer-los d'una forma més equitativa, es va prendre com a referència el que va pagar cada vila en el primer centèsim diner.¹⁵⁰⁸

Encara va empitjorar la situació amb la mort del comptador Castellanos, qui estava malalt de temps enrere, bon coneixedor dels afers dels Països Baixos. Caldria renovar els comptadors, defensant Requesens la via que n'hi hagi dos que estiguin just per sota del veedor general. Un hauria de residir a prop del governador general, mentre que l'altre allà on hi hagués més despesa, tenint sempre un tinent o oficial de confiança que l'ajudés a prendre bona relació de les despeses.

El problema que tenien, però, a banda de la mala relació entre els dos antics comptadors, Castellanos i Alameda, era el desordre i sospita dels comptes dels llibres del mort (per la qual cosa demanava en mesos anteriors, i reiterava ara, la creació d'un tribunal de comptes) revisats un cop aquest havia perit:

No sé cómo tiene Alameda los suyos en lo que ha passado solo por sus manos, pero en los de Castellanos se hallan grandísimas faltas y descuydos, y no ay lista concertada de toda quanta gente de guerra ay y ha havido en estos estados, y de muchos regimientos no se hallan ningunas, y las más de las que están en pie no las cobró el contador como era su officio, sino que se han estado sin cerrar en manos de los comissarios que pueden haver añadido en ellas quanto han querido.¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰⁷ AGS, EST, llig. 563, doc. 86.

¹⁵⁰⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁵⁰⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 99.

Tanmateix, no demostra pas desconfiança en la tasca duta a terme, sinó que *se pueden atribuyr a su poca salud y a la gran máquina de negocios que aquí se han offrescido*, per això demana alguna mercè per la dona i la filla, perquè el pagador havia mort molt pobre.

La solució per quan reclamés Alameda a prop d'ell i quedessin desatesos els comptes d'Holanda, seria nomenar un pagador. Recomana al rei dos noms, cosa que demostra un bon coneixement, sobretot pel segon, dels oficials que es movien en el si de la Monarquia. El primer, Juan de Navarrete, pagador de l'artilleria i comptador de l'Armada; el segon, present a Castella en aquell moment, Tomás de Ayarde, comptador de resultes i qui va anar a prendre els comptes de la despesa feta durant la guerra de Granada.

En aquesta carta d'Hisenda del 19 d'agost del 1574, també es parla d'altres aspectes derivats de la mort del comptador. Tanmateix, tot i que parli de Catalunya, és prou evident que no ho fa pas perquè les preocupacions del Principat ocupessin ni una mínima part en els seus pensaments, almenys les públiques, la gestió de la seva casa sí és quelcom recurrent entre les cartes amb la seva dona, prou tenia amb les problemàtiques dels Països Baixos, sinó per procurar oferir a Felip II una visió el més àmplia possible del que tenia lloc i per intentar afavorir aquells que havien destacat en el servei, malgrat no formar part de la seva clientela més estricta:

Por el dicho Castellanos vaca también el officio de contador de la gente de guerra y ataraçanas de Cataluña, el qual pretende el secretario Prats por la petición que con esta va y ha servido quarenta y un años, y tan bien como V. Md. sabe, aunque creo que a él le estaría mejor una de las Abbadías de Cathaluña, pues dessea seguir el ábito de la Iglesia, suplico a V. Md. que de una manera o de otra le haga merced.¹⁵¹⁰

Una primera via per reduir la gravetat de la situació era fer fora dels estats aquelles tropes que s'havien reclutat darrerament i no es podien mantenir. Ho van aconseguir amb les sis cornetes del comte Otto de Chamburg, de les que es tenia sospita que passarien a servir a Guillem d'Orange, i tres cornetes del comte de Mansfelt, que van anar a servir al rei de França, amb unes altres tres que

¹⁵¹⁰ *Ibídem*.

esperaven acomiadar també, juntament amb part dels suïssos. Per fer-ho, es va consumir el diner que havien trobat, passant a deure 100 mil escuts a pagar en pocs mesos.¹⁵¹¹ Els deutes acumulats amb les tropes, però, segons la carta del 19 d'agost del 1574, eren molt superiors al recompte citat en pàgines anteriors on procuraven reduir de totes bandes els deutes, sense que es pugui arribar a copsar el motiu d'aquest autoengany en documentació que tenia com a destinatari final Felip II. Només comptant les 53 banderes dels quatre regiments vells de tudescos, una infanteria que descrivien com *la mejor gente y más bien armada que se ha visto y son quasi todos cathólicos*, amb els soldats negant-se a sortir en campanya si no s'arreglaven comptes amb ells, els deutes eren astronòmics:

Echando la cuenta de cabeça, en que no creo me engaño mucho, se les deberá más de tres millones de oro, porque ha 26 meses que se levantaron y no han recibido sino la primera paga entera en dinero, y dos que yo les he dado en paño. Todo lo demás ha sido socorros, y antes que yo viniese se les havian dado unas vezes a 500 florines al mes, y otras poco más, y yo les di luego à 900 y después se los crecí à 1200, bien es verdad que à las compañías que destas han estado en campaña, se les ha dado à dos mill florines al mes de socorro, y dizenme que monta la paga entera de cada mes y compañía unas con otras 3600 florines, y siendo 53 banderas las que ay en estos quatro regimientos viejos, se puede considerar lo que montará su cuenta.¹⁵¹²

Tot plegat, va fer que no poguessin enviar cap mena de socors a Holanda des de l'abril del 1574 (els socors habituals eren de més de 80 mil escuts al mes, i no passaven ara de 20 o 30 mil), fent encara més difícil la situació de l'estat pel desordre provocat pels propis soldats reials. Una realitat que l'obligava a romandre entre Anvers i Brussel·les procurant obtenir diners, malgrat que les grans necessitats es trobaven a Holanda, només perquè *si huviera faltado un' hora de Brusselas o de aquí se cayera todo de golpe*.¹⁵¹³

Al setembre, la situació encara havia empitjorat. Els 600 mil escuts de deute que hi havia al juny sobre els mercaders, s'havien ampliat fins 1.200.000 escuts a primer de setembre. Això, per tant, faria que fos impossible complir amb

¹⁵¹¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 103.

¹⁵¹² *Ibídem*.

¹⁵¹³ *Ibídem*.

els pagaments a la fira que s'havia de celebrar, augmentant encara més el descrèdit de Requesens i de la Monarquia en darrera instància.¹⁵¹⁴ La situació dels mercaders també empitjorava, tibats pels deutes impagats de la Monarquia, que encara creixerien més a partir del 1575. Per carta del 27 de setembre del 1574, sabem que *de dos días acá haver rompido unos mercaderes luqueses muy ricos que han hecho gran daño à toda esta bolsa y alcança la mayor parte à españoles y genoveses, que son los que nos suelen socorrer y quedan por agora imposibilitados de hazerlo.*¹⁵¹⁵ Els mercaders castellans i genovesos havien estat l'escapatòria del Comanador Major durant els primers mesos del seu govern, els quals avançaven diners consignats sobre les futures ajudes dels estats, els diners que poguessin arribar des de Madrid o el cobrament de les lletres de canvi. A l'octubre del 1574, però, la situació havia canviat de forma definitiva fins que no es pogués canviar la dinàmica econòmica:

Los mercaderes españoles y genoveses con quien hasta aquí he tenido crédito no quieren dar ya un solo real assí por lo mucho que se les deve como por havelles escripto los correspondientes que en España tienen que no negocien con esta corte porque faltan allá las consignaciones para hazer nuevos assientos, de manera que de todo punto se ha perdido el crédito con estos mercaderes.¹⁵¹⁶

Mentrestant, Felip II procurava ajudar amb alguns pegats en paral·lel a la provisió de diners, com els poders per vendre propietats de les confiscacions i del demani.¹⁵¹⁷ De fet, fins i tot es va veure obligat el governador general a acceptar quatre mil escuts que Chapin Vitelli va oferir-se a deixar al pagador de l'exèrcit, en un moment on cada vegada eren més freqüents les seves demandes de llicència.¹⁵¹⁸

L'ajuda a més gran escala, com podrien ser 200 mil escuts en cèdules que Felip II havia enviat, es van donar directament als mercaders que havien anticipat els diners, *y quedan tantos otros por cumplir que consumirán quantas cédulas vinieren, pero en conservar el crédito se gana mucho.*¹⁵¹⁹ Per copsar la dificultat

¹⁵¹⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 68.

¹⁵¹⁵ AGS, EST, llig. 560, doc. 73.

¹⁵¹⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

¹⁵¹⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

¹⁵¹⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

¹⁵¹⁹ AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

per aconseguir qualsevol diner, és significatiu veure el moviment que va haver de fer Requesens per poder mantenir pagada la guarnició d'Anvers: va demanar catorze mil escuts a Pedro de Isunza, mercader, a pagar a la cort, amb els que tindria prou per pagar la guarnició del castell durant tres mesos. A més, si es feia el pagament correctament, el mercader s'havia ofert a donar 4000 escuts al mes per cobrir les necessitats del castell, cobrant dits diners amb interessos a Castella. Per això Requesens creu convenient insistir *hame parescido suplicar en esta a V. Md. mande que las çédulas se cumplan*.¹⁵²⁰ Veurem que no seria una petició tan sobrera com a primera vista podia semblar, sobretot a partir de l'any 1575.

Potser un dels millors exemples per veure la precarietat de l'economia reial als Països Baixos sigui la dot de la filla de Julián Romero. Com s'ha dit, havia demanat llicència, cosa que no se li va concedir per la necessitat que tenien del seu servei a Flandes per ser un dels millors militars que hi havia. Tanmateix, Felip II va aprovar a Requesens que donés el que li semblés com a dot de la seva filla i així també mantenir una millor concòrdia amb dit Julián Romero. La xifra de la donació per la dot fou de dos mil cinc-cents escuts, una quantitat que no hauria de ser pas difícil d'assumir per la hisenda dels Països Baixos, però que en aquest cas: *por no aver dineros se le daría esta cantidad en algunos bienes confiscados, los quales se andan buscando*.¹⁵²¹ Com es pot desprendre d'això, la situació era ben complicada.

El duc d'Alba havia aconseguit durant l'any 1570 i 1571 que els estats financersin la guerra, però al 1572, amb la nova invasió, va resultar impossible de mantenir. Al juliol del 1574, Lluís de Requesens va procurar establir un sistema d'imposicions regular i permanent. Com veurem a les negociacions amb els estats, es va procurar fer diferenciacions entre aquells més rics i més pobres, i aquells que havien suportat més el pes de la guerra. La seva idea era equilibrar el càstig entre les regions, sent Vitelli el superintendent de les contribucions fins la seva mort.¹⁵²²

¹⁵²⁰ Ibídem.

¹⁵²¹ AGS, EST, llig. 559, doc. 103.

¹⁵²² Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 180.

3.4.4. Negociacions amb el país, el Consell d'Estat i Guillem d'Orange

Cal veure la figura de Requesens com un polític que fa la guerra, un personatge que encarnava perfectament a Flandes la figura del governador polític i del capità general (tot i que Chapin Vitelli ocupi *de facto* aquest segon càrrec fins la seva mort) amb unes fronteres d'actuació totalment diluïdes, segons les puntualitzacions que feia a Bautista de Tassis, i que contrastarien molt amb la visió radical de negar o cremar el país per així desfer la terra enemiga, recordava a Felip II que

Yo dessee mucho yr por este camino, y assí lo havrá visto V. Md. por mis cartas, pues con tanta instançia le supliqué lo del perdón general, abolición de la décima y del consejo de Trubles que ha sido todo de poco fructo o sea por no haver venido esto en la sazón que conviniera o por la poca gratitud de la gente que esto deve de ser lo principal.¹⁵²³

Allò que més cal destacar de la política de Requesens durant els mesos finals del 1574, abans no s'iniciessin les negociacions de pau a Breda, seria la irregular posició dels estats fidels a la Monarquia (especialment Henao i Brabant). Les principals peticions les feia Brabant, ja comentades anteriorment, i la resta d'estats esperaven a veure quina era la resposta amb ells per fer les seves particulars. Tanmateix, en cas d'arribar a un enteniment amb dits estats, *no se ha hecho nada si no se conforman después las villas en que ay tantas dificultades como puede V. Md considerar, y yo no soy parte para allanarlas.*¹⁵²⁴ Això arribava al punt que alguns proposaven mesures més contundents que el propi Requesens ja considerava inviables perquè acabarien rebel·lar-se els estats que encara quedaven lleials: *No ha faltado quien me aconseje (digo algunos de los españoles) que meta los raytres, suyços y tudescos en Flandes, Henao y Artois y otras provinçias para que los sustenten por vía de contribución hasta que aya con qué pagarlos.*¹⁵²⁵

Dels estats encara lleials a l'autoritat de Felip II, Brabant era aquell que sempre posava més problemes, també el més fort, amb les dues ciutats capitals

¹⁵²³ AGS, EST, llig. 560, doc. 52-53.

¹⁵²⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 135.

¹⁵²⁵ *Ibidem*.

dels Països Baixos de la Monarquia en ell (Brussel·les i Anvers), i, com era el més combatiu a nivell polític, també era la guia de la resta. Brabant obria el camí de la negociació, de les demandes, dels oferiments i dels privilegis, que els altres seguien.

Negociaven el pagament de l'ajuda en quatre anys, però de tal manera que el tercer any es compliria el següent 13 d'agost (comptant el que ja havien donat) i el quart any se'ls hi perdonaria pel dany que el país havia rebut. És a dir, no se'ls hi podria tornar a demanar cap ajuda fins l'agost del 1575, quan haurien de tornar a negociar amb l'estat. Començaven a córrer aquestes ajudes, doncs, des del moment de la invasió d'Orange al 1572 sota el govern del duc d'Alba, quan a l'abril s'havien implantat per la força els impostos. Com diu Requesens: *offrescen los quatro años de cotas que se les piden, pero de manera que se puede dezir que la oferta es ninguna.*¹⁵²⁶ Volien, a més, que es reduís el que havien d'aportar en comparació a altres estats, com Flandes, segons la mesura que els hi donava el cobrament del centèsim diner: a Flandes un milió dos-cents mil florins per vuit-cents mil de Brabant. Des de la Hisenda reial pensaven que ho feien per la major quantitat de béns confiscats i persones exemptes a Brabant que a Flandes, *por donde no se puede inferir que valen la terçia parte menos las haziendas de Brabante que las de Flandes.*

A més, demanaven que els soldats paguessin impostos sobre el menjar, que no estaven acostumats a pagar, ja que tenien els aliments bonificats (la diferència del preu l'havien d'aportar els estats), i que podrien provocar moltes queixes en uns soldats que ja havien demostrat la seva vehemència en els motins, i les peticions habituals: *lo principal es que se quiten los offiçios à los forasteros, mayormente el castillo de Anvers, y que esto y lo del Consejo de Troubles y todo lo demás se execute primero.*¹⁵²⁷ És rellevant, per entendre el joc polític desenvolupat a Flandes, com l'estat de Brabant diu que els castlans han de ser del país o, almenys, tenir una baronia allà, i Requesens arriba a insinuar, pragmàtic, que *vine à imaginar si se supplicaría con que V. Md. anexasse una baronia destes bienes confiscados que la tuviesse siempre el que fuesse castellano de Anvers y que valiesse lo que monta su sueldo, que sería como consignárselo*

¹⁵²⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁵²⁷ *Ibídem.*

*allí.*¹⁵²⁸ Tot i que, tot seguit, es respon a ell mateix sobre aquesta via i el motiu pel qual no l'acceptarien pas: *la intención destes no es sino echar à los españoles destes cargos y aun del pays.*

Finalment, tot i forçar una mica la negociació amb els estats per fer un discurs el governador general en que esgrimia que si Felip II mantenia una guerra era per la rebel·lió dels estats i no per un caprici personal, i que aquests haurien de sustentar l'exèrcit, van acordar que es mantingués el centèsim sense concedir les seves peticions i nomenant oficials que reguessin els comptes amb els propis estats.

Pel que fa a la resta d'estats, cadascun demanaria la seva: uns neguen el pagament del centèsim, altres disminuir les quotes o terminis més llargs, però sempre seguint l'exemple de Brabant, fins el punt que creia Requesens que ho acceptarien si ho fessin ells.

El 18 d'agost, les demandes de Brabant poc s'havien mogut, de la sortida de la gent hispànica, la negociació de les ajudes, el pagament de nous impostos per part dels soldats o que ells facin la instrucció del cobrament del centèsim, i no els oficials reials d'Hisenda. Per això Requesens demana de forma expressa al rei si caldria acceptar alguna de les noves propostes de l'estat. De Flandes no havien rebut resposta, però sí d'Henao. En aquest cas, favorable als interessos de la Monarquia, ja que accepten les demandes. Tanmateix, igual que deien amb Brabant, si es descompten les ajudes ja fetes que s'haurien de recuperar i altres despeses avançades per garantir el manteniment de la tropa, poc quedaria de la quota i del centèsim.¹⁵²⁹

Allò que sí que començava a veure's com a via, només referida per Brabant malgrat comunicar-ho a tots els estants, era el concert amb els rebels. Uns contactes de pau amb els orangistes sobre els que Requesens estava obertament en contra. La via pacificadora de proposar un perdó general i l'abolició de la dècima i del Tribunal dels Tumults era quelcom aprovat pel governador, però una reunió oberta igualava la posició entre el rei i el vassall, fet que no acceptava pas en un primer moment, però a la qual hauria de cedir per la urgent necessitat econòmica que patia.¹⁵³⁰

¹⁵²⁸ *Ibíd.*

¹⁵²⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 96.

¹⁵³⁰ Soen, V. «¿Naturales del país o *españolizés*? Agentes de la Corte como negociadores de paz durante la Guerra de Flandes». Dins: René Vermeir, Maurits Ebben y Raymond Fagel (eds.).

Hi hauria una doble via d'apropament, sent la del doctor Elbertus Leoninus la que prosperà a les converses de Breda. L'altra, però, la conformaven, la part hispànica era Monsieur de Champagny, mentre que per la part orangista ho era Philips van Marnix, senyor de Sainte-Aklegonde, qui romania pres a Utrecht i descrivia Requesens com *un grandísimo herege, pero dizen que hombre de mucho entendimiento y que tiene gran crédito con el Príncipe*.¹⁵³¹ En aquestes dates va anar van Marnix a trobar-se amb Guillem d'Orange, tot deixant com a hostatges fins la seva tornada al seu cunyat i un altre dirigent destacat dels rebels. També va començar el dit contacte a través del doctor Elbertus Leoninus, qui havia enviat al príncep d'Orange el pensionari seu de Middelburg, Hugo Butins.

Els contacte eren més estrets per aquesta segona via. Orange estava disposat a iniciar converses amb el governador general, però amb condicions molt estrictes. No s'hauria d'insistir en el tema religiós, simplement, no parlar-ne; no volia anar a Lieja; volia un intercanvi nombrós d'hostatges; i que es fessin dites converses en un lloc on pugui anar a dinar cada dia a casa seva. La reacció de Requesens no fou pas de perfil baix: *cierto me he enojado de nuevo, y sería muy poca ganancia matarle los que él nombra porque son la más ruyn gente que él tiene y tan hereges que no se pueden tener por buen instrumento para nada*.¹⁵³² Guillem d'Orange tenia un bon desplegament d'intel·ligència i comunicacions amb les ciutats dels estats encara lleials a Felip II, havent mantingut una correspondència constant i participant dites viles, a nivell econòmic, en alguns casos, en la rebel·lió. Fins i tot havia ficat dins els estats algunes unitats de cavalleria entre la gent que havia vingut a adherir-se al perdó general i que es dedicaven a fer cavalcades i saquejos.¹⁵³³ De fet, s'arribava a sospitar que la influència d'Orange arribava al punt que *ni en lo de las ayudas ni en otras cosas no hazen los estados de Flandes y de Brabante ninguna sin consultarlo primero con el Príncipe Doranges*.¹⁵³⁴

Les veus dels ministres del país sempre anaven encaminades a afavorir dites converses entre les parts (el propi doctor Leoninus, el president del Consell

Agentes e identidades en movimiento. España y los Países Bajos. Siglos XVI-XVII. Madrid: Sílex, 2011, p. 177.

¹⁵³¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁵³² *Ibidem*.

¹⁵³³ AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹⁵³⁴ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

Privat Viglius o Barleymont, del Consell d'Estat), procurant convèncer a Requesens perquè enviés com a comissaris a Monsieur de Champagney, al president d'Holanda, al canceller de Güeldres i al doctor Leoninus, i com a secretari el mateix pensionari de Middelburg a través del qual es va iniciar el contacte. Per la seva part, Requesens no estava pas convençut de fer aquesta conversa amb els enviats d'Orange per diversos motius que exposa a Felip II: volia veure com avançaven les altres vies (Champagney-van Marnix), no creia que poguessin treure res de profit i només serviria *para que el príncipe cobre reputación con los que le siguen y ayudan, de que le ruegan con la paz y que estén más duros en no reducirse pareciéndoles que nuestra necesidad es mucha*.¹⁵³⁵ La desconfiança del governador general arribava a tal punt, en una evident sospita creuada de caràcter nacional entre els diversos consellers vassalls fidels de Felip II, que assegurava que

de todo lo que se tratare por medio de los del pays, se puede tener poca esperanza, porque no ay ninguno de los que más dessean el servicio de V. Md. y son sus ministros que no estén conformes con los rebeldes en quanto a dessear que salgan de aquí los españoles y de que no tenga V. Md. más fuerça de la que los naturales quisieren y que esté necesitado dellos de manera que queden hechos República, y no nos dessean ningún buen successo, teniendo que de deshazer à los enemigos ha de resultar el tenerlos à todos subjectados.¹⁵³⁶

Era per això que ell sempre havia proposat que per les converses de pau s'usés d'un príncep estranger, com l'Emperador o el duc de Baviera, qui s'arribava a oferir per a tal cosa.¹⁵³⁷ Però davant la necessitat que ja era evident al juliol del 1574 i la manca de resposta per part de l'Emperador¹⁵³⁸, semblava resignat a nomenar comissaris per encetar les converses. La solució que sonava entre la majoria dels ministres que havien tingut contacte amb els holandesos era quelcom que ja havien anat apuntant entre els propis estats generals convocats per Requesens i entre els que seguien sota l'obediència de Felip II: *Todos*

¹⁵³⁵ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁵³⁶ *Ibidem*

¹⁵³⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 25.

¹⁵³⁸ Sobre l'emperador, precisament, arriben a sospitar ja al gener del 1575: *viendo la flema con que por parte del Emperador se tratan estos negocios y que entretanto nos vamos consumiend, he venido à sospechar si es con artificio de dessear ver à V. Md. En mucho estrecho en estos países por algunos fines propios suyos*. AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

*afirman que no habrá hombre que se reduzga si no es bolviéndole su hacienda y con los que fueren hereges lo más que se puede hazer es permitirles que las vendan à cathólicos y se vayan.*¹⁵³⁹

L'11 de novembre del 1574, el doctor Leoninus ja havia marxat amb la seva comissió. S'havien nomenat, fins i tot, els diputats per si voldrien els orangistes seguir amb la conversa de pau. Inclús s'informa que s'havia pres

el camino de la requesta y supplicación que se havia hecho por parte de los rebeldes porque si viniessen à términos que se les pudiesse conçeder algo, parece más reputación que ellos supliquen à V. Md. les conçeda que no en otra manera de trato, y si para las seguridades y para otras cosas fuere neçessario el medio del elector y de algunos destos Príncipes, no repugna el haver oydo V. Md. entretanto a sus vassallos.¹⁵⁴⁰

Pel que fa a la part de negociació que desenvolupava Champagney, també va rebre resposta dels anomenats *Estats d'Holanda i Zelanda*, els rebel·lats, encaminada, de nou, en la seva voluntat de treure els espanyols del territori. Després de fer un recorregut pels problemes derivats del govern del duc d'Alba, *en su mala intención por la soberbia y insolencia de los dichos extrangeros y malévolos enemigos de la tranquilidad pública y de los payses*, indicant tot seguit l'estat ruïnós dels Països Baixos i la necessitat de tornar-lo a l'antiga bona posició,

lo qual porque indubitablemente no puede succeder mientras en el dicho país avran domino y fuerça de las naciones estrangeras, la ganancia y provecho de los quales está más puesta en los Trubles y desasosiego del pays que no en la buena orden del y que como lo muestran los exemplos quotidianos de su naturaleza, procuran más su plazer y provecho que no el común bien del pays.¹⁵⁴¹

Però malgrat la carta dels estats rebel·lats d'Holanda i Zelanda, on posaven el focus de la responsabilitat en les forces estrangeres i demanaven la seva marxa, confessava sobre els seus interlocutors que: *lo qual no deve de dessear menos*

¹⁵³⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁵⁴⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 24.

¹⁵⁴¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 97.

*Champañi que los que lo proponen, y si algunos lo dessean más que los de la tierra, son los mismos españoles, pero en fin el día que V. Md. no los tuviere aquí, no tendrá los estados.*¹⁵⁴² A l'octubre del 1574, l'opinió de Requesens sobre Champagney, de qui ja s'han destacat algunes paraules grosses que li dedicava el Comanador Major, havia empitjorat encara més, reconeixent que:

Los ministros de hazienda que aquí tiene V. Md. ni todos los otros no me ayudan nada en persuadir a les estados, y pluguiese a Dios no me desayudassen a lo menos muchos dellos, y creo que uno de los que hazen gran daño, assí en la respuesta de los desta villa como en otras muchas cosas, es Champañi. Yo no puedo affirmallo de çierto, porque él es hombre muy doblado y de mucha maña, pero tengo dello todos los indicios que se pueden y conviene infinito sacalle brevemente deste pays.¹⁵⁴³

Quan Philips van Marnix va tornar a la presó després de procurar el concert, va considerar Requesens que era un camí tan mort que va tallar les converses amb els orangistes per aquella via. Nova prova de la poca voluntat real que tenia Requesens de negociar una sortida pacífica per la guerra, i molt més després de veure les dificultats en la negociació amb els estats lleials.¹⁵⁴⁴

És significativa l'ordre que dona Felip II sobre aquestes incipients converses, que, com s'ha vist, el governador general seguia fil per randa:

no dubdo trataréis dello de manera que no se pierda reputación, como será dando siempre à entender que yo no sé nada desto, sino que vos allá lo movéis de vuestro por lo que deseáis estorvar su perdiçión de almas y cuerpos y la ruyna dessa provincia, y salvando sobre todo y en el primer lugar lo que toca à la entereza de la Religión Cathólica Romana y à la conservaçión de mi auctoridad y soberanía.¹⁵⁴⁵

Sobre els ministres, que per Requesens eren un destorb més que no pas una ajuda, un consell d'Estat a Flandes format per un castellà i quatre del país, assegurava Requesens que si no sabien tot el que passava a la guerra, era perquè

¹⁵⁴² AGS, EST, llig. 560, doc. 150.

¹⁵⁴³ AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

¹⁵⁴⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 99.

¹⁵⁴⁵ AGS, EST, llig. 561, doc. 95.

tornaven massa d'hora a la comoditat de Brussel·les quan ell encara despatxava negocis des d'Anvers o perquè, després d'acordar alguns assumptes, s'havien de variar després per manca de diners. Uns conflictes que arribaven al punt d'ofendre els membres del consell si se cercaven diners per alguna via extraordinària sense passar per la seva aprovació.¹⁵⁴⁶ A més, fins i tot arribaven a assegurar que si Requesens s'allotjava més a Anvers, seu de la borsa, era perquè hi havia un castell i, en cas d'alçament del país, es podria protegir. Arribaven aquests recels fins el punt que quan van arribar les notícies de la ja esmentada pèrdua de la Goleta per part de Felip II, va marxar d'Anvers, perquè *crecieron en los ánimos destos tanto sus vanas esperanças, y no quise que pensassen que estava allí por haver castillo ni he metido aquí ninguna guarnición sino mostrado mucha confianza de los de la tierra, si bien me avisan del mal language que en ellos y en las demás del pays anda amenazando nuevos levantamientos*.¹⁵⁴⁷

Requesens, per tant, es va veure forçat a tirar endavant unes converses de pau que acabarien prosperant en les reunions de Breda de la mà del doctor Elbertus Leoninus. No fou pas per convenciment de la via pacífica, tampoc per tenir un tarannà especialment pacífic, sinó perquè les necessitats eren tan grans i els perills amb la pròpia tropa tan imminents que s'havien de provar totes les vies de sortida possibles:

ya está en términos que yo no le veo ningún remedio, con haver pensado en ello todo lo que devo y por cumplir con esta obligación, no puedo dexar de dezir claramente à V. Md. que conviene que resuelva lo de aquí luego como cosa perdida y que se conzierte con los rebeldes sin parar en otra ninguna sino en lo de la religión, que como esta quede salva, lo demás se puede sufrir, presupuesto à los términos que ha llegado y que para esto se haga un esfuerzo muy gran y extraordinario de embiar dinero para despedir toda la gente y sacarla de los estados.¹⁵⁴⁸

Les negociacions amb els estats no es van aturar. A mitjans setembre, començaven a tenir respostes de tots ells. Els de Flandes acceptaven el pagament

¹⁵⁴⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 52-53.

¹⁵⁴⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

¹⁵⁴⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 12.

de les quotes durant quatre anys (que pujava a dos milions sis-cents mil florins) i en lloc del segon centèsim, un milió i dos-cents mil florins. Tanmateix, demanaven les següents condicions, cosa que fa sospitar a Requesens que no seria quelcom tan amable d'acceptar:

1. Uns terminis que farien dilatar el pagament fins el 1580 i que provocarien que s'ampliessin els interessos de les quantitats que es consignessin sobre aquest pagament.
2. Que es descomptessin els danys rebuts de la gent de guerra. I encara que no se sumés el que havien pagat en temps del duc d'Alba o seu, els danys pujarien a molt més que la pròpia ajuda.
3. Que es cobrés el centèsim del mateix lloc que les quotes, cosa que faria allargar molt els terminis ni permetria demanar altres ajudes.
4. Que es guardin els seus privilegis i s'ampliïn: que no es pugui confiscar a Flandes o que es treguin els oficis als estrangers (especialment al castell de Gant, que tenia Mondragón), per exemple.
5. Que s'hagi de pagar primer la gent del país i que ells hagin d'administrar els diners.

Des del primer dia es van acceptar les quantitats, però no els terminis, ja que mentre estiguessin en vigor aquestes ajudes dins els terminis, no se'n podrien demanar d'altres. S'oferien a pagar els dos milions i sis-cents mil florins en tres pagaments. El primer, l'agost del 1575, d'on es restarien les ajudes donades a la gent de guerra (que estimaven que seria una quantitat similar), i l'altra meitat repartida en dos pagaments, l'agost del 1576 i el del 1577, d'on volien que es paguessin les guarnicions ordinàries i les bandes de gent de guerra del país. Pel milió i dos-cents mil florins del segon centèsim proposaven pagar-lo durant tres anys en 6 pagues iguals, començant l'agost del 1577 i acabant l'any 1580.¹⁵⁴⁹ Sobre la deducció que s'hauria de fer dels pagaments, Requesens proposava que es descomptés allò que tant el duc d'Alba com ell havien fet donar a la gent de guerra, però els estats demanaven que fos tot, afegint també, per exemple, el preu de més que els hi costa la vitualla respecte el que pagava la cavalleria lleugera: *no ay dubda sino que está el pays tan caro que la mayor parte de las victuallas valen*

¹⁵⁴⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 59.

*doblado que aquella tasa, pero moderose para que cada cavallo ligero tuviesse la comida necessaria por el preçio que monta su paga.*¹⁵⁵⁰ Una ordre establerta per evitar que la cavalleria lleugera campés per les viles alimentant-se d'elles a discreció *quando les faltavan sus pagas, que era quasi siempre, haziendo sin comparaçión mayor daño al pays.* Ara, però, es cobraven els estats aquesta bonificació als preus de la vitualla.

Pel cas de Brabant, les converses es van encaminar als 800 mil escuts pel segon centèsim, reconeixent que *es tanto lo que han disminuydo las haziendas en Bravante que se tuviera este por muy buen conçierto si estuviera seguro que las villas vendrán en ello.* La situació de Brabant, però, era desesperada. I ho arribava a reconèixer el propi Requesens malgrat buscar sempre el benefici de la Monarquia, ja que assegura que

la necesidad de todas estas provincias es grande, pero muy mayor la de Bravante, que Dios los castiga agora con guerra, hambre y peste, que la ay muy mayor de la que suele, y en esta villa [Anvers] (que está de las más sanas) ay ya más de 150 casas apestadas, y en Gante y en algunas villas de Flandes es mayor la peste, y también la ay en Olanda, Güeldres y Utreque, y en las otras provincias destos países.¹⁵⁵¹

Les malalties es van estendre, arribant a afectar a alguns soldats alemanys i espanyols, disminuint la guarnició d'algunes places, com el castell de Lovestain, per aquest motiu.¹⁵⁵² Fins i tot va afectar a alguns dels membres de la clientela i criats de Requesens: *tengo en ella [casa] 17 o 18 enfermos con muy rezias calenturas y algunos dellos con harto peligro, y yo estoy bueno de salud.*¹⁵⁵³ Sorprèn, si més no, que a ell no li afectés l'epidèmia, sent malaltís com era.

Les pegues que posen les ciutats van seguides, de nou, de les propostes recurrents que van acompanyar Lluís de Requesens des de l'entrada al govern en aquells estats i que no s'aturarien: l'anada del rei o posar al govern algú de sang reial. Sobre la primera, deia Felip II *quan de buena gana fuera yo en persona a assistir y estar ay muchos días como los dessa tierra lo dessean si el estado de las cosas de todas partes lo sufriría.*¹⁵⁵⁴ Sobre la segona proposta, subtil, el

¹⁵⁵⁰ *Ibíd.*

¹⁵⁵¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

¹⁵⁵² AGS, EST, llig. 560, doc. 48-49.

¹⁵⁵³ IVDJ, env. 39, c. 49. Doc. 64.

¹⁵⁵⁴ AGS, EST, llig. 561, doc. 39.

Comanador Major diu *aunque no puedo asegurar que con esto se allanaría todo, yo por mi parte suplico a V. Md. que lo prueve*. Aquest canvi seria la seva possibilitat de ser rellevat d'un càrrec al que mai no havia volgut accedir i que cada vegada se li feia més coll amunt. Però no tindria relleu fins després de mort. En aquest cas, sí que seguint aquesta línia de la sang reial, amb don Joan d'Àustria. De fet, Requesens ja apostava per la seva vinguda a l'octubre del 1574, sempre amb la idea de donar arguments que afavorissin altres i menystinguessin la seva capacitat, per veure si el descarregaven del càrrec:

si el señor Don Juan de Austria viniessse à este gobierno, demás de cumplirse lo de la sangre real que esta gente pretende, tendría cabe si personas que le descargassen de las más cosas en que yo me occupo y le quedaría mucho tiempo y gallardía para ganar las voluntades à los del pays y el saber (como sabe) lengua francesa es de mucha importancia para esto y para todo.¹⁵⁵⁵

Pel que fa a l'estat d'Artois, van concedir les quotes, però no el segon centèsim, que procuraven redimir amb una quantitat molt inferior al que va ascendir el primer, entrant en discussió amb el governador general perquè era, justament, l'estat que menys havia patit la destrucció de la guerra i havia rebut bona part del comerç desplaçat des de Brabant i Flandes.

Les propostes de Flandes, sobretot per recomanació del Consell Privat i de Finances, foren acceptades pel governador general el 4 de febrer del 1575, ja que les ofertes inicials perillaven i hi havia veus que parlaven d'una reculada. Allò que feia la gent de guerra novament, movia els estats a plantejar l'avinentesa d'allò que havien proposat mesos enrere. Es considerava que aquesta acceptació del governador oferiria un bon exemple als de Brabant i agradaria la resta dels estats, ja que es veuria com aquesta via negociadora, el clàssic pacte rei-regne, funcionava. Aquesta bona entesa amb els estats també ajudaria a la negociació amb els estats rebels a Breda, ja que es demostraria la cordial comunicació entre els estats i el rei, superant l'hipotètic temor que es tenia de que Guillem d'Orange controlés també les decisions sobre les propostes reials.

Caldria, però, acabar de negociar alguns aspectes dels pactes, *de la execución y liquidación de las dichas condiciones que consistirá en negociación*

¹⁵⁵⁵ AGS, EST, llig. 560, doc. 56.

*con los dichos estados en la qual podría bien caer desputa y differença, pero no de manera que se pueda deshazer el accordio, sino solamente differir el cumplimento de la paga del.*¹⁵⁵⁶ El punt de major confrontació seria que entenien que se'ls hi haurien de retornar els antics privilegis, entre ells restituir els béns confiscats durant les alteracions o el fet de recuperar els oficis de Flandes pels flamencs. L'afectat principal seria el coronel Mondragón, castlà de Gant. Per tal que les coses romanguin com estan sobre aquestes dues demandes particulars, proposa dues qüestions: *su privilegio no ha de aver lugar en caso de crimen lese magestatis y también que ellos no pueden privar a los españoles de offiçios pues que ellos por privilegio o estatuto no son privados de tener offiçios en España.*¹⁵⁵⁷ Sobre això, van buscar alguns casos, com per exemple Monsieur de Reux, que tenia la tinència del Pardo, i un altre flamenc la de Aranjuez.¹⁵⁵⁸ Una negativa a tots dos punts que Felip II compartia totalment.¹⁵⁵⁹

Després d'acceptar les propostes de l'estat de Flandes, forçat per l'enorme necessitat de qualsevol mena d'ajut, va rebre Lluís de Requesens una resposta que potser sigui la que millor descriu el funcionament de la política i l'amalgama de problemàtiques, desconfiances i odis creuats, tant entre enemics com entre suposats aliats, que regien la política dels Països Baixos: Flandes no va acceptar l'acceptació de Requesens, decidint tornar enrere amb algunes demandes i continuar amb la petició de la sortida de tota la gent de guerra dels estats.¹⁵⁶⁰ En paral·lel, Felip II deia que havia cedit massa en dita negociació.¹⁵⁶¹ És a dir, penedit de les propostes donades, *se juntan para embiar agora sus comissarios a hazer instançia que no entienden haver acordado nada si no se saca de aquel pays la cavallería y otra gente de guerra.*¹⁵⁶² Un exemple ben evident de com d'enquistat estava qualsevol afer als Països Baixos, sobretot quan incloïa converses entre els estats i el poder reial. Requesens va acceptar les noves condicions excepte el privilegi de no confiscar, fent l'excepció en el crim de lesa majestat. Ells volien que fos per tots els casos, fet que volia solucionar el governador general remetent dit plet a la Justícia¹⁵⁶³ Va haver divisió d'opinions:

¹⁵⁵⁶ AGS, EST, llig. 563, doc. 7.

¹⁵⁵⁷ *Ibíd.*

¹⁵⁵⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 73.

¹⁵⁵⁹ AGS, EST, llig. 565, doc. 69.

¹⁵⁶⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

¹⁵⁶¹ AGS, EST, llig. 561, doc. 24.

¹⁵⁶² AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

¹⁵⁶³ AGS, EST, llig. 562, doc. 34.

el consell de Finances es va reunir amb el d'Estat i consideraren que s'havien d'acceptar les queixes dels de Flandes, mentre que els fiscals reials n'estaven en contra. La resposta dels diversos membres del consell seria que els de Flandes no tenien raó en la seva demanda, però que tot i així se'ls hi retornessin els béns confiscats i es traguessin dels oficis als estrangers.¹⁵⁶⁴ Finalment, però, després de demanar opinió a dits consells, va decidir

persistir en el efecto en la oferta de la remisión a la Justicia que se hizo a los dichos estados, añadiendo el hazer abreviar la declaración por derecho de la manera que ellos mismos lo pudiera desear y de que no se gozaría de los dineros de su accordio hasta que la dicha diferencia a lo menos en respecto del poseedor estuviese declarada.¹⁵⁶⁵

I encara pitjor era la negociació amb els de Brabant, que estava estancada al març del 1575, mentre que els de Lila encara negociaven alguns aspectes referents als seus privilegis. En canvi, els de Henao, Artois, Tornay, Tornesi i Namur sí que havien pactat de forma particular alguns ajuts econòmics de menor magnitud per ser estats més petits, però que estaven diferint els terminis acordats amb els efectuats. Els pagaments estaven consignats a mercaders amb tres clàusules:

1. Que tots els estats ho acceptessin, i els de Brabant no ho havien fet.
2. Que volien reservar el que quedava per pagar la seva gent d'armes i infanteria ordinària, que s'havia promès que es pagarien i després s'havien trobat que no hi havia mitjans per fer-ho.
3. Que no trobaven qui comprés renda sobre les seves obligacions com es feia abans i, com els hi faltava el crèdit, no podien pagar.¹⁵⁶⁶

Per tant, fins i tot entre els estats que havien aprovat el pagament hi havia enormes problemes per cobrar-lo. A més, donada la resposta als de Flandes de retornar els béns confiscats, i tot i que la resta dels estats no tinguessin el privilegi de no confiscar, ho demanarien per la clàusula general que havien pactat de fer el

¹⁵⁶⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 32.

¹⁵⁶⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 34.

¹⁵⁶⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

mateix tots els estats.¹⁵⁶⁷ Rebre algun diner dels estats, doncs es considerava gairebé impossible.

Arribava a preguntar Felip II a Requesens amb què podrien acontentar-se els estats per concedir els ajuts d'una forma pacífica i sense les dilacions i inconvenients que es vivien. Rep resposta en una carta del 10 de maig del 1575, on reconeix el governador general que

Yo no lo sé según el descontento y indignación con que los veo y creo que no se contentarían con menos que con que no quede aquí español ninguno y que también se despida toda la gente de guerra, sino la del pays, y con que todas las cosas se buelvan al gobierno antiguo y que V. Md. los defienda del Rey de Francia y de los demás vezinos con la hazienda dessos Reynos sin que ellos ayan de pagar más de sus ayudas ordinarias, y aún plegue à Dios que como tengan esto, no quieran también moderación en los placartes de la Religión en que ay tanto daño.¹⁵⁶⁸

Sobre aquestes negociacions amb els estats, encallades durant l'any 1575 sense poder acceptar ni tan sols les propostes dutes a terme per ells, informava que fins i tot estaven moguts per alguns membres del consell en la seva postura més ferma. Posava especial atenció al duc d'Aarschot, un dels grans defensors de la sortida dels espanyols dels estats i que malgrat rebre sempre bones paraules de Requesens, *ninguna cosa basta à enfrenarle y mill vezes he estado à punto de meterle en un castillo y helo dexado por no alterar de nuevo al pueblo.*¹⁵⁶⁹ Procurant oferir una visió més àmplia de dit duc, assegurava que *le tengo por cathólico y no me puedo persuadir que aya nunca de tomar las armas contra V. Magd. pero creo que haría harto menos daño con ellas del que haze con lo que la gente se persuade de lo que le oyen hablar, este es el que reprueba todo lo que se ha hecho de ocho años a esta parte.*¹⁵⁷⁰ Que no era algú d'un tarannà especialment estable no només ho demostra aquesta actitud bel·ligerant amb tot allò espanyol, sinó que es va fer molt amic de l'ambaixador de França present a Brussel·les, fins el punt que Requesens diu que *una vez le apreté de manera que estuvo gran rato llorando en mi presència y pensé que salía muy emendado, y*

¹⁵⁶⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 32.

¹⁵⁶⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 73

¹⁵⁶⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 141-142.

¹⁵⁷⁰ *Ibíd.*

*dentro de media hora estuvo peor que antes, y assí he tenido por menos inconveniente que esté en su casa.*¹⁵⁷¹

Per tal de veure la situació dels Països Baixos, és bastant rellevant enfrontar les propostes de Joachim Hopperus un dels principals ministres de Felip II pels afers de Flandes, dins la política de *verdaderos remedios* que promulgava a la cort, al Consell d'Estat¹⁵⁷², per una carta de 9 d'agost del 1574 i els comentaris que fa Lluís de Requesens en una carta del 16 de setembre, evidenciant la disparitat de visions sobre la revolta, tant des de la cort com des dels camps de batalla.

	Propostes de J. Hopperus ¹⁵⁷³	Respostes de Requesens ¹⁵⁷⁴
1	Que s'ordenin processons i oracions públiques continuades per afavorir la reconciliació amb la religió catòlica i tot i que <i>la persona del presente governador es harto agradable, todavía si viniessse à propósito de poner allí alguno de la sangre</i> , seria convenint perquè sempre havia estat governada la gent del país per la sang reial.	
		Sobre la vinguda del rei o algú de sang reial ja havia donat la seva opinió favorable, i havia donat ordre als prelats per tal que fessin els oficis amb més entusiasme.
2	Davant la mala recepció de les novetats fetes sobre els privilegis del país, i la falta de justícia pel Consell de Troubles i la dècima, que es treguin aquestes novetats.	
		Això ja se'ls havia ofert a canvi de les contribucions econòmiques, tot i que temien els orangistes que els ministres del tribunal dels Tumults acabessin en altres consells i tinguessin encara el control sobre els afers de la Hisenda. I que fora d'aquells que mostren acord com Henao, bé podria tractar el tribunal dels Tumults els afers d'Holanda o Zelanda, que estan rebel·lades, o Utrecht, Güeldres, Overyssell, Frísia o altres països que no entren als estats generals, ni atorguen la dècima ni se'ls va demanar, <i>y para los negocios destas provincias y para la hazienda confiscada de todas bien podría quedar el consejo, pero porque no tomen</i>

¹⁵⁷¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 98-99.

¹⁵⁷² Fernández Conti, Santiago. *Los consejos de Estado y Guerra de la Monarquía Hispana en tiempos de Felipe II, 1548-1598*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 1998, pp. 142-151.

¹⁵⁷³ Totes les propostes extretes de AGS, EST, llig. 559, doc. 77.

¹⁵⁷⁴ Tots els comentaris extrets de AGS, EST, llig. 560, doc. 74.

	<p><i>achaque de dezir que los engañan, aunque lo dirían sin razón, yo soy de parecer que quando todos los estados que se convocaren ayán concedido las ayudas, se deshaga el dicho consejo. Sobre la falta de justicia de dit consell, assegura que después que yo estoy en este gobierno, se han despachado en aquel tribunal más negocios que en todos los otros juntos, i sobre la falta de privilegis, no creu que hagi altra demanda particular que la dels castells de Brabant.</i></p>
3	<p>Fer tornar el govern a l'antiga forma amb els consells d'Estat, Privat i de Finances i que es governin per ministres reials i no del governador, i que els caps, presidents i altres consellers siguin naturals del país i no estrangers ni dels que haguessin sigut destacats membres del Consell de Troubles.</p>
	<p>Sobre els ministres, només hi havia un espanyol entre els diversos consells, Jerónimo de Roda. Perquè el doctor del Río era flamenc de mare i d'educació. Sobre els seus ministres diu que: <i>ninguno de mis secretarios españoles ni otro ministro mío se ha mettido en más de las cartas que les tocan de su lengua y en lo de la Guerra, porque toda la provisión de officios y beneficios, y cosas de Justicia, Gobierno y Estado se han hecho y hazen por ministros del Pays, y no creo que es por esto mejor.</i></p>
4	<p>Que per <i>atraer a los malos y aquietar los buenos y reponer todo el pays en paz y tranquilidad</i>, es dugui a terme el perdó general traient els afegits (especialment la problemàtica derivada del no-retorn de les hisendes als calvinistes i la seva obligació a vendre-les a catòlics i marxar del país) que han provocat que fos una mesura infructuosa.</p>
	<p>No es va fer cap restricció, només matisar qui podria gaudir de dit perdó per tal que no es caigués en malentesos després, registrant cadascun dels que anaven a adherir-se al perdó per evitar futurs conflictes. I malgrat que les viles no han aprofitat el perdó, que era el que més es procurava en un primer moment, molts particulars sí que ho van fer en el termini dels 3 mesos des de la publicació, conclosos el 6 de setembre, tot i que s'ampliaria dos mesos per les ciutats, no pels particulars.</p>
5	<p><i>Assí como los malos han sido castigados, los buenos que han bien servido sean honrrados y remunerados.</i></p>

	<p>Tindria gran raó si no s'hagués fet ja així, <i>pero es de considerar que ha hecho V. md. más merçed à gente destos estados de quatro o cinco años a esta parte que recibieron en todos los que el Emperador nuestro señor, esté en el cielo los posseyó y en muchos atrás.</i> Això ho argumenta per les rendes perpètues i altres de per vida, mentre es consumeix la Hisenda reial i els altres regnes per defensar aquells països. L'exemple del desagraïment exposat per Requesens es Berlaymont, el millor de tots per estar sempre al servei de la religió catòlica i de la Monarquia, a qui <i>le paresçe que no se le ha dado nada y contava yo pocos días ha que entre él y sus hijos tienen entre officios y beneficiós dados por V. Md. o avidos con su favor, veinte cosas diferentes, que por cada una dellas quedara una familia enteramente obligada a su señor.</i></p>
6	<p>Que els soldats alemanys i suïssos siguin llicenciats i siguin substituïts pels del país per fer la guerra, per les veus que sempre fan córrer els rebels: que són allà per subjugar el país.</p>
	<p>Els suïssos ja havien marxat sense fer desordres, ja que havien rebut les pagues correctament¹⁵⁷⁵, els reiters també estaven fora del país excepte algunes cornetes, cosa que també volia fer amb els alemanys alts. <i>Pero Hopperus y los demás no lo han sido por los españoles, si bien no osó dezillo en este recuerdo, y no se contentan con que se sirva V. Md de mucha gente del pays si no que querrían que no se sirviessse de ningún otro.</i> De totes maneres, hi havia set regiments de valons i una companyia, tenien un greu inconvenient: <i>aunque estos pelean tan bien como los alemanes y cuestan menos, se pasan muchos a los enemigos y andan entre ellos liejeses, franceses y lorenese sin que se puedan destinguir y conosçer, y hazen sin comparación mucho mayores desórdenes y insolencias que todas las otras naciones juntas.</i></p>

¹⁵⁷⁵ Havien sortit, fins i tot, contents, fins al punt que mentre tornaven als seus cantons, van enviar un capità amb una cèdula signada pels altres 19 capitans on s'oferien a estar sempre enquadrats i llestos per servir a Felip II, sense escoltar ofertes d'altres prínceps, a canvi d'una moderada paga ordinària. Com és obvi, Requesens no va acceptar, i va derivar aquesta negociació al marquès de Ayamonte, governador de Milà, qui tenia a càrrec el contacte amb Suïssa per ser qui més a prop servia. Proposava, però, que tot i que ell no en necessitava per Flandes, per la bona relació que calia mantenir amb els cantons suïssos i Borgonya, dels 5 o 6 mil escuts que es repartien anualment entre suïssos, *se repartiessen los dos o tres mill dellos entre veinte capitanes que estuviessen obligados a levantar gente siempre que se les ordenasse, pero no havian de ser todos los que aquí vinieron, porque algunos dellos eran muy ruines, sino escoger los Buenos destos y de los demás que allá quedaron.* AGS, EST, llig. 560, doc. 1.

7	Que vagin certes persones qualificades del país per posar en ordre i execució tot allò susdit, cosa que facilitaria la reducció de les ciutats rebel·lades i un bon acontentament del poble.
<p>Si donar el poder a ministres del país, com afirma Hopperus, contribuiria a la pau i la reducció de les viles rebel·lades als oficis, veu amb bons ulls la seva arribada, <i>que yo desseo tanto su reduction que con qualquier medio holgaría della</i>. Però continua amb quelcom que contradiu la tradicional visió pacificadora que li ha donat la historiografia: <i>y si con sola la fuerça fuera possible acabarse y sostenerse todo (como çierto no lo es) yo estuviera bien lexos de aconsejar ya otros medios según lo poco que veo que aprovechan todos, y quan persuadido estoy que ninguna cosa ha de contentar a esta gente, pero hase de provar lo uno y lo otro</i>.</p>	

Qui també va oferir la seva opinió sobre com es podria pacificar Flandes fou Juan Bautista de Tassis, un dels principals polítics del moment i membre del Consell d'Estat pels afers de Flandes i del de Guerra. Les seves propostes, però, pecaven d'optimistes segons Requesens.

Els 20.000 infants, 3.000 homes d'armes i 1.500 cavalls lleugers proposats per Tassis com a força a mantenir als Països Baixos serien prou per acudir a qualsevol part sempre que *las tierras donde se tiene guarnición no fuesen también de enemigos, porque para rebelión tan general no se puede dezir que se guarden solo las fronteras, no habiendo tierra que no lo sea*.¹⁵⁷⁶ La despesa d'aquesta gent pujaria a dos milions quaranta mil escuts l'any, i veu impossible que la poguessin pagar els estats com ell proposa, havent-se d'afegir la problemàtica dels deutes sobre l'altra gent de guerra. Mostra certa sorpresa en el fet que el polític digui que *V. Md. podría sustentar mucho tiempo esta poca costa (que assí la llama) y los enemigos no la suya*, perquè era justament al revés: l'exèrcit orangista estava conformat pels propis burgesos amb uns pocs milers de soldats a sou dedicats a l'armada i sense necessitar guarnició per la terra. També considera prou difícil el concert amb els orangistes, amb la impossibilitat que guanyar la seva voluntat sempre que no fos amb concessions de llibertat religiosa que no estaven disposats a assumir. A més, la càrrega de la gent de guerra i la falta del comerç al país era quelcom de difícil solució o l'afer dels càrrecs que havien

¹⁵⁷⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 52-53.

de romandre en mans de gent del país, tot i que aquells que no ho estaven era perquè ningú no ho havia acceptat.

Hi havia, fins i tot, quelcom que asseguraven que podia ser important per guanyar-se els nobles del país: les festes i banquets. Aquesta socialització quedava, però, fora de les preocupacions més urgents del Comanador Major: *un medio que dizen que sería de importancia para ganarlos que es hazerles compañía en sus banquetes y fiestas y visitar sus mugeres, aunque ya no tengo años ni gusto para tanto regozijo, quizá me forçará à complazerlos en algo desto si viniera en tiempo de más quietud.*¹⁵⁷⁷

En aquest conflicte amb els estats protestants tenien molt a veure, també, els eclesiàstics. Segons va dir l'ardiaca de Brabant, de part del bisbe de Lieja, informant que a la dieta de Westfàlia:

Andava muy viva la plática de offresçer los príncipes protestantes de Alemania con intervencion y Liga de los hereges destes estados y de Françia y Inglaterra de ayudar à los Príncipes eclesiásticos à hazer estados patrimoniales sus yglesias con que ellos se casen y sigan su opinión y que havia llegado la desvegüença destes à tanto que lo havian propuesto al mismo Obispo de Lieja.¹⁵⁷⁸

Els problemes no eren ni tan sols externs. Com s'ha indicat en pàgines anteriors, tot i que una de les peticions recurrents dels estats era la de mantenir gent del país al capdavant del govern de les diverses places o estats, hi havia l'enorme dificultat, moltes vegades, de trobar algú que acceptés dit càrrec. Per exemple, a finals de setembre del 1574, Requesens expressa la seva satisfacció per haver aconseguit de Monsieur de Hierge acceptés els governs d'Holanda i d'Utrecht, tot i l'opinió contrària bel·ligerant del pare de dit Hierge.¹⁵⁷⁹ De fet, quelcom que es procurava evitar era el comerç, encara significatiu, amb els estats rebel·lats, quelcom totalment prohibit. Tanmateix, reconeixia Requesens, per exemple, pel cas d'Amsterdam, que *a los de Amsterdam les puede impedir poco el comercio con los enemigos por el mar de Zuydezee.*¹⁵⁸⁰ La pròpia situació geogràfica, amb un petit mar tancat on cadascuna de les costes era d'un bàndol diferent, dificultava molt el control de dit comerç. De fet, entre l'abril del 1572 quan va caure Brill i la mort de

¹⁵⁷⁷ *Ibíd.*

¹⁵⁷⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 70.

¹⁵⁷⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 72.

¹⁵⁸⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 125.

Requesens el 5 de març del 1576, es van publicar al menys tretze edictes prohibint el contacte, comunicació i comerç amb els rebels.¹⁵⁸¹

S'havia enviat un conseller de Brabant i un de Flandes per la costa amb comissions per castigar qualsevol mena de frau en aquest sentit. Però no ho punien els tribunals del país amb la contundència necessària, reconeixent el governador general que *se halla tanto exceso que si se huviesse de llevar con el rigor que es justo, se podría proceder contra cinco o seys mill personas de las más ricas del pays, con lo qual (demás de una general alteraçion) se cortava todo el comercio con otras provinçias y es necessario formar un nuevo consejo de Troubles para los pleytos que desto resultarán.*¹⁵⁸²

Va provar també Requesens una altra via: reunir-se amb alguns notables de cadascun dels estats, sumant-los al Consell d'Estat en alguns dies concrets. Era un ventall estret on només convocaria un grup reduït per la junta a celebrar el 10 de novembre: els bisbes de Saint-Omer, Ypres i Bruges, els presidents d'Holanda, Güeldres i Brabant i els governadors: comte de Reux, el comte de Lalaing i Monsieur de Rassinguien, i al comte de Legni per ser de l'orde del toisó. De la junta, però, no hi havia cap esperança real de treure'n res clar: els orangistes només acceptarien una marxa dels estrangers, restitució dels béns, tornada al govern antic i poder *quedar en sus casas con libertad de consciencias*, i sobre aquells convocats considerava que *son gente de no mucho fundamento, pero tampoco ay otros que lo sean de más, y hazese porque no se puedan quejar con razón de que V. Md. no haze cuenta ni pide paresçer à los del pays.*¹⁵⁸³ Quelcom, doncs, que sí el diferenciaria clarament del govern dut a terme pel duc d'Alba.

Aquesta junta es va produir, efectivament, per tal de fer alguna confiança en els del país *con dalle cuenta particular de lo que en general ya es público*. Però no tots van anar-hi: el bisbe de de Saint-Omer es va excusar per la seva vellesa i manca de salut, mentre que el President d'Holanda i el Canceller de Güeldres s'havien escudat en la seva pobresa. El governador general no va acceptar aquestes excuses i els va ordenar de nou que vinguessin.¹⁵⁸⁴ Els va aplegar, al llarg dels mesos, i sent la primera reunió, finalment, el 24 de

¹⁵⁸¹ Stensland, M. *Habsburg Communication in... op. cit.*, p. 56.

¹⁵⁸² AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹⁵⁸³ AGS, EST, llig. 560, doc. 60.

¹⁵⁸⁴ AGS, EST, llig. 560, doc. 12.

novembre, un total de quaranta-cinc vegades¹⁵⁸⁵, i es va parlar dels danys del país, donant veu a que cadascú digués la seva opinió lliurement i sense embuts, amb una evident tendència: *los más tiravan a que saliesen fuera los forasteros y que se bolviesse en todo al gobierno antiguo.*¹⁵⁸⁶ Quelcom que, com afirmaven tots, feia coincidir el parer de la gent del país, tant rebel·lada com no.

Requesens va exposar la situació calamitosa en la que es trobava el país, així com els recursos dedicats pel rei a sufocar la revolta i l'oferta del perdó general i de retirada d'impostos.¹⁵⁸⁷ Va informar a aquesta reunió de les incipients converses amb Guillem d'Orange descrites línies enrere. Com la guerra i el perdó no havien funcionat, provaria qualsevol mecanisme que estigués al seu abast. Una de les principals peticions del príncep d'Orange segons aquesta trobada amb enviats amb el vistiplau de Requesens fou quelcom que xocava frontalment amb l'inici de la guerra i el seu eix conductor, la religió. Desitjaven els rebel·lats el final de la guerra, aparentment, per la qual cosa proposaven un intercanvi d'hostatges que garantís la seguretat d'aquells que es presentessin, però també que *en prima instancia tuviesse lugar la Religión nueva juntamente con la Antigua en Holanda y Zelanda.*¹⁵⁸⁸ Exposant tot això, va demanar Requesens l'opinió a tots els allà presents sobre: si caldria entrar en converses amb els orangistes o no, què caldria fer, en cas que ells no volguessin, per mantenir el bon estat de la religió i obediència del rei i com es podria avançar el pagament de les ajudes dels estats per desfer aquell mateix hivern part de la gent de guerra.

Com ja s'ha avançat, la majoria d'opinions van concórrer en el mateix a grans trets: tot i que els excessos del príncep d'Orange, la guerra oberta i el bé de l'Església Catòlica haurien de fer que no es prengués cap mena de pacte, no seria inconvenient fer-ho per no ser perjudici de la reputació si es feia per via de la requesta i per ser clement i bon príncep. Sobre els consells, l'opinió de Lluís de Requesens era similar a la de tot el que envoltava el seu govern als Països Baixos: una queixa constant sobre allò que podia significar i un to ben dramàtic.

No podría encarescer à V. Md. lo que yo passo en el dicho consejo porque me leen cada día dozientas demandas de quexas de tierras y otras cosas que yo no puedo

¹⁵⁸⁵ Barado y Font, F. D. *Luis de Requesens...*, op. cit., p.51.

¹⁵⁸⁶ AGS, EST, llig. 560, doc. 24.

¹⁵⁸⁷ AGS, EST, llig. 560, doc. 26.

¹⁵⁸⁸ AGS, EST, llig. 560, doc. 25.

remediar, y todos gritan que se haga sin dar medio para ello y echan la culpa de todo à los españoles y no se les puede responder, habiendo sido ellos los que tantas vezes y con tanta insolencia han comenzado el motín.¹⁵⁸⁹

Al novembre del 1574, a més, les veus que corrien entre els homes de la cort era que es preparava un gran aixecament de tot el país per no poder suportar més la càrrega de la guerra, la manca de comerç i les tropes allotjades. Com informava el propi Requesens: *nasçe un tan general descontento en el pays y anda en todo él un tan mal language que el Duque de Arscot y el conde de Berlaymont me han dicho algunas vezes en consejo que se havian de levantar estas provinçias y poner nuevo gobierno de su auctoridad y que andava desto mucha plática.*¹⁵⁹⁰ No és pas d'estranyar, sobretot veient que eren les pròpies ciutats i estats les que, *de facto*, estaven mantenint les tropes desplegades pel propi territori, amb lletres de canvi que enviaven des de la cort immediatament consumides pels deutes i la dilació en l'entrega d'unes ajudes per part dels estats que, restant allò que ja havien entregat prèviament, quedarien en gairebé res, i que deixarien la tropa alimentant-se només de la terra.

Arribava el punt, a més, que ni tan sols hi hauria amb què sufocar l'aixecament del propi país per la manca de soldats sense amotinar, de forma oberta o velada:

También anda la misma plática muchos días ha y cresce cada día con harta continuación y desvergüença, de que ha de aver nuevo levantamiento de todo el pays no pudiendo sufrir la carga y la con que yo me hallo es de manera que no sé adónde bolverme, porque de ninguna de las naçiones y menos de la nuestra, puedo tener confiança que me ayen de assistir ni hazer lo que deven.¹⁵⁹¹

A les acaballes de l'any, a finals del desembre del 1574, amb l'intent dels orangistes d'aixecar Anvers fracassat, Requesens recordava que *andan tan alterados los del pays que no ay comida ni junta dellos donde no traten que se han de levantar, diciendo los más prinçipales que el pueblo no vale nada, pues no lo haze.*¹⁵⁹²

¹⁵⁸⁹ AGS, EST, llig. 560, doc. 12.

¹⁵⁹⁰ AGS, EST, llig. 559, doc. 104.

¹⁵⁹¹ AGS, EST, llig. 560, doc. 12.

¹⁵⁹² AGS, EST, llig. 559, doc. 105.

3.5. 1575: Entre la reunió de Breda i la guerra en temps de motí

En una carta del 9 de gener del 1575, Lluís de Requesens exposava a Felip II com la situació del país, tant a nivell militar, com econòmic, com polític havia caigut en un cercle viciós que la degradava i que estava a punt fer-ho caure tot, fins el punt que arriba a passar per alt les habituals i incansables consultes que feia al rei per qualsevol mena d'afer: *diré solo que lo de aquí está en tan estrechos términos y con tanta imposibilidad de sustentarse que se ha de venir a todo lo que estos quisieren, como se salve lo de la Religión, y esto con tanta brevedad que no ay lugar de consultar.*¹⁵⁹³ Perquè igual que havia matisat molt l'opinió de Hopperus uns mesos enrere, i malgrat reconèixer que *si lo de la fuerza se pudiera llevar adelante era lo mejor*, ja afirma que

Yo me conformo con la opinión de Hopperus, que embie V. Md. a esta gente persona de su sangre y saque los forasteros, y se buelva el gobierno antiguo y pida V. Md. a los estados que están por rebelar que le acomoden con los rebeldes, asegurándoles ellos que se les cumplirá lo que se les offresciere y plegue a dios que baste para que se fien, presupuesto que los que no quisieren convertirse (que serán los más) tampoco querrán dexar sus casas, estando tan persuadidos que no los pueden echar por fuerza.¹⁵⁹⁴

La dona de Requesens, Jerònima d'Hostalric i Gralla, mantenia un intercanvi prou constant de cartes amb el seu marit, les cartes del qual es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya i podem intuir el que demanava o preguntava la seva esposa des de Barcelona gràcies a les respostes. Una d'elles, datada del 28 de març del 1575, on li explica l'essència dels seus problemes, és probable que sigui el millor resum de fets, per aquestes dates, i l'explicació de la seva traumàtica situació:

Quexaysos de que en la corte me dexen estar sin gente y dinero, digo que gente he tenido harta más de la que es menester, que el ser mucha y no podella pagar lo que se les deve la haze amotinar y estar sin obediencia, y dinero el rrey ha inviado muchos millones, pero es tanto lo que es menester que no basta quanto uviere en España ni en las Indias para lo de aquí, así que no tengo de qué quexarme del rrey, pues no puede más, sino lastimarme de que ay an merecido mis pecados de traerme a este cargo en tiempo tan apretado.¹⁵⁹⁵

¹⁵⁹³ AGS, EST, llig. 562, doc. 4.

¹⁵⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁹⁵ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

3.5.1. La guerra fins la fi de les converses de Breda: la gent d'armes, els motins i les traïcions

Un dels primers afers que es van produir durant l'any 1575 fou el final de la investigació sobre el complot que havia tingut lloc amb els orangistes, i que havia provocat l'arribada d'una flota de 80 naus davant Anvers que intentaren provocar un aixecament que no es va arribar a produir per la mobilització immediata d'una desena de companyies d'infanteria que van passar-se tot el dia i la nit fent rondes per la ciutat i els afores.

Es va procurar seguir una investigació per descobrir els implicats en aquest aixecament que no va arribar a produir-se. Per fer-ho, el propi Requesens es va traslladar a Anvers i assegurava, lamentant-se, que *lo que aprieto cada día à estos juezes mandándoles que por horas me hagan relación de lo que passa, pero con todo esto yo aseguro à V. Md. que averiguara más un pesquisador de Castilla en ocho días que harán estos juezes en otros tantos años.*¹⁵⁹⁶ Es van tancar totes les portes d'Anvers abans de l'arribada del Comanador Major i fins quatre dies després d'arribat no es van obrir, quan s'havien visitat les 13.000 cases que hi havia a la ciutat per 260 mans per tal que es fes tot el mateix dia, després de *haviendo echado primero bando que por aquel día no saliesse ningún burgés de casa so pena de la vida*. I amb cadascun dels confidents burgesos nomenats pel governador, hi anaren dos soldats espanyols i dos alemanys, prometent premis a qui acusés els encobridors de tal fet. En un primer moment es van detenir més de 150 homes, alliberant-ne més de 100 per no trobar culpa, i dels que quedaven presos quan escriu la primera carta, el 9 de gener del 1575, només hi hauria convençuts una dotzena, mentre que els altres es mantenien detinguts per indicis. Cal dir, però, que aquells que més clarament estaven involucrats en dit complot per entregar Anvers als orangistes, almenys segons les incipients investigacions dels jutges d'Anvers, ja havien estat executats: *la víspera de Navidad hize hazer quartos quatro de los más culpados, y el uno dellos quemar vivo porque murió herege pertinaz y no se ha aun executado justicia en los demás convençidos por ser neçessarios para la confrontación de los demás que están presos.*¹⁵⁹⁷ És rellevant veure la manera com es va fer dit interrogatori, quelcom habitual però

¹⁵⁹⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

¹⁵⁹⁷ *Ibíd.*

que no ha de deixar de dir-se per aquest motiu: *uno de los que mandé hazer quartos les dava dineros después de llegados aquí y él lo confessó sin poderle jamás sacar de quien los havia reçibido o por cuya orden, con haverle hecho pedaços à tormentos, tanto que por estar para morir dellos, se apresuró el justiçiarle y murió cathólico.*¹⁵⁹⁸ A més, cada dia procuraven ampliar la base dels que havien participat en el complot: a Landrecies i Tielmont havien trobat 6 francesos que formaven part de la conxorxa i tornaven d'Anvers, així com una vintena de diversos països a Brabant, *à los unos y à los otros mandé luego ahorcar después de haver sacado dellos lo que se pudo.*

L'únic que havien descobert a principis de 1575 era que alguns capitans havien donat diners a aquesta gent a França i a Alemanya, enviant-los sense armes a Anvers amb la promesa que els armarien i alimentarien fins que arribés el moment. Aquests que havien entrat desarmats eren flamencs, valons o de Lieja, però tots súbdits del rei, que tenien la intenció de fer d'Orange una mena de governador.¹⁵⁹⁹ Efectivament, en algunes cases s'havien trobat durant el registre total d'Anvers una bona quantitat de *coseletes*, *morriones* i algunes cuirasses fortes, i molts arcabussos, tots recarregats i amb el seu *frasco y frasquillo* de pólvora, i alguns barrils més. Els presoners van assegurar que els havien dit que *se juntavan en esta villa tres mil soldados forasteros y que en tomando estos las armas, havia otras onze o doze mill personas de los naturales della que las tomarían.*¹⁶⁰⁰ Tanmateix, ningú no va donar noms, per ignorància o convicció pròpia, d'aquells que els alimentaven, identificant només a qui els hi donava diners, que fou un dels esquarterats.

La majoria dels implicats en la conxorxa, però, fugiren un cop van veure la gent de guerra entrar a la ciutat i quedarien amagats. Per esbrinar fins on arribava dit complot no té cap confiança en els jutges (*me pesa que se quede este fuego en cubierto y teniendo los cuchillos de palo, como sé que lo son estos juezes, no se puede cortar más*), procurant donar poder a aquells de nació espanyola que hi havia. I malgrat que no van aconseguir prendre la ciutat entre els veïns implicats i l'armada que es va aturar al davant, quelcom que sí que van aconseguir els orangistes amb aquest intent fou convertir Anvers en una frontera escenari de

¹⁵⁹⁸ *Ibíd.*

¹⁵⁹⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

¹⁶⁰⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

guerra. De cop, la major ciutat en importància dels Països Baixos per ser la seu de la Borsa i origen de tots els diners, havia estat amenaçada, amb una flota de vuitanta naus i un complot intern que bé podria haver estat un èxit si no haguessin rebut avisos dels dies en els que es podria desenvolupar. El comerç, per tant, es va ressentir per la marxa de molts dels mercaders, per això diu que caldria fer alguns forts que controlessin l'entrada d'Anvers per l'Escalda, *porque aun tener los navíos à vista y oyr el artillería escandaliza à los mercaderes*.¹⁶⁰¹

Veient com s'allargava la causa contra els detinguts en la conxorxa que volia entregar Anvers als orangistes, interrogant-los de forma individual i ampliant la causa contra molts més implicats, Requesens es mantenia a la pròpia ciutat amb l'objectiu de controlar també les decisions dels jutges locals, per la desconfiança particular que tenia: *no podría V. Md. creer lo que les pesa à los otros juezes y à todos los del pays de que se saque à luz*.¹⁶⁰² En paral·lel, i per evitar futures entrades de la flota orangista a Anvers, es va fer un esforç per aixecar tres forts que bloqueguessin l'entrada a dita ciutat.¹⁶⁰³

Els holandesos ajusticiats es van multiplicar les següents setmanes: 21 a Anvers i més de 30 en altres parts del país, tots ells fugits de la dita ciutat. A l'última jornada d'execucions de la capital comercial de Brabant, el 17 de febrer, es van executar 14 veïns de la ciutat. Entre ells, un vicemaestre i dos *deanes* dels mariners que tenien certa confiança en els afers de l'armada des del temps del duc d'Alba i que, malgrat ser catòlics, s'havien persuadit de provocar aquest canvi pel dany que patia el país.¹⁶⁰⁴ El procés d'aquests darrers 14 es va llegir a Jerónimo de Roda, al conseller Assunvila, al president d'Holanda, al canceller de Güeldres, al doctor del Río, a tres consellers de Brabant i a Champagney, sent tots vots favorables a la seva execució. Només hi va haver una excepció: *solo en el proçesso de un marinero muy viejo dexaron de serlo [favorables] y con aver más número de votos de que muriese, le hize graçia de la vida después de estar en el cadahalso para cortarle la cabeça*.¹⁶⁰⁵

Els contactes, però, seguien entre els enviats d'Orange i els veïns d'Anvers. Un exemple és una fira de cavalls i mercaderies celebrava a dita ciutat de Brabant,

¹⁶⁰¹ *Ibíd.*

¹⁶⁰² AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁶⁰³ AGS, EST, llig. 562, doc. 26.

¹⁶⁰⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

¹⁶⁰⁵ *Ibíd.*

on es van detenir un conjunt d'homes identificats com orangistes. Alguns membres del consell van arribar a proposar que se suspengués la fira, però es va preferir no seguir castigant l'economia dels mercaders i de la ciutat.¹⁶⁰⁶ Per carta de finals de març del 1575 que Requesens escriu a la seva dona, sabem com havia evolucionat l'afer de la conxorxa d'Anvers i com, tot i no desplegar una política de terror sistemàtic com el duc d'Alba, el Comanador Major no dubtava en dur a terme un bon seguit d'execucions quan la situació ho demanava: *La trayción que ay se dize que se avia descubierto en esta villa fue verdad y yo he hecho cortar por ella más de cinquenta cabeças y con la misma justicia pudiera cortar otras tantas millares y tened por cierto que quanta gente aquí ay está tan dañada que siempre que pudieren se levantarán.*¹⁶⁰⁷ Per tant, les execucions d'aquells amb certa influència a la traïció també serviria per donar el màxim exemple a la resta.

Però si quelcom evidència com de trencada estava la societat dels Països Baixos serà una petició particular que fan, en aquest cas, alguns catòlics, i la reacció que es provocarà després. Un grup de catòlics d'Anvers va demanar que es nomenessin alguns comissaris perquè volien allistar-se i *hazer un juramento de nuevo como profesión de la fee, jurando de vivir y morir en la cathólica Romana y poner por defensa della y del serviçio de V. Md. sus personas y haciendas contra el Príncipe Doranges y sus sequaçes.*¹⁶⁰⁸ Després de llistats, haurien de tenir ordre d'on acudir dins la ciutat en cas de necessitat per invasió o desordre, utilitzant com a argument per integrar aquests civils en el cos armat de la ciutat la revolta iconoclasta de l'agost del 1566: *quando se rompieron las imágenes en tiempo de Madama de Parma, lo hizieron dozientos o trezientos hereges, y por no estar conosçidos y enrrolados los cathólicos ni saber dónde havian de acudir en semejantes ocasiones, se salieron con ello.*¹⁶⁰⁹ Requesens va tirar endavant aquesta proposta, tenint ja llistades més de set-cents focs catòlics quan les autoritats polítiques d'Anvers van fer mostra de l'escàndol que hi havia entre ells i la resta del poble, que tenien la matança d'hugonots de la Saint-Barthélemy a París el 23 i 24 d'agost del 1572 ben present: *anduvo voz que queríamos juntar los cathólicos conosçidos con la gente de guerra para degollar una noche todos los sospechosos en la Religión, imitando lo que tres años ha se*

¹⁶⁰⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 79-81.

¹⁶⁰⁷ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

¹⁶⁰⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 58.

¹⁶⁰⁹ *Ibidem*.

*hizo en París.*¹⁶¹⁰ El pànic col·lectiu va arribar a termes tan greus que havent marxat Requesens a Brussel·les,

anduvo tan gran voz en todo este pueblo que aquella noche se havia de executar por mi orden el massacre que ellos llaman y unos dezían que yo me havia salido de aquí por no me hallar en él y otros que havia tornado a entrar en la tierra secretamente, que se salieron de miedo aquella noche della (y saliera mucho mayor número) más de çinco mill ánimas.¹⁶¹¹

Per tant, un rumor, aplacat finalment per un ban del magistrat, va provocar un èxode d'aquells que temien ser víctimes d'una nova Saint-Barthélemy, en aquest cas, a Anvers. Demostrava aquesta sortida massiva, a més, com reconeix el propi Requesens, que *se ha visto bien de la mucha gente que se alteró el número de hereges que deve de haver*. Val a dir que, de l'altre bàndol, la qüestió religiosa no oferia cap dubte, arribant a llegir-se pasquins que deien: *Antes el Turco que el Papa.*¹⁶¹²

A principis de l'any 1575 Felip II va preguntar directament al seu governador general diversos aspectes. Sobre les necessitats de l'armada i la conveniència d'enviar-la o no. És significatiu com ràpidament, després d'enumerar allò que hauria de conformar dita armada, passa ràpidament a exposar els beneficis que tindria la seva arribada a nivell de poder negociador. És a dir, en aquesta doble via de negociació i guerra que tant destaca, on qui arribaria amb la posició de força tindria un evident avantatge a l'hora d'imposar a l'interlocutor els seus interessos.

Esté V. Md. çierto que sin armada dessos Reynos no se puede acá hazer nada, y que siempre que vinieren de çien navíos arriba, entre grandes y pequeños bien armados de marineros y gente de guerra, artillería, municiones y victuallas, podrán pelear con qualquier número de armada que los enemigos junten, con presupuesto que acá se podrían armar otros quarenta o çinquenta navíos, haviendo para ellos dineros, y que la armada los ha de traer bastantes para la sustentación della misma y de lo demás de acá, y que ha de venir muy temprano

¹⁶¹⁰ *Ibídem.*

¹⁶¹¹ *Ibídem.*

¹⁶¹² Estrada, F. *op. cit.*, p. 375.

y que quanto más esperanza viesse de tomar acuerdo con los rebeldes, tanto más esfuerzo se havia de hazer en lo uno y en lo otro para que el acuerdo fuesse el que conviene.¹⁶¹³

Informa en aquest punt, a més, que havia volgut enviar alguna persona particular a la cort per demanar de forma expressa l'anada de l'armada i l'enviament de diners, *que representasse à V. Md. todas estas neçessidades y diesse ay gritos por el remedio*¹⁶¹⁴, però ho havia rebutjat finalment per pensar que prou devien estar treballant a la cort per enviar dita ajuda a Flandes i per *no poder excusar acá ninguna de las que saben de rayz este daño*. Una mena d'ambaixada particular que, com veurem, acabarà realitzant durant el mateix 1575, enviant a Madrid a Domingo de Zavala, el seu secretari, per demanar diners i exposar la gravetat de la situació a Flandes.

Quan es veuen les mancances econòmiques i militars urgents, amb els pagaments endarrerits amb totes les nacions, resulta sorprenent veure com Felip II preguntava a Lluís de Requesens sobre les necessitats de fortificació i els diners que costaria modernitzar i enfortir dites fronteres. Segons es diu, caldria renovar el castell de Groningen, Bolduc, Maastricht i Valenciennes. S'havia fet una visita de la frontera amb França, que trobaven en una pèssima condició per la manca de fortificacions i artilleria, i ni tan sols s'havia arribat a fer una visita a Luxemburg però es considerava més o menys igual que la francesa. Sobre els diners necessaris, *es tan gran suma que no se osa pensar en ello*.¹⁶¹⁵ I sense voler pecar de catastrofista, diu que si es dedicués cada any una part dels pressupostos a la fortificació, i es mantingués, s'acabaria resolent. Però, com és evident, quedaven ben lluny de les preocupacions més immediates per l'escanyament econòmic que patia, *que tengo por milagro haverse sostenido hasta aquí, y no sé si Dios nos hará merced de hazer este milagro de aquí adelante*.¹⁶¹⁶ Perquè les fronteres estaven tan desfetes que alguns governadors de places arribaven a demanar que se'ls alcés el jurament per poder marxar, perquè no tenien cap garantia que es pogués defensar si els francesos o algun príncep alemany declaraven la guerra i entraven en campanya.¹⁶¹⁷

¹⁶¹³ *Ibíd.*

¹⁶¹⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁶¹⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 6.

¹⁶¹⁶ *Ibíd.*

¹⁶¹⁷ AGS, EST, llig. 564, doc. 59.

El contrapunt a aquesta necessitat de diners del bàndol reial i l'exèrcit gegant amb peus de fang que residia a Flandes, inabastable per la Hisenda i més perillós que no pas d'ajuda per estar més amotinat, una nació o altra, que en obediència, el trobem en els orangistes. Segons les informacions que arribaven a la cort, l'exèrcit era molt reduït: només 4.000 soldats a sou, que pagaven puntualment cada setmana. Tot i que sembla un número exageradament reduït, sobretot comptant amb l'enorme presència militar rival, no seria pas d'estranyar que el número real fos proper a aquest. Se superposaven diversos aspectes que afavorien aquesta reducció d'efectius per part orangista: el domini absolut del mar, el molt proper motí general de les tropes reials (en una situació que, conforme passaven els mesos, empitjorava pels interessos de Requesens), la predisposició de vilatans a agafar les armes d'una manera particular per la defensa de les ciutats (pel cas dels mariners, estarien a casa seva mentre no fossin reclamats, rebent la primera paga en el moment d'embarcar-se) i el bon proveïment de vitualla i municions per tot arreu. Mantenien, per tant, una posició militar relativament passiva, sense presentar batalla (encara tenien ben fresc el record de Mook i la mort de dos Nassau i el fill del comte Palatí) i només feien alguna cavalcada a la costa, aprofitant-se de la seva superioritat naval i de la rapidesa de navegació des de l'illa de Walcheren a les costes de Brabant i Flandes, tot esperant que la força militar que la Monarquia tenia desplegada a Flandes caigués per ella mateixa. Aquesta poca presència militar els permetia armar més homes o naus quan creguessin convenient de forma prou ràpida. En definitiva, com explicava el Comanador Major al rei, *la mayor fuerça que los enemigos tienen, como tantas vezes he dicho, es consumir nosotros las nuestras con el tiempo.*¹⁶¹⁸ Un exemple d'això és el que comenten entre els comissaris un cop es trobaven reunits a Breda: corria el rumor, completament irreal, entre els orangistes, que la reina d'Anglaterra armava una dotzena de naus per ajudar Felip II contra Zelanda, per això deia que ells armaven també uns vaixells, fent *con mucha priessa grandes preparaciones de guerra o para romper el trato o para hazerlo con mejores condiciones.*¹⁶¹⁹ És per aquest motiu que Requesens, abans de reclamar de nou l'arribada de les naus i galeres, es lamenta de que: *si viera acabar lo de aquí por mano de los enemigos me paresçe lo sintiera menos, pero*

¹⁶¹⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁶¹⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

*ver que nuestra gente lo acabe y la impossibilidad de poder sostenerla ni despedirla, es lo que tomo con menos paciencia.*¹⁶²⁰

D'altra banda, pel bàndol reial, es veia que hi havia *mucha más gente de guerra de la que sería menester y de la que muchos Reynos pueden sustentar*. Cosa que s'escarrassava a repetir a tothom, tant a la cort com als familiars, però que no tenia cap mena de solució si no hi havia una provisió de diners que fregués el miracle. Això provocava que es necessitessin quantitats enormes només per donar socors i que la soldadesca es pogués alimentar, i que cada cop que es feia no disminuïa pas el deute, *pero cresce en tres meses de tiempo lo que monta el sueldo de dos, pues el socorro es la terçia parte de la paga.*¹⁶²¹ El gran problema per posar en ordre aquesta gent de guerra seria el que es va solucionar en part amb les companyies velles d'infanteria espanyola durant el motí d'Anvers: estar pagant segons mostres fetes dos anys enrere i que no es correspondrien, ni de bon tros, amb el nombre real d'efectius.

Es reproduïx tot seguit una taula on s'especifica el nombre d'efectius de la mostra antiga i el nombre real que estimen que tenia cada companyia, així com la seva ubicació i comandant¹⁶²²:

<i>La gente que devria tener conforme a la muestra</i>		<i>La gente que podrán tener</i>
<i>Frisa y Pays de Graeninghen</i>		
<i>IIm</i>	<i>El regimiento de valones de Mos de Billy ques 10 vanderas</i>	<i>Im CCCC</i>
<i>DC</i>	<i>Tres vanderas de la mesma nación que estavan fuera del regimiento</i>	<i>CCCCXX</i>
<i>DC</i>	<i>Dos vanderas de Alemanes baxos</i>	<i>CCCC</i>
<i>Holanda, Utrecht, Güeldres y Overissel</i>		
<i>IIIIm DCCCC</i>	<i>Treze vanderas de alemanes altos del barón de Frainperg</i>	<i>IIm DC</i>
<i>IIIIm DC</i>	<i>Doze del barón de Polveyler</i>	<i>IIm CCCC</i>
<i>IIm CCCC</i>	<i>Ocho del conde de Hebrestain</i>	<i>Im DC</i>

¹⁶²⁰ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁶²¹ *Ibidem*.

¹⁶²² AGS, EST, llig. 563, doc. 75.

<i>IIIIm</i>	<i>Diez de alemanes baxos del regimiento de Mos de Yerge</i>	<i>IIm</i>
<i>IIIIm</i>	<i>Diez del de el conde de Mega</i>	<i>IIm</i>
<i>IIIIm</i> <i>DCCCC</i>	<i>Treze de el conde de Bossu</i>	<i>IIm DC</i>
<i>Im CC</i>	<i>Seys de valones de Mos de Yerge</i>	<i>DC</i>
<i>Im CCCC</i>	<i>Siete del regimiento que era de Alonso López Gallo</i>	<i>DCC</i>
<i>DCCC</i>	<i>Quatro de Mario Carduino</i>	<i>CCCC</i>
<i>Im CCCC</i>	<i>Siete del Coronel Verdugo</i>	<i>Im CCCC</i>
<i>IIm CC</i>	<i>Onze de españoles de el tercio de don Fernando de Toledo</i>	<i>Im C</i>
<i>Im</i>	<i>Cinco de Julián Romero</i>	<i>DCCC</i>
<i>IIm CC</i>	<i>Doze de Valdés</i>	<i>Im</i>
<i>DC</i>	<i>dos compañías de burgesses en Amsterdam</i>	<i>DC</i>
<i>CL</i>	<i>Ciento y veynte españoles poco más o menos y quarenta o cinquenta soldados viejos del pays en el Castillo de Utrecht</i>	<i>CL</i>
<i>Brabante y la parte de Holanda de la Mosa acá y la que se posee de Gelandá</i>		
<i>IIIIm CCC</i>	<i>Onze vanderas de Alemanes altos del coronel Fucar</i>	<i>IIm CC</i>
<i>IIm CCCC</i>	<i>Ocho del regimiento del Conde de Hebrestain</i>	<i>Im DC</i>
<i>IIIIm</i>	<i>Diez del regimiento del conde Annibal</i>	<i>IIm</i>
<i>IIm DC</i>	<i>Diezyocho de valones del regimiento del coronel Mondragón</i>	<i>IIm DXX</i>
<i>DCCC</i>	<i>Quatro compañías del tercio de Julián en Dargus</i>	<i>CCCC</i>
<i>CC</i>	<i>Otra en Vilborde</i>	<i>C</i>
<i>CC</i>	<i>Otra en el Castillo de Anveres</i>	<i>C</i>
<i>D</i>	<i>Quinientos soldados en el dicho Castillo que es su guarnición ordinaria y muchas plazas de artilleros y oficiales</i>	<i>D</i>

<i>CC</i>	<i>Otra del tercio de don Fernando de Toledo en Mastricht</i>	<i>C</i>
<i>Im D</i>	<i>Cinco del regimiento del conde Anibal de alemanes altos</i>	<i>Im</i>
<i>IIm</i>	<i>Diez de valones del regimiento del conde de Rus</i>	<i>Im CCCC</i>
<i>CC</i>	<i>200 españoles y 20 soldados del pays viejos en el Castillo de Gante</i>	<i>CC</i>
<i>CCC</i>	<i>Una compañía de alemanes del coronel Polveyler en Valencianas</i>	<i>CC</i>
<i>CCLXXX</i>	<i>Una compañía del tercio de Julián en el Castillo y 80 españoles de su guarnición ordinaria</i>	<i>CLXXX</i>
<i>Brabante y Flandes</i>		
<i>Im DCCC</i>	<i>Diez y ocho compañías de cavallos ligeros y arcabuzeros a cavallo</i>	<i>Im LXXX</i>
<i>En el Pays de Ultra Mosa</i>		
<i>DC</i>	<i>Dos compañías de rastres de Xenque y Hanz Valart</i>	<i>CCCC</i>
<i>IIm CCX</i>	<i>Diez y siete navíos de armada en Amsterdam</i>	<i>Im D</i>
<i>IIm CCX</i>	<i>Otros diez y siete en Anveres</i>	<i>Im D</i>
<i>LIXm CCL</i>		<i>XXXIXm CL</i>

La diferència del número oficial, 59.250 soldats, amb el que estimaven que realment servien, 39.150, fa que hi hagi un terç de places fictícies que s'estaven pagant però que no existien. La immensa majoria d'aquestes tropes es trobaven a principis del 1575 en un motí obert o negant-se a sortir dels seus allotjaments. Només hi havia una manera d'evitar aquesta despesa en el pagament de tropes inexistents: pagar els deutes, prendre una mostra nova i mantenir els sous al dia. Impossible. El problema vindria donat del mateix de sempre, la manca de diners des del primer dia que Lluís de Requesens va trepitjar Flandes. De fet, els fonaments d'aquest exèrcit de fang que es desfaria sol ja estava posat des del temps del duc d'Alba, on els deutes ja eren molt importants. I més ho serien a mesura que passarien els mesos. Al maig del 1575, sumats els deutes a la tropa,

als mercaders i a alguns capitans, s'estimava que l'acumulat era de 7.226.191 escuts i 5,5 plaques.¹⁶²³ Encara al febrer, informava Requesens que, a més del que es devia a la gent de guerra, *devo yo sobre mi crédito à mercaderes más de un millón de oro de que corren grandes y intolerables intereses.*¹⁶²⁴ Veurem que serà una xifra ampliada de forma continuada. Sense conèixer el número de tropa que hi havia a Flandes més enllà d'aquesta aproximació, explica al secretari Zayas que *procuro que los commissarios hagan todas las diligencias posibles, pero como dize el refrán, quis custodiet ipsos custodes?*¹⁶²⁵, i se'n refiava tan poc dels comissaris que tornava a demanar que s'enviés un veedor general que posés ordre a les finances.

En el moment que Requesens va trepitjar Flandes per primera vegada, no s'havia fet una mostra a la infanteria espanyola vella des del 3 de maig del 1572 i, a l'arribada des d'Itàlia, des que se li va prendre a Borgonya a finals de maig del 1573. I la de totes les altres nacions, des del moment on es van aixecar les companyies. Pel que fa a la cavalleria, feia 4 anys que no passaven mostra. Era, per tant, sobre aquest número inicial que es calculava el total dels socors que es donava mensualment a la tropa, sense acceptar-ne fer una mostra nova si no es donaven de cop un bon nombre de les pagues acumulades, *para lo que nunca ha avido remedio y desde el primer día que vine hallé muchos millones de escudos de deuda y no un solo dinero.*¹⁶²⁶ La veritable herència militar del duc d'Alba. A través de les lletres de canvi i dels diners que anava proveint de forma puntual des de la Monarquia havien pogut mantenir la tropa mitjançant socors, però sent incapaços de liquidar comptes amb cap regiment que no s'hagués amotinat i els hagués obligat per la manca d'obediència. A principis del 1575, el que es devia a les altres nacions fora de l'espanyola *no se puede saber cierto por la razón que he dicho, pero entiéndese que es una suma tan grande que hasta agora passa de cinco millones de oro y cada día va creciendo lo que no se puede creer.*¹⁶²⁷ Ni de la gent que hi havia a la frontera amb França ni de les tretze bandes d'ordenança es podia fer cap mena d'ús pels deutes acumulats d'anys de pagues pendents: els

¹⁶²³ AGS, EST, llig. 563, doc. 77.

¹⁶²⁴ AGS, EST, llig. 563, doc. 6.

¹⁶²⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 54.

¹⁶²⁶ AGS, EST, llig. 563, doc. 6.

¹⁶²⁷ *Ibidem*.

primers s'estaven desfent mentre que els segons, que eren tres mil cavalls entre homes d'armes i arquers, anaven a peu per la manca de sous rebuts durant anys.

D'aquesta taula cal destacar també l'escàs nombre de naus que hi havia i el cost del manteniment de la flota. A Amsterdam, segons s'explica en altra documentació, hi havia 24 naus, entre grans i petites, per la gran necessitat que hi havia per defensar aquella costa encara que fos amb mínimes garanties. A Anvers hi havia disset naus, amb uns mariners a sou més per evitar que anessin a servir als rebels que pels bons oficis que podien fer a la mar. Aquest nombre, però, es procurava ampliar, cercant els recursos allà on podien: per fer 25 *cromestreves* va decidir, tot i que, *de más de ser algo, violento no sé si me acabará de salir, pero la neçessidad hazer provarlo todo*¹⁶²⁸, escriure a tots els abats i priors dels estats que tenien boscos perquè enviessin alguns arbres, assenyalant a cadascun el nombre que va semblar convenient, amb el seu valor a compte de les ajudes que haguessin de donar. A més d'això, es va manar fer 20 barques planes de 20 remes cadascuna, al mode de galiotes. Aquestes naus estarien enllestides per sant Joan, però sense una marineria que les pogués dirigir.¹⁶²⁹ Per finals de juliol encara navegaven només la meitat per falta de mariners.¹⁶³⁰

Hi havia també un altre problema greu, l'artilleria. No hi havia diners per comprar-la de bronze, per això s'havia acordat comprar a Anglaterra tres-centes peces de ferro colat¹⁶³¹ amb les seves bales i aparells, cosa que va acceptar la reina però no el seu consell. Per això havien de buscar altres peces on podien.¹⁶³² Havia nomenat vicealmirall de l'Armada d'aquells estats al burgmestre de Middelburg i a Sancho Dávila com a superintendent i capità general d'ella, però no es veia gaire clar com es podria sustentar tot sense un enviament imminent de naus i diners des de Castella. De la instrucció d'aquest darrer podem saber que la flota la componien en aquell moment:

¹⁶²⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 27.

¹⁶²⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 114.

¹⁶³⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 60.

¹⁶³¹ Un tipus d'artilleria que buscarien produir a Biscaia a través de mestre del nord d'Europa importants, proposant Requesens també Catalunya com un dels llocs on es podria produir dita artilleria: *creo que la una dellas [parts on es podria fondre artilleria fora de Biscaia] sería Cataluña, por las muchas minas de hierro que aquella provincia tiene.* AGS, EST, llig. 564, doc. 62-63.

¹⁶³² AGS, EST, llig. 562, doc. 27.

dos naos grandes, tres wlesbotes, un cromestre, quatro buyres y siete charrúas, que por todos son diezysiete y allende dello emos ordenado que se fabriquen y labren por cuenta de su Magd. veynte y cinco crometeves que son los baxeles de más servicio y fuerça para estos canales y más otras veynte barcas (...) a propósito para el socorro de qualquiera presta necesidad.¹⁶³³

Fins i tot alguns anglesos havien demanat llicència per vendre als ports de Flandes controlats per Felip II les preses que aconseguissin en cors contra els orangistes. Fins aquell moment, no ho havien permès, per refiar-se poc dels propis anglesos, per no enfadar la reina d'Anglaterra i per no haver complert els anglesos cap de les promeses que havien fet en termes d'ajut militar, però el poder naval era tan desigual que *se han de buscar los últimos remedios por offender a los rebeldes en la mar, donde son tan superiores, me ha parescido darles la dicha liçençia*.¹⁶³⁴ El contacte aquesta vegada era un anglès de més confiança, William Cotton, contractat com a corsari.¹⁶³⁵ Aquest tindria plans més ambiciosos¹⁶³⁶ i evidencia ja la poca pretensió de mantenir una cordialitat màxima amb la reina d'Anglaterra. En paraules de Requesens:

Después que ayan hecho su armada, se atreverán a tomar la de la Reyna de Inglaterra, y le levantarán su Reyno, y aunque yo holgaría harto de verlo hecho por lo que convendría al servicio de Dios y de V. Md. no le he salido a ello, antes en la letra que le he dado (...) se tiene gran cuenta que sea con permission de la Reyna pero si ellos lo executaren después, bien se les podría dissimular esta condición.¹⁶³⁷

Requesens havia donat ordres que s'acollissin com a aliats aquestes naus, però si els governadors de les viles no volien deixar entrar gent estrangera per la seva seguretat, hauria d'acceptar-ho. I que malgrat que el considerava que *de vuestra persona yo tengo tanta satisfacció como de qualquier vasallo del rey mi señor*, l'advertia que:

¹⁶³³ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 51.

¹⁶³⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 27.

¹⁶³⁵ Sobre el cors a Flandes (tot i que amb certa desviació cronològica) v. Otero Lana, Enrique. «El corso del Flandes español como factor de guerra económica». *Studia Histórica. Historia Moderna*, 27, 2005, pp. 111-133.

¹⁶³⁶ v. Cleary, J. M. «Dr. Morys Clynnog's Invasion Projects of 1575-1576», *British Catholic History*, 8, 6, 1966, pp. 300-322.

¹⁶³⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 27.

He entendido que mucha parte de las presas que aveys hecho se han cargado de noche y las hazeys llevar a vender a Inglaterra, ques contra el conçierto hecho, pues estas se han de ver primero si son bien hechas y determinarlo por justizia y haziéndolo de otra manera no se sabe si son de amigos o enemigos, demás de que viene a perder su Md. la parte que le toca y si es así terné muy justa causa de quexarme de vos.¹⁶³⁸

El que sí que tothom s'escarrassava a demanar des de Flandes era l'arribada de l'armada que l'any anterior ja havia d'haver estat enviada, com s'ha dit en línies superiors en el moment que Felip II preguntava sobre la seva necessitat. Proposaven, fins i tot, una anada esglaonada, amb els vaixells petits¹⁶³⁹ i de més fàcil moviment primer, seguits d'unes naus grans que asseguraven que eren més importants que les galeres que demanaven des de feia més d'un any. Fins i tot anirà rebaixant les seves demandes, de la flota completa, a una de vaixells petits a *cinco o seys chalupas [amb] 500 o 600 marineros*.¹⁶⁴⁰ Si per quelcom era necessària aquesta flota era perquè arribessin els diners en metàl·lic, que tornava a reclamar per enèsima vegada Requesens amb la seva retòrica habitual:

Aunque no truxessen más victuallas y municiones que para el camino, se podrán proveer de aquí, embiando para ello dineros, pero V. Md. advierta que los han de traer no sólo para la dicha armada, pero para los demás gastos de acá, porque de otra manera sería acrescentar el daño de acá sin ningún fructo. (...)

Quando estava en ella [Itàlia] juzgava que estos estados eran la cosa de más importancia que V. Md. tenía fuera de España y que perdiéndose ellos, se perdería todo lo demás, de manera que no me lo haze juzgar estar agora a mi cargo y lo que en resolución puedo dezir es que tengo por imposible que no se pierdan, y muy presto, si V. Md. no puede embiar dessos Reynos con que se pague lo que se deve y se sustente la costa que se tiene y sea superior en la mar.¹⁶⁴¹

¹⁶³⁸ IVDJ, env. 68, c. 93, doc. 283.

¹⁶³⁹ Una flota de vaixells petits que començarà a ser una demanda recurrent a partir de la primavera del 1575. AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁶⁴⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁶⁴¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 27.

La petició de l'armada, que desapareix de les cartes de Felip II, cosa que posa molt nerviós al governador general, serà una constant durant aquest any, continuant amb quelcom habitual a cada carta des del moment que va posar peu als Països Baixos. Perquè malgrat que durant la primavera s'havien capturat una vintena de naus als rebels, la seva superioritat era tan gran que poc els importaven aquestes pèrdues de poca magnitud.¹⁶⁴²

Pel que fa a les forces terrestres, mentre seguia en peu el motí del terç de Llombardia explicat en línies superiors, els problemes econòmics també afectaven a altres nacions, com els valons i els tudescos, els quals no havien rebut encara el socors del desembre de forma completa, quan ja enfilaven mitjans gener. De fet, es trobaven en una mena de motí de baixa intensitat, en una fase prèvia que s'allargava durant més temps que en el cas de la infanteria espanyola, que tot esclatava d'una manera molt més ferotge i ràpida, probablement per la distància que hi havia a quelcom que els resultés familiar i el difícil camí fins a casa seva si optaven per la deserció i no pel motí. Aquests valons i alemanys encara no havien fet fora els seus oficials i seguien sota les seves banderes i estendards, vivint en ordre, però *se puede dezir que están amotinados en quanto à no salir de sus presidios para ninguna facción y servicio si no se les dan muchas pagas*.¹⁶⁴³ Tanmateix, la situació va arribar a tal punt que els alemanys desplegats a Holanda van abandonar els seus llocs per anar a reunir-se amb els altres efectius del seu regiment de Overysse; amb altres alemanys que no volien sortir de Haarlem; i amb els espanyols dels terços vells, donant vuit dies de termini per rebre les seves pagues o anar a aplegar-se amb els del terç d'Itàlia ja amotinats. Això deixaria Amsterdam totalment exposada als orangistes, i Holanda sencera al seu abast.

Per resoldre els motins en marxa d'aquesta primeria d'any proposa dos passos. Ambdós inviàbles. El primer que caldria fer és pagar el que es deu (amb uns sous amb els que amb prou feines podien viure en una situació de pagaments regulars, molt menys amb els socors) i seguir pagant de forma puntual cada mes. Després, caldria posar tota la infanteria junta sota un mateix mestre de camp i un bon nombre d'oficials que castiguessin amb rigor cadascun dels desordres provocats per la soldadesca, *y ponelles en la antigua y buena disciplina de que*

¹⁶⁴² AGS, EST, llig. 562, doc. 74.

¹⁶⁴³ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

están tan desviados. Però pel primer faltaven diners amb els que dur-ho a terme, i pel segon es necessitaria un total desplaçament de tropes, i la mateixa guerra ho impossibilitaria.¹⁶⁴⁴

La despesa en la tropa, com és obvi, encara augmentava més a mesura que avançaven les setmanes. Acabat el motí del terç de Llombardia, també es van donar socors novament als terços vells (dues pagues en aquest cas), els quals tornaven a estar alterats i fent que Requesens es plantegés executar alguns dels capitans o sergents que portaven la tropa alterada. Perquè justament aquest major esma dels espanyols feia que fossin escoltats abans, cosa que era vista de prop per la resta de nacions, i els hi oferien un mal exemple. A principis d'abril, ja estaven aquests terços vells penjant cartells, *que suelen ser principios de motines*, i després del d'Anvers, havent-los començant a córrer el sou l'1 de juny del 1574, i trobant-se a l'abril, algunes companyies havien rebut quatre pagues, d'altres sis, segons si havien estat més ocupades o en pitjors allotjaments. La resta se'ls hi devia.¹⁶⁴⁵ I fins i tot els de l'antic terç de Llombardia, que s'anomenaven *tercio de la Liga*, estaven ja sense diners i començaven a alterar-se. L'esgotament del governador general amb aquestes unitats arribava a tal punt que es va plantejar una mesura similar a la de don Fadrique de Toledo després de Haarlem tot aprofitant el buit legal de la demanda de perdó general dels amotinats:

Reformar todo este terçio porque se extinguiesse el nombre de gente que tan gran maldad hizo y mezclallo con los terçios viejos, haziendo primero ahorcar un buen número dellos, porque (aunque les di firmado de mi nombre que los perdonava y se lo he de guardar) duró el motín muchos días después en los quales hizieron bastantes desórdenes para meresçer esto, y se descuydaron de capitular después nuevo perdón.¹⁶⁴⁶

Malgrat tot, veient com estaven de disminuïdes en número la majoria de companyies, recordava que *ay mucha neçessidad de que se embie golpe de españoles, con que se embie también con qué pagarlos*.¹⁶⁴⁷ A finals de juny, la situació encara havia empitjorat més: els espanyols havien continuat amb les

¹⁶⁴⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 4.

¹⁶⁴⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 26.

¹⁶⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁴⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 41.

demandes, estant ja ben a prop del motí, i amb un evident mal ambient entre ells per la lluita que s'havia produït entre els soldats de dita nació a l'intent d'assalt dels amotinats del terç de Llombardia a la ciutat d'Utrecht.¹⁶⁴⁸

Alguna corneta de reiters es va acomiadar i els valons es van reformar per estalviar una mica el seu manteniment (els regiments de Alonso López Gallo i de Mario Carduino es van integrar dins els de Monsieur de Hierge i el Coronel Verdugo). Els alemanys alts, en canvi, eren un veritable problema, ja que no estaven en obediència, fins el punt que es van aplegar els seus coronels per visitar Requesens i comunicar-li que eren incapaços de contenir més els propis soldats, perquè *no han de ser de menos condición que los españoles, pues el Emperador Nuestro Señor que esté en el cielo y V. Md. solían siempre pagar primero los alemanes.*¹⁶⁴⁹ Aquestes demandes per part dels coronels, que ja no creien les bones paraules de Requesens, són les que van posar en alerta el propi Comanador Major, qui ja reconeixia el seu perill: *si se juntan, son cinco regimientos, y todas las tierras principales están en sus manos, como lo estamos también los ministros que V. Md. aquí tiene.*¹⁶⁵⁰

Els coronels insistien en el pagament dels seus regiments d'una forma prou exhaustiva, durant mesos, fins el punt que només la intervenció del comte de Berlaymont i el marquès Chapin Vitelli van poder fer-los allargar les seves pretensions. Tres mesos fou el marge que donaren en un primer moment. És a dir, amb aquesta conversa duta a terme el 3 de febrer, seria el 3 de maig quan s'amotinarien de forma oberta, perquè *no cumpliéndose, ellos se sabrán hazer pagar como españoles*¹⁶⁵¹ Una data que, com veurem, coincidirà amb la proposada pels comissaris orangistes a Breda per la represa de les negociacions, després de l'ampliació de les instruccions i de les garanties que va donar Requesens un cop estaven en marxa. El termini, però, l'ampliarien fins el 22 de maig. Davant la previsible impossibilitat per pagar, els va reunir de nou el 18 de maig, exposant les demandes i fent venir al baró de Polveyler com a major

¹⁶⁴⁸ Ho exposa ben gràficament Requesens a través d'una carta rebuda: *Me escribe Francisco Hernández de Ávila que estando él en el castillo de Utrecht quando pasaron por allí de camino para Bura assomado à la muralla, le tiraron de mosquetazos diciendo del y de los soldados de aquel castillo mil males por haverles impedido la entrada de aquella villa quando el motín pasado.* AGS, EST, llig. 562, doc. 132.

¹⁶⁴⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

¹⁶⁵⁰ *Ibidem.*

¹⁶⁵¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 26.

representant dels tudescos¹⁶⁵², qui va mostrar grans inconvenients, més per ser una demanda particular dels coronels que per la confiança en els bons oficis que tindrien posada en ell els oficials reials.¹⁶⁵³

Menys expeditius que la infanteria espanyola, el 29 de juny encara informava Requesens que negociava amb els coronels tudescos. El que reclamaven ja a aquestes alçades era que s'esbrinés el compte de la mostra que se'ls va fer en temps del duc d'Alba i que se'ls pagués per elles el que se'ls hi devia, i se'ls hi donessin després, i sense fer una nova mostra, quatre pagues en diners i dues en panys. Segons els comptadors els hi devien almenys 400 mil escuts i cadascuna de les pagues dels cinc regiments alemanys alts era de 125 mil escuts, és a dir, només per posar en obediència aquesta nació dins l'exèrcit de Flandes es necessitarien més d'un milió. La proposta dels coronels era, simplement, esperar el pagament complet amb els socors que puntualment els hi donessin.¹⁶⁵⁴ Se'ls anava entretenant amb promeses de pagament quan es rebés provisió des de Castella i mantenint les companyies a base de socors.¹⁶⁵⁵ I malgrat que sabien que mai no podrien reunir una quantitat de diners així, els comissaris van creure millor no negar-ho de forma rotunda, sinó prometre'ls que s'estava buscant la solució i mirar d'allotjar-los en algunes petites viles de Brabant o altres províncies, perquè les ciutats grans ja estaven mantenint 20 banderes d'altres regiments. Els enviarien, doncs, a aquests llogarets petits per tres motius:

1. *Entretenerlos lo más que se pudiere para que no se acaben de desvergonçar.*
2. *Aliviar desta carga à aquellas provinçias que la han tenido y tienen tan grande.*
3. *Porque las de Bravante y Flandes, questan tan duras en las ayudas, si quisieren que se les saque esta gente, se les pueda dezir que la han de pagar.*¹⁶⁵⁶

¹⁶⁵² AGS, EST, llig. 562, doc. 79-81.

¹⁶⁵³ AGS, EST, llig. 562, doc. 114.

¹⁶⁵⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 132.

¹⁶⁵⁵ AGS, EST, llig. 564, doc. 60.

¹⁶⁵⁶ *Ibidem*.

S'havia hagut de socórrer a Haarlem, entregant 8 mil florins al mes per les vuit companyies que hi havia allà, a més d'altres quatre mil florins en vitualla i municions. El mateix va haver de fer amb les viles de Deventer i Kampen, oferint 12 mil florins de cop i un pagament mensual de 6 mil, ja que entre ambdues viles mantenien 5 companyies. També a Amsterdam es van haver d'enviar 20 mil per mantenir la gent de guerra que hi havia de guarnició a la ciutat.

I el problema que s'agreujava, perquè solucionant-ne un, el del terç de Llombardia, n'apareixien o n'empitjoraven d'altres, sobretot per la major pressió sobre els estats. Cada vegada més s'estenia la mala maror entre el poble, que veia que en cap moment hi havia certa calma, sense haver de mantenir tropes, amotinades o no, d'una o altra nació, i copsava que la gent de guerra que els havia de defensar i pacificar el país era la que el destruïa. Fins i tot la manca de notícies sobre l'armada provocava que cresqués *el ánimo de los rebeldes y va faltando a los buenos del pays, si algunos ay.*¹⁶⁵⁷ El que més convenia era que el propi governador sortís en campanya amb l'exèrcit, però era impossible perquè no podia abandonar Anvers o Brussel·les en una cerca constant de diners. No hi havia recursos per comprar municions, vitualles, artilleria (o cavalls per ella), i quan acabaven reunint 200 mil escuts, els havien d'emprar en pagar el socors ordinari de la gent de guerra. I el que era pitjor i tensava encara més la situació entre la soldadesca de totes les nacions i era un dels focus dels problemes de disciplina i de convivència amb els civils: amb els elevats preus que hi havia al país, no podien alimentar-se amb el seu sou. Sense sou, els socors eren una crossa puntual que havia d'evitar, literalment, que els soldats morissin de gana o sotmetessin les viles on estaven allotjats a una pressió massa intensa. Cosa que, malgrat els socors, feien. Tot acabaria d'esclatar, i els coronels dels alemanys alts reunint-se amb Requesens són un bon exemple. *A la que está [la gent de guerra] en Holanda y en el Pays de Utrecht, Güeldres y Overissel se les deven ya çinco o seis socorros recargados, y a la de Bravante y otras partes, los de hebrero y março*¹⁶⁵⁸ assegurava Requesens. Per tant, és comprensible la situació de tensió tant per part dels soldats com per la pròpia població, així com les veus d'aixecament general del país que ja es feien sentir. Sense socors, els soldats ja no rebien res i s'alimentaven dels veïns, que suportaven el cost de la guerra ja a tots

¹⁶⁵⁷ *Ibíd.*

¹⁶⁵⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 68.

els nivells. Al maig del 1575 aquesta amenaça latent anava més enllà: els estats de Güeldres i Overijssel deien que si no se'ls descarregava de la gent de guerra i es posava fi als desordres, ells mateixos posarien remei als problemes.¹⁶⁵⁹ A mig camí entre la necessitat de mans i la precarietat econòmica trobaríem un placard del duc d'Alba renovat que no semblaria gaire adient, donat com estaven els ànims a tots els estats: que fessin guàrdia els dels país a les pròpies viles. Això va provocar una reacció evident per part d'elles: *se han venido a armar los villanos de la campaña y de los otros payses de Brabante y Flandes más de lo que conviniera, y de dos meses à esta parte me avisán que han comprado en esta villa muy extraordinario número de armas.*¹⁶⁶⁰ Tot i això, van decidir mantenir dit placard.

Requesens, però, no aturava la despesa militar en aquesta primavera de 1575 amb la idea que seria proveït des de Castella dels diners necessaris per continuar-la durant l'estiu, mantenint tota l'estructura a base d'un precari sistema de *asientos* i cèdules que haurien de cobrar els mercaders a Madrid, i que acabaria d'esclatar pels aires amb el decret de l'1 de setembre. Els preparatius eren els propis d'una campanya militar, la darrera, fos per acabar la guerra o desfer finalment l'economia, que es duria a terme aquell mateix estiu: 24 peces d'artilleria de campanya amb els seus corresponents cavalls i aparells o fer una lleva de cinc mil gastadors i comprar-los equip. Unes despeses extraordinàries de més de 250 mil escuts.¹⁶⁶¹ És significatiu que aquesta despesa pròpia de qui ha de sortir en campanya durant el millor temps sigui feta mentre a Breda, com veurem, estan reunides les comissions d'ambdós bàndols, tot evidenciant la nul·la esperança que tenien que amb dites converses es posaria fi a la guerra.¹⁶⁶²

Pel que fa a les accions militars durant aquest començament d'any estaven molt limitades tant per l'escassetat econòmica com de soldats en servei, tanmateix, en trobem algunes de localitzades. Una d'elles seria l'intent fracassat d'assaltar Geertruidenberg per part del regiment del coronel Mondragón amb 500 arcabussers espanyols i reforços d'altres nacions. Volien aprofitar el gel als fossars i canals, però *los yelos no duraron más de quatro o çinco días y antes que*

¹⁶⁵⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 74.

¹⁶⁶⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 79-81.

¹⁶⁶¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁶⁶² AGS, EST, llig. 562, doc. 26.

*los ríos y fossos estuvieron para andar sobre ellos, vino tan gran blandura y ha XX días que continúa como la podría hazer en Sevilla.*¹⁶⁶³

Guillem d'Orange, en canvi, sí que duia a terme algunes accions, cosa que va provocar que els seus rivals haguessin de respondre. Havien atacat un dic entre Amsterdam i Haarlem amb nou banderes d'infanteria, fortificant-lo. Per tal d'interrompre això, que donaria per perduda Holanda, es va enviar a Monsieur de Hierge amb 500 arcabussers espanyols dels presidis que tenia al seu càrrec per unir-se a Amsterdam amb el mestre de camp Valdés al capdavant de nou banderes del seu terç, oferint-los alguna paga pel camí per tal que sortissin.¹⁶⁶⁴ Hi havia, però, moltes probabilitats que els soldats aprofitessin per amotinar-se quan es veiessin nombrosos. És a dir, malgrat que la quantitat de tropes estimada era de prop de 40 mil efectius, prou soldats per conquerir els estats, no els podien mobilitzar ni fer sortir de les viles o presidis on estiguessin per tal de no facilitar un motí. Però s'arriscaven de totes maneres, o no farien altra cosa que esperar la dissolució de tota la maquinària bèl·lica de Flandes. Els dos forts que construïen els rebels sobre el dic de les dues principals possessions reials a Holanda fou ocupat per les tropes de Monsieur de Hierge, així com algunes naus i peces d'artilleria.

Procurant aprofitar qualsevol oportunitat que sorgís, es va manar al propi Monsieur de Hierge: amb dos mil espanyols i tres companyies de cavalls que li va enviar el governador general, sumats a altres dos mil soldats entre valons i alemanys, fes una entrada al Waterland¹⁶⁶⁵ fins les portes de Hoorn i Enkhuizen, prenent la vila de Buren a la seva tornada, sobre la qual ja tenia allotjada un contingent de soldats i artilleria. Els motius per dur a terme això, tot i el perill de motins encara més greus, van ser diversos:

1. *Por ver si se podrá executar antes que los españoles se coman una paga y las otras naciones un socorro que agora se les ha dado, pues no se les podrá dar más, y estar los enemigos con poca sospecha que se pueda yr à aquella parte.*

¹⁶⁶³ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁶⁶⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 41.

¹⁶⁶⁵ Sobre aquesta campanya planejada, amb la davastació del territorio ordenada per Felip II., v. Van Nierop, H. *Treason in the Northern...* op. cit., pp. 86-92.

2. *El dicho pays de Waterland, por no haverse entrado hasta aquí en él, está entero y es del que más provecho sacan los enemigos.*

3. *Porque son tan grandes hereges los que en él abitan que se entiende que han embiado à dezir al Príncipe y a las villas rebeladas que aunque se conçierten, ellos no quieren hazerlo ni mudar su falsa religión.*

4. *Por ver si con esta ocasión se pudiessen executar algunos tratos que por medio de Mos de Billy se han tenido en Incusen, aunque el principal sería el de la fuerça.¹⁶⁶⁶*

Aquesta entrada a sang i foc sobre el Waterland ja havia estat ordenada per Felip II en una carta del 22 d'octubre del 1574, on avantposava el foc sobre la inundació per sotmetre els estats rebel·lats, i afegia que en cas que no acceptessin el perdó i la gràcia que s'havia ofert en aquell any, s'actués amb rigor. Veiem que les accions ordenades pel rei des de Madrid eren les que Requesens trasllada al governador d'Holanda en primer terme, però els números de soldats que estima Felip II que serien necessaris, són molt superiors als que realment van dur a terme aquesta campanya holandesa del 1575:

se ha de llegar con ellos al último rigor, sin declararles que ha de ser el del fuego, que esto se ha de tener muy secreto hasta su tiempo, y no aprovechando tampoco este temor y amonestación, entonces daréis orden que en haviendo elado, se entre con fuego por el Waterland, abrasando todos los villages y platpais, y para ello haveis de proveer antes de meter mano à la faction que se tengan en Ambsterdam las más victuallas que se pudieren par el sustento de la gente que lo habrá de executar, que se haze cuenta que serán menester diez o doze mill hombres y que yrán à ello de buena gana por el provecho que se les seguirá. (...) y que se dé à entender por todo el pays de Holanda que acabado aquello, se ha de passar à abrasar lo demás, que por ventura del miedo les hará venir à lo bueno¹⁶⁶⁷

Enkhuizen ja l'havien intentada conquerir mitjançant arcabussers amagats a barques i que alguns contactes facilitessin la seva entrada, ara hi tornaven, i Delft havia estat a punt de ser ocupada quan estava el mestre de camp Francisco de Valdés conxorxat amb alguns francesos que els obririen la porta. Per

¹⁶⁶⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁶⁶⁷ AGS, EST, llig. 561, doc. 122.

tant, allò que va tenir lloc a Anvers era quelcom molt normal, i bidireccional, a la guerra de Flandes, amb aquest component internacional i de guerra civil que la feia de desgast. I molt més per la manca de recursos, perquè la idea de Requesens era pressionar per Gorcum, quelcom impossible per tenir la gent de guerra amotinada.

Aquestes accions ordenades pel governador, com era d'esperar, no es van arribar a produir per la negativa de les tropes de totes les nacions a moure's dels seus allotjaments si no eren pagades abans, sense acceptar els coronels cap mena de negociació: servei puntual a canvi d'alguns socors extraordinaris. Una directriu que seria l'única raó de la darrera campanya del 1575. Per fer-ho, s'havien entregat 50 mil escuts, amb els que no tindrien ni per començar, donats els deutes que hi havia sobre la mateixa tropa.

I malgrat que els coronels dels alemanys van allargar el termini del pagament complert sota amenaça de motí del 3 de maig fins el 22 de dit mes, la impossibilitat de dur a terme el pagament era la mateixa, fins el punt que deia Requesens que *por horas espero el motín general y estar yo y los demás ministros de V. md. en manos de los amotinados, pues no ay ningún regimiento ni nación que no esté con el mismo designo.*¹⁶⁶⁸

És molt significatiu com el caràcter mateix de Requesens cada vegada es diferenciava menys de qui l'havia precedit. A la documentació esdevenen recurrents els comentaris sobre la necessitat de desfer el país i matar a tot enemic que s'interposés, com ho demostra la reunió del Consell d'Estat en aquest moment, on Monsieur de Hierge va anar a demanar instruccions:

Se tornó à tratar en consejo de guerra muy particularmente sobre esta entrada de Waterland y todos los del pays fueron de paresçer que no se hiziesse más de occuparles los más villages que se pudiessen y impedir que no se aprovechassen del feno que cogen en los meses de mayo y junio, con que sustentan todo el año su ganado, que es toda la riqueza de aquella tierra, y los españoles y italianos fueron de paresçer (como yo lo soy) que se quemasse todo aquel pays y se degollassen quantas personas del se pudiessen haver à las manos, y esta es la orden que he dado al dicho Mos de Hierges.¹⁶⁶⁹

¹⁶⁶⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 74.

¹⁶⁶⁹ *Ibidem*.

L'entrada al Waterland havia de ser prou violenta com per donar un exemple als qui encara es reunien a Breda, però la tropa en la seva majoria no va arribar ni a Holanda. El coronel Fuccar havia d'anar amb cinc companyies a unir-se amb Monsieur de Hierge, però quan van arribar al riu Mosa es van amotinar, fent-les passar a base de donar ajuts puntuals, però amb la confiança que no anirien més enllà d'Utrecht.¹⁶⁷⁰ Sentint això, Monsieur de Hierge va decidir enfilat la jornada només amb els homes que ja tenia.

Tanmateix, la realitat es va imposar. S'havia aturat a Beverwijk perquè li semblava que duia menys gent i diners dels que necessitaria, amb uns enemics amb millor ànim de combat que la seva tropa. Va enviar com a missatgers un capità d'alemanys baixos i un sergent major d'un terç d'espanyols per exposar dit fet al governador general, cosa que va enfadar notablement a Requesens: *aunque no ay dubda sino que devio de hazer muchas de aquellas dificultades, tampoco la ay en que el dicho Mos. de Hierges ni qualquiera del pays no pueden acabar consigo de executar quando se les ordena que quemen y assuelen lo que los enemigos poseen.*¹⁶⁷¹ Per afavorir el bon desenvolupament d'aquestes accions, es va enviar un socors extraordinari de 42 mil florins i 250 quintars de pólvora. Finalment, no va dur a terme cap entrada pel Waterland i va anar amb tot el camp cap a Buren, havent rumors que encaminaven a una lleva d'alemanys que s'aixecava per socórrer-la, tot i que es tenia l'esperança d'ocupar-la abans no arribessin. La ciutat va ser conquerida el 26 de juny del 1575 per assalt. Caiguda la vila, mantenia resistència el castell. Sobre aquest aspecte, l'ordre que tenia Monsieur de Hierge era una de les opcions més comunes a la guerra del moment: *que si se rindieren los accepte y haga muy buen tratamiento, pero que si se tomare por assalto, no dexe ninguno à vida, pues tienen tan mereçido qualquier castigo que en ellos se haga.*¹⁶⁷² Tanmateix, no va ser pas tan positiu en un primer moment, perquè va haver de fer un darrer socors previ de 70 mil escuts per tal que no es veiessin forçats a aixecar el camp que assetjava la vila.¹⁶⁷³ Uns socors que no eren més que almoïna per la quantitat de tropa desplegada, però que s'aconseguien d'una manera molt costosa amb els mercaders i acabaven de dessagnar la Hisenda reials a aquells estats.

¹⁶⁷⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 79-81.

¹⁶⁷¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 114.

¹⁶⁷² AGS, EST, llig. 562, doc. 125.

¹⁶⁷³ AGS, EST, llig. 562, doc. 132.

En aquelles dates, quan s'enfilava el final de la reunió de les converses de Breda, el coronel Mondragón també va ocupar les illes de *Clunart* i *Finart* amb dos mil valons del seu regiment, dues companyies d'espanyols i dues de tudescos, i sis peces d'artilleria que se li van fer arribar des d'Anvers, sense rebre grans danys per la ràpida fugida dels defensors.¹⁶⁷⁴ A més, també es volien moure els escassos vaixells de l'armada d'Anvers, no tant per fer grans accions, per la falta de gent que tenien, com per obligar els orangistes a tenir-ne armats més, però els mariners es van amotinar quan estaven a punt de sortir.

D'aquesta manera, entre motins i socors puntuals per mantenir la tropa, literalment, viva, s'enfilava el camí de la darrera campanya militar de Requesens sobre Holanda i Zelanda.

¹⁶⁷⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 125.

3.5.2. Les converses de pau de Breda

Cal indicar, primer de tot, que la necessitat de mantenir converses de pau amb les limitacions que es veuran (fe Catòlica i obediència al rei) ja tenien certs precedents, almenys en la seva proposta, ja que al març del 1574, un any abans d'iniciades aquestes reunions i quan es presentava als estats el perdó general i l'abolició del desè diner, es deia que:

En caso que no se pudiesse acabar por la vía de la fuerça ni bastasse el perdón y las otras gracias que se os han embiado, sería bien passar a tratar de algunos otros medios con que los rebeldes se reduxessen, conçediendoles cosas que se sufriessen y assí os encargo mucho que vos allá, regulando con el estado en que se hallaren los negocios miréis en esto, comunicándolo si os pareciere como de vuestro con personas de buen zelo y bien inclinadas al serviçio de Dios y mío y de quien se pueda fiar, y embiareisme relación del camino y apuntamiento que allá pareciere se podría tomar, salvando siempre lo que toca a nuestra sancta fee cathólica y a la conservación de mi auctoridad y soberanía y a la obediencia que essos mis estados y súbditos me deven tener.¹⁶⁷⁵

Al gener del 1575, el doctor Leoninus, com s'ha indicat abans a les incipients converses, es va reunir tant amb els estats d'Holanda a Delft i amb el propi Guillem d'Orange a Middelburg¹⁶⁷⁶, sent l'origen dels contactes que acabarien conduint fins a la negociació de Breda. En aquesta primeria del 1575 també hi ha un altre element que procuraria apropar postures entre els orangistes i la Monarquia: el comte de Schwarzenburg, cunyat del príncep d'Orange, amb passaport imperial per mediar entre tots dos bàndols, al·legant en un primer moment que venia a *persuadir al Príncipe que él y los demás rebeldes pidan misericordia à V. Md. sin tratar de materia de religión*.¹⁶⁷⁷ Va contactar primer amb el príncep d'Orange i la resposta que va rebre fou molt semblant a allò que ja havia intercanviat Requesens amb els estats encara lleials a Felip II. Es diferenciava per l'aspecte religiós, ja que no volien moure's de la seva religió reformada: *díxole que los estados no se aquietarían si no fuesse deshaziendo los*

¹⁶⁷⁵ AGS, EST, llig. 561, doc. 37.

¹⁶⁷⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

¹⁶⁷⁷ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

*nuevos obispados y echando los españoles del pays, y que en esto estaban tan firmes los estados que están por rebelar, como los que tienen las armas en la mano.*¹⁶⁷⁸ Que aquesta reunió estava encaminada al fracàs ho evidencia el propi aspecte religiós, que havia esdevingut el factor fonamental de dita revolta segons entenia el propi Requesens:

Aunque al principio desta rebelión no fue la principal causa la heregía, sino la libertad que los señores quisieron tener, y después el odio dellos y del pueblo contra nuestra nación, y las imposiciones y novedades que aquí se quisieron introducir, ha ydo después el demonio tomando por instrumentos tan ruynes vezinos como tenemos, introduziendo lo de la falsa Religión, de manera que es ésta ya la principal querela.¹⁶⁷⁹

Mitjançant el doctor Leoninus i el susdit comte imperial, es va saber que tindrien els seus enviats a Geertruidenberg pel 15 de febrer. Per això, i ja que se'ls va oferir aquesta comunicació, es va enviar a Monsieur de Rassinguien, el president d'Holanda i el canceller de Güeldres perquè, juntament amb dit Leoninus, estiguessin a Breda pel mateix temps (d'una població a l'altra hi ha menys de 20 kilòmetres de distància), *con poder bastante para oyr lo que pidieren y responderles, y en fin si se concertaren del lugar y de los rehenes en que ellos están tan recatados, se comenzará la comunicación.*¹⁶⁸⁰ Tanmateix, la confiança en el bon resultat de dites converses era nul·la, però calia procurar dur-les a terme encara que fos per tal que s'arribés a un acord útil que aturés la guerra (ja que la Hisenda estava escanyada) com perquè *el mundo entienda que V. Md. no ha dexado de buscar todos los medios para reducir esta gente à su obediencia y de la Yglesia Cathólica*. Fins i tot per la tranquil·litat dels estats veia que serien adients aquestes converses, perquè era tan insuportable tot el que patien *que sería imposible sufrirlo si no es con esperanza de que se ha de acabar presto*. La negociació, però, tindria sempre un punt inamovible per part dels enviats reials, el respecte a la religió catòlica, establint des del principi i de forma clara els punts que caldria negociar i fins on es podria oferir:

¹⁶⁷⁸ *Ibíd.*

¹⁶⁷⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 51-52.

¹⁶⁸⁰ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

- No cedir amb la religió, si no és amb la recurrent oferta que aquells que no volguessin viure sota la doctrina romana, marxin del país i venguin les seves hisendes a catòlics. Es pressuposa que demanarien el retorn dels béns confiscats en aquest cas, cosa que no suposaria una gran pèrdua per les càrregues i deutes que tenen.
- Sobre l'expulsió dels espanyols del país serà una demanda assegurada, ja que és quelcom comú també entre la gent del mateix consell. En aquest cas, no es podia donar una resposta prèvia.
- L'observança dels seus privilegis no es podrà negar.
- Buscar un bon àrbitre que donés seguretat del que es pactés. Seria bo que acceptessin que ho fes l'emperador o el duc de Baviera, però en cas que no ho acceptessin, haurien de ser els estats generals els que donessin la seguretat.

Sobre les negociacions, és ben esclaridora de la desconfiança mútua i de la delicadesa dels afers a tractar la instrucció particular als comissaris que s'haurien de reunir amb els orangistes datada del 14 de febrer del 1575. Uns punts que comentava de forma molt positiva el propi Joachim Hopperus.¹⁶⁸¹

Com és obvi, tant bon punt arribessin a Breda, haurien d'avisar els enviats per part d'Orange, i proposarien com a lloc per la reunió Oosterhout, per trobar-se a mig camí entre Breda i Geertruidenberg. En el cas que demanessin hostatges que garantissin la seguretat, i en un llistat més curt d'aquell que realment va participar en l'intercanvi de seguretat entre els participants de la reunió, proposa que ofereixi a Monsieur de Haussi, a Monsieur de Werdemburg i a Luis de Memorensi, però sempre donant flexibilitat a dita comissió perquè acceptés altres noms sempre que es donés garantia que tornarien dits hostatges amb seguretat un cop acabades les converses. Que acceptin les queixes i peticions, però sempre recordant el deure que tenien de servei al seu senyor, tot indicant la voluntat de Felip II d'acabar el conflicte amb els estats per la via pacífica. Si volguessin els diputats d'Orange, els d'Holanda i Zelanda tenir un representant imperial a la comunicació, el comte de Schwarzenburg, que acceptin la seva presència de bon

¹⁶⁸¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 21.

grat. La realitat, però, era diferent. Requesens va dubtar molt sobre permetre la presència de dit comte com a representant de l'emperador en l'afer:

Pues se començava con nombre de que V. Md. quería oyr las quejas de sus súbditos y darles remedio en las que tuviessen alguna justificación, y por otra dezirle que no se hallasse presente era mostrar diffidencia del Emperador y del dicho conde que haze tanta profesión de criado de V.Md y de no averse nunca metido en estas rebeliones. En fin, después de haverlo comunicado con el consejo, le escriví que yo holgaría mucho que se hallase presente para que fuesse testigo de la justificación con que de nuestra parte se proçedía y procurasse de poner en razón à la de los rebeldes que estavan tan fuera della.¹⁶⁸²

D'aquesta manera va rebre el comte un salconduit nou del governador general i va anar fins a Breda amb la seva dona i tota la seva casa, amb el comte Wolfgang van Hoenlo, qui era cunyat tant seu com del príncep d'Orange.

Tornant a la instrucció, si volguessin algun tipus de seguretat per l'observança del que demanen, els enviats haurien de fer una defensa de la qualitat de la paraula de Felip II: *sola la palabra del Rey y sus letras de ratificación satisfarán à todo y que con razón los súbditos no deven pedir a su Príncipe otra cosa, tanto más siento tal tan bueno, justo, clemente y verdadero como lo es su Mad.*¹⁶⁸³ Uns termes que anirien en la línia del perdó general de l'any anterior, on qualsevol oferta era en forma de gràcia reial, i que tan poc va agradar als diversos estats.

Però més enllà dels aspectes més formals de peticions, queixes i qui hauria de contestar què, resulta més interessant veure com s'anticipa a les possibles demandes que farien els representants de Guillem d'Orange: *si los dichos adversarios exhibieren algunos puntos o artículos o persistiendo en su requesta pidieren que los estrangeros salgan anticipadamente del pays, que se haga convocación general de los estados, que cessen las armas para reponer el trato y comercio en los súbditos del una parte y del otra y reintegrar la recíproca amistad...*¹⁶⁸⁴

¹⁶⁸² AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

¹⁶⁸³ AGS, EST, llig. 564, doc. 28.

¹⁶⁸⁴ *Ibidem*.

A la primera qüestió, la comissió hauria de preguntar, primer de tot, què entenen ells per estrangers per poder contestar millor i *si dixeren que entre otros entienden los españoles, les responderéis que siendo súbditos naturales del Rey como ellos, no pueden ser tenidos por extranjeros, que verdaderamente lo son los franceses, gascones, ingleses, escoceses, alemanes y otros de quien ellos se sirven.*¹⁶⁸⁵ I que com no estan sota l'obediència del rei, un cop conclosa la pacificació, haurien de sortir del país, com ho faria la gent de guerra espanyola un cop no fos necessària.

Si tractessin sobre la convocatòria dels estats generals, caldria respondre segons les seves intencions (entrar al govern, rebaixar l'autoritat reial o minvar la seva sobirania en aquells estats), sempre posant pel davant el poder del rei sobre uns estats patrimonials seus.

Sobre la possibilitat de fer una treva i apertura comercial mentre duressin les converses, *les diréis que el Rey tiene aquí una grande multitud de gente de guerra de todas naciones assí de a pie como de à cavallo, que no conviene esté sin hazer nada y menos capitular sobre esto.*¹⁶⁸⁶

Si preguntessin sobre els privilegis, drets i costums i els seu retorn abans de les revolucions, que prometin:

- Que es perdonarà tot i es farà oblit general de tot el passat sense imputar a ningú res.
- Que totes les faltes i condemnes de desterrament com de confiscació d'hisenda i altres seran anul·lades.
- Que les hisendes ocupades d'una i altra part es retornaran i restituiran als seus propietaris o hereus, en l'estat en que es trobessin en aquell moment.
- Que tots els presoners d'una i altra banda sortiran lliurement, en especial el comte de Bossu.
- I en general tot s'aquietarà per les millors vies que semblessin, però sempre consultant tot allò que no hagués quedat contingut a la instrucció.

Aquests punts, lògics quan es veu la situació de la Hisenda dels estats reials a Flandes, i que el propi Hopperus arribava a exalçar notablement

¹⁶⁸⁵ *Ibidem.*

¹⁶⁸⁶ *Ibidem.*

(concediéndose lo que toca a este artículo se derogan todas las sentencias dadas por el consejo de Troubles, y al de Oranges y los demás delinquentes se restituyen sus haciendas y honrras¹⁶⁸⁷), només es concedirien amb una contrapartida que difícilment estarien els orangistes disposats a acceptar:

mediante que restituyan à su Md. las villas, fuerças y payses y juntamente las naves, artillería y qualesquier otras cosas que han tomado y detienen y à los particulares ecclesiásticos y otros sus haciendas, pues se trata de la reçiproca resituçión y de ponerlo todo en su primero estado, es a saber lo que está en ser y en su poder, sin fraude ni mal engaño.¹⁶⁸⁸

Sobre la religió, no hi hauria res a tractar, *porque el Rey no permitirá que nadie viva en sus estados que no sea del todo cathólico, pues su Md. ha sido jurado y reçibido en esta verdadera y antigua Religión Cathólica Romana por successor destes payses.*¹⁶⁸⁹La possibilitat que ofereix és la ja esmentada contínuament amb els estats i el rei, que marxin del país i puguin vendre les seves propietats a catòlics durant sis mesos després d'aprovada dita pau.

Aquesta instrucció fou feta pel propi Requesens i de forma precipitada per tal de no perdre l'oportunitat de reunir-se per la dilació que es patiria en l'anada i tornada de correus fins a Madrid. Per aquest motiu, segons comunica al rei, va procurar tenir certa predisposició sobre les confiscacions i privilegis, però sempre mostrant fermesa en la religió i l'autoritat reial, sense oferir res que pogués perjudicar a qualsevol d'aquests dos aspectes. Tanmateix, que es va produir la reunió molt més per la necessitat urgent que pel convenciment de Requesens del que s'estava duent a terme ho demostra que gairebé abans no s'haguessin reunit els comissaris d'ambdues parts, ja deia que *las sinrazones que en esto de los rehenes y en otras cosas han comenzado à usar, me han puesto en mucha cólera y dado harta ocasión que lo rompiesse todo.*¹⁶⁹⁰

Els comissaris reials van arribar a Breda, com estava pactat, el 15 de febrer, mentre que els nou comissaris dels orangistes (dels deu que havien nomenat) es trobaven també a Geertruidenberg. No els va semblar que el punt intermedi que

¹⁶⁸⁷ AGS, EST, llig. 564, doc. 21.

¹⁶⁸⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 28.

¹⁶⁸⁹ *Ibíd.*

¹⁶⁹⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

proposaven, Oosterhout, fos adient per les petites dimensions de la vila. Per tant, els primers dies va quedar en l'aire el lloc on se celebraria la conversa. Les primeres dues o tres setmanes foren emprades en negociar els hostatges que s'haurien d'intercanviar. Se'ls havien ofert tres principals dels països, però no s'acontentarien si no se'ls hi donaven també molts espanyols, mencionant específicament a Champagney, al Coronel Mondragón, a Sancho Dávila i a Julián Romero, dels quals s'hauria de sumar com a mínim un als ja oferts, donat que la delegació d'Orange, Holanda i Zelanda era de 10 membres.¹⁶⁹¹ Escollien, doncs, els tres militars de més importància i més coneguts pels propis rebels, i que en un primer moment excusaren la seva presència per estar servint en altres negocis. El coronel Mondragón, però, com es trobava a Breda, fou el primer en ser consultat sobre la possibilitat de ser un dels hostatges, cosa que va acceptar. Finalment, acabaria tot en una ampliació que veurem tot seguit i que implicaria la noblesa catalana: *se pusieron en sus manos Mondragón y dos cavalleros catalanes bien nascidos [Miquel d'Alentorn i Miquel de Cruïlles] y los tres flamencos que he dicho (...) y también ha ydo à la dicha Breda el Maestre de Campo Julián para yr à ponerse por rehenes si nuestros commissarios le dixeren que conviene.*¹⁶⁹² Aquest darrer va anar, fins i tot, de bon grat com a hostatge, *persuadiéndose que la mucha instançia que han hecho por él es por tener ganas el Príncipe Doranges de hablarle claramente por el conocimiento antiguo y darse à entender que ha de ser gran parte para persuadirle, y aunque su intención es buena, sabe harta más retórica el Príncipe quel.*¹⁶⁹³ Van arribar a demanar els enviats per part d'Orange que en cas que no s'acomplís el salconduit que Requesens els hi havia donat, es possessin els comissaris reials en mans del príncep. Corria la veu, a més, que hi havia diplomàtics francesos, anglesos i alemanys que pressionaven perquè no s'arribés a cap acord, oferint diners i soldats. Una sospita, d'altra banda, habitual i, fins a cert punt, justificada. Dites desconfiances eren una constant comprensible. Per exemple, arribava la notícia que Guillem d'Orange *se da gran priessa à fortificar de nuevo à Frexelingas y Incusen y Leyden, y dizen que con fin de pedir que les dexen estas tres tierras para su seguridad.* Unes places de seguretat com les dels hugonots a França que no tenia cap intenció de permetre

¹⁶⁹¹ AGS, EST, llig. 563, doc. 19.

¹⁶⁹² AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

¹⁶⁹³ *Ibidem*.

Requesens, i més veient la qualitat i posició estratègica de les posicions reclamades. A Leiden, sense anar més lluny, s'havia fundat una universitat, escandalitzant-se el governador general: *dotándola de los bienes de monesterios que han quemado y de más de las cátedras que instituyen de todas ciencias, han puesto quatro de Theología calvinística con que hazen gran daño en la institución de la gente moça.*¹⁶⁹⁴

El 19 de febrer els comissaris reials van visitar Oosterhout i, efectivament, van veure que no hi hauria cap mena de comoditat. En canvi, al jardí del castell de Breda i havia una casa buida a la que ningú de la vila tenia entrada, i fent la reunió a la mateixa Breda es guanyaria molt de temps. Per això van proposar que dita reunió se celebrés a Breda, moment on els orangistes van demanar nous hostatges, ja que estarien allotjats i reunits a territori enemic.¹⁶⁹⁵ Acceptaren aquesta ubicació per les condicions que donava el nou passaport: podien entrar a Breda i anar al seu allotjament totes les vegades que volguessin, així com anar a Holanda cada vegada que fos necessari per comentar les condicions amb el príncep d'Orange. Exigiren, però, com estarien vivint en una ciutat de Felip II, un nou hostatge entre els citats anteriorment que quedaven per entregar (Champagney, Sancho Dávila o Julián Romero), però la delegació reial els va demanar que n'escollissin un entre altres quatre que proposava Requesens. És aquí on els nobles catalans propers al Comanador Major prenen importància per primera vegada des que van trepitjar Flandes i, fins i tot, des de Milà, ja que donen a escollir als holandesos:

Otro gentilhombre español el que ellos quisiessen nombrar, con que no tuviesse cargo principal por el qual no pudiesse ausentarse, o que les offresciesse particularmente la election de uno destos quatro cavalleros, es a saber: Don Miguel de Alentorn, cavallero de la orden de Malta, el Comendador Çunier de la misma orden, Don Miguel de Cruillas y don Phelippe de Mendoça, como cavalleros con los quales de razón se havian de contentar.¹⁶⁹⁶

¹⁶⁹⁴ *Ibidem.*

¹⁶⁹⁵ AGS, EST, llig. 563, doc. 19.

¹⁶⁹⁶ *Ibidem.*

La resposta dels orangistes fou que no coneixien a cap d'ells, però Requesens va insistir, aquesta vegada, de forma més precisa sobre dos d'ells particularment: *Quanto a lo que los dichos deputados del Príncipe de Oranges dezían que no conocían los quatro cavalleros españoles que últimamente se nombraron, yo afirmava a los nuestros sobre mi honrra que los dichos Don Miguel de Alentorn y don Miguel de Cruillas eran mis parientes y de mi sangre, y que así se lo podían ellos representar y asegurar.*¹⁶⁹⁷ I que en cas que no s'acontentessin, els podria oferir a don Rodrigo Zapata o, en darrer terme i si es recuperava d'una indisposició, a Julián Romero. Finalment, després que el doctor Leoninus anés a Geertruidenberg, per carta del 26 de febrer informava que la delegació orangista acceptarien a don Miquel d'Alentorn i don Miquel de Cruïlles. Aquest grup va sortir el dia 2 de març cap a un fort proper a Geertruidenberg, en el camí del qual es faria l'intercanvi: uns quedarien en poder dels rebels, mentre que els diputats de Nassau enfilarien el camí de Breda. Com s'ha dit, va acabar sumant-se també Julián Romero a dit conjunt d'hostatges que estarien en mans d'Orange mentre durés la conversa, tot i que més tard i d'una forma no tan clara, ja que es va arribar a plantejar l'intercanvi de Julián Romero per don Miquel d'Alentorn i don Miquel de Cruïlles, però acabant tots tres en mans dels rebels. Val a dir que aquest oferiment del mestre de camp Romero com a voluntari tindria molt a veure amb la seva trajectòria, que l'havia dut a coincidir amb Guillem d'Orange i mantenir certa amistat, represa en aquest cas durant la seva estada com a hostatge a Dordrecht.¹⁶⁹⁸

Les dues delegacions es van reunir per primera vegada el 3 de març. Ja en aquesta primera jornada es va veure la diferència entre el paper que uns i altres li volien donar al comte de Schwarzenburg. L'enviat imperial estava malalt, i els orangistes van proposar fer la reunió a casa seva perquè tenien ordre de no tractar res si no estava ell present, mentre que els reials s'hi negaren, ja que estaven advertits que *estuviessen muy recatados de no hazer cabeça desta negociación al dicho conde, si bien en todo lo demás le diesse satisfacción.*¹⁶⁹⁹ Finalment, es

¹⁶⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁹⁸ Fagel, Raymon. «Julián, un héroe español en Flandes: entre el príncipe de Orange y el duque de Alba». Dins: René Vermeir, Maurits Ebben y Raymond Fagel (eds.). *Agentes e identidades en movimiento. España y los Países Bajos. Siglos XVI-XVII*. Madrid: Sílex, 2011, pp.278-282.

¹⁶⁹⁹ AGS, EST, llig. 563, doc. 19.

reuniren a la casa que estava preparada per les converses, on es van intercanviar els poders que tenien per veure l'abast possible de les negociacions.

Allò que primer van posar sobre la taula, més enllà de la voluntat de tractar els afers en flamencs, i per escrit, sense fer cas a res dit de paraula, foren la sortida dels estrangers del país, especialment els espanyols, i remetre les diferències de les alteracions als estats generals. I malgrat que van demanar els enviats de Requesens als seus interlocutors que possessin sobre la taula els seus greuges en conjunt per tractar-los d'una forma més ràpida, van insistir en anar punt per punt, enviant ambaixades a Dordrecht, on era el príncep d'Orange.

No es van fer grans avenços, fins el punt que Requesens s'escarrassava en afirmar que *en todo lo que hasta aquí han hecho y dicho se vee bien que proceden como gente que quiere gastar el tiempo sin concluir nada*.¹⁷⁰⁰ Això va arribar a tal extrem que els comissaris reials, després de mantenir demandes i respostes amb els seus interlocutors sense veure cap moviment ni apropament en les postures, van oferir de cop tot el que contenia la instrucció anteriorment exposada. Segons diuen a les cartes, fins i tot rebent l'aprovació del secretari del comte de Schwarzenburg. Però és clar, si no es variava res la seva posició sobre la religió, no s'esperava l'arribada del rei ni de ningú de la seva família, ni la marxa dels estrangers i de la gent de guerra del país, difícilment els orangistes ho acceptarien. Molt especialment les mínimes ofertes en l'aspecte religiós, que allunyaria del país a qualsevol que no volgués convertir-se al catolicisme, en una conjuntura on la via armada els era molt més favorable que als seus enemics, que es consumien amb el pas del temps, un desgast lent que feia reconèixer a Requesens al maig del 1575 que *podría yo confessar con verdad que he desseado algunas vezes nuevas invasiones, porque se aventurasse todo à la suerte de un día*.¹⁷⁰¹

Foren justament les converses de pau de Breda les que van acabar de convèncer al Comanador Major de quin era l'eix de la rebel·lió en aquelles dates. A l'abril del 1575 reconeixia que *no pudieron dexar de mostrar claro que la causa de no reducirse era la obstinación que tienen en sus heregías*.¹⁷⁰²

¹⁷⁰⁰ *Ibídem*.

¹⁷⁰¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁷⁰² AGS, EST, llig. 562, doc. 24.

Unes de les primeres propostes que fa la delegació orangista, i que van anar a consultar amb el governador general personalment, eren: que se'ls concedís la sortida del país un cop calmada la guerra; que es convoquessin Estats generals perquè aquests possessin ordre en el govern dels països; que es donés temps de deu anys per vendre les seves hisendes als que haguessin de marxar per no ser catòlics; que poguessin tornar a les fires franques com ho feien els anglesos o alemanys sense que importés la seva religió; i que els placards fets sobre la religió també es moderessin. S'acceptaren tots els punts excepte el referent als placards sobre la religió, ja que consideraven que era l'eix de tots els problemes que havien provocat la guerra. En essència, el que reclamaven és que *el derecho canónico no dispone que el hallar à uno con libros prohibidos y yr à una prédica y otras muchas cosas de las que por los placartes se condenan à muerte, le haga ser tenido por herege, sino solo por sospechoso.*¹⁷⁰³ La defensa que fa Requesens d'aquests placards és absoluta, ja que *la experiencia havia mostrado mayormente en Holanda, donde se havian executado muchas justicias que cortando una cabeza havian salido otras siete, como dizen de la Hydra.*¹⁷⁰⁴ Reconeixia, tot justificant la utilitat de dits placards per la falta que hi ha d'un tribunal de la Inquisició que controli els afers religiosos, que *aunque después que estoy en este gobierno he hecho quemar muchos hereges vivos porque eran pertinaces, no sé que se aya executado por solo tener libros.*¹⁷⁰⁵

La religió catòlica, però, potser no era quelcom tan important per la gent que trepitjava els Països Baixos en servei de Felip II, almenys no tant com per Requesens. I no només entre la soldadesca (durant el motí de la infanteria espanyola d'Anvers, reconeixia Requesens que *no ay diez hombres entre ellos que se ayan confessado y comulgado esta quaresma ni los veo entrar aquí en las yglesias a oyr missa ni hazer otra demostracion de christianos*¹⁷⁰⁶, de fet, reclamava a Felip II l'abril del 1575 que manés enviar molts religiosos que s'integressin dins les companyies per *la falta que en la infantería española havia de clérigos, por lo qual morían muchos soldados sin recibir los sacramentos y*

¹⁷⁰³ *Ibíd.*

¹⁷⁰⁴ *Ibíd.*

¹⁷⁰⁵ *Ibíd.*

¹⁷⁰⁶ AGS, EST, llig. 557, doc. 124.

vivían con más descuido de lo que convendría en ninguna parte ^{1707 1708}), sinó també entre els propis religiosos. A l'abril del 1575, preocupat per la quantitat de protestants que hi havia a Anvers, el Comanador Major va reunir-se amb el bisbe i el *dean* de l'església, el seu vicari general, i un altre canonge dels principals. Li van comunicar que en aquella vila hi havia molts de vivien i morien sense rebre els sagraments de l'Església i que molts d'altres rebien l'eucaristia sense confessar-se per amagar les seves veritables creences. Havien pensat en fer un llistat de la gent confessada cada any i comparar-les amb els veïns, ni més ni menys que el compliment pasqual, però els magistrats havien avisat que *esta novedad causaría gran escándalo pareciéndoles que era camino de ponerles la Inquisición de España*.¹⁷⁰⁹ Certament, qui es va escandalitzar fou Requesens:

Yo no me espanté mucho que esto fuesse aquí cosa nueva, y le dixé que en España no era este oficio de los Inquisidores, sino de los obispos y curas como lo era en todo el mundo, que havian de conocer sus ovejas y saber si cumplían con el precepto de la Yglesia, y que después de haver hecho sus diligencias y puesto sus penas y censuras contra los que no le cumpliesen, y ellos las menospreciassen, que entonçes era en España caso de Inquisición.¹⁷¹⁰

Davant els problemes que va presentar dit bisbe, van acordar que aquell any es passés de forma dissimulada (sobretot perquè ja havia passat la Pasqua i s'haurien d'haver confessat tots), i que el proper any s'establiria aquest compliment pasqual sense provocar cap escàndol. El resum d'aquesta deixadesa de funcions religioses per part del bisbes i dels capellans el resumeix sense embuts el Comanador Major, home de profundíssimes conviccions catòliques:

¹⁷⁰⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 41.

¹⁷⁰⁸ Un problema que a la primavera del 1576, segons carta del 30 de gener, no s'havia solucionat pas. Havien d'arribar religiosos ordinaris i també frares de la Companyia de Jesús i d'altres ordes amb l'armada de Menéndez de Avilés, cosa que no havia passat pas per desfer-se dita armada. Però amb la de don Pedro de Valdés, les restes de la qual va conduir fins a Flandes Martínez de Recalde, tampoc. Per aquest motiu, amb la mortaldat patida entre la infanteria espanyola durant les campanyes d'estiu i tardor del 1575, i les penalitats posteriors, *han muerto y mueren cada día gran número de nuestra nación sin confessar ni recibir otros sacramentos*, demana que li siguin enviats dits religiosos. AGS, EST, llig. 565, doc. 28. Com a mesura d'emergència, el 5 d'abril del 1575 es va nomenar al Doctor Cristóbal Rodríguez, frare jesuïta, que visités els presidis on s'allotjava la infanteria espanyola per millorar *la salud espiritual de los confitentes*. IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 59.

¹⁷⁰⁹ Sobre la Inquisició particular als Països Baixos, i les seves diferències amb la dels altres regnes, v. Gielis, G; Soen, V. «The Inquisitorial Office...». *op. cit.*, pp. 61-66.

¹⁷¹⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 26.

Aquí no ay obispo ni cura que conozca sus feligreses, y que no les parezca que cumplen con administrar los sacramentos a los que los quisieren recibir sin hazer diligencia con los demás, y administrar el de la comunión a todos los que vienen a recibirle sin saber qual dellos se ha confessado. Y por las formas de hostias que se gastan saben el número de comunicantes que tienen en sus parroquias, y no porque los conozcan. Y me refirió el dicho obispo que en la yglesia mayor desta villa solía haver cada año XXII U comunicantes, y que no hubo en cada uno de los dos passados nueve mill. (...) Y aunque los más prelados que ay en estos países son buena gente, no tienen ánimo para executar cosa ninguna en materia de religión. ¹⁷¹¹

És a dir, el gran impediment per arribar a alguna de pau era la religió, l'obstacle que feia que qualsevol mena de conversa estigués predestinada al fracàs fins i tot abans de començar, però ni tan sols els bisbes mantenien una bona disciplina en la religió que volia mantenir el seu estatus per la força de les armes. Es veia, doncs, per part de la població de la ciutat i del país, un salt qualitatiu enorme entre les accions en favor de la religió catòlica que feien el governador general i els propis bisbes. D'una banda, el primer manaria executar els protestants que arribessin a les seves mans (*no perdono a ningún herege que llega a mi noticia*), mentre que els religiosos del propi país no mourien un dit, arribant a desesperar a Requesens: *aprovecha poco si los prelados no hazen diligencia para descubrirlos, que qualquiera que yo haga más de la execucion de los placartes en los actos exteriores les paresçe luego que es Inquisición*.¹⁷¹² En comparació amb la passivitat dels locals, qualsevol acció duta a terme, i molt més si era de la contundència d'una execució pública, seria vist pels veïns com un acte exemplaritzant amb l'objectiu de terroritzar la població. Una Inquisició que mai no es va implantar als Països Baixos, ja que les funcions de control religiós i persecució de l'heretgia ja les feia el Consell dels Tumults d'una forma prou eficaç.¹⁷¹³ En paral·lel, duria una política de recolzament i ajut a tot allò catòlic, sobretot a Anvers: escoles dominicals a sis monestirs on s'ensenyés doctrina catòlica, repartint els districtes de la ciutat, amb la intenció que els diumenges i

¹⁷¹¹ *Ibíd.*

¹⁷¹² *Ibíd.*

¹⁷¹³ Parker, G. *España y la rebelión...*, p. 111.

festius després de dinar hi vagin els fills de la gent pobre que no té manera d'anar a altres escoles de la ciutat. D'aquesta manera, es voldria atraure al catolicisme als més joves de cada casa, igual que havia proposat amb fills dels moriscos de las Alpujarras. Per afavorir aquesta mena d'escolarització catòlica dominical dels fills, es donaria ordre que no es donés l'almoïna acostumada a aquelles famílies que no haguessin dut els seus fills als monestirs. En cada parròquia, però, més enllà de la doctrina catòlica, *está dada traça que cada una dellas se instituya otra escuela en que no solamente se enseñe la Doctrina Cristiana, pero à leer, escribir y contar y gramática por hombres muy cathólicas y examinados, y esto es demás de otras 200 escuelas particulares que ay en la villa.*¹⁷¹⁴ A més, s'havia pactat que a cinc monestirs de monges s'ensenyés doctrina cristiana a les nenes. Això seria un punt diferencial de la política religiosa de Requesens i el duc d'Alba. Aquest segon havia basat la seva activitat en el càstig a l'heretge, amb una escassa atenció a fomentar el culte catòlic després d'anys de desafiament reformista.¹⁷¹⁵

En aquest punt de les converses, Requesens va donar noves instruccions als comissaris perquè les comunicessin amb els enviats d'Orange:

- Que quan estigués tot pacificat de tal manera que no hi hagués ni rastre de rebel·lió ni guerra amb algun príncep veí, es traurien tots els espanyols.
- Que s'ajuntarien els Estats generals per sentir les seves propostes sobre bon govern i seguretat dels països, però que quedaria en mans de Felip II allò que s'hagués de proveir de les seves propostes.
- Que no es tractaria de temes de religió.
- Que aquells que no volguessin convertir-se en catòlics, tinguessin sis mesos per sortir del país de forma pacífica, i que després se'ls hi donin 10 anys per vendre-les a catòlics i que, de mentre, les facin administrar per catòlics.¹⁷¹⁶

¹⁷¹⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 86.

¹⁷¹⁵ Stensland, M. *Habsburg Communication in... op. cit.*, p. 67.

¹⁷¹⁶ Quan va fer traduir al francès una còpia del que els comissaris havien fet en flamenc, es va descobrir que allò que havien proposat era que els protestants marxessin i deixessin les seves propietats administrades per catòlics, a perpetuïtat, i no només per deu anys de termini que se'ls hi donava per vendre-les. AGS, EST, llig. 562, doc. 40.

- Limitaria, d'altra banda, la seva entrada a les fires a les més principals que se celebressin, ja que no se'ls hi podria negar la seva presència igual que no es negava a cap estranger, però era evident que si poguessin anar a totes les que hi hagués arreu dels països, *estuvieran con este achaque toda la vida en los payses, pues no ay día en el año que no aya alguna feria o mercado franco en algun lugar dellos.*¹⁷¹⁷

- A més, cercarien les seguretats, a banda de la pròpia paraula de Felip II, en alguns prínceps estrangers, i en les places ocupades que fossin restituïdes al poder reial, es ficarien guarnicions de valons o alemanys amb capitans dels propis països.

Sobre el que es proposava en els termes d'una possible treva, Schwarzenburg insistia en ella pel benefici que tindrien els prínceps alemanys, donat les pèrdues que els hi provocava la guerra. Les exposicions dels greuges són constants a la documentació, tant per part de les cartes de Requesens com dels estats, però respecte a una treva, i tot i que no creu que els prínceps alemanys tinguin cap mena de vot en aquest afer per l'ajuda que havien ofert de forma permanent a la rebel·lió sense haver donat Felip II cap motiu, arriba a proposar el governador general que:

Si por un mes o seys semanas ellos querían la suspensión de las armas, yo se la concedería con tal condición que ellos tuviessen suspendido entretanto el exercicio de su Religión y echassen fuera de los payses que tienen ocupados los predicadores y otros ministros, pues no era justo que suspendiéndose las armas, ellos perseverassen en dañar y seduzir el pueblo.¹⁷¹⁸

Els punts d'aquesta possible treva van encara més enllà, cosa que demostra la poca voluntat que hi havia d'ambdues parts d'arribar a un acord. Perquè la proposta de Schwarzenburg, *con ponzonia y artificio*, era per sis mesos, sense variar cap punt la religió (únic motiu pel qual acceptava Requesens un mes o dos de treva) i únicament en la normalització del comerç terrestre, no marítim (aspecte que afavoriria els estats reials, ja que havien vist els seu comerç molt

¹⁷¹⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 24.

¹⁷¹⁸ *Ibíd.*

reduït per l'enorme superioritat naval orangista), havent d'obrir el comerç de les riberes d'Alemanya. Arriba a suggerir Schwarzenburg que els francesos podrien estar preparant una entrada formal a la guerra, posant-se Orange sota la seva protecció, rebent una resposta explícita de Requesens:

En lo que toca à França mostré reyrme muy mucho de las sombras que me quería hazer, diciendo que V. Md. tenía muy buena paz con aquel Rey, y que quando franceses no quisiessen guardarla, les romperíamos las cabeças como otras vezes se havia hecho, y que no tenía yo al Príncipe de Oranges por tan nesçio que entregasse lo que tiene en su poder à quien fuesse más poderoso que él.¹⁷¹⁹

Tornats els diputats reials a Breda, mentre el comte de Schwarzenburg marxava amb uns comissaris d'Holanda i Zelanda cap a l'Imperi (als quals Requesens els havia negat el passaport) i informava de les intencions d'Orange de reunir-se amb algun dels delegats reials en solitari¹⁷²⁰, van entregar les noves propostes als comissaris orangistes. Aquests les feren arribar al seu cap amb mínimes esperances de que fossin acceptades, insinuant que potser arribarien a retornar els hostatges perquè marxessin els comissaris, donant per trencades dites converses. Aquesta nova sèrie de propostes de Requesens va provocar que els diputats que estaven reunits a Dordrecht, que eren molts, anessin cadascun a la seva ciutat a comunicar les novetats i es tornessin a reunir, aparentment, el 3 de maig.¹⁷²¹ Els hostatges de Dordrecht i els diputats de Breda, per tant, tornarien a intercanviar-se.

Seguint el seu tarannà contrari a qualsevol pacte amb els orangistes que no anés de la mà d'un canvi en la seva religió, Requesens va haver de ser convençut pel consell per seguir amb les converses: *estava quasi resuelto de que nuestros commissarios no bolviessen para los tres de mayo à Breda ni se les*

¹⁷¹⁹ Ibídem.

¹⁷²⁰ Amb qui ja havia tingut algunes converses particulars era amb Mondragón, coneguts personalment amb anterioritat en el moment que Guillem d'Orange va prendre Middelburg, defensada pel regiment de valons del coronel Mondragón. Aquest va dir al líder protestant que el rei el podria arribar a fer capità general d'algun exèrcit pel gran servei que li podia oferir, oblidant-ho tot. La resposta del seu interlocutor fou que ell no volia res per ell mateix, sinó que Felip II guardés els privilegis, expulsés els estrangers i ajuntés els estats, que amb això tot s'acabaria. A més, volia romandre proper als estats d'Holanda i Zelanda per haver-lo acollit en temps de necessitat, i que el que més lamentava era que li havien pres la seva hisenda i el seu fill. AGS, EST, llig. 562, doc. 24.

¹⁷²¹ El mateix dia, com s'ha comentat, també l'havien posat com a límit els tudescos per amotinar-se obertament si no se'ls pagava.

tornasse à dar a los rebeldes rehenes, para que bolviessen los suyos si no que les escriviessen que no avía más que offresçerles, que si querían aceptar aquello que yrían à firmarlo y que no lo haziendo no havia para qué juntarse.¹⁷²² Perquè considerava, i no anava errat en aquest aspecte, que en cas de concloure's les converses d'una forma satisfactòria i encaminant-se cap a una pau indefinida, el seu principal problema no desapareixeria pas, ja que no podrien acomiadar la gent de guerra, principal maldecap del govern hispànic d'aquells països, ja que ni es podrien enviar des de la Monarquia prou recursos ni ho podien mantenir els del país.¹⁷²³ Els allotjaments esdevenien una enorme càrrega sobre les llars, obligant-les a entregar a cada soldat mitja pinta d'oli, una pinta de vinagre, mitja lliura d'espelmes, una placa de sal i foc (fos el propi del patró o llenya). I en cas que no es volgués fer aquest pagament en espècie, s'haurien de donar diners al soldat setmanalment, sumant un escut al mes¹⁷²⁴, que es multiplicava amb els rangs.¹⁷²⁵

Per tant, demanava ordres específiques sobre aquestes incipients reunions o sobre les converses amb els estats, però entre que va estar cinc mesos sense rebre una carta des de la cort i que les ordres que va rebre eren generals, encara empitjorarien més la visió que tenia d'aquestes reunions.¹⁷²⁶ Bona prova del canvi d'humor que havia patit Requesens durant els mesos a Flandes és que ja etziba directament a Zayas que: *suplico a V. m. se tornen à leer mis cartas quando se huvieren de responder, porque se ahorrará el preguntarme muchas cosas que ya he escripto.*¹⁷²⁷ Unes ordres concretes que no arribaven i que fan pensar de forma inevitable en les paraules de Julie Versele: *no significa que el rey quisiera nombrar un «instrumento» destinado a aplicar un programa claramente establecido, al contrario, necesitaba un hombre capaz de mantenerse en Flandes sin programa.*¹⁷²⁸

Tanmateix, Requesens no anava tan desencaminat en la seva idea de donar les reunions per trencades i no enviar ningú el dia 3 de maig a Breda. Perquè allà

¹⁷²² AGS, EST, llig. 562, doc. 40.

¹⁷²³ AGS, EST, llig. 562, doc. 73.

¹⁷²⁴ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 41.

¹⁷²⁵ Al mestre de camp, 10; al capità, 5; al sergent major, 4; a l'alferes, 4; al sergent, 3; a l'auditor del terç, 3; al cap d'esquadra, 2; al *furriel*, 2; al metge, 2; al cirurgià, 2; i al tabal, 2. IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 41.

¹⁷²⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 41.

¹⁷²⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 51-52.

¹⁷²⁸ Versele, J. Las razones de la elección... *op. cit.*, p. 270.

s'hi van presentar els comissaris reials el dia acordat, però els orangistes no a Geertruidenberg, sense donar senyals de vida durant una setmana després que s'hagués acordat reprendre les converses. Es preveia que la resposta a les propostes seria negativa, aprofitant aquest temps per enviar una relació signada de totes les viles i molts particulars que anés en contra de les propostes.¹⁷²⁹ El que tenia per segur el governador general era que *desbaratada esta plática, yo no vendré en que se tenga otra ninguna con los dichos rebeldes por ningún estrecho en que me vea, si no es teniendo la dicha orden de V. Md. muy preçisa en cada particular.*¹⁷³⁰

Arribaren el dia 10 de maig quatre comissaris dels nou que havien estat en un principi per informar que tenien la resposta de les viles rebel·lades, i que anés un dels comissaris del bàndol reial a buscar-la amb les seguretats seves; però que si preferien que els orangistes anessin fins a Breda, enviessin com a hostatges, garantia de la seva seguretat, al germà del comte de Bossu, a Julián Romero i al coronel Mondragón. Per no tenir-los ocupats a Dordrecht, anà el doctor Leoninus a prendre la resposta. A finals de mes, però, encara no havien avançat gens les converses de pau, en part, estancades novament en els hostatges que volia al bàndol protestant.¹⁷³¹

La petició central seguia sent la llibertat de consciència¹⁷³², quelcom que tothom esperava, però utilitzant alguns mecanismes particulars en la seva presentació per tal de fer veure que no seria aquest el motiu del trencament de les negociacions. Deien que deixarien l'afer de la religió a negociació dels estats generals, i que s'ajuntessin estaria supeditat a treure tots els espanyols del país.¹⁷³³ És a dir, serien els Estats generals els que ho haurien d'acabar decidint tot, no el propi Orange. Nova mostra de la seva habilitat política.

El text presentat en flamenc pels comissaris a Breda deia que les ofertes havien semblat a tothom molt bones si poguessin gaudir de llibertat de consciència, que sense ella no els aprofitaria gens la restitució dels privilegis ni la prosperitat del país, perquè haurien de sortir-ne. No estaven disposats ni Orange,

¹⁷²⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 73.

¹⁷³⁰ *Ibidem*.

¹⁷³¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 79-81.

¹⁷³² Sobre l'evolució de la percepció religiosa i de la construcció intel·lectual que l'acompanya, v. Echevarría Bacigalupe, Miguel Ángel. «Fundamentalismo y tolerancia en Flandes, 1500-1633». Dins: Francisco Javier Lorenzo Pinar (ed.). *Tolerancia y fundamentalismos en la Historia*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2007, pp. 119-144.

¹⁷³³ AGS, EST, llig. 562, doc. 112.

ni Holanda, ni Zelanda a deixar el seu país i la seva religió, i *supplican à su magd. se apiade de la sancta paciencia que han tenido en esta materia de consciencia de que se ha de dar cuenta à solo Dios y cesse el fuego de la espada, con que han sido perseguidos sus leales súbditos, que ellos prometerán en las demás cosas temporales de serle obedientes y servirle tan bien y mejor que sus predecesores.*¹⁷³⁴ A més, tampoc no tenien seguretat en el pacte, havent d'entregar totes les forces, viles, castells i artilleria abans no sortissin els estrangers i els Estats generals segellessin la pau. Per això demanaven abans la sortida de tots els estrangers, assegurant que les províncies rebels no tenien cap mena d'enemistat contra aquelles que havien romàs sota l'obediència de Felip II. Una sortida del país dels estrangers, amb especial atenció als espanyols, que en aquell punt era impossible de dur a terme, ja que estaven gairebé tots amotinats i no acceptarien moure's si no era liquidant els seus comptes, ascendint a unes quantitats que els estats no podien assumir.¹⁷³⁵ En definitiva, amb la sortida dels estrangers i la convocatòria dels Estats generals se solucionarien els problemes, demanant que *se dé à ello respuesta categórica de sí o no (...) de manera que se entienda que los commissarios de su Md. tienen tanto desseo como los diputados del bien, sosiego y tranquilidad del pays.*¹⁷³⁶

Els dubtes sobre la necessitat de cedir fins i tot en la religió arribarien al consell d'estat, on Monsieur de Rassingien i el comte de Lalaing hi van estar presents. Preguntant-los a ells sobre la llibertat religiosa, sent ben conscients que no seria concedit pel governador general, es veia que no mantenien un parer d'oposició frontal si, afluixant en la defensa de l'Església catòlica, s'aconseguia la pau i millora del país en un moment que la iniciativa la tenien els orangistes (per tenir l'exèrcit en obediència) i la tropa estava amotinada i sense pagues. Matisen, però, que malgrat que ells no permetrien la llibertat de consciència, *si presupuesto que sucediendo las cosas que ellos tienen por tan ciertas se perderá toda la Religión en el pays, si sería más conveniente dissimularles algo en el que tienen ocupado à trueco de yr restituyendo allí el exercicio de la Cathólica, que del todo está ya excluyda, diciendo que esto se havia de consultar con Theólogos y aún con el Papa.*¹⁷³⁷ La resposta de Requesens a aquest parer d'alguns membres

¹⁷³⁴ AGS, EST, llig. 562, doc. 113.

¹⁷³⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 141-142.

¹⁷³⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 113.

¹⁷³⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 112.

del consell d'estat era que preferia perdre tots els estats, i la fe en ells, si això volia dir no haver cedit gens en la religió.

Per tal d'allargar una mica la resolució de l'acord amb els orangistes *por ver si entretanto llegasse alguna orden de V. Md.*, Requesens va convocar de nou els bisbes i governadors que havia reunit al novembre del 1574, sempre amb el pretext que es volia informar de com es desenvolupaven les reunions. Perquè sense ordre expressa de Felip II, no es mouria gens de la proposta que ja havia fet als delegats d'Orange. El parer d'aquests membres del consell d'estat i notables del país no va agradar gaire a Requesens perquè, com era habitual, tenien una posició més propera als rebels que al governador general: *se resolvieron en que se les devia conçeder el salir del pays los forasteros, espeçialmente los españoles, antes que los rebeldes restituyessen nada (...) y que se les concediesse la junta de los Estados Generales en la forma que lo piden, excepto el remitirles lo de la religión.*¹⁷³⁸ A més, també estaven d'acord amb els enviats orangistes en l'avinentesa de pactar una suspensió d'armes mentre es duguessin a terme les converses, quelcom contrari al que creia el governador. De tot això, el que més escandalitzava a Requesens era que no arribaven a mostrar una oposició frontal ni tan sols en l'aspecte religiós i els placards, procurant ell donar sempre exemple de catòlic incorrupte: *he hecho quemar estos días hartos hereges y prendido de nuevo muchos de que se hará lo mismo.*¹⁷³⁹ Una crema de protestants que s'allargaria durant els mesos següents, tot procurant mostrar fermesa en la defensa de la religió catòlica.¹⁷⁴⁰ Perquè malgrat les protestes que tots els del país presents al consell feien a Requesens per la falta d'acords amb la delegació orangista, ell sempre tenia la mateixa resposta: *quando les digo que me den por escripto firmado de sus nombres lo que les paresçe que yo puedo hazer más de lo que hecho, se racatan y no quieren dezirlo.*¹⁷⁴¹

A finals de juny, en un desenllaç que era evident des d'abans de començar les converses d'una pau que cap de les dues parts volia, les delegacions procuraven argumentar per què fracassaven les negociacions per culpa dels altres. El gran argument per part dels orangistes per assegurar que els enviats reials no volien mantenir una conversa real era que feien propostes que,

¹⁷³⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 141-142.

¹⁷³⁹ *Ibíd.*

¹⁷⁴⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 58.

¹⁷⁴¹ *Ibíd.*

d'acceptar-se, provocarien que aquells que no tornessin al catolicisme, haguessin d'abandonar el país i negaven el dret a Felip II *de echar fuera del pays tan grande multitud de sus propios vassallos o suprimirlos con fuego y armas por causa del exercicio de su religión*¹⁷⁴², sobretot per ser la majoria pobre i no tenir res per vendre i mantenir-se en cas d'haver de sortir-ne.

Davant la petició expressa ja esmentada de que es donés una resposta taxativa, sí o no, a la demanda de la religió, deien els comissaris del bàndol hispànic que no se'ls hi negaria del tot per tal d'evitar que s'aprofitessin davant la gent comuna i que desviarien el debat cap a les seguretats que ells demanaven i la possible treva d'uns mesos segons les seves darreres instruccions. En aquestes, sobre les seguretats, s'indicava que entreguessin les forces i places amb el deure que un súbdit ha de retre al seu príncep, i que si no els bastés amb la paraula del rei, que proposessin ells allò que voldrien. En el cas de la treva, en un primer moment s'haurien de mantenir fermes en la negativa, però que en cas que insistissin, es podria fer per un mes o dos, per mar, terra i rius, amb condició que també deixessin de predicar l'Església reformada i expulsessin els dits predicadors.¹⁷⁴³

Per la carta del 23 de juliol de Requesens al rei, sabem que les converses ja s'havien trencat per les postures allunyades que hi havia, especialment, en l'afer religiós. Aquestes reunions havien durat 5 mesos, ja que els comissaris havien anat fins a Breda el 15 de febrer i tornat el 15 de juliol. Tenia ben clar que serien vistos com els culpables del seu trencament per tota la població, fins i tot per alguns membres del consell, que deien que no s'havia de variar en la fe dins els estats lleials, però sí tolerar més dins els rebel·lats per tal que tornessin a l'obediència. Per justificar la postura negativa a oferir qualsevol mena de tolerància, és significatiu l'argument que utilitza, el de com seria vist per la Història:

Yo les he dicho siempre que espero en Dios que no le faltarán a V. Md. fuerças para reduzirlos con ellas à la obediencia de su Yglesia, y que quando estas faltassen, es menos mal que se halle en las Hystorias de V. Md. que ha perdido los estados de Flandes y otros muchos por no permitir la libertad de conciencia ni

¹⁷⁴² AGS, EST, llig. 565, doc. 130-131.

¹⁷⁴³ AGS, EST, llig. 564, doc. 29.

otra cosa alguna contra la Religión Cathólica que no que se aya perdido esta en ellos por consentirles lo que pretenden.¹⁷⁴⁴

Però tot i que a la pràctica estaven acabades, els orangistes es resistien a que semblés que era per culpa seva. No van donar un temps específic per consultar amb el rei els afers de la llibertat de consciència i de convocatòria dels Estats generals, només deien que quan hagués arribat una resposta, ho comunicuessin, que ells tornarien a la conversa si els era convenient. Tot plegat, mentre s'encarregaven de fer créixer el rumor que posarien els estats en mans d'algú més poderós, sent els principals candidats el rei de França o la reina d'Anglaterra. Per la part reial, però, i segur que per la rebel tot i que volguessin fer veure que podia quedar un camí encara obert a la conversa, es donaven per tancades totalment: *esta está rota y aunque los enemigos la pidiessen de nuevo (de questán bien lexos) yo no entraré en ella sin órdenes muy precisas de V. Md.*¹⁷⁴⁵

És justament per aquest motiu, per exposar a la resta del país el que considerava que havia estat una conversa generosa, que demanava que s'enviessin cartes per aplegar els estats, però no només els que acostumaven a fer-ho, *para todos los XVIII que se juntaron quando el emperador nuestro señor los renunció en V. Md.*¹⁷⁴⁶ Tot amb l'objectiu d'exposar el que s'havia intentat fer a les converses per reduir-los a l'obediència, les propostes, prou generoses, que havien topat sempre amb l'afer religiós, procurant que no es quedessin només amb la versió d'Orange.

Les esperances en el bon desenvolupament d'aquestes converses havien estat nul·les des d'un principi, com indica clarament Requesens: *ay muy pocos o quasi ningunos de los nuestros que desseen la paz porque la gente de guerra y de cargo de todas naçiones no ay dubda ninguna sino que la aborrescen.*¹⁷⁴⁷ De fet, es considerava que si allargaven les converses era per no tenir un resultat fins que no s'acabessin les reunions a Basilea entre els enviats dels prínceps protestants (holandesos, alemanys, hugonots i anglesos).¹⁷⁴⁸ Fins i tot les ciutats

¹⁷⁴⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 58.

¹⁷⁴⁵ *Ibidem.*

¹⁷⁴⁶ *Ibidem.*

¹⁷⁴⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

¹⁷⁴⁸ AGS, EST, llig. 563, doc. 19.

assegura que rebutjaven la pau, així com *algunos de ropa larga, que deve ser porque no los han metido en los consejos que della se han tratado y paréseles que es mejor el camino de la fuerça y lo mismo me paresçe a mí si ay como sustentarla por mar y por tierra*.¹⁷⁴⁹ De fet, si es va avenir a les converses fou *por haverme mandado escribir muchas vezes V. Magd que desseava se tomase algún medio*. Seria, per tant, una conversa de pau que des d'abans de començar ja estaria abocada al fracàs i que les desavinences es farien patents ja durant les primeres jornades de reunions. Quelcom que era evident també pels representants reials, que estaven convençuts que duraria ben poc, i que aniria bé convocar els estats un cop finalitzada per mostrar una millor imatge davant els seus vassalls. Així demanarien clarament que si dits estats havien assegurat que defensaven la religió Catòlica i l'obediència del rei, es posicionessin clarament i prenguessin dita causa per pròpia.

Perquè si de quelcom estaven segurs era de que tothom creuria que les negociacions s'havien trencat per culpa dels enviats reials, com ell mateix deia, *después que estoy en estos estados, no he visto hombre de ninguna qualidad que sea que tenga cólera contra los rebeldes por mucho daño que dellos reçiban, teniéndole tan grande contra el que les haze nuestra gente*.¹⁷⁵⁰ La idea generalitzada que havien fet córrer els orangistes eren les intencions ocultes del governador general per dur a terme aquesta pau, fins el punt que *the support for the rebel demand appears to have been near universal within the loyal provinces, and not even Requesens' own negotiators supported the regime's intransigence*.¹⁷⁵¹ L'autora conclou, per tant, que *Requesens proved powerless to counter the rebel accusations*.¹⁷⁵² Quelcom que no es pot negar pas.

És molt il·lustrativa d'aquest bon enteniment entre els veïns suposadament catòlics d'Anvers i els rebels protestants la reacció que narra Requesens que van tenir quan va executar un soldat espanyol que servia a les files dels rebel·lats:

Lo que passó aquí los días passados para que V. Md. vea el amor que esta gente tiene à los rebeldes y es que, teniendo el mayor odio que se puede pensar à nuestra

¹⁷⁴⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

¹⁷⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁷⁵¹ Stensland, M. *Habsburg Communication in... op. cit.*, p.66.

¹⁷⁵² *Ibidem*.

nación, y holgándose infinito quando han visto executar muchas justicias que yo he hecho hazer en soldados españoles (que siempre à estotros paresçe que son pocas), suçedió que hize arcabuzear en la plaça del castillo un soldado español que havia servido al Príncipe de Oranges y le prendieron los nuestros en una escaramuça y, por el exemplo, ordené al Maestre de campo Julián (...) que los soldados de su terçio le pidiessen para executar de su mano la justicia como se hizo, y salió todo el pueblo à verlo y huvieron la misma lástima que si fuera hijo de cada uno dellos, y duró muchos días la murmuración entre los de la tierra de quan gran crueldad havia sido arcabuzear aquel soldado por tan liviana causa y es çierto que fue la más liviana muerte que se le podía dar para lo que él meresçia.¹⁷⁵³

En la majoria dels casos, podia més la por a l'estranger que la diferència de religió entre veïns, ja que *todos están persuadidos que si lo de aquí se acaba con la fuerça han de quedar subjectos y esclavos, y toda pretensión es quedarse hechos República*.¹⁷⁵⁴ Per tant, excepte els escassos veïns que havien demanat allistar-se com a catòlics i que els marquessin llocs on haurien d'anar en cas d'atac, ningú no mouria un dit ni afavoriria el bon govern d'aquells estats per part d'estrangers. De fet, aquesta visió inamovible per part dels reials, tenia el seu contrapunt a l'altre bàndol negociador, amb un evident maniqueisme que es contagiava a la població de les ciutats reials:

For most Netherlanders, the Revolt was a struggle for freedom, both political and religious-freedom from “tyranny” and from what they called the “Spanish inquisition”. Around this cause Netherlanders could rally, regardless of religion. For Calvinists, though, the Revolt was something far grander and more desperate: a struggle of good against evil, Christ against Antichrist. For them, fighting Philip was an act of piety on which depended their salvation, as well as their very survival. They could admit no compromise or defeat.¹⁷⁵⁵

Cal veure, fins i tot, que algunes veus proposaven reprendre les negociacions amb els orangistes al setembre del 1575, un cop s'estaven conquerint

¹⁷⁵³ AGS, EST, llig. 562, doc. 141-142.

¹⁷⁵⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 98-99.

¹⁷⁵⁵ Kaplan, Benjamin J. *Divided by faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press, 2007, p.108.

places a Holanda i a Zelanda, aprofitant la major necessitat que tindrien per veure's en una tendència desfavorable dins el conflicte. Però no hi havia res que fes canviar d'opinió a Requesens en la clausura de les converses si no hi havia una ordre contrària i específica de Felip II. L'únic semblant que va oferir fou la possibilitat de rendir-se, tot rebent un perdó, a algunes viles d'Holanda, mentre que Monsieur de Hierge tenia el camp desplegat i feia caure una població rere altra a l'oest d'Utrecht.¹⁷⁵⁶ Una via negociadora i militar desplegada alhora que havia estat totalment acceptada per la Corona que, com demostren aquestes noves veus que demanaven la reobertura de les converses quan es disposava d'una posició de força, pensava *that the rebels could only be brought to the conference table by force of arms. (...) If the Crown relaxed its efforts, they would abandon the peace talks immediately.*¹⁷⁵⁷ És a dir, la conquesta s'hauria de produir fins el punt de forçar els enemics a presentar-se a les negociacions. Quelcom evident, marcant sempre el ritme aquell que es presenti en posició de força. Una idea que tenia Requesens i tothom, però faltava allò més important per mantenir la guerra, diners.

¹⁷⁵⁶ AGS, EST, llig. 564, doc. 98-99.

¹⁷⁵⁷ Lovett, A. W. «Governorship of Don Luis...». *Op. cit.*, p. 197.

3.5.3. L'ofensiva sobre Holanda i Zelanda

Mentre duraven les converses entre les delegacions a Breda, la guerra no s'havia aturat, Requesens veia per impossible una solució pacífica i tenia ben clar quina havia de ser la sortida, encara amb un record ben viu de la que va ser la seva millor campanya militar: la darrera fase de la guerra de las Alpujarras. En una proposta que destaca per irreal davant la incapacitat per pagar una soldada a temps a la gent de guerra i la superioritat enemiga al mar, recorda a Zayas que:

Lo que yo creo que convendría es, si para ello se pudiesse juntar dinero, hazer muy apretadamente à estos la guerra por mar y por tierra sin perdonar la vida à hombre de quantos se tomassen peleando, y en el mismo tiempo admitir à misericordia à quantos la viniessen à pedir dexando las armas, que este es el camino que yo llevé quando su Md. me mandó entrar la última vez en el Alpujarra, con que fue Dios servido que aquello se allanase.¹⁷⁵⁸

Això és el que part de la historiografia ha conegut com *terror estratègic: the destruction of a significant portion of the rebellious provinces in order to force the submission of the rest*.¹⁷⁵⁹ Un tipus de guerra que va veure el seu màxim esplendor amb Malinas en temps del duc d'Alba, amb la matança i saqueig durant tres dies tot i obrir les portes, que va moure la resta de viles aixecades a aquella riba del Mosa a enviar emissaris al duc d'Alba a rendir-se. Veurem que continua durant el govern de Requesens però en un nivell més baix. Els exemples més paradigmàtics d'això els veurem tot seguit: l'assalt d'Oudewater. Uns assalts a poblacions tan lents i costosos que, d'altra banda, feien reconèixer a Requesens a l'octubre del 1574 que: *Reducir por fuerza 24 villas que hay rebeladas en Holanda, tardándose en cada una dellas lo que hasta aquí se ha tardado en las que por este camino se han reducido, no hay tiempo, ni hacienda en el mundo que baste*.¹⁷⁶⁰

En el temps coincideix la fi de les converses de Breda i una represa de les accions militars a més gran escala, almenys dins la que permetien els soldats

¹⁷⁵⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 54.

¹⁷⁵⁹ Waxman, M. C. «Strategic Terror: Philip II...», *op. cit.*, p. 340.

¹⁷⁶⁰ Zabálburu, Francisco; Sancho Rayón, José. *Nueva Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España y de sus Indias*. Madrid: Imprenta de los Hijos de M. G. Hernández, 1894, p. 365.

amotinats que bloquejaven la possibilitat de desenvolupar una guerra ofensiva en la totalitat dels estats. Fou justament el camp de Monsieur de Hierge el que va dur a terme la majoria de les accions ofensives pel centre de l'estat d'Holanda.

Van ser ofensives esgotadores, tant la d'Holanda com la de Zelanda, molt característiques del tipus de guerra dels Països Baixos que Geoffrey Parker descrivia amb precisió, fent notar l'enorme diferència entre la guerra campal i la d'escaramussa, i la importància de la qualitat individual de cada soldat quan es tracta d'assaltar murs i trinxeres:

Estos combates menores localizados, esta *guerre aux vaches*, constituían un sistema de guerra muy intensa y agotadora en extremo. Exigían tropas con un grado de resistencia y experiencia fuera de lo normal. En las batalla u operaciones de masas los jefes pedían a sus hombres disciplina de cuerpo, buen orden, realización cuidadosa de determinados movimientos colectivos y, sobre todo, estoicismo bajo el fuego enemigo. Por contraste, para la escaramuza y para la sorpresa de la guerra de guerrilla, la disciplina y la organización de cuerpo apenas contaban; las cualidades fundamentales eran la máxima pericia individual y que cada uno estuviera perfectamente familiarizado con el uso de las armas.¹⁷⁶¹

Quan el camp de Monsieur de Hierge va prendre Buren, no va seguir contra una altra plaça perquè la tropa, especialment l'espanyola, estava ben a prop del motí. Per aquest motiu va tornar als seus allotjaments, reclamant a Requesens diners, gastadors, carros i cavalls per l'artilleria, és a dir, tot allò necessari per continuar en campanya. Se li van enviar 80 mil escuts rebuts d'un mercader (era justament això el que procurava entregant les cèdules als mercaders tant bon punt arribaven, que poguessin proveir-lo de diners de forma ràpida quan fos necessari perquè tindrien la seguretat de que, més tard que d'hora, cobrarien), vuit companyies d'alemanys alts i dues companyies d'arcabussers espanyols, mil cinc-cents quintars de pólvora i disset companyies de gastadors, així com oficials, cavalls i carros per l'artilleria. Sobre les següents accions a dur a terme, a finals de juliol hi havia tres opcions sobre la taula: Bommel, Gorcum i Schoonhoven.

¹⁷⁶¹ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 47.

En una regió central d'Holanda molt densament poblada i on les marxes feien que es pogués anar en molt poc temps d'una població a una altra, la manca de diners va fer que es dilatés molt cadascun dels moviments, sempre pendants dels possibles motins i de socors més semblants a almoines que pagues a la gent de guerra. Una dilació que també lamentava Requesens: *házense todas las cosas con tanta dificultad por la falta del dinero ques gran lástima haverse de perder tanto tiempo en cada una, pues a XXVIII de junio se rindió el castillo de Bura y son oy XXIII de julio y aún no se sabe que esté nuestro campo sobre ninguna plaza.*¹⁷⁶² Tanmateix, sembla sorprenent que es pogués dur a terme alguna acció, sobretot per com s'estava fregant el motí general per part de totes les nacions.

Un moment de la guerra on les fronteres estaven tan desprotegides que els membres del consell, sembla que aliens als malabarismes econòmics que es duïen a terme, proposaven aixecar reiters, per la qual cosa ni hi havia ni diners ni crèdit amb els seus generals, i que parlaven de fer companyies de valons per actuar com a *gente suelta* que anés on fos necessari. Ni per una cosa ni per l'altra hi havia recursos econòmics, ni molt menys per pagar els salaris endarrerits i gairebé tampoc pels socors que limitaven de forma puntual els danys dels soldats sobre la població. Seria precisament el contingent de Hierge el que faria la funció de tropa mòbil que acudiria allà on fos necessària, tot i que es pensen molt el fet de mobilitzar-la per ser també l'única que podia dur a terme algun atac sobre les viles d'Holanda.¹⁷⁶³

La següent vila que va assaltar el camp de Monsieur de Hierge no va ser cap de les tres que es proposaven, sinó que, camí de Schoonhoven, va posar setge a Oudewater, informant dit comandant que dins la ciutat hi havia de guarnició set banderes: quatre de soldats francesos, escocesos i valons, dues de burgesos i una de mariners.

Oudewater va caure el 7 d'agost del 1575, sent conquerida a l'assalt per la infanteria espanyola del camp de Monsieur de Hierge en una conquesta que va comportar la mort de tots els seus defensors, tant soldats com veïns, i la crema de la ciutat, aparentment, de forma accidental:

¹⁷⁶² AGS, EST, llig. 564, doc. 60.

¹⁷⁶³ AGS, EST, llig. 564, doc. 66.

La dicha tierra se quemó toda el mismo día sin averse podido averiguar quien le començó a poner el fuego, y creo que el principio fue de cierta pólvora en que se prendió y sobrevino un gran viento que le hizo crescer, y creo que ha sido permissão de Dios el hazerse este castigo por ser esta la primera villa de todas las de Olanda que voluntariamente enarboló bandera el año de 72 por el Príncipe de Orange.¹⁷⁶⁴

Malgrat l'èxit d'un atac que només va durar hora i mitja, hi va haver cert desordre que va provocar més baixes, ja que van atacar a destemps i mal armats. No van arribar als 15 morts durant l'assalt, sempre segons les generoses xifres que dona Requesens, però superarien lleugerament els 40 si es comptaven els que van morir mentre es cavaven les trinxeres. Dels 400 ferits, la majoria lleugers per ser de pedrades i cops de pica, Requesens ofereix un curós recorregut per tots els ferits nobles:

Entre ellos son el capitán Sancho Beltrán de la Peña (de cuya vida se tiene poca esperança), y el capitán Juan de Castilla, y un alférez del Maesse de Campo Valdés (que están peligrosos); pero sin peligro ay heridos de personas de alguna cuenta el Maestre de campo Don Hernando de Toledo de dos pedradas en la cabeça, y su alférez, y el de Don Gaspar de Gurrea, y el capitán don Alonso de Sotomayor de un arcabuzazo que le lleva una quixada y todos los dientes de abaxo y parte de la lengua, y el capitán Don Manuel Cabeça de Vaca de un arcabuzazo en un muslo, Don Miguel de Alentorn y el Comendador Suñer (que son entrambos de la orden de San Juan), Don Galcerán de Erill, Don Andrés de Marimón y los Alférezes Armengol y Caravantes, y Ludovico Guasco; però todos van ya de mejoría.¹⁷⁶⁵

La quantitat de nobles que resulten ferits (sumats als morts, Don Juan de Ayala, Don Juan de Contreras i Francisco Beltrán) és un clar indicatiu de l'evolució que havia pres la guerra. És significatiu que no hi hagi gairebé mencions a nobles ferits als diversos atacs en temps del govern de Requesens, i ara sobrepassin la desena. Sobre els nobles i particulars ferits des de l'inici de l'aixecament a finals de desembre del 1572 trobem un llistat que els enumera un per un, nom, ferida i lloc, trobant-ne una trentena de destacats abans d'afegir que

¹⁷⁶⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 74.

¹⁷⁶⁵ *Ibidem*.

també hi havia altres soldats particulars. La majoria eren, però, capitans de terç o alferes, i el lloc de les morts és prou divers: encamisades, emboscades, setge de Mons, setge de Haarlem o en vaixells.¹⁷⁶⁶ Apareix aquí, per exemple, el moment en que Julián Romero va perdre l'ull dret d'un tret d'arcabús. En aquest enfrontament particular d'Oudewater, són 16 els nobles ferits o morts, cosa que evidencia que eren justament ells els que prenen la iniciativa com a soldats avantatjats, en un moment on la majoria de la tropa es trobava desganada, literalment i metafòrica, per la falta de socors que havien patit, i que només arribaven en comptagotes un cop havien sortit en campanya. A més a més, i concretant en la temàtica tractada en el present estudi, cal fer especial menció als catalans que hi van ser a primera línia de combat i que, fruit d'això, resultaren ferits. Una concentració nobiliària d'una enorme densitat que difícilment la trobaríem assaltant uns murs fora de la frontera amb França, i que, en aquest cas, s'aplega sota el paraigua de Requesens.¹⁷⁶⁷

Quelcom, però, també derivat de la pròpia composició de l'exèrcit enviat als Països Baixos que, com deia Geoffrey Parker:

El Ejército de Flandes, especialmente en el siglo XVI, necesitaba calidad tanto como cantidad; se precisaban hombres capaces de vencer en combate individual, en las «acciones», de guerra, y también masa innominada para las grandes batallas. Por lo tanto, todos los capitanes procuraban alistar un número de caballeros («particulares») que servirían en su compañía como soldados rasos, y ofrecían una bonificación («ventaja») a cuantos accediesen a ello. Algunos de estos caballeros serían parientes del capitán, otros serían, sin duda, clase media que no podía ganarse la vida de otro modo (...), otros, en fin, serían nobles ambiciosos que comenzaban su carrera militar como soldados rasos en la esperanza de escalar en breve una posición de mando.¹⁷⁶⁸

El camp de Monsieur de Hierge va passar a Schoonhoven, plaça que van assetjar el 12 d'agost, desplegant l'artilleria i fent un pont de barques al riu des d'on es van desfer alguns socors que intentaren entrar en vaixells. Els rebels van procurar trencar alguns dics per inundar els volts de la vila i obligar l'exèrcit reial

¹⁷⁶⁶ AGS, EST, llig. 561, doc. 170.

¹⁷⁶⁷ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁷⁶⁸ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 75.

a aixecar el camp, ja que tot i que també van obrir altres dics per fer que l'aigua marxés, pujava el seu nivell. Però repetint-se l'actuació de la infanteria després de Mook i Leiden, les veus que corrien eren que pensaven en amotinar-se després de resolta la jornada de Schoonhoven, fos quin fos el resultat.

La ciutat, aquesta vegada, es va rendir.

El 24 d'agost estava tot preparat per assaltar la vila quan es van rendir amb la condició que deixessin sortir la gent de guerra i els veïns que volguessin, amb les armes i roba que poguessin dur als bagatges ordinaris, i amb les banderes desplegadas però sense tocar timbals. Monsieur de Hierge, seguint les directrius de Requesens, ho va acceptar. De fet, les havia seguides al peu de la lletra. Si s'havia de prendre la ciutat a l'assalt, s'executaria tota la guarnició i part dels veïns; si es rendien abans, podrien sortir sense rebre mal. Els defensors van sortir sense cap impediment: sis banderes, la majoria d'ells francesos, i alguns anglesos, escocesos i valons, en total uns 700 homes. La vila es va ocupar sense cap mena de desordre ni falta dels soldats amb els veïns, *que el hazerles este buen tratamiento después del castigo que se hizo en Oudewater ha sido de mucha importancia para el efecto de los demás, porque de todas quantas tierras tienen los rebeldes ocupadas sola Scoonhoven era la que no se reveló, sino que los dichos enemigos la tomaron el año setenta y dos por assalto.*¹⁷⁶⁹ Estant la vila de nou en mans catòliques, van tornar 47 burgesos que estaven desplaçats a Utrecht i els clergues, que van cantar un *te deum laudamus* tant bon punt van arribar.

Segons l'ordre rebuda per part del Comanador Major, el camp hauria de marxar cap a Vorden o Bommel, però Hierge va posar impediments per estar el camp negat i els soldats fregant el motí, que de moment aconseguien evitar.¹⁷⁷⁰ Els objectius van ser més moderats: van atacar amb un grapat d'arcabussers i unes peces d'artilleria unes cases, que van obrir el camí a un fort, Krimpen, que controlava el pas del riu De Lek, en possessió dels orangistes, de gran importància per la seva ubicació, ja que controlava el pas per aigua entre Dordrecht i Rotterdam. Tot i la seva posició fonamental, la seva captura, l'1 de setembre, fou molt senzilla: *desampararon [el fort] después que vieron çerca el artillería haviendo el primer cañonazo echado à fondo la nao Almirante y con esto retirádose la demás armada que cabe el dicho fuerte tenían, el qual ocupó luego*

¹⁷⁶⁹ AGS, EST, llig. 564, doc. 77.

¹⁷⁷⁰ *Ibíd.*

nuestra gente.¹⁷⁷¹A més, per tal d'acabar de collar Dordrecht, s'havia començat a aixecar un fort a Papendrecht.¹⁷⁷²

Seguint amb la conquesta de les poblacions a l'oest d'Utrecht, es van fer forts entre Gouda i Woerden per tal d'exercir pressió sobre dites viles. Tanmateix, si no es van poder dur a terme més ofensives un cop ocupada Schoonhoven fou perquè es van amotinar nou companyies d'espanyols, tal com havien amenaçat temps enrere, agafant algunes peces d'artilleria i municions. Aquesta vegada, però, els va retornar a l'obediència la mateixa nit el mestre de camp don Hernando de Toledo, qui encara no havia marxat de Fladnes, sense que tot escalés com havia passat amb els motins d'Anvers o Utrecht. Per calmar-los encara més, i duent a terme l'única política que es podia desenvolupar donades les necessitats econòmiques que hi havia, es van enviar dues pagues a la infanteria espanyola, una a la cavalleria i un socors a la resta de nacions.

A més de posar forts sobre Woerden, en aquest cas, per part del comte de Meghen, el germà de Monsieur de Hierge, per trobar-se aquest darrer malalt. Es va acabar per mà del capità Diego Felices el fort de Krimpen ocupat als orangistes no feia gaire, i es va enviar a Julián Romero amb la intenció que provés de passar a l'illa de IJsselmonde a controlar els forts que es feien i, en cas de veure que havien reduït molt les guarnicions per enviar tropes a les illes, provés d'escalar les muralles d'alguna ciutat.¹⁷⁷³ La tropa espanyola, però, quan va veure arribar a Julián Romero, es va amotinar. Per això va demanar llicència per tornar a Anvers, pensant que faria més servei la infanteria sense ell que en la seva presència. A finals d'octubre, però, tot i les ordres específiques de Requesens per tal que Monsieur de Hierge *fuesse adelante con la victoria*, aquest, preveient el malestar de la tropa, buscava lloc on allotjar-la per no mantenir la campanya durant l'hivern. La doble ofensiva sobre les illes de Zelanda i Holanda estava destinada a dividir les forces defensives dels rebels, procurant fer a les viles del continent els major efectes i procurant, a més, tenir les naus d'Orange entretingudes mentre

¹⁷⁷¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 98-99.

¹⁷⁷² Sobre la xarxa de forts que es van fer a Flandes i la problemàtica derivada de les seves guarnicions, deia Requesens que: *aunque todo lo que se ha ganado es de grandísima importancia por lo que al enemiga se le quita, se cresce con ello de muchas guarniçiones, porque no puede haver cosa que quedas in elles gasta que se acabe todo, y V. Md. sea señor de la mar, y creo çierto que en todos estos payses, demás de las tierras y presidios, se entretienen quasi 200 fuertes que ha sido neçessario hazer para guardar diques y canales, y tener muchas de las tierras rebeladas en aprieto, y faltando à la gente las pagas los desamparán.* AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁷⁷³ AGS, EST, llig. 564, doc. 110.

arribessin els vaixells de don Pedro de Valdés des de Castella, per això havia allargat *esta empresa para este tiempo, habiendo sido el del verano mucho más conveniente para ello.*¹⁷⁷⁴

Però a la tardor, les cartes que sortien dels tres caps que hi havia al camp d'Holanda (de Monsieur de Hierge, del comte de Meghen i de Julián Romero) informaven que ja no era possible dur a terme cap mena d'acció militar amb la gent de guerra que havien dut fins ara, ja que estava amotinada. La demanda d'aquests caps militars és clara, diners, però la situació havia canviat després del setembre del 1575 i la publicació de la suspensió dels pagaments, i allò que havia permès fer equilibris entre l'economia i les demandes i necessitats de les tropes, havia desaparegut:

Pídenme muy a priessa dineros para toda la gente que está en aquellas provincias y en las demás amenazando de desamparar todo lo que tienen a su cargo y yo no tengo forma por ninguna vía de proveerlo, y assí espero por horas el fructo de haverseme acabado el crédito con los mercaderes, que es solo el que dos años ha sustenta estos estados y el que los avía puesto en tan buenos términos, como por la misericordia de Dios agora estaban.¹⁷⁷⁵

Per procurar seguir amb la campanya holandesa, es van enviar cinc companyies d'espanyols i altres cinc d'alemanys des de Brabant, així com accelerar un nou reclutament de valons i enviar sengles companyies d'espanyols des de Maastricht i Dargus. Amb aquestes tropes de refresc procuraria seguir amb la campanya, *si el tiempo no se gasta antes y la gente (que es lo que más temo) no desampara lo que tiene, porque todos dan ya gritos por pagas y socorros.*¹⁷⁷⁶

Però fou debades. La situació es va allargar. Al desembre, reconeixia Requesens que *a Holanda no he podido embiar un real çerca de tres meses ha y ha protestado ya toda la gente de desamparar todos los fuertes y diques.*¹⁷⁷⁷ Unes amenaces que van començar a esdevenir realitat, per exemple, quan els orangistes van ocupar un fort entre Gouda i Oudewater mentre la majoria de la seva guarnició de dues companyies d'alemanys baixos havien sortit a buscar

¹⁷⁷⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁷⁷⁵ *Ibíd.*

¹⁷⁷⁶ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁷⁷⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

queviures als llogarrets propers. El gran problema que es veu d'aquest fet, però, tot i que el fort perdut no fos de gran importància, *lo es muy grande haver visto que pueden hazer lo mismo de los demás.*¹⁷⁷⁸ Ja que fins i tot l'armada d'Amsterdam i tota Holanda quedava *a punto para perderse de hambre.*

En paral·lel a aquestes accions dutes a terme pel camp de Monsieur de Hierge a Holanda, i com aparent atac principal, també es van conquerir posicions a les illes de Zelanda: *se ganaron las yslas de Clunart y Finart y Ruguenim, se han ydo siempre mejorando unos fuertes en la ysla de la Tola.*¹⁷⁷⁹ Per tant, es van anar empenyent poc a poc els orangistes fora d'algunes de les illes petites de Zelanda, procurant fer un desplegament de força terrestre, ja que la naval tenien clar que era perduda. El mateix 1 de setembre, mentre s'estava prenent el fort de Krimpen i enfonsant el vaixell que hi havia al davant, la flota d'Anvers escaramussava amb un grup de naus d'Orange. En aquest tipus de guerra que s'havia de guanyar cada illa, ja s'havia fet un fort *à tiro de mosquete* de l'illa de Duiveland, amb les poblacions de Zierikzee i Brouwershaven, de l'illa de Schouwen, com a gran objectiu. Procuraven que fent sortir la flota d'Anvers i veure els camps desplegant-se sobre les illes de Zelanda era, en gran mesura, que concentrant les forces de mar i terra allà, tinguessin els que es movien per Holanda el camí més fàcil a recuperar diverses ciutats.¹⁷⁸⁰

L'atac es produiria sobre la darrera de setembre, fent aplec de municions, artilleria i gent que hagués d'assaltar dites posicions, reforçades a mesura que avançaven els dies per la seguretat que tenien els orangistes de rebre un atac. Podien veure l'enemic davant de l'illa. Fins i tot arriba a fantasiejar Requesens amb la possibilitat de posar peu a l'illa de Walcheren en cas que arribés l'armada que reunia don Pedro de Valdés. Requesens va anar personalment a Bergen-op-Zoom a dirigir l'aplec d'aquestes tropes, que consistiria en 1.500 espanyols, 1.500 alemanys i alguns valons, sense poder trobar més soldats que es possessin en ordre per la llunyania dels allotjaments i els motins.¹⁷⁸¹ El Comanador Major va recórrer els forts de l'illa de Tholen, observant també que tenien una trentena de naus repartides a tres llocs diferents i amb capacitat per ajuntar-se en menys de sis

¹⁷⁷⁸ *Ibídem.*

¹⁷⁷⁹ AGS, EST, llig. 564, doc. 98-99.

¹⁷⁸⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 110.

¹⁷⁸¹ *Ibídem.*

hores, a més, aplegaven moltes tropes d'altres indrets a dita illa, fins a 20 banderes per tal de defensar-se del previsible atac.

El descobrir les defenses i els moviments de tropes es va fer, en part, per l'interrogatori a un capità dit Marian, que ja havia escapat dues vegades de les mans del bàndol reial, una d'elles al setge de Haarlem. Aquest va informar que Orange era a Rotterdam i que s'estava buidant el país rebel·lat de guarnicions per ficar-les a l'illa. Fins i tot hi havia algunes companyies de civils armats, tant de la pròpia illa com d'altres regions. El final de dit capità fugat, però, no va ser com les altres vegades que havia caigut presoner de les tropes reials:

El dicho capitán Marian, como se havia escapado otras dos vezes, pensó que lo mismo sería agora y aunque todos estábamos muy recatados con él, se le entrego al sargento de Don Fernando [de Toledo] para que le guardasse con ocho soldados, y a media noche fingió que tenía neçessidad de hazer de su persona y huyó hazia el agua que los enemigos avian echado, pensando que no avia mucha, y un soldado se echó tras él y alcánçole con la espada un golpe en la cabeça de manera que le aturdió y se ahogó, que como era de noche y oscuro no le pudieron socorrer; pesome que se ahogasse porque pudiéramos saber muchas cosas del, Dios le perdone que es uno de los que más daño avian hecho en las yglesias y el que quemó a Ostaraert.¹⁷⁸²

Els soldats, però, es resistien a dur a terme aquesta jornada a les illes. Cal recordar que amb prou feines rebien socors i que els impagaments de sous es multiplicaven, havent-los mobilitzat per aquestes ofensives només amb alguns pagaments puntuals, però sense una perspectiva a llarg termini que els soldats intuïen però que Requesens confirmava. En una carta del 21 de setembre del 1575, escrivia que *quanto paresçe que Dios yva encaminando buenos successos y él es testigo que yo no veo forma como pueda sustentar esta máquina de aquí à mediado otubre si no viene nueva y muy gruessa provisión*.¹⁷⁸³ L'atac sobre les illes es produeix durant aquestes dates. Per tant, la tropa ja avisava que en cas de dur a terme l'ofensiva sobre dita illa, ningú no pensés que *nos ha de llevar a*

¹⁷⁸² AGS, EST, llig. 564, doc. 127.

¹⁷⁸³ AGS, EST, llig. 564, doc. 110.

*invernar a la ysla, y si la tomamos, sepa que la hemos de saquear y quemar porque no aya ocasión de alojarnos en ella.*¹⁷⁸⁴

Que l'autoritat de Requesens amb la tropa no era la del duc d'Alba, com s'ha esmentat a línies superiors, la trobem a la resposta que la tropa volia fer: *su intención no era otra sino echarme a mí de aquí y dar a entender que no querían acometer la ysla, y que la avian de dexar robar y campaña franca como la han tenido este verano, y porque yo no les consiento (aunque pasan en el Pays Baxo) traer ni robar, dizen que soy el más mal hombre que ay en el mundo.*¹⁷⁸⁵ Tanmateix, potser cal trobar part de la diferència entre el valor que donava la tropa al Comanador Major i al seu predecessor en les llibertats que oferia el duc d'Alba en campanya. La guerra oberta era molt més agressiva i amb major possibilitat de botí en el saqueig de les ciutats que oposaven resistència armada, i les que no, permetent el pillatge quan sentia que els ànims de la tropa eren baixos.

Tanmateix, s'acabaren produint els atacs sobre les illes de Zelanda, d'una importància estratègica altíssima pel control de l'entrada als canals. Es van procurar reconèixer uns guals que hi havia entre les illes per on l'aigua seria poc profunda com per passar a peu entre elles. El 22 de setembre va enviar Requesens a Juan Osorio amb 300 arcabussers espanyols i 300 valons, amb tres capitans de cada nació i alguns guies del país. Es va enviar aquella gent a l'illa de Philipsland per provar el gual fins a Duiveland, fent mitja volta després de passar els dos primers canals i trobar l'aigua fins el pit i el llot fins els genolls, tot veient que avançaven molt lent i estaven a tir de l'artilleria dels vaixells, que s'havia dividit en dues parts per tenir tir creuat sobre els passos. El resultat d'aquesta prova fou que *bolvió la gente muy cansada y aviendo dexado los más los çapatos en el lodo y publicando por tan impossible el passo que se les quitó a los demás que acá avian quedado la gana que tenían de provallo.*¹⁷⁸⁶

Requesens es va instal·lar a l'illa de Tholen, a prop de la gent de guerra, i va fer venir des d'Anvers les vint galiotes que havia manat fer i trenta-cinc barques petites artillades, deixant les *charrúas* i vaixells grans a Anvers per manca de mariners. Finalment, però, després d'una nova revisió dels guals feta per uns pocs

¹⁷⁸⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 127.

¹⁷⁸⁵ *Ibíd.*

¹⁷⁸⁶ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

soldats, i trobant-lo millor que el primer dia, es va decidir: *dividir la gente en dos partes y de embiar toda la que pudiesse caber en nuestros navíos de una vez en una sola barcada à echalla en tierra en cierta parte de Duvelant y que toda la demás passasse el vado, y que lo uno y lo otro se hiziesse de noche poco antes del amanecer porque venía a propósito de la baxamarea.*¹⁷⁸⁷

Pel gual va enviar a Juan Osorio, qui ja el coneixia per haver-lo reconegut dies anteriors, i per no trobar-se allà cap dels mestres de camp, tots presents a Holanda, amb 500 espanyols de les seves companyies, 700 valons i un nombre similar d'alemanys, amb diversos capitans: Isidro Pacheco, don Felipe de Beaumont, don Gabriel de Peralta i don Lluís de Queralt. A l'últim d'ells, un dels més propers a Requesens des de la guerra de las Alpujarras i a l'únic que va proveir d'una companyia d'infanteria dels seus homes de confiança, l'esmentava de forma anònima quan parlava de la provisió de dites companyies i de com havia moderat la provisió de càrrecs entre els seus clients:

Es cierto que sola una he proveydo en un cavallero deudo mío, que aunque no lo fuera la merecía por ser hombre principal de su nacimiento, y por aver siete años que me seguía en todas las ocasiones de mar y tierra que en este tiempo se han offrescido y aquí tengo otro montón de parientes y amigos muy beneméritos y que ha algunos años que sirven y entre ellos un sobrino del marqués mi hierno que él ha criado y me le dexó quando passó por Milán y después acá ha sido soldado y que no osso proveer à ninguno dellos por no defraudar a los que han servido más porque yo querría hazer tan puntualmente justicia en la distributiva como en la que se tracta entre partes.¹⁷⁸⁸

L'armada va estar ocupada aquella nit transportant aquests contingents a Philipsland perquè tot just abans de trenc d'alba (coincidint amb el punt més baix de la marea baixa) enfilessin el gual cap a l'illa de Duiveland, per tot seguit embarcar els que haurien d'atacar l'illa per la via naval: 400 espanyols, 500 valons i 300 alemanys dirigits per Sancho Dávila i el Coronel Mondragón. Un pas pel gual que Christopher Duffy descriu amb certa ironia, considerant l'alçada mitjana dels espanyols, com: *In 1575 a very brave army actually managed to*

¹⁷⁸⁷ *Ibidem.*

¹⁷⁸⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 115.

*wade as far as the island of Schouwen, but there were natural limits to the amphibious capacity of even the tallest Spaniard.*¹⁷⁸⁹

Tot ells durien una provisió particular que, comparada amb la manca de proveïment d'altres ocasions, evidencia la importància que tenia la captura d'aquestes illes pel bon desenvolupament de la guerra i l'enorme esforç logístic i econòmic dut a terme en un moment on la suspensió de pagaments als mercaders per part de la Corona era ja una realitat i els futurs acords per l'obtenció de diners amb els mercaders quedaven en l'aire:

a toda esta gente provey de mochila y en ellas vizcocho y queso para seys días, y sendas bolsas con dos libras de pólvora demás de llevar los flascos llenos, y cantidad de cuerda y sendos pares de çapatos en la cinta, con lo qual, y con las armas y con que cada uno dellos quiso llevar alguna ropilla llevavan más carga de la que fuera menester para passo tan difficultosso y con todo esto, fueron con el mayor contentamiento del mundo, que yo estuve toda la noche al embarcadero y passaron por mí uno a uno porque se embarcavan en la cabeça de un dique muy estrecho.¹⁷⁹⁰

Les dificultats en aquest atac, però, van ser evidents des del primer moment. Ja d'entrada, el gual estava molt més tou del que havia dit el darrer reconeixement dels 4 espanyols, fos per no haver encertat els guies a conduir-los just al mateix lloc, per no haver fet aquells una relació precisa o *por la diferencia que ay de yr quatro hombres solos ó todo el esquadron*. Els orangistes, tant bon punt van descobrir les tropes passant el gual, van desplegar un sistema defensiu naval i terrestre ben complex:

pusieron junto al passo del agua la mitad à una parte y la mitad à otra treinta y ocho navíos muy bien artillados y dos dellos encallados y llenos de tierra como bestiones para tirar de más cerca, y muchas barquillas pequeñas que estaban más con versos y mosquetería, y a la otra parte del agua les esperavan mil soldados de los enemigos atrincheados en el dique y con un parapeto hasta los pechos y con todas estas dificultades y con aver de passar junto al fuerte (...) que avian hecho los enemigos en la isleta de Rumor, comenzó Juan Ossorio su passage.¹⁷⁹¹

¹⁷⁸⁹ Duffy, C. *Siege Warfare. Fortress... op. cit.*, p. 59.

¹⁷⁹⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁷⁹¹ *Ibíd.*

Els números que ofereix aquesta relació de la defensa és molt probable que siguin exagerats pel cas de la infanteria, però precisos per les naus. I el que més condueix a pensar això és com assegura que un cop superat el gual, veient com des de la trinxera els disparaven i trobant-se amb les armes i la pólvora mullades, Juan Osorio va assaltar el dic amb uns pocs soldats particulars (15 o 20 diu al document) armats amb piques, alabardes i espases.

Acabarien ocupant la trinxera del dic de Duiveland, desfent-se d'una vuitantena dels seus defensors, tot i que el nombre de baixes del bàndol reial seria encara més nombrós, sobretot per les produïdes al pas del gual, on peririen un centenar de totes les nacions (segons xifres que dóna Requesens al rei) amb uns dos-cents ferits dels quals es recuperarien la majoria. Dels ferits, en aquest cas, no esmenta cap català: Isidro Pacheco per una canonada (tot i que va viure tres dies), l'alferes de don Felipe de Beaumont (pel que fa a aquest capità, *que fue a la abanguardia y peleó maravillossamente, salió con tres arcabuzazos de que está ya sin peligro*), i Pedro de Aramburu, un cavaller basc que havia enviat Felip II a servir vora Requesens amb un entreteniment de vint escuts.

Pel que fa a les galiotes, van desembarcar la gent alhora que es provava el pas pel gual, facilitant aquesta acció el fet que estigués la defensa naval i terrestre de l'illa sobre el gual. Només van morir un parell de soldats d'un tret de canó que va encertar un dels vaixells. Aquest fort, però, fou immediatament ocupat pels soldats en el moment que van desembarcar.

Sense cap resistència d'importància, resultava evident que havent vist les jornades anteriors diversos grups reconeixent el gual, van desplegar totes les defenses en ell, sense pensar que un segon grup desembarcaria a l'illa per una altra via, o fàcilment podrien haver bloquejat el pas de les galiotes amb la flota.

Però quan ho van descobrir, ja havien desembarcat i es veien els defensors entre dos focs, retirant-se.¹⁷⁹²

Imatge 9. Gravat de Pierre Le Poivre titulat *El setge de Zierkizee pels espanyols al 1576*, conservat a la Biblioteca Reial de Bèlgica (Koninklijke Bibliotheek van Belgie), on es pot observar el pas de les tropes reials a través dels guals de les illes esmantades.

¹⁷⁹² Requesens rumia sobre els motius que van conduir a aquest triomf donant un enorme pes a la Providència:

El aver dividido la gente desta manera fue causa del buen successo y entre otras muchas mercedes que Dios nos hizo fue alumbrarme que se tomasse esta resolución entre tantas otras que avía avido y de tanta dificultad demás de lo qual pareció en mil cosas que Dios se tenía por servido desta jornada, como fue que aviendo hecho antes y después los más forçosos vientos que puede ser, y todavía duran, solos los dos días que fueron necesarios para el último reconocimiento y para executar la fación hizo tan gran calma como pudiera hazer en mita de julio, con que nuestros navíos se pudieron aprovechar de los remos y los del enemigo (que son de alto borde) muy poco de las velas, y la noche de la embarcación notoriamente con más luz que las otras y cegolos Dios en no aver hecho en tanto tiempo como para ello tuvieron un fuerte en la ysle de Felippuslant con que quedava del todo cerrado el passo, y en no tener ánimo para defendelle después sola media ora que esta bastava para anegar toda nuestra gente según venía a priessa la altamarea. En fin todas estas cosas es necesario que obre Dios para ganarse yslas con tan poca gente y con armada tan inferior a la de los enemigos, de lo qual han quedado ellos harto atónitos y yo seguro a V. md. que no se ha visto cosa muchos años ha más de ver y considerar lo que aquel día passó. AGS, EST, llig, 564, doc. 123-124.

Deixant guarnició a Duiveland, van passar a Schouwen¹⁷⁹³ Sancho Dávila, Mondragón i Juan Osorio per un pas on l'aigua els hi arribava al pit, però molt més senzill que el practicat sota el foc de l'artilleria embarcada orangista per no tenir fang i ser molt més curt. Ja a l'altra illa, van anar directament a Brouwershaven, vila que van cremar i saquejar els orangistes perquè era oberta i impossible de defensar davant un enemic superior en qualitat terrestre. Romania encara cobrint el port un fort ben artillat (tres peces de bronze i set de ferro) i amb 60 soldats de guarnició, que es va rendir en veure que s'apropava a ells la trinxera que s'havia obert, amb la condició que se'ls deixés sortir lliurement amb les seves armes i roba. Amb això, de l'illa de Schouwen només quedarien en mans orangistes Zierikzee i Bommenee. D'altra banda, aquestes eren les dues principals ciutats de l'illa, havent rebut els de Zierikzee les deu companyies d'infanteria que defensaven el gual d'accés a Duiveland i que van retirar-se amb la flota.

Des de Zierikzee van oposar molta resistència, controlant el dic que negava el país poc a poc, protegit aquest per una fortificació i la flota. Per atacar la ciutat, i el dic en primer lloc, va enviar 15 peces d'artilleria amb municions i dos-cents cavalls per moure-la, set-cents gastadors, dues companyies d'arcabussers a cavall, dues d'infanteria espanyola, dos d'alemanya i una de valona.

L'11 d'octubre va caure el fort que donava entrada a Zierikzee quan, després que els orangistes repel·lissin un atac dels homes de Requesens, amb una dotzena de morts (entre ells, el capità Peralta) i unes desenes de ferits, van veure com calava foc unes cases que hi havia vora el fort i marxava la seva guarnició. Uns incendis provocats als burgs per obrir espai davant les muralles i afavorir la defensa. Fou aleshores que aprofitaren per assaltar dit fort i ocupar-lo, guanyant-lo amb algunes dificultats (una trentena de morts i més de 70 ferits), així com quatre vaixells que es trobaven fora de l'aigua per ser marea baixa. Després d'això, començaren les veus que es movien cap a un parlament, que en un primer moment havien rebutjat.¹⁷⁹⁴ Els morts en aquests assalts, però, foren molt superiors, cosa que fa sospitar que és possible que Requesens envii a Felip II relacions acurades dels fets, però no de la magnitud de les victòries per tal d'animar-lo a tirar enrere el decret de l'1 de setembre i a seguir proveïnt de diners a l'exèrcit de Flandes, tot pensant que la victòria definitiva podria ser a prop.

¹⁷⁹³ Avui dia es tracta d'una única illa, sense canal que la creui, anomenada: Schouwen-Duiveland.

¹⁷⁹⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

Quelcom, d'altra banda, que s'escarrassava a repetir Requesens de forma concreta a moltes cartes.

Però la ciutat resistia envoltada de les tropes reials, alhora que la voluntat de lluita dels soldats s'anava desfent poc a poc per com quedaven de lluny els socors rebuts temps enrere. Per aquest motiu, els líders que hi havia sobre el terreny que copsaven l'ambient real que recorria la tropa, com Sancho Dávila o el Coronel Mondragón, recomanaven que no es canonegés Zierikzee ni s'intentés un assalt, sinó que es bloquegessin els passos i es reforçés el fort que feia cap sobre la vila per tal que es rendís.¹⁷⁹⁵ Com havia predit, a finals d'octubre la conjuntura ja era crítica.

A més, es va acomplir la sospita que Requesens tenia des de l'any del 1574 sobre l'armada, repetint fins la sacietat que tan important era que enviessin vaixells com que vinguessin pagats i amb diners en metàl·lic pel govern dels estats, malauradament pels seus interessos i tranquil·litat, les seves súpliques no serien escoltados:

todo lo de la gente passaria en paciencia porque amotinada y destruyendo el pays se puede entretener algún día, pero las armadas de acá y la que viene de España es imposible entretenerlas sin dinero. (...) Dios sabe si me arrepiento de haver supplicado a V. Md. que embiasse armada, aunque si no me acuerdo mal, assí el año passado como este siempre escriví que havia de ser embiando dinero para sustentar la dicha armada y lo demás que con solo no haver perdido el crédito lo pudiera hazer algunos meses, hasta que V. Md. proveyera, más agora por razón humana yo no hallo forma como entretener lo de aquí ocho días en tiempo que nos yva sucediendo todo como se podía dessear.¹⁷⁹⁶

Zierikzee va entrar en parlament amb els líders espanyols per la seva rendició. El 14 d'octubre van entrar a la vila com a hostatges Monsieur de Serooskerke, Ludovico Guasco, un capità de valons i l'alferes don Galceran d'Armengol, anant després els representants de la vila al camp que envoltava la ciutat i començant la conversa. Poc va durar per les reclamacions dels defensors, que demanaven temps per anar a consultar el príncep d'Orange i que el tracte fos general a tot el país. Perquè el governador general els oferia una rendició

¹⁷⁹⁵ *Ibidem.*

¹⁷⁹⁶ *Ibidem.*

particular per tal que entreguessin la ciutat al rei i a la religió catòlica, conservant vides, armes i evitant el saqueig, com ho va fer Schoonoven a Holanda. Però els assetjats volien incloure alguns punts de les negociacions de Breda que Requesens estava lluny d'acceptar, amb unes propostes inicials fetes ja a contracor.¹⁷⁹⁷ La intenció d'aquestes negociacions, segons el Comanador Major, era perdre el temps que poguessin, ja no per rebre ajuda exterior, sinó perquè

paresciéndoles que es imposible durar ya el bueno que haze y que en lloviendo, como en effecto es assí, no podrá estar nuestra gente en los diques, en los quales ni en algunas leguas a la redonda no tienen un árbol ni cosa de que valerse ni se podría, lloviendo, manejar el artillería por ser tierra de mucho lodo, y assí yo doy toda la priessa possible à que se le plante mientras está enxuta.¹⁷⁹⁸

Des del 15 d'octubre, Requesens va passar 13 dies reconeixent les illes de Duiveland i Schouwen. Les converses de rendició es van trencar quan entraren el 23 d'octubre una cinquantena de barques amb vitualla i reforços, en un socors que no es va poder impedir per la superioritat que tenien els holandesos als canals. L'endemà, una dotzena d'aquestes barques van sortir de la ciutat per anar a Flesinga, on van traslladar una vintena de veïns de la vila que eren tinguts per catòlics, amb l'esperança que no anés endavant la conversa de pau amb la seva absència.

L'altra vila que romania en mans orangistes era Bommenee, que havia estat també reforçada amb infanteria. Per això, van deixar el fort de Zierikzee i la resta del camp amb guarnició i es va moure la infanteria a dita plaça. L'artilleria fou més complicada de moure per la quantitat de canals que hi havia, el terreny fangonós i la necessitat de descavalcar-la per passar cadascun dels canals, tot esperant mareas altes.

Finalment, es va obrir trinxera per dues parts i, després de canonejar el fort durant dos dies amb quatre canons, sis mitjos canons i una culebrina, el 26 d'octubre es va intentar un assalt. Aquest es va fer amb desordre, sent repel·lit, cosa que es va fer que patissin enormes baixes. La gent va quedar nafrada, però amb bon ànim per provar una nova escomesa.

¹⁷⁹⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

¹⁷⁹⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

El següent assalt fou amb millor ordre, amb algun reforç d'altres companyies d'infanteria espanyola, i es va produir el 30 d'octubre. El resultat d'aquest segon assalt, ara exitós, és descrit per Requesens amb cert detall:

Fue Dios servido que se ganasse la tierra (que era más fuerte de lo que nunca se pensó) y se degollassen en ella setecientos soldados de los enemigos sin que se tomasse hombre à vida, y no creo que fueron XX los que se salvaron en unas barquillas, y pienso que no ha peleado nunca gente como estos lo hizieron, porque duró el pelear pica à pica más de tres horas, y assí no fue pequeño el daño que de nuestra parte se reçibió.¹⁷⁹⁹

Per tant, es veu ben clar que es va tractar d'un xoc brutal entre dos exèrcits, en una jornada que es va considerar *de grandíssima importançia y la que más han sentido los enemigos, y assí havian metido tantas prendas en defender esta plaça y venido el príncipe Doranges à La Brila, que está à vista della*.¹⁸⁰⁰ És prou rellevant que el Comanador Major ressalti el dany rebut per part pròpia, quan acostuma a exhibir certa laxitud per parlar de les seves baixes. El que sí s'escarrassa a mostrar és el paper de la infanteria a dit assalt¹⁸⁰¹: dels alemanys destaca que van lluitar molt bé (tot i que *suelen yr pocas vezes à los assaltos*), així com els valons. La mostra és que d'uns i altres hi havia molt morts i ferits, tot i que *de los alemanes no muere nadie para las pagas, pues (...) no se les puede tomar muestra*.¹⁸⁰² Pel que fa a la infanteria espanyola, hi dedica més atenció que a les altres nacions:

Españoles ay tantos heridos que ay vanderá que quedo sin ninguno sano, y otras à tres y a quatro soldados y la que más à XX, pero la mayor parte de los heridos son de picazos y pedradas que estarán presto sanos, aunque también ay muchos de arcabuzazos que morirán y en la batería quedaron muertos en este segundo assalto más de 70 españoles, y no fueron menos los del primero.¹⁸⁰³

¹⁷⁹⁹ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸⁰⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸⁰¹ Sobre tots ells en conjunt, assegura que: *Hase de estimar en mucho à todas las naciones que haviendo sido tan mal tratadas en un assalto y perdidole, diessen dentro de tres días otro con tanta determinación, y haviéndoles entrado a los enemigos el día antes otra compañía de 150 alemanes de más de las seys que primero vinieron, que eran franceses y valones*. AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸⁰² AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸⁰³ *Ibidem*.

Sobre la necessitat d'espanyols, que tot i ser sempre minoria¹⁸⁰⁴ ara es trobaven molt delmats pels diversos combats de la campanya i les malalties patides, escrivia que *convendrá que V. md. mande que vengan de Italia quatro o çinco mill españoles lo más brevemente que se pudiere, y con ellos se embie un gran golpe de dinero de contado, trayéndolo las galeras hasta Niça y desde allí por Saboya, Borgoña y Lorena.*¹⁸⁰⁵ Un enviament de tropa espanyola d'Itàlia a gran escala que el rei veu impossible¹⁸⁰⁶, però sí que arriben alguns dins la flota de don Pedro de Valdés. En foren 430 soldats de mala qualitat, tot i que *aunque estos soldados fueran mejores, conviniera repartirlos entre los viejos por ser todos gallegos, asturianos y vizcaynos, que son gente de cuadrillas.*¹⁸⁰⁷ La resposta immediata de Felip II fou que no es podia treure la infanteria espanyola d'Itàlia sense *mucha falta y quiebra de lo que allí es menester*¹⁸⁰⁸, però després de conèixer les baixes derivades dels assalts a les illes de Duiveland i Schouwen sí que deixa la porta oberta a fer arribar algun nombre des de la Llombardia.¹⁸⁰⁹ Tanmateix, és allò que diu Felip II tot seguit el que fa entreveure uns desitjos més que no pas realitats: *espero en Dios ha de disponer las cosas de manera que no sea menester crescer de más gente ni tornarse à dar oydos à la plática de concierto con los rebeldes.*¹⁸¹⁰ I és un desig, una intervenció divina segons diu el propi monarca, perquè aquesta era l'única via per aconseguir la pacificació de dits estats.

Més endavant, però, al gener del 1576, ja obriria l'opció a que si no s'enviaven més espanyols, es traguessin aquells que hi havia per la seva pròpia seguretat, *porque se van disminuyendo con tanta priessa que los degollarán la gente del pays y de las otras naçiones si no se embian más para refrescarlas.*¹⁸¹¹

¹⁸⁰⁴ Throughout the Low Countries' wars the portion of the army composed of Spanish veteran troops remained relatively small – usually between 10 and 15 per cent of the total force in the 1570s and 1580s. These were and remained the elite of the army, but they were also raised under the most inflexible terms: a permanent force, recruited by royal administrators as a direct charge to the crown, with officers appointed as salaried employees. Parrott, D. *The business of war... op. cit.*, p. 89.

¹⁸⁰⁵ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸⁰⁶ AGS, EST, llig. 564, doc. 135.

¹⁸⁰⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

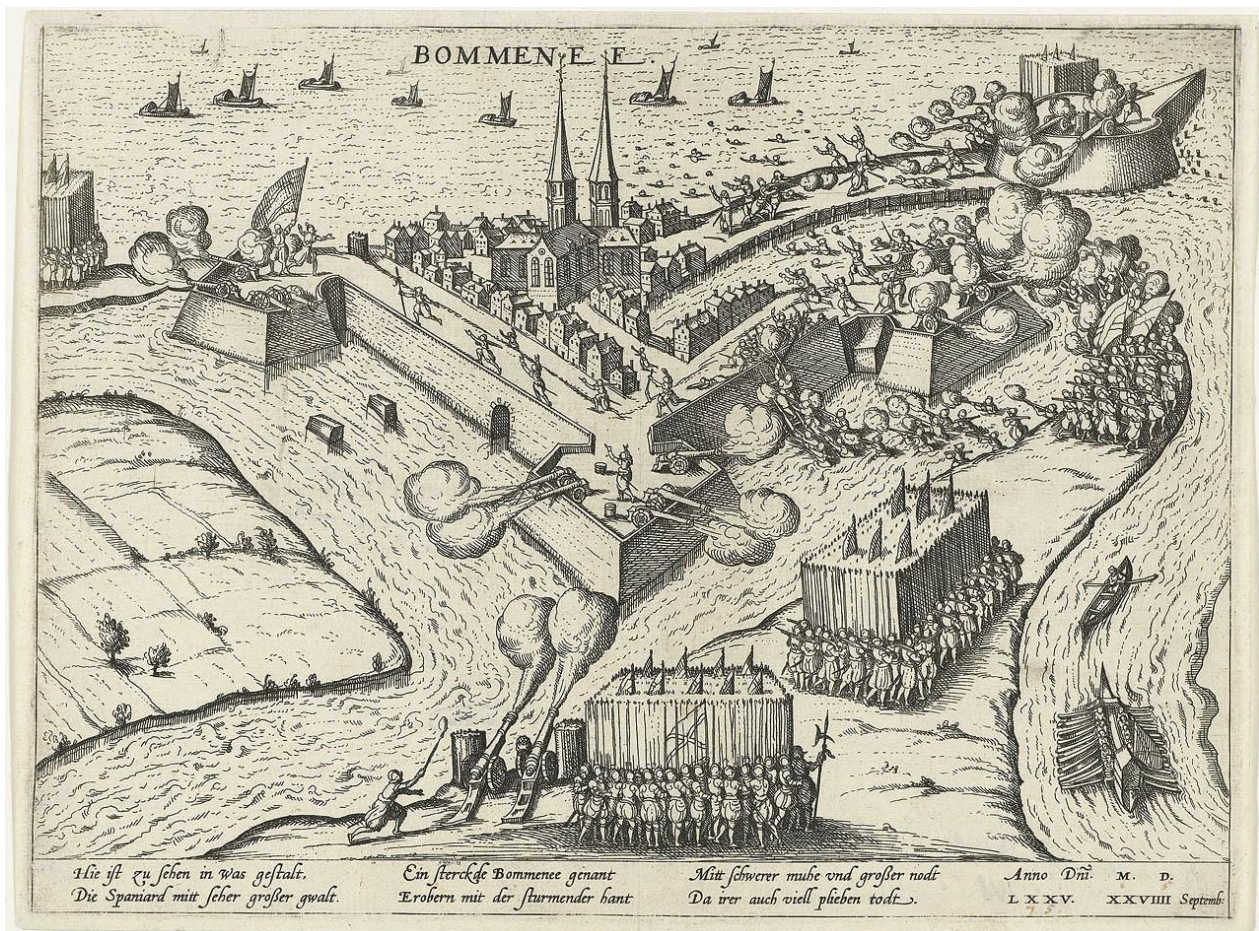
¹⁸⁰⁸ AGS, EST, llig. 565, doc. 97.

¹⁸⁰⁹ AGS, EST, llig. 565, doc. 112.

¹⁸¹⁰ AGS, EST, llig. 565, doc. 97.

¹⁸¹¹ AGS, EST, llig. 565, doc. 28.

Durant el novembre i el desembre del 1575 es va produir un relleu de les companyies d'infanteria que havien assaltat les illes, havent sortit a la primavera de desembre ja 11 companyies d'alemanys. A més, hi havia vint companyies d'espanyols, de les que només quedarien sis de les més nombroses i que havien patit menys fatigues, allotjant les altres catorze a les viles de Brabant. En lloc d'aquestes companyies d'alemanys i d'espanyols que treia, es posarien 20 de valons amb l'objectiu d'entrar com a guarnició dels forts que ja estaven acabats, sempre i quan no els abandonessin per falta de pagaments.¹⁸¹²

Imatge 10 El setge de Bommeneke pel comandant Mondragon al 1575. Gravats de Frans Hogenberg (c.1575-1577) conservats al Rijksmuseum d'Àmsterdam.

Amb enorme entusiasme, Requesens volia passar immediatament a canonejar Zierikzee, però Sancho Dávila i Mondragón ja avisaren que era inviable un assalt a una altra ciutat per com estava de malmesa la infanteria després de

¹⁸¹² AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

tota la campanya de les illes de Zelanda, ja que *se ha peleado quatro vezes en un mes, la primera al passo del agua y la segunda al tomar de la cabeça de Zirixsea, y los dos assaltos (...) que todo ha costado harta sangre y de enfermedad han muerto y mueren muchos, y no se puede creer los que han adolescido en estas yslas, cuyo ayre dizque es muy malo en este tiempo.*¹⁸¹³

Per això eren més partidaris de deixar la ciutat assetjada per diversos forts, tot i la dificultat de desplegar l'artilleria en el terreny fangonós que havia provocat l'apertura de dics que feien els rebels per negar l'opció als assetjants de desplegar un camp. Com confessava Requesens a Felip II a principis de novembre, amb el susdit optimisme:

yo no he perdido la esperanza de que esta tierra se pueda conquistar en este mes, si Dios lleva adelante el buen tiempo, y assí hago dar priessa à los fuertes de la ysla de Duveland, que en qualquier caso son neçessarios y al de la cabeça de Zirixsea, y reparar los de Bomene y Brouwershaven, y que se hagan dos estacadas en el canal que divide las dos yslas, que si sale con ellas como espero, no les podrá entrar socorro aún con barquillas pequeñas.¹⁸¹⁴

La voluntat de tirar endavant aquesta campanya és evident per part de Requesens, que sempre s'havia mostrat més partidari de la via armada que diplomàtica, ja que malgrat que els membres del consell li demanaven que tornés a Anvers per solucionar alguns afers (sobretot procurar que els mercaders oferissin alguna mena d'ajuda econòmica tot i haver perdut totalment la confiança en la Monarquia), ell insistia en passar uns dies més recorrent les illes i veient com s'encaminava dita campanya.

Arribaren a la conclusió que no es podia desplegar artilleria a Zierikzee pel perill de perdre-la, i l'assalt era inviable perquè la infanteria espanyola havia estat molt delmada i l'alemanya es negava a sortir dels seus allotjaments perquè els socors que els havien donat per emprendre la campanya de Zelanda ja s'havien acabat. Per tant, no quedava altra sortida que reforçar els forts, tant els que envoltaven Ziriekzee com els de Bomenee i Brouwershaven, i confiar en que la fam fes la resta.¹⁸¹⁵

¹⁸¹³ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸¹⁴ *Ibidem*.

¹⁸¹⁵ AGS, EST, llig. 564, doc. 136.

El setge de Zierkizee seguiria (de fet, es rendiria a finals de juny del 1576 i pagaria 200.000 florins per evitar el saqueig, un cop ja mort Requesens), amb la construcció de forts i estacades. D'altra banda, els intents per socórrer-la també eren una constant. El 6 de desembre van intentar fer entrar queviures, municions i defensors amb seixanta naus de l'armada, les quals van dividir en quatre parts, tot canonejant des dels vaixells els forts que cobrien els canals. A més, van sortir des de la vila per dividir les atencions dels assetjants que, en aquest cas, eren els defensors. El resultat fou que aconseguiren introduir a la ciutat tres naus de vitualles i cinc fragates, però l'artilleria dels forts va evitar que n'entressin altres cinquanta naus que venien amb els vaixells de guerra.¹⁸¹⁶ Per la seva part, la ciutat no va tornar a parlar de rendició en cap moment, confiats en rebre socors que els mantinguessin vius i un exèrcit que fes fora els assetjants.

Imatge 11 El setge de Zierikzee, 1575-1576. Gravats de Frans Hogenberg, conservats al Rijksmuseum d'Amsterdam.

Però si quelcom afavoriria l'entrada de futurs socors, seria una tempesta patida a les diverses illes de Zelanda el 15 de desembre, que va desfer els forts i els dics de les illes de Schouwen i Duiveland. Sense poder tancar el setge sobre

¹⁸¹⁶ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

Zierikzee, la gran dificultat recauria en reconstruir-los sense població, llenya, feixines o diners.¹⁸¹⁷

Qui no se sentia gens segur mentre es duïen a terme les accions ofensives sobre Holanda i Zelanda era Guillem d'Orange, qui havia mogut tota la seva casa de Dordrecht a Rotterdam, havent dormit fins i tot en una galera pel temor a un assalt nocturn de les tropes reials sobre dita ciutat. Això, d'altra banda, animava molt a Requesens a seguir amb aquesta doble ofensiva:

Viendo à este rebelde tan apretado, yo me havia persuadido que este invierno acabaríamos esta guerra, y assi estava resuelto de seguirla passando por todas las dificultades que el invierno trae tras sí y más en estos payses, y querría yrme à Utrecht para apretar à los enemigos por la parte de Holanda al tiempo de los yelos, pues pensava cobrar en este mes todas las yslas de Zelanda, excepto Valchren, para dexarla con tanta neçessidad y aprieto que no se pudiera defender mucho, y háme lo atajado la extrema neçessidad y el haver perdido de golpe el crédito con los mercaderes.¹⁸¹⁸

Per exemple, sobre l'illa de Voorne, hauria confiat en prendre-la si arribava a aplegar mil soldats, per la proximitat que hi havia amb les conquerides (escasses dues hores), ja que les pròpies tropes d'Orange estaven saquejant les viles mig abandonades per la por, assegurant que era millor que ho fessin ells abans que els catòlics.¹⁸¹⁹ A més, per tal de focalitzar les seves preocupacions en la via militar que es duïa a terme a Holanda i Zelanda, va escriure als estats de Brabant i Flandes, també a Anvers de forma particular, per tal que mantinguessin les tropes allotjades als seus territoris, que s'alimentaven de les ciutats.¹⁸²⁰ Però si les dificultats eren poques, el marquès Chapin Vitelli, que havia fet la visita per tot el país, una inspecció per veure quina quantitat de tropes podia mantenir cada vila, va morir quan es dirigia a Anvers a recuperar-se d'una malaltia, al novembre del 1575.¹⁸²¹ El càrrec de capità general que va deixar, tot i les pretensions de Julián Romero, recauria al comte de Mansfelt.¹⁸²²

¹⁸¹⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 3.

¹⁸¹⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁸¹⁹ *Ibidem*.

¹⁸²⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸²¹ *Ibidem*.

¹⁸²² AGS, EST, llig. 564, doc. 135.

Bona prova que s'ho jugaria tot a la carta de l'hivern, era que, tot i els problemes financers derivats de la suspensió de pagaments i les evidents dificultats que tindria per trobar diners en uns mercaders que havien perdut tota confiança de cobrar, va aixecar 2.000 valons més, tot i que reconeix que faltarien diners per fer-ho.¹⁸²³ De fet, a l'hora d'exposar l'esforç econòmic desenvolupat a la campanya, també s'arriba a copsar com procurava que aquesta fos la darrera, intentant acabar la guerra en aquell hivern (i molt més sabent que arribava l'armada de don Pedro de Valdés): *no tengo forma de proveerles [socors a les companyies que fregaven el motí] y en tanto junto municiones que con todas las que este año se han gastado en tantas façiones, me quedan para tirar quatro o çinco mill tiros, pero no un real con que comprar para más.*¹⁸²⁴ Tot plegat, enmig d'una ofensiva militar que consistia en *apretar à los enemigos como si no huviesse de faltar nada en confiança que V. Md. lo proveerá, o Dios por el camino que no pensamos.*¹⁸²⁵ Una confiança en l'enviament de diners de Felip II que ni tan sols el decret de la suspensió de pagaments va poder reduir. Almenys en aparença, la campanya durant la tardor era tan positiva que es veia amb unes opcions de victòria viables, fins el punt que assegurava Requesens que: *No les queda a los enemigos ni a tantos vezinos que les ayudan otra esperança si no que no ha de poder V. Md. proveer lo necesario para acabar esta guerra, la qual se les va haziendo agora como conviene, plazerá a Dios que les salgan vanas sus esperanças.*¹⁸²⁶ Efectivament, fou així.

Al gener del 1576, aprofitant el desgel, els reforços dels orangistes van arribar a Holanda, a través de les companyies aixecades a Alemanya durant l'hivern. Sospitaven que hi hauria intenció d'assaltar els forts que s'havien ocupat a l'oest d'Utrecht, i era d'esperar que recuperessin tot allò perdut durant les campanyes de l'estiu i la tardor de Monsieur de Hierges:

se sospecha que quieren emprender todos aquellos fuertes que por allí tenemos, y saldrán con ello, porque los que los guardan han protestado de desampararlos, no embiándoles sus pagas, y desde el fin de septiembre no he podido proveer à Mos de Hierges un solo real para todas las provinçias que tiene à cargo y los naturales dellas están ya tan consumidos que es imposible sustentar la gente de guerra que en ella ay.¹⁸²⁷

¹⁸²³ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁸²⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁸²⁵ *Ibidem*.

¹⁸²⁶ AGS, EST, llig. 564, doc. 15.

¹⁸²⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 23.

Si fins que es va publicar el decret ja era complicada la supervivència dels estats, amb una gent de guerra mal pagada que amb prou feines podia sostenir-se, un cop els mercaders van tancar l'aixeta la situació va esdevenir totalment caòtica fins el punt d'estar a mig camí del motí general i de l'aixecament del país. Holanda es trobava en un extrem que no hi havia altra sortida que desemparar els forts construïts durant la campanya de Monsieur de Hierge.

També introduïren socors a Zierikzee al gener del 1576, unes poques barques que passaren per sota l'artilleria. Tampoc els vaixells no els van poder interceptar, perquè ni els que havien arribat de Castella amb Juan Martínez de Recalde s'havien recuperat ni els locals volien sortir a la lluita sense cobrar, sobretot un cop van saber que havien vingut altres mariners.

Requesens, però, no perdia l'esperança, i davant la possibilitat factible que la ciutat no s'acabés rendint per fam, va manar que es fessin pontons i barques per si s'havien de batre les muralles. Quelcom, d'altra banda, que quedava molt llunyà perquè amb prou feines es podia pagar res. De fet, allò que preocupava a la primeria del 1576 eren els alemanys, havent convocat els seus coronels alhora que els governadors dels estats per tal que tranquil·litzessin les seves tropes un temps mentre es proveïa des de la Monarquia la manera com se'ls podria acomiadar o reincorporar al servei, *y si para en fin de hebrero no se puede hazer algo desto, tengo por çierto que habrá motín general y que saquearán las tierras, y será fuerça que la gente del pays tome las armas.*¹⁸²⁸

Per una carta del 28 de gener del 1576 podem veure com de consumida estava la Hisenda i el propi ànim de Requesens, que veia perdudes tant els estats com la seva pròpia vida:

Sólo diré que aún para comprar una onça de pólvora no tengo, ni aún con qué comer en mi casa, pues mi plata y lo demás que en ella avia se ha ydo entregando al pagador del exército y se ha ya consumido, y habiendo avisado tantas vezes de todo y protestando de nuevo delante de Dios que he hecho de mi parte lo que devo, tendría por buena suerte acabar presto la vida, para que sepa V. Md. por cartas de otros la pérdida destes estados, tras la qual plegue à Dios no vayan los

¹⁸²⁸ *Ibidem.*

demás y no se podrá dezir que los ganen los enemigos sino que se les dan por no proveerse las cosas en tiempo y sazón.¹⁸²⁹

Una situació de pobresa, d'altra banda, prou comuna entre molts dels principals servidors de la Monarquia. Per exemple, escrivia el secretari Gabriel de Zayas, sobre els drets que reclamava Requesens al rei, que

mi capa muestra bien claro lo que me han valido ellos y los cohechos, pues cerfico a V. Exa. con toda verdad que si oy me muriesse no ternía con qué enterrarme, sirviendo a su Md. desde el año de 43 que quedó por gobernador destos Reynos, sino con mucha sufficencia a lo menos con amor, el qual y principalmente la satisfacción que su Md. muestra tener desso poquillo que hago en su servicio, me haze vivir contento y descuydado de todo lo otro.¹⁸³⁰

Aquesta victòria parcial sobre les illes de Zelanda i algunes viles d'Holanda, tindria un paper molt més greu de l'aparent. El rei allargava la suspensió de pagaments de l'1 de setembre a l'espera d'alguna bona notícia de Flandes, ja que des del juliol se succeïen les cartes des de Brussel·les on informaven d'avenços militars. És per això que A. W. Lovett és contundent quan expressa les seves opinions sobre aquestes conquestes moderades:

The failure of the royal army to win a decisive victory over the rebels by the end of 1575 constituted one of the more decisive episodes in the history of the Dutch Republic. The Crown had to shoulder the burden of another year's warfare. This it was unable to do. In September, 1575, the Crown suspended payment of interest on the loans made to it by the Bankers, thus destroying the transfer mechanism (the 'asiento' system) on which it depended to supply the army in the Netherlands.¹⁸³¹

¹⁸²⁹ AGS, EST, llig. 565, doc. 28.

¹⁸³⁰ AGS, EST, llig. 561, doc. 45.

¹⁸³¹ Lovett, A. W. «The Governorship of Don Luis»... *op. cit.*, p. 197.

3.5.4. La culminació del desballestament econòmic dels estats i de la Monarquia: la suspensió de pagaments de l'1 de setembre del 1575

Fins aquest punt, no s'ha descrit res que pogués fer pensar en una suavització de les necessitats econòmiques presents a Flandes. Ans al contrari, tot empitjorava a mesura que passaven els mesos i no es podien liquidar els comptes amb la gent de guerra per acomiadar-la, sense arribar una bona quantitat de diners en metàl·lic des de Castella i amb uns mercaders i estats cada vegada més angoixats pels deutes assumits pels diners avançats, amb l'interès corrent, i la tropa desplegada als estats i sobrevivint a base d'ajudes de les viles que s'acabarien restant dels ajuts finals, però que consumien les hisendes particulars de tots els veïns. A més, amb el decret de suspensió preparat des del juliol 1574, es faria oficial l'1 de setembre del 1575 després que les campanyes s'estanquessin per falta de diners. De fet, el rei havia rebutjat la necessitat que exposaven els seus ministres a l'estiu del 1574: *al Ejército de Flandes se le permitía una campaña más.*¹⁸³² Una campanya que ara tot just acabava sense haver estat decisiva. El decret ja no podia esperar més.

A tot això calia sumar la pressió rebuda per part de Guillem d'Orange. Aquest enviava patents i comissaris als llocs que havien estat seus, amenaçant d'atacs o trencament de dics en cas que ajudessin amb les seves rendes al govern de Felip II, tot i que reconeix Requesens, amb un to gairebé irònic, que *para la poca gana que estos tenían de hazer las ayudas, no era menester esta amenaza, puesto caso que la tomen.*¹⁸³³ Si per quelcom destacava el bàndol orangista, era la seva confiança econòmica (amb alguns moments complicats, com la resposta immediata a la campanya reial del 1575): tenien el crèdit de les ciutats i mercaders, així com ajudes estrangeres, fins al punt que es van produir escenes ben curioses. El setge de Leiden per part de les tropes del mestre de camp Valdés va posar contra les cordes els seus habitants, que també eren la guarnició, fins que es van trencar dics per tal que una flota els pogués socórrer i desfés el campament dels assetjants. A dins, amb l'enorme fam i la impossibilitat de fer circular diner, van crear una mena de paper moneda que tindria el valor de 20 plaques (seguint les equivalències monetàries que ofereix Miguel Ángel

¹⁸³² Parker, G. *El Ejército de Flandes...*, op. cit., p. 277.

¹⁸³³ AGS, EST, llig. 562, doc. 3.

Echevarría, un florí¹⁸³⁴), cosa que evidenciava la seguretat de les Finances d'Orange:

Embío aquí cinco monedas, una de plata y dos de cobre, y dos de papel, de que se servían los enemigos en el cerco de Leyden y en otras ocasiones y les tomavan las mayores por XX placas cada una, y si nosotros tuviéramos este crédito ya yo huviera batido millones desta moneda.¹⁸³⁵

De fet, els darrers socors que havia pogut enviar a la tropa d'una manera parcial eren els del gener del 1575: 60 mil escuts pels amotinats de la Llombardia que ja encaraven Maastricht, 74 mil per donar dues pagues als espanyols vells (i el que sobrés per donar socors a altres nacions, tot i que sigui molt menys del necessari), els socors de la gent de Brabant i Flandes i 50 mil escuts i 100 mil en panys per la cavalleria. Als tudescos i valons no es va poder donar res al gener. El febrer, per tant, es presentava d'una manera encara més caòtica.¹⁸³⁶

Si havia trobat algun diner era a través de les fires. Els mercaders tudescos o flamencs no feien cap mena de *asiento* amb la cort, sinó que deixaven els seus diners a fiança de fira en fira, que se celebraven en un moment concret, i eren els mercaders espanyols i italians els que l'agafaven i negociaven amb el govern. La fira, en aquest cas, s'allargava a finals d'abril amb l'objectiu de d'obrir alguna via per on trobar un pagament.¹⁸³⁷ Havia trobat, a més, fins a 100 o 150 mil escuts de 6 mil en 6 mil entre fira i fira, hipotecant les cèdules que haurien d'arribar des de la «cort. Petits *asientos* que, sumats, li permetien sortir del pas. Per tant, si s'allargava la fira massa sense dites cèdules, amb una previsió inicial del 15 de maig, o no es podia assumir el pagament, no podria trobar cap diner els propers mesos. Un deute amb els mercaders que havia ascendit ja fins el milió i sis-cents mil escuts.

Sobre les finances, es queixava Requesens de la poca ajuda que rebia dels ministres, repetint les queixes ja al març del 1575. Veu el Comanador Major descontrol sobre les finances de Flandes, per això proposava crear un llibre de raó on ni el Rebedor general de Finances ni el Tresorer puguin pagar ni rebre res que

¹⁸³⁴ Echevarría, M. Á. *Flandes y la Monarquía... op. cit.*, p. 397.

¹⁸³⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 53.

¹⁸³⁶ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁸³⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 41.

no quedi constatat en dit llibre. Per fer-ho, necessitaria una ordre reial en francès, També caldria una ordre reial per assegurar que el tresorer general de finances anotés tots els diners entregats al pagador de l'exèrcit i així també esclarir si s'estava parlant de diners arribats des de Castella o obtinguts a Flandes. Una necessitat que matisa amb certa ironia: *porque quando las necessiades aprietan se toman à donde se hallan, aunque ya no ay este peligro pues no los hallamos en ninguna parte.*¹⁸³⁸ I si no havia caigut tot el sistema econòmic abans, mantenint aquest equilibri amb les cèdules que arribaven des de Madrid i els mercaders, havia estat gràcies a Jerónimo de Roda. Arriba la necessitat a plantejar-se la venda de l'or, la plata, les joies i els mobles que el rei tenia a Brussel·les, cosa que contradeien els de Finances *porque sería poco el fructo y es (...) perderse la memoria que aquí queda de los duques de Borgoña.*¹⁸³⁹ I encara tancaren més l'aixeta els mercaders quan el 15 d'abril arribaren a Flandes les cartes de finals de febrer, sense cap cèdula ni provisió per la que esperaven cobrar els diners avançats amb cada correu que arribava des de Madrid.¹⁸⁴⁰

A finals de juny, les necessitats es van fer tan insuportables amb els socors continuats a les companyies per tal que no acabessin de desballestar el país, tot provocant un nou aixecament general de la tropa. Desfeta qualsevol via de finançament a través d'uns mercaders als quals se'ls hi carregava *asiento sobre asiento, que fue fuerça ordenarles que empeñassen las joyas que están en Bruselas y hazerles yo una escriptura que los sacaría à paz y à salvo con V. Magd. y assí se ha empeñado la mayor parte dellas en 50m florines, y creo que se empeñarán las que quedan en otros XXm y todas por un año con un XIIe por ciento de interesse.*¹⁸⁴¹ En cas que no es pagués en aquest temps, el mercader les podria vendre i donar-se per pagat de l'import principal i dels interessos. La qualitat de dites peces, però, no era gaire impressionant segons el parer del governador general.¹⁸⁴² També es van vendre les perles, *que eran muchas y*

¹⁸³⁸ AGS, EST, llig. 563, doc. 12.

¹⁸³⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁴⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 41.

¹⁸⁴¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 132.

¹⁸⁴² Sobre aquestes joies, deia al rei: *V. Md. creo que se acordará destas joyas pero yo las he visto agora todas, habiéndose traído aquí à tassarlas para este empeño y no ay ninguna en ellas que merezca guardarse, porque todo es plata y oro muy mal labrado, y piedras de balages y çafires muy bellacos y perlas no buenas que se van gastando muy à priessa (...) yo seguro que ha costado más de lo que ellas valen lo que se ha de dar à los que las guardan después que V. Md. se fue destes estados, y sólo podrían quedar los Apóstoles de plata y otras cosas que sirven en la capilla, que estas yo no he consentido que se empeñen, y también se podría dexar de vender dos*

*estavan maltratadas y cada día se yvan consumiendo*¹⁸⁴³, per 20 mil florins. Té clar el Comanador Major, però, que procuraria desempenyorar dites joies abans que acabés el termini tot i que *quedando las otras pieças gruessas y las taças con que suelen beber los del Tusón y la plata y ornamentos de capilla y tapiçerías bastavan para conservar la antigüedad y memoria que destas joyas se pretende con respecto a los dichos Duque de Borgoña*.¹⁸⁴⁴ Unes joies, però, que no estava gens a favor d'empenyorar Felip II, tot i que es resigna:

Ha parescido que no convenía vender el oro, plata y joyas que de tantos años atrás están depositadas en Brusselas si se huviera podido escusar, holgáramos que no se huvieran empeñado, porque según está enconado todo lo de ay, pensarán que esso poco, que es como reliquias de lo antiguo, se quiere acabar de destruyr. Mas pues se hizo con parescer de las personas que dezís, yo creo que no traerá inconveniente dándose à entender que no solamente dentro del año, pero que mucho antes se procurará de hazer el desempeño, como en effecto conviene que se haga, pues la cantidad es poca.¹⁸⁴⁵

En el seu afany de provocar que s'enviessin cèdules o, sobretot, una armada carregada de soldats, artilleria i diners en or, exposa Requesens quatre mals que es desprenen de la falta de diners que hi havia, quelcom que *no poderlo yo remediar me tiene podridas las entrañas, porque es cosa que en mi vida pude sufrir* ¹⁸⁴⁶:

1. La reputació que es perd amb els enemics, veïns, els del país i la pròpia gent de guerra en veure que està ocupat però no es fan els efectes.
2. La impossibilitat de pagar la gent amb el que es triga en acomiadar-la.
3. Si tota la gent fos necessària, el cost, diu, seria de tres vegades el que tocaria, perquè no devia haver un terç de les mostres del 1572 o 1568.

o tres vasos de unicornio que es de los que quedan empeñados y embiarse a V. Md. que acá no son de ningún servicio. AGS, EST, llig. 562, doc. 132.

¹⁸⁴³ AGS, EST, llig. 564, doc. 98-99.

¹⁸⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁴⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 86

¹⁸⁴⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

4. És impossible tenir la gent de guerra en disciplina i que no provoquin greus desordres.

Però no tenia cap resposta des de la cort durant els primers mesos del 1575, tot i haver estat més que insistent en les necessitats a les seves cartes, arribant fins i tot a canviar el to amb el que es dirigia al rei: *V. Md. por hazerme favor y merced dize que espera en Dios que todo se remediara con mi prudencia y conozco muy bien quan poca es la que tengo, pero toda la del mundo no basta à sacar dineros de donde no los ay y donde tantos son menester.*¹⁸⁴⁷

Mentrestant, des de la Cort feien el que podien, procurant atendre a les seves peticions mentre gestionaven una Hisenda que es dirigia cap a la fallida, *pero como la principal sea la del dinero y en esto aya la dificultad que tenéis entendida, no se ha podido más.* Afegint, tot seguit, Felip II de la seva pròpia mà: *aunque espero que muy brevemente se os embiará alguna razonable cantidad.*¹⁸⁴⁸

Insisteix de nou, ja no com una idea que quedava a l'aire com a proposta per solucionar la demanda dels estats de tenir un governador de sang reial, sinó amb idees específiques, en que don Joan d'Àustria prengui possessió del govern dels Països Baixos: *Si el armada del Turco no viene este año, como de Italia escriven, lo que yo entiendo que convendría es que el señor don Juan con el dinero que V. Md. ha mandado juntar para la defensa della y con los españoles que pudiesse, viniessse en persona à encargarse deste gobierno, por lo que los estados dessean que la aya aquí de la sangre de V. Md.*¹⁸⁴⁹

Fins ara ja s'ha vist que Flandes era el pou sense fons de la Monarquia només amb els deutes acumulats amb la gent de guerra, on més de 50 mil soldats no havien pogut reconquerir els estats rebel·lats en cap moment. Però molt més clar es veu amb les instruccions de caràcter econòmic que arribaren amb una carta datada del 6 d'abril i rebuda a Flandes el 30 del mateix mes, sobre la que dona resposta el governador general el 10 de maig en una lletra que ofereix una excel·lent panoràmica de la situació econòmica dels Països Baixos. Van enviar cèdules per valor de 800 mil escuts, 500 mil dels quals van anar íntegres a pagar

¹⁸⁴⁷ *Ibíd.*

¹⁸⁴⁸ AGS, EST, llig. 561, doc. 24.

¹⁸⁴⁹ AGS, EST, llig. 562, doc. 73.

només una petita part del deute que es tenia amb els mercaders, per extingir els crèdits de les cèdules que s'allargaven des del setembre i que estaven gastades molt abans,

Y a las que restan [de cèdules] les faltan mill y quinientos escudos para los trezientos mill que V. Md. dize y más catorze por çiento que va ha dezir, los diez por ser estos escudos de a treynta y seys placas y los que acá se cambian de a quarenta, y los quatro por lo menos por el interese de una feria, viniendo las dichas letras para la de Pasqua y siendo los pagos de feria fría los que agora se hazen de manera que pocos más de dozientos y çinquenta mill escudos serán para aconseguir de lo que yo devo à mercaderes, no siendo esto menos de un millón y seysçientos mill escudos, y cada día cresçen.¹⁸⁵⁰

És a dir, dels 800 mil escuts en cèdules, 500 mil van anar directament a les lletres de Juan Fernández de Espinosa. I com havien trobat certs problemes amb els restants 300 mil, només n'havien quedat 250 mil, amb el problema afegit de la diferència de valor dels escuts: 36 plaques els que arribaven des de Castella per 40 els de Flandes. Per aquest motiu segueix insistint en la segona meitat del pagament per arribar al milió i mig promès, que estava ja gastat abans d'arribar.¹⁸⁵¹

Geoffrey Parker és contundent en aquest aspecte. Malgrat que les provisions de diners des de Madrid no cobrien ni la meitat de la despesa de l'exèrcit, eren més del doble de les que es podia permetre la Cort. L'esforç de la Monarquia era molt notable, però insuficient, provocant les guerres dels Països Baixos la crisi de la Hisenda castellana. L'hispanista anglès ofereix unes xifres ben clares:

Entre 1572 y 1576 los gastos de la corona de Castilla alcanzaron un total de 80 millones de florines por lo menos, sin embargo, el total de sus ingresos durante esos cinco años no puede haber sobrepasado los 60 millones. El déficit de 20 millones de florines corresponde exactamente al gasto en los Países Bajos: entre 1572 y 1576 el pagador general del Ejército de Flandes recibió de España 20.904.850 florines.¹⁸⁵²

¹⁸⁵⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 75.

¹⁸⁵¹ AGS, EST, llig. 562, doc. 110.

¹⁸⁵² Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 175.

Per mantenir el ritme de la conquesta s'hauria hagut d'enviar el doble de diners, desfent la flota del Mediterrani (amb un pressupost de quatre milions de florins el 1574) o augmentar el dèficit. La resposta a aquest ofegament fou el decret de suspensió de pagaments de l'1 de setembre del 1575.

Això no vol dir, però, com altres autors han afirmat, que no es va fer la despesa militar suficient, com afirma Marjolein't Hart: *Madrid's setting of imperial priorities; time and again the Army of Flanders failed to receive sufficient funds because Spain's military involvements elsewhere (against the Ottomans, the French, and in northern Italy) took precedence.*¹⁸⁵³ Una idea recurrent en altres autors, com Martin van Gelderen, qui parla del govern del Comanador Major en uns termes, com a mínim, discutibles: *Requesens soon had to cope with military defeats, frequent mutinies and a permanent lack of money, as the war with the Ottomans devoured the Spanish treasury.*¹⁸⁵⁴ Ni les derrotes militars foren tan clares, excepte Middelburg tot just arribat al govern, ni la guerra al Mediterrani consumia tots els recursos. De fet, era molt inferior a la despesa de Flandes. Simplement, no hi havia prou diners a Castella, ni tampoc sumant el metall preciós que arribava des d'Amèrica, per pagar tots els fronts militars que Felip II tenia oberts.

És a dir, les provisions de diners que suposarien la fallida de la Monarquia, només havien anat a cobrir part de l'enorme deute amb els mercaders, que a la pràctica havien sostingut el govern de Requesens. En aquestes dates ja es trobava la Hisenda escanyada, i l'ordre que Requesens havia rebut de Felip II era *que no suelte la mano deste dinero y que no se pague del nada de lo que se deve sino que se procure de entretener con ello los gastos más forçosos deste verano.*¹⁸⁵⁵ Cosa que Requesens responia amb un contundent:

Eme espantado infinito del engaño que reçiben los ministros de V. Md. en dos cosas, haviéndolas yo escripto tantas vezes y tan particularmente, la primera en pensar que con trezientos mill escudos, aunque vinieren de contado, se puede entretener el gasto de un verano importando doblado que esto la costa forçosa de cada mes sin los extraordinarios que se offresçen y deudas rezagadas que con los

¹⁸⁵³ Hart, Marjolein 't. *The Dutch Wars... op. cit.*, p. 17.

¹⁸⁵⁴ Van Gueldren, Martin. *The Political Thought... op. cit.*, p. 44.

¹⁸⁵⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 75.

motines se han de cumplir. La segunda, pensar que un real destas çédulas ni de quantas vinieren se puede quitar à los mercaderes a quien se deve porque quando yo lo quisiesse y perder por ello el crédito (que no sería poca pérdida) para el servicio de V. Md no ay hombre en toda esta bolsa que las antiçipe, siendo los mismos que las han de haver los que hazen las antiçipaciones.¹⁸⁵⁶

Perquè no només depenia l'opinió que tinguessin els mercaders d'ell el fet de donar-los les cèdules tan aviat com arribaven a Flandes, sinó la pròpia supervivència financera dels mercaders: *quedo obligado a que sean ciertas [les cèdules] y en sabiéndose que no lo son, romperán la mayor parte de los mercaderes desta bolsa y con solo uno que rompa, y aún sin romper, que reciba daño por haver contratado con la corte, no se hallará aquí ni prestado ni con anticipación y se acabará todo de golpe.*¹⁸⁵⁷

Ofereix més confiança el governador als mercaders de Flandes que als de la cort, que havien avançat diners sense més garantia que les obligacions de dit Requesens i en hipotecar les cèdules que arribarien des de Madrid. Un problema cada vegada més comú seran els pagaments negats a Castella de cèdules entregades a mercaders espanyols o italians, com els més de 16 mil ducats de Pedro de Isunza o els 60 mil de Lázaro Espínola. Això encara trauria més vies de finançament a l'exèrcit, ja que molts dels mercaders que oferien diners de fira en fira, en quantitats de pocs milers de ducats que podien ser un gruix considerable quan se sumaven, deixarien de fer-ho en veure que ni tan sols el centre de la Monarquia retornava els diners.¹⁸⁵⁸ Si els mercaders encara socorrien d'una forma puntual el govern hispànic de Flandes a falta d'un enviament de diners des de la Monarquia que no arribaria pas en la magnitud necessària, era per les paraules del governador general, qui sabia perfectament que els estava mentint: *tengo harto escrúpulo de que los engaño, persuadiéndoles que se cumplirá con ellos dándome V. Md. tan poca esperanza de que se pueda hazer.*¹⁸⁵⁹

Les propostes a nivell econòmic que fa Requesens per tal de solucionar la precarietat que suportava als Països Baixos toparien amb una situació insuportable de la Hisenda reial. El primer que proposa és variar el valor de la

¹⁸⁵⁶ *Ibíd.*

¹⁸⁵⁷ AGS, EST, llig. 563, doc. 86.

¹⁸⁵⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 75.

¹⁸⁵⁹ *Ibíd.*

moneda, havent ell incrementat el dels escuts fins les 46 plaques, amb placards prorrogats de sis en sis mesos, però veu difícil prendre solucions per evitar que els diners sortissin dels regnes de la Monarquia Hispànica: *teniendo una opinión que parece paradoxa, y es que una de las principales causas de que salga tanto dinero dessos reynos es la proybición que en ellos ay, y que saldría mucho menos si la saca del dinero se abriesse, poniéndose sobre ella un moderado derecho para V. Md.*¹⁸⁶⁰ Fins i tot arriba a proposar que, arribada l'Armada d'Índies, s'enviés una bona quantitat de diners al comptat per la via d'Itàlia, amb el pretext que era de mercaders genovesos, i amb la qual es poguessin pagar part dels deutes i les anticipacions rebudes per part dels mercaders, recuperant crèdit per futurs préstecs.

Perquè, com s'ha indicat, els seus deutes s'havien disparat durant el 1575. Com deia el propi Requesens al rei sobre el seu crèdit amb els mercaders, en una carta del 24 d'agost, *puedo dezir que le he tenido por los mercaderes el mayor que nunca hombre sin resguardos ni otras prendas, como negocian los de allá, sino solo con mis obligaciones en nombre propio y en confianza que V. Md. me ha de sacar dellas, se les deven ya más de dos millones (...) y heles de estimar más esto por haverme visto entrar en este gobierno sin un real.*¹⁸⁶¹ Al novembre del 1575, informava al seu germà que tenia

obligado en mi nombre propio con todas las cláusulas y fuerças bastantes en más de dos millones de oro a estos mercaderes y si los valiere mi hazienda para cumplir con ellos, yo estuviera contentissimo de quedar sin un real della aviendolos pagado, pero la poca que es se la entregaré, y Dios sabe muy bien que no me acuerdo de lo que toca a mi hazienda ni me lastima un punto el quedar sin ninguna sino lo que toca al servicio de Dios y del Rey.¹⁸⁶²

El 29 de maig, complint amb una via que havia posat sobre la taula feia temps, va sortir Domingo de Zavala en direcció a la cort¹⁸⁶³, amb un sou mensual de 50 escuts per dit viatge¹⁸⁶⁴, per exposar amb la seva pròpia veu les necessitats

¹⁸⁶⁰ AGS, EST, llig. 562, doc. 124.

¹⁸⁶¹ AGS, EST, llig. 563, doc. 86.

¹⁸⁶² IVDJ, env. 39, c. 49. Doc. 72

¹⁸⁶³ Sobre Domingo de Zavala, v. Cajal Valero, Arturo. «Una presencia vasca en Lepanto: Domingo de Zavala». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 5, 2006, pp. 135-144; *Domingo de Zavala...*, op. cit.

¹⁸⁶⁴ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 94.

que es patien a Flandes i que veien que no se satisfieien les principals demandes que tenien.¹⁸⁶⁵ Com veiem, doncs, el fet d'enviar algú que exposés clarament la situació a la cort es va acabar complint, sent l'escollit el secretari del propi Requesens a qui aquest dedicava molt bones paraules habitualment a les cartes que arribaven a la cort, però on destaca la que va escriure en una carta del 10 de maig:

Domingo de Çavala mi secretario ha servido a V. Md. cabe mi persona todo el tiempo que yo serví en la mar y en Milán, y en estos estados, como lo continúa, y antes desto havia servido a V. Md. 14 o 15 años en las armadas de Poniente, de algunas de la quales fue contador, y no solo ha servido a V. Md. con la pluma y con la mayor limpieza que creo que nunca ha tenido hombre de los que la tractan, sino también peleando muy valientemente en muchas ocasiones y entre otras el día de la batalla de mar del año 71, teniendo él a su cargo una de mis galeras, que fue de las que más aquel día se señalaron, salió el dicho Domingo de Çavala con cinco heridas. Todo lo qual me obliga à suplicar a V. md. le haga merced de alguna honrada pensión conforme a la qualidad de su persona, que de más de las que he dicho es muy bien nascido, con que pueda sustentarse y continuar su servicio, que llega su limpieza à extremo, que aún no ha cobrado los derechos que le tocan en sus officios, y yo recibiré muy particular merced de la que V. Md. fuere servido de hazelle.¹⁸⁶⁶

Quan arribés a la cort, el seu contacte seria Gabriel de Zayas, qui donaria a Zavala les darreres cartes enviades per Requesens per tal que pogués gestionar millor la seva comissió.¹⁸⁶⁷

Tanmateix, coneixent la situació que hi havia a la Hisenda de Felip II, en una carta del 24 d'agost, on seguia demanant diners per posar en ordre els diversos afers dels Països Baixos, dóna la que seria una de les claus en aquest any del regnat:

mal podré yo dar el parecer que V. Md. me manda en estas materias no teniendo noticia de la hazienda de V. Md y de las cargas que ay sobre ella y de las consignaciones ordinarias y de las que no lo son. (...) no ay dubda sin que como

¹⁸⁶⁵ AGS, EST, llig. 562, doc. 114.

¹⁸⁶⁶ AGS, EST, llig. 562, doc. 72.

¹⁸⁶⁷ AGS, EST, llig. 562, doc. 110.

V. Magd. dize conviene dar una traça general y muy buena en lo de la hazienda, estando tan perdido el crédito y el conservalle con lo mercaderes es el principal punto que conviene.¹⁸⁶⁸

Felip II, fent un darrer esforç econòmic, i conscient que probablement no podria repetir-ho de nou fins després d'un bon temps, va enviar a Flandes cèdules d'un milió d'escuts que foren entregades directament als mercaders, sense fer altre pagament als capitans d'alemanys o gent de guerra. Uns diners que creien des de la Cort que podrien servir per alleugerir la càrrega i donar liquiditat per les despeses, però per cobrar-les s'havien de donar als mercaders sobre els quals ja s'havien acumulat deutes, i només pagant-los quan arribaven diners es podrien treure quan fos necessari.¹⁸⁶⁹ Les quantitats, però, serien enganyoses. Del milió de les cèdules, només 150 mil es podrien cobrar de forma immediata, els altres 850 mil serien crèdit amb la cort. Quelcom que ja apuntava la línia dels mesos posteriors i que fa sospitar en les intencions finals de Felip II, de si pagar o no dits 850 mil, ja que estava projectada la suspensió de pagaments. A més, i tot i que sigui paradoxal, el pagament d'una quantitat no va donar més crèdit a Requesens sobre el que rebre altres *asientos* o préstecs, sinó el contrari, *porque escriben sus correspondientes quan apretadas están ay las cosas y la poca esperanza que ay de poderse hazer semejantes provisiones*.¹⁸⁷⁰ Aquestes cèdules, però, estaven consignades a la mateixa persona que les va emetre, no sobre aquelles que la podrien rebre a Anvers o sobre algú que pogués estar a la vila, tant ella com els procuradors. Això, a més d'haver certa trampa que no va passar desapercibuda als mercaders: *han notado acá los mercaderes en estas [cèdules] que no dizen que se pague el dinero por el valor allá recibido, sino por cambio hecho con V. Md. por un asiento de la misma data de las dichas cédulas, de manera que aunque vinieran à aceptar aquí à otras personas no estaban obligados à pagallas si no constasse averse cumplido allá el cambio y asiento a que se reffieren*.¹⁸⁷¹ Les cèdules, malgrat tot, acabarien en mans dels mercaders.

Quan deia que es preparaven aquestes cèdules d'un milió, avisava Felip II al seu governador general del Països Baixos de que *solo quiero que sepáis que*

¹⁸⁶⁸ AGS, EST, llig. 563, doc. 86.

¹⁸⁶⁹ AGS, EST, llig. 563, doc. 91.

¹⁸⁷⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 75.

¹⁸⁷¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 15.

*esto de la hazienda está ya tan acabado que viene à ser fuerça abbreviar el remedio de lo de ay, de manera que se ganen días, y aún horas, aunque por eso no entiendo que se ha de dexar de yr haziendo el esfuerço possible para el castigo y reduction de los rebeldes.*¹⁸⁷²

L'1 de setembre del 1575, Felip II va declarar la impossibilitat de fer front als deutes, cosa que, com veurem, va deixar els banquers que havien sostingut el govern de Requesens amb la via per rebre el retorn del seus diners tancada (tot i que foren els genovesos aquells que més ho patiren, sent ells els amos del 63.2% dels *asientos* cancel·lats¹⁸⁷³). Alguns dels autors que han parlat de forma específica d'aquest fet són A. W. Lovett, James Conklin, Felipe Ruiz Martín i, sobretot, Carlos Javier de Carlos Morales. El primer defensaria que es va produir perquè la cort ja no podia aconseguir més *asientos* i es va veure forçada a renegociar els ja existents¹⁸⁷⁴: *The Bankruptcy had arrived not by design but by paralysis.*¹⁸⁷⁵ En la mateixa línia es mou James Conklin, qui ja matisa que la del 1575 és una bancarrota amb alguns punts especials, ja que no es tracta que els genovesos deixin d'acceptar *asientos* i la Monarquia es negui a pagar els ja existents, sinó que amb el decret s'obligaria a renegociar-los. És ben significativa la manera com assegura que aquesta bancarrota va afectar als Països Baixos:

in 1575 when the Genoese cut off new lending, the Crown resisted their demands and broke off negotiations. The Genoese imposed an embargo on all currency transfers and letters of exchange between the Crown and its agents and troops in the Low Countries. At this moment the Crown was engaged in a major campaign against Dutch rebels. The standoff had lasted over a year when in November 1576 the troops of the king's own Army of Flanders mutinied and sacked Antwerp because they had not been paid. This was a grave military setback for Philip. Shortly afterward the king resumed negotiations with the Genoese.¹⁸⁷⁶

¹⁸⁷² AGS, EST, llig. 565, doc. 86.

¹⁸⁷³ Carlos Morales, Carlos Javier de. «La Hacienda real de Castilla y la revolución financiera de los genoveses (1560-1575)». *Chronica Nova*, 26, 1999, pp. 37-78.

¹⁸⁷⁴ Lovett, A. W. «The Castilian Bankruptcy...», *op. cit.* p. 911.

¹⁸⁷⁵ Lovett, A. W. *Philip II and Mateo Vázquez de Leca: the Government of Spain (1572-1592)*. Ginebra: Librairie Droz, 1977, p. 73.

¹⁸⁷⁶ Conklin, James. «The Theory of Sovering debt and Spain under Philip II», *Journal of Political Economy*, 106, 3, 1998, pp. 492-493.

D'altra banda, Felipe Ruiz Martin veia una mesura castellanitzant en aquest decret, oposant els interessos reials a les obligacions que tenien amb els banquers genovesos.¹⁸⁷⁷ Mentre que Carlos Javier de Carlos Morales és qui ofereix més detall sobre aquest decret en concret. El gran argument de la corona fou com l'erari estava empenyorat i els banquers es negaven a seguir donant bestretes, però la situació al 1575 no era pas pitjor que al 1574. S'havia augmentat la recaptació per l'alcabala i l'arribada de metall preciós des d'Amèrica, però es volia evitar que aquestes fonts de renda acabessin directament a mans dels creditors. El gran canvi durant aquest setembre seria que es negaven a seguir suportant l'esforç financer en les mateixes condicions. Veu, doncs, una doble via que va motivar dits canvis: d'una banda, reconvenir el dèficit i reajustar les relacions entre la corona i els financers; de l'altra, aquesta reformulació consistiria en una mena de compensació a Castella per l'augment de la pressió fiscal. Tampoc no oblida l'autor com la situació a Flandes va provocar alguns canvis en la mentalitat de Felip II, ja que al 1575 era una mica millor que l'any anterior, per haver avançat a Holanda i Zelanda, i per no tenir el perill Turc tan proper.¹⁸⁷⁸

Mentrestant, els *asientos* amb els mercaders d'Anvers no s'havien aturat. A l'estiu del 1575 es va fer un de prop de set-cents mil escuts, part en diners i part en panys, amb els que procurava mantenir mínimament la situació de la tropa i les despeses de les armades i dels camps, però a l'octubre ja no hi hauria amb què pagar.¹⁸⁷⁹ I molt menys trobaria qui li prestés diners després de les decisions culminades al decret del setembre del 1575, sobre el qual respon el 10 de dit mes:

Lastimame infinito la resolución que V. Md. ha tomado de quitar la consignación a los mercaderes resultando della tan grandes inconvenientes a su real servicio y tuviera por mucho menores que V. Md. tomara todo el dinero que viene en el armada de las Indias de particulares dándoles juros en recompensa como se ha hecho algunos años atrás, que no quitar un real de consignación a los mercaderes con quien se ha contratado, y aunque yo creo se avran tenido allá hartas

¹⁸⁷⁷ Ruiz Martín, Felipe. «Las finanzas españolas durante el reinado de Felipe II». *Cuadernos de Historia. Anexos de la Revista Hispania*, 2, 1968, p. 142.

¹⁸⁷⁸ Carlos Morales, Carlos Javier. *Felipe II: el Imperio en Bancarrota. La Hacienda Real de Castilla y los negocios financieros del Rey Prudente*. Madrid: Editorial Dilema, 2008, pp. 156-161.

¹⁸⁷⁹ AGS, EST, llig. 564, doc. 15.

consideraciones para esto, V. Md. tenga por cierto que con ello se acaba de golpe lo de acá, porque ni yo hallaré un solo real y romperán la mayor parte de los mercaderes desta bolsa y se amotinará toda la gente de guerra desconfiando de su paga y se levantará la que queda del pays, que todas estas cosas van esclavonadas unas de otras.

Y viene a pesarme de los buenos successos que este verano he tenido en la guerra y de los que yvan continuando porque me parece que fuera menos daño el perderse lo de aquí por tenellos malos que no por este otro camino, porque de lo primero se pudiera dezir que los successos estavan en manos de Dios y que él lo avia permitido assí, y de lo segundo (aunque todo es permission suya), se dirá que ha sido por faltar V. md. y sus ministros a los que se avia dado la palabra y perdido una vez el crédito se puede mal cobrar y yo le he sostenido aquí hasta agora con el mayor artificio que he podido.¹⁸⁸⁰

D'una manera molt més clara escriu al seu germà Juan de Zúñiga, en una carta del 12 de novembre del 1575 on diu que

El decreto de Hazienda ha dado tan gran golpe en esta bolsa que no ay hombre en ella con crédito y que no esté llorando (...) y yo sin ningún medio de hallar un solo real ni le veo de cómo el Rey le pueda proveer aunque tuviera muchos, y si no es por milagro se caerá toda esta máquina tan brevemente que será muy possible no tenga yo lugar de escribirlo a V. S, y sucede esto al tiempo que si el Rey lo huviera differido tres meses tengo por sin duda que en ellos huviéramos ganado lo que queda de Zelanda y aún de las demás provincias.¹⁸⁸¹

Tot i l'esforç de Requesens per bloquejar tota correspondència de mercaders que arribés des de Castella cap als Països Baixos, per tal d'evitar que se sabés la suspensió de pagaments abans no deixés de pregar al rei sobre la necessitat de no dur-la a terme, almenys pels seus mercaders, aquestes venien per tantes vies que el 8 d'octubre es va saber a Anvers. Ben aviat va córrer la veu entre els principals mercaders interessats d'Anvers que

V. Md. avia mandado detener el dinero de las Indias y suspender las consignaciones hasta que se publicase un decreto como suspensión, y algunos

¹⁸⁸⁰ AGS, EST, llig. 563, doc. 91.

¹⁸⁸¹ IVDJ, env. 39, c. 49. Doc. 72.

han añadido a la nueva dezir quel Príncipe de Salerno se avia retirado y que lo mismo harían muchos otros demás de lo qual temen que las rebueltas de Génova han de ser causa que rompan muchos mercaderes de aquella naçión, y como esto de la contratación va encadenado uno de otro, está toda la bolsa de Amberes alteradíssima y la corte de V. Md. y sus ministros tan sin crédito en ella que yo estoy sin ninguna esperança de hallar un solo real.¹⁸⁸²

El decret va arribar just en el moment que la guerra començava a tenir certa tendència favorable, amb dos camps desplegats sobre Holanda i les illes de Zelanda, guanyant poc a poc ciutats i illes als rebels, i *con todo esto se ha dado con todo en el suelo y yo no le veo remedio ninguno si V. Md. brevissimamente no manda alçar la suspensión y bolver las consignaciones y rebocar el decreto.*¹⁸⁸³ La major preocupació era amb els mercaders d'Anvers, els qui l'havien estat sostenint durant tota la guerra entre les arribades de cèdules des de Castella o les escasses ajudes dels estats, per això proposava que *quando bien no pudiesse ser en lo general, que fuesse a lo menos con los mercaderes que aquí han negociado con la corte y con los que de ay han embiado acá çedulas.*¹⁸⁸⁴ Això, d'altra banda, no és pas d'estranyar, sobretot veient com es carregava sobre la seva consciència el destí d'aquells que havien suportat el pes financer de la guerra i que, veient les dificultats, cada vegada demanaven més seguretat sobre l'únic que podia oferir, la seva paraula:

No solo me piden mis obligaciones *nomine proprio*, como las he hecho en todos los demás, pero que debaxo de mi conciencia les asegure y de la palabra que les serán pagadas aquellas sumas y yo traygo en estas materias la dicha conciencia a harto peligro, pues he de pedir cada día dineros prestados en tanta mayor suma de la que vale mi hacienda y animar a los mercaderes para que aventuren las suyas entrando en los assientos, asegurándoles que la de V. Md. está muy entera y que será cierto el cumplimiento dellos, sabiendo todo lo contrario y demás de lo que en esto se aventura de la alma, va el honor, y tango gran lástima que se aya de perder tanta gente debaxo de mi palabra y *guay de mí* si dios no me toma en cuenta el hazer esto principalmente por el servicio de V. Md. que aunque se haze

¹⁸⁸² AGS, EST, llig. 563, doc. 92.

¹⁸⁸³ *Ibíd.*

¹⁸⁸⁴ *Ibíd.*

también porque se difiera lo más que ser pueda el perderse la religión católica en estos estados, es lo primero la principal causa, aunque lo havia de ser estotra.¹⁸⁸⁵

Lluís de Requesens qüestiona tot el que té a veure amb dit decret, des de les causes, al moment, als afectats i, fins i tot, als ministres de la Cort que l'haurien promocionat. Argumenta que és molt millor *perderse una provincia y aun muchas y aun reynos, pues se podían bolver a ganar, pero perdiéndose el crédito con que estas se conservan no sé quando ni cómo pueda cobrarse*.¹⁸⁸⁶ I fins i tot, ben coneixedor de la política de la Monarquia de les darreres dècades, exposa les diferències que veu entre el present decret i el del 1560, sempre, com és obvi amb l'objectiu específic de fer canviar d'opinió al rei i mirar pels interessos propis, de la banca d'Anvers i el finançament de la guerra:

Algunas vezes han hecho otros príncipes semejantes decretos y V. Md. le hizo el año de sesenta, pero fue en acavando de hazer una paz tan honrada con franceses y teniendo todos sus reynos y estados en quietud y obediencia y aun con todo esto, se pudiera disputar si convino, pero hazer esta suspensión y decreto en metad de la guerra y revelión de Flandes y estando tan çerca de romper esta en Italia y en todo el mundo, yo no hallo causa para ello, si bien como he dicho sujeto mi entendimiento y opinión a la de los que allà le deven de tener mejor.¹⁸⁸⁷

Amb un to que, certament, podria semblar irònic, quan demana que se li enviïn tropes espanyoles i diners, reconeixia que *pienso que V. Md. y sus ministros que hizieron el Decreto havrán pensado primero el remedio à lo de acá, aunque yo no le alcançe y assí espero con gran desseo el que V. Md. mandará dar*.¹⁸⁸⁸ Una solució que a partir del govern de don Joan d'Àustria, seria que els estats s'alimentessin a ells mateixos, tancant l'aixeta des de Castella. Un decret que, com no podia ser d'altra manera, va alterar molt els mercaders castellans i italians d'Anvers, els que més negociaven amb la cort, mentre que alegrava els flamencs, i donava noves esperances de victòria als rebel·lats per l'esgotament econòmic del rival.

¹⁸⁸⁵ AGS, EST, llig. 563, doc. 86.

¹⁸⁸⁶ AGS, EST, llig. 563, doc. 92.

¹⁸⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

A Felip II, però, no se li podria dir que abandonés els estats, ja que segueix fent esforços, enviant cent mil escuts al comptat per la via de Milà, 150.000 mil ducats en plata amb la flota de Sancho de Archiniega¹⁸⁸⁹ i cent mil escuts més dels Fugger. A principis del 1576, però, només havien arribat els 100 mil dels Fugger, que havien estat gastats gairebé tots ja al desembre del 1575.¹⁸⁹⁰

Per la seva banda, Lluís de Requesens cercava la solució pels afers de Flandes, aliè per voluntat més que per desconeixement a la veritable situació de bancarrota de la Monarquia perquè no era informat de forma clara pel propi rei. Bona prova d'això és l'acord amb els mercaders d'Anvers a 23 de desembre del 1575, on el governador general els hi dona lletres de canvi per valor de 850 mil ducats sobre el tresorer general o el consell d'Hisenda, a pagar en reals al comptat a Madrid o Sevilla. La meitat d'ells serien per descomptar deutes i l'altra, per les despeses de la guerra. Els terminis serien 212,5 mil tres mesos després d'haver-se rebut a Castella, i el segon 212,5 mil dos mesos després de dit termini, rebent a la cort ducats de 380 maravedis i donant a Flandes escuts de 72 *gruesos*. A més, davant el canvi del valor de la moneda, advertia que *los dichos ochoçientos y çinquenta mil ducados han de ser pagados a razón de onze reales y un maravedí cada ducado de la lei y pesso que antes del dicho tiempo corría*.¹⁸⁹¹ I és aquest el primer aspecte a destacar: la provisió de diners que s'hauria de donar des de Castella és en ducats, no en escuts, que era l'habitual fins ara i d'un valor lleugerament inferior. Cosa que indica la quantitat, certament, inabastable pel pagament d'una Hisenda reial en fallida.

Un *asiento* que anava en la línia del que havia demanat al rei, exclou els mercaders d'Anvers que havien sostingut l'exèrcit del decret de suspensió de pagaments, tot exposant, des d'un primer moment que era *un asiento que he tomado con los dichos mercaderes debaxo del beneplácito de V. Md. porque yo no les he asegurado que ay se cumplirá, más de que lo suplicaré a V. Md. como muy umilmente lo hago por lo que su real servicio conviene*.¹⁸⁹² Sobretot, perquè els mercaders que havien donat diners al govern de Requesens no tenien consignacions ni altres dels elements afectats pel decret, sinó hipotecades les cèdules que arribessin des de la cort. Quelcom que, davant l'asfixia econòmica

¹⁸⁸⁹ AGS, EST, llig.565, doc. 1-2

¹⁸⁹⁰ AGS, EST, llig. 565, doc. 26.

¹⁸⁹¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 17.

¹⁸⁹² AGS, EST, llig. 564, doc. 16.

patida i la previsió de no rebre cap ajuda gran des de Madrid, ja no es podria ni complir, com va passar amb els 100 mil escuts dels Fugger, que van anar directament al pagador de l'exèrcit. Un pas que fins aleshores no havien fet, sinó que procuraven desfer deutes. En aquest context, però, amb el crèdit desfet s'entreguessin o no dits escuts, els diners eren de més profit per l'exèrcit.

El repartiment d'aquest diners entre els mercaders, i la quantitat que es diu que han de remetre ofereix una bona panoràmica de les relacions dels mercaders d'Anvers que havien ajudat a sostenir aquells estats els mesos abans del decret del 1575, alguns de manera recurrent, veient clar, per tant, com s'havien pogut fer els socors de la tropa i sostenir les campanyes d'Holanda i Zelanda, però no les pagues per acomiadar-les, amb una puntualització precisa de tots els *asientos* signats¹⁸⁹³:

El que s'hauria de donar en lletres	<i>Asiento</i> sobre el que es feia el compte	El que haurien de proveir a Anvers
115.440 ds	A Pedro de Camino i Alonso de Camino, per un <i>asiento</i> del 29 de juliol del 1574 de 244.055 escuts.	57.720 ds
82.900 ds	A Hernando de Sevilla i Pedro de Isunza, per un <i>asiento</i> del 3 de gener de 1575 de 175.000 escuts.	41.450 ds
19.896 ds	A Lázaro Espínola, per un <i>asiento</i> del 15 de març del 1575 de 44.000 escuts.	9.948 ds
33.573 ds	A Hernando de Sevilla, per un <i>asiento</i> del 25 d'abril del 1575 de 55.585 escuts.	16.788,5 ds
82.073 ds	A Pedro de Isunza, per un <i>asiento</i> de l'1 de maig del 1575 de 165.000 escuts.	41.036,5 ds
82.072 ds	A Alonso Díez de Aguilar per un <i>asiento</i> de l'1 de maig del 1575 de 165.000 escuts.	41.036 ds
84.560 ds	A Diego de Echavarri, per un <i>asiento</i> del 27 de juliol del 1575 de 112.531 escuts	42.280 ds
127.876 ds	A Diego de Echavarri i Diego Pardo, per un <i>asiento</i> del 22 d'agost (no es precisa la quantitat).	63.938 ds

¹⁸⁹³ Tot la informació de la taula és extreta de: AGS, EST, llig. 564, doc. 17.

87.876 ds	A Marcos Núñez Pérez i Lázaro Espínola, per un <i>asiento</i> de l'1 de setembre del 1575 de 191.094 escuts.	43.938 ds
14.922 ds	A Gonzalo de Almirón, per un <i>asiento</i> del 8 de setembre del 1575 de 33.699 escuts.	7.461 ds
14.922 ds	A Diego Pardo, per un <i>asiento</i> fet amb Diego de Echavarri el 8 de setembre del 1575 de 33.699 escuts.	7.461 ds
53.886 ds	A Felipe Cattaneo, per una cèdula feta a nom propi el 20 de gener del 1575 de 65.000 escuts.	26.943 ds
50.000 ds	A Rodrigo Álvarez de Caldera, Pedro de Isunza, Francisco Ruiz de Vergara i Alonso Diez de Aguilar, que hereten un <i>asiento</i> ja esmentat de Diego de Echavarri de 27 de juliol del 1575 de 112.531 escuts.	25.000 ds
850.000 ds		425.000 ds

Segons aquests comptes, durant el 1575 havia rebut per *asientos* de mercaders fins el setembre un total de 1.040.608 escuts (havent-hi de sumar el *asiento* del qual no indica la quantitat, però que devia ser prou elevat si ens guiem pels ducats que se li assignen). El que hauria d'anar per pagar la guerra eren 425.000 ducats, és a dir, segons els comptes assegurats per Requesens d'11 escuts i un maravedí: poc més de 455.357 escuts.¹⁸⁹⁴

Per tant, comparant-ho amb allò que havia rebut, podem entendre d'on havia tret els diners per pagar els socors dels soldats mobilitzats a les campanyes d'Holanda i Zelanda, l'artilleria i l'acomiadament d'algunes companyies de reiters. A més, com eren aquestes ajudes dels banquers castellans les que estaven evitant la caiguda de tot el sistema militar i polític desplegat als Països Baixos, podem copsar com de fort fou l'impacte del decret del setembre del 1575. Cal imaginar, per tant, signat aquest acord amb els mercaders el 22 de desembre del 1575, que des del setembre no havia rebut res d'ells (o apareixeria indicat allà) i

¹⁸⁹⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 17.

només s'havia pogut sostenir amb puntuals provisions de diners, com els 100 mil escuts dels Fugger. La situació de la tropa, i del país que l'havia d'alimentar per extensió, doncs, era d'autèntica fam:

No avendo recibido el pagador del ejército desde los 8 de octubre que llegó aquí la nueva de la suspensión de las consignaciones otro dinero sino novena mil escudos de a 40 placas que tantos montaron los 100m de a 36 que se remitieron por letra del Fucar, puede V. Md. considerar cómo estará la gente de guerra y lo que padesce la del pueblo que la sostiene.¹⁸⁹⁵

Tot això fins el punt que aquesta provisió, que de ben segur ni el propi Requesens creia que acabés tirant endavant, buscava solucionar dos problemes greus de Flandes d'una sola ventada: part del deute acumulat amb els mercaders espanyols, ampliat notablement respecte les entregues de diners pels interessos i el canvi de moneda, i rebre una provisió de diners prou notable amb la que sostenir aquells estats una mica més. Malauradament per les seves intencions, si la situació era problemàtica a Flandes, pitjor la trobaven a Madrid. Anirien a demanar diners a unes arques buides. Conclou aquesta capitulació amb quelcom prou important, se'ls hi devien més diners, però:

haviendo visto esta capitulación y declaración las personas a quien se deven mayores sumas que los dichos ochocientos y cincuenta mill ducados y pareciéndoles que esto que con ellos se haze les es alguna comodidad y que hazen a su Magd. servicio y por el deseo que tienen de continuarlo adelante, parecieron presentes Marcos Nuñez Pérez, Diego Dechevarri, Alonso Díez de Aguilar, Pedro y Alonso de Camino, Pero de Yssunça, Lázaro Spínola, Felippo Cataño, Diego Pardo, Gonçalo de Almirón y Hernando de Sevilla, residentes en esta villa de Anveres, y dixeron cada uno por lo que le tocava, que aceptavan y aceptaron lo contenido en los dichos capítulos y lo tuvieron por bueno.¹⁸⁹⁶

Aprovat això, per tant, només quedava el més difícil: que un cop arribats a la cort amb les lletres rubricades per Requesens, fossin pagats per una Hisenda reial buida.

¹⁸⁹⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 26.

¹⁸⁹⁶ *Ibidem*.

El Comanador Major procurava donar arguments al rei per tal que fes l'esforç de pagar aquestes consignacions:

- *Lo que han de resçibir à cuenta de su deuda es mucho menor que lo que se les deve de lo que han dado en sus assientos en dinero líquido sin ynteresses, paños ni otras deudas.*
- *Han dado todos ellos seguridad de cumplir estas sumas demás obligaciones, las de otros mercaderes ricos luqueses y flamencos.*
- *Haziendo ellos este assiento para cobrar el crédito que tienen perdido, está claro que no le han de querer perder de nuevo ni burlarse en esto con V. Md. ni sus ministros y quando cerrassen los ojos à todo, que no es possible que lo hagan, les queda V. Md. deviendo muy mayores sumas como se abrá visto por als relaciones que embié.¹⁸⁹⁷*

Des del moment que es presentessin els mercaders o el seus procuradors a la cort, tindrien vuit dies on se'ls hi hauria de dir si acceptaven el *asiento* declarat sobre el tresorer general Juan Fernández de Espinosa. Si s'acceptaven, que es complissin en el termini d'un mes, per tal que *tengan tiempo para hazer acá sus provissions o desengañarse*. Demana, si més no, que s'intentés, perquè no veia una altra manera de mantenir aquell govern que fent equilibris entre les necessitats i les bestretes dels mercaders, amb un sistema amb el que assegura que *no ay otra forma para que lo de aquí no se acabe si no cobrar el crédito que está tan perdido y desta manera podría V. Md. yr pagando a estos mercaderes y ellos socorriendo para lo de adelante, aunque siempre será reçiviendo antes ay el dinero.*¹⁸⁹⁸

Perquè el camí per obtenir algun finançament fora d'aquests acords a gran escala es complicava. El rei donava comissió per *tomar a cambio para los gastos deste exercito hasta 200m escudos remitiéndolos a pagar a esa corte, con presupuesto que teniendo perdido el crédito, los avian de reçibir ay primero, los mercaderes con quien se contratase que diesen acá la recompensa.*¹⁸⁹⁹D'una banda, no trobava cap mercader que volgués arriscar-se fora d'aquells castellans

¹⁸⁹⁷ AGS, EST, llig. 564, doc. 16.

¹⁸⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹⁹ AGS, EST, llig. 565, doc. 26.

als que ja se'ls hi devia i anirien a Castella a cobrar i a recollir més diners. Quelcom, d'altra banda, que enllaça amb els malabars financers que havia de fer la Monarquia per tal de remetre alguns pagaments a Flandes, i que no comptaven amb algunes despeses sobrevingudes tot i que fossin d'una quantitat limitada (si es compara amb la resta de les que parlem), com pot ser el retorn sense pagar de la cèdula de 65.000 escuts d'un *asiento* de Felipe Cattaneo i Lázaro Espínola que es va remetre al tresorer general Juan Fernández de Espinosa.¹⁹⁰⁰

La gran diferència, però, i que fa pensar en l'evident manca de diners que es trobarien els susdits mercaders que volguessin cobrar els 850 mil escuts, és que mentre que Felip II havia autoritzat, a les darreries del 1575, a enviar un mercader a Castella per tal que li paguessin 200 mil escuts i que els fes arribar a Flandes, com a mesura extraordinària, es trobaria amb una desena que li reclamarien 850 mil ducats aquells als que devien i 150 mil ducats del nou *asiento*.

Hi havia un darrer acord en marxa amb els Bonvises de 150 mil escuts (pels quals rebria 150 mil ducats a la cort) amb les mateixes condicions dels mercaders als quals se'ls hi devien diners (rebre a Castella ducats de 380 maravedisos i entregar a Flandes escuts de 72 *gruesos*), tot i que aquests no esperarien ni avançarien diners. En el moment que se sabés que havien rebut els diners a la Cort, l'anticiparien a Anvers a canvi d'un interès del deu per cent.¹⁹⁰¹

Cal, però, veure com la política econòmica duta a terme per Requesens era d'una inconsistència absoluta i estava condemnada a que, en cas que es guanyés la guerra per les armes, tot caigués pel seu propi pes pels deutes acumulats que no podrien ser sostinguts, ni de bon tros, per la Hisenda reial.

Prenem d'exemple d'aquesta anunciada fallida econòmica els deutes que hi havia amb la tropa i els mercaders al maig del 1575:

Concepte	Quantitat
A tota la infanteria espanyola, valona, alemanya, als castells i a la gent de les armades.	5.487.138 escuts ¹⁹⁰² i 28,5 plaques

¹⁹⁰⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 16.

¹⁹⁰¹ AGS, EST, llig. 565, doc. 27.

¹⁹⁰² Tots ells de 39 plaques.

A mercaders residents a la vila d'Anvers, per <i>asientos</i> fets després que el Comanador major hagués agafat el govern d'aquells estats, on també se sumen altres de temps del duc d'Alba, en una quantitat que haurà de ser ampliada conforme es vagi acumulant el pagament pendent.	1.463.555 escuts i 35 plaques.
A capitans, alferes i altres oficials espanyols als que s'havien tancat comptes a pagar l'any següent.	128.060 escuts i 14 plaques
A particulars. El duc Erico de Brunswick, el duc de Holstayn, arquebisbe de Colònia i altres coronels de reiters, per obligacions contretes pel duc d'Alba i Requesens	300.000 escuts
TOTAL sense afegir el que es deu a les bandes d'ordenança, castells i guarnicions, que van a càrrec dels estats.	7.378.755 escuts i 9,5 plaques ¹⁹⁰³

Els *asientos* fets amb mercaders en diners i roba sobre cèdules ja arribades o per enviar des de la Cort després que entrés al govern sumaven 3.490.851 escuts de 40 plaques i 11,5 plaques més. Sense poder afegir aquests diners als comptes per haver part ja retornada sense especificar, sí que es pot servir per copsar la magnitud de la tragèdia econòmica de la guerra de Flandes. Ja que d'aquests *asientos*, tot el que no fos deute, havia estat proveït ja des de Madrid i s'havia pagat. Les xifres sumades serien 10.959.115 escuts de 39 plaques, quelcom que, prenent els comptes de la Hisenda castellana oferts per Geoffrey Parker pel mateix 1575¹⁹⁰⁴, de 5,5 milions de ducats d'ingressos estimats, i tot i la diferència de valor entre ducats i escuts (375 maravedis/350 maravedis), s'encaminaria als dos anys de rendes de Castella de deutes en un compte puntual datat del 30 de juny del 1575. I cal recordar, com hem vist a la taula anterior, que no va deixar de demanar *asientos* que sostinguessin les campanyes, tot i el deute, fins que es va tancar l'aixeta del rei amb la suspensió de pagaments.

Observant això, es pot arribar a entendre el decret quan es pensa que Flandes era tan sols un front. Sobre ell, en el moment que es proposava una alternativa als diners en efectiu que haurien d'arribar des de Milà, amb una via ben complicada, fent un canvi amb algun mercaders o banquer, avisava el rei que *miréis mucho con quién lo tratáis pues por estar los créditos en todas partes tan*

¹⁹⁰³ IVDJ, env. 69, c. 93., doc. 310.

¹⁹⁰⁴ Parker, G. *Felipe II. La biografía...*, op. cit., p. 883.

*caydos después del Decreto que se hizo sobre el particular de los mercaderes, el qual como se os ha scripto fue tan forçoso que podéis tener por muy cierto que en ninguna forma deste mundo se pudo escusar.*¹⁹⁰⁵

Bona prova de la precarietat econòmica que es va viure i de la constant improvisació i malestar entre la tropa que acabaria esclatant en el saqueig d'Anvers al novembre del 1576, és que la provisió diners que entra el mateix dia de la mort de Lluís de Requesens, el 5 de març (tècnicament, moriria a les 4 de la matinada de la nit del 4 al 5) són 4.000 escuts que deixaria Sancho Dávila a Francisco de Lixalde¹⁹⁰⁶ qui ja des de principis del 1574 tenia la tinença del castell d'Anvers¹⁹⁰⁷ (principal focus de conflicte amb Brabant) amb una renda de 2.000 florins sobre béns confiscats.¹⁹⁰⁸ Tot i que allò definitiu, si el que es vol entendre és la precarietat més absoluta, podria ser el que diu Henri Pirenne a la seva *Histoire de la Belgique* que passa un cop va morir, esgotat pel treball i les preocupacions: *Il mourut le 5 mars, et telle était la pénurie des finances qu'il fallut différer ses funérailles de deux ou trois jours à cause du manque d'argent. Il ne se trouvait pas dans son hôtel plus de 150 écus...*¹⁹⁰⁹

Aquesta part final del govern de Requesens a nivell econòmic l'aborda Geoffrey Parker amb precisió, ja que correspon a tot allò que va derivar en el saqueig d'Anvers al 1576:

España no podía encontrar salida a este atolladero. La paz sin una victoria total era inadmisible ideológicamente; la victoria total era militarmente imposible. Por lo tanto, el Ejército de Flandes continuaba su existencia distraído de vez en cuando por los motines de las unidades que pretendían forzar al gobierno a pagarlos lo que les adeudaba.¹⁹¹⁰

El juliol del 1576 es calculava que els deutes, només en endarreriments, ascendien a 17.500.000 florins (10 milions més dels deutes a la tropa del duc d'Alba durant l'agost del 1573). Això va provocar que a l'agost del 1576 *la máquina entera militar, unos 60.000 hombres teóricamente, se desintegró en motines y*

¹⁹⁰⁵ AGS, EST, llig. 656, doc. 112.

¹⁹⁰⁶ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 194.

¹⁹⁰⁷ AGS, EST, llig. 561, doc. 73.

¹⁹⁰⁸ AGS, EST, llig. 561, doc. 74.

¹⁹⁰⁹ Pirenne, H. *Histoire de la Belgique. op. cit.*, p. 60.

¹⁹¹⁰ Parker, G. *El ejército de Flandes... op. cit.*, p. 173.

*deserción en masa. Algunas tropas habían combatido desde mayo de 1572 sin un solo descanso (en algunos casos, sin haber cobrado ni una sola vez).*¹⁹¹¹ Culminant al novembre del 1576, com era tradicional entre aquella soldadesca, amb una matança, la desfeta econòmica de l'exèrcit de Flandes.

¹⁹¹¹ *Ibíd.*, p. 174.

3.5.5. Les flotes de Pedro de Valdés i Sancho de Archiniega

S'han vist fins ara diversos moments on Requesens demana una nova armada que arribi des de Castella, havent estat una petició molt recurrent a gairebé totes les cartes enviades pel Comanador Major a Felip II. Si no es van enviar, segons les explicacions que ofereix el propi rei, no fou per falta de ganes:

Bien creereys que no ha quedado por falta de voluntad ni de cuydado el haverse dexado de embiaros los navíos, galeras, marineros y gente que haveys pedido, teniendo yo por sin dubda que esto fuera uno de los más prinçipales remedios que à lo de ay se podían aplicar. Pero con haverse llevado mi hermano tanto número de galeras y gente como haveys entendido y haver en estos reynos tan pocos navíos de altoborde y mucha falta de marineros y de artillería (aunque el dinero estuviera muy sobrado) no fuera possible juntarse armada que fuera superior à la de los rebeldes, y assí se ha tenido por mejor el no intentarlo à lo menos con nombre de querer embiar armada.¹⁹¹²

Fracassat l'enviament de l'armada l'any 1574 quan estava tot preparat per fer-la arribar fins a Flandes, el 1575 trobaríem una nova flota que sortiria, aquesta vegada sí, des de Santander per arribar a Anvers. A finals d'agost encara no havia comunicat Requesens res als membres del Consell, però les notícies corrien per altres vies, i els mercaders i la gent d'Anvers sabien que dita armada havia de sortir en breus.

De fet, les notícies de l'arribada de l'armada marcaven una nova sortida per la via marítima, insistint de nou Requesens en la compra de quatre naos grans i en el segrest dels vaixells de mercaderies que arribessin a port, cosa que ja s'havia fet amb anterioritat, i el seu posterior armament, ja que *osaría asegurar à V. Md. que de çient navíos de los que de acá van, son más de los 90 dellos o las mercançias de rebeldes y que lo que allá se carga es para traerlo à las tierras rebeladas.*¹⁹¹³ Això sense comptar el cors, amb les captures de naus mercants que anirien als estats de Felip II, amb el que acabaven finançant la guerra els rebels. A finals de setembre, per exemple, s'explica que 8 naus de guerra de l'Armada d'Anvers havien topat amb 30 urques i altres naus orangistes, capturant-ne 5

¹⁹¹² AGS, EST, llig. 565, doc. 86.

¹⁹¹³ AGS, EST, llig. 564, doc. 76.

urques i 2 filibots carregats de sal; per contrapartida, també informava que els enemics havien fet presa de 5 naos carregades de mercaderies que venien de Castella. És per aquest motiu que assegura que *yo he desseado tanto que se pudiesse prohibir la navegación dellos durante esta guerra, porque aunque con las armadas que acá tengo se pueden tomar navíos à los enemigos, como se les han tomado muchos este año saliendo à ello con tiempo y sazón, no se les puede impedir que no tomen ellos los de mercançia que de allá vinieren.*¹⁹¹⁴ Unes mesures, però, que no aplicaria Felip II.¹⁹¹⁵

La flota es va agrupar de nou a Santander, sota el pretext que es reunia per netejar les costes de corsaris i assegurar la navegació.¹⁹¹⁶ Aquesta veu no la feien córrer només per tal que no arribessin notícies als orangistes sobre possibles flotes, sinó afavorir el reclutament de mariners i evitar desercions en massa. Flandes era un destí massa perillós i la majoria de la gent de mar i guerra no volia acabar allà, com es veurà clarament pel motí de les naus amb or de Sancho de Archiniega.

Per carta avisava Requesens a don Pedro de Valdés que enviaria a Dunkerque una vintena de pilots, port on ja tenia vuit vaixells que sortirien a rebre dita armada per embarcar dits pilots a les naos que capitanejaven la flota de Valdés. Una benvinguda que també donarien alguns corsaris, en aquest cas, aliats, els ja esmentats anglesos de William Cotton: *también están agora en la de Flandes un buen golpe de navíos ingleses bien armados que aunque no llevan sueldo tienen hecha çierta capitulación conmigo y jurada la cabeça dellos fidelidad al Rey nuestro señor y como cossarios hazen guerra à sus rebeldes y estos tendrán también orden de salir con los que he dicho à recibir à V. m.*¹⁹¹⁷ Segons els consells que dóna Requesens, les naus grans haurien d'entrar davant, seguides d'una dotzena de les millors armades per anar a parar a Terneuzen, tot sabent que rebrien canoneig des de Flesinga. Allà hi havia un fort amb artilleria que defensaria les naus, podent ajudar-se també dels 17 vaixells i 20 galiotes que tenien a Anvers en cas d'atac de la flota enemiga.

Les naus que conformarien dita armada serien 40 zabras, 18 pinazas i 6 pataches, amb 3.216 homes embarcats en elles. També es diu que haurien d'anar

¹⁹¹⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 110.

¹⁹¹⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 86.

¹⁹¹⁶ *Ibidem*.

¹⁹¹⁷ AGS, EST, llig. 564, doc. 76.

ben artillades totes les naus amb falconetes, mitjos sacres i molta munició, així com que bé podria fer Juan Martínez de Recalde la darrera part del trajecte en solitari mentre don Pedro de Valdés tornava a les costes castellanen amb les dues naos grans.¹⁹¹⁸ A aquests, Magdalena de Pazzis Pi Corrales hi suma les 4 naos principals i mostra també la notable càrrega artillera: 26 peces a la nao capitana, 20 a l'almiranta i 16 a cadascuna de les altres dues.¹⁹¹⁹

Don Pedro de Valdés va enviar una carta a Requesens on l'informava de la seva sortida, lamentant que fos amb tan poc número de naus, mariners, soldats i artilleria, moltes menys de les que s'havia escrit i pensat. Només cal recordar les descomunals dimensions de la flota de Pedro Menéndez de Avilés per veure que aquesta era molt més pobre. A més, com les notícies havien arribat a través dels mercaders, tant a Requesens com als rebels, aquest armaven naus a Flesinga per preparar una flota que els interceptés. Per això s'havien posat en alerta els vaixells de guerra de Dunkerque i els corsaris anglesos que residien a Nieuwpoort.¹⁹²⁰

La flota de Valdés va tenir problemes per una tempesta, acabant desorganitzada a Plymouth (*Plemua*) i Dartmouth (*Artamua*), on va enviar vuit naus de l'armada de Flandes per trobar-los i guiar-los. Quan va descobrir que l'armada no duia diners, tot i tenir preparats 500 vestits pels soldats que arribessin i alguna vitualla a Dunkerque, Lluís de Requesens era contundent reconeixent que

estoy bien arrepentido de la instancia que he hecho por esta armada, después que me veo sin medio para sustentarla y si pensara que tuviera victuallas para bolver à España, huviera escripto à don Pedro que desde Artamua se bolviera hasta que V. Md. pudiera proveer para sustentar la dicha armada y los demás gestos que acá se offresçen.¹⁹²¹

Sense una provisió de diners amb la que sustentar la flota que arribava i donar socors a la resta de soldats, és de suposar que ja no tindria en ment concloure pagues amb els alemanys, donant-ho per impossible. Aquesta armada, doncs, havia estat el toc de gràcia per tal que tot caigués:

¹⁹¹⁸ AGS, GYM, llig. 80, doc. 261.

¹⁹¹⁹ Pi Corrales, Magdalena de Pazzis. «Pedro de Valdés y la Armada de Flandes (1575)». *Cuadernos de Historia Moderna*, 9, 1988, pp. 38-39.

¹⁹²⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁹²¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

yo no tengo con qué levantar un solo cavallo, ni con qué sacar de los alojamientos los que acá se entretienen ni la infantería, y si dentro de ocho o diez días no llega alguna gruesa provisión que V. Md. aya mandado hazer (que yo no veo camino por dónde) tengo por sin duda que se havrán de deshazer las armadas y abandonar las yslas que de nuevo se ganaron y todos los fuertes y diques que se sostienen en Holanda.¹⁹²²

Des d'Anglaterra també havien informat a particulars d'Anvers sobre els detalls de la flota, sent conegut per tothom el final que havien patit. Per això havien sortit moltes naus enemigues en busca de les restes que arribaven des de Santander, tot i que amb una tripulació delmada per les tropes compromeses a Holanda i Zelanda per la campanya desenvolupada per Requesens: *aunque van proveydos de marineros, artillería y otros artificios de fuego, no llevan ni pueden llevar un solo soldado, teniéndolos empeñados todos por acá que es una de las cosas que me haze detener tanto estas yslas.*¹⁹²³

Amb la flota dispersada pel sud d'Anglaterra, don Pedro de Valdés va tornar a Castella, deixant a Juan Martínez de Recalde la tasca d'agrupar les naus i dirigir-les a Anvers. Tanmateix, el deixa en una situació compromesa, ja que la vitualla faltaria ben aviat i se'n va endur de tornada mil escuts dels quatre mil que havia donat el rei per possibles despeses de viatge.

Pel que fa a les naus que havien enviat des de Flandes per guiar-les, feia dies que estaven amb l'armada, però havien perdut l'oportunitat de fer el viatge amb certa calma, que hauria estat possible mentre l'exèrcit reial estava desplegat sobre les illes de Zelanda. Un cop no quedà allà res més que alguns forts que bloquejaven tot accés terrestre des de Zierikzee a la resta de l'illa de Schouwen, van enviar els orangistes 35 naus ben armades de Flesinga per cercar l'armada que havia arribat des de Castella.¹⁹²⁴ Havien tingut temps d'armar vaixells nous a Enkhuizen, Emden i altres parts d'Holanda, així com contingents de soldats escocesos i anglesos.

Tanmateix, només per la tempesta, sense haver topat amb cap enemic, la flota va reduir-se a 24 zabras i 4 pinaces, la major part d'elles sense arbres, cosa

¹⁹²² AGS, EST, llig. 564, doc. 136.

¹⁹²³ AGS, EST, llig. 564, doc. 134.

¹⁹²⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 136.

que feia que s'hagués de gastar gairebé més en reparar-les que en comprar vaixells nous. Tant els mariners que arribaren amb la flota com els locals coincidiren que no podien navegar dites naus tot i que hagués diners amb els que mantenir-se. Davant aquest fracàs, però, Requesens dóna dues informacions totalment contraposades: *no oso suplicar a V. md. que embie una armada a la primavera de la manera que conviene para acabar de ser señor de la mar, viendo la dificultad que ha havido en embiallas estos dos años, y lo mucho que para esto se ha gastado tan sin fructo. Pero si fuesse possible embialla en tiempo y sazón este sería el último y único remedio desta guerra.*¹⁹²⁵ Els tripulants que arribaren foren 650 mariners i, com s'ha dit, 435 soldats, *los unos y los otros muy ruyn gente, y entrellos ay muchos enfermos y se mueren cada día hartos, y más son los que se van sin que acá se pueda remediar.*¹⁹²⁶

Més petita era la flota de Sancho d'Archiniega, de dos naos i sis zabras, però que havia de dur diners al comptat, 150.000 ducats en plata.¹⁹²⁷ Es faria una aturada a l'illa de Wight, per moure després els diners a Dunkerque i deixar-lo a terra. Seria un bon objectiu pels corsaris francesos o anglesos, o fins i tot els orangistes si havien aconseguit lliurar-se del setge de Zierikzee. Aquestes naus havien de deixar els diners i tornar-se a la península, ja que no hi hauria manera de poder mantenir-les o amb les penalitats econòmiques que s'estaven patint. A més, sense perdre una oportunitat per retreure quelcom, Requesens es queixa a Felip II de la manera com volia fer arribar els diners (defensant sempre el model de provisió de diners a través de mercaders o banquers): *quando llegasse a salvamento el dinero que el dicho Archiniega trae, de que yo dubdo harto, y mandasse V. Md. echar la cuenta de lo que cuesta el ponello aquí, creo que saldrá tres vezes más caro de lo que costará ningún cambio sin el riesgo y dilación.*¹⁹²⁸

Encara anava més enllà en les seves crítiques al gener del 1576, quan no es tenia cap notícia de la flota de dir Archiniega que havia de dur els diners a Flandes (la qual havia patit un motí dels mariners quan van assabentar-se, a mig camí, que anaven a Flandes, i no van passar de la costa oest francesa). Requesens era molt més partidari del finançament per la via dels mercaders, ja que *si su intención es (como yo lo creo) yrles pagando lo que se les deve, los assientos son*

¹⁹²⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

¹⁹²⁶ *Ibidem*.

¹⁹²⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 112.

¹⁹²⁸ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

*harto cómodos, pero si no se les ha de pagar nada, no ay asiento bueno ni yo veo forma como se pueda proveer lo de aquí de otra manera.*¹⁹²⁹ Sobre la poca eficiència econòmica de l'enviament dels diners en metàl·lic per la via de flotes reials, diu a Zayas a la mateixa carta, i d'una forma ben extensa, que:

Yo asseguro à V. M. que quando Archiniaga llegasse aquí à salvamento, que está tan en dubda, si se echa la cuenta de lo que han costado los navíos y la gente dellos desde que se determinó su venida hasta que allá buelvan y lo que costó llevar el dinero al puerto, y costará traer de Dunquerque aquí y los correos que sobre esto se han despachado y otras costas que se han hecho, que quizá salga à más de 100 por 100 y la suma que viene no es considerable para lo que aquí es menester, y quando lo fuera en septiembre que se determinó, mire V. M. lo que después acá habrá crescido la necesidad, y yo desseo ya harto no tratar destas materias, aunque fuese acabando la vida, plegue à Dios que sea en su servicio.¹⁹³⁰

¹⁹²⁹ AGS, EST, llig. 565, doc. 32.

¹⁹³⁰ *Ibíd.*

3.6. 1576: les darreres mesures de govern abans de la mort

A l'hivern del 1575-1576, Lluís de Requesens era ben conscient que moriria en servei si no era substituït de forma immediata, quelcom que va transmetre de forma continuada a Felip II i al secretari Gabriel de Zayas. A moltes de les seves cartes podrem trobar alguns fragments que bé poden sonar a intentar justificar el seu govern en una mena de comiat:

Yo me descargo con que he hecho de mi parte lo que he podido, sin que en cuidado, diligència, zelo y desseo de açertar, sin ningún fin proprio, puedo dezir con verdad que nadie me ha hecho ventaja, si bien me la pueden hazer muchos en la suficiència que para esto era menester, pero yo me encargué dello muy contra lo que desseava solo por obedesçer a V. Md.¹⁹³¹

Es va arribar al 1576 amb la majoria de les captures de les campanyes d'Holanda i Zelanda sota control reial, però amb un estancament econòmic que feia totalment impossible que es poguessin mantenir. La tropa amenaçava amb el motí, però es diferia al llarg dels mesos perquè veien que no hi havia res que poguessin rebre per part del governador, i ja vivien de les viles de forma indefinida. Les súpliques a Requesens per part de les ciutats per tal que redrecés una situació que havia esdevingut caòtica després del decret de suspensió de pagaments de la cort van ser una constant, fins el punt que deia que l'escrivien *pidiéndome el remedio en lo que yo no puedo darle y pluguiesse à Dios que pudiesse hazerlo con mi propria sangre y acabar aquí la vida que él sabe que desseo esto más que ver lo que veo*.¹⁹³²

Hi ha, a més, un text que podríem considerar un dels darrers i més eloqüents laments polítics de Requesens, qui ens ofereix una excel·lent panoràmica de la seva visió sobre els estats i la relació amb el rei i els seus ministres:

Yo he dado cuenta a V. Md. después que vine à este gobierno muy particularmente del estado de las cosas, y quedanme solas tres que suplicar à V. Md. La primera

¹⁹³¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 123-124.

¹⁹³² AGS, EST, llig. 565, doc. 3.

que esté muy çierto que no le he encarescido ninguna. La segunda, que ningún hombre en el mundo tiene más deseo que yo de acertar à servir à V. Md. y quiçá muy pocos tanto. Y la tercera, que presupuesto que cumplo con estas dos obligaciones, dessearé que no tome V. Md. mi paresçer si allá huviere otros, como será así, mejores, porque confiesso à V. Md. que estoy desconfiadissimo de que este lo sea, por ver que ninguna cosa de las que se pruevan aprovecha para las dificultades que cada día se atraviessan, y assí mi voto se puede tomar solo por relación de lo que acá passa, que yo sé bien que lo que V. Md. resolviere será lo mejor, pues como dize el Psalmo «cor regis, in manu domini», y en ninguna cosa ay agora más necessidad que ponga Dios la suya que en las que acá se tratan.¹⁹³³

¹⁹³³ AGS, EST, llig. 562, doc. 60.

3.6.1. Negociació amb els estats i arribada de Joachim Hopperus i el marquès de Havre

L'arribada de Hopperus i del marquès de Havre¹⁹³⁴, que sortien de la Cort al novembre del 1575, la considerava Requesens positiva pel govern dels estats. Una notícia que tot i que volien mantenir en secret fins que no fossin arribats a aquells estats, era sobradament coneguda per tothom. Com la majoria del que tenia lloc a Flandes. La confiança en les propostes que haurien de dur per posar remei a la situació dels estats era nul·la, ja que creia que la visió que tenien estava molt distorsionada i era massa positiva, fins el punt que Requesens assegura que *si entre los remedios que el dicho Hopperus ha persuadido que serán los verdaderos no trae forma de dinero para pagar lo que se deve à la gente de guerra y para sustentarla adelante y quitar con esto al pays la carga que con ella recibe, y no trae también gobierno nuevo, creo que todo aprovechará poco.*¹⁹³⁵

Sobre la vinguda d'aquests dos ministres des de la cort, Requesens, en les seves darreres setmanes de vida, no escriu gens a favor. És ben veritat que podria apreciar-se cert canvi en el seu caràcter, comprensible si pensem en les malalties que el conduïen a la mort des de feia mesos i com de desfet estava el seu govern per la ruïna econòmica, ja que assegurava que era probable que propostes útils mesos enrere, no ho fossin pas en aquell moment per com havia canviat tot. Això, però, no impediria que aprovés *todo lo que truxeren así porque haviéndolo resuelto V. Md. lo tendré yo por lo más acertado, aunque me paresçiese lo contrario, como porque qualquier cosa que acá se mudasse dirá Hopperus y los demás que solo por aquello se dexan de pacificar los estados.*¹⁹³⁶

Fins i tot, en una carta ben irònica, diu els que s'imaginava que serien algunes de les seves propostes, per exemple, l'habitual reclamació dels drets i privilegis. Un d'ells, que la gent de guerra no tingués el preu dels queviures bonificat, tot i que això era, en el millor dels casos, quan rebien pagues. A principis del 1576 feia mesos que no rebien, ni tan sols, un socors. Demanarien, a més, que retiressin tots els oficials espanyols, sobretot els de Brabant amb el

¹⁹³⁴ Sobre l'anada d'aquest noble a la cort v. Soen, V. «Enviados a la corte...». *op. cit.*, pp. 461-464.

¹⁹³⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 32.

¹⁹³⁶ AGS, EST, llig. 565, doc. 42.

castell d'Anvers, una demanda habitual que no s'havia rebaixat. Sobre tornar als antics privilegis, assegura que no se'ls hi havia tret res que no fos derivat de la guerra; o la restitució dels béns confiscats, molts dels quals devien anys de rendes, d'altres s'havien reduït amb la guerra o s'havien venut o entregat. Descriu en aquest punt, a més els quatre tipus de ministres que ell ha trobat:

1. Els menys nombrosos, que desitgen veure acomodats els afers de la religió i del servei reial com cal.
2. D'altres que voldrien veure prevaldre la religió reformada sobre la catòlica.
3. Encara que són catòlics i es consideren bons vassalls de Felip II, *ganan con la guerra con cargos que en ella tienen y holgarían que durasse por su ambición y accresçentamiento, porque à ellos no les toca el buscar con qué sustentarla.*
4. Els darrers, que són gairebé tots, també ministres i els més principals, que volen veure pacificats els estats però per acord per tal que quedin amb molta llibertat, semblant-los que per la força estarien sense ella.¹⁹³⁷

Durant les seves darreres setmanes de vida, a més, va haver de gestionar les ajudes extraordinàries dels estats. Quelcom d'una enorme complexitat, perquè si alguna cosa era una constant dins les peticions dels diversos estats, era que es reduís la quantitat de gent de guerra circulant pel territori. Una soldadesca que des de finals del 1575 era mantinguda exclusivament per la població, ja que no hi havia diners a Flandes per mantenir cap companyia, ni per pagues ni per socors, cosa que provocava major desordres, danys i tensions amb la població.

A més, els estats van demanar privilegis. No s'arribava gairebé mai a posar un llistat específic d'aspectes a canviar que no siguin reduir la gent de guerra i treure tots els espanyols dels estats, fins el punt que Requesens diu al rei que:

Yo no sé los privilegios que V. Md manda restituyr à estos payses, porque ellos pretenden muchos más de los que verdaderamente tienen, y si pensasse que con ellos se avian de contentar, yo sería de opinión que V. Md. se los conçediesse de

¹⁹³⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 42.

nuevo, pero temo que ninguna cosa los ha de tener contentos, sino las que son impossibles, que es que no aya aquí español ninguno y que quando huviere otra gente de guerra, no sienta el pays la carga que sienten las otras provinçias quando la ay en ellas sin que se pueda escusar y que se les pidan muy cortas ayudas y que con la substancia dessos reynos los defienda V. Md. del Rey de Françia y de los otros vezinos.¹⁹³⁸

El resum d'aquestes demandes podria ser el que el mateix Requesens diu, esgotat d'unes negociacions amb els estats i amb els orangistes que no havien conduit enlloc: *lo que a mí me paresçe y ha dado siempre pena es convenir por una parte tanto el dar contentamiento à estos y hallarlo por otra tan impossible.*¹⁹³⁹

Com a darrer recurs, es va demanar als estats que avancessin els diners fins que es pogués proveir des de Castella, per la qual cosa es van mostrar prou reticents des d'un primer moment.¹⁹⁴⁰ No és quelcom sorprenent, sobretot perquè havien hagut de suportar el manteniment de la tropa des de feia mesos, fins el punt que el seu *descontento y desconfiança de que V. Md. los tiene abandonados y aborresçidos cresce.*¹⁹⁴¹

La negociació amb els estats anava encaminada sobretot a que ajudessin a pagar la gent de guerra per poder acomiadar-la, estant el país patint una fam extrema per haver de mantenir tots els exèrcits sense cap sou ni socors.¹⁹⁴² Les propostes que fa com a intercanvi eren que Felip II s'oferís a proporcionar sal des de Castella, ja que era molt més barata que a Flandes, tot procurant afavorir el comerç als estats lleials, que estava completament aturat a causa de la guerra, cosa que no passava als d'Orange.¹⁹⁴³

Si Brabant acostumava a ser l'estat més dur a les negociacions, aquesta vegada fou aquell que va acceptar fer una ajuda de 350 mil florins a pagar en 3 mesos i que fossin descomptats de la primera ajuda que se'ls cobrés un cop pagada l'anterior, i amb la condició que anessin destinats a socórrer la gent de guerra que era allotjada al mateix estat de Brabant¹⁹⁴⁴ i fossin distribuïts per les

¹⁹³⁸ AGS, EST, llig. 564, doc. 135.

¹⁹³⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁴⁰ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

¹⁹⁴¹ AGS, EST, llig. 565, doc. 28.

¹⁹⁴² AGS, EST, llig. 565, doc. 7.

¹⁹⁴³ *Ibidem*.

¹⁹⁴⁴ AGS, EST, llig. 565, doc. 23.

seves mans, no per les del comptador de l'exèrcit. Tot i que no arribaria amb aquesta quantitat ni a la meitat de la gent que s'allotjava, encara seria important repartir l'ajut per tot l'estat de Brabant d'una manera igualitària.

El que buscava amb les ajudes dels estats era que tots contribuïssin per alleugerir una mica la càrrega d'aquells que tenien més gent de guerra allotjada. Els de Artois, Namur i Luxemburg no tenien ningú fora de les guarnicions ordinàries; els de Henao i Lila menys de la que tocava; mentre que els que estaven molt carregats de gent de guerra allotjada i sense cobrar eren Brabant, Flandes Güeldres, Overijssel, Utrecht i les parts d'Holanda i Zelanda controlades per Felip II. Per tant, *sería justo que los otros paises que tienen menos alojamiento ayudassen con dinero à llevar la carga à estos*.¹⁹⁴⁵ Quan Requesens va morir, només Brabant havia acceptat la dita ajuda de 350 mil florins.

Per aquest motiu es van convocar els governadors de províncies, tot i que tenia prou clar que seria difícil obtenir-ne res perquè tothom miraria de descarregar els seus propis estats. Però no tenia ningú més a qui demanar diners, ja que la via de la cort i dels mercaders havia quedat desfeta. No obstant això, no seria més que descarregar mínimament la població amb pegats puntuals, ja que tot i que *los paises estuviessen muy voluntarios y muy holgados, no pueden llevar esta carga ellos solos*.¹⁹⁴⁶

Arriba la desesperació de Requesens a un punt tan elevat que en la seva voluntat de cercar una solució allà on fos possible, sense tancar cap porta, posa sobre la taula la contradicció d'una ordre directa de Felip II: aplegar els Estats generals passa a estar sobre la taula. Segons havia recordat el rei per carta i els inconvenients que ell mateix havia representat, *y mis instrucciones contienen que no los junte sin expresa orden de V. Md. si no es en caso tan necesario y forzoso que no se pueda esperar, me parece que este es ya venido y así pienso dar orden à los gobernadores que juntando cada uno en su provincia a sus estados les proponga las cosas que yo desseo tratar con ellos*.¹⁹⁴⁷ Haurien de discutir, doncs, el memorial tramès als seus governadors, demanant que enviessin representants amb poders per discutir i atorgar allò que s'acceptés entre tots,

¹⁹⁴⁵ AGS, EST, llig. 565, doc. 35.

¹⁹⁴⁶ *Ibíd.*

¹⁹⁴⁷ *Ibíd.*

perquè tot i que de reunir-los podrien sobrevenir alguns inconvenients, *no creo que los puede aver mayores de los con que aquí me hallo.*

Als governadors se'ls hi presentaria una relació precisa de la situació militar i financera del país:

- La gent de guerra que hi havia als estats i tot el que se'ls hi devia. Sobre això, que pensessin en la situació de guerra civil i en les possibles invasions, i diguessin quin seria el nombre de soldats que s'haurien de mantenir als presidis.
- Relació del cost de les armades de Zelanda, Brabant i Flandes, quelcom que no es podia minvar, ans el contrari, si es volien aconseguir bons efectes al mar.
- Que es possessin en ordre les bandes d'ordenança i què seria necessari aportar per armar-les i mantenir-les.
- Els termes en que queden les fronteres i allò necessari per reparar-les, encavalcar l'artilleria i proveir de municions. Així com veure l'artilleria que s'ha de fondre de nou per protegir les fronteres i les armades.
- Allò que serà necessari pel camp en cas que hi hagi invasió: pólvora, piques, pales i aixades, escales, barques per fer ponts, sapadors, cavalls per l'artilleria, carros per dites municions...
- Mostrar el que falta pel pagament del sou de capitans, governadors provincials i particulars i la resta de ministres de Justícia o Finances.¹⁹⁴⁸

Amb tota aquesta exposició, caldria veure, per tant, d'on podrien treure els diners que ho sustentessin fins que es pogués proveir des de la Cort. Tanmateix, Lluís de Requesens va morir abans de tirar endavant aquesta proposta.

¹⁹⁴⁸ AGS, EST, llig. 565, doc. 36.

3.6.2. La pèrdua de salut del Comanador Major: malaltia i mort

La majoria de la bibliografia parla de la mort sobtada de Requesens el 5 de març del 1576, però veurem que de sobtada no en va tenir res. Les informacions sobre la precarietat de la seva salut, trameses a cada carta tant al cercle cortesà com al propi rei, evidenciaven que no fou pas una malaltia fatal que el va matar, sinó que va arrossegar el seu pèssim estat de salut durant mesos. I potser, tota la vida.

Ja abans de la sortida de Lluís de Requesens des de Milà per enfilear el camí de Flandes, la seva salut era quelcom que posava com a motiu que l'hauria de descarregar del govern que li havia encarregat Felip II. Per una carta del 24 d'abril, veiem que:

aunque es verdad que yo no tengo edad para pensar en esto [*retirar-se*], siendo necesario para servir á V. M., tengo complisión y salud para tenerme por tan viejo como si tuviera setenta años, y ahora sea por falta mía, por no saber descargarme de muchas cosas de las que otros ministros inferiores míos podrían hacer, ó quizá porque se hace mejor el servicio de V. M. pasando todo por manos del ministro principal, yo he servido con tanto trabajo y ocupación que me ha estragado la salud, y me tiene esto tan cansado que los que lo ven me tendrán por disculpado en desear retirarme; y, como hombre que conozco los pocos días que puedo tener de vida, deseo componer las cosas de mi alma y de mis hijos con tiempo, y confieso que los quiero de manera, y que debo tanto á mi mujer, que me duele mucho el trabajo y soledad que pasará alejándome yo tanto, y no por esto me falta voluntad y resolución de morir por el servicio de V. M., siempre que conviniere.¹⁹⁴⁹

La primera referència a la seva poca salut dins les cartes que envia al rei, i per la qual demana la descàrrega del servei com a governador de Flandes és el 8 d'octubre del 1574:

Beso à V. M. las manos por el cuydado que tiene de acordar à su Md. la liçençia del marqués mi yerno, y assimismo la resolución de mis particulares y todos los perdonaría de muy buena gana porque se me diesse à mí también liçençia, y cierto

¹⁹⁴⁹ CODOIN, volum 102, p. 105.

no tengo ya salud ni fuerças para llevar esta carga, plegue à Dios que no caiga con ella, y él sabe si hago lo que puedo.¹⁹⁵⁰

A les cartes que envia al rei es pot anar resseguint poc a poc cadascuna de les mencions a la seva salut, molt més comunes en el cas de les cartes als seus familiars, la seva dona i el seu germà. Pel cas del rei, en el que ens centrem aquí, en una carta del 4 de febrer del 1575 ja deia, entre les queixes comunes per la manca de diners i els problemes que provocava al país que les tropes s'haguessin d'alimentar d'ell, que *he hecho y hago todo lo que humanamente puedo, pero veo que no aprovecha y que todo sale mal, y también me van faltando muy à priesa la salud y fuerças, y assí no puedo hazer más de representarlo à V. Md.*¹⁹⁵¹ Resulta prou evident, fent una lectura de les seves cartes, que es veia totalment superat per la política flamenca, sense trobar en cap moment una sortida clara o un bri de positivitat que el fes encarar dita política amb un ànim renovat. Des del febrer del 1575, el degoteig de referències a la seva salut en les cartes al rei serà una constant.

Ell mateix veia que no podria pas continuar amb el servei, ja el 14 de març anava un pas més enllà, relacionant la manca de salut amb la pròpia situació dels Països Baixos:

la necesidad de aquí es muy más apretada de lo que la encarezco y a mí me va faltando muy a priesa la salud y fuerças para llevar los demás trabajos, si bien hasta agora lo he passado sin perdonar a ninguno y sin hazer cama, pero tengo por cierto que caeré de golpe. Plegue a Dios que no haga lo mismo y presto toda esta máquina, que en lo que a mí toca va poco.¹⁹⁵²

Les primeres referències concretes al seu estat de salut que arribaria al cercle reial seria al secretari Gabriel de Zayas, a qui ja exposa un estat de debilitat prou notable, una simptomatologia concreta, l'activitat duta a terme durant la malaltia i un possible tractament.

¹⁹⁵⁰ AGS, EST, llig. 560, doc. 56.

¹⁹⁵¹ AGS, EST, llig. 563, doc. 1.

¹⁹⁵² AGS, EST, llig. 563, doc. 13.

Yo traigo mi salud muy estragada porque desde mediado hebrero tengo las más noches calentura, y me ha cargado mucho el corrimiento que suele al brazo y à la pierna y tan gran reuma à los dientes que están todos para caerse, sin embargo de lo qual lo he passado hasta aquí en pie y negoçiando como sano porque el día que no lo pudiere hazer, no sé si durará mucho lo de aquí, y assí continuando el mismo exerçio pienso meterme en cura esta semana con purgarme y sangrarme y tomar el agua de sarça.¹⁹⁵³

La resposta de Zayas, preocupat pel seu estat de salut, el referia al rei *aún mostrádole las cartas; más él y todos confiamos mucho en N. Sr. embiará a V. Exa. su asistencia y conforto para vencer tan grandes dificultades y salir a puerto de una tan peligrosa tempestad.*¹⁹⁵⁴ Tot explicant com no acabava de millorar de les seves indisposicions, que procurava calmar amb una dieta moderada, assegura que *no creo que ninguna medecina pueda quitar la causa de la indisposición que traygo sino es haziendome Dios merced de salir de aquí.*¹⁹⁵⁵ Una dieta que, almenys en la beguda, a ulls actuals, no semblaria pas gaire estricta:

No he bevido gota de agua cruda después que estoy en estos stados¹⁹⁵⁶ que aun la con que se agua el vino es cozida sin nada y las que se beven à solas son de canela ó regalizia y alguna vez la ha avido de çidra, pero espantarse ha V. S. de que me sabe la çerveza tan bien como el agua y como el vino, mas bevola muy pocas vezes.¹⁹⁵⁷

Unes dificultats que es veien agreujades per la situació d'abandonament que arriba a percebre des de Madrid després d'estar cinc mesos sense rebre carta de la cort o d'algun ministre o secretari d'ella, es decideix a no enviar-ne ell cap fins que no tingués notícies de Castella, escrivint una frase feta a Zayas que descrivia bé el seu estat d'ànim de decadència tant física com mental: *porque como escribió Juan de Vega al Emperador desde África, si me perdiere, algún ruyñ llevará la nueva.*¹⁹⁵⁸

¹⁹⁵³ AGS, EST, llig. 562, doc. 53.

¹⁹⁵⁴ AGS, EST, llig. 565, doc. 74.

¹⁹⁵⁵ IVDJ, env. 39, c. 49. Doc. 65.

¹⁹⁵⁶ Datada la carta del 16 d'abril del 1575, ell va entrar a Brussel·les el 17 de novembre del 1573.

¹⁹⁵⁷ IVDJ, env. 39, c. 49. Doc. 66.

¹⁹⁵⁸ AGS, EST, llig. 562, doc. 53.

Era més subtil amb el rei que amb Zayas o la seva família, com és obvi, però ja al juliol del 1574 diu per primera vegada, alhora que tenia mala salut i empitjorava a mesura que passaven els dies (*quedo con muy quebrada salud y cada día me van apretando más las indisposiciones*¹⁹⁵⁹), arribant a plantejar ja la possibilitat de morir a Flandes i què passaria si això passés: *Dios sabe que no las siento por lo que à mí me toca, respecto de lo que me duele por el daño que puede hazer al servicio de V. Md. si caygo de golpe no habiendo querido V. Md. prevenir este cargo como muchas vezes se lo he supplicado*.¹⁹⁶⁰ No seria d'estranyar que Felip II es prengués aquests avisos amb certa calma, sobretot pel to dramàtic que transmetia a totes les seves cartes, però en aquest cas, Requesens no anava pas desencaminat. Finalment, va acabar adonant-se de la veritable magnitud dels seus problemes: *Por estar lo de la hazienda tan exhausto es necesario abreviar el remedio desta cura y yo no sé qué hazerme no bastando la fuerça ni hazienda con que sustentarla y no resolviéndose las otras cosas que podrían ser remedio*.¹⁹⁶¹

El 9 de setembre del 1575, aquests avisos van anar un pas més enllà, tant pel que fa a l'explicació de la seva simptomatologia com per la petició directa que el retiressin dels Països Baixos si no volia que deixés d'acudir allà on calia per tenir una continuada indisposició:

La salud se me va acabando muy a priesa porque demás de los achaques que tenía hasta aquí, que son un corrimiento a un braço y una pierna que causan ciertos temblores, que se ha de temer de perlesia, y otro corrimiento a los dientes que se me caen todos, y yrseme disminuyendo la vista y menudeando unes calenturillas lentas, me dio el mismo día y ora que despaché el correo con la nueva de averse tomado Sconoven un rezissimo dolor de hijada (que es cosa que en mi vida avia tenido) y durome treinta oras continuas, y aunque se me alivió con hechar unas piedrezuelas, me ha dexado molido y me retienta cada día, con lo qual no se espante V. m. que desee salir de Flandes, pues continuando y creciendo cada ora estos achaques he de hazer mil faltas al servicio de su Md.¹⁹⁶²

¹⁹⁵⁹ AGS, EST, llig. 564, doc. 58.

¹⁹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁹⁶¹ AGS, EST, llig. 564, doc. 75.

¹⁹⁶² AGS, EST, llig. 564, doc. 146.

Afegia al secretari Gabriel de Zayas el 14 d'octubre, des del camp de l'illa de Tholen, que *demás de las que a V. m. he scripto, ha más de quatro meses que no me puedo librar de una grandíssima comezón de todo el cuerpo, y me salen por él mil granos llenos de ponçoña, bien creo que ayuda à ella el Decreto y otras cosas semejantes, y después que ando por acá fuera me ha crecido este mal, y en fin es muy ruyn cosa un viejo sarnoso.*¹⁹⁶³

Les súplices per sortir de Flandes que fa Requesens a Felip II són una constant a partir d'aquestes dates, fent també referència al poc respecte rebut per part de soldats i altres membres del consell o nobles locals: *ni passion ny otra cosa fuera de la verdad que es ésta no me la haze pedir, y harto es lo que he dissimulado y las befas que me han hecho.*¹⁹⁶⁴

A finals de novembre, la seva salut encara ha empitjorat més, amb uns símptomes que van sumant-se, perquè a més d'altres indisposicions, *ha cinco meses que trayo una comezón en todo el cuerpo que me fatiga demasiado y un corrimiento en un braço, que le tengo casi manco y con mucho dolor, y ocho días ha que no se me quita calentura con un muy gran catarro.*¹⁹⁶⁵ Aquesta malaltia la passaria de peu, treballant per mantenir en funcionament una maquinaria administrativa i militar que es desfeia, *por no querer su Md. sacarme dellos conviniendo tanto a su servicio el hazello y assí moriré con ellas [indisposicions] el más descontento hombre del mundo.*¹⁹⁶⁶ De fet, amb la febre com a constant durant els mesos finals del 1575, el portaven a demanar de nou a Felip II que *mande proveer este cargo en quien tenga fuerças para llevarle, que a mí no me quedan ya otras sino el desseo que siempre he tenido de açertar a servir a V. Md.*¹⁹⁶⁷ Al desembre, escrivia a Jerònima sobre el seu mal en uns termes semblants als de Zayas:

De mi salud me va muy mal que cada día estoy peor y ni se me aprovechan las purgas ni sangrías ni sesenta y tres ventosas sajudas que en dos días me he hecho, ni otras veinte cosas que hago y muy buen rregimiento en el comer que sólo en la bebida puede aver algún exceso aunque no tanto como solía, pero la causa del mal

¹⁹⁶³ AGS, EST, llig. 564, doc. 133.

¹⁹⁶⁴ AGS, EST, llig. 564, doc. 127.

¹⁹⁶⁵ AGS, EST, llig. 564, doc. 144.

¹⁹⁶⁶ *Ibidem.*

¹⁹⁶⁷ AGS, EST, llig. 565, doc. 1-2.

es de más del cielo de aquí que es vellaquísimo el no poder hazer exercicio y las ocupaciones y trabajos de cuerpo y de espíritu.¹⁹⁶⁸

Requesens va sortir d'Anvers el 13 de febrer, anant a Brussel·les per raons de salut, arribant a la vila el dia 18. A partir d'aquí, es va accelerar l'empitjorament, segons narra Jerónimo de Roda al rei:

A los XX sintió un gran a manera de divieso (como otros muchos que ha tenido) sobre el brazo, quasi à la juntura de la espalda, empero hizo poco caso del hasta el martes que sintió una rezia calentura y dolor el qual pasó sin hazer cama hasta el jueves, fue aquel grano cresciendo de suerte que se le hizo un carbunculo con una dureza muy grande de la qual se resultava una continua calentura, y aviendo ydo unos días mejorando y empeorando otros, oy que según la cuenta de los médicos es el quatorzeno, dellos le desahuzian, y haviendo hecho consulta en mi presençia, se ha resuelto que está con grandíssimo peligro, y que si va el mal empeorando como oy que ha descubierto muchas puntas à manera de tabardillo, dizen que no llegará al miércoles.¹⁹⁶⁹

Més precís sobre l'hora de la mort és Roda en una altra carta que enviaren amb el mateix correu, datada del 4 de març, on ofereix informació rellevant sobre l'hora de la mort i la cura espiritual que duia el propi Requesens:

Nuestro Señor ha sido servido que en este punto que seran las quatro de la mañana llevarse al Çielo al mejor criado y ministro y al más fiel vassallo que V. Md. tenía en su Servicio. Bien podrá V. md. considerar quan huérfanos quedamos aquí todos los Ministros de V.md. quedando sin cabeça y aviéndonos el Comendador Mayor dexado sin ella por avelle apretado la enfermedad de suerte que jamás torno en su entendimiento para poder otorgar y firmar el acto de que hago mención en la otra carta. Dios le tenga en el Çielo como todos pensamos que deve estar, porque allende que él se confesava cada semana y rescibia el sanctissimo Sacramento de quinze en quinze días o de tres en tres semanas, él ganó dos vezes el jubileo sancto y agora acabo aviendo rescibido todos los sacramentos de la Yglessia.¹⁹⁷⁰

¹⁹⁶⁸ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

¹⁹⁶⁹ AGS, EST, llig. 566, doc. 69.

¹⁹⁷⁰ AGS, EST, llig. 566, doc. 68.

Moriria la matinada del 5 de març, deixant un buit de poder¹⁹⁷¹ que no ocuparia fins el novembre don Joan d'Àustria i on, pel camí, trobaríem un canvi radical de les relacions entre els estats i la Monarquia per culpa del motí de Aalst que va derivar en el saqueig d'Anvers del 1576, ja que l'única autoritat que podia interposar-se entre la tropa amotinada i les ciutats, com al motí de l'abril del 1574, era ja morta.¹⁹⁷²

¹⁹⁷¹ Sobre la crisi generada després de la mort de Requesens v. Martínez Ruiz, E. «La crisis de los...», *op. cit.*, pp. 5-34.

¹⁹⁷² Elliott, John H. *La España imperial...* *op. cit.*, p. 286.

3.7. La clientela catalana de Requesens a Flandes

Si ens aturem amb la clientela catalana de Requesens i com s'articula a Flandes, veurem que hi ha certa dificultat en el seu seguiment per quedar dissolta en unes problemàtiques molt més complexes i on la seva actuació era prou puntual. Observem, però, alguns noms que acompanyen a Requesens des de las Alpujarras, però d'altres nous que s'incorporen al seu servei a Milà, i el continuen a Flandes.

Dins la documentació oficial, aquella correspondència dirigida al rei directament, en trobem alguns catalans citats. Al llarg del present capítol ja s'han vist algunes accions particulars de les quals en prengueren part: don Miquel de Cruilles, don Miquel d'Alentorn i don Lluís de Queralt van anar amb ell des de Milà¹⁹⁷³, tenint tots ells certa importància. Els primers com a hostatges durant les reunions de Breda, el segon prenent la capitania d'una companyia d'infanteria espanyola que va vacar per la mort del seu capità.

Després faria venir des de la flota de galeres de don Joan d'Àustria a don Guillem de Santcliment i a don Alexandre Torrelles, els seus dos marmessors presents a Brussel·les quan va morir, i els encarregats de dur el seu cos fins a Barcelona el 1577. A més, trobaríem altres com el Comanador de l'orde de Sant Joan, don Felip Sunyer; don Galceran de Cardona i d'Erill; don Galceran d'Armengol, alferes de la companyia del seu germà don Hortensio Armengol; don Jeroni de Josa, fill menor del cap bandoler don Guillem de Josa; don Andrés de Marimon; així com altres de menor categoria.

El primer que cal tenir ben present seria la posició d'alguns d'aquests nobles catalans entre els entretinguts vora el propi Comanador Major¹⁹⁷⁴:

Noble català	Avantatge com a gentilhome	Inici servei	Darrera paga
Don Alexandre Torrelles	50 escuts/mes	30/11/1573	11/5/1577
Comentari particular del servei previ	<i>Don Alexandre Torrellas ha venido por orden nuestra y está en esta çiubdad para servir çerca de nuestra persona en lo que se le ordenare del servicio de su Magd. (...) teniendo consideración a lo mucho y bien</i>		

¹⁹⁷³ AGS, EST, llig. 559, doc. 140.

¹⁹⁷⁴ Tots els noms, comentaris, quantitats i dates extrets de: AGS, CMC, 2EP, llig. 49, s/f.

	<i>que ha servido en muchas ocassiones y particularmente en las que se han ofresçido de algunos años a esta parte en el Mar Mediterráneo con cargo de dos galeras y de la calidad y buena spetación de su persona...</i>		
Don Galceran d'Armengol	20 escuts/mes	18/3/1574	11/5/1577
Comentari particular del servei previ	<i>Lo bien que ha servido a du Magd. Galçeran de Armengol en las ocasiones que se han offresçido y particularmente en Lombardía y estos estados siendo alférez del capitán Armengol su hermano...</i>		
Don Guillem de Santcliment	50 escuts/mes	1/7/1574	11/5/1577
Don Miquel d'Alentorn	20 escuts/mes ¹⁹⁷⁵	16/12/1573	8/5/1577
Don Miquel de Cruïlles	20 escuts/mes ¹⁹⁷⁶	16/12/1573	11/7/1576

És destacable com alguns d'ells van apareixent a la documentació de forma més recurrent, com és el cas dels ja esmentats don Miquel d'Alentorn i don Miquel de Cruïlles com a hostatges per les reunions de Breda, amb el comanador Sunyer com a tercera opció; o el reguitzell de ferits que va deixar l'assalt sobre la vila d'Oudewater. Sobre ells, escrivia Requesens a Jerònima: *Tengo hartos heridos porque estas cosas no se pueden hazer sin sangre, y de los catalanes que conoceys lo están los don Migueles de Alentorn y de Cruïlles y comendador Sunier, y don Andrés de Marimon, pero ninguno dellos con peligro, aunque este postrero tiene tres arcabuzazos. (...) También tuvo un piquete don Galceran de Erill pero no es nada.*¹⁹⁷⁷ Bona part de la representació catalana fou ferida en aquesta campanya d'Holanda de l'estiu i, la que no ho va ser, fou perquè eren a Zelanda duent a terme l'ofensiva paral·lela o essent part de la guàrdia personal de Requesens.

El Comanador Sunyer tindria la seva plaça d'infanteria, on gaudiria d'un avantatge de deu escuts:

24 enero 1575. Phelippe Suñer. El dicho día diez escudos de ventaja particular a Phelippe Suñer cavallero de la religión de San Juan en la infantería y que los gozase desde primero de noviembre passado 1574 demás de su plaça ordinaria.¹⁹⁷⁸

¹⁹⁷⁵ El 7 de gener del 1575 augmenten aquest servei a don Miquel d'Alentorn fins els 25 escuts al mes.

¹⁹⁷⁶ El 7 de gener del 1575 augmenten aquest servei a don Miquel de Cruïlles fins els 25 escuts al mes.

¹⁹⁷⁷ ANC, Requesens, UI. 49, doc. 64.

¹⁹⁷⁸ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 14.

Informava d'una forma precisa don Guillem de Santcliment a Jerònima d'alguns d'aquests fets amb una evocació a la nació que, pel context, certament, fa pensar en la nació catalana:

Don Miguel de Alentorn y Don Miguel de Cruïlles a sido nonbrados en compañía del maestro de campo Julián Romero y del coronel Mondragrón por su Excelencia para rehenes de los que an venido a Breda que es lugar donde se tratan las pases, por parte de los enemigos a tratar dellas ales onrado mucho su Excelencia en esto y es razón que sus deudos lo reconoscan, también a echo su Excelencia merçe al comendador Sunyer de diez escudos de ventaja en la infantería que es la mayor ventaja que tenga aquí ningún cavallero, así que arán muy mal los deudos destos cavalleros si no conosen ques el comendador mayor el remedio de sus ermanos y ijos y el que onra toda nuestra nación.¹⁹⁷⁹

Fins i tot deixa entreveure certa mala maror entre els familiars dels nobles catalans que l'acompanyaven, considerant al Comanador Major allunyat de la noblesa catalana, amb tota la raó. Els seus clients, per contra, s'escarrassen a marcar el seu valor com al major representant de dita noblesa del Principat.

Hi hauria altres catalans amb més o menys vincle amb Requesens, com don Jeroni de Josa, a qui trobaríem als llibres del rebost de Lluís de Requesens al març del 1576¹⁹⁸⁰, o el tortosí Josepe Cerdan, qui es va presentar a Flandes el 6 de setembre del 1575 amb una carta reial, del 25 de juny, on se li concedien vuit escuts d'avantatge:

Comendador Mayor de Castilla de nuestro consejo destado gobernados lugarteniente y capitán general en nuestros Payses Baxos, habido respecto a lo bien que según avemos sido informado nos ha servido el alférez Josepe Cerdan en diversas partes y jornadas de guerra y a la voluntad con que agora lo va a continuar en esos stados le avemos hecho merced según que por la presente se la hacemos de ocho escudos de ventaja al mes demás y allende de su paga ordinaria de infante sirviendo debaxo de bandera entre la infanteria española que reside en esos estados que le han de començar a correr y contársele desde el día que el

¹⁹⁷⁹ ANC, Requesens, UI. 52, doc. 22.

¹⁹⁸⁰ ANC, Requesens, UI. 88, UC. 947.

mismo se presentare ante vos con esta nuestra cedula por el tiempo que fuere nuestra merced y voluntad.¹⁹⁸¹

Don Lluís de Queralt, per la seva part, rebria els corresponents 40 escuts de sou com a capità d'una companyia d'infanteria, exposant la nòmina dels seus serveis en el moment del seu nomenament a 9 de març del 1575:

Por quanto por muerte de Diego Galeas está vaca una compañía de infantería española del tercio del maesse de campo Julián Romero y conviene proveella en persona de qualidad, méritos y suficiencia y concurriendo estas y otras muchas buenas partes en la de Don Luys de Queralt y muchos años de servicio assí en la mar el tiempo que navegamos como después en el stado de Milán y últimamente en estos Países Baxos siempre con entretenimiento de Su Magd. cerca de nuestra persona y mostrándose de la suya en todas las ocasiones en este tiempo se han offrescido como muy buen cavallero y soldado, emos tenido por bien de provelle la dicha compañía como por tenor de la presente se la proveemos para que como capitán della la reciba, mande y gobierne con la auctoridad preeminencias de sueldo y entretenimiento que con ella tenía y gozava su predecesor.¹⁹⁸²

Trobaríem en aquest moment, doncs, dues companyies d'infanteria espanyola sota capitans catalans: don Hortensio d'Armengol i don Lluís de Queralt. És significatiu que els nobles catalans que serveixen com a soldats d'infanteria, ho facin enquadrats en alguna d'aquestes dues companyies.

Per exemple, don Galceran de Cardona i d'Erill¹⁹⁸³, qui servia com a soldat a la companyia de don Lluís de Queralt, i que per la seva voluntat *de servir a su md. en la infantería española como hasta aquí lo ha hecho cerca de nuestra persona en algunas de las ocasiones que se han offrescido*, se li assenyalaven 6 escuts d'avantatge a la seva plaça d'infant de dita companyia.¹⁹⁸⁴

Pel que fa a la companyia de don Hortensio d'Armengol, més enllà del seu germà Galceran essent l'alferes, trobaríem a don Andrés de Marimon, soldat

¹⁹⁸¹ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 146.

¹⁹⁸² IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 38.

¹⁹⁸³ Apareix al llistat dels ferits com don Galceran d'Erill, mentre que al llibre de registre de les ordres del Institut Valencia de Don Juan, com a don Galceran de Cardona i Erill.

¹⁹⁸⁴ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 56.

d'infanteria de dita companyia, qui el 5 de maig del 1575 va rebre un avantatge de 2 escuts per sobre uns altres 4 que ja gaudia.¹⁹⁸⁵

Aquestes dues companyies es van destacar durant la campanya de Zelanda, on van participar tots els efectius que hi havia sense amotinar. Més enllà de l'elevat número de ferits al ja esmentat assalt a Oudewater, veiem com les companyies de Queralt i d'Armengol¹⁹⁸⁶ foren dues de les escollides per entrar a Zelanda, on haurien de creuar el gual, atacar el fort de Zierikzee i Bonnemee.

La d'Hortensio Armengol quedaria com a guarda del fort construït sobre Zierikzee mentre es feien les reparacions, *el qual dará orden de lo que se uviere de hazer en él.*¹⁹⁸⁷ Fort on s'establiria l'artilleria i que necessitaria de reparacions després de la tempesta.

Totes dues companyies dirigides per sengles nobles catalans sortirien al desembre del 1575, amb una retirada graonada en diverses fases:

- *Primeramente las del Maestre de campo Julián Romero, don Luys de Queralt, Damián Morales y Aguilar y Don Martín de Ayala.*
- *Después la de Juan de Castilla y Juan Daça.*
- *Tras estas la de Armengol, Rengifo, Borja y Isla.*
- *Las últimas de todas han de salir las de Don Gaspar de Venavides, Don Francisco de Vargas y Lorençana.*
- *De manera que las seis compañías que han de quedar en las islas hasta otra orden son las de Don Alonso de Sotomayor, Yñiguez, Don Manuel Cabeça de Vaca, Don Juan de Vargas, Gaspar Ortiz y Luys de la Carrera.*¹⁹⁸⁸

De fet, si l'ordre de la retirada era del 16 de desembre del 1575, el 22 del dit mes demanava don Lluís de Queralt més soldats, que se li van assignar d'una companyia vacant per la mort del capità Isidro Pacheco.¹⁹⁸⁹ Al gener del 1576, la

¹⁹⁸⁵ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 73.

¹⁹⁸⁶ Aquest devia tenir una bona relació amb els capitans de la infanteria espanyola, ja que fou escollit entre els marmessors testamentaris del capità don Gabriel de Peralta, mort a l'assalt del fort que controlava l'entrada a Zierikzee. IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 149.

¹⁹⁸⁷ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 168.

¹⁹⁸⁸ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 173.

¹⁹⁸⁹ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 174.

companyia de don Lluís de Queralt es va allotjar a Brussel·les, juntament amb la de Julián Romero, Juan de Sa i Damián de Morales.¹⁹⁹⁰

Però si cal destacar algun dels membres de la clientela catalana de Lluís de Requesens, aquest era don Guillem de Santcliment. Juntament amb don Alexandre Torrelles, el capità de la seva guàrdia personal, rebia 50 escuts d'avantatge, però la seva activitat fou més diversa. Per exemple, a l'octubre del 1575, fou enviat com a substitut del propi Requesens mentre ell havia de sortir de l'illa de Tholen per inspeccionar de prop les tasques de setge a Duiveland i Schouwen. Per tant, algú havia de quedar a Tholen, el principal lloc de pas de les companyies que entraven o sortien:

Aviendo yo de passar mañana a las Islas de Duvelant y Scooven para ordenar de más cerca lo que conviene para dar fin a la empresa de las villas de Cirquizea y Bomene, y conviniendo que en esta isla de la Thola quede una persona de auctoridad y confianza que assista en mi lugar a cuya orden esté la gente de guerra de todas naciones los días que yo hiziere de ausencia, he nombrado para ello a Don Guillén de Sanclemente por concurrir en su persona las buenas partes y qualidades que se requieren, atento lo qual ordenamos y mandamos a todos los capitanes oficiales y soldados de cualquier qualidad, nación o condición que sean que de presente están en la dicha isla y a cualquier otra gente de guerra que a ella viniere y assimismo a la que sirve en los navíos de armada, que obedezcan al dicho don Guillén de Sanclemente y cumplan la orden que les diere durante mi ausencia como harían las mías sin que en ello aya falta alguna que assi conviene al servicio de su Md.¹⁹⁹¹

El 15 de novembre, aquest noble va ser retirat d'aquest càrrec de control de la gent de guerra a l'illa de Tholen, sent substituït pel capità Rodrigo de Lorenzana.¹⁹⁹²

A més a més, i sent quelcom que explicaria la posterior bona relació de dit noble amb la noblesa europea, tant a Borgonya com a l'Imperi, trobem missions diplomàtiques d'un caràcter molt més distès que la guerra de Flandes. El 16 de desembre del 1575, escrivia Requesens que enviaria a don Guillem de Santcliment i a Ludovico Guasco a les noces entre el duc de Brunswick i la duquessa de Lorena

¹⁹⁹⁰ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 185.

¹⁹⁹¹ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 151.

¹⁹⁹² IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 160.

programades pel 15 de gener a Nancy. I tot i que preferien que fos el duc d'Aarschot qui anés, no es trobava allà.¹⁹⁹³

Finalment, com a gran representant hi va anar el comte de Mansfelt, per tant, *la yda de Don Guillén de Santclement y Ludovico Guasco no sirvió para más de acompañar al conde y hazer el cumplimiento en mi nombre.*¹⁹⁹⁴ El comte de Mansfelt va fer la visita en nom de Felip II, oferint com a present *una joya que fue un collar de piedras y perlas muy aparente y bien labrado, y no de poco valor, porque costó tres mill escudos.*¹⁹⁹⁵ Un cop tornat, es va donar ordre, el 13 de febrer del 1576, que es paguessin a don Guillem de Santcliment 500 escuts pel seu viatge a Lorena.¹⁹⁹⁶

Que don Guillem de Santcliment fou la mà dreta de Requesens al seu govern a Flandes, i que estava sempre ben despert a allò que passava, i que podia passar, ho veiem amb la darrera acció que ell mateix narra a Juan de Zúñiga un cop ja havia mort Lluís de Requesens: un desacatament directe a les seves ordres per un bé major (v. annex 6).

L'havia enviat a negociar amb algunes companyies de cavalleria lleugera amotinades. Procurava tenir-lo en contacte amb dites unitats perquè, segons Santcliment, Requesens li volia donar les dues companyies de cavalleria de don Fernando de Toledo que vacaven. Però es van amotinar.

Tant bon punt va saber el Comanador Major que no tornaven a l'obediència, va manar a Santcliment que enviés cartes als governadors de Artois, Heno i Flandes, *para que tomasen las armas contra los amotinados pues no se querían reducir que más quería cortar aquel miembro podrido que perder todo el cuerpo que ya se iba infisionando porque comensava a levantarse las compañías de Brabante.*¹⁹⁹⁷ La resposta que dona Guillem de Santcliment és sorprenent. Incompleix l'ordre de forma premeditada, mirant més enllà del seu superior i d'allò que li havien manat, preveient, per l'estat de salut de Requesens, què passaria si enviava dites cartes:

¹⁹⁹³ AGS, EST, llig. 565, doc. 9.

¹⁹⁹⁴ AGS, EST, llig. 565, doc. 24.

¹⁹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁹⁶ IVDJ, env. 68, c. 93, llibre registre ordres, p. 197.

¹⁹⁹⁷ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1165

Dixele que no lo avia querido executar por aver entendido que su Excelencia estava más malo de lo que yo le allava y porque si dios le llevava, no se allase la gente del pahis con las armas peleando contra nosotros, de donde podrían nacer muchos más daños que no destar la cavalleria amotinada, pues no azia desorden y me avian prometido que siempre que huviese ocasión de servir se desamotinarían. Pusose en cólera pero luego cayó en que lo avia echo bien y me lo agradeció.¹⁹⁹⁸

Un Guillem de Santcliment que fou, doncs, el més proper a Requesens durant les darreres hores abans de la mort del Comanador Major, i juntament amb Alexandre Torrelles, l'encarregat de dur el seu cos fins a Barcelona, com es veurà a les properes pàgines.

¹⁹⁹⁸ *Ibíd.*

**4.LA CLIENTELA MORT EL PATRÓ:
LES ESTRATÈGIES DE RECOL·LOCACIÓ DINS LA
MONARQUIA**

4.1. La dissolució de la casa de Requesens a Flandes

Quan Lluís de Requesens va morir a Brussel·les el 5 de març del 1576, aquells que conformaven la seva casa van quedar sense un cap clar a qui seguir. Qui va prendre les regnes d'aquesta clientela un cop el governador general era mort, fou don Guillem de Santcliment. La seva correspondència amb dona Jerònima d'Hostalric i amb don Juan de Zúñiga així ho demostren.

De fet, és amb aquest darrer, el germà del difunt, amb qui manté un intercanvi més estret per tal d'assegurar la correcta dissolució de la casa que hi havia als Països Baixos amb Requesens. Indica, primer de tot, quelcom prou significatiu pel que fa a la construcció de la clientela: *quedan muy pocos ay que se inclinen a cogerse a casa de mi señora y del señor don Juan y solo en V. S. tienen confianza.*¹⁹⁹⁹ És a dir, la sortida natural que veuen, tant per la possible incorporació al servei com per ser afavorits davant la cort, és a Roma i no a Barcelona. Per tant, seria l'ambaixador a la Santa Seu l'encarregat de realitzar la majoria de les gestions, a qui demana Santcliment de forma directa que els ordeni allò que han de fer i com han de procedir, ja que les ordres des de Barcelona serien menys precises i trigarien més en arribar.

Fa un recorregut per tots els criats que Requesens tenia a Flandes, tot destacant-ne les seves virtuts i necessitats: Gamboa (gentilhome de càmera), Antonio Maldonado (guarda-roba)²⁰⁰⁰, Diego de Salas, Ochoa de Abarrategui (patge), Juan Pérez de Licalde, don Lorenzo de Guzmán (gentilhome de copa), Enrique Guerau²⁰⁰¹, el pare Almonací (capellà i tresorer), Cristóbal Cuello (*caballerizo*), Francisco Delgado (mestre de sala), Bastida (gentilhome de copa), Ordóñez (gentilhome) i doctor Diomedes (metge). Els altres oficis que hi havia *como son resposteros y conzintero y otros se han ydo la buelta de Italia.*²⁰⁰²

Les necessitats de tots ells serien notables, ja que tot i rebre un any de sou una vegada mort i dos mesos de ració en diners, així com roba pel testament del propi Requesens, els deutes acumulats havien fet que quedessin gairebé sense

¹⁹⁹⁹ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1165.

²⁰⁰⁰ Aquest és l'únic que demanaria anar a la Cort, per tal que el marquès de los Vélez l'afavorís i pogués entrar al servei de la reina.

²⁰⁰¹ Volia ser soldat, a qui diu don Juan de Zúñiga que procuraria afavorir des de Roma, però que *si me quisiere servir ha de dexar estas pretensiones aparte y pasar por la regla que los otros criados que yo tengo.* ANC, Requesens, UC. 122, UI. 1184.

²⁰⁰² ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

res: sense patró i molt lluny de casa seva. De fet, no es va desfer la casa del tot, ja que *aunque su Exa. mandó en su testamento que se les dé los dos meses de ración en dinero, viene à ser todo una misma costa o poco más, dársele en especie y no pareçiera bien que anduvieran los criados de su Exa. por las hosterías gastando lo que no tienen, y ya se van algunos y otros aguardan respuesta de V. S.*²⁰⁰³ Que cadascú cercaria el seu camí, tot procurant la protecció de don Juan de Zúñiga o dona Jerònima d'Hostalric, queda ben clar quan Santcliment diu al germà del difunt: *y no avrà ninguno que aguarde respuesta de Barcelona en Milán si no fuesse por falta de pasaje, porque cada uno va con disignio de seguir su jornada, y V. S. podrá tener ordenado a Juan Antonio lo que la pareçiere sobre las pretensiones de cada uno.*²⁰⁰⁴

Aturem-nos, però, en allò que diu dels cavallers catalans que conformaven la clientela i que havien servit a les armes. El primer de tots ells és don Jeroni de Josa, sobre qui assegura que: *Don Gerónimo de Josa queda tan desanparado como V. S. vee pues ha perdido hermano y amo y creo que se yrá à hechar a los pies de V. S. para que le encamine.*²⁰⁰⁵ Més endavant, ja decidit el camí que prendria, s'informa que: *Don Gerónimo de Josa yrá a dar quenta a V. S. de su pretensión para que le favorezca con su Magd. en ella y puesto V. S. tiene voluntad de hazello, no terné yo que añadir.*²⁰⁰⁶ La resposta de don Juan de Zúñiga sobre dit noble, però, és que: *Don Hierónimo de Josa pues quiere bolver a la soldadesca no avria para qué venir a Roma sino ver adonde quiere exercitarlo que desde aquí aré yo por él quanto pudiere.*²⁰⁰⁷

També mereixen una menció especial en aquest seguiment de la clientela desemparrada don Miquel de Cruïlles i don Miquel d'Alentorn, els quals havien dut a terme un servei prou destacat als Països Baixos i que reben per part de don Guillem de Santcliment també una atenció singular:

no me hazen menos lástima Don Miguel de Cruylles y el de Alentorn que son muy honrrados cavalleros y tan pobres como V. S. sabe y han seguido al Comendador Mayor con gran afición y amor y aventurado honrradísicamente sus personas y derramado su sangre y, el primero dellos, manco para toda su vida y tan

²⁰⁰³ *Ibidem.*

²⁰⁰⁴ *Ibidem.*

²⁰⁰⁵ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1165.

²⁰⁰⁶ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

²⁰⁰⁷ ANC, Requesens, UI. 1184, UC. 122.

empeñados que será imposible poder salir de aquí, y mucho menos sustentarse con los sueldos que tienen, pues aquí no ay esperanza de la paga (...) Ellos se tienen por hechuras de V. S. y le suplican les aconseje lo que deven de hazer considerando que no tienen otra cosa sino este sueldo ni quien represente a su Md. sus servicios ni su sangre deramadas y yo seguro a V. S. como cavallero y como christiano que han vivido con gran ley con el Comendador Mayor y son de mucho servicio y de muy gran bondad.²⁰⁰⁸

Més endavant, afegeix que *Don Miguel de lantorn y don Miguel de Cruyllas estarán aquí para lo que V. S. ordenare, quedan enfermos y con harta pobreza como todos.*²⁰⁰⁹

Trobaríem també a Frederic Barutell, cambrer de Requesens, qui a través de don Guillem de Santcliment demana a don Juan de Zúñiga que *le tenga por su criado y le favorezca con mi señora y el señor don Juan para que le den de comer en su casa como tuvo intención su Exa. de hazello en consideración de 20 años de servicio y que ha de morir en él.*²⁰¹⁰ Aquest era un donzell de Barcelona, fill de Miquel Berenguer de Barutell i de Violant, qui fins i tot quan feia testament a Barcelona el 19 de juny del 1585 recordava deutes que el situen al servei més estret de Requesens a Flandes: *a Lluís Nuñes de la vila de Emberes en Flandes, noranta reals; més a Francisco de Tàpies, maiordom del comanador maior de Castella, deu liures.*²⁰¹¹ Jerònim Morell, qui havia servit d'escrivà de racions, quedava momentàniament ocupat amb Guillem de Santcliment; mentre que don Jerònim d'Alentorn, patge de càmera, esperava resposta del seu pare i fins tenir-la esperaria amb el seu oncle.²⁰¹²

Hi hauria, a més, alguns criats que decidiren mantenir el servei dins la milícia, entre ells, un dels nobles catalans que l'acompanyaven: *los criados de su Exa. que han ydo a ser soldados son tres pajes, el uno es don Galçeran de Cardona y está en la compañía de don Luys de Queralt, que fue camarero de su Exa.*²⁰¹³

²⁰⁰⁸ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1165.

²⁰⁰⁹ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

²⁰¹⁰ *Ibidem*.

²⁰¹¹ AHPB, not. Pau Mallol, 383/63.

²⁰¹² ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

²⁰¹³ *Ibidem*.

Fins i tot hi havia alguns de menor nivell entre els catalans del cercle de Requesens com Cosme Damian Cantonés, de Tàrrega, qui *servió a su Exa. de repostero destrado açerca de diez años que está en su servicio.*²⁰¹⁴

Es van trobar els marmessors, a més, sense tenir ben clar on deixar aquells objectes que quedaven de Requesens. Des de Roma va enviar don Juan de Zúñiga 3.000 escuts per fer front a les despeses inexcusables, mantenint en secret l'arribada d'aquests diners i entregant-los només a aquells que tenien el desig de tornar a casa seva i no tenien com pagar dit viatge. Es van moure entre Brussel·les i Anvers, però, preferien la segona. Estava defensada per 3.000 alemanys de guarnició, mentre que els ànims a Brussel·les estaven ben roents, com demostra la manera com el poble va agafar les armes i ocuparen les portes en el moment que la cavalleria lleugera amotinada (aquella que el propi don Guillem de Santcliment no va poder convèncer del retorn a l'ordre) passava a prop de la ciutat.²⁰¹⁵ Tanmateix, la problemàtica pujava a que ni tan sols es podia deixar la roba i els diners a cap mercader o al castell d'Anvers, on el castlà era Sancho Dávila, perquè tots podrien agafar-la com a cobrament de part dels deutes assumits sobre el propi Requesens, bé fos per diners per l'exèrcit o per deutes de joc.

Si quelcom preocupava als marmessors era la cavallerissa, que no sabien com la desfarien ni a qui li haurien d'entregar dits cavalls. Ningú no els hi volia comprar i l'únic que acceptava quedar-se amb algun, Sancho Dávila, era a costa dels deutes de joc que el Comanador tenia assumits amb ell.

Es va enviar la roba i els papers a Anvers, tot procurant vendre-la per tal de cobrir el deute de joc d'11 mil tàlers que tenia, molt especialment, amb Sancho Dávila. Per procurar liquidar els deutes, s'oferirien, doncs, aquest béns amb el valor doblat respecte el preu de mercat, tot intentant cobrir tot allò que es devia. Uns deutes que volia don Guillem de Santcliment liquidar tan aviat com pogués, perquè:

A mi pareser que no será pequeño dexar esta deuda viva porque no ay otra cosa de que puedan asir nuestros enemigos por más que lo sean si no es desta, lo qual

²⁰¹⁴ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

²⁰¹⁵ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

se entierra con pagallo y las deudas que dexa un padre tal a un hijo tan rico no es justo que tengan duda ninguna.²⁰¹⁶

Tots aquells objectes que no s'haurien venut, anirien per la via de Milà (llibres, especialment barats a Flandes, o un retaule) i per mar les armes del Comanador Major, que no s'havien venut.

El 18 de maig del 1576, poc més de dos mesos després de mort Lluís de Requesens, informava Santcliment a Jerònima que tota la casa havia estat acomiadada, a excepció dels pocs que encara es necessitaven per acabar de tancar els comptes, els deutes i retornar el cos.

²⁰¹⁶ *Ibíd.*

4.2. Don Guillem de Santcliment, el futur ambaixador hispànic a Praga

Joan Lluís Palos ja es preguntava sobre ell *quin fou l'itinerari seguit per Guillem de Santcliment fins a obtenir el lloc d'ambaixador de Felip II a la cort imperial de Praga?*²⁰¹⁷ L'hem vist fins aquí, un servei dedicadíssim a Requesens i una bona relació amb la Cort.

Però un cop mort el seu patró, poc podia fer allà. *Por Dios, sáqueme de esta tierra*²⁰¹⁸, demanava, de la forma dramàtica i angoixada que havia après del seu patró, don Guillem de Santcliment. El noble català, havia estat en tot moment el major confident de Lluís de Requesens i, fins i tot, de la seva dona Jerònima. Això ho podem veure perfectament en el grau d'emotivitat que exposa a les cartes escrites a don Juan de Zúñiga en el moment de morir Lluís de Requesens, les primeres que li foren enviades des de Flandes (v. annex 6).

Fill de don Joan de Santcliment, capità de la fortalesa de Salses, i de dona Isabel de Centelles²⁰¹⁹, ja havia crescut fent de patge a casa dels Requesens. Va acompanyar a Requesens en tot moment mentre es trobava a las Alpujarras o Lepant, quedant com entretingut a la galera *Reial* amb don Joan d'Àustria i anant fins a Flandes quan fou reclamat pel Comanador Major. El 28 de setembre del 1574, escrivia Requesens a Jerònima, per exemple, que *Don Guillem de Santcliment no ha llegado ni he sabido del desde que llegó a Génova que me tiene con cuydado no le aya acaecido algo en el camino.*²⁰²⁰ Sobre això, el 28 de novembre escrivia don Miquel d'Alentorn a Jerònima, bona prova de la correspondència i bon enteniment que mantenia amb la noblesa catalana que acompanyava el seu marit a Flandes, que: *La venida de don Guillem de Sanclimente a dado mucho contento a todos porque su Exa. no tenía persona con quien pudiese hablar como ace agora pues don Guillem escribe a V. Exa. yo creo le escribirá las más nuevas que ay que yo no las sé porque no sé más de lo que todo el mundo diçe.*²⁰²¹

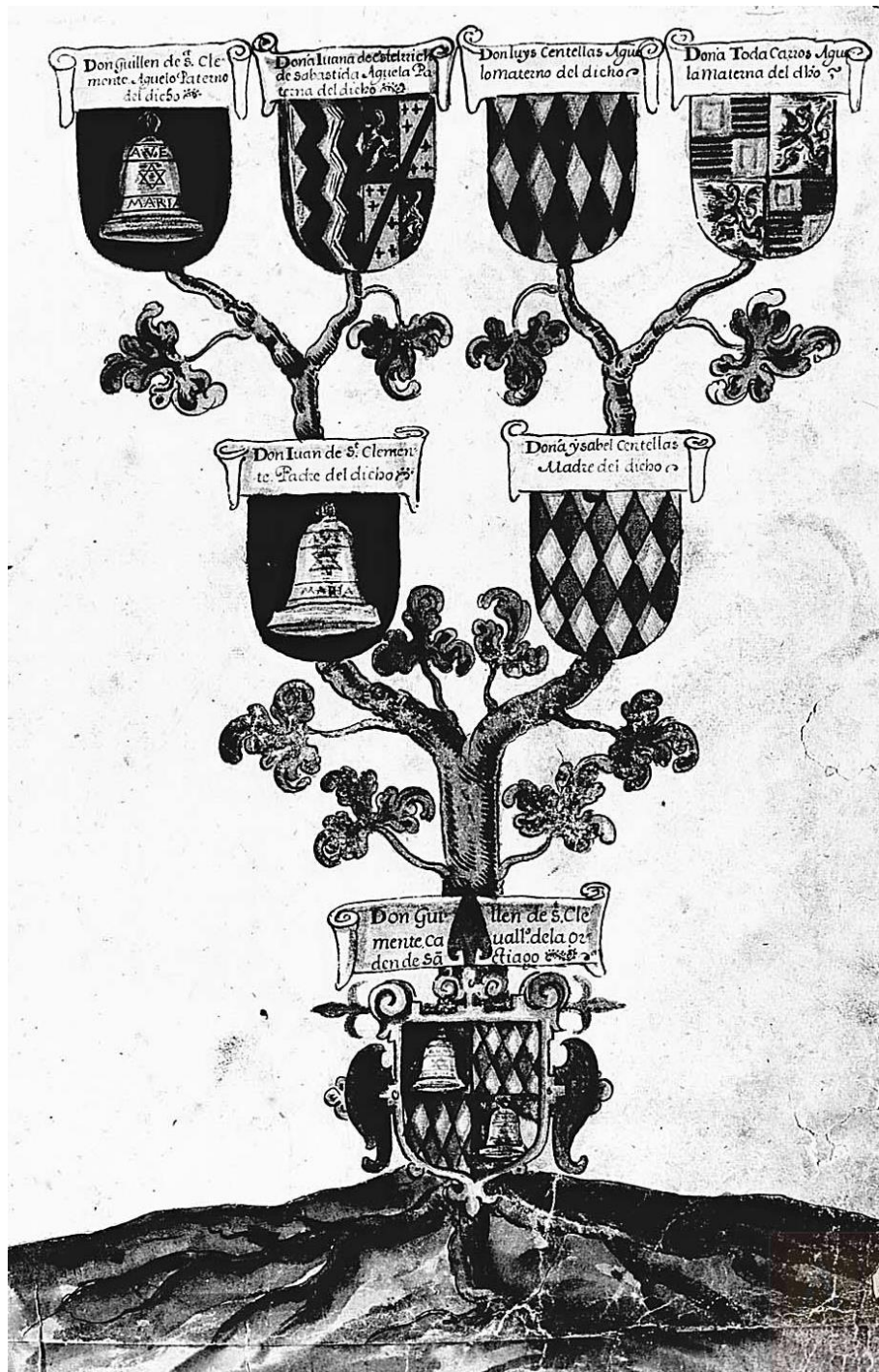
²⁰¹⁷ Palos, J. L. *Catalunya a l'Imperi...*, op. cit., pp. 101-102.

²⁰¹⁸ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

²⁰¹⁹ AHN, COD, llib. 1265, p. 8.

²⁰²⁰ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

²⁰²¹ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

Imatge 12. Arbre genealògic de don Guillem de Santcliment. AHN, COD, llib. 1265, p.9.

Era el principal vincle, a més, entre Requesens i la noblesa catalana. Bona prova d'això són alguns punts que tracta a la seva correspondència amb dona Jerònima d'Hostalric, molt més implicat als afers i actitud d'altres nobles del Principat. Més enllà d'allò citat a línies anteriors sobre com haurien d'agrair a Catalunya els avantatges i bon tractament que donava Requesens a aquells que hi havia al seu servei més directe, hi ha alguns comentaris que resulten molt

destacables. Per exemple, quan va a Nancy a les noces duc de Brunswick i la duquessa de Lorena, assegura que *fuera gran jornada para don Henrique de Cardona porque están juntos muchos príncipes de Alemania y la reyna de Francia que va a la corte del Enperador su padre y vamos llenos de libras y recamos ques lo de quel gusta mucho pero a mí me pesa mucho de dexar una ora ni un punto a su Excelencia, así me daré mucha prisa a la buelta.*²⁰²² O, per exemple, quan don Lluís de Queralt va rebre la seva companyia d'infanteria²⁰²³, sembla que la mare, dona Contesina d'Icart, no estava gaire contenta:

a lo que dona Contesina toma mal la merçe que a su ijo se a echo pues no a sabido entender otras cosas no es mucho que no entienda esta, porque si la tendiesse, vería que el comendador mayor a criado a su ijo sienpre como si lo fuera del señor don Juan su ermano y así ha dado después de comer con una compañía despañoles que a la edat que don Luis la tiene no lalcançan muchos onbres ijos de tan buen padre como él y así lo conose don Luys y está muy corrido de lo que su madre aze, porque yo le ditxo que de Barcelona me avian escrito lo poco que su madre reconocía con V. E. lo que el Comendador Mayor avia echo con él y que era rezió caso que no se desviasse el comendador mayor sino en azernos bien y onrarnos y adelantarnos y que nuestras madres no diessen muchas y muy claras muestras desto con servir a V. E. y besalle las manos por ello cada día.²⁰²⁴

Per tant, trobaríem en don Guillem de Santcliment la línia directa entre els afers nobiliaris de Catalunya i Lluís de Requesens. Fins i tot, comentava el Comanador Major a la seva dona que: *Sólo este invierno me pidió don Guillem que diese testimonio o fe de lo que Setantí y don Francesc de Guimeran y otros avían servido en Granada y en la mar y se las di.*²⁰²⁵ Uns testimonis i recomanacions que veurem a les properes pàgines.

Fou també el principal contacte entre els testamentaris de Requesens, la cort i el seu germà, va escriure a tothom informant de la mort del Comanador Major. Una de les respostes que va rebre aquest petit noble del Principat fou de Felip II, per una carta breu que es transcriu de forma íntegra a continuació:

²⁰²² ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

²⁰²³ Era fill de don Guerau de Queralt i dona Contesina d'Icart, casats el 25 de gener del 1548. AHPB, not. Jeroni Mollet, 342/39

²⁰²⁴ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

²⁰²⁵ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

El Rey. Noble y amado nuestro, he recibido vuestra carta de X de março y aunque por otras havia entendido antes con el desplacer que podéis considerar el sucesso de la enfermedad y muerte del Comendador Mayor de Castilla y el depósito que se hizo del confrezillo de papeles que dexó en el licenciado Hierónimo de Roda por orden del consejo de Estado, todavía hizistes vos muy bien en escrivirmelo y no ay que responde à ello más de agradeceros la voluntad con que me haveis servido el tiempo que dezía y la conque quedáis a continuarlo en esos estados, que por ser en tal coyuntura me es muy acepto, y assí terné dello y de vuestra persona la memoria ques razón. De Madrid à 4 de abril 1576.²⁰²⁶

Una carta dirigida pel propi rei que, segons deia, *aquí me ha dado mucha reputación que el rey me aya respondido y los que me azían cocos no lo azen ya.*²⁰²⁷ Tanmateix, reconeixia que tenia poca confiança en que el rei li fes qualsevol mercè *si el señor marqués de los Vélez*²⁰²⁸ *no me favoreçe con muchas veras, suplico a V. E. mande escriville en mi favor porque si su Md. no me aze alguna merçe yo quedo el más perdido hombre del mundo (...). Soy conosido por todo el mundo por echura de Vs. Es. Y que no queda mi onra bien si el rey no iziere alguna demostración connigo.*²⁰²⁹

Pel que fa a la seva posició un cop havia acabat el seu servei a Requesens per la seva mort, sorgiria una possibilitat de càrrec en l'àmbit militar, però que no acceptà pas per tenir un baix sou:

la compañía de cavallos en Milán no me conviene porque no valen sino quarenta escudos de sueldo el entretenimiento que yo tengo no es de manera que aunque se mude a Çiçilia o Nápoles o la armada pueda yo vivir con él y tanpoco puedo andar toda mi vida por el mundo de la manera que he andado hasta qui. Lo que a mí me convenía no pudiendo salir con lo de Carmona o Alexandría sería que

²⁰²⁶ AGS, EST, llig. 569, doc. 109.

²⁰²⁷ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

²⁰²⁸ Un don Pedro Fajardo que, ahora, s'havia recolzat en Lluís de Requesens per escalar dins la cort v. Rodríguez Pérez, Raimundo A. «Bajo la sombra de don Luis de Requesens. El encumbramiento cortesano del Marqués de los Vélez». *Investigaciones Históricas. Universidad de Valladolid*, 31, 2011, pp. 11-34; Marañón, Gregorio. *Los tres Vélez*. Madrid: Espasa-Calpe, 1960, pp. 125-184.

²⁰²⁹ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

me diessen de renta los seisçientos escudos que aquí tengo en Nápoles o otra parte segura porque podría yo retirarme.²⁰³⁰

Veiem, doncs, que la primera sortida que seria la via militar. Cal destacar que en aquell moment don Guillem tenia 37 anys i duia 19 servint, sota les ordres de Lluís de Requesens des que havia pogut. A més, indica que el difunt Comanador Major volia proposar-li pel càrrec de Virrei de Mallorca. Però no va arribar a fer-ho amb la claredat necessària²⁰³¹, sent una posició que ocuparia un altre conegut de les guerres mediterrànies i del servei de Felip II i de Requesens: don Miquel de Montcada. Però no només això, sinó que li volia oferir també la capitania de dues companyies de cavalls lleugers a Flandes, cosa que tampoc no va poder fer per estar amotinades. Finalment, reconeixia que en cas de no tenir deutes que complir, *hiriam a Centellas a casa del conde de Quirra*²⁰³² *que creo jo que me daría de comer.*²⁰³³

Però després de tornar de Flandes al 1577, sent l'encarregat de dur els objectes que el Comanador Major havia deixat a Flandes, va anar a la Cort a buscar alguna mena de benefici, renda o càrrec. El trobem ja amb una carta de recomanació reial dirigida al marquès de Mondéjar, virrei de Nàpols al 1578, qui precisament seria substituït per don Juan de Zúñiga.

Por parte de Don Guillén de St. Clemente nos ha sido supplicado que por consideración de lo que nos ha servido de treynta años a esta parte y que en remuneración dello no se le ha hecho merced más que de cient ducados de renta, por lo qual padece mucha necesidad, allandose sin ningún entretenimiento lo fuessemos en escriviros en su recomendación para que le empleéis en alguno de los gobiernos desse Reyno y porque es justo que las personas beneméritas y de servicio sean empleados en el nuestro. Por ende, os encargamos y rogamos le

²⁰³⁰ Ibídem.

²⁰³¹ *Él (Guillem de Santcliment) sirvió primero en la marina, como consta por una carta de D. Luis de Requesens, Gobernador de los Estados de Flandes, fechada en Amberes á 18 de Enero de 1676 (sic) y dirigida á D. Felipe II, en la cual le recomendaba para el virreynato de Mallorca, á la sazón vacante. Alegaba Requesens, como mérito de Don Guillén, el haber hecho la guerra de la Alpujarra, siendo herido en Galera, y añadía en la carta que se trataba de un hombre muy bien nacido.* Marqués de Ayerbe. «Introducción». Dins: *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente embajador de Alemania de los Reyes Don Felipe II y III sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría. 1581-1608.* Zaragoza: La Derecha, 1892, p. VII.

²⁰³² Don Lluís Carròs i de Centelles, cosí de don Guillem de Santcliment.

²⁰³³ ANC, Requesens, UI. 121, UC. 1165.

tengays por muy encomendado para favorecerle y hazer por él todo lo que se pudiere y hubiere lugar empleándole en los gobiernos desse Reyno.²⁰³⁴

Aniria a la Cort i passaria a estar un temps amb Mencia de Requesens, trobant-se a València el 1579²⁰³⁵. Durant aquest moment, seria nomenat cavaller de Santiago²⁰³⁶ ²⁰³⁷ i enviat en missió diplomàtica davant el duc de Savoia amb un sou de 2.000 ducats anuals.²⁰³⁸ Des de Savoia, el mateix 1581, acabaria Alemanya com a ambaixador de Felip II a l'Imperi, a Praga, on substituiria don Juan de Borja, un càrrec que ha estat més aprofundit per la historiografia, qui sempre ha destacat les seves bones maneres en la política.²⁰³⁹ Un any, el 1581, on també apareix com a marmessor i hereu universal de la seva mare en un testament.²⁰⁴⁰ Romandria al càrrec d'ambaixador a Praga durant 27 anys, on morí el 1608.

Un servei prolongat a l'Imperi, on formà família i fou enterrat, que va arribar a destacar John H. Elliott a *La Europa dividida* com a organitzador del partit prohispanic²⁰⁴¹, però del que Pere Molas feia la següent pregunta: *El servicio real fuera de Cataluña ¿significaba descatalanización? Es así como un cliente de Luis de Requesens, el barcelonés Guillem de Santcliment, se convirtió en el influyente embajador español en la corte imperial de Rodolfo II en Praga, pero a costa de haberse convertido, en los libros de Historia, en don Guillen de San Clemente.*²⁰⁴² Quelcom que, efectivament, sembla ser així.

²⁰³⁴ AGS, SSP, llib. 499, p. 121.

²⁰³⁵ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

²⁰³⁶ AHN, OM, Caballeros Santiago, exp. 7510.

²⁰³⁷ Fou nomenat posteriorment, per tal de complementar el seu sou com a ambaixador, com a comanador de Horcajo (1589) i de Moratalla (1596).

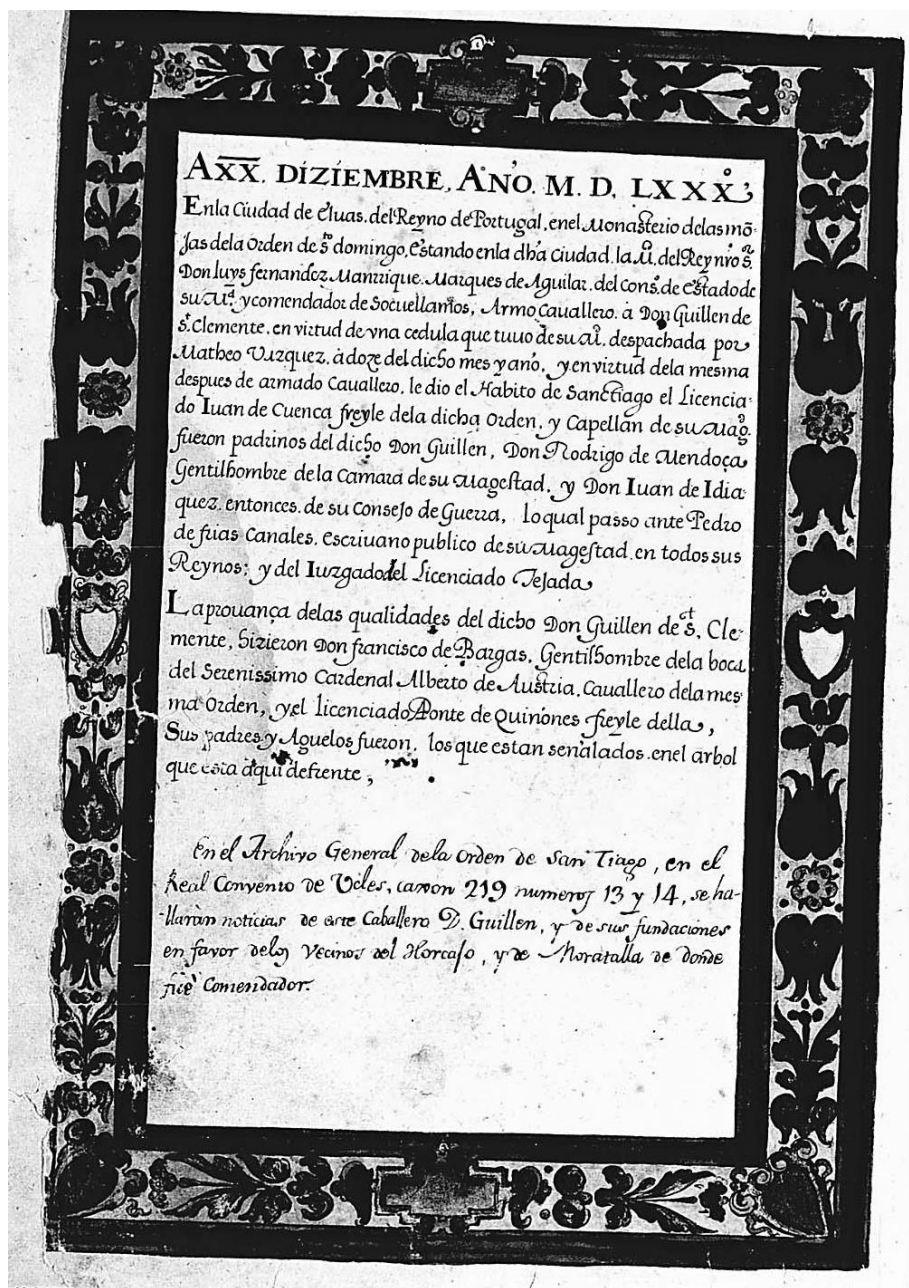
²⁰³⁸ AGS, EST, llig. 1254, doc. 63.

²⁰³⁹ v. Arienza Arienza, Javier. *La crónica hispana de la guerra de los Quince Años (1593-1606), según Guillén de San Clemente y de Centelles, embajador de Felipe II y Felipe III en la Corte de Praga entre los años 1581 y 1608*. Tesi doctoral, Universitat de Szeged (Hongria), 2009; «La historia de Guillén de San Clemente, un embajador hispano en el corazón de Europa entre los años 1581 y 1608». *Ibero-Americana Pragensia*, 45, 2017, pp. 73-98; Güell i Junkert, Manel. «El traspàs de la baronia d'Altafulla al segle XVII». *Estudis Altafullencs*, 17, 1993, pp. 62-66. Es va arribar a publicar un recull de la seva correspondència, ja citada en línies superiors: Ayerbe. *Correspondencia Inédita...*, op. cit.

²⁰⁴⁰ AHPB, not. Francesc Pedralbes, 426/166.

²⁰⁴¹ Elliott, J. H. *La Europa dividida...*, op. cit., p.368.

²⁰⁴² Molas Ribalta, Pere. «Letrados y nobles en la Corona de Aragón». Dins: José Martínez Millán (dir. Congr.). *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica. Congreso internacional "Felipe II (1598-1998), Europa dividida, la monarquía católica de Felipe II"*. vol. II. Madrid: Parteluz, 1998, p. 579.

Axx. DIZIEMBRE, ANO. M. D. LXXX.

En la Ciudad de Eguas. del Reyno de Portugal. en el Monasterio de las monjas de la Orden de s̄ domingo. Estando en la dicha Ciudad. la U. del Reyno s̄ Don Luys fernandez Manrique. Marques de Aguilar. del cons. de Estado de su U. y comendador de Sociuellanos. Armo Cavallero. a Don Guillen de s̄. Clemente. en virtud de vna cedula que tuuo de su U. despachada por Matheo Viquez. a doze del dicho mes y año. y en virtud de la mesma despues de azamado Cavallero. le dio el Habito de Santiago el Licenciado Iuan de Cuenca freyle de la dicha Orden. y Capellan de su Magestad. fueron padrinos del dicho Don Guillen. Don Rodrigo de Alendoça Gentilhombre de la Camara de su Magestad. y Don Iuan de Idiazquez. entonces. de su Consejo de Guerra. lo qual passo ante Pedro de fias Canales. Escriuano publico de su Magestad. en todos sus Reynos. y del Iuzgado del Licenciado Tejada

La prouança de las qualidades del dicho Don Guillen de s̄. Clemente. s̄izeion Don Francisco de Bargas. Gentilhombre de la boca del Serenissimo Cardenal Alberto de Austria. Cavallero de la mesma Orden. y el licenciado Ponte de Quinones freyle della. Sus padres y Aguelos fueron. los que estan señalados. en el arbol que esta aqui defrente.

En el Archivo General de la Orden de San Tiago, en el Real Convento de Oles. canon 219 numero 13 y 14. se hallan noticias de este Caballero D. Guillen. y de sus fundaciones en favor de los Vecinos del Morcafo. y de Moratalla de donde fue Comendador.

Imatge 13 Nomenament de don Guillem de Santcliment com a cavaller de l'orde de Santiago. AHN, COD, llib. 1265, p.8.

4.3. La cerca d'un càrrec als diversos regnes: la via militar com a sortida professional més enllà de la xarxa

Iniciem en aquest apartat les vies de servei que cercarien la resta dels catalans que, amb més o menys fortuna, van estar relacionats amb la figura de Requesens durant els diversos escenaris militars on va servir. Val la pena destacar en aquest punt quelcom que va dir Joan Reglà²⁰⁴³ i reprèn Joan Carrió²⁰⁴⁴, que asseguraven que els memorials arribats al Consell d'Aragó demanant mercès eren una bona font per entendre la participació de la noblesa catalana a les campanyes mediterrànies o europees de Felip II. Ho són, efectivament, en la mesura qualitativa que destacava Carrió, però sempre eren el darrer estadi de les peticions, perdent-se un llarg recorregut de demandes a la cort prèvies, directes o a través de nobles afins, i de sous o mercès traslladades entre diversos serveis que no sempre acabaven amb una demanda d'un càrrec o mercès a Catalunya. Procurarem en aquestes pàgines, doncs, seguir de la forma més àmplia possible el recorregut de les peticions de mercès i càrrecs desenvolupats per aquells nobles propers a Requesens un cop va morir el seu patró, tot observant alguns patrons d'actuació dins la família Requesens-Zúñiga o a nivell territorial, tot veient les implicacions que aquest servei de la mitjana noblesa, en una Catalunya immersa en diverses conflictivitats vinculades a la noblesa²⁰⁴⁵, a través del pont que oferien figures com la de Lluís de Requesens en un braç militar

teóricamente soporte de la monarquía absoluta, pero marginada por su fraccionamiento tanto interno —entre la alta nobleza, incluso emigrada a Castilla y vinculada con la de la Meseta por lazos matrimoniales, y la abundante y desahuciada clase de pequeños nobles y caballeros— como externo, la de estos últimos respecto a su homologación con la aristocracia hispánica y que pone de relieve en todo caso que la Corte de Madrid no refleja en Cataluña parte de los intereses de las clases privilegiadas del país.²⁰⁴⁶

²⁰⁴³ Reglà, J. *Felip II i Catalunya*, op. cit., p. 205.

²⁰⁴⁴ Carrió Arumí, J. *Catalunya en l'estructura...*, op. cit., pp. 319-320.

²⁰⁴⁵ Carrasco Martínez, A. «Las noblezas de los...», op. cit., pp. 51-53.

²⁰⁴⁶ Belenguer, Ernest. *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1986.

Don Alexandre Torrelles seria la primera aturada necessària. Ja hem vist que era un noble molt proper a Requesens, un dels seus marmessors, capità de la seva galera *Capitana* i de la seva guàrdia personal. Fou l'encarregat de dur el cos de Lluís de Requesens fins a Barcelona al 1577, amb un enorme vincle amb la casa dels Requesens des de ben petit. Isidro Clopas l'identificava com *Alejandro de Torrelles, señor jurisdiccional del castillo de la Roca del Vallés, castillo de Pallejá y feudatario del castillo de Rosanes de Martorell*.²⁰⁴⁷

Aquest seria un exemple dels nobles de servei que cercaren en aquells membres vius del llinatge Requesens-Zúñiga. Ja en vida de Lluís de Requesens, aquest havia procurat afavorir-lo en tot el que havia pogut, recomanant-lo com a capità d'esquadra de galeres o per rebre un hàbit de Santiago, en una carta compartida amb altres noms destacats:

he entendido que V Md ha mandado que se armen en España otras dos galeras en lugar de las que acá se traxeron de la esquadra de don Diego de Soria las cuales han andado esta jornada en compañía de las dos mías y destas ha tenido cargo desde que V Md me mandó serville en la mar sin salir un ora dellas don Alexandre Torrellas ques un cavallero deudo mío y yo seguro a V Md ques muy virtuoso y muy valiente y muy bien nacido y del mar tiene ya quatro años de espiriència continua. Supplico a V Md le haga merced de la esquadra destas quatro galeras como las tienen los demás en las cuales queda él agora sirviendo y será para mí grandísima merced demás de tenella él muy merecida por lo que ha servido en esta batalla y en todas las otras ocasiones.

(...) Pienso que hemos de poder repartir muchas destas cosas entre los que nos han seguido en esta batalla y antes de partir de ay supliqué a su majestad me hiziese merced de tres ábitos el uno para este mismo don Alexandre Torrelles y los dos para don Guillem de Santclemente y don Bernat de Buxados que me han seguidos siempre en la mar y en la guerra del reyno de Granada y me dio intinción de hazerme esta merced.²⁰⁴⁸

Un hàbit de Santiago que seria concedit pel rei l'1 d'abril del 1579²⁰⁴⁹, unes dates on el trobaríem amb certa rellevància a la documentació, tant per les demandes que fa com per les mercès que li dona Felip II. En un primer moment,

²⁰⁴⁷ Clopas, I. *Luis de Requesens...*, op. cit., p. 80.

²⁰⁴⁸ ANC, Requesens, UI. 54, UC. 616.

²⁰⁴⁹ AHN, OM, Caballeros Santiago, exp. 8133bis.

al mateix 1579, alhora que rep l'hàbit de Santiago, el trobem gestionant allò que els testamentaris de don Pedro Fajardo negociaven després de la seva mort. Pretenien aquests que el fill de Mencia, hereu del marquesat de los Vélez, fos criat a la cort, i fou don Alexandre Torrelles l'encarregat d'exposar dits greuges al rei.²⁰⁵⁰

Aquesta tasca diplomàtica privada davant el rei, que tenia com a objectiu la millora de la posició dels Requesens, tot presentant el memorial que demanava la llicència de don Joan de Zúñiga i per algunes vacants, representava davant el rei

quan perdidas havian quedado con la muerte del Comendador Mayor mi señor y del señor marqués sus casas y haciendas y la necesidad que para el remedio dellas y para cumplir sus testamentos tenían de la presencia del señor don Juan suplicándole se sirviese de conceder esta licencia respondiome a esto que ello vería y a lo de las plaças y encomiendas que estaba muy bien que el lo mandaría ver.²⁰⁵¹

Demostra en aquestes cartes que estava al corrent de tot allò que passava al voltant del que quedava de clientela: d'una banda, don Jeroni de Josa, qui apareix enviant un missatge, de l'altra, don Lluís de Queralt, sobre qui reconeix Torrelles que: *Don Luys de Queralt entiendo que negociará bien porque le ofrecen la primera compañía de lanças que vacare en Flandes y entre tanto que sirva con la de arcabuzeros o el sueldo de capitán dellos y también creo que le darán el abito.*²⁰⁵²

Però més enllà d'aquestes gestions, també es va cercar la seva pròpia col·locació. Veiem, en aquest mateix 1579 que es trobava a mig camí entre Nàpols i Mallorca:

Don Alexandre Torrellas dize que VMd no ha sido servido de mandar hasta agora resolución en algunas cosas que por otros memoriales ha supplicado lo sea VMd teniendo consideración a sus servicios y necesidad en que se halla en esta corte habiendo estado sin sueldo dos años ha en mandarle acrescentar el

²⁰⁵⁰ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 551.

²⁰⁵¹ *Ibídem.*

²⁰⁵² *Ibídem.*

entretenimiento de cinquenta escudos al mes con que servia en Flandes y mudársele a Nápoles donde servirá entretanto que se offresce cosa en que emplearse conforme a su qualidad y servicios

—r. Ha servido muy bien y con mucha particularidad y valor como consta de sus papeles. Attiendo lo qual y que es para continuarlo, V Md verá si es servido de ocuparle en este exercito de agora pues será útil en él.

—Su Md: Miraré en esto y porque creo que tiene otra pensión [pretensión?] en Mallorca, se me avise si todavía la tiene.²⁰⁵³

Una pretensió a Mallorca que ampliaven unes pàgines més enllà: *En esto mandó su Magd que porque cree que él tiene otra pretensión en Mallorca se dé aviso si a día la tiene, a que se dize (...) que el conde de Chinchón refirió que don Alexandro pretende la procuración real de Mallorca que es officio de justicia y de mucha calidad y se suele dar a personas muy beneméritas y de confiança.*²⁰⁵⁴

Finalment, però, acabaria a Nàpols amb don Juan de Zúñiga, on arribaria amb una carta de recomanació datada del 8 d'agost de 1580 (enviada des de Badajoz, des don es preparava la invasió de Portugal del mateix any, produint-se la decisiva batalla d'Alcàntara el 25 d'agost) que reconeixia els mèrits del servei de don Alexandre Torrelles:

Teniendo consideración a la qualidad de la persona de don Alexandre Torrellas, cavallero de la horden de Santiago, y a lo mucho y bien que nos ha servido en diversas partes por mar y tierra y últimamente en los estados de Flandes cerca de la persona del comendador mayor vuestro hermano, y al deseo que tiene de continuarlo, le havemos hecho merced como por la presente se la hacemos de quarenta escudos de entretenimiento al mes en ese reyno sirviendo y residiendo cerca de vuestra persona o donde vos le hordenaredes por ende os encargamos y mandamos proveáis y deis horden que desde primero de henero pasado de este presente año en adelante todo el tiempo que sirviere y residiera cerca de vuestra persona en ese reyno.²⁰⁵⁵

²⁰⁵³ AGS, SSP, lib. 356, pp. 55-56.

²⁰⁵⁴ AGS, SSP, lib. 356, p. 167.

²⁰⁵⁵ AGS, EST, llib. 87, s/f.

Don Alexandre Torrelles, doncs, arribà a Nàpols després d'haver passat per la cort i romàs un temps al servei de dona Jerònima.²⁰⁵⁶ Des de Nàpols, també fou clarament afavorit per don Juan de Zúñiga, com demostra la substitució que fa d'un altre conegut de Flandes. En aquesta provisió del 21 de novembre del 1581, fa una extensa lloança dels serveis del susdit Torrelles, esdevenint una excel·lent forma de conèixer també el vincle que unia a dit noble amb Lluís de Requesens:

El maestro de campo Francisco de Valdés murió en Pumblin vaca por el officio de alcaide y capitán a guerra de aquel presidio el qual he encomendado mientras V. Md. le mande proveer en don Alexandre Torrellas que es deudo mio por parte de su madre y de casa tan antigua y principal por la de su padre que no debe de aver hoy en Cataluña que tengan tanta hazienda como tenía en tiempo rey don Martín la de que él descende por línea legitima de varón, criose en casa de mi hermano desde que nació y quando V. Md. mandó servir a mi hermano en el cargo de la mar le tuvo él de dos galeras con que sirvió en la rota de la armada del turco y en las otras ocasiones que en aquel tiempo se ofrecieron, después lo continuó en Flandes desde que mi hermano fue a aquellos estados hasta que el señor don Juan que haya gloria mandó salir de allí a los españoles y aviendo V. Md. tenido relación de lo bien que en todas estas ocasiones sirvió y de la qualidad de su persona y de que no tenía ninguna hazienda por ser hermano segundo y averlo sido también su aguelo le deseo V. Md. hazer merced y no ofreciéndose en que se la hizo de 40 escudos de entretenimiento cerca de mi persona con los quales no podría vivir en tiempo de otro virrey porque yo le he tenido siempre en mi casa. Todo lo qual me obliga a suplicar a V. Md. sea servido de hazer la merced del officio de Pumblin porque verdaderamente aunque no fuera quien es ni yo le tuviera tanta obligación conociendo sus buenas partes y sabiendo como ha servido y la experiencia que tiene, tendría la provisión por muy acertada para el servicio de V. Md. y para mi será grandísimo favor por el contentamiento que tendré de ver a don Alexandre ocupado en el servicio de V. Md. aunque no sea en cosa de la qualidad que su persona y servicios merecían

Si parlem de casals vinculats estretament als Requesens, es obligatòria l'aturada als Alentorn, senyors de Seró. A Flandes en trobàvem dos membres de

²⁰⁵⁶ Bort Tormo, E. «Algunos ejemplos de las...», *op. cit.*, p. 298.

dita família, don Miquel d'Alentorn i don Jeroni d'Alentorn.²⁰⁵⁷ Oncle i nebot. Del primer ja s'ha vist que fou un dels hostatges entregats mentre es desenvolupaven les converses de pau de Breda, mentre que el segon fou ascendit a mesura que es produïen els moviments de càrrecs: *Creo que sacarà de paje a don Galseran de Erill y le arà soldado porque es ya onbre y porná en la cámara en su lugar a don Jerónimo de Alentorn aviendo consideración de la buena demostración que su padre a echo en la comisión que v. E. la dado de la visita de Toledo.*²⁰⁵⁸ Una visita a Toledo feta pel germà i pare dels que romanien amb Requesens que anava encaminada a seguir negociant les noces de don Joan. La relació, d'altra part, amb dona Jerònima d'Hostalric era prou estreta, enviant don Miquel d'Alentorn algunes cartes durant el 1575 on explicava l'evolució de les campanyes del de dit any amb cert detall.²⁰⁵⁹

Don Onofre d'Alentorn era el senyor de Seró per aquell temps, sobre qui Lluís de Requesens escrivia a la seva dona que: *Holgado he que inviasedes à la visita de Toledo al señor de Seró por ser hombre tan principal, aunque no le tengo por hombre de tanto entendimiento como él piensa ser para que aya sabido traer tambien notadas las cosas de allá como lo hiziera el señor de san Jordi, y por el hijo y hermano del de Seró aheré (sic) acá lo que pudiere.*²⁰⁶⁰ És ben significatiu com, mentre duia a terme visites en nom de la que seria la principal família catalana al servei reial, estava immers en lluites de bàndols, segons va explicar Xavier Torres.²⁰⁶¹

L'evolució de la figura de don Miquel d'Alentorn serà prou destacada dins la noblesa catalana. Un cop tornat de Flandes, va continuar el servei a les galeres de don Joan de Cardona, el segon gran aplec de nobles catalans en servei d'armes fora de la clientela de Requesens, i a la infanteria de Nàpols. Segons una recomanació de Felip II a don Juan de Zúñiga de 6 de març del 1580, diu sobre ell que:

²⁰⁵⁷ Ell el trobaríem molt implicat a les bandositats entre els Valls i els Gilabert de la mà del seu pare, don Onofre d'Alentorn, amb una ordre de captura sobre el seu cap ja al 1593. Torres i Sans, X. *Nyerros i Cadells...*, op. cit., pp. 109, 136.

²⁰⁵⁸ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

²⁰⁵⁹ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 545.

²⁰⁶⁰ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

²⁰⁶¹ Torres i Sans, Xavier. «Disputes d'aigües i lluita de bàndols a la ribera de Sió (1590-1599)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 1995, pp. 81-93.

Por parte de Miguel Alentorn nos ha sido supplicado que teniendo consideración a lo que sus passados sirvieron al emperador mi señor de felice memoria y a nos en muchas ocasiones de guerra y que el lo ha continuado dos años en las galeras cerca la persona de don Juan de Cardona y otros dos en la infantería española del tercio de Nápoles y por ser de casa noble no puede conforme a la qualidad de su persona sustentarse con sola la plaça ordinaria que tiene, fuessemos servido encomendaros su persona para que le empleéis en lo que se offreciere de nuestro servicio conforme a su qualidad y partes y porque por la razón que ay para que los buenos deseos sean favorecidos mayormente quando concurren en descendientes de personas que nos han servido como entendemos que lo es el suplicante lo havemos tenido por bien.²⁰⁶²

Don Miquel d'Alentorn acabaria a Nàpols, al servei directe de don Juan de Zúñiga mentre ell fos virrei, fent el germà de Requesens les gestions corresponents, fins el punt que apareix a Malta treballant des d'allà per l'orde de sant Joan de Jerusalem.²⁰⁶³ Al 1592, per la mort de don Hortensi d'Armengol vacava l'alcaidia de Salses, i la candidatura presentada per don Miquel d'Alentorn, podem saber com havia evolucionat en el servei i com sempre els anys dedicats sota les ordres de Lluís de Requesens eren usats com a especial mèrit:

Don Miguel de Alentorn, Comendador del Masdén y de la Guardia, caballero del habito de Sant Juan, en consideración de que ha servido a V. Magd. de 32 años a esta parte en diferentes jornadas y ocasiones y señaladamente en los estados de Flandes con don Luys de Requesens, Comendador Mayor de Castilla, donde en el asalto de Aldeguater fue herido de un picaço en el pecho, y se ocupó en diferentes empresas particulares de mucha confianza de que dio buena quanta, y que por aver consumido en ello su patrimonio queda muy empeñado y pobre por no aversele hecho hastagora ninguna merced.²⁰⁶⁴

Don Miquel d'Alentorn arribaria a ser gran prior de Catalunya²⁰⁶⁵ de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, però fins i el final estaria implicat a les guerres de

²⁰⁶² AGS, SSP, llib. 501, p. 31.

²⁰⁶³ Bort Tormo, E. «Algunos ejemplos de...», *op. cit.*, pp. 297-298

²⁰⁶⁴ ACA, CA, llig. 266, doc. 76.

²⁰⁶⁵ Morales Roca, Francisco José. «Orden de San Juan de Jerusalén: los grandes priores del Gran Priorato de Cataluña (1319-1805)». *Cuadernos de Ayala. Revista de la Federación española de genealogía y heráldica*, 16, 2003, p. 12.

bàndols del seu llinatge, adscrit als nyerros, sent el seu pare Onofre d'Alentorn, el contacte estret amb els Requesens, un fautor reconegut. Per un document del 1609, veiem que fins i tot estaven implicats alguns dels grans noms bandolers del moment, com Perot Rocaguinarda o Miquel Morell:

El duque de Monteleon, lugarteniente y capitán general de Cataluña, por su carta de 19 de octubre passado da cuenta a V. Magd. de ciertos delictos atroces que en el campo de Tarragona, en el castillo de Vallespinosa, que es de don Raphael Biure han cometido Pedro Rocaguinarda y Miguel Morell con otros veintiséis bandoleros de su cuadrilla en aver querido matar al dicho don Raphael y aber tirado muchos tiros de pedreñales a cinco criados suyos, muerto a uno dellos, quemado mucha cantidad de trigo y pajares que tenía en su era y hecho otros daños en su hazienda y para la averiguación destes delictos embio a Tarragona a don Pedro Soler, juez de corte de aquella audiencia, y que del processo que sobrello hizo resulta que los dichos bandoleros cometieron los dichos delictos por orden de don Miguel de Sanmenat, procurador general de don Miguel de Alentorn, prior de Cataluña, y de don Galceran Turell y de Bartholomé Desbrull cavalleros de la religión de Sant Juan para cuyo castigo se escribe al gran Maestre de Malta la carta que se embia a V. Magd. con esta para firmar y porque el dicho duque advierte que ha entendido que el dicho don Miguel de Sanmenat pretende que V. Magd. le haga merced de mandar recibir por paje de V. Magd. a un hijo suyo y la tiene desmerecida por este delicto.²⁰⁶⁶

Uns fets que explica Manel Güell amb cert detall, on la plana major de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, nyerra, va contractar les susdites quadrilles, per la plena senyoria que Rafel de Biure assegurava que tenia sobre Vallverd, obligant als veïns a retre-li homenatge com a ple senyor. Unes jurisdiccions que xocaven amb l'orde de Sant Joan sobre la baronia de Barberà²⁰⁶⁷ i que provocaren l'atac de represàlia contra el castell de Vallespinosa de Rafel de Biure, però, com la posició era massa forta com per assaltar-la, van cremar arbres i blat²⁰⁶⁸, tal com indica al document citat.

Si seguim amb la sortida que trobarien aquells que don Guillem de Santcliment considerava de la casa de Requesens, els més propers a la pròpia

²⁰⁶⁶ ACA, CA, llig. 267, doc. 154.

²⁰⁶⁷ Güell, M. *Els Margarit del castell...*, op. cit., pp. 296-297.

²⁰⁶⁸ Salvans i Corominas, Anicet. *Perot, el bandoler*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1993, pp. 117-118.

família, cal aturar-se en don Lluís de Queralt. Com s'ha vist al llarg d'aquestes pàgines, fou l'única l'únic capità d'infanteria que Requesens nomenà de forma personal durant el seu govern, amb només vint-i-dos anys.²⁰⁶⁹ L'havia acompanyat des de las Alpujarras i de forma ininterrompuda fins la seva mort a Flandes. Un camí de les armes que, per allò que escriu dona Jerònima de Gralla, i ja exposat per la defensa que don Guillem de Santcliment feia de les mercès que els hi donava el Comanador Major, no agradava pas a la seva mare i àvia.²⁰⁷⁰

Amb don Lluís de Queralt, a més, es repeteix el patró de prec de mercès al 1578 des de Nàpols i acceptació des de la cort desplegada a Badajoz al 1580 pel motiu de la invasió de Portugal.

El 13 de juliol del 1578 es produïa la següent petició a la Cort, amb la resposta que la continua:

Don Luys de Queralt reffiere lo que de diez años a esta parte ha servido desde el principio de la guerra de Granada en la batalla naval y otras ocasiones y que habiendo ydo con el Comendador mayor de Castilla a Milán y servido allí con veynte scudos de entretenimiento, passó assimismo con él a Flandes adonde le proveyó de una compañía de infantería spañola con la qual sirvió quatro años en muchas facciones de importancia hasta que llegada a Lombardía la infantería de Flandes fue reformada por el marqués de Ayamonte la dicha su compañía con otras y supplica se le haga merced de alguna pensión y entretenimiento conforme a su qualidad y servicios, pues lo ha de emplear en el de V. Md. como es su desseo. —de la persona y servicios se tiene muy buena relación y por conveniente al de V Md representárselo remittiéndole la remuneración dello.

—r. habiéndose remitido esto a V. Md. los días passados fue servido de responder que se le avise en particular lo que paresçerá attento lo qual y considerado que para darle pensión es moço, y que siendo útil para servir sería perderle por esta via, ha parecido antes poner a V. Md. si es servido que se le señalen veynte y çinco scudos de entretenimiento al mes con que pueda servir.

[de la mà del rei] está bien.²⁰⁷¹

Aquesta petició fou escoltada, rebent don Lluís de Queralt l'any següent, el 9 de maig del 1580, un entreteniment de 40 escuts mensuals per servir a les

²⁰⁶⁹ ANC, Requesens, UI. 52, UC. 558.

²⁰⁷⁰ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

²⁰⁷¹ AGS, SSP, llig. 4, s/f.

galeres de don Joan de Cardona.²⁰⁷² Un sou que va passar de rebre de a la flota de galeres de Nàpols a la flota de galeres d'Espanya per tal que pogués continuar el servei.²⁰⁷³ Vinculat per aquest moment al servei naval 1584 es proposava a don Lluís de Queralt com un dels candidats per ser general de la *flota de Tierra Firme*, per ser: *de la orden de Calatrava, cavallero de muy buenas partes y qualidad y que a servido mucho tiempo en las galeras.*²⁰⁷⁴

El mateix 1584, a més, també es va proposar donar les 18 galeres de la flota d'Espanya en *asiento*. Derivat d'aquesta oferta oberta als capitans per prendre galeres d'Espanya en *asiento*, trobaríem el màxim exponent del que van iniciar la *Serafina*, la *Lupiana* i la *Porfiada* (les tres galeres catalanes en *asiento* durant dues dècades del segle XVI), quan don Lluís de Queralt presenta un memorial juntament amb don Hugo de Montcada, don Miquel de Requesens, don Joan d'Icart, don Lluís Sagarriga i don Onofre d'Alentorn per prendre entre tots sis les 18 galeres en *asiento* oferia la Monarquia, i servir amb elles amb elles²⁰⁷⁵. Bona prova de la seva voluntat de servei militar a la Monarquia.

Dins d'aquest memorial, entre els aspectes més pràctics i logístics, donen una imatge ben clara de l'escassa riquesa dels qui proposen aquest *asiento*, demanant *por la cortedad y poca posibilidad de las haziendas de Cataluña y no serles possible poder servir con las dichas galeras a su riesgo* que se'ls assegurés que cap naufragi hagi de ser compensant amb la seva hisenda.²⁰⁷⁶

Quelcom molt remarcable i que evidencia el vincle d'aquests nobles i Catalunya, amb don Lluís de Queralt al capdavant, és que demanen que els mesos d'hivernada, els que anaven del 15 d'octubre al 15 de març, els poguessin passar a la costa catalana, i que els oficials reials prepararessin algun port per això. I en cas que no poguessin hivernar a Catalunya, se'ls hi augmentés el sou per la

²⁰⁷² AGS, EST, llib. 87, s/f.

²⁰⁷³ *Don Luis de Queralt dize que de catorze años a esta parte siempre a servido a V. Md. en las ocasiones que se an ofrecido así en Flandes como en Italia y en la mar y últimamente el año 1580 le mandó V. Md. fuese a servir en las galeras del reyno de Nápoles con quarenta escudos de oro al mes de entretenimiento como parece por la real cedula de V. Md. que presenta con este, donde a servido siempre, supplica a V. Md. muy humildemente sea servido de azerle merced de que el dicho entretenimiento se le crezca y se le pase en las galeras despanya para que pueda continuar el real servicio de V. Md. que lo tendrá a muy particular merced.* AGS, GYM, llig. 108, doc. 135.

²⁰⁷⁴ AGI, Idf. Gen., llig. 740, doc. 230.

²⁰⁷⁵ AGS, GYM, llig. 175, doc. 122.

²⁰⁷⁶ *Ibidem*.

impossibilitat d'acomiar els mariners. Al 1585, encara es trobaria servint a les galeres d'Espanya.²⁰⁷⁷

Al 1587, trobaria una nova oportunitat de servei, se li encarregaria aixecar una companyia d'infanteria al camp de Tarragona i la vegueria de Vilafranca del Penedès, és a dir, prop de Santa Coloma de Queralt. Aquestes tropes serien enviades a Flandes, al servei de Alejandro Farnesio, i després a Anglaterra embarcada en la Gran Armada.²⁰⁷⁸ Un any 1587, amb la lleva de les deu companyies i 2.000 soldats com a objectiu, que alguns autors marquen com a punt d'inflexió fonamental en el canvi de les relacions entre les necessitats militars de la Monarquia i el reclutament a Catalunya²⁰⁷⁹, arribant a assegurar I. A. A. Thompson que *solo en 1587 en Cataluña se reclutaron diez compañías, y tras ello fue normal que cada año se reclutaran al menos dos o tres.*²⁰⁸⁰ Abans, però, la presència d'un alt percentatge d'immigració francesa a Catalunya²⁰⁸¹, igual que de moriscos a València o Aragó, feien que se sentissin incòmodes reclutant companyies a la Corona d'Aragó:

Había en este tiempo en Cataluña gran cantidad de bandoleros, que no es cosa nueva en los caballeros de aquella tierra á tener bandos y discordias, y porque la gente que les seguían y andaban á su devoción se desordena, y van por toda la tierra, siendo gente belicosa la de toda ella, le pareció al Rey, nuestro señor, limpiarla con procurar sacar toda la gente sobrada que había ejercitando las armas, y así hizo un perdón general de todos los facinerosos que había con tal que le fuesen á servir á los Estados de Flandes debajo de la mano de Alexandro, y así mandó levantar un tercio y se arbolaron banderas para él en Barcelona y toda Cataluña, y debajo dellas, demás de la gente de la calidad que digo, se alistó

²⁰⁷⁷ AGS, GYM, llig. 182, doc. 145.

²⁰⁷⁸ A més de Lluís de Queralt, haurien d'aixecar companyies Pau Bordoll, Felip Sacosta, Francesc de Cardona, Jeroni Descatllar, Diego Martínez de Guerra, Francesc de Marimon, Francesc Miralles, Bernat de Pinós, Guillem Ramon de Pons i Rafael Terrades. Pérez Latre, M. *Entre el rei...*, op. cit., p. 90.

²⁰⁷⁹ Simon Tarrés, Antoni; Espino López, Antonio. «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels Segadors». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 13, 1993, p. 148.

²⁰⁸⁰ Thompson, I. A. A. *Guerra y decadencia...*, op. cit., p. 147.

²⁰⁸¹ Sobre això, al *CODOIN* (vol.73, pp. 245-246) diuen que: Háse de advertir que hay muchos soldados que sirven entre españoles, que no lo son; particularmente pasó á Flandes (como diré á su tiempo) un tercio de catalanes que llevó D. Luis de Queralt, donde habia mezclados muchos franceses, que como simboliza su llengua con la catalana, se encubren; y he conocido yo algunos disimulados, que como confina Cataluña con Francia, se mezclan y viven entre españoles, donde se desconocen. Lo mismo es en Aragón, donde hay tanta cantidad de franceses y tan ladinos, como se crian desde pequeños entre los naturales, que con dificultad se echan de ver.

mucha principal y soldados muy valerosos, de suerte que en breve tiempo se formó un tercio de diez y ocho compañías muy lucidas, y habiendo marchado por toda Italia llegaron en este medio á los Estados de Flandes. Iba por Gobernador dellos D. Luis de Queralta, caballero catalán, muy honrado y de muy buenas partes.²⁰⁸²

Don Lluís de Queralt, doncs, veterà de Flandes ja des de temps de Requesens, i sense aturar el servei militar a les galeres, va ser enviat com a mestre de camp del terç de deu companyies catalanes aixecada, en part, entre els nombrosos bandolers que hi havia a Catalunya. Aquest terç rebia un tracte particular tant pels locals com dels altres soldats, en una anècdota que ja va comentar Geoffrey Parker²⁰⁸³, fent evident el seu origen diferencial respecte la resta de la infanteria espanyola.

Los labradores decían con grandísima simplicidad de los soldados del tercio de D. Luis de Queralte (que como la mayor parte dél era de soldados catalanes, y su lengua casi simboliza con la suya), que eran valones de España, como si en ella los hubiese; los demás españoles que había en Flandes llamaron á este tercio el del Papagayo, porque como procuraban hablar la lengua castellana, habiendo de vivir entre los demás, y la pronunciaban mal, les pusieron este nombre.^{2084 2085}

²⁰⁸² CODOIN, vol. 73, p. 320.

²⁰⁸³ Parker, G. *El Ejército de Flandes...*, op. cit., p. 82.

²⁰⁸⁴ CODOIN, vol. 73, p. 322.

²⁰⁸⁵ La resta de terços tampoc no quedaven aliens dels malnoms burletes dels seus Companys d'armes: el de soldats *bisoños* era anomenat el dels *Colmeneros*, perquè per no jugar-se la vida per cercar recursos, passaven necessitats i buscaven el menjar als rusc d'abelles, provocant-los malalties per beure aigua no gaire bona i menjar molta mel. El terç vell de Mondragón era dit de *Vivanderos*, perquè eren soldats veterans que sabien viure i no passaven necessitats, però com alguns es vestien de negre per haver agafat panys de les cases, *y en los soldados, particularment en la guerra les parece mejor las plumas galas y el vestido de color que no el negro*, els anomenaven *Los Sacristanes*. El terç de Pedro de Paz era dit dels *Almidonados* o dels *Pretendientes*, perquè com era el que li havia donat moltes victòries l'any 1583 i aquest els havia anomenat, precisament, *el tercio de las Victorias*, tenien grans pretensions i demanaven mercès, *y para ir á pretenderlas á la corte de Alexandro, como habían de parecer en su presencia, se ponían muy galanos y almidonaban los cuellos*. Al de Don Antonio Manrique el deien el de *Zarabanda*, com la dansa, perquè tenien unes guitarres i s'entretenien tocant i ballant, *però olvidaron muy pronto el son y baile, porque los trabajos y miserias que en Flandes pasan no les dió más lugar a semejante entretenimiento*. Al terç d'Agustí Iñiguez li deien el dels *Cañutos*, perquè com eren veterans de Portugal i l'illa Terceira, posaven de nit les metxes en unes canyes perquè els enemics no les veiessin, *y como en Flandes no se usan lo riyeron algunos soldaos viejos bien fuera de razón, y les pusieron este nombre, ménos de risa que á otros*. El de don Antonio de Zúñiga rebia el nom del *Ducaton*, però no haver rebut més paga des que es va aixecar fins arribar a Flandes que un *ducatón*, que valia deu reals, a Milà, i havien arribat molt pobres.

Don Lluís de Queralt, nomenat cavaller de Calatrava i comanador de la Fresneda i Ràfols, sobreviuria a Flandes i tornaria en algun moment indeterminat a Catalunya, ja que el trobaríem entre el llistat de candidats a governador del Rosselló i la Cerdanya: *don Luis de edad de 50 años hermano del conde de Santa Coloma cuerdo e inteligente, que sirvió algunos años con un tercio de infantería en Flandes, es hombre cuerdo de valor y que tiene muy bien de comer.*²⁰⁸⁶ Amb aquesta constant vocació militar i el fet repetir la seva experiència a Flandes després de tot allò passat en anys anteriors, és inevitable no pensar en allò que Víctor Ferro va anomenar *la capacitat d'immolació heroica de l'estament militar.*²⁰⁸⁷

Seguint amb la línia d'aquells que estaven dins la casa de Requesens i tenien vincles amb tota la noblesa bandolera de Catalunya. Don Jerònim de Josa era fill de don Guillem de Josa, un gran capitost bandoler català. El pare era un d'aquells a qui proposaren anar a servir al rei a Itàlia com a soldats el 1552, cosa que rebutjà.^{2088 2089} Va tenir una important implicació a les guerres del comtat de Ribagorça, alineant-se amb el comte i anant Perot de Llupià, amb quadrilla de dos-cents homes cadascú.²⁰⁹⁰ De fet, per veure els contactes que assegurava tenir a la part francesa, quelcom que ja assegurava Reglà²⁰⁹¹, era la possibilitat que oferia dit don Guillem de Josa d'atacar el castell de Leucate amb la seva pròpia gent, si se'l permetia entrar amb un guiatge a Catalunya.²⁰⁹² La resposta del virrei és significativa:

²⁰⁸⁶ ACA, CA, llig. 267, doc. 12.

²⁰⁸⁷ Ferro, Víctor. *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo Editorial, 1987, pp. 329-330.

²⁰⁸⁸ Reglà, J. *El bandolerisme català...*, op. cit., pp. 53-54.

²⁰⁸⁹ Uns guiatges, d'altra banda, que el virrei don García de Toledo rebutjava completament quan parlava de don Guillem de Josa dins una carta del 9 de juny del 1559: También le podrá V M dezir que no consienta su Magd venir a don Guillem de Josa en Cathaluña porque no conviene por lo de aquí y que crea su Magd que los guiajes que se han hecho por lo passado a los que aquí han delinquido con color de atajar los males que hazían han sido la verdadera ruyna de Cathaluña porque pareciéndoles que quando las vellaquierias fuessen en mayor número y los insultos mayores entonces tendrían más aparejado camino para ser perdonados o guiados llegan las a término que parece necessario lo que se ha acostumbrado y es como digo destruirlo todo y también tocaba a la auctoridad de su Magd pues se mostrava que faltavan las fuerças para castigarlos y que era menester para atajallo hechar mano de perdones, estando por otra parte dando gritos los offendidos demandando justicia de males que havian reçebido. AGS, EST, llig. 326, doc. 49.

²⁰⁹⁰ Torres i Sans, Xavier. «Alteracions aragoneses i bandolerisme català. «Nyerros» i «cadells» a les terres de Ponent (1579-99)». *Recerques: història, economia i cultura*, 22, 1989, p. 140.

²⁰⁹¹ Reglà, J. *El bandolerisme català...*, op. cit., p. 54.

²⁰⁹² AGS, EST, llig. 318, doc. 81.

Don Guillen de Jossa no trae consigo ni puede juntar de ordinario más de hasta quarenta hombres y quando entra en Francia es solamente con dos porque no tiene licencia para llevar más y tienen con él y con ellos tanta quenta que no les dexan traer sino sendas espadas y andan rrecatados mirándoles a las manos porque ni se fian del ni le tienen buena voluntad, y quando alguna vez pudiese juntar más gente sería con ayuda de los Claravalles de Aragón que son sus amigos y esta sería poco y si los unos y los otros ubiesen de pelear no abría entrellos diez que hiziesen lo que deven porque toda es rruin gente y que se junta a rrobar y aunque fuese buena no sé como se podría pasar desde Aragón a Rrosellón el número de gente que dicen sin que se supiese en Francia y se entendiese que Yvan a hazer algún effecto. Escobar dize que la gente de Perpiñán no podría aprovechar para su intento y yo fiaría más de ciento dellos que de mill de los que don Guillen offresce y los que ay en aquella frontera bastarían para hazer la empresa por todo esto no haze al casso porque ni don Guillen tiene hombre dentro de Locata ni debe tratar desto sino para que V. Al. le mande guiar para poder andar por la tierra y cobrar los amigos que tiene perdidos.²⁰⁹³

Un don Guillem de Josa que acabaria servint a Nàpols a l'exèrcit amb un destacat entreteniment de 50 escuts que el seu fill don Jeroni de Josa reclamà un cop havia mort Lluís de Requesens i es va desfer la clientela, en una petició traslladada des de Nàpols al 1578:

Don Gerónimo de Jossa, hijo de Guillen de Jossa, supplica se le den los 50 escudos que tenía de entretenimiento su padre en Nápoles o compañía de infantería.

Presenta una patente original del comendador mayor de Castilla de cómo le hizo teniente de su guarda de a cavallo estando en Milán y la licencia que le dio en Flandes el consejo destado para venir a España.²⁰⁹⁴

El seu desig, com comentava don Guillem de Santcliment, era seguir la carrera militar, cosa que va fer a Menorca. A inicis de la dècada del 1580 ja trobàvem a don Jeroni de Josa com a capità de cavalls amb el càrrec d'instruir en la milícia a la gent de guerra de Mallorca. Segons la còpia del nomenament de

²⁰⁹³ AGS, EST, llig. 318, doc. 164.

²⁰⁹⁴ AGS, EST, llig. 1071, doc. 144

Felip II conservada als llibres de la Reial Cancelleria, el 8 de març del 1579 es manà el següent:

Por quanto teniendo respecto a lo que el capitán don Gerónimo de Josa nos ha servido y a la plática y experiencia que tiene en las cosas de guerra, le mandamos el mes de junio del año más cerca passado mil quinientos setenta y ocho que fuesse a residir en esse dicho reyno para industrial, habilitar y exercitar la gente de cavallo y hazer emplearse en otras cosas que el nuestro lugarteniente y capitán general le ordenasse y le señalamos para su entretenimiento veynte y cinco ducados de sueldo al mes.²⁰⁹⁵

És interessant, però, més enllà de veure el càrrec que rep a en aquest primer moment com a instructor de la milícia del regne de Mallorca, el currículum que el fa mereixedor de tals càrrecs. Aquest es pot veure perfectament quan fou escollit governador de Menorca (sent substituït en el càrrec de capità de cavalleria de Mallorca per don Galceran d'Armengol) com a successor del cavaller mallorquí Miquel Pacs, qui alhora havia estat ell el successor de don Francesc de Guimerà²⁰⁹⁶ al 1587:

Don Hierónimo de Sosa, por haver servido 26 en muchas jornadas y llevado de Cataluña docientos bandoleros a Italia, y halládose en la presa del Final y sido capitán de la guarda de los cavallos ligeros del Comendador mayor Don Luis, con quien bolvió a Flandes y que ha quatro años que sirve en Mallorca con 300 ducados de sueldo.²⁰⁹⁷

Segons explica José Juan Vidal, el rei li va ordenar revisar les bosses de la insaculació de Menorca i li donà una llicència per anar a Barcelona al novembre del 1592, morint el 1593.²⁰⁹⁸

Si seguim amb la línia del joc de bàndols i del govern de Menorca, ens hem d'aturar al ja citat don Francesc de Guimerà.²⁰⁹⁹ Era fill fadrí de dona Beatriu de

²⁰⁹⁵ ACA, RC, reg. 4363, f. 85r.

²⁰⁹⁶ Juan Vidal, José. «La projecció política catalana a Mallorca a l'època dels Àustries». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 18, 1998, p. 114.

²⁰⁹⁷ Riba, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II*. Valencia: Tipografía moderna, 1914, pp. 285-286.

²⁰⁹⁸ Juan Vida, J. «La projecció política...», *op. cit.*, p. 114.

²⁰⁹⁹ Amb una perspectiva més àmplia de la present en aquestes pàgines v. Jurado Riba, Víctor J. «La noblesa mediterrània: el cas de Francesc de Guimerà». Dins: Jaume Dantí, Xavier Gil, Diego

Marimon i don Francesc de Guimerà, havent rebut com a herència de la mare 3000 lliures barcelonines,²¹⁰⁰ mentre que l'hereu dels Guimerà de Llorach i del Papiol seria don Joan de Guimerà i Marimon.²¹⁰¹

La majoria de la historiografia l'ha citat de passada. L'esmenta Josep Juan Vidal²¹⁰² o Eva Serra com a governador de Menorca i gendre de Gispert de Guimerà.²¹⁰³ Es va casar amb una filla legitimada de don Gispert de Guimerà, dona Maria de Guimerà, per la qual cosa van haver de demanar permís al Papa i al rei²¹⁰⁴, i que s'indica clarament a la introducció dels seus capítols matrimonials: *Mijensant la gràcia del sperit sanct tractat és estat e concordat quel matrimoni sia fet obtinguda primer dispensació y licentia del sanctissimo senyor nostro Sanct Pare o de la Sancta Sede Apostòlica la qual se té molta speranza se obtindrà per rahó de ésser en segon grau de consignitat constituïts.*²¹⁰⁵ Ella era germana de don Bernat de Guimerà, un destacat líder bandoler adscrit als nyerros.

Malgrat que no va acompanyar a Lluís de Requesens a Flandes ni a Milà, i tampoc no va ser a Lepant per malaltia, val molt la pena resseguir algunes accions particulars que havia dut a terme i les diverses cartes de recomanació que li dedica Requesens. Ja des del temps de la guerra de las Alpujarras, trobem certes recomanacions del seu servei, com quan apareix entre els capitans de galera pels

Sola, Ida Mauro (coords.). *Actes del VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: «Catalunya i el Mediterrani»*. Barcelona: Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, 2019, pp. 689-706.

²¹⁰⁰ AHPB, not. Francesc Vidal, 382/40.

²¹⁰¹ AHPB, not. Francesc Pedralbes, 426/166.

²¹⁰² Juan Vida, J. «La projecció política...», op. cit., p. 114; Juan Vidal, Josep. «El gobierno del reino de Mallorca en la época de Felipe II». Dins: José Martínez Millán (dir.). Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica: Congreso Internacional "Felipe II (1598-1998), Europa dividida, la monarquía católica de Felipe II (Universidad Autónoma de Madrid, 20-23 abril 1998), Vol. 1. Madrid: Parteluz, 1998, p. 420.

²¹⁰³ Serra, E. «Els Guimerà, una noblesa...», op. cit., p. 20.

²¹⁰⁴ Felip II demana al seu ambaixador a Roma, don Juan de Zúñiga, que procuri el permís papal: *Don Francisco de Guimerà gobernador de la Isla de Menorca tiene tratado de casarse con doña María de Guimeran, su prima hermana, hija de don Gispert de Guimerà, hermano del padre del dicho don Francisco, a la qual, y aún su hermano, que era bastardo, mandamos legitimar con condición que el dicho casamiento se hiziesse porque con él se componen y assientan algunas cosas y diferencias que podrían dar destiento a los dichos Guimeranes y porque el dicho matrimonio se espera mucho beneficio y quietud entre ellos os encargamos y mandamos que siempre que por parte de los dichos Guimeranes se acudiere a esta corte a obtener de su Santidad dispensación para efectuar el dicho casamiento, ayudeys, favorezcays a la persona que en ello entendiere con mucho cuidado y si necesario fuere hablaréys a su Santidad sobre ello y a quien más os paresciere convenir para que la dicha dispensación se conceda que en hazello assy seremos de vos servido. Data en Madrid a VIII de deziembre de MDLXXVII. ACA, RC, reg. 4307, p. 145.*

²¹⁰⁵ AHCB, Notarials-II, 16.

quals havia escrit: *Don Françes de Guimaran (...) ha tres años que capitán de la que agora dexa, podrassele dar el mismo entretenimiento que tiene cabe la persona del señor don Juan o mandalle levantar una compañía de infantería de las que an de venir el año que viene a Italia.*²¹⁰⁶ El trobem, de fet, com a capità de la galera Leona al 1567.²¹⁰⁷ D'aquí s'entén que: *un tal Francés de Guimaran es uno de los capitanes que Juan de Austria manda entretener.*²¹⁰⁸ Un entreteniment de dos-cents ducats com a capità de galera en un primer moment²¹⁰⁹, després de vint escuts al mes entre els avantatges entregats per don Joan d'Àustria de forma particular.²¹¹⁰

Don Francesc de Guimerà s'uniria al seguici de Requesens, tot sent un dels que van anar amb don Miquel de Montcada fins a Venècia en la seva missió diplomàtica.²¹¹¹ Però tot i no estar embarcat a la flota cristiana que va vèncer els otomans a Lepant, això no va evitar una recomanació de Lluís de Requesens a Don Joan d'Àustria, diu sobre Guimerà que deia:

Don Françes de Guimara fue con la liçençia y orden de V. E. con don Miguel de Moncada des de Génova a Veneçia y bolviendo con el mismo adoleció en esse lugar donde ha estado muchos días malo, y llegó tan al cabo que se tuvo muy poca esperança de su vida, y no estava aun sano quando supo la nueva de la victoria que Nro. Sr. dio a V. Ex. y sintió tanto el no averse podido hallar en ella que casi puso de nuevo en peligro su salud y agora que la tiene va a servir a V. Exa. a quien supplico le haga el favor y merçed que mereçen los muchos años que ha que sirve a su Md. y lo que dessea continuar sirviendo.²¹¹²

Bona prova que segueix sota l'empara de Requesens, amb don Guillem de Santcliment, com s'ha dit, sent el seu vincle, juntament amb dona Jerònima, amb els afers de la noblesa catalana: *Sólo este invierno me pidió don Guillem que diese testimonio o fe de lo que Setantí y don Francesc de Guimeran y otros avían*

²¹⁰⁶ AGS, EST, llig. 445, doc. 184.

²¹⁰⁷ AHNOB, Santa Cruz, c. 77, 249.

²¹⁰⁸ AGS, GYM, llig. 72, doc 156.

²¹⁰⁹ AGS, GYM, llig. 72, doc. 136.

²¹¹⁰ AGS, CCA, llig. 2152, doc. 240.

²¹¹¹ AGS, EST, llig. 1401, doc. 74.

²¹¹² ANC, Requesens, UI. 493, UC. 4552.

*servido en Granada y en la mar y se las di.*²¹¹³ Veiem allò que va escriure Lluís de Requesens per intermediació de Santcliment sobre el servei de Guimerà:

Por la presente certifico y hago fee a todos los que la vieren como Don Frances de Guimarán ha que sirve a su Md. desde el principio del año de 64 acá en todas las jornadas de mar que se han offrescido y particularmente le servir en el allanamiento del reyno de Granada cerca la persona del serenísimo señor Don Juan de Austria y entró en mi acompañamiento con el ejército que metí en el Alpuxarra donde sirvió muy bien en todo lo que se offresció y lo ha continuado después acá en el Armada con entretenimiento de capitán haciendo en todo lo que se ha offrescido su dever como buen cavallero y en fee dello mande hazer la presente que va firmada de mi mano sellada con el sello de mis armas y refrendada del secretario infraescripto. Fecha de Anvers a 15 de março 1575.²¹¹⁴

Una llista de servei que ens confirmaria la seva presència també al socors de Malta com feia Balbi da Correggio a la seva *Verdadera relación...*, on apareix un *don Francisco de Guimaran* entre els aventurers.²¹¹⁵ Amb tot això a la mà, va ésser nomenat governador de Menorca el 24 de març del 1575²¹¹⁶, després de la mort de don Joan de Cardona i Rocabertí al gener del 1575. Va romandre a l'illa fins el 1582, duent a terme un servei que se sobreentén positiu perquè rep una ajuda de costa de 200 ducats més enllà del seu sou²¹¹⁷, d'on ja no tornaria. Després del breu pas del cavaller mallorquí Miquel Pacs, el successor en dit càrrec de governador de Menorca seria el ja esmentat don Jeroni de Josa. Veiem, per tant, com segueixen aquesta línia prou habitual de nobles catalans servint a càrrecs a les illes Balears.

Però Lluís de Requesens no va enviar des d'Anvers la relacions dels serveis només de don Francesc de Guimerà, també ho va fer de Joan Setantí. Aquest només va participar a la guerra de Granada, però d'una manera prou activa:

²¹¹³ ANC, Requesens, UI. 49, UC. 457.

²¹¹⁴ IVDJ, env. 68, llibre registre d'ordres, pp. 43-44.

²¹¹⁵ Balbi de Correggio, Francisco. *Verdadera relación de todo lo que el año de MDLXV ha sucedido en la isla de Malta, de antes que llegasse l'armada sobre ella de Solimán, Gran Turco, hasta que llegó el socorro postrero del Rey Cathólico nuestro señor don Phelipe Segundo*. Barcelona: Casa de Pedro Regnier, 1568, p. 109r.

²¹¹⁶ ACA, RC, reg. 4361, p. 203.

²¹¹⁷ ACA, RC, reg 4363, p. 3v.

Por la presente certifico y hago fee a todos los que la vieren como Juan de Setantí se embarcó en Barcelona por el mes de mayo del año de 69 en las galeras que yo llevé a la guerra de Granada y se halló en la toma del fuerte de Frexiliana que se ganó a los moros con la gente que hize desembarcar de las galeras, donde peleó como valiente cavallero y salió herido de aquella jornada, y después estuvo en el campo del marqués de los Vélez y en el que tuvo el serenísimo señor Don Juan de Austria y se halló en la entrada que yo hize con ejército en el Alpuxarra y en todas las ocasiones que se offrescieron como fue la toma de Galera y Tixula hizo muy bien su dever y assimismo en las correrías que por mi orden se hizieron en la dicha Alpuxarra y de algunas comisiones que tuvo por orden del señor Don Juan y más y dio siempre muy buena quenta y hizo mucho servicio à su Magd. y todo este tiempo sirvió con armas y caballo y criados a su costa sin aver tenido sueldo ni entretenimiento de su Magd. y en fee de la presente firmada de mi mano sellada con mi sello y refrendada del secretario infraescripto que es fecha en Anvers a quince de março del 1575²¹¹⁸

De fet, Joan de Setantí també era un dels que, després de Lepant, recomanava que podien seguir servint com a cavallers amb entreteniment vora Don Joan d'Àustria, però no ho va acceptar pas.²¹¹⁹ Al desembre del 1582, trobaríem un memorial que presenta el donzell Joan Setantí al Consell d'Aragó, on exposa també el full de serveis del seu pare i el seu germà:

Joan Setantí supplica a V. Md. que teniendo consideracion a lo mucho que sus passados han servido a los reyes predecessores de V. Md. y que Francisco Stetantí su padre lo continuó en los cargos de comissario de la gente de guerra y castillos de aquella frontera y en lo de la fábrica de las galeras y en el de lugarteniente de la thesoreria general y en otras comisiones y que Francisco Setantí, hijo del sobredicho y hermano del suplicante, murió sirviendo en la guerra de Roma, y Carlos Setantí también, su hermano, sirvió en la Batalla naval cabe la persona del señor don Juan y jornada de Navarino, y después en Flandes de Alferes de la compañía de don Miguel de Cardona y últimamente en la batalla naval contra don Antonio en la qual murió peleando, y que él començó a servir a su costa en la jornada del Peñón y socorro de Malta, y después en toda la guerra de Granada donde hizo servicios muy particulares con mucha aprobacion del

²¹¹⁸ IVDJ, env. 68, llibre registre d'ordres, p. 44.

²¹¹⁹ AGS, EST, llig. 446, s/f.

señor don Juan y que de todos estos servicios (en que han gastado la mayor parte de su patrimonio), no queda en su casa otra merced sino la de dozientos ducados de que V. Md. le hizo de los quatrozientos que su padre tenía, le haga de nuevo alguna equivalente a todos los sobredichos servicios, de manera que teniendo con qué entretenerse pueda continuarlos como dessea.

El duque de Terranova escribe en su recomendación y dize quan benemérito es de qualquier merced y supplica se le haga.

Todos los servicios que se representan son muy notorios y la necesidad con que el dicho Setantí queda y parece que, pues, el padre y sus hermanos todos han muerto en servicio de V. Md. y él los ha continuado por su persona que sería obra digna de V. Md. que se le hiziesse merced de otros dozientos ducados de pensión en la mesma parte que tiene los otros dozientos y hará sobrello lo que más sea servido.²¹²⁰

Uns 400 ducats de pensió que no va poder gaudir gaires anys, ja que segons consta de la publicació del seu testament de 13 de febrer del 1588: *quòndam mossèn Joan de Setantí donzell en Barcelona domiciliat del qual à notorio consta és mort en la jornada de Anglaterra en servey de sa magestat.*²¹²¹

Però si dos catalans van tenir un paper fonamental durant les campanyes militars de Requesens, aquests foren els germans don Hortensi i don Galceran d'Armengol, germans del baró de Rocafort de Queralt, don Joan d'Armengol, els quals gaudiren de la confiança de Requesens durant tot el seu govern.

Pel que fa a tots dos germans, aquests havien arribat dins una companyia a servir a Llombardia, al juliol del 1570:

Per la carta y relatiu nos ha donat lo alferis Galceran de Armengol tenim entès ab quanta sollicitut y treballs havien dirigit lo assiento dels bandolers qui inquietaven Cathaluña reduhintlos debaix de la bandera del capità de la bandera del capità Ortensio de Armengol vostres germans per a començar a servir a sa Mat. en Llombardia y dexar de servirlo en Cathalunya.²¹²²

Unes companyies aixecades entre els guiatges que el virrei ofereix el mateix any a les quadrilles de Vidal Brunet i Montserrat Poch, que s'aplegaven

²¹²⁰ ACA, CA, llig. 261, doc. 37.

²¹²¹ AHPB, not. Lluís Jorba. 418/47.

²¹²² ACA, RC, reg. 4732, pp. 251v-252r.

sota bandera per servir als exèrcits durant quatre anys. Aquells nobles que van oferir dits guiatges foren don Guerau de Queralt i don Onofre d'Alentorn, els pares de don Lluís de Queralt i don Jeroni d'Alentorn, i germà de don Miquel d'Alentorn.²¹²³

Van anar dues vegades a servir a Flandes segons la seva dona²¹²⁴, i com veiem per una carta del rei al Comanador Major del 1572, sent governador de la Llobardia, on es donava l'ordre de fer-li l'avantatge habitual dels capitans a Milà després que li fos presentada la següent carta de recomanació:

Hortensio Armengol, hermano del varon de Rocafort, dize que no volviendo a Barcelona al cabo de diez años que avia servido a V. Md. en Flandes y en todas las jornadas que en este tiempo se an offrescido les mandó el Duque de Francavila de parte de V. Md. que procurasse de recoger todos los más vandoleros que pudiesse para sacarlos de Cathaluña y yr con ellos a servir a V. Md. y con esto se offrescian grandes gastos y más dificultad de lo que al presente se le representava. Tomó el dicho cargo por solo pensar hazer servicio a V. Md. se tenía por servido dello para hazerle Mercedes y assi con todo el gasto y Trabajo del mundo racogió ciento y ochenta vandoleros y con ellos y con otros Buenos soldados, hasta número de trezientos fue a servir a V. Md. en Lombardía en donde al presente sirve.²¹²⁵

Quan Lluís de Requesens havia arribat a Milà, doncs, se'l va trobar allà, com explica per una carta de recomanació enviada a Felip II al febrer del 1576:

El capitán Ortensio de Armengol me pidió que embiasse a V. Md. el memorial que va aquí y lo que yo se de lo que en él dize es que quando yo llegué al gobierno de Milán le halle ya capitán de arcabuzeros porque antes no le conocía y después acá ha servido en aquel estado y en estos de la manera que dize y creo que también lo debe de aver hecho antes como allí reffiere, y es cavallero bien nacido y será en él bien empleada cualquier merced que V. Md. le hiziere.²¹²⁶

²¹²³ Reglà, J. *Felip II i Catalunya...*, op. cit., p. 165.

²¹²⁴ Carrió, J. *Catalunya en l'estructura...*, op. cit., p. 332.

²¹²⁵ AGS, SSP, llib. 1205, p. 302.

²¹²⁶ AGS, EST, llig. 565, doc. 38.

Per tant, aquesta companyia aniria fins a Flandes des de la Llombardia amb el terç que va enviar a principis del 1573 Lluís de Requesens, aquell que s'amotinaria a finals del 1574 després del setge de Leiden, i que tornaria cap a Milà al 1577 quan es va retirar tota la infanteria espanyola de Flandes.

Un cop tornats als territoris mediterranis de la Monarquia, trobaríem algunes mercès entregades: a don Hortensi d'Armengol se li va donar *otra pensión de veynte escudos por mes que hazen dozientos y quarenta al año situados en Nápoles y le corran desde mediado enero passado*.²¹²⁷

Don Hortensi d'Armengol va rebre el càrrec d'alcaid del castell de Salses l'any 1583²¹²⁸, on demanaria un increment del seu sou tot exposant el seu currículum com a mèrits: *don Hortensio Armengol alcayde de Salsas supplica a V. Md. que teniendo consideración a sus servicios specialmente los que hizo en Flandes con cargo de capitán de infantería y a que las obligaciones de aquella plaça son muchas y el salario poco y mal pagado, le haga merced para que pueda sustentarse conforme a la calidad de su persona y cargo, de alguna pensión sobre la procuración real del Rossellón o Mallorca*.²¹²⁹

A més a més, seria nomenat mestre de camp per part del rei per una ordre de 20 de juny del 1589

Conviniedo que aya maestros de campo que la gobiernen ordenen y disciplinen y tengan a cargo saviendolo mucho y vien que vos don Ortensio Armengol mi Alcayde en el castillo de Salsas me haveis servido en todo lo que haveis sido empleado en las cossas de mi servicio y a la plática y experiencia que tenéis de las de la guerra y confiando que en esta ocasión y en las que adelante hviere haréis lo mismo. Por tanto, por la presente os elijo y nombro para mi maestro de campo de infantería española de un tercio de XIII banderas de infantería que al presente se levantan en Cataluña, Aragón y Valencia.²¹³⁰

Un don Hortensi d'Armengol que va entrar al Llenguadoc al 1590-1592 amb aquestes companyies catalanes d'arcabussers per lluitar en favor del duc de Joyeuse contra les forces d'hugonots. També hi participaren 5.000 alemanys i cavalleria castellana. Trobaríem en aquest terç, a més, vells coneguts de la lleva

²¹²⁷ AGS, SSP, llig. 4, s/f.

²¹²⁸ Carrió, J. Catalunya en l'estructura..., op. cit., p. 264.

²¹²⁹ ACA, CA, llig. 261, doc. 40.

²¹³⁰ AGS, GYM, llib. 52, p. 22r.

del 1587 que havia encapçalat don Lluís de Queralt per anar fins a Flandes, ja que dos dels capitans eren don Jeroni Descatllar i don Bernat de Pinós.²¹³¹ Moriria l'any 1592 en plena campanya contra els hugonots.

Pel que fa al seu germà, don Galceran d'Armengol, sempre va anar a remolc de don Hortensi, saltant de càrrec en càrrec fins que va ocupar la plaça vacant d'alcaid de Salses per la mort del mestre de camp. Les primeres parades del seu servei posterior a la guerra de Flandes foren a Barcelona: d'una banda, com a membre de la guàrdia del comte d'Aitona, don Francesc de Montcada, cunyat de Requesens, ubicat per un llistat de noms²¹³² de les places de vint llances i una trompeta que el rei donava al virrei.²¹³³ A més a més, és destacable aquest document per saber qui era el veedor i comptador del Principat de Catalunya: Domingo de Zavala, el secretari personal de Requesens i, com veurem, molt proper a dona Jerònima d'Hostalric, apareixent fins i tot entre els testimonis del seu testament.²¹³⁴

Un servei proper al virrei que va fer que servís a les Drassanes de Barcelona: *Don Galceran Armengol que en consideración de muchos asientos de servicio que havia hecho en Ytalia y Flandes, haviendo pedido a su Magd. le mandase hazer merced de acomodalle en su servicio en este Principado (...) el virrey le proveyó de la capitania de la gente de las atarazanas de Barcelona.*²¹³⁵ Al març del 1587, don Galceran havia estat retirat del càrrec de capità de la gent de guerra de les Drassanes quan va arribar el nou virrei, per això demanava una nova posició:

que en consideración de los muchos servicios que hizo por tiempo de doze años en Italia y Flandes en las jornadas que se ofrecieron en recompensa de los cuales se le hizo merced del cargo de capitán de los soldados de las atarazanas de Barcelona, que después el duque de Terranova le proveyó en otra persona, sea de su real servicio hazerle merced de alguna renta o entretenimiento en Cataluña

²¹³¹ Carrió, J. *Catalunya en l'estructura...*, op. cit., p. 288.

²¹³² El llistat complert és: Pasqual Valls, don Bernat d'Aimeric, Martín Juan oroz, don Galceran d'Armengol, Frtancisco Balaguer, don Juan de Camalonga, Luis Salabardeña, Jaume Juan Tuxen, Gerónimo Ginart, Gerónimo Cerdan y de Malla, Gaspar Tomàs de Torralla, Dionís de Prado, Benet Pons, Joaquim Setantí, Onofre Ferrera, Gaspar de Iborra, Pedro Bellet, Fadrique Poll, Josepe Chacha Carlino, Don Jerònim de Meca (que va morir el 31 d'agost del 1580) i Vicents Serra (trompeta).

²¹³³ AGS, GYM, llig. 108, doc. 39.

²¹³⁴ AHPB, not. Lluís Rufet, 398/88.

²¹³⁵ AGS, GYM, llig. 182, doc. 156.

con que pueda sustentarse conforme a la calidad de su persona y mejor continuar el servicio de V. Mgd.²¹³⁶

Fins i tot el virrei sortint, el marquès d'Aitona, va procurar intercedir davant la cort per tal d'afavorir a don Galceran d'Armengol i procurar-li l'alcaidia del castell Major de Perpinyà, com es pot veure per una carta enviada des de València (el seu nou destí) el 15 de març del 1589:

Sirviendo yo el cargo de Cataluña me scrivio su Mgd. en recomendación de la persona de don Galceran de Armengol, mandándome que en lo que allí se ofreciesse le empleasse y acomodasse, hizelo ansi en lo que fue possible y pareció con orden y voluntad de su Magd. hazelle cabo de la gente y guarda de las ataraçanas de Barcelona con catorze ducados de sueldo al mes, y luego que vino otro virrey allí lo proveyó en otra persona y assí lo han continuado los demás, aunque se les mostró la dicha carta de su Magd. por manera que no ha conseguido don Galceran ni gozado hasta agora de aquella merced que fue por servicios. ha vacado agora la alcaydia del castillo mayor de Perpinyan por muerte de don Jayme de Madrigal que es muerto en Milán, estaría muy bien en persona del dicho don Galçeran. Supplico a Vs se sirva de hazelle merced en esta ocasion que para mí será muy grande y la estimaré como propia.²¹³⁷

Fos per la intervenció del marquès d'Aitona o pel coneixement que ja tenien d'ell a la cort, el nomenen al juliol del mateix 1589 com a capità de la cavalleria del regne de Mallorca, plaça que vacava perquè el seu posseïdor, don Jeroni de Josa, com ja s'ha vist, havia estat ascendit com a governador de Menorca.²¹³⁸

El següent pas en el seu *cursus honorum*, el tornaria a posar sota l'ombra del seu germà. L'alcaidia del castell de Salses vacava per la mort del don Hortensi d'Armengol, datant el document on es presenten els memorials de la gent que concorria al càrrec el 2 de maig del 1592. Una plaça a la qual, com s'ha comentat en línies superiors, també aspirava don Miquel d'Alentorn, però que acabarien

²¹³⁶ ACA, CA, llig. 261, doc. 100.

²¹³⁷ ACA, CA, llig. 264, doc. 37.

²¹³⁸ ACA, RC, reg. 4370, p. 173r.

concedint al germà de l'antic alcaid, qui presenta una relació de serveis prou extensa:

Don Galceran de Armengol, hermano del dicho don Ortensio, atento que ha 22 años que sirve a V. Md. en la guerra en Italia y Flandes y agora lo está continuando en la isla de Mallorca en el cargo de capitán de cavallos y comissario de la costa dellos con 300 escudos de sueldo al año, de donde vino a esta corte con licencia de V. Magd. por cosas de su Real servicio en compañía de su hermano y que tiene mucha noticia de las de aquella frontera y fuerça, assí por averla tenido a su cargo quando V. Md. 12 años ha le mandó fuesse a meterse en ella como también por la larga comunicación y trato que con su hermano tuvo diverses vezes sobre lo tocante a la dicha plaça, y haziéndole V. md. esta merced, podrá acudir mejor al remedio de su cuñada que ha quedado con 4 hijas y preñada, y con mucha necesidad y pobreza, y dexará el dicho entretenimiento que tiene en Mallorca.²¹³⁹

Tindria, per tant, el càrrec d'alcaid de Salses des del 1592 fins la seva mort al 1602, quan es va posar malalt i va cedir l'alcaidia, segons el privilegi que tenia, a don Joan de Llupià, contra la voluntat del rei.²¹⁴⁰ Una posició a través de la qual, a més, demanaria que es fes extensiu a ell el títol de noblesa que a les corts del 1585 havia concedit Felip II al seu germà don Hortensi de Armengol.²¹⁴¹ Pel que fa a la vídua d'Hortensio Armengol, dona Isabel de Prado y Tovar, va rebre una ajuda puntual de dos mil ducats perquè els repartís entre les quatre filles que tenia al 1601.²¹⁴² Però el 13 d'octubre del 1602, reclamava que se li fes alguna nova ajuda, ja que, com es deixava entreveure en l'opinió del Consell d'Aragó sobre el candidat a l'alcaidia, del sou de Galceran d'Armengol es pagava part a la dona de l'antic mestre de camp català:

Doña Ysabel del Prado y Tovar, muger que fue del maestro de campo con Ortensio de Armengol, en un memorial que ha presentado en este consejo refiere que el rey nuestro señor que aya gloria mandó al duque de Maqueda, siendo lugarteniente y capitán general, que del sueldo que don Galceran Armengol su cuñado tenía por la alcaydia y castillo de Salsas, le acudiesse con alguna parte

²¹³⁹ ACA, CA, llig. 266, doc. 137.

²¹⁴⁰ ACA, CA, llig. 267, doc. 54.

²¹⁴¹ ACA, CA, llig. 265, doc. 80.

²¹⁴² ACA, CA, llig. 267, doc. 8.

para el sustento de sus hijos por aver hecho su Magd. merced al dicho don Galceran de aquel castillo con esta condición y por los servicios del dicho maestre de campo su marido desta supplicante y que el dicho Duque, en virtud de la dicha orden, la dio en 16 de hebrero de 1593 que se diesse y pagasse a la suplicante dos mil y quinientos reales en cada un año del sueldo de dicho don Galceran y se le han pagado hasta que es muerto, y por averle cessado la paga desta cantidad ha quedado con la misma necessidad y mucho mayor que tenía con carga de quatro hijas y un hijo...²¹⁴³

El Consell d'Aragó va proposar que l'ajuda fos de 150 lliures barcelonines, i el rei va acceptar. Si un real eren 24 diners segons les pròpies equivalències que es movien a l'època²¹⁴⁴, i una lliura 240 diners, passaria de cobrar 60.000 diners a 36.000.

Ens trobem ara amb un seguit de nobles que, malgrat tenir certa importància a Flandes o altres escenaris, perden protagonisme una vegada es desfà la clientela de Requesens als Països Baixos. Seria el cas de don Miquel de Cruïlles, qui no tindria un periple tan llarg com aquells que s'han vist fins ara. Fill de don Carles de Cruïlles i de Vilademany i de dona Rafela de Cardona²¹⁴⁵, seria baró de Púbol i senyor de la vila de Vilademany de part del seu pare, com es veu pel testament de 26 de febrer del 1569.²¹⁴⁶ El trobem, en primer lloc, com a regent de la vicaria de Nàpols, trobant-se amb alguns problemes per haver repartit cent ducats que no eren seus entre partidaris i soldats seus, fins i tot ferint a la cara d'una ganivetada a un dels testimonis de la visita que havia d'esclarir l'afer.²¹⁴⁷ Per tant, hauria cercat la protecció de don Juan de Zúñiga, virrei de Nàpols en aquell moment.

És significatiu que Lluís de Requesens justifiqués la qualitat de don Miquel de Cruïlles en el moment de l'intercanvi d'hostatges, tot dient que era de la seva pròpia sang, entenent-se quan es veu que apareix a la documentació com don Miquel de Requesens i Cruïlles. Un Requesens, de fet, herència de la baronia de Púbol.²¹⁴⁸

²¹⁴³ ACA, CA, llig. 266, doc. 137.

²¹⁴⁴ AGS, EST, llig. 445, s/n.

²¹⁴⁵ AHPB, not. Père Talavera, 359/34.

²¹⁴⁶ AHPB, not. Pere Talavera, 359/33.

²¹⁴⁷ AGS, VIT, llig. 58-4.

²¹⁴⁸ v. Marqués Casanovas, Jaime. «Púbol. VII». *Revista de Girona*, 70, 1975, pp. 11-19.

Tot i que no és qui més lluny arriba de la clientela de Requesens, sí que el podem situar en el cercle proper de don Juan de Zúñiga, qui ja donava el seu vistiplau a un memorial datat del 14 d'abril del 1584 prou extens on enumera tot el seguit de mèrits familiars, amb especial atenció a allò que ell mateix va fer a Flandes, i després de sortit dels Països Baixos:

Don Miguel de Requesens y de Cruyllas dize que el serenissimo rey catholico, teniendo consyderacion a que por aver entregado Bernardo Doms su visaguelo al serenissimo rey don Juan la villa de Perpiñán, Elna y otras que estavan empeñadas al rey Luys de Francia, los franceses le cortaron la cabeça, hizo merced a Luys Doms su aguelo para si y un heredero de la governacion de los condados de Rossellon y Cerdaña y que después su padre don Carlos Doms, continuo de servir por tiempo de quarenta años en el mesmo cargo, y en otras diversas jornadas y en el de lugarteniente y capitán general en aquella frontera, y lo mismo hizieron don Luys y don Pedro Doms, sus hermanos, el don Luys en Italia y el don Pedro 16 años de paje y acroy de V. Md. y que siguiendo él las pisadas de sus passados ha servido a V. Md. por tiempo de treze años en la batalla naval a su costa y de soldado en el estado de Milán, y después con entretenimiento en Flandes, y fue nombrado por el comendador mayor don Luys de Requesens siendo allí governador por una de las personas que fueron en nombre de V. Md. por rehenes a Dordrech quando se tratava en Breda de la pacificación de aquellos estados, donde después al ganar de Cirquissea fue estropeado y bolviendo a Italia, sirvió en Nápoles cabe la persona del comendador mayor don Juan de Cúñiga y fue regente de la vicaría, y porque de todos estos servicios no ha tenido hasta agora remuneración alguna, supplica a V. Md. que teniendo consyderación a todo ello y para que pueda mejor continuar con su real servicio le haga alguna merced sobre la Baylia de Valencia conforme a la grandeza de V. Md.

El comendador mayor de Castilla aprueba mucho sus servicios y supplica se le haga merced.

Los servicios que aquí se representan de los predecesores de don Miguel son muy notorios, y consta por los privilegios que ha presentado y los que él por su persona ha hecho están tan aprovados de los ministros cabe quien escrivio y del comendador mayor de castillas, que parecen dignos de remuneración y que siendo V Md servido se le podría hazer merced de hasta trezientas libras de renta

en el entretanto que se le diese otra equivalente recompensa consignados en la parte que V Md fuere servido.²¹⁴⁹

El 23 d'abril del 1584 escrivia don Juan de Zúñiga amb unes demandes que anaven més enllà i que demostren la bona relació que hi havia amb aquest noble al servei del seu germà:

V. Mg. ha sido servido de hazer merced a don Miguel de Requesens y de Cruylles de dozientos ducados de renta y aunque él estima en lo que es razón la memoria que V. Mg. del ha tenido, la qualidad de su persona y los servicios de su pasado y los suyos le obligan a suplicar a V. Mg. sea servido de acrecentársela y como yo soy testigo de lo que su padre sirvió y venir a don Miguel de Flandes, estropeado de un arcabuzazo y en mi casa se acabó de curar del y he visto salir estos días por la mesma vía del consejo de Aragón mercedes más crecidas en beneficio de personas que en ninguna cosa se pueden preferir a don Miguel.²¹⁵⁰

Al 1586, don Miquel de Requesens i Cruilles estaria servint en la presidència de Terol.²¹⁵¹ Mentre que al 1594, el trobaríem vivint a Girona i demanant una provisió de noblesa, que quedaria posposada per les primeres corts:

Respondiendo el duque de Maqueda a la carta de información que se le pidió a instancia de Miguel de Cruillas vezino de la ciudad de Girona sobre la nobleza porque ha supplicado. Dize que aviéndose informado de su calidad y parte ha hallado que el dicho Miguel de Cruillas es cavallero muy antiguo rico y hombre de importancia y crédito en aquella ciudad, y que cabrá en él muy bien la merced que supplica y que le parece según lo que todos le dizen es justo que V. Md. se la haga.

Por la buena relación que el virrey haze de su persona y partes parece al consejo que siendo V. Md. servido se le podría hazer la merced que supplica

Rey: acuérdelo en las primeras cortes.²¹⁵²

²¹⁴⁹ ACA, CA, llig. 261, doc. 119.

²¹⁵⁰ ACA, CA, llig. 261, doc. 19.

²¹⁵¹ ACA, RC, reg. 4309, p. 181r.

²¹⁵² ACA, CA, llig. 265, doc. 151.

Finalment, veient com havia quedat fora de les armes però no de la política, el trobem entre els candidats per ser governador dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya, càrrec que ja havia ocupat el seu pare don Carles de Cruïlles i Vilademany, i el seu avi don Lluís Doms²¹⁵³, sobre qui considerava l'arquebisbe de Tarragona, a qui havien preguntat per aquells possibles candidats de fora de dits comtats que estiguessin qualificats pels càrrecs, al setembre del 1603: *Don Miguel de Cruillas, hombre de 52 años, es hombre maduro y inteligente, es hijo de don Carlos Doms que gobernó aquellos estados muchos años.*²¹⁵⁴

Per tal d'acabar, cal destacar a don Galceran d'Erill i Cardona (esmentat com a don Galceran de Cardona en alguna documentació), tot i que apareix d'una forma bastant més dispersa a la documentació. El trobaríem a la cort demanant mercès al 1580²¹⁵⁵, costant-li trobar qualsevol mena de sou o càrrec tot i arribar amb recomanació:

El alférez don Galçeran de Eril que esta os dará ha servido en esos estados según he sido informado de algunos años a esta parte y señalándose en las occassiones de guerra que se han ofrecido y por esto y por el buen deseo con que agora va de continuarlo os he querido escribir y encargar como lo hago que vos tengáis por muy particular quenta con el assí para adelantarle y emplearle en mi servicio como para señalarle el entretenimiento que os pareciere y fuere justo, conforme a su calidad y al que huviere tenido por passado que en ello recibiremos de vos mucho contentamiento.²¹⁵⁶

Quan torna a aparèixer dins la documentació, en aquest cas, serà per trobar-se pres per haver comès un assassinat múltiple, tot esperant justícia i brandant un benefici eclesiàstic per evitar de forma momentània el càstig:

El duque de Maqueda por su carta de 6 del passado escribe a Vmagd que estando preso en Barcelona en la cárcel don Galceran d'Eril y de Cardona con dos criados suyos por aver muerto a doña Mariana de Eril su cuñada, muger de don Hugo de Eril su hermano y a Angela Ferrera hermana de la dicha doña Mariana monja profesada en el monasterio de Valbona, y a Bernat Ferrer y a Anna Ferrera su muger

²¹⁵³ AHPB, not. Pere Talavera, 359/33.

²¹⁵⁴ ACA, CA, llig. 267, doc. 13.

²¹⁵⁵ AGS, GYM, llig. 91, doc. 107.

²¹⁵⁶ AGS, EST, llib. 87, s/f.

padres de las sobredichas doña Mariana y doña Ángela todos en un día, y que aviéndose procedido en esta causa con toda consideración y estando ya a punto de sentenciarse se presentaron letras de contención proveydas por el official del obispo de Barcelona a instancia del dicho don Galceran que pretende ser clérigo beneficiado en la iglesia de St. Anna de dicha ciudad por razón de averle colado un beneficio el prior de aquella iglesia a primero del passado y que hasta que se declare dicha contención no puede ser castigado de dicho delicto ni de otros que ha cometido, de que los de aquel consejo quedan con gran sentimiento por la dilación que avrá en este negocio y que el dicho prior de st Anna aya husado de semejante atrevimiento y que para castigo del conviene que V. Magd. procure con el nuncio como sea castigado por ser exento del ordinario y que si alguna persona se avia de embiar comission para ello sea el canónigo Luis Sanz por las muchas letras y otras buenas partes que en su persona concurren.

El consejo: Si un caso como este se dexasse passar sin castigo exemplar seria ocasion de que qualquiera que estoviesse preso por qualquier delicto procurase se le colase un beneficio para por esta vía poderse librar o que se le dilatase el castigo, lo qual sería en grande daño de la justicia y assi parece al consejo que para atajar esto V. Magd. debe mandar advertir al nuncio para que embie comission al canónigo Luis Sanz con orden de que conozca deste negocio con el dicho prior de St. Anna y le castigue con la demostración que conforme a justicia huviere lugar, V. Mgd. considerado todo mandará lo que más fuere de su real servicio.

Si ens fixem en alguns nobles catalans que no necessàriament formaven part de la seva clientela, però que sí van coincidir amb Lluís de Requesens durant algun moment de la seva carrera al servei militar, en trobaríem un bon nombre també.

Don Galceran de Cardona, per exemple, qui va embarcar-se a la galera de Requesens a Lepant, fill de don Hernando de Cardona, demanava, primer, una esquadra de galeres per després *attento que ha ocho años continuos que sirve en la mar, assi en la capitana del comendador mayor como en las galeras del cargo de don Juan de Cardona su tío, que se halló en la batalla y en las otras jornadas que el señor don Juan ha hecho siempre a su costa, se le haga merced de algún entretenimiento conforme a la calidad de su persona.*²¹⁵⁷ L'entreteniment que se

²¹⁵⁷ AGS, EST, llig. 1065, doc. 86.

li donaria serien 25 escuts al mes a l'esquadra de galeres de Sicília de don Joan de Cardona. Més precisa és el seu full de serveis quan passades les corts del 1599, demana una renda a Felip III:

Don Galceran de Cardona dize ha servido a V. Magd. siendo don García de Toledo general de la mar en las galeras de Siçilia, debaxo de don Johan de Cardona en todas estas jornadas, desde la jornada de Malta hasta que se proveyó su cargo al sereníssimo don Johan de Austria, y sirviendo se començó la Liga, y por mandado del Rey nuestro señor de gloriosa memoria partieron para Levante al socorro de Chipre con todas las galeras de Italia, siendo general dellas el Príncipe de Oria en aquella jornada. El año siguiente vino el sereníssimo don Johan de Austria por generalíssimo de la Liga y fuimos a Levante y encontrose con la armada del turco y fue Dios servido que tuvo victoria de los enemigos, después el otro año fuimos a Navarin donde topamos con la armada turquesca en Modón y el otro año fuimos a Túnez, el qual se tomó después de todas estas jornadas estuvo sirviendo a V. Magd. hasta que el sereníssimo don Johan de Austria se fue a Flandes, siempre debajo de don Johan de Cardona, sirviendo de lugarteniente suyo y llevando las galeras a su cargo a donde era necessario el servicio de V. Magd sin sueldo ninguno.²¹⁵⁸

Un altre dels cavallers catalans que van rebre una menció especial de Requesens fou Jaume Calcés, sobre qui el governador general dels Països Baixos deia en una carta del 16 de març del 1575 d'Anvers que: *Jaume Calces cavallero catalán ha servido como muy honrrado y particular soldado en las ocasiones que de algunos años a esta parte se han offrescido en la mar de Levante, hallándose sobre las galeras despaña y que últimamente se ha mostrado en las destos stados aventajadamente de que hago fee por esta firmada de mi mano y sellada con mi sello y refrendada del secretario infrascripto.*²¹⁵⁹ El 23 de maig del 1585 demanaria una mercè després de veure com li treien la companyia d'infanteria que Aitona li havia donat:

Jayme Calcer dize que ha servido a vuestra Magd. en Ytalia muchos años y después passo en Flandes y sirvió en aquellos estados sinco años continos en

²¹⁵⁸ AGS, EST, llig. 267, doc. 12.

²¹⁵⁹ IVDJ, env. 68, llibre registre d'ordres, p. 44.

todas las ocasiones que allí se offrescieron como más largamente V. Md. puede ser informado y para remediarse de unas eridas que en servicio de V. Md. ha rescebido se retiró en su casa a donde el conde de Aytona lugarteniente y capitán general por V. Md. le hizo merced de una compañía en Cataluña la qual el duque de terranova sin atención a estos servicios y calidad de su persona le reformó y assi ha estado y está sin entretenimiento alguno desseando continuar el servicio de V. Md. como ha hecho siempre. Supplica a V. Md. quanto puede sea servido de hazerle merced del officio de contador de la artillería que vaca por muerte de don Pedro de San Climente para que se pueda emplear en el servicio de V. Md. y esto supplica por merce.²¹⁶⁰

Tornarà a aparèixer al 1604 entre els candidats a l'alcaidia de Salses, com a segona opció per part del Consell d'Aragó.²¹⁶¹

Es podria parlar aquí d'altres catalans com Jaume Mitjavila, qui va estar a Lepant i després demanaria alguna mena de renda al 1578²¹⁶², trobant-se a la cort dit any demanant mercès.²¹⁶³ I perquè *ha servido muchos años en Italia y en las galeras y que se halló en la batalla...*, rep 15 escuts d'avantatge a la infanteria.²¹⁶⁴ O el principal representant dels Montcada catalans, dels marquesos d'Aytona, don Hug de Montcada, segon fill de don Francesc de Montcada i de dona Lucrècia de Gralla, és a dir, nebot de Requesens. Era cavaller de l'orde de Santiago des del 1563.²¹⁶⁵ Aquest havia mantingut un gran servei vora don Joan d'Àustria²¹⁶⁶, reclamant entreteniment per servir *4 años de paje a su Magd. y uno en la guerra de Granada a su costa y después ha residido siempre en la corte y dessea servir cerca del señor don Juan.*²¹⁶⁷ Així va quedar, com un dels entretinguts vora don Joan d'Àustria²¹⁶⁸, tot i que en un primer moment demanava *un entretenimiento cerca del señor don Juan o en Flandes a donde su Mgd. fuere servido.*²¹⁶⁹ El seu servei d'armes continuaria fins la seva mort a la jornada de la Gran Armada, de la qual el Manual de Novells Ardots se'n fa ressò:

²¹⁶⁰ AGS, GYM, llig. 182, doc. 53.

²¹⁶¹ ACA, CA, llig. 267, doc. 50.

²¹⁶² AGS, EST, llib. 88, s/f.

²¹⁶³ AGS, GYM, llig. 108, doc. 107.

²¹⁶⁴ AGS, EST, llig. 1065, doc. 84.

²¹⁶⁵ AHN, OM, Caballeros Santiago, exp. 5403.

²¹⁶⁶ AGS, EST, llib. 92, doc. 245.

²¹⁶⁷ AGS, EST, llig. 1065, doc. 92.

²¹⁶⁸ AGS, EST, llig. 447, s/n.

²¹⁶⁹ AGS, EST, llig. 1065, doc. 98.

En aquest dia vingué y se publica nova com la armada que sa magestat havia feta y tramesa a Inglaterra ere tornada en Espanya repartida per mal temps part en la Corunya y part en Laredo y Santander, vingué molt mal adobada per mal temps y falta de provisions en manera si moriren moltes persones, y entre altres se perdé una galeasa de la qual era capità don Hugo de Moncada fill del compte de Aytona la qual se encalla y los contraris pelearen ab ells, y mori dit don Hugo y Joan Setanti y altres cathalans pelegant y ab les armes en les mans com a valents cavallers, de manera que sols pelearen y moriren en pelea cathalans y no altra nació, Deu sia de tot servit y lohat.²¹⁷⁰

Valdrà la penar destacar, sobretot, a don Miquel de Montcada. Era valencià, dels Montcada de Vilamarxant, però si cal fer una excepció amb algú com a client de Requesens fora les famílies del Principat, aquest seria don Miquel de Montcada. Cavaller de l'orde de Santiago des del 1534²¹⁷¹, més conegut per ser el virrei de Mallorca més breu del segle i, posteriorment, virrei de Sardenya. Tenia una relació molt estreta amb Requesens, sobretot a partir del seu servei a las Alpujarras. Fou el cap d'un terç d'infanteria, reconegut pels seus serveis, fins i tot, per don Joan d'Àustria, qui li va entregar de forma particular, per exemple, 3.100 escuts d'or de comptes endarrerits el 24 de novembre del 1571, dels quals encara havia de rebre 1.000 a l'abril del 1574.²¹⁷² Sobre ell, ja escrivia Requesens algunes recomanacions:

El comendador mayor ha scripto a su Md. supplicándole avise de lo que ha de hazer con él atento a la calidad de su persona.

[*resposta*] Hase començado a platicar en que sería bueno emplear a don Miguel y que sería bueno para capitán de la guarda del señor don Juan.²¹⁷³

Trobem un extens memorial datat del 26 de juny del 1574 ben representatiu dels mèrits de don Miquel de Montcada, on arriba a dirigir la construcció del fort de Tunis després d'haver-lo capturat al 1573²¹⁷⁴:

²¹⁷⁰ *Manual de Novells Ardits, volum sisè, op. cit.*, p. 98.

²¹⁷¹ AHN, OM, Caballeros Santiago, exp. 5402.

²¹⁷² AGS, EST, llib. 92, p. 251.

²¹⁷³ AGS, EST, llig. 446, doc. 446.

²¹⁷⁴ AGS, EST, llib. 92, p. 5r.

Dize que V. Md. le mandó servir cerca de la persona del señor don Juan con la plaça del consejero, y 100 escudos al mes de sueldo, y que todo el tiempo que ha estado allí ha sido ocupado en otros cargos, como fue en lo de la caballería²¹⁷⁵ quando el comendador mayor entró en la Alpuxarra con otros 100 escudos al mes demás de los otros y que después a acabado esto se le mandó que levantase 2.000 hombres y los llevó a su cargo y sirvió con ellos en la jornada de la batalla y en lo de Navarino, hasta que se reformó la dicha gente. Y que aunque agora queda con la plaça de consejero, queda también con menos auctoridad y sueldo de lo que ha tenido y de los que tienen otros con el mismo título. Supplica a V. Md. que attento a sus servicios mande remediar esto o empleándole en alguna cosa particular de su servicio o acrescentándole el sueldo mientras no la huviere.

El señor don Juan escribe a V. Md. lo mucho que don Miguel de Moncada merece por su calidad y servicios y la satisfacción que tiene de lo que le ha visto servir, y de su mano lo encaresce, y en la misma conformidad escribe el duque de Sesa.

Ha parecido que habiendo la satisfacción que ay de la persona de don Miguel de Moncada, y de lo que es para servir y teniendo consideración a la satisfacción que el señor don Juan tiene de su persona y a que casi todo el tiempo que ha andado con el señor don Juan ha tenido otras ocupaciones de la plaça del consejo con que se le ha dado más sueldo y entretenimiento y que aquel ha cessado por reformatión y orden y no por falta suya, que se le diesen 100 ducados de entretenimiento al es de más de los que tiene, que fuesen 200 en todos [de mà del rei] Visto quan solo está el comendador y que parece que ay allí mayor necesidad de personas y que la de don Miguel vreo que es a su satisfacción creo que sería mejor emplearle allí...²¹⁷⁶

Després de la deliberació, però, tingueren clar què fer amb ell:

Haviéndose referido en Consejo lo que V. Md. mandó que se mirase sobre el particular de don Miguel de Moncada, si sería mejor embiarle a Flandes por ser a satisfacción del comendador mayor y lo que en este caso sería bien hazer con él, pareció que no aviendo agora en Flandes cosa particular en que emplearle que para servir solamente cerca del comendador mayor sin cargo ninguno será mejor

²¹⁷⁵ Fet que el propi Requesens ja va informar al rei el 4 de setembre del 1570: *Don Miquel de Moncada lleva la caballería a su cargo también sin ningún título y yo seguro que dé buena cuenta della porque es valiente cavallero y soldado viejo*. AGS, llig. 2155, doc. 6.

²¹⁷⁶ AGS, EST, llig. 1065, doc. 86.

no mudarle de lo que ha tratado y que assi vuelva con el señor don Juan, pues ha servido y andado con el todos estos años y tiene tanta satisfacción de su persona y servicio t se le diesen los 100 escudos de entretenimiento demás de los otros 100 que tiene como primero avia parecido.²¹⁷⁷

Finalment, després de servir de nou sota les ordres de don Joan d'Àustria, fou nomenat virrei de Mallorca al juliol del 1576²¹⁷⁸, justament quan el fill de Carles V havia d'enfilarse el camí de Flandes. Al novembre de dit any, faria una visita a tot el regne, tot indicant com s'hauria de dividir la gent, útil i inútil per la lluita, així com les armes necessàries i com s'hauria de desplegar als diversos forts i castells per tal de garantir la defensa del regne.²¹⁷⁹ Poc després, seria enviat a Sardenya com a virrei, la visita de la qual l'havia fet el 1575 un altre conegut pel seu servei vora don Joan d'Àustria: don Joan de Sanoguera.²¹⁸⁰ Noble que també havia fet la visita de Mallorca i demanat que s'instruís una milícia, creant-se l'ofici que ocuparia, per tant, don Jeroni de Josa.

Fet aquest repàs als nobles més propers a Requesens, val a dir que n'hi havia un bon grapat de nobles catalans que, fins i tot, tenien vincles amb don Joan d'Àustria o la pròpia Monarquia. Alguns dels noms més destacats serien don Joan de Sanoguera i don Hernando Sanoguera, Andreu de Biure o aquells que servien amb les galeres particulars catalanes en *asiento*, la *Porfiada*, la *Serafina* i la *Lupiana*, totes elles, respectivament, en mans dels Doms, dels Centelles i dels Llupià, i que serviren a la majoria de jornades de la Monarquia. Per tant, podem dir que la noblesa catalana no va restar aliena a l'esforç militar d'altres regnes de la Monarquia, mantenint al servei de les armes un element diferencial estamental que encara era ben viu malgrat l'evolució de la guerra moderna²¹⁸¹, com ja havia

²¹⁷⁷ AGS, EST, llig. 1062, doc. 91.

²¹⁷⁸ ACA, RC, reg. 4362, pp. 44v-52v.

²¹⁷⁹ AGS, GYM, llig. 81, doc. 68.

²¹⁸⁰ AGS, EST, llig. 335, docs. 363-370.

²¹⁸¹ Sobre la implicació de la noblesa a la guerra moderna v. Jiménez Estrella, Antonio. «Los nuevos *bellatores* de Su Majestad. Reflexiones en torno al servicio militar al rey en los siglos XVI y XVII». Dins: Alicia Esteban Estríngana. *Servir al rey en la Monarquía de los Austrias. Medios, fines y logros del servicio al soberano en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Sílex, 2012, pp. 387-413; «Mérito, calidad y experiencia: criterios volubles en la provisión de cargos militares bajo los Austrias». Dins: Juan Francisco Pardo Molero, Manuel Lomas Cortés (coords.). *Oficiales reales. Los ministros de la Monarquía Católica (siglos XVI-XVII)*. València: Universitat de València, 2012, pp. 241-264; Thompson, Irving A. A. «Consideraciones sobre el papel de la nobleza como recurso militar en la España Moderna». Dins: Antonio Jiménez Estrella, Francisco Andújar Castillo (eds.). *Los nervios de la guerra. Estudios sociales sobre el ejército de la Monarquía Hispánica (s.XVI-XVIII): nuevas perspectivas*. Granada: Comares, 2007, pp. 15-35; *Guerra y decadencia...*, op. cit., pp. 181-184; «El soldado, la sociedad y el Estado en la España de los siglos

demostrat Joan Carrió al llarg de la tesi doctoral citada en aquestes pàgines, tot i que exagerada per alguns autors²¹⁸², i que, com s'ha vist, barrejant de forma indestriable en diversos llinatges la guerra pública i privada. I molt més quan s'observa el reclutament habitual a Catalunya després del terç de deu companyies del 1587, que suposà el trencament definitiu pel que fa a la participació militar de la societat catalana respecte la seva integració als exèrcits de la Monarquia. Fins el moment, els aventurers o avantatjats vora els grans nobles seria allò normal, amb algunes remissions de bandolers que enviaven a servir més número de cop, però que no eren allò habitual. Des d'aquest any, l'aixecament de companyies d'infanteria a les terres catalanes seria més habitual.²¹⁸³ Per exemple, els capitans i oficials de les companyies aixecades entre el 1596 i el 1603:²¹⁸⁴

Capità	Alferes	Sergent	Atambor
<i>Don Garao de Marimon</i>	<i>Don Julio de Marimon</i>	<i>Pau Draper</i>	<i>Macià Duras</i>
<i>Don Miquel Meca</i>	<i>Joan Dental</i>	<i>Joan Sous</i>	<i>Guillen de Borges</i>
<i>Don pedro Vila</i>	<i>Francesc Taqui</i>	<i>Agustin Pugnao</i>	<i>Juan Blanch</i>
<i>Juan Francesc de Copons</i>	<i>Don Sebastian de Villalba</i>	<i>Jaime Panella</i>	<i>Pere Oliver</i>
<i>Pablo de Flubian</i>	<i>Onofre Cudina</i>	<i>Juan Fonte</i>	<i>Juan Puche</i>
<i>Onofre Rosell de Homedes y Gasol</i>	<i>Jaime de Guimaran</i>	<i>Thomas Moriscot</i>	<i>Francisco Guiscarol</i>
<i>Luis de Claramunt</i>	<i>Luis de Vellete</i>	<i>Francisco de Vineras</i>	<i>Juan Mansa</i>
<i>Phelipe de Clauses</i>	<i>Joseph Pelliver</i>	<i>Thomas Jauber</i>	<i>Jaume Galí</i>
<i>Alonso de Heredia</i>	<i>Garao Vellalta</i>	<i>Juan García</i>	<i>Melchior de Lorena</i>
<i>Luis de Guzmán</i>	<i>Bartolomé Berenguer</i>	<i>Manuel de Guzmán</i>	<i>Juan de Bijalbo</i>
<i>Antonio de Buiça</i>	<i>Juan Borrell</i>	<i>Andrés de Roman</i>	<i>Juan Borgoñon</i>

XVI y XVII». Dins: Luis Ribot (coord.). *Historia Militar de España. Edad Moderna. II. El escenario Europeo*. Madrid: Ministerio de Defensa, Comisión Española de Historia Militar, Real Academia de la Historia, 2013, pp. 448-469; Pardo Molero, Juan Francisco. «Capitanes del Renacimiento. Ética militar en la España mediterránea, c. 1500-1550». *Revista de historia moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 22, 2004, pp. 87-106; García Hernán, David. «La función militar de la nobleza en los orígenes de la España moderna». *Gladius*, 20, 2000, pp. 285-300; «La nobleza castellana y el servicio militar: permanencias y cambios en los siglos XVI y XVII a partir de los conflictos con Portugal». Dins: Enrique García Hernán, Davide Maffi (eds.). *Guerra y sociedad en la Monarquía Hispánica. Política, estrategia y cultura en la Europa moderna (1500-1700). Vol. 2*. Madrid: Laberinto, CSIC, Fundación Mapfre, 2006, pp. 97-133; Puddu, Raffaele. *El soldado gentilhombre. Autorretrato de una sociedad guerrera: la España del siglo XVI*. Barcelona: Argos Vergara, 1984. Un títol, precisament, que va aprofitar Núria Sales per marcar la línia contrària: Sales, Núria. «La desaparición del soldado gentilhombre». *Saitabi*, 21, 1971, pp. 41-69.

²¹⁸² René Quatrefages arribava a dir que *la infantería española se reclutaba en su mayoría entre la nobleza y los hidalgos*, quelcom molt exagerat, v. Quatrefages, René. *Los tercios españoles (1567-1577)*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1979, p. 295.

²¹⁸³ Thompson, I. A. A. *Guerra y decadencia...*, op. cit., pp. 146-147.

²¹⁸⁴ AGS, CSU, SE2, llig. 79, s/n.

<i>Joachin de Setantí</i>	<i>Pedro Sauri</i>	<i>Jaime Torres</i>	<i>Pedro Pablo Rossello</i>
<i>Don Garau de Marimon [1599]</i>	<i>Hieronimo Farrer</i>	<i>Pablo Draper</i>	<i>Macia Duras</i>
<i>Gervasio Çapila</i>	<i>Gaspar Graell</i>	<i>Joan Guiot</i>	<i>Hieornimo Oliver</i>
<i>Hernando de Licaraçu</i>	<i>Alonso de Vergara</i>	<i>Baltasar de Atiença</i>	<i>Antonio Puche</i>
<i>Joan dencontra</i>	<i>Miquel Planes</i>	<i>Vicente leopard</i>	<i>Miquel Corta</i>
<i>Francisco Gualbes</i>	<i>Lorenço Pizarro</i>	<i>Francesc Forment</i>	<i>Frances Arnao</i>

5. A VOLTES AMB LA CATALANITAT DE LLUÍS DE REQUESENS

5.1 El funeral de dos Comanadors Majors: la mobilització de Barcelona per l'últim adéu

Quan Lluís de Requesens i el seu fill don Joan foren enterrats a la Capella del Palau Requesens de Barcelona, la ciutat es va mobilitzar en una enorme mostra col·lectiva de dol. Un dels catalans més il·lustres del moment, havia mort. Tothom sabia que era a Flandes, una de les places més difícils i de major responsabilitat de la Monarquia, un bon grapat dels fills o germans eren amb ell, tot i que no sempre fos una presència aprovada pels seus familiars (com la mare i l'àvia de don Lluís de Queralt), i la notícia de la seva mort també va escampar-se per Catalunya.

Lluís de Requesens havia estat enterrat a Brussel·les, però el seu cos fou exhumat per ser traslladat fins a Barcelona, sortint dels Països Baixos amb la infanteria espanyola al 1577. Es va fer amb cert secretisme, sense aturar les misses per la seva ànima i procurant no alterar gens els ànims d'una població prou atacada fins aleshores:

Como ya se ha desenterrado el cuerpo, el qual está tan entero y con tan buen olor como si fuera vivo, y desta mesma manera están las entrañas y sangre que queda enterrada en unos vasos, que de la primera vez se puso ase ya llevado a Envers y enpaquetado y irá en muy breves días. Lo huno y lo hotro se a echo sin ruydo y quando el cuerpo esté en Milán se quitarán las isinias que ay en cobergas, y hasta entonces se continuará la misa que allí se dize porque es muy público y, con la suspensión dellas, podrían atinar que el cuerpo está desenterrado, y conviene que asta que esté en Milán no se sepa por los inconvenientes que en ello puede aver.²¹⁸⁵

Trobem diverses relacions dels fets, celebracions, preeminències dins les processons i, en definitiva, de com Barcelona es va mobilitzar des del moment que va arribar el cos de Lluís de Requesens fins que se'l va enterrar a la Capella del Palau. S'explicaran els dies previs i el propi enterrament, la seva pompositat i protocol desenvolupat, així com la participació de la noblesa catalana dins els actes de dit enterrament amb especial atenció a la relació contemporània

²¹⁸⁵ ANC, Requesens, UI.121, UC. 1175.

conservada a l'Arxiu Nacional a Catalunya, a la qual s'hi pot llegir: *la dita relació se còpia de una que sen troba entre papers que tenia don Henrich Agullana de mà de mossèn Lluís Rufet, notari de Barcelona y escrivà de dita casa del Palau de la comptesa, y axí per estar molt maltractada se feu la present còpia en 24 de noembre 1626.*

El dissabte 7 de desembre del 1577 arribà a les tres de la tarda a la platja de Barcelona el cos de Requesens amb don Alexandre Torrelles i altres cavallers. Es va desembarcar el cos amb tota la *dissimulació possible*, de nit, al monestir de Jesús de l'orde de Sant Francesc, encarregant-se que el vestissin amb l'hàbit negre de l'orde de Santiago i es fessin moltes misses.

El dilluns 9 de desembre, dona Jerònima d'Hostalric va reunir al Palau al governador de Catalunya don Pedro de Cardona, a don Ferrando de Cardona, a don Anton Doms, a don Lluís d'Icart, a don Guerau de Queralt, a don Joan d'Erill, a don Onofre de Cardona, a don Joan de Guimerà, a don Enric Palau, a Vicens Ramon de Senmenat, a Tomàs Pujades, a Miquel Salgueda, a Miquel Bastida i a Joan Luis Lull. Els procuradors de dona Jerònima, don Joan de Boixadors i don Enric d'Agullana, van comunicar a dits nobles que el cos de Requesens havia arribat dos dies abans, i demanava consell sobre com procedir per l'enterrament tant del pare com del fill, que s'esperava que arribés durant les properes jornades des de Castella.²¹⁸⁶ Aquí trobem el primer punt molt significatiu pel que fa a la relació, sobretot de dona Jerònima, d'educació eminentment catalana, amb la diversa noblesa dels regnes. Tot i que bé es podria haver avisat el lloctinent general, don Hernando de Toledo per aquell temps, va fer cridar a bona part de la plana major de la noblesa catalana present a Barcelona. És a dir, els Requesens-Zúñiga, sobretot a partir de la figura de dona Jerònima (don Juan de Zúñiga s'apartaria de la vessant més catalana pel seu matrimoni amb Dorotea Barresi, princesa de Pietraperzia), quedarien estretament relacionats amb l'estructura nobiliària del Principat. De fet, veiem com aquests són els pares o germans grans de la majoria dels nobles que van desplaçar-se amb Lluís de Requesens als diversos escenaris on va desenvolupar activitat militar.

El mateix 9 de desembre, anaren els procuradors de dona Jerònima a la casa de la ciutat per informar als consellers del mateix que als diversos nobles: l'arribada a Barcelona de les despulles del seu marit, i els demanava que se

²¹⁸⁶ ANC, Requesens, UI. 65, UC. 898.

sumessin al seguici fúnebre que hauria d'acompanyar els cossos des del monestir de Sant Jesús fins la capella del Palau. Ho acceptaren els membres del Consell de Cent, *no obstant que en aquells [escrits antics del que podien fer] no trobaren fosen exits dits magistrats consellers fora dels murs de la ciutat per a semblants efectes, determinaren que atesa la caliditat y naturalesa de dits señors y la obligació que tota esta terra los tenia era raó que dits consellers anasen ab sa acostumada cerimònia al dit monestir y assistissen en dita sepultura.*²¹⁸⁷

Es tornaren a reunir els cavallers damunt esmentats i acordaren que la sepultura es fes el dimarts següent, el 17 de desembre. Acordada la data, i no abans, es va anar a avisar al virrei don Hernando de Toledo una comissió formada per don Guerau de Queralt, don Joan Terré i don Lluís d'Icart. Alhora, don Joan de Boixadors i Vicenç de Sentmenat, de Santiga, anaven a veure el bisbe de Barcelona, Joan Dimes Lloris, per demanar-li que el dia de la sepultura digués la missa. Als diputats de la Diputació del General els anirien a convidar don Enric Palau i Miquel Bastida, mentre que com els Inquisidors no tindrien lloc específic on posar-se, es va acordar que no se'ls convidés de forma oficial, sinó que un dels criats els anés a donar raó de perquè els deixaven de convidar a la processó i els digués que si anaven a la tribuna de la Capella del Palau, dona Jerònima tindria especial mercè.

Els preparatius passaren a qui havia de dur el cos des del monestir extramurs fins la capella del Palau,

ja que atesa la qualitat de les personas que havien de ser sepultades y sent del hàbit de Santiago, pare y fill, que pus no trobaven en esta ciutat competent número de cavallers de horde para portar dits cossos, que alguns cavallers particulars se possasen alrededor dels tumols y encara que per part de la senyora dona Jerónima, entenent-se eren determinats en lo sobre, agraint-los la merçe que volguesen honrrar tant aquells ozos, los pregave no volguesen prendre tant treball, no obstant esta rèplica, se resolgueren que pasasen avant ab esta resulsió y no menaren los cavallers que havien de anar alrededor dels tumols qui foren, 1, Don Pedro de Cardona, governador de Catalunya. 2. Don Joan Terré lo Jove, 3, Joan Miquel Pol, 4, y un cavaller millanès ques trobave en esta ciutat, tots de hàbit. 5. Don Luis Icart, 6, Don Grau de Queralt, 7, Don Miquel Desbosch, 8, Don Joan Terré lo vell, 9, don Joan de Guimerà, 10, Don

²¹⁸⁷ *Ibíd.*

Onofre de Lantorn, 11, Don Pedro de Queralt, 12, Don Bernat de Boxadors, 13, Don Luis de Cardona, 14, Don Galserán de Cardona.

*E més, determinaren que los caps de dol fossen Don Fernando de Cardona, Don Joan de Erill, Don Joan de Boxados, Don Henrich Agullana, Don Alexandre Torrelles.*²¹⁸⁸

En aquest acompanyament als túmuls també trobem alguns elements ben significatius, com seria tota la mitjana noblesa catalana mobilitzada per dit noble, aquells que conformaven la seva xarxa de relacions dins del Principat. És notable, no pas sorprenent atenent els plets intercanviats durant la vida de Requesens, que no hi hagi cap Montcada. A més, es veu com tenien prioritats aquells que ja disposaven de l'hàbit de Santiago, evidenciant de nou com l'orde militar era una marca d'estatus clara i la importància honorífica que tenia a nivell social, fins el punt que un Pol, un Terré o un cavaller milanès de nom desconegut passen per davant dels caps de casa Queralt, Icart, Guimerà o Boixadors.²¹⁸⁹

A més a més, el capellà major de la capella convidaria totes les parròquies i monestirs; per vint-i-quatre ministres de la casa, notaris de la batllia, de la baronia i altres persones, es convidaria a tots els cavallers i senyores de la ciutat de Barcelona; mentre que a don Enric Agullana se l'envià a les baronies per tal que escollissin diferents vassalls, dels més pobres, per dur les atxes durant el camí entre el Monestir de Jesús i la Capella del Palau, a més de manar als batlles, jurats i altres ministres que acudissin a l'enterrament. Dins la capella, es va manar fer un túmul i un cadafal prolongat de set grades d'alt i, a la més alta, un replà suficient per estar els dos túmuls dels cossos. Tot molt decorat, coberta tota la capella i amb l'escut de les armes dels Requesens sobre el cadafal.

El cos de don Joan de Zúñiga, fill de Lluís de Requesens, arribà al monestir de Sant Francesc el dilluns dia 16 de desembre, *lo matex dia en tocar les dotze hores de migdia tocaren totes las capanas de les parroquias y monestirs tocant a les hores acostumades fins al dimars a migdia*. Finalment, com a darrer acte d'aquest dilluns previ a la cerimònia,

²¹⁸⁸ *Ibidem*.

²¹⁸⁹ Unes preeminències que evidencien el caràcter privat, de comiat d'un dels membres més important de la noblesa catalana, si les comparem amb la prioritats que es donava, per exemple, al virrei o la Inquisició, o la menor implicació de la noblesa local, en contraposició amb una major presència de les institucions, en una altra mena d'actes protocol·laris, com podrien ser les visites reials *v. Chamorro Esteban, Alfredo. Barcelona y el Rey. Las visitas reales de Fernando el Católico a Felipe V*. Barcelona: La Tempestad, 2017, pp. 56-76.

isqueren de dita casa del Palau vint y quatre oficials y ministres de la casa de sa Exa. a cavall, asses, mulles ab gualdrapes y ab gramalles y caparons al cap que sols eren fetes y donades per a dita ocasió y de aquesta manera anaren per tota la ciutat convidant a tots los cavallers y señoras para que lo dimars rebrie mercè sa Exa. que los cavallers se trobasen en Jesús per a aconpanar los cosos de dits senyors y las Damas assistissen en la capella als oficis de la sepultura y funerària.²¹⁹⁰

D'aquesta manera es va arribar al dia 17 de desembre, quan se celebrà l'enterrament. A trenc d'alba van arribar al monestir els batlles i jurats de la baronia i docents vassalls, als quals se'ls donà de menjar i beure en una casa vora del monestir i se'ls ordenà que es possessin en dues fileres al pati de dit monestir, on se'ls va vestir amb gramalles i els van donar una atxa on hi havia un escrit d'armes de la casa. Als batlles i jurats de les viles se'ls donaren també gramalles, i esperaren fins que hagueren de sortir els cossos, ja que ells haurien d'ajudar els portadors dels fèretres i posar ordre a les fileres dels vassalls que haurien de dur els ciris.

A dos quarts de nou arribaren els consellers de Barcelona amb les maces cerimonials en alt i acompanyats dels oficials, vestint gramalles de dol; tot seguit, ho feren els cavallers de la ciutat amb robes i gramalles també de dol. Estant tots junts, els frares del monestir digueren un ofici molt solemne.

A les nou arribarien els monjos de sant Francesc que eren dins dit monestir, a més dels del Carme, els de sant Agustí i els de la santíssima Trinitat, així com les parròquies de sant Pere, de nostra senyora del Pi i de sant Miquel, amb gran nombre d'eclesiàstics. Un cop arribats, quatre cavallers van ésser nomenats per organitzar la processó: don Enric d'Agullana, don Miquel Palau, don Guerau d'Alentorn i Francesc d'Agullana. Aquesta processó apareix detallada a la relació copiada de don Enric d'Agullana:

Primerament, anaven les creus, tant de religiosos com de paroquias per son horde y antiquitat, après de elles gran número de capellans y après los religiosos, per ses antiquitats y immediatament les paroquias del Pi y de Sant Miquel que

²¹⁹⁰ *Ibidem.*

tingueren lo millor loch per exir los cossos de la parròquia del Pi y anaven a interrarlos en lo Palau, Parròquia de Sant Miquel, y tots los dits religiosos y capellans portaven velles de sea ensesas en les mans. Après venien los dos sents vazalls ab ses gramales, caparó y al cap ses atxes enzeses ab sos escrits en les mans ab molt bon horde, après dels quals venien los cantors del Pi y de Sant Miquel, formant una capella de molt bona cantoria, regint-la lo mestre de cant del Pi per exir los cosos de dita parròquia, anaren cantant tot lo camí a cant de orde apasibles de hoïylos, y immediatament venia lo tumol del illustríssim senyor don Joan de Çuniga y consucutivament venia lo del Excel·lentíssim senyor Don Luis de Requesens, coberts los dos de uns draps de vellut negre ab uns hàbits de Santiago y als cantons en cada hu quatre escuts de mà de brodador molt ricament fets y alrededor de dits túmuls anaven los setze cavallers dalt nomenats y debax de la escala de dits tumols anaven portant tot lo pes vuyt vazalls en cada hu y tota la escala coberta de drap de dol negre de manera que nos veyen en ninguna manera los qui portaven dit tumol.

Après de pasats los tumols venien los magnífics senyors consellers, portant devant tots los ministres y portes y vergues, y en primera fillera anave lo conseller en cap, representant lo cap del dos, y en la fillera lo Prior de Sant Joan en Cataluina, Don Federich de Cacabre, Ramon Vicens Semmanat de Santiago y Miguel Salgueda.

En la segona fillera lo conseller segon y don Fernando de Cardona, ab gramala y caparó al cap, lo abat de Sant Just.

En la tercera fillera lo conseller ters, Don Joan de Erill ab gramala y caparó al cap, lo abat de Malendrich.

En la quarta fillera lo conseller quart, Don Joan de Boxadors ab gramala y caparó al cap, y lo prior Sant Climent.

En la quinta fillera lo conseller quint, don Henrich Agullana ab gramala y caparó al cap, Don Fernando Maymó, lo paborde Albanell, Jaume Salbà, Jaume Villa.

En sisena filera Don Alexandre Torrelles ab gramala y caparó al cap, Don Federich Palau, mossèn Galseran Cohors.

Après venien tots los cavaller se trobaren en la ciutat, per ses filleres molt ben hordenats y après de allí benien los quatre advocats de la casa y tres metges y après los gentils homens y criats de la casa que estaven desocupats, y après los escrivans de la ballia general y alcaldes de la baronia y tots los altres oficials de la casa, tots ab gramalles rosegant y caparons al cap.²¹⁹¹

²¹⁹¹ *Ibíd.*

Dins d'aquesta extensa relació de la llarguíssima processó, és significativa l'absència del virrei. Almenys, destacada a la relació més precisa que hi ha. Els Inquisidors es va dir que no anessin perquè no sabien on posar-los dins aquesta enorme comitiva fúnebre, però el lloctinent general sí havia estat convidat.

Cal destacar, a més, el recorregut que va fer aquesta processó que acompanyava els cossos de Lluís de Requesens i del seu fill: sortiren del monestir de Jesús i entraren pel Portal de l'Àngel, passant per la plaça de Santa Anna i fins a plaça Sant Jaume, fins enfilear el carrer Regomir per girar cap al Palau Requesens.

Es van acomodar a la capella els consellers, i tot just després arribaren els diputats del Principat amb els diversos oficials i ministres. Els Inquisidors amb el governador seuri en la tribuna on dona Jerònima sentia missa de forma habitual. En aquest cas, seria el bisbe de Barcelona qui faria la missa en aquesta capella de Palau. Dues hores després d'acabat l'ofici, foren enterrats a la capella en presència dels criats de la casa i del notari Lluís Rufet.

Durant els dies posteriors, es mantingué oberta la capella, també amb alguns altars construïts al jardí, on contínuament es farien misses a les quals els veïns podien anar de forma lliure, havent un gran

concur de gent que ab dificultat sy podia entrar moguts tots de la gran amor y voluntat que en la ciutat de Barcelona sempre an tingut en aquests señors com o mostraren molt bé en lo dia que entraren en esta ciutat los cosos que fou tanta la gent que isqué fora de les muralles que isqué per a veure aquest llastimós espectacle que no seria estat més al reçibiment de un grandíssim príncep y tansant moltes lagrimas tant los que miraven en lo camí com los que estaven per lo carrer y finestres que tot movia a grandíssima llàstima de veure ab tanta aflisió la gent hordinària y la honrada considerant que ab una matexa ora y punt veure portar ha enterrar un pare y fill tots junts.²¹⁹²

Menys precises són les relacions d'aquest enterrament que apareixen al *Dietari de la Generalitat de Catalunya*²¹⁹³, el *Manual de Novells Ardits*²¹⁹⁴ o el

²¹⁹² Ibídem.

²¹⁹³ Sans Travé, J. M. (dir.). *Dietaris de la Generalitat... volum 2., op. cit.*, pp. 546-547.

²¹⁹⁴ Schwartz y Luna, F., Carreras y Candi, Francesc. *Manual de Novells Ardits...*, op. cit., pp. 167-169.

Llibre de coses assenyalades de Pere Joan Comes. Tanmateix, aquest darrer sí que ofereix algunes aproximacions a la catalanitat de Requesens que tot seguit es posaran en discussió:

Don Lluis de Requesens és estat un valerós cathalà y ha demostrat que com los catalans volen pelear, són per dos castellans, quant molt bé se pot veure en la guerra de la rebel·lió de Granada y també en aquella felicíssima victòria de don Joan de Àustria que may feya res lo dit don Joan que no consultà ab ell y era loctinent de capità general y après es estat governador de Milà y de Flandes y molt bé amostren las suas asanyas aquelles banderes que cirviexen tota la Iglesia de la mare de Déu del Palau que ha guanyades en Flandes contra de luterans y de enemichs de la Sancta fe Chatòlica y del senyor Rey. I lo don Joan de Suniga son fill no manco mostrava ésser natural cathalà y fill de valerós pare.²¹⁹⁵

²¹⁹⁵ BAB, *Libre de algunes coses assenyalades succeydes en Barcelona y en altres parts*, Comes, Pere Joan., pp. 453r-453v.

5.2. Lluís de Requesens i Zúñiga, el darrer Requesens català?

Com hem vist, Barcelona es va mobilitzar en el darrer adéu als dos Comanadors Majors, pare i fill, que la majoria dels autors acostumen a destacar Requesens com un dels nobles catalans més principals. De fet, Pere Molas, qui ja s'ha destacat com el gran autor sobre la noblesa catalana en època moderna, acostuma a posar els Requesens entre els principals llinatges de Catalunya²¹⁹⁶, però igual que no hi ha cap dubte del lligam amb Catalunya d'Estefania de Requesens, el del seu primogènit Lluís cal passar a analitzar-los amb més profunditat.

Iniciàvem aquest text, precisament, amb el moment que es va celebrar l'acte al que van penjar el retrat de Lluís de Requesens a la *Galeria de catalans il·lustres* al 1884, on es va llegir un discurs que exalçava la seva catalanitat. No es pot negar allò esmentat a les primeres pàgines d'aquesta recerca, que Requesens s'aprofitava de la seva proximitat amb el rei per garantir la bona col·locació dels seus clients, molts d'ells catalans. De fet, com qualsevol alt noble de l'època, on el nepotisme era un sistema totalment estandarditzat.

Les referències al sentiment català de Requesens són diverses, i arriben ja des de la seva infantesa. Als famosos epistolaris entre dona Hipòlita Rois de Liori i dona Estefania de Requesens, àvia i mare del Lluís de Requesens que ha ocupat aquestes pàgines, ja es podien llegir algunes referències a dit amor a Catalunya. *Lluïset està boníssim, llaors a Déu (...). I diu que vol que vostra senyoria sàpia com li agrada aquesta terra, que de pa i de vi bona és, però que més li agrada Catalunya*²¹⁹⁷, assegurava dona Estefania en una ocasió, tot i que més coneguda és la cita que parla de com s'encarava amb altres nens a la cort quan es ficaven amb Catalunya: *Lluïset besa les mans de vostra senyoria i diu que estudiarà molt bé i així ho fa, i que no serà viciat i que tostemps se recorda de vostra senyoria i la vol més que a tots nosaltres, i que vol ser català, que ja defensa la terra ab los altres patges del príncep que li diuen mal de Catalunya.*²¹⁹⁸ De nen, segons escrivia la mare, doncs, *vol ser català*. Caldria veure si va avançar en aquesta pretensió de suposada catalanitat o, quan va créixer (tenia uns 7 anys quan la mare i l'àvia s'intercanviaven aquestes cartes), entrant directament al

²¹⁹⁶ Per exemple v. *L'alta noblesa catalana...*, op. cit., 20-32. XXXX

²¹⁹⁷ Guisando, M. *Cartes íntimes...*, op. cit., pp. 41-42.

²¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 49.

funcionament de la cort i movent-se dins la casa del Príncep, aquesta idea va quedar apartada per la via del servei.

No faltaran algunes cites a dita catalanitat, com la ja esmentada reunió dels diputats de la Generalitat amb Requesens:

Y essent en sa casa los féu molt gran resibiment y cortesia, y los senyors deputats li offeriren de part del concistori, lo present Principat, y que les coses del present Principat les tingués per pròprias, axí ab sa magestat com ab sa altesa, y dit il·lustríssimo senyor respòs que les coses del present Principat les tenia per pròpries y lo de que més se pressia és ésser nat en la present ciutat de Barchinona.²¹⁹⁹

Tanmateix, a mesura que anem resseguint a la documentació la seva figura, es percep clarament que la seva identificació catalana es produeix més pels altres que per ell mateix. Es trobava, sense cap mena de dubte, i no és pas sorprenent, molt més connectat a Castella a través de la *encomienda mayor* de l'orde de Santiago que a Catalunya per les baronies de Molins de Rei i Martorell. De fet, a la gran majoria de la documentació apareix nomenat com a *Comendador Mayor*, no com a Requesens. Més enllà de les paraules de cortesia que podia tenir amb els diputats, així ho demostren alguns aspectes que tot seguit comentarem. Si en un moment on la construcció política nacional catalana podia tenir diverses potes com la llengua, les institucions, les lleis o la contra-identitat (amb la francesa com a gran representant al moment²²⁰⁰), ell quedava al marge de gairebé totes.

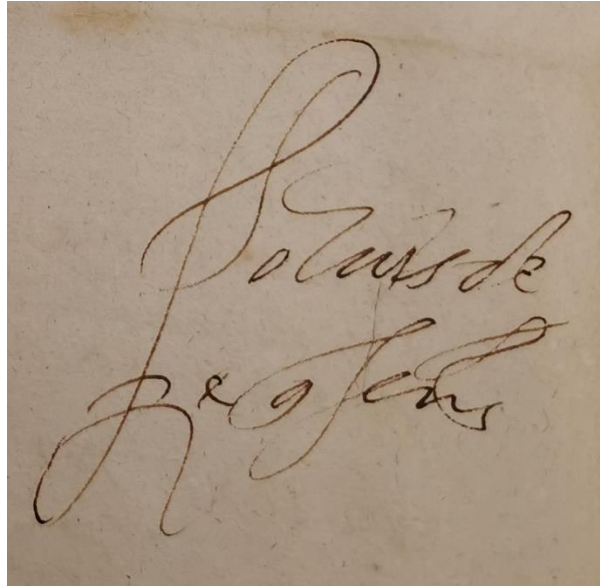
Sobre la llengua, per exemple, amb unes interpretacions historiogràfiques molt diverses segons l'època i corrent dels autors, recollides de forma excel·lent per Antoni Simon²²⁰¹, que moltes vegades apunten a una implicació menor en la formació nacional en dates tan antigues, cal destacar que no s'ha pogut trobar en aquesta recerca, entre els centenars de cartes consultades al rei, a altres nobles o

²¹⁹⁹ Sans i Travé, J. M. (dir.). *Dietaris de la Generalitat... Volum II., op. cit.*, p. 29.

²²⁰⁰ Una contraidentitat s'accentuarà amb les dècades de guerres i sentiment de frontera i no es veure reduïda per la immigració occitana establerta a Catalunya, v. Simon i Tarrés, Antoni. ««Catalans» i «francesos» a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions». *Pedralbes : revista d'història moderna*, 18, 1998, pp. 391-401.

²²⁰¹ v. Simon Tarrés, Antoni. *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*. Catarroja: Editorial Afers, 2016, pp. 15-34.

a familiars, una sola paraula en català. Sense anar més lluny, la seva signatura era Don Luis de Requesens, quan de petit era anomenat Lluïset. Perquè no hi hagi dubtes, compartim la signatura d'una de les cartes a la seva dona, no de les que anaven dirigides al rei i precedides del seu l'habitual *hechura, vasallo y criado que sus muy rreales pies y manos besa*.

Imatge 14. Signatura de Lluís de Requesens

Una qüestió, si ens referim a la signatura, prou comuna entre els seus seguidors també, tot i que amb excepcions notables com la de don Alexandre Torrelles:

Imatge 15. Signatures de don Alexandre Torrelles, don Guillem de Santcliment, don Miquel de Montcada i don Miquel d'Alentorn.

Sobre l'idioma, no fou quelcom que passés desapercbut pels seus contemporanis: com s'ha comentat a pàgines anteriors, el divendres 15 de juny del 1571 enviaren des de la Diputació del General al diputat militar, Francesc d'Alentorn i Claret-Oluja²²⁰² i altres oficials, a visitar a Lluís de Requesens *perquè entengués lo contento que de la venguda de sa excel·lència tenien, y per regonèixer las mercès que de mà de sa excel·lència tenen rebudes*²²⁰³, la resposta que van rebre va ser l'esperada, però no en l'idioma que voldrien. Arriben a dir als *Dietaris de la Generalitat*, sent una prova que devia sonar prou contundent aquest fet, que *lo dit senyor comenador major li havie respost en castellà que besave las mans de aquells senyors per la mercè y favor que li feyhen en manar-lo visitar...*²²⁰⁴ Que en sabia català no n'hi ha dubtes, almenys per la formació que li donaria la seva mare quan era un nen (les cartes entre dona Hipòlita i dona Estefania són en català), però havia viscut durant dècades en castellà, italià i llatí, allunyant-se del Principat fins i tot a nivell mental.

Però si parlem de la política catalana d'aquells anys, veurem que no restaven totalment aliens. Per exemple, trobem a Lluís de Requesens insaculat a la sotsvegueria de Besalú (vegueria de Girona) pel càrrec de diputat militar, potser pel títol de comte de Palamós que tenien els Requesens des que fora concedit per Ferran el Catòlic²²⁰⁵ i que perderen a través d'un plet de dona Estefania de Requesens contra dona Isabel de Requesens.²²⁰⁶ Segons apareix als *Llibres de l'ànima*:

A xxxi de juliol any mdxxxviii, per mort del dit don Francesch de Cruylles, fou enseculat concordament don Luys de Requesens, comanador maior de Castella.

A xxi de juliol DLIII, essent de edat legítima, fonc enseculat lo dit il·lustre don Luys de Requesens, comanador maior de Castella, senyor de les baronies de Martorell i de Molin de Reig.

²²⁰² Pérez Latre, Miquel. «1569-1572. Benet de Tocco». Dins: Solé i Sabaté, Josep Maria (dir.). *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents, volum II, 1518-1714*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 112.

²²⁰³ Sans i Travé, J. M. *Dietaris de la Generalitat...*, op. cit., p. 348.

²²⁰⁴ *Ibidem*.

²²⁰⁵ Molas Ribalta, Pere. «Els comtes de Palamós a l'Edat Moderna». *Estudis del Baix Empordà*, 16, 1997, pp. 43-48.

²²⁰⁶ v. Negre Pastell, P. «El linaje Requesens», op. cit., pp. 114-120.

A vi de abril mdlxxvi, per mort de dit don Luís de Requesens, ensaculen concordament lo senyor don Bernat de Boxadors.²²⁰⁷

Veiem que només va sortir de les llistes per òbit, tanmateix, no fou escollit mai per cap càrrec de diputat. Tanmateix, que quedés enquadrat a la vegueria de Besalú i no a la de Barcelona, tenint com a principals possessions les baronies de Molins de Rei i de Martorell, evidencia la doble corrent política que és vivia a Catalunya i la cort, és a dir, algú de la importància dels Requesens-Zúñiga a la Cort (al 1548 no tenia pas la rellevància d'anys posteriors, però sí la família), tenien un pes escassíssim a la política catalana.

Per exemple, sobre les corts, al 1552 es trobava al setge de Metz i, al 1564, com a ambaixador a Roma. A la segona, però, sí que hi assistí don Juan de Zúñiga, complint la funció de procurador del seu germà.²²⁰⁸ Unes corts on també trobaríem alguns coneguts de la clientela de Lluís de Requesens com don Francesc de Guimerà (un dels més participatius a les del 1552²²⁰⁹, sense poder assegurar en cap cas si es tracta del futur governador de Menorca o del seu pare, ja que comparteixen nom), don Guillem de Santcliment, don Guerau de Queralt (pare de don Lluís de Queralt), Joan Setantí, Antic Sarriera, Onofre d'Alentorn (pare de Jeroni d'Alentorn i germà de Miquel d'Alentorn), Andreu de Biure o Galceran d'Armengol.

La idea que tenia Lluís de Requesens sobre el fet d'anar a Corts, però, l'exposa clarament en una carta al secretari Zayas del 24 d'octubre del 1575, un cop ja havia esclatat la crisi dels mercaders després del decret i la situació de Flandes per la via política i econòmica era insostenible, que:

No sé si me alegré o no de que aya cortes de Aragón porque por una parte los reynos de aquella Corona tienen gran necesidad dellas, y por otra dan siempre tantos desabrimientos a su Md. que adonde quiera que lo oyo me cansan, y si alguna cosa me puede consolar de hallarme en Flandes es no ver cortes de Monçon que casi me va juramento de no hallarme jamás en ellas.²²¹⁰

²²⁰⁷ Serra i Puig, Eva. (coord.). *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*. Volum I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2015, p. 176.

²²⁰⁸ ACA, GEN, Serie general, llig. 1039, p. 5v, 9r

²²⁰⁹ ACA, GEN, Serie general, llig. 1032.

²²¹⁰ AGS, EST, llig. 564, doc. 133.

És ben conegut que les següents corts foren celebrades al 1585, però aquesta opinió exposa, sense embuts, l'opinió de Lluís de Requesens sobre el principal òrgan legislador de Catalunya. D'una banda, reconeixia la necessitat que tenien els regnes de la Corona d'Aragó de celebrar corts. Una bona prova d'això és el significatiu augment que hi ha, per exemple, entre els membres del braç militar presents a les corts del 1552-53 i del 1563-64, ja que entre la penúltima i l'última de Carles V passen poc més de cinc anys, mentre que entre les primeres de Felip II i les darreres del seu pare en passen deu. Els greuges s'acumulaven i les grans reunions de corts de la Corona d'Aragón es feien més complexes. D'altra banda, tampoc no deixa dubtes sobre quina era la seva posició en cas de dubte: els interessos de la Monarquia estaven per davant de tot. Arribà a dir, gairebé com una hipèrbole, que si quelcom el consola de ser a Flandes és no haver de ser a Montsó, quan a cadascuna de les cartes es queixava a Felip II de la situació dels Països Baixos i li pregava que el tragués d'allà.

Seguint amb els exemples que relacionen la política duta a terme pels germans Requesens-Zúñiga amb Catalunya durant els anys que van ocupar alguns dels principals càrrecs de la Monarquia, trobaríem el conflicte entre la Inquisició i els diputats del General al 1569. Joan Reglà el descrivia amb cert detall, tot recolzant-se al *Manual de Novells Ardits*, o, d'una manera molt més precisa, Doris Moreno a la seva tesi doctoral.²²¹¹ El papa Pius V havia concedit el *excusado* a la Monarquia, és a dir, un impost eclesiàstic (els delmes i drets d'una casa delmera i heretat de cada parròquia) que passaria a ser recaptat pel rei per ajudar-lo amb les despeses de la guerra contra els otomans. Impost que els diversos regnes van acceptar, però no Catalunya. Ràpidament, l'acusació passà a l'heretgia i, quan els diputats es negaren a demanar disculpes als Inquisidors²²¹², es va procedir a la seva detenció el 19 de juliol del 1569. El *Manual de Novells Ardits* ho descriu de la següent manera:

²²¹¹ Reglà, J. *Felip II i Catalunya*, op. cit., pp. 188-191; Moreno, Doris. *Representación y realidad de la inquisición en Cataluña. El conflicto de 1568*. Universitat Autònoma de Barcelona, 2002; Sans i Travé, J. M. *Dietaris de la Generalitat. Volum II*, op. cit., pp. 280-283.

²²¹² Uns conflictes amb la Inquisició que eren una constant durant aquests anys per raons que podrien semblar fútils, v. Fort i Cogul, Eufemià. *Catalunya i la Inquisició*. Barcelona: Aedós, 1973, pp.234-241.

En aquest dia dematí poc abans de mig dia per mossèn Parot Salaverdenya y mossèn Onofre de Ferreras Algutziers ordinaris de la magestat del senor Rey ensemps ab un official del R.^m Bisbe de Barcelona, e alguns verguetes per manament del ex.^{nt} loctinent general de sa magestat en lo present principat, son estats presos los R.^{nts} y magnífichs Deputats y oïdors del present principat de Cathalunya y foren aportats ço es los deputats y oïdors militars y reals en los carcens comuns de la present Ciutat, e lo deputat e oïdor ecclesiastichs en lo palau del ex.^{nt} loctinent general los quals après de haver depositat foren arrestats en lurs cases.²²¹³

Empresonats els diputats i amb l'acusació d'heretgia sobre els catalans, al 1570 es va mobilitzar el país quan es va produir una invasió dels hugonots, responnent Catalunya amb un exèrcit de 20.000 efectius reunits pel virrei ²²¹⁴ i calmant els ànims dels que acusaven els catalans de donar cobertura al luteranisme. Segons escriu Feliu de la Peña:

El príncipe de Melito Virrey de Cataluña llamó a los Pueblos en defensa de la Provincia: pretendía le siguiese la Nobleza: escusose de executarlo por obligación que solo la tiene quando sale el Príncipe en fuerza del usage: *príncipe namque*; pero obligados de la defensa de la Patria concurrieron voluntarios los nobles a servir a su Rey, y juntando el Virrey un buen Ejército de la Provincia, partía a Ruysellón, ocupó los passos, tuvo algunos enquentros con los enemigos y obligoles a retirarse a Francia con Infame Huida.²²¹⁵

A més a més, Feliu de la Peña ofereix una bona panoràmica de la defensa del Principat i de la seva actuació contra el *excusado*, tot oferint una sèrie de noms propis d'alt valor²²¹⁶:

Los más principales que concurrieron à la expulsión de los Hereges, fueron: Don Pedro de Cardona gobernador de Cataluña, Don Luis Icart Bayle General, el Señor de San Jorge, el Conde de Aytona, el Barón de Eril, Don Jayme de Cardona, el Marquès de Castellnou, Don Henrique Despalau, Don Miguel, Don Asberto y Don Fadrique Despalau, Don Jayme de Mitjavila y su hijo, el Vizconde de Rocabertí,

²²¹³ Schwartz y Luna, F., Carreras y Candi, F. *Manual de Novells Ardits...*, op. cit., p. 89.

²²¹⁴ Reglà, J. *Felip II i Catalunya*, op. cit., pp. 88-90.

²²¹⁵ Feliu de la Peña, N. *Anales de Cataluña. Vol. III, lib. XIX, cap. X.*, op. cit., p. 207.

²²¹⁶ *Ibidem*, p. 210.

Don Pedro de Pinòs Vizconde de Canet, Don Henrique de Cardona, Don Onofre Maymò, Don Grao de Queralt, y casi todos los que ban nombrados en las guerras del año 1542.²²¹⁷

Contra el *excusado*, aquelles que més es van destacar foren Dona Isabel de Senmenat i d'Alentorn i dona Rafela Doms i Cardona, mentre que aquells que acabaren a la presó, van ser:

El vizconde de Rocabertí, el barón de Palou, Don Iuan de Boxadòs, Don Asberto Despalau, Don Jayme de Cardona, Don Iuan de Guimerà, Don Miguel Despalau, Don Ramon Dança, Henrique Terrè, Lázaro Bosela de Vilagaya, Francisco Gualbes, Don Guerao de Alentorn, Don Iuan de Eril, Don Federico Font y de Pastor, Don Francisco de Marimon. Los deputados: Iayme Serarò, arcediano de Tortosa, Henrique Agullana y Iuan Bolet. Oïdores: Iuan Espuny, canónigo de Barcelona, Galceràn de Vallgornera, y Iuan Fortuny.²²¹⁸

Però si era important aquesta topada entre la Inquisició i els diputats, és per les comunicacions i ambaixades que es remetrien a la Santa Seu, tant per

²²¹⁷ *Ibidem*, pp. 187-188. *Aquests serien Los catalanes de mayor nombre que se singularizaron en las guerras del año 1543, en el socorro de Perpiñán y otras partes, fueron: Don Bernardo y don Dimas de Boxadòs, Don Francisco de Marimon, Don Juan terrès, Don Juan Burguès, Don Fernando y Don Onofre Maymò, Don Pedro, Don Juan y Don Gerónimo de Eril, Don Juan de Guimerà, Guillen de Sinisterra, Don Galceran de Senmenat, Don Pedro de Castellet, Don Luis y Don Henrique Centellas, Don Guillén y Don Pedro de Sancliment, Don Bernardo de Pinòs, Don Francisco de Rocabertí, Don Pedro Margarit, Don Miquel de Oms, Diomedes de Llordad, D. Fadrique de Cabrera, Don Berenguer de Paguera, Don Pedro de Paguera; Don Pedro de Cruilles, Don Bernardo y Don Galceràn de Meca, Don Francisco de Cardona, Don Miquel de Alentorn, Don Francisco Desbosch, Don Ramon de Torrelles, Don Francisco de Pinòs, Don Fadrique Terrè, Don Francisco de Marlès, N. de Biura, Grao de Monsuàr, Marco Antonio Monsuàr, Onofre Alentorn, Grao Alentorn, Rimbao de Corbera, Francisco y Onofre Çalbà, Juan de Claramunt, Henrique Terrér de Picalquès, Francisco de Gualbes, Luis Salgueda, Federique Font, Gaspar Ivorra, Federique Pol, Gerónimo Vilana, Pero y Juan de Sancliment, Gerónimo Font, Henrique Agullana, Francisco Agullana, dos Caldés, dos Espunys, N. Ferrer, Jayme Barhomeu, Phelipe Çacirera, N. Agulló, Gaspàs Ferràn, N. Tamarit, Galceran de Sarrià, Thomàs Pujades, Jayme Costa, Monserrate Grau, Baron de Palou, N. de Torrelles, Ramon de Torrelles, Iuanot Dusay, N. Botines, Iuan de Sorribes, Francisco de Sorribes, N. Torroella, N. Pons, N. Cammár, N. Sitjàr, N. Agullana, N. Tafurér, N. Alemany, Iuanot Almera, Raset de Gerona, el capitán Pelegrí, Francisco Iunyent, Pedro Çacosta, Pedro Caçador, Jayme y Gaspar de Aguilar, Pedro Pablo Bolet, N. Rajadell, Rajadell de Peratallada, Gabriel Caçador, N. de Cardona, Iuanot Gualbes, Francisco Vidal y Luis Blanes, Francisco y Guerao Sayol, Boxadòs de Pontons, N. Carbonell, N. de Puig Pardines, Miguel Bautista Falcó, dos Foxans, N. Vilàr, N. Ferreres, Pedro Ver Codina, N. Ferreres (sic), Onofre de Ferreres, Antonio Vilademor, N. Salavordeja, Luis Valls, Francisco Setantí y su hijo, N. Çabastida, Pedro Pablo de Palaudarias, Francisco de Mayà, Don Phelipe de Mallà, Luis Salavordeja, federico de Barutell, Francisco de Monrrodon, Gerónimo Alzina, Rafael Caramany y todas las veguerías de Gerona y Perpiñán.*

²²¹⁸ *Ibidem*, p. 210.

l'acusació d'heretgia com per la detenció dels diputats, mentre que l'ambaixador hispànic a Roma era don Juan de Zúñiga.²²¹⁹ Ja explicava Doris Moreno que el virrei havia escrit a Zúñiga demanant que el Papa sentenciés contra els diputats o, almenys, ho deixés en mans del rei.²²²⁰ Des de Roma, la posició de Zúñiga era evident i parcial, ja que exposava al rei els moviments i les converses dels ambaixadors enviats per la Diputació del General i sobre les reaccions del Papa a les reclamacions, per carta del 9 d'agost del 1569:

Hablando a su Santidad en el negocio de los diputados de Catalunia, se me metió en las materias de jurisdicciones tomando ocasion de que no se havia obedescido el breve que embio a su nuncio sobre este negocio y vino en tanta cólera que me dixo que en Francia ni en Alemania nunca se havia llegado a tan rezió término como havia sido ordenarse a los ministros de V. Md. que no obedesciessen lo que su Santidad mandasse y de aquí vino a dezir la afficion que el avia tenido a V. Md. siendo frayle y cardenal y después de papa y particularmente a la nación española y que se hazian ya con él cosas de manera que se podría alienar desta voluntad.²²²¹

Sobre la qual cosa responia Felip II al setembre del mateix any:

Assimismo he visto lo que me aveis escripto en materia de jurisdicciones y la cólera con que su santidad se puso quando le hablaste sobre el negocio de los diputados de Catalunia y todo lo demás que sobre esto passastes con su santidad y lo que después me aveis escripto en otra carta de XXV del passado que su Santidad estava más blando en lo de jurisdicciones por lo que aviamos mandado remediar en Nápoles y ha parecido que no ay agora más que hazer en ello sino que vos aveis procedido muy bien en todo y como convenía a mi servicio y que assi conviene que caminéis en ello con la prudencia y buena manera que vos sabréis, dando à entender a su santidad lo mucho que yo he desseado y desseo siempre condescender en todo con su voluntad y agradarle y contentarle con todas mis acciones y manera de proceder yendo que a este propósito me scrivis de

²²¹⁹ Un conflicte entre Inquisició i Generalitat que no va passar pas desapercbut pels ambaixadors estrangers, v. Pérez Latre, Miquel. «Desordenada llicència o moderada llibertat: el govern de Catalunya als ulls dels ambaixadors (1557-1602)». Dins: Joaquim Albareda (ed.). *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Editorial Base, 2007, pp. 30-35.

²²²⁰ Sobre tot el procés de detenció, les ambaixades i reaccions derivades de la negativa catalana d'acceptar el *excusado* v. Moreno, D. *Representación y realidad...*, op. cit., pp. 487-572.

²²²¹ AGS, EST, llig. 911, doc. 83.

los officios que entendiades que avian hecho con su Santidad de que vos y vuestro hermano no los hazeis buenos conmigo en estas cosas no ay que dezir pues yo estoy satisfecho de la manera con que aveis procedido.²²²²

Dins d'aquesta voluntat de servei exhaustiu que tenia don Juan de Zúñiga, es troben algunes sorprenents, per irreal, vies de sortida al conflicte provocat pel *excusado*. Per una carta del 18 de novembre del 1569, escrivia l'ambaixador a Roma que:

En el negocio de los diputados de Catalunia escribo a V. Md. por via del consejo de Aragón, y aquí diré como ha llegado la desvergüença o de los que tratan este negocio o de otros a que han dicho a su Santidad que siempre que enbiare la bulla *in coena domini* u otro qualquier breve a Catalunia los de la tierra harán que tenga execucion o se rebelarán en afavor de la Sede Appostolica. Yo me he quejado mucho a su Beatitud de que aya dado oydos a esto y no me lo ha sabido negar, aunque me dixo que no se lo havian dicho los que han venido por parte de los diputados, sino algunos particulares. Y cierto yo no puedo creer que el arcediano Agulló ni Burgués ayan dicho tal. Burgués a lo menos no ha tenido salud para hablar a su Santidad y en todo el discurso deste negocio se han hecho muchas cosas en que el no ha sabido nada, y el Agulló es buena persona pero de corto entendimiento y sin ninguna experiencia, y assi sospecho que todo sale del canonigo Brumet o del Bermich porque entrambos tienen más entrada con su sd de lo que merecen. Él dize que tampoco se lo dixeran estos. Yo no tengo otros en quien sospechar y aunque no tengo la certinidad que quisiera para afirmar que V. Md. de quien ha salido esta maldad, he querido dezir lo que hasta agora imagino.²²²³

Tanmateix, tot i aquest allunyament evident entre el dedicadíssim servei dels germans Requesens-Zúñiga i la política catalana, en un moment on el distanciament entre Felip II i els seus regnes era més evident, construint la seva Monarquia sobre la base castellana, figures com la de Lluís de Requesens, o Juan de Zúñiga, eren fonamentals. Com s'ha vist entre la noblesa que va anar a Flandes amb Requesens i després cercarien la protecció o el patrocini de Zúñiga, aquest contacte directe amb la cort (bona prova d'això és el nombrós grup que al 1578 es

²²²² AGS, EST, llig. 910, doc. 114.

²²²³ AGS, EST, llig. 911, doc. 122.

trobava demanant l'ajut de don Juan de Zúñiga i després, a la cort, algun avantatge o càrrec) seria fonamental pel desenvolupament de les estratègies dels diversos casals catalans de més o menys renom. És a dir, tant si mirem el *Llibre de coses assenyaldes*, els *Dietaris* de la Generalitat o del Consell de Cent, o la reacció dels nobles contemporanis a la seva mort, trobarem que era més important la catalanitat que li volien transmetre els altres que la que considerava tenir ell mateix. No debades, la presència d'un català al cercle més proper de Felip II i ocupant unes posicions honorífiques tan rellevants, era una bona porta per tota la resta de famílies del país i la possibilitat de posar en valor l'aportació catalana més enllà de tasques pròpies, fos autodefensa, govern o construcció de galeres a Barcelona, sinó que seria la noblesa principatina la mà dreta i tutora de Don Joan d'Àustria, sufocaria la revolta de las Alpujarras, tindria gran importància a la batalla de Lepant o substituiria el duc d'Alba a la posició de més perill i complexitat de la Monarquia. Perquè Requesens mai no diria que no sentia Catalunya com a terra pròpia, ans el contrari, sempre ho defensaria, però tot allò que va dir i fer porten a pensar en una castellanització evident durant la seva educació a la Cort, la seva adscripció i voluntat de servei absoluta a Felip II segons els paràmetres castellans establerts per la seva Monarquia i la voluntat de barrejar-se amb l'alta noblesa castellana.

No obstant això, si abordem els testaments de Lluís de Requesens, Jerònima d'Hostalric i Gralla, Joan de Zúñiga (fill) i Mencia de Requesens, observarem el trencament absolut entre les dues generacions, pares i fills, sobre com veien els territoris catalans. Els veurem per ordre de realització, tot apreciament la continuada desvinculació de Catalunya.

El testament de Lluís de Requesens fou fet a Milà el 3 d'octubre del 1573²²²⁴ (v. annex 1), poc abans d'enfilar el camí de Flandes.²²²⁵ La majoria dels primers capítols anaven dirigits als afers catalans. Demanava que, en cas de ser mort a Catalunya, fos enterrat a la capella del Palau, si no, a la l'església d'invocació de Santiago del lloc on morís. Un any després de la mort, que se celebressin tres mil misses als convents de Sant Francesc de l'Observança, mil d'elles a Catalunya;

²²²⁴ ANC, Requesens, UI. 120, UC. 1139.

²²²⁵ Un testament que ha estat comentat de forma breu per James Casey tot exposant algunes clàusules referides al seu enterrament, els deutes o la necessitat que altres fills que pogués tenir es dediquessin a l'Església o l'Exèrcit, v. Casey, James. *España en la Edad Moderna. Una historia social*. València: Universitat de València, 2001, p. 229, 233, 295, 364.

així com tres-centes misses dels Goigs a Montserrat i a la Capella del Palau. Repartiria entre els pobres de la seva *encomienda* 550 ducats, però també 150 ducats entre la gent pobre dels llocs que tenia a Catalunya: 90 a la baronia de Martoriell i 60 a la de Molins de Rei. Els capítols 10, 11, 12 i 13 anaven referits a la capella del Palau, tot procurant de mantenir correctament els capellans, el retaule i l'orgue. Mentre que el 15, 16 i 17 anirien destinats a habilitar millor dita capella, la llosa del seu enterrament i les cambres dels capellans. Fins i tot demana *al sr. Don Juan mi hermano que se informe particularmente de todo lo que se a hecho en el gobierno de las dichas tres tierras y en el de mis vassallos de Cathaluña en mi ausencia...* Pel capítol 49, deixaria a la seva vídua, dona Jerònima, la casa de Barcelona *y los lugares y baronías que yo tengo en Cathaluña*. A més, però, hauria de pagar els censals sobre dites propietats, a més de jurisdiccions. Rebria, d'altra banda, els tres mil ducats de renda de Nàpols i dels tres mil de Castella.

L'hereu universal seria el seu fill Joan, però, com hem vist, moriria el mateix 1577. Però en el cas que faltessin els hereus pel seu *mayorazgo*, tant per part de Joan com de Mencia, com del seu germà Juan de Zúñiga, que es fundés un col·legi, on s'ensenyés gramàtica, arts i teologia, a la universitat d'Alcalà i que, un cop fet l'edifici, estudiessin els estudiants que es cregués que es podien sustentar: *dos tercios dellos sean castellanos y vassallos de la orden de Santiago, entre los quales han de ser preferidos los que fueren naturales de mi encomienda, teniendo las calidades que se requieren, y el otro terçio han de ser catalanes y entre ellos preferidos los que fueren naturales de los lugares que yo tengo agora en Cathaluña, es assaber baronías de Marturel y Molin de Rey*.

Pel que fa als marmessors principals, aquests serien: dona Jerònima, dona Mencia, don Pedro Fajardo, don Juan de Zúñiga, don Antonio de Zúñiga i de Guzmán (marquès de Ayamonte), don Francisco Hurtado de Mendoza (comte de Montagudo), don Juan de Zúñiga (comte de Miranda), don Pedro Manuel (gentilhome de la càmera de sa majestat), Andrés Ponce de León, don Joan de Boixadors i Enric d'Agullana; i don Joan, el seu fill, en cas que hagués fet els vint-i-cinc anys en el moment de la seva mort. Afegeix, però, en un altre capítol, quelcom que a la llarga seria fonamental:

según en los ministerios que su Magd. me ocupa podrá muy bien ser que yo açierte a morir en parte donde no se hallo ninguno de los testamentarios arriba contenidos y nombrados, para en este caso, y no en otro, nombro por mis testamentarios a los señores don Guillén de Sanclemente y don Alexandre Torrelles y a Domingo de Çavala mi secretario, los quales exsecuten lo que toca al depósito o enterramiento mío y recojan la hazienda que allí uviere mía y despidan mi casa y criados.²²²⁶

Les estratègies matrimonials dels Requesens-Hostalric, però, també evidencien una evident voluntat de relacionar-se amb la més alta noblesa castellana, fins el punt que pel cas català només serien equiparables amb els Cardona i, en menor mesura, els Montcada. Però amb la diferència fonamental de no tenir el contacte directe amb la Cort que sí gaudien los Vélez o Medinaceli. D'una banda, dona Mencia, casada amb l'hereu del marquesat de los Vélez i després amb el duc de Benavente, tots dos grans d'Espanya, i de l'altra don Joan, qui es casaria amb dona Guiomar Pardo Tavera i De La Cerda, filla de Arias Pardo i dona Luisa de la Cerda (germana del duc de Medinaceli).

Si observem les capitulacions matrimonials d'aquests darrers²²²⁷ (v. annex 5), interessants per ser l'hereu universal del llinatge Requesens, trobarem diversos aspectes destacats. El primer de tot, el cognom. Des d'aleshores el trobarem nomenat com don Juan Pardo Tavera y Zúñiga, és a dir, el cognom Requesens ha desaparegut completament malgrat ser el seu hereu. A més, *que el estado, cassa y mayorazgo que tienen en Catalunia los dichos señores comendador mayor don Luis de Rrequesens y dona Gerónima de Astarlic, su muger, a de quedar y juntarse con el dicho mayorazgo de la dicha señora dona Iomar para quedar yncluido e yncorporado perpetuamente*. Però en cas que deixés més d'un fill mascle, se separessin i el casal dels Requesens passés al segon fill. La dot, en aquest cas, l'aportaria Lluís de Requesens: l'enorme quantitat de dos-cents mil ducats. Sense cap mena de dubte, per tal d'igualar la potència de la família on entraria, amb aquella mentalitat que ja marcava Mariela Fargas de *conservar la reputación de la familia que se representada y ante todo la posición de cada uno*.²²²⁸ Per tal de fer-nos una idea, la dot de dona Mencia pel seu

²²²⁶ Ibidem.

²²²⁷ ADM, MAL, llig. 10, UDC. 26, UDS. 1.

²²²⁸ Fargas Peñarrocha, Mariela. *La genealogía cautiva...*, op. cit., p. 69.

matrimoni amb don Pedro Fajardo fou de 77 mil ducats.²²²⁹ Haurien de renunciar tant don Juan de Zúñiga a qualsevol dret sobre l'herència dels seus pares com dona Mencia als de la duquessa de Calàbria, fent coincidir tots els drets sobre la casa dels Malagón. Més enllà d'aquesta dissolució per escrit dels Requesens en els Malagón, que no es va arribar a produir per la mort sense descendència de don Joan i el traspàs de l'herència a dona Mencia (que acabaria fent quelcom semblant amb el duc de Benavente), trobem que la posició de Lluís de Requesens era prou coneguda tant per la noblesa catalana com la castellana, fins el punt que entre la vintena de capítols que evidenciarien l'absorció del llinatge de Requesens a través de les dures negociacions amb la germana de Medinaceli, el 18 deia el següent:

Yten que por parte del dicho Señor Comendador Mayor se aya de procurar con su Magd. que dé titulo de grande a la cassa de la dicha señora dona Iomar y que sea de duquessa de Malagón para ella y los que subçedieren en este estado, lo qual a de venir a esta cassa de gracia sin que por ello se pida ni aya de hazer recompensa ninguna.²²³⁰

És a dir, els Malagón, tot i tenir el contacte directe del Medinaceli i ser molt més rics i poderosos que els Requesens, també reclamaven l'ajuda de Lluís de Requesens, *de iure*, un baró català, però Comanador Major de Santiago a Castella, per aconseguir el títol de Grans d'Espanya.

Però aquesta via directa d'annexió del llinatge Requesens en el Pardo Tavera i De la Cerda, amb la voluntat evident del Comanador Major de Castella d'emparentar-se amb l'altíssima noblesa castellana, no es va arribar a produir, com s'ha dit, per la mort sobtada del seu fill Joan. El seu testament, conservat també a l'Arxiu Ducal de Medinaceli²²³¹, és el menys rellevant dels quatre citats, ja que amb prou feines passà un any des de la mort del seu pare a la seva, i no va tenir temps de dur les regnes ni de la casa ni de la *encomienda mayor*. Mana que el cos sigui dipositat a l'hospital de sant Joan Baptista i, en un any, fos traslladat a Barcelona per ser enterrat a la capella del Palau. A partir del testament, podem

²²²⁹ Cal recordar que les rendes de Requesens no arribaven als 30.000 ducats anuals, moltes d'elles compromeses en el pagament d'altres deutes, i que les del noble més ric de la Monarquia, el duc de Medinaceli, eren de 170.000 ducats. Hendriks, R. «El patrimonio de don...», *op. cit.*, pp. 87-90.

²²³⁰ ADM, MAL, llig. 10, UDC. 26, UDS. 1.

²²³¹ ADM, MAL, llig. 6, UDS. 14.

veure el repartiment d'alguns diners als criats que es trobaven amb ell a Toledo Frederic Barutell, Lluís de Peguera, Nofre Sapososa o Rodrigo Gómez de Silvera, amb alguna almoïna al convent jesuïta de la ciutat castellana, però sense tenir un record especial per la gent de casa seva, només nomenant, com no podia ser d'altra manera, hereva universal de les seves possessions a la seva mare dona Jerònima. Un testament, per tant, molt senzill, només serveix per copsar com, criat a la pròpia cort, havia estat absorbit, fins i tot, mentalment, per la noblesa castellana.

Poc després, morí dona Jerònima d'Hostalric, amb darrer testament fet el 2 de novembre del 1579²²³² (v. annex 2). Si algun dels membres dels Requesens tenien relació amb Catalunya, aquesta era dona Jerònima. Com veurem, l'única que dicta part del testament en català i que reparteix diners i objectes entre un bon nombre de nobles del Principat. L'enterrament, igual que el seu marit i el seu fill, hauria de fer-se a la capella del Palau, vestint l'hàbit de sant Francesc i, el dia de la mort, s'haurien de fer les misses que els marmessors creguessin convenients a les esglésies i monestirs de la ciutat de Barcelona. Després, s'haurien de sumar tres mil misses a Montserrat i altres tres mil a la capella del Palau, on també s'hauria de fer perpètuament una cada dia. Sobre l'habitual almoïna per rescat de captius, serien 150 lliures a repartir entre els *más pobres que se hallaren vassallos de las baronías de Marturel y Molin de rey, dando para cada uno sinquenta libras, y quando no huviesse tantos catibos de las ditches baronías, el cumplimiento quiero que sea de los más pobres que huviere de Cathaluña*. Arribaria el punt que, fins i tot, el net de dona Jerònima, el fill de Mencia, *don Luisico*, es trobava a Barcelona i demana que quedés amb don Enric d'Agullana en cas que morís sense estar la mare present, perquè *es razón que faltando jo quede en parte done él tiene amor y se la tienen a él para mirar por su salud y persona*.

Demana, a més, a la seva filla Mencia, ja vídua de don Pedro Fajardo, que anés a reconèixer la hisenda que li quedava a Catalunya, *que aunque no es de mutcha cantidat, lo es en calidat, y es justo que sepa lo que tiene de sus padres y que viva en esta su casa con exemplo de honestidad y recogimiento*. És significatiu que, contra la política duta a terme amb el seu fill Joan, dona Jerònima arriba a afirmar que *quiero que el que heredare mi hazienda sea el que*

²²³² AHPB, not. Lluís Rufet, 398/88.

no fuere heredero del stado de los Vélez o de otro ni el que lo fuere del mayorazgo del quòndam mi señor y marido por lo que deseo la memoria de la casa de mi madre y mía. A més a més, instituiria una causa pia al capítol de la seu de Barcelona on eren enterrades la seva mare dona Guiomar i la resta de membres de la casa d'Hostalric per dotar donzelles pobres de cavallers de Catalunya.

Ja a les peticions particulars, dictades en català, trobem entregues particulars a alguns coneguts: a Federic Barutell, cinc-centes lliures, o a Domingo de Zavala, una cadena d'or de valor de tres-centes lliures.

D'aquesta manera, d'aquesta branca, al 1579 només quedava viva dona Mencia.

L'herència que va rebre per part del seu pare era prou diversa. D'una banda, la catalana, amb les rendes de les baronies de Martorell i Molins de Rei com a principals, però amb drets i censals que feien escalar fins les gairebé 6000 lliures anuals (per una visió detalla de les rendes, *v.* annex 3) o el seu *mayorazgo*, amb unes rendes que s'aproximarien sobrepassarien 10000 ducats (*v.* annex 4), tot i que la majoria aniria dedicat a pagar l'herència de la duquesa de Calàbria.

Dona Mencia tindrà una trajectòria molt llarga a la política hispànica, dona em segones núpcies del duc de Benavente, don Juan Alonso Pimentel, qui va ser nomenat virrei de València i de Nàpols. Allunyada ja de l'esfera d'influència catalana, el nucli de les herències que els seus pares li havien deixat en herència, títols inclosos, no eren més que un afegit a l'amalgama de títols del matrimoni. Allò que havien procurat fer amb don Joan de Zúñiga i els Malagón, però ja d'una forma inevitable per ser el darrer membre viu del llinatge.

Jeroni Pujades, per exemple, procuraria atribuir-li encara certa catalanitat al seu dietari. Quan va arribar a Barcelona durant l'any 1602, després de 24 anys sense trepitjar terres catalanes²²³³, envoltada de dames (una d'elles, per cert, la dona del don Lluís de Queralt servidor del seu pare), li va dedicar les següents paraules:

Han-ho fet molt bé de honrar tal senyora catalana filla de Barcelona y que té fill català, que és lo del primer matrimoni, so és lo marques de les Velez; senyora qui té tals baronias en Catalunya y qui en València tant se prècia de catalana, parlant al conseller de Barcelona quant tornà de la cort del rey nostre senyor, y per ser

²²³³ Molas, P. «La noblesa catalana...», *op. cit.*, p. 101.

filla de la tant gran y no may prou lloada senyora dona Hierònyma de Suñega y de Grala, lustre de les senyores catalanes. Aportan aquestos senyors cinc fills y una filla tenen de aquest matrimoni, den fills y una filla que són de aquest matrimoni sense lo marquès de les Vélez casat ab altra filla del dit comte de altre matrimoni. Fèrtil catalana *sicut vitis abundans*.²²³⁴

Si quelcom mostra, però, com les propietats catalanes de dona Mencia van passar a ser un annex dins una enorme extensió territorial del seu matrimoni amb el duc de Benavente, és el testament²²³⁵. Com veurem pel document que informa de l'apertura de dit testament després de la mort, que conté una còpia. Només començar, trobem la primera gran diferència amb els seus familiars: demana que sigui enterrada a la l'església de Sant Francesc de la vila de Benavent, *en la parte y lugar donde los señores desta cassa se acostumbran enterrar*. Enviaria 20 ducats a Montserrat, a més de demanar que es fessin sis mil misses, mil d'elles a Barcelona i les altres cinc mil als monestirs de Benavent. Pel que fa a la capella del Palau, caldria fer una missa perpètua diària. Després de parlar de l'almoïna que s'hauria de donar als pobres de Benavent, dedica unes línies a Catalunya:

Yden hordeno que ansimismo entre la gente pobre y necesitada de los lugares que yo ttengo y heredé del Comendador Mayor mi señor y padre en el Reyno de Cattalunia quatrocienttas libras moneda de aquel Reyno. (...) Y tten mando zien Ducados para ayuda a la redemción de un cauptibo y este quiero que sea bassallo mío de Cattaluña si le uviere y no le haviendo, sea catalán o del estado de Benavente.²²³⁶

Les possessions catalanes acabarien en Luis Fajardo de Requesens, marquès de los Vélez, el *Luisico* que comenta dona Jerònima al seu testament, per ser el primer fill. El *mayorazgo* de Castella de Requesens acabaria en mans de don Juan de Pimentel Zúñiga y Requesens, marquès del Villar, donant-se per cobrada la legítima amb ell. Pel que fa als béns dels Hostalric, aquests pertocarien, en un primer moment, al fill tercer, don Alonso Pimentel y Hostalric,

²²³⁴ Pujades, Jeroni (Casas Homs, Josep Maria). «Annals o Dietari. Any 1602». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 15, 1975, p. 224.

²²³⁵ AHNOB, Frías, c. 1339, doc. 10.

²²³⁶ *Ibidem*.

general de la cavalleria de Milà, però passarien a don Diego Pimentel per la mort del seu germà.

Assistiríem, d'aquesta manera, a la definitiva dissolució d'un dels llinatges més importants dels primers segles de la història moderna catalana. Des de la gran explosió de don Galceran de Requesens i el seu paper a la guerra civil i als conflictes entre *la busca* i *la biga*, fins a ser els territoris, cognoms i armes que hereta de dona Mencia un dels seus fills, qui, crescut a la casa dels Vélez, poca vinculació tindria amb Catalunya, els afers catalans i les baronies de Martorell i de Molins de Rei que li pertocarien. I que només tornarien, una generació després, encapçalant un exèrcit castellà al 1640.

Aquest procés de castellanització culminat amb dona Mencia, posposant uns anys allò que ja s'havia fet evident d'una forma molt més explícita als capítols matrimonials del seu germà don Joan amb dona Guiomar Pardo, és un bon exemple de relació de l'alta noblesa catalana i castellana. Ja no estem parlant d'una castellanització de la llengua per una situació de diglòssia²²³⁷, clara amb el propi Lluís de Requesens, ni d'un absentisme nobiliari per trobar-se ocupant càrrecs a l'estranger o ésser a la cort, sinó que els títols i els vassalls passarien a estar a càrrec d'algú que no sabia la llengua de la majoria i amb prou feines hauria trepitjat les baronies que heretava algun cop a la seva vida. Una successió castellanitzant molt més agressiva, i fulminant, que aquella que més marcava Pere Molas entre els Requesens i els Zúñiga.²²³⁸ A la primera, la preponderància de títol i patrimoni la mantenien els catalans, mentre que, després del parèntesi del vincle amb l'aristocràcia barcelonina dels Gralla i Hostalric, es cercaria una estratègia d'una volada molt més alta: Fajardo, Pardo Tavera, De la Cerda i Pimentel. O, dit d'altra manera, els barons de Molins de Rei i de Martorell s'emparentarien, o ho procurarien si no hi hagués òbits que ho impedissin, amb els marquesos de los Vélez, els futurs marquesos de Malagón, els ducs de Benavente i, d'una forma tangencial, amb els ducs de Medinaceli. Els territoris catalans passarien, doncs, de ser el centre patrimonial del llinatge a un títol més perdut en un extens llistat, que miraria els afers de Catalunya amb una insalvable distància mental i física.

²²³⁷ Amelang, James S. *La formación de una...*, op. cit., pp. 182-187.

²²³⁸ Molas, P. «La noblesa catalana...», op. cit., pp. 99-101.

6. CONCLUSIONS

Com s'exposava a l'apartat introductori del present estudi, l'objectiu de la recerca era múltiple: d'una banda, analitzar el paper de Lluís de Requesens com a militar i, de l'altra, veure com el servei d'armes i el seu patronatge podia afavorir la pròpia clientela i la noblesa catalana en termes més amplis. Es pretenia, doncs, abordar la visió particular del fet d'armes com a via d'oportunitat i de promoció sota el patronatge d'un noble d'influència estatal. Els resultats obtinguts en cadascun dels punts han estat substancials i, en alguns casos, sorprenents.

Lluís de Requesens, doncs, és la culminació d'una noblesa de servei vinculada a la Monarquia, sigui quina sigui, Trastàmara o Habsburg, durant més de segle i mig. Aquests llocs d'honor serien una trajectòria que ja s'iniciaria amb l'origen de la seva branca, els Requesens de Molins de Rei, quan al 1430 Alfons el Magnànim va fer donació d'aquesta vila, terme i jurisdicció a Galceran de Requesens. El seu primogènit, Lluís de Requesens i Joan Soler va heretar-lo, afegint-ne les donacions al 1474 de la baronia de Martorell i Castellvell de Rosanes per part de Joan II, com a compensació pels quinze mil florins que li havia prestat anteriorment l'avi del Requesens estudiat en aquestes pàgines i per la incapacitat que tenia la Monarquia de tornar-los. Fins i tot el naixement de Lluís de Requesens i Zúñiga estaria condicionat per la relació dels Requesens i la Monarquia, en aquest cas, amb Carles V. L'aliança definitiva dels Requesens amb la nova dinastia regnant arribaria per la via del matrimoni, en com la voluntat del futur emperador trenca la política matrimonial de la família i l'emparenta amb els comtes de Miranda a través de Juan de Zúñiga y Avellaneda, un fill segon, sense patrimoni, però camarlenc del rei i cap de la seva guàrdia d'alabarders. Els fills de tots dos, per tant, serien la continuació natural d'aquesta via de servei que vincularia els Requesens i la monarquia regnant.

Pel que fa a Lluís de Requesens i els seus seguidors, aquest va mantenir la seva pròpia clientela molt més vinculada a la seva persona i la proximitat al rei que pel propi patrimoni. Més enllà de les possessions a Martorell o Molins de Rei, la resta de rendes eren atorgades a diverses parts de Castella per Felip II de forma graciosa, reunides en un *mayorazgo*. La clientela que s'ha vist al llarg de les pàgines d'aquesta recerca estaria formada en la seva majoria pels successors de l'extensa descendència que va tenir Galceran de Requesens, amb possessions veïnes als seus territoris a ambdues ribes del Llobregat.

Els nobles clients, membres de llinatges castellans i catalans, que evidència el seu paper a cavall entre Barcelona i la Cort, fa que s'entengui millor el paper d'impulsor, de mediador entre el rei i la noblesa local, que cal atribuir a Requesens. Perquè difícilment es trobaria un noble que ocupés aquesta categoria de càrrecs més fidel servidor de Felip II que el fill d'Estefania de Requesens, cosa que s'entén perfectament: la seva posició depenia exclusivament de la voluntat del rei i de la seva bona predisposició, el seu servei havia de ser exhaustiu i incansable per mantenir una posició que arrencava des dels jocs a la Cort quan tots dos no eren més que uns infants. I, servint Requesens al rei, també ho feien els seus clients.

Si comencem aquestes conclusions amb la figura de Lluís de Requesens i com va desenvolupar la seva funció militar, s'ha demostrat que es troba prou allunyada d'allò que la majoria de les publicacions havien dit sobre ell. La guerra de las Alpujarras fou un punt d'inflexió a la seva carrera, on per primera vegada va desplegar-se amb un exèrcit que havia de dirigir en persona. En aquestes pàgines s'ha demostrat, doncs, com la figura de Requesens anava molt més enllà del polític i tutor de don Joan d'Àustria. Qui, en teoria, havia de ser la veu de la prudència que assessorés el jove fill de Carles V. Quan hom ha llegit les biografies, tot i que la majoria dels membres de l'escola andalusa que ha estudiat las Alpujarras ja avisen de la participació del noble català en aquesta campanya, pot sobtar que a la documentació es trobin les propostes reiterades d'execució de tot morisc capturat amb les armes a les mans. El seu paper, doncs, com a militar durant la fase final de la guerra, la campanya de la tardor del 1570, és fonamental: dirigeix l'entrada i execució d'una estratègia sistemàtica de massacre per les serres granadines i ofertes de pau. A més, són relativament comunes, havent estat exposades al text algunes d'elles, les referències que fa a la correspondència sobre quina seria la seva preferència a l'hora de tractar els capturats: matar-los a tots. Però veia que era inviable. Referències, d'altra banda, que fa a tots tres escenaris bèl·lics analitzats: a las Alpujarras amb els moriscos captius i esclavitzats, a Lepant amb els capitans de galera capturats i a Flandes amb els rebels. En aquest darrer punt, el debat ja escalaria a la preferència de negar o cremar Holanda. Com deia Violet Soen pel cas de Flandes en referència al perdó general: *la gracia ilimitada es tan injusta como la ausencia total de gracia*.²²³⁹ Perquè,

²²³⁹ Soen, V. «Estrategias de pacificación...», *op. cit.*, p. 66.

efectivament, no és gaire diferent la política duta a terme entre les valls i coves de la serralada granadina i el fang holandès, amb la diferència que els moriscos es trobaren ben aviat sense cap altra alternativa que la rendició, excepte comptades quadrilles de monfís. Com amb una mostra de maquiavel·lisme més clàssic, per aconseguir el bon govern s'havia d'emprar la crueltat i la clemència amb certa habilitat. I Requesens ho sabia fer.

Una via doble, de misericòrdia i brutalitat, que es va veure al seu màxim esplendor a Flandes. El seu govern, curt i sense grans accions, però, va resultar clau per la història dels Països Baixos. En un exercici contrafactual que ja va fer Lovett, caldria preguntar-se què hauria passat si al setembre del 1575 no s'hagués publicat el decret, les notícies no haguessin arribat a Flandes a l'octubre i tota via de finançament hagués quedat congelada.

Del seu estudi en particular, en podem treure diverses conclusions: d'una banda, que l'herència que va rebre del duc d'Alba fou un condicionant impossible de superar. Tant des del punt de vista de la resistència dels locals (amb la matança posterior a la rendició de Haarlem com a gran impediment) o una economia desfeta i uns enormes deutes acumulats amb la soldadesca. Per tant, com s'ha vist, malgrat que la idea inicial del govern fou la que s'acostuma a remarcar, la del trencament de la manera castellana de fer per l'aragonesa que deia John Elliott, ben aviat va variar el seu punt de vista fins dur a terme una política no gaire diferent de la del duc d'Alba. Si alguna cosa podia quedar de l'esperit pactista de la Corona d'Aragó que Felip II podia veure en Requesens en el moment d'enviar-lo, va acabar ben aviat. I molt més quan va adonar-se que la negociació amb els estats lleials a Felip II seria debades. Va arribar amb l'abolició del desè diner i un perdó general molt extens, a més d'iniciar el procés d'abolició del Consell dels Tumults. Però no era prou. Els estats estigueren molt contents de la marxa d'Alba, però no van col·laborar amb el governador entrant de la manera que ell hauria desitjat.

La guerra era l'únic que depenia d'ell mateix, per això va intentar dur a terme una política agressiva sempre que va poder: motins i limitacions econòmiques foren els dos grans obstacles, dues potes de la mateixa cadira, que van impossibilitar dur a terme campanyes més contundents. És ben evident, d'altra banda, tot i que les biografies no ho destaquen pas i, fins i tot, intenten fer veure el contrari, que l'equilibri econòmic mantingut a Flandes fins el decret de

primer de setembre del 1575 era molt precari. I la culpa no era exclusivament del rei, com arriben a dir alguns autors. Si el govern va caure pel seu deute econòmic, no era pas per deixadesa reial, sinó per un engruiximent d'efectius enorme ja des del 1572, molt més enllà del que la Hisenda reial, i molt menys la local, podia mantenir. El sistema emprat per Requesens de bestretes de mercaders i lletres de canvi no era més que un pegat a un vaixell que s'enfonsava, i que va acabar d'esclatar amb la suspensió de pagaments. Ell no podia fer altra cosa que procurar-se finançament per on pogués, en unes lletres de canvi que només servien per mantenir la tropa viva i alleugerir, de forma mínima, la càrrega sobre la població. Era un model amb data de caducitat imminent.

Requesens no tenia altre remei, la Monarquia tampoc.

El govern de Requesens es va dirigir, doncs, de forma inevitable des del seu inici cap a la desfeta. Però no per causa de les armes enemigues: el temps era un aliat més d'Orange, ja que la sobredimensionada maquinària bèl·lica hispànica a Flandes acabaria amb ella mateixa. Parafrasejant la frase bíblica que moltes vegades s'ha emprat per referir-se a la Monarquia Hispànica: era un gegant amb peus de fang. El camí del sac d'Anvers del novembre del 1576, de la *fúria espanyola*, era obert des de la invasió del 1572 dels Nassau i el clot econòmic que va provocar i que, durant el govern de Requesens, no es va solucionar pas, sinó que es va continuar cavant fins el punt de no poder-ne sortir.

Allò que s'ha vist en aquest estudi, però, a més de la intensa participació de Requesens als afers de la Monarquia és, sense cap mena de dubte, que la seva implicació entre la noblesa catalana era altíssima i el seu paper com a mitjancer entre rei i regne, fonamental. Parlem, primer de tot, de la clientela. És evident que el funcionament és aquell descrit als diversos textos de Imízcoz Beunza i la seva implicació de l'alta noblesa al territori. En el cas del seguici de Requesens, trobem dos tipus de membres: els oficis (cambrer, cuiner, cavallerís...) i els nobles clients. Dins les diverses fidelitats que Roland Mousnier deia que convivien, veiem com es distingien aquests dos grups: en el cas dels oficis, a les poques setmanes de mort del seu cap, tots havien estat acomiadats i se'ls hi perd la pista; en el cas dels nobles és diferent. Formar part de la casa no seria motiu per rebre qualsevol mena d'ajuda o avantatge per part del rei, però sí que ho seria haver participat a la guerra de forma activa i tenir un bon padrí que en donés fe. D'una banda trobaríem fidelitat al patró i un sou, de l'altra, fidelitat al patró, a la casa i

al rei, i una acumulació d'interessos que feia que servir el patró fos servir el rei. Tampoc no ha de sorprendre aquest fet, ja que bona part del valor que se li donava a la noblesa, sent un dels seus trets fonamentals, era la capacitat de mobilitzar els clients habituals i atreure'n de nous quan la situació ho requerís.

El procés d'aquesta noblesa, de la clientela, a l'hora de cercar una sortida fou comú: mort Requesens, romangueren a Flandes fins el 1577 quan la infanteria espanyola fou retirada de forma inevitable per Don Joan d'Àustria després del sac d'Anvers. La mesura que s'havia demanat des de sempre, la sortida de les tropes espanyoles, ja era una realitat provocada pel darrer i màxim excés. El camí fou el mateix per tothom: cercaren, primer de tot, l'empara de don Juan de Zúñiga, qui era el Requesens amb millor posició i contacte directe amb el rei en aquell moment. Des de Roma, aquest va procurar la promoció de tots aquells que havien servit sota les ordres del seu germà. Bona prova d'això és que don Guillem de Santcliment, mà dreta de Requesens, va fer una extensa relació sobre quines eren les aspiracions de tot aquell que havia quedat a Flandes sense patró i sense sou. Zúñiga buscava afavorir aquests clients des de la llunyania, però va deixar ben clar des del principi que qui volgués passar a servir-lo a ell hauria de passar per els normes dels seus criats i les seves pròpies. Això indica, d'altra banda, la diferència de funcionament de les cases, una enfocada més a la via militar a l'altra a la diplomàtica.

És per tot això que al 1578 trobaríem una allau de cartes de recomanació arribades a la Cort, fins i tot amb la presència física d'alguns d'ells demanant avantatges, sous o càrrecs. Quelcom que evidenciaria, d'una banda, el funcionament estricte de la clientela i la fidelitat a la casa, de l'altra, com es veia el servei a Requesens com un mecanisme per fer mèrits a ulls del rei. Com deia Imízcoz Beunza: *unas redes clientelares relacionaban al rey y a los poderosos de la Corte con las familias dirigentes de las provincias, señoríos y ciudades de la monarquía.*²²⁴⁰ Poc després, al 1580, arribaria la resposta del rei: en la majoria dels casos, l'avantatge de la mà del monarca que oferia la possibilitat de seguir servint però en millors condicions. Nàpols seria una via escapatòria per molts d'ells, però només mentre el virrei fos don Juan de Zúñiga. Aquests nobles ben col·locats vora la protecció del germà de Lluís de Requesens, un cop mort aquest, i després de passar les demandes per la cort, van haver de cercar la seva

²²⁴⁰ Imízcoz, J. M.; Oliveri Korta, O. «Economía doméstica y...», *op. cit.*, p. 40.

recol·locació un cop Zúñiga fou substituït pel duc d'Osuna, que va entrar amb la seva pròpia gent. Quelcom que va passar igual amb la substitució del marquès d'Aitona com virrei de Catalunya. L'altra via era continuar el servei militar, amb la figura de don Joan de Cardona com a nexa d'unió del servei mediterrani de molts dels catalans presents en aquestes dates. La darrera, ja fora de la protecció del virrei, però sempre exposant els seus serveis militars com a principal mèrit, seria la cerca d'una de les múltiples places (capitanies, castlanies, governacions o virregnats) de Catalunya o les illes Balears, és a dir, encara a prop de la influència barcelonina on residia la família de la majoria d'aquests nobles.

Per tant, aquest servei militar, fos de la mà del patró, de la seva família (les relacions de mèrits dels avantpassats difunts són quelcom habitual) o per lliure, sempre esdevenia una via fonamental per tal que els fills fadrins de les famílies catalanes (un tret en comú de tots els presents als diversos escenaris, excepte el baró de Segur a Lepant), que van enviar els seus fills a fer mèrits per la via militar al servei de Lluís de Requesens, obtinguessin algun càrrec o sou del què viure.

Hi ha una frase de Imízcoz Beunza que diu allò que significava Requesens per aquesta noblesa catalana, tot i que algun matís necessari pel cas del Comanador Major: *la formación de las casas de los grandes señores fue útil para la articulación de la monarquía. Configuraban una élite rica e interesada en mantener el orden político que, vinculada a la Corona, incorporaba sus redes de clientes y dependientes al servicio de la monarquía.*²²⁴¹ Els Requesens, aquella família que temps enrere havia estat un dels eixos de la política catalana al servei dels Trastàmara amb residència a Barcelona, ara ho eren dels Habsburg de Madrid. No eren una noblesa rica, almenys no tant com aquella entre la que es movien a la cort, però la seva importància per Catalunya era fonamental. Figures nobiliàries com la dels Requesens, amb Lluís com a gran personalitat del moment per la seva dimensió i proximitat amb el rei, només comparables amb el marquès d'Aitona o el duc de Cardona pel cas català, eren un pont necessari entre Catalunya i Castella. La línia descendent del poder feia, doncs, que aquests vincles de les elits territorials millor col·locades fossin una eina excel·lent per tal que petita noblesa aparentment allunyada de la política d'una monarquia continental

²²⁴¹ Imízcoz Beunza, José María. «Capítulo VII: Las redes de la monarquía: familias y redes sociales en la construcción de España». Dins: Francisco Chacón, Joan Bestard (eds.). *Familias. Historia de la sociedad española (del final de la Edad Media a nuestros días)*. Madrid: Cátedra, 2011, p. 414.

pogués incorporar-se en el circuit de prestacions i contraprestacions, de clienteleles, de la Monarquia. Eren precisament aquesta mena de figures les que trencaven la idea de centre i perifèria, de vegades vista amb una excessiva fermesa. Representen, a més a més, l'exemple més evident del funcionament de les relacions d'utilitat, tan habituals dins les publicacions específiques les clienteleles, ben presents a l'hora de teixir aquesta xarxa. Eren útils per la Monarquia perquè mantenia el contacte amb Catalunya, un territori del qual s'havia allunyat de forma evident i amb una relació que es degradaria a mesura que passessin els anys i se succeïssin les topades entre els representants reials i les institucions del país. I útils pels clients, perquè els oferia la possibilitat d'apropar-se al rei a través de la figura d'algú que en tenia accés directe i la paraula del qual era escoltada als cercles més alts de decisió.

El moviment de la Monarquia cap a Castella, doncs, faria que aquella noblesa que la volgués servir s'hagués de moure allà on era el seu centre. Les elits seguirien aquest moviment de centralisme reial com una decisió estamental que procuraria apropar-se al centre radiador de poder, no com una adhesió al viratge castellanitzant dels Habsburg hispànics. Per tant, si la Monarquia es desplaça, la noblesa la seguirà per mantenir-se a prop del focus del poder, no per estar d'acord amb la línia política que es marcaria des de la cort.

És a dir, entrem en una idea de relacions bilaterals de contacte entre les faccions de la cort i les elits territorials de cada regne, sempre en constant comunicació²²⁴², de quelcom que aniria més enllà d'una simple juxtaposició de territoris i d'integració de les elits que Xavier Gil citava com individualitzada pel cas català²²⁴³ i que veiem que era molt generalitzada entre els grups que havien aconseguit entrar al servei d'un d'aquests nobles. Actuaven com a veritables aparadors que afavorien l'obtenció d'alguna recompensa, sent molt més probable obtenir algun benefici duent a terme el mateix servei sota la protecció d'algun noble que en una companyia aleatòria. Caldria preguntar-se, doncs, si la manca de servei reial més generalitzat i demanda posterior de càrrecs (si no hi ha mèrits previs tant propis com del llinatge, com és obvi, ni tan sols els demandarien) seria per manca de voluntat o manca de ponts que generessin possibilitats de servei

²²⁴² v. Benigno, Francesco. *La sombra del rey*. Madrid: Alianza, 1994, pp. 28-33.

²²⁴³ Gil Pujol, Xavier. «Culturas políticas y clases dirigentes regionales en la formación del estado moderno: un punto de inflexión». Dins: *Tiempo de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2010, pp.181.

tan clares com era la guerra en temps de Lluís de Requesens. Perquè, parafrasejant l'autor, el que cercava tota aquesta clientela un cop mort el patró fou *la participación (...) en cargos cortesanos, judiciales y militares del conjunto de la monarquía*.²²⁴⁴ L'ambaixada a Savoia o a Praga amb l'Imperi, la regència de la vicaria de Nàpols, la governació de Menorca, la capitania de cavalls de Mallorca, la castlania de Piombino o Salses, la governació del Rosselló i la Cerdanya, capitans de companyia o mestre de camp, serien exemples dels càrrecs que van ocupar durant els anys immediatament posteriors a la mort de Requesens aquells que van formar part de la seva clientela o, tot i no formant-ne, havien servit per la via militar a les seves ordres i se n'aprofitaren a l'hora d'exposar els seus mèrits als memorials.

Ens estem endinsant, doncs, en com aquesta clientela seria un exemple del funcionament bàsic de l'estat modern (poder centralitzat i descendent, obtenint-ne beneficis graciosos per part del rei a canvi del servei previ) integrador de territoris, que va fer fortuna a partir de l'article de John Elliott *Una Europa de Monarquies compostes*. Una monarquia que tot i ser de forma apriorística *aeque principaliter*²²⁴⁵, ben aviat es va demostrar que tenia una evident preponderància castellana, que el mateix John Elliott destaca juntament amb altres autors²²⁴⁶, on els interessos de la Monarquia passarien a ser progressivament els de Castella. Per tant, aquest pont entre un centre a l'alça i una perifèria, fins a cert punt, progressivament oblidada (el nombre decreixent de convocatòries de corts a mesura que avancem entre els diversos reis Habsburg és una bona mostra), es feia fonamental. Un procés centralitzador que no passava desapercebut als contemporanis, com es veu per la recurrent cita sobre els castellans dels *Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig: *volen ser tan absoluts y tenen les coses pròpies en tant y les estranyes en tan poch, que par que són ells venguts a soles del cel y que lo resto dels hòmens és lo que és eixit de la terra*.²²⁴⁷ Unes paraules que posa en boca de Lúcio, tot i que més enfocades en

²²⁴⁴ *Ibidem*.

²²⁴⁵ Elliott, John. «Una Europa de monarquías compuestas». Dins: *España en Europa. Estudios de historia comparada*. València: Universitat de València, 2003, pp. 65-91.

²²⁴⁶ Elliott, J. *La rebelión de...*, *op. cit.*, pp. 38-43; des del punt de vista de la construcció cultural de la preeminència castellana, els seus projectes polítics i la supervivència catalana, v. Simon i Tarrés, Antoni. *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, pp. 42-202.

²²⁴⁷ Despuig, Cristòfor. *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa* (edició a cura d'Eulàlia Duran). Barcelona: Curial, 1981, p. 89.

la línia del menyspreu que Castella tenia vers la resta de regnes d'una monarquia composta, ja que el mateix Lúcio afegeix tot seguit: *la major part dels castellans gosen dir públicament que aquesta nostra província no és Espanya y, per ço, que nosaltres no som veraders espanyols, no mirant los pecadors benaventurats quant gran engany reben, y quant ignorants són, y quant segos de enveja y malícia van, que aquesta província no sols és Espanya, mas és la millor Espanya.*²²⁴⁸ És a dir, a mesura que avançaren els anys i aquest procés centralitzador castellà s'anés fent més evident, els contactes directes amb la cort serien més necessaris, sobretot en un moment on encara hi havia una enorme voluntat de servei, ja que les relacions encara no s'havien tibats tant com amb el conflicte que desembocaria en l'afer Granollacs.

L'alta noblesa catalana que representa Requesens, per tant, seria aquest vincle necessari per tal que les diverses cases nobiliàries catalanes introduïssin un dels seus membres, habitualment el segon o tercer fill, o algú que no hagués d'heretar títol i terres, en un joc de càrrecs i serveis que podria emprar tot el llinatge a l'hora de demanar futurs càrrecs, avantatges o títols. Don Alexandre Alentorn, per exemple, rememora els serveis a la Monarquia dels seus avantpassats fins el temps de Joan II quan demanava el títol de comte al març del 1614.²²⁴⁹ Una memòria de servei militar, doncs, que evidencia que aquesta porta oberta que oferien alguns dels nobles amb càrrecs a l'estranger podia afavorir les famílies de la clientela bastants anys després de la mort dels contemporanis a aquells que participaren a les accions.

Lluís de Requesens i, sobretot, el vincle establert mitjançant dona Jerònima amb la majoria de les principals famílies, servien per estructurar la noblesa catalana, posant-la en relació amb la resta de la Monarquia. La dona de Requesens, i la seva tasca com a vincle entre el seu marit i tot allò que tenia lloc Catalunya i Castella més enllà dels afers de la Monarquia, resulten una evident continuació del valor clau de les dones del llinatge Requesens que havien tingut durant la primera meitat del segle XVI. Entre dona Jerònima i don Guillem de Santcliment, com s'ha comentat, mantindran a Lluís de Requesens lligat als afers catalans i als seus llinatges malgrat trobar-se immers en governs d'una extrema

²²⁴⁸ *Ibidem*, p. 102.

²²⁴⁹ ACA, CA, llig. 269, doc. 2.

dificultat. Nova mostra que seria aquest el darrer punt de catalanitat de Requesens, molt influït per la seva dona des de Barcelona.

Ell, però, no hi ha dubte que se sentia castellà. Castellà de formació, de pensament i de parla, la seva preocupació seria sempre servir al rei. Tanmateix, com s'ha destacat, les seves escassíssimes possessions feien que tingués els seus vassalls en ment, els quals eren catalans. Sorprèn, d'altra banda, la catalanitat que li volguessin atribuir els altres, com amb una mena de reflex de les cites de Despuig: els castellans volien mantenir el control més ampli possible sobre els afers de la Monarquia, volien fer, de Castella, Espanya, però era un català qui havia sufocat la revolta morisca, havia estat la mà dreta del fill de l'Emperador a Lepant i havia estat governador dels Països Baixos en el moment de gran necessitat. En un temps que les armes seguien tenint una importància central com a generadores de prestigi, Requesens, barceloní, hereu d'un dels llinatges més importants del Principat, ajudava a col·locar el més alt possible el valor de les armes catalanes al servei de la Monarquia.

Malgrat tot això, servei estranger i mentalitat cortesana, Catalunya seguia sent l'espai natural de Requesens, amb la nissaga assentada a la gran capital del país i centre de la política catalana, però sempre a mig camí entre Barcelona i els seus territoris del Llobregat: Molins de Rei i Martorell.

Requesens era enormement necessari per Catalunya, com s'ha dit, tant pel vincle que oferia amb una Castella cada vegada més hegemònica a la Monarquia Hispànica com per donar ordre intern a una xarxa ben arrelada al territori. Una estructura que serveix, a més, per copsar com les bandositats nobiliàries formaven part de la quotidianitat nobiliària del moment. Ha estat sorprenent veure com els Alentorn, els Josa o els Guimerà tenien una relació tan estreta amb Lluís de Requesens. Mort Guillem de Josa el vincle de dit llinatge amb la guerra de bàndols semblava molt menor, mentre que Francesc de Guimerà no va estar especialment actiu (sí el seu sogre i cunyat), tanmateix, Onofre d'Alentorn és un cas especial. Com s'ha destacat en aquest estudi, fou l'encarregat de fer una visita a Toledo com a representant dels Requesens, un dels responsables d'organitzar el seu enterrament i un dels més propers a la família. Alhora, seria un dels grans fautors de bandolers del moment. És a dir, la mateixa persona estaria al servei del noble més important de Catalunya en aquell moment i mantenint disputes particulars amb altres senyors, com a membre actiu d'un dels grans problemes

d'ordre públic de la Monarquia. No deixa de ser una bona mostra de com la diversificació de les estratègies familiars mantenia una vertebració del territori a nivell de relacions d'amistat, clientela o contracte que, pel cas de, per exemple, algú com el prior de Sant Joan de Jerusalem, Miquel d'Alentorn, tant havia estat al servei de Lluís de Requesens (sent un dels hostatges intercanviats a les converses de Breda) com havia contractat a Perot Rocaguinarda. És a dir, mantenint la línia que han aportat les investigacions més recents sobre el bandolerisme, era un tipus de relació totalment establert a Catalunya, molt més enllà de la línia primigènia marcada per Fernand Braudel²²⁵⁰ o Joan Reglà²²⁵¹ sobre un bandolerisme marginal, muntanyós, fill de la misèria, enemic dels rics i esdevenint sempre l'antagonisme del poder reial. Potser, el coneixement de la trajectòria de Requesens al servei del rei i la seva implicació amb els Josa, Alentorn o Guimerà, sigui especialment contrari a la contundent afirmació que feia Braudel: *el bandolerismo es, ante todo, una revancha contra los Estados organizados, defensores del orden político y, también, del social.*²²⁵² És a dir, la complexitat de la societat catalana i de les relacions establertes feien bastant indestruïble la guerra de bàndol de les relacions més oficials i la voluntat de servir, encara que fos aparentment, a aquell de qui emanava el poder. Per tant, quan s'explica que el susdit Onofre d'Alentorn, destacat nyerro que mantenia aquest contacte amb els màxims representants reials a Catalunya, havia dedicat la seva vida a perseguir quadrilles de *mala gente* i que *estando dicho señor de Seró en la cama de la enfermedad de que murió le pidió el dicho Duque sirviese a V. Magd. en perseguir una cuadrilla que se avia levantado y dava grandes daños*²²⁵³, caldria preguntar-se de quina facció era la quadrilla que volia perseguir. És prou probable que fossin cadells.

Però més enllà de la importància de figures com la de Requesens a l'hora d'establir nexes entre rei i regne, s'ha pogut observar que la noblesa catalana es va mantenir ben viva a la cerca d'oportunitats de servei que els hi permetés sumar mèrits per tal d'obtenir algun càrrec posterior. Perquè igual que trobem alguns dels més propers a Requesens en Santcliment, Torrelles o Queralt, els Cruïlles, Alentorn, Josa, Setantí, Boixadors o, fins i tot, Armengol, es movien amb ell més

²²⁵⁰ Braudel, F. *El Mediterráneo y...*, op. cit., pp. 123-139.

²²⁵¹ Reglà, J. *El bandolerisme català...*, op. cit., pp. 10-32.

²²⁵² Braudel, F. *El Mediterráneo y...*, op. cit., p. 125.

²²⁵³ ACA, CA, llig. 269, doc. 2.

per trobar en el Comanador Major una via de servei que seria ben reconeguda, amb una carta de recomanació de gran valor i cercant la seva promoció o col·locació en alguns dels diversos càrrecs de la Monarquia, des d'on també podrien afavorir els seus propis interessos particulars o de bàndol.

Per tant, en aquest estudi on s'ha analitzat de forma detallada l'activitat de Requesens com a militar, tot demostrant que la seva actuació al capdavant dels exèrcits de la Monarquia va anar molt més enllà de ser el tutor de don Joan d'Àustria o el successor del duc d'Alba, també s'ha vist com aquesta mena de figures tan rellevants servien per estructurar la pròpia Monarquia. I, molt concretament, els territoris on l'absentisme reial feia que hi hagués cert desarrelament a la causa de Felip II, amb una Monarquia Hispànica incapaç de mobilitzar pel servei aquesta més baixa noblesa si no era per la via d'intermediaris de gran utilitat per rei i regne, ja que posaven en contacte dues parts de l'equació que tenien allò que volia l'altra.

Una noblesa de servei, per tant, castellanitzada i sempre amb la ment i la voluntat posades en les necessitats de Felip II, però necessària per afavorir les possibilitats i els contactes de la resta de l'estament militar de Catalunya.

Però si quelcom demostra el progressiu allunyament de les elits de Catalunya i el seu assentament a la Cort o als territoris principals de les nissagues que havien absorbit els títols catalans, és l'evolució del llinatge Requesens. La clientela, aquestes connexions de lleialtats reforçades pel contacte habitual i la relació personal, funcionava sempre que hi hagués una presència física del líder del llinatge o algú proper. Pel cas de Lluís de Requesens, per exemple, seria la seva dona qui mantindria el contacte estret amb la noblesa local i els territoris vassalls de la família, com es pot despendre d'aquells citats pels preparatius de l'enterrament de Lluís i Joan al desembre del 1577. La situació que mantenien, però, a la llarga era insostenible. Aquest equilibri precari entre Barcelona i Madrid es podia mantenir un temps, però no de forma indefinida. Mentre hi hagués present a la capital catalana algun membre destacat del llinatge, com dona Jerònima, tot funcionaria encara que fos d'una forma inestable i amb sospites. La gent de Molins de Rei i Martorell acceptaven, a més, aquest absentisme dels seus senyors mentre es trobaven a Barcelona, ja que la seva presència se sentia propera. Els temps d'Hipòlita Rois de Liori al castell de Molins de Rei havien quedat enrere. Però la tendència fou a que la centralització del poder, fos per part

de la Cort o per les grans famílies castellanes que absorbien els principals casals catalans, trenqués la relació amb el territori i les seves clienteleles. La desvinculació dels senyors dels seus vassalls, en una escala menor però amb un funcionament similar a l'absentisme reial que viuen els territoris de la Corona d'Aragó, es farà evident al llarg dels anys. És a dir, mentre el llinatge manté el vincle amb Catalunya, la clientela funciona, fins i tot hi ha una bona acollida a Mencia quan arriba de visita al 1602 (literalment, de visita), probablement pel record dels seus pares. Però el darrer vincle de senyor i vassall feia temps que havia iniciat el seu procés de dissolució per la falta de tracte personal entre els diversos membres de l'estructura de fidelitat que unia rei i regne a través de nobles com Lluís de Requesens. Amb procuradors difícilment es construirà una relació de lleialtat, i la prova darrera d'aquest definitiu trencament el trobaríem amb la contundent entrada a Catalunya del net de Mencia.

S'han iniciat aquestes conclusions al segle XV i la relació entre els primers Requesens de Molins de Rei i el monarca, i l'acabarem al segle XVII amb la relació del besnet de Lluís de Requesens, senyor de Martorell i Molins de Rei, amb els seus vassalls, i Catalunya en general. El vincle que el cinquè marquès de los Vélez, Pedro Fajardo de Requesens-Zúñiga y Pimentel, mantenia amb les possessions dels seus avantpassats catalans aniria poc més enllà del cognom. Vivia a mig camí entre Madrid i Múrcia, entre la Cort i els estats dels Vélez, i la primera entrada que va fer a Catalunya fou al capdavant d'un exèrcit castellà de, sobre el paper, 35.538 infants i 1.990 cavalls²²⁵⁴ per sufocar l'aixecament català derivat de la revolta dels Segadors. Sense experiència militar prèvia, era la basa que Felip IV jugava per intentar recuperar algunes lleialtats romanents a Catalunya amb els Requesens. Però el vincle entre els senyors i els territoris que posseïen s'havia erosionat per l'atracció creixent i continuada de la cort al llarg de les dècades anteriors, produint un trencament de les fidelitats que abans havien gaudit, en aquest cas, els Requesens amb la mobilització d'un bon grup de famílies del Principat en servei del rei.

Els lligams havien desaparegut i la campanya fou un fracàs després de l'estrepitosa derrota castellana a la batalla de Montjuic. Prèviament a això, però, amb la batalla de Martorell i la posterior matança, veïns castigats per la doble traïció al rei i al senyor, potser entenem molt millor com senyor i vassalls es veien

²²⁵⁴ Elliott, John H. *La rebelión de los...*, op. cit., p. 502.

de forma mútua com quelcom aliè, sense un bri de les fidelitats forjades durant segle i mig pels seus avantpassats Requesens. Entre el reguitzell de títols hi havia alguns de catalans, efectivament, però era vist a ulls de tothom com un noble estranger que pretenia envair-los amb un exèrcit. No debades, ho era. D'aquella clientela que s'ha vist en aquestes pàgines, d'aquell arrelament al territori i vincles amb les diverses famílies veïnes i subordinades, les que enviaven els seus fills a servir de nens a casa els Requesens, no en quedava res. Després de més de dos-cents anys des que Alfons el Magnànim hagués donat Molins de Rei a Galceran de Requesens i pel propi vincle dels Requesens amb una Monarquia que els va allunyar de Catalunya alhora que ho feia ella, els Requesens havien deixat de ser catalans.

7.FONTS

7.1. Fonts impreses

- AHUMADA BATLLE, Eulàlia. *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*. València: Universitat de València, 2003.
- AHUMADA, Eulàlia. *Hipòlita Roís de Liori (ca. 1479-1546)*. Madrid: Ediciones del Orto, 2004.
- ALBÈRI, Eugenio. *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante ir secolo decimosesto. Sèrie 1, volum 3*. Florència: Società editrice fiorentina, 1853.
- ALBI DE LA CUESTA, Julio. *De Pavía a Rocroi. Los tercios de infantería española en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Balkan editores, 2005
- ALCOBERRO, Agustí; NOGUER, Jaume. *Pirates, corsaris i torres de moros. Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell/ Diputació de Girona, 1998.
- ÁLVAREZ FRANCÉS, Leonor. «The fabrication of Francisco de Valdés: episodic narratives in Spanish and Dutch chronicles on the siege of Leiden (1573-74)». Dins: Raymond Fagel, Leonor Álvarez Francés, Beatriz Santiago Belmonte (eds.). *Early Modern War Narratives and the Revolt in the Low Countries*. Manchester: Manchester University Press, 2020, pp. 36-55.
- AMELANG, James. «The Purchase of Nobility in Castile, 1552-1700. A Comment». *Journal of European Economic History*, 11, 1982, pp. 219-226.
- AMELANG, James. *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*. Barcelona: Ariel, 1986.
- APARICI, José. *Colección de documentos inéditos relativos a la célebre batalla de Lepanto sacados del Archivo General de Simancas*. Madrid: Imprenta Nacional, 1847.
- ARIENZA ARIENZA, Javier. «La historia de Guillén de San Clemente, un embajador hispano en el corazón de Europa entre los años 1581 y 1608». *Ibero-Americana Pragensia*, 45, 2017, pp. 73-98.
- ARIENZA ARIENZA, Javier. *La crónica hispana de la guerra de los Quince Años (1593-1606), según Guillén de San Clemente y de Centelles, embajador de Felipe II y Felipe III en la Corte de Praga entre los años 1581 y 1608*. Tesi doctoral, Universitat de Szeged (Hongria), 2009.
- ARNADE, Peter. *Beggars, Iconoclasts & Civic Patriots. The Political Culture of the Dutch Revolt*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2008.
- AYERBE, Marqués de. «Introducción». Dins: *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente embajador de Alemania de los Reyes Don Felipe*

II y III sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría. 1581-1608. Zaragoza: La Derecha, 1892, pp. III-XXXIX.

- BALBI DE CORREGGIO, Francisco. *Verdadera relación de todo lo que el año de MDLXV ha sucedido en la isla de Malta, de antes que llegasse larmada sobre ella de Solimán, Gran Turco, hasta que llegó el socorro postrero del Rey Cathólico nuestro señor don Phelipe Segundo.* Barcelona: Casa de Pedro Regnier, 1568.
- BARADO Y FONT, Francisco. *D. Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos.* Madrid: Imprenta del Patronato de Huérfanos de Administración Militar, 1906.
- BARADO Y FONT, Francisco. *D. Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos.* Madrid: Imprenta del Patronato de Huérfanos de Administración Militar, 1906.
- BARBERO, Alessandro. *Lepanto. La batalla de los tres imperios.* Barcelona: Pasado&Presente, 2011.
- BARÓ I QUERALT, Xavier. *De Catalunya a Flandes. Francesc de Montcada, erudit i polític.* Barcelona: Editorial Dux, 2008.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel (ed.). *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630).* Granada: Universidad de Granada, 2000.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. «El reino de Granada en la época de Felipe II a una nueva luz: de la cuestión morisca al paradigma contrarreformista». Dins: José Martínez Millán (dir.). *Felipe II (1598-1998), Europa dividida, la monarquía católica de Felipe II. Actas del congreso. Volumen 3.* Madrid: Parteluz, 1998, pp. 63-88.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. «La Alpujarra, de la guerra de los moriscos a la repoblación viejo-cristiana». Dins: *La suerte de los vencidos. Estudios y reflexiones sobre la cuestión morisca.* Granada: Universidad de Granada, 2009, pp. 149-188.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. «Los mártires de las Alpujarras en la guerra de los moriscos (1568). Revisión historiográfica». Dins: Manuel Barrios Aguilera i Bernard Vincent (eds.). *Granada 1492-1992. Del Reino de Granada al futuro del Mundo Mediterráneo.* Granada: Universidad de Granada, Diputación Provincial de Granada, 1995, pp. 183-206.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. «Pensar la guerra de las Alpujarras». Dins: Antonio Jiménez Estrella i Javier Castillo Fernández (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias.*

- Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020, pp.21-58.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. *La convivencia negada. Historia de los moriscos del reino de Granada*. Granada: Comares, 2008.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. *La convivencia negada. Historia de los moriscos del Reino de Granada*. Granada: Comares, 2008.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. *La suerte de los vencidos. Estudios y reflexión sobre la cuestión morisca*. Granada: Universidad de Granada, 2009.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. *Moriscos y repoblación en las postrimerías de la Granada islámica*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1993.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel. *Moriscos y repoblación en las postrimerías de la Granada islámica*. Granada: Diputación provincial de Granada, 1993.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel; ANDÚJAR CASTILLO, Francisco (eds.). *Hombre y territorio en el reino de Granada (1570-1630)*. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, Universidad de Granada, 1995.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel; BIRREL SALCEDO, Margarita M. «Sobre la repoblación del reino de Granada en el último tercio del siglo XVI. Unas publicaciones recientes». *Chronica nova: Revista de historia moderna de la Universidad de Granada*, 14, 1985, pp. 331-340.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel; BIRRIEL SALCEDO, Margarita María. *La repoblación del reino de Granada después de la expulsión de los moriscos. Fuentes y bibliografía para su estudio. Estado de la cuestión*. Granada: Universidad de Granada, 1986.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel; GALÁN SÁNCHEZ, Ángel (eds.). *La historia del Reino de Granada a debate. Viejos y nuevos temas. Perspectivas de estudio*. Málaga: Centro de ediciones de la de la Diputación Provincial de Málaga/Actas, 2004.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel; SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. *Martirios y mentalidad martirial en las Alpujarras. De la rebelión morisca a las Actas de Ugíjar*. Granada: Universidad de Granada, 2001.
- BARRIOS AGUILERA, Manuel; VINCENT, Bernard (eds.). *Granada 1492-1992. Del Reino de Granada al futuro del Mundo Mediterráneo*. Granada: Universidad de Granada, Diputación Provincial de Granada, 1995.
- BELENGUER, Ernest. *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1986.
- BELENGUER, Ernest. *Los Trastámara. El primer linaje real de poder político en España*. Barcelona: Pasado&Presente, 2019.

- BELY, Lucien. *La société des princes: XVIe-XVIIIe siècle*. París: Fayard, 1999.
- BENIGNO, Francesco. *La sombra del rey*. Madrid: Alianza, 1994.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael. «El cautiverio de los moriscos». *Manuscrits*, 28, 2010, pp. 19-43.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael. «El destino de los moriscos vencidos». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000, pp. 583-607.
- BENÍTEZ, Rafael. *Heroicas decisiones: la monarquía católica y los moriscos valencianos*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2001.
- BENÍTEZ, Rafael. *Moriscos y cristianos en el Condado de Casares*. Córdoba: publicaciones de la Diputación Provincial, 1982.
- BICHENO, Hugh. *La batalla de Lepanto*. Barcelona: Ariel, 2005.
- BLANCO-GONZÁLEZ, Bernardo. «Introducción biográfica y crítica: La rebelión de los moriscos». Dins: Hurtado de Mendoza. *Guerra de Granada* (edició a cura de Bernardo Blanco-González). Madrid: Editorial Castalia, 1970, pp. 7-69.
- BLEDA, Jaime. *La Coronica de los moros de España* (edición a cura de Rafael Benítez). València: Universitat de València, 2001.
- BOIX, Vicente. *Historia de la ciudad y Reino de Valencia. Tomo II*. Valencia: Imprenta de d. Benito Monfort, 1845.
- BORONAT Y BARRACHINA, Pascual. *Los moriscos españoles y su expulsión: estudio histórico-crítico. 2 vols.* València: Imprenta de Francisco Vives y Mora, 1901.
- BORRÀS I FELIU, Antoni. «Lepant a la llum dels documents de Lluís de Requesens». Dins: AA. VV. *Cervantes a la Mediterrània*. Barcelona: Museu Diocesà de Barcelona, Institut europeu de la Mediterrània, 2005, pp. 171-202.
- BORRÀS I FELIU, Antoni. *Luis de Requesens, Catalunya y Lepanto*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Museu Marítim, 1971.
- BORREGUERO BELTRÁN, Cristina. «El coste humano de la guerra: mortandad, enfermedad y deserción en los ejércitos de la Época Moderna». Dins: Fidel Gómez Ochoa; Daniel Macías Fernández (coords.). *El combatiente a lo largo de la historia: imaginario, percepción, representación*. Santander: Universidad de Cantabria, 2012, pp. 57-82.
- BORT TORMO, Esperanza. «Algunos ejemplos de las estrategias clientelares de don Juan de Zúñiga Requesens desde Roma». Dins: Juan Jesús Bravo

- Caro, Juan Sanz Sampelayo (eds.). *Población y grupos sociales en el Antiguo Régimen. Volumen 1. IX Reunión Científica de la FEHM-UMA*. Málaga: Universidad de Málaga, 2009, pp. 295-310.
- BORT TORMO, Esperanza. «Don Juan de Zúñiga y Requesens: 1577-1578-1579». Dins: José Luis Pereira Iglesias, Jesús Manuel González Beltrán (eds.). *Felipe II y su tiempo. Actas de la V reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna. Tomo 1*. Cádiz: Universidad de Cádiz, Asociación Española de Historia Moderna, 1999, pp. 423-429.
- BORT TORMO, Esperanza. «Las negociacions para un matrimonio: correspondència entre Don Luis de Requesens y Don Juan de Zúñiga». Dins: Rosa Maria Alabrús, José Luis Betrán, Javier Burgos, Bernat Hernández, Doris Moreno, Manuel Peña (eds.). *Pasados y presente. Estudios para el professor Ricardo García Cárcel*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Grup de Recerca d'Estudis d'Història Cultural, 2020, pp. 273-282.
- BORT TORMO, Esperanza. «Recomendar: oficio de embajadores (las gestiones en Roma de don Juan de Zúñiga Requesens)». Dins: Alfredo Álvar Ezquerria, Jaime Contreras Contreras, José Ignacio Ruiz Rodríguez (eds.). *Política y cultura en la época moderna. Cambios dinásticos. Milenarismos, mesianismos y utopías*. Alcalá: Universidad de Alcalá, 2004, pp. 775-786.
- BRAUDEL, Fernand. «Conflits et refus de civilisation: espagnols et morisques au XVIe siècle». *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 4, 1947, pp. 397-410.
- BRAUDEL, Fernand. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II. 2 vols*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 2010.
- BRAVO CARO, Juan Jesús. «El proceso repoblador». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 2000, pp. 611-651.
- BRAVO CARO, Juan Jesús. «Frontera y repoblación: una coyuntura crítica tras la guerra de las Alpujarras». *Chronica Nova*, 25, 1998, pp. 173-211.
- BRUNIQUER, Esteve Gilabert. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona. Volum 2*. (Carreras i Candi, F., Gonyalons i Bou, B. (eds.)). Barcelona: Impremta d'Henrich y Companyia, 1913.
- CAHNER, Max. *Epistolari del Renaixement. 2 vols*. València: Albatros, 1977.
- CAJAL VALERO, Arturo. «Luis de Requesens, una estrategia naval para Flandes». *Revista general de marina*, 251, 11, 2006, pp. 601-608.

- CAJAL VALERO, Arturo. «Una presencia vasca en Lepanto: Domingo de Zavala». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 5, 2006, pp. 135-144.
- CAJAL VALERO, Arturo. *Domingo de Zavala. La Guerra y la Hacienda (1535-1614)*. Ordizia: Luis de Zavala y Fernández de Heredia, 2006.
- CÁMARA, Alicia. «La profesión de ingeniero. Los ingenieros del rey». Dins: Manuel Silva Suárez (ed.). *Técnica e ingeniería en España*. Zaragoza: Real Academia de Ingeniería, Institución Fernando el Católico, Pressas universitarias de Zaragoza, 2004, pp. 125-164.
- CAPMANY, Antoni de. *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la Antigua ciudad de Barcelona*. Madrid: Imprenta de d. Antonio de Sancha, 1779.
- CAPPONI, Niccolò. *Lepanto 1571. La Lega santa contro l'Impero ottomano*. Milà: Il Saggiatore, 2010.
- CAPPONI, Niccolò. *Victory of the West. The Great Christian-Muslim Clash at the Battle of Lepanto*. Londres: McMillan, 2006.
- CARANDE, Ramón. «Cartas de mercaderes (en torno a 1575)». *Moneda y Crédito*, 9, 1944, pp. 13-49.
- CARLOS MORALES, Carlos Javier de. «La Hacienda real de Castilla y la revolución financiera de los genoveses (1560-1575)». *Chronica Nova*, 26, 1999, pp. 37-78.
- CARLOS MORALES, Carlos Javier. *Felipe II: el Imperio en Bancarrota. La Hacienda Real de Castilla y los negocios financieros del Rey Prudente*. Madrid: Editorial Dilema, 2008.
- CARO BAROJA, Julio. *Los moriscos del Reino de Granada*. Tres Cantos: Istmo, 2000.
- CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo (ed.). *La nobleza y los reinos. Anatomía del poder en la Monarquía de España (siglos XVI-XVII)*. Madrid: Iberoamericana Vervuert, 2017.
- CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo. «Las noblezas de los reinos hispánicos: modos de integración y conflictos en la segunda mitad del siglo XVI». Dins: Ernest Belenguer (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo. Vol. 2.*, Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, pp. 17-60
- CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo. «Perspectivas políticas comparadas en las noblezas europeas en la transición del XVI al XVII». *Cuadernos de Historia Moderna*, 28, 2003, pp. 167-183.

- CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo. *El Poder de la sangre. Los duques del Infantado*. San Sebastián de los Reyes: Actas, 2010.
- CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo. *Sangre, honor y privilegio: la nobleza española bajo los Austrias*. Madrid: Ariel, 2000.
- CARRERO BLANCO, Luis. *Lepanto*. Barcelona: Salvat, 1971.
- CASALS, Àngel. «Introducció». Dins: *El bandolerisme a la Corona d'Aragó, volum 1*. Cabrera de Mar: Galerada, 2012, pp. 9-16.
- CASEY, James. *España en la Edad Moderna. Una historia social*. València: Universitat de València, 2001.
- CASTELLANO, José Luis. «La reputación de la Monarquía en época de los Austrias». Dins: Antonio Jiménez Estrella; Francisco Andújar Castillo (eds.). *Los nervios de la guerra. Estudios sociales sobre el ejército de la Monarquía hispánica (s.XVI-XVIII): nuevas perspectivas*. Granada: Comares, 2007, pp. 1-13
- CASTILLO FERNÁNDEZ, Javier. «El sacerdote morisco Francisco de Torrijos: un testigo de excepción en la rebelión de las Alpujarras». *Chronica Nova*, 23, 1996, pp. 465-492.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio. «Consideraciones sobre el desenlace del proceso de pacificación de la nobleza valenciana». *Studia històrica. Historia moderna*, 14, 1996, pp. 155-172.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio. «La nobleza valenciana y la Monarquía borbònica». Dins: AA.VV. *La nobleza en tres momentos de la historia del Reino de Valencia*. Madrid: Fundación Banco Santander, 2014.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio. «Violencia nobiliaria y orden público en Valencia durante el reinado de Felipe III: una reflexión sobre el poder de la nobleza y autoridad de la monarquía». *Estudis. Revista de historia moderna*, 20, 1994, pp. 105-120.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio. *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*. Madrid: Siglo XXI, 1995.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio; URZAINQUI SÁNCHEZ, Sergio. *La conjura morisca de 1570: la tentativa de alzamiento de Valencia*. València: Conselleria de Cultura de la Generalitat valenciana, 2009.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio; URZAINQUI SÁNCHEZ, Sergio. «Perfiles básicos del bandolerismo morisco valenciano: del desarme a la expulsión (1563-1609)». *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 27, 2009, pp. 57-108.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio; URZAINQUI SÁNCHEZ, Sergio. «Armas después del desarme. La posesión de armas prohibidas por los moriscos

- valencianos desde 1563 hasta su expulsión». *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 60-61, 2010-2011, pp. 131-153.
- CATALÁ SANZ, Jorge Antonio; URZAINQUI SÁNCHEZ, Sergio. *El bandolerismo morisco valenciano (1563-1609)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2016.
- CEREZO MARTÍNEZ, Ricardo. *Años cruciales en la Historia del Mediterráneo (1570-1574)*. Esplugues de Llobregat: Ariel, Junta Ejecutiva del IV centenario de la Batalla de Lepanto, 1971.
- CEREZO MARTÍNEZ, Ricardo. *Las armadas de Felipe II*. Madrid: San Martín, 1988
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. «Prólogo al lector». Dins: *Novelas Exemplares de Miguel de Cervantes de Saavedra*. Madrid: Juan de la Cuesta, 1613.
- CHAMORRO ESTEBAN, Alfredo. *Barcelona y el Rey. Las visitas reales de Fernando el Católico a Felipe V*. Barcelona: La Tempestad, 2017.
- CHARLES, Jean-Leon. «El saqueo de las ciudades en los Países Bajos en el siglo XVI». *Revista del Servicio Histórico Militar*, 35, 1973, pp. 5-19.
- CLEARY, J. M. «Dr. Morys Clynnog's Invasion Projects of 1575-1576», *British Catholic History*, 8, 6, 1966, 300-322.
- CLOPAS BATLLE, Isidro. «Martorell, señorío de Recasens». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 115-117.
- CLOPAS BATLLE, Isidro. «Presencia del Bajo Llobregat». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 112-114.
- CLOPAS BATLLE, Isidro. «Requesens, Lepanto, Barcelona». *San Jorge*, 83, 1971, pp. 98-105.
- CLOPAS Batlle, Isidro. *Luis de Requesens, el gran olvidado de Lepanto*. Martorell: Ajuntament de Martorell, 1971.
- CONKLIN, James. «The Theory of Sovering debt and Spain under Philip II», *Journal of Political Economy*, 106, 3, 1998, pp. 483-513.
- CONTRERAS GAY, José. «Las milicias en el Antiguo Régimen. Modelos, características generales y significado histórico». *Chronica Nova*, 20, 1992, pp. 75-103.
- CORTÉS, Cristian. *Els Setantí*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1973.
- CROWLEY, Roger. *Imperios del mar. La batalla final por el Mediterráneo*. Barcelona: Ático de los Libros, 2014.

- DESCALLAR, Aymeric (de). «Préface». Dins: Philippe Lazerme. *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya. Volum 1*. París: edició de l'autor, 1975. p. 9-10.
- DESPUIG, Cristòfor. *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa* (edició a cura d'Eulàlia Duran). Barcelona: Curial, 1981.
- DEWALD, Jonathan. *La nobleza europea, 1400-1800*. Valencia: Pre-textos/ Real Maestranza de Caballería de Ronda, 2004.
- DOMINGO BAZÁN, Constantino. *Don Luis de Requesens. General de mar y tierra, diplomático y hombre de estado*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de los sucesores del N. Ramírez y Ca, 1885.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. «La nobleza como estamento y grupo social en el siglo XVII». Dins: María Carmen Iglesias (coord.). *Nobleza y Sociedad en la España Moderna*. Oviedo: Fundación Central Hispano, Ediciones Nobel, 1996, pp. 113-133.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. *Las clases privilegiadas en el Antiguo Régimen*. Tres Cantos: Akal, 2012.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio; ÁLVAR EZQUERRA, Alfredo. *La Sociedad española en la Edad Moderna*. Tres Cantos: Istmo, 2006.
- DUFFY, Christopher. *Siege warfare. The Fortress in the Early Modern World, 1494-1660*. Londres: Routledge, Kegan Paul, 1979.
- DUNTHORNE, Hush. *Britain and the Dutch Revolt, 1560-1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- DURAN, Eulàlia. *Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les grandeses de Tarragona»*. Barcelona: Curial Edicions, 1984.
- DURAND, Yves. «Clientèles et fidélités dans le temps et dans l'espace». Dins : Yves Durand (dir.). *Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*. París: Presses Universitaires de France, 1981, pp.3-24.
- ECHEVARRÍA BACIGALUPE, Miguel Ángel. «Fundamentalismo y tolerancia en Flandes, 1500-1633». Dins: Francisco Javier Lorenzo Pinar (coord.). *Tolerancia y fundamentalismos en la Historia*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2007, pp. 119-144.
- ECHEVARRÍA BACIGALUPE, Miguel Ángel. «Fundamentalismo y tolerancia en Flandes, 1500-1633». Dins: Francisco Javier Lorenzo Pinar (ed.). *Tolerancia y fundamentalismos en la Historia*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2007, pp. 119-144.

- ECHEVARRÍA BACIGALUPE, Miguel Ángel. «Recursos fiscales y guerra en Europa: Flandes, 1615-1622». *Manuscripts: Revista d'història moderna*, 13, 1995, pp. 273-308.
- ECHEVARRÍA BACIGALUPE, Miguel Ángel. Flandes y la Monarquía Hispánica. 1500-1713. Madrid: Sílex, 1998.
- ECHEVARRÍA BACIGALUPE, Miguel Ángel. *La diplomacia secreta en Flandes, 1598-1643*. Leioa: Editorial de la Universidad del País Vasco, 1984.
- ELLIOTT, John H. «La classe dominant catalana en els segles XVI i XVII. Una aristocràcia provincial». *L'Avenç*, 40, 1981, pp. 26-35.
- ELLIOTT, John H. «Una aristocràcia provincial: la calase dirigente catalana en los siglos XVI y XVII». Dins: *España y su mundo (1500-1700)*. Barcelona: Taurus, 2016, p. 82 (consultada l'edició ebook).
- ELLIOTT, John H. «Una Europa de monarquías compuestas». Dins: *España en Europa. Estudios de historia comparada*. València: Universitat de València, 2003, pp. 65-91.
- ELLIOTT, John H. *La España imperial. 1469-1716*. Barcelona: Vicens Vives, 1973.
- ELLIOTT, John H. *La rebelión de los catalanes. Un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*. Tres Cantos: Siglo XXI, 2014.
- ELLIOTT, John. H. *La Europa dividida (1559-1598)*. Barcelona: Crítica, 2002.
- ERCILLA, Alonso de. Segunda parte de la Araucana, que trata de la porfiada guerra entre españoles y araucanos. Lisboa: Antonio Ribero, 1588.
- ESCOLANO, Gaspar. *Década primera de la Historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia. Primera parte*. Valencia: Pedro Patricio Mey, a costa de la Diputació, 1610.
- ESCUADERO, José Antonio. *Felipe II el rey en el despacho*. Madrid: Editorial Complutense, 2002.
- ESPINO LÓPEZ, Antonio. «La milicia urbana de Barcelona en los siglos XVI y XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, 5, 2001, pp. 205-215.
- ESPINO LÓPEZ, Antonio. *Catalunya durante el reinado de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999.
- ESTEBAN ESTRÍNGANA, Alicia (coord.). *Servir al rey en la Monarquía de los Austrias: Medios, fines y logros del servicio al soberano en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Sílex, 2012.
- ESTEBAN ESTRÍNGANA, Alicia (ed.). *Decidir la lealtad: leales y desleales en contexto (siglos XVI-XVII)*. Aranjuez: Doce Calles, 2017.

- ESTEBAN ESTRÍNGANA, Alicia. «¿Renunciar a Flandes? La disyuntiva de separar o conservar los Países Bajos durante la primera mitad del reinado de Felipe II (1555/6-1579)». *Cuadernos de Historia Moderna*, 43, 1, 2018, pp. 85-110.
- ESTEBAN ESTRÍNGANA, Alicia. *Guerra y finanzas en los Países Bajos católicos. De Farnesio a Spínola (1592-1630)*. Madrid: Ediciones el Laberinto, 2002.
- ESTEVE, Cesc; MOLL, Antoni-Lluís. «Ficción épica y verdad histórica: el poema sobre Lepanto de Joan Pujol». *E-Spania*, 27, 2017 (edició digital consultada el febrer del 2021).
- ESTRADA, Famiano. *Primera década de las guerras de Flandes desde la muerte del Emperador Carlos V hasta el principio del gobierno de Alexandro Farnese, tercero duque de Parma y Placencia*. Colonia, 1681.
- ESTRELLA JIMENEZ, Antonio; CASTILLO FERNANDEZ, Javier. (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020.
- FAGEL, Raymon. «Julián, un héroe español en Flandes: entre el príncipe de Orange y el duque de Alba». Dins: René Vermeir, Maurits Ebben y Raymond Fagel (eds.). *Agentes e identidades en movimiento. España y los Países Bajos. Siglos XVI-XVII*. Madrid: Sílex, 2011, pp. 271-288.
- FAGEL, Raymond. «Alejandro Farnesio y Francisco Verdugo: la guerra en el Noreste». *Tiempos modernos: Revista Electrónica de Historia Moderna*, 8, 35, 2017, pp. 14-29.
- FAGEL, Raymond. «Describir la guerra. Narrativas de la primera década de las guerras de Flandes (1567-1577)». Dins: Enrique García Hernán, Davide Maffi (eds.). *Estudios sobre guerra y sociedad en la Monarquía Hispánica. Guerra marítima, estrategia, organización y cultura militar (1500-1700)*. València: Albatros, 2017, pp. 508-509.
- FAGEL, Raymond. «El maestro de campo Francisco de Valdés. ¿Un soldado ejemplar en Flandes?. Dins: Magdalena de Pazzis Pi Corrales (dir.). *Los Habsburgo y Europa: soldados y ejércitos (siglos XVI-XVII)*. Madrid: Ana María Lourdes Sanz, 2019, pp. 71-88.
- FAGEL, Raymond. «El mejor soldado español en Flandes, ¿Sancho o Julián?. Dins: Magdalena de Pazzis Pi Corrales, José Cepeda Gómez (eds). *Aspectos de la historiografía moderna. Milicia, iglesia y seguridad. Homenaje al profesor Enrique Martínez Ruiz*. Madrid: Actas, 2018, pp. 469-483.
- FAGEL, Raymond. «La imagen de la furia española de Amberes (1576)». Dins. AA.VV. *Monarquías en conflicto. Linajes y noblezas en la articulación de*

- la Monarquía Hispánica*. Madrid: Fundación Española de Historia Moderna, Universidad de Cantabria, 2018, pp. 51-63.
- FAGEL, Raymond. «Los Juan Martínez de Recalde, de Bilbao: de mercaderes a héroe naval (1504-1588)». *Investigaciones históricas: época moderna y contemporánea*, 23, 2003, pp. 11-32.
- FAGEL, Raymond. «Los mercaderes españoles en Flandes y la corte: el poder económico y poder político en dos redes de intermediarios». Dins: Jesus Bravo (ed.). *Espacios de poder. Cortes, ciudades y villas (s.XVI-XVIII). Tomo 1*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2002, pp. 159-170.
- FAGEL, Raymond. *Cristóbal de Mondragón. De goede Spanjaard uit de Opstand*. Zierikzee: Stadhuismuseum Zierikzee, 2020.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. «De conflictes y acuerdos: la estratègia familiar y el juego del género en la época moderna». *Hojas de Warmi*, 16, 2011, pp. 1-16.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. «El regalo prevenido, norma y persuasión en la vida cotidiana de la edad moderna». *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 30, 2012, pp. 177-193.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. «El ritual de la dote y la defensa de las mujeres: controvèrsies del patriarcado (Barcelona, ss. XVI-XVII)». Dins: Juan Manuel Bartolomé, Máximo García Fernández, María de los Ángeles Sobaler Seco (coords.). *Modelos culturales en femenino (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Sílex Ediciones, 2019, pp. 93-111.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. «Espacios de poder: orden familiar, noblesa y uso de los derechos patrimoniales en la Barcelona moderna». *Obradoiro de historia moderna*, 18, 2001, pp. 55-71.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. «Legislación familiar-patrimonial y ordenación del Poder Institucional en la Cataluña del siglo XVI». *Cuadernos de historia moderna*, 26, 2001, 89-114.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. «Mujeres, violencias y bandos: pruebas de autoridad y derecho en la familia (Barcelona, XVI-XVII)». Dins: María Ángeles Pérez Samper (coord.). *Vivir en la España Moderna*, 2019, pp. 19-35.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidación de la classe dirigent*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997.
- FARGAS PEÑARROCHA, Mariela. *La genealogía cautiva. Propiedad, movilidad y familia en Barcelona, 1500-1650*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2012

- FELIPO ORTS, Amparo (coord.). *Nobles, patrimoni i conflictes a la València Moderna. Estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio. Patrimoni, poder y cultura*. València: Universitat de València, 2018.
- FELIPO ORTS, Amparo. *De nobles, armas y letras. El linaje Cervelló en la Valencia del siglo XVII*. València: institució Alfons el Magnànim, 2015.
- FELIPO ORTS, Amparo. *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*. València: Universitat de València, 2014.
- FELIU DE LA PENYA, Narcís. *Anales de Cataluña. Tomo tercero*. (edició facsímil). Barcelona: Base, 2009.
- FERNÁNDEZ CONTI, Santiago. «El Prior Don Hernando de Toledo, capitán de Felipe II y de sus consejos de estado y guerra». Dins: Marcello Fantoni (ed.). *Il "perfetto capitano": Immagini e realtà (secoli XV-XVII)*. Roma: Bulzoni, 2001, pp. 87-133.
- FERNÁNDEZ CONTI, Santiago. «La profesionalización del gobierno de la guerra: don Alonso de Vargas». Dins: José Martínez Millán (dir.). *La corte de Felipe II*. Madrid: Alianza Editorial, 1999, pp. 417-450.
- FERNÁNDEZ CONTI, Santiago. *Los consejos de Estado y Guerra de la Monarquía Hispana en tiempos de Felipe II, 1548-1598*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 1998.
- FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep. *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Ajuntament de Girona, 1995.
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. (ed.). *Història dels Llupià (1088-1771) i dels seus llinatges incorporats: Icard, Roger i Vallseca*. Canet: Edicions Trabucaire, 2007.
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. «Notes per a una història de la noblesa a Catalunya». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51, 2008, pp. 427-449.
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. *Els Desvalls i Catalunya. Set-cents anys d'història d'una família noble catalana*. Lleida: Pagès Editors, 2014.
- FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, Manuel. *La batalla de Lepanto*. Granada: Imprenta de D. J. Zamora, 1850.
- FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, Manuel. *Los monjes de las Alpujarras. Volumen 1*. Granada: Imprenta el Defensor de Granada, 1903.
- FERRO, Víctor. *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo Editorial, 1987.

- FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de. *Recull d'articles. Nobiliària i reialesa, 1958-2015*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), 2015.
- FLUVIÀ I ESCORSA, Armand. «El Nobiliari General de Catalunya (segles XI a XXI)». Dins: *Recull d'articles. Nobiliària i reialesa, 1958-2015*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), 2015, pp. 117-127.
- FLUVIÀ I ESCORSA, Armand. «Héroe de Lepanto. La sucesión de don Luis de Requesens». *Diario de Barcelona*, 10-X-1971, p.20.
- FONDEVILA SILVA, Pedro; SÁNCHEZ BAENA, Juan José. «Una pieza de artillería de las galeras del siglo XVI: el esmeril bastardo “matacapitanes”». *Gladius*, 22, 2012, pp. 185-210.
- FORT I COGUL, Eufemià. *Catalunya i la Inquisició*. Barcelona: Aedós, 1973.
- FRIGOLA I ARPA, Jordi. «El sometent de la Bisbal del segle XVI». *Estudis del Baix Empordà*, 29, 2010, pp. 83-106.
- GACHARD, Louis Prosper. «Notice sur le Conseil des Troubles institué par le duc d'Albe». *Bulletins de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, 16, 1849, pp. 50-78.
- GACHARD, Louis Prosper. *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas. Tome troisième*. Brussel·les: C. Muquardt, 1858.
- GALÁN SÁNCHEZ, Ángel. «Turcos y moriscos en la rebelión de las Alpujarras: algunas notas sobre la guerra de Granada de 1568-1570». Dins: Esther Cruces Blanco (dir.). *La organización militar en los siglos XV y XVI: actas de las II Jornadas Nacionales de Historia Militar*. Sevilla: Cátedra General Castaños, 1993, pp. 129-142
- GÁRATE CÓRDOBA, José María (dir.). *Los tercios de España en la ocasión de Lepanto*. Madrid: Servicio Histórico Militar, 1971.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. *El demonio del Sur. La leyenda negra de Felipe II*. Madrid: Cátedra, 2017, pp. 398-412 (consultada l'edició digital al març del 2021).
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. *Felipe II y Cataluña*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1997.
- GARCÍA HERNÁN, David. «La función militar de la nobleza en los orígenes de la España moderna». *Gladius*, 20, 2000, pp. 285-300.
- GARCÍA HERNÁN, David. «La nobleza castellana y el servicio militar: permanencias y cambios en los siglos XVI y XVII a partir de los conflictos con Portugal». Dins: Enrique García Hernán, Davide Maffi (eds.). *Guerra y sociedad en la Monarquía Hispánica. Política, estrategia y cultura en*

- la Europa moderna (1500-1700)*. Vol. 2. Madrid: Laberinto, CSIC, Fundación Mapfre, 2006, pp. 97-133.
- GARCÍA HERNÁN, David. *Aristocracia y señorío en la España de Felipe II: la casa de Arcos*. Granada: Universidad de Granada, 1999.
- GARCÍA HERNÁN, David. *El gobierno señorial en castilla. La presión y concesión nobiliaria en sus documentos (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2010.
- GARCÍA HERNÁN, David. *La aristocracia en la encrucijada: la alta nobleza y la monarquía de Felipe II*. Còrdova: Universidad de Córdoba, 2000.
- GARCÍA HERNÁN, David. *La nobleza en la España moderna*. Madrid: Istmo, 1992.
- GARCÍA HERNÁN, David; GARCÍA HERNÁN, Enrique. *Lepanto: el día después*. Madrid: Actas, 1999.
- GARCÍA HERNÁN, David; GÓMEZ VOZMEDIANO, Miguel F. (eds.). *La cultura de la guerra y el teatro del Siglo de Oro*. Madrid: Sílex, 2006.
- GARCÍA HERNÁN, Enrique. «De la guerra de Granada a la batalla de Lepanto. Progresos de una armada moderna». *Revista de historia naval*, 54, 1996, pp. 53-61.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastià. *Bandolers, corsaris i moriscos*. València: Eliseu Climent, 1980.
- GARCÍA SANZ, Arcadi. *Història de la Marina Catalana*. Barcelona: Editorial Aedós, 1977.
- GARRIDO GARCÍA, Carlos Javier. «Entre el colaboracionismo y la rebelión: el morisco Hernando el Habaquí». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos. Sección Árabe-Islam*, 63, 2014, pp. 45-64.
- GAYGUER, Lázaro. *Retratos de los españoles ilustres con un epítome de sus vidas*. Madrid: Imprenta Real, 1791.
- GEEVERS, Liesbeth. «Los Nassau y los Habsburgo: la deslealtad de Guillermo de Orange como asunto de familia». Dins: Alicia Esteban Estríngana (ed.). *Decidir la lealtad: leales y desleales en contexto (siglos XVI-XVII)*. Aranjuez: Doce Calles, 2017, pp. 47-69.
- GIL PUJOL, Xavier. «Culturas políticas y clases dirigentes regionales en la formación del estado moderno: un punto de inflexión». Dins: *Tiempo de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2010, pp. 151-181.
- GIL SANJUÁN, Joaquín. «La nueva frontera y la defensa de la costa». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. Volumen*

- II. *La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000, pp. 543-581.
- GÓMEZ CATÓN, Fernando. «Los Cardona en Lepanto». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 119-128.
- GONZÁLEZ DE LEÓN, Fernando. *The Road to Rocroi. Class, Culture and Command in the Spanish Army of Flanders, 1567-1659*. Leiden: Brill, 2009.
- GONZÁLEZ DE LEÓN, Fernando; PARKER, Geoffrey. «La gran estrategia de Felipe II y la revuelta holandesa». Dins: Luis A. Ribot García (coord.). *La Monarquía de Felipe II a debate*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000, pp. 41-61.
- GONZÁLEZ-ALLER Hierro, José Ignacio; DE DUEÑAS FONTÁN, Marcelino; CALVAR GROSS, Jorge; MÉRIDA VALVERDE, María del Campo. *La batalla del Mar Océano. Corpus documental de las hostilidades entre España e Inglaterra (1568-1604)*. Madrid: Ministerio de Defensa, 2018.
- GÜELL I JUNKERT, Manel. «El traspàs de la baronia d'Altafulla al segle XVII». *Estudis Altafullencs*, 17, 1993, pp. 53-74.
- GÜELL, Manel. *Els Margarit de castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011.
- GUILLÉN BERRENDERO, José Antonio. *La Edad de la Nobleza. Identidad nobiliaria en Castilla y Portugal (1556-1621)*. Madrid: ediciones Polifemo, 2012.
- GUILLÉN BERRENDERO, José Antonio. *La idea de nobleza en Castilla durante el reinado de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2007.
- GUISANDO, Maite. *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós. Estefania de Requesens*. Barcelona: LaSal edicions de les dones, 1987.
- GUNN, Steven; GRUMMITT, David; COOLS, Hans. *War, State and Society in England and the Netherlands, 1477-1559*. Nova York: Oxford University Press, 2007.
- HÄNSEL, Sylvaine. «Benito Arias Montano y la estatua del duque de Alna». *Norba: revista de arte*, 11, 1990, pp. 29-52.
- HART, Marjolein 't. *The Dutch Wars of Independence. Warfare and Commerce in the Netherlands, 1570-1680*. Londres: Routledge, 2014.
- HENDRIKS, Rob. «El patrimonio de don Luis Requesens y Zúñiga (1528-1576). ¿Fue don Luis de Requesens y Zúñiga (1528-1576) pobre o rico?». *Pedralbes: revista d'Història moderna*, 14, 1994, pp. 81-92.

- HERMAN JR., Arthur L. «The Language of Fidelity in Early Modern France». *The Journal of Modern History*, 67, 1, 1995, pp. 1-24.
- HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc Xavier. *Història militar de Catalunya. Volum 3, la defensa de la terra*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2004.
- HERRERA, Fernando de. *Relación de la guerra de Cipro y suceso de la batalla Naval de Lepanto*. Sevilla: Alonso Escrivano, impresor, 1572.
- HESS, Andrew C. «La batalla de Lepanto y su lugar en la historia del Mediterráneo». Dins: John H. Elliott (ed.). *Poder y sociedad en la España de los Austrias*. Barcelona: Crítica, 1982, pp. 90-114.
- HESS, Andrew C. «The Battle of Lepanto and Its Place in the Mediterranean History». *Past & Present*, 57, 1972, pp. 53-73.
- HESS, Andrew C. «The Moriscos: An Ottoman Fifth column in Sixteenth-Century Spain». *The American Historical Review*, vol 74, 1, 1968, pp. 1-25.
- HURTADO DE MENDOZA, Diego. *Guerra de Granada*. (edició, introducció i notes a cura de Bernardo Blanco-González). Madrid: Castalia, 1970.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «Comunidad, red social y élites. Un análisis de la vertebración social en el Antiguo Régimen». Dins: José María Imízcoz Beunza (dir.). *Élites, poder y red social. Las élites del País Vasco y Navarra en la Edad Moderna (estado de la cuestión y perspectivas)*. Bilbao: Universidad del País Vasco/EHU, 1996, pp. 13-50.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «De las fronteras de la comunidad a las redes de la nación. Construcción de identidades y de exclusiones en la vieja Europa». Dins: Michel Bertrand, Natividad Planas (eds.). *Les sociétés de frontière. De la Méditerranée à l'Atlantique (XVIe-XVIIIe siècle)*. Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2011, pp. 107-124.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «Las redes de la monarquía: familias y redes sociales en la construcción de España». Dins: Francisco Chacón, Joan Bestard (eds.). *Familias. Historia de la sociedad española (del final de la Edad Media a nuestros días)*. Madrid: Cátedra, 2011, pp. 393-444.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «Las redes sociales de las élites. Conceptos, fuentes y aplicaciones». Dins: Enrique Soria Mesa, Juan Jesús Bravo Caro, José Miguel Delgado Barrado (eds.). *Las élites en la época moderna: la Monarquía española. Tomo 1. Nuevas perspectivas*. Córdoba: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba, 2009, pp. 77-111.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «Las relaciones de patronazgo y clientelismo. Declinaciones de la desigualdad social». Dins: José María Imízcoz Beunza, Andoni Artola Renedo (coords.). *Patronazgo y clientelismo en la monarquía hispánica: (siglos XVI-XIX)*. Bilbao: Universidad del País Vasco/EHU, 2016, pp. 19-42.

- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «Solidaridades y conflictos. Las relaciones personales en la construcción de economías compartidas y dinámicas duraderas». Dins: José María Imízcoz Beunza, Oilhane Oliveri Korta (eds.). *Economía doméstica y redes sociales en el Antiguo Régimen*. Madrid: Sílex, 2010, pp. 283-334.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María. «Transformaciones del vínculo social. Una reflexión sobre los procesos de la modernidad». Dins: Gloria Franco Rubio, María Ángeles Pérez Samper (eds.). *Herederas de Clío. Mujeres que han impulsado la Historia*. Madrid: Mergablum, 2014, pp. 277-296.
- IMÍZCOZ BEUNZA, José María; OLIVERI KORTA, Oihane. «Economía doméstica y redes sociales: una propuesta metodológica». Dins: José María Imízcoz Beunza, Oilhane Oliveri Korta (eds.). *Economía doméstica y redes sociales en el Antiguo Régimen*. Madrid: Sílex, 2010, pp. 15-51.
- ISRAEL, Jonathan I. *Conflicts of Empires. Spain, the Low Countries and the Struggle for World Supremacy, 1585-1713*. Londres: The Hambledon Press, 1997.
- JANSSENS, Gustaaf. «Ciudades brabanzonas. Oposición o rebelión en contra de Felipe II (1559-1585)». Dins: Jesús Bravo (ed.). *Espacios de poder: cortes, ciudades y villas (s. XVI-XVIII)*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2002, pp. 325-334.
- JANSSENS, Gustaaf. «L'abolition du Conseil des Troubles du duc d'Albe, un conseil «communément haï» aux Pays-Bas (1573-1576)». Dins: Éric Bousmar, Philippe Desmette, Nicolas Simon (dirs.). *Légiférer, gouverner et juger Mélanges d'histoire du droit et des institutions (ixe-xxie siècles) offerts à Jean-Marie Cauchies à l'occasion de ses 65 ans*. Brussel·les : Presses de l'Université Saint-Louis, 2016, pp. 251-279.
- JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio. «Las milicias en Castilla: evolución y proyección social de un modelo de defensa alternativo al ejército de los Austrias». Dins: José Javier Ruiz Ibáñez (coord.). *Las milicias del rey de España. Sociedad, política e identidad en las Monarquías Ibéricas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 2009, pp. 72-103.
- JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio. «Los nuevos bellatores de Su Majestad. Reflexiones en torno al servicio militar al rey en los siglos XVI y XVII». Dins: Alicia Esteban Estríngana. *Servir al rey en la Monarquía de los Austrias. Medios, fines y logros del servicio al soberano en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Sílex, 2012, pp.387-413.
- JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio. «Mérito, calidad y experiencia: criterios volubles en la provisión de cargos militares bajo los Austrias». Dins: Juan Francisco Pardo Molero, Manuel Lomas Cortés (coords.). *Oficiales reales. Los*

ministros de la Monarquía Católica (siglos XVI-XVII). València: Universitat de València, 2012, pp. 241-264.

JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio. «Una frágil frontera de piedra: las tenencias de fortalezas y su papel en la defensa del Reino de Granada (siglo XVI)». *Manuscripts*, 24, 2006, pp. 45-72.

JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio. *Poder, ejército y gobierno en el siglo XVI. La capitania general del reino de Granada y sus agentes*. Granada: Universidad de Granada, 2004.

JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio; CASTILLO FERNÁNDEZ, Javier. «Introducción». Dins: Antonio Jiménez Estrella i Javier Castillo Fernández (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020, pp. 9-19.

JIMÉNEZ ESTRELLA, Antonio; MAROTO MARTOS, Juan Carlos. «Estado, distancia y control social: reflexiones en torno a una medición de caminos en la Granada de mediados del siglo XVI». *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 166, 2004. (Consultada aquesta versió online el 18/01/2021)

JUAN VIDAL, José. «La proyección política catalana a Mallorca a l'època dels Àustries». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 18, 1998, pp. 105-122.

JUAN VIDAL, Josep. «El gobierno del reino de Mallorca en la época de Felipe II». Dins: José Martínez Millán (dir.). *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica: Congreso Internacional "Felipe II (1598-1998), Europa dividida, la monarquía católica de Felipe II (Universidad Autónoma de Madrid, 20-23 abril 1998), Vol. 1*. Madrid: Parteluz, 1998, pp. 413-450.

JURADO RIBA, Víctor J. «La noblesa mediterrània: el cas de Francesc de Guimerà». Dins: Jaume Dantí, Xavier Gil, Diego Sola, Ida Mauro (coords.). *Pedralbes. Actes del VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: «Catalunya i el Mediterrani»*. Barcelona: Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, 2019, pp. 689-706.

KAPLAN, Benjamin J. *Divided by faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press, 2007, p.108.

KETTERING, Sharon. «Friendship and Clientage in Early Modern France», *French History*, 6, 2, 1992, pp. 139-158

KETTERING, Sharon. «Gift-Giving and Patronage in Early Modern France». *French History*, 2, 2, 1988, pp. 131-151.

- KETTERING, Sharon. «Patronage and Politics during the Fronde». *French Historical Studies*, 14, 3, 1986, pp. 409-441.
- KETTERING, Sharon. «Patronage in Early Modern France». *French Historical Studies*, 17, 4, 1992, pp. 839-862.
- KETTERING, Sharon. *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*. Oxford: Oxford University Press, 1986
- LAZERME, Philippe. *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya, 3 vols*. París: edició de l'autor, 1975
- LEA, Henry Charles. *Los moriscos españoles: su conversión y expulsión* (edició a càrrec de Rafael Benítez Sánchez-Blanco). Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2007.
- LEFEVRE, Joseph. «Les Debuts du Gouvernement de Don Luis de Requesens». Dins: AA. VV. *Miscellanea Historica in Honorem leonis Van der Essen, 2 vols*. Brussel·les: Editions Universitaires, 1947, pp. 515-522.
- LOMAS CORTÉS, Manuel. *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2016.
- LOVETT, Albert W. «A New Governor for the Netherlands: the Appointment of Don Luis de Requesens, Comendador Mayor de Castilla». *European Studies Review*, 1, 2, 1971, pp. 89-103.
- LOVETT, Albert W. «Francisco de Lixalde: a Spanish paymaster in the Netherlands, 1567-1577». *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 84, 1971, pp. 14-23.
- LOVETT, Albert W. «Juan de Ovando and the Council of Finance (1573-1575)». *The Historical Journal*, 15, 1972, pp. 1-21.
- LOVETT, Albert W. «Some Spanish attitudes to the Netherlands, 1572-1578». *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 85, 1972, pp. 17-30.
- LOVETT, Albert W. «The Castilian Bankruptcy of 1575». *The Historical Journal*, 23, 4, 1980, pp. 899-911.
- LOVETT, Albert W. «The General Settlement of 1577: An Aspect of Spanish Finance in the Early Modern Period». *The Historical Journal*, 25, 1982, pp. 1-22.
- LOVETT, Albert W. «The Governorship of Don Luis de Requesens, 1573-76. A Spanish View». *European Studies Review*, 2, 3, 1972, pp. 187-199.
- LOVETT, Albert W. *Philip II and Mateo Vázquez de Leca: the Government of Spain (1572-1592)*. Ginebra: Librairie Droz, 1977.
- MACFARLANE, Kenneth B. «Bastard Feudalism». *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 20, 1945, pp. 161-180.

- MARAÑÓN, Gregorio. *Los tres Vélez*. Madrid: Espasa-Calpe, 1960, pp. 125-184.
- MARCH, José María. *El Comendador Mayor de Castilla Don Luis de Requesens en el gobierno de Milán (1571-1573)*. Madrid: Editora Nacional, 1946.
- MARCH, José María. *La batalla de Lepanto y d. Luis de Requesens, Lugarteniente general de mar*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 1944.
- MARCH, José María. *La embajada de Don Luis de Requesens en Roma por Felipe II cerca de Pío IV y Pío V, 1563-1569*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, Escuela Diplomática, 1950.
- MARCH, José María. *Niñez y juventud de Felipe II. Documentos inéditos sobre su educación civil, literaria y religiosa y su iniciación al gobierno (1527-1547)*. 2 vols. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 1941-42.
- MÁRMOL CARVAJAL, Luis de. *Historia del rebelión y castigo de los moriscos del reino de Granada*. (estudi introductor, edició, notes i índex a cura de Javier Castillo Fernández) Granada: Editorial de la Universidad de Granada, Tres Fronteras ediciones y Diputación de Granada, 2015.
- MARQUÉS CASANOVAS, Jaime. «Púbol. VII». *Revista de Girona*, 70, 1975, pp. 11-19.
- MARTÍNEZ PEÑAS, Leandro. «La propuesta de solución del conflicto de Flandes por Luis de Requesens». *Anuario de Historia del Derecho Español*, 90, 2020, pp. 627-563.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel. «Linaje y poder en la Cataluña foral: la actividad política de los Copons». *Cuadernos de Historia Moderna*, 22, 1999, pp. 11-31.
- MARTÍNEZ RUIZ, Enrique. «El gran motín de 1574 en la coyuntura flamenca». Dins: AA.VV. *Miscelánea de estudios dedicados al profesor Antonio Marín Ocete*. Granada: Universidad de Granada, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Granada, 1974, pp. 637-659
- MARTÍNEZ RUIZ, Enrique. «La crisis de los Países Bajos a la muerte de D. Luis de Requesens». *Chronica Nova*, 7, 1972, pp. 5-34.
- MARTÍNEZ RUIZ, Enrique; PI CORRALES, Magdalena de Pazzis. «Un ambiente para una reforma militar: la ordenanza de 1525 y la definición del modelo de ejército del interior peninsular». *Studia Historica. Historia Moderna*, 21, 1999, pp. 191-216.
- MARTÍNEZ RUIZ, Enrique; PI CORRALES, Magdalena de Pazzis. *Las Guardas de Castilla. Primer ejército permanente español*. Madrid: Sílex, 2012.
- MARTÍNEZ TEIXIDÓ, Antonio. «Operaciones militares de la orden de Santiago en las edades Media y Moderna. Galeras santiaguistas en la defensa del

- Mediterráneo en el siglo XVI». Tesi doctoral. Universidad Autónoma de Madrid, 2014.
- MARTÍNEZ, Miquel Àngel. *La mitjana noblesa catalana a la darrereria de l'etapa foral*. Lleida/Barcelona: Pagès Editors/Fundació Noguera, 2010.
- MARTÍNEZ-HIDALGO, José María. *Lepanto*. Barcelona: Museu Marítim, 1971.
- MENDOZA, Bernardino. *Comentarios de lo sucedido en las Guerras de los Países Bajos*. (edició a cura de Cortijo Ocaña, Antonio; Gómez Moreno, Àngel). Madrid: Ministerio de Defensa. Secretaría Técnica de Publicaciones, 2008
- MIRA CABALLOS, Esteban. *Las armadas imperiales. La guerra en el mar en tiempos de Carlos V y Felipe II*. Madrid: La esfera de los libros, 2005.
- MIRALLES, Eulàlia. «Muses i Fama: notes per a la lectura del Lepant de Joan Pujol». Dins: Eulàlia Miralles i Jordi Malé (eds.). *Formes modernes de l'èpica (del segle XVI al segle XX)*. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum, 2008, pp. 11-38.
- MIRALLES, Eulàlia; VALSALOBRE, Pep. «From Lluís Joan Vileta to Joan Pujol: Latin and Vernacular Poetry on the Battle of Lepanto in Catalonia». Dins: Barry Taylor, Alejandro Coroleu (eds.). *Humanism and Christian Letters in Early Modern Iberia (1480-1630)*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2010, pp. 159-172.
- MIRALLES, Eulàlia; VALSALOBRE, Pep. Joan Pujol. *Els poemes de Lepant*. Barcelona: Editorial Bàrcino; Fundació Carulla, 2019.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Dames de Catalunya». Dins: *Institucions i grups socials a l'Edat Moderna*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2012, pp. 217-256.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Dames del Barroc». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 24, 2004, pp. 183-204.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Dames del Renaixement». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 21, 2001, pp. 51-57.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «El estamento de la nobleza en el Principado de Cataluña». Dins: *Institucions i grups socials a l'Edat Moderna*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2012, pp. 189-216.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Els comtes de Palamós a l'Edat Moderna». *Estudis del Baix Empordà*, 16, 1997, pp. 43-48.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Institucions i grups socials a la Catalunya dels Àustries». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 13 (2), 1993, pp. 573-581.

- MOLAS RIBALTA, Pere. «La administración real en la Corona de Aragón». *Chronica Nova*, 21, 1993-1994, pp. 427-440.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «La nobleza catalana a l'època de Felip II» Dins: Ernest Belenguier (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo. Vol. 2.*, Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, pp. 99-112.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «La nobleza catalana en la Edad Moderna». Dins: Carmen Iglesias (dir.). *Nobleza y sociedad. III. Las noblezas españolas, reinos y señoríos en la Edad Moderna*. Oviedo: Fundación Banco Santander Central Hispano, Ediciones Nobel, 1999, pp. 197-211.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Letrados y nobles en la Corona de Aragón». Dins: José Martínez Millán (dir. congr.). *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica. Congreso internacional "Felipe II (1598-1998), Europa dividida, la monarquía católica de Felipe II". vol. II*. Madrid: Parteluz, 1998, pp. 571-584.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Magistrats catalans a la Itàlia espanyola». *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 18, 2, 1998, p. 213-220.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Noblesa absentista i retòrica catalana». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 12, 2001, pp. 27-41.
- MOLAS RIBALTA, Pere. «Va haver-hi una fusió de les elits a la Catalunya dels Àustries?». *Manuscrits*, 15, 1997, pp. 41-52.
- MOLAS RIBALTA, Pere. *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona: Curial, 1996.
- MOLAS RIBALTA, Pere. *L'alta nobleza catalana a l'Edat Moderna*. Vic: Eumo, 2003.
- MOLINA, Álvaro. «Retratos de espanyoles il·lustres con un epítome de sus vides, orígenes y gestación de una empresa ilustrada». *Archivo Español de Arte*, 89, 353, 2016, pp. 43-60.
- MORALES ROCA, Francisco José. «Orden de San Juan de Jerusalén: los grandes priores del Gran Priorato de Cataluña (1319-1805)». *Cuadernos de Ayala. Revista de la Federación española de genealogía y heráldica*, 16, 2003, pp. 8-14.
- MOREL-FATIO, Alfred. «La Vie de D. Luis de Requesens y Zúñiga». *Bulletin Hispanique*, t.6, 3, 1904, pp. 195-233.
- MOREL-FATIO, Alfred. «Vida de D. Luis de Requesens y Zúñiga (suite)». *Bulletin Hispanique*, t.6, 4, 1904, pp. 276-308.
- MOREL-FATIO, Alfred. «Vida de Luis de Requesens y Zúñiga (suite)». *Bulletin Hispanique*, t.7, 3, 1905, pp.235-273.

- MORENO MEYERHOFF, Pedro. *Los descendientes del Rey Don Jaime I el Conquistador (siglos XIII – XXI)*. Barcelona: Difusión, publicaciones y videos, 2018.
- MORENO, Doris. *Representación y realidad de la inquisición en Cataluña. El conflicto de 1568*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2002.
- MORENO-MEYERHOFF, Pedro. «Pròleg». Dins: Armand de Fluvià i Escorsa. *Recull d'articles. Nobiliària i reialesa, 1958-2015*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica (ICGenHer), 2015.
- MOUSNIER, Roland. «Enquête internationale sur les fidélités». Dins: Yves Durand (dir.) *Hommage a Roland Mousnier, Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*. París: Presses Universitaires de France, 1981, pp. XXI-XXIII.
- MOUSNIER, Roland. «Le problème des fidélités aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles». *Chronique. Revue Historique*, 516, 1975, pp. 540-542.
- MOUSNIER, Roland. «Les fidélités et les clientèles en France aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles». *Histoire sociale*, 15, 29, 1982, pp. 35-46.
- NEGRE PASTELL, Pelayo. «El linaje de Requesens». *Annals de l'Institut d'Estudis gironins*, 10, 1955, pp. 25-148.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís. *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*. Barcelona: Bàrcino, 1926.
- ORIOI CATENA, Francisco. *La repoblación del Reino de Granada después de la expulsión de los moriscos*. (facsimil amb estudi preliminar a M. Barrios Aguilera). Granada: Universidad de Granada, 1987.
- OTERO LANA, Enrique. «El curso del Flandes español como factor de guerra económica». *Studia Histórica. Historia Moderna*, 27, 2005, pp. 111-133.
- PALOS PEÑARROYA, Joan Lluís. «La aristocracia catalana en la España de los Austrias». Dins: León Carlos Álvarez Santaló, Carmen María Cremades Griñán (eds.). *Mentalidad e ideología en el Antiguo Régimen. II Reunión Científica, Asociación Española de Historia Moderna*. Murcia: Universidad de Murcia, 1993, pP. 351-393.
- PALOS, Joan Lluís. *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*. Lleida: Pagès editors, 1994.
- PARDO MOLERO, Juan Francisco. «Capitanes del Renacimiento. Ética militar en la España mediterránea, c. 1500-1550». *Revista de historia moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 22, 2004, pp. 87-106.
- PARDO MOLERO, Juan Francisco. «El desafío militar de la Revuelta de Espadán (Valencia, 1526)». Dins: Esther Cruces Blanco (dir.). *La organización*

militar en los siglos XV y XVI: actas de las II Jornadas Nacionales de Historia Militar. Sevilla: Cátedra General Castaños, 1993, pp. 37-42.

PARDO MOLERO, Juan Francisco. «La hacienda valenciana y la guerra de Espadán (1526)». Dins: José Ignacio Fortea Pérez; Carmen María Cremades Griñán (eds.). *Política y hacienda en el antiguo régimen. II reunión científica de la Asociación española de Historia moderna (1992)*. Murcia: universidad de Murcia, 1993, pp. 431-441.

PARDO MOLERO, Juan Francisco. *La guerra de Espadán (1526): una cruzada en la Valencia del Renacimiento*. Sogorb: Ajuntament de Sogorb, 2001.

PARKER, Geoffrey. «1567: The End of the Dutch Revolt?». Dins: Ana Crespo Solana; Manuel Herrero Sánchez (coords.). *España y las 17 provincias de los Países Bajos. Una revisión historiográfica (XVI-XVIII). Tomo 1*. Córdoba: Universidad de Córdoba, Ministerio de Asuntos Exteriores, Fundación Carlos de Amberes, 2002, pp. 269-290.

PARKER, Geoffrey. «Mutiny and Discontent in the Spanish Army of Flanders, 1572-1607». *Past and Present*, 58, 1973, pp. 38-52.

PARKER, Geoffrey. «Spain, her Enemies and the Revolt of the Netherlands, 1559-1648». *Past and Present*, 49, 1970, pp. 72-95.

PARKER, Geoffrey. «Why Did the Dutch Revolt Last Eighty Years?». *Transactions of the Royal Historical Society*, 29, 1976, pp. 53-72.

PARKER, Geoffrey. *El ejército de Flandes y el Camino Español (1567-1569)*. Madrid: Alianza Editorial, 2010. p. 156.

PARKER, Geoffrey. *España y la rebellion de Flandes*. Madrid: Nerea, 1989.

PARKER, Geoffrey. *Felipe II, la biografía definitiva*. Barcelona: Planeta, 2011.

PARKER, Geoffrey. *La gran estrategia de Felipe II*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.

PARKER, Geoffrey. *La revolución militar. Las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990.

PARKER, Geoffrey; SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. *España y los Países Bajos, 1559-1659: diez estudios*. Madrid: Rialp, 1986.

PARROTT, David. *The business of war. Military enterprise and Military revolution in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

PASSOLA, Antoni. *Oligarquía i poder a la Lleida dels Àustria*. Lleida: Pagès editors, 1997.

- PEINADO SANTAELLA, Rafael G. «¿Bandoleros o resistentes? La guerrilla morisca en el reino de Granada a comienzos del siglo XVI». *Vínculos de Historia*, 5, 2016, pp. 72-92.
- PÉREZ APARICIO, Carmen; FELIPO ORTS, Amparo (eds.). *La nobleza valenciana en la edad moderna. Patrimonio, poder y cultura*. València: Universitat de València, 2014.
- PÉREZ DE HITTA, Ginés. *Guerras civiles de Granada*. Madrid: Imprenta de don Lerón Amarita, 1833.
- PÉREZ DE RUDELA, Almudena. «El papel de los embajadores españoles en Roma como agentes artísticos de Felipe II: los hermanos Luis de Requesens y Juan de Zúñiga (1563-1579)». Dins: Carlos José Hernando Sánchez. *Roma y España un crisol de la cultura europea en la Edad Moderna. Vol. 1*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, 2007, pp. 391-420.
- PÉREZ GARCÍA, Pablo. «La nobleza valenciana del Quinientos en su contexto europeo». Dins: Luis Arciniega García (coord.). *Aproximaciones de contexto al Castillo Palacio de Alaquas: sangre, tinta y piedra*. València: Universitat de València, 2019, pp. 11-138 (consultada la versió epub via Digitalia al març del 2021),
- PÉREZ GARCÍA, Pablo. «La nobleza valenciana del Quinientos: lo social y su nomenclatura». *E-Spania. Revue électronique d'études hispaniques médiévales*, 34, 2019 (consultada al març del 2021).
- PÉREZ GARCÍA, Pablo; MESTRE SANCHÍS, Antonio (eds.). *Vida del gran duque de Alba. Precedida de la correspondencia entre Mayans y el duque de Huéscar*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2016.
- PEREZ LATRE, Miquel. «1569-1572. Benet de Tocco». Dins: Solé i Sabaté, Josep Maria (dir.). *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents, volum II, 1518-1714*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, 2003, pp.112-115.
- PEREZ LATRE, Miquel. «Desordenada llicència o moderada llibertat: el govern de Catalunya als ulls dels ambaixadors (1557-1602)». Dins: Joaquim Albareda (ed.). *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Editorial Base, 2007, pp. 19-46.
- PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: Eumo Editorial, 2004.
- PEREZ, Béatrice (dir.). *La Reputación: quête individuelle et aspiration collective dans l'Espagne des Habsbourg. Hommage à la professeure Araceli Guillaume-Alonso*. París: Sorbonne Université Presses, 2018

- PI CORRALES, Magdalena de Pazzis. «*La otra Invencible*», 1574. *España y las potencias nórdicas*. Madrid: Editorial San Martín, 1983.
- PI CORRALES, Magdalena de Pazzis. «Los tercios del mar». *Cuadernos de Historia Moderna. Anejos*. 5, 2006, pp. 101-134.
- PI CORRALES, Magdalena de Pazzis. «Pedro de Valdés y la Armada de Flandes (1575)». *Cuadernos de Historia Moderna*, 9, 1988, pp. 35-45.
- PI CORRALES, Magdalena de Pazzis. *Los tercios del mar*. Madrid: La esfera de los libros, 2019.
- PIDAL, Marqués de; SALVÁ, Miguel. *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN). Volum 28* (diversos volums emprats al llarg de l'estudi). Madrid: Imprenta de la Viuda de Calero, 1856, p. 69.
- PIRENNE, Henri. *Histoire de la Belgique, IV. La révolution politique et religieuse, le règne d'Albert et d'Isabelle, le régime espagnol jusqu'à la paix de Munster (1648)*. Brusel·les: Henri Lamertin, 1911.
- PUDDU, Raffaele. *El soldado gentilhomme. Autorretrato de una sociedad guerrera: la España del siglo XVI*. Barcelona: Argos Vergara, 1984.
- PUIGGARÍ, Joseph. *Libre de algunes coses asanyalades succehides en Barcelona y en altres parts format per Pere Joan Comes en 1583 y recóndit en lo arxiu del Excelentíssim Ajuntament*. Barcelona: La Renaixensa, 1878.
- PUJADES, Jeroni (CASAS HOMES, Josep Maria). «Annals o Dietari. Any 1602». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 15, 1975, pp. 173-230.
- PUJOL, Joan. *La singular y admirable victoria que per la gracia de N. S. D. obtingue el Serenissim Senyor don Juan Daustria de la potentissima armada Turquesca* (ed. facsímil). Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1971.
- QUATREFAGES, René. *Los tercios españoles (1567-1577)*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1979.
- RAMÍREZ DE ARELLANO, Feliciano (marqués de la Fuensanta del Valle); SANCHO RAYÓN, José León. *Colección de Libros Españoles raros o curiosos. Tomo vigésimo. Pío IV y Felipe Segundo, primeros diez meses de la embajada de Don Luis de Requesens en Roma, 1563-64*. Madrid: Rafael Marco, 1891.
- REGLÀ, Joan. *El bandolerisme català del Barroc*. Barcelona: Edicions 62, 1966.
- REGLÀ, Joan. *Estudios sobre los moriscos*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1974.

- REGLÀ, Joan. *Estudios sobre los moriscos*. Valencia: Anales de la Universidad de Valencia, 1964.
- REGLÀ, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona: Aedos, 1955.
- RIART, Francesc; HERNÁNDEZ, Francesc Xavier; RUBIO, Xavier. *La coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010.
- RIBA, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II*. Valencia: Tipografía moderna, 1914.
- RICCI, Vittorio. *La Monarchia Cattolica nel Governo degli stati italiano. Il ruolo dei fratelli Luis de Requesens e Juan de Zúñiga, cavalieri di Santiago*. Cassino: Francesco Ciolfi, 2011.
- RIQUER, Martí de. «Luchas entre Agullanas y Sarrieras en el siglo XVI». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres* de Barcelona, 30, 1964, pp. 1-11.
- RIQUER, Martí de. *Quinze generacions d'una famçúlia catalana*. Barcelona: Planeta, 1979.
- RIVERO RODRÍGUEZ, Manuel. «¿Monarquía Católica o Hispánica?: La encrucijada de la política norteafricana entre Lepanto (1571) y el proyecto de la jornada real de Argel (1618).». Dins: Porfirio Sanz Camañes (coord.). *La Monarquía Hispánica en tiempos del Quijote*. Madrid: Sílex, 2005, pp. 593-614.
- RIVERO RODRÍGUEZ, Manuel. *La batalla de Lepanto. Cruzada, guerra santa e identidad confesional*. Madrid: Sílex, 2008.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Agustín Ramón. *Lepanto: la batalla que salvó a Europa*. Madrid: Sekotia, 2010.
- RODRÍGUEZ PÉREZ, Raimundo A. «Bajo la sombra de don Luis de Requesens. El encumbramiento cortesano del Marqués de los Vélez». *Investigaciones Históricas. Universidad de Valladolid*, 31, 2011, pp. 11-34.
- RODRÍGUEZ SALGADO, María José. «“El león animoso entre las balas”: Los dos cercos de Orán a mediados del siglo XVI». Dins: Miguel Ángel de Bunes Ibarra; Beatriz Alonso Acero (coords.). *Orán. Historia de la Corte Chica*. Madrid: Polifemo, 2011, pp. 19-30.
- RODRÍGUEZ SALGADO, María José. *Felipe II. El «paladín de la Cristiandad» y la paz con el Turco*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004.
- RODRÍGUEZ SALGADO, María José. *Un imperio en transición. Carlos V, Felipe II y su mundo*. Barcelona: Crítica, 1992.
- ROSELL, Cayetano. *Historia del combate naval de Lepanto y juicio de la importancia y consecuencias de aquel suceso*. Madrid: Real Academia de la Historia, 1853.

- ROSSO, Claudio. «Stato e clientele nella Francia della prima età moderna». *Studi Storici*, 28, 1, 1987, pp. 37-81.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador J. *Els March: Darrers senyors de Creixell i Roda de Berà*. Valls: Cossetània Edicions, 2003.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J. *Noblesa catalana a l'edat moderna. El cas de les comarques meridionals*. Benicarló: Onada Edicions, 2009.
- RUFO, Juan. *La Austriada*. Madrid: Alonso Gómez, 1584.
- RUIZ MARTÍN, Felipe. «Las finanzas españolas durante el reinado de Felipe II». *Cuadernos de Historia. Anexos de la Revista Hispania*, 2, 1968, pp. 109-173.
- SALES, Núria. «La desaparición del soldado gentilhomme». *Saitabi*, 21, 1971, pp. 41-69.
- SALVANS I COROMINAS, Anicet. *Perot, el bandoler*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1993.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano, «La guerra dentro de la guerra: los bandos moriscos en el alzamiento de Las Alpujarras». Dins: AA. VV. *Actas del VII Simposio Internacional de Mudejarismo*. Teruel: Centro de Estudios Mudéjares, 1999, pp. 507-520.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «El mejor cronista de la guerra de los moriscos: Luis del Mármol Carvajal». *Sharq al-Andalus*, 13, 1996, pp. 235-255.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «El reino de Granada: una repoblación de frontera». Dins: Pedro Segura Artero (coord.). *Actas del Congreso "La frontera oriental nazarí como sujeto histórico (s.XIII-XVI)". Lorca-Vera, 22-24 de noviembre de 1994*, Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1997, pp. 663-668.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «La Guerra de las Alpujarras (1568-1570)». Dins: Manuel Barrios Aguilera. *Historia del Reino de Granada. Volumen II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Universidad de Granada, 2000, pp. 507-542
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «La guerra de las Alpujarras (1568-1570)». Dins: Manuel Barrios Aguilera (ed.). *Historia del Reino de Granada. II. La época morisca y la repoblación (1502-1630)*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 2000, pp. 507-542.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «La guerra dentro de la guerra: los bandos moriscos en el alzamiento de las Alpujarras». Dins: AA.VV. *Actas del VII Simposio Internacional de Mudejarismo, Teruel, 19-21 de septiembre de 1996*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, Centro de Estudios Mudéjares, 1999, pp. 507-522.

- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «La guerra morisca granadina en el contexto imperial del Mediterráneo occidental: los inicios del conflicto». Dins: Antonio Jiménez Estrella i Javier Castillo Fernández (eds.). *La rebelión de los moriscos del Reino de Granada y la guerra en época de los Austrias. Estudios para un debate abierto*. Granada: Universidad de Granada, 2020, pp. 95-113.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «Los tercios de Italia y la Guerra de los Moriscos». Dins: Manuel Barrios Aguilera i Ángel Galán Sánchez (eds.). *La historia del Reino de Granada a debate. Viejos y nuevos temas. Perspectivas de estudio*. Málaga: Centro de ediciones de la de la Diputación Provincial de Málaga/Actas, 2004, pp. 77-112.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «Repoblación y defensa en el reino de Granada: campesinos-soldados y soldados-campesinos». *Chronica Nova. Revista de historia moderna de la Universidad de Granada*, 22, 1995, pp. 357-388.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «Un ejército de campesinos. La repoblación de Felipe II en la Alpujarra almeriense y la militarización de la sociedad civil». Dins: Esther Cruces Blanco (dir.). *La organización militar en los siglos XV y XVI: actas de las II Jornadas Nacionales de Historia Militar*. Sevilla: Cátedra General Castaños, 1993, pp.143-149.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. «Un rey para los moriscos: el infante don Juan de Granada». *Sharq al-Andalus*, 14-15, 1997-1998, pp. 285-315.
- SÁNCHEZ RAMOS, Valeriano. *El II marqués de los Vélez y la guerra contra los moriscos, 1568-1571*. Vélez Rubio/ Berja: Revista velezana/Centro virgitano de Estudios Históricos, 2002.
- SÁNCHEZ, Miguel. *Felipe II y la Liga de 1571 contra el Turco*. Madrid: Imprenta del Indicador de los Caminos de Hierro, 1868.
- SANS I TRAVÉ, Josep Maria (dir.). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum II. Anys 1539 a 1578*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1994.
- SCHEPPER, Hugo. «El funcionariado y la burocratización en el gobierno y en las provincias de Flandes Regio, siglos XVI y XVII». *Chronica nova*, 23, 1996, pp. 403-436.
- SCHEPPER, Hugo. «Justicia, gracia y policía en Flandes bajo el Duque de Alba (1567-1573)». Dins: Gregorio del Ser Quijano (coord.). *Actas del Congreso V Centenario del Nacimiento del III Duque de Alba*. Salamanca: Diputación de Ávila, Diputación de Salamanca, Instituto Gran duque de Alba, 2008, pp. 321-348.

- SCHEPPER, Hugo. «Las ideas político-religiosas de Guillermo el Taciturno, 1559-1584». *Torre de los Lujanes: Boletín de la Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País*, 34, 1997, pp. 63-84.
- SCHEPPER, Hugo. «Los Países Bajos y la Monarquía Hispánica: intentos de reconciliación hasta la tregua de los Doce años (1571-1609)». Dins: Manuel Herrero Sánchez; Ana Crespo Solana (ccords.). *España y las 17 provincias de los Países Bajos: una revisión historiográfica (XVI-XVIII). Tomo 1*. Córdoba: Universidad de Córdoba, 2002, pp. 325-354.
- SCHEPPER, Hugo. «Un catalán en Flandes: don Lluís de Requesens y Zúñiga, 1573-1576». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18, 2, 1998, pp. 157-167.
- SCHEPPER, Hugo; PARKER, Geoffrey. «The Formation of Government Policy in the Catholic Netherlands unders 'the Archdukes', 1596-1621». *The English Historical Review*, 91, 359, 1976, pp. 241-254.
- SCHUBERT, H. «Arias Montano y el Monumento al Duque de Alba». *Cruz y Raya*, 7, 1933, pp. 34-74.
- SCHWARTZ Y LUNA, Frederich; CARRERAS Y CANDI, Francesch. *Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní. Volum Quart. Anys 1534-1562*. Barcelona : Impremta de Henrich i Companyia, 1896.
- SERRA I POSTIUS, Pere. Epítome histórico del portentoso santuario y real monasterio de Nuestra Señora de Monserrate. Barcelona: Joseph Giralt, impressor i llibreter, 1742.
- SERRA I PUIG, Eva. (coord.). *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714). 2 vols*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2015.
- SERRA I PUIG, Eva. «Els Gassol. De cavallers de Tremp a protonotaris del Consell d'Aragó». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 7, 1987, pp. 43-78.
- SERRA I PUIG, Eva. «Els Guimerà, una noblesa de la terra». *Recerques: història, economia, cultura*, 23, 1990, pp. 9-36.
- SERRA I PUIG, Eva. «Fernández Trabal, Josep. Els Desvalls I Catalunya. Set-cents anys d'història d'una família noble catalana». *Índice Histórico Español*. Novedades bibliográficas diciembre 2016.
- SERRA I PUIG, Eva. «Isabel de Cabrera i Albanell. Una economia rendista al final d'una nissaga (1607-1615)». *Recerques: història, economia, cultura*, 68, 2014, pp. 29-61.

- SERRA I PUIG, Eva. *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Barcelona/Vic: Institut d'Estudis Catalans/Eumo editorial, 2018.
- SERRA I PUIG, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988.
- SERRA I PUIG, Eva. *Sessió en memòria*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2020.
- SERRA VILARÓ, Joan. *Història de Cardona. Llibre I, els senyors de Cardona*. Tarragona: Sugrañes hermanos, 1966.
- SERRANO, Luciano. *La Liga de Lepanto entre España, Venecia y la Santa Sede (1570-1573)*. Madrid: Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 1918.
- SERRANO, P. Luciano. *España en Lepanto*. Barcelona: Editorial Labor, 1935.
- SIMÓN I TARRÉS, Antoni. «La Girona del Antiguo Régimen». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27, 1984, pp. 189-228.
- SIMON I TARRÉS, Antoni. ««Catalans» i «francesos» a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 18, 1998, pp. 391-401.
- SIMON I TARRÉS, Antoni. *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*. Barcelona: Curial, Edicions Catalanes, 1991.
- SIMON I TARRÉS, Antoni. *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.
- SIMON TARRÉS, Antoni. *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*. Catarroja: Editorial Afers, 2016.
- SIMON TARRÉS, Antoni; ESPINO LÓPEZ, Antonio. «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels Segadors». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 13, 1993, pp. 143-150.
- SMOLDEREN, Luc. «La statue du Duc d'Albe à Anvers par Jacques Jonghelinck (1571)». *Académie Royale de Belgique. Mémoires de la Classe Royale de Beaux-Arts*, 14, fascicle 1, 1972.
- SOEN, Violet. «¿Cómo practicar la virtud? Protagonistas y pareceres en la querrela sobre la virtud de la clemencia durante la Guerra de Flandes (1565-1585)». Dins: Juan Francisco Pardo Molero (ed.). *El gobierno de la virtud. Política y moral en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, Red Columnaria, 2017, pp. 115-142.
- SOEN, Violet. «¿Naturales del país o españolizés? Agentes de la Corte como negociadores de paz durante la Guerra de Flandes». Dins: René Vermeir,

- Maurits Ebben y Raymond Fagel (eds.). *Agentes e didentidades en movimiento. España y los Países Bajos. Siglos XVI-XVII*. Madrid: Sílex, 2011, pp. 171-193.
- SOEN, Violet. «Enviados a la corte para servir al rey. Misiones de nobles flamencos a la corte española durante la revuelta de los Países Bajos (1565-1576)». Dins: Alicia Esteban Estríngana (ed.). *Servir al rey en la Monarquía de los Austrias. Medios, fines y logros del servicio al soberano en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Sílex, 2012, pp. 447-472.
- SOEN, Violet. «Estrategias tempranas de pacificación de los Países Bajos (1570-1598)». Dins: Bernardo J. García García (dir.). *Tiempo de paces. La Pax Hispánica y la tregua de los Doce Años (1609-2009)*. Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2009, pp. 61-75.
- SOEN, Violet. «Habsburg Political culture and Antwerp Defiant. Pacification Strategies of Governors-General during the Dutch Revolt (1566-1586)». Dins: Ethan Matt Kavaler, Anne-Laure Van Bruaene (eds.). *Netherlandish Culture of the Sixteenth Century: Urban Perspectives*. Turnhout: Brepols Publishers, 2017, pp. 167-185.
- SOEN, Violet. «La réitération de pardons collectifs à des finalités politiques pendant la Révolte des Pays-Bas (1565-1598): un cas d'espèce dans les rapports de force aux Temps Modernes?». Dins: Bernard Dauven, Xavier Rousseaux (eds.). *Préférant miséricorde à rigueur de justice. Pratiques de la grâce (XIIIe-XVIIe siècles)*. Louvain-la-Neuve : Presses Universitaires de Louvain, 2012, pp. 97-123.
- SOEN, Violet. «Philip II's Quest. The Appointment of Governors-General during the Dutch Revolt (1559-1598)». *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 126, 1, 2011, pp. 3-29.
- SOEN, Violet. «Philippe II et les anciens Pays-Bas: Les limites d'un gouvernement à distance dans un empire global (1555-1598)». *Revue Histoire, Économie et Société*, 38, 3, 2019, pp. 11-32.
- SOEN, Violet; GIELIS, Gert. «The Inquisitorial Office in the Sixteenth-Century Habsburg Low Countries: a Dynamic Perspective». *The Journal of Ecclesiastical History*, 66, 1, 2015, pp. 47-66.
- SOLER I FONRODONA, Lluys. «Mataró y Lepanto». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 111-113.
- SORIA MESA, Enrique. «Don Alonso de Granada Venegas y la rebelión de los moriscos. Correspondencia y mercedes de don Juan de Austria». *Chronica Nova*, 21, 1994, pp. 547-560.
- SORIA MESA, Enrique. «La nobleza en la España moderna. Presente y futuro de la investigación». Dins: María José Casaus Ballester (coord.). *El Condado*

- de Aranda y la nobleza española en el Antiguo Régimen*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2009, pp. 213-241.
- SORIA MESA, Enrique. «Una gran familia. Las élites moriscas del Reino de Granada». *Estudis*, 35, 2009, pp. 9-35.
- SORIA MESA, Enrique. *El cambio inmóvil. Transformaciones y permanencias en una élite de poder (Córdoba, ss. XVI-XIX)*. Córdoba: Ediciones la Posada, 2000
- SORIA MESA, Enrique. *La nobleza en la España moderna: cambio y continuidad*. Madrid: Marcial Pons Historia, 2007
- SORIA MESA, Enrique. *La realidad tras el espejo. Ascenso social y limpieza de sangre en la España de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2016.
- STENSLAND, Monica. *Habsburg Communication in the Dutch Revolt*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.
- STONE, Lawrence. «Prosopography». *Historical Studies Today*, 100.1, 1971, pp. 46-79.
- STONE, Lawrence. *La crisis de la aristocracia, 1558-1641*. Madrid: Revista Biblioteca de Occidente, 1976.
- STRANDING, R. A. *The Armada of Flanders. Spanish Maritime Policy and European War, 1568-1668*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. *Nobleza y Monarquía. Entendimiento y rivalidad. El proceso de la construcción de la Corona española*. Madrid: Esfera de los libros, 2005.
- THOMPSON, Irving A. A. «Consideraciones sobre el papel de la nobleza como recurso militar en la España Moderna». Dins: Antonio Jiménez Estrella, Francisco Andújar Castillo (eds.). *Los nervios de la guerra. Estudios sociales sobre el ejército de la Monarquía Hispánica (s.XVI-XVIII): nuevas perspectivas*. Granada: Comares, 2007, pp. 15-35.
- THOMPSON, Irving A. A. «El soldado, la sociedad y el Estado en la España de los siglos XVI y XVII». Dins: Luis Ribot (coord.). *Historia Militar de España. Edad Moderna. II. El escenario Europeo*. Madrid: Ministerio de Defensa, Comisión Española de Historia Militar, Real Academia de la Historia, 2013, pp. 448-469.
- THOMPSON, Irving A. A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austria (1560-1620)*. Barcelona: Crítica, 1981.
- THOMPSON, Irving A. A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona: Crítica, 1981.

- TORRAS RIBÉ, Josep M. *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*. Vic: Eumo Editorial, 1998.
- TORRES I SANS, Xavier. «A tall d'obertura: el bandolerisme a l'Europa moderna vint-i-cinc anys després». Dins: Àngel Casals (dir.). *El bandolerisme a la Corona d'Aragó, volum 1*. Cabrera de Mar: Galerada, 2012, pp. 17-30.
- TORRES I SANS, Xavier. «Alteracions aragoneses i bandolerisme català. «Nyerros» i «cadells» a les terres de Ponent (1579-99)». *Recerques: història, economia i cultura*, 22, 1989, pp. 137-154.
- TORRES I SANS, Xavier. «Disputes d'aigües i lluita de bàndols a la ribera de Sió (1590-1599)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 1995, pp. 81-93.
- TORRES SANS, Xavier. «La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Primer congrés d'Història de Girona: dos mil anys d'història*, 42, 2001, pp. 25-44.
- TORRES SANS, Xavier. *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona/Quaderns Crema, 1993.
- TRACY, James D. *The Founding of the Dutch Republic. War, Finance, and Politics in Holland, 1572-1588*. Nova York: Oxford University Press, 2008.
- TRILLO, Antonio. *Historia de la rebelión y guerras de Flandes*. Madrid: Casa de Guillermo Drouy, impresor, 1592.
- VALSALOBRE, Pep. «La batalla de Lepant i Catalunya: aspectes religiosos, patriòtics i literaris». Dins: Xavier Torres i Sans (ed.). *Les altres guerres de religió. Catalunya, Espanya, Europa (segles XVI-XIX)*. Girona: Documenta Universitaria, 2012, pp. 133-157.
- VALSALOBRE, Pep. «La contribución a la celebración poética lepantina». Dins: Vicent Josep Escartí (coord.). *Escribir y persistir. Estudios sobre la literatura en catalán de la edad media a la Renaixença, vol. II*. Buenos Aires: Argus-a, 2013, pp. 26-67.
- VALSALOBRE, Pep. «Lepanto en Cataluña: una contribución a la épica y a la poesía narrativa hispánicas del quinientos». *Hispanic Review*, vol. 87, 2, 2019, pp. 229-249.
- VALSALOBRE, Pep; MIRALLES, Eulàlia. *El poeta mataroní Joan Pujol (s.XVI) o la poesia en el seu context*. Mataró: Fundació Iluro, 2020.
- VAN DER ESSEN, León. *El ejército español en Flandes, 1567*. Cuacos de Yuste: Fundación Academia Europea de Yuste, 2008.

- VAN DER LEM, Anton. *Revolt in the Netherlands. The Eighty Yars War, 1568-1648*. Londres: Reaktion Books, 2018.
- VAN DURME, Maurice. *El Cardenal Granvela (1517-1586)*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V; Fundación Española de Historia Moderna, 2000.
- VAN GELDEREN, Martin. «Contested Kingship. Conceptions of Monarchy and Civil Power in Spanish and Dutch Political Thought, 1555-1598». Dins: José Martínez Millán (dir.). *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica. Volumen 1. Tomo 1*. Madrid: Parteluz, 1998, pp. 365-379.
- VAN GELDEREN, Martin. *The Dutch Revolt*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- VAN GELDEREN, Martin. *The Political Thought of the Dutch Revolt, 1555-1590*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- VAN NIEROP, Henk. «Alva's Throne-making sense of the revolt of the Netherlands». Dins: Graham Darby (ed.). *The Origins and Development of the Dutch Revolt*. Londres: Routledge, 2001, pp. 29-47.
- VAN NIEROP, Henk. «The nobles and the revolt». Dins: Graham Darby (ed.). *The Origins and Development of the Dutch Revolt*. Londres: Routledge, 2001, pp. 48-66.
- VAN NIEROP, Henk. *Treason in the Northern Quarter: War, Terror, and the Rule of Law in the Dutch Revolt*. Princeton: Princeton University Press, 2009.
- VELLVEHÍ I ALTAMIRA, Jaume. «La batalla de Lepant en la poesia del segle XVI, en relació amb La singular... de Joan Pujol». *Sessió d'Estudis Mataronins*, 8, 1991, pp. 43-56.
- VERSELE, Julie. «Las razones de la elección de don Luis de Requesens como gobernador general de los Países Bajos tres la retirada del Duque de Alba (1573)». *Studia Histórica, historia Moderna*, 28, 2006, pp. 259-276.
- VERTI, Estanis. «Badalona y la batalla». *San Jorge*, 84, 1971, pp. 108-110.
- VINCENT, Bernard (ed.). *Comprender la expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*. Oviedo: Ediciones de la Universidad de Oviedo, 2020.
- VINCENT, Bernard. «El bandolerismo morisco en Andalucía (siglo XVI)». Dins: Minorías y marginados en la España del siglo XVI. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1987, pp. 173-197.
- VINCENT, Bernard. «Guerra y hábitat en Andalucía oriental en el siglo XVI». Dins: *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, pp. 119-130.

- VINCENT, Bernard. «La expulsión de los moriscos del reino de Granada y su reparto por Castilla». Dins: *Andalucía en la edad moderna: economía y sociedad*. Granada: Diputación de Granada, 1985, pp. 215-226.
- VINCENT, Bernard. «Las élites moriscas granadinas». Dins *El río morisco*. València: Universitat de València, Universidad de Granada, Universidad de Zaragoza, 2006, pp. 187-199.
- VINCENT, Bernard. «Los moriscos granadinos: ¿una frontera interior?». Dins: *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, pp. 163-185.
- VINCENT, Bernard. «Retour sur les monffies grenadins». Dins: Juan Antonio Martínez Comeche. *El bandolerismo y su imagen en el Siglo de oro*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 1979, pp. 31-37.
- VINCENT, Bernard. «Unas palabras preliminares». Dins: *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, pp. 11-16.
- VINCENT, Bernard. *Andalucía en la Edad Moderna: economía y sociedad*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1985.
- VINCENT, Bernard. *El río morisco*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006.
- VINCENT, Bernard. *Minorías y marginados en la España del siglo XVI*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1987.
- VINCENT, Bernard; DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. *Historia de los moriscos: vida y tragedia de una minoría*. Madrid: Revista de Occident, 1978.
- WAXMAN, Matthew C. «Strategic Terror: Philip II and Sixteenth-Century Warfare». *War In History*, 4, 1997, pp. 339-347.
- WILLIAMS, Phillips. *Empire and Holy War in the Mediterranean. The Galley and Maritime Conflict between the Habsburgs and Ottomans*. Londres: I. B. Tauris, 2015.
- WOLF, J. G. C. «Burocracia y tiempo como actores en el proceso de decisión. La sucesión del gran Duque de Alba en el gobierno de los Países Bajos». *Cuadernos de Historia Moderna*, 28, 2003, pp. 99-124.
- XAVIER, Adro. *Luis de Requesens en la Europa del siglo XVI*. Madrid: Vassallo de Mumbert, 1984.
- ZABÁLBURU, Francisco; SANCHO RAYÓN, José. *Nueva Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España y de sus Indias. 5 vols*. Madrid: Imprenta de los Hijos de M. G. Hernández, 1894.

7.2. Fonts documentals

Libres manuscrits:

COMES, Pere Joan. *Libre de algunes coses assenyalades succeydes en Barcelona y en altres parts*. Manuscrit.

LAUNAY, Pedro Alberto. *Catálogo de los regentes, gobernadores, lugartenientes y capitanes generales de los Estados de Flandes y Borgoña, con sus elogios y blasones de armas, desde el año de 1404 hasta el de 1672*. Manuscrit.

Lligalls consultats als diversos arxius:

- **Arxiu de la Corona d'Aragó**

Fons	Lligalls consultats
Consell d'Aragó	261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269.
Generalitat	1032, 1039.
Reial Cancelleria	4307, 4309, 4362, 4363, 4730, 4732, 4733.

- **Archivo Ducal de Medinaceli**

Fons	Lligalls consultats
Archivo Histórico	54, 56.
Malagón	6, 10.

- **Archivo General de Indias**

Fons	Lligall consultat
Indiferente general	740

- **Archivo General de Simancas**

Fons	Lligalls o llibres consultats
-------------	--------------------------------------

Cámara de Castilla	Lligs. 403, 410, 412, 422, 428, 432, 433, 446, 454, 466, 471, 475, 477, 486, 488, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2162
Consejo y Juntas de Hacienda	Lligs. 55, 135, 136, 137, 146, 148, 164,
Contaduría Mayor de Cuentas, primera época	Lligs. 901, 1060, 1188, 1630, 1769, 1818
Contaduría Mayor de Cuentas, segunda época	Lligs. 25, 39, 49, 55, 64, 65, 977
Contaduría del Sueldo, segunda serie	Lligs. 79, 80, 82
Estado	Lligs. 54, 62, 64, 66, 69, 73, 77, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 326, 330, 333, 334, 335, 445, 446, 447, 448, 449, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 569, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 910, 911, 912, 913, 1059, 1065, 1071, 1081, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1224, 1225, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1244, 1247, 1253, 1254, 1328, 1329, 1330, 1331, 1332, 1501, 1502, 1503, 1504, 1505, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 1512, 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519, 2842 Llibs. 75, 76, 77, 78, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 105
Estado K	Lligs. 1524, 1532, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1539
Guerra y Marina	Lligs: 64, 65, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 88, 89, 90, 91, 108, 175, 176, 183 Llibs. 48, 52, 62
Secretarías provinciales	Lligs. 4, 2580 Llibs. 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 1157, 1205, 1206, 1207, 1338.

Visitas de Italia	Lligs. 23, 24, 41, 58
Varios. Galeras	Llig. 187.

- **Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona**

Fons	Lligalls consultats
Guerres	16
Lletres closes	58; 59
Lletres i provisions reials	2
Lletres reials originals	8
Notarial	2

- **Archivo Histórico Nacional**

Fons	Registres i llibres consultats
Órdenes Militares	Regs. 5402; 5043; 7510; 8133bis
Códices	Llib. 1265

- **Archivo Histórico de la Nobleza**

Fons	Caixes consultades
Frías	19; 36; 1334; 1339; 1358
Osuna	36; 419; 544; 843; 1635; 1888; 1976; 3849
Santa Cruz	43; 44; 45; 46; 68; 70; 71; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 79; 80; 81; 82; 83; 84; 85; 86; 87; 88; 89; 95; 112
Villagonzalo	553

- **Arxiu Històric de Protocols de Barcelona**

Notari	Lligalls consultats
Joan Martí	292/40; 292/43
Joan Vilar	294/68; 294/69; 294/71; 294/81; 294/82

Joan Lunes	296/40; 341/44; 296/53; 296/54
Andreu Miquel Mir, major	301/111
Miquel Cellers, major	312/56; 312/68.
Joan Jeroni Canyelles	313/79; 313/80; 313/81; 313/82; 313/83; 313/109.
Pau Renard	316/91; 316/94; 316/96; 316/97; 316/105; 316/106; 316/110; 316/120; 316/128.
Antoni Joan Ferran	317/18; 317/20; 317/22.
Jaume Montcada	318/2.
Antoni Roca	321/6; 321/9.
Rafael Puig	378/19.
Francesc Sunyer	326/30; 326/31; 326/129; 326/130.
Climent Calopa	333/35; 333/36.
Francesc Solsona	338/79; 338/80; 338/81; 338/84; 338/86.
Jeroni Mollet	342/39; 342/40; 342/41; 342/44; 342/75.
Joan Dot	343/5.
Miquel Benet Gilabert	429/49; 429/51; 345/60.
Miquel Pau Fonoll	347/23; 347/24; 347/25.
Joan Pujó	348/9.
Francesc Mulnell	349/48; 349/49; 349/50; 349/58.
Francesc Gual	350/47; 350/48; 350/49; 350/50.
Salvador Lletget	354/9.
Pere Joan Soler	355/52; 355/53.
Jeroni Paner	357/1.
Andreu Miquel Mir, menor	358/59; 358/60; 358/61; 358/62; 358/65; 358/66; 358; 67; 358/73.
Pere Talavera	359/31; 359/32; 359/33; 359/34.
Joan Ferrer	360/3.
Joan Monjo	361/28; 361/74; 361/75; 361/76; 361/77; 361/78; 361/86.
Jeroni Gonec	362/6.
Miquel Moré	363/5; 363/6.
Jaume Sastre	368/104.
Miquel Mongai	370/40.

Bernat Vidal	372/7.
Pere Roure	373/1; 373/2.
Antoni Mur	375/33; 375/34; 375/35; 375/36; 375/37; 375/49.
Bernat Gener, menor	377/6; 377/7.
Joan Carles	378/12; 378/21.
Baltasar Puiggener	379/92; 379/93.
Joan Albonar	381/10; 381/11.
Francesc Vidal major	382/40.
Pau Malloll	383/57; 383/58; 383/59; 383/60; 383/61; 383/62; 383/63.
Pere Fitor, major	385/77; 385/78; 385/79.
Pau Gomar	389/97; 389/98; 389/99; 389/100.
Llorenç Solatell	395/64; 395/65; 395/66; 395/67.
Lluís Rufet	398/85; 398/86; 398/87; 398/88.
Onofre Bou	399/43; 399/44; 399/45; 399/46; 399/61.
Francesc Guamis	402/23.
Gaspar Celitons	403/1; 403/2.
Gabriel Montaner	406/47; 406/48; 406/49.
Nicolau Molner	407/55; 407/56; 407/57.
Pere Mambra	409/73; 409/74; 409/75; 409/76; 409/77; 409/78; 409/79.
Onofre Rialp	411/72; 411/73.
Jaume Vilar	413/1.
Pau Castellar	417/45.
Lluís Jorba, menor	418/44; 418/45; 418/46; 418/47; 418/48.
Jeroni Antic Canyelles	421/1; 421/2.
Miquel Cuberta	422/25; 422/26; 422/27; 422/28.
Joan Esteve Mir	423/25; 423/26.
Francesc Pedralbes	426/158; 426/159; 426/160; 426/161; 426/162; 426/163; 426/164; 426/165; 426/166; 426/167
Perer Ferrer Caperó	429/49; 429/50; 429/51; 429/52; 429/53; 429/54; 429/55; 429/56

Nicolau Lentisclà	432/56; 432/57; 432/58; 432/59; 432/60; 432/61; 432/62; 432/63; 432/64; 432/65; 432/66; 432/67; 432/68; 432/69; 432/70; 432/71; 432/72
Maties Celitons	435/34; 435/35; 435/36
Jaume Massaguer	437/79; 437/80; 437/81
Francesc Soler	438/4; 438/6
Jeroni Ferrer	439/1
Sebastià Morató	440/11; 440/12; 440/13; 440/14; 440/15
Bartomeu Bofill	441/47; 441/48
Jeroni Talavera	442/77; 442/78; 442/79; 442/80
Antic Safont	445/33; 445/34; 445/35; 445/36
Lluís Torres, major	446/66; 446/67; 446/68; 446/69
Joan Sala	452/98; 452/99; 452/100; 452/101; 452/102; 452/103; 452/104; 452/117; 452/118; 452/119
Pere Sabata	457/47; 457/58; 457/59
Onofre Alonso	458/40; 458/41; 458/42; 458/43; 458/43; 458/44; 458/45
Francesc Bonet	459/25
Pere Martí Tost	462/4
Esteve Companys i Gispert	463/13; 463/14; 463/15; 463/16
Miquel Guillem Mongai	467/11; 467/12; 467/17; 467/18
Antoni Puig	471/32; 471/33
Martí Joan Carmona	473/15; 473/16
Salvador Coll	475/44; 475/45; 475/46; 475/47; 475/48; 475/49; 475/50; 475/51
Jeroni Ollers	479/52; 479/53
Miquel Puigferrer	484/4
Francesc Aquiles, major	487/48; 487/49
Nadal Castelló	488/18; 488/19
Miquel Cellers, menor	489/42; 489/43; 489/44; 489/45
Domènec Fontana	490/13
Francesc Lluís Cerdà	491/1

Francesc Guardiola	492/37; 492/38
Salvador Masclans	493/39; 493/40
Francesc Pujó	496/24
Miquel Vives	497/39; 497/40; 497/41
Pere Cavaller	501/5
Joan Andreu	503/41; 503/42

- **Archivo del Museo Naval**

Fons	Article	Manuscrits
Col·lecció Sanz Barutell	1	371
	2	372
	3	376; 377; 379
	4	386; 392
	6	397
	Col·lecció Zalvide	5

- **Arxiu Nacional de Catalunya**

Fons	Unitat d'Inventariat
Arxiu del Palau-Requesens	45; 46; 47; 49; 51; 52; 53; 54; 55; 58; 59; 60; 65; 78; 79; 86; 87; 88; 102; 103; 120; 121; 122; 123; 125; 335; 493

- **Instituto Valencia de Don Juan**

Caixes consultades	28; 49; 92; 93; 97
---------------------------	--------------------

8. ANNEXOS

8.1. Annex 1. Testament de don Lluís de Requesens

ANC, Requesens, UI. 120, UC. 1139

Testament fet el 3 d'octubre del 1573 davant Juan Baptista Monte, notari públic de Milà, sent testimonis don Pedro Ponce de León, don Lluís de Queralt, Baltasar López, Hernando de Porres Maldonado, Juan Pérez de Lijalde, Cristóbal Coello y Domingo de Zavala. En ell es nomena hereu al seu fill Joan i marmessors a dona Jerònima, dona Mencia, don Pedro Fajardo, don Juan de Zúñiga, don Antonio de Zúñiga y de Guzmán, don Francisco Hurtado de Mendoza y don Juan de Zúñiga (comte de Miranda), don Pedro Manuel, Andrés Ponce de León, don Joan de Boixados i don Enric d'Agullana. I, en el cas que morís en servei, a don Alexandre Torrelles, don Guillem de Santcliment i Domingo de Zavala.

1. En el nombre de Dios todopoderoso, padre y hijo y espíritu santo q[ue] son tres personas y un solo dios verdadero de su gloriosa madre N[uest]ra Señora y de los bien aventurados apóstoles San Pedro y San Pablo y Santiago y San Miguel Ángel y de todos los sanctos y sanctas del cielo, sepan quantos esta carta de testame[n]to vieren como Yo, don Luys de Requesens, comendador mayor de Castilla, del Consejo dEstado de su Mag[esta]d Catt[ólic]a E[xce]ll[entisim]a Estando con aquel seso y entendimiento que Dios N[uest]ro Señor fue servido por su infinita misericordia deme dar, con entera salud, y acordándome q[ue] no ay cosa más çierta q[ue] la muerte ni más inçierta q[ue] la hora della, determino por la presente de rebocar y reboco otro qualquier testame[n]to que antes deste aya hecho, declarando el presente sea perpetuo, fuerte y valedero mientras no paresçiere por alguno después escrito aver sido rebocado, y, por ser ordenado con mi libre y entero juyzio, quiero que supla qualquier deffeto que se pudiere poner assí por no tener ventura las solenidades que el derecho requiere como si en él se hallase alguna manda inçierta o qualquier otro deffeto contra lo que el derecho dispone y quiero y es mi voluntad que quando no valiere por testamento que valga por cobdiçillo o por última voluntad, o por otra qualquier manera o forma que de derecho pueda valer.

2. Primeramente con la humildad que devo Supp[li]co a N[uest]ro S[eño]r Jesu[cris]to que aya misericordia por los méritos de su passion de mi ánima redemida por su preçiosa sangre quando saliere desta carçel y tomo por mi

abogada a su gloriosa madre y virgen Santa María, y le supp[li]co quiera ser mi interçessor para ello y assimismo al bienaventurado Apóstol Santiago mi patrón.

3. Mi cuerpo mando que si muriese en el Prinçipado de Cathaluña sea enterrado en la capilla de N[uest]ra S[eñor]a del Palau de Barcelona donde están enterrados mis señores y padres, y si muriere fuera del dicho Prinçipado, sea depositado en yglesia de la Invocación del S[eño]r Santiago si la uviere en el lugar donde yo fallesçiere, y sino en yglesia de la Invocación de N[uest]ra S[eño]ra; y, a falta destas, en monesterio de Sant Agustín o de la Observançia de San Fran[cis]co y a falta de no las aver sea en la iglesia donde a mis testamentarios paresçiere a los quales supp[li]co que quando les parezca que se pueda hazer con más comodida y menos costa, hagan passar mis huessos a la d[ic]ha mi capilla. Y he de ser enterrado en el manto de capítulo conforme a mi horden con los calçones que se ponen en los pies y con todo lo demás q[ue] se pone en la cabeça y en la barba como lo hallarán al cabo de nuestra regla. Y agora muera en Cathaluña o fuera della mando que el día de mi enterramiento se digan por mi ánima las missas y sacrificios que aquel día se pudieren dezir en todos los monesterios y yglesias del lugar donde yo muriere y que por ello se les dé la limosna acostumbrada y quiero q[ue] en mi enterramie[n]to no aya pompa ninguna, sino solo que veinte y quatro pobres lleven otras tantas hachas y se les dé por ello la limosna que paresçiere, ni mis criados ni parientes ni otra persona ninguna trayan luto por mí sino q[ue] en lugar dello les encargo q[ue] rueguen a dios por mi ánima.

4. Mando que dentro de un año q[ue] yo fuere muerto se digan por mi ánima tres mill missas repartidas en esta manera: las mil en los monesterios de la orden de San Fran[cis]co de la Observançia q[ue] llaman de Jesús de la provincia de Cathaluña, y las mil en los monesterios de la d[ic]ha orden en la provincia que llaman de su Castilla, y las otras mil en los monesterios de la misma orden de la provincia de la Conçepción, y desseo q[ue] la mayor parte destas mil missas postreras se dixessen en çinco monesterios q[ue] en esta d[ic]ha provincia de la conception ay de descalços y por las unas y por las otras se dé la limosna y pitança acostumbrada.

5. Yten mando q[ue] se digan quinientas missas por los difuntos de mi orden en los conventos de Veles y de León y Santiago de Sevilla.

6. Yten mando que se digan trezientas missas de los gozos de N[uest]ra Señora su casa y altar de Monserrate, y otras dozientas missas también de gozos en mi capilla de Barçelona y en cada una destas partes se dé [*trencat*] ellas la pitaça y limosna acostumbrada.

7. Yten mando que se repartan entre las personas más pobres q[ue] uviere en los lugares de mi encomienda quinientos y çinquenta ducados en esta manera: çiento en Villarejo, çiento en Torrenueva, çiento en al Medina, çinquenta en Fontidueña, çinquenta en Terrinches, çinquenta en Benathal.

8. Yten mando q[ue] se repartan otros çiento y çinquenta ducados en los lugares que yo tengo en Cathaluña, entre las personas más pobres dellos: los noventa en la baronía de Marturel y los sesenta en la de Molin de Rey.

9. Yten mando q[ue] se den sesenta ducados para ayuda de rescatar un captivo natural de mi encomienda si lo uviere y sino q[ue] sea castellano y declaro que Diego de Aponte tiene en depósito veinte mil m[a]r[avedí]s poco más o menos para rescatar a un Phelippe de la Serna, natural de Villarejo, que parte dieron sus deudos y parte yo. Si este se rescatare con él se cumplirá esta manda, y sino dense los sesenta ducados para rescate de otro y el depósito se restituya a los parientes del d[ic]ho Phelippe de Serna.

10. Yten declaro q[ue] en los meses de junio o de julio del año de mil y quinie[n]tos y setenta y uno instituy y acreçenté de nuevo en mi capilla de Barçelona quatro cappellanes con cargo q[ue] entre ellos y los demás de la d[ic]ha capilla se digan cada día perpetuame[n]te dos missas más de las que hasta allí se dezían y q[ue] la una fuese por el ánima de mi S[eñor]a la Condessa de Oliva, doña Hipólita de Çúñiga, mi hermana que esté en el cielo y que con esto se aya cumplido con la capellanía que su señoría en su último testame[n]to mandó q[ue] se instituyesse porque assí lo concerté con el s[eño]r patriarca Arçobispo de Valençia como testamentario que fue juntame[n]te conmigo de la dicha señora condessa y que la otra missa fuese por el ánima del s[eño]r fray Diego de Çúñiga mi hermano, q[ue] esté en el cielo, y por las de otras personas a quien yo fuere algún cargo y para ello ordené que se pagassen çiento y veinte libras cada año de los frutos de mi hazienda hasta q[ue] se comprasse renta aparte para ello como todo paresçe por escriptura q[ue] otorgué ante mossen Suñer notario de Barçelona, y para que esto se pueda cunplir mejor y se quite esta carga a mis herederos, mando q[ue] de mis bienes libres se tomen çinco mil libras y dellas se

conpren dosçientas y çinquenta libras de sensal sobre el General de Cathaluña, y que las çiento y veinte dellas sirvan para la paga destes quatro capellanes y las noventa libras sirvan para que el día de Todos Santos en cada un año perpetuame[n]te se dé de comer en Barçelona a nueve pobres y se les dé a cada uno dellos una sotana larga de paño pardo o buriel y dos camisas y un jubón de tela y unos calçones de paño blanco basto y unos çapatos y un sombrero y çinco reales de la manera q[ue] en vida de mis padres se solía hazer en su casa, y estos nueve pobres han de ser vasallos míos de las baronías de Marturel y Molin de Rey y buscallos que sean muy pobres y gente de muy buena vida y anse de confessar y comulgar este día todos los d[ic]hos nueve pobres en mi capilla y encargalles que el siguiente día que es el día de los difuntos tengan cuydado en encomendar a dios las ánimas de los que allí estuviéremos enterrados, y si la comida y el vestido de los d[ic]hos nueve pobres no se pudiere comprar enterame[n]te con las noventa libras se les repartas estas en ropa entre ellos en la forma q[ue] al patrón y al capellán mayor les paresçiere q[ue] mi intención es q[ue] la limosna que cada uno destes pobres ha de resçebir en cada un año sea diez libras y si paresçiere q[ue] parte dellos sean mugeres lo puedan hazer comprándoles el vestido con el mismo preçio, en fin, hombres o mugeres, se han de buscar los más pobres y de mejor vida y de más edad q[ue] uviere en las d[ic]has baronías sobre lo qual les encargo las conçiencias y las quarenta libras restantes a las dozientas y çinquenta q[ue], como d[ic]ho es, se an de comprar servirán para ayuda a la fábrica y hornamento de la d[ic]ha mi capilla y se han de incorporar todas las d[ic]has dozientas y çinquenta libras con la demás renta que oy ay en él, de la qual y del nombramiento de los d[ic]hos quatro capellanes han de ser patrones los subçessores en la casa y mayorazgo de mis señores y padres con la misma carga que sus señoría les pusieron en lo demás que es que siempre que se redimieren los d[ic]hos çensales se deposite el preçio y se tenga cuydado de tornallo a emplear y el patrón pague entretanto q[ue] no se emplearen la renta q[ue] de los d[ic]hos çensales se reçiba assí porque tenga cuydado de hazello emplear como porque la propiedad no se disminuya y quiero que esta d[ic]ha re[n]ta y dotación esté en todo y por todo con las mismas condiçiones q[ue] está la demás de la d[ic]ha capilla de manera q[ue] esto no es nueva fundación sino acreçentamie[n]to de la que mis padres hizieron.

11. Yten mando q[ue] el retablo principal que esta echo en la dicha capilla se alçe lo que paresciere que será menester y se pinte lo mejor que se pudiere hazer de la manera q[ue] a mis testamentarios paresçiere, acordándose q[ue] demás de la imagen de N[uest]ra Señora de Bulto q[ue] está hecha y ha de ser la estación principal se han de pintar los siete gozos de N[uest]ra Señora y Santiago y San Juan Bautista y san Juan Evangelista y San Fran[cis]co y San Pablo y San Joseph por ser tantos en quien mis padres y yo emos tenido particular devoción.

12. Yten mando q[ue] se agan unos órganos medianos para el servicio de la d[ic]ha capilla y se pongan algunos retablos q[ue] sean vistosos y no de mucha costa en los otros tres altares della, y si paresçiere q[ue] ay neçessidad de rexas de hierro mis testamentarios den orden que se hagan, para lo qual podrán tomar qualesquier imágenes y pinturas de devoción q[ue] yo tengo en mi casa.

13. Yten declaro q[ue] si faltaren algunas otras cosas para el servicio ordinario y hornato de mi capilla q[ue] mis testame[n]tarios los manden hazer, q[ue] mi voluntad es q[ue] de mis bienes se ponga una vez en horden todo porque a cargo de mis suççesores no quede sino la conservación de lo que agora se hiziere y lo que adelante faltare, a los quales encargo quan encaresçidamente puedo q[ue] tengan cuydado de conservar y aumentar memoria tan honrrada y en que N[uest]ro señor se sirve tanto.

14. Yten declaro q[ue] yo tengo hecho un concierto con el consejo y pueblo del Villarejo de Salvanes para que allí se funde un monesterio de la orden de San Françisco y para ello les ayudo yo con quatro mil ducados en cierto tiempo y forma, mando q[ue] se cumpla lo que de aquello estuviere por cumplir.

15. Yten mando q[ue] se haga una piedra o lancha de mármol para la sepultura de mi S[eñor]a, que aya gloria, del tanmaño (sic) de la de don Juan, mi s[eño]r, y se ponga al lado de aquella con el letrero q[ue] está echo para ella y se hallará en uno de mis escriptorios, y assimismo se a de traer otra lancha del mismo mármol para restituyr a los herederos del almirante de Nápoles la que él dio para poner en la sepultura de don Juan mi s[eño]r, que aya gloria, q[ue] hera suya sino estuviere restituyda.

16. Yten mandó q[ue] se ponga otra lancha de mármol llana antes de subir a las gradas del altar mayor de manera q[ue] esté abaxo de la de mis padres, y en ella un letrero sin vanidad ninguna sino sólo diciendo cómo estoy allí enterrado y

el día de mi muerte para que los q[ue] lo leyeren y me conocieron en esta vida tengan cuenta de rogar a dios por mi ánima.

17. Yten mando que en la casa que se compró del varón de Erill y en las que yo compré del Abad Capeller y en las demás q[ue] cabe ellas tengo se labren aposentos lo más cómodame[n]te y a menos costa que ser pueda para q[ue] el capellán mayor y los otros capellanes de mi capilla puedan abitar en ellos porq[ue] el serviçio della se pueda hazer mejor y se cumpla en todo la voluntad de mi s[eñor]a que aya gloria, y si para ello fuere neçessario tomar alguna parte de sitio de mi casa se pueda hazer con q[ue] no sea de la q[ue] pueda dañar a la fábrica nueva della q[ue] está designada y por razón de la comodidad que se haze a los capellanes en dalles casas en que buian (sic) mando que se les ponga por carga que ayan de cantar enterame[n]te todas las oras canónicas en la d[ic]ha capilla acomodándoles en la hora de manera q[ue] puedan cumplir con otras residencias y más les cargo que entre todos ayan de dezir una misa perpetuamente cada día de más de las q[ue] por mis padres y por este testamento están instituydas.

18. Lo que principalmente supp[li]co a mis testamentarios con quanto encareçimiento puedo es que ante todas cosas hagan cumplir y pagar todas mis deudas y las q[ue] a mí se me acuerdan son las siguientes.

19. A la señora doña Hierònima mi muger diez mil ducados catalanes q[ue] resçebí de su dote y más la parte del de mi s[eñor]a doña Guiomar, q[ue] esté en el cielo, de que hizo paramento el señor maestro raçional y los çinco mil ducados que le ofresçí de Arras y los muebles q[ue] truxo a mi casa de todo lo qual ay razón y escripturas, y no pongo por deuda aquí lo demás de su hazienda, pues está en pie y la podrá tomar y en todo me remito a los capítulos matrimoniales y escripturas q[ue] ay dello para q[ue] se cumpla lo q[ue] yo soy obligado, y en quanto a los muebles suyos q[ue] se an gastado en mi casa no pongo aquí nada pues el uso fructo dellos y de lo más de su hazienda me pertenesçia a mí y mando que lo que a ella pertenesçiere de todo lo susod[ic]ho se le pague y sea entregado en ello luego que yo muriere sin dilaçión ni término alguno que yo renunçio y me apartó de todas las dilaciones y términos q[ue] el derecho da para restitución de la d[ic]ha dotte y Arras lo qual quiero q[ue] se le pague de lo mejor parado de mis bienes sin pleyto ni diferencia alguna.

20. A los herederos de Juan Çapata de Villafuerte, vezino de Madrid, tres mil ducados por los quales le pago ochenta mil y tantos m[a]r[avedí]s de censo en cada un año y son fiadores çiertos vecinos del Villarejo Fuentidueña y Posuelo, y Valdelaguna y Yepes.

21. Al monesterio de Santo Domingo de Villaescusa de Haro quatro mil y dozientos ducados por los quales pago de censo a razón de catorze mil el millar y adviertese q[ue] los dozientos ducados de estos está obligado a pagar el lisençiado del salto como paresçerá por quantas q[ue] entre nosotros ha avido.

22. Al s[eño]r don Juan mi hermano quatro mil ducados por los quales le pago de çenso cien mil m[a]r[avedí]s en cada un año y no pongo por deuda mía otros diez mil ducados q[ue] también le devo y por ellos le pago quinientos cada año porq[ue] estos los deve mi casa q[ue] se los dexaron mis señores y padres y están seguros y no está mi conçiencia encargada dellos.

23. Al s[eño]r marqués de Comares don Diego Hernández de Córdoba novecie[n]tos y çinquenta ducados de a diez reales castellanos cada uno q[ue] la mayor parte dellos me ganó y los otros le salí a pagar por un cavallero que se los devía y estos se han de pagar en caso q[ue] yo cobre una deuda de don Luis de Carvajal, q[ue] esté en el cielo, y otramente no porq[ue] assí se conçertó antes quando jugamos que fue sobre sendas deudas q[ue] el d[ic]ho don Luis nos devía.

24. A los herederos del Almirante de Castilla don Luis Enríquez, seysçientos y diez reales q[ue] estoy con escrúpulo si se los pagué o no días ha.

25. Yten mando q[ue] se redima y torne a comprar un çensal de tres mil libras de propiedad y çiento y ínquenta de pensión q[ue] yo vendí a mossèn Miquel de Palao sobre la villa de Marturel y lo aya mi heredero.

26. Yten declaro q[ue] en el año passado de sesenta y tres tomé a çensal sobre la hazienda q[ue] tengo en Cathaluña con sindicado de los vassallos de la baronía de Molin de Rey y con otras obligaciones diez mil ducados cathalanes mando que del usufructo de mis juros y de los otros bienes libres q[ue] tengo se rediman con efecto los dichos diez mil ducados de çensales para que mis vassallos queden libres del sindicado q[ue] hizieron y mis herederos sin esta carga.

27. Yten he dado orden q[ue] se tome a çensal en Cathaluña sobre haciendas de cavalleros amigos míos que me an hecho fiança hasta en cantidad de çinquenta mil libras, de las quales por las últimas cartas q[ue] tuve se avían tomado veinte mil y tantas, y podrá ser que después se aya tomado más número de q[ue] avrá

escripturas bastantes y en fin la cantidad q[ue] esto fuere se ha de redimir de mi hazienda en la forma q[ue] adelante se dirá y entretanto pagarse las pensiones de mi hazenda de manera que la de los fiadores no parezca ni pague cosa alguna.

28. Yo he tenido en secresto por orden de su M[ajesta]d las tierras de San Lorenço Sonino y Valcosca que son del pleyto que traen los señores Marco Ant[oni]o Colona y Prinçesa de Salmona y no sé me mandó q[ue] se havia de hazer del dinero q[ue] dellas se sacase ni aún se me dio orden particular de lo q[ue] avia de hazer más de que las tuviesse en secresto como los otros embaxadores de Roma las havian tenido, y aunque creo q[ue] ellos se an aprovechado del dinero que las tierras han rentado, me paresçe que ni su Mag[esta]d ni yo en su nombre lo podemos llevar porque pertenesce a la parte q[ue] ganare el pleyto, y yo he recibido hasta mil y quinientos escudos poco más o menos de las dichas tierras sacado los gastos que se han hecho en la administración de la justia y hazienda de que tiene particular quenta Benedicto Girgos a que me refiero digo que está en los libros q[ue] tenía el d[ic]ho Girgos q[ue] se hallarán en mi casa mando que lo que fuere se deposite y entregue a su tiempo a quien lo uviere de aver o desde luego a quien el Rey N[uest]ro Señor mandare y digo que yo señale a don Bernaldino de Avellaneda governador de las d[ic]has tierras çinquenta [e]scudos de a once julios al mes de salario porq[ue] entendí q[ue] avían tenido lo mismo los gobernadores passados, y después viendo lo poco q[ue] las d[ic]has tierras rentan me paresçe q[ue] ha sido mucha costa y q[ue] bastará a governalla un auditor con mucho menos salario como agora se haze, supp[li]co al señor don Juan mi hermano q[ue] ponga este caso a personas de sçiençia y consçiençia y vean si en rigor seré obligado a pagar lo q[ue] se uviere gastado más en esta administración de aquello con q[ue] buename[n]te se pudiera hazer y lo que assí se determinare se cumpla, si ya aquellos señores a quien toca el intereses de muy buena voluntad no quisieren perdonalle atento q[ue] yo no me aproveché dello y que seguí la costumbre q[ue] hallé.

29. Assimismo suplico al s[eñ]or don Juan mi hermano q[ue] se informe particularmente de todo lo que se a hecho en el gobierno de las d[ic]has tres tierras y en el de mis vassallos de Cathaluña en mi ausençia y si se hallaren algunas faltas q[ue] yo en conçiençia sea obligado ha restituyr por la negligençia q[ue] he tenido de inquirirlo, aunque en general siempre he ordenado q[ue] se

haga lo que se deve es mi voluntad que se pague lo que en rigor determinaren q[ue] soy obligado por la d[ic]ha negligencia.

30. Yo he arrendado siempre las escrivancias de mi encomienda y he visto tener a algunos señores en Castilla escrúpulo de arrendar las suyas por lo que tienen de administracio[n] de justicia, véase muy particularme[n]te lo q[ue] yo en esto soy obligado en consciencia por el tiempo q[ue] he sido Comendador Mayor y aquello se cumpla con presupuesto q[ue] he ordenado siempre a mis criados q[ue] las den a hombres de quien se tenga buena opinión, aunque sea por algo menos, q[ue] a otros con presupuesto q[ue] los escrivanos tienen aranzel de sus derechos y que el rey y sus ministros cuya es la jurisdiccion de mi encomienda los pueden y deven castigar si dellos excedieren.

31. Asimismo he remetido algunos dineros a cambio en España y de Nápoles a Bizanzón, y de allí an buelto a Génova y después otra vez a las ferias del d[ic]ho Vizanzón q[ue] de todo ello se hallará razón en los libros de mis quantas y aunq[ue] yo lo he d[ic]ho algunas veces a tres confesores con quien me he confessado y no me pusieron escrúpulo por ser cambios reales y yr a riesgo mío, y algunas veces se ha perdido y otras se ha ganado todavía por no ser yo mercader sup[li]co al s[eñor]r don Juan mi hermano lo comunique con buenos letrados y se haga lo que determinaren q[ue] yo soy obligado.

32. En lo que toca a la herencia de mi s[eñor]a la duquesa de Calabria doña Mençia de Mendoça q[ue] aya gloria dexó una quenta muy particular con las declaraciones de que he podido acordarme, firmadas de mi nombre y la d[ic]ha quenta del de Domingo de Çavala, mi secret[ari]o, aquello mando q[ue] se cumpla júntame[n]te con qualquiera cosa q[ue] faltare por cumplir del testame[n]to de su Ex[celencia] que creo q[ue] será muy poco, pero particularme[n]te creo q[ue] no están cumplidos mil ducados q[ue] mandó a don Diego de Mendoça, su primo hermano, q[ue] estava en Françia, para q[ue] se le conprassen en renta para sus alimentos lo más aprovechadamente q[ue] se pudiesse, y se dexó de cumplir poque aviendo pasado diez y nueve años desde q[ue] se hizo el testame[n]to hasta la muerte de su Ex[celencia] y otros ocho o diez en pleytos hasta q[ue] yo comencé a cobrar su hazienda qua[n]do esto se quiso cumplir hera ya muerto el d[ic]ho don Diego, de quien no he podido hallar herederos aunq[ue] he hecho harta diligencia en ello. Pagarse han si no están pagados a los q[ue] de derecho uviere[n] de aver mirado si en conciencia soy obligado a pagar algunos intereses

por el empleo deste dinero aunque quando en effecto se pudo pagar no avia para qué hazer este empleo, pues don Diego era ya viejo y rico y luego se murió y no ha quedado por mí el pagallos y si otras deudas se averiguasen de la d[ic]ha Ex[celentísi]ma duquessa se paguen de su hazienda y advierto q[ue] quando esta se aya de restituyr, en cualquier de los casos contenidos en el testame[n]to se tomen buenos recaudos para q[ue] no puedan molestar los acreedores a otras cosas q[ue] saliessen a mis herederos por avello yo sido de su Ex[celenci]a sino q[ue] que todo ello q[ue]de, como es justo, a cargo de los q[ue] succedieren en el d[ic]ho mayorazgo y assimismo advierto que se tome seguridad muy bastante en este caso de restitucion de que la hazienda estará en pie siempre que se tornara a restituyr al que por tiempo fuere successor de la casa y mayorazgo de mis padres siempre que succediere el caso contenido en el testamento pues ay muchos casos en que esto puede venir a ser.

33. Yten declaro q[ue] yo fuy heredero del S[eño]r de Tous y su testamento a dios gracias creo q[ue] está cumplido enterame[n]te y de lo que se a cobrado y pagado ay razón en los libros de Blas de la Caba mandó así en caso desto se deviesse alguna cosa se cumpla en quanto bastare para ello su hazienda pues lo accepté con benefi[ci]o de inventario y no de otra manera.

34. Yten mando q[ue] se cumpla y pague qualquiera consa q[ue] quedare por cumplir del testame[n]to de mi s[eñor]a la condesa de Olvia mi hermana q[ue] este en el cielo aunque debe estar ya cumplido pues lo más lo estava quando yo partí despaña y la resta he dado diversas veces orden a Blas de la Caba q[ue] lo cumpla y por sus quantas se verá si lo ha hecho.

35. En el año de mil y quinientos y setenta y uno di en contaduría de quantas de Castilla la q[ue] era obligado a dar assí de los dineros q[ue] reçebí de su Mag[esta]d y tomé por su que[n]ta a cambio para los gastos de la embaxada de Roma como de los ocho mil ducados q[ue] muchos años antes avia reçebido para armar las galeras de la orden de Santiago y pagué los alcançes q[ue] se me hizieron, y dellos se sacaron los finiquitos q[ue] estavan en poder de Nofre Saposá y yo le escrivi q[ue] los entregasse a Diego de Aponte con las demás escripturas q[ue] dexé en Villarejo, declároló aquí porque estos se guarden por si algún día se tornase a pedir esta q[uen]ta q[ue] no estoy yo obligado a dar pues la que di fue çierta y verdadera.

36. Después q[ue] me mandó su Mag[esta]d serville en el gobierno de Milán se han proveydo diversas sumas de dineros para gastos extraordinarios q[ue] ha mandado q[ue] se hagan y assimismo se han proveydo por orden sel s[eño]r don Juan de Austria otra buena suma de dineros para el d[ic]ho efetto, y porq[ue] los unos y los otros an venido a reçebir a las personas q[ue] yo nombrase, podrá ser q[ue] me tengan hecho cargo dellos en los libros de la razón de la Hazienda de su Mag[esta]d o me la hagan en su contaduría de quantas quando las tomaren a los thesoreros y pagadores y otras personas por cuyas manos se an pagado y ninguna cosa desto es a mi cargo, porque yo no he nombrado persona mía para reçebir un solo real destes, ni le he reçebido yo q[ue] todo a entrado en poder del q[ue] haze el oficio de receptor y thesorero g[e]n[er]al deste estado, q[ue] es el que ha de dar cuenta dello y se han puesto en el bilanço q[ue] se embia cada año a su mag[esta]d y para que se me quite este cargo q[ue] injustamente se me ha hecho o se me puede hazer embio a la corte a Juan Antonio Espínola y con las escripturas y recaudos neçessarios para ello adviertolo aquí para que si en mis días no quedare esto acabado, procuren mis testamentarios y heredero q[ue] se haga, pues en effeto no devo cosa dello ni estoy obligado a dar la cuenta.

37. En el capítulo general de mi orden q[ue] se celebró en los años de sesenta y sesenta y uno hize descargo de las cosas q[ue] entonçes se me acordaron q[ue] podía tener algún escrúpulo en la administración q[ue] tuvo de las galeras de la d[ic]ha orden porq[ue] podría ser q[ue] se me olvidasen algunas cosas q[ue] tampoco agora se me acuerdan, declaro q[ue] también se me olvidaron otras y hartas de que me pudiera descargar q[ue] no las di en cuenta y creo q[ue] será poco más lo uno q[ue] lo otro todavía por más seguridad sup[li]co al rey n[uest]ro señor y a los señores del capítulo de la d[ic]ha orden, cada uno por lo que le toca, me perdonen si algún cargo les soy teniendo por cierto q[ue] si fuera cosa notable de que yo pudiera tener claridad lo descargara y certificándoles q[ue] yo hize todo lo q[ue] pude en la administración de la hazienda de las d[ic]has galeras y que fueron de grande y notable daño para mi casa por lo mucho que por occasion dellas gasté.

38. Dentro deste testamento dexo una memoria de mi mano de algunas cosas de que puedo tener algún escrúpulo en las administraciones q[ue] he tenido por su Mag[esta]d assí en el cargo de la mar como en el de Milán y los demás q[ue] por su Mag[esta]d he tenido y aunq[ue] tuve muy justas consideraciones para

hazello que me pudieran quitar el escrúpulo, y quizá uviera pocos que le tuvieran, yo holgara de aver tenido para todo orden expresa de su mag[esta]d a quien es mi voluntad que se p[rese]nte el d[ic]ho memorial juntamente con la copia deste capítulo para que declare por su real ánimo y si fuere servido q[ue] yo pague por este alguna cosa se cumpla assi de mi hazienda libre sin dilaçion alguna y helo dexado de tratar hasta agora con su mag[esta]d por esperar a podello hazer y en presencia, de más de lo qual sup[li]co al rey n[uest]ro señor me perdone cualquier descuydo q[ue] yo aya tenido en la administración destes cargos y el aver tenido algunas vezes assi en las galeras como en este estado más soldados de lo que mandaban las instruções y órdenes y aver en algunas otras cosas menudas exçedido dellas que cierto lo he hecho por parecerme q[ue] convenía assi a su servicio y sin aprovecharme yo ni cosa mía desto y no es possible estar en cargos tan grandes y donde tantos casos nuevos se ofrecen atendidos en todas las menudencias a las órdenes y instruções especialmente q[ue] acaesçen cosas que, si los q[ue] las ordenaron las viesen de cerca, las mudaran y ordenaran de otra manera y fiesse su Mag[esta]d de que es dios testigo q[ue] he desseado acertar a serville tanto y quizá más que ningún ministro de quantos a tenido y puesto en ello mucho cuydado y trabajo preferiendo siempre su serviçio a cualquier otro interesses.

39. En Roma reçebí por cuenta de la orden de Santiago seteçientos ducados de cámara para expedir la conçervatoria y çiertas otras cosas de su (sic) en lo qual se gastaron todos, o casi, y en Milán reçebí mil y çien escudos que me remitió el consejo de las órdenes para pagar lo que se quedava deviendo de las Armadas que aquí se hizieron por que[n]ta de la de Calatrava en tiempo del duque de Alburquerque los quales entregué a la thesorería general de su Mag[esta]d por averse pagado de dineros suyos las armas, y de lo p[ri]mero se hallará razón en la que se tuvo en Roma en los libros de mi hazienda q[ue] se embiaron con otras escripturas a Barçelona y de lo segundo la ay en los q[ue] están a cargo de Domingo de Çavala, hanse de procurar los finiquitos de los offiçiales de las d[ic]has órdenes para que en ningún tiempo se me pueda pedir cuenta destas dos partidas pues en efecto no devo nada dellas.

40. En el capítulo de la d[ic]ha orden de Santiago q[ue] se celebra este p[rese]nte año me escribió el contador Luis de Peralta q[ue] me quisieron hazer cargo de algunas partidas dependientes de cuentas de los offiçiales de los dellas

de lo qual no devo cosa alguna porque reçibían aquellos q[ue] es grandissimo engaño y la razón dello se hallará en dos o tres copias de cartas q[ue] abre escripto este año al d[ic]ho contador Luis de Peralta y en una suya para mí que está guardada dize que ya se desengaño. Adviertolo aquí para que se vea si se me a quitado el d[ic]ho cargo de los libros de la orden que tiene el d[ic]ho contador Peralta y, si no, que se procure q[ue] se haga para que en ningún tiempo se me pueda pedir lo q[ue] no devo.

41. Iten declaro que quando se armaron las galeras de la orden de Santiago se hizieron en Barçelona algunos gastos en entretener gente y otras cosas antes que las galeras se echasen en el agua y lo pagó el pagador de la orden como se verá por los libros de la contaduría de Diego de Miranda, y esto hera a cargo de su Mag[esta]d pues él hera obligado a dar las galeras armadas y la orden solo a sostenellas, en esto no tengo q[ue] hazer más restitución de advertillo para que se tenga conçideraçion a ello en las q[ue] ay entre su Mag[esta]d y la Orden, pues donde digo se hallará la razón dello.

42. Yten declaro q[ue] yo tuve muchas quantas con Pero Gonçalez de Paradinas mi mayordomo y administró mucha hazienda mía muchos años y no feneçí cuenta con él ni con sus herederos porq[ue] por la mala orden q[ue] yo tuve en mi hazienda en aquellos tiempos, y por muchas ocupaçiones, hera imposible hallarse razón ni claridad de los cargos y descargos q[ue] en todo lo que yo puedo entender en conçiençia no le quede a dever nada antes para aquí y para delante de dios a lo que yo alcanço teniendo consideración a la poca o ninguna hazienda q[ue] él truxo a mi casa y al partido y raciones q[ue] le daba y a lo mucho q[ue] él gastava, él me es encargo de mucha hazienda, la qual yo le perdono y supp[li]co a N[uestro] S[eño]r por ella no le castigue y he querido hazer esta declaración para satisfacer a sus deudos y a los que entienden que no se feneçieron estas quantas y por la bona (sic) voluntad q[ue] le tuve di a su hija dozientos ducados para ayuda de metella monja y a doña Cathalina de Miranda, su mujer, di alguna cantidad de dineros para assegurar más qualquier pretençion q[ue] contra mí pudiesse aver.

43. Yten declaro que Amador de Santa Cruz mi criado me quedó a dever a lo que puedo alcançar mucha cantidad de dineros y se dexaron de feneçer quantas con él porque sierto muerto era imposible poderse hazer por la razón que a Paradinas y por la mala orden q[ue] él dexó en sus papeles, y aunque hizo

testame[n]to yo no he tratado de cumplillo porque todo lo que le quedaron a deber no basta con mucho a pagar lo que a mí me debe, y así lo q[ue] asta aquí Pero García de Mançanares a cobrado con poder mío de las deudas que se devian al d[ic]ho Amador de Santa cruz ha servido para pagarme a mi parte de las trapassas que él dexó hechas en mi hazienda, y así ha ssido justo. Pero quiero y es mi voluntad que lo se cobrare de las deudas del d[ic]ho Santa Cruz del día de la fecha deste mi testamento en adelante sea para ayuda a cumplir las cosas más pías de su testamento que quedó entre los papeles q[ue] están en Villarejo q[ue] desto y de todo lo demás yo hago graçia al alma del d[ic]ho Amador de Santa Cruz y suppl[li]co a N[uest]ro S[eño]r aya misericordia della entiendesse q[ue] lo q[ue] hasta aquí se a cobrado, a de ser para pagarme a mí, que lo que de aquí adelante se cobrare es de lo que le hago graçia.

44. Yten mando q[ue] se pague qualquier otra deuda q[ue] por prueba y averiguaçion paresçiere q[ue] yo deva aunque pienso que no ay cosa notable más de lo que aquí se dize sino las porratas que se deven a mis criados de sus salarios y algunas coçillas de offiçiales las quales se entenderán por papeles de mi casa y por las personas della q[ue] desto tienen noticia.

45. Yten mando q[ue] se den al Com[end]ador Mayor de Castilla q[ue] me subçediere las mejores armas y caballo q[ue] yo tuviere o lo que por ellos fuere tassado por los señores del consejo de las órdenes.

46. Yten mando q[ue] se den a Su Mag[esta]d la mula y taça q[ue] le parteneçe como a administrador perpetuo de la orden de Santiago.

47. Yten mando q[ue] se pague la cama y vestido preçioso y ordinario q[ue] se deve a los hospitales de la orden y se dé por ello lo que los del consejo de órdenes taçaren los quales lo an de mandar repartir.

48. El Ill[ustrisi]mo cardenal de Sevilla don Gaspar de Çuñiga y Avellaneda me dexó por uno de sus testamentarios, declaro que no he resçebido cosa alguna de sus bienes por aver ocupado el tiempo q[ue] después de su muerte estuve en España en supp[lic]ar a su Mag[esta]d ayude al cumplime[n]to de su alma, pues no basta su hazienda a descargarla, lo mismo suppl[li]co agora y a los otros sus testamentarios y aun a los míos q[ue] lo soliciten pues por mis ocupaçiones y estar fuera de aquellos reynos yo no he podido hazer más de lo que he hecho.

49. Yten mando q[ue] la d[ic]ha señora doña Hierónima mi mujer tenga y posea todos los días de su vida mi casa de Barçelona y los lugares y baronías

q[ue] yo tengo en Cathaluña y goze del usufructo dellas pagando los cargos y çenços q[ue] los d[ic]hos lugares responden comprehendiendo en ellos los quinientos ducados de çensal q[ue] mis señores padres dexaro[n] al s[eñor] don Juan mi hermano y tenga la juridiçion enterame[n]te de los d[ic]hos mis lugares. Y assimismo es mi voluntad q[ue] la dicha señora doña Hierónima goze por todos los días de su vida del usufructo de tres mil ducados de renta de pagamentos fiscales q[ue] yo tengo y posseo en el reyno de Nápoles los quales compré a veinte y quatre de [diciem]bre del año pasado de sesenta y ocho en caso q[ue] los d[ic]hos pagamentos fiscales se uviessen vendido o redemido antes de mi muerte, quiero que goze el usufructo de tres mil ducados de renta de los juros q[ue] yo posseo en Castilla los que la d[ic]ha señora doña Hierónima señalare, y mando a mi hijo don Juan y a mi hija doña Mençia y a qualesquier otros mis hijos q[ue] dios me diere que reverençien sirvan y acaten a la d[ic]ha s[eñor]a mi amada mujer a quien yo he querido y amado entrañablemente como lo devia a la calidad de su persona y al mucho amor con que emos vivido, y assi mando y ruego a los d[ic]hos mis hijos q[ue] la sirvan y obedezcan como a mí mismo harían si fuesse bivo porque demás de cumplir en esto lo que deven es cosa de que mi ánima reçibirá mucho descargo y sup[li]co a la d[ic]ha señora doña Hierónima q[ue] quando dios fuere servido llevalla desta vida q[ue] sea de aquí a largos años elija y tome sepultura donde estuviere mi cuerpo sepultado.

50. Yten mando q[ue] den a los herederos de Bartomeu Puchemido, q[ue] aya gloria, mercader q[ue] fue de Barçelona, çient ducados en reconpensa de un caballo que me dio el año de mil y quinientos y çinquenta y dos y si el d[ic]ho Puchemido dexó deudas q[ue] estén por pagar, q[ue] se paguen de los d[ic]hos çient ducados la deuda más obligatoria y que más pueda encargar su consçiençia q[ue] tuviere como mis testamentarios lo declararen.

51. Yten mando que se den a Sancho de Torres y a Pedro de Muros mis criados cada sendos aposentos en mi casa de Barçelona y cada uno dellos el pan y vino y dineros q[ue] oy día se da al d[ic]ho Pedro de Muros y lo gozen por todos los días de su vida a los quales encargo q[ue] tengan cuidado de encomendar a dios mi alma y de servir a la s[eñor]a doña Hierónima y a mis hijos en lo que buename[n]te pudieren y ellos les mandaren.

52. Yten mando que se dé a Siçilia destadilla por todos los días de su vida los çiento y çinquenta reales cada año q[ue] agora yo le doy y que assimismo se le

dexe por todos los días de su vida la casa mía en que ella agora abita, no aviéndose de tomar primero para los aposentos de los capellanes q[ue] arriba está d[ic]ho y en este caso se le dé un aposento en mi casa.

53. Yten mando q[ue] a todos los criados míos q[ue] se hallaren en el lugar adonde yo muriere, o en otros por mi comisión, fuera de los reynos despaña demás de pagárseles todo lo que se les deviere hasta el día de mi muerte enterame[n]te se les dé lo que montare el salario q[ue] yo les doy medio año, y assimismo se les dé en dinero lo q[ue] montaren dos meses sus raçiones para que puedan volverse a España o yrse donde les convenga y supp[li]co a la s[eñor]a doña Hierónima mi mujer y encargo a mi hijo q[ue] de aquellos q[ue] los quizieren servir, se sirvan, haziéndoles el partido y buen tratame[n]to que merescen por lo que me an servido.

54. Yten declaro q[ue] demás desta manda general de que an de participar todos los d[ic]hos criados se hallara dentro deste testamento una memoria de mi mano de mandas particulares para muchos dellos la qual es mi voluntad q[ue] se cumpla enterame[n]te.

55. Yten declaro q[ue] el año de mil y quinientos y quarenta y nueve después de muerta mi s[eñor]a doña Estefanía, q[ue] aya gloria, me dixo doña Ysabel Camos q[ue] mi s[eñor]a la condesa de Palamós mi aguela avia echo una escriptura a mossen Camos su marido quando le compró la escrivanía de la Baylia general q[ue] yo oy día posseio, de darle quinientas libras más de las que por el contrato y venta parecían que hera el presçio de la d[ic]ha escrivania la qual entiendo q[ue] hizo su señoría por beneficiar al d[ic]ho mossen Camos y no porque el presçio no fuesse bastante y aun exçessivo, y no consintió q[ue] se pusiese en el contrato porq[ue] don Juan mi S[eño]r q[ue] aya gloria con cuyo dinero se comprava la d[ic]ha escrivania no entendiese q[ue] se daba tan exçessiva cantidad porque sin estas quinientas libras emos pagado siempre y pago yo por el prescio desta escrivania nove[n]ta libras de çensal cada un año más del fructo q[ue] della se reçibe según me a referido el abbat Capeller y otros que tienen noticia del origen q[ue] tuvieron los çensales que mi casa responde y assimismo me refirió la d[ic]ha doña Ysabel Camos como ella o su marido avian recibido çient libras destas quinientas y todo ello parecía por escripturas hechas ante mossèn Mollet notario de Barçelona y aunq[ue] de rigor yo no hera obligado a pagar las deudas de mi aguela por aver pagado más de las suyas que he recibido

de su hazienda, todavía hize escriptura a doña Ysabel de pagarle estas quatroçie[n]tas libras dentro de quatro años y creo q[ue] se otorgó ante el mismo mossèn Mollet. Mando q[ue] estas quatroçientas libras se paguen a los herederos del d[ic]ho mossèn Camos conforme al contrato y q[ue] se vea si en consçiençia soy obligado a pagar intereses de çensal desde el tiempo q[ue] passó el plazo en que se le avian de pagar y si lo fuere en consçiençia se le pague el d[ic]ho interés y no en otra manera.

56. Yten declaro q[ue], en todas las partes donde en este testame[n]to se trata de ducados, entiendo a decir ducados castellanos si no fuere donde expresamente dize ducados catalanes o declara otro valor.

57. Yten declaro q[ue] todo lo contenido en este testame[n]to y qualquier cosa dello se aya de cumplir no aviéndolo yo cumplido en mis días y no de otra manera.

58. Yten declaro q[ue] las obras pías q[ue] mando hazer son en alguna manera de satisfacion de cargos q[ue] yo pueda ser a algunos que por ser la cantidad y las personas inçiertas no se pueden restituyr a las mismas partes, y assí digo q[ue] mi intención es q[ue] sean por las ánimas de aquellas personas a quien soy algo encargo q[ue] no estén satisfechas.

59. Para cumplir este mi testame[n]to se apoderarán mis testame[n]tarios de toda mi hazienda assí de los bienes muebles como raíces y deudas q[ue] me sean devidas drechos, títulos y acciones y venderán lo q[ue] les paresçiere q[ue] se debe vender y en las partes y por la orden q[ue] bien visto les fuere para lo qual todo les doy tan cumplido poder como yo tengo y la orden que yo desseo y quiero q[ue] tengan en el cumplimiento de lo susod[ic]ho es la siguiente.

60. Que primero de todo se paguen las deudas q[ue] yo tengo y de que mi consçiençia puede estar cargada preferiendo las más antiguas y más obligatorias a las otras y luego se cumplirá lo de las missas y criados, pero antes q[ue] se cumplan las otras cosas que, aunque son pías, son voluntarias, quiero q[ue] todo lo que sobrare de mi hazienda cumplido lo de las deudas, missas y criados se emplee en juro en Castilla por comprarse allí más barato y estos se consignent para que de los usufructo dellos y de los otros juros q[ue] yo agora tengo se vayan cumplie[n]do las cosas voluntarias dispuestas en este mi testame[n]to las quales cumplidas sirvan los frutos de los juros para que con ellos se quiten y rediman todos los çensales q[ue] mi casa responde a diversas personas y aunque es esta carga con que mis padres me la dexaron es mi voluntad q[ue] se rediman y

acabado de redimir se entregarán estos juros con los demás bienes míos a mi heredero que abaxo hirá declarado, los cuales después de cumplido mi testame[n]to y desempeñado mi casa se podrán vender por emplear en otros bienes raíces si se ofresçiere como adelante se dirá.

61. Yten q[ue] los lugares y otros bienes raíces q[ue] mis padres me dexaron se an de entregar, luego en muriendo yo, a la señora doña Hierónima y en su defecto a mi heredero porque los bienes de que yo quiero q[ue] se cumpla este testamento y se haga el empleo son todos los otros bienes libres que yo tuviere y assimismo de los frutos de los q[ue] heredé de mi s[eñor]a la duquessa de Calabria, q[ue] estos quiero que sirvan también como d[ic]ho es para cumplir este testame[n]to para q[ue] mi heredero halle desempeñada su casa quando la venga a resçibir.

62. Asimismo quedará en este testamento un memorial de todas las deudas q[ue] a mí se me acuerda q[ue] me deven y de todas las partes donde me paresçe q[ue] se podrá sacar y aver hazienda libre mía para que mis testamentarios tengan más luz dello al qual me remito.

63. Y demás desto confío del rey n[uest]ro señor q[ue] tendrá memoria de los muchos años que mi padre y yo avemos servido al emperador n[uest]ro señor, q[ue] esté en el cielo, y a su Mag[esta]d y que conforme a esto tendrá que[n]ta de hazer m[e]r[ce]d a mis hijos y ayudar para cumplir a mi ánima y dentro deste testamento se hallará una carta q[ue] yo dexo escripta a su Mag[esta]d supplicádoselo, supp[li]co a mis testamentarios q[ue] la hagan dar y tengan cuidado de soličitallo a los cuales y a don Juan mi hijo advierto que en poder del s[eño]r cardenal de Siguença, don Diego de Espinosa, estava una çédula de su Mag[esta]d de çierta m[e]r[ce]d de importancia q[ue] me haze para el tiempo de mi muerte y después de la del d[ic]ho cardenal me ha escripto su mag[esta]d q[ue] estava guardada la d[ic]ha çedula encargoles q[ue] tengan cuidado de cobralla y de procurar que se cumpla como confío q[ue] el Rey N[uest]ro señor lo hará sin poner en ello dificultad alguna.

64. Yten mando q[ue] si el S[eño]r don Juan de Çuñiga mi hermano se hallare en el lugar donde yo muriere o viniere a él dende a pocos días, q[ue] tome para sí dos caballos de los míos de los mejores y que él escogiere y demás desto le mando, aunque no se halle en el lugar donde yo muriere, una joya o presea de las de mi casa de valor de mil ducados, la q[ue] él escogiere, y le supp[li]co me perdone no

hazer con él otra cosa de más importancia que lo dexo por entender q[ue] es tanto el valor de su persona q[ue] con él a de ser muy acreçe[n]tado sin q[ue] aya menester otra ayuda q[ue] solo ago esta memoria en señal del gran amor y obligación q[ue] le tengo y le supp[li]co q[ue] con este amor lo resçiba.

65. Quando se efetuó el casamiento de mi hija doña Mençia de Mendoça le di en dotte setenta y siete mil ducados, porq[ue] aunq[ue] la escriptura de sus capítulos matrimoniales reza ochenta mil, se conçertó entre mí y el s[eño]r don Pedro Faxardo su marido, q[ue] los seis mil ducados q[ue] se le avian de dar en joyas, oro o plata o adreços de su persona o casa no fuessen más de tres mil como paresçe por una çedula firmada del d[ic]ho s[eño]r don Pedro y de los señores duque de Sesa y don Rodrigo Manuel por cuyo medio se trató el d[ic]ho casamiento y hallarse ha esta d[ic]ha cédula juntamente con otras escripturas tocante a él en poder del s[eño]r conde de Miranda.

66. Deste dotte están pagados setenta y quatro mil ducados en esta manera, el un quento quinientos y çinquenta y tres mil y noveçientos y veinte y ocho m[a]r[avedí]s en dinero de contado que resçivio el d[ic]ho s[eño]r don Pedro de Lorenço Espínola por librança mía y los veinte y seis quentos çiento y noventa y seis mil y setenta y dos m[a]r[avedí]s en tres privilegios de juros, el uno de un quento cinquenta y seis mil noveçientos y quarenta y un m[a]r[avedí]s de renta situado sobre los puertos de Portugal y los otros dos sobre las lanas el uno de seteçientos y catorze mil dozientos y ochenta y cinco m[a]r[avedí]s y el otro de noventa y nueve mil noveçientos y veinte y dos m[a]r[avedí]s de renta q[ue], a respecto de catorze mil el millar como se compraron, monta el presçio de todos tres privilegios veinte y seis quentos çiento y noventa y seis mil y setenta y dos m[a]r[avedí]s con q[ue] se acabaron de cumplor los d[ic]hos setenta y quatro mil ducados y se entregaron los d[ic]hos privilegios al d[ic]ho s[eño]r don pedro con las renunçiaçiones y escripturas neçessarias para cobrallos y tenellos por propios suyos la d[ic]ha doña Mençia conforme a lo capitulado de manera q[ue] no se quedan debiendo sino los d[ic]hos tres mil ducados de joyas, oro o plata o adreços los quales se le an de pagar en las cosas q[ue] la s[eñor]a doña Hierónima señalare, tassadas por personas puestas por entrambas partes y dello se tomen los recaudos neçessarios para mi descargo.

67. Con este dote se a cumplido bastantemente con la legítima y otro qualquier derecho q[ue] la d[ic]ha doña Mençia puede pretender en mi hazienda y en la de

su madre pues con mucha parte no le podía saber tanto y para mayor abundancia hizo la d[ic]ha doña Mençia la escriptura de renunçiaçion neçesaria destas legítimas como por ella se verá demás de lo qual le mando en señal del amor q[ue] le tengo mil ducados para comprar una joya la que ella quisiere.

68. Como se verá por los capítulos matrimoniales se conçertó q[ue] en caso que por faltar mis hijos barones y sus deçendientes viniessse a heredar mi casa y mayorazgo la d[ic]ha doña Mençia mi hija y los suyos q[ue], por aver de heredar su hijo mayor el estado y mayorazgo del s[eño]r marqués de los Vélez, su suegro, heredasse el hijo segundo el mío para que se conserve la memoria de mis padres y mía, tomando él y sus subçesores en el d[ic]ho mayorazgo los nombres y apellidos q[ue] sus señorías ordenaron en su última dispusiçion y porque para seguridad desto hera neçesario sacar algunas facultades de su mag[esta]d y con ellas obligar a esto alguna parte del estado y mayorazgo del d[ic]ho s[eño]r marqués de los Vélez y el d[ic]ho s[eño]r don Pedro de otorgar por la suya todas las escripturas, q[ue] para la seguridad y perpetuydad desto fuessen neçesarias y la declaración de las que avian de ser fue cometida por él y por mí a los señores don Rodrigo Manuel y don Pero Niño lo qual no se a efetuado por no averse podido aver las escripturas de los mayorazgos del d[ic]ho s[eño]r marqués de los Vélez, supp[li]co al d[ic]ho s[eño]r don Pedro q[ue] aga q[ue] esto se cumpla como está capitulado y a los demás de mis testamentarios q[ue] lo procuren y hagan executar.

69. Adviértese que por la priessa con q[ue] su Mag[esta]d me mandó partir de Madrid para Italia en mayo del año setenta y uno, que fue muy pocos días después de conçertado este casame[n]to, dexé poder al s[eño]r don Juan de Cárdenas q[ue] agora es conde de Miranda para sacar las facultades y otorgar las escripturas neçesarias en cumplimiento de lo capitulado y el mismo poder dexó por su parte el d[ic]ho s[eño]r don Pedro quando su Mag[esta]d le mandó partir para Viena al s[eño]r don Gómez Manriquez, q[ue] esté en el cielo, el qual y los letrados q[ue] le aconsejaron persuadieron al d[ic]ho s[eño]r conde de Miranda q[ue] entre otras escripturas otorgasse en mi nombre una en que me hobligavan a hazer çiertos y sanos y a asegurar la paga de los juros de que arriba se haze mención y en una retificaçion g[e]n[er]al q[ue] yo otorgué aquí en Milán de todas las escripturas otorgadas por el d[ic]ho s[eño]r conde de Miranda se debe de comprehender también esta y porque se le podría dar en algún tiempo diferente

entendimiento del que se debe, me ha paresçido advertir aquí dello porque la obligación q[ue] yo tengo es hazer çiertos y sanos los d[ic]hos juros en quanto a que por mi parte por deuda ni cosa mía se pondrá impedime[n]to en la propiedad ni usufructo dellos y q[ue] sea cierto (como lo es) q[ue] el Rey me los deve pero no estoy yo obligado a si el Rey n[uest]ro señor o alguno de sus suççesores por neçessidades de sus reynos o por qualquier otro caso difiriese la paga dellos o los dexassen de pagar en parte o en todo porque estos son de los casos a que estamos subjectados todos los q[ue] nascimos vassallos y tenemos hazienda debaxo de su dominio y veesse esto claro pues en los capítulos matrimoniales no me obligué yo a dar el dotte en dinero sino expressame[n]te en estos juros, y con avellos entregado y despose y dome dellos he cumplido y no he de ser yo fiador del rey y de sus suççesores y el poder q[ue] yo di al d[ic]ho señor conde de Miranda fue solo para hazer las escrituras neçessarias para cumplimie[n]to de los d[ic]hos capítulos matrimoniales y esto sería expresame[n]te contra ellos por la razón q[ue] está d[ic]ha yo no he podido tratar esto con el s[eño]r Don Pedro por no havernos podido ver después q[ue] supe q[ue] se avia hecho esta inadvertençia pero se lo pienso escribir y creo q[ue], en cosa tan justificada, no podrá su señoría dubdar, al qual y a los demás mis testamentarios supp[li]co que si no se uviere hecho en mis días, se haga una declaración de la d[ic]ha escritura en conformidad de lo contenido en este capítulo para que en ningún tiempo pueda aver pleyto entre mis suççesores, desseando q[ue] aya entre ellos toda conformidad como a dios gr[ac]ias hasta aquí se ha avido entre mí y el s[eño]r don Pedro y mis hermanos y hijos y advierto q[ue] entre mis papeles se hallará guardada una carta del d[ic]ho s[eño]r don Pedro para mí hecha en el mes de agosto de este año en que ay un capítulo por el qual paresçe tratando de la cobrança de los juros q[ue] entiende esto de la manera q[ue] yo, sin embargo que como está d[ic]ho no se le a dado aun quenta de lo de esta escritura que por yerro se otorgó.

70. Si dios fuere servido deme dar otros hijos varones demás de don Juan mi hijo que agora tengo no les puedo dexar cantidad de hazienda por ser la mía tan poca y no dexar a su hermano mayor sin nada, y si conforme a la facultad q[ue] tengo del rey n[uest]ro s[eño]r les puedo privar de legítima, los privó della, y en este caso les mandó quinientos escudos de renta a cada uno dellos para sus alimentos los quales les ha de pagar su hermano mayor y heredillos mi heredero

qua[n]do muriere qualquier de los d[ic]hos hijos y en caso que no les pueda privar de legítima por la d[ic]ha facultad y ellos quizieren más lo que desta les pudiere caber que no los d[ic]hos alimentos, es mi voluntad q[ue] lo que de la d[ic]ha legítima les cupiere se les emplee dentro de un año después de mi muerte en juro de por vida o de alquitar si la cantidad fuerte tanta q[ue] empleada desta manera sea bastante para q[ue] sean alimentados como quien son y se procure encaminar alguno por la Iglesia y otro por la orden de san Juan, admitido por la lengua de Castilla, donde ay mejores prevendas o en servi[ci]o del rey n[uestro] s[eñor], a cada uno como se inclinare, de manera q[ue] se procure se críen bien y virtuosame[n]te y en exerçios de cristianos y cavalleros y en este caso de llevar legítima de mis bienes les privo de los quinientos ducados de alimentos arriba contenidos.

71. Mi hijo don Juan mientras no se casare desseo que se críe en la corte donde asta agora ha estado en servicio del rey n[uestro] s[eñor] y assí encargo a sus curadores q[ue] se lo hagan continuar y si el s[eñor] don Juan mi hermano viniere a residir en ella, ell (sic) me hará m[e]r[ced] de tenello en su casa y mando a todos mis hijos quan encaresçidame[n]te puedo q[ue] de más de la obediencia q[ue] son obligados a tener a su madre a quien han de respetar, servir y obedesçer q[ue] la tengan assimismo como a su padre y s[eñor] al d[ic]ho s[eñor] don Juan su tío, que de más de que harán lo que a ellos les conviene me pagarán a mí en esto lo que me deven porq[ue] esta es mi voluntad.

72. Y si Dios fuere servido deme dar más hijas de la q[ue] tengo tampoco puedo dexarles nada de importancia mando q[ue] procuren de persuadirles a que se metan monjas pero en monesterio ençerrado, observa[n]te y reformado y de buen exemplo pues esto es lo que les conviene pues no tienen con qué casarse como hijas de quien son y en este caso mando q[ue] se les den a cada una della seyscientos ducados de dotte para entrar en los d[ic]hos monesterios, y demás desto se comprehen para cada una dellas treinta ducados de renta para las neçessidades q[ue] tuvieren y después de sus días los aya mi heredero pero, si no quisiere[n] ser monjas, no las fuerçen a ello y en este caso mando a cada una de las d[ic]has mis hijas quatro mil ducados de que se les compre renta con que se alimenten y criense en casa y compañía de su madre y si ella faltare y el s[eñor] don Juan mi hermano las quisiere recoger en la suya en ninguna parte pueden estar mejor y a faltar este remedio encargo a sus curadores que procuren ponellas

en casa de alguna señora parienta n[uest]ra pues de tantas q[ue] ay confío en la misericordia de dios q[ue] no faltara alguna q[ue] nos haga esta m[er]ced y allí se críen recogida y honestamente hasta q[ue] dios les dexare estado qual les convenga.

73. Otrosí cumplido y pagado ante todas cosas lo q[ue] d[ic]ho es enterame[n]te sin falta ni disminución alguna, dexo y nombro y instituyo por mi universal heredero en todo el remanente de mis bienes, assí muebles como raíces, derechos, títulos y acciones q[ue] agora me pertenezcan o adelante me puedan pertenesçer por qualquier título o razón a don Ju[an] de Çúñiga mi hijo mayor y agora único y a sus descendientes de mayor en mayor preferiendo siempre los barones a las hembras y los primogénitos a los otros y a falta y fallesçimiento del, no dexando hijos ni descendientes, q[ue] sea mi heredero otro mi hijo varón si dios fuere servido de dármele, y q[ue] si me diere más que uno q[ue] lo sea el hijo mayor y a falta del y de sus deçendientes el segundo y assí de mayor en mayor hasta q[ue] no quede ninguno con que no se pueda dividir en dos la herençia sino q[ue] aya de ser toda de uno siempre perpetuamente de manera q[ue] ninguno de mis hijos a quien viniere, ni los descendientes dellos, ni los deçendientes de los descendientes, ni qualquier de los suçessores la puedan partir ni enagenar en todo ni en parte de los d[ic]hos bienes y herençia salvo para hazer el empleo en bienes raíces que en el siguiente capítulo se dirá y que a falta de todos mis hijos barones y los descindientes dellos, q[ue] sea mi heredera doña Mençia de Mendoça mi hija mayor y sus descendientes con el mismo gravamen y condición de no deminuir la d[ic]ha herencia y los demás puestos en sus capítulos matrimoniales de que en este testamento se ha hecho mención, y en defecto della y de sus descendientes la segunda y tercera si dios fuere servido de dárme las de la misma manera hasta q[ue] no quede ninguna, preferie[n]do siempre el deçendiente del hijo y assí el sobrino y el hijo o hija de hijo mayor al hijo segundo su tío, de manera q[ue] el sobrino deçendiente por línea recta al hermano o tío del último sucesor o poseedor de los d[ic]hos bienes y a falta de todos mis hijos e hijas y de sus descendientes ligítimos barones y embras dexo, nombro y instituyo por mi universal heredero al s[eñ]or don Juan de Çúñiga mi hermano y que aya para sí todos mis bienes libres y los hereden sus hijos y deçendientes con los mismos vínculos y condiciones q[ue] están puestos en mis hijos y deçendientes porq[ue] es mi intención q[ue] suçedan en este mi mayorazgo los descendientes

de mis señores y padres que han de succeder, en el q[ue] sus señorías hizieron con los mismos vínculos y condiciones y gravámenes que don Ju[an] mi s[eño]r y mi s[eño]ra doña Estefanía q[ue] aya gloria pusieron en su testame[n]to y si por ventura uviesse algún gravamen o condición diferente a las puestas en mi testame[n]to, quiero q[ue] antes se guarden y atiendan las cláusulas puestas en el testame[n]to de mis señores y padres que las puestas en este mío y entendiosse esto mientras no faltare la succession de sus señorías pero si de todo punto faltaren los deçendientes de mis señores, no es mi intención q[ue] succeda el pariente más cercano del último posçeedor por parte de Çúñiga o Requesens como a de succeder en la de sus señorías sino q[ue] en este caso, de faltar de todo punto deçendientes barones y embraes de mis señores y padres, se funde un colegio en la universidad de Alcalá del usufructo del d[ic]ho mayorazgo y hecho el edificio se pongan y estudien en él el número de estudiantes que paresçiere q[ue] con esta hazienda se puedan sustentar y que los dos tercios dellos sean castellanos y vassallos de la orden de Santiago entre los quales han de ser preferidos, los que fueren naturales de mi encomienda, teniendo las calidades q[ue] se requieren y el otro terçio han de ser catalanes y entre ellos preferidos los que fueren naturales de los lugares q[ue] yo tengo agora en Cathaluña es assaber de las baronías de Marturel y Molin de Rey, teniendo las d[ic]has calidades y an de ser los unos y los otros limpios de raça de moros y judíos y pobres y virtuosos y ha de aver en el d[ic]ho colegio colegiales de gramática y de artes y teología y de theólogos q[ue] an oydo ya su curso y hazen actos para graduarse y cada colegiatura destas a de durar quatro años q[ue] es el curso q[ue] es menester para cada una destas sciencias y han de ser dos lado el número de los colegiales menores *verbi gracia*, si los colegiales de gramática fueren quarenta y ocho, los de artes habían de ser veinte y quatro y los de teología doce y los de acto seis y tengan su rectos y los familiares y capellanes que paresçiere que han menester, y a propósito desto se hará el edificio del colegio y las colegiaturas de gramática presentarán el rector de la universidad y el Com[enda]dor mayor de Castilla q[ue] por tiempo fuere y el que poseyere el mayorazgo de mis padres a los quales dexo por patrones, pero todos los otros colegiales de artes, teología y actos an de entrar por oposición y examen y los han de proveer por votos la facultad de teología de la d[ic]ha universidad sobre lo qual les encargo las consciencias y puédanse oponer no solo los que uvieren sido colegiales del d[ic]ho colegio pero qualesquier otros

estudiantes q[ue] sean naturales de las d[ic]has partes y tengan las calidades aquí dispuestas q[ue] mi intención es procurar q[ue] con esta pretençión vengan muchos de las d[ic]has partes a estudiar a Alcalá sin los q[ue] estuvieren en el colegio y q[ue], con esta emulaçión, assí los del como los de fuera se den a la virtud y letras y podrá ser q[ue] yo dexé una memoria más particular de la forma y constiuçiones q[ue] desseó se guarden en este colegio y si yo no la dexare quiero q[ue] la pueda ordenar y instituyr el s[eño]r don Juan mi hermano desde agora para quando el caso venga y, si el d[ic]ho s[eño]r don Juan no lo ordenare, q[ue] lo ordenen los que se hallaren patrones conforme a lo arriba contenido quando viniere el caso de poderse hazer el d[ic]ho colegio q[ue] solo he querido poner aquí la traça q[ue] yo desseó para q[ue] conforme a aquella puedan los susod[ic]hos ordenar los particulares para q[ue] la d[ic]ha memoria y colegio se conçerve no mudando la substançia desta mi institución y al d[ic]ho colegio instituyo por mi heredero en los casos susod[ic]hos y no en otros, y declaro q[ue] para mayor firmeza deste mi mayorazgo le hago y instituyo en quanto a los bienes de Castilla por virtud de una facultad q[ue] el rey n[uest]ro s[eño]r me dio para hazelle en el mes de abril del año pasado de mil y quinientos y sesenta y ocho o por mejora de terçio y quinto o en aquella manera q[ue] mejor pueda valer, y en quanto a los bienes de Cathaluña en virtud de los fueros y privilegios de aquel Prinçipado q[ue] favoreçen la fideycomissos y últimas voluntades y esta mi firme y estable y última voluntad la qual quiero q[ue] valga en la mejor forma y manera q[ue] de derecho pueda valer assí de testamento exçetera, como de cobdiçillo exçetera como de qualquier última voluntad exçetera o de donación causa mortis ett[céter]a, o interbivos ett[céter]a, no pidiendo por esto su fuerça de última voluntad de poderla revocar y mudar quando bien me paresçiere en todo o en parte y su para firmeza desta mi dispusiçion y última voluntad fueren nesçessario mayores cláusulas y firmezas doy poder para que sin mudar nada en lo que toca a la voluntad mi heredero pueda hazer estender y extienda qualesquier cláusulas y firmezas q[ue] para conservaciòn desta mi voluntad en derecho se hallaren porq[ue] dellas quiero usar y uso como si aquí expresamente fueran puestas.

74. Y porq[ue] la mayor parte de los bienes q[ue] yo dexó son en juros y querría para mayor perpetuydad deste mi mayorazgo empleallos en bienes raíces y estables declaro q[ue] los d[ic]hos juros se puedan vender para hazer el d[ic]ho empleo siempre y en la forma q[ue] el s[eño]r don Juan de Cúñiga mi hermano

lo ordenare al qual doy para esto todo el poder q[ue] yo tengo y, en caso q[ue] el d[ic]ho s[eñor] don Juan no lo hiziere en su vida, quiero que mi heredero no pueda vender los d[ic]hos juros sino con facultad de su Mag[esta]d y para emplear el dinero en bienes estables y lo mismo sea en caso que se redimieren los d[ic]hos juros q[ue] no pueda tocar al dinero de la propiedad y cuerpo desta hazienda sino q[ue] della se compren los d[ic]hos bienes estables y comprados se incorporen en este mi mayorazgo y declaro q[ue] lo que montare la hazienda de mi s[eñor]a la duquesa ha de quedar en juros q[ue] estos no se han de vender ni passarlos a bienes raíces sino q[ue] mi heredero los usufructue hasta q[ue] venga el caso de la restitucion dispuesto en el testame[n]to de su Ex[celenci]a.

75. Yten declaro q[ue] si por faltar de todo punto los descendientes de mis padres viniessse a suçeder en este mi mayorazgo el colegio de q[ue] arriba se haze mención es mi voluntad que para en este caso pueda el s[eñor] don Juan mi hermano disponer o testar por su ánima o en lo que bien visto le fuere de diez mil ducados de mi hazienda y en este caso y no en otro le mando y dexo los d[ic]hos diez mil ducados de más de la manda q[ue] arriba se le dexa en qualquier caso.

76. Yten declaro q[ue] para q[ue] se pueda más fácilme[n]te efectuar el casamie[n]to q[ue] se trata de don Juan mi hijo con la señora doña Guiomar Pardo he dado poder al S[eñor] licenciado Busto de Villegas gobernador del Arçobispado de Toledo para hazer marozgo en mi hijo y sus deçendientes con las cláusulas q[ue] fueren neçessarios para q[ue] se concluya el d[ic]ho matrimonio reservándome solo el usufructo por mis días y para después dellos la quinta parte de mis bienes para poder disponer della a mi voluntad y si el d[ic]ho matrimonio se concluyere y en contemplación del se uviere hecho el d[ic]ho mayorazgo la forma de aquel se habrá de guardar aunq[ue] sea en algo contraria a esta mi disposición.

77. Yten declaro y nombro por tutores y curadores del d[ic]ho don Juan mi hijo y de otros qualesquier hijos o hijas q[ue] dios fuere servido darne a la s[eñor]a doña Hieronima su madre y al s[eñor] don Juan mi hermano, a entrambos a dos jútame[n]te y q[ue] a falta del uno dellos lo sea el otro a solas y q[ue] si lo q[ue] dios no quiera faltasen entrambos antes de ser llegados a los d[ic]hos mis hijos a hedad de veinte y cinco años, en este caso nombro por sus tutores y curadores a los señores don Pedro Faxardo mi hierno y conde de Montagudo don Francisco Hurtado de Mendoça, y faltando el uno dellos q[ue] lo

sea el otro a solas a los quales todos juntos y qualesquier dellos en los d[ic]hos casos y por la d[ic]ha orden doy poder cumplido para ser tutores y curadores de los d[ic]hos mis hijos y administrar sus personas y bienes a los quales mando q[ue] los tengan por tales y los obedezcan, acaten y respeten y a los d[ic]hos s[eñor]es sup[li]co me hagan m[erced] cada uno en su caso y lugar de encargarse deste trabajo pues la voluntad q[ue] tengo de servirles se lo tiene merecido.

78. La mayor parte de los papeles q[ue] yo tuve en la embaxada de Roma assí de cartas de su Mag[esta]d para mí como los registros de las que yo escriví assí assu Mag[esta]d como a sus ministros y otras personas y otras muchas escripturas y relaciones entre el s[eñor] don Juan mi hermano quando fue a servir aquella embaxada y después dexé en mi casa y fortaleza del Villarejo de Salvanes en poder de diego de Aponte, Alcayde della, otra gran cantidad de cartas, registros y papeles de la misma qualidad del tiempo q[ue] anduve en la amr y en el reyno de Granada demás de diversos escriptorios y caxas de libros y otros papeles y al tiempo q[ue] me avia de partir para el gobierno de Flandes, q[ue] es al mismo q[ue] se haze este testamento, reconoscí todas las escripturas y papeles con que me hallaba y demás de muchos que dexé al s[eñor] marqués de Ayamo[n]te porq[ue] heran neçessarias para el gobierno en que queda y de otra gran cantidad dellos que quemé por no ser de ninguna importancia, aparté un escriptorio y una caxa de muchas cartas, registros y escripturas para q[ue] Juan Antonio Espínola las llevase a mi casa de Barçelona y otra caxuela de libros de quantas embié al s[eñor] don Juan mi hermano y demás desto llevo yo conmigo a Flandes algunos papeles, y assimismo en mis casas de Barçelona y de Molin de Rey ay otra gran cantidad de libros y papeles y escripturas más antiguas, es mi voluntad q[ue] todos estos d[ic]hos papeles, cartas, registros, libros y escripturas se traygan y junten en mi casa de Barçelona y supp[li]co a mis testamentarios q[ue] manden reconocer los unos y los otros muy particularme[n]te a personas de mucha confiança, secreto entendimiento y negocios y que lo inventaren todo y lo q[ue] fuere escripturas tocantes a mi hazienda y de mis subçessores y assimismo las cartas originales de su Mag[esta]d y los registros de las q[ue] yo a él y a sus ministros y a otras personas he scripto y las q[ue] se hallaren de mis s[eñor]as doña Estefanía y duquesa de Calabria q[ue] estén en el çielo se guarde todo en mi Archivo de Barçelona puesto por su orden y concierto porq[ue] pueden succeder muchos casos en q[ue] a mi hijo y successores les convenga tener y aver visto los

d[ic]hos papeles y assí es mi voluntad q[ue] todos estos se conserven declarando que si se hallare entre ellos algunas escrituras originales tocantes a mi encomienda y más los libros q[ue] yo tuviere de mi horden se ha de llevar y entregar todo en el convento de Uclés como soy obligado y los otros papeles que ni son de importancia ni de curiosidad sino que solo embaraçarian en guardarse los hagan quemar después de muy bien reconocidos, todo lo qual supp[li]co de nuevo a los d[ic]hos señores mis testamentarios se haga con el cuidado y recatamiento q[ue] se deve y si el s[eño]r don Juan mi hermano lo pudiesse hazer por su persona sería lo más conveniente.

79. Yten declaro q[ue] todas als cosas q[ue] yo remito y supp[li]co en este mi testame[n]to al d[ic]ho s[eño]r don Juan mi hermano, lo supp[li]co, en caso q[ue] él faltasse, lo que dios no quiera, a los demás testamentarios que agora lo supp[li]co solo al d[ic]ho s[eño]r don Juan assi por no dar tanto trabajo a estos señores como por confiar del q[ue] le tomará por mí con el amor q[ue] hasta aquí ha tomado otros mayores y porque nadie tiene tanta luz como él de todas mis cosas.

80. Yten mando q[ue] se tome cuenta con pago a qualesquier personas que uvieren administrado o tenido a su cargo hazienda mía en qualquiera manera eçpto al s[eño]r don Juam mi hermano q[ue] no se le ha de tomar ninguna sino q[ue] en todo se esté a su sola palabra pues para mí es la mayor prenda que puede aver y esta es mi voluntad.

81. Para cumplir, pagar y executar este mi testame[n]to mandas y legados en él contenidos y para todo lo contenido en esta mi dispusiçión cada una cosa y parte dello dexo y señalo por mis testamentarios y albaçeas y executores a la señora doña Hieronima mi mujer y doña Mençia de Mendoça mi hija y a los muy Ill[ustr]es señores don Pedro Faxardo mi hierno, don Ju[an] de Çúñiga mi hermano, don Antonio de Çúñiga y de Guzmán, marqués de Ayamonte, y don Fran[cis]co Hurtado de Mendoça, conde de Montagudo, y don Juan de Çúñiga conde q[ue] oy es de Miranda y don Pedro Manuel gentilhombre de la cámara de su Mag[esta]d y los ill[ustr]es s[eñor]es Andrés Ponçe de León del Consejo de su Mag[esta]d y don Juan de Boxados y Enrrique de Agullana vecinos de Barçelona y si al tiempo q[ue] yo muriere uviere don Juan mi hijo cumplido veinte y cinco años en este caso le nombro también por uno de mis testamentarios y a los quales todos juntos y a la mayor parte dellos doy todo mi poder para que puedan entrar

y aprender la posesión de mis bienes y herencia por su propria autoridad y dar y pagar y restituyr y executar todo lo que en este testamento se contiene y vender de mis bienes todo lo que para ello fuere nescessario como ellos quisieren y por bien tuvieren assi muebles como raíces como joyas y otros qualesquier bienes de qualquiera condición y qualidad q[ue] sean q[ue] para essecutar esta mi dispusición fuere neçessario vender o emplear o empeñar el qual poder dará un año, dos o más sin tasa, término ni dilación alguna hasta q[ue] sea hecho y cumplido todo lo contenido en esta mi dispusición sin que se pueda entremeter en ello ningún juez ni otra persona eclesiástica ni seglar declarando q[ue] la mayor parte se entiende de los q[ue] fueren bivos al tiempo de mi fallesçimiento y de los q[ue] estuvieren p[rese]ntes en la parte o lugar donde se tratare de la exsecucion de qualquier cosa en este testame[n]to contenida y q[ue] en ygulidad de votos y presçeres se consulten los ausentes para lo que les paresçiere se haga eçepto en lo que interviniere el d[ic]ho s[eño]r don Juan mi hermano q[ue] habiendo igualdad de paresçeres entre mis testamentarios quiero q[ue] sea preferida la parte q[ue] a él le paresçiere por la particular noticia que tiene de todos mis negocios como quien los ha tratado siempre por muy más propios q[ue] los suyos.

82. Y porq[ue] según en los ministerios q[ue] su Mag[esta]d me ocupa podrá muy bien ser que yo açierte a morir en parte donde no se halle ninguno de los testamentarios arriba contenidos y nombrados para en este caso, y no en otro, nombro por mis testamentarios a los señores don Guillén de Sanclemente y don Alexandro Torrellas y a Domingo de Çavala mi secret[ari]o los quales exsecuten lo q[ue] toca al depósito o enterramie[n]to mío y recojan la hazienda q[ue] allí uviere mía y despidan mi casa y criadas y les paguen lo q[ue] uvieren de aver de sus salarios y mandas, y lo q[ue] para esto fuere menester lo puedan tomar de la hazienda q[ue] se hallare en el lugar donde yo muriere o en otro q[ue] más pronta estuviere y les dure este poder hasta aver exsecutado lo susod[ic]ho y dado aviso a los otros mis testamentarios que en el precedente capítulo nombro y no más y les pido y encargo que qualquier dellos o de los otros testamentarios q[ue] se hallarán presentes donde yo muriere o donde este mi testame[n]to se publicare o primero allí viniere embie una copia auténtica del no se habiendo antes embiado a cada uno de los otros testamentarios para q[ue] llegue a notiçia de todos ellos y me hagan la m[e]r[ce]d q[ue] les supp[li]co y yo confío.

83. Deste mi testamento hago hazer tres copias conformes la una de la otra y todas ellas las otorgué çerradas y selladas con la solenidad q[ue] se requiere, la una para llevar comigo y la otra para embiar al s[eño]r don Juan mi hermano y la tercera para q[ue] esté en poder del s[eño]r don Pedro Manuel q[ue], por estar mi hazienda tan dividida y andar yo en los ministerios q[ue] ando, me ha paresçido esto muy neçessario para que en qualquiera parte destas q[ue] se supiere mi muerte se pueda hazer la diligencia q[ue] convenga y declaro q[ue] la carta de mi mano para su M[ajesta]d y la otra memoria también de mi mano q[ue] se le ha de dar de los escrúpulos q[ue] en este testamento se ha hecho mención va solo en la copia del q[ue] se embia al s[eño]r don Pedro Manuel y la otra relación de mi mano de las mandas de mis criados de q[ue] también se haze mención va solo en la copia q[ue] llevo comigo porque en las d[ic]has partes serán menester estas memorias y helo querido declarar aquí porque no se hechen menos quando se abriere el d[ic]ho testame[n]to en la parte donde no van las d[ic]has memorias por haberse hecho mención dellas porq[ue] no ha avido tiempo de copiallas.

Este es mi testamento y última voluntad escripto de mano agena pero yo he leydo y corregido cada una de las d[ic]has tres copias y todas las planas van señaladas con mi rúbrica y esta postrera firmada de mi nombre y va escripto en diez y seis ojas y treinta y una planas comprehendida esta y otorgaré todas las tres copias çerradas y selladas como paresçerá en las espaldas dellas ante Juan Baptista Monte secretario de la cancellería de su Mag[esta]d y notario deste su estado y de los siete testigos q[ue] se verán. Fecha en Milán a tres de octubre de 1573 años, don Luis de Requesens.

En Milán en la casa y corte de larenga a tres días del mes de octubre de mil y quinientos y setenta y tres años, el Ill[ustrísi]mo y Ex[celentísi]mo s[eño]r don Luis de Requesens comendador mayor de castilla del consejo destado de Su Mag[esta]d C[at]ólic]a otorgó la presente escriptura de testame[n]to çerrado subcrito de su mano y sellado con su sello en la qual afirmó estar y contenerse su testam[en]to y última voluntad según q[ue] en la subscriçión del consta y paresçe siendo presentes los señores don Pedro Ponçe de León, don Luis de Queralt, Baltasar López, Hernando de Porres Maldonado, Juan Pérez de Liçalde, Cristóval Coello y Domingo de Çavala todos seculares y respetivamente de las ciudades o

diócesis de Córdoba, Barcelona, Sigüenza, Çamora, Calahorra y Ávila, testigos para ello llamado y rogados. El sello de su Ex[celenci]a.

Ego Jo Baptista Montius Reguis Duc [trenca]t] et publicus notarius mediola nunhis [trenca]t] una cum testibus p[re]dictis p[re]s[enti]s fui et requisit ad fidem facien gan escriptura testament ultime voluntatis subscripsi signo mei natus solito apposito.

La memoria de algunas mandas de criados de que en este testame[n]to se haze mención es la siguiente.

Primero es mi voluntad q[ue]de mis bienes libres se den a Pero Gonçalez de Alderete çient ducados cada año por todos los días de su vida.

Yten a Juan de Arroyo por su pobreza se den cada año çinque[n]ta ducados por todos los días de su vida.

Yten a don Alexandre Torrellas q[ue] aunq[ue] agora no viene conmigo se crio en mi casa mandó que se le den trezientos ducados por una vez en señal de la bona (sic) voluntad q[ue]le tengo.

Yten a Domingo de Çavala otros trezientos ducados también por una vez.

Yten a Fadrique Barutel y a don Luis de Peguera y Alonso de Yglesias mis criados dozientos ducados a cada uno por una vez.

Yten a Rojas mi maesse de sala y a Camillo gentilhombre de mi cámara y a Maldonado guardaropa de la cámara çien ducados a cada uno por una vez.

Yten mando q[ue] todos los vestidos de mi persona se repartan entre mi camarero, gentileshombres y pages de cámara y moços de cámara q[ue] viviere[n] conmigo al tiempo de mi muerte de la manera q[ue] a mis testame[n]tarios paresçiere declarando q[ue] se an de quitar de los d[ic]hos vestidos qualesquier aforros o oro o plata q[ue] en ellos aya porq[ue] esto no es mi voluntad q[ue] se les dé ni tampoco las casacas de armas q[ue] yo tuviere conformes a los gireles.

Yten mando a todos los otros pages q[ue] estuvieren en mi casa al tiempo q[ue] yo muriere veinte ducados a cada uno por una vez.

Yten mando a un moço de las mugeres de doña Gerónima q[ue] se llama el Pardo treinta ducados.

Yten digo q[ue] algunas criadas q[ue] aquí se dexan de nombrar es por aver hecho con ellas descargo en vida o de cosas de mi hazienda o de las que he podido proveer de su Mag[esta]d o favoreçidoles para haver renta por la Iglesia o en otra manera o por algunas otras justas consideraciones pero porque podría ser olvidarme de algunos mando que de mis bienes libres se tomen mil ducados y los repartan mis testamentarios de la manera q[ue] les paresçiere entre los criados míos a quien ni en esta memoria ni en el testame[n]to se ha hecho manda particular ni en vida ninguna de las maneras de descargos que al principio deste capítulo se contienen.

Fecha en Milán a tres de octubre 1573, don Luis de Requesens.

Decretación del capítulo número:

X. Este capítulo se puede yr cumpliendo desde luego en quanto à perseverar en el pagamento de los quatro capellanes, como se deve de aver hecho, hasta aquí, y assimismo en hazer de aquí adelante la limosna de los nueve pobres cada año por la fiesta de todos santos en la forma que aquí se contiene porque lo de la compra de las dozientas y çinquenta libras de rrenta se hará después de mis días si en ellos yo no diere otra orden y en tanto se puede pagar de mi casa lo susodicho.

XI. Este retablo principal y los de las capillas se han de come[n]çar a pintar luego que para esto va Ysac y ha de aver quien le dé priesa porq[ue] no pierda tiempo.

XII. También se podrían desde luego mandar hazer los órganos pues son neçessarios y no costará mucho.

XIII. Si huviere algunas cosas forçosas se pueden yr haciendo y si dios fuere servido que yo buelva a Spaña o si acá muriere en qualquier caso destos se llevarán a la dicha los ornamentos y plata de altar que yo agora tengo que todavía es de algún servicio.

XV. Se puede hazer desde luego y quiçá yrá con esta el letrero que en ella se ha de poner.

XVII. Esta obra no se puede por agora hazer pero holgaría q[ue] se hiziesse la traça de como se podrían acomodar en las dichas casas que oy ay añadiendo

algo de nuevo aposes[n]to para un capellán mayor y doce capellanes y dos escolantes y quatro muchachos de manera que cada capellán tuviese su apossento y casa por si con puerta a la calle, y por la parte de dentro huviesse un corredor por el qual pasassen todos al coro sacando desde sus casas puerta al dicho corredor y que se me embiasse una memoria de lo que poco más o menos podría costar que quiçá daré yo orden que se haga.

55. Esta manda se puede cumplir luego mirando q[ue] no lo heche a mal Doña Ysabel sino que vaya en provecho de su nieto mayor que posee la casa de su marido.

Memoria de donde se me acuerda q[ue] se pueda sacar hazienda libre mía para cumplir mi alma y lo demás contenido en mi testame[n]to para q[ue] mi testamentarios tengan entera luz dello.

Primeramente tengo en Cathaluña las baronías de Marturel y Molin de Rey con los lugares y casas a ellos anexos y aunque mis padres me los dexaron por bienes de mayorazgo tengo en ellas algunos derechos como son mi legítima y los que he heredado de quatro hermanos míos que han muerto después de sus señorías y la quarta trebeliánica y más las mejoras que yo uviere hecho y çensos que uviere redimido de los q[ue] estaban cargados al tiempo q[ue] sus señorías murieron.

Yten posseo en el reyno de Nápoles los casales de Puiponi y Arbusto q[ue] aunque son bienes de mayorazgo tengo en ellos mil ducados míos de un censo que redemi de çiento de renta q[ue] se pagavan a un fulano de casanova q[ue] estaban cargados quando mis padres los vincularon.

Yten posseo en el d[ic]ho reyno de Nápoles tres mil escudos de renta de pagamentos fiscales los quales compré yo a nueve por çiento al fin del año de mil y quinientos y sesenta y ocho y assí son bienes libres míos.

Yten posseo en Castilla en diversas partes como constará por los privilegios que Di[eg]o de Aponte tiene en su poder nueve mil ducados de renta de juros, menos quarenta y tantos, q[ue] la mayor parte dellos son de a catorce y parte de a veinte y parte de a diez y seis mil el millar pero adviertese q[ue] casi todos estos juros son para pagar lo que yo devo a la herencia de la ex[celentísi]ma señora duquesa de Calabria y han de estar en pie para este efeto el usufructo de

las quales es mío y de mis herederos hasta q[ue] se aya de restituyr quando venga el caso contenido en el testam[en]to de su ex[celenci]a y quedaran por bienes libres lo que sobrare destos juros cumplido con la d[ic]ha herencia, de la qual ay quenta y razón aparte y assí se dexan de poner en esta memoria los çensales q[ue] tengo en el reyno de Valençia porque parte dellos son desta herencia y parte de lo que mis padres me dexaron vinculados.

Yten quando se acabaren los pleytos q[ue] se traen con la s[eñor]a condesa de Aytona mi cuñada se advierte q[ue] de todo aquello que adjudicaren por dote a doña Hieronima me han de pagar interés dello a razón de çensal desde el día q[ue] se pusieron las demandas hasta la real restitución de manera que estos redictos y interesses pues son de bienes dotales es hazienda propia mía por haver sostenido las cargas del matrimonio y solo la propiedad de lo que se adjudicare es de doña Hieronima.

Yten será hazienda propia mía las costas q[ue] en estos pleytos se han hecho si en ellas condenaren a la otra parte pues yo las he pagado.

Yten tengo en las ferias de Castilla gran golpe de dineros cuyas cobrança está a cargo de Lorenço Espínola y la cantidad q[ue] esto es se hallará en los libros de la razón de mi hazienda que tiene Domingo de Çavala mi secret[ari]o.

Yten se han de tomar quantas a Blas de la Cava y al d[ic]ho Lorenço Espínola y a Diego de Aponte, alcayde del Villarejo de Salvanes, y a Françisco Garçía de Mançanares, administrador de la parte q[ue] mi encomienda tiene en el campo de Montiel y sierra Segura, y a Rodrigo Gómez de Silvera y a las personas q[ue] uvieren administrado mi hazienda de Cathaluña y a todas las demás contra quien resultaren cargas del descargo de los susod[ic]hos.

Adviertese q[ue] yo he dado poder y orden a Juan Antonio Espínola para q[ue] vaya a España a tomar quantas a la mayor parte de los susod[ic]hos y para que cobre los alcançes y haga çiertos empleos de juros, y otras cosas de manera q[ue] todo lo que assí de nuevo se uviere empleado serán bienes libres míos.

Yten se ha de tomar quenta al d[ic]ho Juan Anthonio Espínola de lo q[ue]en esto uviere hecho y de los muebles míos q[ue]quedaron en su poder a mi partida de Milán y de la administración que por mí ha tenido de toda la hazienda q[ue]tengo en el reyno de Nápoles de la qual se ha de tomar assimismo quenta a Juan Baptista Espínola su hermano que la administra con poder mío después q[ue]el d[ic]ho Juan Ant[oni]o se partió de aquel reyno.

Yten me deven en Nápoles la mujer de Baltasar de Argensola q[ue] aya gloria alguna cantidad de dinero q[ue]se verá por las quantas de su marido de que tiene razón Ju[an] Anthonio Espínola pues en mi nombre lo ha pleiteado aunque creo q[ue] desto se podrá sacar poca cantidad por lo mucho q[ue] esta señora lo ha embaraçado.

Yten se me debe en el Armada de su Mag[esta]d seis cientos o seteçientos ducados poco más o menos de cierto reçago de quantas de que tiene razón Domingo de Çavala y he dado poder para cobrarlos al contador Sancho de Sorroça.

Yten me quedaron a dever en Cartagena los tenedores de bastime[n]tos de las galeras despaña çierta cantidad de bastime[n]tos de las raçiones q[ue] se dexaron de cobrar de mis criados de que habría de tener razón Rodrigo Gómez de Silvera q[ue] entonçes hera mi mayordomo y Lope de Navarrete offiçal del veedor Andrés de Alva y tiene noticia dello Domingo de Çavala.

Yten es hazienda mía ochoçientos ducados pocos más o menos con más los interessos q[ue] después han corrido que deberán los herederos del s[eño]r almirante de Nápoles y por ellos Juan Canellas vezino de Barcelona por la administración q[ue] tuvo de la tutela de mi s[eño]ra la condesa de Oliva mi hermana q[ue] esté en el çielo lo qual he de aver yo assi como su heredero como porque me hobligué a pagar enteramente los quarenta mil ducados de su dote y de mucha parte dellos pagué interesses quince o diez y seis años que bivió el conde de Oliva después de casado y tanto menos de principal y de interesses pagara yo si uvieran cumplido sus tutores con esta cantidad y el modo de cobrallo es pedir quenta de la d[ic]ha tutela al d[ic]ho Juan Canellas y cobrar del todo el alcance o de los herederos del almirante en cuyo nombre la administró.

De mossèn Moncada marido q[ue] fue de Aldonça Oluja, vezino de Valaguer, se han de cobrar trezientas y setenta libras cathalanas que me debe como paresçe por escriptura otorgada ante mossen Sunier en el año de mil y quinientos y quarenta y nueve y dellos creo q[ue] es fiador un don Martín Meca.

Los herederos de don Luis de Carabajal me deven por el quatro mil escudos de a diez reales poco más o menos de que ay çédula suya y más una cláusula de su testame[n]to y un requerimie[n]to q[ue]en Granada se hizo en mi nombre a don Hernando de Torres como su testamentario el qual a ofreçido de pagallos de çiertos dineros de don Luis q[ue] espera de las Indias y todos los recaudos desto

están en poder de Juan de Vidal canónigo de Santiago que reside agora en Granada el qual tiene poder mío para cobrarlos.

Los herederos de don Nofre de Vega que fue mi mayordomo y creo que murió en Balaguer donde tenía su casa me deven tresçientos y diez y seis escudos de oro en oro de cierto alcance procurarse ha de cobrar si hizo mención dellos en su testamento porq[ue] no creo q[ue] se hallará otra razón bastante sin embargo de que quanto a dios me debe mucha más cantidad y ver se ha si se feneçieron çiertas que[n]tas q[ue] yo dexé ordenado con los herederos de Pedro Daça receptor de Guadix.

Yten se han de tomar quantas a todos los oficiales de mi casa como son mayordomo, veedores, compradores, reposteros de plata y ropa blanca y de estado guardarropas, caballero, coçinero, botiller y otros y principalmente a Juan de Monaçí mi capellán y thesorero y todo lo que se les alcançare assí en dinero como en oro, plata, joyas, aforros, adereços de casa y ropas de mi persona y qualesquier otros muebles es hazienda libre mía como también lo será todos los frutos q[ue] se me devieren hasta el día q[ue] yo muera hassi de la hazienda q[ue] mis padres me dexaron como de la q[ue] heredé de mi s[eñor]a la duquesa de Calabria y de la q[ue] yo he acreçentado y de mi encomienda y de los sueldos que tengo y tuviere de su Mag[esta]d y de qualquier otra hazienda que yo aya poseydo.

Yten serán bienes libres míos qualquier m[e]r[ce]d q[ue] su Mag[esta]d fuere servido de hazerme en recompensa de lo mucho q[ue] mis padres y yo le hemos servido.

Yten son assí mismo bienes propios míos todas las joyas, oro y plata y adereços de casa y otros muebles de qualquier qualidad que sean que se hallen en las casas de doña Hieronima y de don Ju[an] mi hijo y en las casas que yo tengo en Barçelona, Molin de Rey y mi encomienda eçcepto la parte de muebles q[ue] doña Gerónima me truxo en dotte de que en mi testame[n]to se haze mençión.

Don Françisco Fenollet q[ue] fue mi camarero me quedó a dever quantidad de dinero de cierto alcance q[ue] se le hizo de que se hallará razón en algunos libros de mi casa y assimismo debe algunas joyas q[ue] estaban a su cargo que no paresçen de que se hallara razón en la cuenta de la hazienda de mi señora la duquesa de Calabria procurarse ha de cobrar del lo que se pudiere.

Don Fadrique Enríquez hermano del almirante de Castilla me debe seysçientos escudos más ha de veynte y dos años de que no tengo ningún recaudo más de lo que él quisiere hazer y don Martín de Padilla me debe no sé qué cantidad de resta de juego procurar se ha de cobrar dellos lo que buenamente se pudiere.

Otras muchas deudas me deven de resto de juego de que no hago mención porque no ay que cobrar más de lo que se comedieren a pagar los que las deven.

Si doña Mençia mi hija muriesse sin hijos lo que dios no permita ha de volver a mi heredero la parte de su dotte q[ue] se verá por sus capítulos matrimoniales y otra sescripturas q[ue] en razón desto se hizieron y plega a dios q[ue] le dé muchos hijos y subçession y que nunca aya causa de cobrar esta deuda pero por lo que puede succeder lo he querido poner aquí por memoria.

También se me pueden dever otras deudas q[ue] a mí no se me acuerdan y puede aver otras cosas de que poder sacar hazienda mía mis testamentarios procurarán de hazer en la averiguaçion de todo las diligencias q[ue] yo confío reconosçiendo los papeles y escripturas de que en mi testame[n]to hago mención y los demás que en mi casa se hallaren.

Fecha en Milán a treinta de septiembre 1573, don Luis de Requesens.

8.2. Annex 2. Testament de dona Jerònima d'Hostalric

AHPB, not. Lluís Rufet, 398/88

Domine Hieronyme de Stalric

In dei nomine noverint universi Q[uo]d anno à nat[ivitat]e domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono die vero lune secunda mensis novembris int[itulat]a presente vocato et rogato me Ludovico Rufet auctore regie notario publico Barcinone infro[scripto?] et presentibus eciam ad modum illu[stri] domino dom no Petro de Cardona gerente vices gen[er]alis gubernatoris in Principatu Cathalonie et Ill[ustribus] dominis Michaeli Bastida et Petro Amat civibus honoratis Barcinone testibus ad subscripta vocatis specialiter et assumptis auctoritate rogatis Excellentissimi domina domna Hieronyma Destalric consors relicta q[uo]ndam Excellentissimi domini Ludovici de requesens preceptoris maioris ordinis Sancti Jacobi de Spata in regno Castellae de consilio status Sacrae Catholicae et Reale Magestatis domini Philippi Regis et domini nostri, eius gubernatoris et capitanei generalis in Statibus flandrie, licet informitate de qua mori timer Barcinone et in Palatio eius quoque solite habitationis in lecto quoque detineatur in eius tamen bono sensu sana et integra memoria ac firma lo que la existens tradidit mihi eidem notario quandam papyri plicantis filo canapis clausam et eius proprio sigillo in cera rubea in quatuor eiusdem plice partibus sigillatam ut est videre in qua dixit aliena manu scriptum et eius propria subscriptum esse suum ultimum testamentum seu ultimam voluntatem suam quof seu quam eotunc firmare se dixit prout firmavit apud me dictum et infrascriptum notarium volens ut eciam dixit testamentum ipsu[m] seu ultimam voluntatem ac in eadem plica contenta et scripta valere jure testamenti et si forte non valebunt seu valere non poterint jure testamenti saltem voluit ea valere jure codicillorum seu alterius ultime voluntatis quam eius de jure valere poterit et tenere et amplius voluit ut pariter dixit postillius obitu[m] dictam papiri plicam aperiri et de eadem heredi sup[er] universali legatariis et ómnibus aliis quorum intersit et intererit dari et tradi tot publica et auctentica originalia testamenta et clausularum exempla quot petita fuerunt et demum dictos testes ad predicta rogavit.

Postrea año eodem die vero sabbati septima dicto mensis novembris int[itulat]a presente et vocato me dicto et infr[ascript]o notario et presentibus pariter dictis dominis Michaele Bastida et Petro Amat, et Ill[ustribus] eciam dominis Bernardino Font canónico ecc[lessi]e Barcinone et Guillermo Sunyer domicello iurium doctoren barcinone domi[cilia]to testibus ad subscripta vocatis specialiter et assumptis at quoque rogatis Ill[ustr]is dominus dom nus Henricus de Agullana Barcinone domiciliatus procurator generalis eciam cum libera et generali administratione Ill[ustrisi]me domine dom ne Mencie de Requesens et et mendoça Mrchionisse de los Velez consortis relictæ quondam ill[ustrissi]mi dom ni Petri Faxardo Marchionis de los Vélez filie dictorum coniugum domni Ludovici de Requesens et domne Hieronyme Destalric de cuius procuratoone constat instrumento publico in papyro scripto acio in civitate Murcia die vigésima quarta mensis julii proxime lapsi et clauso suie subsignato per discretum virum Joannem Gomes de Muntalvo R[egi] Mag[istra]tis scribani ac de numero et iudicatu de Murcia ac eciam ad modum Ill[ustr]is dominus domnus Franciscos Dalmacius de Rocabertí vicecomes de Rocabertí ut coniuncta persona sicut dixit prefate domne Hieronyme Destalric dictis nominibus respective et aliis eciam quibusuis nominibus quibus ut dixerunt ad eos et utrumuis eorum publicatio dicti testamenti quomodo libet petinet et perinere protest constituti personaliter in quadam aula dicti palatii habitationis supradicte domne Hieronyme ibidem dictis nominibus respective exposverunt prefatam domnam Hiero[nym]am de Stalric testatricem et que diciam papyri plicam mihi dicto not[ari]o dicta die secunda currentis ut dictum est tradiderat ab hac viita die present in eodem palatio ubi infirmabatur decessisse sicuti mihi dicto notario testibusque supradictus et aliis atque in tota hac civitate notorium est et propterea instarunt et rquisiveru[n]t me eundem notariu[m] ut eandem plicam ibi aperirem et pronunc clausulas electionis manumissorum et dicti testamenti executoru[m] sepulture suffragiorum anime et legatorum piorum ac se quid in ipso testame[n]to disponitur super educationes domni Ludovici infantis nepotis dicte testatricis filisque diciorum marchiorum de los Vélez facienda donec perdictam Ill[ustrisim]am illius matrem aliter mandetur publicarem coram eis et testibus supradictis ac aliis pluribus ibidem presentibus, quibus dictis et requisitis ego idem notarius habiendo premanibus predesignatam plicam clausam et sigillatam ut prehabetur ac prout per

supradictam testatricem michi fuerat tradita illam ibi exhibui et ostendidi dictis dominis instantibus et requirentibus et postque per eos fuit inspecta et recognita ac visum omni vicio et suspitione carere tunc ad requisitione[m] predictam eandem plicam aperii que visum fuit aliena manu in duodecim papyri foliis scriptam et propria prelibate testaticis subscriptam dictoque eius proprio sigille in cera rubea in calsa seu fine dicti testamenti sigillatam esse. Et in qua introclusum et plicatum repertum fuit papyri folium eciam aliena manu in prioribus siquidem tribus illius paginis scriptu[s] et propria eiusdem testatricis subscriptum ac similiter dicto eius proprio sigillo in calse illius scripture sigillatum continuationem dicti testamento circa plura scilicet legata et alia in se continens. Et postea de eadem plica ad verbum legi et publicam dum taxat dictas clausulas pronunc publicari requisitas presentibus iam dictis testibus et aliis pluribus omnibus siquidem ibidem circum circa stantibus. Deinde autem a no similitur eodem, die vero dominica octava dicti mensis Novembris intitulata presente et vocato me supradicto et infrascripto Ludovico Rufet notario et presentibus eciam Ill[ustri]bus dominis dompno (sic) Petro de Castellet iurium doctore de consilio dicte Regie magestatis in eius magistratu ordinario Mediolani et Fratre Francisco de Corbera milite ordinis sancti Joannis Hierosolimitanens testibus ad subscripta vocatis specialiter et assumptis arque rogatis p[re]fatibus Ill[ustr]is dominus domnus Henricus de Agullana dicto nomine procuratorio prelibate Ill[ustris]me d[omi]ne Marchionisse de los Vélez ac ut unus ex manu missoribus et exequutoribus predicti testame[n]ti die externa in qua apertum fuit publicatis constitutus personaliter in quadam camera eiusdem palatii habitationis dicte testatricis sam defuncte et cuius cadáver in quadam illius aula luminibus et pannis lugubribus et al[tri]s honorifice ornata paratum erat ad proxime ventura die martis honorifice et solempniter tradendum ecc[lesie] sepulture ut in similibus precipue in hac civitate Barcinone moris est dictis nominibus instavit et requicuit me eundem notariu[m] ut totum dictu[m] testamentum in predesignata plica scriptum et illius continuationem scriptam in dicto papyri folio in eadem plica ut prehabetur reperto introcluso legerem ibi et publicare[m] et illis per me eundem notariu[m] ea Omnia et singula dictis instante et testibus ad verbum lecta et publicata fuerunt ut in eisdem papyri, plica et folio in eoreperto introcluso scripta sunt cuius testamenti in dicta plica scripti tenor est ut sequitur.

I[esus] H[ominum] S[alvator]. En el nombre de dios todopoderoso padre, hijo y [e]spíritu sancto que son tres personas y un solo dios verdadero y de su gloriosa madre nuestra s[eñor]a y de los bien aventurados apóstoles S[anc]t Pedro y S[anc]t Pablo y Sanct Miguel Ángel y de todos los sanctos y sanctas de la corte del Cielo, sepan quantos esta carta de testamento vieren como Jo, doña Hieronyma Destalric, vidua, mujer que fui de don Luis de Requesens comendador mayor de Castilla mi S[eñor] ja defuncto, estando en la cama enferma del cuerpo de dolentia qual dios ha sido servido deme dar pero sana del entendimie[n]to y en mi juizio natural, de que fue servido dotarme por su infinita bondat y misericordia y creyendo como creo en la sanctissima trinidad que es padre e hijo y [e]spíritu sancto, tres personas y un solo dios verdadero, y [e]sperando vivir y morir en la más llana carrera que todo fiel christiano es obligado, acordándome que no ay cosa más cierta que el morir ni más incierta que la hora della, determino por la presente de rebocar y reboco otro qualquier testame[n]to que antes deste haya hetho declarando como declaro que el presente sea perpetuo fuerte y valedero mientras no pareciere por otro alguno después, hetho y otorgado haver sido rebocado y por ser ordenado con mi libre y entero juyzio quiero que supla qualquier defecto que se pudiesse poner así por defecto de algunas solemnidades que el dretcho requiere como si en el se allasse alguna cosa incierta o qualquier otro defecto contra lo que el dretcho dispone y quiero y es mi voluntad que quando no valga por testamento, valga por codicilio o por última voluntad o por otra qualquier manera que de dretcho pueda valer.

Primeramente con la humildad que devo supplico a n[uest]ro s[eñor] jesuchristo haya misericordia por los méritos de su pasión de mi ánima redemida por su preciosissima sangre quando saliere desta cárcel y tomo por mi abogada a su gloriosissima madre y virgen sancta María y la supplico quiera ser mi intercesora para ello. Si n[uest]ro s[eñor] fuere servido que jo muera desta enfermedad quiero y es mi voluntad morir en el hábito del glorioso Sanct Francisco con quien he tenido y tengo mucha devotion y que mi cuerpo sea enterrado con él en la capilla de nuestra S[eñor]a del Palau, que es desta casa en la sepultura del ditcho Comendador Major mi S[eñor] y marido porque se cumpla lo que por su testamento me mandó y también porque jo deseo que sea assí y en la losa que se pusiere ensima quiero que se diga como estoy allí enterrada y el día

de mi muerte para recuerdo de que rueguen a Dios por mí los que me conocier[on] y por su devoción quisieren y el día de mi enterramiento quiero y es mi voluntad se allen las órdenes y confradriás que a mis testamentarios pareciere y que se digan en la d[ic]ha capilla y en todos los monasterios e yglesias desta ciudad las missas y sacrificios que se pudieren en el mismo día y que por ello se les dé de mis bienes la limosna acostumbrada. Quiero que en mi enterramie[n]to no haya pompa y que se escuse toda vanidat sino que leve[n] encendidas las hachas que a mis testamentarios pareciere otros tantos pobres a los quales se dé su limosna ordinaria y quiero que mis criados no traygan luto y ruego a mis deudos hagan lo mismo y en lugar les pido a los unos y los otros rueguen a dios por mi ánima. Demás de las missas que se han de decir el día de mi enterramiento quiero que en el más breve término que se pudiere se digan por mi ánima el cumplimiento a tres mil en el altar de nuestra s[eñor]a de Montserrat y en esta capilla del Palau en S[an]t Agustín en la Trinidad en Sanct Antonio de Padua en el monasterio de Jesús y en los capuchinos repartiendo el número destas missas en la forma que a mis testamentarios pareciere.

Mando y es mi voluntad que de mis bienes se den ciento y sinquenta libras para ajuda del rescate de tres catibos los más pobres que se hallaren vassallos de las baronías de Marturel y Molin de Rey dando para cada uno sinque[n]ta libras y quando no huviesse tantos catibos de las d[ic]has Baronías el cumplimiento quiero que sea de los más pobres que huviere de Cathaluña.

Item es mi volundat (sic) y mando que en la capilla de Nuestra se[eñ]ora del Palau donde tengo de ser enterrada se diga cada día perpeturmente una missa por mi ánima y las de mis difuntos y obligados y si los capellanes que agora son o adelante fueren de la d[ic]ha capilla quisieren encargarse de decir la d[ic]ha missa es mi volundat que mis testamentarios den y señalen aquello que les parescerá justo en cada un año por ello de mis bienes, comprando renta perpetua pudiéndose haver para esto effecto y quando los d[ic]hos capellanes no pudieren cumplir con esto y con las demás obligationes de la d[ic]ha capilla quiero que los d[ic]hos testame[n]tarios cumplan con esta mi voluntad por la mejor vía y forma que les parecerá convenir de manera que tenga effecto.

Otrosí es mi voluntad y mando que de la pocha plata que huviere mía se guarnezcan y cubran de plata las cabeças de los sanctos que ay en ella y quando

no bastasse para ello la dicha plata mis testamentarios lo suplirán de los demás bienes míos.

Iten mando que una cama y un docell de tela de oro y seda que vinieron ultimame[n]te de Génova y allí de Flandes se estimen y compre[n] de mis bienes y destas dos peças comprando lo que más fuere necessario harán hazer mis testamentarios un terno complido de ornamientos para esta capilla, que pueda servir en las fiestas y de las bordaduras de los bestidos de mi hijo don Joan que dios tenga en el cielo, se pueden servir para lo que hiziere a propósito y pornan en las pieças del ditcho terno que assí se hizieren las armas del Comendador Major mi s[eñ]or y mías.

Otrosí mando que a todos mis criados se dé después de jo muerta ration por treinta días para que en ellos puedan buscar su remedio y cumplidos los despidirán pagándoles de mis bienes lo que se les deviere por su sueldo asta aquel día y ruego a mi hija doña Mencia reciba en su casa los que fueren para servirle y les haga el bien que pudiere por lo que me han servido y sirvieron a su padre, y porque puedan repararse mejor supplico al s[eñ]or don Joan de Çúñiga Comendador major de Castilla, recoja en su casa los que mi hija no pudiere que en haver sido criados desta casa, confio jo q[ue] lo ara de muy buena gana. A los oficiales de mi casa como tesorero, repostero, guardaropa, y otros qualesquier que deven dar quenta se les tomará por mis testamentarios y cobrando dellos lo que fuere a su cargo se les darán sus quitanças y finiquitos y lo mismo se hará con Joan Mançanes a cuyo cargo está la administration de la hazienda de las baronías de Marturel y Molin de Rey. Luego que dios fuere servido de llevarme desta vida se hará por mis testamentarios inventario de todos mis bienes muebles y raíces advirtiendo que en los muebles ay algunos del comendador major mi s[eñ]or y marido y aquellos declarándolos por suios se han de separar y apartar los que fueren míos que dello se terná noticia por quien los tiene a cargo y por papeles. De los bienes muebles y raíces no pongo aquí memoria pero pido y ruego el señor don Henrique Agullana que tanta noticia tiene dellos la de qual convenga y quiero que sea creydo como si aquí se expressaran.

Las deudas que pareciere que me son devidas se cobrarán y los pleytos començados se seguirán y del que trato como doña Lucrecia condesa de Aytona, mi hermana, estoy muy assegurada en mi conscientia de la razón y justitia que para ello tengo por pareceres de mutchos theólogos y juristas y hombres de

scientia y conscientia y assí es mi voluntad que se siga hasta la diffinitiva sin que mi hija doña Mencia ni otro heredero mío pueda hazer ningún concierto, pues se acordarán esos señores jueces de dar la justitia al que la tuviere sin agravio de ninguno pues no es justo que por contemplaciones quiten a nayde lo que es suyo y confío que en la causa de supplication harán justitia y hasta hazerla quiero que se prosigue.

Por la bondat de n[uest]ro s[eñ]or no me acuerdo de deuda ninguna quedeva y si alguna parecisse de que jo no me acuerdo mis testamentarios la complirán si de justitia se debe y también mandara[n] pagar la botica y a Soldevila fustero lo que se le deviere y otras cosas con que se tiene quenta corriente para el servicio desta casa de questa enterado el señor don Henrique Agullana a quien particularme[n]te encargo lo que esto toca. Supplico a los testamentarios del Comendador mayor mi s[eñ]or y marido den orden como con brevedat se cumpla su testamento pues está en tan buen [e]stado y principalmente al s[eñ]or don Joan de Çunyega por lo mutcho que he deseado y su s[eñ]ora desea que estuviesse cumplido y también el de mi hijo pues dios ha sido servido que hasta agora no se haja fecho lo uno ni lo otro, aunque de mi parte se ha procurado.

Otrosi es mi voluntad que se den de mis bienes al doctor Grimosac sinquenta libras, de más de lo q[ue] se le deviere de su salario por lo que ha trabajado y asistido en esta mi enfermedad y en otras. Item mando se den al doctor Domingo cien libras por las mismas causas y por la voluntad que le tengo. Más mando que se den al doctor Burgueras sinquenta libras como al ditcho dotor Grimosac y por las mismas causas. Otrosí mando que se den a Jaume Alou cirurjano trenyta (sic) libras por lo que en su facultad ha trabajado en mutchas enfermedades mías.

Más mando que se den de mis bienes al majordomo, capellán y gentileshombres de mi casa, a cada uno sinque[n]ta libras por lo que me ha servido. Otrosí quiero y es mi voluntad que se den a cada uno de los oficiales y criados de mi casa a quien jo doy salario a cada uno dellos diez libras y a Pardo sinque[n]ta por lo mutcho que ha servido en esta casa. Más quiero que se den a Juan de Mançanes sinquenta libras por lo que me ha servido. Otrosí es mi voluntad que se den de mis bienes a Beltrán Marcos otras sinque[n]ta libras por el mutcho tiempo que ha servido en esta casa. Jo tengo en mi servicio seis esclavas berberiscas y del reyno de Granada a las quales por lo bien que me han servido y

la voluntad que les tengo quiero que después de jo muerta los días que parecerá a mis testamentarios los quales mirarán como en cosa que jo deseo mucho la forma que podrán tener con ellas para que no se destruyan y pierdan, procurando que se secute lo que por una memoria mandas particulares declaro y deseo que se haga con ellas. Si Dios me llevare desta enfermedad será con un gran descontento de verme en tan pocos días en tanta soledad y que una hija que Dios me ha servido dar me haya tenido causa tan justa como la que tiene para no poder hallarse en mi fin para dar me algún consuelo, y porque don Luisico su hijo es razón que faltando jo quede en parte donde él tiene amor y se la tienen a él para mirar por su salud y persona, es mi voluntad que luego que jo muera se lleve a casa del señor don Henrique Agullana a quien pido y ruego mucho y a la s[eñor]a doña Leonor se contenten de recibir este trabajo hasta que mi hija ordene de su hijo lo que fuere su voluntad trayendo con el niño de las mugeres desta casa que le tratan, las que a la s[eñor]a doña Leonor parecerá más a propósito por el conocimiento y amor que le tienen.

Otrosí ruego y mando a la dicha mi hija d[o]ña Mencia que cumplido el año de su viudez y dexando en el gobierno del estado de su hijo una persona de quien tenga entera satisfacio[n] que le gobernará como conviene, quiera venir a esta ciudad con la compañía que su calidad y [e]stado requiere para que reconozca esta casa y hacienda de sus padres, que aunque no es de mucha cantidad, lo es de calidad, y es justo que sepa lo que tiene de sus padres y que viva en esta su casa con exemplo de honestidad y recogimiento q[ue] su hábito pide y ella tiene de costumbre, y supp[lic]o al señor don Juan de Çunyga comendador mayor de Castilla su tío la aconsege y encamine como esto se secute teniendo como ha de tener la protection de su sobrina en esta su soledad como si fuere su padre pues ha sido nuestro señor servido que en tan breves días haya visto la muerte de los suyos y del Marqués su marido y también le ha de tener de don Luisico a quien jo tanto quiero y amo.

Dentro deste testamento y última voluntad se hallará una memoria firmada de mi mano de algunas mandas particulares que hago a personas a quien tengo obligation y es mi voluntad que mis testamentarios las cumplan y paguen de mis bienes. En esta casa está una esclava nombrada Cassandra que la imbio el s[eño]r don Juan de Çunega y es suya, ruego a mis testamentarios que después de jo muerta procuren de ponerla en compañía de alguna mujer honrada para

que esté allí hasta que el señor don Juan ordene lo que della se ha de hazer. Complido y pagado ante todas cosas todo lo que ditcho es enteramente sin falta ni diminution alguna, dexo y nombro e instituyo por mi universal heredera en todo lo remanente de mis bienes assí muebles como raíces derechos títulos e acciones que agora me pertenescen e pertenescer pueden por qualquier causa o razón a doña Mencia de Requesens mi única hija y a sus hijos, nietos, visnietos y descendientes con las declarationes siguientes. En caso que la ditcha doña Mencia mi hija por no poder o no querer no subcediesse en mi herencia o heredera mía, será más, morira después en qualquier tiempo, quiero y es mi voluntad que en tal caso subceda luego el tercero de sus hijos barones habidos y procreados e legítimo matrimonio pues para el primero y para el segundo tiene hazienda y sus mayorazgos instituidos de los Vélez y el del q[u]o[ndam] su padre mi señor y marido por lo qual, y porque el tercero tenga alguna hazienda, quiero y es mi voluntad que este tal sea mi heredero universal con obligation que tome mi apellido y armas y todos los que más subcedieren en la ditcha mi heredad según la disposition mía que adela[n]te se dirá han de heredarla con la misma obligation de apellido y armas que son de Stalric, pero se entiende quando el tal heredero no lo fuere del [e]stado de los Vélez o del q[u]o[ndam] comendador mayor mi señor y este quede ditcho y declarado para todos. Si Dios no diere a la ditcha mi hija tercero hijo baron sino segundo, que es el que ha de subceder en el mayorazgo del q[u]o[ndam] su padre este tal y no el primero quiero que también sea mi heredero en la misma forma que es ditcho del tercero, pero quando no tuviesse sino un hijo baron solo este ha de ser forçoso mi heredero por manera que a falta del tercero hijo baron lo ha de ser el segundo y, a falta del segundo, el primero. Si este tal hijo tercero viniere a ser mi heredero por ser el primero llamado, quiero y es mi voluntad que los hijos deste, nietos, visnietos y descendientes barones habidos de legítimo matrimonio precediendo los mayores a los menores, lo sean después de sus días para siempre jamás. Pero siendo el que la heredare el hijo segundo llamado a falta del tercero es mi voluntad que pues el primer hijo baron deste ha de heredar el mayorazgo del q[u]o[ndam] mi s[eño]r y marido, que el segundo hijo baron herede mi hazienda en el qual y en sus hijos, nietos y visnietos y decendentes quiero que quede para siempre de mayor en mayor siendo habidos de legítimo matrimonio, y quando no tuviesse sino uno solo este tal será como primero llamado a falta del tercero y segundo mi heredero hasta tanto que tenga

este o sus descendientes segundo o tercero hijo en quie[n] subceda esta mi herencia, porque declarando más mi voluntad quiero que el que heredare mi hazienda, sea el que no fuere heredero del stado de los Vélez o de otro, ni el que lo fuere del mayorazo del q[u]o[ndam] mi s[eño]r y marido por lo que deseo la memoria de la casa de mi madre y mía, y assí yrá de subcession en subcession respectiva como arriba se ha ditcho y siendo el que heredare mi hazienda el hijo único de la ditcha mi hija a falta del segundo y tercero declaro y es mi voluntad que el tercero hijo baron deste único habido en legítimo matrimonio subceda en mi herencia y adelante los hijos, nietos, visnietos y descendientes deste tal tercero havidos de legittimo matrimonio, subcediendo de mayor en mayor y a falta de hijo tercero, el segundo; y del segundo, el primero como se ha ditcho atrás, de manera que siempre sea el que subcediere el primer llamado que es el tercero haviendolo y a falta deste, el segundo, y después el primero, y esto se ha de entender para siempre jamás con las declarationes que adelante se dirán. Si lo que dios no quiera muriesse don Luisico que al presente es único hijo de la ditcha doña Mencia mi hija y del q[u]o[ndam] Ill[ustrisi]mo marqués de los Vélez su marido y de otro matrimonio le diesse Dios hijos, en tal caso declaro que el segundo hijo suyo baron deste segundo matrimonio, no siendo heredero del q[u]o[ndam] mi señor y marido, lo sea mío y de toda mi heredit, y siendo heredero del ditcho q[u]o[ndam] mi s[eño]r pase mi herencia al tercero si le tuviere, porque como es ditcho arriba el que heredare mi herencia no ha de heredar el ditcho [e]stado de los Vélez ni ha de ser heredero de otro stado ni del q[u]o[ndam] mi s[eño]r y marido y quando en un matrimonio faltasse mi heredero forçoso, que será el tal tercero o segundo que no herede otra de las ditchas heredades, quando en otro o otros matrimonios los huviere, desde agora los nombro para entonces porque se pueda cumplir y secutar mi voluntad.

Más declaro que es mi voluntad que si mi hija doña Mencia no tuviere más hijo que a don Luisico mi nieto que dios guarde, y otro hijo solo de otro matrimonio usufrutue mi herencia por sus días, pues no es ninguno dellos el heredero que jo llamo forçoso sino el tercero que no terná mayorazgo de sus padres que heredar pero si faltando don Luisico le diesse dios otros dos del segundo matrimonio en tal caso en no naciendo el segundo o aquel que es llamado heredero mío forçoso, ha de serlo desde entonces de mi herencia y usufruto della y esto se ha de entender en el matrimonio o matrimonios de mi hija y de sus

descendientes por el mismo grado que está ditcho, por lo qual, en nasciendo el tal heredero, sea segundo o tercero forçoso que le tocara la herencia y usufruto, quiero y es mi voluntad que mi hija doña Mencia cesse en tal caso de gozar el ditcho usufruto y lo mismo han de hazer en las subcessiones adelante sus hijos, nietos, visnietos y descendientes que en nasciendo este heredero forçoso sea para él y no para sus padres la ditcha mi herencia a tal que quando el tal heredero forçoso viniere a recibir mi hazienda la halle multiplicada para que con más comodidad, y como hijo de quien es, pueda entretenerse pues no ha de tener ni gozar de los otros mayorazgos como arriba está ditcho y assí en este caso declaro y mando que el usufruto de cada un anyo comensando desde que nasciere este tal heredero forçoso se vaya juntando al fin de cada año y reduzido a dinero lo que no lo fuere, sus padres que son los que más bien desearán a su hijo depositarán lo que esto fuere en la tabla desta ciudad de Barcelona de donde no se ha de sacar sino para esmerçar y comprar con ello censales o raíz cosa que sea buena y segura y que queden ja fundados y ajuntados con la demás propiedad para el ditcho mi heredero y esto se continuará hasta que tengan edat de se casar y entonces se le ha de entregar lo uno y lo otro y quando viniesen a luir o redimir algunos de los ditchos censales es mi voluntad que la propiedad dello se ponga en la ditcha tabla y de allí no se pueda sacar sino para tornarla ha emplear en censales o raíz como arriba está ditcho de los frutos con que [e]spero en Dios se conservará la ditcha herencia y se aumentará y durará la memoria de la casa de Stalric.

Otrosí declarando más intinción digo que en caso que alguno de los ditchos llamados en la ditcha mi herencia fuesse professo en religión o en sacros órdenes constituido o defectuoso para contraer matrimonio en tal caso quiero que subceda en ella el otro llamado, y lo mismo entiendo quando alguno de los ditchos herederos míos cometiere (lo que Dios no quiera) crimen de heregia o lese mag[esta]tis por los quales ay confiscation de bienes que en tal caso la ditcha herencia venga al segundo llamado y en defecto al primero.

Otrosí mi voluntad que luego que dios me llevare desta vida mis testamentarios hagan inventario de todos mis bienes muebles y raíces y los que no consistiere[n] en dinero, se venderán por ellos en pública moneda y todo el dinero que dellos procediere con lo que más se halla en [e]specie en mi casa o en poder de qualquier persona bancos o otra qualquier parte assí desta ciudad como de qualquier otro lugar lo depositarán en la tabla del cambio d[e] depósitos desta

ciudad de Barcelona con que no se pueda sacar de allí sino para emplear y esmerçar en censales muertos o raíz que por los dichos mis testamentarios se ha de hazer en lugares buenos y seguros a su satisfacción y esto se ha de hazer siempre que se siguiere luition y redention de los tales censales esmerçados depositando la tal propiedad en la ditcha tabla de donde no pueda salir sino para los dichos empleos con que mejor se conservará la propiedad de mi herencia universal y esta pueda subceder al heredero o herederos arriba instituidos sin diminution.

Otrosí mando y ordeno que ninguno de mis herederos pueda alienar ni enagenar ninguna cosa de mi herencia y heredad porque mi intintion como ditcho es que la ditcha mi herencia sea conservada perpetuame[n]te para mis herederos si no es en los casos quedo deretcho es permitido alienar los dichos bienes. Y declarando más mi voluntad digo que hasta que sea[n] cumplidas las mandas y legados y obras pías en este mi testamento declaradas no ha de gozar la ditcha mi hija del usufruto de la ditcha mi heredad y pues será por poco tiempo conviene que sea assí. Más declaro que la ditcha mi hija doña Mencia ni otro ninguno heredero pueda sacar la quarta de la ditcha mi herencia pues mi intincio[n] es que sea solo usufructuaria en los casos susodeclarados, teniendo consideration que sus hijos y descendientes tienen de ser los herederos y sacándola quarta sería disminuir la ditcha herencia y sería en danyo del ditcho mi heredero su hijo.

Otrosí digo que los herederos por mi llamados en esta mi institución son barones sin tratar de hembras, y por esta declaro que a falta de barones subcedan las hembras por los mismos grados con que de la subcession dellas buelva a barones según van llamados porq[ue] a falta dellos y no de otra manera ha de subceder mi herencia en las hembras y siempre y en qualquier tiempo, el que fuere heredero baron o hembra de la ditcha mi hazienda ha de tomar y usar de mi apellido y armas de Stalric como atrás está ditcho. Ruego y pido a la ditcha mi hija doña Mencia y a sus descendientes y herederos que pues por la bondad de Dios ternan entonces mutchos bienes y hazienda se tenga ella, sus hijos y descendientes mis herederos por contentos desta mi voluntad e institución pero quando no lo fuessen o qualquier dellos en su tiempo quisiesen pretender e intentar por justicia algún dretcho o possession en la ditcha mi heredad alterando esta mi última y determinada voluntad en tal caso por la mejor vía y forma que puedo los primo y deferido del usofruto y herencia que les dexó desde el punto

que lo tal intentaren y digo y declaro que lo que pareciere que de justitia les puede tocar se les dé y pague y en lo remanente que quedare de la ditcha mi heredad es mi voluntad que subcedan los instituidos y llamados en esta mi disposition y última voluntad con aquellas mismas condiciones y obligaciones que si subçedieran en la herencia entera.

Y quando la ditcha mi hija doña Mencia muriessse sin dexar hijos o descendientes según lo arriba declarado y quando los huviesse tenido faltasse la subcession dellos y cessasse de todo punto la memoria della en quien poder subceder esta mi herencia, en tal caso declaro y es mi voluntad que de todos mis bienes se instituya como de presente instituyo una causa pía de la inbocation de la Conception de Nuestra S[eñor]a en el capítulo de la Seu de la presente ciudad de Barcelona en donde está enterrada mi madre y s[eñ]ora doña Guiomar de Stalric y los demás de la casa destalric por collocation en matrimonio de doncellas pobres de cavalleros de Cathaluña y dexo y nombro desde ahora para entonces por administradores de la ditcha causa pía al conseller en cap de Barcelona, dos canónigos los más antiguos de la Seu, el guardián de san Francisco de Jesús extramuros, el Prior del monasterio de santa Chatalina de la orden de Predicadores de Barcelona, el Prior de S[anc]t Hieronymo de la Val de Hebrón y en falta o ausentia suya el Prior de san Hieronymo de la Murta cerca de Barcelona y el bicario general del R[everendisi]mo obispo de Barcelona que ento[n]ces serán o por tiempo fueren los quales congregándose y juntándose algunas vezes en el año en el ditcho capítulo hagan diligencia para venir en noticia de las doncellas de honor que abrá honestas doctadas de bondad y buenas costumbres y pobreza de las quales tomarán nota y relation poniéndolas por sus nombres y los de sus padres teniendo primero noticia particular por diligencias fechas con mutcho secreto y buen término por personas ansianas de buena consciencia vida y exemplo de la calidad bondad y pobreza de cada una dellas admitirán las que les parecerán que más lo merezcan y que más necesidad tengan de la ditcha causa pía, procurando que estas informaciones no se hagan con perjuizio del honor de ninguna dellas, sino que se hagan con mutcho recato y secreto y de manera que por admitir una no se infame otra ni en ninguna se ponga nota ni defecto y, prefiriendo siempre las más pobres, señalarán a cada una de las que assi admitieren para ajuda de casarse a las que querrán ser casadas o en religion las que querrán ser religiosas con que sea en monasterios que vivan en obscervançia

la suma que conforme a la calidad y necesidad de cada una les parecerá conveniente a los dichos administradores con tal que a ninguna dellas se dé más que trezientas libras barcelonesas y declaro que aunque he dicho que las dichas doncellas sean de linaje de cavalleros, no entiendo excluir las hijas de los ciudadanos honrados de Barcelona con que no sea[n] de los cavalleros que bulgarmente laman de la reyna María y de los que arman los lugarestenientes de su Mag[esta]t en Cathalunya.

Más declaro que siempre que huviere doncellas descendientes de mi linaje destalric o de la casa de Requesens como sean pobres aunque no lo sean notablemente estas sean preferidas a las demás y más se dé a cada una de las tales cien libras más que por todas serán hasta quatrocientas libras y las pruebas y descendencias y todo lo demás se haga breve y sumaria y extraordinariamente en presentia y ante los dichos administradores o de alguna parte dellos que para esto serán nombrados y a su contento y alende desto ninguna persona pretenda deretcho alguno ni intentará pleyto ni pretenderá action porque mi voluntad es que solamente tengan deretcho a ella, aquellas doncellas que los administradores o la mayor parte dellos havran elegido en la forma que he dicho y después elegidas y admitidas y no antes y en perjuizio de su deretcho ninguna otra debe ser oída aunque viniesse con color de algún breve de su santidad y [e]spero q[ue] la Santa Sede apostólica que es fuente de justitia no lo consentirá en perjuizio del dretcho de tercero y de mi intincion pues de mis bienes temporales hago y docto esta pía causa y así lo supplico a los summos pontífices que serán por tiempo y a nuestro s[eñ]or Dios supp[li]co que por su justicia tal no consienta y que tenga debaxo su protection y amparo a las pobres doncellas que es mi intincion llamar a este beneficio en su tiempo y lugar contra todas las personas que por qualquier vía o causa les quisiesen dar molestia aunque fuesse por vía de justicia porque mi intincion es que sobre esto no haya pleyto ni communication ni contradiction alguna sino que en todo se aya de estar al que los dichos administradores o la mayor parte dellos determinaren y que cada una de las dichas doncellas se tenga por contenta de lo que la señalaren y si alguna dellas o otras personas por ellas en algún tiempo vinieren a hazer contradiction o mover pleyto o quistión contra esto o mudar esta orden que jo doy, aunque fuesse con apellido de qualquier deretcho título o causa, en tal caso las tales sean privadas desde agora para entonces de todo el beneficio y comodidad de la ditcha causa pía y todo lo que les podría tocar

a las tales quede en beneficio y utilidad de las otras doncellas pobres que con llaneza y modestia vendrán a participar desta causa pía porque esta es limosna y caridad que yo voluntariamente hago y no por obligation particular que tenga a ninguna dellas y por esto quiero que se proceda en todo llanamente y sin contradiction y encargo qua[n]to puedo a los dithos administradores que por tiempo serán sus conscientias, que por su parte se procederá en esta administration y en la election de las dithas doncellas llanamente y con toda caridad fuera de toda afiction y pacion particular ni dando llugar a agravios ni ocasión de afligir las pobres doncellas que desto tendrán necesidad y doy facultad a los dithos administradores que en su tiempo y lugar servando mi voluntad puedan hazer estatutos y ordenanças las que les pareciere[n] convenientes para más conservation de la ditha causa pía con decreto del ordinario y que puedan apprehender y tomar a sus manos todos mis bienes muebles y raíces, y los muebles vender en pública almoneda y lo que dello procediere esmerçar en rentas perpetuas o luibles y en lo que tardaren en esmerçarlas se depositen los dineros en la tabla de la ciudad de Barcelona y de allí no puedan sacarse sino para los emplear y esmerçar en seguro llugar dándoles sobre esto todo el poder y facultad qual de dretcho y costumbre se requiere y el que yo tendría si entonces viviera según le tengo oy y en caso que se luire algún censal o propiedad de la ditha mi herencia todo lo que de la tal luitio[n] procediere, quiero y mando sea depositado en la tabla de la ciudad de Barcelona y de allí no se pueda sacar sino por esmerço en llugar seguro a satisfacción de los dithos administradores o la major parte dellos. Y por quanto los dithos administradores havran de tomar algún trabajo y juntarse algunas vezes en el año en el d[ic]ho capítulo de la seu de Barcelona para tratar las cosas desta causa pía, quiero y es mi voluntad que se dé a cada uno dellos un ducado por cada vez que se juntaren para tratar estos negocios en lo ditho capítulo con tal que no puedan ser más que otcho vezes en el año porque estas bastarán para tratar y resolver qualquier negocio que se ofrezca y sea necessario tratar y todo lo que sobrare de la ditha causa pía pagados los dithos administradores, un scrivano que sea notario público de Barcelona y un procurador que es menester para cubrir las rentas de la ditha causa pía a quien los dithos administradores señalarán lo que les pareciere justo, quiero y mando que todo lo que sobrare de la ditha mi hazienda en cada un año se destribuya entre las dithas doncellas por la orden que he ditho colocando en matrimonio

o en religión las más que pudiere según la hazienda que para ello quedare y a los ditxhos administradores ruego y encargo como herederos míos que serán por la ditcha causa pía, tengan cuydado en cumplir lo que mi madre mandó en su testamento porque en cada un año se haga lo que ella ordenó en el ditcho testamento y también quiero que tengan quenta en las demás causas pías que jo ordeno por este mi testame[n]to y en esta manera sostituyo, y mi heredera universal hago e instituyo la ditcha causa pía después de los herederos llamados.

Al señor don Henrique Agullana y a la s[eñor]a doña Leonor su muger pido con mutcho encarecimiento me perdonen el trabajo que siempre los he dado y por la buena voluntad con que me han asistido en mi enfermedad y antes en mis negocios y casa conozco que ella e jo estamos muy obligados a reconocerlo y assi pido y encargo a doña Mencia mi hija lo reconosca y estime y muestre en todo lo que se podrá ofrecer pues demás del deudo que tienen con esta casa nos tiene obligados mutcho.

Para cumplir pagar y executar este mi testame[n]to mandas y legados y para todo lo demás contenido en esta mi disposition cada cosa y parte dello dexo y señalo por mis testamentarios y albaceas y executores a la ditcha mi hija doña Mencia y al s[eñor] don Juan de Çunyga comendador major de Castilla y a los s[eñ]ores vizconde de rocavertí, don Juan de Buxadors, don Henrique de Agullana, don Juan Terré el Viejo y Domingo de Çavala a los quales y a la major parte dellos doy todo mi poder para que puedan entrar y apprehender la possession de mis bienes y herencia por su propria autoridad y dar, pagar, restituir y executar todo lo que en este testamento se contiene y vender de mis bienes todo lo que para ello fuere necessario en almoneda o fuera della como ellos quisieren y por bien tuvieren assí muebles como raizes, joyas y otros qualesquier bienes de qualquier calidad y condition que sean y que este poder dure un año dos o más ni tassa ni término hasta que sea fetcho y cumplido todo lo contenido en esta mi disposition sin que se pueda entremeter en ello ningún juez ni otra persona eclesiástica ni seglar, declarando que la major parte se entienda de los que estuvieren presentes en la parte o lugar donde se tratare de la secution de qualquier cosa en este testamento contenida.

Este mi testamento y última voluntad scrito de mano agena y por mí leydo va scrito en doce hojas con este que son veinte y quatro planas y firmado de mano y sellado con mi sello al qual si Dios fuere servido otorgaré ante m[ossè]n Rufet

notario público de Barcelona como en las spaldas parecerá cierrase y sellase en Barcelona oy dos días de Noviembre de Mil y quinientos y setenta y nueve años, va tostado, tercero en quien que ha pues el primero ha del, y entre ringlones desta casa en va más tostado no nomb[rado] tercero o causa mes va más entre ringlones primero Vélez, Doña Hieronyma de Stalric. *Tenor autem continuationis preinserti testamenti in predesignato papyri folio scripte est ut sequitur.*

I[esus] H[ominum] S[alvator]. Demés de les mandes que jo dona Hieronyma de Stalric fas en este testame[n]t meu a adalguns de mos criats és ma voluntat de fer altres mandes y legats particulars adalguns d'ells y a altres persones qui jo tinc obligatió y voluntat en esta manera. Primerament vull ques cumpla lo de la ànima de la s[enyor]a dona Antonia Cases y lo de la ànima de Sanxo de Torres y lo de Joana de Torres.

Item vull que totes les mies esclaves sien franças y libres ço és Magdalena, Eleonor, Lucia, Brianda, Isabel, Maria de las Cabras y que a cada una dellas li sian donat cent liures per a casar-se y collocar-se, y a la Magdalena vull que se li sian donades cent més, que en tot haja doscentes liures per a casar-se o collocar-se o com ella mateixa volrà.

Item a Federic Barutell vull li sien dades sinccentes liures compreses emperò les sinquanta que en un altre legat li deix en mon últim y present testament.

Item a Carles Calders doscentes liures per un cavall y armes.

Item a Hieronyma Avinyona vint liures de vida sua tant solame[n]t que li sien dades cada any pregant-la que prec a Déu per la ànima mia.

Item a la monja de Montission sor Guiomar Cases li dexe deu liures cada any de més de les que jo li he dades y aso de vida sua solame[n]t perquè prec a déu per la mia ànima.

Item a la capella y església del Palau deix més les cortines de brocat que eren de la heretat de mo[n] marit per servey de dita capella y del dozell y lit del mateix vull se vena si no porà servir y que del proceit d'ell se'n faça uns ornaments de or y plata per a la dita capella.

De Muros no dic res pus lo comanador major li ha dexat son legat encara que jo li he donat fins assí tot lo que hagut menester.

De la herència y heretat de Mo[ssèn] Giginta de Perpinyà no coneixent jo qui lam dona no puc pensar sinó que n'ha fet per a que jo u donàs a son fill y així jo la y don y vull que li sia donat tot, y si ell deu res, lo que altres diuen y pretenen, ell que descàrrec la ànima de son pare.

Item uns diners que empresti a dona Dionísia de Paguera sols hi done de bon grat que més que axò li dec jo y axí no vull que li sia[n] demanats que són cent y cinquanta liures poc més o ma[n]co ans bé vull més li sia donat una cinta de or de martell que era ja de casa mia.

Item dexe a dona Anna de Montanya[n]s unes quantes de pasta enfilades ab or y granats que a ella li solian parer bé.

Item dexe a una neboda del canonge Bernadí Font filla de son germà doscentes liures per a collocatio de matrimoni o religió com millor li aparra.

Item deix cent liures a una filla de mado Pasquala la cotonera la que ella volrà que jo lo y he promès molt ha.

Item prometí a una filla sua ques diu Agnès que deya no volia casar ab tot si exa determinatió tindrà o lo que ella més voldrà li deix cent liures y esta dona cria a Nofret lo minyó que lançaren a la porta, lo qual vull se'n vaja ab don Luis mo[n] net quant ma filla ordenara lo que se té a fer de son fill. A la ama y dida de don Luis mon nét vull li sien dades dos-centes liures. A la Feliu per caritat y ajuda de collocatió de una filla li deix cent liures. Més prec a ma filla la Marquesa que vulla y acomode al padre Almonasió per a que pugua comodame[n]t viure assí en casa que li donen lo que lo com[anad]or m[aj]or mon marit dava a Salamanca o a Muros o a Torres en fi que sia tractat com cada hu de aquells.

Item per la bona voluntat que jo he coneguda a Domingo de Çavala li deix li sia donada una cadena de or de valor de tres-centes liures.

Item als capelles y comunitat de la església de Nostra S[eny]ora de Montserrat en la ciutat de Roma trescentes liures per caritat de una missa que vull tingan obligatió de dirme resada cada semmana en sanct Joan Lateran en lo altar privilegiat de allí per la ànima mia y que lo qui ira a dir la missa sia obligat après de dita la missa muntar la escala sancta per mi y sercar los altars y locs de perdons de allí, les quals trescentes liures vull sien allí esmerçades del modo que al s[eny]or don Joan de Çunyega mon cunyat aparra millor.

Item vull que los ornaments que són en la seu de Barcelona ab les armes de Stalric que sien vists y adobats y afegits lo que havran menester per a poder

servir al altar major per a les jornades se fan los aniversaris destalric. De Queralt mon procurador vull que quant darà compte del que ha exigit de mes rendes si se li alcansara fins en doscentes liures vull li sien remeses y si no se li alcansa tant, vull li sien dades de mos béns fins en suma de doscentes liures. A Ponset no dexe ninguna cosa senyalada pues restarà a càrrec de la Marquesa de acomodar-lo, se crie en servey de don Luis. A Terrenet deix vint y sinc liures, perquè sa mare no sofriria que lo minyó anàs fora. A don Luis de Aragall vull li sia dada una cadena ab uns agnus dei que tot sia de sexanta liures de valor.

Doña Hieronyma Destalric. Et demum prelibatus domnus Henricus de Agullana dictis nominibus petiit et requisivit ora et singula supradicta et secuta per ordinem continuari sibi que seu dicte ill[ustrisi]me principali sue et omnibus aliis quorum interest et interferit fieri dari et tradi unum et plura consimilia testame[n]ta per me eundem notariu[m]. Que fuerunt acta barcinone anno mense diebus et locis predictis presente me dicto et infro[scripto] notario et presentibus etiam testibus ante dictis ad premissa respective vocatives specialiter assumptes atque rogatis ut superius continetur.

Codicilli

En nom de N[ostre] S[eny]or jesuchrist y de la Sacratíssima verge Maria mare sua amén, Jo dona Hieronyma de Stalric vídua relictada del q[uo]ndam] Ex[cel·lentíssi]m S[eny]or don Luis de Requesens Comanador Major del orde de S[an]t Jaume de la Spasa en lo regne de Castella del Consell de stat de la Mag[esta]t del Rey nostre s[eny]or y son governador y capità general en los stats de Flandres, sabent y atenant que dilluns proppassat a dos dies del corrent mes de no[v]embre he fet y firmat mon derrer testament en poder de Luis Rufet notari de Barcelona davall scrit segons es ordenat en la plica de aquell closa y segellada que a dit notari he liurada al temps de dita firma y que la voluntat de cada hu es mudable fins a la fi de la vida y que és lícit a qui ha fet testament fer après codicils. Per ço encara que estiga de tinguda de malaltia corporal de la qual tem morir esta[n]t emperò en mon bon seny sana e integra memòria y firma lo que la fas y orden estos mos codicils en y ab los quals recordantme que en dit mon testament entre altres coses he volgut que tots mos béns mobles y per si movents sien venuts y les pecúnies quen proceiran y les altres de ma heretat ques trobaran en qualsevol bancs y pars testa present ciutat de Barcelona y altres locs sien

deposades en la taula del cambi o depòsits desta matexa ciutat de Barcelona y aquelles y les que ja en mon compte lo die de la mia mort allí se trobaran levarnos puguen si no per los esmerços continguts en dit mon testame[n]t, e recordantme també que de dites pecúnies se havran de pagar primer les charitats, gestos y despeses de ma sepultura, sufragis y funeràries de aq[ue]lla y los legats que he fet en dut testament y lo que lo die de la mia mort a qualsevol persones per qualsevol raons y causes deuré. Per ço declarant assí ma voluntat e intentio cerca la dita mia dispositiu feta en dit testame[n]t de convertir dites pecúnies en dits esmerços, vull, orden y man que primer y abans de fer dits esmerços los marmessors y testamentaris de dit mon testame[n]t qui en qualsevol temps presents se trobaran en esta ciutat de Barcelona de dites pecúnies que en mo[n] compte se trobaran en dita taula de la matexa ciutat e o de les que de dits mos béns mobles procehiran paguen e dir, scriure y girar facen en dita taula desta ciutat totes y sengles pecúnies que ells dits marmessors y testamentaris qui presents com es dit se trobara[n] coneixeran haverse de pagar per dites charitats, gestos y despeses de ma sepultura, sufragis y funeràries de aquella y tots y sengles legats de dit mon testament y deutes que com es dit deure, y que qualsevol partides me facen fer y continuar en los llibres de dita taula segons lo styl de aquella com faria jo si vivia y fos allí present. E totes les altres coses en dit mon testament ordenades y fetes lo u approve rattific y confirm ab los presents meus codicils y es aquesta cerca lo contingut en ells ma derrera voluntat la qual vull que seguida la mia mort valega per dret de codicils e si no valrà e valer no pora per dret de codicils almenys vull que valega y valer pugua per dret de altra derrera voluntat que millor de dret pora valer y tenir. De la qual vull que seguida la mia mort sien fets y liurats per lo dit y davall scrit notari tants originals codicils o trellats públics y authèntics quants demanats ne seran fets y firmats son estos codicils per mi dita dona Hieronyma de Stalric en Barcelona y en la Palau de ma habitatio a sinc dies del mes de Noembre any de la nativitat de nostre señor mil sinccents setanta nou. Senyal de mi dita dona Hieronyma de Stalric que aquests meus codicils lou y firm.

Testimonis a la firma destos codicils per dita s[eñor]a dona Hieronyma cridats y pregats son los señors Bernadí Font doctor en Theologia canonge de la seu de Barcelona, don Henric de Agullana y Domingo Çavala, veedor y comptador de Sa Magestat, y don Francisco de Gualbes y Sans criat de la Ill[ustrisi]ma s[eny]ora Marquesa de los Vélez en Barcelona domiciliats.

Altres codicils

E après en altra hora de dit die sinque de Noembre en lo mateix nom de nostre s[eny]or Jesuchrist y de la sacratíssima verge Maria mare sua, jo, dita dona Hieronyma de Stalric, occorrentme altra cosa que disposar y sabent q[ue] és lícit aquí ha fet testame[n]t y codicils fer altres codicils fas estos altres en y ab los quals leix a Pere Ares del loc del Palau terme de Sanct Andreu de la Barca cent liures bar[celonin]es per adiutori de casar una de ses filles, e axi mateix lo u approve, rattific y confirm ab estos altres meus codicils totes les coses en lo dit meu testame[n]t y en los precedents codicils ordenades y fetes y és aquesta cerca dit legat de cent liures ma derrera voluntat, la qual vull que valega per dret de codicils e si no valrà e valer no pora per dret de codicils almenys vull que valega y valer puga per dret de altra derrera voluntat que millor de dret pora valer y tenir. De la qual també seguida la mia mort si en axi mateix fets y liurats per dit y devall scrit notari tants originals codicils o trellats públics y authentics quants demanats me seran fets y firmats son estos altres meus codicils per mi dita dona Hieronyma de Stalric en dita ciutat de Barcelona y en lo Palau de ma habitatio lo dit die sinque de noembre any mil sinccents setanta nou. Senyal de mi dita Hieronyma de Stalric que estos altres meus codicils lou y firm.

Testimonis a la firma de estos altres codicils per dita s[enyor]a donya Hieronyma cridats y pregats són los dits s[eny]ors Bernadí Font, don Henric de Agullana y don Francisco de Gualbes y Sans y lo vener[able] mo[ssen] Miquel Sancta Susan[n]a prevere capellà de la església de dit Palau de sa Ex[cel·lència],

Publicatio

Noverint universi q[uo]d anno a nat[ivitat]e domini millesimo quingent[esim]o septuagesimo nono die vero dominica octava mensis novembres intitulata defuncta iam dicta q[uo]ndam Hieronyma de Stalric illius perscripti primi et secundi codicilli facti ordinari et firmari apud me Ludovicum Rufet autoritate regia notarium publicum Barcinone dicto die quinto predictor mensis et anni fuerunt per me eundem notariu[m] publicati in domo seu palatio sue solite habitationis ubi dies suos clausit extremos presente et dictam publicationem fieri patenta instante et requirente ill[ustrisim]i domino domno Henrico de Agullanda Bar[cinon]e populato ut procuratore generali aciam cum libera et

generali administratione Ill[ustrisi]me domine domne Mencie de Requesens et de Mendoza Marchionisse de los Vélez filie et heredis universalis dicte domine Hieronyme et ut uno ex manum istoribus millius testamento scriptis et presentibus eciam Ill[ustribus] dominis domno Petro de Castellet iurium doctore de concilio regie Magestatis millius ordinario magistratu mediolani et frater françisco de Corbera milite ordinis sancti Joannis Hierosolimittanen[tis] testibus ad predicta vocatis et specialiter assumptes atque rogatis.

8.3. Annex 3. Béns heretats per Mencia de Mendoca i Requesens a Catalunya

ANC, Requesens, UI. 335, UC. 2819

Relaçion de la hazienda del q[u]o[ndam] ex[celentisi]mo don Luis de Rrequesens que hagora goza la Ill[ustrisi]ma señora marquesa de los Vélez su hija conforme al arrendamiento fecho el año de 78.

Los diezmos de los granos del término de Marturel están arrendados	300 ₰
Los diezmos de s[an]t estevan çarrobires en	460 ₰
Los [diez]mos y molino de Molin de Rrey en	850 ₰
Los [diez]mos de Castelví están arrendados en	220 ₰
Los [diez]mos de las veremes de Marturel y sant Estevan están arrendados en	180 ₰
Los [diez]mos de las veremes de Sant Andreu de la Barca en	10 ₰ 10 s
Los [diez]mos de las veremes de Molin de Rrey en	60 ₰
La carniçería de Molin de Rrey en	45 ₰
La lleuda de Marturel en	90 ₰
	2 U 215 ₰ 10 s

Quando se hizieron estos arrendami[ento]s se dieron de prometidos a algunos de Marturel el çiento y sesenta y ocho libras y seis sueldos los quales se les han de pagar en tres años que es el t[iem]po de los arrendamientos y así será menos esta rrenta çinquenta y seis libras y dos sueldos cada año: 56 ₰ 2 s.

Los censos que paga la d[ic]ha hazienda	
A particulares de Bar[celo]na en cada año	21 ₰ 13 s 10
Al rector de Marturel por çenso de la escrivania	21 ₰
Es costumbre tener en el palaçio de Monlin de Rrey un alcajde, un ortelano y un moco hordinarios	
Más se paga a un enca[mi]nizador por adovar las Huertas de Bar[celo]na y Molin de Rrey	30 ₰
en cada un año	

Los censos, inposiciones, quistias que se rreçiben en las d[ic]has baronías que suele cobrar el alcaide de Molin de Rrey.

Molin de rrey haze de censos en diverses partides cada año	67 ₰ 4 s
Los de la villa de Molin de Rrey por la inposición de ostales y tavernas	22 ₰ 5 s
Los pajeses del termino de San Bartolomeu de censos	15 ₰ 18 s 2
Los pajeses del termino de Santa Creu de çensos	20 ₰ 10 s 8
Los pajeses del t[érmi]no de Castilbisval de censos	6 ₰ 16 s 7
Los de S[an]t Andreu de la Barca de censos	18 ₰ 12 s 6
Los de Marturel de çensos	138 ₰ 19 s 5

Memorial de todos los çensales y censos y otras rrentas de la q[uo]ndam] Ex[celenci]a dona Hierònima Destalrich.

Primo haze el general de Catalonia en el mes de dezienbre un çensal de diez y seis libras y ocho sueldos de pensión	16 ₰ 8 s
Yten haze el d[ic]ho general en el mes de março treinta y una libras diez y seis sueldos y q[ua]tro dineros de pensión	31 ₰ 16 s 4
Yten haze en el d[ic]ho mes diez libras, onze sueldos y dos dineros de pensión	10 ₰ 11 s 2
Yten haze en el mes de junio seis libras, un sueldo y un dinero de pensión	6 ₰ 1 s 1
Yten haze en el d[ic]ho mes ocho libras de pensión	8 ₰
Yten haze en el mes de julio veinte libras de pensión	20 ₰
Yten haze en el mes de setienbre setenta y ocho libras, ocho sueldos y siete di[ner]os de pensión	78 ₰ 8 s 7
Yten haze en el mes de octubre dozientas libras de pensión	200 ₰
Yten el d[ic]ho mes cinqu[en]ta libras de pensión	50 ₰
Yten haze en el d[ic]ho mes nueve libras y un sueldo y diez dineros de Perpiñán	9 ₰ 1 s 10
	430 ₰ 7 s
Yten haze la çudad de Barcelona en el mes de octubre quarenta libras de pensión	40 ₰

Yten haze la çuadad y todo el Reyno de Mallorca en el mes de março veinte libras de pensión	20 ₰
Yten haze la d[ic]ha çuadad a quinze de junio quinze libras y diez y nueve su[eld]os y seis di[ner]os pensió[n]	15 ₰ 19 s
Yten haze la d[ic]ha Ciudad de Mallorca a veinte y ocho de junio doze libras y diez su[eld]os de pensión	12 ₰ 10 s
Yten haze la d[ic]ha çuadad a 15 de junio onze libras diez sueldos y dos din[er]os de pensión	11 ₰ 10 s 2
Yten haze la d[ic]ha çuadad y rreyno a prim[er]o de agosto veinte y ocho libras quatro sueldos y çinco dineros de pensión	28 ₰ 4 s 5
Yten haze la d[ic]ha çuadad y rreyno a prim[er]o de agosto çinco libras y çinco sueldos y 8 d[ineros] de p[ensi]ón	5 ₰ 5 s 8
Yten haze la d[ic]ha çuadad a prim[er]o de agosto seis libras çinco sueldos y un di[ner]o de pensión	6 ₰ 5 s 1
Yten haze la d[ic]ha çuadad y rreyno a 19 de setiembre catorze libras onze sueldos y veinte dineros de pensión	14 ₰ 11 s 8
Yten haze la d[ic]ha çuadad y rreyno a 24 de novi[embr]e veinte libras de pensión	20 ₰
Yten haze la batlia general en el mes de novienbre ocho libras de pensión	8 ₰
Yten haze la universidad y rreyno de Menorca en el mes de setiembre çinco libras y diez y seis sueldos y ocho dineros de pensión	5 ₰ 16 s 8
Yten haze la villa dese rreal en el mes de enero quinze libras de pensión	15 ₰
Yten haze la huniversidad de cabra [en] el mes de en[er]o diez libras de pensión	10 ₰
Yten haze la baronia de Çentellas [en] el mes de hebrero treinta y q[ua]tro libras çinco sueldos y nueve dineros de pensión	34 ₰ 5 s 9
Yten haze la huniversidad de Sant Seloni [en] el mes de abril siete libras [diez] su[eld]os de pensión	7 ₰ 10 s

Yten haze la huniversidad de la villa de Blanes en el mes de mayo veinte y una libras diez y siete sueldos y seis d[ineros] de pensió[n]	21 ₰ 17 s 6
Yten haze la villa de Granolles en el mes de mayo treinta libras de pensión	30 ₰
Yten haze la huniversidad de Montmaneu y de la Paladella cada un año por rr[az]ón de señor por ausencia de pagador en los d[ich]os términos en mayo y setembre veinte y cinco libras	25 ₰
Yten haze la villa de Monblanch en el mes de mayo cinco libras diez y siete sueldos y nueve din[er]os y medio çensal	5 ₰ 17 s 1/2
Yten haze el Ill[ustrisi]mo Duque de Soma cada año en el mes de mayo çien y çinqu[en]ta libras de pensión	150 ₰
Yten haze la Ill[ustrisi]ma señora marquesa de los Vélez cada un año en el mes de ag[os]to dozientas y çinquenta y cinco ll[ibras] de pensió[n]	255 ₰
Yten haze dona Leonor Camos cada un año en el mes de mayo un çensal de veinte libras de pensión	20 ₰
Yten hazen diversos particulares dentro de Bar[celo]na y en Horta en diversos términos del año por çensos çient y cinco libras y diez sueldos	105 ₰ 10 s
Yten rreçibe de logueres de diversos canpos [en] el terretorio de Barcelona en diversas jornadas quarenta y tres libras y diez su[eld]os	43 ll 10 s
Yten rreçibe por loguer de la torre de Orta cada año sesenta libras	60 ₰
Yten rreçibe del loguer de la casa grande del carrer de los mercaderes setenta libras	70 ₰
Yten rreçibe de la otra casa que está funtero de la d[ic]ha cada año treinta libras	30 ₰
Yten son en la d[ic]ha heredad los molinos del Portal Nuevo los quales no están arrendados y pagados todos los gestos	300 ₰

por resultar cada un año de beneficio trezientas libras o alguna cosa más

Los de Castelví de Rrosanes de çensos	3 H 11 s 8
Los pajeses del pla de Marturel de çensos	16 H 9 s 9
Los pajeses del t[érmi]no de hebrera de çensos	12 H 10 s
Los pajeses de S[an]t Esteve Çarrobires de çensos	10 H 1 s 8
Los de Marturel de quístia cada año	35 H
Los pajeses del t[érmi]no de S[an]t Esteve Çarrobires de quístia	15 H
De la terçia parte del arrendami[ent]o de la fleca de Molin de Rrey	20 H
Suele valer la parte y diezmo queda el may[ordo]mo de Castelví de Rrosanes unos años con otros	60 H
La parte y diezmo que suele dar may[ordo]mo de Castilçirero	6 H
Más se rreçibe de diverses particulares dos quarteras y nueve quartanes de trigo de çensos que unos años con otros valen	3 H 6 s
Más quatro q[uar]ter]as y siete quartanes despelta de çensos que valen	1 H 12 s 6
Más 14 q[uar]ter]as y 11 q[uar]tan]es de ordio de çensos que se estiman en	6 H 9 s
Más quatro q[uar]ter]as y 11 q[uar]tan]es de centeno de çensos que valen	1 H 15 s
Más 60 gallinas de çensos q[ue] valen	6 H
Más 26 capones de çensos que se estiman a 7 s el par	4 H 11 s
M's de çensos 19 ll[ibras] 1/3 de toçino salado que se estima a rreal la libra	1 H 18 s 8
	494 H 11 s 7
Más responde la villa de Marturel de çenso	150 H

Más mo[ssèn] Miguel Alfonso not[ari]o por la escrivania 21 ₰
de Marturel

Más las dos escrivanias de la vailia general 16 ₰

Más la vailia g[enera]l de çenso 3 ₰

Más responde el vaile general por la escrivania 22 ₰

Los çensales ordinarios y antiguos que la d[ic]ha hazienda rresponde

A mo[ssèn] Perot Ferrer çiudadano 15 ₰ 17 s

A mi[ser] Francesc Ubac 10 ₰

A los frailes de S[an]t Hier[oni]mo de la Murta 5 ₰ 5 s

A don Enrriq[ue] Semmanat 8 ₰ 10 s

A los ospitales de Barcelona y Çaragoza 15 ₰

A mo[ssèn] Ju[an] Palau Darus 5 ₰ 5 s

A Pau Puiginer 1 ₰ 6 s 8

Al procurador de los frailes d'Escaladei 10 ₰

A los frailes de la merçed 30 ₰

A los hijos de mo[ssèn] Galçeran Albanell 100 ₰

A los mayores de la cofradía de la conçeçion de n[uest]ra

señora

A dona Leonor Camos 73 ₰

A los administradores de la causa pia de Francesch 20 ₰

Burgués

311 ₰ 3 s 8

8.4. Annex 4. El mayorazgo de Lluís de Requesens

AHNOB, Frías, c. 1339, doc. 11

Mayorazgo de D[o]n Luis de Requessenes

Primeramente un juro por previllejo Real ssobre las salinas de Poza y Anaya de un quento, tiento y settenta y ssiete mill y quinienttos y settenta y cinco marabedís en cada un año.

Otro juro por privilegio real situado ssobre las salinas de Atienza de settecienttas y zinquentta mill marabedís de rrentta en cada un año.

Otro juro ssobre el almojarifazgo mayor de Sevilla de docienttas y cinquenta y seis mill ttreçientos y cinquenta y ocho marabedís en cada un año.

Otro juro ssobre las alcabalas del Colmenar de Oreja de ochenta y nuebe mill seiscientos y noventa y quatro m[aravedí]s en cada año.

Otro juro ssobre el señoreaje y monedaje de Sevilla de tiento y cinquenta y tres mill ochoçienttos y settenta y quatro m[aravedí]s en cada un año.

Ytten un zensso con facultad real ssobre la villa y alóndiga de Madrid de docienttas y cinquenta y ttres mill docienttos y veinte y cinco m[aravedí]s en cada un año.

Otro censso ssobre el estado del Duque de Alba con facultad Real de un quento settecienttas y nobenta y sseis mill y settenta maravedís en cada un año.

Ytten otros dos censos con la misma facultad ssobre el estado del marqués de Camarassa de quatroçienttas y settenta y siete mill y ochenta y ttres maravedís.

Ytten docienttas y cinquenta y cinco mill docienttos y cinquenta maravedís de zensso con la misma facultad real sobre el estado del marqués de Poza por quatro escriptturas.

Ytten ssobre la cassa y estado del Duque de Vexar por quatro escriptturas de zensso con facultad real quinienttas y quarenta y cinco mill çiento y settenta y un marabedís en cada un año.

8.5. Annex 5. Capítols matrimoniales entre don Joan de Zúñiga i dona Guiomar Pardo

ADM, MAL, llig. 10, UDC. 26, UDS. 1

Capitulacion original sobre el cassami[en]to de los Ill[ustrisi]mos señores don Juan de Çuniga y dona Iomar Pardo Tavera.

Lo que se asienta y capitula entre los Ill[ustrisi]mos señores don Luis de Requesenes Com[enda]dor Mayor de Castilla gobernador y capitán general de los estados de Flandes y del Consejo de Estado de su Mag[esta]d y dona Ger[oni]ma de Astarlic su mujer y el muy Ill[ust]re señor don Sancho Busto de Villegas, gobernador y general administrador del arçobispo de Toledo, del consejo de Su Mag[esta]d en la general ynquissicion, en su nombre por virtud de los poderes que tiene para este asiento y concierto de la una parte, y de la otra Ill[ustrisi]ma Señora dona Luissa de la Çerda mujer que fue del Ill[ustrisi]mo señor Ares Pardo de Saavedra señor de las villas de Malagón y Paracuellos, difunto, q[ue] es en gloria. Sobre el cassamiento que es tratado que se a de contraer mediante el favor de dios entre los señores don Juan de Çuniga, hijo de los d[ic]hos señores Com[enda]dor Mayor y doña G[eroni]ma de Altarlic, y doña Yomar Pardo Tavera, hija de los d[ic]hos señores Ares Pardo de Saavedra y doña Luissa de la Çerda, es la siguiente.

1. Primeram[en]te que aviendo efecto este desposorio e cassamiento la dicha s[eñor]a doña Yomar Pardo Tavera lleve en dote e cassamiento a poder el dicho s[eño]r don Juan de Çuniga e para ella y como sus bienes doctales los bienes q[ue] le pertenesçen de su mayorazgo de Paracuellos y hacienda de Sevilla e todo lo demás que oviere de aver conforme a la dispussicion del dicho s[eño]r Ares Pardo en la forma que en la d[ic]ha dispussicion se conti[nú]e eçepto las cosas que por esta capitulacion serán declaradas que quedan para la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda el qual dicho docte aya y lleve la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar Pardo Tavera desde el día q[ue] fueren despossados por palabras del presente hazientes matrimonio.

2. Yten que el d[ic]ho s[eño]r don Juan de Çuniga y todos los hijos y descendientes q[ue] del desçendiere y de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar Pardo Tavera en quien oviere[n] de subceder esta cassa y estado e mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a dona Iomar, assi de lo que de presente se docta como de lo demás

del dicho mayorazgo ynstituído por el dicho s[eño]r Ares Pardo, su padre, en que a de subçeder después de los días e vida de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda, su madre, ayan de tomar el apellido, nombre y armas y título de la cassa del d[ic]ho s[eño]r Ares Pardo de Saavedra por manera que el apellido y las armas sea de Pardo y Tavera, y si por casso fuere neçessario e forçoso traer otro algún nombre o armas, el nombre e armas e apellido de Pardo e Tavera an de andar e ponerse siempre en el primero y mejor y más principal lugar y que todo junto aya de ser para los hijos y descendientes de los dichos s[eñor]es don Juan de Çuñiga e dona Iomar Pardo Tavera q[ue] ovieren de subçeder en la cassa e mayorazgo del d[ic]ho s[eñor] Ares Pardo de Saavedra conforme a sus llamamientos.

3. Yten que el estado, cassa y mayorazgo que tienen en Catalonia los dichos s[eñor]es Com[enda]dor don Luis de Rrequesens y doña Ger[oni]ma de Astarlic su mujer a de quedar y juntarse con el dicho mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar para quedar incluido e yncorporado perpetuamente debajo del como se contiene y declara en el capítulo preçediente, quedando siempre para el hijo o descendiente que oviere de subçeder en la cassa y mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar y conforme a sus llamamientos trayendo siempre y en todo tiempo las armas, nombre y apellido de Pardo y Tavera en el lugar principal entiéndese y declárase que si al tiempo que fallestiere el dicho señor don Juan de Çuñiga, que sea a largos años, dexare más que un hijo varón ligítimo de la dicha señora doña Iomar, que en tal casso se ayan de separar y apartar estas dichas cassas, que son la cassa de Catalonia y su mayorazgo que al presente tiene e posee el dicho señor Com[enda]dor mayor y la cassa y mayorazgo que tiene e posee la dicha s[eñor]a doña Iomar y la d[ic]ha cassa y mayorazgo de Catalonia aya de ser y sea para el hijo segundo que assí quedare del dicho matrimonio y si este tal hijo fallestiere sin dexar hijos o descendientes varones ligítimos y ávidos de ligítimo matrimonio, en tal casso aya de ser y sea para el tercero, y si el tal hijo terzero fallestiere sin hijos ligítimos ávidos y procreados de legítimo matrimonio, en tal casso sea la d[ic]ha cassa e mayorazgo de Catalonia para el quarto y por esta orden vayan subçediendo de uno en otra para los varones solamente y si todos fallestieren sin dexar hijos ligítimos varones, como d[ic]ho es en tal casso la d[ic]ha cassa e mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar para q[ue] lo aya y tenga y goze la persona que tuviere e posseyere la cassa e mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar ora sea varón ora sea hembra en la forma susodicha

hasta tanto q[ue] el tal tenedor e poseedor dexé dos o más hijos varones para q[ue] se torne a apartar como está d[ic]ho y por aq[ue]lla misma orden la qual se a de tener, guardar y cumplir para siempre jamás.

4. Yten que la d[ic]ha s[eñor]a dona Iomar a de renunciar en favor de la s[eñor]a doña Catalina Pardo Tavera su hermana las ligítimas paterna e materna mandas, llegados e réditos dellos q[ue] en qualquier manera le pertenezcan e puedan pertenesçer y ansimismo a de rrenunçiar en favor de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda su madre todos qualesquier fructos e rrentas que an pertenesçido e pertenesçen a la d[ic]ha señora doña Iomar de su mayorazgo desde el día que subçedió en el hasta q[ue] mediante la voluntad de dios se despossee por palabras de presente que hagan verdadero matrimonio con el d[ic]ho s[eño]r don Juan de Çuñiga, en q[ue] por lo uno e por lo otro se ayan de contentar e contenten con lo que la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa les quissiere dar en poca o en mucha cantidad de lo qual se a de hazer docte a la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar todo lo q[ue] restare de la renta de su estado desde el día q[ue] se desposare hasta el día que se velare, quitadas las costas y gastos que fueren a quenta y cargo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar y de la administración de su hazienda.

5. Yten que el dicho S[eño]r Com[enda]dor mayor Don Luis de Requessenes aya de dar y dé dozientos mill ducados, de a trezientos y setenta y cinco m[a]r[avedí]s cada uno, q[ue] suman y montan setenta y cinco quentos de m[a]r[avedí]s los quales se an de dar y entregar a la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda en nombre de la d[ic]ha señora doña Iomar Pardo Tavera, para que la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa los emplee a su misma voluntad de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa en hazienda qual a ella le parezca para aumento de la cassa e mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar, los quales se le an de dar y pagar en esta manera los çient mill ducados dellos en dineros contados, puestos y pagados en Toledo en poder de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda treinta días antes que se hagan los dichos desposorios y los otros çient mill du[ca]dos en el mismo término en los juros que se escogieren por parte de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda de los que le an sido mostrados por parte del dicho s[eño]r com[enda]dor mayor confianças q[ue] sean legas, llanas y abonadas y quantiosas para la seguridad y saneamiento de los dichos juros y esta fiança a de ser para que serán çiertos y seguros los dichos juros por parte del dicho s[eño]r com[enda]dor mayor y si por otra ocasión faltaren o salieren inçiertos que sea a riesgo del dicho s[eño]r don Juan de Çuñiga los quales se an de dar y entregar en los mismos

treinta días antes que se haga el dicho desposorio a contento y parecer de la d[ic]ha señora doña Luissa de la Çerda y los dichos privilegios se an de poner en cabeça del s[eñ]or don Juan de Çuñiga, y en el ynterin que aquí se haze se le ha de dar poder en causa propia al dicho s[eño]r don Juan y a la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda en su nombre para que aya y cobre los réditos dellos y para que los pueda hazer poner en cabeça del d[ic]ho s[eño]r don Juan de Çuñiga.

6. Yten que los dichos dozientos mill ducados que ansi a de dar el d[ic]ho s[eño]r Com[enda]dor Mayor al dicho s[eño]r don Juan de Çuñiga, su hijo, se los a de dar para que los aya y goze desde luego y sean suyos ansi en propiedad como en usufructo para ayuda a sustentar de los frutos dellos las cargas del matrimonio.

7. Yten que el d[ic]ho s[eño]r don Juan de Çuñiga y la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar an de vivir y mirar en las cassas y lugar que quisiere la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda y se an de rregir y gobernar en todo por mano de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa hasta tanto que el dicho s[eño]r don Juan de Çuñiga aya veinte y cinco años cumplidos para poder tomar el gobierno de Paracuellos y hazienda de Sevilla y espital de Toledo y hasta entonces lo a de tener la dicha s[eñor]a doña Luissa y darles para su gasto la rrenta que dello procediere quitada la costa y salarios que se dieren e hizieren para la cobrança dello o lo que della oviere menester lo qual aseptara la dicha s[eñor]a doña Luissa por averse lo pedido y por lo que se entiende que ynportará y converná a los dichos s[eñor]es don Juan y doña Iomar.

8. Yten que el d[ic]ho s[eñ]or Com[enda]dor Mayor y la d[ic]ha s[eñor]a doña G[eróni]ma, su muger, con su liçençia y con solenidad que fuere necessaria y facultad real an de hazer mayorazgo de todos sus bienes que tienen e tuvieren libres en el d[ic]ho s[eño]r don Juan de Çuñiga, su hijo, y en los descendientes de este matrimonio con la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar Pardo Tavera a voluntad y satisfacion de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa conforme a los llamamientos del mayorazgo del d[ic]ho s[eñ]or Ares Pardo y según se le diere ordenado por parte de la d[ic]ha s[eñor]a doña Luissa de la Çerda con el dicho s[eñ]or Com[enda]dor Mayor pueda poner y ponga las cláusulas y fuerças y llamami[en]tos que por bien tuviere con que sean sin perjuicio de lo contenido en esta capitulaçion, y el usufructo de los tales bienes se entiende que ha de quedar para los d[ic]hos s[eñor]es Comendador Mayor y doña G[eróni]ma su muger por todos los días de su vida y la quinta parte de sus bienes ansi en usufructo como en propiedad, esto quedando siempre los d[ic]hos dozientos mill ducados desde luego anssi en

usofructo como en propiedad para el d[ic]ho s[eñ]or don Juan de Çuñiga y para hazer este mayorazgo se saquen las facultades reales que fueren necessarias por parte del d[ic]ho s[eñ]or com[enda]dor mayor y de la d[ic]ha doña G[eróni]ma su muger.

9. Yten que el s[eñ]or don Juan de Çuñiga, enbaxador de Roma por su mag[esta]d, her[ma]no del d[ic]ho s[eñ]or comendador mayor, aya de renunçiar y renunçie qualquier derecho que en qualquier manera le pertenezca e pueda pertenesçer a los bienes de sus padres y ratificar y aprobar el mayorazgo que hizieron en el d[ic]ho s[eñ]or comendador mayor y en sus descendientes y renunçiar qualquier derecho e haucion que en qualquier manera tiene e puede tener a los d[ic]hos bienes del d[ic]ho mayorazgo lo qual aya de hazer y otorgar el dicho s[eñ]or don Juan de Çuñiga antes que se haga el dicho despossorio.

10. Yten que la señora doña Mençia, muger del s[eñ]or don Pedro Fajardo, hija de los dichos s[eñ]or[es] com[enda]dor y doña G[eróni]ma de Astarlic, aya de renunçiar con licencia de sus padres y de su marido qualquier derecho que tenga a las ligítimas de sus padres y de los bienes y herencia que quedaron de la s[eñ]ora marquessa del Çenete, contentándose por todo ello con lo que tiene reçevido la qual renunçiaçion haga en favor del dicho s[eñ]or don Juan de Çuñiga, su hermano, y de los hijos y descendientes de este matrimonio que ovieren de subçeder en esta cassa e mayorazgo.

11. Yten que las facultades que sean neçesarias para que anden juntas estas dos cassas por la orden y forma contenida en esta capitulaçion se ayan de sacar y saquen por el dicho s[eñ]or Com[enda]dor mayor antes y primero que se çelebre el d[ic]ho despossorio.

12. Yten que el d[ic]ho s[eñ]or don Juan de Çuñiga con licencia del d[ic]ho s[eñ]or Com[enda]dor Mayor, su padre, a de dar y prometer de arras a la d[ic]ha s[eñ]ora doña Iomar doce mill ducados que suman y montan quatro cuentos y quinientas mill m[a]r[avedí]s.

13. Yten que se le a de señalar a la d[ic]ha s[eñ]ora doña Iomar la d[é]zima parte de lo que rentare su estado en cada un año de sus días e vida para que pueda la d[ic]ha s[eñ]ora doña Iomar disponer dello libremente sin liçençia de su marido para que si quissiere hazer algunas limosnas e merçedes o comprar para assi algunas cosas lo pueda hazer librem[en]te y que esto se le señale en las rentas y hazienda de su estado que ella quissiere.

14. Yten que en las probissionses que se hizieren de alcaldes y al[ca]ldes, regidores, escrivanos y otros qualesquier offiçios e mayor[do]mos y nombramientos de administrador, capellán mayor y capellanes y otros offiçios del ospital de S[an]t Juan Bap[tis]ta extramuros de Toledo cuyo patronazgo es de la cassa e mayorazgo de la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar y nombrami[ent]os de curas para las ygl[es]ias de las villas y lugares de su estado las ayan de hazer y firmar assí por el dicho señor don Juan de Çuñiga como por la dicha s[eñor]a doña Iomar, puniendo en las cabeças de las provisiones los nombres de ambos a dos y al fin las firmas de amos a dos.

15. Yten que si, lo que dios no quiera, se disolviere el matrimonio que mediante su divina Mag[esta]d se a de contraer entre los dichos s[eñor]es don Juan de Çuñiga y doña Iomar Pardo sin dexar hijos o descendientes que ayan derecho de heredar este estado o subçediere algún casso por el qual el dicho s[eño]r don Juan o sus herederos puedan pedir los dichos dozientos mill ducados, que en tal casso cumpla la d[ic]ha s[eñor]a doña Iomar o los que subçedieren en su cassa con volver los dichos dozientos mill ducados. En esta manera, que si en aquella sazón oviere alguna parte de los çient mill ducados de juros por redimir y consumir que aquellos se le ayan de bolver luego en los mismos juros y lo que restare para cumplimiento a los dichos dozientos mill ducados aquellos se ayan de dar y den dentro de un año contado desde el día que fueren requeridos e se pudieren pedir conforme a derecho y no lo dando. En el dicho término se cumpla con dar y pagar por lo que así se restare deviendo a rrazon de diez y siete mill m[a]r[avedí]s el millar situados sobre los bienes de este estado y mayorazgo hasta tanto que se paguen y rediman, y para esto ansimismo se a de sacar facultad y entiéndese y declárase que en casso que se ayan de bolver los dichos dozientos mill ducados, se aya de reçeibir en quenta dellos qualquier deuda que pareçiere aver contraído el dicho s[eño]r don Juan de Çuñiga antes del dicho cassamiento y pagado durante el matrimonio, pues tanto menos es en efecto el capital y ansimismo se entiende y declara que si de los dichos çient mill ducados que así se an de dar en dineros como los otros çient mill ducados de juro o alguna parte dellos se compraren algunas haciendas o rentas lo que así se comprare a de ser para acreçentami[en]to de la cassa y mayorazgo de la otra s[eñor]a doña Iomar por manera que en ello ni en su acreçentamiento no a de tener parte alguna el d[ic]ho s[eñor] don Juan ni sus herederos aunq[ue] se compre durante el

matrimonio entre ellos porq[ue] se a de cumplir con darle los dozientos mill ducados como d[ic]ho es.

16. Yten que el d[ic]ho s[eño]r Comendador Mayor y la dicha s[eño]ra doña G[eróni]ma su muger y el d[ic]ho señor don Juan de Çuñiga su hijo an de otorgar las escrituras que para la validaçion y seguridad de esto fueren neçessarias con juramentos y pleitos omenajes y las demás cláusulas que convengan como se dieren ordenadas por los letrados de la d[ic]ha s[eño]ra doña Luissa de la Çerda.

17. Yten que se dé y entregue el testamento y última dispussicion de la d[ic]ha s[eño]ra marquessa de Çenete por donde dexó por heredero al d[ic]ho s[eño]r Com[enda]dor Mayor con el inventario y resulta de los bienes que dexó para que se entienda lo que ay cerca de esto y lo que se puede y debe hazer como antes de ahora se a pedido muchas vezes por parte de la d[ic]ha s[eño]ra doña Luissa de la Çerda.

18. Yten que por parte del d[ic]ho s[eño]r Com[enda]dor Mayor se aya de procurar con su Mag[esta]d que dé título de Grande a la cassa de la d[ic]ha s[eño]ra doña Iomar y que sea de duquessa de Malagón para ella y los que subçedieren en este estado, lo qual a de venir a esta cassa de graçia sin que por ello se pida ni aya de hazer recompensa ninguna.

19. Yten que si la d[ic]ha s[eño]ra doña Luissa de la Çerda detuviere algunos días los d[ic]hos çient mill ducados sin los emplear para poderlo hazer con más comodidad e mejoría que no sea ni esté obligada a dar ynteresses algunos del tiempo que los tuviere por emplear.

20. Yten que todo lo contenido en esta capitulación se aya de hazer e haga antes que se hagan los d[ic]hos desposorios porque no pueda quedar ocasión alguna de dudas e discordias ni diferencias, pues no es justo que quede entre tales personas y hecho y cumplido lo contenido en esta capitulación se desposarán por palabras de presente que hagan verdadero matrimonio según orden de la s[an]ta Ygl[es]ia los d[ic]hos s[eño]res don Juan de Çuñiga y dona Iomar Pardo Tavera y para que desto conste en todo tiempo lo firmaron aquí de sus nombres los d[ic]hos s[eño]res doña Luissa de la Çerda y governador del d[ic]ho arçobispado y firmaron dos de un tenor, siendo a ello presente por testigos el doctor de Toro y Sancho Ordoñez y el Raçionero [Cristó]val de Cárdenas v[e]z[in]os de Toledo.

En la d[ic]ha Toledo a catorze días del mes de henero de mill y qui[nient]os y setenta y quatro años.

8.6. Annex 6. Primeres dues cartes escrites per don Guillem de Santcliment a don Juan de Zúñiga un cop mort don Lluís de Requesens

Primera carta

ANC, Requesens, UI. 121, UC. 1164

Ill[ustrísi]mo s[eño]r pues mis pecados han merecido que yo viese la muerte del Comendador Mayor no me han querido tampoco librar de la lástima que terné toda mi vida de aver sido istorvador para con V[uestra] S[eñoría] y a mi S[eñor]a de tanta desdicha, aviéndolo sido hasta aquí de tantas vitorias y prosperidades y porque [en] la carta, que va escripta por el secretario López, q[ue] fue de acuerdo de todos los que aquí entendemos, [en] los descargos del alma verá V[uestra] S[eñoría] largamente las cosas que allí se apuntan generales diré aquí algunas particulares y no van escriptas de mi mano porque no quedo tan gallardo deste golpe de fortuna que ha llegado hasta el alma que pueda escrevir carta tan larga pero va escripta de mano de que en su Ex[celencia] ha confiado muchas cosas de mucha importançia.

Para que no me quedase consuelo nin[guno] desta lástima ha sido Dios servido que yo no me hallase a la enfermedad sino al fin della.

A los XVIII del pasado llegando su Ex[celencia] a esta villa supo al entrar della el motín de la caballería que debió de ser principio deste tan apresurado garrote.

A los XX del dicho me mandó yr a tratar con los amotinados los rremedios que avia para su pretensión, y este mismo día dicen que tuvo calentura y comenzó a sentir el carblunco (sic), la relación de la enfermedad verá V[uestra] S[eñoría] por la carta del médico al qual no se puede dar ninguna culpa pues, a lo que parece, usó de todos los medios umanos con parecer de los mejores médicos destos Países y no me queda a mí escrúpulo de que en esta parte aya avido falta, porque Diego de Salas no se ha descuydado en ninguna de las demás que convenían antes tuvo gran solicitud y diligencia y la misma tuvo de avisarme a mí aunque en aquel t[iem]po nunca los médicos avian dudado de la salud. Llegome este aviso a primero deste [en] la noche, hallome en Valençianas a donde me avia

retirado para dar q[uen]ta desde ally al comendador Mayor del poco fructo que con los amotinados se avia hecho y esperar la orden suya para lo que adelante se avia de hazer no sin algún cuidado de su salud, porque en XXVIII del pasado me escrivio que avia tenido dos días calentura. Como por Diego de Salas supe que esta continuara en el mismo punto, partí por la posta y por la tempestad de la noche y grandes aguas del camino no pude hazer diligencia ni llegar aquí hasta el viernes a los dos a mediodía.

Hallé a su Ex[celenci]a fatigado más de la sed que del mal y más remediado del dolor de lo que avia estado hasta quella ora pero con la mesma calentura y con una sequedad terrible en la voca. Holgose infinito de verme y contome todo su mal y dixome que se avra visto en término que, si como el carblunco hera en la espalda y hombro (que de todo esto participava) fuera en el brazo, se le uviera cortado por el exçesivo dolor que le avia dado. Confesome que avia tenido miedo y que avia holgado de mi venida la qual esperaba para remediar algunas cosas de su casa que por el testamento hecho en Milán no estaban como él deseava y particularmente el rremedio y remuneración de sus criados y el mío.

Confesome muchos desórdenes que avia hecho y particularmente de un hurto que el día antes avia hecho en la vevida de más de 200 onças más de la vevida que le consentían, que heran más de 100, aviendo engañado a los que le servían con no quererse enjuagar con un flasco de plata donde no se podía ver lo que hurtava y no consentir que durmiese ninguno dentro de su cámara para poder de noche levantarse como lo hazía a vever de los frascos que mandavase serenar en las bentanas de su cámara, y con la rrabia del mal mortal se avia hecho tan colérico en esta enfermedad que no avia hombre en su casa que osase contradézille porque la cólera que él tomava le encendía más la calentura y con averse hecho tirano dellos en esta forma podía hazer quantos desórdenes quería. Yo me le heché a los pies y con lágrimas le pedí que se reformase en la vevida porque los médicos me avian desengañado que le mataría esta desorden pues enfriava el calor natural, el qual avian menester conservar así para la sustentación de la virtud que tanto avian menester para un mal tan largo como también para que la lliga del carblunco viniese a su perfición, prometiome que lo haría porque le pude persuadir que hera grandísima ofensa de dios aventurar el bien de la Christiandad por cumplir con el apetito de una sed, así venimos a concierto y de voluntad de los médicos se conçertó q[ue] veviese ochenta onças entre día y noche, y juró y

prometió de guardar fidelidad en las enjuagaduras ordenándole algunos remedios frescos para remediar la sequedad grande de la boca.

Este día que hera el viernes estaban los médicos de buen ánimo y me afirmaron q[ue] sería el rremedio para todas las enfermedades pasadas y en esta mesma opinión estuvieron hasta la cura del sábado de las seis de la tarde, que por el mal semblante de la llaga y por la porfía de la calentura y falta que conocieron en la virtud començaron a temer n[uest]ra desdicha y dixeron sin miedo y pronóstic,o pero no sin alguna confianza en la cumplisión y robustez del Com[andad]or Mayor despachose aquella noche a todos los médicos de quien se tenía buena opinión en estos stados aunque no llegaron todos a tiempo. Aquella noche estuvo muy desvelado como lo avia estado en toda la enfermedad y el mal començó a meterse en furia y a dar tanta priesa entrando en el catorzeno que por mucho q[ue] se procuró q[ue] no faltase tiempo para ninguna de las cosas que convenía, no le uvo para poder hazer codiçilio como deseava, y con poner las cosas destes stados a su voluntad porq[ue] se atendió primero a lo del alma y al buen exenplo que hera razón que dexase de comulgar públicam[ent]e quien tan christianamente avia vivido. El tiempo que quedó se ocupó en rremedios contra el veneno que con gran furia labrava los quales no pudieron aprovechar para que tuviese lugar de hazer el codiçilio que para reçibille estuvo ally el secretario Prats toto el día y la noche ni tampoco pudo concluyr lo que tocaba à estos stados como lo avia enviado à consultar por Ger[óni]mo de Roda con el presidente Viglius, solo pudo hazer una plática a Diego de Salas a quien él mucho quería y a mí me avia hecho ya otras de las quales diré algo a V[uestra] S[eñoría] en la carta de mi mano.

Dióle la ponzoña en la cabeça y desatinole, pero nunca lo estuvo de las cosas que tocavan a su alma porque hasta la postrer voqueada estuvo con grandísima devoción y paciencia y, al tomar el olio sancto, rrespondió à lo más de la letanía y habló en latín con el cura que hera flamenco y quando no podía hablar, mostraba grandes señales de devoçion adorando el crucifijo. Estuvo arqueando hasta las quatro de la mañana de los cinco deste que dio el ánima a Dios como una paloma sin visaje ni horror ninguno dexándome a mí tan sin consuelo como es rrazón que quede quien ha perdido padre y s[eño]r y todo su rremedio [ratllat: *y consuelo*] sin que quede lugar de poder jamás consolarse pues sin él ni quiero descanso ni honrra ni bien en este mundo y quedome muy gran [ratllat: *el mayor*] escrúpulo [ratllat: *del mundo*] que mi desdicha le ha muerto, pues jamás pudo la

fortuna hazerme tiro que no me le aya hecho, pero a Dios doy por testigo si me queda desconsuelo de otra cosa sino de solo su pérdida que tras esta no ay daño que no se aya de desear y si este sentimi[ent]o no hiziere el efecto q[ue] en mi haze que pienso que me ha de acabar la vida no quedaría contento de mi mesmo ni me puedo [ratllat: *podría*] satisfacer sino es con mostrar con exemplo de perpetua tristeza en el mundo el agradecimiento y ley que devo a quien tanto me ha querido y honrrado en esta vida y si dios por su misericordia no quisiere llevarme [ratllat: *desta vida*] por castigarme más todo lo q[ue] [ratllat: *en ella*] uviere, será tiniendo la mesma ley y respeto aun a la tierra que el Comendador Mayor ha pisado que a él mesmo tuve en vida.

Quatro meses ha que ningún día he estado algún rrato solo con su Ex[celenci]a que gran rrato de la plática no se ocupase en tratar de su muerte y como yo le avia de enterrar, y qué avia de hazer después de muerto, y asegurarme que el rremedio que no me avia podido procurar en vida me lo procuraría en el çielo si Dios le diese el lugar q[ue] él desearía asegurándome que ningún otro desconsuelo llevaría sino es dexarme a mí perdido. Y ningún día avia destes que dexase de decir à que terrible cosa es aver de morir presto, y debe de aver poco más de dos meses escribió a su muger e hijos como hombre que se despedía ya dellos y dándoles los consejos que un padre suele dar a sus hijos quando se quiere morir, las quales cartas dupliqué yo que no quiso que otro la viese y V[uestra] S[eñoría] crea que él ha muerto sacrificado por el serviçio de Dios y del rey y aogado de dificultades y desesperado de la ruin correspondencia de la corte.

Su cuerpo se puso con las çerimonias que su orden manda y al cabo de XXVIII oras, y no antes, porque así me lo tenía él mandado, se abrió y se le allaron los livianos podridos y el corazón muy arrugado y floxo de la ponzoña, que esta fue la que le mató, y la común opinión es q[ue] fue peste aunque los médicos dicen q[ue] no, si bien confiesan que fue el mal pestífero.

Como V[uestra] S[eñoría] verá en el testamento, el comendador mayor nos dexa por alvaçeas a Don Alexandre Torrellas y a mí en compañía del secretario Çavala, que está ausente, y porque sé yo que su voluntad hera de añadir a Ger[óni]mo de Roda y a Diego de Salas, les he pedido q[ue], pues ellos también savian esta intención, nos ayuden y aconsejen como lo hazen con mucho amor y cuidado y de pareçer de todos y con el del consejo destado q[ue] nos asistieren q[ue] me parecería bien si hotra cosa se azia se ha dado luto à la casa porque dicen

que no se contraviene a la voluntad del testador pues las palabras de humildad que en los entierros y lutos usan los testadores no se suele nunca guardar por los testamentarios y así con este parecer se ha dado solo a los que teníamos ración en casa.

La sepultura en la forma que el Comendador Mayor la disponía pareçio a los del consejo de estado que hera demasiadam[en]te umilde y quales pareçia q[ue] se hiziese depósito pues no se querrá hazer en la forma que aquí se usa que fuera casi como las osequías del emperador q[ue] V[uestra] S[eñoría] vio. El depósito se hará umil pero deçente y la relación se inuiará a V[uestra] S[eñoría] con otro sino pudiere yr con este.

Hace tardado tanto en despachar este correo porque se abrió el testamento con solenidad en el consejo Privado y del se sacan copias para inuiar al conde de Montagudo y marqués de Ayamonte y también porq[ue] me pareció que no se podía despachar sin primero hablar con el contador Trenado questava en Anvers, y ver y entender un poco q[ue] lo de la hazienda y casa para poder dar a V[uestra] S[eñoría] a lo menos una noticia general de todo y así no ha sido posible despachalle hasta àgora y aun no llevará las cosas tan claras como yo quisiera pero yrased dando quenta a V[uestra] S[eñoría] muy puntual y particular de todo lo que se hiziere y uviere por vía del ordinario, y aunque esta quenta se dará muy menuda a mi s[eñor]a y al s[eño]r don Ju[an], como es razón, siendo negoçio derechamente suyo, se dará la mesma a V[uestra] S[eñoría] a quien supp[lico] nos aconseje y advierta con cartas cada día de lo que devemos de hazer porque la correspondencia de Barcelona será muy remisa así por el dolor de mi señora de cuya vida no tengo esperança como por los pocos años del s[eño]r don Ju[an], ni tampoco tengo gran confiança en la diligencia de los otros testamentarios que ally ay porq[ue] no considerarán los inconvenientes que ay en cada punto que se difiriere la respuesta de lo q[ue] se escriuiere.

Lo que principal[men]te deseo saber con brevedad es si se ha de hazer alguna cosa más con los criados de lo que consta el testamento de Milán, pues consta por la voluntad q[ue] su ex[celencia] declaró a Diego de Salas que quería dalles un año entero de gajes porque con la mitad dellos es imposible que ninguno pueda rremediarse ni salir de Flandes, donde están todos enpeñados, porque sus gajes no les bastavan a çapatos y camisas, y aunque su ex[celencia] les ayudó con una ayuda de costa esta no fuere general y tenianla ya toda consumida en deudas

que avian hecho y es la mayor compasión del mundo vellos, y prometo a V[uestra] S[eñoría] como cavallero que en quantas casas he visto en el mundo, no he visto tan virtuosa gente ni ay cosa de más lástima q[ue] ver quan perdidos quedan. Muy pocos ay que se inclinan a cogerse a casa de mi s[eñor]a y del señor don Ju[an] y solo en V[uestra] S[eñoría] tienen confiança.

Don Ger[óni]mo de Josa queda tan desanparado como V[uestra] S[eñoría] vee, pues ha perdido hermano y amo, y creo que se yrá a hechar a los pies de V[uestra] S[eñoría] para que le encamine, lo mesmo hará Gamboa que pienso partirá dentro de ocho días, y deste huelgo yo mucho q[ue] vaya a manos de V[uestra] S[eñoría] a quien supp[li]co la rrecoja así por lo q[ue] su hermano le quiso y confió del, pues, todos sus pensamientos, escribió por su mano como tan bien por su virtud y bondad y suu suficiençia, este queda tan pobre como el que más porque como ha pocos días que salió de paje toda la m[e]r[ce]d q[ue] su ex[celencia] le hizo fue menester para ponerse en orden para servir de gentilhombre de la cámara como servía con mucho amor y cuidado. También avia en ella otro que servía de ayuda que se llama Antonio Maldonado que fue guardarropa del Car[dena]l de Sevilla q[ue] V[uestra] S[eñoría] pudo ver en Roma quando ay estuvimos con el Comendador Mayor, a quien su Ex[celencia] tuvo muy gran amor y voluntad y con muy gran rrazon porque él le ha servido con el mayor cuidado y diligençia q[ue] se puede pensar y con tanta satisfacció de su ex[celencia] q[ue] ha hecho con él lo que con ningún criado hizo jamás q[ue] quiriéndose este yr destos stados porque le yva faltando la vista en ellos, me mandó a mí, y lo mesmo a Diego de Salas, que procurásemos con mucho cuidado de detenelle, porque para sus enfermedades le avia mucho menester como es verdad q[ue] a solo este se dexava tocar y manejar y él, es venisimo hombre y muy virtuoso creo que se yrá a Milán y ally en casa de Ju[an] Antonio Espínola de quien él es muy grande amigo, esperará orden de V[uestra] S[eñoría] para saber a qual casa quiere que se rrecoja q[ue] él desearía que fuese la de V[uestra] S[eñoría] a quando no la de mi s[eñor]a la marquesa y yo por lo que toca al buen servi[ci]o q[ue] deseo q[ue] V[uestra] S[eñoría] tenga sería de opinión q[ue] V[uestra] S[eñoría] le rreçibiese en la suya.

También ay otro paje que se llama Ochoa de Abarratigui, que escrivia la cifra, es muy venino moço y de mucha confiança y avilidad y así por esto como por aver andado entre los papeles más secretos, no es razón dexalle desamparado,

es del número de los pajes a quien no se dexa sino XX d[ucado]s, si V[uestra] S[eñoría] será servido que este se le invia abrá de mandar también q[ue] se la dé con q[ue] se vaya.

También en el escriptorio ay un offiçial que se llama Juan Pérez de Leycalde es avil y virtuoso, este tiene 15 [escud]os por el rey desea q[ue] V[uestra] S[eñoría] le ayude para que se los diesen acerca del virrey de Navarra o en Fuenterrabia o en San Sevastian, dize que le parece q[ue] Çayas le ayudará y que por su medio se puede negociar o por el que a V[uestra] S[eñoría] pareciere.

Don Lorenço de Guzmán tiene un entretenimi[ent]o en Milán, está con duda si el marqués le abrá proveydo, pide y supp[lic]a a V[uestra] S[eñoría] escriba sobrello al marqués para donde él se partirá en breves días si la pobreza no le ditiene, que como no tenía sueldo de casa no le conprende la manda de la cláusula general.

También Enrrique Garao queda perdidísimo porque es el más pobre hombre del mundo y de la ayuda de costa que su ex[celenci]a dio a sus criados en días pasados no le cupo a él ning[un]a parte difiriéndolo su ex[celenci]a para otra ocasión, y está enpeñadísimo por el tratami[ent]o de su persona.

[al marge: *Francisco Delgado se hirá a Milán y tornará a ser soldado si su ermano no le scrive otra cosa, ase hofrecido a quedar aquí ayudarnos todo el tiempo que fuesse menester es muy honrado hombre y virtuoso su E[xcelencia] estava bien co[n] él*]

El Doctor Diomedes es un médico milanés muy docto y muy hombre de bien y ha hecho su dever en lo que ha tocado a la salud de su Ex[celenci]a con tanto amor y voluntad como si fuera criado viejo, sacole su ex[celenci]a de Milán y aquí le entretuvo con sueldo del ex[érci]to por donde no le conprende ninguna de las mandas, que está muy pobre y sin rremedio de yr a su tierra. Y Quartanario hechase tan bien a los pies de V[uestra] S[eñoría] como los otros, lo que yo puedo decir es que me quiebra el corazón él también como todos los demás que quedan tan perdidos y todos están esperando a la misericordia de V[uestra] S[eñoría] que de la de Barcelona por ser tan lejos no tienen esperança.

De los pajes me hallo enbaraçadísimo porque con veinte d[ucado]s yo no sé cómo inviallos por la pasión de dios q[ue] V[uestra] S[eñoría] lo considere todo y que mire q[ue] criados de aquel ángel y que tanto le han seguido y servido no es razón que por esto se pierdan siendo gente tan virtuosa y honrrada, y si yo tuviera

medio como remediar esto no me diera la pena que me da pues, aunq[ue] fuera quedarme en camisa, les daría lo que pudiesse, y ningún día me levanto q[ue] no me rrompa el corazón y reviente dever tanta gente perdida tan lejos de sus tierras por aver seguido a un hombre que a todos rremediava, y que su casa no tenga agora remedio por averle faltado a él una ora de tiempo es lo que no puedo sufrir q[ue] de verme yo como me veo, no me puedo enternecer, pues veo que mis pecados son causa dello, pero destos que no tienen culpa y de todos los demás que ay en casa duppl[li]co a V[uestra] S[eñoría] que se pierde.

No me hazen menos lástima Don Miguel de Cruyllas y el de Alentorn q[ue] son muy honrrados cavalleros y tan pobres como V[uestra] S[eñoría] sabe y han seguido al Com[endad]or M[ay]or con gran afición y amor y aventurado honrradísimam[en]te sus personas, y deramado su sangre, el primero dellos manco para toda su vida, y tan empeñados que será imposible poder salir de aquí, y mucho menos sustentarse con los sueldos que tienen, pues aquí no ay esperança de la paga ni aunque la uviese pueden hazerse çapatos con ello, lo qual pensaba rremediar el Com[endad]or M[ay]or si n[uest]ra desdicha no lo atajara. Ellos se tienen por hechuras de V[uestra] S[eñoría] y le suplican les aconseje lo que deven de hazer considerando que no tienen otra cosa sino este sueldo ni quien represente a su m[ajesta]d sus servi[ci]os ni su sangre deramadas, y yo seguro a V[uestra] S[eñoría] como cavallero y como christiano que han vivido con gran ley con el Comendador Mayor y son de mucho servi[ci]o y de muy gran bondad.

Que lo que toca a la hazienda verá V[uestra] S[eñoría] por las memorias della lo que ay y aunque la de la rropa no se le podrá inviar agora [interlínies: *inviará con otra ocasión*] va un tanteo, por él verá V[uestra] S[eñoría] lo q[ue] ay por cobrar, sospecho q[ue] se perderán algunas deudas por pretensiones que mercaderes tienen a la haz[ien]da del Comendador Mayor por razón de las obligaciones que tiene hechas en nombre propio a las deudas del rrey, y dios quiera que no nos enbarguen lo que nos quedare, aunque Ger[óni]mo de Roda asegura que no lo harán pero si este caso viniese será menester q[ue] V[uestra] S[eñoría] lo prevenga porque en casa no ay solo un rreal q[ue] se come de dinero que se busca y handamos a pleito con los mercaderes y con el pagador y con los recibidores de finanças. V[uestra] S[eñoría] lo considere todo y provea lo conveniente porque si esperamos respuesta de Barcelona como he d[ic]ho será muy largo y esto no se podrá sustentar sino con mucha costa y trabajo.

También supp[li]co a V[uestra] S[eñoría] nos escriba que orden le parece que aquí se tenga en las q[uen]tas y de todo lo que a V[uestra] S[eñoría] e le ofrēiere nos advierta q[ue] yo le prometo que si la suficiencia fuese como la voluntad no abría yerro en lo uno como no lo ay en lo otro.

La forma que hemos tomado para tratar de las cosas que convienen es que nos juntamos Ger[óni]mo de Roda, Diego de Salas, don Alexandre y yo, también llamamos al s[ecretari]o López y el contador Trenado y tratamos lo que conviene aunque hasta aquí se ha hecho pocas vezes porque la primera fue anoche de donde resultó el despacho deste correo.

La casa se gobierna por el mesmo estilo que solía ser antes y todo lo hizo Diego de Salas cuya voluntad no se puede pagar.

A mi s[eñor]a [ratllat: *y al s[eño]r marqués*] se despachó en acabando de yr al çielo aquella alma bendita solo con la mala nueva, también se avisó al marq[ué]s de los Vélez. Este aviso se invió a don Diego de Çuñiga para que desde ally despachase con carta para el Rey de Ger[óni]mo de Roda.

Yo abre de entretener algunas p[erson]as que ayuden a beneficiar la ropa y tengan q[uen]ta con la caballeriza q[ue] quedare, será bien q[ue] V[uestra] S[eñoría] mande que se rresuelva presto si se han de inviar estos caballos y también elegir persona a quien se entregue lo que resultare de la ropa que se venderá y del dinero que sobraré pagada y despedida la casa.

Hanme advertido que podría ser que se pagase al Comendador M[ay]or algunos meses de sueldo atento el gasto que tiene la casa y la costa que se hará en invialla a España y yo lo he tratado con Ger[óni]mo de Roda, y no está fuera dello, V[uestra] S[eñoría] lo considere porque sería muy conveniente para pagar una deuda q[ue] se debe librada en los de março y agosto deste año de la qual tratare en la carta de mi mano.

También supp[li]co a V[uestra] S[eñoría] considere que no está bien materia de dinero en manos de hombres tan pobres como somos don Alexandre y yo, y mándenos luego descargar della.

También ay algunos criados del comendador mayor que salieron a ser soldados debaxo de su anparo y entre ellos es Julio Canova, que por ser ginovés sin el anparo del com[endad]or m[ay]or no le parece perseverar en la soldadesca, pide con gran instancia que como criado de casa se le ayude V[uestra] S[eñoría] vea si despensa para ello.

Awise V[uestra] S[eñoría] de lo que se ha de hazer del padre confesor que desea bolverse a Italia y su sueldo es ya acabado y no tiene con q[ué], será menester q[ue] V[uestra] S[eñoría] dé comisión para q[ue] le inuiemos con la comodidad q[ue] requieren sus años.

Yo he apartado las cartas q[ue] ay de V[uestra] S[eñoría], mande avisar si quieren q[ue] se invien y la orden que quiere q[ue] se tengan con los demás papeles.

El cuerpo de su ex[celenci]a queda depositado en Covergas hase hecho un aucto del depósito en poder del secretario Prats.

Si V[uestra] S[eñoría] no tuviere lugar para ocupar a Gamboa, a lo menos procure V[uestra] S[eñoría] q[ue] el s[eño]r don Ju[an] le rreciba por su secretario, pues ha aprendido este off[icio] en escuela que le sabrá hazer.

Con este van las cartas que llegarán ayer de la corte y la copia de una del s[eño]r marqués de los Vélez no va el original porq[ue] se le pienso bolver.

Segona carta

ANC, Requesens, UI. 121, UC. 1165

Todo lo que he podido escribir de mano agena lo tengo escrito por mano de Gamboa, ques tan confidente como V[uestra] S[eñoría] sabe, porq[ue] yo estoy tan fuera de mí y particularme[n]te tengo la cabeça tan desvaneçida q[ue] no pudiera aver escrito tanto y no puedo dexar de començar esta por donde començare todas las cosas que iziere aunque viva mil años, ques dezir que mis pecados an sido causa de llevar esta bendia alma al cielo pues es sierto que ya más la fortuna me a podido azer tiro q[ue] no me le aya echo dios se sirva de todo y me perdone mis pecados q[ue] por ellos se basta ha perder el mu[n]do.

Por la mano del s[ecreta]rio López y por la de mano agena y por hotras entenderá V[uestra] S[eñoría] muchas cosas deste nuestra desdicha solo trataré en esta algunas cosas muy particulares y no tan largas como las diré a V[uestra] S[eñoría] si no me muero antes de besalle las manos q[ue] también lo temo pues lo deçeo mucho.

En la de mano agena digo como el viernes a 2 deste mes llegué aquí, que por mucho que corrí no pude llegar antes de mediodía, y di cue[n]ta a su E[xcelencia] de mi comisión y de la dureza y desvergüe[n]ça de los amotinados y pusose en cólera terriblemente, que aunq[ue] siempre a pecado en este humor, después q[ue] estuvo en estos estados, en esta enfermedad la tenía tan grande q[ue] a todos nos ponía más miedo q[ue] no la calentura. Díxome como no avi executado antes de venirme lo q[ue] por su carta menbiava a mandar, quera que enviase unas cartas q[ue] para esto menbio a los condes gobernadores de Fla[n]des, Artohes y Enau para q[ue] tomasen las armas co[n]tra los amotinados, pues no se querían reducir, q[ue] más quería cortar aquel miembro podrido que perder todo el cuerpo, que ya se iva infisionando porq[ue] comensava[n] a levantarse las compañías de Brabante. Dixele q[ue] no lo avia querido executar por aver entendido q[ue] su E[xcelencia] estava más malo de lo q[ue] yo le allava y porq[ue], si dios le llevava, no se allaçe la gente del pahis con las armas peleando contra nosotros, de donde podrían nacer muchos más daños q[ue] no destar la cavalleria amotinado, pues no azia desorden y me avian prometido q[ue] siempre q[ue] hubiese ocasión de servir se desamotinarían. Pusose en cólera, pero luego

cayó en q[ue] lo avia echo bien y me lo agradeció dixome que le tenían tan apretado los españoles con sus desvergüenças q[ue] le pesava de la mejoría q[ue] tenía, y muchas otras vezes le vi tan apretado q[ue] pedía la muerte a dios.

Dixome q[ue] avia olgado de mi venida porq[ue], si dentro de aquel día y otro no quedava libre, sabía q[ue] se moriría sierto desta enfermedad y q[ue] le avia dado pena mi ausencia, porq[ue] por ella avian diferido algunas cosas que quería aclarar antes de su muerte y tambien tomar mi pareser en la manera que pensava remunerar su casa, porq[ue] algunas personas que en ella tenía no estava nonbradas en su testamento y otras estavan mal remuneradas y que también me diseava para entregarme unos papeles, pero questos los tenía ya apartados y q[ue] hahora moriría contento, pues me tenía a su cabecera y a este propósito se alargó más esta plática y mandome ir a dormir y comer, q[ue] no lo avia echo muchas oras.

Fuime y dexole co[n] Gerónimo de Roda con quie[n] sentretuvo, q[ue] asta la tarde q[ue] le curaron y baxé yo, y dixome q[ue] no quería tratar aquella noche de negocios porq[ue] no estava tan descansado como a la mañana, q[ue] madrugase yo q[ue] tenía q[ue] tratar co[n]migo, y nunca consintió q[ue] me quedase co[n] él, sino q[ue] me izo acostar. Madrugué al amanecer y dixome q[ue] le avia echo gran placer porq[ue] estava aliviado para tratar de negocios que mandó traer sus escritorios y mostrome con gran sentimiento una carta de mi s[eñ]ora dona Ge[rónima], con la qual respondía ha huna q[ue] yo avia duplicado de mi mano que tratava de la idea de mi s[eñ]ora la marquesa a la corte y q[ue] le paresía a su E[xcelencia] q[ue] mi s[eñ]ora devia ir co[n] su ija para ver de q[ué] manera se ponía en la corte, q[ue] no llegando mi señora a ella sino parando en el Villarejo podría ver a su nuera y, según allase, que fuesse podría o no traerla consigo a Barçelona y también tratava de algunos criados q[ue] quería poner al s[eñ]or don Ju[an], a lo qual y a lo demás contradezía mi s[eñ]ora, de lo qual parece q[ue] tuvo su E[xcelencia] gra[n] sentimiento y dixome a este propósito algunas cosas q[ue] remito para la vista.

Pasando adelante comensome a preguntar en particular al q[ue] por sus criados mostrando de querer aselles bien, dixome lo que deseava q[ue] Diego de Salas sirviesse a su E[xcelencia] después de sus días por la mucha confiança que del tenía, porq[ue] crea V[uestra] S[eñoría] q[ue] es uno de los onrados y virtuosos hombres q[ue] yo conozco y de mucho entendimiento, y tenía muy

obligado a su amo porq[ue] no solo le puso en orden su casa con el más honrado y mejor término del mundo y mayor cue[n]ta y razón y más respeto, pero sirviale en mil avisos atvertencias sustanciales y en otro género de servicios q[ue] suelen azer o[n]bres de su amor y ley, y así azia el comendador mayor del mucha confianza y lestimava en muchas. Dixome q[ue] le quería dexar alguna renta por su vida a lo q[ue] creo en satisfacción de lo q[ue] perdió por venir a serville y dixome q[ue] si yo entendía del cosa de q[ue] diviese atvertille se la dixese debaxo de la ley q[ue] le devia, yo le confirmé más en su opinión porq[ue] le respondí en conformidad della q[ue] no podia azer otra cosa so pena dencargarme la conciencia.

Preguntome también del s[ecreta]rio López y díxome que avia açertado a serville, después q[ue] estava en el lugar de Çavala, con mucha satisfacción suya y mucha suficiencia que qué entendía yo del allá fuera, díxole también como le tenía por hombre de bien y muy virtuoso y q[ue] no tenía de q[ue] atvertir a Su E[xcelencia] en contra de lo q[ue] ente[n]día dél. También me dixo q[ue] Maldonado li avia servido con gran gusto suyo y le tenía por buen onbre, si le tenía yo por tal, y ize del la relación q[ue] ago a V[uestra] S[eñoría] en la de mano agena. Fume preguntando de huno en huno y a todo le fui respo[n]diendo co[n] la verdad q[ue] yo le devia pero pareciome q[ue] a los tres q[ue] he nonbrados estava inclinado azer algún bien notable. Fume preguntando q[ue] me parecía de la cláusula general de sus criados, díxole q[ue] me parecía muy poco para despedillos en Flandes q[ue] aquella era buena o ruin según donde le tomaría la muerte.

Fuimos después discuriendo por muchas menudencias tocantes a sus descargos atvirtiéndolo todo muy bien para ponello en execucion, dixome que él me quería declarar una cosa pero q[ue] havia de dar la palabra de no dezilla asta quel muriese y q[ue] no le avia de agradecer ninguna cosa q[ue] me dixese. Y començó tomando lagua de muy atrás, porq[ue] me dixo la azienda q[ue] tenía y la q[ue] avia dado a su ijo y la q[ue] le quedava y de aquí pasó a lo q[ue] siempre me avia querido, y a la lástima q[ue] de mí siempre avia tenido, pasó más adelante y dixo q[ue] yo le avia asertado a servir muy a su gusto y q[ue] avia procurado y deseado quel rey me iziera merçe, q[ue] sus pecados no lo avian mereçido pero q[ue] me jurava por el paso en q[ue] estava q[ue] no avia desado menos mi bien quel de su ijo, y q[ue] ninguna cosa llevaba atravesada en el alma sino verme

quedar tan huérfano y perdido y ia con años basta[n]tes para irme a descansar y q[ue] le quedava grandicimo escrúpulo si avia cumplido conmigo conforme a la obligación q[ue] me tenía por aver esperado solo en él, q[ue] me pedía por amor de la pasión de dios q[ue] yo le perdonase si por neligencia suya o por escribir con poco calor por mí al rey no me avia echo merçès de lo qual quedava co[n] gran escrúpulo, y porq[ue] no era tiempo de estar con ellos, me rogava q[ue] yo me con[n]tentase co[n] quinientos ducados de renta, quel me jurava quen su quinto no cabían más conforme a las otras obligaciones con q[ue] avia de cumplir y q[ue] aunq[ue] a V[uestra] S[eñoría], con quien avia consultado este su descargo y voluntad no le parecía q[ue] cabrían, quel lo avia co[n]tado y cabía muy bien de la manera quel lo dexaría declarado donde no cupiesse quel rogaría a su ijo le ayudaçe azer este descargo, y quedó a mi parecer con escrúpulo de aver dicho q[ue] V[uestra] S[eñoría] no le parecía. Y dixo no penseys que mi ermano contradixese esto por no quereros tanto como yo, sino p[or]que según la cue[n]ta quel izo realme[n]te no cabían y dixo más q[ue] V[uestra] S[eñoría] escrivia q[ue] no iziese cosa de q[ue] se reiesen, quel esperaba en dios q[ue] yo os procuraría bien por hotro camino y q[ue] qua[n]do yo os faltase quel no us faltaría, y q[ue] si entra[m]bos faltásemos que lo contariades entre otras muchas desdichas vuestras. Toda esta plática me izo co[n] muchas lágrimas y io diritiéndome en ellas, le quise besar las manos y retirolas co[n] cólera, no, no, no teneys (sic) q[ue] agradecerme esto q[ue] lo ago por descargo de mi conciencia, y abraçome y besome con el amor q[ue] besara a su ijo, dexandome el rostro lleno de sus lágrimas. Entraro[n] los médicos a decir quera hora de curar la llaga y acabose este diálogo el qual no le he contado por fundar pretencion ninguna que no la tengo ni razón de tenella, digolo por contar a V[uestra] E[xcelencia] lo q[ue] pasó y para q[ue] vea qua[n] lastimado me devieron dexar a mi estas palabras, porq[ue] bien de casa del Come[n]dador Mayor yo no le quiero aviendo de ser por su muerte q[ue] lo q[ue] dello comiese sería tósigo.

Curaron a su E[xcelencia] y repuso y comió y a la hora del crecimiento me tornó a llamar solo, y traxero[n] los escritorios y sacó un pliego grande sellado y sobrescrito para mí de mano propia q[ue] va por este correo [ratllat: *de su mano do[n]de mandava q[ue] si muriesse antes de aver yo venido me le diesen a mí ninguno le abriesse antes*]. Dixome, señor, este enboltorio os encomiendo para q[ue] le deys a mi ermano q[ue] es de cosas importantes y las q[ue] yo us avia

dicho otras vezes q[ue] salvades si yo me moría, como no estavades aquí ize y sobrescrivi este enbultorio para vos daraysle a mi ermano, questo es lo importante en mis papeles y entregomele. Dixe tornele V[uestra] E[xcelencia] en el escritorio q[ue] dios le dará mucha vida y si no se la diesse, quando venga el caso yo los tomaré. Díxome, no, llevaldos hahora y meteldos (sic) debaxo de vuestra llave y no la dexes ni fieys de criado porq[ue], en muriéndome yo, Barlamon a de tomar todos estos hotros papeles q[ue] son los q[ue] tocan a estos estados y quería también ver estos. Dixe yo entonçes, señor yo tengo una carta del s[eñ]or don Juan el qual, previniendo la muerte de V[uestra] E[xcelencia], dize q[ue] me apoderé de las cartas de mano propia del rey y de las copias escritas a manos propias, dígame V[uestra] E[xcelencia] donde están. Dixo q[ue] no inportava q[ue] lo q[ue] azia al caso estava en el enbultorio que todo lo demás podían ver y que[n] hun cofrezillo de azero avia firmas y previligios blancos y cartas del rey, q[ue] aquello avia de ir al consejo destado y dixome que quería escribir, q[ue] le dexase solo y escribió una muy larga carta de su mano a V[uestra] S[eñoría] q[ue] va en este despacho y come[n]çó a escribir otra a mi señora y no pudo pasalla adelante, aunq[ue] no son sino pocos ringlones se la enbie con la nueva de la muerte. Quedó cansadísimo de la carta q[ue] avia escrita a V[uestra] S[eñoría], yo entré a suplicalle q[ue] no se cansase en escribir q[ue] no hera tiempo. No puedo más esta noche, pero mañana acabaré la de doña Gerónima y escribiré al rey otra por vos diciéndola por húltima merçe que us la aga a vos aunq[ue] sea quitándola de la q[ue] espero q[ue] a de azer a mi ijo.

De allí a pocas oras le curaro[n] y esta fue la cura q[ue] traxo el mal pronóstico, y desde aquella hora, quera[n] las seys de la tarde del sábado, començó a desmayar Diomedes y otro gran dotor q[ue] aquí ay, y tampoco quiso que yo me quedaçe aquella noche y se ponía en la mayor cólera del mundo y me tomava jurame[n]to que me acostaría, yo madrugué muy tenprano y Salas me avia subido a decir co[n] lágrimas la mala noche q[ue] avia tenido, y baxé allá y olgoçe q[ue] yo huviesse madrugado, porq[ue] no holgaría de hablar sino co[n] Salas y conmigo. El mal le trahia ya muy al cabo, come[n]só a ablar conmigo en algunas cosas y más de diez vezes me dixo, así viniessse esta mañana correu despaña q[ue] me truxise respuesta del rey de como os aze merçed Mallorca, q[ue] descanso me daría. Diziale yo, señor, siempre q[ue] venga verná a buen tiempo. Dezia él, a señor don Guille, q[ue] si no viene oy no le gozaré yo mañana.

El mal yva creciendo y apretándole, vino Gerónimo de Roda y ablole claro y dixole q[ue] se confesase, y dixole q[ue] lo aria y fue co[n]tinuando el mal como en otras tengo escrito con tanta furia q[ue] no tuvo tiempo demás q[ue] co[n]fesarse y azer una plática a Diego de Salas, en la qual le dixo q[ue] le dexava dosce[n]tos ducados de renta y también le pidió perdó[n] porq[ue] no era[n] más, y co[n]sultó co[n] él lo de sus criados y díxole q[ue] la cláusula general la quería alargar a un año de quitación, qua[n]do quiso ponello en execusion, q[ue] fue luego, no pudo. Qua[n]to a su historia no tengo más q[ue] escribir aunq[ue] podría dezir más como lo aré qua[n]do nos veamos.

No sé por dónde comenzar a dezir a V[uestra] S[eñoría] las lástimas que nos queda[n], pero comensaré a decir las de Diego de Salas, de quien es gra[n] compaçion ver q[ue] un quarto de ora dexa de ser remunerado de sus buenos servicios y del daño que en Nápoles recibió por venir a esta casa, y no le paresca a V[uestra] S[eñoría] q[ue] hablo como hombre aficionado a Salas, aunq[ue] lo soy mucho, pero q[ue] lo q[ue] más ocasión me da es la memoria q[ue] tengo de lo q[ue] su amo le quería y lo bien q[ue] él le sirvió, q[ue] prometo como cavallero a V[uestra] S[eñora], q[ue] la casa del Comendador Mayor era un monesterio con toda lautoridad posible, y quédame tanto amor aún a los gatos desta casa que qualquier necesidad q[ue] vea en ellos me ronpe las entrañas tanto más de aquellos a quien aquella bendita alma tuvo particular afición. Está muy pobre, que aunq[ue] Su E[xcelencia] le dio una ayuda de costa en esta tierra, no basta ninguna cosa a quien no roba o no recibe cohechos, y de la manda de los mil ducados q[ue] manda q[ue] se repartan entre sus criados, dudo si podremos azelle parte porq[ue] dize V[uestra] E[xcelencia] q[ue] se reparta[n] entre los q[ue] no abrá dado ningún género de merce, paréceme q[ue] V[uestra] S[eñoría] deve de dispensar q[ue] se haga algo co[n] él.

De mí digo a V[uestra] S[eñoría] que quedo el más perdido hombre del mundo, y más sin remedio, porq[ue] dexando aparte la pérdida del come[n]dador mayor, q[ue] esta no tiene ni sufre comparación pues con solo serville estava yo tan co[n]tento q[ue] si deseava su E[xcelencia] azerme alguna mercè si era ausentándome de su presencia ni la deseava ni ossava inmagnar, hahora no sé q[ué] remedio tomarme porq[ue] soy exe[m]plo de desdichados, pues lo soy más q[ue] ninguno, pues no ay hombre en el mundo q[ue] no tenga remedio sino yo porq[ue] si quiero irme a mi casa, ques lo de que yo más gustaría por acabar de

porfiar con la fortuna, no tengo q[ué] comer en ella ni como poder sustentar un gato; si quiero ser soldado y arastrar una pica, el lugar que tenido co[n] el Comendador Mayor y ser tan conocido como soy en el mundo, no me lo consienten; si quiero irme a la corte a pretender quel rey me aga mercem ni tengo co[n] qué ni tengo en quesperarm pues el Comendador mayor co[n] qua[n]to ha hecho no a podido salir co[n] ello; si quiero estar n Flandes, no puedo sustentarme co[n] el sueldo q[ue] tengo aunq[ue] fuesse doblado y bien pagado, qua[n]to más q[ue] aquí no ay paga, si le dexo, no tengo otra cosa en esta vida; si me voy a casa de V[uestra] S[eñoría], que sé q[ue] no me faltará, no está en ministerio q[ue] pueda yo serville y obligar al rey a que me aga merçe co[n] q[ue] yo pueda vivir; y azerme flayle ni yo tengo talento para ello ni espíritu y, qua[n]do tuviesse lo huno y lo hotro, mis deudas me obligan a trabajar en oficio q[ue] pueda valer para pagallas, questas me trahen con gran inquietut, porq[ue] si no fueran ellas, hiriame a Centelles a casa del conde de Quirra, que creo jo q[ue] me daría de comer a mí, a un paje q[ue] me descalsase, y allí lloraría mi desventura q[ue] bien considerada es la mayor q[ue] a tenido ningún hombre, porq[ue] yo he nacido bie[n] por la misericordia de dios, e salido de mi casa en onrada demanda e seguido al mayor ho[m]bre q[ue] avia en la tierra, eme allado en buenas ocasiones y en ellas an quedado mis amigos satisfechos de mí. No soy virtuoso pero no soy disoluto, no he mentido en mi vida ni he hecho cosa q[ue] no fuesse de cavallero, e llegado a tener el lugar q[ue] se puede desear con el mayor y mejor ministro que rey ha tenido, y q[ue] más crédito y autoridad a tenido co[n] su rey, y el hombre más hoficioso por sus servidores q[ue] se ha visto y q[ue] más bien a hecho y q[ue] más me le ha deseado hazer a mí; al cabo de todo esto allome con treynta y siete años, pobre y lleno de deudas, y no deudas q[ue] se puedan remediar como quiera, porq[ue] e sido forçado de bevir muchos años en el ayre sin q[ue] me quede en el mu[n]do donde acojerme sin que me conozca el rey ni sin avelle obligado, con aver cerca de nueve años q[ue] sirvo continuame[n]te en ocaiones bivas, conosido de todo el mundo y sin remedio ninguno, y no para en esto mi fortuna, si pues la honra y estimación q[ue] el Comendador Mayor azia aquí de mí de q[ue] yo tan hufano y co[n] tanta razón estava, esta mesma es hahora para más hoprobio mío y me haze inabil para mil cosas, de manera q[ue], señor, este es mi estado desde los sinco de março acá, aviendo sido atrás el más felice y el más dichoso q[ue] jamás tuvo hombre, porq[ue] co[n] solo ver q[ue] gustava el

Comendador Mayor de mi compañía, quedava jo tan satisfecho q[ue] jamás pensava en q[ue] esto me podía faltar.

Yo estoy en el más tirste (sic) estado q[ue] se puede imaginar y suplico a V[uestra] S[eñoría] que se duela de mí si el sentimiento de la pérdida del come[n]dador mayor dexa lugar a ninguna otra lástima, q[ue] no será mucho questa por ser dependiente de la otra y por lo q[ue] V[uestra] S[eñoría] me a querido siempre alle algún lugar. Mire V[uestra] S[eñoría] por la pasión de dios quien soy y lo que toda mi vida he querido hesta casa y, pues, la sangre de donde nací y la honra q[ue] V[uestra] E[xcelencia] y su hermano me an echo no consiente q[ue] sea remedio para mí lo que lo es para muchos otros, aconséjeme V[uestra] E[xcelencia] y anpáreme q[ue] de otra manera yo me abre de rendir a mi fortuna con abandonar mi onra y p[or]que lo siento más q[ue] perder la vida, pues aviendo gustado el Comendador Mayor tanto de onrarme y de que todo el mu[n]do me honrase y aviéndome honrado en estos estados ta[n]to como al q[ue] más, y con mucha demostracion, no mes cierto lo q[ue] ha hotros, ni ya mi edad y los años q[ue] ha q[ue] sirvo son de manera q[ue] dexa de padecer mucho mi onra, y no sé yo cómo podrá dar a entender al mundo q[ue] es solo desdicha mía y no culpas notables, no averme echo merçe el rey al cabo de tantos años, y favoresiendome el come[n]dador mayor, el qual con todas las veras q[ue] podía después q[ue] yo vine a estos estados, procuraría con favorecerme, autorisar mi persona para poderse servir de mí en algunas cosas de importancia, porq[ue] sentía mucho no tener aquí hun hombre autorizado por el rey para poder enviarle a faciones y a cosas a que personalmente él no podía asistir, y tener mucha dificultad en conponer las competencias de los hombres q[ue] aquí ay, por no querer ir años debaxo de otros, por lo qual se ha herrado la empresa de Siriçea, q[ue] si hubiera sola huna cabeza fuera nuestra, en pocos días, y así tuvo puestos los ojos el Come[n]dador mayor en mí como ha hombre q[ue] siempre avia de azer su voluntad y porq[ue] le pareció que la primera piedra que en este fundame[n]to se avía de hechar hera cumplir con el vulgo, el qual no entiende las cosas sino por demostraciones, y por hesto gustó de q[ue] yo me tratase muy bien así de criados bien vestidos y luzida mi persona y ellos, y porque esto se podía mal azer co[n] el poco sueldo de Flandes, y tan mal pagado, mando q[ue] a todos mis criados y cavallos se les diese ración de su casa, y así se ha hecho de algunos días ha hesta parte qua[n]do salimos en campaña sienpre me puso en consejo. Gustaría q[ue]

los soldados negociasen sus pretensiones y ventajas por mi mano, en sa[n]ta Analanda me dexó dos vezes en su lugar con muy onrada y autorizada patente, donde gasté muchos ducados en dar de comer a los capitanes y gentileshombres q[ue] dexó conmigo q[ue], por autorizarme más, me dexó ta[n]tos como él llevó y los de más servizío y todo su gasto era preguntar a los huéspedes q[ue] avian sido muy como les regalava y gustava mucho de llamarme el general desta Analanda.

Bueltos ha Anbers, mandome hir a Lorena a cosa q[ue] pensaba inbiar al duq[ue] de Ariscot y por lo q[ue] sentía de quan mala gana azia[n] estos todo lo que se les mandava, quiso azer aquí un personaje de los q[ue] le servíamos q[ue] le pudiese servir en todo, y así menbio a mí y mandome q[ue] me pusiese muy en orden para igualar co[n] esta demostración las hotras faltas y así gastó el de ablar en las libreas y vellas y en mis vestidos, y que nunca le vi tratar en las de su hijo, en lo qual gasté más de mil escudos, y por parte del pays diero[n] quatrocientos contando dosientos a mí y otros tantos a Ludovico Guasco, q[ue] iva de parte de su E[xcelencia], dándonos a diez escudos cada día por veinte días después venidos a esta villa quiso quel motín de la cavallería se remediase por mi mano a fin quel rey se sirviessse y la cavallería cobrase buena opinión de mí, porq[ue] tenía desino de darme las dos compañías de don Fernando de Toledo, y por algunos respetos no avia querido provermelas asta quel rey iziese merce a do[n] Fernando, pero hahora con la ocasión del motín estava resuelto de dárme las pues constava q[ue], por no tener capitán, era esta la más desvergonçada, y fue la primera que se leva[n]tó, y aserté a ser tan grato a los amotinados, si bien no yzieron lo q[ue] yo quise y todos me dixeren q[ue] a ninguno habrían hohido sino a mí y que me tenían por padre, y q[ue] me asegurava[n] q[ue] no se reduzirían por ningún hotro medio, y q[ue] me avian de pedir por su gobernador, el qual viaje, aunq[ue] a sido de no más de doce días, me a costado muchos ducados porq[ue] he atravesado toda Flandes y Hartohes siguiéndolos, llevando oficiales y capitanes de la cavallería q[ue] se me juntaro[n] y muchos soldados q[ue] se hiva[n] saliendo con dinero q[ue] yo les enbiava porq[ue], por espías que tenían entre ellos, me enviaban a decir muchos q[ue] se sabían, si tuviera[n] dinero para poder llegar solos a sus alojamie[n]tos, pues avian de ir por mesones por ir solos y no poder alojarse a discricion por vilajes y así tenía soldados entre ellos q[ue] daba[n] dinero a todos los q[ue] se salía[n] he querido contar a V[uestra]

S[eñoría] todo esto para q[ue] vea el fin quel comendador mayor tenía y los medios q[ue] para él avian tomado, y también para q[ue] V[uestra] S[eñoría] vea q[ue] si estoy enpeñado en Flandes asido co[n] hocaziones q[ue] an inportado mucho más q[ue] los mil ducados q[ue] me dio de ayuda de costa y mi sueldo, pues parte de lo huno y hotro me a servido a pagar deudas, y las que de nuevo he hecho an sido en estas ocaziones y otras q[ue] no pueden escusar los hombres que tienen el lugar quel come[n]dador mayor me daba mayormente en la isla de S[anta] Analanda por donde pasava[n] todos los soldados heridos q[ue] se retirava[n] de los hasaltos y faciones de las hotras islas, a quien hera menester socorrer co[n] dinero, y lo mismo en alguna cantidad a sido menester azer co[n] estos cavalleros de mi tierra que no se salían ni podían valer como yo porq[ue] no tenían el lugar q[ue] yo. Y aunq[ue] siempre le tuve bueno con el comendador mayor el q[ue] hahora me dava era el q[ue] diera a su ijo, y onrándome de manera q[ue] yo me corría y no tenía rato bueno sino el q[ue] conmigo pasava, y ni tenía lástima q[ue] conmigo no la comunicase ni papel q[ue] no me mostrase aun los q[ue] tratava co[n] V[uestra] S[eñoría] como algún día se lo podré dar, sirva todo esto a q[ue] V[uestra] S[eñoría] me tenga más lástima pues justame[n]te puede tan hombre onrado, sin pecar en vanidad, tener se[n]timiento de aver cahido deste estado en otro tan infelice como el q[ue] jo terné toda mi vida y lo q[ue] no puedo tomar inpaciencia es q[ue] mi pobreza y mis deudas no me den lugar a que yo pueda usar del remedio questo tiene, ques retirarse a su casa y no salir al mundo quien no puede pasar adelante su buena fortuna.

[Ratllat: *E los remedios q[ue] para esto podría aver sería apretar mucho en lo de Mallorca y si le paresiera V[uestra] S[eñoría] (q[ue] co[n]siderando lo que en esta carta digo jantame[n]te con el escrúpulo quel comendador mayor tenía de dexarme tan desanparado) que mereseria mi fortuna quen las cartas se iziesen y azer diligencias en esto y apretar mucho en ello y muy de veras]*

Así q[ue] señor sopllico a V[uestra] E[xcelencia] qua[n] encaresidame[n]te puedo considere con la merçe q[ue] sienpre me a echo la intencio[n] del Comendador Mayor y mi estado, y mire si sería conveniente poner ante los hojos de su M[ajesta]t estas consideraçiones porq[ue] según la lástima q[ue] a de tener de ver muerto al Comendador Mayor por no avelle sacado de aquí, podría ser q[ue] se apiadase de sus cosas y tiene hahora muy buena ocasión para cumplir co[n]migo con Mallorca, y vaca q[ue] podrá ser q[ue] no la den a quien la aya

servido tanto como yo, pero esto avia de ser apretando V[uestra] S[eñoría] mucho en ello y pidiendo que no fuesse co[n] menos gajes que la tuvo don Ju[an] de Hurrias, porq[ue] sospecho q[ue] tenía alguna cosa q[ue] no se la dava[n] sinque[n]ta de salario por la co[n]seque[n]cia pues jo soy más pobre q[ue] no era él y también sería de mucha inporta[n]cia alguna ayuda de costa para ponerme en horden para servir el cargo y hesto no huviesse lugar scrive[n] de la corte q[ue] don Ju[an] Idiaquez quiere irse a España, y no me allo más indino para este cargo q[ue] fue don Antonio de Mendoça ni q[ue] don Garau Despes en Inglaterra, ta[m]bien está vaco el gobierno de Alexandría de la Palla y el de Carmona y si ninguna destas cosas ha lugar podría ser q[ue] le huviessen dos compañías q[ue] aquí tiene don Ernando Buñuelo la huna de lanças, la hotra de arcabuceros a caballo, y otra q[ue] tiene don Antonio de Toledo q[ue] por estar sin capitanes an sido las q[ue] se an amotinado, y don Alonço de Bargas escribe al rey el inconveniente q[ue] ay en q[ue] los capitanes estén tanto tiempo fuera de sus compañías si ninguna cosa desta puede aver lugar podría [ratllat: *le aver q[ue] me diesen a lo menos sien escudos de sueldo*] una plaça del consejo, pues el Come[n]dador Mayor me avia comenzado a entreduzir en él, q[ue] no será peor mi voto quizá quel de algunas q[ue] ay, ni son más soldados q[ue] jo los q[ue] lo son del consejo del s[eñ]or don Ju[an] de Austria con dozientos escudos al mes, q[ue] [ratllat *también se podrían tentar y*] aquí tiene tantos el s[eñ]or Alexandre de Gonzaga y lo quel me lleva en el padre le llevo yo en la madre, y aunques más viejo q[ue] yo y ha visto más guerra q[ue] yo, quisá no es más soldado q[ue] yo y quiere irse y a enviado a pedir licencia de manera q[ue] no acrecentaría el rey costa ninguna. Si ninguna destas cosas le parece a V[uestra] S[eñoría] q[ue] son posible, aga V[uestra] S[eñoría] lo q[ue] mandare [ratllat: *q[ue] yo sé que aunq[ue] el dolor de la pérdida de tal ermano*] q[ue] yo no he de pretender ni azer más de lo q[ue] V[uestra] S[eñoría] me ordenare y mandare pues sabe q[ue] desde nuestra mosedad le obedezido y respetado como a padre y soplicole por amor de dios no le ofenda corta tan larga y súfrala con la paciencia q[ue] sofrira los demás daños q[ue] deste suseso resultara[n].

Yo enbio dos firmas en blanco para q[ue] si a V[uestra] S[eñoría] le paresiese q[ue] sería conveniente cosa q[ue] yo escribiese a su M[ajesta]d, pueda mandar azer las cartas duplicadas, V[uestra] S[eñoría] me mande responder a todo y si fuere de su mano, soplicole q[ue] no apresure tanto la mano porq[ue], o

yo por no ver mucho no acierto a leer la letra, o V[uestra] S[eñoría] la escribe más confusa de lo q[ue] solía.

El comendador mayor iso estando jo en Lorena un exceso en juego y corriose tanto q[ue] jamás me habló palabra en ello, perdió en un día once mil talleres lo más co[n] Sancho Dávila, Juan batista de Mo[n]te y Ju[an] Batista Espínola mercader genovés a los quales tiene dadas libranças en el padre Almonací, q[ue] sirve de tesorero, para q[ue] las pague de tercios de sus gajes, q[ue] comiensa a correr desde março, destas libranças se dio la huna a Sancho de Ávila ques de suma de seys mil escudos o talleres, las hotras dos están echas y firmadas en poder del contador Trenado, y aunq[ue] nos las pidan los acreadores q[ue] saben q[ue] están firmadas, asta hora no se an dado porq[ue] yo digo y tengo los papeles rebueltos y q[ue] no sé dellas. Esta deuda es clara y creo yo que el come[n]dador mayor la aclarara más si pudiera, pero arto clara está pues consta por libranças firmadas de su mano, V[uestra] S[eñoría] vea lo q[ue] sobresto se a de azer. Sancho de Ávila me a ablado sobre ello, yo le dicho q[ue] daría cue[n]ta dello a V[uestra] S[eñoría] y para pagar esto sería bueno apretar q[ue] corriese el sueldo un tie[m]po competente para pagar deudas echas aquí.

Yo querría descargar me presto destes negocios ni a mí ni a la azienda conviene q[ue] esté en mis manos mucho tie[m]po y io asta q[ue] sus dueños disponga[n] della no usare fiarla ni remitirla a nadie por andar los tiempos tan peligrosos, suplico a V[uestra] S[eñoría] mande dar prisa a que me descargan della q[ue] yo procuraré de llevar la mayor cue[n]ta y razón q[ue] pudiere por no verme en manos de Sancho Ordoñes. La casa sestará en pie asta q[ue] se acaben los dos meses y las cuentas se llevará[n] por los mismos oficiales q[ue] solían y al q[ue] se quisiera ir antes se le dará la ración q[ue] huviere de comer en dinero, para q[ue] se aproveche della para su camino y en tanto llegará la horden de V[uestra] S[eñoría] [ratllat: *de lo q[ue] manda q[ue] se manda q[ue] se dispuso*].

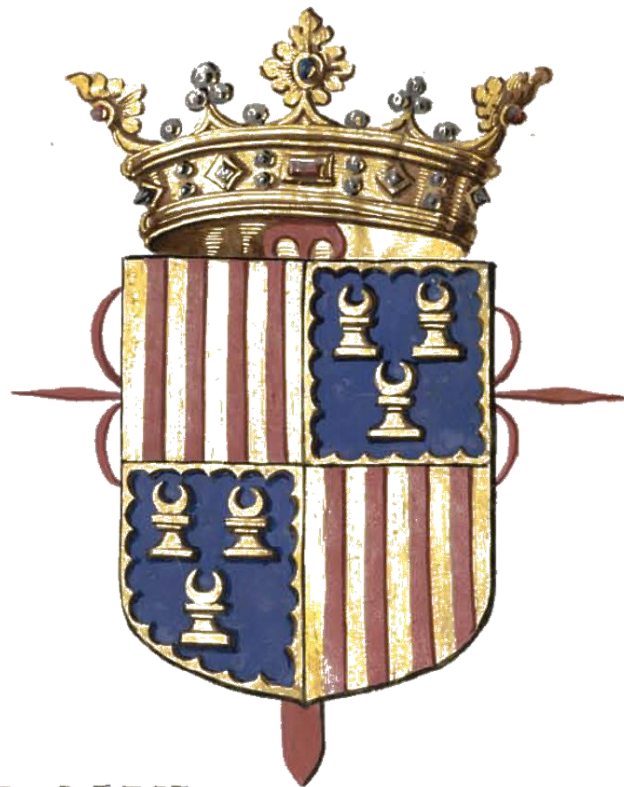
Con este correu va el enboltorio de las cartas q[ue] Su E[xcelencia] recojo y sobre escrivio para mí intactas sin q[ue] yo ni nadie las aya abierto de los demás papeles se ará un inventario y senviará a V[uestra] S[eñoría].

El Consejo destado cometió a Gerónimo de Roda que sentregase de los firmas y privilegios en blanco y papeles toca[n]tes al servicio del rey y más reservados estos lo estava[n] en un cofre de azero de donde su E[xcelencia] sacó antes por mano de Uchoa las q[ue] van a V[uestra] S[eñoría] y así, co[n] parecer

de Gerónimo de Roda, consentí q[ue] mirasen el cofresillo reservado y diputaro[n]le a él y al secretario Lurti y tomaro[n] la memoria del número de las cartas q[ue] ay y los demás papeles y sellaro[n]los, y después el cofre, sin leer papel en presencia mía y ysose hun auto para mi descargo mencionando los papeles, y izose el depósito en manos de Gerónimo de Roda asta q[ue] su M[ajesta]t disponga lo q[ue] se a de azer.

Yo quería guardar todas las demás cartas q[ue] avia de mano propria del rey, dixome Gerónimo de Roda q[ue] no lo hiziese porq[ue] sescandalisarian de no aver allado cartas y quel sabía questas no azian al caso para V[uestra] S[eñoría], q[ue] tenía copia de todas ellas y eran necesarias paraqui y por esto no las tomé, considerando q[ue] devia de ser así, pues el Comendador Mayor avia apartado las q[ue] van para V[uestra] S[eñoría].

Al S[eñ]or don Jua[n] Pardo se dará muy particular cue[n]ta y a mi S[eñ]ora, no sé lo q[ue] ellos aran conmigo, pero sé lo q[ue] yo aré co[n] ellos aunq[ue] viva mil años, q[ue] será tenerles la mesma ley y respeto q[ue] tuve al Come[n]dador Mayor.

DON LVIS DE REQVESENES
y Zuniga. Comendador Mayor de Castil-
la: &c.